THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. V

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis
Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi
addicta

לעם »
וצאת ספרים

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך חמישי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL. V

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eret.-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה וכמו"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות בטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרך שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך חמישי

ירושלים – תל־אביב

ל"א להצהרת בלפור

דפס מאמהות בדפוס «ספר» תל-אביב

לכבוד

ועד המלון בלונדון

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הכף

כ

כ האות האחת עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה כַּף, עי' ערך כַּף.

היא השלישית בארבע אותיות ג י כ ק שמוצאן מֵהֵךְ (יְלִיר' ה ד), וּמַצִּינת קול המתהוה ביציאת הנשימה דרך מעבר הצר בנגעת שרש הלשון בחֵךְ הרך[2]), ובטבע קול זה, כמו קולות ב ג ד, שישתנה ויתחלף בטיבו קצת, שיהיה יותר קשה בתחלת הברה דומה להברת האות ק, ויותר רך בשתוף קצת נשימת קרוב להברת האות ח באמצע הברה אחר תנועה פתוחה או בסופה, ובזמן מן הזמנים גברה הברה כפולה[1]) זו במדרגה שהיה נכר ומורגש בדבור, והנקדנים נתנו סימן בהאות להבדיל בין שני מיני הקול ושמו דגש קל בתוכה כשהיא משמשת לסמן את ההברה הקשה והניחו האות בלי סימן או שמו על גבה קו

---

[1]) איכה א י·יא: י ד ו פרש צר וכו' כ ל עמה נאנחים, ושם ב י-יא: י ש ב ו לארץ ידמו וכו' כ ל ו בדמעות עיני, וכמו"כ בקצת מזמורי תהלים המסדרים עפ"י א"ב: י ר א ו את יי' קדשיו וכו' כ פ י ר י ם רשו ורעבו (תהל' לד י·יא), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו"כ במשלי: י ד י ה שלחה בכישור וכו' כ פ ה פרשׂד לעני (משלי לא יט·כ). — [2]) הערבים אומרים כי האות כ (a) היא מן אלחרוף אלמהמושה, ואמר אלאזהרי: ואלמהמוש חרף לאן פי מח'רג'ה דון אלמג'הור וג'רי מעה אלנפש פכאן דון אלמג'הור פי רפע אלצות, ע"כ, ובעברית: היא מאותיות המהמשות (של קול חפוי ועמי) ואמר אלאזהרי המהמוש הוא אות רכה ביציאתו בלי צלילה ויוצאת אתו הנשימה בלי צלילה בהרמת הקול.

a) ك

—[1]) אדות הברה הכפולה של ב ג ד כ פ ת עי' הערה לאותיות ב, ג, ד, ומה שהובא שם בשם רסע"ג, ודעת החדשים בשאלה זו. וכבר הביאו קצת החדשים ראיה שהברת כ רפויה היתה כבר בזמן הושע, לפחות בצפון, קרובה להברת ח, מהמליצה יַךְ ויחבשנו (הוש' ו א), שהשתמש הנביא בעתיד מקוצר יַךְ במקום יַכֶּה כדי להשותו לחלק הראשון של המלה יחבשנו שאחריו (J. Derenb. Jntrod. Opusc. XCIX, הערה 4). ובזמן קביעת הנקוד יש ראיה שהיתה קרובה להברת אות ח מהנקוד תאכֲלֵנוּ ויאכֲלֵנוּ בחטף, כמו שהעיד ע"ז בן אשר בפרוש: כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, כמו ועגת שערים תאכֲלֶנָּה (יחזק' ד יב), בעצבון תאכֲלֶנָּה (בראש' ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, בדבר חרוץ, חוץ מאחד, בקהלת מיוחד, ברבות הטובה רבו אוֹכְלֶיהָ (קהל' ה י), והוא מיוחד בטעמו (דה"ע, סי' 51), וכן כ הטופה

משבב כ̄ כשהיא משמשת לסמן את ההברה הרכה ונקראת כ רפויה: שבע כפולות בגד כפרת משתמשות בשני לשונות בי בי גימל גימל דלת דלת כף כף פי פי ריש ריש תיו תיו¹) רך וקשה (יצ"ר׳ כ ה). ונהוגה הברה כפולה זו אצל כל היהודים גם בזמננו, ולכן השתמשו בה הסופרים להעתיק האות ח׳ בערבית, כמו תאריך, שהאות ך באה פה במקום האות ח׳ שבמלה זו בערבית, ומלים אחרות כיוצא בזו שנתקבלו בלשוננו מלשון הערבית. וכן בהעתקת מלים ערביות בכתב עברי, כמו אכר במקום אח׳ר (תרג׳ הכוכבים של ריב"ג, ערך אכר), וכן בכאר במקום בח׳אר (רד"ק, ערך איד), וכיוצא בזה.

בשרשי הלשון העברית אין כ באה סמוכה להאותיות ג, ט, צ, ק, ולא תסבול צרופים גב, בט, בצ, בק (מנחם בן סרוק, מחברת).

לפי מקומה באלף-בית אחרי עשר האותיות הראשונות היא משמשת לסימן מספר הראשון במדרגת העשרות, הוא המספר עשרים: מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ו ע ש ר י ם ומאה מדינה אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה שחיתה ק׳ וכ׳ וז׳ ותמלוך על ק׳ וכ׳ וז׳ מדינות (מד"ר בראשי׳ נח). קב"ה קנטרין של זהב היה בעגל מניין מסכ"ה מ׳ ארבעים ס׳ ששים כ׳ ע ש ר י ם ה׳ חמשה (שם שמות מב). נ׳ (של המלה אנכי) חמשים שבן חמשים הכיר אברהם את בוראו וכו׳ כ׳ ע ש ר י ם שחינך את המילה לעשרים דור י׳ עשרה אלו עשר נסיונות שנתנסה אבינו אברהם ועמד בכולם (פסיק׳ רבתי כא).

כ היא גם אות שמושית, ומשמשת בראש המלים ובסופן בשני דרכים.

א. בראש המלים, להורות דמיון מה¹), בראש שמות ומלות הגוף ופעלים בנקוד כְּ, כַּ, כָּ, כִּ, כֵּ, כּ, לפי טבע האות והתנועה שלאחריה, ותבוא: א) לדמיון האיכות, להורות כי שני הדברים הנזכרים בענין דומים זה לזה באיכותם, במראה, בטעם, בטיב, וכיוצא בזה, like, as; comme; wie: ושמתיה כאבל יחיד (עמוס ח י). והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא (יחזק׳ י א). והיה כאבק דק המון זריך (ישע׳ כט ה). דורי נסע ונגלה מני כאהל רעי (שם לח יב). והיה כאוב מארץ קולך (שם כט ד). ותהיו כאוד מצל משרפה (עמוס ד יא). הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראשי׳ ג כב). והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים (ויקר׳ ד כו). עיניו כיונים על אפיקי מים (שה"ש ה יב). העלו סוס כילק סמר (ירמי׳ נא כז). מי יתנני כירחי קדם (איוב

במד׳ יח י, וכן דבר׳ יב יח בהרבה כ"י בחטף (תנ"ך גנז׳, מהדורה קדמה). ומהעתקת השבעים, שהעתיקו את האות כ באות χ כמעט בכל מקום, גם בתחלת התיבה, כמו כנען, כלב, כושן רשעתים, כרמל, נהר כבר, נראה כי בזמן ההוא גברה הברה הרפויה של האות כ ולא היו היהודים, לפחות במצרים, מבטאים כלל כ בהברה דומה להברת אות ק. וכן אנו רואים בתלמוד שהעתיקו את המלים היוניות שבראשן אות χ באות כ, כמו כלינוס, כלמוס, וכדומה (S. Kraus Lehnw. I § 21), אך כבר הוכיח שם החכם קרוים כי הברה הקדומה של האות χ לא היתה כלל אצל היונים הקדמונים כמו אצל היונים החדשים. שאר הלשונות השמיות לא הלכו בענין רכוך קול אות זו בדרך אחד. בלשון כנענית ופונית היה רכוך זה נהוג בקצת מלים ובקצתם נשאר הקול בטיבו הקדום. כך בהשיחה הידועה בלשון פונית Poenulus כתוב uulech במקום ההולך, aelichoth במקום ההליכות (Schrö. Phön. Gr. 84), אך Baricbal במקום ברכבעל (שם 200). בארמית מדה זו של התרככות אות כ נהוגה כמו בעברית. בערבית נשארה בכלל הברה הקשה של הכף בעינה, אך בפי הפלחים והבדוים בארץ ישראל נתרככה בכל מקום להברת תש, ובמקום כתב הם אומרים תשתב, אכל — אתשל, רק האות כ שבסוף השמות לנכח יחיד, ביתך, נשארה בהברתה העקרית, אבל לנוכחת יחידה, ביתך, אומרים ביתתש, וכמו"כ בפעלים לזכר: חמלך (נשאך), לנקבה חמלתש (נשאך), וכן על, עליך לזכר, עליתש לנק׳. וכבר הזכירו החכמים כי גם בלשונות לא השמיות תכרה ההתרככות להקול הזה, כמו בלשון הגרמנית ich—ik, וכן Dach מן decken, וגם בפעל אחד בקצת נטיותיו, כמו מן denken, בעבר dachte, וכיוצא בזה. — ¹) כך בגוף היצירה עם פרוש רסע"ג בערב׳ הוצא׳ למברט. —

¹) בערב׳ כַ a), וכן בשאר הלשונות האחיות משמשת כ שמוש זה. והסכימו חכמי הלשון כי הקול כ היה בעקרו קול הרמז, לרמז ולהראות דבר מה, ולכן השתמשו בו בשמושים האלה, אך לא הגיעו לכלל הסכמה אם כ שמושית זו הונחה בתחלה בעצמה לשמוש הדמיון או נתקצרה מן המלה כה וכדומה. וכן נחלקו חכמי הדקדוק בתכונתה הדקדוקית של כ זו, שקצתם ראו בה שם וקצתם תאר הפעל, וכדומה. ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק. —

a) كَ

כמ ג). כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל (בראש׳ ט ג). ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל׳ עח סה). הלא ככרכמיש כלנו אם לא כארפד חמת אם לא כדמשק שמרון (ישע׳ י ט). עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון (תהל׳ פג י). וישם מדברה (של ציון) כעדן וערבתה כגן יי׳ (ישע׳ נא ג). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ (ש״ב ז כג). הן אני כפיך לאל מחמר קרצתי גם אני (איוב לג ו). כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי׳ ככבש במרחב (הוש׳ ד יז). ונחלמה חלום וכו׳ איש כפתרון חלמו חלמנו (בראש׳ מא יא). — ובפתח לפני א ה ח ע בחטף פתח: כאהלים[1] נטע יי׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ו). ויפתר לנו את חלמתינו איש כחלמו פתר (בראש׳ מא יב). כי כלם כעדי תלבשי (ישע׳ מט יח). הנה כעננים יעלה (ירמ׳ ד׳ יג). לחיו כערוגת הבשם (שה״ש ה יג).—ועם קמץ לפני א: היתה כאניות[2] סוחר (משלי לא יד). — ובפתח וקמץ במקום ה הידיעה: תעפה כבקר תהיה (איוב יא יז). יי׳ כגבור יצא (ישע׳ מב יג). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו (ירמ׳ מו ז). ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע׳ נג ב). אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד). והיתה לכהן כמנחה (ויקר׳ ה יג). ונגלו כספר השמים (ישע׳ לד ד). אפרים כעוף יתעופף כבודם (הוש׳ ט יא). ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש (שופט׳ טו יד). כלנו כצאן תעינו (ישע׳ נג ו). ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו (בראש׳ כו יח).—ויש שתשאר ה הידיעה בפרוש וכף הדמיון לפניה שואית: ויהי כהיום הזה (בראש׳ לט יא), יום אחד כמו היום הזה. מי כהחכם (קהל׳ ח א). כהחלנות האלה (יחזק׳ מ כה).—ובחירק לפני שוא: והנה שבה כבשרו (שמות ד ז). כי שב יי׳ את גאון יעקב כגאון ישראל (נחום ב ג). נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראש׳ א כו). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ׳ ה כז). להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסת׳ א כב). ובא כמהלך ראשך (משלי ו יא). ונותרה בת ציון וכו׳ כמלונה במקשה (ישע׳ א ח). ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (שם מח יט). צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי (איוב כט יד). אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם (תהל׳ קמד יב). אפרים ומנשה כראובן

ושמעון יהיו לי (בראש׳ מח ה). כשחוק לכסיל עשות זמה (משלי י כג). — ובבגד כפת אחרי זה השוא רפות: ונחשב ללוים כתבואת גרן (במד׳ יח ל). בקש יי׳ לו איש כלבבו (ש״א יג יד). אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יואל א ח). ותהי בפי כדבש למתוק (יחזק׳ ג ג).—ויוד שואית אחרי הכף נהית והחירק של כף הדמיון ארוך: ונשקה כיאור מצרים (עמוס ח ח). יקד כיקוד אש (ישע׳ י טז). ועקרון כיבוסי (זכר׳ ט ז). כאהלי קדר כיריעות שלמה (שה״ש א ה). נאוה כירושלם (שם ו ד). שמחנו כימות עניתנו (תהל׳ צ טו). ואויבי יי׳ כיקר כרים (שם לז כ).—ועם צירי: והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש׳ ג ה). — ועם סגול לפני ח ע: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך (ישע׳ מד כב). מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר (שם סא י). — ועם מלות הרמז זה, זאת, זו, אלה, הכף קמוצה עפ״י רוב: הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו (בראש׳ מא לח). וידבר אליהם כזאת (שופט׳ ח ח). ובעת לא השמיענו כזאת (שם יג כג). לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שם יט ל). מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ישע׳ סו ח). ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה (דהי״ב לא כ). ויאמר אלהם כזה[1] וכזה עשה לי מיכה (שופט׳ יח ד). כי כזה[1] וכזה תאכל החרב (ש״ב יא כה). כזה[1] וכזה תדבר אליה (מ״א יד ה). חטאתי ליי׳ אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש׳ ז כ). כזאת וכזאת יעץ אחיתפל את אבשלום ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש״ב יז טו). — ויש גם עם כ[2]): ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים (בראש׳ מה כג). לא כאלה חלק יעקב (ירמ׳ י טז, נא יט). שמעתי כאלה רבות (איוב טז ב). — ועם אלו, *כאלו, עי׳ ערך אלו.—ובהבלעת האלף והכף חרוקה, *כילו, עי׳ ערך *כילו. —ועם אשר, כאשר, עי׳ ערך אשר. — ועם ש, כש, לפני מלות הגוף ולפני פעלים בעבר ועתיד, במשמ׳ כאשר, לדמיון: כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו (קהל׳ ה יד). וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים (שם יב ז). — כשם, עי׳ שם. — ועם מו, כמו, כמוני, כמוך, כמכה, כמוה, כמונו, כמוכם, כמוהם, עי׳ כמו.—ועם *מות, *כמותי,

---

1) ס״א כאהלים. — 2) עי׳ מלון ערך אניה בהערה

בדבר קריאת הקמץ של הכף. — 1) כזה קרי. — 2) לא נתברר סבת שנוי זה, כי לא פעולת הטעם היא, כי

*כמותו, עי' *כמות. — ועם הם, הן, כהם, כהם, כהן, כהן, ועם המה, הנה, כהמה, כהנה, עי' הם, המה, הן, הנה. —ותבוא כפולה בראש שני הדברים המתדמים זה לזה, להורות דמיון גמור ושלם: כי כמוך כפרעה (ברא' מד יח). חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע (שם יח כה). כגר כאזרח בנקבו שם יומת (ויקר' כד יו). משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה (שם כב). לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון (דבר' א יז). והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו (הוש' ד ט). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה (תהל' קלט יב). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ"א כב ד). והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא בו (ישע' כד ב). — ועם ו לפני כ השנית: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה (יהוש' יד יא). כי כחלק היורד [1] במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש"א ל כד). הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה (יחזק' יח ד). —ועם יום וכדומה, במשמ' כאשר ביום: פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש' ב ה). וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים (שם יז). העמיקו שחתו כימי הגבעה (שם ט ט). עד אושיבך באהלים כימי מועד (שם יב י). ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). ירעו בשן וגלעד כימי עולם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכ' ז יד-טו). קול נתנו בבית יי' כיום מועד (איכ' ב ז). ויצא יי' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר' יד ג). וערבה ליי' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות (מלא' ג ד). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל' צה ח). —כיום, כהיום, במשמ' היום: מכרה כיום את בכרתך לי (ברא' כה לא). השבעה לי כיום וישבע לו (שם לג). קטר יקטירון כיום החלב (ש"א ב טז). כי אתו כהיום תמצאון (שם ט יג). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם כז). ישבע לי כיום המלך שלמה (מ"א א נא). דרש נא כיום את דבר יי' (שם כב ה). לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (ישע' נח ד). השיבו נא להם כהיום שדתיהם (נחמי' ה יא). — כיום הזה: אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (ברא' נ כ). למען תתו בידך כיום הזה (דבר' ב ל). ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה (מ"א ח כד). לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה (ירמ' יא ה). — *כתחלה, לכתחלה, עי' ערך זה. — וישמיטו בדבור הדמיון הדיוקים ל, עם, על: ויחלו כמטר לי (איוב כט כג), כמו למטר. עשה להם כמדין כסיסרא וכו' (תהל' פג י), כמו למדין, לסיסרא. יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה), כמו על גנב. כרע כאח לי התהלכתי (תהל' לה יד), כמו עם רע. —ולהורות דמיון מדמה, לא אמתי: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו (ש"ב ד י). ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (איוב יט יא). — ועם פעל, במקור: לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ד). כנפול לפני בני עולה נפלת (ש"ב ג לד). לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע' ה כד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (שם יט יד). וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן (שם לד ד). יפלה חץ כבדו כמהר צפור אל פח (משלי ז כג). — וקצת במשמ' כאלו: היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט ואת[1]) מרימיו כהרים מטה לא עץ (ישע' י טו), ר"ל כאלו יניף השבט את המרימים אותו. ויהי כמצחק בעיני חתניו (ברא' יט יד). ושתו (הגוים את כוס התרעלה) ולעו והיו כלוא היו (עובד' א טז), ר"ל כאלו לא היו. —והשתמשו בה גם במקום שאין שם דמיון אלא שבאמת כך הוא: ויהי העם כמתאננים רע באזני יי' (במד' יא א). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי (שאול) כמחריש (ש"א י כז). ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם כי הוא כאיש אמת וירא את האלהים מרבים (נחמ' ז ב). —*כסבור, עי' סבור. —ובצרוף לאותיות שמושיות אחרות, אחרי ה השאלה: הכזונה יעשה את אחותנו

הנקוד בכף קמוצה בא בכל הטעמים. —[1]) היורד קרי.

—[1]) ס"א את. —

(בראש' לד לא). — ולפני ב ל ש: ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה (שופט' כ לב). ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה (מ"א יג ו). ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה (ישע' א כו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה (אבות ב א). בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (בבא ו.). יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך (אבות ב י).— ולפני מ: וכשלו איש באחיו כמפני חרב (ויקר' כו לז). — *ואחריו: המוציא אוכלין פחות מכשיעור (שבת י ה). — ב) להורות דמיון בקרוב, ungefähr ; à peu près, approximatly, about: ותדבר אליו כדברים האלה (בראש' לט יז).—ובפרט במספרים, במשמ' קרוב לזה המספר: ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה (בראש' לח כד). כשש-מאות אלף רגלי (שמות יב לז). ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש (מ"א כב ו). וישבו שם כעשר שנים (רות א ד).—ובמדה: ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים (שם ב יז). —ולהמ־חק: ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה (במד' יא לא). — ולהזמן: הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד (שמות ט יח), מהר קרוב לעת זו. כחצ'ת הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שם יא ד). כעת מחר אשלח אליך איש (ש"א ט יז). כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יהוש' יא ו). ולא אץ לבוא כיום תמים (שם י יג). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת[1]) מנחת ערב (דני' ט כא). — ועם רגע, כרגע, קרוב לשעור רגע, קצת במשמ' עתה, תכף ומיד: הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד' יז י). ולא יבאו לראות כבלע את הקדש (במד' ד כ), כשעור בליעה, עי' בלע.—ג) עם פעל מקור[2]) במשמ' בזמן שנעשה מעשה פלוני, בעבר: ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה (בראש' יב יד). והוא ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי (שם לט יח). כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א). וכבוא השמש צוה יהושע (יהוש' ח כט). ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים (ש"א ה י). וכשוב דוד מהכות את הפלשתי (שם יז נז). והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי' (מ"ב ג יח). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (הוש' ז א). ויהי כהשפט יהוא עם בית אחאב וימצא את שרי יהודה (דהי"ב כב ח). ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן (אסת' א י). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה (דני' ח ח). — ובמשמ' בזמן שיעשה הדבר בעתיד: ועתה כבאי אל עבדך אבי וכו' והיה כראותו כי אין הנער ומת (בראש' מד ל-לא). והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ"א א כא). שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש (דבר' טז ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש"ב יג כח). כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו (ישע' יח ג). כהתימך שודד תושד כנלתך לבגד יבגדו בך (שם לג א). כזכר[1]) בניהם מזבחותם (ירמ' יז ב). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים (דני' ח כג). ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה ברצונו וכעמדו תשבר מלכותו (שם יא ג-ד).—ובמשמ' זמן ההוה: כעבור סופה ואין רשע (משלי י כה). — ולהורות תכיפות שני מעשים זה אחר זה: ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט (בראש' יט יז). ויהי במלכו כשבתו על כסאו הכה את כל בית בעשא (מ"א טז יא), מיד כאשר ישב. — ויש שבכונה זו יוסיפו אחריה המלה כן, כ... כן: כבאכם העיר כן תמצאון אתו (ש"א ט יג). — ובמשמ' בכל פעם שיעשה דבר: ויהי כקרא[2]) יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר (ירמ' לו כג). — ובמשמ' אחר אשר, קצת להורות סבת דבר או פעולה: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה וכו' ותתפשהו בבגדו וכו' ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וכו' ותקרא לאנשי ביתה (בראש' לט י-יד). ויהי כאמרם[3]) אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן (אסת' ג ד).—והשתמש דונש בן לברט בכף הדמיון גם על פעל עבר ואמר: ואל תתאו חסר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשקט[4]) בשמרים (דונש, דעה לבי, בית ה).—ועם ש, כש, לפני שמות הגוף ופעלים בעבר ועתיד להורות

---

[1]) ס"א בעת.— [2]) ריב"ג, רקמה שער ה: כי לא יאמר באמר ולא באכל ולא כאמר באכל. ע"כ. וראב"ע, צחות אות כף: ויאמר רבי יונה המדקדק ז"ל כי אין ראוי לאמר כשמר רק יאמרו כשומרו ולא כשמר. ע"כ. ועי' לקמן הערה 4. — [1]) י"ם כ' הנוסחה משבשה. — [2]) למערבאי, למדנחאי בקרוא.— [3]) כך הקרי, והכתיב באמרם, וכמו הקרי הרבה כתבי יד גם בכתיב. — [4]) צריך לקרא כשקט, ולא כשקט כמו במהד' ד כהנא. וכבר העיד ע"ז

המעמד והזמן: אם אין אני לי מי לי ו כ ש א נ י לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (אבות א יד). אין שותין אותו אלא כ ש ה ו א חי (ברכ׳ נא.). הרואה ירק בכרם ואמר כ ש א ג י ע לו אלקטנו (כלא׳ ה ו). אם אמר כ ש א ר א ה כ ש י ה י ה לי ולד (נזיר ב ג). אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכ ש י ה י ו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים ו כ ש נ פ ט ר י ם מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כ ש ק ב ל ו עליהם את הדין (אבות א ח). ל כ ש י צ א אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים (סנה׳ ג ז). ואל תאמר ל כ ש א פ נ ה אשנה (אבות ב ד). בעל קרי שטבל ולא הטיל את המים כ ש י ט י ל את המים טמא (מקוא׳ ח ד). אמר רשב״ג אני כ ש ה י י ת י משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים צואים ו כ ש ה י י ת י יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים (פסיק׳ רבתי כג-כד).

ב. בסוף המלים משמשת האות כ, ך, בשמות ופעלים לכנויי גוף המדבר לנכח זו״נ יחיד ורבים[1]), דבר-ך, דבר-ך, דבר-כם, דבר-כן, פקד-ך, פקד-ך, פקד-כם, -כן, פקדתי-כם, -כן, וכו׳. וכן הנוספת בקצת מלים ללא צרך כלל, כמו בערכך הכהן (ויקר׳ כז יב). כערכך יקום (בס יז). וחשב לו הכהן את מכסת הערכך עד שנת היבל ונתן את הערכך ביום ההוא (בס כג).

בתוך הלשון העברית בעצמה ובינה ובין שאר הלשונות השמיות, האות כ מתחלפת בשאר האותיות הקרובות לה במוצא, ג, ק, ופעמים גם באות ת[2]) בקצת מקומות.

כ״א, — ר״ת: כי אם, כל אחד, כל אחת.

כאב[1]), ממנו כאב, כאב, מכאב, הכאבה, כאיבה.

כאב, ש״ז, בכנ׳ כאבי, —רגש צער גופני שיחוש בעל חי ממכה או פצע באחד מאבריו, וביוצא בזה, Schmerz; douleur; pain: וישבו אתו (שלשת רעי איוב שבאו לנחמו אחרי הכה בשחין) לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד (איוב ב יג). אם אדברה לא יחשך כאבי (בס יז ו). — וגם צער רוחני: נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישע׳ יז יא). לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז מפני ידך בדד ישבתי כי זעם מלאתני למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה (ירמ׳ יה יז-יח). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד). נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ג). — ואמר בן סירא: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מ כ א ב עומד (ב״ס גני׳ ל יז). — ובמשמ׳ גופנית זו גם בתלמוד, וכאב לב, שם לחלי מיוחד של הלב, (Kardialgie, Magenkrampf[2]): אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כ א ב ל ב כל מיחוש ולא מיחוש ראש כל רעה ולא אשה רעה (שבת יא.). א״ר חמא בר״ח הרגיל בקצח אינו בא לידי כ א ב ל ב (ברכ׳ מ.). — ומצוי בספה״א במשמ׳ כאב גופני כללי ובצרוף עם שמות אבר מהאברים במשמ׳ שם לחלי מיוחד: יתחדש ממנו עובי בריסי העין ואדמימות עם כ א ב מ ר ק ד (לפי הגוף לנתן פלקירא, כ״י בריט׳ מוז׳). מיני ה כ א ב שיש להם שמות הם אלו ההכובי המשעיר העוקץ הלוחץ המתח המפשח המשבר הרפה הנוקב המחטי המרדים הדופק הכבדיי היגיעיי הסולד (קאנון א ב ב כ). ואמנם (השלשול) ההוה מהמעי הישר והוא המעי הששי יש ממנו שיהיה עם כ א ב נקרא ז ח י ר והוא עסוי (בס ג יו א ב). כ א ב ד ו פ ק יגיד המימות באברים כ א ב א ט ו ם יורה קרירות בחלקו (ר״י

ריב״ג בהרקמה בפרוש כי זה פעל עבר והפך בזכותו של המשורר ואמר: ועל דרך הזה מהזרות ר״ל לברם אלהים וזרות בהכין לו דוד אין צריך לתפוש על המשורר מה שהביאו הדחק אליו באמרו ואל תתאו חמר וכו׳ ר״ל אמרו כשקט כי המשקל מביא דוחק והשעור באשר שקט (הרקמה, דף 11). ואיננו רחוק בעיני על הדרך הזה שיוכל המשורר לומר מאין דחק כשקט בשמרים כלומר עת אשר שקט על שמריו (בס, דף 31). —

[1]) עי׳ אדות שמוש זה ונקוד האות במבוא בחלק הדקדוק. — [2]) כבר העיר נלדקה (Nö. ZDMG 1884, 413) על חלוף זה בערבית והביא הבית הערבי: יא אבנ אלזביר טאל מא ע צ י כ א וטאל מא עניתנא א ל י כ א, שאמרו עציכא במקום עצית כדי להחריזו עם עליכא. וחלוף זה מצוי גם בלשונות לא השמיות, והביא החכם מ׳ מילר הרבה משלים (M. Müller, Science of Language I, 85).

לזה מלשונות הארפיות והפראים באפריקה ואמריקה. וכן אומרים הצרפתים בכנדה moikié במקום moitié.

[1]) גם בארמ׳ וסורית, בערב׳ כיב a) במשמ׳ יגון, ולעצם המושג כאב השתמשה הלשון הערב׳ בשרש וג׳ע b), שהוא הוא השרש יגה שהשתמשה הלשון העברית להמושג של צער ותוגה.

[2]) תרגום דר׳ J. Preuss, בספר B. T. Medizin

a) كئب b) وجع

להגון, הולה"ת ה ג). — ואמר המשורר: אשוב לכבות אש כאב נפשי כי הכאב יוסיף עלי הליה (רבכ"ג, קטע גני', JQR July 1913). שארו החלי בלה ועצמו, ואכל הכאב בדיו וגלדו (רמב"ע, דיואן לה, כ"י בודליאנה). — ומ"ר כאבים, כאביו, ואמר המשורר: יתנה סים על אמיר למותו והעגור יקנן בין עפאיו, ואורים תאבו לסבול כאיביו וכוכבי מעלה לשאת הלאיו (קטע כ"י כרמב"ע מהגני' בביה"ס בקהיר). — °כאב גיד הנשה: כאב גיד הנשה ובלטין סיאטיקה והוא כאב מתחיל מפרק הירך ויורד מאחוריו על פהד הירך (קאנון ג כב ב ד). — °כאב המעים: כשיתחדש כאב המעים עם קדחת אז תעשה ההנחה בדוחן (פרקי משה ט). — °כאב הראש: כאב הראש הקורה מהשברות (שם). — ובהשאלה, רגיל בדבור: עשה לו כאב ראש, במשמ' גרם לו צער ובלבול. — °כאב הפרקים[1]), Rhumatisme: בכאבי הפרקים ומה שיכלול הנקרס וגיד הנשה (קאנון ג כב ב ג). ורוב מה שיקרה להם כאבי הפרקים שיקרה לו תחלה נקראס (שם). הולה מוטל על ערש דוי ימים רבים בחולי הרטט שהוא כאב הפרקים (ב"ט טורטובי, כתהל' ספר המום, ביה"ס בודיניאנה), ועי' רטט. — ובמשמ' *צער רוחני: כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב[2]) שנאמר תוחלת ממושכה מחלת לב (ברכ' נה.). אמר הקב"ה למשה יודע אני מה כאב הן עתידין לעשות אלה אלהיך ישראל ואעפ"י כן ואיד להצילו מיד מצרים (מד"ר דבר' ג). אמר הקב"ה לירמיה מה אתה רואה ודומם היום אני דומה לאדם שהיה לו בן ועשה אותו חופה ומת בתוך חופתו ואין לך כאב לא עלי ולא על בני (מד"ו איכה, בובר כו). — ומ"ר °כאבים, ואמר המשורר: לזאת אדאג אני נכאב, ועל זאת כאבי נעלה מכל כאבים (ר"ע פרנסים, לכי מודת 123).

כָּאַב, פ"ע, כּ֫אֵב, כּ֫אֲבִים, עת' יִכְאַב, — היה לו כְּאֵב, גופני או רוחני: ויהי ביום השלישי (מהיום שמלו אנשי שכם) בהיותם כֹּאֲבִים (בראש' לד כה). אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (תהל' סט ל). גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). — ואמר בן סירא: אם יש לך ייטיב (העשיר) דבריו עמך וירששך ולא יכאב לו (ב"ס גני' יג ה). — ובתו"מ כמו"כ: שכל איבריהם (של הנמולים) כואבים עליהן (ירוש' שבת יט יז.). — ובסהמ"א: לפי שאין לך (אדם) שאין נפשו כואבה עליו בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום (סדור רב"י, דיני סעודה תכו). אדם אחד שהיה חולה אמרו לו ממה אתה כואב אמר להם מרוב עונותי (מכת' הפניני, בעל בקור חולים). — ופעול °כָּאוּב, כמו כֹּאֵב: כאוב לבב אני (יוס' יוה"כ, אלהי אל תדינני). קול עדתך תרצה הכאובה והיגועה (סמה"ג, ליל ר"ה, קול שופר).

— הפע', הִכְאִיב, הִכְאַבְתִּי, יַכְאִיב, מַכְאִיב, תַּכְאִיבוּ, — א) הִכְאִיבוֹ, גרם לו כְּאֵב, גופני או רוחני: כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יח). ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב[1]) מכל סביבתם (יחזק' כח כד). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (שם יג כב). — ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (ב"ס גני' ד ג). — ובמדרש: יודע אני כמה עתידים להכאיבני במדבר (מד"ר במות ג). — °הכאיב את לבו: ולא נכאיב לבו בזה הדבר (תבו' הגה', תכרון קח). — °הכאיב את תארו, גרם שיהיה תאר פניו כמו כואב: אין העבודה והיראה שתהיה כופף את ראשך ומכאיב את תוארך כי אם שתהיה מביא כפופים ועניים מרודים אל ביתך ומעלה מלבם כל אנחותם כפי יכלתך (הגיון הנפ' לבר חייא ב). — °הכאיב התוחלת, לא מלא אותה: כי חנון ורחום הוא (האלהים) ולא יכאיב תוחלת הבוטחים בו (משלי סנדאבר). — ב) בהשאלה, הִכְאִיב השדה באבנים, כסה את פני האדמה באבנים לבלתי תתן פרי: והכיתם (במלחמה) כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תַּכְאִבוּ[2]) באבנים (מ"ב ג יט).

— נפע', °נִכְאַב, — במשמ' כָּאַב, בגופנ' ורוחנ': כאשר נכאב [אני] בבוא עלי צער כן הם נכאבים (אגר' מנחם גילני הקראי, לקו"ק נספח' 59). חולי ונוהי

204. — [1]) לפי הערבי' דא' אלמפאצל a). — [2]) ואולי גם כאן הכונה לחלי הלב הגופני.

a) داء المفاصل

[1]) ס"א מכאיב מלא, וכן כ"י. — [2]) ופרוש הדבר נאמר שם בפסוק כה: וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה. ויש מפקפקים באמתת מלה זו ומגיהים תמלאו, תאבדו.

כת ציון כיולדה אשר פירושו הכאבי והתחלחלי (ר"י א"ת, תרג' הכרב' לריב"ג, גוח). ואי אפשר שישבר העצם ולא יכאיבו כל סביביו וכשהמכה קולטת הריאה אליה ונסרכת תסתרך ג"כ אל כל סביבותיה הנכאבים (מו"ת הרי"ט י). — ואמר המליץ: בפתחו אוצרות מתן ימהר כמטר אחרי סער וסופה, ואם נכאב לנקשה יום כאלו נתון הילו למכאובו תרופה (רבכ"ג, זרועי על כנות ימים). וכמה גבורים ברהו בגופות נכאבות, אשר אין בהם לבבות (ר"י חריזי, תחכמוני ז). — וברוהניות, ואמר המשורר: נכאב בלי אם ולא אב צעיר ויהיד אני (רבכ"ג, שירי בלמה, דוקס ה). — ובן אמר עמנואל בשירו: עוררו כיום בכי אל תחשו וזעקו, היום אני נכאב, ואין לי אם ואב, היום שלומי עושקים עשקו (עמנ', מחבר' יג).

— הפע', הֻכאב, הוכאב, — כמו נכאב: כי הם מתענגים באכלם מאכלם ובשתות משתיהם ויוכאבו כאשר ירעבו ויצמאו (הגר' מנחם גילני הקרהי, לקו"ק נספח' 59). — ואמר הפיטן: גולה ונקלה הוכאבתי ונכעבתי, הונעתי הגתי ורויתי רוש ונשכרתי (ר"א כר במעיה, סלית' יום ד, אריה כיער).

— התפ', התכַּאֵב, — כמו נכאב: ופרעה המושל היה מתנגע ומתכאב במכאובות ונגעים (יוסיפון, פרקפה).

*כְּאֵבִי, ת"ז, לנק' כְּאֵבִית: ויושם על הלב והכבד מה שיקרר קדחת יום כאבית כי הנה הכאב מהסם הרות עד שתבער הקדחת (קאנון ד א כו).

כאה[1], ממנו כָּאֶה, כָּאָה.

כָּאֶה[2], ת"ז, מ"ר כָּאִים, — דל, מִסְכֵּן, כואב, מלא צער ויסורים, betrübt, unglücklich; malheureux, affligé; sad, unhappy: ודכה ישה ונפל בעצומיו הלכָאים[3] אמר בלבו שכח אל (תהל' י י-יא).

כָּאָה[1], — קל לא נמצא.

— הפע' מקו', הַכְאוֹת, עכ' הַכְאָה, הִכְאִיתִי[2], — הכאה את לבו של פלוני, גרם ללבו צער ויגון וכאב רוחני, betrüben; affliger; afflict: יען הַכְאוֹת[3] לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק' יג כב). — ואמר המשורר: חתו ובושו מהתולים שברו לכאות נפשנו ולהגיאנו, ארבם בקרבם נתנו וילכו רכיל בלב ולב להשיאנו (רמב"ע, דיואן ב, כ"י בודליאנה). וכל גזרי לבבי אין (הזמן) להרחיק ואיך ישקט והתפרדו גזריו, והכאם אך לפאר את אפסיו במראיהם ולאיר את עבריו (כם פ). — ואמר הפיטן בקינתו: גדעני הניאני הכאני אך עתה הלאני (סלית' י' טבת, אזכרה מלוק).

— נפע' בינ', נִכְאָה, סמי' בינ' נִכְאֵה, — נכאה הלב, מי שלבו שבור: וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (תהל' קט יו). — נכאה פלוני, נשבר לבו, נפל רוחו: ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש (דני' יא ל). — והשתמשו בפעל זה במשמ' זו בסהמ"א: כי כל היום יכאו מעבדם, ויענו מעושק ידם, וזה הומה להם וזה גוכה, וזה מושך וזה זובח (מ' אלדכי, ב"א ב). — ואמר הפיטן: יביט בחמלתו לעם הוא נכאה, הוא תוך מצוקותיו כשהל יגאה (ר"י נגארה, עולת חדב לו).

כאו"א, — ר"ת: כל אחד ואחד.

***כְּאוּר**, כִּיאוּר, ב"ז, — כמו *כִּעוּר: ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך רחק מן הכיאור ומן הדומה לכיאור ומן הדומה לדומה לכיאור שלא יהשדוך אחרים בעבירה (מדה"ג כ"י כרלין, במדב' תגאים כד יז, הוצ' ד ל הופמן). — ואמר הפיטן: לברית הבט ותדיח כיאורם, בבסם הרב ותבהיק אורם (יוצ' יוה"כ, תהות נפב).

---

[1]) יש מפקפקים במציאות שרש זה בעברית הקדומה. אך כבר הביאו החכמים הבר לשרש זה גם מערב' כאי a), במשמ' מאום ובדומה, וקרוב לזה גם שרש כאא בסורית, במשמ' כעס והבהלה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) נמסר: חלכאים חד מלה כת' חל כאים תרין מלין ק'. וכבר נפלגו הקדמונים במלה זו אם העקר הוא הכתיב או הקרי, והכריע רסע"ג להכתיב ודונש בן לברט להקרי, עי' בהערה לערך הלכה, והסכים לדעתו גם ר"י היוג, אמר וז"ל: ודע כי חל כאים שתי מלות במכתב וכן גם יתכן להיות ענינם חיל כמו מהגה וכאים מעקר זה על משקל בלים דוים ואחד מהם כאה כמו דוה רוה (כפר הגת והמבן, ערך כאה), וכן רש"י: כאים לשון ונכאה לבב למותת ואם תאמר הנון מן השורש יוכיח עליו יען הכאות לב צדיק. ע"כ. וכן רד"ק: וכאים בפלם דוים בלים וענינם כאב ומדוה. ע"כ. ואעפ"י שאין כך דעת ריב"ג וראב"ע, וכן הסכימו רוב החדשים לדעת רסע"ג, עי' ערך הלכה, בב"ז כדיים דונש וחיוג ורש"י ורד"ק לסמוך עליהם ולקבל המלה כָּאֶה באוצר לשוננו.

a) كاى

[1]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן. — [2]) ר"י חיוג. — [3]) קצת החדשים מפקפקים באמתת מלה זו, ומגיהים להכאיב.

כָּאוּר, ת"ז, לנק' כְּאוּרָה, מ"ר כְּאוּרִים, כְּאוּרוֹת, — פָּעוּל, כמו כָּעוּר, מכֹּעָר: צבעו (את הצמר) כאור[1]) אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ט ד). אחד שהמית את הנאה שבעבדים ואת הכאור[2]) שבעבדים נותן שלשים סלע (ערכ' ג ג). אמר לאדם שומו עלי אם היה נאה נותן את דמיו אם היה כאור נותן את ערכו (ירוש' נזיר ב נא ד). ראו אותה הוגרה בסינר רוכל יוצא מתוך ביתה כאור[3]) הדבר וכו' שניהם יוצאין ממקום אפל כאור הדבר (שם כתוב' ז לא ג). וכהן מניח את ידו תחתיה ומניפה ואין הדבר כאור מביא מפה ואינו הוצץ (שם סוט' ג יח ג). ובקש להוציאה ממנו לא על דבר כאור אלא שהיה שונא אותו (מעשה הגא', תשו' ר' שלמה עד). — ולנק': אין מפנין מדירה נאה לדירה נאה ולא מדירה כאורה לדירה כאורה ולא מדירה כאורה לדירה נאה ואין צ"ל מדירה נאה לדירה כאורה ובתוך שלו אפילו מדירה נאה לדירה כאורה שמחה לאדם בשעה שהוא דר בתוך שלו (ירוש' מו"ק ב פא:). — ומ"ר: שאם היתה (הסוטה) עקרה נפקדת יולדת בצער יולדת בריוח כאורים יולדת נעים (צ"ל נאים) שחורים יולדת לבנים (ירוש' סוט' ג יח ד). הילכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצינו אשה יפה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כאורים[4]) ושחורים אמרי נא אחותי את (מד"ר בראש' מ). — ולנק': הכאורות[5]) היו אומרות אל תתן עיניך בנוי והנאות היו אומרות תן עיניך במשפחה (ירוש' תענ' ד סט ג).

כאורה, לכאורה, — עי' ערך זה.

כְּאֵי, — מלת שאלה, ועם המלה צד, כְּאֵי צַד, כמו כיצד: הא כאי[6]) צד מסדרין לחם הפנים (מד"ר במד' ד). המותו כאי צד ראובן ושמעון נשאו ב' אחיות והיו להם ב' בנות מבעלים הראשונים וכו' (הלכ' גדולות, סדר יבמים).

כָּאִיבָה, ש"נ, — בה"פ מן כָּאַב: והכאיבה לעולם ללב בלבד (המליצה לר"ש כר"ב, 16).

כאיזה צד, — עי' ערך *אֵיזֶה.

כְּאֵיזַצַד, — כמו *כֵּיצַד: וכאיזצד צרפן אלף עם כלם וכולן עם אלף (יציר' ד ד, כגוף פי' הערבי לרסע"ג). מפני שתוספתא ותורת כהנים וסיפרי שמן בתלמוד בראיתא יש מהן שהן הלכה ויש מהן שאין הלכה כאיזצד כל בראיתא שאין חלוקין עליה בתלמוד רבנן אמורי הלכה כמותה (תו"ת הגאונ', גנז' 328).

כְּאֵיצַד, — כמו *כֵּיצַד: והמוסיף לא יוסיף על י"ג תליות וכ' וכאיצד סודרן כשהוא מתחיל מתחיל בלבן וכשהוא מסיים מסיים בלבן (תו"ת הגאונ', גנז' 330). כאיצד מברכין על הפירות על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ (הלכ' גדולות, ברכ'). כאיצד סדר הסיבה אורחין נכנסין אצל בעל הבית ויושבין ע"ג ספסלין (שם). וכאיצד היה ר' יונה עושה מצוה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו אמר לו בשביל ששמעתי עליך שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואתה פורע (והזהיר, כי תצא).

כָּאן[1]), כָּאן[2]), כַּאן[3]), — מלת הרמז למקום, כמו כֹּה, ומשמשת א) בטשמ' העקרית, במקום הזה: הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר וכו' מי כאן מוכר ישן (דמאי ד ו). יש כאן עוברין שהן כשרין (תוספתא חול' ג יד). יש כאן שהוא אומר מטמאך לא טימאני ואתה טימאתני (שם פרה ח ה). אשה פיקחת מדיחה כוס כאן קערה כאן תמחוי כאן ונמצאת מרבצת את ביתה בשבת (ירוש' שבת ג ה ג). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותו שהיום כאן ומחר בקבר (ברכ' כח:). הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל (שבת לא.). — ובאה גם בהוספת ב בתחלתה, בְּכַאן במקום כַּאן, ומעט מעט גבר מנהג זה והיה כמעט לבדו נהוג בספרות המאוחרת: עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין ואמר להבירו בכאן[4]) הנחתי התרנגולין שלי (תענ' כה.). בבל ספר מלאכי כתיב יי' צבאות ובכאן[5]) כתיב אלהי ישראל (מד"ר בראש' יח). התחיל צווח לבני אדם שעומדים

---

[1]) כך במשנ' הדפו', ובכ"י פלורנץ ורומי כעור, וכן במשנ' דפוס נפולי (ד"ס). — [2]) גרס' הערוך, ובנוסח' כעור. — [3]) בגמ' בבלי (יבמ' כד:) הגרסה: מכוער. — [4]) כך במד"ר הוצא' דר' תיאודור, ובנוסח' כעורים. — [5]) בבבלי (שם נח.) מכוערות.

[6]) בס"א כיצד.

[1]) כך מנקד בקטעי משנ' מנקד' כ"י א' אדלר מספר 1487. — [2]) כך במס' אבות בסדור תימני' עם נקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or. 2227, וכך ברוב המשנ' המנק' בדפוס. — [3]) כך הברה הרגילה של האשכנזים. — [4]) כך בנוסח' הדפוס, ולא נתברר אם זו נוסחה קדומה או אולי היא מאוחרת. — [5]) כך רוב הדפוס'

 כאן

שם לא ראיתם בכאן רבי (שם שמות ה). שבזמן שאדם ענותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בוא והכנס וכו׳ ובזמן שאדם ענותן ובני ביתו קפדנין ובא עני ועמד על פתחו ואמר להם אביכם יש בכאן ואומרים לו לא וגוערין בו (אדר״נ ז). עמד (פרעה) בחצי הלילה וקרא למשה ולאהרן וצועק והולך בכל חוצות ישראל ואומר היכן משה ואהרן עומדים נערים קטנים של ישראל משחקין ואומרין לו היכן אתה הולך ומי אתה מבקש ואומר משה אוהבי אני מבקש והם אומרים בכאן הוא עומד ואחרים אומרים בכאן הוא דר במקום אחר עד שמצא את הבית (מדרש ויושע י). מעשה באדם אחד שהיה עומד בדרך רשות הרבים ובא לו גוי אחד ואמר לו ראית בכאן חמור אחד כלו לבן (א״ב בן סירא ח). אמר לו יוסף עוזיאל אני רואה בכאן נער ועצים על ראשו ובתוכו עקרב (שם י). ועל עיקר זו החלוקה שישנה ביניהם באו הדברים שבין ר׳ מאיר ור׳ יהודה בכאן (המפתח לר׳ נסים, ברכ׳ א). ולא הוזכרה בכאן אלא כדי להקשות ממנה (שם ג). הודיענו בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עילויה (שם ד). עשה אלהים שבכאן קודש והוא אינו אלא חול וכו׳ נתברר שאלהים שבכאן חול (תשו׳ דונש על רסע״ג 140). ודאור בכאן (בפסוק זה) הוא הצורה אשר אמרו עליה חכמי המחקר שאינה גוף ולא נדבקת אל גוף (אבר׳ ב״ר חייא הנשיא, הגיון הנפש א). והשוכן בכאן (בפסוק זה) אינו מטעם השוכן בארץ (שם ב). ולשון אבליו בכאן מלשון תאבל הארץ שהוא כטעם תחרב (שם). אם היום בכאן ארוך קצר להלן ואם קצור בכאן ארוך להלן (הוא, העבור א ג). ונראית (החמה) בכאן הולכת במריצות (שם ו). ואני חותם בכאן את המאמר הראשון ומתחיל לחבר את המאמר השני (שם י). ולא התכוון בכאן באמרו שמע ישראל לשמע האזן אך התכוון לאמונת הלב (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד א). והוא מפורש בכתובות פרק נערה ומפורש בכאן אעפ״י שלא עשה בה מעשה קנאה (ר׳ נתן, הערוך, ערך אברזין). בשר שפלטתו סכין מעט בכאן ומעט בכאן בכל העור (שם, ערך אלול). אלולין שחופרין כל הארץ בכאן ובכאן ולא ינוחו במקום אחד (כב). אם היו אלו הרועים שכורים לעכו״ם אחרים יום או שנה ודאי לא יעמדו בכאן ולא באו אלא אקראי בעלמא (שם, ערך נער). נאמר בכאן (בפסוק זה) על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ (ר״ש פרחון, מחבר׳ הערוך, והב). ויש במשקל פעלים משונים ואני אכתוב לך בכאן מה שאזכור (שם, ערך ככד). יהודה וישראל נקראו בכאן גוים וגם נקראו עמים (שם, ערך מלא). בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא דוד הנה (רש״י ש״ב ה ח). לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים (רשב״ם שמות כ ו). כתוב בפ׳ בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וכו׳ ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד (שם כא ב). הילכך יש לו גם בכאן ללוקח טענת דריסה (הוא, ב״ב סד:). פסוק זה וכו׳ בכאן היה לו לכתוב אותו לא בדברי הימים (רד״ק ש״ב כד ט). שמה באותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול ובכאן יהיה לך בה קלון אם תרכב אותה (הוא, ישעי׳ כב יח). — עד כאן, עד המקום הזה: חזור לאחריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת (חגי׳ טו.). — לכאן, להמקום הזה: אמר לו ר׳ אליעזר לר׳ יהושע לא באנו לכאן אלא לנסיון (מד״ר קהל׳, כל הנחלים). ברשותו הושלכנו לכאן וברשותו נצא (הגד׳ כראב׳ ז). — לְכָאן וּלְכָאן, לצד אחד ולצד השני: שהיה הפתח רחב חמש אמות והוציא אחת לכאן ואחת לכאן (ירוש׳ שבת א ג). פלימו אומר אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן ואמרו לי בית זה שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו (תעני׳ כה.). לפי שגזר הקב״ה על הדבור שיצא וילך אצל משה ועשה לו הקב״ה שביל שבו יצא הדבור עד שיגיע למשה ולא נשמע לכאן ולכאן (תנחומא ויקר׳ א). — מִכָּאן, מהמקום הזה: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תעני׳ ג ח). העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו (גיט׳ נח.). עגה משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתתרפא מרים אחותי (אדר״נ ט). אמר משה אם מניה אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים (מד״ר שמות מג). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע

לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם (שם במד' יז). שבועה איני זז מכאן עד שתמסרני בידם (שם כב). כיון שירד המלאך אמר להם צאו לכם מכאן (הגד' ברא"ש ז). —מִכָּאן וּמִכָּאן, מעבר מזה ומעבר מזה: מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו עכו"ם וכו' מכאן ומכאן למקום שארצה אלך לא מכאן ולא מכאן הריני כבני עירי (ערוב' ג ה). בונין את הכותל באמצע ועושין חוית מכאן ומכאן (ב"ב א ג). הכהנים מקיפים את הארון והלוים את הכהנים וכל ישראל מכאן ומכאן (סוט' ז ה). סלע הבא בידים זה חופר בורו מכאן וזה חופר בורו מכאן (ב"ב יז:). זה בא מכאן וזה בא מכאן (מד"ר ברא"ש סו). והיו לו (לבן כוזיבא) מאתים אלף מכאן ומכאן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכוף (שם איכ', כלע ה'). —שֶׁכָּאן: צד שכאן [1]) וצד שכאן חובש את האמצעי (ירוש' כלא' ג כח ג). עד שיהא עומד שכאן ועומד שכאן רבה (שם שבת יא יג). עומד שכאן מתיר פירצה שכאן (שם ערוב' א יח ג). אילו שכאן מונין משיצא המת ואילו ששם מונין משייסתם הגולל (שם מו"ק ג פב ג). א"ר יוסי קרובין שכאן למידין מקרובין שלהלן (שם שבוע' ד לה ג). בכתב שכאן כן כתב שכאן לא מעובה ולא מידק אלא בינוני (שם יומ' ג מא.).—ב) במשמ' בענין זה: מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה אם בתחלה כאן וכאן אסור (ערוב' י יג). שבשילה אוכלים קדשים קלים ומע"ש בכל הרואה ובירושלם לפנים מן החומה וכאן וכאן קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (מגי' א יא). מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן[2]) שכם (סוט' ז ה). כאן ביחיד וכאן בציבור (ירוש' ברכ' ה ח ד). לפי שבכל מקום אין אדם מזכה אלא בכתב וכאן אפילו בדברים לפי שבכל מקום אין אדם מזכה עד שיהו קרקעות ומטלטלין במקום אחד וכאן אפילו קרקעות במקום אחד ומטלטלין במקום אחר (שם פאה ג יז ד). כשם שהן חלוקין כאן כך הלוקין בשכונת קברות (שם כלא' ד כט ד). כאן בבריאות וכאן בתשות (שם שבת א ד:). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א"ר יוסי כאן היד שולטת וכאן אין היד שולטת א"ר יונה כאן וכאן [1]) אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (שם ג ו:). כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום (ברכ' לה:). כאן בזמן שישראל שרויין במדבר כאן בזמן הזה (שבת ו:). כאן בירידה שלפניו ועלייה שלאחריו כאן בעלייה שלפניו וירידה שלאחריו (מכות ז:). — ועם ב, בְּכָאן: ובכאן (בברכת השנים) אי אפשר לחזור למקום שפסק (אבן ירחי, המנהיג, הלכ' תפל נז). — ג) במשמ' בזמן זה, מִכָּאן ועד זמן פלוני: (הרי זה גיטך) על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום (גיט' ז ה). הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד שלשים יום (שם שם ז). (הרי את מקודשת לי) על מנת שאתן לך (הכסף) מכאן ועד שלשים יום (קדוש' ג ב). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו (ב"ב י ה). כל ראיות שיש לך הבא מכאן עד שלשים יום (סנה' ג ח). מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לחבירו אלף זוז על מנת ליתנן לו מכאן ועד שלשים יום והוא אומר מכאן ועד עשר שנים (מכות א א). — מִכָּאן וְאֵילָךְ: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן וכו' הקורא מכאן ואילך לא הפסיד (ברכ' א ב). מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבעה שנה מלכות יון מאה ושמונים מלכות בית השמונאי ק"ג מלכות הורדוס ק"ג מכאן ואילך צא וחשוב לחרבן הבית (סעו"ר ל). עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי (ברכ' ג:). המפקיר את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר' מג:). למלך שנשבה בנו והלך והצילו והלכו בני הפלטין מבקשין לקלס למלך ובנו מבקש לקלסו אמרו לו אדוננו מי יקלסך תחלה א"ל בני מכאן ואילך מי שרוצה לקלסני יקלסני (מד"ר שמות כג). שהיתה מתרעמת על מנות בעלה על שלא היתה יולדת והרית ויולדת בן מכאן ואילך את תקבלי הריון ותלדי בן (שם במד' י). אמר להם (האלהים למשה ולאהרן) מיכאן ואילך הרי ראשי חדשים מסורים לכם (פסיק' רבתי טו). — עד כאן... מכאן ואילך: עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקודש מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי

ובכ"י הוצ' י' תיאודור: וכן. —[1]) כך בדפוס ויניציה, ובכ"י רומא: שכן. [2]) ואולי הוא במשמ' העקרית.

—[1]) בירוש' כ"י גני': כַּן (ברידי סירוש', דף 78).

חכמים (סעו"ר ל). עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה (ברכ' יג.). אחינו ישראל שמעו עד כאן היינו חייבים בת"ת מכאן ואילך אנו חייבים בכבודו של מת (שמחות ח).—עד עתה... מכאן ואילך: אמר להם הקב"ה עד עתה היה לכם זכות אבות מכאן ואילך כל אחד ואחד יהיה תלוי במעשיו (אגדת בראשית י). — ובמשמע' מהמעמד הזה: השוכר את החמור שוכר מניח עליה כסותו ולגינתו ומזונותיו של אותו הדרך מכאן ואילך חמר מעכב עליו חמר מניח עליה שעורים ותבן ומזונותיו של אותו היום מכאן ואילך שוכר מעכב עליו (ע"ז סה:). — ומִכָּאן וּלְהַבָּא: מירחה (את האבן) בטיט מקבלת טומאה מכאן ולהבא (כלים ז א). נשברו טהרו חזר ועשה מהן כלים מקבלין טומאה מכאן ולהבא (שם יח א).—ומִכָּאן ולהלן: כל ג' ימים האחרונים ודאי חומץ מכאן ולהלן ספק (ב"ב צו.). — לְאַחַר מִכָּאן, אחר כך: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אעפ"י ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת (קדוש' ב ו). המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (נזיר ט ד). כל שקדם הקדישן את מומן או מום עובר להקדישן ולאחר מכאן נולד להן מום קבוע ונפדו (חול' י ב). המבכיר כרמו של חבירו מסדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:).—ד) במשמ' זה, הדבר שנזכר למעלה: עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש יותר מכאן קוצר כדרכו והולך (כלא' ז ו). המרבה בתרומה ר"א אומר אחד מי' כתרומת מעשר יותר מכאן יעשנה תרומת מעשר (תרומ' ד ה). היוצר מוכר ה' כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר (שבי' ה ז). כל פירצה שהיא בעשר אמות מותרת מפני שהיא כפתח יתר מכאן אסור (עירוב' א ח). אם יש היסגו ולביתו אלפים אמה ולעירובו יותר מכאן מותר לביתו ואסור לעירובו אלפים אמה ולביתו יותר מכאן אסור לביתו ומותר לעירובו (שם ה ז). אם אמר הן חסר הן יתר (אני מוכר לך) אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה השבון (ב"ב ז ב). חוט המשקולת שנים עשר וכו' של בנין חמשים אמה יתר מכאן אם רצה לקיים טהור (כלים כט ג). (יד מגרפה) של סיידין ב"ש אומרים תשעה ב"ה אומרים עשרה יתר מכאן אם רצה לקיים טמא (שם כט ח). פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או הותיר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו יותר מכאן כופין את המוכר למכור ואת הלוקח ליקח (ב"ב קד.).—פָּחוֹת מִכָּאן: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה וכו' פחות מכאן [1] אין חורשין להן (שבי' א ב). כל שגבוה עשרה טפחים למ־פסת פחות מכאן לחצר (עירוב' ח ג). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח' ג ב). עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר פחות מכאן אין זה דבר (תענ' ג ד). איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין פחות מכאן הרי זה כפר (מגי' א ג). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין הולקין אימתי בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו (ב"ב א ו). טירת התנור בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן טהורה (כלים ה ג). חצר הכירה בזמן שהיא גבוהה שלש אצבעות מטמאה במגע ובאויר פחותה מכאן מטמאה במגע (שם ז ג).—ה) מִכָּאן אמר, מִכָּאן למד, במשמ' מהדבר הזה: יש זכות תולה שנה אחת וכו' יש זכות תולה שלש שנים מכאן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה (סוט' ג ד). נצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע וכו' מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו שניהן (הוא ושכנו) חולצין שניהן קוצעין שניהן מביאין את האבנים (נגע' יב ו). איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות מכאן אמרו בכל פודין בכורי אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות (מכי' ב יח). כל שהוא מצות האב על הבן אם לא יעשה לו אביו הוא יעשה לעצמו מכאן אמרו חייב אדם מן התורה למול את בנו (שם). כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (שם יתרו, עמלק א). נמצינו למדין המקנה שהנים הירא את דבר יי' הם היו תקלה לישראל מכאן היה ר' שמעון

—[1]) בקצת נוסח' מיכן.

אומר טוב שבגוים הרוג (שם בשלח ב א). מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר״א המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה (שם ד ב). לא תַעֲבוד בו (בעבד העברי) עבודת עבד מכאן אמרו לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו (שם משפט׳, נזיק׳ א). מכאן מנו חכמים למחיצות (ספרי במד׳ א). ומכאן אתה דן לשרף (תוספתא טהר׳ ו יז). ובלכתך בדרך פרט להתן מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב (ברכ׳ יא.). — ומִכָּאן, בלי הוספת אמר, למד, וכדומה: שהיה (משה) עושה אותו (את יהושע) כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמוהו (מכי׳ בשלח, עמלק א). ותאמר (האשה השונמית) אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא אמר ר׳ יוסי בר״ח מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ׳ י:). ויהונתן בן גרשם בן מנשה וכו׳ וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא דכתיב בני משה גרשם ואליעזר אלא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה וכו׳ מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל (ב״ב קט:). ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין (ערכ׳ יא.). לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת מכאן[1]) שניתנה התורה בלשון הקודש (מד״ר בראש׳ יח). נס גדול נעשה במטה שאעפ״י שבלע כל אותן המטות שהשליכו (החרטומים) שהיו רבים לעשות מהן י׳ עמרים ולא הועבה וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן מיכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות (שם שמות ט). מלמד שהיו משה ואהרן הולכין תחילה ונדב ואביהו מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן ואומרין מתי שני זקנים הללו מתים ואנו נוהגין שררה על הציבור וכו׳ א״ר פנחס מכאן שהיו ראויין להשלכת יד (שם ויקר׳ כ). ונתן על כפיה מיכאן שאם היתה גדמת לא היתה שותה (שם במד׳ ט). את הכל עשה יפה בעתו א״ר אבהו מכאן שהיה הקב״ה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו (שם קהל׳ את הכל). —ו) עַד כָּאן, במשמ׳ כל כך, עד הגבול הזה: א״ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר״י לבית הכסא

— [1]) כך ברוב הדפוס׳, ובכ״י הוצא׳ תיאודור: מיכן.

ולמדתי ממנו ג׳ דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ׳ סב.). — ז) בסגנון המחקר, בְּכָאן, במשמ׳ יש במציאות, יש בעולם: ממה שיראה ממנה במה שאין ספק בו שבכאן פועל נבדל הוא המהווה אלו ההווים (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ג). ונמצא הראשונים אמרו בחכמה חכמה דבר מה ואחר כן נשלמה באורך הזמן עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף ובכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס (שם ה א יה). שיהיה בכאן נמצא מה יודע אלו הסדורים אשר תפול בהם הידיעה (שם ב א), ר״ל שיהיה במציאות, בעולם. וראוי שנחקור תחלה מענין הכוכבים אם הם בגלגלים בעבור עצמותם או הם בעבור הדברים אשר בכאן (שם ה ב ג), ר״ל בעולם, במציאות. שהתבאר בטבעיות שכבר יובדל הגרם החמשי מבעלי הנפש אשר בכאן שהנושא לצורתו הוא דבר פשוט (שם). ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לבד תלקח ראיה בזה הענין לפי שבכאן אנשים רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם (הוא, איוב ג). ושיצא לו מזה ג׳ דרושים יקרים האחד שבכאן שכלים נבדלים (הוא, הכלה רי״א במים הקדוש ד א). אנחנו נראה שיש בכאן ענינים יהיו בכח ויצאו אל הפועל (העקרים ב ד). הנה בכאן עצמים פשוטים יחסם אל גשמי השמים יחס הנפש האנושית אל הגשם האנושי וכו׳ ובכאן עצמים פשוטים מדרגתם מן העצמים אשר הם לשמים (אמונה רמה א ו). שהדברים כלם אפשריים ושאין דבר בכאן נמנע (כל מלאכ׳ הגיון, הגלה). וכבר ביאר אריסטו במה שאחר הטבע כי בכאן עלות בלתי מהוות ולא מפסידות (מ׳ נרבוני, המאמר בבחירה, ד״ת לח).

—ועי׳ כַּן, כֹּן.

***כאף**, כמו כוף, כפף, ממנו *כָּאַף.

***כָּאַף**, —קל לא נמצא.

—הִפע׳, *הִכְאִיף, —הִכְאִיף את ראשו, כָּפַף: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף[1]) ראש (כ״ס גני׳ ד ז).

[1]) כך בכ״י בלי ספק, ואין כל יסוד וצרך לשבש הנוסחה ולהגיה האכף.

***כאר**, כמו *כער, ממנו *כאור, *כאור, *כאר.

***כאר**, — קל לא נהוג.

—התפ׳, *התכאר, — נעשה כאור: שכל זמן שהאשה מקבלת עוברים היא מיתכארת[1]) ומיתאוזבת (מד״ר בראש׳ מה).

—פע׳, ״כאר, מכאר, מכואר: וזהו שאמרו חכמים הנטען לאשת איש והרבה לעז שלה בקול שאינו פוסק ויש עדים בדבר מכואר זה וכו׳ וכיצד דבר מכואר כדתניא רוכל היוצא ואשה הוגרת בסינר אמר רבי הואיל ומכואר הדבר תצא (הלכ׳ פסוק׳, גיט׳).

—הפע׳, ״הכאיר,—עשה מכאר: הקדיר עלי השמש בלי יאיר, כנהרג הישיש גבור מעיר, וגם ירח אורו הכאיר, השחיתו תמתו בלי להשאיר (תחונן, QGDJ III 338).

—הפע׳, ״הכאר, הוכאר,—כמו נתכאר: הנשים ההגונות לכם ישיבה, הוכאר:[2]) וסערה בם נשבה (קרוב׳ לפורים, ויאהב המן).

*כב, כבים,—עי׳ *כוב, כובים.

כבד[3]), ממנו א.כבד, ב.כבד, כבד, כבד, כבדה כבדת, כבוד, ה.*כבד, *כבוד, ״התכבדות.

א.**כבד**, ת״ז, סמי׳ כבד, כבד, לנק׳ כבדה, מ״ר כבדים, סמי׳ כבדי, — ההפך מן קל, מה שצריך הרבה מאמצי כח כדי להרימו למעלה, לשאתו ולסבלו, heavy; lourd; schwer, א) במשמ׳ העקרית: ויפל מעל הכסא וכו׳ ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וכבד (ש״א ד יח). ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש״ב יד כו). כמשא כבד יכבדו ממני (תהל׳ לח ה). — ומ״ר: וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב).—ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (כ״ס גני׳ יג ב).—ובתו״מ

[1]) כך במד״ר הוצא׳ דר׳ י׳ תיאודור, ובנוסח׳: מתעברת ומתעזבת.—[2]) בסדור רב עמרם גאון: הוכערו.

[3]) באשור׳ כבת. בפונ׳ נמצא השרש בשמות פרטים. בערב׳ יש אמנם עצם השרש כבד a), אבל במשמ׳ קצת אחרת, במושג של עבי וגמוד, כמו חלב שנתעבה ונגמד, השרש המשמש בערב׳ במושג השרש שמשמש בו בעבר׳ השרש כבד הוא השרש וקר b), שהוא יקר בעברית.

a) كبد b) وقر

במשמ׳ זו: בכל יום היתה (המחתה) כבדה והיום קלה (יומ׳ ד ד). אשה שראשה כבד עליה ואבריה כבדים עליה (נדה סג:). כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי (סנה׳ מו:). ארבעה טבעים שברא מהם הקב״ה העולם השלשה הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן הארץ היא הכבידה שבכולן (מד״ר במד׳ יד).—ובמשמ׳ גדול ועצום, כמו סלע וכדומה: כצל סלע כבד (ישע׳ לב ב). — וענן כבד, טעון הרבה מים, חשוך: ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שמות יט טז).—ורב המספר: ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד (בראש׳ נ ט). וצאן ובקר מקנה כבד מאד (שמות יב לח). ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד (מ״א י ב). וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד (מ״ב ו יד).—ומה שהוא רב וקשה לסבל: ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו (שמות ח כ). הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד (שם ט יח). ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד (שם י יד).—ובמשמ׳ גדול וחזק באיכות: ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד וכו׳ ויאמרו אבל כבד זה למצרים (בראש׳ נ י-יא).—ומה שקשה לסבל, רעב כבד, על כבד וכדומה: ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד (בראש׳ מא לא). אבי העמים עליכם על כבד (מ״א יב יא). — וכסמי׳ כבד, כבד עון, שעונותיו רבים וכבדים: הוי גוי חטא עם כבד[1]) עון זרע מרעים (ישע׳ א ד).—ב) לב כבד, קשה, שאינו רוצה לעשות מה שמצוים לו: כבד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד).— ואמר בן סירא: לב כבד תבאש אחריתו וכו׳ לב כבד ירבו מכאביו (כ״ס גני׳ ג כו-כז). — דבר כבד, שקשה לאדם לעשותו, difficult; difficile; schwierig: כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יח). — ועם כבד, קשה ערף, מרחן: כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה (מ״א ג ט). — ״היה כבד על פלוני, היה עליו לטרח: הדעתן לא יבקר מי שהוא כבד עליו ולא יספר באזני מי שאינו מאזין אליו (מבח׳ הפנינ׳, בעל המוסר). — ואמר המשורר: מה לי ולזמן שב נתנני על לב בנות עופר מאד

[1]) כמו ארך אפים.

כָּבֵד (רמב"ע, תרכ"ב ה). — ° אִישׁ כָּבֵד, טרחן: בקור האדם הכבד קשה על החולה יותר מחליו ואמר (החכם) אדם אחד כבד בקר החולה והאריך לשבת אמר לו החולה אם יש לך בבית מאומה או אני חייב לך כלום קחנו ולך (מכת' הגניז', בקור החולים). שבור הכוס שכון בית כוס טרם עם כבד תשתה, טוב לכת אל בית אבל מלכת עמו אל בית משתה (מבלי ערב). מה לי ולכבד כי עת אשר ישב עמי ששון לבי יגרש (שם). בא לאיש חולה בין המבקרים איש כבד וישאלהו מה מחלתו אשר הציקתהו ויען החולה כך וכך שם כאבי אמר הכבד מחולי זה מת אבי ויחר לחולה מאד וכו' ויאמר הכבד אל יחר לך את אשר דברתי באזנך אקרא אל ה' ויחונך ויאמרו לו היושבים תוסף נא בתפלתך לבל נראה עוד אנוש כבד אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (מגדל עז לר"י עמדין, עליית הבקור). אלה דרכי הכבדים השנואים לכל הברואים איש כבד יבוא בסוד אחרים בלי רצונם ישחק לפניהם בעת עצבונם (שם). מה תאמר מן האיש הכבד, כגללו לנצח יאבד (עמנ', מחבר' ו). — ד) כְּבַד פֶּה, כְּבַד לָשׁוֹן, שמגמגם בלשונו, שאינו יודע לדבר היטב: ויאמר משה אל יי' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כְבַד פה וּכְבַד לשון אנכי (שמות ד י). — וּכְבַד לשון במשמ' מי שקשה להבין מה שהוא מדבר: עמים רבים עמקי שפה וְכִבְדֵי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחזק' ג ו). — ה) בדקדוק, °פֹּעַל כָּבֵד, בנין הכָּבֵד, צורת הפעל העברי שנוסף על השרש אות או דגש להוציאו מעומד ליוצא ובדומה: וחלקתי הפעלים לשני מחלקים פועל קל ופועל כבד וקראתי שם הקל הבא על משקל פָּעַלְתִּי שהוא קל מכל הבנינים ושם הכבד הבא על זולת משקל פעלתי כמו הפעלתי ופועלתי וזולתם מן הבנינים והמשקלים וכו' ומן דבר הכבד שם פועל מדבר ושם פעול מדובר וכו' וכן קראתי שם הפעלתי כבד מפני ההא הנוספת בתחלתו (מ' בן ג'יקטיליה, תרג' אותיות הנוח לר"י חיוג 12). ודעתי להביא בכל שרש רוב מה ששמשו בו ממנו מקל ומכבד ופעול ופועל ועתיד ומקור (ר"י א"ת, הקד' השרש' לריב"ג). כונתי בזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם מפועל עתיד (שם). ויעתק מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא (ראב"ע בראש' יב ח). ולא ידעת שהוא מבנין הכבד מהפעלים השניים (הוא, שפת יתר ג). והטור השביעי (מהפעלים) נקרא בנין פועל הנוסף או הכבד (רד"ק, מכלול, דה"פ ז). כי גם המרובע קראו המדקדקים הקדמונים הבנין הכבד להיותו דומה לדגוש (מקנה אברהם, בנין פע' מרובע).

כֹּבֶד, כְּבֵדוּת, כְּבֵדָה, וכו'. — *טעון. — *טען. — מאזנים. — מעמסה. — משא. — משקלת. — נֵטֶל. — סֵבֶל. — סַבָּל. — עמס. — פלס. — *פרק. — קל, ההפך מן כבד. — קשה. — שקל.

ב. **כָּבֵד**, פ"ע, לנק' כָּבְדָה, כָּבֵדָה, מ"ר כָּבְדוּ, עת' יִכְבַּד, תִּכְבַּד, תִּכְבְּדִי, נִכְבַּד, יִכְבְּדוּ, — א) היה כָּבֵד, בכל המשמעות של התאר: לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה כחול ימים יִכְבָּד (איוב ו ב-ג). ותמלאי (מרוב הסחורה) וַתִּכְבְּדִי מאד בלב ימים (יחזק' כז כה). כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יִכְבְּדוּ ממני (תהל' לח ה). — כָּבְדָה ידו על פלוני, הביא עליו רעות רבות: כי היתה מהומת מות בכל העיר כָּבְדָה מאד יד האלהים שם (ש"א ה יא). וַתִּכְבַּד יד יי' אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (שם ו). כי יומם ולילה תִּכְבַּד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קיץ (תהל' לב ד). — ובמשמ' גבר עליו, הכניעו: וַתִּכְבַּד יד בית יוסף (על האמורים) ויהיו למס (שופט' א לה). — אכפו כָּבֵד עליו, היה עליו למשא: הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יִכְבָּד (איוב לג ז). — פשעו כָּבֵד עליו: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וְכָבֵד עליה פשעה ונפלה (ישע' כד כ). — היה כָּבֵד על פלוני, היה עליו למרת: ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נִכְבַּד עליך (ש"ב יג כה). — ומקו' כְּבֹד, כָּבוֹד: קצתי בחיי מטריבים לי כי כבדו עלי מאד כָּבוֹד, עול יחשבו חשק בצוארי ואני חשבתיהו ענק כבוד (רמב"ע, תרכ"ב ד). — העבודה כָּבְדָה עליו, היתה רבה וקשה לו לעשותה: תִּכְבַּד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט). כי כָבְדָה העבודה על העם הזה (נחמ' ה יח). — המלחמה כָּבְדָה, היתה חזקה בעברה וזעם וקשה היה לעמד בפני הלוחמים: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כָּבֵדָה (שופט' כ לד). וַתִּכְבַּד המלחמה אל[1] שאול וימצאהו המורים (ש"א לא

— [1]) ס"א על.

ג). — החטא כבד, היה חטא גדול ורב: זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש' יח כ). — ב) פלוני כבד במקנה, בנכסים, היה לו הרבה מקנה, נכסים, היה עשיר: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראש' יג ב). — ובהפעל כבד לבד, בם טמ' היה רב נכסים, או גדול וחשוב: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו (איוב יד כא). — ג) כבד אבר מהאברים, שאינו יכול לפעל פעולתו כראוי, כבדה עינו, שאינה רואה היטב: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות (בראש' מח י). — כבדה אזנו, שאינו שמע היטב: ולא כבדה אזנו משמוע (ישע' נט א). — ד) כבד לבו, התעקש ומאן לשמע ולעשות מה שמצוים לו: ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם (שמות ט ז).

— פע', כבד, כבדו, תכבדו, כבדך, כבדתו, אכבדך, אכבדהו, תכבדני, יכבדנני, תכבדך, — א) כבד את לבו, התעקש, עמד על דעתו, מאן לעשות כחק וכמצוה: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש"א ו ו). — ב) כבד את פלוני, נתן לו כבוד, honour; honorer; ehren: כבד את אביך ואת אמך (שמות כ יב). על כן באורים כבדו יי' (ישע' כד טו). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים (ש"ב י ג). לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישע' ס יג). אודך אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל' פו יב). ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל (ש"א ב כט). אשר בי יכבדו אלהים ואנשים (שופט' ט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו (מלא' א ו). נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יי' יכבד (תהל' טו ד). — כבד לפלוני בדבר: ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות (דני' יא לח). — ובכנ': האמנם לא אוכל כבדך (במד' כב לז). אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יי' מכבוד (שם כד יא). כי יבא דבריך וכבדנוך (שופט' יג יז). כי מכבדי אכבד (ש"א ב ל). עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי (שם טו ל). כל מכבדיה הזילוה (איכ' א ח). על כן יכבדוך עם עז (ישע' כה ג). בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני (שם כט יג). תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן (שם מג כ). — ועם הוספת נ שניה ודלת קמוצה: זבח תודה יכבדנני[1]) ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהל' נ כג). לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני (ישע' מג כג). וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך (שם נח יג). אחלצהו ואכבדהו (תהל' צא טו). אחלצך ותכבדני (שם נ טו). סלסלה ותרוממך תכבדך[2]) כי תחבקנה (משלי ד ח). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (שם יד לא). — ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (כ"ס גני' ג ח). אין לבזות דל משכיל ואין לכבד כל איש חמס (שם י כג). בני בענוה כבד נפשך ותן לה טעם כיוצא בה, מרשיע נפשו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נפשו (שם כח-כט). — ובתו"מ: רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני (מכו' ו ח). כמה עמל עמל בך וכמה יגיעה יגע בך אם לא כבדתו לשעבר צריך אתה לכבדו עכשיו (ספרי דבר' מט). אבל התורה אינה כן אלא מכבדתו ומשמרתו מכל רע בנערותו (ירוש' קדוש' ד סו ד). אין מכבדין (לגדול לעבור קודם) לא בדרכים ולא בגשרים וכו' א"ר יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש מזוזה (ברכ' מז.). רבי מכבד עשירים רבי עקיבא מכבד עשירים (עירוב' פו.). ר' יוסי אומר לא מקומו של

— [1]) בחמשה כ"י ודפוס ראשון ד פתוחה (דג"ה). וזו אחת מחמש המלים שיש בהן אות כפולה ולפניה געיה ואעפ"כ אין האות הכפולה הראשונה חטופה בהטף פתח. וז"ל המסורה: סימן שתי אותות, בתיבה אחת צבותות, זו לעומת זו עבותות, בתיבה חרותות, כל המקרא על דרך זה, מפי כל סופר וחוזה, הסימן הזה, עוד לא ירזה, אם געיה לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון, כמו יסבהו צאלים צללו וכו' חוץ מן ששה פסוקים, על מנהג זה פוסקים, ועליו הולקים, כי געיה להם סמוכה, ועמהם משוכה, ובהם תמוכה, שמורה וערוכה, והם לא נפתחים, ובפה לא נפצחים, והם: בצר להם ישחרנני, זבח תודה יכבדנני, אז יקראנני ולא אענה, ישחרנני ולא ימצאנני, ומשחרי ימצאנני (דס"ט, סי' 33). ובדבר סבת כפילת הנון כבר אמרו במדרש: רבי הונא בשם ר' אחא יכבדני אין כתיב כאן אלא יכבדנני כבוד אחר כבוד (מד"ר ויקר' ט). ומהמדקדקים החדשים, קצתם (Olsh. § 97) פקפקו באמתת כפילה זו וחשדו שהוא שבוש פשוט. וכן אמר ברט (Barth, S.U.) שאין לסמוך על זה. אבל רוב החדשים הסכימו לדעת רבי הונא שהנון היא לנחץ ולחזק. ועי' בהמבוא בחלק הדקדוק. — [2]) ב צרויה ולא סגולה כמו אכבדך שלמעלה, וכן

אדם מכבדו אלא אדם מכבד את מקומו (תענ׳ כא:). האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמ׳ סב:). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדר׳ מט:). אמר רשב״ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי (מד״ר דבר׳ א). אמר הקב״ה בלשון הזה כבדו (עשו את אביו) בלשון הזה אני אומר לו פנו מלפניו (שם). בשר ודם אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו מהו עושה לו הולך ומכבד לאדם גדול ממנו שיעשה לאותו שונא רעה (שם ה). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו מת אוהבו שהפקיד את הפקדון אצלו עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד הפקדון אצלו ומכבד לאשתו אמרו לו למה אתה מכבד את שניהם וכו׳ (שם י). זכרי יום שהחזירך הקב״ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם (שם איכ׳, פתיח׳). לכהן גדול שעלה גורלו להשקות מים המרים וקרבו את האשה אצלו ופרע ראשה ופרסם את שערה נטל הכוס להשקותה נסתכל בה שהיא אמו התחיל צווח ואומר אוי לי אמי שהייתי משתדל מכבדך והריני מבזך (פסיק׳ רבתי כו). אמר הקב״ה אומות העולם מכבדים אותי וחולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי (תנחומ׳ בלק, הוספ׳ ט). אהוב את המוכיחך ושנא את המכברך (כלה רבתי ד). כיצד אדם מכבד את רבו בזמן ששניהם הולכים בדרך נותנו לימינו (שם ז). — וכבדו בדבר: כבדהו (את המועד) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (מכי׳ בא ט). הזונה בשעה שיש לה אוהב והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו במה כבדני אוהבי (מד״ר שמות לב). והביא לו (להמלך) דורון חרב חדה אמר המלך התיזו את ראשו בה אמר לו אותו האיש אדוני המלך במה שכבדתיך בה אתה מתיז את ראשי (שם דבר׳ ט). הרי שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים ומילא אותה לו (המלך) זהובים וכו׳ הלך ושמע לאשתו וכו׳ ואמר לו אדוני המלך שמעתי שאתה אוהב את הפירות ובאתי לכבדך בתאנים ותפוחים (תנחומא קדוש׳ ח). — וגם בלי בְּ: לאחד שכיבד את השלטון תמחוי אחד ונמצא משלו (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). — וכִבֵּד את פלוני סתם, עשה לו כבוד בהגשת מנחה: לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב חדה (מד״ר דבר׳ ט). — ובענין הגשת מיני מתיקה וכדומה לאורחים: כשהולכים לבקר בשמחת וגיל והבית ימלא ומכבדים אותם במתיקה ומשקה וכדומה (פלא יועץ, אות ב). — ג) *כִּבֵּד את הבית, טִאטֵא ונקה אותו[1], auskehren, fegen :balayer, arranger (chambre etc.); sweep, adjust ב״ש אומרים מכבדין את הבית ואח״כ נוטלין לידים וב״ה אומרים נוטלין לידים ואח״כ מכבדין את הבית (ברכ׳ ח ד). מגורה שפנה ממנה היטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת אלא מכבד כדרכו ונותן לתוכה חולין (תרומ׳ יא ו). המגפף (את הע״ז) והמנשק והמכבד (לפניה) והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל (סנה׳ ז ו). מכבדין בין המטות ומניחין את המוגמר ביום טוב (עדי׳ ג יא). נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו ובאחרונה כיבד את השאר (מן הדשן) לתוכו והניחו ויצא (תמיד ג ט). צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ (מכי׳ בשלח ד ג). מכבדין את הבית מפני איבוד אוכלין (תוספתא ברכ׳ ו ד). הרוחץ בחמי טבריה וכו׳ לא יזלף ע״י עצמו מפני שמרבה הבל ומכבד את הקרקע אבל רוחץ כדרכו ועולה (שם שבת טז כ). של בית רבן גמליאל היו מכבדין בין המיטות ביו״ט אמר ר״א בר׳ צדוק פעמים הרבה אכלתי בבית ר״ג ולא ראיתיו מכבדין את המטות ביו״ט אלא סדינין היו פרוסין מערב יו״ט וכשאורחים יוצאין מסלקין אותן (שם יו״ט ב יג). נמצאת מכבד את הקרקע בשבת (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). נתפזר ממנו כקב גחלים היה מכבדן לאמה (שם חגי׳ ג עט.). שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו (ברכ׳ סג:). מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל (מו״ק כז.). ומכבדין אותן (את בתי הכנסת) ומרביצין אותן כדי שלא יעלו בהן עשבים (מגי׳ כח:). מעשה בריבה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית

---

[1]) יש מפקפקים בהסתעפות מושג זה ממושג הכבוד ואומרים שזה לא טבעי. אבל לא נמצא מקור יותר טבעי למושג זה בשרש כבד.

וכו׳ (יבמ׳ נט:). כ י ב ד וריבץ לאוצר מהו (כ״כ כ:). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר״ע שחלה לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר׳ עקיבא לבקרו ובשביל ש כ י ב ד ו וריבצו לפניו חיה (נדר׳ מ.). למה הביא עליהם (על המצריים) כנים לפי ששמו ישראל מ כ ב ד י הוצות ושוקים לפיכך נהפך עפרם לכנים (מד״ר שמות י). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מ כ ב ד י ן אותה ומרביצין אותה וכו׳ ומדליקין נרות (שם כט). — ובהשאלה, כִּבְּדָה האשה את הבית, קנחה אותו מקום: האשה ששמשה ביתה וירדה וטבלה ולא כ ב ד ה את הבית כאילו לא טבלה (מקוא׳ ח ז).

—נִפְע׳, נִכְבַּד, נִכְבַּדְתָּ, הִכָּבֵד, הִכָּבְדִי, אֶכָּבֵד, אִכָּבְדָה, אִכָּבְדָה, וגם אכבדה, נִכְבָּד, נִכְבָּדָה, נִכְבֶּדֶת, נִכְבָּדִים נִכְבָּדוֹת, נִכְבַּדֵּי[1], נִכְבַּדֶּיהָ[1], נִכְבַּדֵּיהֶם, — א) נִכְבַּד, עשה לעצמו כבוד, הראה את עצמו בכבוד, בתפארה, sich verherrlichen; se glorifier, sew o. s. glorious: ותאמר (מיכל בת שאול בלעג בראותה את דוד מפזז) מה נִכְבַּד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש״ב ו כ). הכה הכית את אדום ונשאך לבך הִכָּבֵד ושב בביתך (מ״ב יד י). והיה להם לשם יום הִכָּבְדִי נאם אדני יי׳ (יחזק׳ לט יג). עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבדה[2] אמר יי׳ (חגי א ח). — ובתלמ׳: אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו ה כ ב ד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם (מו״ק יז.). — נִכְבַּד בִּפְלוֹנִי, עשה לעצמו כבוד ע״י מה שעשה לפלוני: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואִכָּבְדָה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יי׳ (שמות יד ד). וידעו מצרים כי אני יי׳ בְּהִכָּבְדִי בפרעה ברכבו ובפרשיו (שם יח). — ובתוך פלוני: הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי אני יי׳ בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה (יחזק׳ כח כב). — נִכְבַּד על פני פלוני, לעיניו, שפלוני ראה זאת: בקרבי אקדש ועל פני כל העם אֶכָּבֵד (ויקר׳ י ג). — נִכְבַּד עם פלוני, יחד אתו, פלוני יהיה כבודו: ועם האמהות אשר אמרת עמם אִכָּבֵדָה (ש״ב ו כב). — ב) נִכְבָּד, ראוי לכבוד, הכל מכבדים אותו, geehrt; honoré; honored: והוא נִכְבָּד מכל בית אביו (בראש׳ לד יט). ליראה את השם הַנִּכְבָּד (דבר׳ כח נח). הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נִכְבָּד כל אשר ידבר בוא יבוא (ש״א ט ו). ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך ונִכְבָּד בביתך (שם כב יד). מן השלשים נִכְבָּד (ש״ב כג כג). ירהבו הנער בזקן והנקלה בַּנִּכְבָּד (ישע׳ ג ה). ויהי יעבץ נִכְבָּד מאחיו (דהי״א ד ט). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונִכְבָּדִים מאלה (במד׳ כב טו). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נִכְבַּדֵּי[1] ארץ יי׳ צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נִכְבַּדֵּי ארץ (ישע׳ כג ח-ט). — ואמר בן סירא: בין אחים ראשם נ כ ב ד וירא אלהים בעמו (ב״ס גני׳ י כ). יש דל נ כ ב ד בגלל שכלו ויש נ כ ב ד בגלל עשרו (שם ל). — ובזמן עבר: יספת לגוי נִכְבַּדְתָּ (ישע׳ כו טו). מאשר יקרת בעיני נִכְבַּדְתָּ ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך (שם מג ד). — ואמר בן סירא: נדיב מושל ושופט נ כ ב ד ו ואין גדול מירא אלהים (ב״ס גני׳ י כד). אנשי חיל וסמוכי כ״ח ושוקטים על מכונתם, כל אלה בדורם נ כ ב ד ו וביומיהם תפארתם (שם מד ו-ז). — וכמו שם: גם עלליה (של בבל) ירטשו בראש כל חוצות ועל נִכְבַּדֶּיהָ ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו׳ ג י). לאסר מלכיהם בזקים ונִכְבְּדֵיהֶם בכבלי ברזל (תהל׳ קמט ח). — ואמר בן סירא: רבים נשאים נקלו מאד וגם נ כ ב ד י ם נתנו ביד (ב״ס גני׳ יא ו). — וכסמי׳ *נִכְבַּד העם, שהעם מכבדהו: נ כ ב ד עמו ואהוב עושהו המושאל מבטן אמו נזיר יי׳ בנבואה שמואל שופט ומכהן (שם מו יג). —ונהוג כמו תאר של דרך ארץ לאדם: ומקודם שנים שמענו שמע השר ה נ כ ב ד החכם כ״ר יהודה אביך (אגר׳ הרמב״ם לר״ב א״ת). היקר ה נ כ ב ד החכם כבוד רבי מאיר (שם). שבתוך הספינה שם נמצא ה נ כ ב ד אבי אל מפצל בן ה נ כ ב ד אבי אלרצ׳א (הוא, בו״ת פאר הדור קנג). ימצא שם יהודי אחד עומד בתורפיאה המקום אשר במדינת קלברייא שמו נשתרוק דשטבירי וזה ה נ כ ב ד נשתרוק הנ״ז היה מקדם מהארץ הזאת (תכו׳ ר״ג גירונדי לט). — וגם לדברים לא בע״ח: והגיעו כתבי הישיבה הנשאה ה נ כ ב ד ת המשכלת יתמיד האל את מעלתה (אגר׳ הרמב״ם לר״ב א״ת).

יגדף. — 1) לא מצאו המדקדקים הסבה שאמרו אלה שתי הצורות בבית פתוחה ודגש אחריה, ואמרו נכבדיה בבית שואית. שטדה, כדרכו, גוזר שאין זה אלא חלוף דעות הסופרים השונים. — 2) כך הקרי, והכתיב ואכבד, וס״א ואכבדה כתיב וקרי. — 1) עי׳ למעלה הערה 1. —

ונזכיר מה שידענו מאסורו בקצור מבלתי שנדקדק במה שבא בכתיבתו הנכבדת אומר שהוא הביא הקדמות והוליד מהם שהוא מותר (במוהל הלוי, תבו' על פסק הרמב"ם). — ולדברים לא בע"ח במשמ' חשוב: הנה זה המאמר הנכבד מורה על מה שרמזו רז"ל (רב"ע בפרוש, פרד' רמוג' כט).—ג) במשמ' רב הכמות, reich an ; abundant ; copieux : באין תהמות הוללתי באין מעינות נכבדי[1]) מים (מבלי ח כד). — נכבדות, עי' ערך נכבדה.

— פע', כבד, מכבד, — שכבדוהו, שעשו לו כבוד, geehrt s.; être honoré; be honored: ריש וקלון פורע מוסר ושמר תוכחת יכבד (מבלי יג יח). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (בס כז יח). וקראת לשבת ענג לקדוש יי' מכבד (יבע' נח יג).— ובתו"מ: איזהו מכובד המכבד את הבריות (אבות ד א). בא (שבט יהודה) להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה (מד"ר במד' יג).—ומכבד על פלוני, שפלוני מכבדהו: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות (אבות ד ו). —ומצוי בסהמ"א: הם אנשי אחותינו ומכובדים עלינו (ר' חסדאי להכוזרי). — ובמשמ' *אדם אמיד, חשוב: המשרה את אשתו על ידי שליש וכו' נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו' במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב' ה ח-ט). — ודבר מכבד, טוב ויפה ונאה: אין מפנין את המת ואת העצמות מקבר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי ולא מבזוי למכובד אין צורך לומר מן המכובד לבזוי (ירוש' מו"ק ב פא:), ועי' ד. כבד.

—הפע', הכביד, הכבדת, הכבדתי, הכבדתים, הכבידו, מכביד, הכבד, להכביד, ויכבד, — א) עשה שיהיה כבד, שיהיה כמשא גדול: גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי (איכ' ג ז). הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבק' ב ו).—והע"ל וכדומה, בהשאלה: אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלינו (מ"א יב י). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד (יבע' מז ו).—ובלי השם ע"ל, הכביד עליו, הטיל עליו מס כבד וכדומה: והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים (נחמ' ה יה).—והכביד בדבר פלוני, בהדבר עשה הע"ל וכדומה קשה: בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד (תנחומא ויקרא יב).—הכביד את לבו, הקשה ערפו, לא שמע בקול המצוה: כי אני הכבדתי את לבו (של פרעה) ואת לב עבדיו (שמות י א). וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אלהם (בס ח יא). ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (בס כח). — הכביד אזנו, עשה שתהיה אזנו כבדה, שלא תשמע, ובמוסריות, שלא יקבל מה שמדברים לו: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (יבע' ו י). וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר' ז יא). — ב) הכביד את פלוני, עשהו רב הכמות, נכבד, עשיר: והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו (ירמ' ל יט). —ג) הכביד, כמו פ"ע, עשה דברים כבדים, גדולים, קשים: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (יבע' ח כג).—ד) *הכביד, נעשה כבד, הכביד החולה, נעשתה מחלתו חזקה, עזה, מסכנת: המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת (גזיר ט ד). וכשהיה ר"ש בנו של ר' עקיבא חולה ולא ביטל בית מדרשו אלא פקדו (את בנו החולה) ביד שלוחו בא הראשון ואמר לו נטען אמר להן שאלו עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת"ת בא השלישי ואמר לו גוסס (שמחות ח). — *הכבידו השערות, נעשו רבות, ארוכות, צפופות: נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער (נזיר א ב). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו"ק יז:). — ה) בחכמת הלשון, הכביד אות, עשה אותה כבדה, הדגישה: ויש שיכבידו העברים הריש בקצת המקומות אע"פ שיכבד עליהם זה ברב המקומות (הרקמה, שער כב).

—התפ', התכבד, *נתכבד,—א) נאסף והתקבץ במספר רב וצפוף יחד, sich anhaüfen; s'amasser; to amass: מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך וכו' שם תאכלך אש וכו' התכבד כילק התכבדי כארבה הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט ויעף מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד ולא נודע מקומו אים (נחום

—[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים נבכי וכדומה.

ג ידי־ין).—ב) הראה את עצמו כאלו הוא מכבד, חשוב ועשיר: טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם (משלי יב ט).—ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (ב״ס גני׳ י כו). — ג) *עשה לעצמו כבוד, חשב דבר לו לכבוד, : sich ehren ; s'honorer ; to bounour o. s. אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך (ב״ס גני׳ ג י). המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא המתכבד בכבוד חי העולמים לא כל שכן (ירוש׳ חגי׳ ב עז ג). התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל (ברכ׳ ס:). שאלו תלמידיו את ר׳ נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי (מגי׳ כח.). (מה שנאמר בכתוב) ואושר בארץ (הכונה היא) שיהו הכל מתכבדין בו (נדר׳ מ.). הואיל וראויה (החתיכה) להתכבד בה לפני האורחים (חול׳ ק.). אלו (השבטים והשוטים) לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולהתכבד (מד״ר במד׳ יג). — והתכבד עם פלוני: אני נותן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך (מד״ר בה״ב, כלם סיה).—ד) *שוק מתכבד, שמכבדים אותו, שמטאטאים ומנקים אותו, : gefegt w.; être balayé; be swept עשו אותה (את האשה) כמבוי שהוא מתכבד ושטף של גשמים עובר בו (ירוש׳ נדה א מח ד). הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח׳ ז.). —הפע׳, ״הכבד, ״מוכבד,— עי׳ ד.כבד.

ג.כָּבֵד, ש״ז, כנו׳ כבדי, כבדו,—האבר הבשרי הדמי שבקרב בע״ח, שחלק אחד ממנו מפריש המרה והשני החמר המתוקי ההולך להריאה ומשמש שם לפעולת הנשימה, Leber ; foie; liver: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכלית (שמות כט יג). עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כג).— ובתו״מ וז״ג: ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול׳ ג א). ניטלה הכבד ונשתייר הימנה כזית (שם ג ב). הכבד אוסרת ואינה נאסרת מפני שהיא פולטת ואינה בולעת (תרומ׳ י יא). (האומר) ערך ראשי וערך כבדי עלי נותן ערך כלו זה הכלל כל דבר שהנשמה תלויה בו נותן ערך כלו (ערכ׳ ה ב). ניטלה כבד ולא נשתייר בה כדי להעלות ארובה (תוספתא חול׳ ג ב). כבד שנימוח מטמא ברביעית (בכור׳ נה.). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה (חול׳ מו.). התליע כבד שלה זה היה מעשה ועלו עליה בני עסיא שלש רגלים ליבנה לרגל שלישי התירוה להם (שם מח.). קני הכבד והן המזרקין שבו שבהן הדם מתבשל (רמב״ם במיע׳ ו ח). — ותפקידו של הכבד בגוף: ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו (ברכ׳ סא:). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ד). הכבד קולט הדם ומשמש בו לפני הלב (מדר׳ הנעלם, זהר, תולדות). — והיו הקדמונים קוסמים בכבד של בע״ח מת לנחש, לדעת על פי תנועותיו ובדומה מה שרצו לדעת: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק׳ כא כו). — ומליצה, נשפך כבדו של פלוני, מרוב צער ויגון: כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ׳ ב יא).—״ושפך דם כבדו, הרבה לבקש, להתחנן, ואמר הפיטן: עדי יתרצה עבד בתחנוניו אל רבו, ויתחד העובד עם המלך במסבו, וישפוך דם לב וכבד ויגיד נגע לבבו (יעירוני רעיוני, יוצ׳ יוה״כ, סדור תימני, כ״י בריט׳ מוז׳).—״זב הכבד מרוב יגון, ואמר המשורר: המרשי אני בוכה ואם על נדוד אחים ומפקד האחיות, אשר יזוב באש נודם כבדי והחלב אשר על הכליות (רמב״ע, דיואן עו, כ״י בודליינה).—״היה בתוך כבדו של פלוני, היה חביב מאד עליו, ואמר המשורר: מה לי ולמן שב נתנני על לב בנות עופר מאד כבד, אחר היותי כל ימי נוער מהם בתוך לבב ותוך כבד (רמב״ע, תרשיש ה).—״ובין הלב והכבד, ואמר המשורר רמב״ע בתשובתו לר״י הלוי: הם אהלי חסד אשר יום צענו בין לב וכבד נתקעו תקוע (דיואן לח, כ״י בודליאנה). — ומ״ר ״כבדים: ולפיכך אמרו שאם נמצאו שני כבדים אם דבוקין זה לזה במקום היותא טרפה (בו״ת רבנ״א ד).— י׳תרת, הכבד, *אצבע הכבד, *חצר הכבד, שמות נרדפים לאונת הכבד הבולט מהאונה הימנית של הכבד Caput extcrum,Lobus caudatus[1]). —״עלת הכבד, עי׳ עלה.—״שער הכבד, הערק הגדול של הכבד, עי׳ שער.

[1]) תרג׳ דר׳ Preuss, בספרו B.T.Medizin, דף 109.

ד.*כִּבֵּד, פעל נגזר מן ג.כָּבֵד,—קל לא נהוג.

—פע׳, *כִּבֵּד, מְכַבֵּד, — לקה בחלי הכָּבֵד: ביום שתחל (הקדחת) לאחוז אותו תשכון על האדם עצלות כמכובד תרדמה ויתמתח ויתפתל כאדם אשר ,שקד כל הלילה (אסף הרופא 148, כ״י מינכן).

—הפע׳, *הֻכְבַּד, *מוכבד, — כמו *מכבד שקודם זה: אמר גלינוס המוכבד כלומר עלול הכבד הוא אותו שבפעולות כבדו יש חולשה מבלי ענין נראה ממורסא או דבילה (קאנון ג יד ב א). הנה המראה (של פני החולה) מהדברים המורים ברוב על רוב עניני הכבד כי המוכבד ברוב הענין יהיה נוטה לכרכמות ולובן וכו׳ והרופא המומחה ידע המוכבד והאצטומכיי שניהם במראיהם (שם).

ה.*כָּבֵד, ש״ז,—כמו כֹּבֶד: אמר ר׳ הושעיא סולמות שבבבל אינן צריכין קבע מ״ט כבידן קובעתן (ערוב׳ עח.). מפני שכבידו של כלי הוצץ (חגי׳ כא.).

כֹּבֶד, ש״ז,— א) הסגולה של דבר כָּבֵד, Schwere, Last ; lourdeur, pésanteur; heaviness: כֹּבֶד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). —ובתו״מ: למה כורכן (את עץ הארז והאזוב) וכו׳ כדי שיהא בהן כובד ויפלו לתוך שריפת הפרה (יומ׳ מא:).—וכנוי להצואה שבגוף: אל תקרי (בפסוק וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו) כבודו אלא כובדו[1] (סנה׳ סג:).—ומצוי בסהמ״א: והקו אין בו תועלת במשקולת הבנין כי אם למשוך את כובד האבן המראה את תיקון הבנין או עיותו (ר״א בר חייא הנשיא, הגיון הנפ׳ א). וישימו עליהם (על הבהמות) מעמס וכל מיני כובד ויכריחום למשוך קרונות טעונות משקל (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח א ב). שבעליו הרגישו בו מיד כשנפל ממנו או מחמת כובדו או מחמת חשיבותו ותמיד היה ממשמש בו ומרגיש כשנופל (טור, אבידה רסב ה).— והכֹּבֶד בחכמת הטבע: מבואר שכל כובד שיותן בקו העובר על מרכזם שהוא אינו שוקל כלום (יב״ר, אליס, גבור׳ ה׳, מדרג׳ לה). ויתבאר מכאן שהכח יוכפל לאין תכלית לעולם עד שלא ינתן כובד בעולם שאין לאל ידי המיכאניקה למושכו אליה (שם לו). הנך רואה שאין אנו מרגישים כובד האויר בשום פנים וכל זה לפי שיש לו מקום רחב ידים להתנועע אנה ואנה (טוביה הרופא, מעש׳ טוביה, יסו״ע א). למידין

[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובדפו׳ כבידו.

מכאן שכל גשם שיש בו כובד גדול בודאי יהיה רוב בנינו מיסוד העפר (שם ד). נטית ונפילת הגשם על הארץ יקרא הכובד דהיינו שנאמר כל הגשמים הם כבדים מצד חומרם ואותו הכובד הוא סבת השתדלות הגשמים לרדת מטה (רא״ש למודים ב ד נט).— *מֶרְכַּז הַכֹּבֶד, Schwerpunkt ; centre de gravité of gravity -: מרכז הכובד יקרא אצל בעלי המוכאניקה הנקודה שבשיתלה אי זה גשם בה לא יתנועע לשום צד (יב״ר, אליס, גבור׳ ה׳ לה). ומרכז הכובד גדרו פאפוס בילקוט הלמודים שלו בשם אירונים נקודה בתוך הגשם שכשנדמה הגשם הכבד תלוי ממנה ויובא כך תלוי יהיה שקט בלתי מתנועע ומתהפך אלא עומד במצב אחד (שם, מעי חתוס, סי׳ ל). וראוי שתדע שמרכז הכובד על ב׳ מינים או טבעי או הכרחי (שם). המשקל ששוקלים בו אינו משתנה בכמותו כי לעולם הוא בעצמו אבל משתנה באיכותו שכפי מה שמתרחק ממקום שתלוי בו אותו הכלי והוא מרכז הכובד וכו׳ כך גדול כבדו ושוקלים דברים כבדים יותר (אמונ׳ חכמים, אביעד בר בלום יג). וכמו כן נוכל לחשוב אצל כל הגופים כאלו הגוף ההוא מחובר מגופים או משקלים קטנים אשר המה חלק מהשלם והמה מדובקים יחד ע״י איזה כח ולכלם יש נקודה אחת כללי אשר הוא מרכז הכובד מכל הגוף השלם ונוכל לצייר כאלו כובד כל הגוף ואף אם הוא גדול מאד ומשונה בתמונתו יהיה מצומצם תוך אותו המרכז (רא״ש למודים ב ד פו).—כֹּבֶד מלחמה וכיוצא בזה, עזה וחוזקתה: כי מפני חֲרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כֹּבֶד מלחמה (ישע׳ כא יה).—וכֹבֶד העשן וכדומה: הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכֹבֶד[1]) משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (שם ל כז).—ובמשמ׳ רִבּוּי עצום: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכֹבֶד פגר ואין קצה לגויה (נחו׳ ג ג). הביא עליהם (על המצריים) הקב״ה חשך של גיהנם ומי שהיה יושב לא יכול לעמוד ומי שהיה עומד לא היה יכול לישב מפני כובד החושך (מדרש ויושע יא).— *כֹּבֶד המחלה וכדומה: שלשול הבא ביום גבולי בכמות גדול סימן טוב הוא ואם בשאר ימים יורה על כובד ורוע החולי (מעש׳ טוביה,

—[1]) לפי המליצה יותר נכון וכָבֵד.

ארץ החדשה ז). — *כֹּבֶד באברים, בראש, בגוף, וכדומה: קור מוחש עם העדר כּוֹבֶד ועצלה ומתון ולובן מראה הפנים (קאנון ג א א כ). ואותות התגבורת הליחות אמנם האדומיית הנה כמו כּוֹבֶד אין מופלג ועקיצה והתלהבות ושרפה חזקה ויובש בנחירים וכו' ואמנם בשחוריית יהיה הכּוֹבֶד פחות ותהיה התעורה יותר (שם). ואם לא יהיה (כאב הראש) בשתוף יהיה בשאר פעולות המוח פגע כמחשך בעין ותרדמה וכּוֹבֶד תמיד עם היות שהאברים נכונים (שם שם כ ז). בכּוֹבֶד הראש יועיל ממנו הנקויים ועשיית הפתילות למטה (שם שם לא). ולפעמים ימצא בעליו בתליאות הקרבים כּוֹבֶד ומתיחה (שם יד ב א). כאב הראש ההוה מהיובש הנה הוא חלוש ואמנם הליחות לא יקרה עמה כאב כלל ואמנם רוב הליחות בחוש מחדש בו כּוֹבֶד לא כאב (פרקי משה ג). הטובים (שבמים הם) אותן שאינם גורמים כּוֹבֶד באצטומכא (טוביה הרופא, מעשה טוביה, יסודי עולם ה). הווסת העתיד לבוא בנשים יקרה להן כאב וגם כּוֹבֶד הכליות והמתנים (שם, ארץ החדשה ג ח). ויבוא אחריו כּוֹבֶד גם כאב הראש ושינה עמוקה (שם ט). ונפוח הבטן ורגלים וקושי הנפיחה וכּוֹבֶד בפרובת הלב ורפיון אברים (שם, בית חלשה ג ו). ובכל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסימור והזירור והמתיחה וכּוֹבֶד האיברים וכאב הפרקים (שם, משמר' הבית א). — *כֹּבֶד נשימה, שקשה לאדם לנשם: ימשך אחר הסתימה כּוֹבֶד הנשימה (קאנון ג יד ב ג). — ובהשאלה, *כֹּבֶד רֹאשׁ, נטיית נפש ורוח למחשבות חשובות וקצת עצבות: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כּוֹבֶד ראש (ברכ' ה א). מצאו (את הגוי) לפי דרכו שואל בשלומו בכּוֹבֶד ראש (תוספתא ע"ז א ב). מצאו (את האבל) בשוק אומר לו בשפה רפה ובכּוֹבֶד ראש (מו"ק כה:). ומתעטף בציצית ויושב בכּוֹבֶד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך (רמב"ם שבת ל ב). — ב) *חלק מחלקי הנול של האורג, קורה שעליה נכרך השתי למעלה ולמטה, Weberbaum; ensouple; veavers beam: המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו מן הכּוֹבֶד העליונה לכּוֹבֶד התחתונה (נגע' יא ט). הנוגע בכּוֹבֶד העליון בכּוֹבֶד התחתון בנירין ובקירוס ובחוט שהעבירו על גב ארגמן (כלים כא א). כּוֹבֶד העליון וכּוֹבֶד התחתון מהו לטלטלן בשבת (שבת קיג.).

כָּבֹד, ת"ז, נקב' כְּבֻדָּה, כבודה, — של כָּבוֹד, של פאר, prächtig; magnifique; magnificent: וישבת על מטה כבֻדָּה[1]) ושלחן ערוך לפניה (יחזק' כג מא). — וכמו שם: כל כְּבוּדָּה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה (תהל' מה יד).

כְּבֻדָּה[2]), כְּבוּדָּה, ש"נ, — א) טעינה של דברים כבדים, שצריך לטעון על בהמה להסיע ממקום למקום, Bagage: ויפנו וילכו וישימו את הטף ואת המקנה ואת הַכְּבוּדָּה [3]) לפניהם (שופט' יח כא). — ובסהמ"א: ואברם כבד מאד שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה (ראב"ע בראש' יג ב). לאחר שנניח נשינו וטפינו מקננו ורכושנו בעבר הירדן נוכל לרוץ מהירים ראשונים שלא יהיה לנו שום כובד ומשא כמו שאר השבטים שיוליכו עמהם הכבודה שלהן (חזקוני, מטות לב יז). — ב) *אֹרחה של מרכבות נושאות משא: ושתי כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם הלויה ההולכת אחריה בידי הקאזאקין (מא"ג, האלפתים ברוסיה 68). — ג) *השגות כבוד: מהשמות והמנוים והממשלות והכבודות הדמיוניות וחמדת אסיפת הקנינים (ר"י אברבנאל, נח). — ד) *תאר מליצי להנפש: אתה עשית לנו את הנפש הזאת גנובת היכלי מלך שכונה באהלים עליונים מתגוררת במורד שושנת העמקים וכו' ותחמרה בחמר ובזפת זאת כבודה בת מלך פנימה תזכור יקר משפחתה ובית אביה ולא ידעה מי הביאה הלום (כתי"ע ט׳י). — ה) *תאר כבוד של דרך ארץ לאשה חשובה, הַכְּבוּדָּה פלונית: ובעל הבית כטוב לבו בסעודתו, ידבר נחומים אל הכבודה צלעתו, לאמר את הגבירה כמה יגעת היום (ר' קלוני', אבן בחן סה.). דין ודברים שנפלו בין החכם כה"ר יצחק וונאניה נר"ו עם הכבודה והצנועה מרת שמחה (בו"ת תורת חסד עו).

כְּבֵדוּת, — עי' כְּבֵדֻת.

***כְּבֵדִי**, כבדיי, ת"ז, — של הַכָּבֵד, מטבע הַכָּבֵד: ופעמים רבות יהיה השלשול הכבדי שהגוף לא יקבל המזון וישוב אחור וכו' אמנם ההפרש בין

---

[1]) כך, ד דגושה, בכל הספרים כ"י ודפוסים בר מן ב' כ"י וג' ספרי דפוס (תנ"ך גנז', מהד' חדשה).

[2]) משק' עֲבֻדָּה רבה (בראש' כו יד, איוב א ג).

[3]) — הוו רק לסימן השורק, כמו הוּכָּה כעשב (תהל' קב ה). ופרש ר"י אברבנאל: המטלטלין וכל דבר משא.

השלשול הכבדיי והמעיי הנה הוא שהליהות הרעות היוצאות והדם מן המעיים יהיה עם הפשט מכאיב וחבלים ומעט מעט ורצוף והכבדיי בלי כאב ויהיה רב ולא יהיה תמיד רצוף (קאנון ג יד ד א). שהכבד ישיב המזון אשר יזון ממנו כבדיי וכן הענין בשאר חלקי הנזון (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). — ולנק': התלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם (קאנון ג יד ד א).

כַּבְדִי, ת"ז, לנק' כַּבְדִית, — מטבע הכָּבֵד: כי הסולדת העוקצת השורפת מעוטת הכובד המכרכמת מראה הפנים והעינים מורה שהליחה אדומיית והדפיקה הכובדית המאדמת מראה הפנים והעינים והנופחת העורקים מורה שהיא דמיית (קאנון ג א א ח).

כְּבֵדֻת, כבדות, ש"נ, — סגולת הַכָּבֵד, ומהיגות ותנועה לאט לאט, Schwierigkeit ; lourdeur ; heaviness: ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בִּכְבֵדֻת (שמות יד כה). — ומצוי בספה"א במשמ' העקרית והרוחנית: שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכבדותה ובה אנחנו נמצאים (מלמד התלמיד, כרא"ש). ההבדלים האחרים הנמצאים להם (להיסודות) הנה הם נמשכים להם כמו הכבדות והקלות והשעירות והספוגיות והמקשיות (ר"י אברבנאל, צורת היסודות). כבר יש בהם יסוד הארץ והמים אשר לכבדותה היה נראה שיספיקו להבריח השני יסודות קלים (שבט יהודה לג). ותשליכם הכח הדוחה הטבעית (את המזונות שנתעכלו) מאבר לאבר עד שתוציאם לתחתית הגוף לכבדותם ועובי חמרם ותגיעם אל פי הטבעת (מאיר אלדבי, ש"א ד). חלקי העפר הם עבים וכבדים וניכר מגשמים המורכבים ממנו כמו כספחי וזהב הכבדים מאד ואי אפשר לומר שהכבדות תהיה בסבת חלקים מימיים שבהם הקלים מיסוד עפר (טוביה הרופא, מעש' טוביה, יסודי עולם ד). — ובענין הברת האותיות: ועשו זה (להדגיש הריש בקצת מקומות) כדי שתחזק הסמיכה עליה בעבור כבדותה על הלשון מפני ההשנות אשר בה (הרקמה, שער כג). — וכְבֵדֻת הלב, קשיות הערף: ואם הם כבר היו מסכימים לשלחו איך היו מוכיחים אותם לכבדות לבבם (ר"י אברבנאל, ש"א ו ג). — וכְבֵדֻת הצער וכדומה, ואמר הפיטן: ותני לחי למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות[1]) יגונים יקלו הזדונים (ר"י הלוי, יול' יוה"כ, ירושלם האלחי). —

[1]) כך בכ"י בריט' מוז', ובסדור תימני „תכלאל": בהרבות היגונים.

ומדות אדם כָּבֵד, טרחן: מחילה מכבודך הסוחר יש לך מן הכבדות מנה הראויה להכביד לבות בני אדם (שארית הנחלה כב). — וכְבֵדֻת באברים: יאונה אליו מחושים ומכאובים בלי קדחת כמו מיחוש ראש או לב או כבדות בשאר אבריו (הקד' מענר יצק).

כבה[1]), ממנו, כַּבָּה, *כִּבּוּי, *כְּבִיָּה.

כָּבָה[2]), פ"ע, יִכְבֶּה, תִּכְבֶּה, *כָּבְתָה, וגם *כָּבַת[3]), — כָּבְתָה הָאֵשׁ, חדלה פתאם מלבער, erlöschen s'éteindre ; be extinguished: והאש על המזבח תוקד בו לא תִכְבֶּה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וכו' אש תמיד תוקד על המזבח לא תִכְבֶּה (ויקר' ו ה-ו). ונר אלהים טרם יִכְבֶּה ושמואל שכב בהיכל יי' (ש"א ג ג). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה לילה ויומם לא תִכְבֶּה לעולם יעלה עשנה (ישע' לד ט-י). כי תולעתם (של הפגרים) לא תמות ואשם (שהפגרים נשרפים בה) לא תִכְבֶּה (שם סו כד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תִכְבֶּה (ירמ' יז כז). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תִכְבֶּה להבת שלהבת (יחזק' כא ג). באפס עצים תִּכְבֶּה אש (משלי כו כ). לא יִכְבֶּה בליל נרה (שם לא יח). — ובתו"מ: אינו רוצה שיבערו (הגחלים) ואינו רוצה שיכבו (ירוש' שבת ג ה.). ספר שאחז בו האור מצד אחד נותן מים מצד השני ואם כבה כבה (שם יו יא ד). אחז בה (בהטלית) האור משני צדדין נוטלה ומתעטף בה ואם כבתה כבתה (שם). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה נר מערבי דולק משמת שמעון הצדיק פעמים כבה פעמים דלק (שם יומ' ו מג ג). ארבעים שנה עד שלא נחרב ביהמ"ק היה נר מעריב כבה ולשון של זהורית מאדים (שם). כבתה (הפתילה) זקוק לה ומותר להשתמש לאורה (שבת כא.). מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה (שם ל:). נר הדולק בשבת כבתה מותר לטלטלה וכו' מסתפק מן הנר הכבה ומן השמן המטפטף (שם מד.). אדם יושב ומצפה אימתי תכבה נרו (שם מו:). המעצמו

[1]) בערב' ח'בא a) ממש במשמ' שזה השרש משמש בעברית.
[2]) בערב' חַ'בַא b). — [3]) כמו עָשָׂת במקרא. —

a) خِبا b) خَبَا

(את עיני המת) עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים משל לנר שכבה והולכת אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה (שם קנא:). הלכה אותה אשה לביתה שהיה ליל שבת ומצאה הנר שלה שכבה אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו (מד"ר דבר׳ ה). —•ועבר *כָּבַת: בר סירא אמר היתה לפניו גחלת ונפנה בה וביערה רקק בה וכבת (מד"ר ויקר׳ לג). עששית אעפ"י שלא כבת מברכין עליה (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). קטורת שכבת הוממה אפילו בקרטין וכו׳ פתילה שכבת צריכה דישון (שם יומ׳ ב לט ד). — וגם בפעול *כָּבוּי, כמו בפועל: כשהיה נר דולק ונר כבוי ונתכוין להדליק זה תחלה (בב"י כרית׳ כ.). ומבעיר התחתונות שהיו כבויות מחמת המשא שהיה עליהן (שם). דהיאך יקח הבשר מעל הגחלים אולי הגחלים אינן כבויין (מרדכי שבת רנא). — ובהשאלה לענין החרון, הכעס, וכדומה: ונצתה חמתי במקום הזה ולא תִכְבֶּה (מ"ב כב יז). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה וכו׳ ובערה ולא תִכְבֶּה (ירמ׳ ז כ). — והחיים, פסקו: ישכבו (אנשי החיל שנפלו במלחמה) בל יקומו דעכו כפשתה כָבוּ (ישע׳ מג יז). — ו"אש התאוות: נמסו התאוות מלבותם ונעקר מהם הכוסף לתענוגים וכו׳ וכבתה אש היצר מלבותם (חו"ה, שער הכנ׳ י׳ ז).

— פע׳, כָּבָה, פ"י, כָּבוּ, תִכְבֶּה, תִכְבֶּינָה, מְכַבֶּה, יִכְבּוּ, וַיְכַבּוּ, כַּבּוֹת, כַּבּוֹתְךָ, —כִּבָּה את האש, עשה שתִכְבֶּה, auslöschen; éteindre; extinguish: ובערו שניהם יחדו ואין מְכַבֶּה (ישע׳ א לא). פן יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מְכַבֶּה לבית אל (עמו׳ ה ו). קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יְכַבֶּנָּה (ישע׳ מב ג). גם סגרו דלתות האולם וַיְכַבּוּ את הנרות וקטרת לא הקטירו (דהי"ב כט ז). — ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר חטאת (ב"ס גני׳ ג ל). — ובתו"מ: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו"ם מפני לסטים (שבת ב ה). הבונה והסותר המכבה והמבעיר (שם ז ב). נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו עליהן אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו (שם טז ו). ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה (אבות ה ה). כהן שבא לעשות חשבון עם ישראל והדליק על גביו שמן שריפה ועמד והלך לו אעפ"י כן אין מחייבין אותו לכבותו עד שיכבה מאליו (ירוש׳ תרומ׳ יא מח:). הבעיר וכיבה בנפיחה אחת (שם שבת ב ה.). החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת וכו׳ חייב שתים אחת שכיבה את העליונות ואחת שהבעיר את התחתונות (שם). מעשה שנפלה דליקה בחצר יוסי בן סימאי בשיחין וירדו בני קצרה של ציפורין לכבותו ולא הניח להן לכבות אמר להן הניחו לגבאי שיגבה את חובו מיד קשר עליו הענן וירדו גשמים וכיבוהו (שם נדר׳ ד לח ד). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש מכבה ומדליקה (שבת כג.). ברזל קשה אור מפעפעו אור קשה מים מכבין אותו (ב"ב י.). אמר (המלך) כבו הפנסין והנרות כדי שאדבר עם אוהבי בצינעה (מד"ר קהל׳, ידעתי כי). — ובענין ברזל מלבן באש: שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם שבת יב ב). — ובהשאלה, גם בענין חֹם הגוף של החולה וכדומה: (האש) של חנניה מישאל ועזריה אש של הדיוט והכל יכולים לכבותה וזו של חולה של שמים היא ומי יכול לכבותה (נדר׳ מא.). — ו*כַּבֵּת[1]), בענין אש הגיהנם: אמרו רבותינו אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה (מד"ר במד׳ יח). —ובמליצה, כִּבָּה גחלתו של פלוני, לא השאיר לו שום יורש: והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וְכִבּוּ את גחלתי אשר נשארה לבלתי שום לאישי שם ושארית על פני האדמה (ש"ב יד ז). — כִּבָּה את נר העם, במליצה להמלך: אז (כשנצל דוד מן הסכנה) נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תְכַבֶּה את נר ישראל (ש"ב כא יז). — ואש הכעס וכדומה: פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מְכַבֶּה מפני רע מעלליכם (ירמ׳ ד ד). — ואש האהבה: מים רבים לא יוכלו לְכַבּוֹת את האהבה ונהרות לא ישטפוה (שה"ש ח ז). —והשתמשו המליצים והמשוררים בפעל זה הרבה בהשאלה מליצית, ואמרו בעתיד מקצר "יְכַב במקום יְכַבֶּה, ובצווי "כַּב: כבה חמת הכוס במי שלג משקה כמו חכם יכב קצף, וראה עלי פנים בעת הורק בו משפת בקבוק כמו קצף (רמב"ע, תרשיש ב). מי זה אשר יליץ בעד נפשי יכב מחר יקוד אשך ולפידך (עמנ׳, מחבר׳ יט). ואור אשי במי ישעך כַּב ושא פני וגל עיני בתורתך

— [1]) כמו עשׂת וכדומה.

(מנח׳ מלוגוגו, פתי הידות, פומ׳, הודך אורי). — ובא גם במשמ׳ פ״ע, בענין כליון האמה: וכסיתי בכבותך [1]) שמים והקדרתי את כבביהם (יחזק׳ לב ז).

—נפע׳, נִכְבָּה, נִכְבַּת, נכבית, הִכָּבוֹת, לִכָּבוֹת, יִכָּבוֹת, —כמו כָּבָה בקל: הגחלת של עץ אם תסיר אדמומיתה נ כ ב ת כבר (ר״ת בכת מג.). שהאש אינה נכ ב י ת בעבור שמדליקין ממנה דבר (תקון מדות הנפ׳ מה). משיתהילו הפחמין (שצולים עליהם בשר) ל י כ ב ו ת תחתיו מפני שמנו (רגמ״ה חול׳ קיב.). האור העליון הפשוט שאין בו הרכבה ואינו נ כ ב ה כ ה כ ב ו ת שאר האור הנמצא אצלינו שהוא נ כ ב ה מפני הרכבתו (פי׳ מבלי לזרת׳ הלוי ה). שבשביל ש נ כ ב ו (הלפידים) פעם אחת הן נוחין לידלק בפעם אחרת (הלכות, או״ח בכב ב). — ואמר המשורר: אך רגע אכאב ביקוד כי יכאבו, איך נרם ומוקדם גם רגע יכבו[2]) (אד״ס בב״ק, המכבה). — ובענין סיד החי כשנותנים אותו במים: שני מימי זרניך שרופים וקלפת רמון ואלום תימני ועפצים וסיד בלתי נ כ ב ה מכל אחד שנים עשר זוזים (קהגון ג יו כ ו).

—פע׳, כִּבָּה, מְכַבֶּה, —כמו נִכְבָּה: זריקת המים הנעשית ע״י קנה מים היורה כחץ והיא פתאומית ו י כ ו ב ה בנקל יותר במעט מים מאשר יוצק עליו מים רבים ובנחת (מעבה טוביה, יסודי עולם א ג). מדוע פתילת הנר ה מ כ ו ב ה פתאם בקושי תאחז האור (בס ג). —ואמר המשורר: אך סורו כלכם וכבר אש הוצתה, הן אש לבן היא איננה מכאבת, הלא גם תוכו קדחה הלהבת, ועדי כי ש־ף גם לא כבתה[2]) (אדס, בב״ק, מיכל דמעה).

—התפ׳, הִתְכַּבָּה, —כמו כָּבָה בקל: שהיה מיצר שהנר היה הולך ל ה ת כ ב ו ת וכו׳ (ר״א הוקרי, חרדים ח). מדוע ת ת כ ב ה הלהב מרוח גדול פתאום וכו׳ ואיך י ת כ ב ה אש לעת שזורקים בו סמרטוטים או זבל או בגדי פשתן להים וכיוצא בהם (מעבה טוביה, יסודי עולם א ג). ובשביל זה יתמה הרואה איך האש דולק במים ואינו מ ת כ ב ה (בס). כמו ש י ת כ ב ה הנר בסבת נפיחה חזקה עשויה במפות (בס, ארץ החדבה כ א).

•כַּבָּה[3]), ב״נ, מ״ר כַּבּוֹת, — כַּבַּת אֵשׁ, כמו לַבָּה, להבה, שלהבת: מרבות צרות הושעתני וממצוקות

---

[1]) קצת החדשים מנקדים בְּכַבּוֹתְךָ, בקל. — [2]) כך הנקוד, וכך לפי החרוז.

[3]) עי׳ לקמן, הערה 2. —

שלהבת...[1]) מ כ ב ו ת[2]) אש לאין פחה מרחם תהום לאמי משפת זמה וטפלי שקר וחצי לשון מרמה (ב״ס גני׳ נא ג־ה).

כָּבוֹד, כָּבֹד ש״ז, סמי׳ כְּבוֹד, כְּבֹד, כְּבוֹדִי, כְּבֹדִי, כְּבוֹדְךָ, כְּבֹדְךָ, כְּבוֹדֵךְ, כְּבוֹדוֹ, כְּבֹדוֹ, כְּבוֹדָהּ, כְּבוֹדְכֶם, כְּבוֹדָם, —א) חשיבות של פאר שיש לאדם או לדבר בעיני הבריות בשביל מדות טובות או מעשים גדולים או כשרון נעלה וכדומה, Ehre; honneur; honour: והגדתם לאבי את כל כְּבוֹדִי במצרים (שהוא השליט על כל מצרים) ואת כל אשר ראיתם (בראש׳ מה יג). גלה כָבוֹד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש״א ד כא). וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כָּבוֹד אשר לא היה כמוך איש במלכים (מ״א ג יג). כָּבוֹד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון (משלי ג לה). כשלג

---

[1]) מחוק בגוף הכ״י מקום תיבה אחת, ועוד נשארה בבואת אותיותיה ולפיה שמו המבארים כאן את המלה סביב או סבבתני. — [2]) כך בגוף הכ״י של הגניזה, והכתב ברור כאן ואין לפקפק בו, ולפי צורתה החיצונה של מלה זו עולה על הדעת בהשקפה ראשנה כי זו מקור מן הפעל הידוע כבה אש. אבל מכל סגנון הכתוב קודם מלה זו ואחריה נראה ברור כי יש כאן שֵׁם דבר כמו ממצוקות שלהבת שלפניה ומרחם תהום ומשפתי זמה וכו׳ שלאחריה. גם אין המליצה מכבות אש, במשמ׳ מקור של הפעל כבה, מתישבת פה לפי הכונה, ולכן הגיהו שכטר וטאילור לבה במקום כבה, מלשון בלבת אש (שמות ג ב). והשיגו ע״ז שאר מבארי ב״ס מפני שלפי דעת החדשים שם היה כתוב בתחלה בלהבת ולא בלבת, ומלבד זה אין שום צרך לשנות את נוסחת הכ״י של ב״ס כי גם את המלה כ ב ה כמו שהיא אפשר לפרש במשמ׳ להבה עזה, כי מצאו שמוש שרש כבב במשמ׳ זו בארמ׳ בהפעל וגכבביה (ערוכ׳ כט:), ובהשם כבבא (זבח׳ מו:), ובפרט בלשון אשורי׳ משמש כבב במשמ׳ שרף, והשם כִּבַּת אִשַּׁת, שלהבת האש (דליץ, מלון אשורי). והנה בדבר המלה לַבָּה שבמקרא, אפילו אם באמת נניח כי הנוסחה הקדומה היתה להבה, אין ספק כי בזמנו של בן סירא כבר היתה מקובלה הנוסחה המסורה, ויכול בן סירא להשתמש במלה זו. וכבב בארמ׳ אינו שרף אלא צלה. וגם מציאות השם כבה באשור׳ במשמ׳ להבה איננה מספקת יען קשה להניח כי בן סירא השתמש במלה זרה למושג שהיה לו בעבר׳ הרבה מלים, וכמו״כ קשה להניח כי היתה מלה זו נהוגה גם בעברית, כי המליצה להבת האש באה הרבה פעמים במקרא ובתו״מ ובשום מקום לא השתמשו במלה כבה. ואעפי״כ הואיל והנוסחה של גוף הכ״י היא ברורה, ועכ״פ יש סמך למלה זו מהלשון האשור׳, אין יסוד מספיק לפס״לה, וחיבים אנו להכניסה תחת כנפי לשוננו.

בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כָּבוֹד (שם כו א). ארך ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וְכָבוֹד (שם ג יו). רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וְכָבוֹד (שם כא כא). ותחסרהו (את האדם) מעט מאלהים וְכָבוֹד והדר תעטרהו (תהל׳ ח ו). גדול יהיה כְּבוֹד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב ט). כְּבוֹדִי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי (איוב יט ט). בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כְבוֹדִי ואם אדונים אני איה מוראי (מלא׳ א ו). וראו גוים צדקך וכל מלכים כְּבוֹדֵךְ וקרא לך שם חדש (ישע׳ סב ב). כרבם כן חטאו לי כְּבוֹדָם בקלון אמיר (הוש׳ ד ז). וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם אפרים כעוף יתעופף כְּבוֹדָם (שם ט י-יא). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כְּבוֹדְכֶם (ישע׳ י ג). רדי מִכָּבוֹד ישבי בצמא ישבת בת דיבון (ירמ׳ מח יח). שבעת קלון מִכָּבוֹד שתה גם אתה והערל (חבק׳ ב יו). עזרנו אלהי ישענו על דבר כְּבוֹד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (תהל׳ עט ט). — עשה או נתן כָּבוֹד לפלוני, עשה מעשים שיהיה לפלוני לכבוד, לאות שהוא מכבדהו, מפני שהוא מכבדהו: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כָבוֹד ליי׳ אלהי ישראל ותן לו תודה (יהוש׳ ז יט). ויאמרו (הקוסמים) אם משלחים (אתם) את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם וכו׳ ונתתם לאלהי ישראל כָּבוֹד אולי יקל את ידו מעליכם (ש״א ו ג-ה). ישימו ליי כָבוֹד ותהלתו באיים יגידו (ישע׳ מב יב). תנו ליי׳ אלהיכם כָּבוֹד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ׳ יג יו). אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כָּבוֹד לשמי אמר יי׳ צבאות ושלחתי בכם את המארה (מלא׳ ב ב). הבו ליי׳ משפחות עמים הבו ליי׳ כָּבוֹד ועז (תהל׳ צו ז). ויקברהו במעלה קברי בני דויד וְכָבוֹד עשו לו במותו (דהי״ב לב לג). —כִּסֵּא כָבוֹד: מקום מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כָבוֹד ינחילם (ש״א ב ח). ועי׳ כסא. — ב) יפי ופאר, Pracht; splendeur; splendour: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לְכָבוֹד ולתפארת (שמות כח ב). וּכְבוֹד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה (ישע׳ י יח). כְּבוֹד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי (שם ס יג).—ופאר של גדולה והדר, בפרט של אלהים, Herrlichkeit; majesté; majesty, וכנוי לענן ומתוכו אש מתלקחת של התגלות האלהות: ויפנו אל המדבר והנה כְּבוֹד יי׳ נראה בענן (שמות יו י). וישכן כְּבוֹד יי׳ על הר סיני ויכסהו הענן וכו׳ ומראה כְּבוֹד יי׳ כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שם כד יו-יז). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי׳ ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כְבוֹד יי׳ את בית יי׳ אז אמר שלמה יי׳ אמר לשכן בערפל (מ״א ח י-יב). ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כְּבוֹד יי׳ עמד כַּכָּבוֹד אשר ראיתי על נהר כבר (יחזק׳ ג כג). — וגדולת מעשי אלהים: השמים מספרים כְּבוֹד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהל׳ יט ב). ספרו בגוים כְּבוֹדוֹ בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). — אֵל הַכָּבוֹד: קול יי׳ על המים אֵל הַכָּבוֹד הרעים (שם כט ג).—מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הַכָּבוֹד מי זה מלך הַכָּבוֹד יי׳ עזוז וגבור (שם כד ז-ח).—ופאר של מלכות וכדומה: ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם כִּכְבוֹד בני ישראל יהיו (ישע׳ יז ג). בהראתו את עשר כְּבוֹד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (אסת׳ א ד). ויספר להם המן את כְּבוֹד עשרו ורב בניו (שם ה יא). פרח תפרח (הציה) וכו׳ כְּבוֹד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (ישע׳ לה ב).—ג) עשר, נכסים, כלים מפארים, Reichtum; richesse; riches: וישמע (יעקב) את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הַכָּבֹד הזה (בראש׳ לא א). ותלו עליו (על היתד שבכתל) כל כְּבוֹד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן (ישע׳ כב כד). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כְּבוֹד גוים (שם סו יב). בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כָּבֹד מכל כלי חמדה (נחו׳ ב י). חיל גוים תאכלו וּבִכְבוֹדָם תתימרו (ישע׳ סא ו). — ד) עקר מהותו של האדם, נפשו, גופו[1], Seele, Körper; âme, corps; soul, corps: בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד

[1] כבר העירו החכמים על הדמיון שבין שמוש זה של המלה כבוד בעבר׳ והשמוש של המלה ערצ׳ [a] בערב׳, שעקר משמע׳ רחב, ומשמש גם במשמ׳ עשר וכלי בית, וגם במשמ׳ כבוד, וגם במשמ׳ עקר מהותו של האדם, טבעו, נפשו, גופו. ואמר אלג׳והרי בהצחאח: ואלערצ׳ איצ׳א אלג׳שד וכו׳ ואלערצ׳ איצ׳א אלנפש יקאל אכרמת ענה ערצ׳י אי צנת ענה נפשי ופלאן נקי

[a] عِرض

כבֹדי (בראש׳ מט ו). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח (תהל׳ יו ט). נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף כבודי (שם קח ב). ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וכבודי[1]) לעפר ישכן (שם ז ו).—ובבן סירא ותו״מ, במשמ׳ העקרית: אל תתכבד בקלון אביך כי לא כבוד הוא לך כבוד איש כבוד אביו ומרבה חטא מקלה אמו בני החזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו (ב״ס גני׳ ג י-יב). משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה (סוט׳ ט טו). ר׳ אליעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך (אבות ד יב). הקב״ה חס על כבודן של בריות (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יב). אבדת את עצמך ואבדת את כבודך (ספרי במד׳ קלא). גדול כבוד הבריות שדוחה למצוה (ירוש׳ נזיר ז נו.). פנו חצר מפני הטומאה והתקינו כסא ליהושפט מלך יהודה אמרו יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחר זה שברח מן הכבוד (שם סוט׳ ט כד ג). כל מה שברא הקב״ה לכבודו בראו (יומא לח.). אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום (שם). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקת בישראל (מגי׳ ג.). מעשה ומתו בניו של ר״ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר״ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו שני בניו חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם (מו״ק כא:). הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך (קדוש׳ ל.). בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אוה״ע לכבודו הוא דורש (שם). הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול (שם לב:). עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות (שם). כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (שם מ.). שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם וכו׳ אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא (נדר׳ סב.). לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו (ב״מ נט.). כל המרבה בכבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה (מד״ר במד׳ ד). אמר הקב״ה אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי הייך שאני מעמד ממך ג׳ מלכים (שם בה״ב, מלאוני). כי יראתי מפניך לבלתי תת כבודך לבשר ודם ולא רציתי להשתחות לזולתך (שם אסת׳, ותאמר אסתר). יוסף נתן נפשו על כבודה של אמו ועשו ביקש להרוג את אמו (פסיק׳ רבתי יב).—*מפני כבוד דבר, כדי לעשות לו כבוד, לבלתי חלל כבודו: בפרקים שואל (בשלום אדם נכבד) מפני הכבוד ומשיב (ברכ׳ ב א). אין מדליקין בעטרן (בשבת) מפני כבוד השבת (שבת ב ב). שלא אמרת אלא מפני כבודי זה הוא כבודי (תוספתא נדר׳ ד ח). מפני כבוד שבת התירו (ירוש׳ דמאי ד כג ד). בכל השותפין מערבין זה על זה בחצר

אלערצ׳ אי ברי מנ אנ ישתם ויעאב וקיל ערצ׳ אלרג׳ל השבה, ע״כ, — ובעברית: ואלערצ׳ כמו״כ הגוף וכו׳ ואלערצ׳ כמו״כ הנפש, יאמרו אכרמת ענה ערצ׳י ר״ל הרחקתי ממנו נפשי, ופלאנ נקי אלערצ׳ ר״ל טהור מגנות וחרפה, וי״א ערצ׳ אלרג׳ל מעלותיו הטובות. — ובלשאן אלערב: וערצ׳ אלרג׳ל חשבה וקיל נפשה וקיל ח׳ליקתה אלמחמודה וקיל מא ימדח בה וידם וכו׳ וקאל אלערצ׳ נפש אלרג׳ל וקאל פי קולה יג׳רי מנ אעראצ׳הם מת׳ל ריח אלמשכ אי מנ אנפשהם ואבדאנהם וכו׳ וערצ׳ אלרג׳ל חשבה ויקאל פלאנ כרים אלערצ׳ אי כרים אלחשב, ע״כ,—ובעבר׳: ערצ׳ אלרג׳ל מעלותיו הטובות וכבודו, וי״א נפשו, וי״א טבעו המשובחה, וי״א מה שישובח בו ויגונה, ואמר (אבנ קתיבה) אלערצ׳ נפש האדם, ואמר באמרו יג׳רי מנ אעראצ׳הם מת׳ל ריח אלמשכ (ינדף מן אעראצ׳הם כמו ריח משך) הכונה בהשם אעראצ׳הם נפשותיהם וגופותיהם וכו׳ וערצ׳ אלרג׳ל טבעו המשובחה, ויאמרו פלאנ כרים אלערצ׳ (פלוני נעלה הערצ׳) ר״ל נעלה הטבע והמדות המשובחות. — [1]) כבר השיג דונש על רסע״ג שפרש גם כבוד זה במשמ׳ נפש, ופרשו הוא במשמ׳ גוף, וז״ל: ואמר (רסע״ג) בפתרון וכבודי לעפר ישכן סלה כי כבוד הגוף הוא הנפש וזו טעות גדולה לפי שהנפש היא המרגלית אשר לא תשורנה עין ולא תקבר בעפר וכו׳ וכבודי לעפר ישכן על הגוף נאמר ולא נאמר על הנפש הזהר בני וחקר ואזן כל מלה במשקל (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ מא). וכן ר״י בן בלעם, כמו שהביא ראב״ע בשמו וז״ל: קם ר׳ יהודה בן בלעם וילעג עליו (על ר׳ משה הכהן שפרש כרסע״ג על הנפש) כי איך יהיה הכבוד נפש וכתוב וכבודי לעפר ישכן סלה והנפש לא תשכון בעפר (שפת יתר, סי׳ לח). ואעפ״י שהעיד ראב״ע שם כי גם ר׳ ארונים וגם בן בלעם חזרו בהם והודו כי הכבוד הוא הנפש, ואעפ״י שגם ריב״ג פרש גם כאן כבוד במשמ׳ נפש, אעפי״כ יותר נכונה דעת ר׳ אדונים בן לברט ובן בלעם כי כאן הכונה להגוף, והלשון הערבית מסייעתם כי כבוד הוא כנ״ל גם להנפש וגם להגוף.

חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל (בס נדר׳ ה לט). היו שני דרכים מתאימות אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה וכו׳ הולך בקרובה מפני כבוד הרבים (בס נזיר׳ ז נו.). שאין גוללין ס״ת בציבור מפני כבוד ציבור (יומ׳ ע.).—*נהג בפלוני כָּבוֹד: הלומד מחבירו וכו׳ אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). הרי אני מודיע לכם הבהם של בני שתהיו נוהגים עמהם בכבוד (מכי׳ בבלח ב, פתיח׳). גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו׳ אמרו (החכמים) איפשר (אין) רבי ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש׳ פאה א טו ג). בתחילה עד שלא ראו (המצרים) בכבודן של ישראל לא נהגו בהן כבוד ולבסוף שראו בכבודן נהגו בהן כבוד (סוט׳ יג.). שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר״ע מגבת עד אנטיפרס וכו׳ן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמ׳ סב:). — *חָלַק כָּבוֹד לפלוני: אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלם היתה מוציאה חצי עמוד (ירוש׳ פסח׳ ד ל ג). כל מקום שיש הלול השם אין חולקין כבוד לרב (ברכ׳ יט:). ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה (יומא ד:). ואם אני רואה אותן חולקין כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנין (מד״ר ברא׳ מח). אמר להם הקב״ה אתם חלקתם כבוד אחד לחבירו ואני חולק לכם כבוד שתקריבו ביום שבת שלי (בס במד׳ יד). הלקו כבוד לר׳ יהודה שהיה בן עיר ולא שהיה גדול מהם בתורה (בס בה״ב, סמכוני).— ומליצה, *כְּבוֹדוֹ במקומו, שלא נתמעט, נשאר כמו שהיה קודם: אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד המקום במקומו ומיעט כבודם (יומ׳ לח.). כל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו וכבודו מתמעט (מד״ר במד׳ ד). — ובפרט בעין התנצלות ובקשת מחילה כשאומרים עליו דבר קצת לגנותו: ר׳ יהודה אביו של זה ביזה תלמידי חכמים אף הוא מבזה תלמידי חכמים א״ל ר׳ יוסי כבוד זקן יהא מונח במקומו אלא מיום שחרב ביהמ״ק נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם (בכור׳ לו:). שכבודו במקומו מונח לא הבין כונת החכם רלב״ג (ר״י אברבנאל, במיס חדשים ג). — ומשלים: שכבודו של אדם כסותו (אגד׳ ברא׳ סג). כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו [1]. אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו (מבחר הפנינ׳, שער יגיע׳ התבונה). במקום שאין כבוד אין קלון (רבנ״ל דוראן, תפארת ישראל). השחות והיהם שני תאומים, ושפלות הלב והכבוד שני אחים נעימים (ר׳ מנחם מאירי, מבית נפש, בבס חכמי הערבים). — ובמשמ׳ גדולה, פאר והדר: עמד משה על הים אמר לו משה בשם הקב״ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקב״ה עליו בכבודו וכיון שנגלה הקב״ה בכבודו ובגבורתו התחיל הים בורח (מכי׳ בבלח ב ד). כל שלא ראה דיפלי איסטב׳ של אלכסנדריא לא ראה כבוד ישראל מימיו (ירוש׳ סוכ׳ ה נה.).— ומליצה, בעצמו ובכבודו: אמר הקב״ה הם נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בעצמי ובכבודי (מד״ר במד׳ ד).—*בכבודכם, בעצמכם: כשיגיע קצי ויגזור המקום מיתתי תקיימו צואתי כשהזהירו רבותינו ז״ל מצוה לקיים דברי המת ותראו בכבודכם אם ימצאו הכל בשעת מותי (תבו׳ הגא׳, הרכבי בע).—*כבוד פלוני, דבור של דרך ארץ כשאדם מזכיר שמו של גדול וחביב עליו: התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין נזר התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר׳ שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון (אגר׳ הרמב״ם לר״ש א״ת). החכם היקר הנכבד כבוד רבי מאיר (בס). כבר הודעתי להדרת כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא פנחס ש״ץ (הוא, לר׳ פנחס בר״ב). מר ורב יהונתן הכהן סגלת הכהנים בן כבוד גדול וקדוש מר ורב דוד ז״ל (הוא, לר׳ יהונתן הכהן). וכבוד הבן יודע כי חי השם יתברך וכו׳ ומה שארצה מכבוד הבן הנחמד (ר״ל ממך) שלא תשיב לזה האיש בעל מחלוקתך וכו׳ וכבוד הבן יודע כי אלו הגדולות והשררות וכו׳ (הוא, ליוסף עקנין). יהונתן הכהן סגלת החכמים בן כבוד גבירנו קדושינו מורינו ורבינו דוד זצ״ל (הוא, פאר הדור, תבו׳ מא). הבחור היקר בן כבוד גדולת קדושת מרנא ורבנא זכריה הזקן (בס קנד). הוראה באה מכבוד גדולת קדושה הדרת אדוננו רבינו משה הדיין (שמואל הלוי, תבו׳ על פסק הרמב״ם). סעדיה ב״ר מיימון ב״ר משה ב״ר מיימון בן כבוד החכם הדיין רבי משה ב״ר

—[1]) מאמר רגיל בפי העם עפ״י המאמר בירוש׳ (סוט׳ ט כד ג): יבוא זה שרץ אחר הכבוד אחר זה שברח מן הכבוד, שהובא למעלה.

מיימון זלה"ה (רס"ע אבן דאנאן, כבו"ת פאה"ד רכה). חצר אחד שדר בה כבוד ר' יעקב די ואיינה והיתה של כבוד רבי משה הרופא וידאליש אבי אמו של כבוד רבי יוסף הנזכר (בו"ת רלב"ח כה). ולבי לא נתנני השב רוחי להמציא מענה רך נערך אל כבוד אדוני כי אין מלה בלשוני (אגר' דופי הזמן לר"י עוכדיה). ומעשה שהיה כך היה שכבוד א"א ז"ל קנה בתים וכו' (בו"ת מהרב"ך ב פא). — °כבוד חכמתו: והן אפער פי מיהל למלקוש תשובותיו הברורות ואמרותיו הטהורות על כל אשר שאלתי מכבוד הכמתו בכתבי הקדומים (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ס). — וככנ' °כבודך, כבודכם, כבודו, כבודם: ואני מתחננת אל כבודך שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במדותי (תו"ה, עבוד' ה' י). הכותב להודיע לכבודו כי הגיע ליד עבדו כתבו היקר (אגר' ר"ב א"ת להרמב"ס). ואירא מהוסיף שאלותי פן אטריח מאד על כבודו וכו' כי ידעתי כי ייטב בעיני כבודו להסיר עולה מאהלינו (בס). יודע לפני כבודך כי לא נתחדש מחלוקת מזה והבקיאים אשר הנה במותר ואסור וכל החכמים פה נוטים לאסור (מנח' קנא' לאבא מארי ה). והנה אגיד לפני כבודכם את הדברים אשר ידעתי (בס יב). ועוד שכבודך יודע ששכירות הכלים והבהמות יש בהם דין אונאה (בו"ת הרא"ב יג כ). ואני אומר כי כל מה שהקשה כבודך בכאן יפה הקשה והסכימה דעתך לדעת הראשונים (תבו' הר"ג גירונדי ח). כתב כבודך להחזיק במה שכתבת מתחלה שאין ליבם פירות כלל (בו"ת ריב"ב בפז). ויהי היום כי הקרה הש"י לפני זה המוביל אמרתי לפנות מעסקים אחרים כדי להשיב אל כבודך ואמנם אציעה נא תחילה לפני כבודך מה שאמרו לי אנשים שהיו שם מעניין המכס ההוא (תבו' מהר"י קולון קלה). ולכן אמרתי לכתוב לכבודכם את הנראה לע"ד לרוב ההפצר אשר הפצירו בי להוות דיעה (בס קפא). אני הדל באלפי וכו' מודיע למעלת כבודכם כי הוגד לי ושמעתי הענין אשר אירע (תבב"ן ג רפו). וכאשר כתב כבודך בתשובה אחת (בו"ת בפמים רלב נו). וכוכבי השמים וכסיליהם בדור הזה מי מנה זולתי אחד מעיר וכו' ושני לו ממדינת מצרים וכו' וכבודך השלישי נפלאתה הכמתך בעיני (הקד' אליה ליוסף דילמידיגו). וגם אותם הממונים חזרו בהם ורוצים לעכבך וכבודך טוען שכבר מחלו שיעבדוך הממונים (בו"ת בנימין זאב רכה). דרשתי והקרתי הכתב אשר כבודך הביא בידו מעיר פלורינציאה יע"א (בו"ת מים רבים, יו"ד יח). ואפשר שתרצו ממני עוד איזה דבר אחלה פני כבודכם שתבואו אל בית מדרשי היום (בו"ת תמת ישרים לג). בקשתי מכבודו כמה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מגב' בן ישראל, ברלאב ספי אלים). בתשובה על מכתב כבודם מיום י"ג דנא (אגר' יל"ג א סט). אם יאות כבודם לזה יודיעֻני כמה בערך יוכלו לשלם בעד כל עלה ועלה (בס). — וכן בדבור העברי בא"י, כבודו שמע, כבודו ראה וכדומה. — °חוץ מכבודך, בעין בקשת מחילה כשאדם מגנה דברי מי שגדול ממנו וכדומה: וחוץ מכבודך לא יפה כונת (תבו' ר"נ גירונדי ה). חוץ מכבודך כל הדקדוקים ההם ללא צורך (בו"ת ריב"ש כד). ומכל מקום בין כך ובין כך נראה שאף אם הוא חכם חוץ מכבודו לא עשה פועל חכם (בס רטו). וחוץ מכבוד חכמתו אינו נראה כלל שנסתפקו ישראל במציאות ה' (מנח' קנא' לר"י מפיבה 16). וחוץ מכבודו אי אפשר לומר כן (תבו' מהר"י קולון עב). וחוץ מכבודם (של חכמי התלמוד) אין מאמרם בזה אמתי (ר"י אברבנאל, מ"א יט). וכבר חשבו המפרשים שמשתי אלה ההלוקות וכו' וחוץ מכבודם שאינו כך (הוא, נחל' אבות ד). וחש הרב (הרמב"ם) שאין זה מכלל תכליתם וחוץ מכבודו אין הדבר כן (הוא, במים חדבים ד ו). — וחוץ לכבודו: וכמה שקע (הרמב"ם) שכלו בטיט היוני הוץ לכבודו ז"ל (ר"י עמדין, מגדל עז קח.). — ובמחילה מכבודו: במחילה מכבודך הכוחר יש לך מן הכבדות מנה הראויה להכביד לבות בני אדם (באלית הנתלה כב). ומה שכתב חמי הרב נר"ו דאסור לשתות אותה וכו' במחילה מכבודו דלאו מידי דמשכר הוא (הלכ' קטנ' לר"י חגיז, או"ח ט). ולא כתבו לנו מה שעלה על דעתם בענין זה וכל זה הוא במחילה מכבודם לפי שלא שמו על לבם לתור לדעת ולבקש מאין באה הסבה של עשיית השירים (הקד' רות הדבה). שראיתי להמפרש הגדול רש"י ז"ל שבמחילה מכבודו נפל ג"כ במהמורה זו של נכדו הרשב"ם לענין זמן חדשי הכלה (בי"ר, תולדות ר"ה). — °בִּכְבוֹד, בכבוד אדוני, דבור של דרך ארץ כשמזמינים אדם לאיזה דבר או כשהוא מבקש דבר ועונים לו כך במשמ ברצון וברגשי כבוד. — ה) בדכמת הכוכבים של

הקדמונים, ˙˙תאר להכוכבים לפי גדלם ואורם: כל כוכב שאורו גדול יקראוהו מהכבוד הראשון ומה שהוא פחות ממנו מהכבוד השני (ראב"ע, ראש' חכמה, כ"י פריז). ולא ישימו רק הכוכבים שהם מהכבוד הראשון או מהכבוד השני וטעם כבוד ראשון ושני כי תלמי המלך חלק כל כוכבי שבת על ששה חלקים על מדת גופם והיותר גדולים הם ט"ו שערכם שוה והם מכבוד הראשון והאחרים שערכם שוה הם מכבוד השני ואחריהם מכבוד הרביעי ואחריהם מכבוד החמישי ואחריהם מכבוד הששי (הות, כלי נחשת א). קם חכם גדול שהעתיק ספר נכבד במזלות וכו' ומדת הכוכבים העליונים שהם בגלגל המזלות והוא חלקם על שש מעלות והמעלה הראשונה יקראנה הכבוד הראשון (הות, פתח דבר לתרג' ספר אלמתני). כוכב גדול קיים מן הכוכבים אשר הם מן הכבוד הראשון או השני אשר סביביו כוכבים רבים קטנים (אוהב משפט, איוב לח לב).—ו) ˙˙כבוד העליון, בקבלה: היכל ששי (משבעה ההיכלות של הצדיקים) הוא היכל הרצון כי שם רצון שוכני סנה ועליו הכבוד העליון חונה ודרך שם קולו של משה רבינו ע"ה ונבואתו ומשם ידבר אתו (כתר מלכות כל רדב"ז, ויניציה תס"ג).—ומשמשת המלה כָּבוֹד עוד קצת שמושים בספרות ובדבור. *דבר של כָּבוֹד, דבר נכבד, עשוי באופן נכבד או לשם כבוד: ומדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד[1] (תמיד א א). רחיצה של כבוד (מס' תפילין), למען הכבוד.—˙˙דרך כָּבוֹד: כל שני תבשילים הן דרך כבוד (ר"י גיאת, המנהיג, הכן ירחי, ת"ב כ). —˙˙אות כָּבוֹד, כעין מטבע של זהב, כסף או נחשת, תתן ממשלה או חברה לאדם שהצטין בדבר מהדברים, Medaille. — מִשְׁפַּט כָּבוֹד, נְשִׂיא כָּבוֹד, שַׁעַר כָּבוֹד, עי' משפט, נשיא, שער. — ˙˙בֵּית הַכָּבוֹד, כנוי לבית הכסא, רגיל בפי העם. — ומליצה, שְׁכַן כָּבוֹד, עי' שכן.

גאוה.–גאון.–גדולה.–הוד.–הדר.–˙˙חשוב.–*חשיבות.–*סִלְסוּל.–שׂררה וכו', ועי' עוד בערך גאוה. — וההפך: קלון, חרפה, וכו'.

***כִּבּוּד**, ש"ז, מ"ר כִּבּוּדִים, — שה"פ מן כִּבֵּד, א) במשמע' עשה כָּבוֹד: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כבוד אב ואם וגמילות חסדים (פאה א א). הקיש כיבוד אב ואם לכיבוד המקום וכו' איזהו כיבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכנים ומוציא (ספרא קדוש' א). שאלו את ר"א עד היכן הוא כיבוד אב ואם אמר להם ולי אתם שואלין לכו ושאלו את דמה בן נתינה (ירוש' פאה א יה ג). רשב"י אומר גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכיבודו (שם שם ד). אמו של ר' טרפון ירדה לטייל לתוך חצירה בשבת ונפסק קורדיוקון שלה והלך ר' טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיע למיטתה פעם אחת נכנסו חכמים לבקרו אמרה להן התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי בכיבוד יותר מדאי (אמרו לה מה עשה לך וספרה להם את כל הענין אמרו לה) אפילו הוא עושה כן אלף אלפים אדיין לחצי הכיבוד שאמרה התורה לא הגיע (שם קדוש' א סא.). אמו של ר' ישמעאל באת ואמרה וקבלה עליו לרבותינו אמרה גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי כבוד וכו' אמרו לה (מה הוא עושה לך אמרה להם כשיוצא מבית הועד רוצה אני לרחוץ את רגליו ולשתות המים והוא אינו מניח אותי) אמרו הואיל והוא רצונה הוא כיבודה (שם). מצוה קלה שבקלות זו שילוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זו היא כיבוד אב ואם (שם). בכל מקום הוא מקדים כיבוד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולין זה כזה (מד"ר בראש' א). עכשיו מתבקש לו שכר הכיבוד שכיבד את אלו שקבורין בהר הזה (שם דבר' א). אמר רשב"ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי שכיבוד עשו לאביו יותר ממני (שם). — ומ"ר: וכן העושה לה (לע"ז) כבודים כגון חיבוק נישוק סך ומלביש ומנעיל (התיכון, יתרו כו).—ודבר שנותנים לאדם מפני הכבוד: למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים וחבית אחת של יין אמר לו כיבוד גדול אמר לו אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשאתה נכנס לתוך פלטין שלך אתה רואה במה אני מכבדך (מד"ר ויקר' ז). — ב) במשמ' טאטא ונקה הבית: השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע וכו' עד שעת כבוד (נדה ז ב). מפני מה אמרו בשרץ עד שעת הכיבוד שאם לא בדק מטמא למפרע (תוספתא שם ו יב). שחזקת בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהן ואם לא בדקו הפסידוהו למפרע

---

[1]) ופרשו שם: זה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם (מצאו) פתוח יודע שאין שם אדם.

(נדה נו:). כי העבד הוא במדרגה התחתונה שהוא בא לו מבחוץ כדי לעשות לו כל מלאכה נמבזה ופחותה כ כ ב ו ד הבית ופנות הזבל וכיוצא בהן (מלמד התלמיד׳, מטות). שאפשר שהושלכו (הכלים) שם (באשפה) על ידי כ י ב ו ד שכבדו הבית (טור, אבידה רס יב).

כְּבוּדָה,—עי׳ כְּבֻדָּה.

*__כִּבּוּי__, ש״ז, — שה״פ מן כִּבָּה: קטן שבא לכבות אין שומעין לו ולא כן תני ראו אותו יוצא ומלקט עשבים אין אתה זקוק לו (שמה) אין לו צורך בעשבים ברם הכא יש לו צורך כ י ב ו י (ירוש׳ שבת יו יה ד). גורם ל כ י ב ו י אסור (בבלי שם מז:). נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות בשבת וכו׳ ולא יתן לתוכו מים וכו׳ מפני שמקרב את כ י ב ו י ו (שם). צידת נחש ו כ ב ו י גחלת של מתכת בזמן שהיא חמה (ר״ת שם מב.). להבערת התחתונות לא היה צריך אלא ל כ ב ו י עליונות היתה עיקר כוונתו (רב״י כרית׳ כ.). — ובהשאלה, כִּבּוּי הכעס: ההבער הוא מהירות הכעס והדודו ה כ ב ו י הוא אחור הכעס ובטול כחו (מאזני לדק, אגגולי 106). — ובענין הדפק, כִּבּוּי דפיקתו, חלשתו הגמורה והפסקו: ואם תמצא הכח חלוש ותפחד מן ה כ ב ו י או על כל פנים תערב בזה וכו׳ רפואה אחרת חזקה מאד ב כ ב ו י זרע חזרת (קאנון ג יא ד ג).

א. **כָּבוּל**, ש״ז,—קרקע גרוע, שיש בו חול או אבנים ואינו עושה פרי, Sandboden; terrain sabloneux; sandy soil: אז יתן המלך שלמה לחירם (בעד עצי הארזים ששלח לו) עשרים עיר בארץ הגליל ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כָּבוּל[1]) עד היום הזה (מ״א ט יא-יג). — והשתמשו בה הסופרים גם כמו תאר, ולנקי׳ כְּבוּלָה במשמ׳ אדמת בצה: ואדמתם מלחה וכ ב ו ל ה[1]) ובהרבה מקומות לא תצמיח אף ירק דשא (שבי״ע ג, ערב).

ב. *__כָּבוּל__[2]), ש״ז,—חתיכת בגד של צמר תשים האשה על גב מצחה תחת החליים של זהב וכדומה: לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו׳ ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין ולא ב כ ב ו ל[3]) לרשות הרבים (שבת

[1]) כל סגנון הדברים מעיד, כי השם כבול אשר קרא חירם להארץ שנתן לו שלמה היה על שם ש ל א ישרה בעיניו הארץ, ועל כרחך אתה צריך לאמר, כי להמלה כבול היתה משמ׳ ל א ט ו ב, ג ר ו ע, וכדומה. והנה, בשרשי המלים העברים לא נשמר לנו שרש כ ב ל במשמ׳ דומה לזה, וגם במלונים הערבים לא נזכר שרש דומה לזה במשמ׳ זו. אך אפשר שמלה זו היתה נהוגה בפרט בלשון כנענית, וכבר העיד ע״ז יוסף בן מתתיה (עתיקות היהודים ח ה ג), ואמר שהשם כבול, אם נבארהו עפ״י הלשון של הכנענים, משמ׳ היא מה ש א י נ ו ט ו ב ו ר צ ו י, אבל עדותו של יוסף בזה אינה נאמנה עלינו ביותר, כי אפשר שהוא אמר כך עפ״י השערה, אעפ״י שיש לחשב שהוא ידע לשון כנענית, ובודאי לא כתב אלא בידיעה ברורה שכך הוא, כי הלא ברומא היו הרבה כנענים והיה לו לחשש פן יכזבוהו. וראיה יותר נאמנה למשמ׳ זו של השם כ ב ו ל אנו מוצאים בתלמוד (שבת נד.), בהמשא והמתן בפרוש המלה כבולות שבמשנה, שרצו להסתיע מהשם כבול שבמקרא, ואמרו שם: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא ע-יד פרי הוא דכתיב מה הערים האלה וכו׳ מאי ארץ כבול א״ר הונא שהיו בה בני אדם שמכובלים בכסף ובזהב אמר ליה רבא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו מפני שמכובלין בכסף ובזהב לא ישרו בעיניו אמר ליה אין כיון דעתירי ומפנקי לא עבדי עבידתא רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה ואמאי קרי לה כבול דמשתרגא בה כרעא עם כבלא (כך בנוסח׳ הדפוסים, ובערוך כ י כבלא) ואמרי אינשי ארעא מ כ ב ל א דלא עבד פרי. ע״כ. ואעפ״י שאנו רואים מכאן שגם לבעלי התלמוד כבר לא היה פרוש מלה זו ידוע בברור, ופרשוה רב הונא ורב נחמן בר יצחק בכונות מתחלפות עפ״י השערות שלהם, וההשערות בעצמן בודאי אינן נכונות ואינן אלא מדרש מלים המוני, אעפי״כ יש לנו פה עדות של רב נחמן בר יצחק שאין לנו שום רשות לפקפק באמתתה, והיא, שבזמנו היו אומרים אנשים בלשון ארמית ארעא מכבלא דלא עביד פרי. בעדות זו מהלשון החיה בזמנם יש לנו ראיה ברורה כי המלה מכבלא היתה משמשת גם אז כתאר לקרקע גרוע שאינו עושה פרי, וכששאל רב נחמן בר יצחק אמאי קרי לה כבול היתה כונתו לפרש טעם שמוש זה, עפ״י מדרש מלים מהשם כבלא, ואולם בודאי אינו ענין כלל לכאן. — [1]) ותרגם בגרמנ׳ ז י מ פ פ ע.

[2]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) כבר אמר רבי ינאי בגמ׳ שם (דף נז:): כ ב ו ל זה איני יודע מהו, ופקפק אם הוא כבל של עבדים או כיפה של צמר, והקימו ר׳ אבהו שם כי הכונה בכבול כיפה של צמר, ופרש רמב״ם: וכבול חתיכה של בגד כמו מצנפת שקושרין אותה על המצח ונותנין הציץ עליה כדי שלא יזיק הציץ במצח והוא בפני עצמו זולת הציץ תכשיט. ע״כ. ולא נתברר מקור משמ׳ זו לכבול. בערב׳ משמש השם כאבולa) במשמ׳ רשת הצידים, ולא

a) كابول

י ה). יוצאה אשה בחוטי שער וכו׳ בכבול ובפאה נכרית לחצר (שם ה). ולא (תצא האשה) בפאה של שיער שמנחת על ראשה כדי שתראה בעלת שיער הרבה ולא בכבול של צמר שמקפת אותו סביב לפניה (הרמב״ם שבת יט ז).

ג.*כָּבוּל[1], ש״ז, מ״ר כְּבוּלִים, — מַשְׁאֵבָה, מכונה להעלות מים דרך שפופרת שקצה האחד שלה במים ומפי הקצה השני המים מקלחים למקום הצרך: מים הנוזלין מאליהן ומן הים ומן הנהר והעולין באנטיליא פוסלין המקוה רשב״ג אומר העולה בכבולין[2]) אינן פוסלין את המקוה לפי שאינן נתלשין (תוספתא מקוא׳ ג ב).

ד.*כָּבוּל, כְּבוּלִים, כְּבוּלוֹת, — פָּעוּל מן כָּבַל, עי׳ זה.

*כִּבּוּס, ש״ז, מ״ר כִּבּוּסִים, — שה״פ מן כִּבֵּס, א) עצם שה״פ, כִּבּוּס לְבָנִים וכדומה: דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס (זבח׳ יא א). אחד הבגד ואחד השק ואחד העור טעונין כבוס במקום קדוש

ידוע גם שם מקורו, ומלבד זאת נראה שאין יחס בין שתי אלה המשמעות. ועוד משמשת המלה כבל a) בערב׳ במשמ׳ רבוי הצמר למשל בפרוה, וגם משמ׳ זו רחוקה מזו של השם כבול שלנו.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח׳ הדפוס וכך גם בכ״י ארפ׳ הוצא׳ צוק״מ. והתקשו מפרשי התוספתא בפרוש מלה זו, והרב בעל זר זהב ומנחת בכורים הודה ואמר: לא ידעתי לפרש. והגר״א יצא מהמבוכה עפ״י דרכו בפסלו את הנוסחה ויגיה במקום „העולה בכבולין" העולין מאליהן. אבל כ״י ארפ׳ מעיד שנוסח׳ הדפוסים היא קדומה, ואין שום יסוד לפסלה. גם החוקרים החדשים לא ידעו לפרשה. י׳ לוי לא הזכירה כלל, קוה׳ בעה״ש הביאה בקצרה אחרי המו״מ בדבר השם כבול שבמשנה, שהוא מפרש במשמ׳ כבלי ברזל, ואמר: והקבוץ תוספתא מקואות רפ״ד העולה בכבולין, ע״ב, ולא פרש כלום, ונראה שסבר כי גם כאן הכונה כבלי ברזל, ואחריו נגרר גם יסטרוב ותרגם chain, והוסיף chain works for drawing water, ר״ל מלאכת כבלים לשאב מים. אבל, כך יכול לפרש רק מי שרואה את המלים בלבד ואינו מתבונן לכונת כל הענין, ולכן המפרשים דתלמודיים שהם מתבוננים להענין לא יכלו לפרש כבולין שבכאן במשמ׳ כבלי ברזל, כי אין כל מקום לכבלי ברזל כאן. וכונת הענין ומה שנאמר קודם הם מגלים לנו הפרוש האמתי של מלה זו. כי העקר מה שפוסל את המקוה הוא אם נתלשו המים שהובאו מהמעין ונפסק החבור ביניהם, ולכן מים העולין באנטיליא פוסלין את המקוה, מפני שאנטיליה היא גלגל ששני דליים תלוים עליה וכשאחד יורד השני עולה, ועי״ז המים שבדלי נתלשים ממקומם ואינם מחוברים עם המקוה, ועי״ז אמר רשב״ג שהעולין בכבולין אינם פוסלים את המקוה מפני שאינן נתלשין. ברור הוא, שהכונה בכבולין כמו״כ לכלי בעין אנטיליה אלא שבו המים אינם נתלשים ממקורם כי אם הנצוק מחובר קצהו האחד בהמקור וקצהו השני בהמקוה, וזה הדבר הוא רק במכונת שאיבה דרך שפופרת כעין המשאבות שלנו. ואין ספק בדבר כי בזמן המשנה כבר היו בעולם מכונות להעלאת המים כעין המשאבות שלנו, והשתמשו בהן היונים והרומאים, ושנים מהשמות שהיו משמשים בלשון יונית למכונות העלאת מים האחד הוא ἀντλία, שהוא אנטיליה שבמשנה, והשני הוא κοχλίας. והנה מהותה של האנטיליה, לפחות אצל היהודים, מפורש במדרש: אהן עלמא מדמי לגלגלא דאנטיליא דמיליא מתרוקן דמתרוקן מתמלא (מד״ר ויקר׳ לד), והוא גלגל שחבל כרוך עליו ובקצה החבל האחד דלי וכן בקצהו השני דלי, וכשהאחד יורד לבור ומתמלא השני שכבר נתמלא עולה, והמים השאובים בהדלי נתלשים ממקורם ואין חבור בינם ובין המקור. והכלי השני תארו Vitru. 10, 11 שהוא מכונה שאפשר להעלות בה הרבה מים רק לא כ״כ גבוה כמו בגלגל, והיא עשויה קורה עבה שיש בה שפופרות שדרך אלה השפופרות עולים המים. אין ספק איפוא שהיונים והרומאים בזמן המשנה היו כבר משתמשים במכונות להעלאת המים דרך שפופרת כעין המשאבות שלנו, ודבר טבעי הוא שבענין העלאת מים ממעין למקוה היה מקום לדבר גם על מכונה זו, ועליה אמר רשב״ג שהיא אינה פוסלת את המקוה מפני שהמים העולים בה אינם נתלשים אלא עמוד המים העולה בשפופרת מחובר קצהו האחד למטה בהמקור ובקצהו השני למעלה הנצוק מפיה מחובר עם המקוה. והנה צריך לאמר האמת, כי לא מצאתי לא בלשון ערבית ואף לא בשאר הלשונות האחיות מקור למשמ׳ זו להמלה כבול, ויש מקום לפקפק בכשרותה השמית, כי לא רחוק הוא שהוא הוא השם היוני כוכליאס, וכמו שמצאנו שנשתבשה המלה כוכלת לכובלת (שבת ו ג), כן אפשר שנשתבשה המלה כוכליאן לכבולין, ומקומה בין המלים שבתו״מ השאולות מיונית רומית. אך ש׳ קרוים לא הביא אותה בספרו מפני שנעלם ממנו פרושה, וגם עמנ׳ לֶוּ בהערה שלו בערך אנטליה לא הזכיר מלה זו. עכ״פ הגרסה כבולין בנוסח׳ הדפוס ובהכ״י נותנת לנו רשות לחשב שאין זה שבוש פשוט של הספר, אלא אם באמת מקורה בהמלה היונית, השתבש נשתבשה בפי העם ואמרו כבול. וסוף דבר אין זה מהנמנעות שבכ״ז זו מלה שמית, כיון שיש לנו עוד שם אחר, ב.*כבול, שהוא מין לבוש וגם הוא לא נתברר מקורו. ואפשר שהיה איזה שרש כבל ששמש במשמ׳ שממנה יכלו להסתעף שני השמות כבול בשתי אלה המשמ׳ המתחלפות.

---

a) كَبل

(שם ד). כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כתם או עד שעת הכבוס (נדה ז ב). ואם לא יכבס ונשא עונו יכול על כיבוס בגדים יהיה ענוש כרת וכו' על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא, אחרי ח יב). בגד שריותו זהו כיבוסו (זבח' לב:). היה מזה ונתזה הזאה מידו אם עד שלא הזה טעון כיבוס משהזה אין טעון כיבוס (מנח' ז:). אינו דומה כתם שלאחר הכיבוס לכתם שלפני הכיבוס שזה מקדיר וזה מגליד (נדה נו:).—ומ"ר: שיש בה (בפרשת פרה) משבעה שבעה שבע פרות שבע שריפות שבע הזיות שבעה כבוסים שבעה טמאים שבעה טהורים שבעה כהנים (תנחומא חקת ט).—וככנ': שחזקת בנות ישראל בודקות חלוקיהן בשעת כבוסיהן (נדה נו:).—ב) "כִּבּוּס המעים, ת"קן לטהר המעים: הכבוס בתשומת בלי זה הענין נקרא קלישטיר (ספ' הכבוסים, כ"י פריז). על כן הסכימו כי לשמירת הבריאות יתכן לתת הכבוסים בשני העתים האלה (שם).

***כְּבוּסָה**, ש"נ — מים של כבוס: פירות שביעית אין נותנין אותן לא לתוך המשרה ולא לתוך הכבוסה[1]) (תוספתא בב"י ז כה). חמש חצירות משתמשות בביב אחד וכו' העשוי לכבוסה[1]) אין ממחין בידו לגשמים (העשוי לגשמים) אין ממחין בידו לכבוסה (שם ב"ש יא ב). כבוסתן[1]) וכבוסת אחרים כבוסתן קודמת לכבוסתן של אחרים (שם לו). מרבה אני את הכבוסה ששוה בכל אדם (ב"ק קכ.).

***כָּבוּשׁ**[2]), א) ש"ג, מ"ר כְּבוּשִׁים,—ירקות שכבשן במי מלח, בחמץ וכדומה, Eingemachtes ; conserves, preserves : (הנודר) מן הכבוש אינו אסור אלא מן הכבוש של ירק (ואם אמר קונם) כבוש שאיני טועם אסור בכל הכבושים (נדר' ו ג). מליח הרי הוא כרותח וכבוש הרי הוא כמבושל (חול' קיא:). מי כבושין ומי שלוקין ומי תורמוסין אין בהם משום גלוי (תוספתא תרומ' ז יג). המחתך לבשל כיון שקרצו חיבור לכבוש ולשלוק ולהניח על השלחן חיבור (שם עוקצ' ב ח). גזרו על פיתן (של גוים) ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צירן ועל מורייסן על כבושיהן ועל שלוקיהן ועל מלוחיהן (ירוש' שבת א ג ג). נדר או נשבע מן הכבוש אם דרכם לקרות כבוש לכל הכבושים הרי זה אסור בכל (רמב"ם נדר' ט ג).— ב) ת"ז, לנק' כְּבוּשָׁה, במשמ' טמון, לא נראה, *ערלה כבושה: מי שנולד מהול שצריך להטיל ממנו דם ברית מפני שהיא ערלה כבושה (תוספתא שבת טז ט). רב אדא בר אהבה (נולד לו תינוק) כשהוא מהול וכו' סבר ודאי ערלה כבושה היא (גמ' שם קלה.). המשוך צריך לימול ר"י אומר לא ימול מפני שהיא ערלה כבושה (מד"ר בראש' מו).—ג) בחכמת עבור השנים, "שנה כְּבוּשָׁה[1]), שנה בת שס"ו יום, Schaltjahr; année bissextile; leap-year : שומת כבושה בשלישי וכסדרן אם מבחי ועד גחי חדושה, סבום פשוטה אם מבה"י ועד גטר"ד כסדרן לקדשה (יוסי אלנהרואני, ארבעה בעדים, כרם חמד ט מא). כי אין הכל יודעין למה נחשב שנה שנייה של יצירת עולם כבושה לפי חשבוננו של בהר"ד גו"ח (רה"ג, בס' העבור לר' אברהם הנשיא ג ז). שהיו (הכשדים) מונים לכל שנה רביעית משנותם שס"ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר"א בר"ח הנשיא, שם ג א). ויש שנים שהם מונים שבעה חדשים מלאים וחמשה חסרים וקורין לשנה ההיא כבושה ועושין בכל שלשים שנה י"א שנה כבושה (שם ט).

¹) כך בנוסח' הדפוס וכך בכ"י ארפ' הוצא' צוק"מ, וכך בגמ' בבלי (ב"ק קכ.) בנוסח' הדפוס ובכ"י (ד"ס). ואעפ"י שהרמב"ם ביד החזקה (הלכ' שכנים ה י) כתב כביסה ביוד, אין זו לשון הגמ' אלא לשונו של הרמב"ם, והמפרשים רדב"ז וב"מ שהביאו גם בלשון הגמ' כביסה ולא כבוסה נגררו אחר לשון הרמב"ם.

²) בערב' כַּבִּישa), אבל רק בערב' המדברת ולא בערב' הספרותית, ואמר ש' פרנקל (S. Fraenkel Aram. Lehnw. 37) כי זו מלה שאולה מארמית.

a) كَبِيس

—¹) בערב' כַּבִּישa), ובלסאן אלערב : ועאם אלכביש פי חסאב אהל אלשאם ען אהל אלרום פי כל ארבע סנינ יזידונ פי שהר שבאט יומא פיג'עלונה תסעה ועשרינ יומא ופי ת'לאת' סנינ יעדונה ת'מאניה ועשרינ יומא יקימונ בד'לכ כסור חסאב אלסנה ויסמונ אלעאם אלד'י יזידונ פיה ד'לכ אליום עאם אלכביש, ע"כ, ובעבר': שנה כבושה בחשבון הסורים שלקחו מהיונים בכל ארבע שנים יוסיפו בחדש שבט יום אחד ויעשוהו תשעה ועשרים יום ובשלש שנים יחשבוהו שמנה ועשרים יום יתנעו בזה השבר בחשבון השנים וקראו השנה שיוסיפו בה היום ההוא שנה כבושה.

a) كَبِيس

מהן שנים מינה בהן שנ"ד (יום) וקורא כל אחד מהן שנה פשוטה ומהן שנים מינה בהן שנ"ה יום קורא להן שנים כבושות והשנים האלה הכבושות הן י"א שנה (הוא, תכון המהלכות ח).

***כִּבּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר כִּבּוּשִׁים, — שם"פ מן כִּבֵּשׁ, א) כִּבּוּשׁ הארץ: משה ע"י שלא צרך להם בכיבוש הארץ הקדים ראשים לזקנים יהושע על ידי שצרך להם בכיבוש הארץ הקדים זקנים לראשים (ירוש' סוט' ג מח ג). גידועי עכו"ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל כיבוש ארץ ישראל קודם לביעור עכו"ם (ע"ז מה:). כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר (רמב"ם מלכים ה ו). ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים ואעפ"י שלא נכבשה כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו (סמ"ג, מ"ע קלג). ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה תחילה ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר (שם).—ובמשמ' תפיסת מקום: כל כובשי כבשים עולה אמה וכונס שלש חוץ מכיבושו של מזבח שהוא כמתלקט י' טפחים מתוך שלש ושליש אצבע שהמזבח עשר אמות וכיבושו שלשים ושתים (ירוש' ערוב' ז כד:).—ב) *דברי כִּבּוּשִׁים, דברים הכובשים לבו של אדם ומכניעים אותו: סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו' הזקן שבהם אומר לפניהן דברי כיבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם (תעני' ב א). ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום (רמב"ם תשובה ג ד).—ג) בחשבונות השנים, °כִּבּוּשׁ השנה, עשיית שנה אחת °כְּבוּשָׁה, בת שס"ו יום: היו קדמוני הכשדיים והכלדיים כאשר נראה מדבריהם וממעשיהם אשר היו עושים בכבוש השנה מפני שהיו מונים לכל שנה רביעית משנותם שס"ו יום וקורין לה שנה כבושה (ר"א ב"ר חייא הנשיא, העבור ג א).

***כִּבִּיָּה**, כבייה, ש"נ,—שם"פ מן כִּבָּה: רבי יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבייה לעולם (פסח' כד.). היו ב' (נרות) אחת דולקת ואחת כבה וכו' ונתכוין להדליק קודם וכיבה בלא דעתו והדליק באותה כבייה בנשימה אחת חברתה (רגמ"ה כריתות ב.). אשו של גיהנם אין לו כבייה עולמית (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', תקו"ד ה ה).

***כְּבִינָה**, — עי' כְּבָנָה.

***כְּבִיסָה**, ש"נ,—שם"פ מן כִּבֵּס: הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני הכביסה[1]) והרחוקים טהורים (מקוא' ח א). בכל השותפין מעכבין זה על זה בחצר חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל (ירוש' נדר' ה לט). תמן הוא אמר אין רחיצה חיי נפש וכאן הוא אמר כביסה חיי נפש א"ר מנא אדם מגלגל ברחיצה אין אדם מגלגל בכביסה (שם יח מכ ג). מעיין של בני העיר הן ואחרים קודמין הן לאחרים וכו' כביסתן וחיי אחרים כביסתן קודמת לחיי אחרים (שם שבי' ח לח). מיני כביסות[2]) מהו שיהא עליהן קדושת שביעית (שם ז לו). שאין דרכן של בנות ישראל להתבזות על הכביסה (כ"כ נז). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (שם). אותו מקום ששורין בו בגדי כביסה עם צואת כלבים (רגמ"ה שם יט). היה נזהר לפרוע שכר הכובס או הכובסת ביום הכביסה בעצמו (תמה"י א, מעבה הלקט).

*אובל, *אוכל.- *אשלג.- בורית.- *גהץ.— *כבוסה. - *כסכס. - לבן, *לבָנים.- ∞מַגְהֵץ. — *מגוד, לתלות עליו כלי כביסה.—*מחמצן.- *מִשְׁרָה. — *נברכת.- *נדיין.- נתר.- *שכשך.- *תכבסת.

כַּבִּיר[3]), מ"ר כַּבִּירִים,—גדול, רב, בכמות או באיכות, וישמש א) עם פעל כמו תה"פ, במשמ' הרבה במספר, viel; beaucoup; much: בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא[4]) כַבִּיר (ישע' טז יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כַבִּיר מצאה ידי (איוב לא כה). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי ואסיר גבלות עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כַּאַבִּיר[5]) יושבים (ישע' י יג).— ב) ת"ז, רב, גדול ועצום, gross, gewaltig; grand, énorme; great, large: הן אל כַּבִּיר ולא ימאס כַּבִּיר כח לב (איוב לו ה). האף שונא משפט יחבוש ואם

---

[1]) כך בנוסח' הדפוס, וכך קרא הרמב"ם. והערוך גורס בבישה, עי' בזה הערך.—[2]) בדפוס קראמ' כניסות.

[3]) מן שרש כבר, עי"ש. בערב' כביר a).—[4]) ס"א לא, חסר.—[5]) כאביר בתי' כביר קרי. ולפי הכתיב י"ם כי הכף היא לדמיון, כמו אביר.

---

a) كبير

צדיק כַּבִּיר תרשיע (בּס לד יז). — מַיִם כַּבִּירִים, רבים, עצומים, עזים: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כַּבִּירִים ישאון (יבע׳ יז יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כַּבִּירִים שטפים (בּס כח ב). — ורוח כַּבִּיר, רוח עז, של גאוה ודברי עתק: ויען בלדד השוחי (לאיוב) ויאמר עד אן תמלל אלה ורוח כַּבִּיר אמרי פיך האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק (איוב ח א-ג). — כַּבִּיר יָמִים, זקן: גם שב גם ישיש בנו כַּבִּיר מאביך ימים (בּס יה י). — וכַבִּיר לבד, קצת במשמ׳ שֵׁם, אדם עז, אַלָּם: ירע כַּבִּירִים לא חקר ויעמד אחרים תחתם (בּס לד כד).

כְּבִיר[1], ש״ז, סמי׳ כְּבִיר, — כעין שק עשוי מעור של כבש או של עֵז, ישים בו ההולך בדרך את צרכי הדרך שלו, חרבו ושוטו וכליו וכדומה, ledern. Sack; sac en peau; leathern sac, אף ישמש לפעמים ככסת תחת הראש: ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כְּבִיר[2]) העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר (מיכל) חלה הוא וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) השבעים תרגמו את המלה כביר במלה היונ׳ ἧπαρ כנראה קראו כָּבֵד, וחשבו ששמה מיכל כָּבֵד של עֵז תחת מראשתי התרפים, אולי לכונה של כשוף ונחש וכיוצא בזה, ודבר מובן מאליו הוא כי זו טעות. ולא פחות טעות הוא פרושם של קצת חחדשים שפרשו כביר על סמך הדמיון להמלה מכבר, במשמ׳ כלה מעשה רשת משערות העזים למחסה מזבובים. כי אעפ״י שכבר השתמשו המצרים הקדמונים בכלות מארג דק סביב למטותיהם, מ״מ רחוק הדבר שגם בגבעת שאול כבר הגיעו לתפנוקים ממין זה. ועוד קשה למה הסירה מיכל את הכלה מסביב למטה ושמה אותה תחת מראשותי התרפים כיון שרצתה כי מלאכי שאול יהיו סבורים כי דוד שוכב חולה במטה, וחולה בודאי ראוי שישכב תחת מחסה של כלה אם דבר כזה כבר נמצא בבית, ולא שתהיה הכלה מקפלה תחת מראשתי החולה. יותר לפי הענין תרגמה ולג׳ pellem pilosam caprarum, ר״ל עוֹר שֵׂעָר של עֵז, והפשיטא: מסכא דעזא, עור של עֵז. ריב״ג תרגם בערב׳ מחדה אלמרעזי, ר״ל כסת של צמר עזים, וכן רד״ק, אבל, לא ריב״ג ולא רד״ק לא הביאו מקור נכון למשמ׳ זו להמלה כביר, ובאמת, עצם צרוף זה אינו משמש בשום אחת מהלשונות האחיות במשמ׳ קרובה לזו. ואולם מכל ספור המעשה נראה כי מיכל עשתה זאת בכונה ששמה את כביר העזים מראשתי התרפים כדי שגם זה יהיה סימן כי דוד כאן ולא ברח, והלשון כביר העזים בודאי יאות לדבר עשוי מעור העזים יותר מהעשוי מצמר העזים. והנה יש בערב׳ שני צרופים קרובים מאד להצרוף כביר ושניהם משמשים בלשון זו במשמ׳ כלי עשוי מעור של כבש וכדומה. הצרוף האחד הוא ג׳רב a), וממנו שני השמות גִרְבַה b), גִרַאב c), והצרוף השני הוא קרב d) וממנו שני השמות קִרְבַה e), קִרַאב f). וז״ל לשאן אלערב בערך ג ר ב: ואלגרבה ג׳לדה או באריה תוצ׳ע עלי שפיר אלביר לילא ינתת׳ר אלמא׳ פי אלביר וקיל אלג׳רבה ג׳לדה תוצ׳ע פי אלג׳דול יתחדר עליהא אלמא ואלג׳ראב אלועא מערוף וקיל הו אלמזוד ואלעאמה תפתחה וכו׳ ואלג׳ראב ועא מן אהאב אלשא לא יועי פיה אלא יאבש, ע״כ, — ובעבר׳: גר׳בה היא עור או מחצלת יושם על שפת הבור כדי שלא ידיתו מים בבור וי״א ג׳רבה היא עור יושם בפלג שיזלו עליו המים וג׳ראב הוא הכלי הידוע וי״א הוא המזוד (שק ישימו בו צידה לדרך) וההמון יפתחוהו (יקראו האות הראשנה בפַתח) וכו׳, וגראב הוא כלי עשוי מעור השה לא יושם בו אלא דברים יבשים. ובערך קרב אמר וז״ל: אלאזהרי קראב אלשיף שבה ג׳ראב מנ אדם יצ׳ע אלראכב פיה שיפה בג׳פנה ושוטה ועצאה ואדאתה ופי כתאבה לואיל בנ חג׳ר לכל עשרה מנ אלשראיא מא יחמל אלקראב מנ אלתמר קאל אבנ אלאת׳יר הו שבה אלג׳ראב יטרח פיה אלראכב שיפה בע׳מדה ושוטה וקד יטרח פיה זאדה מנ תמר וע׳ירה וכו׳ ואלקרבה מנ אלאשאקי אבנ שידה אלקרבה אלוטב מן אללבנ וקד תכונ ללמא, ע״כ, — ובעברית: אלאזהרי (אמר) קראב אלשיף דומה (להכלי הנקרא בערב׳) גראב מן עור ישים בו הנוסע את חרבו בתערו ושוטו ומקלו וכליו ובהכתבת לואיל בן הג׳ר (כתוב) לכל עשרה מגדודי השיָרה כמה שישא הקראב מתמרים ואמר בן אלאת׳יר הוא (הקראב) דומה לגראב יטיל בו הנוסע הרבו בנדנה ושוטו וגם יטיל בו צידה לדרך מתמרים וכדומה וכו׳ והקרבה היא מהנאדות (ואמר) אבן שידה קרבה היא נאד לחלב וגם תהיה למים. — הרי ששני הצרופים גרב וקרב משמשים בערב׳ בעצם הדבר במשמ׳ אחת, בענין עור של כבש וכדומה, וכלי עשוי מעור כזה, ובשני אלה הצרופים עֵיניהם ולַמדיהם הן ר ב, רק פאיהם מתחלפות, אך שתיהן הכיות, בהאחד ג ובהשני ק. וגם בהשם כ ב י ר עינו ולמדו הן הן מה שבהצרופים הערבים, רק מסורסים ב ר, ופאו היא כמו״כ חכית, כ, וזה החלוף כ במקום ג ובמקום ק מצוי מאד בין שתי הלשונות האלה. ולכן רשאים אנו להחליט

a) جرب b) جِرَبَة c) جِرَاب

d) قرب e) قِرَبَة f) قِرَاب

העלו אתו במטה אלי להמתו ויבאו המלאכים והנה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשתיו (ש"א יט יג-יו).—ואמר המליץ: שמה (במושב הזוללים והפריצים) ישמע קול מכת ערפך בקול סירי משק תחת סיר אש מקול שעטת כ ב י ר י העזים מרעש לכל כסת כי תפול על השכם בהמון ורטט (קטע כ"י מספ' הגלוי לרסע"ג מהגני' בכה"ס לעדת ישראל בקהיר).

***כביש**,—נהוג בדבור העברי בא"י ובעתונים בטשמ' דרך כבוש עשוי בצרורות ועפר כבוש יחד.—ועי' ערך *כבישה, משמ' א.

***כבישה**, ש"נ, — שה"פ מן כבש, א) דרך כבוש: הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני ה כ ב י ש ה[1]) (מקוא' ח א).—ב) ¨פרי כבוש וכדומה: הכובש זיתים או ירקות שכבשן ביין או בשמן ה כ ב י ש ה קובעת (ר"ש מעשר' ד א). — וברוחני', במשמ' ¨התגברות על התאוות והכנעתן: ה כ ב י ש ה והרדיה והוא ההכרת והממשלה נתונה לאדם במעשיו (מלמד התלמיד', ויצא). ה כ ב י ש ה הוא להיות כל איש שורר בעצמו למשול בתאוותיו (ר"א מודינא, צמח צדיק לב). אחרי כ ב י ש ת כל התאוות תשאר זאת (הגדולה) באחרונה (שם כט).

***כבישות**, ש"נ,—סגולת כבישת התאוות וכדומה: הכחות הבאות מקשר הנפש עם הגוף כמו הענוה והנחת והספק ו ה כ ב י ש ו ת והנדיבות ודומיהם שכל אלה כחות ומומים נמשכים אחרי מזג הגוף (ר' הלל, תגמ' הנפ' מח:). והבלתי כ ב י ש ו ת היא קנין נפשיי נצוח מן התענוגים הנלחמים בו (שם מג:). שאנחנו רואים אנשים חמי הטבע עד מאד והם בעלי כ ב י ש ו ת ופרישות ואחרים קרי הטבע והם משולחים (ר"ל להוטים) אל העבירות (שם מה:).

***כבכב**[1]), ש"ז,—כסוי כלי, עשוי מכלי חרס וכדומה, Deckel ; couvercle ; cover: הטהורין שבכלי חרס וכו' וסילונות אעפ"י כפופין ואעפ"י מקבלין ו כ ב כ ב[2]) שעשאו לסל הפת (כלים ב ג). העשוי לכך ולכך (לאוכלין ולמשקין) כגון ה כ ב כ ב והאלפס והקדרה (תוספתא כלים ב"ק ב ח). כסוי כ ב כ ב[3]) וכיסוי אלפס בזמן שנקוב ויש לו חדוד טהור (שם ה).

א. **כבל**[4]), ממנו כבל, *כבל, *כ·בל.

כבל[5]), ש"ז, מ"ר כבלים,—סמי' כבלי,— כעין טבעת כבדה של ברזל ישימו על כל אחת משתי רגלי האסיר ויחברו ביניהן בשלשלת כבדה לבלתי יברח, Fusseisen; chaînes, entraves; fetter: לעבד נמכר יוסף ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו (תהל' קה יז-יח). לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל (שם קמט ח).—ובתו"מ: ואין מוכרין להן לא סדן ולא קולרין ולא כ ב ל י ם ולא שלשלאות של ברזל (ע"ז טו:). שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו שלח לי שבעים גבורים מאצלך שמצאתי ליסטים ואני מבקש ליתן עליהם כ ב ל י ם וכו' מיד עמד מנשה והכהו (את שמעון) מכה אחת והכניסו בבית האסורים ונתן עליו כ ב ל י ם ואמר להם זה יהיה חבוש עד שתביאו אחיכם (מד"ר בראש' צא). לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו שלשה פדגוגין הראשון

---

[1]) כך גרסת הערוך, ופרש: מפני המסלול של בני אדם. ע"כ. ובנוסח' כביסה, וכן קרא רמב"ם.

בלי כל פקפוק כי השם כ ב י ר הוא הוא השם גרבה וגראב וקרבה וקראב, ובהיות שלכלי המים לא מצאנו בשום מקום שהשתמשה הלשון העברית בהשם כביר, קרוב לודאי הוא, שהשם כביר הוא הוא השם גראב וקראב, והוא השק של עור שהיה משמש להולך בדרך לשים בו הרבו ושאר צרכיו וגם צידה, וקרוב הדבר כי בהיות האיש בביתו היו ממלאים את הכביר בדברים רכים והיה משמש גם כמו כסת, והיה זה סימן שאין האיש עתיד לצאת בקרוב לדרכו, ולכן אותו שמה מיכל תחת מראשותי התרפים, כי גם זה היה סימן שדוד שוכב כאן ולא ברח, כיון שהכביר שלו כאן תחת מראשותיו. ויונתן תרגם קרוב לזה נ ו ד א דעזא. וחכמי בגדד מפרשים השם כביר העזים במשמ' עור העז עם השערות עליו עשוי לשמיה, ואומרים שכך קבלה בידם מהקדמונים.

[1]) לא נתברר מקור המלה, ולא צורתה ושמושה בודאות, ועי' הערה לקמן. — [2]) פרש רה"ג: פי' כמו כלי שמכסין בו הסל של פת והוא של חרס ויש ששונין כפכף ויפה הם שונין מן כפה עליו. ע"כ. וכן פרוש הרמב"ם: וכבכב כמו כפכף והוא כסוי מחרס עשוי לכסות בו סלי הפת. ע"כ. וכן שאר המפרשים. ואעפ"י שאין מקור ברור לפרוש זה, ובעצם הדבר יש מקום לפקפק, כי מהתוספתא שהובאה בפנים וכן שם (ב ה), לפי גרסת כ"י ארפורט (הוצא' צוק"מ) כסוי כבכב וכסוי אלפס, נראה שזה כלי מיוחד, קצת דומה לאלפס ולקדרה, והגזרה כפכף מן כפה בודאי לא נכונה, מ"מ כדאים הם רה"ג ורמב"ם ושאר המפרשים להחליט למלה כבכב משמ' זו. —[3]) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפוס חסרות אלה שתי המלים.

[4]) גם בערב' ובארמית.

[5]) במקום כבל הקדום, בערב' כבל a)، סמש

a) كَبْل

אמר יעשה לו כבלים של מאה ליטרין והשני אמר אינו יכול לעמוד בכבלים של ק׳ ליטרין אלא יעשה לו כבלים של י״ב ליטרין בא השלישי ואמר היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים עשר ליטרין יעשה לו כבלים של ליטרא אחת (שם דבר׳ כ). לעבד שאמר לו רבו הרי מונייק של זהב ואם לאו הרי כבלים של ברזל (שם ד).—ואמר הפיטן בקינתו על האומה: על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים כבליה (ר״ב הנגיד ג, הנה יחידתי). סר מני צלי, אזעק אוי נא לי, מי יתיר כבלי, מיד בן ענה (סליח׳ יוה״כ, אלהי הזכורה, סדור תימני׳). ראה עניי אלי, בגלותי צר לי, והתירה כבלי, ופרקני (שם, אבא עינים). סגלתי ראיתיך בכבליך, בצער עליך, פשוטה מעליך (הכנ׳ בנת ד אהה״פ, סגנתי).—ואמר המשורר: בית האסור הן אחריו רוחב הלדי והעולם כמו כבל, סובל כבוד כל היקר איכה עפר לגבו יהיה סבל (רמב״ע, דיואן כג, כ״י בודליאנה). — ובמליצה, ״כבלי ההרון: אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עוליהם בזיק, כבלי [1] הרונך יעד להם והעבירם בזיק (הוא, תרביב א). — ״כבלי הזמן: ומי האיש אשר לא נכשל ונלכד בתהבולות הזמן וכבליו אשר ניצול ונמלט שלא עלה עליו תלאות ומצוקות (רב״ע פלקיירא, לרי היגון 4). — *וכבלים קטנים מכסף וזהב וכדומה, לרגלי הנשים כדי ללכת בפסיעות קצרות: בירית טהורה ויוצאין בה בשבת כבלים טמאין ואין יוצאין בהן בשבת (שבת ו ד). בירית כל שהיא יהידית כבלים כל שהשלשלת בנתים (ירוש׳ שם ו ח:). משפחה אחת היתה בירושלם שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות (גמ׳ שם סג:). שתי טבעות שמשימות הבנות ברגליהן ושלשלת מוטלת ביניהן מזו לזו מקבלין טומאה מפני שהן תכשיטי הבנות והן הנקראין כבלים (רמב״ם כלים ע ד).

***כִּבֵּל**, פ״י, — א) כִּבֵּל את פלוני, שָׂם כְּבָלִים על רגליו: והיתה אומרת לו (אשת פוטיפר ליוסף) בדבר הזה עשקתיך הייך שאני עושקתך בדברים

כמו בעברית, בארמ׳ כבלא. — [1]) כך נקוד בתרשיש מנק׳ כ״י א׳ אדלר, מספ׳ 1672, והוא מצוה כְּבָל, כֶּבֶל, וכך גם בערב׳ שתי הצורות כַּבל וכִבל.

אחרים והיה אומר לה עושה משפט לעשוקים הותכת אני פרנסה שלך והיה אומר לה נותן לחם לרעבים כובלתך אני והיה אומר לה יי׳ מתיר אסורים (מד״ר בראש׳ פז). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יברח יהא רודה אותו בהן כשברח הביאו כבלים וכבלו והכהו במגלבין (שם במד׳ יג). מדת בשר ודם כשסרח עליו עבדו מביא את הכבלים וכובלו (תנחומא תזריע ח). ויצו טיטוס ויכבלוהו (את יוחנן) בכבלי ברזל כבדות מאד ויוליכוהו וישוטטו בו בכל המחנה ויתקלסו בו והוא אסור בכבלי ברזל (יוסיפון, פרק נה). — ואמר הפיטן: עד להלח ותבור הגלנו, זקן ובחור ובתולה כִּבְּלָנוּ, רם הבט נא עמך כלנו, זכור ה׳ מה היה לנו (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, בכת כולו). וכחקוק בכסא מרומים וככבול הפותר הזיונות והלוטים (כן מאיר נגד רסע״ג, REJ 42,183),ר״ל יוסף שהובא למצרים בכבלי ברזל. יומתק בפי מדבש למסוך במשקה דמעות ולרגלי היות כבול כבליך (קינות לת״ב, באלי ברופה). אם תראינה רכות וענוגות כבולות על יד רב טבחים (שם, אם תאכלנה). ואתה ה׳ משמח אבול, עליך נסביר להתיר כבול, לגאלנו להתגדל מעל לגבול (זולת בכת חוה״מ, מים רבים). — ובהרחבה, *כִּבֵּל את פלוני בענין מהעניניס, אסר עליו מעשות זאת: דתני ר׳ חייא (אם אמר) כובלכם אני הרי אלו חייבין וכו׳ אוכ. כם אני בשבועה כובלכם אני בשבועה (שבוע׳ לה.).—ב) *כִּבֵּל את הרחל, אסר את האליה שלה למטה כדי לשמרה מהזכר: זכרים יוצאין לבובין רחלות יוצאות שחוזות כבולות [1]) וכבונות העזים יוצאות צרורות (שבת ה א).

[1]) בתוספתא (שם ד א) נאמר: כבולות שלא יעלה עליהן זכר. ע״כ. וכן בירוש׳ (שם ה ז:). והנה בזה הגידו רק הכונה למה עושים את הרחלות כבולות, אך לא אמרו מה עושים להן להרחלות לכונה זו. ואת מהות פעולה זו בארו בבבלי שם (נד.) שאמרו: מאי כבולות שמכבלין אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים. ע״כ. ונראה מהלשון בשלשה המקורים, בתוספתא, הירוש׳ והבבלי, שעצם משמ׳ כבול בכאן היתה ידועה להם בודאות אלא שפקפקו מדוע קוראים לפעולה זו כבול והביא ר׳ אבין בשם ר׳ חייא בירוש׳ שם את הכתוב ארץ כבול (עי׳ א.כבול), ופרש: ארץ שאינה עושה פירות. וכן בבבלי שם שאלו: מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא עביד פרי הוא? והשיבו: דכתיב

שכובלין[1]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (גמ׳ בס נד.).

—פע׳, *כִּבֵּל,—כמו קל משמ׳ א: משל לעבד רע שהיה נמכר הלך רבו לקנותו והיה יודע בו שהוא עבד רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם סרח יהיה רודה אותו בהם כיון שסרח הביא את הכבלים וכיבלו הביא את המגלבים והכהו (תנחומא מצורע יב). — ובענין הרחל הכבולה: שמכבלין[2]) אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו עליהן הזכרים (בבת נד.).

—פע׳, *כֻּבַּל, *מְכֻבָּל, — בהעברה, מסבל בדבר, כאלו שמו עליו כבלים: שהיו בה בני אדם שמכובלין[3]) בכסף ובזהב (בבת נד.). — ובמשמ׳ העקרית, ששמו עליו כבלי ברזל, ואמר הפיטן: כובלו בזקים רגלי, לכן לעו מלי, ונפשי נעברת (מחז׳ רומ׳, בבת חזון, איך לומר). פזר אותנו בכל מגרל, העני והאביון והדל, ונהי בוכים ואוננים, נערים עם זקנים, מכובלים בכבלי ברזל (ר״י בן סעד׳ הגל׳אהרי, הקד׳ ספ׳ המוסר). —ובמליצה, במשמ׳ נקשר, ברוהנ׳: כובלו לעולם שניהם באנינה, הוא בזעת אפו והיא בהריונה, מריות שנים ילדה בלי מגינה (קונטר׳ הפיוט׳ ס).

—נפע׳, *נִכְבַּל, — כמו פעל, במשמ׳ העקרית: רתקו (פרושו) נכבלו לשון ורתוקות כסף (רב״י נתו׳ ג י).—ובהעברה במשמ׳ נאחז ונדבק: נקראת הארץ

ארץ כבול, ונשאו ונתנו בכונת כבול זה. והנה גזרה זו בודאי אינה נכונה, ואעפ״כ בעצם משמ׳ כבול אין יסוד מספיק לפקפק בפרוש הגמרא, שנאמר בסגנון של ודאות גמורה, אעפ״י שקצת קשה שבלשון הערבית, העשירה מאד במלים בכל דבר בנוגע להצאן, לא הביא אבן שידה מלה מיוחדה לפעולה זו, רק הזכיר שלש מלים בנוגע להזכר, נג׳אפ a), וע׳פ b), רפאל c), ופרש את הראשנה: כשא׳ ישד עלי ט׳הר אלתיש לילא ינזו, ובעבר׳: כסות יהדק על גבו של התיש שלא יעלה (על העז), ואת השניה: קטעה מנ כשא׳ או אדם תשד תחת בטנה לילא ינזו או ישרב בולה, ובעבר׳: חתיכת בגד או עור יהדק תחת בטנו (של התיש) שלא יעלה (על העז) או ישתה שתנו, ואת השלישית: שי יוצ׳ע בינ ידי קצ׳יבה לילא ישפד, ובעבר׳: דבר יושם לפני שרביטו לבלתי יעלה (על העז). בכל אלה המלים אין אף אחת שתדמה להמלה כבול. — [1]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ מכבלין. ופרש רש״י: לשון כבלי ברזל.—[2]) לפי גרסת רוב נוסח׳ הדפוס.—[3]) ופרשו שם: דעתירי ומפנקי, ר״ל שהם עשירים ומפונקים.

a) نجاف b) وغف c) رفل

כן (ארץ כבול) לפי שהרגל משתקעת ונכבלת בה מרוב הטיט שבה (ברבי רד״ק, ככל).

ב. **כבל**[1]), ממנו אולי א.כָּבוּל.

***כֶּבֶל**, ב״ז,—כמו כֶּבֶל: ואין מוכרין להן את הסדן ולא כובלין[2]) ולא קולרין ולא שלשלאות של ברזל (תוספתא ע״ז ב ז).

***כבן**[3]), ממנו *כִּבֵּן, *כִּבְּנָה, *מִכְבֶּנֶת.

***כָּבַן**[4]), פ״ע, כָּבַנְתִּי, עת׳ אֶכְבֹּן, יִכְבֹּן, פעול כְּבוּנָה, כְּבוּנוֹת,—עטף בבגד, envelopper; einhüllen; to wrap,—רחל כְּבוּנָה, עטופה בבגד לשמר על צמרה מפני הלכלוך וכדומה: רחלות יוצאות שחוזות כבולות וכבונות[5]) העזים יוצאות צרורות רבי יוסי אוסר בכולן חוץ מן הרחלים הכבונות (בבת ה ב).

—פע׳, *כִּבֵּן, מְכַבֵּן, מְכַבְּנִים, — כִּבֵּן את הרחל, עטפה בבגד ועשה אותה כבונה: (מהו) כבונות שמכבנין[6]) אותן[7]) למילת וכו׳ כצמר נקי בן יומו שמכבנין אותו למילת (בבת נד.).—ובמשמ׳ חבור והדוק: ביום שנולד הטלה וטהרתו אמו בלהיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביבו בקרסים כדי שיהא צמרו נקי (רב״י יחזק׳ כז יח). מכבנתא, על שם שמכבנת וקושרת מפתחי החלוק (הוא, בבת סב.).

[1]) עי׳ הערה לערך א.כבול מה שהובא שם עדות מהדבור ההי בארמית: ארעא מכבלא דלא עביד פרי.

[2]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ, ובנוסח׳ כבלים.

[3]) בארמ׳ וסור׳ כבן, במשמ׳ חגירה וכסוי.

[4]) בארמית וסורית כבן, עטף והגר. תרג׳ יעטף (איוב כג ט) כד מכבין, ותרג׳ אענדנו (בס לא לו) אכבניניה (מלון תרג׳ לוי). — [5]) פרשו בגמ׳ ירוש׳ שם: כבונות למילת. ר״ל לעשית צמר לבן ורך כמו הצמר של האי מילת. ובגמ׳ בבלי (בס נד.) אמרו: מאי כבונות שמכבנין אותן למילת. ואמר ר״ח שם: מכבנין עור הטלה מיום לידתו עד ח׳ ימים וזהו צמר רך הנקרא מילת. ע״כ. וכן רש״י שם: קושרין בגד סביבו ביום שנולד שצמרו נקי ומשמר צמרו שלא יטנף. והעיד ר״ש בר״ש (המליצה, בבר 30) לאמר: וכן יעשו הערביים יכסו הכבש מיום לידתו שלא יטונף צמרו כדי שיהיה לבן ונקי. ע״כ. ולא הביא זאת אבן שידה בערך צמר הצאן. ועי׳ הערה לקמן.— [6]) רש״י פרש: על שעושין כמין קרסי מתכת לחבר הבגד כמו תנתן כבינתי לבתי נושקא בלעז. ע״כ. אבל, למשמ׳ זו להשרש כבן אין כל יסוד בשאר הלשונות, ושמוש השרש הזה בתרגום ובסור׳ הוא ראיה ברורה כי עקר הכונה בו היא עטיפה ועגידה.—[7]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ אותו.

***כִּבְנָה**[1], כבינה, ש"נ, ככנ' כִּבְנָתִי, כבינתי, — מטפחת יקרה, בעין רדיד לעטיפת הראש לנשים, Kopfumhüllung; coife; head-case: מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כ ב י נ ת י לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו את דבריה (ב"ב ע ז).

כבס[2], ממנו כָּבַס, כּוֹבֵס, *כִּבּוּס, *כְּבוּסָה, *כְּבִיסָה, *כֶּבֶס, *תִּכְבֹּסֶת.

כָּבַס, — קל לא נהוג. — כֹּבֵס, עי' כּוֹבֵס.

— פע', כִּבֵּס, וְכִבֵּס, כַּבְּסִי, תְּכַבְּסֵנִי, — רחץ ושפשף בגד במים ובֹרית לנקותו מלכלוכו, waschen (Kleider) : laver (des habits); to wash (garments): כִּבֵּס ביין לבשו (ברא' מט יא). ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כִבֵּס (ש"ב יט כה). ואת כל שערו יגלח וְכִבֶּס את בגדיו ורחץ את בשרו במים (ויקר' יד ט). וקדשתם (את העם) היום ומחר וְכִבְּסוּ שמלתם (שמות יט י). וצוה הכהן וְכִבְּסוּ את (הבגד) אשר בו הנגע (ויקר' יג נד). וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים וְכִבַּסְתֶּם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם (במד' לא כג-כד). והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תְּכַבֵּס וסר מהם הנגע (ויקר' יג נח). וכל הנשא מנבלתם יְכַבֵּס בגדיו (שם יא כה). והשרף אתם יְכַבֵּס בגדיו ורחץ את בשרו במים (שם יו כח). ויקדש את העם וַיְכַבְּסוּ שמלתם (שמות יט יד). — מְכַבֵּס, מי שמכבס בגדים: כי הוא כאש מצרף וכברית מְכַבְּסִים (מלא' ג ב). — ובתו"מ: ואלו מ כ ב ס י ן במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורים (מו"ק ג ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ו מ כ ב ס ת מבשלת ומניקה את בנה וכו' הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מ כ ב ס ת (כתוב' ה ה). מקום שהנשים מ כ ב ס ו ת (ירוש' נדר' ה לט.). כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר ל כ ב ס ו בחולו של מועד (מו"ק יד.). עושין כל צרכי המת גוזזין לו שערו ו מ כ ב ס י ן לו כסותו (שם ח:). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ו מ כ ב ס כסותו במים (תעני' יג.). שהלבנים קשים ל כ ב ס ן יותר מן הצבועין (בכת יט.). בנוהג שבעולם אדם מ כ ב ס כסותו בימות הגשמים (מד"ר ויקר' כח). — ובמשמ' רוחני, כַּבֵּס לבו וכו', נקה אותו מעון ופשע: כַּבְּסִי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ' ד יד). כי אם תְּכַבְּסִי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (שם ב כב). הרבה כַּבְּסֵנִי מעוני ומחטאתי טהרני (תהל' נא ד). תחטאני באזוב ואטהר תְּכַבְּסֵנִי ומשלג אלבין (שם ט). — ובענין "רחיצת המעים בחקן: ואמר אבוקרט יתכן ל כ ב ס או להקיז בזמן קור וחום וכו' אך בעת הצרך נ כ ב ס בקיץ ובחרף (ספר הכבוסים, כ"י פריז).

— פֻּע', כֻּבַּס, *מכובס, — כֻּבַּס הבגד, שכבסו אותו: וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וְכֻבַּס במים (ויקר' יה יז). — ובתו"מ: ובגדים שהטבילן מ כ ו ב ס י ם עד שיבעבעו הטבילן נגובין עד שיבעבעו וינוחו מבעבוען (מקוא' י ד). — ובענין "רחיצת המעים בחקן: המקרים הרעים היכולים לבוא ב מ כ ו ב ס י ם בסבת קרירות האויר (ספר הכבוסים, כ"י פריז).

— הפע', הֻכַּבַּס, — כמו כֻּבַּס: וראה הכהן אחרי הֻכַּבֵּס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו (ויקר' יג נה). ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הֻכַּבֵּס אתו וקרע אתו מן הבגד (שם נו).

— נתפ', *נִתְכַּבֵּס, — כמו הֻכַּבֵּס: נבלעה (רביעית דם) בכסות אם מ ת כ ב ס ת ויוצא ממנה רביעית דם טמאה (אהל' ג ב). יריעות שלמה זו מתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת וחוזרת ומתלכלכת ו מ ת כ ב ס ת (מד"ר שה"ש, באהלי קדר). — וברוחני: אם יטעו בהלכה תהא מ ת כ ב ס ת בתחומו (תנחומא ויחי י).

***כֶּבֶס**, ש"ז, מ"ר כְּבָסִים, — כמו כּוֹבֵס: אנו קורין (בפסוק כבשים בני שנה) כ ב ס י ם בס' שהן מלבינין עונותיהן של ישראל (ילמדנו, הובא בערוך, ערך כבש ג).

כבע[1], ממנו כּוֹבַע, עי' זה הערך.

א. **כבר**[2], ממנו, כַּבִּיר, א. כָּבַר, מַכְבִּיר, וי"א כְּבָר.

---

[1] בסור' כבנא חגורה, וכבנתא מעטפה יקרה לכסות רחבה של הכהנים. יונתן תרגם הצניפות והרדידים בתריא וכבינתיא. והנה מכל זה אין לברר בודאות גמורה מה היתה מהותה של הכבנה אצל היהודים בזמן המשנה. עכ"פ, מת"י הנזכר נראה, שהיתה כונתו בהשם כבינתיא לכסות הראש, ובן הכריעו התוספות (ב"ב קנו: ד"ה כבינתי) שהוא כעין רדיד דק שהאשה מתכסה בה ראשה.

[2] רק בעברית וכנענ', עי' כּוֹבֵס.

---

[1] רק בעבר', ויש מפקפקים במציאותו.

[2] בערב' כברא (כבר) במשמ' גדל ורבוי.

---

a) כבר

א.כָּבַר[1],—קל לא נהוג בלשון.

—הפע׳, הִכְבִּיר, יַכְבִּיר,—הכביר דברים וכדומה, הרבה: ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מלין יַכְבִּר[2] (איוב לה יו).—לְמַכְבִּיר, עי׳ זה הערך.

ב.כבר, ממנו כְּבָרָה, מִכְבָּר, מַכְבֵּר, ב.*כִּבֵּר, וי״א גם כָּבִיר.

ב.*כָּבַר, פ״י,—כָּבַר את החטים וכדומה, העבירם דרך כְּבָרָה לנקותם מפס׳לת וכדומה: הקטניות (חיבות במעשר) משיכבור ואם אינו כובר עד שיערח (מעשר׳ א ו). אין כוברין את התבן בכברה ולא יתננו ע״ג מקום גבוה בשביל שירד המוץ (שבת כ ג). נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות (פרה ג יא). צובר את גרנו לתוכי וכוברו בשתי כברות (אהל׳ יח ב). היתה כוברת חיטין בכברה ונמצא שרץ בתוך הכברה (תוספתא טהר׳ ג ו). כברה לכבור בה חול (ירוש׳ שבי׳ ה לו.). אבל כובר הוא מקצת (מן הקטניות) ותורם מן הכבור על שאינו כבור (שם מעשר׳ א מט.). אדם כובר חטים או תבן בכברה עד שלא ירדו שתים ושלש אצבעות הן מתערבין (מד״ר כלאי׳ ד). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה השני ולא מצאה ובג׳ מצאה (שם לט). אין מערבין תבואה בקטניות וכל דבר שיתפרש זה מזה כשכוברין אותו מערבין (רמב״ם תרומ׳ יא ד). ואם זרע ועקר צובר את גרנו בתוכו וכובר את התבואה בשתי כברות (הוא, טומא׳ מת י ח).—ונענע דבר בכברה כמו מי שכובר חטים וכדומה: הכוברת אפרוחים בכברה והנותנת ברזל בין האפרוחים מפני הרעמים ומפני הברק (תוספתא שבת ז יח).

—נפע׳, *נִכְבַּר, לְכָבֵר, ליכבר,—שכברו אותו: מערבין שומשמין באיפולין וכן איפולים בעדשים וכל דבר שדרכו ליכבר (תוספתא תרומ׳ י יה). לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (בנתי דוגולו, ספר המרקחות א). עד אשר יתרכבו היטב כמוח כתות ואז יתנם על הבשמים הכתותים והנכברים ויבללם עמהם (שם ג).

—הפע׳, *הִכְבִּיר,—כמו כָּבַר: ואשר יחפוץ הרופא ללוש המשקה עם הדבש לאחר שיכתוש את הבשמים ויכבירם בכברה נקובה בנקבים דקים למאד (בנתי דוגולו, ספר המרקחות ב). ואם תמצא במקצת הבית (חטים) רעות מאלו או תמצא עפר מעורב בהן אין לך לחזור ולא להכביר אותן בכברה (תשו׳ הגא׳, שערי צדק ו ה).

—הפע׳, *הֻכְבַּר, הוכבר: ולא ימהר לכבור בכברה עד אשר יוכל הדק הבשמים והזיעות יחדו להיות כאבק דק ואז יכברם בכברה מעט מעט כן יעשה עד יוכתו ויוכברו כולם (בנתי דוגולו, ספר המרקחות ג). —ועי׳ כְּבָרָה, נָפָה.

כְּבָר[1],—תה״פ של הזמן, יורה: א) שהמעשה המדבר עליו נעשה לפני שהמדבר עומד בו, אם הרבה אם מעט, längst, schon; longtemps avant, déjà, long ago, already,—ויבוא עפי״ר עם פעל עבר וגם עם שמות הגוף: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). מה שהיה כְּבָר נקרא שמו (שם ו י). גם אהבתם (של האנשים שמתו) גם שנאתם גם קנאתם כְּבָר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כְבָר רצה האלהים את מעשיך (שם ט ו-ז). מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כְּבָר היה (שם ג טו). ושבח אני את המתים שֶׁכְּבָר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה (שם ד ב).—ובתו״מ: ר״א ב״ר צדוק אומר אם

---

[1]) בערב׳ כַּבֻר, היה גדול, עצום.—[2]) כך, חסר בכל הספרים, ולפי תרג׳ היוני נראה כי קראו יכבד בדלת, ופרשו במשמ׳ כבדות.

[1]) משק׳ אֵבֶל, ועם שתי תנועות מַהֵר וכדומה. וכן גם בארמ׳ וסור׳, ובמנד׳ כבאר. ולא באו החכמים לכלל הסכמה בענין מקור מלה זו. הקדמונ׳ וקצת החדשים גזרוהו מן השרש כבר במשמ׳ הרבה, ופקפק גלד׳ בגזרה זו ואמר שהיא רחוקה אצ.ו, ושער כי יש יחס בין מלה זו ובין המלה בְּרַם, שהיא הרכבה מן בר-מא, והאות כ בראש המלה כבר היא כ הדמיון (Nö. Mand. Gr. 202). וכבר השוה ריב״ג את המלה כבר עם מה״ט הערבית קַד a), ואמר: כבר הוא וכו׳ כבר היה קד הו וקד כאנ הד׳אנ אלחרפאנ מנ חרוף אלמעאני (אעני כבר אלעבראני) וקד אלערב יוג׳ב בהמא אלשי, ע״כ, ובעבר׳: אלה שתי המלים ר״ל כבר בעברית וקד בערב׳ הן מן מלות הטעם והמלה קד בערב׳ יחייב בה דבר.

a) قد.

לא נראה (הירח) בזמנו אין מקדשין אותו ש כ ב ר קדשוהו שמים (ר״ה כ ו). אמר רבי יודה מעשה שהייתי מהלך בדרך אחרי ר״א בן עזריה ואחרי ר׳ עקיבא וכו׳ ישנתי ואח״כ התחילו הם (בקריאת שמע) ו כ ב ר היתה החמה על ראש ההרים (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). ולא כ ב ר הוא מזובל מערב שביעית (שם שבי׳ ג לד ג). חמותה שאמרה אני ראיתיה שנטמאת מה בא להעיד אם להשקותה כ ב ר נראית שלא לשתות אלא לא בא אלא להפסידה מכתובתה (שם סוט׳ ו כא.). אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן (לקבוע עשרת הדברות בק״ש) אלא ש כ ב ר בטלום מפני תרעומת המינין (ברכ׳ יב.). וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין כ ב ר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות (שם כח.). אמרו לו כ ב ר בנית ואי אתה יכול לסתור כ ב ר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ (שם כג.). (ישב רבי) ואמר אסור להטמין את הצונן אמר לפניו ר׳ ישמעאל ברבי יוסי אבא התיר להטמין את הצונן אמר כ ב ר הורה זקן (שבת נא.). כ ב ר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירו׳ מג:). שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר ש כ ב ר נגזרה גזירה (ב״ב ס:). הגונב כיס בשבת חייב ש כ ב ר נתחייב בגניבה קודם שיבא לידי איסור שבת (שם פו.). א״ל כ ב ר קדמוך רבנן (שם קסז.). (שאל) רבי אבהו מר׳ יוחנן היה עולה בסולם ונשמט השליבה מתחתיו ונפלה והרגה וכו׳ עליה היא או ירידה היא אמר לו כ ב ר נגעת בירידה שהיא צורך עלייה (מכות ז:). אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו ש כ ב ר נהגו העם בסנדל (מנח׳ לב.). אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר ש כ ב ר נגזרה גזירה אלא המקום יחזיר אתכם במהרה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). כיון שעשו (ישראל) אותם (את המצות) כבר זכו בחלקם ונתחייב לפרעם שכרם (הקד׳ ר״נ גאון לברכ׳). כ ב ר תקנו גאונים האחרונים כולם שיהיה ב״ח גובה מטלטלין מן היורשין (רמב״ם מלוה ולוה יא יא). שאתה כ ב ר ידעת שגידי איש הכלב וחמור ועצביהם לא נפלו כאשר הזדמן (מו״נ א יט). שמציאות עצם שכלי יופיע שלמות על הנפש האנושית כ ב ר קויים (אמונה רמה א ו), ומצוי מאד בספרות המחקרית. — ועם ״הוספת *הא במקום הלא ויבלעה האלף: והיא אומרת לא הפלתי בתוך עשר שנים ו ה כ ב ר שהיתי עמו עשר שנים (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). — *ובהתחלת ספור מעשה שארע לפני זמן מה, כעין ראיה או המשך למה שקדם: כ ב ר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה חידוש דברים היה לכם ביבנה (מכי׳ ב טז). וכ ב ר בקש ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך (ספרי במד׳ קטז). וכ ב ר היה ר״א חולה ונכנסו ר׳ טרפון ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא לבקרו (שם דבר׳ לב). ו כ ב ר היו רבי טרפון ור׳ יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית ערוד (שם מא). וכבר היה רבן גמליאל ור׳ יהושע ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא נכנסים לרומי שמעו קול המיה של מפטילון עד ק״כ מיל (שם מג). מתיר היה רבי מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת ו כ ב ר חלה ובקשנו לעשות לו כן ולא הניח לנו (ירוש׳ ברכ׳ א ג.). לעולם אין האשה אוכלת בתרומה עד שתיכנס לחופה ו כ ב ר שלח ר״י בן בג בג אצל ר״י בן בתירה לנציבין אמרו משמך שארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה (שם כתוב׳ ה כט ד). ת״ר ו כ ב ר שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם וכו׳ (ב״ק לח.). — ואחרי מלת התנאי אִלּוּ, אִלּוּלֵי, אִלְמָלֵא, וכדומה, לוּ היה כך כְּבָר היה כך: שאילולי אלהים כ ב ר ההעו אותי (ירוש׳ מגי׳ א עא ד). שאלמלא היא (יעל) כ ב ר היו אבודין (מד״ר ברא׳ מח). אילולי רחמיו של הקב״ה ודפקום יום אחד כ ב ר מתו כל הצאן בימי אדריינוס (שם עח). יכולין החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו כ ב ר פתרנו אותו לך (שם פט). אמר לו התינוק (להאיש שמשה אותו מן המים) אלולי אתה כ ב ר הייתי מת (שם שמות א). אילולי תורתך שנתת לנו כ ב ר אבדנו (שם איכ׳, זכר עניי). אילולי שנמלאת עליו רחמים כ ב ר נהרג (שם קהל׳, אי לך ארץ). אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך כ ב ר הייתי שחוט (תנחומא אחרי ג). אמרה לפניו אדוני המלך אילולי כתובתי מרובה שכתבת לי כ ב ר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק׳ רבתי כא). וישראל אומרים לפניו אילולי תורתך שכתבת לנו כ ב ר היו אומות העולם מאבדים אותנו ממך (שם). — וקצת במשמ׳ מפני שהוא כך, או הלא הוא כך: מי שחציו עבד והציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי ב״ה אמרו להם ב״ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול ש כ ב ר חציו בן חורין (לישא

בת הורין אינו יכול ש כ ב ר הציו עבד (גיט׳ ד ה). בקש ר׳ יהושע בן חנניה לסייע את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך ש כ ב ר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים (ספרי במד׳ קטז). משל את הרשעים במגונה שבמינים וכו׳ בקש לפני רוח אם תאמר כמוץ שבבקעה כ ב ר יש בו לחלוח אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד״ר בה״ב, אני חבצלת).—והלא כ ב ר נאמר, להזק ולקיים את כחה של המלה הלא: רבי ישמעאל אומר וכי שניהם מדברים היו והלא כ ב ר נאמר ואתה תדבר (מכי׳ בא ג). משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות אם תאמר משל מצרים היו והלא כ ב ר נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל ישראל היו והלא כ ב ר נאמר וגם מקנינו ילך עמנו (בס בשלח ב א). מקשה היא עוד למה נאמר והלא כ ב ר נאמר מקשה זהב (ספרי במד׳ סא). אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כ ב ר נאמר הנה ימים באים וכו׳ (ברכ׳ יב:).—ובלי הלא: אמר ר׳ הייה רבה מה שהלך אבינו יעקב לז׳ ימים הלך לבן ביום אחד מפני נפשך רוצה ולא רוצה כ ב ר כתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (מד״ר בראש׳ עד).—ולקים ולאמת דבר: בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כ ב ר זנו בנותיו של מלך (מד״ר בה״ב, גן נעול). ולאחר כמה שנים החזיר לו אותן חמשים זהובים וכ ב ר היה נוטלן ממנו שלשה זהובים בכל שנה ושנה (תנו׳ האז׳, בערי צדק לד.), ר״ל ובאמת היה נוטל. אבל הגחלת של עץ אם תסיר אדמומיתה נכבת כ ב ר ואינה מזקת (ר״ח בכת מב.), באמת היא נכבית. ואישי הכת הזאת הם גם כן חלוקי מעלה והמשיג מהם יותר אפילו יתרון מעט כ ב ר עלה על האחרים מעלה רבה כי המעט מזה הוא רב (מלמד התלמ׳, קכח). — ובמשמ׳ התולדה מזה הוא: כה חקות לי בתשובת אגרתי אשר שלחת אלי לאמר אם העוית כ ב ר הביאותיך למוסר ואם לא העוית כ ב ר הביאותיך לחיי העולם הבא (אגר׳ מנחם ב״ם לחסדאי). אמר החכם אם יחמס לך חברך תפוס עלינו בינו לבינך בלבד אם ישמע לך כ ב ר רוחת ואם לא ישמע לך אמור לו בפני אחד וכו׳ (מבח׳ הפנינ׳, שער תפיסת החבר). — וגם עם עתיד, כְּבַר יִפְעַל, קצת במשמ׳ אפילו: ש כ ב ר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב (רלב״ג משלי כז). לפי ש כ ב ר יחויב בשכל הפועל אל הנמצאות השפלות (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ו). ואולם ההאמתה כ ב ר יהיה לה סמיכות (בס א יא). והתפרסם גם כן ש כ ב ר תפול ההודעה בכמו אלו הדברים בנבואה (בס ב ג). ונאמר ש כ ב ר יראה שהפועל זאת ההודעה הוא בעינו השכל הפועל אשר התבאר מציאותו במה שקדם וזה ש כ ב ר יחויב בזאת ההודעה שתהיה ממי שיפעל הסדור אשר באלו הדברים אשר תפל בהם (בס ב ג). כ ב ר יצוייר מציאות תורת משה זולתם (העקרים א טו). שאין כל ידיעה מגעת תמיד מידיעה שהיתה דרושה כי כ ב ר תגיע מידיעה בלתי דרושה (בס טז). אין אחדות הקו אחדות גמורה לפי ש כ ב ר יהלק אל קשתיו ואל ישר (בס ב י). כי המעשים האלה כ ב ר יעשה אותם האדם מזולת שיהיה נביא (ר״י אברבנאל, מ״א יט). שעם היות שלשון הוה כ ב ר יסבול שיאמר על המחודש (הוא, שמים חדשים ג). נפש האדם כ ב ר תפרד מהגוף בסבות הפכיות (בס ד א). אפשרות הפסק התנועות כ ב ר יהיה מפאת המניע כשתפסק הנעתו (בס). כפי כתבי הקדש ודברי הכמינו ז״ל כ ב ר יראה שיש לעולם צדדים (בס בס ב). כאלו תאמר בתופר שיתפור לאדם מה לבוש אחד ש כ ב ר נשאל מה תכלית התופר בתפירתו (בס בס ו). והנה המקור מצד שזה ענינו כ ב ר יבוא בכתוב במקום הצווי (ר״י דורלן, מעשה אפוד י). שאנהנו כ ב ר נקרא חכמה לכל מה שיודע בהקירה ובהקש או ראיה מכח איזה שרשים (בס). ולפי זה יהיה חכמת הלשון הכמה ויצדק עליה גדר ההכמה וזה ש כ ב ר יוָדעו בה בחקירה וראיות תולדות מה נמשכות מכח השרשים וההתחלות המונהות בה (בס ח). וכ ב ר יאמר גם כן שיר לכל מה שיהיה הלמוד בו על דרך משל וכו׳ והוא ש כ ב ר יתנו מליצי ישראל ומשורריהם ערבות למאמריהם ויופי והדור (בס).—ויוסיפו בְּשְׁ בראשה, בְּשֶׁכְּבָר[1], כמו לתת סבה למה שנאמר לפניה במשמ׳ הואיל ואמנם כך הוא[2]: כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בְּשֶׁכְּבָר הימים הבאים הכל נשכח (קהל׳ ב יז).

—[1]) כמו בְּשֶׁגַּם, עי׳ ערך א.גַם. — [2]) כעין זה ריב״ג, אמר וז״ל: והד׳א הו מד׳הבי ואעתקאדי פי קולה בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אעני אנה ית׳בת בה קולה הכל נשבח ואלתרג׳מה מנ אג׳ל אנ אלג׳מיע ינשא מע אלאיאם יריד אלעאלם מע אלג׳אהל ותלח׳יצ אללפט׳ באשר כבר פמעני באשר מנ אג׳ל, ע״כ, ובעבר׳: וזה הוא דעתי באמרו בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ר״ל

—*מְכַּבַּר, מזמן קודם המעשה או הדבור: באומר (הרי זו עולה) מכבר (ירוש׳ קדוש׳ ג סג ג). (האומר לאשה שתהיה מקודשת לו) מכבר לכשירצה (שם א נט ג).—וכן בדבור החי בא״י נהוגה הקריאה: מִכְּבָר! מזמן פחות או יותר רב.

כְּבָרָה, ש״נ, מ״ר כְּבָרוֹת,—כלי שאחד משוליו כעין רשת מתוחה עליו, והיא עשויה מבגד או משערות וכדומה, ישימו בו חטים, קמח וכדומה, וינענעוהו כדי להבדיל ולהפריש בין הגסים שאינם יכולים לעבר דרך עיני הרשת ונשארים בפנים הכברה ובין הדקים העוברים דרך עיני הרשת ונופלים למטה, Sieb; crible; sieve: כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בַּכְּבָרָה ולא יפול צרור ארץ (עמו׳ ט ט).—ובתו״מ: משאלה אשה לחברתה התשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שבי׳ ה ט). המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה (שבת ח ב). העושה שתי בתי נירין בגירין בקירוס בנפה בכברה ובסל (שם יג ב). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה אין כוברין את התבן בכברה (שם כ ג). כל התלוים שמאין חוץ מתלוי נפה וכברה של בעה״ב וכו׳ ותלוי כברת גרגנות (כלים טו ד). משפך של גיתות אעפ״י שהוא עשוי ככברה (תוספתא כלים ב״ב ה יג). היתה כוברת חטין בכברה ונמצא שרץ בתוך הכברה (שם טהר׳ ג ו). מלמד שעשו (המורים בחצים) גופו (של יאשיהו נקוב) ככברה (ירוש׳ קדוש׳ א סא.). אבוב של קליות היה שם והיה מנוקב ככברה כדי שתהא האור שולטת בכולו (מנח׳ סו:). בשעה שהארץ חלולה ככברה והבר מצוי (מד״ר בראש׳ פב). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה וכו׳ סיבים לחבלים סנסנים לכברה (שם במד׳ ג). בחייך השאילני הכברה שלך ויש לו והוא אומר אין לי (שם דבר׳ ו). כונס את כל העפר שהוא יכול להסיטו מעל כל פני השדה ונותנו לתוך כברה שנקביה דקין (רמב״ם, טומא׳ מת י יב).—ומ״ר: נשרפה (הפרה) חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות ר׳ ישמעאל אומר במקבות של אבן ובכברות של אבן (פרה ג יא). צובר את גרנו לתוכו וכוברו בשתי כברות דברי ר׳ מאיר וחכ״א התבואה בשתי כברות והקטניות בשלש כברות (חלה׳ יח ב).—וככ׳: כיון שהיה מוציא כל מה שהיה לו בתוך ביתו קרדומותיו וכברותיו היו אומרים ראיתם עין רעה (מד״ר דבר׳ ו).—ועי׳ נָפָה.

כִּבְרָה[1], ש״נ, סמי׳ כִּבְרַת,—כִּבְרַת אֶרֶץ, מדת ארך הדרך, ולא נתברר בדיוק כמה ארכה, Wegstrecke; mesure de distance; measure of: ויסעו (יעקב ובני ביתו) מבית אל ויהי עוד כִּבְרַת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל (בראש׳ לה יו). ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כִּבְרַת ארץ לבא אפרתה (שם מח ז). ויאמר לו (אלישע לנעמן) לך לשלום וילך מאתו כִּבְרַת ארץ ויאמר גיחזי נער אלישע וכו׳ חי יי׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו (מ״ב ה יט-כא).

כבש[2], ממנו כָּבַשׁ, א. כֶּבֶשׂ, *כָּבוּשׁ, *כִּבּוּשׁ, *מְכַבֵּשׁ, *כּוֹבֵשׁ, *כְּבִישָׁה, ב.*כֶּבֶשׁ, ב.*כִּבְשׁוֹן, *כַּבְשׁוּשׁ.

שמקיים בו אמרו הכל נשכח והפרוש בעבור שהכל נמשך עם המשך הימים ר״ל החכם והכסיל ובאור הלשון באשר כבר וענין באשר בעבור.

1) הקדמונים לא הכריעו אם המוברת הוא כִּבְרָה או כְּבָרָה. החדשים קצתם מנקדים כף חרוקה וקצתם כף שואית. ולא נתברר שרש מלה זו ומקורה, ואף לא יסודה, כי קצת הקדמונים אמרו כי עקר המלה הוא ברת והכף היא כ הקרוב, עי׳ ערך בְּרָת. היוני העתיק את עצם המלה כצורתה, והוסיפו מלה שמשמעתה היא כמרוצת הסוס, ונחלקו חכמים בדבר אם זה פרוש שפרשו השבעים את המלה כברה או זו הוספה רק כדי לתת שעור להמרחק. קצת הקדמונ׳ אמרו כי הכונה בהמלה כברת היא שעור מיל, יען המרחק מקבר רחל עתה ועד בית לחם הוא, לפי מה שהוגד להם, קרוב למיל אחד (ריב״ג, נהכנכים). והיותר נראה כי להמלה כברת לא היתה משמ׳ מדה קצובה, כי אם מרחק מה, ועכ״פ לא מרחק גדול, כמו שנראה ברור במעשה גיחזי ונעמן, כי לפי הנראה מיד אחרי שהלך לו נעמן מלפני אלישע בקש גיחזי ממנו רשות לרוץ אחריו, ואלישע הרשה לו ומיד רץ גיחזי אחרי נעמן, וכל זה לא שהה אלא זמן קצר.—ובמשמ׳ זו של מדה לא קצובה השתמשו הסופרים במלה זו בספרות.—באחת הכתבות הכנעניות כתוב: ערפת כברת מצא שמש. והנה ס׳ברים קצת החכמים כי זו היא המלה כברת ארץ שבמקרא. אך י״א כי כברת שבהכתבת היא מלשון כביר, גדול.

2) גם בארמ׳ וסורית. בערב׳ כבש a). בבלן

a) كبس

כָּבַשׁ[1]), פ"י, כָּבְשׁוּ, יִכְבּוֹשׁ, תִּכְבְּשׁוּ, כּוֹבְשִׁים, לִכְבֹּשׁ, לִכְבּוֹשׁ, כְּבָשָׁהּ, יִכְבְּשׁוּם, —א) כָּבַשׁ את פלוני או את הדבר, לחץ ודחק עד שהכניעו ולקחו בחוזקת היד, כָּבַשׁ את הארץ, לקחה תחת אדנותו ושלט בה, unter-werfen; assujettir; subdue: ויאמר להם אלהים (לאדם ולחוה) פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (ברא' א כח). — ובתו"מ, בפרט לקח ארץ במלחמה: עיר שכבשוה ברקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג (גיט' ג ד). כשכבש משה ארץ שני עממים סיחון ועוג ונתנה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמרו לו דומה שלא נגזרה גזרה אלא על תנאי (מכי' כבנת, עמלק ב). אמר להם (משה לישראל) כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם וכו' משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל (ספרי דבר' נא). מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצוות נוהגות שם (שם). לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לישיבה אין את חוזר (אבל) חוזר את לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש את הארץ (ירוש' סנה' י כט ד). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול' ז.). א"ר יהושע הואיל וכבשנו אותה (את יריחו) תחלה נקדיש את כל שללה לגבוה (מד"ר במד' יד). אלו חשבון מלאה יתושים אין כל בריה יכולה לכבשה וכו' היו ישראל מתייגעין בו לכבוש את כל עיר ועיר (שם יט). קרא (נבוכדנצר) לנבוזראדן ונשאו ראש על כל החיילות ואמר לו לך כבוש את ירושלם (פסיק' רבתי כו). שלא תהיו משבחים ואומרים אתם כבשתם אותה (את ירושלם) קריה כבושה כבשתם עם הרוג הרגתם (שם). — וכָבַשׁ את פלוני לעבד, עשהו על כרחו לעבד: וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו וישובו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים וַיִּכְבְּשׁוּם[2]) לעבדים ולשפחות וכו' ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו וכו' ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם אתם חפשים לנפשם וַתִּכְבְּשׁוּ אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות (ירמ' לד י-יו). והנה אנחנו כֹּבְשִׁים את בנינו ואת בנתינו לעבדים (נחמ' ה ה). ועתה בני יהודה וירושלם אתם אמרים לִכְבֹּשׁ לעבדים ולשפחות לכם (דהי"ב כח י). — *וכבש עם במלחמה: בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך (ירוש' סוכ' ה נה:). שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם (רמב"ם מלכים ו א). —*וכָבַשׁ לפני פלוני, הכניעו לפניו: אדם מגדל שני זרזרין בתוך ביתו אחד גדול ואחד קטן כבש את הגדול לפני הקטן (מד"ר איכ', זכור ה'). — כָּבַשׁ אִשָּׁה, לקחה בחזקה ואנס אותה: והמלך שב מגנת הביתן אל בית משתה היין והמן נפל על המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לִכְבּוֹשׁ את המלכה עמי בבית (אסת' ז ח). — ובתו"מ: והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך (מד"ר אסת', והמלך קס). — והזכר והנקבה כָּבְשׁוּ זא"ז, עשו במאמצי כח: יהודה ותמר שניהם כבשו זה את זה בשעה ששכב עמה (ערוך, ערך כבש). —*כָּבַשׁ את יצרו, גבר עליו, הכניעו: איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד א). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני היה לי מה להשיב ולומר לפניך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו את אומר והעלהו שם לעולה חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירוש' תענ' ב סה ד). שהיה לי מה להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השבותיך (מד"ר ויקר' כט). שרואה שדהו מובקרת ואילנותיו מובקרין והסייגין מופרצין ורואה פירותיו נאבלין וכובש יצרו ואינו מדבר (תנחומא ויקר' א). — *שֵׂכֶל כּוֹבֵשׁ, שיש לו כח לכבש היצר וכדומה: דרך חיים הודעתני וחננתני שכל כובש, הזהרתני ליום פקודה בפקדך על לח ויבש (ר"י הלוי, אתה כוננת). —*כָּבַשׁ כעסו וכדומה: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (ברכ' ז.). זו היא גבורת גבורתו (של הקב"ה) שכובש את כעסו[1]) שנותן ארך אפים לרשעים (יומ' סט:). בשר ודם חימה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החימה (מד"ר

משמש השרש במשמ' העקרית של דחק ולחץ, ודרך ברגלו, וממנו נסתעפו שאר המשמ'.

[1]) בארמית וסורית כְּבַשׁ. בערבית כַּבַשַׁa), בכל המשמעות שבעברית. —[2]) כך הקרי, הכתיב ויכבישום, עי' הפעיל. —[1]) כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס יצרו.

a) كَبَسَ

ברא׳ מט). בשר ודם קנאה כובשתו אבל הקב״ה כובש את הקנאה (שם). הצדקה כובשת הפורענות שלא תבא לעולם (שם ויקר׳ כז). — ב) במשמ׳ העקרית של דחק ולחץ: מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). כגון קרשים שכובשין בהן הבגדים (ר״ח שם קכג.) —*כִּבֵּשׁ על פלוני, הכביד עליו, דחק אותו בחזקה: רוצח שהכה את רעהו באבן או בברזל וכבּשׁ עליו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת (סנה׳ ט א). כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת (כיל׳ ב י). קשר את הספינה בדבר שהיא יכול להעמידה כבש את האבן ע״ג הטלית (אהל׳ ח ה). כצפור שהיא נתונה בידי אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכי׳ בשלח ב ו). מעשה וכבשו עליה (על הערבה) ביתוסין אבנים גדולות מע״ש (תוספתא סוכ׳ ג א). האומר לחברו כבוש ידך עלי במקוה ה״ז מגונה ר׳ יהודה אומר כבוש ידך עליו עד שתצא נפשו (שם מקוא׳ ה יד). כגון בשר ודם שיש לו עקלים של זתים כבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה כך ההר מיכאן וההר מיכאן כבושין על המעיינות (מד״ר שמות טו). ההרים הללו כובשין על תהום שלא יציף העולם (שם ויקר׳ כז). —*כִּבֵּשׁ את כֹּבְדוֹ, לחץ והכביד: זאת אומרת שאדם (הסומך על הקרבן) צריך לכבוש את כובדו (ירוש׳ חגי׳ ב עז ד). —*כִּבֵּשׁ דבר, עצר הדבר, עכב, הטמין: הכובש את נבואתו והמוותר על דברי נביא (סנה׳ יא ה). הכובש את נבואתו כיונה בן אמתי (שלא רצה להתנבא) (תוספתא שם יד יה). בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה (ירוש׳ ע״ז ב מא ד). כופין את המלוה להוציא את השטר ודנין לו על פיו וכו׳ ואין כובשין לו עדותו וראיותיו (התרומ׳ כח ו). ועוד בללו באזהרה זו שלא לכבוש עדות כדי שלא יאבד חבירו ממונו (החנוך, מלוה רנה). —*כִּבֵּשׁ שכרו של פלוני, עצר, עכב: הכובש שכר שכיר עובר משום חמשה לאוין (תוספתא ב״מ י ג). כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו (גמ׳ שם קיב.) —*כִּבֵּשׁ הפקדון וכדומה: אתה פוקד את נפשך בידי וכו׳ ואיני כובש פקדונך אלא מחזירה לך בכל בקר (פסיק׳ רבתי לא). —*כִּבֵּשׁ אותו, עכבו: למלך שהגיע לו יו״ט באו אריסיו וכו׳ היתה מטרונא מרמזת בהן

עד שנוהג עמכם תבעו צרכיכם מידו כיון שלא הבינו כבשה אותם מטרונא עוד יום אחד שיתבעו צורכיהן מן המלך (פסיק׳ דר״כ, ביום השמיני). אותם (מבני המלך) שהיו נשואים במקום רחוק באין אצלו וכשהיו מבקשים לילך היה כובשן עוד יום אחד אצלו (שם). —*כִּבֵּשׁ את פלוני, כלא אותו: האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל (מד״ר ברא׳ ח). —*כִּבֵּשׁ פניו[1], הסתירם, מפני בושה, וכדומה: בשעה שהיה הנביא בא לקטרגו היה (אחז) בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה (ירוש׳ סנה׳ י כו ד). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיו גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה ראה אותו אביו שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו אמר ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר׳ שנג). אמר לו שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך וכו׳ נפנה (שמעון) לימינו כבשו (העדים) פניהם בקרקע נפנה לשמאלו וכבשו פניהם בקרקע אמר להן שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם וכו׳ (סנה׳ יט:). כשאתה מכנים אורחים לביתך לא תתן להם פניך כבושות בקרקע שכל הנותן פניו כבושות בקרקע אפילו נתן כל מתנות שבעולם מעלין עליו כאלו לא נתן (רע״ב אבות א טו). —כִּבֵּשׁ אבנים וכדומה, לחץ והכנים אותן למקום דחוק, ובמליצה אכל הרבה: יי׳ צבאות יגן עליהם ואכלו וְכָבְשׁוּ[2]) אבני קלע ושתו והמו כמו יין (זכר׳ ט יה). —*כִּבֵּשׁ קָמָה, כפף אותה לצד אחד: הכובש קמה לפני האור והפורץ גדר לפני בהמה אין חייב לשלם מן הדין (ירוש׳ ב״ק ו ה:). כל (אילן) שהעול (של הבקר החורש) כובשו (אינו נקרא אילן במשא ומתן) (ב״ב ע.). ואם שאר האילנות הוא ששייר לא שייר

— [1]) בערב׳ כבש ראשו וכדומה, הכניסו והטמינו בבגדו.
— [2]) המליצה דחוקה, וכבר נתלבטו גם הקדמונים בפרוש הדברים, ריב״ג פרש יכבשו את האויב באבני קלע. ורד״ק: יכבשו אנשי אבני קלע. וכיוצא בזה פרשו גם שאר המפרשים. אך מלבד שאין זה מתישב לפי המליצה וכבשו אבני קלע, קשה למה נכנס זה המאמר בין שני הפעלים אכלו ושתו. ולכן החליטו החדשים כי הכתוב משובש, והגיהו בו הגהות מתחלפות. אך לפי הנוסחה

בהם אלא כל שאין העול כובשו וכל שהעול כובשו הרי הוא של לוקח ובכלל השדה נחשב (רמב"ס, מכיר' כד יד). ואם אין בו (בשדה שמכר מלבד האילנות) אלא שאר אילנות שיירם (למוכר) ולא כלם אלא אותן שהם עבים ואין העול כובשן אבל הדקין שהעול כובשן הם של לוקח ואם כולם דקין שהעול כובשן לא מכר מהם כלום (טוחו"מ, מכיר' ריו ד).—°כבש האש, הפחית אותה: שהדליק העכו"ם ואפה העכו"ם ובא ישראל וניער מעט או כבשו לאש הואיל ונשתתף במלאכת הפת הרי זו מותרת (רמב"ס, מאכ' אסור' יז יג).—ובהשאלה, כבש עונותיו של פלוני, דחקם ולחצם יחד והסתירם שלא יראו: ישוב ירחמנו יכבוש[1]) עונתינו ותשליך במצלות ים כל הטאתם (מיכ' ז יט).— ואמר הפיטן: טהור עינים יושב שמים, מי אל כמוך, כובש עונות, לובש צדקות, מי אל כמוך (שחר' יוה"כ, אדיר ונאור). טוב ומטיב לבריות, יודע כל נסתרות, כובש עונות, לובש צדקות (שם, רחום וחנון).—*כבש על עון, נתאפק, סלה ומחל: אמר הקב"ה על הכל אני כובש ועל הזמה אני כועס (מד"ר במד' ט). — ג) *כבש פרות בחמץ או בשמן וכדומה, שם אותם בתוך החמץ והניחם שם זמן מה, כדי שיתקיימו: זיתי הולין שכבשן עם זיתי תרומה וכו' דג טמא שכבשו עם דג טהור (תרומ' י ז-ח). הכובש השולק המולח (מעשר' ד א). וורד הדש שכבשו בשמן ישן וכו' חרובין הדשים שכבשן ביין ישן (שבי' ז ז). הכובש ג' כבשים בחבית אחת (שם ה). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי הובתו בפסח בחזרת וכו' ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' ב ו). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה (טהר' ב א). זתים שכבשן בטרפיהן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצ' ב א). ר' יוסי אומר כובשין בצלים של תרומה בחומץ של הולין ואין כובשין בצלים של תרומה בחומץ של תרומה (תוספתא תרומ' ט ג). הכובש עד שיכבוש כל צורכו השולק עד שישלוק כל צרבו (ירוש' מעשר' ד נא.). זית כבוש אומר עליו בורא פרי העץ (שם ברכ' ו י.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק וכו' ומנומר פסול (סוכ' לו.).—*כבש דרך, התקין דרך שיהיה נוח לעבור בו, שוה פניו, עשה אותו

המסורה, עלינו לאמר כי היו אומרים כבש אבני קלע למי שאכל הרבה.—[1]) בקצת ספר' יכבש, חסר.

קשה, רצף באבנים וכדומה: פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי ליסטים כמותך כבשוה (ערוב' נג:).—*כבש גדר וכדומה, מלא אותו בעפר[1]) וכדומה בין האבנים שלא יוכלו מים לעבר דרך בו: מעשה במערה שהיתה בגינתו של מוסק אחד ברמון[2]) שהיו כהנים כובשים[3]) את הגדר ויורדין וטובלין בתוכה (תוספתא מקוא' ו ב).

—נפע', נכבש, נכבשה, נכבשות, *לכבש, ליכבש,—א) נכבשה הארץ, שכבש אותה אדם, ונכבשה לפני פלוני, שפלוני היה השליט עליה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני יי' עד הורישו את איביו מפניו ונכבשה הארץ לפני יי' (במד' לב כא-כב). ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם (יהוש' יח א). — ובתו"מ: ומפני מה לא קידשוה (את הבצע העליונה) מפני שתורפה של ירושלם משם ונוחה ליכבש משם (תוספתא סנה' ג ד). א"ר יהושע השבת כולה קדש וכל מה שנכבש בשבת יהיה קדש ליי' (מד"ר במד' יד). כיון שנכבשה ירושלם היו כל גדולי המלכות נוטלים את הנשים הנאות שבירושלם ומושיבים אותן עמהם בקרון (פסיק' רבתי לא). — ונכבשה האשה, נאנסה: והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידנו (נחמ' ה ה).—ובמשמ' יותר קלה, °נכנעה: לפי שנקבותיהם (של שאר בע"ח) אינן מתחברות לזכרים ולא נכבשות ונשמעות אליהם אלא לענין המשגל בלבד להיותן נפרדות מהזכרים ודבר אין להן עמהם אמנם נקבת האדם הוצרכה להיות לו עזר בעשיית צרכיו ובתקון מזונותיו ועניני ביתו ולכן היה ראוי שתהיה נכבשת ונשמעת אליו בכל אשר יצוה עליה (ר"י אברבנאל, ברא' ב כא). — *ונכבש לו בדברים, בדעות, נכנע לפניו, קבל דעתו: שני חברים שהיו עסוקין בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה (מד"ר שה"ש, נכח דודי). —*נכבש על אשה, עם אשה, שכב אותה: בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה

—[1]) כך בערבית בענין בור וכדומה. — [2]) כך לפי כ"י ארפ' וכך גרס' ר"ש (מקוא' ח א).—[3]) ופרש ר"ש שם: כדי שיהו (המים) נקווים למקום אחד.

הימנו בן (יבמ׳ ז ה). הלך הבן ונכבש עם השפחה (ספרא, אמור ו). — *נִכְבַּשׁ על דבר, נדבק בו: מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם (מד״ר בראש׳ לג). — ב) *נִכבש הפרי בחמץ וכדומה: חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים (תרומ׳ י ט). כל הנכבשין זה עם זה מותרין אלא עם החסית (שם י). הלוף והחרדל והתורמוסין ושאר כל הנכבשין בין שימתיקו ובין עד שלא ימתיקו ניקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ש א יג). — ג) *נִכְבַּשׁ העפר וכדומה, נדחק ונלחץ בכח שיהיה דבוק יחד: וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות מדרגות וכו׳ כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלים המלבנים מעמידי המדרגה (רש״י יחזק׳ לח כ).

— פִּעֵ׳, כִּבֵּשׁ, *מְכַבֵּשׁ, — א) כִּבֵּשׁ גוי וכדומה, הכניעו בכח מלחמה: גם אתם (את כלי הכסף והזהב) הקדיש המלך דוד ליי׳ עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כִּבֵּשׁ (ש״ב ח יא). — ובתו״מ, כִּבֵּשׁ ארץ: הא למדנו שז׳ שנה היו מכבשין (סעו״ר יא). הוא (דוד) לא עשה כן אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו הקב״ה סמוך לפלטירין שלך לא הורשת היאך אתה הוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה (ספרי דבר׳ נא). וכי כמה ארצות כיבש יהושע (שם שנג). וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום (תוספתא ע״ז ב ה). לא נתחייבו ישראל בנטע רבעי אלא לאחר י״ד שנה ז׳ שכיבשו וז׳ שחילקו (ירוש׳ פאה ז ג). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו וכו׳ צא מהם שבע (שנים) שכיבשו ושבע שחילקו (ערכ׳ יב:). שכן מצינו שלא כיבשו יריחו אלא בשבת (קונדר׳ ר׳ שמעון הדרשן, מפקין ב, גני׳). שידע הקב״ה כי אמת דבר (משה) וכי אם הוא משמיד את העם במדבר ואינו מכבש לפניהן את ארץ כנען האומות אומרים עליו כי קצרה ידו (ר״נ גאון, ברכ׳ לב.). — וכִבֵּשׁ עמים, מלכים, וכדומה: וכי מה עמים כיבש יהושע והלא לא כיבש אלא ל״א מלכים מלמד שכיבש מלכים ושלטונים שהיו מסוף העולם ועד סופו (ספרי דבר׳ שנג). — כִּבֵּשׁ את פלוני, הכניעו: אין לי אלא בנכרי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר נכרי שכיבשתו ושרוי עמך בחצר מניין (פסח׳ ח:). — וכִבֵּשׁ אשה, כמו כָּבַשׁ: איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש (יבמ׳ סה:). — ב) *לחץ ודחק, כִּבֵּשׁ אפר וכדומה, לחצו ודחקו: ואין גורפין תנור וכירים אבל מכבשין (כיל׳ ד ה). — וכִבֵּשׁ דבר, הסתיר: בשעה שתלמידיך קטנים תהי מכבש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו ת״ח תהי מגלה להם סתרי תורה (מד״ר שה״ש, כי טובים). — *כִּבֵּשׁ המעין, כלאהו, עצרהו: וכיבש הקב״ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה (מד״ר בראש׳ כו). — *כִּבֵּשׁ את עינו מפלוני, סגר אותה, לא הביט אליו: בשעה שבקש הקב״ה להחריב את ביהמ״ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו אלא אכבש את עיני ממנו ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ ויבאו האויבים ויחריבו אותו (מד״ר איכ׳, פתיח׳). — ג) *כִּבֵּשׁ זתים וכדומה: מי שכיבש זיתיו בטומאה ומבקש לתורמן בטהרה (תוספתא תרומ׳ ג יח). — ד) *כִּבֵּשׁ ריחים, עשה אותם ראויים למלאכה, נקר אותם: מעמידין תנור וכיריים וריחים במועד ר׳ יהודה אומר אין מכבשין[1] את הריחים בתחלה (מו״ק א ט).

— הִפְעִ׳, הִכְבִּישׁ, וַיַּכְבִּישׁוּם, — כמו קל כָּבַשׁ: וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום[2] לעבדים ולשפחות (ירמ׳ לד יא).

— פֻּעַ׳, *כֻּבַּשׁ, מְכֻבָּשׁ, מכובש, שכבשוהו: וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאילו היא מכובשת הא אינן עליה כאילו אינה מכובשת (תוספתא ע״ז ד ה). — מְכֻבָּשׁ באבנים טובות, שאבנים טובות קבועות בו, inkrustirt; incrusté: כיצד עשה שלמה המלך הכסא בחכמתו שנתן לו הקב״ה והוא מכובש באבנים טובות ומרגליות וכו׳ וכל מעלה ומעלה היתה מכובשת באבנים טובות ומרגליות (דמות כסא שלמה, ביה״מ ילינק, חדר ב).

— נִתְפ׳, *נִתְכַּבֵּשׁ, — כמו נִכְבַּשׁ, נתכבשה הארץ: אתמול אני הוא שטיהרתי ועכשיו אני אומר שמא נתכבשה (אשקלון) מדבר תורה והיאך אני פוטרה (מן המעשרות) מדבר תורה (ירוש׳ שבי׳ ו לוג, יבמ׳ ז ח.). שהיה ליל של פסח והיו מתייראים לומר עכשיו ירושלם מתכבשה בידו

—[1]) ואמרו בגמ׳ שם (דף י.): מאי מכבשין רב יהודה אמר מנקר ריחיא רב יחיאל אמר בת עינא. ולא נתברר מקור שמוש זה. —[2]) כך הכתיב, והקרי וַיִּכְבְּשׁוּם, ובקצת ספרים גם הכתיב ויכבשום, חסר.

ביון שהשכימו בבקר לעמוד ולקרות ק"ש ולהתפלל מצאו אויביהם פגרים מתים (מד"ר במות יח). כל בירה ובירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (בסא"ר, הרס בעברתו). שכל זמן שהנרות דולקות האומות מתכבשות (מדר' תדבא כ, אפבטין).

א.*כֶּבֶשׁ[1], ס"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, — קרש משפע לעלות ולרדת בו, Steige; escalier; ascent: ושש מעלות לכסא וְכֶבֶשׁ בזהב לכסא (דהי"ב ט יח.) — ובתו"מ: כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש וכל הקודם את חבירו לתוך ארבע אמות זכה וכו' מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומ' כא-ב). המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח (תמיד א ד). בזמן שכהן גדול רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו (בס ז ג). עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבח' ה ג). אמר ר"ח שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים ככרי זהב היו מוציאין בה היה כבשה של פרה עומד ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשו של חבירו אלא סותרו ובונה אותו משלו (ירוש' בקל' ד מח). שמעון הצדיק שתי פרות עשה לא בכבש שהוציא את זו הוציא את זו (בס). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח' לד.). — וגם שפוע חלק מטפר בלי מדרגות: בונין כמו תל בדרומו של מזבח מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש (רמב"ם בית הבחיר' א). — ומהספינה להיבשה: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה ועשה עכו"ם כבש לירד בו וירדו בו רבן גמליאל וזקנים (שבת יו ח). — ובכלל ממקום נמוך למקום גבוה: וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה (פרה ג ו). וכי למה עלה זה (הפועל) בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום (ספרי דבר' רעט). כבש עושין לו מפני אלכסנדריים שמתלשין בשערו (תוספתא יוה"כ ד יג). — ומ"ר: אמר רב יהודה שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן פונים ליסוד ולסובב ומובדלין מן המזבח מלא נימא (זבח' סב:). כל מדרגה קרי סולם ואף הכבשים שלנו (רב"י ביל' לו.).

[1]) רק בעבר' במשמ' מיוחדה זו. בארמ' ביבשא, בסור' כובשא במשמ' הדום הרגל.

ב.*כֶּבֶשׁ, ס"ז, מ"ר כְּבָשִׁים, — כמו *כָּבוּשׁ: והורמין זיתי שמן על זיתי כבש ולא זיתי כבש על זיתי שמן (תרומ' ב ו). מי שלקות ומי כבשים של תרומה אסורים לזרים (בס י יב). הכובש ג' כבשים בחבית אחת (בבי"ט ה). כבשים שהוא יכול לאכול מהן במועד (מו"ק א י). ושלקות וכבשין שדרכן לתת יין והומץ (ע"ז ב ו). לגינין גדולים שניטל פיהן טמאין מפני שהוא מתקנן לכבשין (כלים ל ד). המים בין טמאים בין טהורים ומי כבשים ומי שלקות והתמד עד שלא החמיץ (מקוא' ז ב). ואין ממלאין (מים מבור שלרבים) לתשמיש אבל כובשים בחנות את הכבשים ומדיחין וכו' (תוספתא ב"מ יא ל). הכבשין והשלקות של גוים שדרכן לתת בהן יין והומץ (בס ע"ז ד ח). מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן (בס מקוא' ה ט). רבא אמר כבשים שסחטן אם לגופן מותר (ירוש' שבת ז י.). יום הכיפורים שחל להיות בשבת מהו להדיח כבשין ושלקות (בס פסח' ד לא.).

א.*כִּבְשׁוֹן, ס"ז, מ"ר כִּבְשׁוֹנוֹת, — כמו כִּבְשָׁן[1]: מרחיקין את הכבשונות[2] מן העיר חמשים אמה (תוספתא ב"ב א י). ואין עושין בה (בירושלם) אשפתות ואין עושין בה כבשונות ואין עושין בה גנות ופרדסות (ב"ק פב:). נאמנין על כלי חרס גסין לקודש וכל כך למה שאין עושין כבשונות בירושלם (חגי' כו.). היוצר הזה משקיע כבשונו מה שמשקיע ראשון הוא אחרון (מד"ר קהל', דור הולך). היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו אינו בודק הקנקנים הרעועים (מרפא לנפ' יח).

ב.*כִּבְשׁוֹן, ס"ז, — דבר כבוש, טמון, נסתר, סוד: דברים שהם כבשונו של עולם (חגי' יג.). — ומצוי בסהמ"א: כל אלו וכיוצא בהם הם מפתחות ושערים פתוחות לכל החכמות ואין צ"ל באלו הענינים שהם כבשונו של עולם אלא אפילו מה שיראה בתחלת המחשבה היותו ספור ואגדה וכו' (מגת' קנא' לר"י מפיסא 11). ולהיות המאמר באלו הדברים שהם כבשונו של עולם מצד מה אסור אלינו נגיעת הדבור (בס 25).

***כַּבְשׁוּשׁ**[3], כַּבְשִׁישׁ, ס"ז, מ"ר כַּבְשׁוּשִׁים, — לוחות דקים יושמו על שבר באברי הגוף ויחבש כדי

[1]) נשתנה קול הפתח הארוך לקול ההולם עפ"י הנטיה הכללית של הלשון העברית. — [2]) כך בנוסח' הדפוס, ובכ"י ארפ' הוצא' צוק"ם: כבשנית.

[3]) מן כבש, משק' שבלול, ועי' הערה לקמן.

שתתאחינה העצמות, Kompress; compresse; -ress: באגד שעל גבי המכה ובכבשושין[1]) שע"ג השבר (שבת נג.).

כִּבְשָׁן[2]), ש"ז, מ"ר *כִּבְשָׁנוֹת, °כִּבְשָׁנִים,—כעין תנור גדול ששורפים בו סיד, לבנים וכדומה, Schmelzofen; chaufour; kiln, furnace: קחו לכם מלא חפניכם פיח כִּבְשָׁן (שמות ט ח). והנה עלה קיטר הארץ (של סדום ועמרה) כקיטר הַכִּבְשָׁן (בראש' יט כח). והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש ויעל עשנו כעשן הַכִּבְשָׁן (שמות יט יח).—ובתו"מ: כבשן של סידין ושל זגגין ושל יוצרים (כלים ח ט). סוכה העשויה בכבשן אם יש בהקיפה כדי לישב בה ב"ד בני אדם כשרה (סוכ' ז:). — ומ"ר: בשם שאני צריך לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק שאלולי אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשנות (מד"ר שמות ז). לגינים הגדולין שניטל פיהן עדיין הן כלים מפני שמתקינם הוא לכבשנים (רמב"ם כלים יב יב). — ואמר המשורר בתארו את יקוד לבו: תדד תנומתי ולא אישן, כי בין צלעי מוקדות כִּבְשָׁן (רמב"ע, דיואן קלט, כ"י בודליאנה).

כבש[3]), ממנו כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה, כַּבְשָׂה.

—[1]) בנוסח' ובקישישין, ובערוך קשקשין, ובכ"י מ' בתיהין, כמו בגמ' שם קלד: עי' זה הערך, ובס' העתים בתישין. אבל, בכ"י א"פ כבשישין (כ"ז ד"ס), ולנוסחה זו וקצת בשנוי כבשושים יש שני עדים נאמנים. האחד הוא תנחום ירושלמי, אמר וז"ל: כבשישין שעל השבר הו אלעידאן אלד'י ת'לף עלי אלכסר כי ינכבס וישתד וילזה עלי צחה וקד יכתב פי בעצ' אלנסך גבשושין, ע"כ, ובעבר': כבשישין שעל השבר הם הלוחות אשר יחובר על השבר למען יִכָּבֵשׁ ויתחזק ויובילהו להרפוי, וכבר כתוב בקצת נוסח' גבשושין. ובערך גבשושין אמר: גבשושין שעל השבר הו מת'ל כבשושין, ובעבר': גבשושין שעל השבר הוא כמו כבשושין. והעד השני הוא הר"ש בר"ש (ספ' המלילה, הוצ' ו' בכר, דף 60), שהביא המלה כבשושין ותרג' בפרסית שהוא לוח עץ שישימו על יד או רגל שבורה. שני אלה העדים נותנים להמלה כבשוש, כבשיש, זכות מלה תלמודית בלשוננו, ובפרט שמשמע' מסתעפת בדרך טבעי מהשרש כבש, בצורתה מקראית.

[2]) רק בעברית. ולא נתברר מקור מלה זו.

[3]) בערב' כבש a).

a) كَبْش

כֶּבֶשׂ, ש"ז, מ"ר כְּבָשִׂים, כִּבְשֵׂי,—א) שם המין לבהמה ביתית ממין הצאן, נבוב הקרנים ומכסה צמר רך, Schaf; mouton; sheep, — ובפרט לזכר ממנה עד בן שלש שנים, Lamm; brebis; lamb: ואם כֶּבֶשׂ יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה (ויקר' ד לב). וגר זאב עם כֶּבֶשׂ ונמר עם גדי ירבץ (ישע' יא ו). עתה ירעם יי' כְּכֶבֶשׂ במרחב (הוש' ד יו). ואני כְּכֶבֶשׂ אלוף יובל לטבוח (ירמ' יא יט). מן הַכְּבָשִׂים ומן העזים תקחו (שמות יב ה). ורעו כְבָשִׂים כדברם (ישע' ה יז). כְּבָשִׂים ללבושך ומחיר שדה עתודים (משלי כז כו). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כְּבָשַׂי יתחמם (איוב לא יט-כ).—ובפרט לזכר מהכבשים, עד בן שלש: ולקח כֶּבֶשׂ אחד אשם לתנופה (ויקר' יד כא). שני כְבָשִׂים תמימם (שם שם י). לאילם ולַכְּבָשִׂים (במד' כט יח). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וּכְבָשִׂים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). — ובהוספת השנה, כֶּבֶשׂ בן שנה, בן שנתו: ועגל וָכֶבֶשׂ בני שנה (ויקר' ט ג). תביא כֶּבֶשׂ בן שנתו לעלה (שם יב ו). כְּבָשִׂים בני שנה שנים (שמות כט לח).—ובתו"מ: (האומר) הרי עלי תודה ושלמים יביא כבש (מנח' יג ז). איל זה עולה ונסתאב אם רצה יביא בדמיו כבש (שם ט). האומר אחד מכבשי הקדש ואחד משוורי הקדש (שם). הצמר שבראשי כבשים והשער שבזקן תישים (זבח' ט ה). ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדבר אדוניה שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הזובים ורחקה מהם (פסיק' רבתי כו).—°חלי הכבשים: אמר טומאש אולי יש להם חולי הכבשים כי אמרו קצת מן הטבעיים שיש להם תולעת במוחם (שבט יהודה סד).— ב) *אחד מכלי מלחמה לפנים עם ראש ברזל לנגח בו חומות העיר הבצורה, הוא איל הברזל[1]): לשפוך סוללה (פרושו) אבני בליסטרם לבנות דייק (פרושו) כבשי' (מד"ר איכ' פתיח', ר' יהושע דסיכנין). —°לשון הכבשים, מין עשב, עי' לשון.

כִּבְשָׂה, ש"נ, סמי' כִּבְשַׂת, מ"ר כְּבָשׂוֹת, כִּבְשֹׂת, סמי' כִּבְשׂוֹת, כִּבְשׂת,—נקבת הַכֶּבֶשׂ: לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כִּבְשָׂה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו

[1]) כך גם בערבית משמש השם כבש גם במשמ' זו.

כבת וכו׳ ויקח (העשיר) את כִּבְשַׂת האיש הראש ויעשה (לסעודה) לאיש הבא אליו וכו׳ ואת הַכִּבְשָׂה ישלם ארבעתים (ש״ב יב ג-ו). ויצב אברהם את שבע כִּבְשֹׂת הצאן לבדהן וכו׳ מה הנה שבע כְּבָשֹׂת האלה וכו׳ כי את שבע כְּבָשֹׂת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). — ובתו״מ: (שאלו את ר״א) מהו להציל את הרועה מפי הזאב אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הכבשה (חזרו ושאלוהו) ואת הכבשה מה הוא להציל אמר להם דומה שלא שאלתם אלא על הרועה (תוספתא יבמ׳ ג ד). הנודר מן כבשה מותר בגדיים ובגוזלים (ירוש׳ נדר׳ ז מ:). אדם מביא כבשתו לעזרה ומקדישה וסומך עליה ושוחטה (בבלי בס י.). אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד ותור וגוזל (מד״ר בראש׳ מד).

כִּבְשָׂה, ש״נ, — כמו כִּבְשָׂה: יקח שני כבשים תמימם וְכַבְשָׂה אחת בת שנתה (ויקר׳ יד י). כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וְכַבְשָׂה אחת בת שנתה תמימה לחטאת (במד׳ ו יד).

כ״ג, — ר״ת: כהן גדול.

כג״ק, — ר״ת: כבוד גדולת קדושת.

א. **כַּד**[1], שו״נ, בכנ׳ כַּדֵּךְ, כַּדָּהּ, מ״ר כַּדִּים, — כלי חרס עג֗ל לתשמישי הבית, להביא בו מים, יין, שמן ולשמור בו קמח וכדומה, Krug; cruche; jug, pitcher: והנה רבקה יצאת וכו׳ וְכַדָּהּ על שכמה וכו׳ ותרד העינה ותמלא כַדָּהּ ותעל וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מִכַּדֵּךְ וכו׳ ותמהר ותרד כַּדָּהּ על ידה ותשקהו (בראש׳ כד טז-יח). ותשבר כַּד על המבוע (קהל׳ יב ו). מלאו ארבעה כַדִּים מים ויצקו על העלה (מ״א יח לד). — ולשמירת קמח וכדומה: חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בַּכַּד ומעט שמן בצפחת (מ״א יז יב). כַּד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר (שם יד). — ולתשמישים אחרים: ויתן שופרות ביד כלם וְכַדִּים ריקים ולפדים בתוך הַכַּדִּים (שופט׳ ז טז). — ובתו״מ: טהורים וטמאין שותין מכד אחד (מע״ש ג י). כדי יין סתומות מקום שדרכן ליסבר סתומות יצא קנקן לחולין (שם ה ג). היוצר מוכר ה׳ כדי שמן וחמשה עשר כדי יין (בבי׳ ה ז). המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה (ב״ק ג א). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים (שם). זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש (שם י ד). וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ׳ ה ב). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). עכו״ם שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום (ע״ז ה ג). למה זה דומה לכדו ריקנית שהיא מלאה רוח (תוספתא כל׳ ב״מ י א). שטוחנות (הכפריות) ברחיים ונושאות כדין על גיסיהן (שם נדה ו ט). שנים שזרקו שתי צרורות ושברו שתי כדין אחת של יין ואחת של שמן (ירוש׳ ב״ק ג ג ד). זיתיו (של האבל) הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה (מו״ק יא:). נשברה כדו ולא סילקו (ב״מ פב:). ראשו (של קטב) דומה לעגל וקרן אחת יוצאה בתוך מצחו והוא מתגלגל ככד (מד״ר במד׳ יב). כלי אין חפץ בו וכו׳ ככדין של מי רגלים ר״ש בר נחמן אמר ככדין של מקיזי דם (שם ויקר׳ י). שהיו ידיו של משה כבידות כשתי כדים של מים (פסיק׳ רבתי יב). — ומשל: וחכמי המוסר אמרו מלא כדך בעוד שתחזק בהבל ובדלי (מנח׳ המאירי, מביא נפש, או״ג ב קיא).

ב. ***כַּד**[1], ת״ז, נקב׳ כַּדָּה, מ״ר כַּדִּים, כַּדּוֹת, — לא חד כמו עֹקץ אלא עֲגַלְגַּל קצת, rundlich; arrondi; rounded: ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה ב׳ ראשיה חדין וב׳ ראשיה כדין טמאה (ע״ז מ., חול׳ סד.).

*כדאי, — עי׳ כְּדַי.

***כָּדַד**[2], פ״ע, — היה *כַּד, לא חד כמו עקץ: אלו הן סימני בצים כל שכודדת[3] ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (חול׳ סד., ע״ז מ.).

כדד[4], ממנו השם א. כַּד, *כָּדָד, *כְּדִידָה, *כַּדִּית, *כַּדָּה.

***כַּדָּד**, ש״ז, מ״ר כַּדָּדִים, — אומן עושה כדים: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד[5] והכוס מבית הזוגג (פסח׳ נה:, מו״ק יג:).

---

[1]) רק בעברית וארמית. ונכנסה מלה זו גם ללשון היונית κάδος, ולא נתברר מקורה.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. ונגזר הפעל משה״ת *כד. —

[3]) כך בכ״י רומא (ד״ס), וכך גרס רש״י בגמ׳ ע״ז (דף מ.), כעדות דברי התוספ׳ בגמ׳ חולין שם שכתבו: ובסוף פרק אין מעמידין גרים בקונטרס כודדת בדלת ופירש עגולה ככד. — ובנוסח׳ כודרת, ועי׳ כדר.

[4]) רק בעבר׳, ולא נתברר מה היתה משמ׳ העקרית.

[5]) כך בכ״י וכן ברש״י כ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כדר.

***כַּדָּה**, ש״נ, מ״ר כַּדּוֹת, — כמו א. כַּד: חמש כדות גדולות שאין מכילה הקופה יותר מכדה אחת וכו׳ שיעור משקל כל כדה קטנה סאה (ר״ח בכת קכז.). פי׳ נזויתא כדות של יין או של שכר (בס קיח:).

כדו[1], ממנו כֵּדֶו.

כֵּדֶו[2], ש״ז, מ״ר כסמי׳ כִּדְוֵי, — תערובת מיני מאכל ומשקה ילפת בו האוכל את פתו, zusammengesetzter Zukost: היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות מאנה לנגוע נפשי המה כִּדְוֵי[3] לחמי (איוב ו ו-ז).

כִּדּוֹד, — עי׳ כִּידוֹד.

כדודית, — עי׳ כדורית.

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) עי׳ הערה לערך דוי, מה שהובא שם מכל מה שנתלבטו המפרשים הקדמונ׳ והחדשים בפרוש כתוב זה, ושבכל הפרושים המתחלפים ובכל ההגהות שהגיהו האחרונים לא נרפאה המליצה, וכבר הראה ד״ר פ״פ פרנקל (Dr. P. F. Fraenkel (Stud. Septuaginta, 19 עד כמה נלעגה היא הגהת Merx, על סמך השבעים, ריח שחל, ולא יותר טעם יש בהגהות החדשים ריח לביא וכדומה. ואמרתי שם, כי אם נקבל דעת הס׳ברים כי הכף במלה זו היא כף הדמיון אפשר אולי לפרש השם דוי במשמ׳ קלפת השחין וכדומה. אבל זה אינו נותן להמליצה כונה מספקת ומניחה הטעם. וכבר הזכרתי שם דעת קצת המפרשים כי הכף במלת כדוי היא שרשית, ועקר המלה הוא כדו, ומכל סגנון מליצת הפסוקים הקודמים לפסוק זה נראה כי — לפחות לפי הנוסחה המסורה, שעד כה לא מצאו עדיין החכמים נוסחה אחרת די מיוסדה שבכחה נהיה רשאים לפסול הנוסחה המקבלה — דעה זו היא היותר נכונה. ולפי הענין וכונת המליצה אפשר לאמר כמעט בודאות, כי כונת המלה כִּדְוֵי לחמי הוא דבר הנאכל עם הלחם, ואיוב צועק במר נפשו כי הדברים המאוסים לו שאינו יכול לנגוע בהם, ר״ל כל הלכלוך שסביב לו, האפר שהוא יושב בו והלחה הסרוחה מהשחין המתערבת עם האפר, כל זה הוא כדוי לחמו, בכל זה הוא מלפת את הפת שלו, מפני שהוא כלו מלכלך וידיו מזוהמות, והכל נדבק בלחם שהוא אוכל. ולמשמ׳ זו להמלה כדו, יש גם סמך בלשון הערבית, שבשרש כדי a) יש השם כדאוה b), שפרשו לשאן אלערב: מא ג׳מע מנ אלטעאם פג׳על כת׳בה, ר״ל מה שנאסף מן המאכלים ונעשה כת׳בה, והשם כת׳בה c), שבאמת גם הוא דומה הרבה להשם כדו (בחלוף ד-ת ו-ב) הוא: טאיפה מנ טעאם ושראב, ר״ל מנה מן מאכל ומשקה.

---

a) كدى b) كداوة c) كثبة

***כַּדּוֹם**[1], ש״ז, מ״ר כַּדּוּמִים[2], — כלי כעין זֵר של ברזל יתלו בו שרשראות ובקצותן ווים יעלו בו דלי שנפל לבור: הכדומים[3] האשקלונים שנשברו ואנקלי שלהם קיימת (עכו״י ד ו, כליס יג ז).

***כַּדּוּר**[4], שו״נ, מ״ר כַּדּוּרִים, כַּדּוּרוֹת, — א) גוף עג׳ל מכל צד, Kugel, globe: כל שיש בידו מקל או

---

[1]) משק׳ כְּרוּב. כך נקד לוי. בוקשד׳ בכף חרוקה ודלת דגושה, יסטרוב כ פתוחה ודלת דגושה. ועי׳ הערה לקמן לנקוד הרבים. ולא נתברר מקור מלה זו ולא נמצא לה חבר בלשונות האחיות. ועי׳ הערה למשמ׳ המלה. — [2]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וכן בקטעי משנ׳ מנק׳ מהגניזה כ״י בודליאנה מספ׳ 2826. הסכמ׳ שני כ״י אלה מכרעת ולכן אין זה משק׳ דגוש והיחיד ממנו יכול להנקד כמו בוקשד׳ או יסטרוב. — [3]) אמר רה״ג: יש מפרשים זה העץ הגדול שהוא להקר בו המים ויש אומרים זה ברזל שהוא להוציא הדלי מן המים ולתלות בו כל דבר ושמו בטיית הטאף. ע״כ. והערוך: פי׳ זיר של נחשת או של ברזל כאותו שתולין בו הנרות לפני הארון ובו קובעין אונקליות ותולין בהם ביצות הקיץ כלי חרש מלאין מים כדי להתקרר. ע״כ. וכן הרמב״ם: כדומים הן אונקליות יוציאו בו הכלי כאשר נפל בבור ותמונתו מפורסם וזה שהיא עגולה מברזל שלשלאות ואונקליות הרבה תלויות על הכף העגולה אורך כל אחד מהן כמו אמה ובקצה כל אחד מהשלשלאות אונקלי. ע״כ. ואעפ״י שאין סמך לזה מהלשונות האחיות, פרושם של הקדמונים האלה קובע משמ׳ המלה.

[4]) משק׳ תַּפּוּחַ. בארמית בתלמ׳ כדורא. ולא נתברר מקור השם שאין לו חבר בלשונות האחיות. במקרא נמצאת מלה בצורה זו בשני מקומות: צנוף יצנפך צנפה כַּדּוּר אל ארץ רחבת ידים (ישע׳ כב יח), והניתי כַדּוּר עליך (בס כט ג), ובאמת רסע״ג סבר כי הכף במלה זו שרשית, וכבר השיג עליו דונש ואמר: שכדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ קח), וכן ריב״ג ערך דור: ואמא פי אשתעמאל אלמקרא פאלכאפ מזידא ללתשביה, ע״כ, ובעבר׳: אבל בשמוש המקרא הכף (במלת כדור) נוספת לדמיון. וכן ראב״ע (ספת יתר פג), וכן גם ר״ש פרחון בעצם הדבר אלא שהוא מפרש דור במשמ׳ כדור. רק רד״ק פרש כדור שבמקרא במשמ׳ כדור שבמשנה ואמר כי בכדור שבמקרא נחסרה כף הדמיון בתחלתה וצריך להיות ככדור. אבל השם דור שיש במשנה מכריע שהעקר כדעת דונש וריב״ג. ויש עוד מלה במקרא דומה להשם כדור, והוא השם כידור (איוב יה כד), שגם אותה פרש רסע״ג וקצת קדמונ׳ אחרים במשמ׳ כדור, והשתמשו בה קצת הסופרים במשמ׳ זו, אבל שם בודאי הכונה אחרת, עי׳ להלן בערך כידור. והנה דונש נכר שמוש כדור בכף יסודית גם במשנה, כנראה

צפור או **כדור** (ע"ז ג ה). אין אסור אלא שיש בו מקל או **כדור** או צפור (תוספתא שם ה ה). הרי הוא (האתרוג) עשוי **ככדור** (ירוש' סוכ' ג נג ד). שהעולם עשוי **ככדור** (שם ע"ז ג מב ג). אלכסנדרוס מוקדון (עלה באויר למעלה) עד שראה את העולם **ככדור** ואת הים בקערה (שם). אתרוג **ככדור** [1]) פסול (סוכ' לו.). — וכַדּוּר למשחק [2]), Ball; balle: **הכדור** והפקעת של גמי שנתנן על פי החבית (כליס י ד). **הכדור** והאמום והקמיע והתפילין שנקרעו (שם כג ה). (חתיכת בגד) שלש על שלש שנתנה **בכדור** או שעשאה **כדור** בפני עצמה (שם כח ה). כסת עגולה **והכדור** והאמום וכו' אין צריכין שיבאו בהם המים (מקוא' י ב). מוכין כדי ליתן לתוך **כדור** קטנה וכמה **כדור** קטנה כאגוז (תוספתא שבת ט ו). כגון אילו המשחקין **בכדור** לרשות הרבים ויצאת הכדור מתחת ידו של אחד מהם חוץ לארבע אמות (שם י י).

מדבריו לקמן בהערה לדברי הגמ' אתרוג כבדור, מפני שבספרים שלו היה כתוב כדור בכף אחת. אבל, גרסה זו אינה מכרעת נגד עצם מציאות המלה כדור בלשונם, כי קרוב לודאי שהמלה כדור כאן היא לא שֵׁם אלא תאר, כמו נפוח, סרוח, כבוש (שם), ופרוש **כדור** עשוי כבדור (רב"י שם). ובשאר המקומות במשנה ותו"ס אין ספק בהשם כדור עם כ יסודית, ונשארה השאלה מאין באה מלה זו בלשונם. והנה דעת ריב"ג היא כי אולי אין להשם כדור שבמשנה כל יחס עם המלה כדור של המקרא, אמר: וימכנ אנ יכונ אלמשתעמל פי אלמשנה לע'ה אח'רי, ע"כ, ובעבר': ואפשר שיהיה השמוש (של כדור) במשנה מלשון אחרת, ר"ל כלל לא מן המלה כדור שבמקרא. אך השאלה היא מאין לקחוה בעלי המשנה? בלשון עברית בעצמה, מה שנשאר לנו ממנה, אין שרש כ ד ר שממנו נוכל לגזור השם כדור במשמ' שהשתמשו בה במשנה. ובארמ' התלמודית יש אמנם השם כדורא, ממש במשמ' זו: בגין כן ציירין לה בכדורא בידה (ירוש' ע"ז ג מב ג, מד"ר במד' יג), אך בשאר המקורים הארמיים ובסור' אין השם הזה, והשרש כדר בסור' משמש במושג אחר רחוק מהמושג של כדור אצלינו, במושג של חולשה ובלבול ואפיסת הכח וכדומה. בערב' השרש כדר a) משמש במשמ' בלבול ועכירות כמו בסור', ובעין זה ה'דר b), וכד'ר וח'ד'ר אין, והלשון הערבית השתמשה להמושג כדור בשרשים אחרים: כג', כרה, כל, שבהה, פלכ, ובכל אלה אין שום דמיון עם השם כדור. גם בלשון אשור', לפחות במה שנתפרסם עד כה, אין למצא מקור למלה זו במשמ' שבמשנה. השרש כדר נמצא אמנם בלשון זו, והוא החלק הראשון מהשם כדר-לעמר, אבל הל"א מיחסים לו, עפ"י המקומות שמצאוהו בהכתבות עד כה, משמ' של גבול, סס, וכדומה. ומכל זה נוכל איפוא לדון בודאות כי הצרוף כדר לא שמש בלשונות השמיות במשמ' של עגול ושל גוף עגול, והשם כדור נתחדש בימי המשנה. ואעפ"י שקצת קשה שבכל התנ"ך לא נזדמן להזכיר מושג פשוט שבזה, אבל, הלא גם אם נניח שהמלה כדור היא עברית קדומה קושיה זו בעינה עומדת, כי הלא מלבד בשני המקומות בישעיהו לא נזכרה מלה זו, ובמקום אחד, בכתוב והניתי עליך, אין הכונה של גוף עג"ל נאותה, ובמקום השני בכתוב צנף יצנפך, עכ"פ ברור הדבר כי שם עצם המלה הוא דור, ובשום מקום אחר לא באה מלה כעין זו. ובהיות שבשאר הלשונות השמיות לא שמש צרוף כדר במושג זה, עוד לא נפתרה השאלה מאין לקחו בעלי המשנה את השם כדור. ועל כרחנו אנו צריכים להנית כי השם הזה בא מן המלה כדור שבכתוב צנף יצנפך כדור, ואעפ"י שיונתן לא תרגם מלה זו במשמ' כדור אלא במשמ' כחומה מקפת, אעפי"כ אפשר שרובם פרשוה באמת במשמ' כדור שמשחקים בו, כמו שתרגמה כך באמת ולגתה, ולא כמו שאומר ר"ש פירחון בשרש דור: אבל רבותינו שמו את הכף (שבהשם כדור) עיקר דתנן הכדור והאימום והקמיע כדי שיבין השומע, ע"כ, כי כך לא היה מנהג בעלי המשנה בענין הלשון, אלא פשוט שראו בזמן ההוא, ואולי כבר קצת קודם, בהמלה כדור לא השם דור בהוספת כ הדמיון אלא שם **כדור**, עם כ יסודית. וכך גם קניג (E. Kö. 2, 52 Anm. 2), ודחה דעת לוי במלון התלמודי שלו שהכף היא אות המשקל. והיוצא מכל זה הוא כי השם כדור עם כ יסודית, היא מלה שנולדה בטעות, ואעפי"כ אין ספק בדבר כי אחרי שנולדה ונשתמשו בה קנתה לה זכות אזרח בלשון עברית והיא מלה עברית יפה וטובה אעפ"י שאיננה כל כך מיוחסת בזכות אבות כמו המלים העבריות שבמקרא או לפחות שיש להן מקור בלשונות השמיות. וזו המלה שנולדה בטעות היתה כל כך בריה בת קיטה, שבמהרה דחתה מלפניה את המלה האמתית, המיוחסת, דור, וירשה את מקומה, והמ"ה דור במשמ' גוף עגול יצאה מהשמוש. זה אחד מהחקים הנהוגים לא בלבד בלשון העברית אלא בכל לשונות האדם, כמו שכבר הוכיחו זאת חכמי הלשון הכללית כזמננו. — [1]) כך בנוסח' הדפוס, אך נראה כי בזמן קדום היתה הגרסה **כדור**, בכף אחת, ומזה הכריע דונש שהשם הוא דור ולא כדור: לפי שכדור תיבה משולשת והכף שיש בה תוספת היא וכו' ויש לי ראיה גדולה מן המשנה שלמדונו רבותינו שדימו בו האתרוג כששנו בהילכות לולב אתרוג **כדור** פסול והוא עגול מכל צד ואילו היה הכף מן יסוד המלה היו אומרים **ככדור** (תשו' דונש על רסע"ג). — [2]) אמר ר"ש פרחון, וז"ל: פי' עושין התינוקות מן העור כמו רימון וממלאים אותו במוכין ותופרין אותו, ושמו בלעז פליטא. ע"כ.

---

a) كدر b) خدر

ולמה חרב (טור שמעון) יש אומרים מפני הזנות וי"א שהיו משחקין בכדור (ירוש' תענ' ד סט.). הכדור הזה (של הבנות) מקלטת מיד ליד וסופה לנוח ביד אחד (בס כנה' י כח.). מה הכדור של בנות מזרקין בו לכאן ולכאן (מד"ר במד' יח). מה כדור זה מתכדר מיד ליד ואינה נופלת וכו' מה כדור זה מקלעין בה בידים ואינה נופלת (בס קהל', דברי חכמים).—ובספה"א: יעשה פעולות ההתעמלות להתמיד בו הבריאות כשחוק בכדור או ההתאבקות (מו"נ ג כה). וילך הוא (פרעה) ועבדיו אל מקום ידוע על שפת היאור לשחוק שם בכדור הקטן ומטייל שם מן הבקר עד עת המאכל (ר"י אברבנאל, והרא, כבס אבן כספי).—ובתשברת: ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או כדומה לו (מכנת המדות, פרק ב). וזה הוא ענין כל העומד באמצעית העגולה או באמצעית הכדור (הגיון הנפש לר"א בר חייא ג). צורות ידועות בחכמת השיעורים ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור (תו"ה, תכנון הנפ' ד). יש תמונה אחת גופנית שמגביל אותה שטח אחד מעוגל עיגול שוה וכו' ויש בקרבה נקודה אחת מכוונת באמצע חללה וכל הקוים הישרים היוצאים מנקודה ההיא ונמשכים מפה ומפה לכל צד עד תכלית כולם הם שוים זה לזה וזאת התמונה תקרא כדור (יסו"ע לר"י ישראלי א ד).—ובחכמת התכונה, הגופים של תבל ומלואה: הרואה החמה בתקופתה לבנה בכדורה כוכבים במסלותם מזלות כסדרן אומר ברוך עושה מעשה בראשית (מד"ר ויקר' כג). —ובספה"א: עליותיו הם העבים והם בכדור הסגריר (ראב"ע תהל' קד ג). ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמים אשר מעל השמים (בס קמח ב). דע כי שם העולם נאמר בחכמת התכונה על השמים והארץ וכל צבאם על כדור העליון ומה שבתוכו משאר הגלגלים והשמש והירח והכוכבים והארץ וכל אשר עליהם (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). וכבר הוכיחו החכמים כמו כן באותות ובמופתים אמיתים שהארץ הוא כדור אטום קבוע באמצע העולם במקום מרכזו (בס). והאותות הברורים והמופתים האמיתים הכריחו את כל החכמים להודות ולהסכים על תבנית העולם וצורתו כי הוא כדור אחד קבועים בו כמה כדורים (בס). והחלק השני הם השמש והירח והכוכבים וכ"א מפרטי החלקים האלו כבר העידו עליו המופתים העיוניים כי הוא כדור אלא שהגלגלים כולם או רובם הם כדורים חלליים וכל א' מהשמש והירח והכוכבים יאמרו החכמים כי הוא כמו כדור אטום (בס). ומהם מנו הכדורים (השמימיים) תשעה ומהם שמנה ומהם עשרה ומהם חמשים וכו' ולא ידעו ולא יבינו הבדלי הכדורים אלו מאלו והבדלי הכוכבים אלו מאלו וההבדל שיש בין טבע הכדור לטבע הכוכב (ר"י אברבנאל, מ"א ג). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מ' אלדבי, ש"א ב ב).— ואמר המליץ: משמים ילחמו בי כי אראה כדורים יקרים מסודרים סביבותי וכו' ארץ נתנה באמצעותם (כתי"ע ג ז).—כַּדּוּר הארץ: מי ימלל גבורותיך בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים חציו יבשה וחציו מים (רשב"ג, כתר מלכ'). וכאשר יחשוב הנלבב המבין בערך המדברים וערך המדברים אל כדור הארץ וכדור הארץ אל גלגל הירח וכו' יכנע בנפשו וישפל לפני בוראו (תו"ה, הכניעה ה). גלגל האש ואחר כן גלגל האויר ואחר כן גלגל המים ואחר כן כדור הארץ אשר היא המרכז (כוזרי ה ב). חצי כדור הארץ הוא טבוע במי ים אוקינוס (יסו"ע לר"י ישראלי ב א). ויש לך לדעת שכדור הארץ הוא עגולי וכדורי מכל ששה קצוותיו (נחמד ונעים א א). לפי שכדור הארץ תלוי באמצע ואין לו סמוכות (רשב"ל דורא"ן, מג"א א א). —ב) כַּדּוּר ברזל או עופרת יקלע בכח דחיפה עזה, למשל מקני רובים, וכדומה: כי די לכם שתבחרו בסללות עשרים של קנים מכילים כדורים של ברזל משלשה ליטרין האחד ועשרים שישפכו כדורים של ששה ליטרין ועשרים של שלשים ליטרין לכל כדור (שלטי הגבורים מב). אמנם לתשמיש הסללות של שלשים ליטרין לכל כדור צריכים אתם לשים בכל סללה מהם עשרה ליטרין מהאבק אשר אלמוד לכם לעשות (בס). ואחד מאנשי ביהם ירה בקנה משיחתו הנקרא בל"א בויקש ונכנס כדור העופרת בקיר בין המלך וההגמון (צמח דוד, רס"ט לאלף ו). הכו אותי בחזה בכדור ברזל בבלי אש ויצא הכדור מאחורי (תית קנה, נוראות בלמס מולכו). ויבוא כדור של אש מקנה השרפה הגדול שקורין קאנאן ויפל בבית שהיה דר שם אמ"ה ויך את הבית רסיסים (ר"י עמדין, מגלת ספר ח).

כַּדּוּרָה, ש"נ, מ"ר כַּדּוּרוֹת,—כדור קטן: עצמים נוזלים והמה היותר רכים מכל הגופים ונקודות חומרם המה לפי הנדמה כדורות קטנות לכן יוכלו להתנועע בנקל גדול אנה ואנה כמו המים (ראב' למודים ב א יד).

כַּדּוּרוּת, ש"נ,— סגולת דבר עג"ל כמו כדור: ורצה לומר בהשתנות לקיחת מקומות שונות לכל חלק מחלקי הגלגל על מבטים נבחיים בכדורותו כמו שפירשתי (ר' הלל, תגמ' הנפש לט:).

כַּדּוּרִי, ת"ז, לנק' כַּדּוּרִית, מ"ר כַּדּוּרִיִּים, כַּדּוּרִיּוֹת, —בצירת כדור, מטבע הכדור: כי הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א בר"ח הנביא, אספירא א). ואין המאמר הזה גוזר שהארץ איננה כדורית (הברב' לריב"ג, ברש רקע). גוף כדורי אשר חומרו חומר אחר וכו' ובה יתנועע זה הגוף הכדורי תנועת ההקפה התמידית (רמב"ע, ספ' העצמים, המאמ' בגלגלים). הגשם הכדורי הוא אשר יקיף בו שטח אחד בתוכו נקודה וכל הקוים היוצאים אל שטחו שוים (כל מלאכ' הגיון, הקב). שנבאר שהירח כדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (בס, מופת). כי גשם אחד כדורי כשילקח ממנו קצת ממה שבתוכו יצטרך אל שטח יותר גדול שיקיף בו מבית ומחוץ (העקרים ב יז). שתהיה (הארץ) כדורית מקצתה מגולה ורובה משקעת (רמב"ן בראב' א ט). ודעת אומות העולם שהעולם כדוריי ושמולות קבועים וגלגלים חוזרים (רב"ע בפרוש, פרד' רמונ', סדר מועד). כי העולם חי מתנועע תנועה כדורית (ר"י היבראלי, יסו"ע ב א). שהמדברים לא עשו ראיית ההתייחדות בשמים כי אם מתמונתם למה היתה כדורית ולא מרובעת ומשולשת וכו' שהמה כן להכרח התנועה הסבובית (ר"י אברבנאל, במים חדשים א). ברצות ה' אין המלט להיות השמים ושמי השמים נחים ועומדים והארץ לעולם עומדת ושינוח הכדורי ויתנועע הגשם הישר (הוא, יהוב' י). כל דבר שיתנועע במקומו תנועה כדורית מאין הפסק יתנועע סביב דבר קיים (פי' התורה לר' עמנוא' מרומא, A. Merx 268). דע שהתוכניים גזרו על תמונת הארץ שהיא כדורית וכו' ואעפ"י שנמצא בדברי קצת החכמים שהסכימו שהארץ שטחיית ולא כדורית (נחמד ונעים, דוד גנז נה). מכל חלקי סביבות הארץ הכדורית (ר"מ אלביך, איוב י ח).—וגם כַּדּוּרִיָּה: עד שתגיד בור סוד היות הוה נקור שה וגדיה, יודע סוד אופן הודע משפט ביצה כדוריה, רק מתיהר עם סוד אמא מה דין אמה העבריה (יעקב פרנסיס, מתק שפת' 73).— ומ"ר: המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות כי לא יאמר השמים כדוריים נאה ולא הארץ שטוחה מגונה (מו"נ א ב). אלו הכוכבים הרבים אשר בשמיני (בגלגל השמיני) כולם כדוריים קצתם קטנים וקצתם גדולים (בס א יט). כמו שידמה הגלגל מרובע או משולש והארץ ג"כ והם בלי ספק כדוריים (רות חן ה). במשולשים הכדוריים נצבי הזוית שאחת הזויות הצרות שוה או משותפת להם (יב"ר, אילם, ספר יסוד היסוד).

כַּדּוּרִיּוּת, ש"נ,—צורת הכדור וסגולתו: באשר המים תתקרב אל הכדוריות (ר"א בר"ח הנביא, אספירא א). כמו שתמצא אנשים חלקו בכדוריות הארץ והיות הגלגל עגול וכיוצא בזה (מו"נ א לא). שלפי טבע הארץ והמים לא היה להם לצאת מכדוריותם הטבעי (ר"ש א"ת, יקוו המים כ). ועם זה הוא (הגג הכדורי אשר על חדר האמצעי של המוח) מרוחק בכדוריותו לבטחון מן הפגעים (קאנון א א ב ב). התמונה היותר נכבדה שהיא הכדוריות והתבונות המעולות (ר"א קרקשב, מו"נ ב ד). מי שיחלוק על כדוריות השמים שזה ראוי שיוכרח במופת להורות כדוריותו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב ז). ואין להביא ראיה מהיסודות כי כדוריותם היא בכללותם (ר"י אברבנאל, במים חדשים ב). במה שביחש אל האומרים הכחשת המוחש מכדוריות הארץ והגלגלים סביבותיה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', העתים י). שהמים בכל מקום שהם אפילו בכלים הם שומרים תמונת הכדוריות למעלה (יש"ר, אילם, מעין חתום נח). או תאמר שהכפתור מורה בכדוריותו על כי הנפש ראשית מה שתשתדל להשיג מעולמה (מבה ריאטי, אגר' יער הלבנון, כ"י בריט' מוז').

***כַּדּוּרִית**, ש"נ, מ"ר כַּדּוּרִיּוֹת,—א) כמו כַּדּוּר: בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש (מד"ר שה"ש, הבנעתי). שהיו נותנים כדוריות[1] של אש תחת בית שיחיהם וקרומיות של קנה תחת צפרניהם (פסיק' דר"כ, בבלת). כדוריות של חוט (רב"י סוכ' ט).— ב) *כמו כַּדּוּרִיּוּת: ואולם לא מצאתי לאחד מהם (מהפלסופים) שזכר בביאור טעם צאת הארץ מכדוריתה שיובן מדבריו שהיה זמן שהיתה בו כדורית ויצאה מכדוריתה לסבת כך וכך (ר"ב א"ת, יקוו המים כ). הסבה אשר בעבורה יצא

---

[1] בקצת מקומות באה מלה זו בשתי דלת, כדודיות, וכן בערוך, אבל אין שום מקור למלה כדודית במשמ' זו ויותר נכונה הנוסחה כדורית.

בדור העפר מכדוריתו אשר אי אפשר לו לצאת ממנו אלא כשיצא כדור המים גם כן מכדוריתו כמו שידעת וכו׳ סבה להתגעשות הארץ או רעשה עד שיצאה מכדוריתה והוא עליית עשן מהרונו באפו וצאת מפיו אש אוכלת (שם כ). כמו שיתבאר כדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה בכדריותה (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). וכפות הרגלים אינם שטוחים אלא חלולים מעט מפני כדורית הארץ שתכנס בחלל ההוא ולא ינזק בו הרגל (מ׳ אלדבי, ב״א ד). והיא תנועת ההעתקה המדובקת הנצחית בעבור שהלקיו משתנים במעגלה בחלקי כדוריתו המיוחדים לו (תגמ׳ הנפש לד).

*כְּדֵי, עי׳ ערך דַי.—ובהוספ׳ כְּ הדמיון *כְּדֵי, כמה שנצרך לדבר: אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד׳ אמות לזה וד׳ אמות לזה הא יש בה כדי לזה וכדי לזה הולקין (ב״ב ב :). — וכסמי׳ *כְּדֵי, עי׳ דַי, והוסיפה עוד המשלים האלה: עני שראה כדי פאה בין בתבואה ובין באילן (תוספתא פאה ב ח). מביא שני לגינין וממלא מן זה כדי תרומת מעשר על שתיהם ומזה כדי תרומת מעשר על שתיהן (שם דמאי ח כב). קונם שאני נהנה לפלוני ושהא כדי דיבור וחזר ואמר לפלוני אסור בראשון ומותר בשני במה כדי דיבור כדי שאילת שלום (שם נדר׳ ה א). שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ד ח ג). לוקח (תאנה) אחת ומניח אם בשלה בתוך כדי מעת לעת חייבות ואם לאו פטורות (שם מעשר׳ א מח ד). היו שם שש עשרה אמה נותן לו כדי עבודתו וזורע את המותר (עירוב׳ ג:). כמה הן מקורבין כדי ראשה ורובה של פרה (שם כג.). כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו (מו״ק יט.). וכמה שיעור סתירה כדי טומאה כדי ביאה כדי הערואה כדי הקפת דקל (סוט׳ ד.). —כְּדֵי מה: אין בזה להיות מצוה מהמת מיתה אלא א״כ מת קודם סמוך לדברים הללו ביום או יומים כדי מה שהאדם חש בגופו (הבער׳ לר״י ברצלוני נד). —וגם בִּכְדֵי: למוכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו (שם א). כזית בכדי אכילת פרס (טוי״ד, הלכ׳ תערוב׳ נט). עד שיהיה גלגל המישור לפי כן נוטה על שטח האופק הזה לצד דרום בכדי קשת הרומה והשוה לקשת (יסו״ע לר״י יבראלי ב יב). ועתה בא והתבונן בצורה ע״ה וראה שבכדי קשת של כל גליל וגליל הוא חצי קשת יומו (שם). הואיל ובכדי מדתה הוא מה שיותיר חצי כל יומם ויומם מימות החמה (שם). —ומִכְּדֵי: שיש בו יותר מכדי מזיגה (טוי״ד, יין נסך קלד). אינו בולע יותר מכדי קליפה (שם קלה). — ועם פעל אחריה עם שֶׁ, כְּדֵי שֶׁתִּפעל, כמה שנצרך לזה: כמה יהא חורש בתלמי הרביעה אבא שאול אומר כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלא׳ ב ג). לעולם מכרה קיים עד שיהא שם (באונאה) כדי שתשייר בשדה בת תשעה קבין (כתוב׳ יא ז). לא יטייל אדם על שפת כל המדינה כדי שתחשך ויכנס למרחץ (תוספתא שבת יז י). אם יש לו שהות כדי שילך ויחזור חוזר (שם פסח׳ ב יב). הקדימו שעה אחת או אם איחרו שעה אחת כדי שיקראו ויתפללו (ירוש׳ ברכ׳ ג ו:). אין משלחין איגרת ביד עכו״ם ע״ש אלא א״כ קוצץ לו דמים בש״א כדי שיגיע לביתו ובה״א כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה (שבת יט.). —ובִּכְדֵי: אונאה וביטול מקח בכדי שהדעת טועה (ב״ב עח.). —ועם ל, כְּדֵי לִפְעֹל: המוציא חבל כדי לעשות אוזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה (שבת ח ב). עד שיכה בדבר שיש בו כדי להמית (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ו). כמה שיעור עכול כדי להלך ארבע מילין (ריב לקיש, ברכ׳ נג:). ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה חייב (ב״ק ס.). שאור של חיטין שנפל לעיסה של חיטין ויש בו כדי לחמץ בין יש בו כדי להעלות במאה ואחד בין אין בו כדי להעלות במאה ואחד אסור (חול׳ לט:). —ובמשמ׳ למען: למלך שהיו לו ב׳ עבדים וגזר על אחד מהם שלא לשתות יין שלשים יום אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד שלשים איני טועמו אפילו שנה אחת וכו׳ וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבו (ספרי דבר׳ כח). מפני מה אמרו הניזקין שמין להן בעידית מפני הגזלנין והחמסנין כדי שיהא כל אחד ואחד אומר למה אני גוזל למה אני חומס למחר ב״ד שמין שדה יפה שלי (תוספתא כתוב׳ יב ב). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית ואם לאו לא ירד משם כל אותו היום כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו (שם סנה׳ ט ג). ויתודה ביו״ט הראשון של פסח כדי שיהא לו מה לוכל ברגל (ירוש׳ מע״ש ה נו ג). ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו (שם יבמ׳ טז יה ד). חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב

ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא וכו׳ ואחר כך אקרא ק״ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה (ברכ׳ ד:). שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה וכו׳ כדי שלא יסתכל במקום ערוה רב מתנא אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת (שם י.). לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו׳ ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה (שם יז.). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק (שם סג.). פעם אחת הלך ר״ח בן עקיבא למקום אחד ומצא חריות של דקל שגדרום לשום עצים, ואמר להם לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר (שבת ג.). לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ׳ נג:). יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה וכו׳ (ומדוע שאלו את אברהם איה שרה אשתך) כדי לחבבה על בעלה רבי יוסי בר״ח אמר כדי לשגר לה כוס של ברכה (ב״מ פז.). ולמה כתב לו בלשון מכר כדי לייפות כחו (ב״ב נא.). אמר לו דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני (שם פא:). ומפני שני דברים אמרו כותבין שובר אחת כדי שיכוף לפורעו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון (שם קעא.). ומה ראה משה לעשות שנים עשר ימי חנוכה כדי לחלוק כבוד לנשיאים (הור׳ ו:). מצינו שעיקם הקב״ה שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו (מד״ר ברא׳ לב). ולמה השליכו אותו (את משה) ביאור כדי שיהיו חושבין האסטרולוגין שכבר הושלך למים ולא יחפשו אחריו (שם שמות א). אמר לו הקב״ה (למשה) אלו המכות אשר שמתי בידך עשה אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה ואני אחזק את לבו כדי לפרוע דינם מהם (שם ה). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המיטה משה מקדימו בדרך נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה (שם יב). יושבים (הלויים) ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם (שם במד׳ ה). שאין לך חביב לפני הקב״ה כשליה שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחתו (שם טז). אמר הקב״ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיען אי זו דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר (שם דבר׳ ד). ואמרו (נדב ואביהוא) אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שניטול שררה ונהיה אנהגי ראשונים לכל דבר (תנחומא אחרי ג). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חברו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני (הרי״ף ב״מ יח.). — ומצוי בסהמ״א.—ועם כן אחריו, *כדי כן, במשמ׳ בה במדה: יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (ב״ס גני׳ יא יא). קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (שם יג ט).

ב. *כְּדַי, *כדאי, *כדיי, תה״פ, לזכר ולנקבה ולרבים, ולפעמים לנק׳ כְּדָאִית, ולרבים כְּדָאִים, כדיים, — כְּדַי הוא, כְּדַי היה, יש בו כמה שדי לענין מהעניינים, ר״ל ראוי, verdient, würdig; digne, méritant, worthy, deserving: א״ר טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ׳ א ח). ואומרים לפניה (לפני הסוטה) דברים שאינה כדי לשומען היא וכל משפחת בית אביה (סוט׳ א ד). א״ר חנינא סגן הכהנים כדי הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה (תענ׳ יג.).—כְּדַי הוא לסמוך עליו: מעשה ועשה רבי בר׳ אלעזר לאחר שנזכר אמר כדי הוא רבי אלעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (ערוב׳ מו.). (אמר לו רבה בר בר חנה לבנו) בני לא תאכל (החלב שבקיבה) לא בפני ולא שלא בפני אני שראיתי את רבי יוחנן שאכל כדי הוא רבי יוחנן לסמוך עליו (פסח׳ נא.). פעם אחת נכנסתי אחר ר״ש בן ר׳ יוסי בן לקוניא לגינה ונטל ספיחי כרוב ואכל ונתן לי ואמר לי בני בפני אכול שלא בפני לא תאכל אני שראיתי את ר׳ שמעון בן יוחי שאכל כדי הוא רשב״י לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול שלא בפני לא תאכל (שם:).—כְּדַי לְדָבָר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו (אבות ו א). כדאי השליח למי שנשתלח אצלו וכדאי מי שנשתלח אצלו לשליה (ספרי בחקותי, בסוף). — ובהחלט: אמר לו (משה ליתרו שרצה ללכת לארצו) אלו אחר שלא ראה נסים וגבורות במדבר ויניח וילך כדיי הוא הדבר אתה שראית תניח ותלך (ספרי במד׳ פ). אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי (להיות נוצר) ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי (ברכ׳ יז.). גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין

ויכורין באין עליהם אם אמר יודע אני ואיני כדאי[1]) מקבלים אותו מיד (יבמ׳ מז.).—ואחרי מ״ר: ר׳ שמעון אומר (אלדד ומידד) במחנה נשתיירו לפי שראו את משה שמברר לו הזקנים אמרו אין אנו כדיי לגדולה זו הלכו ודמבינו את עצמם (ספרי במד׳ לה).— ולפני המספר: נבוכדנצר אמר אין כדיי באי העולם לשרות ביניהם אעשה לי עב קטנה אדור בה (תוספתא סוט׳ ג״ט).— כְּדֵי שֶׁ...: לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפילגש (ספרי דבר׳ נו). אמר לו (האיש שהמרה עם חבירו להקניט את הלל) אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א״ל הן אמר לו אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל א״ל בני מפני מה אמר לו מפני שאבדתי על ידך ד׳ מאות זוז א״ל (הלל) הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ד׳ מאות זוז וד׳ מאות זוז והלל לא לאיקפיד (שבת לא.). (שלחו חכמים לשאול מר׳ ירמיה) עד אחד בכתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו וכו׳ (שלח להם) אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם נוטה שיצטרפו (ב״ב קסה:). כדיי הוא אבא שישתמש בבגדי מלכות (פסיק׳ רבתי כג-כד). מפני שכדי היה רב שלא יקדום שמואל עליו (תשו׳ הגא׳, הרכבי רעד).—ולנק׳ כדאית: למלך שמבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גנוסים שלח אצלה שליח דבר לה אמרה איני כדאית לשפחתו אלא רצוני לשמוע מפיו וכו׳ (מד״ר שה״ש, יב׳ק׳י). ושאלו ממני אם מודעה זו כדאית ומספקת לבטל שטר המחילה שעשה אח״כ (שו״ת תורת חסד ריט).

∗כְּדִי[2]), בִּכְדִי,—חנם, בלי תועלת: ובלי סדר ותקון וכפל דברים בכדי והנם הקולות יהדלון והקולמוס יעשה דרכו (ר״א מודינא, אגרי נוהס א). המוך נתלכלך מדם המכה היוצא עם מי הרגלים ונתקלקל בכדי (מתלית השקל, הלכ׳ נדה קלא ד).

∗כְּדִידִית, ש״נ, מ״ר כְּדִידִיּוֹת, — כד קטן: ולא היו כונסין אותן (את הענבים) לא בהצבים גדולים ולא בחביות קטנות אלא בכדידיות בינוניות (תוספתא מנח׳ ט י).

∗כַּדִּית, ש״נ, מ״ר כַּדִּיּוֹת, — כמו ∗כְּדִידִית: חביות כדיות[1]) לודיות ובינוניות אין מניחין אותן שתים שתים אלא אחת אחת (מנח׳ פז.).

כַּדְכֹּד[2]), כַּדְכֹּד[3]), ש״ז,—אבן יקרה, לא נתברר בודאות איזו., Art Edelstein; esp. de pierre prec.; a cert. gem: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה בוץ וראמת וְכַדְכֹּד נתנו בעזבוניך (יחזק׳ כז יז). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כַּדְכֹּד[4]) שמשתיך ושעריך לאבני אקדה (ישע׳ נד יא-יב).—ובמד׳: אמר לו לך והראה לר׳ יהושע בן לוי אלו אבני כדכד והוא יושב במדינה הגדולה בלוד ואל תראה לו אותם שם אלא הוליכהו למערה של לוד וכו׳ כיון שהוליכו למערה והראה אותם לו מיד הבהיקה כל לוד מאורם (פסיק׳ רבתי לג).

∗כָּדַם, פ״י, פָּעוּ׳ כָּדוּם, כְּדוּמָה, — כָּדַם הדבר במים וכדו׳, שקע אותו, הדבר כָּדוּם, שקוע, eingesunken, enfoncé; sunk: וראש לה (להחיה הגדולה שראה בתוך הים בנסעו על הספינה) כאני שיט וכו׳ וגוף לבן וגב ירוק וצואר כמו מגדל ובטן כעריסה, ובסנפיר כמו חרב לטושה וקשקשת כסוחרה אדומה, ונגזרתה למשגיחים כמו צור אשר היתה בלב הים כדומה[5]),

---

[1]) ופרש״י: ואיני ראוי להשתתף בצרתן ומי יתן ואזכה לכך.

[2]) בארמ׳: לא שדי איניש זוזי בכדי (כתוב׳ לו:), אין אדם משליך זוזים חנם. כל מילי דכדי לא דכירי אנשי (סנה׳ כט:). ופרשו הגאונים: כדי לשון דבר רק שאין בו טעם הוא (תשו׳ הגא׳, הרכבי תלו).

[1]) כך גם בכ״י, וכן גרס׳ רגמ״ה, ופרש: כדים בינוניות של לוד. ע״כ. והשיטה מקובצת גורסת כדות. ובכ״י רומא א: בדויות (ד״ס).

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כ רפה אחרי שוא נח, ועי׳ לקמן.— [4]) נמסר במסורה: בכף רפה ודכותיה בַּלְכֵּל (ירמ׳ כ י), ובדני׳ ה נמסר: חד מן י״ח מלין דגשי׳ בתר יהו״א בלא מבטל וסימ׳ כי גאה גאה, ידמו כאבן, ה׳ מי כמוך נאדר בקדש, כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך, נלאתי כלכל, ושמתי כדכד, וחכמה כחכמת אלהין. ואמר בהן קניג (Kö. I, 63), כי זה לברח מכפילת קול שוה, אך זה דחוק. ואמרו הקדמונים כי הוא כרכונד a) בערב׳, והיא אבן אדמה, כעין האֹדם או האבן הנקראת Spinell.— ועי׳ ∗כרכדון.

[5]) בהערות הרכבי נאמר: ע״ד הכתוב כצר כדמה בתוך הים. עכ״ל. אבל לא הגיד לנו איך פרש ר״ש הנגיד את המלה כדמה שביחזק׳, ועל כרחנו עלינו לאמר כי ר״ש הנגיד לא פרש כדמה כדעת המפרשים הקדמוני׳ מלשון דום במשמ׳ שתיקה או כליון, כי אין לשתיקה וכליון שום ענין לבאן, שהתנין היה חי וקים

---

a) كركند

זשטה מסביבות לספינה ואין מגיד ואין נואם נאומה (ר״ש הנגיד, הלכבל ולנופל תקומה). — ובהשאלה, יושב כְּדוּם, עצב ונונה: ביום נפש תחושב על עונה ולפני יוצרה תשב כ ד ו מ ה[1] (רמב״ע, קטע כ״י גנ׳ כביה״ס לעדת ישראל בקהיר).

בדמת, — עי׳ כרמת.

***כדן[2]**, ממנו *כַּדָּן.

***כָּדַן[3]**, פ״י, כּוֹדֵנוּ, כְּדָנוּהָ, — כָּדַן הסוס, העבד וכדומה בריחים, לריחים, קשר ואסר אותו להריחים שיטחן כל היום, anbinden; attacher; bend to: יש שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם ויש שהוא כ ו ד נ ו בריחים ויורש גן עדן (ירוש׳ פאה א יה ג). לכשיוקין (הסוס) כ ו ד נ ו בריחיים (שם פסח׳ ד לא.). מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו כשירדה למצרים כ ד נ ו ה בריחים (פסיק׳ דר״כ, ויהי בחצי הלילה).

— פע׳, *כִּדֵּן, מְכַדֵּן, מכודן, מכודנים, מכודנות, — שכדנו אותו: ויהי האדם לנפש חיה עשאו עבד מ כ ו ד ן בפני עצמו (מד״ר איכ׳, הכביל כתי). ר׳ חייא בר אבא אמר עשאן (הקב״ה את בנות ציון) שפחות מ כ ו ד נ ו ת[4] (שם ויקר׳ יו, פסיק׳ דר״כ, ותאמר ציון). — ואמר הפיטן: חי יקרא לעבד מ כ ו ד ן, דרור מבין אשבן והסדן (בכת שקל׳, ילכב לדקה, קרובץ אלג׳יל). ונמו (המצרים) מה זאת עשינו בסכלונים, כי שלחנו עבדים שתחת ידינו מ כ ו ד נ י ם, מי ירמס לנו חמר ומי יחזיק לנו מלבנים (יוצ׳ אחרון פסח, אמץ גבורותיך).

והטיל פחד על כל אנשי הספינה. והכונה האחת הנאותה כאן היא רק מענין שקיעה בתוך הים, ובודאי כך פרש ר״ש הנגיד את המלה כדמה ביחזק׳, והוא עכ״פ פרוש מתישב על מליצת הכתוב שם, אעפ״י שפרושה האמתי של מלה זו שם הוא, לפי דעתי, אחר, עי׳ ערך דמה. ואולי פרש הנגיד מלשון זה גם את המלה כדומים שבמשנה, ע״ש שמשקיעים אותם בתוך מי הבור לשלות הדלי שנפל שמה. — [1]) ואולי כאן הכונה פשוט כמו דומה, אעפ״י שאין זו מליצה יפה.

[2]) בסור׳ כדנה, פרש בר עלי: צמדת וצ׳ע אלניר עלי רקבתה, ובעבר׳: אסרו ושם הע״ל על צוארו. ובערב׳ המדוברת בסוריה ובא״י כדנ a), אסר את השורים למחרשה. בערב׳ הספרותית משמש שרש זה במשמ׳ אחרות, במשמ׳ רב הבשר והכח וכדומה.

[3]) עי׳ הערה להשרש. — [4]) ושאלו שם: מהו מ כ ו ד נ ו ת? וענו: אמהן משעבדן.

a) كدن

***כדר[1]**, ממנו *כַּדּוּר, *כָּדַר, *כַּדּוּרִית, *כַּדּוּרָה, *כַּדּוּרוֹת, *כַּדּוּרִי, *כַּדּוּרִיּוּת, *כַּדְרִיּוּת.

***כָּדַר[2]**, פ״ע, כּוֹדֵר, כּוֹדֶרֶת, כָּדוּר, — היה כעין צורת כַּדּוּר: אלו הן סימני ביצים כל ש כ ו ד ר ת[3] ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד (ע״ז מ.). אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי וכו׳ כ ד ו ר[4] פסול (סוכ׳ לו.). — התפ׳, *הִתְכַּדֵּר, — התגלגל וקפץ כמו כַּדּוּר: מה כדור זה (של בנות) מ ת כ ד ר מיד ליד ואינה נופלת לארץ (מד״ר קהל׳, דברי חכמים).

***כָּדָר[5]**, ש״ז, — תרדמת האברים, Einschlaffen (v. Gliedern); engourdissement (des membres); numbness (of members): בתרדמת האברים הנקרא כ ד ר וכו׳ והוא שכ ד ר הוא עלה כליית מחדשת בחוש המשוש פגע אם בטול אם חסרון עם רעש אם יהיה הלוש או רפיון אם יהיה נקבע כי הכח המשושי לא ימנע מעבוד אלא כשהתנועה תמנע כמו שבארנו פעמים רבות ואעפ״י שימצא לעתים כ ד ר בלי קושי תנועה להתחלפות עצבי החוש והתנועה וסבת הכדר היא אם מצד הכח שיחלש כמו שיש בקדחות החדות והחזקות המובילות אל הכ ד ר וכמו אותו שירצה להתעלף (קאנון ג כ ז). ודע כי הכ ד ר אם יתמיד ולא יסירהו ההרקה ואחריו יבא סבוב ראש מבשר שתוק (שם). ולפעמים תעתק להרדמת האברים הנקרא כ ד ר (שם י ד י).

***כַּדְרִיּוּת**, ש״נ, — כמו כַּדּוּרִיּוּת, סגולת גוף כדורי: התמונה היותר נכבדת שבתמונות והיא הכ ד ר י ו ת והספריות והבהריות (ר״א קרשקש, פי׳ מו״נ ב ד). כמו שיתבאר בדורית הירח לתוספת אורה או תוספת אורה ב כ ד ר י ו ת ה (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). ולרמוז לזה שהוא כדור שלם באמת אמר הרב סוף דבר שיהיו

---

[1]) עי׳ הערה לערך כַּדּוּר, שזה שרש שנולד בטעות על סמך המלה כדור שבמקרא.

[2]) נגזר מהשם כדור. — [3]) לפי׳ גרס׳ הנוסח׳, ויש גורסים כודדת, עי׳ ערך כָּדַד. — [4]) עי׳ הערה לערך כדור, שלפי גרסת הספרים בכף אחת זה פעול.

[5]) בערב׳ חַדִר a), אמד׳לאל יע׳שי אלאעצ׳א אלרג׳ל ואליד ואלג׳שד, — ובעבר׳: כעין תרדמה תעטף את אברי האדם והיד והגוף.

a) خدر

שני גופים מתחלפים ר"ל גופים שלימים ב כ ד ר י ו ת ם מתחלפים זה מזה (ר"י אברבנאל, במים חדשים א). שאם כבר נברא הגלגל ב כ ד ר י ו ת ו לא היה צורך שיצוה השם בתנועתו כי הוא מעצמו יתנועע בהכרח (זהר, בראש' א). הוא המרגיז ארץ ממקומה כי הלא חלקיה עמודיה הם חלקי כ ד ר י ו ת הגלגל (ר"מ אלשיך, [illegible] ט ו). ערוך נא ערך חסרונות הטבע אל תוקף תפארת ישותה ותמצא ערך הורי הנמלים אל עגול הארץ כולה אשר אין נגרע מ כ ד ר י ו ת ו דבר בגללם (ארבע כוסות, כוס תנחומים א).

כֹּה, — מלת הטעם של רמז, ומשמש: א) לדמיון בין שני מעשים, so; ainsi; so, thus, ויבא אחרי המעשה שאליו נרמז: ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כ"ה יהיה זרעך (בראש' טו ה). ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כ"ה לעבדיך (שמות ה טו), כמו שמספר שם קודם. ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כ"ה ויאמר לא (במד' כב ל). ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי' כ"ה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ (שם לב ז-ח). וישם יי' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכ"ה תדבר (שם כג ה). וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כ"ה תעשה ששת ימים (יהוש' ו ג). ויסבו את העיר ביום השני פעם אחת וישבו המחנה כ"ה עשו ששת ימים (שם יד). ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כ"ה יעשה לבקרו (ש"א יא ז). ויאמר לו העם (לדוד ששאל מה יעשה לאיש אשר יכה את גלית) בדבר הזה לאמר כ"ה יעשה לאיש אשר יכנו (שם יז כז), כמו שאמרו לו קודם. ואיש ואשה לא יחיה דוד וכו' כ"ה עשה דוד וכ"ה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים (שם כז יא). וישב בניהו את המלך דבר לאמר כ"ה דבר יואב וכ"ה ענני (מ"א ב ל). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים וכו' כ"ה יתן שלמה לחירם שנה בשנה (שם ה כה). ואמר ישב האי הזה ביום ההוא הנה כ"ה (כמו שתאר קודם) מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע' כ ו). והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כ"ה יעשה להם (ירמ' ה יג). ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כ"ה עשו בתוך ביתי (יחזק' כג לט). הלוא כ"ה (כמו שמספר שם) עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת (נחמ' יג יח). וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם וכו' כ"ה תעשון ולא תאשמו (דהי"ב יט י). — ולפני השם לפני פעל עבר: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כ"ה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד (בראש' מה ט). ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כ"ה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן (שמות ה י). וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כ"ה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו (במד' כ יד). ויבאו אל בלעם ויאמרו לו כ"ה אמר בלק בן צפור אל נא תמנע מהלך אלי (שם כב טז). כ"ה אמרו כל עדת יי' מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב טז). ויאמר לו כ"ה אמר יפתח לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון (שופט' יא טו). לפנים בישראל כ"ה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט). וכ"ה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב טז ז). וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכ"ה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום (שם יט א). ויבא בניהו אל אהל יי' ויאמר אליו כ"ה אמר המלך צא ויאמר (יואב) לא כי פה אמות (מ"א ב ל). וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כ"ה אמר המלך שלום (שם ט יט). כי כ"ה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה (שם יח לא). ויאמרו אליו כ"ה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (שם ג). כ"ה הראני אדני יי' והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש (עמו' ז א). כ"ה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יי' אלהי השמים (עזר' א ב). — ובפרט נהוג הדבור כ"ה אמר יי': ואמרת אל פרעה כ"ה אמר יי' בני בכרי ישראל (שמות ד כב). כ"ה אמר יי' בזאת תדע כי אני יי' (שם ז יז). כ"ה אמר יי' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). כ"ה אמר אדני יי' לא תקום ולא תהיה (ישע' ז ז). כ"ה אמר יי' לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו (ירמ' יד י). ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב אמרים כ"ה אמר

אדני יי׳ ויי׳ לא דבר (יחזק׳ כב כח).—ולפני פעל עתיד: אם כ״ה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כ״ה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים (בראש׳ לא ח). ויצו אתם לאמר כ״ה תאמרון לאדני לעשו וכו׳ עם לבן גרתי ואחר עד עתה (שם לב ה). אביך צוה לפני מותו לאמר כ״ה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם (שם נ יו-יז). ויאמר (אלהים אל משה) כ״ה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם (שמות ג יד). ויאמר עוד אלהים אל משה כ״ה תאמר אל בני ישראל יי׳ אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם (שם יה). ויקרא אליו יי׳ מן ההר לאמר כ״ה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שם יט ג-ד). ויאמר יי׳ אל משה כ״ה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם כ כב). דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כ״ה תברכו את בני ישראל אמור להם יברכך יי׳ וישמרך (במד׳ ו כג). קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם וכ״ה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת (שם ח ו-ז). כי אם כ״ה תעשו להם מזבחתיהם תתצו (דבר׳ ז ה). ויאמרו למלאכים הבאים כ״ה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה (ש״א יא ט). ויאמר שאול כ״ה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר (שם יח כה). אם כ״ה יאמר טוב שלום לעבדך (שם כ ז). ואם כ״ה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יי׳ (שם כב). ויאמר דוד אל המלאך כ״ה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה (ש״ב יא כה). ואם כ״ה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו (שם יה כו). וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כ״ה תאמר לעם הזה וכו׳ כ״ה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי (מ״א יב י). כי כ״ה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כנקף זית כעללת אם כלה בציר (ישע׳ כד יג). כ״ה נאם יי׳ ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה (ירמ׳ ט כא). כ״ה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו מה ענה יי׳ ומה דבר יי׳ (שם כג לה). ראה יי׳ והביטה למי עוללת כ״ה אם תאכלנה נשים פרים (איכ׳ ב כ).—ועם הוספת בְּ, בְּכ״ה, כמו כ״ה: ויאמר יי׳ מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בְּכ״ה וזה אמר בְּכ״ה (מ״א כב כ). — ושבועה, כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסיף: ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כ״ה יעשה לך אלהים וְכ״ה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך (ש״א ג יז). ויאמר שאול כ״ה יעשה אלהים וְכ״ה יוסיף כי מות תמות יונתן (שם יד מד). כ״ה יעשה יי׳ ליהונתן וְכ״ה יסיף כי ייטב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך (שם כ יג). כ״ה יעשה אלהים לאיבי דוד וְכ״ה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתין בקיר (שם כה כב). כ״ה יעשה אלהים לאבנר וְכ״ה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו (ש״ב ג ט). ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם לה). ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (שם יט יד). וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כ״ה יעשון אלהים וְכ״ה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). וישלח אליו בן הדד ויאמר כ״ה יעשון לי אלהים וְכ״ה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר כ״ה יעשה לי אלהים וְכ״ה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מ״ב ו לא). באשר תמותי אמות ושם אקבר כ״ה יעשה יי׳ וְכ״ה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז). — כ״ה לֶחָי, עי׳ חַי.—עַד־כ״ה, במשמ׳ באופן הזה, במדה רבה כמו זו: וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עַד־כ״ה ברכני יי׳ (יהוש׳ יז יד).—ובמשמ׳ במדה זו, כל כך: מה יפלו פניך כה יחרה לך כה לך ירע (רמח״ל, מגדל עז כ ב), ונהוג שמוש זה עתה בלשון רבים מהסופרים. —ב) להורות המקום שהמדבר עומד עליו, here ; ici ; hier: כי משֹשת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כ״ה נגד אחי ואחיך (בראש׳ לא לז). ויאמר אל בלק התיצב כ״ה על עלתך ואנכי אקרה כ״ה (במד׳ כג יה). ויאמר המלך סב התיצב כ״ה ויסב ויעמד (ש״ב יח ל).—עַד־כ״ה, עד המקום שהוא מראה: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עַד־כ״ה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש׳ כב ה).—כ״ה וְכ״ה, הנה והנה: ויפן כ״ה וְכ״ה וירא כי אין איש (שמות ב יב).—כ״ה . . . כ״ה, מעבר מזה

ומעבר מזה: ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כ'ה וכדרך יום כ'ה סביבות המחנה (במד' יא לא). — ג) להזמן, עד-כ'ה, עד הזמן הזה: יי' אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד-כ'ה (שמות ז יו). — עד-כ'ה ועד-כ'ה, במשך זמן מה שעבר בינתים: הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עד-כ'ה ועד-כ'ה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ"א יח מד-מה).

א.כָּה, — מלת הרמז לדמיון, ובאה בהרכבה עם אֵי: אֵיכָה, ועם כְּ: כְּכָה.

ב.*כָּה, — קול חקוי צעקת קצת העופות: ויורידו לארץ ראשיהם, ותרפינה כנפיהם, ויאמר לגדוליהם, עשה אתה ככה, ככל אשר צויתי אותכה, ויצפצפו כולם ויאמרו כָּה כָּה (הגר' וכות ר' יעקב מויליאה, יבורון תרכח).

כה"ג, — ר"ת: כהן גדול.

א.כהה[1]), ממנו א.כָּהָה, א.כֵּהֶה, *כֵּהוּת, *כֵּהָיוֹן, א.*כֵּהוּי, *כֵּהִיָּה.

א.כָּהָה[2]), פ"ע, כָּהֲתָה, כָּהוּ, יִכְהֶה, תִּכְהֶה, וַתֵּכַהּ [3]), תִּכְהֶינָה, וַתִּכְהֶיןָ, כָּה'ה, כָּהוּ[4]), כָּהִיתִי[5]), — א) כָּהֲתָה העין, הלש כח הראות, לא יכלה העין לראות היטב, schwach w. (v. Auge); dev. faible (la vue); become dim (the eyes): לא כָהֲתָה עינו ולא נס לחה (דבר' לד ז). זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כָּה'ה[6]) תִכְהֶה (זכר' יא יז). וַתֵּכַהּ[7]) מכעש עיני (איוב יז ז). — וכָהוּ העינים מראות: ויהי כי זקן יצחק וַתִּכְהֶיןָ עיניו מראת (ברא' כז א). ועינו החלו כֵהוֹת[8]) לא יוכל לראות (ש"א ג ב). — ובתו"מ: כהן הסומא באחת מעיניו או שכהה מאור עיניו (נגע' ב ג). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח' סב:). שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת וכו' ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו (מד"ר ברא' סה). הלך (עשו) ונשא (נשים) עובדות עבו"ם והיו מעשנות לפני עבו"ם ויצחק מרית וכהו עיניו (פסיק' רבתי יב). אמרה (רבקה) יעקב הצדיק בני אינו כאן יצחק הצדיק בעלי יושב בבית מפני שכהו עיניו (שם). כל המסתכל בג' דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים (חגי' יו.). כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (מד"ר ברא' סה). בשעה שגלגל החמה ולבנה נכנסין ליטול רשות מלפני הקב"ה עיניהם כהות מזיו השכינה ומבקשין לצאת להאיר לעולם ואינן רואין כלום (שם ויקר' לא). — וביחס להקול, *עמי, רפה: מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך והזק מאד (רב"י שמות יט יט). — ב) בהשאלה, כָּהָה האדם, רפה כחו, נתרשל: לא יִכְהֶה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט (ישע' מב ד). — ובמשמ' *נפחתה מעלתו, ואמר המליץ: אחרי היותי אז בהיכל אל כנר דולק בגוף אפל הלא כָּהִיתִי, עת אזכרה יום דין לארץ יפלו פני ואימה כמעיל עטיתי (ר"י חריזי, תחכמ' יג).

— פע', כֵּהָה, כִּהָה, כִּהֲתָה, כִּהִיתִי[1]), אֲכַהֶה, מְכַהֶה, — כמו קל, בענין מראה וגון של דבר, blass w.; dev. pâle; bec. pale: ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו וכו' וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כֵּהָה [2]) הנגע (ויקר' יג ד-ו). — ובהשאלה, כִּהֲתָה

---

[1]) בארמ' כהא כמשמ' שרש זה בעבר' בענין ראות העין. בערב' אין שרש זה משמש במשמ' שהוא משמש בו בעברית.

[2]) עי' בהערה להשרש. — [3]) כמו וַתֵּכַל וכדומה. — [4]) כך לפי הקרי, עי' לקמן. — [5]) ר"י חיוג. — [6]) נמסר במסור': כהו קרי. — [7]) אמר ר"י חיוג: ראוי להיות ותכהה. — [8]) ר"י חיוג וריב"ג לא העירו כלום על צורה זו. רד"ק אמר: פירוש החלו להיות כהות, או יהיה כֵּהוֹת מקור ויהיה קמץ קטן תחת קמץ גדול והיה משפטו כָהוֹת בפלס אָלוֹת שוא רָאוֹת רבות. ע"כ. רוב החדשים רואים במלה זו תאר. ואמנם מצאנו בתלמוד הפעל התחיל בעבר משמש עם פעל בינוני אחריו, אבל לא עם תאר. ולכן נראה כי כֵהוֹת הוא בינ' מהקל במקום כ'הות, ויש סמך לדבר מלשון המשנה: עשרה בתים הן הכהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור הכהה בשני וההולך לו קולפו והוא טעון צפרים הפושה בראשון חולץ וקוצה וטח (נגע' יג א). בכל הספרים כתובה מלה זו בלי אות ו אחרי הכף, ואעפי"כ הפעלים ההולך, הפושה, שלאחריה מעידים גם על הפעל כהה שהוא בינ' קל, וכן באמת כותבים המפרשים כוהה במקום שהם מדברים בלשונם הם, כך שם בפרוש הרמב"ם. — [1]) זה והבאים אחריו ר"י חיוג. — [2]) ר"י חיוג הביא מלה זו עם כהות לבנות, כאלו היה גם כהה זה תאר. וכבר נשא ונתן בדקדוק מלה זו ריב"ג, אמר וז"ל: ואעלם אנ אבא זבריא אדח'ל כהה הנגע מע כהות לבנות מהמלא ולא ידכר פיה שיא' לא אנ כאנ פעלא ח'פיפא או ת'קילא או צפה מת'ל והיא

הרוח: ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (יחזק׳ כא יא-יב).
—הִפע׳, *הכהה, מכהה, מַכְהִים,—הכהה את העין: אמר הקב״ה יהי יצחק יוצא לשוק (ויהיו הבריות אומרים זהו אביו של אותו רשע) אלא הריני מכהה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו (מד״ר בראש׳ סה). יסורים של עוני מכהין עיניו של אדם (מד״ז רות, ותאמר אליהן).—ובמשמ׳ ״עשהו עִוֵּר: שאם הרג את הנפש כיון שאין לנו ארבע מיתות מכהין את עיניו (תקו׳ הגא׳, הרכבי ב״ס). — ואמר הפיטן: זכור הפכפך דרך איש זר, והכהה מאור אב בעשן זר (קרוב׳ פר׳ זכור, זכור אים). ובעשנו נעשן והכהה מאורים, בעבורו

כהה לכנ מעתבר רתבה כלאמה ידל עלי אנה ענדה ואחד כהות לבנות לאנה ד׳כרה וד׳כר בעדה כהות לבנות בעד אנ ד׳כר אלפעל אלמאצ׳י ואלמשתקבל ולקד כאנ ואנ׳בא עליה איצ׳א תביינ ונז כהות לבנות פלם יפעל פאנא מבינ לכ התינ אללפט׳תינ אקול אנ כהה הנגע פעל מאצ׳ ת׳קיל אצלה אלתשדיד לולא מכאנ אלהא׳ וליש יג׳וז אנ יכונ צפה מונת׳ה ללנגע מקדמה עליה לאנ אלנגע מד׳כר לא מונת׳ ואנמא הו פעל מאצ׳ אח׳בר בה ענ חאל אלנגע כמא קיל איצ׳א והנה הנגע עמד בעיניו ואמא קול אלכתאב נגע צרעת כי תהיה באדם פאנ הד׳א אלתא׳נית׳ ללצרעת לא ללנגע, ע״כ, ובעבר׳: ודע כי ר׳ יהודה הביא כהה הנגע עם כהות לבנות סתם ולא זכר בו מאומה אם הוא פעל קל או כבד או תאר כמו והיא כהה אך הנראה מסדר דבריו מורה שהוא אצלו אחד כהות לבנות כי זכרו וזכר אחריו כהות לבנות אחר שזכר הפעל החולף והפעל העתיד והיה ראוי לו גם כן לבאר משקל כהות לבנות ולא עשה ואני מבאר לך שתי המלות האלה אומר כי כהה הנגע פעל חולף כבד עקרו הדגשות לולא ההא ולא יתכן להיות תאר בלשון נקבה לנגע מוקדם כי הנגע לשון זכר ולא לשון נקבה אבל הוא פעל חולף ספר בו ענין הנגע כמו שאמר עוד והנה הנגע עמד בעיניו אבל מה שאמר הכתוב נגע צרעת כי תהיה באדם לשון נקבה הנה שב על הצרעת לא על הנגע. ורד״ק אמר: ויתכן להיות כהה הנגע פועל עובר מזה הכבד אלא שאין מנהג מאשר עיניהם הא מהדגוש להיות פא הפעל בצרי כי אם בחירק כמשפטו בלא אות גרונית נִהג מִהר טִהר לִהט כִּהן וכן מזה השרש ולא כִּהה בם אם בן טוב הוא שיהיה כהה הנגע תאר מן כהות לבנות כאשר כתבנו ואעפ״י שמלת נגע לשון זכר אפשר שתמצא לשון נקבה כמו נגע צרעת כי תהיה באדם או תשוב תהיה אל הצרעת. ע״כ.

נמנעתי להודע בשערים (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, כבורי מעזהו).
—*הכהה את החמה וכדומה, עשה שיראה אורה כהה: תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה (מד״ר ויקר׳ כ). ויז עוף טהור הוא וכו׳ בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה (בס כב). — ואמר המליץ: אמי הלא תראי הסהר בעת שלימותה תחשך הלא תראי הכוכבים המאירים איך תכהם האפילה (רמ״ע פנקיירה, גלרי היגון 14). — ובהשאלה, ״הכהה את כחו: שקונסין אותו ונוטלין את ממונו ומכהים את כוחו ואת רוחו (תקו׳ הגא׳, הרכבי ב״ס). —הכהה את פניו, עשה, בגערה וכדומה, שמראה פניו יהיו כהים, חשכים: לא הכהה פניהם להעבירן מגדולתן (רב״י ב״א ג יג).
—הָפע׳, ״הֻכְהָה, הוכהה,—שֶׁהֻכְהוּהוּ: הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא (רב״י ויקר׳ יג ו). כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שהוכהה לבנוניתו (בו״ת תרומ׳ הדבן למו).

א.**כֵּהֶה**, ת״ג, לזכר כֵּהָה, מ״ר כֵּהוֹת,—גַּוָּן כֵּהֶה, לֹבֶן כֵּהֶה. שאינו לבן עז ומבהיק, blass, matt; pâle mat: והנה אין בה (בבהרת) שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כהה (ויקר׳ יג כא). והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת (בס לט). — ובמשנה: אין רואים הנגעים בשחרית וכו׳ ולא ביום המעונן לפי שהכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה (נגע׳ ב ב). — ואש כֵּהָה, שאין אורה מבהיק, שהלך וכבה: קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה (ישע׳ מב ג). — ורוח כֵּהָה, רוח של עצב ויגון: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה (בס סא ג).—*ונצוץ וכדומה: היו מדליקין עלינו נרות בשעה שהיו כיהים היינו יודעין שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהוא לילה (ירוש׳ פסח׳ א כז.). נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (בס:). מרגלית היתה לו (לנח כשהיה בתיבה) והיה תולה אותה ובשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד״ר בראש׳ לא). — ״והעין: היתה עינו כהה והסר מאורה וכו׳ וסמא (האדון). העין הכהה (רמב״ס, עבדים ה ט). —*הלון כֵּהָה, שאין הרבה אור עובר בו: אמר ר״ה הלונות היו בבהמ״ק

ומהן היתה אורה יוצאה לעולם וכו׳ חלונות כ ה ו ת היו אטומות היו מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (פסיק׳ דר״כ, קומי אורי).

ב. כהה[1], ממנו ב. כָּהָה, ב. ֹכִּהוּי.

ב. כָּהָה[2], —קל לא נהוג.

—פע׳, כִּהָה, כִּהִיתִי[3], אֲכַהֶה, —כִּהָה בפלוני בשביל דבר, גער בו ונזף אותו, **anfahren; réprimander; rebuke:** והגדתי לו (לעלי הכהן) כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כִהָה[4] בם (ש״א ג יג).—והשתמשו בו גם בסהמ״א: שאחד מבני הרבנים כ ה ה בי פעמים על לומדי לעתים בלשון הערב מעט מחכמה הלמודית לפני החכם הגדול חתני ר׳ שמואל נ״ר בן החכם ר׳ יהודה אבן תבון וצ״ל ויהי כי הציק בי המכהה בדבריו ויאלצני עניתי לו כדבריו (הקד׳ מלמד התלמידים לר״י אנטולי). ולפי שרב התלמידים יפסקו תלמודם ויעזבוהו אחר צאתם מבית הרב כ ה ה תחלה בעצל על זמן הקצירה כי בזה יכשלו רבים מן התלמידים (שם, שופטים). זאתה לא כ ה י ת בבתך ולא הכלמתה (יוסף כס״ב להרמב״ם, חמדה גנוזה יז). מולי גרם כי מצאתי מנגד לדברי וכו׳ להבאישני קצת או לחוש לכבודו על אשר לא כ י ה ה הוא בם עד עתה (שו״ת מים רבים, או״ת כב).

ב. כֵּהָה[5], ש״נ,—הקלת המחלה ורפואה: אין כֵּהָה[6] לשברך נחלה מכתך (נחו׳ ג יט).

א. ֹכִּהוּי, ש״ז, — שה״פ מן כִּהָה הנגע: כ י ה ו י נגע צרעת שמור בשיעור גרים (הזהר׳ ר״י ברגלוני, אדברה). —ומן כָּהָה האור, ואמר הפיטן: עוד יבוא וימלוך ויואל בצביון, וחפרה הלבנה ובושה החמה ב כ ה ו י ראיון (סליח׳ ג׳ עי״ת, ירושלם).

---

1) אין רוב חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ לקמן בהערה להערך.

2) בסור׳ כאא במשמ׳ גערה ונזיפה, ועי׳ לקמן. —3) ר״י חיוג. — 4) חשבו רוב חכמי הלשון גם פעל זה משרש א.כהה, אך אין במשמ׳ שרש זה דבר שיסתעף ממנו בדרך טבעי משמ׳ שתוש זה.

5) עי׳ הערה לקמן.—6) אמר ריב״ג: ואמא אין כהה לשברך פהו מנ מעני ולא יגהה מכם מזור וכאנ אלכאפ מבדלה מנ ג׳ים והו אשם עלי זנה גאה וגאון, ע״כ, ובעבר׳: אבל אין כהה לשברך הוא מענין ולא יגהה מכם מזור וכאלו הכף מומרת מגימל והוא שם על משקל גאה וגאון.

ב. ֹכִּהוּי, ש״ז, — שה״פ מן כֵּהָה בו: לא יצא מענין הכ ה ו י והגערה (ר״ש א״ת, מו״נ ג כג).

***כִּהוּן**, ש״ז, — שה״פ מן כִּהֵן: וכבס בגדיו הכהן ב כ י ה ו נ ו וטמא הכהן עד הערב כהן ב כ ה ו נ ו לדורות (יומ׳ מג.). ונתנו בני אהרן הכהן ב כ י ה ו נ ו לימד ע״ל כ״ג שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה (זבח׳ יח.). בני אהרן הכהנים וגו׳ הכהנים ב כ י ה ו נ ן (שם).—ואמר הפיטן: הדר כִּהוּן אפודיך, נעם מלכות כבודך, שני שדיך (יוצ׳ שבת חוהמ״פ, אלה ואלה). ויעורר אהבת איתנים, וכ ה ו ן פאר חתונים (יוצ׳ ב סכות, כי אקח מועד). — *ופעולת הכהן להגיד עתידות וכדומה: הרמב״ם כתב כי ענין הקסם והכיהון הוא שפע שופע (רבנ״ל דורן, מגנ״א, ח״י ד).

כְּהוּנָּה, — עי׳ כְּהֻנָּה.

***כֵּהוּת**, ש״נ, — סגולת עינים כֵּהוֹת: הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות אלא כ ה ו ת[1] עינים (מגי׳ כח.).—ובסהמ״א: כי הוא רמז על כ ה ו ת עיני בנה (ראב״ע בראש׳ כ יח). ולזה המשיל הפסק נבואתו (של עלי) ב כ ה ו ת העינים והעדר הראות (ר״י אברבנאל, ש״א ג ג)—ושל גוף כהה: והנוטה (מהיציאות) אל רכיכה וכ י ה ו ת ועפרירות (פרקי משה ו).

***כְּהִיָּה**, ש״נ,—שה״פ מן א. כָּהָה: שאין עזות המראה סימן טומאה ולא כ ה י ת ו סימן טהרה (רמב״ם, טומא׳ צרע׳ א יא).

***כִּהָיוֹן**, ש״ז,—א) כִּהְיוֹן הנגע וכדומה: חזר לכ ה י ו ן טהור (תוספתא נגע׳ ה ו).—ב) *כִּהְיוֹן עינים, עלה בכה הראות: יטהר את העינים לרפאם מכל נשף וגם לובן וגם כ ה י ו ן (אסף הרופא, 48, כ״י מינכן). שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כ ה י ו ן עינים (רב״י תהל׳ קט יד).—ג) *כִּהְיוֹן שִׁנַּיִם, כמו קהיון: ויקרה להם (להשנים) הכאבים החזקים וההכוך ויקרה להם הכ ה י ו ן והוא מין מכאביהם (קאנון ג ז, הכניס א). ואוסיף לה מנה אחת אפים, פיק ברכים כ ה י ו ן שנים, כאב עינים ורפיון ידים (נגידת הזמן יא).

כהן[2], ממנו כּ הֵן, כֹּהֵן, כְּהֻנָּה, *כִּהוּן, *כּ הֶנֶת, *כּ הֲנִי.

---

1) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ כסיית.

2) שרש שמי משתף בכל הלשונות השמיות. אבל, רק בלשונ׳ השמיות הצפוניות נתפתח המושג למעלה עליונה, בעוד שבערב׳ נשאר במשמ׳ הראשונה של קוסם ומגיד עתידות.

כֹּהֵן[1], ש"ז, מ"ר כהנים, כהני, כהני, כהנינו, כהניך, כהניו, כהניה, כהניהם,—אדם העבד עבודת הקדש לאלהים במקדש, מעלה הקרבנות ועושה שאר מעשי העבודה להאלהות, priest ; prêtre ; Priester : ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ (בראש׳ יד יח-יט). פוטי פרע כהן און (שם מא מה). יתרו כהן מדין (שמות יח א). מתן כהן הבעל (מ"ב יא יח). והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן (שופט׳ יז ה). ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפוד ואת התרפים ואת המסכה ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל (שם יח יח-יט).—ומ"ר : רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה (בראש׳ מז כב). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני (שופט׳ יח ל). ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח). לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון (ש"א ה ה). ויקראו פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה נעשה לארון יי׳ הודיענו במה נשלחנו למקומו (שם ו ב). ויעש (ירבעם) מקצות העם כהני במות (מ"א יג לג). כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו (מ"ב י יט).—ובפרט כהני יי׳ אלהי ישראל מבית אהרן : אדם כי יקריב מכם קרבן ליי׳ וכו׳ והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם וכו׳ ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וכו׳ וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים וכו׳ והקטיר הכהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח ליי׳ (ויקר׳ א ב-ט). וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו כי בו בחר יי׳ אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יי׳ הוא ובניו כל הימים (דבר׳ יח ג-ה). כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם וכו׳ וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו ובאת אל הכהנים הלוים וכו׳ ודרשת והגידו לך את דבר המשפט (שם יז ח-ט). ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי׳ אלהיך לשרתו ולברך בשם יי׳ (שם כא ה). נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור וכו׳ וטמאו הכהן (ויקר׳ יג ט-יא). ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים (ש"א יד לו). שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל (הוש׳ ה א). הכרת מנחה ונסך מבית יי׳ אבלו הכהנים משרתי יי׳ (יואל א ט). ואתם כהני יי׳ תקראו משרתי אלהינו (ישע׳ סא ו). הכהנים לא אמרו איה יי׳ (ירמ׳ ב ח). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (שם יח יח). נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם (תהל׳ קי ד). ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים (עזר׳ ב סג).—ובכנ׳ : כהני וזקני בעיר גועו (איכ׳ א יט). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יי׳ ישענו (מיכ׳ ג יא). מחטאת נביאיה עונות כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ׳ ד יג). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות (עזר׳ ט ז). כהניך ילבשו צדק (תהל׳ קלב ט). המה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם (ירמ׳ לב לב).—כהן הגדול : והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את

---

[1]) בכנענית כהן, מ"ר כהנם : וכן ערת העזם לכהנם (כתב׳ קרתחד׳ 7). אם צועת אם שלם כלל לכהנם (כתב׳ מרס׳ ג).—רב כהנם, הכהן הגדול : ורב כהנם עזרבעל בן שפט (כתב׳ לרכת לעבתר׳ ח). בארמ׳ כהנא. בערב׳ כאהן a), ואמר אלאזהרי וז"ל : אלכאהן אלד׳י יתעטי אלח׳בר ען אלכאינאת פי מסתקבל אלזמאן וידעי מערפה אלאסראר וכו׳ פמנהם מן כאן יזעם אן לה תאבעא מן אלג׳ן ורא׳יא ילקי אליה אלאח׳באר ומנהם מן כאן יזעם אנה יערף אלאמור במקדמאת אסבאב ישתדל בהא עלי מואקעהא מן כלאם מן יסאלה או פעלה או חאלה, ע"כ, ובעבר׳ : הכהן הוא מי שעוסק בידיעת מה שיהיה בעתיד לבוא ויגיד ידיעת הנסתרות וכו׳ והיו קצת מי שסברו כי יש לו סיעה מהשדים יביאו לו את הידיעות, וקצת סברו שהוא יודע את הדברים בהקדמות סבות יבקש בהן הוראות מאורעותיהם עפ"י דברי השואל אותו ופעולתו ומעמדו.—ומשמשת מלה זו בלשון הערב׳ עוד במשמ׳ יותר פשוטה, והוא מי שעוסק בעניני חברו ומשתדל בצרכיו : ואלכאהן איצ׳א פי כלאם אלערב אלד׳י יקום באמר אלרג׳ל וישעי פי חאג׳תה ואלקיאם באשבאבה ואמר חזאנתה (שם), ובעבר׳ : וכאהן במו"ב בדבור הערבים מי שעומד בעניני אדם ועוסק בצרכיו והוא המשען בעניניו ובשעת צרכו.—והנה קצת החדשים סברים שזו היא משמ׳ הראשנה והעקרית של המלה, והכהן הוא כעין המתוך בין האדם והאלהות. ועי׳ עוד בהערה לערך כהנה.

---

a) كَاهِن

ידו ללבש את הבגדים (ויקר׳ כא י). עד מות הכֹּהֵן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש (במד׳ לה כה). ויעל ספר המלך וְהַכֹּהֵן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי׳ (מ״ב יב יא). הלקיהו הַכֹּהֵן הגדול (שם כב ד). היה דבר יי׳ ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הַכֹּהֵן הגדול (חגי א א). ויראני את יהושע הַכֹּהֵן הגדול עמד לפני מלאך יי׳ (זכר׳ ג א). ויקם אלישיב הַכֹּהֵן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן (נחמ׳ ג א). — הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ: אם הַכֹּהֵן המשיח יחטא (ויקר׳ ד ג). וְהַכֹּהֵן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה (שם ו טו). — כֹּהֵן הראש, כמו הכהן הגדול, וכֹהֵן מִשְׁנֶה, השני, אחרי הכהן הגדול: ויקח רב טבחים את שריה כֹּהֵן הָרֹאשׁ ואת צפניהו כֹּהֵן משנה (מ״ב כה יח). ויצו המלך את חלקיהו הכהן הגדול ואת כֹּהֲנֵי המשנה ואת שמרי הסף (שם כג ד). — וישר בן סירא: גדול אחיו ועטרת עמו שמעון בן יוחנן הכהן אשר בדברו נפקד הבית ובימיו חוזק ההיכל וכו׳ בקבלו נתחים ביד אחיו והוא נצב על מערכות סביב לו עטרת כהנים כשתילי ארזים בלבנון (כ״ס גני׳ נ א-יב). — ובמליצה, מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, ממלכה שכל יושביה אנשים טהורים, עֹבדי אלהים: ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כֹּהֲנִים וגוי קדוש (שמות יט ה-ו). — ובתו״מ וסהמ״א כמו במקרא: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ׳ א א). ואין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום (שקל׳ א ג). מקום דריסת ישראל (בעזרה) אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (תמיד ב א). עיר אחת היתה בא״י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים (ברכ׳ מד.). כהנים זריזין הן (שבת קיד:). א״ר יוחנן בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח׳ מט.). כהן שעשתה לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד (יומ׳ לה:). כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו (שם עג:). כהנים אסורין לשתות יין לעולם (תעני׳ יז.). בשלשה מקומות נשאו כהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשהסיבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו (סוט׳ לג:). שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ (סנה׳ צ:). בא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר מטוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה (זבח׳ סד.). — כֹּהֵן מְשַׁמֵּשׁ וכֹהֵן שֶׁעָבַר: אין בין כהן משמש לכהן שעבר אלא פר יוה״כ ועשירית האיפה (מגי׳ א ט). — כֹּהֵן גָּדוֹל: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין (יומ׳ א א). וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כהן גדול קרא אתה בפיך (שם ג). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך (סוט׳ ז ח). אמר אותו עכו״ם בעצמו (ששמע תפארתו של כה״ג) אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול בא לפני שמאי א״ל גיירני ע״מ שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו (שבת לא.). אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גיזברין (פסח׳ נז.). מקדש ראשון שעמד ד׳ מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא י״ח כהנים גדולים וכו׳ מקדש שני שעמד ד׳ מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים גדולים [1] (יומ׳ ט.). מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מערב שבת לערב שבת (תעני׳ יז.). ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה (הורי׳ יא:). כהן גדול צריך שיהיה גדול מכל אחיו הכהנים בנוי בכח בעושר בחכמה ובמראה (רמב״ם, כלי המקדש ה א). — כהן הדיוט: כהן הדיוט לא ישא אילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ׳ ו ה). כהן הדיוט אינו נכנס לעזרה אלא א״כ הביא עשירית האיפה משלו (תוספתא בקו׳ ג כה). — כהן משיח: הורה כהן משיח לעצמו שוגג ועשה שוגג מביא פר (הור׳ ב א). כהן משיח שחטא ואחר כך עבר ממשיחותו (שם ג א). — כֹּהֵן משוח מלחמה: (מה שכתוב) ונגש הכהן (בשעת מלחמה) זה כהן משוח מלחמה (סוט׳ ח א). — ודבור: ישמעאל כהן מסַיֵּע כהנים [2], ר״ל כל אחד מסיע את בני משפחתו או בני חבורתו. — *תורת כהנים, עי׳ תורה. — ומשל, *מי ראה כהן בבית הקברות, יאמרוהו למי שמבקש אדם במקום שאינו ראוי שיהיה שם: לכהן שהיה לו עבד שוטה יצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות וכו׳

—[1]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ הדפוס חסרה המלה גדולים.
—[2]) בארמ׳: ישמעאל כהנא מסייע כהני (חול׳ מט.).

אמרו לו שוטה מי ראה [1] ה כ ה ן ב ב י ת ה ק ב ר ו ת (מד"ר שמות ה). — ורגיל הדבור: מה לכהן בבית הקברות? כשאדם רוצה לאמר אדות פלוני שהוא לא במקום הראוי לפי ענינו או כבודו.—ומשל "גם לדבר לא במקומו הראוי לו: ותמהתי מאד על הדברים האמתיים אשר מצאתי בהם (בספרי המחקר) כי בתחלה חשבתי כי אין בפיהם נכונה וכו' ואומרה על זה מי נתן כ ה ן ב ב י ת ה ק ב ר ו ת (מ' אלדבי, ש"א ח).— וכֹהֵן במשמ' הקדומה, קוסם, מגיד עתידות: מוליך כֹּהֲנִים שולל ואיתנים יסלף (איוב יב יט).

כִּהֵן [2],—קל לא נהוג.

—פע', כִּהֵן, כִּהֲנוּ, כַּהֵן, לְכַהֲנוֹ יְכַהֵן, יְכַהֲנוּ,—א) פ"ע, כֹּהֵן הַכֹּהֵן, עבד עבודת הכהן, היה במשרת הכהונה: וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לְכַהֵן תחת אביו (ויקר' יו לב). וַיְכַהֵן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במד' ג ד). וימת נדב ואביהוא וכו' וַיְכַהֲנוּ אלעזר ואיתמר (דהי"א כד ב).—כִּהֵן לאלהים, היה לו לכֹהֵן: ואת אהרן ואת בניו אקדש לְכַהֵן לי ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות כט מד-מה). והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וְכִהֵן לי ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וְכִהֲנוּ לי (שם מ יג-יה). —ואמר בן סירא בספרו את תפארת ימים קדומים: וימלא משה את ידו (של אהרן) וימשחהו בשמן הקדש ותהי לו לברית עולם ולזרעו כימי שמים לשרת ול כ ה ן לו ולברך את עמו בשמו (כ"ס גני' מה יה). —ובמליצה: כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מִכַּהֵן לי (הוש' ד ו), לאמר להיות לי כמו כהן. — ב) פ"י, כִּהֵן את פלוני, עשהו כהן: ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לְכַהֲנוֹ לי (שמות כח א). ועשו את בגדי אהרן לקדשו לְכַהֲנוֹ לי (שם ג). — ובהשאלה, כִּהֵן פְּאֵרוֹ, לבש פארו ביפי והדר כמו שלובש הכהן את מצנפתו עליו: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יְכַהֵן [3] פאר וככלה תעדה כליה (ישע' סא י).

—נתפ', *נִתְכַּהֵן,—נהיה כהן, שרת במשרת כהן: א"ר חנינא לא נ ת כ ה ן פנחס עד שהרגו לזמרי (זבח' קא:). לא נ ת כ ה ן משה אלא שבעת ימי המלואים בלבד (שם קב.).—ובספהמ"א: כאשר הרג (פינחס) נשיא השבט על בעילת ארמית השיב חמת השם מעל כל העם ו נ ת כ ה ן ונתן לו השם ברית שלום (מלמד התלמיד, בלק). וכו התחייבו עונש זה אלא שהאריך להם עד היום ש נ ת כ ה נ ו בו (שם, שמיני).—ובמשמ' "לבש בגדי פאר ועדיים, ואמר הפיטן: בטוהר עדיו לובש ה ת כ ה נ י והתפארי, בושם רקוח התבשמי מור ולבונה התקטרי (יוצ' שבה"ג, אתי מלבנון).

כְּהֻנָּה [1], כהונה, ש"נ, סמי' כְּהֻנַּת, כְּהֻנַּתְכֶם, כְּהֻנָּתָם, מ"ר כְּהֻנּוֹת,—א) תלבשת הכהנים, Tracht der Priester; mise des prêtres; dress of priests: ואת בניו (של אהרן) תקריב והלבשתם כתנת וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כְּהֻנָּה לחקת עולם (שמות כט ח-ט).—ב) משרת הכֹּהֵן, Priestertum; sacerdoce; priesthood: המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יי' וכו' ובקשתם גם כְּהֻנָּה (במד' יו ט-י). והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כְּהֻנַּת עולם (שם כה יג). אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הַכְּהֻנָּה ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים (עזר' ב סב-סג). —ובתו"ש: משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיו ה כ ה ו נ ה (סוט' ט טו). שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כ ה ו נ ה וכתר מלכות (אבות ד יג). הכריז ר' ינאי ואמר אין כ ה ו נ ה היום (ירוש' נזיר ז נו.). ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך ינאי המלך רב לך כתר

—[1]) בילקוט (שמות, רמז קעז): שוטה שבעולם כ ה ן אתה מבקש בבית הקברות.

[2]) עי' הערה להשרש.—[3]) יונתן תרגם ככהנא רבא דמתקן בלבושוהי. ובעין זה רש"י: אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול. ע"כ. ורד"ק: יגדיל פארו בלבושים נאים. ע"כ. ויותר נראה כי הכונה בפאר באן לכסוי הראש

הנקרא פאר. ובספהמ"א השתמשו במליצת יכהן פאר במשמ' תופס משרה גדולה של כבוד ותפארה.

[1]) בערבית כהאנה a), ואמר אלאזהרי: כאנת אלכהאנה פי אלערב קבל מבעת' שידנא רשול אללה צלי אללה עליה ושלם פלמא בעת' נביא ותרשת אלשמאי באלשהב ומנעת אלג'נ ואלשיאטינ מנ אשתראק אלשמע ואלקאיה אלי אלכהנה בטל עלם אלכהאנה, ע"כ, ובעבר': הכהונה היתה אצל הערבים קודם משלחת השליח עה"ש, וכאשר נשלח הנביא והאירו השמים בזהר נגה הכוכב המבהיק ונמנעו השדים והשטנים מגניבת הנסתרות והגעתן להכהנים בטלה הכהונה.

a) كَهانَة

מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (קדוש׳ סו.). לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה (זבח׳ קכ.).—ובמשמ׳ כללות הכהנים: מסרוהו (את הכ״ג) זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס (יומ׳ א ה). וארבעה ילדים מפירחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג (סוכ׳ ה ב). ופרחי כהונה איש כסתו בארץ לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן (תמיד א א). זקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (תוספתא סוט׳ ח ט). בראשונה היו מכניסין עורות קדשים בלשכת בית הפרוה והיו מחלקין אותן בערבית לכל בית אב שבאותו היום והיו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע התקינו שיהו מחלקין אותן בערבי שבת לכל משמר ומשמר ועדיין היו גדולי כהונה באין ונוטלין אותן בזרוע עמדו בעלים והקדישום לשמים (בס מנח׳ יג יח-יט). אם היו כוהנות נפסלו מן הכהונה א״ר יוסי זאת אומרת שהאונסין פוסלין בכהונה כאשת איש (ירוש׳ יבמ׳ ג ה.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי׳ ג.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרים אותו לכל אדם משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קדוש׳ עא.). — כהונה גדולה, משרת הכהן הגדול: כהן גדול שעבד בכהונה גדולה קודם שיביא עשירית האיפה (רמב״ם, כלי המקדש ה ט). —ועבודת הכהנים: ואתה ובניך אתך תשמרו את כְּהֻנַּתְכֶם לכל דבר המזבח (במד׳ יח ז). ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כְּהֻנָּתָם והזר הקרב יומת (בס ג י). — ומתנת העם לכהנים: כי אין חלק ללוים בקרבכם כי כְּהֻנַּת יי׳ נחלתו (יהוש׳ יח ז). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הַכְּהֻנּוֹת לאכל פת לחם (ש״א ב לו). — והשתמשו במלה זו בסהמ״א גם במשמ׳ של שרות ומשרה בכלל.

*כֹּהֲנִי, ת״ז, לנק׳ כֹּהֲנִית,—של כְּהֻנָּה: וזאת הממשלה הם שני מינים ראשות המלך והיא המדינה אשר היו דעותיה ופעולותיה כפי מה שיחייבוהו ההכמות העיוניות והשנית ראשות הטובים והיא אשר יהיו פעולותיה ודעותיה מעלות לבד וזאת תקרא הכהניית ויאמר שהיא היתה נמצאת בפרסיים הראשונים (נופת צופים כ יז).

*כֹּהֶנֶת[1], ש״נ,—אשה ממשפחות הכהנים: ולא תהא כהנת (נאמנת להעיד) כפונדקית (יבמ׳ יו ז). המדיר את אשתו מליהנות לו וכו׳ בישראל חדש אחד ובכהנת שנים (כתוב׳ ז א). המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש׳ ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (בס יב). מעשה היה (שהביא העבד את הגט) וכהנת היתה ולא השו להן משום ריח פסול (ירוש׳ גיט׳ ב מד ג). לנכרי ועבד שבאו על הכהנת ועל הלויה ועל בת ישראל שפסלוה (קדוש׳ עה:). מנחת כהנת נאכלת מנחת כהן אינה נאכלת (חול׳ קלא:). נבעלה באונס מותרת לו ברצון אסורה לו והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו (דא״ר א).—ומ״ר: ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה (יבמ׳ ג י). כהנות[2] מותרות לצאת חוצה לארץ מ״ט אמור אל הכהנים לא אל הכהנות (ירוש׳ קדוש׳ א סא ג). עיר אחת היתה בא״י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות (ברכ׳ מד.). —*כהנת כפונדקית, משל ישתמשו בו אם מי שהוא קל הערך זוכה לכבוד יותר ממי שהוא גדול והשוב ממנו: ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה׳ ויעבדו את הבעלים וכו׳ ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה׳ ולא עבדוהו אפילו בשותפות אמר רבי אבא בר כהנא לא תהיה כהנת[3] כפונדקית (מד״ר איכ׳, פתיח׳).

כה״ר,—ר״ת: כבוד הרב ר׳.

*כַּו[4], ש״ז, מ״ר כַּוִּים, סמי׳ כַּוֵּי, — כעין חלון קטן, Lucke; lucarne; aperture.—ובהשאלה, החלולים שבגוף האדם: רבי יהודה אומר עשאך כוין כוין (ספרי דבר׳ שט).—ובמשמ׳ העקרית: הצור ידודון מלאכי צבאות מרוצתם בלי לעקב, כוון עת רצון כַּוֵּי רקיעים

[1]) בכנענית כהנת, אשה משמשת להאלהות במשרת הכהונה: ואמי אמעשתרת כהנת עשתרת רבת (כתב׳ אשמנעזר יח).—[2]) כך בשרידי הירושלמי, דף 226, ובנוסח׳ הדפוס: כהנת.—[3]) נוסד על המאמר במשנה יבמ׳ שהובא למעלה.

[4]) בארמ׳ כוא, כוין: וְכַוִּין פתיחן ליה בעליתה (דני׳ ו יא). וכן בסורית. בערב׳ כַּו a).

a) كوّ

לקוב (אופן בכת תבוכה, יהאזינו), ר"ל לנקב חלונות ברקיע. —ובמליצה, "כֵּוֵי הַגַּלִּים וכדומה, מה שבין גל וגל, ואמר הפיטן: כנכנסו (המצרים לתוך הים) טרקת כֵּוֵי גליך, ירית חץ בנץ החזר גלגליך (בכת א׳ אח"פ, ויובע).

כו׳, וכו׳,—ר"ת: וכולו, וכלה, ר"ל וכל השאר.

כּוֹאֵב, ב"ז, מ"ר כּוֹאֲבִים,— מי שיש לו כְּאֵב, גופני או רוחני: ואני עני וְכוֹאֵב ישועתך אלהים תשגבני (תהל׳ סט ל). —ובסהמ"א: השבתי כל פרין מני שום אדם עלי ארין ובמוני בבל כ ו א ב י ם לא מצאתי (אגר׳ מנחם כ"ס לחסדאי).—ואמר המשורר: יִמַר (היין) וכל מרי נפשים יערב להם, וריַשם כ ו א ב י ם ישבחו (רמב"ע, דיואן סו, כ"י בודליאנה).

***כּוֹב**[1], ב"ז, מ"ר כּוֹבִים, — מין ממיני הקוצים, וקוין בכלל: כ ו ב על כ ו ב תוספת על בית מלא (מד"ר ברא׳ סו). (משל) למגל כוסחת כ ו ב י ן (בם מט). כשהיו בסיני היו שושנים וורדין עכשיו נעשו סריות נעשו כ ו ב י ם [2]) (בם במות מג).

***כּוֹבִית**[3], ב"נ, מ"ר כּוֹבִיּוֹת,—כדור קטן, Kügelchen, globule ; bullet: וברקים טורדין ויוצאין מגלגלי עיניהם ו כ ו ב י ו ת אש מחוטםם ולפידי גחלים מפיהם (היכל׳ רבתי טו, ביהמ"ד יליני ג). א"ר ישמעאל מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה במבוי הגדול אשר בבית ה׳ וישבתי על ספסל של שיש טהור וכו׳ ובאו רשב"ג ור"א בן דמה וכו׳ וישבו לפניו וכל שאר המון החבירים עומדין על רגליהם ורואין כ ו ב י ו ת של אש שהפסיקו ביניהם וביניגו (בריית׳ מפרקי המרכבה).

כּוֹבֵס[4], ב"ז, מ"ר כּוֹבְסִים,—מי שמלאכתו היא לְכַבֵּס בגדים, Wäscher; laveur, blanchisseur; vasher: ויאמר יי׳ אל ישעיהו צא נא לקראת אחז וכו׳ אל קצה תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כוֹבֵס (ישע׳ ז ג). — ובתו"מ: אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכ ו ב ס עכו"ם אלא כדי שיעשו מבעוד יום (שבת א ח). אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכ ו ב ס עכו"ם שלשה ימים קודם לשבת (בם ט). מוכן שהכ ו ב ס מוציא (מן הצמר) הרי אלו שלו ושהסורק מוציא הרי אלו של בעל הבית הכ ו ב ס נוטל שלשה חוטין והן שלו (ב"ק י י). אמר לו כ ו ב ס טליו זו של אביך היתה ולקחתיה ממנו נאמן (תוספתא מע"ב ה יג). יצתה בת קול ואמרה אף ההוא כ ו ב ס מזומן הוא לחיי העוה"ב (כתוב׳ קג:). ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כ ו ב ס אומר לו מה טיבו אצלך אתה מכרתו לי אתה נתתו לי במתנה לא אמר כלום (ב"ב מה:). רבותינו אמרו אפילו היו כליו (של קרח ועדתו) ביד הכ ו ב ס היו מתגלגלים ובאין ונבלעין עמהם (מד"ר במד׳ יח). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כ ו ב ס לבית המשרה שלו (בם קהל׳, כל עת).—ומ"ר: אותות הגרדין ואוהות הכ ו ב ס י ן אסורות משום כלאים (כלא׳ ט י). מכבש של בעלי בתים וכו׳ ושל כ ו ב ס י ן לא יגע בו (שבת כ ה). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים ו הכ ו ב ס י ן ר"י אומר אף הרצענים (פסח׳ ד ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כ ו ב ס י ן (ב"ב ב א). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחד עם הנשים כגון הסדרין וכו׳ והחייטין והספרין והכ ו ב ס י ן (תוספתא קדוש׳ ה יד). עלל של כ ו ב ס י ן ושלשלת של מפתחות והבגד שהוא תפור בכלאים (שבת מח:). —*משלות כובסים, עי׳ ערך משלות.

*כובלת,—עי׳ *כוכלת.

כּוֹבַע[1], ב"ז, מ"ר כּוֹבָעִים,—א) כסוי הראש, לפנים בפרט גבוה, של מתכת וכדומה שלבשו אנשי המלחמה, Helm ; casque ; helmet: ויצא איש

---

[1]) בארמ׳ וסור׳ כובא. בערב׳ כ֗ב a).—[2]) כך צ"ל במקום כובים שבנוסח׳.

[3]) בארמ׳ כוביתא: כ ו ב י ת א דעיבא בעלמא הוא דחזי (ר"ה כז.), ואעפ"י שיש גרסות כובית בכף, בכ"ז נראה כי העקר היא הגרסה כובית בבית.

[4]) כך גם בכנעני׳ שם אומנות כבס: הכ ב ס עבד חנא בן עבד אשמן (Karth. 10).

a) كُبّ

---

[1]) משק׳ אוצר, גזול, ומלרע. ובספו׳ מלעיל: ודע כי כובע וקובע אצל ר׳ יהודה קמוצים כמו תותח אבל אנחנו לא ראינום בספרים אשר ראוי לבטוח בהם כי אם פתחין אלא שכובע בקצת המקומות מלעיל הוא, וכובע נחשת, וכובע ישועה בראשו, ובקצתם מלרע והוא מגן וכובע תלו בך, כלם מגן וכובע, ובא כלם מגן וכובע קמין מפני שהוא בסוף פסוק אך ונתן קובע נחשת על ראשו הוא מלרע ולית דכותיה וכן צנה ומגן וקובע מלרע ולית דכותיה (הרקמה, בער טו). ולא נתברר טעם זרות זו של מקום הנגינה. יש סוברים שהמלעיל הוא ממשקל פֹעַל, כֹבַע, שהיה נהוג כבו"כ. ואין למלה זו

הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו וכו׳ וְכוֹבַע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א יז ד-ה). כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם וכו׳ כלם מגן וְכוֹבָע (יחזק׳ לח ד-ה). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בְּכוֹבָעִים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (ירמ׳ מו ג-ד). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וְכוֹבָעִים ושרינות וקשתות (דהי״ב כו יד).—ואמר הפיטן: וישימו כובע על ראשיהם ולבשו שריונים, ויחגרו איש חרבו ונטלו כידונים (יוצ׳ אחרון פסח, אמץ גבורותיך).—כּוֹבַע ישועה, כובע של גבור שמביא ישועה להחיל: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו וילבש צדקה כשרין וְכוֹבַע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (ישע׳ נט יו-יז) — ואמר הפיטן: חבש כובע ישועה בראשו, הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (שיר הכבוד, אנעים).— ובתו״מ: ואם היתה (הביצה השלוקה) כמין כובע אינו הבור (עדי׳ ב ד). אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סילפירי אלו לובשי כובעים ואלו לובשי קיסים (מד״ר כרא׳ לט).—והתרחבה אח״כ הטשמ׳ לכל כסוי ראש בצורת כובע של אנשי המלחמה, קצת גבוה והולך וצר למעלה: ראיתי אותן בני אדם הן אמה וכובעיהן אמה (ירוש׳ גיט׳ א מג ד, קדוש׳ ג סד.). ואלו הם שמנה עשר כלים (שלובש האדם) וכו׳ ב׳ פרגד ותגור שבמתניו וכובע שבראשו וסודר שבצוארו (שבת קכ.). פושט חלוקו ומתיר הגורו ומסלק את כובעו ואח״כ מסלק פרסקו התחתונה (כלה רבתי י). וקודם שיכנס (למרחץ) כיצד יעשה הולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו (דא״ר י). אסור (לאבל) ללכת בכלים מגוהצין וכו׳ ובכובע של ראש (שמחות ז). כובע שמשימין בני אדם בראשיהן יוצא כמין פסל מן הראש כשיעור טפח וכו׳ ועושין אותו להאהיל על הפנים שלא יכם השמש (ר״ח שבת קלח:). הלך ומכר כל נכסיו וקנה בהן מרגלית אחת וקבעה בראש כובעו וכשעבר על הגשר נשבה הרוח ופרח הכובע מעל ראשו ונפל במים (מדר׳ י׳ הדברות ד, ביה״מ ילינק ה). מי שנותן בראשו כובע נאה ומוזהב שעושה זה נער ובער (מלמד התלמיד׳, נשא). כובע של בגד שנותנין בראש כשהוא מהודק בראשו מותר לצאת בו כגון שיש משיחה או רצועה תחת צוארו וקושרו שם וכו׳ וכן נוהגין באשכנז ולותיר לשאת כובעיהן בראשיהן (סמ״ג, לאוין סה). שאותן כובעים שהן קלועין מקש לא השובי׳ כסוי לראש (שו״ת תרומ׳ הדשן י). לא הסירו אבותיכם להם המצנפת והכובע לשישאר הראש מגולה כדרך המשתחוים לאדון שעושים לו כבוד בהסרת הכובע מן הראש (תולד׳ יצחק לר״י קארו, האזינו). וכובעים שלנו שאנו מכסים בו ראשינו (הלבוש, או״ח שג מא). הסרסר לקח את כובעו בידו (יל״ג, העלמות היכבות).—ומשל: הגנב בוער כובע שלו כמשל הדיוט (יעבץ, מגלת ספר 171), ועי׳ ראש.— ובהשאלה, *כסוי הקנה בגרון, וּשְׁפוּי כּוֹבַע, עי׳ שפוי.—ב) בהשאלה, *תיק בצורת כובע: מניחן (את התפלין) בכובע תחת מראשותיו (ברכ׳ כד.).—ג) בהשאלה, *כאב הראש כלו: והכאב (בראש) אשר הוא כאלו יהלם במהלומות יורה על כמו הכאב הנקרא כובע ופלוח הראש הנושנים (קאנון ג א אי). לפעמים יוקחו (אותות המחלה) מצד התכונות והתנועות כמו שתראה בעלה הידועה בשם כובע מקבל רושם בשכיבה אפרקדן על שאר הנחות משכבו (שם שם ט). ולפעמים יהיה (כאב הראש) מקיף הראש כלו ומה שיהיה מזה מורגל ושוקד יקרא כובע ומגבעת בהדמותו אל כובע מכלי הזין שכולל הראש כלו (שם שם כ א). המין הזה מכאב הראש יקרא כובע בשביל שהוא כולל הראש כלו והוא כאב ראש כולל קבוע עומד נושן יתחדש קשיו בכל עת ובפחותה שבסבות מתנועה או משתיית יין או מלקיחת דבר מעלה אדים (שם לב). אלא ששם כובע באמת יאמר בהסכמת הרופאים על מה שהוא בתנאים האלה (שם). ודע כי הכובע הישן לא יסלקהו אלא מה שהוא חזק ההתכה (שם). בכאבים אשר הם בתכלית הקושי והחוזק ככאב פלוח הראש והכאב הכולל הנקרא כובע (פרקי משה ו).

***כּוֹבָעָה**[1], ש״נ, מ״ר כּוֹבָעוֹת,—קבוץ של עמרי הקציר בשדה: המעמר לכובעות[2] ולכומסאות

חבר בלשונות האחיות. השרש כבע נהוג אמנם בערב׳ אך אינו משמש במשמ׳ שיסתעף ממנו השם כובע בדרך טבעי, ולכן יש מי שספקו בשמיותו של השם כובע (Barth NB § 38, b).—ועי׳ עוד קובע.

[1]) קבע צורה זו לוי ואחריו יסטרוב. ואעפ״י שאפשר שגם כובעות שבמשנה הוא מ״ר של כובע, מ״מ כדי לקבל צורה זו של יחיד, אעפ״י שבמה״ש שבמקרא אין פוּעָלָה אלא פוּעְלָה.—[2]) נקוד לַכּוֹבָעוֹת בקטעי משנ׳ מנקד׳ כ״י בודליאנה.

לחרורה ולעמרים (פאה ה ח).—ועי' *כּוּמְסָה.

°כּוֹבָעִי, ת"ז, מ"ר כּוֹבָעִים, — אומן עושה כובעים: בעלי אומנות שמוליכין להן בביתם לתקן כלים כגון צבעין או כובעין או הייטין (רב"י ב"ב מג.).

°כּוֹבֶרֶת, ש"נ, מ"ר כּוֹבְרוֹת,—אשה שמלאכתה לכבר בכברה: צא וראה כוברות בנהרדעא כל אחת ואחת כוברת בנפה ובכברה (ערוך, ערך תזר).

כוה[1], ממנו כָּוָה, כְּוִיָּה, ב.כִּי, מִכְוָה, °כִּוּוּן.

כָּוָה,—קל לא נמצא במקרא.

—נִפע' תִּכָּוֶה, תִּכָּוֶינָה, *נִכְוָה, נִכְוֵיתִי, לִכָּווֹת, לִיכָּווֹת, —נִכְוָה באש, נגעה האש בעורו ועשתה בו כְּוִיָּה, sich verbrennen; se brûler; be burned: כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תִכָּוֶה ולהבה לא תבער בך (ישע' מג ב). היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תִכָּוֶינָה כן הבא אל אשת רעהו (משלי ו כז-כט). — ובתו"מ: איזו היא מכוה נכוה בגחלת או ברמץ (נגע' ט א). היתה גורפתו (את התנור) והכתה הקוץ ויצא ממנה דם או שנכוית ונתנה אצבעה לתוך פיה (כלים ח יא). ומלמדין אותו (את הכהן המקטיר הקטרת) הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). נשבר העצם וניטל צומת הגידים שלה פסולה רשב"א מכשיר מפני שיכולה ליכוות ולהיות (תוספתא חול' ג ו). אדם מושיט אצבעו באור בעולם הזה מיד נכוה (סנה' ק:). שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו (ב"ב עה.). הביאו לפניו (לפני הילד משה שתי קערות אחת מלאה זהובים ואחת מלאה גחלים) ושלח ידו ליקח הזהב ובא גבריאל ודחף את ידו ותפס את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון (מד"ר שמות א). משל להמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי שנכוית אמו (שם ויקר' טו). לתלמיד שהיה מהלך עם רבו וראה גחלת מושלכת סבור שהיא אבן טובה נטל אותה ונכווה לאחר ימים היה מהלך עם רבו וראה אבן טובה היה סבור בה שהיא גחלת והיה מתירא ליגע בה (שם דבר' א).—ובמים רותחים וכדומה: שיהא נותן ידו לתוכה (להרותחים) והיא נכוית (ירוש' שבת ג ו:). מעשה שמתה שפחתו של ר"א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו (נכנס) לבית ונכנסו אחריו אמר להם כמדומה הייתי שאתם ניכוין בפושרין ואי אתם נכוין אפילו ברותחין (שם ברכ' ב ה:), והיא מליצה למי שאינו מבין רמז ברור וקשה.—ובהשאלה, האזן נִכְוֵית, היא נפגעת ולוקה: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאיברים (כתוב' ה:). — *נִכְוָה מגחלתו של פלוני, לקה ונפגע מפני קפדתו של פלוני: והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (אבות ב י). וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה וד' מאות איש שהיו עמו היכן הם נשמטו כל אחד ואחד הלך לדרכו אמרו שלא נכוה בגחלתו של יעקב (מד"ר בראש' עח). — ובמשמ' נפגע ע"י הרעה שבא על חברו: כיון שראה מרדכי את המן בא כנגדו והסוס בידו אמר דומה אני שאין רשע זה בא אלא להרגני וכו' אמר להם (לתלמידיו) עמדו וברחו שמא תכוו בגחלתי (שם ויקר' כח).—ובמשמ' אחרת, °נִכְוָה בגחלתו של פלוני, חש צער מפני כבודו של פלוני: מתעלסים באהבים ועד מחיצתם לא באים באשם נלהבים ובגחלתם נכוים ובפארם הם נאלמים (שבת פר' החדש, וכו').—°נִכְוָה בגחלי העני וכדומה, ואמר הפיטן: ירוחם בך יתום אסיר תקוה, ולבו בגחלי העני נכוה (ילותס, הגדה, כ"י בריט' מוז').—°נִכְוָה בצער: הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול הזה שיש לכל איש (גֵר) הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה (החנוך, עקב, מלוה תלא).

—קל, *כָּוָה, פ"י, כּוֹה, כְּוָאוֹ, כָּוָיו,—כָּוָה אותו, עשה לו כויה באש: כואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה (ב"ק ח א). היתה בו מחיה בעדשה כוה חצייה והלך הצייה (תוספתא נגע' ג ג). הקומקום הזה (של רותחים) כווה ומפציעו מפחם בו (ירוש' פסח' ו לג.). שאם כוייו על כף ידו וצבת על כף ראשו וצבת או שהטיל עליו שלג או צונן (שם ב"ק ח ו:).— ופעול *כָּווּי: משל לחמורה שרעת ונכוית ויצא בנה כווי מי גרם לולד שיצא כווי שנכוית אמו (מד"ר ויקר' טו).

---

[1]) בארמ' ובסורית כוא, ובערב' כוי[a], באותה המשמ' כמו בעברית.

[a]) كوى

—הִפע׳, *הִכְוָה,—כמו קל: התולש סימני טומאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה (נגע׳ ז ד). — ואמר הפיטן: זריבת תפתה הכנת משני דינים, הדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים (סכת ד את״פ, אביתר).

—פִּע׳, *כִּוָּה,—פעל בברזל רותח באש על מכה וכדומה לרפואה: משל להמורה שהיתה חולה והוליכה אצל האפייטרים ו כ י ו ה אותה וכו׳ (מד״ר במד׳ ט). ירחץ הנשיכה במי רגלים או ישים עליה עלוקות או יכונה (מ׳ אלדבי, שבילי אמונה ד).

*כִּוּוּן, ש״ז, מ״ר כִּוּוּנִים,— שה״פ מן *כִּוֵּן, במשמ׳ *כִּוְּנָה: שמתחלת ברייתה (של הנטיעה) היא צריכה כוון (מד״ר ברא׳ טו). משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו ולקח את הסייף לחתך את אביו א״ל פדגוגו אל תייגע את עצמך תן לי ואני חותך הציץ המלך עליו א״ל יודע אני להיכן הי׳ כ ו ו נ ך מוטב שיתלה הסרהון בך ולא בבני (שם ויקר׳ י). והשתנו הנפשות שנוי גדול כפי התגבר הטבעים הארבע עם כוון החכם יתברך לכל חי וחי לצורך כל העולם (כוזרי ה י). תומים שמתמימים הכיוון שמכוין הכהן בשאלה (מכת׳ המאמר׳ לר׳ נתן דופא).—ואמר הפיטן: כרוע ברך להבריך, במות להדריך, כִּוּוּן הין להעריך, בעד עם מעריך (ר״ה קליר, גבס, אפיק מפן).—ובמשמ׳ *דִּיּוּק: פירוש שוות ב כ ו ו ן שתיהן (ערוך, ערך למלס). כי הכללים שכללו הכמים ז״ל בעניני החשבון וכו׳ וכיוצא בכללים אלו שלא אמרו ז״ל על ה כ י ו ו ן הגמור כי אם בקרוב (החינוך, קדוש׳ רנת). וכשעומד בתפלה צריך שיכוין רגליו זה אצל זה ב כ י ו ו ן כאילו אינם אלא א׳ (הלכות או״ת לה א).

—*כִּוּוּן שעה וכדומה, במשמ׳ מחשבה בשעה פלונית והשמוש בשעה זו: תרפים הם צלמים הנעשים ב כ ו ו ן שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאליהן (רש״י הוש׳ ג ד). — ואמר הפיטן: הצור ידודון מלאכי צבאות מרוצתם בלי לעקב, כִּוּוּן עת רצון כזי רקיעים לקוב (שבת תמ׳, האזינו אבירים).— ובמשמ׳ בכונה מיוחדה בשביל דבר מהדברים: שהיו המלאכים רוצים לקבל התורה והשיב להם הקב״ה כלום אב ואם יש בכם שהשם יתברך עשה זה ב כ ו ו ן שיתעוררו המלאכים שיתאוו לקבל התורה (קדוש׳ לוי, דרוש לשבוע׳).

*כִּוּוּץ, ש״ז,—שה״פ מן כִּוֵּץ, כמו *כִּוִּיצָה: כגון לרפואות ה כ ו ו ץ וההתר והכפיה (אילם ליב״ר, כתב מבה מין). תולי ה כ ו ו ץ נולד מסתימת הגידים עבור ליחה גסה ועם אבוד חוש ותנועה באחד מחלקי האיברים ולפעמים בכמה איברים (מעשה טוביה, בית חלש א ג). ולפעמים בא לידי כ י ו ו ץ וביותר כאשר יתלהבו שפתי הקיבה (שם ד).

*כּוּז[1], ש״ז, מ״ר כּוּזִים, — כלי מחרס או של מתכת להחזיק בו שמן וכדומה, Krügel; cruche; jug: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם הטני ו ה כ ו ז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קביים וחצי ו ה כ ו ז דומה לקיתון גדול של זהב (תמיד ג ו). ואבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות והניח את ה כ ו ז על מעלה שניה ויצא (שם ט). באו ועמדו על מעלות האולם וכו׳ וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד ו ה כ ו ז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז ב). שמענו כי הוא (הארק) כלי העשוי ולועא כמין כ ו ז נקוב בקרקעיתו נקבין דקין דקין ופיו צר (ר״ת ערוכ׳ קד.). וכיצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו ו כ ו ז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב חמשה נרות ומניח ה כ ו ז שם וכו׳

[1]) בארמ׳ כוזא, כלי הרס קטן לשתית מים: כל יומא הוה מייתי להו דביתהו ריפתא ו כ ו ז א דמיא (שבת לג:). הזיוה להחוא עבדא דאנח כ ו ז א דמיא אפומא דקומקומא (שם מח.). תלה כ ו ז א בסיכתא (שם קלו:). והוה מנח כ ו ז א דמיא ודלי ליה (תעג׳ כ:). אייתי כ ו ז א הדתא ומלייה מיא (ע״ז כט.). אתקין רב אשי בהוצל כ ו ז א בת רביעתא (חול׳ קז.). בערב׳ כוז a) כמו״כ, וכבר נחלקו ההכמים הערבים בדבר מקורה של מלה זו, שקצתם אמרו שהיא ערבית וקצתם גזרו שהיא לא בלבד לא ערבית אלא אף לא שמית: וקאל אבו הניפה אלכוז פארשי קאל אבנ שידה והד׳א קול לא יערג׳ עליה בל אלכוז ערבי צחיח ויקאל כאז יכוז ואכתאז יכתאז אד׳א שרב באלכוז קאל אבנ אלאעראבי כאב יכוב אד׳א שרב באלכוב והו אלכוז בלא ערותה פאד׳א כאנ בערותה פהו כוז (לשאן אלערב), ובעבר׳: ואמר אבן חניפה כוז הוא פרסי, אמר אבן שידה וזה דבור אין להסכים לו אלא כוז הוא ערבית אמתית ויאמרו (בערבית) כאז יכוז אחכאז יתכאז כששתה בכוז אמר אבן אלאעראבי (אומרים בערב׳) כאב יכוב כששתה בכוב והוא הכוז בלי אזנים ואם היה באזנים הוא כוז. אך כל אלה הטענות לא עמדו לו להשם כוז להצילו מידי הכופרים בשמיותו והחדשים החליטוהו זר בלשונות השמיות ומקורו בלשון פרסית (S. Fraenkel, Aram. Frew. 73).

a) كوز

ויוצא ואח"כ נכנס ומטיב שני הנרות ונוטל הכוז בידו ומשתחוה ויוצא (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ג יז).— ואמר הפיטן: על מחתה ומזהק, אויב שן חרק, טני גם כוז זרק, ואת הרבו הברק (קינ' לת"ב, אלבעותי בפנו).— ומ"ר כּוּזִים: וּשאלת הכוזים והקיתונות וכול' (תבו' הגא', JQR XVII, 282).

***כּוּזוּ¹)**,—צרוף אותיות במקום ארבע האותיות של שם המפ̇רש, יכתבוהו המאמינים על המזוזה וכדומה לשמירה בפרט להיולדת: מנהג פשוט שכותבין על המזוזה מבחוץ כנגד הריוח שבין פרשה לפרשה שדי וכן כנגד ה' אלהים ה' אחד המתחלף באלף בית והוא האותיות השניות לאותיות ה' אלהים ה' כוזו במוכסז כוזו (סמ"ג, מ"ע כג). ואחורי ה' אלהינו ה' יכתוב חילופם כוזו במוכסז כוזו להפחיד החצונים היונקים מן החילוף (מבנת חסיד', מזוזה א י).—ואמר המשורר: ובראותו כי תגל ערותו, גם תראה חרפתו, התחפש בן כנענה, בלבוש נפש נענה, ויעש אבל כבת יענה, ויבא על האלהים בטענה, כוזו במוכסז כוזו, מדוע אותי יבוזו (יל"ג, נעוה לב).

כּוֹזֵב,—עי' כזב.

כּוֹח,—עי' כֹּחַ.

***כּוֹחַל²)**, ש"ז,—פוך ואבק דק שכוחלין בו את העין ליפי או לרפואה, Augenschminke; collyre d'antimoine; kohl: דיו כדי לכתוב שתי אותיות כוהל³) כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). סם יבש שעל גבי מכה והכוחל שבעין (תוספתא מקוא' ו ט).

---

¹) בזהר בראש' (דף יח:) אמרו: שמא דיחודא כוזו במוכסז כוזו. ע"ש. והזכירו גם בעל העקרים ואמר: שנמצא בתפלה לקדמונים שם מצפ"ץ והרואה יחשוב שהוא שם לאחד מן המלאכים ואינו כן אלא הוא כנוי לשם בן ארבעה בחלוף האותיות באלפא ביתא דא"ת ב"ש וכן כוז"ו במוכס"ז הוא כנוי לה' אלהינו בחלוף כל אות מה' אלהינו באות הבא אחריה באלף בית כי יחליפו יוד בכף והא בויו וכן השאר.

²) משק' אופן, דונג. בקטעי משנ' מנק' כ"י בודליאנה כֹּחַל. בארמ' כוחלא: ונישהוק תרתי מנתא כוחלא (גיט' סט.). בכוחלא כשרה בדיותא טרפה (חול' מז:). בערב' כֹּחל a).—³) כך במשנ' כ"י נאפולי, וכן בגמ' ירוש' שם, וכן בתוספתא, הלכ' פסוקות והרי"ף. ובנוסח' כחול.

---

a) كحل

ומהו שחור שדומה לכוחל (הלכ' פסוק', כתיב'). ריאה שדומה לכוהל כשר לדיו טריפה (שם). ותכלת האסורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקד' ח יג).

כוח"ט,—ר"ת: כתיבה וחתימה טובה, עי' כתיבה.

***כְּוִי¹)**, כוי, ש"ז,—שם חיה שהיתה לפנים קצת דומה למין העז וקצת למין הצבי: כוי יש בו דרכים שוה לחיה ויש בו דרכים שוה לבהמה (ביכור' ב ח). הכותב היתו ובהמתו לבנו לא כתב לו את הכוי (שם יא). ונוהג (כסוי הדם) בכוי מפני שהוא ספק ואין שוחטין אותו ביו"ט (חול' ו א). ר' יוסי אומר כוי בריה לעצמו לא יוכלו חכמים להכריע עליו אם חיה הוא או בהמה (תוספתא ביכור' ב ב). אותו ואת בנו נוהג בכלאים ובכוי ר' אלעזר אומר הכלאים מן הרחל ומן הגדי נוהגין בו ומן הכוי אין נוהגין בו (שם חול' ה א). ר"א אומר כוי אין חייבין על חלבו אשם תלוי (ירוש' ביכור' ב סה:). כוי דרך בני אדם לטעות בו (שם כיל' א ס:). המקדיש חיתו ובהמתו הקדיש את הכוי ר"א אומר לא הקדיש את הכוי (נדר' יח:). כוי זה איל הבר ויש אומרים זה הבא מן התייש ומן הצבייה (חול' פ.).

כְּוִיָּה²), ש"נ, מ"ר כְּוִיּוֹת,—מה שנעשה בבשר הגוף כשנגעה בו האש וכותה אותו, Brandwund; brûlure; burning: עין תחת עין שן תחת שן וכו' כויה תחת כויה פצע תחת פצע (שמות כא כד-כה).— וכויה שעושים לרפואה: וארא בתוך ההמון, וזקן כפוף כאגמון, וכו' ואצלו כלי ברזל ומלקחים, והמזלג שלש השנים, וכלי ההקזה והכויות, וכלי חתוך הבשר הדים בחרב פיות (ר"י חריזי, תחכמ' ל). — ובמליצה. כאב של צער גדול, ואמר המשורר: והניחה פרידה זה כויה בגב לבי וזה מכה טריה (ר"ש הנגיד, א). ידידי בקשו נא לי צרי לכאב ולכויה, ותושר סמכו לבי בתחבשת וברטיה (הוא, הכמות פניליה). מיום נעצרו עבי כתביו, בלבי נשקו רשפי כויות (רמב"ע, דיואן עו, כ"י בודליאנה).

***כִּוְיוֹן**, ש"ז, מ"ר כִּוְיוֹנִים, כִּוְיוֹנֵי,— כמו כויה: רשף כויוני, מרחיקה ישבע עדני, ויפק רצון מיי' (זולת א בבוע', אנכי במעת).

---

¹) כך הברת ספרדים ותימנים. ויהודי איטליה אומרים כְּוִי (למ"ד לדוד מהתפותים). ולא נתברר מקורו.

²) מן כוה. משק' צדיקה, רמיה.

***כְּוִיצָה**, ש״נ, — שה״פ מן כָּוַץ : לפי שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (מעשה טוביה, יסו״ע ה ד). — ונתיחד להתכווצות הזקה של העצלים בגוף על כרחו של הבע״ח, Krampf (Spasmus); crampe : אותות נפילת הכויצה בנערים הנערים אם ירבה בהם הפחד בשינה ויעצר טבעם וירבה בכיים וישתנה מראיהם לירקון ואדם ודעיכה אז תפל הכויצה (קאנון ד כ ה יח). הכויצה היבשה והכפיה והשתוק והמחנק הם מן החדים (שם ד ה ד). הכוויצה הנקרא אשפראשמי תהיה ממלו ותהיה מהרקה כי כשיהיה התחדשות הכוויצה מפני התעורה או עמל וכו׳ אז הסבה באותה הכוויצה יובש והרקה (פרקי משה ז). ומי שיקרה בו כויצת פנים ואחור ויקרה לו השתוק ימות בשעתו מיד (שם ו).

***כּוֹךְ**[1], ש״ז, מ״ר כּוּכִים, — כעין חדר קטן חצוב בסלע, בכתלי מערה, או חפור באדמה, יעמידו שם ארונות המתים, Grabkammer ; chambre sepultr. ; sepulchral chamber : אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מהנכים את הכוכין במועד (מו״ק ה ו). המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד׳ אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין שלשה מכאן ושלשה מכאן וב׳ מכנגדן והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה ר״ש אומר עושה תוכה של מערה שש אמות על שמונה ופותח לתוכה שלשה עשר כוך (ב״ב ו ח). כותל שבין שני כוכין או בין שתי מערות (אהל׳ ו ו). והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן ומתעתעין בהם (מכי׳ כא יג). המוכר קבר לחבירו כיון שקבר מת אחד בכוך חזקה לכל הכוך קבר ג׳ מתים בשלשה כוכין חזקה לכל הקבר (ירוש׳ ב״ב ג יג ד). החופר כוך למת בקבר (ברכ׳ יד:). אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין (מו״ק ח:). — ואמר הפיטן : ליל שמורים כּוּרַם נחטט ונבאו, הפך לילה וידכאו (מעריב ב׳ פסח, ליל שמורים). — ובכלל כל חדר קטן בלי חלונות : צריפי׳ כמין כוך עגול ככובע ונחבאים בתוכו ציידי עופות (רש״י סוכ׳ יג:). כוך של ציידי עופות שאורבים בתוכו העופות (רש״י ור״נ על הרי״ף, שם ט:).

[1]) בארמ׳ כוכא. בערב׳ כוח׳ a), בית קטן בלי חלונות, וכבר אמרו חכמי הערבים בעצמם כי זו מלה פרסית.

a) كوخ

כּוֹכָב[1], ש״ז, מ״ר כּוֹכָבִים, כּוֹכְבֵי, כּוֹכְבֵיהֶם, — א) כל אחד ואחד מהמאורים הרבים הנוצצים ברקיע השמים בלילה ושמפני מרחקם הם נראים לנו קטנים מאד, Stern ; étoile ; star : ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הַכּוֹכָבִים ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש׳ א יו-יז). הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כּוֹכָבִים משתחוים לי (שם לז ט). כה אמר יי׳ נתן שמש לאור יומם חקת ירח וְכוֹכָבִים לאור לילה (ירמ׳ לא לד). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וְכוֹכָבִים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד). לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו את השמש לממשלת ביום וכו׳ את הירח וְכוֹכָבִים לממשלות בלילה (שם קלו ו-ט). הללוהו שמש וירח הללוהו כל כּוֹכְבֵי אור (שם קמח ג). — כּוֹכְבֵי בקר, הנראים בבקר : ברן יחד כּוֹכְבֵי בקר (איוב לח ז). — צאת הַכּוֹכָבִים, תחלת הלילה, כשאור הכוכבים מתחיל נראה לעין : מעלות השחר עד צאת הַכּוֹכָבִים (נחמ׳ ד יה). — ומשל למספר רב ועצום : הבט נא השמימה וספר הַכּוֹכָבִים אם תוכל לספר אתם (בראש׳ יה ה). כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך כְּכוֹכְבֵי השמים וכחול אשר על שפת הים (שם כב יז). יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום כְּכוֹכְבֵי השמים לרב (דבר׳ א י). הרבית רכליך מִכּוֹכְבֵי השמים (נחו׳ ג יו). מונה מספר לַכּוֹכָבִים לכלם שמות יקרא (תהל׳ קמז ד). — קדרו הכוכבים, אספו נגהם

[1]) מלה משתפת לכל לשונות השמיות. באשור׳ כבב, בערב׳ כַּוְכַב a). ולא נתברר שרש מלה קדומה זו ומקור משמעתו העקרית. רֹב החדשים החליטו כי הוא ממשקל פלפל, והוו היא במקום ב ועקרו היה כבכב. אבל אין סברה זו מבארת לנו כלום, כי אין בהצרוף כבכב שום משמ׳ בלשונות השמיות שממנה יכול להסתעף בדרך טבעי בזמן הקדום השם להמאורים השמימיים. ומלבד זאת, קשה להניח כי הצורה הקלה והרגילה כ״כ בלשון נתחלפה בצורה הרבה יותר קשה ולא רגילה, כּוֹכָב. ואעפ״י שבארמ׳ נתחלפה הצורה גלגלת בגולגלתא, אך בעבר׳ קשה לקבל זה. וכבר התלבטו גם חכמי הערבים במלה זו, שקצתם, אללית׳ ואחרים, אמרו שהיא רבעית, והוו בה שרשית, וקצתם אמרו שהכף הראשנה נוספת

a) كَوْكَب

וכדומה, מליצה לצרה גדולה: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את כֹּכְבֵיהֶם (יחזק׳ לב ז). הנה הלילה ההוא (שנולד בו איוב) יהי גלמוד אל תבא רננה בו וכו׳ יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (איוב ג ז-ט). — חשכו הַכּוֹכָבִים של האדם, מליצה לימי הזקנה, כשיחשך מאור עיניו: עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח וְהַכּוֹכָבִים (קהל׳ יב א-ב). — ומשל לגֹבה ורֹם: הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב). — הרים כסאו מעל לכוכבים, שָׂם בין כוכבים קנו, התנשא עד למרום הגֹבה: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). אם תגביה כנשר ואם בין כּוֹכָבִים שים קנך משם אורידך נאם יי׳ (עובד׳ א ד). — ובבחי׳ אורם המבהיק: האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (שם כה ה). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים כַּכּוֹכָבִים לעולם ועד (דני׳ יב ג). — הַכּוֹכָבִים נלחמו עם פלוני, מליצה למלחמה שנשבר בו האויב שבר גמור: מן שמים נלחמו הַכּוֹכָבִים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופט׳ ה כ). — דרך כּוֹכָב מעם פלוני, התנשא גבור גדול וכדומה: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת (במד׳ כד יז). — חזה בַכּוֹכָבִים, התבונן להכוכבים כדי לדעת עתידות: יעמדו נא ויושיעך הברו שמים החזים בַּכּוֹכָבִים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג), ועי׳ ה׳ זֶה. — עוֹבֵד כּוֹכָבִים, עבודת כוכבים, עי׳ עבד, עבודה. — ב) תמונה בצורת כּוֹכָב לסמל לאלהות: ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כּוֹכַב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמו׳ ה כו). — ובתו״מ: סימן לדבר (של תחלת הלילה) צאת הכוכבים (תוספתא ברכ׳ א א). כמה כוכבים יצאו ויהא לילה ר׳ פנחס בשם ר״א בר פפא כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ירוש׳ שם א ב:). שהרקיע של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה (שם ר״ה ב נח.). תליתי בו (ברקיע על כל מחנה ומחנה של המזלות) שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה (ברכ׳ לב:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (שם נט:). כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה א״ר יוסי לא כוכבים גדולים הנראין ביום ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה אלא בינונים (שבת לה:). משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין (פסח׳ לג:). כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (שם לז.). רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין (חגי׳ יב:). כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים (הור׳ י.). אמר להם (יוסף לאחיו) נמשלתם כעפר הארץ וכו׳ נמשלתם ככוכבים מי יכול לסייף את הכוכבים (מד״ר ברא׳ ק). אבנים טובות ומרגליות שהיו מבהיקות כעין כוכבים ומזלות (שם במד׳ י). — ואמר המשורר: כסה מעונתו בעב ענן למטיר בארצו מאגליה, וברק ענן אורו כמו ניצוץ עף על פני כוכבי מהליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). הקץ לראות שמיו, ואת מעשי אצבעותיו, והבט אהלי מרומיו, תלוים בזרועותיו, וכוכבים חותמיו, פתוחי טבעותיו (ר״י הלוי, יבן אל תרדס). שמש אשר זרח וצחו כוכבי עלץ ומחשבי יגוני נחשפו (רמב״ע, דיואן קמז, כ״י בודליאנה). — *כוכבי חמה, כוכבים שנראים גם ביום: צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה (מתוך הסוכה) ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר״ח (אמר) בכוכבי חמה שנו (ירוש׳ סוכ׳ א נב ד). (סוכה) המעובה כמין בית וכו׳ (אם) אין כוכבי חמה נראין מתוכה בית שמאי פוסלין (בבלי שם כב:). — ג) *שֵׁם לאחד הכוכבים, הכוכב היותר קרוב להשמש, Merkur, mercure; -cury: ואחריו מה אתה בורא כוכב הנוגה לפי שצפה הקב״ה שעתיד דור המבול לזנות וכו׳ עמד ועירבן זה בזה כוכב זה איש הנוגה זה האשה (פסיק׳ רבתי כ). חמה נוגה כוכב[1] לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ׳ יצירה ד ד). כוכב ממונה על החכמה ועל השכל ועל הבינה ועל הדעת ועל המדע לפתות

ושרשה וכב או כוב (לבאן אלערב, ערך כוכב). ואולם גם להשרשים וכב כוב, אין בלשון הערב׳ ולא בשאר הלשונ׳ השמיות, משמ׳ שממנה יסתעף בדרך טבעי השם להמאורים השמימיים, שבודאי כנה אותם האדם הקדמון בשם שיש בו משמ׳ אור נוצץ וכדומה. — [1]) בארמ׳ בגמ׳: האי מאן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמא

כל פתוח ולחשב כל מחשבת בכל מלאכת אומנות ועל הכתב ועל כל לשון (בריית׳ דר׳ שמואל הקטן ע). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן בל״ש צמח״ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע (פדר״א ו). מוצאי שבת שעה ראשונה שלו כוכב תחילת ליל שני צדק (רב״י שבת קנט:). תחילת ליל א׳ בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (הוא, ערוב׳ נו.). הגלגל השני שבו הוא קבוע הכוכב הנקרא בלשוננו בפרט כוכב והוא נקרא בלשון הגר עטראד (יסו״ע לר״י ישראלי ב א). שעה א׳ (ביום שולט) כוכב לכל דבר יפה (ספ׳ הבעות, כ״י בריט׳ מוז׳). גלגל כוכב שמורה על הדיבור ולא על השיתוק וגם על הלשון שמדברת פחות (מכת׳ המאמר׳ לר׳ נתן רופא). ומגלגל נוגה כח התאוה ומגלגל כוכב כח השמחה והעצבון (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 55). מיכאל (ממונה) על רקיע כוכב גבריאל על רקיע לבנה (שם 34). ע״י כוכב הנקרא כוכב הוא יתברך פועל בעולם כח חכמה ואולת ודקדוק הלשון וצחותו ושבוש הלשון ובלבולו (גנת אגוז, ג׳יקטיליה ב מז.). תקח קולמוס מכסף צרוף ביום ה׳ שבו יום צדק ושמרהו ותעשה דיו ממימי וורד וכרכום ביום ד׳ יומו של כוכב הממונה על ההכמה וחן (מגי׳ סתריס, מיוחס לרמב״ם, תמד׳ גנוז׳ מד). והששי (במזלות) כוכב ונפשו מיכאל (מבית חסידי׳, המלאכ׳ והרקיע׳ א ו). שמות ז׳ ימי השבוע וכו׳ או ממזליהם יום א׳ חמה יום ב׳ לבנה יום ג׳ מאדים יום ד׳ כוכב יום ה׳ צדק יום ו׳ נגה יום שבת שבתי (ר״א מודינא, לב האריה ג ז).—*כוכב חמה: יש מזל שגומר הלוכו לי״ב חדש כגון כוכב חמה ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה (מד״ר בראב׳ י). וכוכב חמה רוב עניינו לנגב ולרטב בשווי וזה שהוא בקצת העתים מיבש ומנגב הלהיות כי הוא לא יתרחק בעת מן העתים מחום השמש רחק גדול וכו׳ בסבת מהירות תנועתו סביב השמש (שם עוד עורטובי, הקד׳ תרג׳ ספר המשפטים לאבוהרוי, כ״י בודלי׳). שהשמש וכוכב חמה אמרו שהם משתתפים בטבע וכו׳ כי השמש וכוכב חמה מטיבים פעם ומרעים (שם).—*כוֹכְבֵי שֶׁבֶת, הכוכבים שאינם מחליפים מקומותיהם ביחס זה לזה, וכוֹכְבֵי לֶכֶת, אותם המחליפים מקומותיהם, Fixe- u. Wandelsterne; étoiles fixes et planètes; fixed stars a. planets: ויראה מתוך דברינו כי כל כוכבי לכת וכוכבי שבת החונים מהן על אופן המזלות והנוטים מהם הן לצפון הן לדרום וכו׳ כולם עומדים על הארץ (חשבון המהלכות לר״א בר״ח הנשיא ו). ומספר הכוכבים כוכבי שבת שחקקו הקדמונים מקומותיהם בספרים הם אלף כוכב וכ״ב כוכבים (שם יז). כולם מסכימים על דעת א׳ כי מספר כוכבי שבת אשר שוכני הארץ יכולין לראות אותן ולדעת מספרן הן אלף כוכבים ועשרים ושנים (הוא, צורת הארץ י). והשבעה מלכים כנגד חלקי כוכבי לכת שהם שצ״ם חנכ״ל (ראב״ע, נחות ב.). אני אגיד לכם חקות שמים, וסוד המאורות השנים, לחמשת כוכבי לכת, בלבי מערכת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כג). דע כי כל אחד ואחד משבעה כוכבי לכת משמש חדש אחד וכו׳ ודע כי שבעה כוכבי לכת הללו השנים מהם טובים ומועילים מאד והם צדק ונוגה והשנים מהם מזיקים מאד והם שבתאי ומאדים והשנים מהם בעלי אורה והם חמה ולבנה ונשאר כוכב שהוא אמצעי מזוג טוב עם הטובים ורע עם הרעים (ר׳ בחיי, ויצא). והיתה מערכתם מתחדשת מז׳ לז׳ ימים רמז לז׳ כוכבי לכת המושלים על ז׳ ימי השבוע המשרתים למזלות אשר על ידיהם יגיע המשפט לתחתונים (הגר׳ יער הלבנון למבה ריאטי, כ״י בריט׳ מוז׳). אסובבה בחוצות שבע ארצות שוקי המשרתים רחובות כוכבי שבת ואפן כה וכה הלוך ובבה (שם). דע שהקדמונים גזרו שכל אחד ואחד משבע כוכבי לכת נתנן ברקיע מיוחד וכו׳ שכל אחד מז׳ כוכבי לכת פעם יתקרבו ופעם יתרחקו מכדור הארץ (נחמד ונעים א ט). יש לך לדעת שכל כוכבי הרקיע השמיני הזה נקרא כפי התוכניים כוכבי שבת או כוכבים נחים וכו׳ שהם שובתים ונחים לעולם (שם י). שבע נרות במערכת כסדר שבעה כוכבי לכת הממונים לעשות בכל מלאכת (ר״י הכוהן, הקד׳ מגוה״מ).—*כוכבי נבוכה, כמו כוכבי לכת: חשבון המהלך לחמשת כוכבי הנבוכה הרוצה לדעת מקום חמשת הכוכבים האלה וכו׳ שלשת הכוכבים שלמעלה מהחמה שהן שבתאי וצדק ומאדים וכו׳ ושני כוכבים שלמטה מן החמה והן נוגה וכוכב (חשבון המהלכות לר״א בר״ח הנשיא ח). לכוכבים הנבוכים הנקראים כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום (ר״ש א״ת, יקוו המים ג). ומזה עלה לשבעה גלגלי כוכבי הנבוכה והוא אשר

הוא (שבת קנו.), ובעברית: מי (שנולד) בכוכב יהיה אדם נהיר וחכם מפני (שמזל כוכב) הוא סופרו של (מזל)

כנה ברעש (פרדס רמונים, סדר מועד). גלגל שבעה כוכבי הנבוכה והרקיע אשר עליהם היה הגלגל השמיני (ר"י אברבנאל, ברא"ב). שבעת קני המנורה הם רמז לשבעת גלגלי כוכבי הנבוכה ושבעת הנרות רומזים לשבעת כוכבי לכת עצמם (זהר, תרומה). עוד קוראים לאלה שבעת הכוכבים (כוכבי לכת) כוכבים נבוכים מפני שהם הולכים פעם לפנים פעם לאחור כאדם שהוא נבוך בארץ (מ' אלדבי, ש"א ב ב). ובפרשת יהי מאורות, כל ענייני חכמת התכונה נזכרות, ומהלכי השמש והירח וכוכבי הנבוכה, מהם בקצרה ומהם בארוכה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 10). שכל שבעה כוכבי נבוכה פעם יעלו וירחיקו מכדור או ממרכז הארץ ופעם יקרבו וירדו אליה וכו' מפני שידיעת מהלכי שאר כוכבי נבוכה תלוים במהלך החמה (נחמד ונעים קסג). מרכז החמה עצמה הוא מרכז לחמשה כוכבי נבוכה (שם). — כּוֹכָבִים רועים, כמו כוכבי לכת, ושאינם רועים, כמו כוכבי שבת: ז' כוכבים הם שרועים השמש והירח כוכב שבתי וצדק ומאדים וז' כוכבים שאינם רועים זה ז' כוכבים של כימה (מדר' תדשא ו, אפשטין). — כּוֹכַב בעל זנב, כּוֹכַב הזנב, כוכב שיש לו כעין זנב מאיר, Komet; comet: מספרן (של כוכבי שבת) הן אלף כוכבים ועשרים ושנים ולא מנו בתוכן הכוכב הזנב הנקרא כוכב התלתלי (ר"א בר"ח הנשיא, צורת הארץ י לה). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב (אמונה רמה א ב). ושם (באויר העליון) יתילדו הכוכבים בעלי הזנבות (ר"י אברבנאל, ברא"ב). כאשר נראה לנו כוכבי דשביט ר"ל כוכבי הזנבות קומיט"א בלעז או צורות אחרות זולתם שהם נראים למטה מן הגלגלים באויר הרקיע הוא לדעת נגד איזה מזל ימצא הכוכב הזנב או הצורה ההיא (נחמד ונעים קיג). רוב כוכבי הזנבות לא יספו ולא יאבדו תוך שבעה ימים לזריחתם ולא יתקיימו יותר משמונים וכו' כאשר הכוכב יש לו זנב ארוך או להב גדול ישאר ויעמוד זמן ארוך (שם רלג). — מּוֹכַב זנבי: מהו הכוכב הזנביי התשובה שכבב זה חוץ ממערכת הככבים ויש בו תמונת זקן ובספרינו קוראים אותו כבב השרביט (מעשה טוביה, העולם יא). — כּוֹכְבֵי שְׁבִיט[1]: ימצאו עוד תחת ממשלתה הגדולה והרחבה חברת כוכבים אחרים גם המה מתנועעים ויסובו בלכתם את השמש ונקראים כוכבי שביט ומספרם הרבה יותר ממספר כוכבי הלכת (מוסדות תבל מא). — כוכבי שבט: מהלך ארץ גם ירח וכו' גם מועד ומקום יראו כוכבי שבט מי כל אלה הורני (אדם הו"א, מחזה ט). דרך כוכב קם שבט מבית פרץ, פניו מצפון בנגה נהרו, כנהר דינור מנו זיקות בערו, כשפיפון ילפות רב רחב הארץ (יל"ג, כוכב השבט). — וכוכב שבטי: בטרם בוא כוכב השבטי האללי שנתבשר או מן התוכנים (רחו"ס, הקד' כוכבא דשביט). — כוכב מדלג, כוכב נופל, גופים מאירים שנראים בלילות כמו קושטים כחץ או נופלים מרקיע השמים, Sternschnuppe; étoile filante; falling star: הכוכב המדלג[1]) הנקרא כוכב נופל (נוה שלום א ז). — כּוֹכָבִים רָצִים: ויש מהם שהם כלים במעט זמן והם נקראים כוכבים רצים ונראים כאלו הם כוכבים נופלים לארץ או כאלו רצים ממקום למקום וכבר טעו הקדמונים וחשבו שהם כוכבים נופלים לארץ (בעה"ב א 7). — כוכב המלחים: כוכב קטן בכמות אך הוא זהיר זך ובהיר ונקרא כוכב המלחים יען שיורדי הים באניות שמו להם כוכב זה למורה צדק כי ע"פ מצבו של זה הכוכב יודעים הספנים והמלחים לאיזה צד מארבע רוחות העולם וכו' צריכים לנטות ספינתם כדי לכוון הרוח (נחמד ונעים כו). — כוכב הַכַּלְבִּי: ולכן אכף עליהם ההכרח בשנות עולמים למנות מספר ימי השנה לשמור מצב השמש בעת בוא השטף (של היאור נילוס) ואת מעמד כוכב הכלבי אשר יהל אז להאיר את הלילה (בכי"ע א, מצרים). — כוכב ישראל, מזל שבתאי, שלפי דברי קצת חכמי המזלות הוא המשפיע על האומה הישראלית: שחכמי המזלות אומרים שהמשרת ביום הז' הוא שבתי ושיש לו בזה כח שיחדש בגופות חוזק הטבע על שאר הימים ובשעה ראשונה מיום השבת שולט שבתאי ולכך יחס לו כל היום ובחלקו כח המחשבה והבינה וידיעת הסודות ועבודת הש"י והוא כוכב ישראל כמו שאומרים כל האצטגנינים (תולד' יצחק לר"י קארו, ברא"ב). — ד) בהשאלה, כנוי להשפעה טובה של אשר והצלחה שהאמינו הקדמונים

חמה. — [1]) בארמ' בגמ' כוכבא דשביט: מאי זיקין אמר שמואל כוכבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו (ברכ' נח:). ופרשו המפרשים שהוא כוכב בעל הזנבות. — [1]) כבר השתמש בשם זה ר"ש א"ת בספר

שיש להם להכוכבים על עניני העולם ובני אדם, והמליצה פלוני נולד בכוכב, ר"ל נולד בשעה שמשמש כוכב שהשפעתו לטובה עליו ושבשביל כך הוא מצליח בכל דבר: אשכים לבית השר אומרים כבר רכב, אבא לעת ערב אומרים כבר שכב, או יעלה מרכב או יעלה משכב, אויה לאיש עני נולד בלי כוכב (ראב"ע, אבכים).—ובמשמ' זו התאונן על כוכבי שמיו: לו יהיו נרות סחורתי, לא יאסף שמש עדי מותי, איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי, לו אהיה סוחר בתכריכין לא יגועון אישים בכל ימי (ראב"ע, גלגל ומזלות).—והדבור יצליחו כוכביך: אמר הנמר (להמלך) ירום מזלך ויצליחו כוכביך ידך בעורף אויביך (ר' קלוני', אגר' בע"ח ב ה). — וכן בדבור החי בארץ ישראל נהוג בפי המדברים עברית מדור הקדום[1]) לאמר: פלוני הוא בעל כוכב, ר"ל בר מזל, בכל אשר יפנה יצליח.—כוכב מבטו, עי' מבט.—משפט הכוכבים, עי' משפט.— ה) כנוי גם להארץ: אף כי בידיעת שבילי העולם תהלוכות כוכב ארצנו אשר נכח פנינו ומדרך כפות רגלינו הוא (בכי"ע ג, הקד').—ואמר המשורר: היום עצבת לבה עצמה גדלה, כי מבחר בניה נושאי נסיה, שם בכוכב ההוא היום קברה (יל"ג, הוי אח). בכוכב ההוא הנברא מבלי מה, תבל עשוי ממצוקים התבוללו, וצבאו יבול כנבול בול ודשא (שם).—ו) בצרוף עם מלים אחרות, כנוי למין בע"ח ומין עשב, כּוֹכַב המדברי, מין בע"ח: כשם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל ב"ה ר"ל על הכוכב המדברי והכוכב החַמִּי והכוכב השמימי ושם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל העשב (מלות הגיון יג).—כוכב הארץ: מין סאמוס ואמר גאלינוס כי יקרא בלשון יון כוכב הארץ[2]) ויקרא בשמות רבים זולת זה ונראה שהוא דבר זולתי אל טלק (קאנון ג י ג ב).—כּוֹכַב הַיָּם, מין בע"ח ימי שגופו מתפצל מהמרכז בחמשה או יותר פצולים דומים קצת לקרני הכוכבים, Sustern ; astérie sea-star: כוכבי הים יש לו ארבע חמש או שש קרנים ויותר והמה מתנועעים אנה ואנה רק בעצלות גדולה ומספר רגליהם כחמש עשרה מאות (רהב' למוד, ה ו).—ז) בכתיבה ודפוס, סימן בצורת כוכב כזה *: שאם ימצא צורת כוכב כזה * ידע ויבין שאחריו יבוא פסוק מכתבי הקדש (הקד' המגיה לפי' הברבנאל לנביא' א', דפוס ליפסיה תמ"ו).— ועי' עוד מזל.

אילת השחר. — ארי הים. — דב. — זעירי. —חדרי תימן. —חכמת הכוכבים. —כבוד, כבוד הראשון, השני וכו'. —כלב. —כסיל, כימה, עש, *נוגה, *צדק, *שבתאי, *מאדים. —כותב, כַּתָּב. —מבט הכוכבים, כוכב המבט, עי' מבט. — מזל, עי"ש. — מְסִלָּה. —מסלת החלב. — מסלול. —מצפה, מצפה הכוכבים. —נגיד. — עבד. — עגול החלבי. —*עגלה. —עין השור. —פְּלָאִי. — צעירי. —תוכן. — תכונה.

כּוֹכֵב, פ"ע רבעי, —פּוֹעַל לא נהוג.

—מפוע', מְכוֹכָב, — שיש בו כּוֹכָבִים: ובסבוב הגלגל שאינו מכוכב והוא התשיעי המקיף כל הגלגלים (ר' נסים, פי' יליר', קונט' המסורת 80). וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בתנועה היומית וכו' והנה הגלגל המכוכב הוא מורכב באופן מה ולזה ראוי שתהיה התנועה היומית לגלגל בלתי מכוכב (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ד).

כּוֹכָבִי, כּוֹכָבִיִּי, ת"ז, לנק' כּוֹכָבִית, מ"ר כּוֹכָבִיִּים, -בִיּוֹת, — של כוכב, מטבע הכוכב: ושהנביאים

אמנם היו הכמים מחוכמים ומחשבים הפלאות ההם בהקשתם וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומבטים כוכביים[1]) כפי מה שהביאה אליו סברתם (כוזרי ג נג). והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים והשעורים הניגוניים (שם ה יב). הגדה הבלתי נבואיית היא לעולם אם קסמית אם כוכביית (ר' ידע' בדרשי, מכת' לרשב"א, תשו' תיח). והיה מבואר שהגלגל הכוכבי הוא מורכב באופן מה הנה הוא ראוי שלא יהיה הגלגל הכוכבי הגרם הראשון אבל יהיה גלגל אחר עליו בלתי כוכבי (רלב"ג, מלחמ' ה ב ד). אשר אין בהם צורה כוכבית תקשה מאד לעמוד על שיעורם (רמב"ת, פי' בחיג' עולם ה ג). מה שיתחייב מהוראות הכוכבים והמזלות איננו דבר מוכרח ומחוייב שיהיה ככה במציאות הפועליי צודק באיש ההוא הרמוז אשר עליו היתה ההוראה הכוכביית שא"כ לא הנחת מקום לבחירה (שם ו). שפעולותיו כבר תהיינה נמשכות אחרי

אותות השמים.—[1]) כך שמעתי מפי הבם גגין, כשהיה משיח לתמו על אדם אחד אמר: הוא בעל כּוֹכָב, —[2]) כך בערב': כוכב אלארצ' a).

a) كوكب الارض

---

[1]) בגוף הערבי: ארצאד נג'ומיה.

ההוראות הכוכביות אשר היו ברגע הולדו (שם). והחלק הכוכביי ממנה (מחכמה הלמודית) הוא יותר קרוב ממה שיש לו מבוא בשלמות האנושית (טוב פועל, יעקב בן דוד יו"ט פועל, כ"י בריט' מוז'). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (ר' הלל, תגמ' הנפ' מו).

***כּוֹכְבִיאֵל**, — שם מלאך הממונה על הכוכבים: אופניאל שהוא ממונה על אופן לבנה כוכביאל שהוא ממונה על הכוכבים (היכלות, ביהמ"ד ילינק ה).

***כּוֹכֶבֶת**[1], ש"נ, — שם לכוכב נוגה: מלאכת השמים זו היא הכוכבת וכיצד עובדים אותה אלא כל מי שהיתה לו בית טרקלים היה חופר בתוך ביתו בווי קטנה במין צינור והיו מכוונים אותה כנגד המזרח שכשתעלה הכוכבת יעמוד וישתחוה לה (פסיק' רבתי לח). כך היו בני ירושלם עובדים לכוכבת בפרסום ולא במטמונים (שם).

***כּוֹכֶלֶת**[2], ש"נ, — חלי קטן בכסף או בזהב תשים בו האשה בשמים וכדומה, Art Medaillon f. Parfum u. d. g.; esp. de médaillon pour parfum etc.: art med. for-: לא תצא אשה (בשבת) במחט הנקובה וכו' ולא בכוליאר ולא בכוכלת[3] ולא בצלוחית של פלייטון (שבת ו ג).

א.כּוּל[4], ממנו א.כול.

1) בארמ' כוכבתא: איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעיא (ירוש' ברכ' א ג). וכן בסורית.

2) משק' טוטפת, עופרת, כותרת. ולא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן. — 3) בנוסח' כובלת. אך בערוך ערך כבלת: כובלת, וכן בכ"י א"פ בכל הענין חוץ מלעיל במשנה (ד"ס). ופרשו רב ורב אסי (גמ' שם סב.): כובלת חומרתא דפילון. וכבר ברר ע' לָו בהערותיו לקרוים (J. Löw, S.Kr.Lehnw. s. פילון), שפילון הוא כדורים קטנים של תמצית עשב Malabathrum-Kugeln. והשם בוליאר או כובליאר שלפני כוכלת, שהוא בודאי מיונית בובליאס (ב' קרוים), מעיד בהשם כוכלת שאינו מזו המלה, ולכן לא הביאה ש' קרוים שם, ועלינו לקבלה כמלה עברית אעפ"י שאין אנו יודעים מקורה ואין לה חבר בשאר הלשונות השמיות, לפחות כמו טוטפת. עכ"פ זו מלה שלא היתה בנראה נהוגה עדיין בזמן קדום, הואיל ולא נזכרה בתוך שמות התכשיטים של בנות ירושלם שהזכיר ישעיהו.

4) גם בארמית יהוד' ובסור' כיל. וכן בערבית כיל a), ואעפ"י שכבר היה מצוי בזמן קדום בקרב הערבים

a) كيل

א.כּוּל[1], פ"י, עב' כָּל, כַּלְתִּי, כָּלַת, לווי כּוּל, — כָּל העפר וכדומה, מדד אותו, messen; mesurer; to measure: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכָל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים (ישע' מ יב). — ואמר הפיטן: כָּל להשקות נשי מתחתיות מים, כשר בבעלי זרוע כי יחסו מים (ר"א קליר, גשם, אקדמה). ומדדת ושקלת וכָלת ואמדת וצברת (פר' בקל', או ראית). — ואמר המשורר: ומי מי ים בכף מדד וכָל בחמת (רמב"ע, דיואן קכד, כ"י בודליאנה).

— הפע', הֵכִיל, הָכִיל, יָכִיל, יָכִלוּ, יְכִילֶנּוּ, — א) הֵכִיל הכלי כך וכך, יש בו מקום כדי כך וכך, שאפשר להכניס בו כך וכך, fassen; contenir; contain: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וכו' אלפים בת יָכִיל (מ"א ז כג-כו). ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יָכִיל הכיור האחד (שם לח). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני יי' קטן מֵהָכִיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (שם ח סד). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לצחק וללעג מרבה להכיל (יחזק' כג לב), ר"ל שתכיל הרבה. — ומצוי בספרות בשמ' זו: חמש כדות גדולות שאין מכילה הקופה יותר מכדה אחת (ר"ת בבת קכו.). וכמה מכילה מדה זו כמו ארבעים ושליש ביצים בינוניות (רמב"ס, ביכור' ו). — והלב וכדומה: לא גילה לי אדם מעולם סוד שהפקדתיו והאשמתיו אבל האשמתי את לבי מפני שהיה צר יותר להכילו בעת שהפקדתיו בלבו (מבח' הפנינ', בער הסוד). — ובדברים מפשטים: כי כל אשר אין לו הקר לא יכילהו מקום וכו' ולא יתבן להכיל נקצב ללא נקצב ואיך יכילך מקום ואתה יצרתו וכו' כי כל נמצא זולתך מקום יכילהו וזמן יתארהו (ר' כתיי, בקבה, יי' בפתי). הצורה היותר מכילה שבצורות היא הכדורית (ר"א בר"ח הגביה, הצפירה א). — ב) הֵכִיל הכלי את המים וכדומה, החזיק אותם שלא יצאו ממנו, halten; retenir; to hold: להצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יָכִלוּ המים (ירמ' ב

בכ"ז הטיל פרנק' (Aram. Frw. 204) ספק בערביותו מפני שמלבד השם והפעל לא נסתעפו ממנו בלשון זו צורות אחרות במשמ' של מדידה, ולכן חשדו שהוא זר בערב' ושאול מארמית.

1) בארמ' וערב', עי' הערה להשרש.

יג).—ג) בהשאלה, הֵכִיל דברי פלוני, יכול לשאתם ולסבלם, aushalten; supporter; sustain: וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ לְהָכִיל את כל דבריו (עמו׳ ז י). — והבעם וכדומה: ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הָכִיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ׳ ו יא). מקצפו תרעש הארץ ולא יָכִלוּ גוים זעמו (שם י י).—ואת המעשים הגדולים: כי גדול יום יי׳ ונורא מאד ומי יְכִילֶנּוּ (יוא׳ ב יא). —ובסהמ״א: כי תשנא (האשה) את שונאיה שמאסוה ולא י כ י ל ו ה (רהכ״ע מבוֹי ל כב).

ב.כול[1], ממנו ב.כּוּל.

ב.כּוּל[2],— קל לא נמצא.

—הפע׳ מקור, הֵכִיל, לְהָכִיל, — הֵכִילָה החרב וכדומה, הבריקה ונוצצה והאצילה מעצמה כעין ניצוצי ברק מתחלפים ומשתנים, flimmern; scintiller; to glitter sparkle: ואתה בן אדם הנבא ואמרת כה אמר אדני יי׳ אל בני עמון ואל חרפתם ואמרת חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה לְהָכִיל[3]) למען ברק (יחזק׳ כא לג).

---

[1]) קבע ריב״ג (כמבתלחק דף 80 וכהכרבים) שרש מיוחד כ י ל מנע״י להפעל הבא לקמן, אך רוב הכמי הלשון אינם מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) התרגומ׳ הקדמונ׳ ראו במלה זו פע׳ מענין כליון, וכעין זה פרש גם ריב״ג, אמר (שם, בהמבתלחק) וז״ל: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני להכיל למען ברק, ע״כ, ובעבר׳: ומזה השרש (שרש מיוחד כיל שממנו אכלך בדרך) וזו המשמע׳ (של כליון והשמדה) ל ה כ י ל למען ברק. וכן בהשרשים. אבל רד״ק פרש מן א.כול: פרוש החרב הוחדה להחזיק ולסבול ההרג ולמען הרבות ברקה להפחיד העמים. ע״כ. והביא שם בשם אביו שפרש להכיל כמו להאכיל. אך כל זה אינו מניח הדעת בפרוש הכתוב. ומהחדשים, קצתם מקימים הנוסחה המסורה ומתקשים בפרוש הכתוב ופרשוה בדרכים זרים, וקצתם פסלו את הנוסחה, אעפ״י שאין ספק בדבר כי כבר לפני המתרגמים הקדמונ׳ היתה הנוסחה כמו שהיא בידינו. Kornil הגיה להחל במקום להכיל, אבל בהגהה זו לא נרפא הכתוב, כי אין שום טעם במליצה שהחרב מרוטה ל ה ת ח י ל למען ברק, ובודאי שמבחינת סגנון המליצה בלבדו יותר מוטעמת היא הגהת קצת החדשים שפשוט מחקו את המלה להכיל וג׳רסים מרוטה למען ברק, כמו בפסוק יה: למען טבח טבח הוחדה למען היה לה ברק מרטה. אבל, נתוח בסכין הריפה כזה הוא דרך קל מאד בפרוש ספר עתיק ואין צרך

כול, כולו, כולם,—עי׳ כֹּל.

כוליה,—עי׳ *כְּלָיָה.

בחכמה יתרה לדרך כזה, ואולם כאן בהכתוב אי א פ ש ר לקבל הגהה זו כי אין להבין מאין באה המלה להכיל תחת ידי הסופרים המעתיקים, הואיל ובכל הפסוקים לפניה ולאחריה אין מלה קצת דומה לה שנוכל לאמר כי נסרכה משם להנה. ובהיות שאין שום יסוד שירשה לנו למחוק המלה, ולא מצאו החכמים הגהה בצורת המלה שתרפא את המליצה רפואה שלמה, אנו חיבים להניח את המלה להכיל כצורתה בנוסחה המסורה, ועל פי פסוק יה שהובא קודם שנתן שם הסבה למריטת החרב למען היות לה ברק אי אפשר לפרש את המלה הכיל כאן אלא כמו״כ במשמ׳ מבריק ונוצץ, והמליצה להכיל למען ברק אינה אלא כפל הענין במלים שונות הרגילה במליצת המקרא. ומי שיקשה לו לקבל כפילת מלים אלה ללא צרך במקום הזה יוכל להנית כי העקר הוא המלה ל ה כ י ל במשמ׳ להבריק ולנוצץ ונוספו המלים למען ברק על הגליון לפרוש, ונכנסו אח״כ בתוך גוף הכתוב, כמו שכבר העירו המפרשים על מציאות הוספות לפרוש במקומות אחרים במקרא. ואם אין ראיה מפורשת לפרוש מלת הכיל במשמ׳ להבריק ולנוצץ, ס מ ך לו יש בלשון הערבית. כי הנה גם עצם השרש כ י ל בערב׳, שהוא כול העברי ומשמש בעקרו באותה המשמ׳ כמו בעבר׳ בענין מדידה, שהשד פרנק׳ שבמשמ׳ זו אינו ערבי, עי׳ הערה לא.כול, הוא משמש עוד בקצת משמ׳ אחרות, כמו בענין הצ׳ר שהקישו עליו ואינו נותן ניצוצות, וכמו״כ להפך במשמ׳ גצים הנפרשים מן הצ׳ר כשמקישים עליו, ואין שום יחס בין משמ׳ זו ובין משמ׳ העקרית של השרש כיל בענין מדידה. ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי היו שם בלשון שני שרשים של כול או של כיל או אחד כול ואחד כיל, שהאחד מהם שמש במשמ׳ מדידה והשני באיזו משמ׳ אחרת שממנה נסתעפה המשמ׳ בדבר הצור והגצים שיוצאים ממנו כשמקישים עליו בברזל, ואפשר שזו היא המשמ׳ שממנה נסתעפה משמ׳ הברקה להמלה הכיל. ויש עוד בערב׳ צרוף אחר לוח a), וגם הוא משמש בשתי משמעות, האחת כמו לוח בעבר׳, בענין לוח של עץ וכדומה, והשנית במשמ׳ רחוקה מאד מזו, והיא: ה ב ר י ק ונוצץ. אמר אלג׳והרי בהצהאח: לאח אלשי ילוח לוחא אי למח וכו׳ ולאח אלברק ואלאח אד׳א אומצ׳ ולאח אלנג׳ם ואלאח אד׳א בדא קאל אבנ אלשכית לאח שהיל אד׳א בדא ואלאח אד׳א תלאלא וכו׳ ואלאח בשיפה למע בה, ע״כ, ובעבר׳: לאח הדבר ר״ל נוצץ וכו׳ ולאה הברק וגם אלאח כשהתחיל לנצנץ, ולאה הכוכב ואלאח כשהתחיל להאיר, אמר אבן אלשכית לאח הכוכב שהיל כשהתחיל מאיר ואלאח כשהוא מבריק ונוצץ וכו׳ ו א ל א ח ב ה ר ב ו הבריק בה. וכמו״כ בלשאן אלערב: אלאח באלשיפ ולוח למע בה וחרכה

---

a) لوح

***כּוֹלֵל**[1], ש"ז, מ"ר כּוֹלְלוֹת,—כמו צבור, עֵדָה, חלק אחד מקהל היהודים בפרט בארץ ישראל, כ ו ל ל ספרדים, אשכנזים, תימנים, וכו': להיות שיש הסכמה קדומה התוםה מחכמי ורבני ירושלם וכו' ושלא לכתוב דבר שטנה על כ ו ל ל י נ ו הק"ק יצ"ו וכו' אנו מהרימין ומנדין ומקללין ומארדין לכל איש ואשה קטן או גדול יחיד או רבים שיעשה שום פירוד וכתות ב כ ו ל ל ו ת הק"ק (הסכמה מחו"ר ירושלם, ה' בפג).

***כּוֹללוֹת**,—עי' כּוֹלְלוּת.

כּוּמָז[2], ש"ז, — מין חלי של אשה בכסף או זהב, Schmucksache; esp. de bijou; an ornament: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וְכוּמָז[3] כל כלי זהב (שמות לה כב). ונקרב את קרבן יי' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וְכוּמָז לכפר על נפשתינו לפני יי' (במד' לא נ). —והשתמשו בו במשמ' סגירה לבית הרחם: והביאו הרופאים ראיות אמתיות שאפשר שהבתולה תתעבר בלתי בעילה וכו' והביא (בורילוש) המעשה בסוסיא שהיה לה כ ו מ ז על גבי נקבות שלה לשמרה מן הזכרים ועם כ"ז נתעברה (מעשה טוביה, גן נעול ב).

***כּוּמָסָה**[1], ש"נ, מ"ר כּוּמָסוֹת,—אלמים צבורים יחד בשדה: המעמר לכובעות ולכומסות[2] לחררה ולעמרים (פאה ה ח).—ועי' קָצִיר.

ולאח אלנג'ם בדא ואלאח אצ'א ובדא ותלאלא ואתשע צ'וה, ע"כ, ובעבר': אלאח בהסיף הבריק בו והניפו ולאח הכוכב יצא והתחיל להאיר ואלאח האיר ונצנץ ופשט קרני נגהו. והביא בית של אלמתלמש שאמר: וקד אלאח שהיל בעד מא הג'עוא כאנה צ'רם באלכף מקבוש, ע"כ, ובעבר': וכבר האיר ונצנץ הכוכב שהיל אחרי אשר נמו שנתם כאלו היה לפיד בכף היד דולק. מכל זה אנו רואים כי הצרוף ל ו ח, בקל לאח ובהפע' אלאח, משמש במשמ' הבריק ונצנץ, להברק ולהכוכבים, וגם לברק ה ח ר ב כשמניפים אותה באור השמש. והנה הצרוף לוח איננו ממש הצרוף כול, כי במקום הכף שבמלה העברית יש בהמלה הערב' ח, אבל בקצת מקרים נהוג בין שתי לשונות הללו חלוף בין כ—ח' ובמקום כ בעברית תבוא בערב' לפעמים ח' a), כמו במקום כבה — ח'בא b), בנע—ח'נע c), רך—רח'י d), ובהיות שהצרוף ל ו ח משמש בערב' בשתי משמ', לוח של עץ וברק ונצנוץ, שהן רחוקות מאד זו מזו, יש לחשב כי היו כאן בתחלה שני שרשים מתחלפים זה מזה באות אחת, והצרוף לוח המשמש עתה בערב' במשמ' של ברק היה קודם לוח' e) שהוא בעבר' לוכ, שהוא כול. וכבר העירו חל"ע על מנהג זה בתוך הלשון הערב' בעצמה שצרוף מהצרופים שלה נתחלף בזמן מן הזמנים באות אחת שלו לאות אחרת דומה לה. כך R. Ruzicka בעתון OLZ, 16 252, בדבר הסתעפות ע'פר מן עפר. עכ"פ, אפילו אם לא נאמר כי הכיל שבכאן הוא לאח שבערב', אנו רואים כי יש בלשון זו פעל קצת דומה להכיל שמשמ' היא נצנץ.

[1]) מן כלל.

[2]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו ומהותו, ועי' לקמן. — [3]) אונק' תרגם מחוך, אבל מהותו של מַחוֹך בארמ' לא ידועה. היוני והרומי במשמ' אצעדה על הזרוע, הפשיטא המניכא, ר"ל מין הגורה, וכעין זה רסע"ג שתרגמו בהקאב, שהוא כעין הגורה מקשטה בכסף וזהב. וכבר בימי התלמוד לא ידעו בודאות גמורה מהו הכומז, כי כפי הנראה לא השתמשו יותר במלה זו, וקצת ראיה לדבר שלא הזכירו גם ישעיהו במנותו את קשוטי בנות ירושלם. ואמרו בגמ' ירוש' (שבת ו ח): וכומז יש אומרים זה טפוס של רחם וי"א זה טפוס של דדים. וכן בגמ' בבלי (שם סד.): אמר ר' אלעזר עגיל זה דפוס של דדין כומז זה דפוס של בית הרחם, ורבה דרש את השם כומז בר"ת: כאן מקום זמה. ונראה כי פרוש זה היה מוסכם אצלם, ולכן שאל רב ששת שם: מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ, הטבעת וכו', עם תכשיטין שבפנים, שהוא הכומז, וענה: לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה. אבל, אין כל זה אלא השערה בעולם, וגם בלשונות האחיות אין מלה קרובה לה בין שמות החליים והתכשיטים של האשה.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך במשנ' שבגמ' ירוש', וכך בקטעי כ"י משנ' מנק' בודליאנה, וכך כ"י משנ' מנק' פרמה. וכן בערוך דפוס' קדמונ': כומסות, ובנוסח' כומסאות. והנה בגמרא ירושלמי שם אמרו; (כובעות) מן לעיל כמה דתימר וכובע נחשת על ראשו כומסות ר' אבינא אמר מן לרע כמה דתימ' הלא הוא כמוס עמדי, ע"כ, ופרש הערוך: פירוש כובעות ראשי שבלים הן כומסות תחתון של שבלים וי"א לכובעות אגודות הקשורות למעלה כנגד ראשיהן כומסות אגודות הקשורות מתחת. ע"כ. אבל, לא הפרוש הראשון ולא השני אינם מניחים את הדעת, כי אעפ"י שבצורות הקציר של המצריים נראה כי היו קוצרים גם ראשי השבלים בלבד, אף בא"י אין הדבר נהוג, וגם השם כובעות אינו נאות לזה. וגם בדבר קשירת האלומים למעלה ולמטה אי אפשר שהיתה כאן הכונה, כי דבר זה לא נהוג בארץ ישראל, וגם בצורות מלאכת הקציר של המצריים כל האלומים קשורים רק באמצע. הפרוש היותר מסתבר קצת הוא של הרמב"ם שפי"ש וז"ל: המנהג לקצור החטה ולעשותה ערימות ערימות במקומות רבות עד שיקבצו הכל במקום אחד ומן המקום ההוא למקום הדישה והוא נקרא גורן וכל אשר יקבצו מן הערימות מעל הארץ נקראו כובעות שהם דומים

a) خ خبا 9) خنع d) رخى •) اوخ

א.כומר, — עי׳ א.כֹּמֶר.

ב.*כומר,—עי׳ ב.*כֹּמֶר.

״כומרה, ״כומרת, ״כומריה,—עי׳ ״כמרת וכו׳.

כון[1], ממנו כוּן, מָכוֹן, מְכוֹנָה, תְּכוּנָה, *הֲכָנָה.

כּוּן[2], פ״י, עתי׳ בכנ׳ יְכוֹנְנֵנוּ, עכ׳ כָּן[3], כַּנֹּתִי, עתי׳ אָכוּן, — כָּן את הדבר, עשהו ותקן אותו שיהיה טוב וחזק ומתקן, herstellen; former ; to form : הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד (איוב לא יה).

—נפע׳, נָכוֹן, נְכוֹן, נְכוֹנָה, נָכוֹנוּ, נְכוֹנִים, נְכֹנִים, הִכּוֹן, תִּכּוֹן, יִכּוֹן, יִכּוֹנוּ,—א) נָכוֹן הדבר, הֻחלט ואין בו יותר פקפוק, beschlossen; décidé; resolved : ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נָכוֹן הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראש׳ מא לב). — ומה שאין ספק בו : ונדעה נרדפה לדעת את יי׳ כשחר נָכוֹן מצאו (הוש׳ ו ג).—ובמשמ׳ עשו לו או עשה לעצמו כל מה שנצרך למה שהוא נועד לו, sich vorbereiten : vorber. s. ; se préparer, être-ré ; prepare o.s. והיה נָכוֹן לבקר ועלית בבקר אל הר סיני (שמות לד ב). והיו נְכֹנִים ליום השלישי כי ביום השלשי ירד יי׳ לעיני כל העם על הר סיני (שם יט יא). היו נְכֹנִים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שם יה). ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר וכו׳ והייתם כלכם נְכֹנִים ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר (יהוש׳ ח ד-ה). עקב כי זאת אעשה לך הִכּוֹן לקראת אלהיך ישראל (עמו׳ ד יב). הִכֹּן והכן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק׳ לח ז). ושלחו מנות לאין נָכוֹן לו (נחמ׳ ח י). ידע כי נָכוֹן בידו יום חשך (איוב יה כג). יהי רעב אנו ואיד נָכוֹן לצלעו (שם יח יב).—ובמשמ׳ הגיע לשלמותו, לצורתו הנאותה : ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נָכֹנוּ ושערך צמח (יחזק׳ טז ז). — ובמשמ׳ נועד לדבר : כי אני לצלע נָכוֹן ומכאובי נגדי תמיד (תהל׳ לח יח). לפיד בוז לעשתות שאנן נָכוֹן למועדי רגל (איוב יב ה). — ב) נָכוֹן על דבר, נוסד, נשען ומתחזק עליו, aufgestelt ; établi ; established : הניחה אותי והימשני את העמדים אשר הבית נָכוֹן עליהם (שופט׳ טז כו). וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נָכוֹן עליהם ויסמך עליהם (שם כט). והיה באחרית הימים נָכוֹן יהיה הר בית יי׳ בראש ההרים (ישע׳ ב ב).—ובמשמ׳ היה חזק וקים, שאינו מט, כסא מלכות וכדומה, fest s. ; être firm ; be- : ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נָכוֹן עד עולם (ש״ב ז יו). ובית עבדך דוד יהיה נָכוֹן לפניך (שם כו). והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נָכוֹן לפני יי׳ עד עולם (מ״א ב מה). תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יִכּוֹן כסא (משלי טז יב). הגו רשע לפני מלך וְיִכּוֹן בצדק כסאו (שם כה ה).— והמלכות וכדומה : כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תִכּוֹן אתה ומלכותך (ש״א כ לא). ושלמה ישב על כסא דוד אביו וַתִּכֹּן מלכתו מאד (מ״א ב יב). —ותבל וכדומה : יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עז התאזר אף תִּכּוֹן תבל בל תמוט (תהל׳ צג א). — ונָכוֹן היום, התחזק, כבר אור היום בשלמותו : וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נְכוֹן היום (משלי ד יח).— ובמשמ׳ התמיד והתקים זמן רב : והיו בניו כקדם ועדתו לפני תִּכּוֹן (ירמ׳ ל כ). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יִכּוֹן עולם ועד בשחק נאמן (תהל׳ פט לז-לח). נָכוֹן כסאך מאז מעולם אתה (שם צג ב). דבר שקרים לא יִכּוֹן לנגד עיני (שם קא ז). בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יִכּוֹן (שם קב כט). איש לשון בל יִכּוֹן בארץ (שם קמ יב). לא יִכּוֹן אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט (משלי יב ג). שפת אמת תִּכּוֹן לעד

לכובע וכל מה שיקבצו בחפירה שהיא נעשית בארץ נקראו כומסות. ע״כ. אבל, אין הלשון של הגמ׳ לעיל ומלרע נאותה לזה, ועוד שפרוש כומסה חפירה באדמה, מן כמוס, יש בו יותר ריח דרש ולא מלשון החיה, ועוד שאין מנהג זה נהוג כלל בארץ ישראל, שאין הפלחים עושים חפירות באדמה להעומרים. וכבר נשאתי ונתתי בענין זה עם הבקי בעניני הפלחות בארצנו, פרופ׳ דר׳ ד ל מ ן, ואחרי חקירה ודרישה אצל הפלחים ע״י פרופ׳ דלמן ודר׳ כנען נתברר כי עפי״ר אין הפלחים כאן עושים צבורים של אלומים אלא כשצריך להובילם להגרן על ג מ ל י ם, וצבור זה נקרא בלשון הפלחית גדרום חִלֵּה, ובצפון חַבּוּן, ולא ידוע מקור שתי אלו המלות. מלבד זה יש עוד מלה אחרת לצבור של אלומים והיא צראבה, כמו״כ רק בלשון ההמונ׳, וכמו״כ לא ידוע מקורו, אבל זה צבור בהגרן ולא על השדה. וצורת צבורי האלומים הנהוגים בארצות ארפה, שהזכיר ש׳ קרוים בעתיקות התלמוד (Arch. II, 188) אינן נהוגות כלל בארץ. והיוצא מכל זה, שאין לברר מה היתה הכונה באלה המלים ואיך היו האכרים היהודים עושים באלומות הקציר שלהם.

[1]) שרש שמי משותף. בערב׳ כונ a), ומשמש ברוב הלשונות האחיות בעקרו במשמ׳ ה י ה, וכן גם בכנענית.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) ר״י חיוג.

---

a) كون

(שם יט). מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכון (שם כט יד). מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (איוב כא ז-ח). —ובהשאלה, דבר נכון, שנתברר כי כן הוא, כי הוא אמת, richtig; constaté; verified : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר׳ יג יה).—אל נכון, תה״פ, בודאות, gewiss, sicher; surement; certainly : וראו ודעו מכל המחבאים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם (ש״א כג כג). וישלח דוד מרגלים וידע כי בא שאול אל נכון (שם כו ד). —נכון לעשות, נאה ויאות : ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח לייי אלהינו (שמות ח כא-כב). — נכונה, כמו שם, במשמ׳ דבר נכון, נאות, כמו שראוי: כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (איוב מב ז). כי אין בפיהו נכונה (תהל׳ ה י).—לבו נכון עם פלוני, נאמן לו : ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז).—וידו, נכונה ידו עם פלוני, עוזר לו ומסיע אותו : מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (תהל׳ פט כא-כג).—לב נכון, רוח נכון, שוקט, בטוח : נכון לבי אלהים נכון לבי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי׳ (שם קיב ז). לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (שם נא יב).—ג) נכון הדבר, נערך ונסתדר בסדר נאה, ausegrichtet, geordnet ; arrangé, -ged : ותכן כל מלאכת שלמה עד היום (דהי״ב ח יו). ותכון עבודת בית יי׳ (שם כט לה). ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך (שם לה י). ותכון כל עבודת יי׳ ביום ההוא לעשות הפסח (שם יו).—ודרכו של פלוני, היה נאות לפי הרצון : אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך (תהל׳ קיט ה). פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו (משלי ד כו).— ובמשמ׳ אפשר וראוי : ולא י כ ו ן לבלכל נחקר ללא נחקר (כקבה לר׳ כהיי, יי׳ בפתי). אז תהרץ עגינו התנועה לי כ ו ן להיות מזה מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרוצים תדשן (הכרסים לריב״ג, תרן). —ומצוי השמוש בכתב ובדבור, ז ה נ כ ו ן, במשמ׳ זהו היותר מסכים למהות הדבר, אמת, צודק : והתימה שאמרו מתיהדים והנה שב יהודה כמו פועל ו ה נ כ ו ן בעיני שפירושו שהיו מתיחסים אל יהודה (ראב״ע, לחות, שער השמות). תורק יש אומרים כי הוא שם מקום ו ה נ כ ו ן שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף (הוא, בה״ש א ג). וענין כי הכל יהיה נשכח בימים כמו בזמן שעבר ויותר נ כ ו ן היות פירושו כמו הן (הוא, קהל׳ ב יו). ויתכן שהדגש באלה לתפארת הקריאה ולא לחסרון הנון והוא הנכון (רד״ק, מכלול, בדה״פ ה). וכבר כתבנו ששרשם יבש והצירי שתחת אותיות הנוספות יורה עליהם והוא הנכון (שם, קא:). —והדברים על השפתים, מסדרים ושגורים : הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יז-יח).— והמחשבות: גל אל יי׳ מעשיך ויכנו מחשבתיך (שם יו ג).

—פוע׳, כונן, כוננה, כוננת, כוננתה, כוננתי, כוננו, כונן, כוננה, תכונן, יכונן, כוננתה, תכוננהו, יכוננך, יכוננה, יכוננוני, כוננונו[1]) או כוננו בדגש, מכונן, מכוננים, מכוננה, מכוננת, מכוננות, אכונן וכו׳, תכוננה, או תכוננה, — א) הקים ויסד וחזק אותו, aufstellen, gründen ; établir, fonder ; establish, ground : מכון לשבתך פעלת יי׳ מקדש אדני כוננו ידיך (שמות יה יז). הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש״ב ז יג). הוי בנה עיר בדמים וכונן קריה בעולה (חבק׳ ב יב). ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע׳ סב ז). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה (תהל׳ קז לה-לז). כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי׳ צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם (שם מח ט). ולציון יאמר איש ואיש ילד בה והוא יכוננה עליון (שם פז ה). — ואת הארץ : הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה (ישע׳ מה יח). לייי הארץ ומלואה תבל וישבי בה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהל׳ כד א-ב). גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה (שם סח י). כוננת ארץ ותעמד (שם קיט צ).— והשמים וצבאם : יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד).— ובמדרש : מתחלה היה המקום מבקש ל כ ו נ ן העולם ולא היה מוצא עד שעמדו האבות (מד״ר שמות יה).

—[1]) זה והשאר רד״ק.

מתחלה היה העולם מים במים והיה האלהים מבקש לכונן עולמים ולא היו הרשעים מניחין וכו׳ כיון שבאו האבות וזכו אמר הקב״ה על אלו אני מכונן העולם (שם).—ואמר הפיטן: אתה כוננת עולם מראש יסדת תבל והכל פעלת (יוסי ב״ר יוסי, עכוד׳). ובמאמרך חוג שמים כוננת להיות לעולם סובב (ר׳ כתיי, בקבה, יי׳ שפתי). כוננת למו בעדן חופות, כל יקרה סוכתם לחפות (מכזו׳ ב״ר קלוני׳, עכוד׳, J. Elbogen GJG 126). עיר המלוכה לדוד ושלמה בנו היית בנויה והם קדם מכוננייך (קינ׳ לת״ב, ליון עטרת).—ועם ואדם וכדומה: ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם (ש״ב ז כד). הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק (תהל׳ ז י). ידיך עשוני ויכוננוני[1] (שם קיט עג).—והרגלים וכדומה: ויקם על סלע רגלי כונן אשרי (תהל׳ מ ג).—ודברים מפשטים: אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (תהל׳ צט ד). — כונן דבר לדבר, למען הדבר ההוא: ויי׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו (תהל׳ ט ח). — ב) כונן חץ וכדומה, עשה שילך להמקום הרצוי, richten; diriger; direct: כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל׳ יא ב). — ואת הקשת: חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (שם ז יג). במיתריך תכונן על פניהם (שם כא יג).—כונן מחשבותיו או מעשיו לדבר, עשה שמחשבותיו או מעשיו יפנו לעומת מה שרצה להשיג: ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית (ישע׳ נא יג). כי שאל נא לדר רישון וכונן[2] לחקר אבותם (איוב ח ח).—ג) כונן מעשה, עשה שהמעשה ילך כשורה ויצליח היטב: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תהל׳ צ יז).

—פועל, כונן, כוננו,—שכוננו אותו: מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו (יחזק׳ כח יג). — והפסיעות, ללכת בדרך הרצוי: מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ (תהל׳ לז כג).

—הפע׳, הכין, הכינות, הכינתה, הכינותי, הכינו, הכינונו, הכנו, מכין, הכין, הכן, הכינו, אכין, אכינה, תכין, תכן, יכין, ויכן, יכינו, הכינני, הכינו, הכינה, תכינה, — א) הכין דבר, עשה בו כל הנצרך שיוכל כבר להשתמש בו להתכלית הרצויה, שלא יהיה צריך להכתין יותר, ושלא יחסר בו כלום, bereiten, vorbereiten, préparer; make ready.— סעודה וכדומה: הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). הס מפני אדני יי׳ כי קרוב יום יי׳ כי הכין יי׳ זבח הקדיש קראיו (צפני׳ א ז).—וצידה: וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן (יהוש׳ א יא). מי יכין לערב צידו (איוב לח מא). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו (תהל׳ עח כ). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (שם ל כה). — ומנחה: ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים (בראש׳ מג כה).—ומזון, מלבוש וכדומה: ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים ושותים כי הכינו להם אחיהם (דהי״א יב לט). אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (איוב כז יו). פקדת הארץ ותשקקה וכו׳ תכין דגנם כי כן תכינה (תהל׳ סה י). חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים (שם סח יא). ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יי׳ ויכינו ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה (דהי״ב לא יא-יב). — ומזבח, קרבנות וכדומה: ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים (במדב׳ כג א). — ולחם הפנים: ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת להכין שבת שבת (דהי״א ט לב). — ומה שנצרך לבנין: ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית (מ״א ה לב). וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד (דהי״א כב ג). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ להגדיל למעלה וכו׳ אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו (שם ה). והנה בעניי הכינותי לבית יי׳ זהב ככרים מאה אלף וכו׳ ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף (שם יד). ושלח לי עצי ארזים וכו׳ ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא (דהי״ב ב ז-ח). יי׳ אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו[1] לבנות לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל (דהי״א כט יו). ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יי׳ (דהי״ב כט

— [1]) בקצת ספרים נ ראשנה חטופה. — [2]) יש מגיהים בונן, בבית.

—[1]) בקצת ספרים ה בחטף סגול.

יט).—וכלי נשק וכדומה: וַיָּכֶן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולאבני קלעים (דהי"ב כו יד). תקעו בתקוע וְהָכִין הכל ואין הלך למלחמה (יחזק' ז יד). חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה ולו הֵכִין כלי מות (תהל' ז יג-יד). הרכב ביום הֲכִינוֹ והברושים הרעלו (נחום ב ד). והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הֵכִין לו (אסת' ו ד). ויתלו את המן על העץ אשר הֵכִין למרדכי (שם ז י).—והרג וכדומה: הָכִינוּ לבניו מטבח בעון אבתם (ישע' יד כא).— רשת: רשת הֵכִינוּ לפעמי (תהל' נז ז).—מטר: המכסה שמים בעבים הַמֵּכִין לארץ מטר (תהל' קמז ח). — ודבר מפשט: הרה עמל וילד און ובטנם תָּכִין מרמה (איוב טו לה).—העבודה: ושחטו הפסח והתקדשו וְהָכִינוּ לאחיכם לעשות (דהי"ב לה ו). ואחר הֵכִינוּ (הקרבנות) להם ולכהנים וכו' והלוים הֵכִינוּ להם ולכהנים בני אהרן (שם יד). אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הֵכִינוּ להם (שם טו).—ובמשמ' השלים כל הנצרך: אחרי כל זאת אשר הֵכִין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דהי"ב לה כ).—ובמשמ' עשה ההכנות הנצרכות: אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי' ולהדם רגלי אלהינו וַהֲכִינוֹתִי לבנות והאלהים אמר לי לא תבנה (דהי"א כח ב-ג). — הֵכִין לו, הכין את עצמו, למלחמה וכדומה: הגידו במצרים והשמיעו במגדול וכו' אמרו התיצב וְהָכֵן לך כי אכלה חרב סביביך (ירמ' מו יד). הכן וְהָכֵן לך אתה וכל קהליך הנקהלים עליך והיית להם למשמר (יחזק' לח ז).—ובא פע' עבר זה עם ה הידיעה, הַהֵכִין: וישמח יחזקיהו וכל העם על הַהֵכִין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר (דהי"ב כט לו). — ובתו"מ: בין שהכינה (את המטלית) לטלותה בין שלא הכינה לטלותה (ירוש' שבת ט ד ד). חול מכין לשבת וחול מכין ליו"ט ואין יו"ט מכין לשבת ואין שבת מכינה ליו"ט (ביצ' כ:). כלום הכינו שלחן לפניך (מגי' יב:). מי מכין לפניך את המזבח (מד"ר אסת', והקרוב אליו). הכין כל צרכי הסעודה ואפה פתו וטבח טבחו קודם שיכנסו לשמחה (רמב"ם, אהל יא ח).—ב) הֵכִין אנשים, קבע אותם לדבר מהדברים, bestellen, bestimmen ; désigner ; appoint: ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הֵכִין מבני ישראל (יהוש' ד ד). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הָכִינוּ הארבים כי גם זמם יי' גם עשה (ירמ' נא יב). החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הֵכִין דויד אבי (דהי"ב ב ו). — הֵכִינוּ למלך, יעדו והחליטו: וידע דוד כי הֱכִינוֹ יי' למלך על ישראל (ש"ב ה יב). — ומקום: הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הֲכִנֹתִי (שמות כג כ). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי' אל מקומו אשר הֵכִין לו (דהי"א טו ג). וַיָּכֶן מקום לארון האלהים (שם א). אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים בַּהֵכִין לו דויד (דהי"ב א ד), במקום אשר הכין לו. — ובמשמ' סִדֵּר: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך וכו' תָּכִין לך הדרך וכו' והיה לנוס שמה כל רצח (דבר' יט ב-ג). הָכֵן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז).—ג) הֵכִין ממלכה, כסא מלכות וכדומה, כמו כּוֹנֵן, עשה שיהיה חזק וקַיָּם ומתמיד: כי עתה הֵכִין יי' את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש"א יג יג). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך וַהֲכִינֹתִי את ממלכתו (ש"ב ז יב). על כסא דוד ועל ממלכתו לְהָכִין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם (ישע' ט ו). ויהי כְּהָכִין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי' (דהי"ב יב א). וַיָּכֶן יי' את הממלכה בידו (שם יז ה). וַהֲכִינוֹתִי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם (דהי"א כב י). יי' בשמים הֵכִין כסאו (תהל' קג יט).—והמלך על כסאו: ועתה חי יי' אשר הֱכִינַנִי ויושיביני על כסא דוד אבי וכו' כי היום יומת אדניהו (מ"א ב כד). — וזרעו: כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי עד עולם אָכִין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (תהל' פט ד-ה). — ומזבח: וַיָּכִינוּ המזבח על מכונתו (עזר' ג ג).—ואת מושבו במקום, שָׂם, קבע: בצאתי שער עלי קרת ברחוב אָכִין מושבי ראוני נערים ונחבאו (איוב כט ז-ח).—ואת לבו, עשה אותו חזק וקים בדבר אחד: ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הֵכִין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל' עח ח). — ודבר מפשט: כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תָּכִן אמונתך בהם (שם פט ג).—הָכִין, הָכֵן, כמו תה"פ: שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הָכִין שתים עשרה אבנים (יהוש' ד ג). ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית יי' בחרבה בתוך הירדן הָכֵן וכל ישראל עברים בחרבה (שם ג יז).—ד) הֵכִין, עשה, סדר ותקן: ודביר בתוך הבית מפנימה הֵכִין לתתן שם את ארון ברית יי' (מ"א ו יט). עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו לְהָכִין

פכל לא ימוט (ישע׳ מ כ). — ובמליצה, הכין תבל וכדומה, ברא, כונן: עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים (ירמ׳ י יב). כה אמר יי׳ עשה יי׳ יוצר אותה להכינה יי׳ שמו (שם לג ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל בהכינו שמים שם אני בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כו-כז). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו).—ה) הכין את לבו לפלוני, הפנהו, הטהו לעומת פלוני, richten; diriger; direct: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ (עזר׳ ז י). ויעש (רחבעם) הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ (דהי״ב יב יד). כל לבבו הכין לדרוש האלהים (שם ל יט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (דהי״א כט יח). כי בערת האשרות מן הארץ והכינות לבבך לדרש האלהים (דהי״ב יט ג). אך הבמות לא סרו ועוד העם לא הכינו לבבם לאלהי אבתיהם (שם כ לג). אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — ואמר המליץ: ולשוני תצחצח ולבי ת כ י ן ונפשי תעיר והגיוני תשיר (בקשה לר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח). — וצעדיו, פעמיו: ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צעדו (ירמ׳ י כג). לב אדם יחשב דרכו ויי׳ יכין צעדו (משלי יו ט). פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און (תהל׳ קיט קלג).— ודרכיו: ויתחזק יותם כי הכין דרכיו לפני יי׳ אלהיו (דהי״ב כז ו).—ואת פניו: ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה (יחזק׳ ד ג). ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך חשופה (שם ז).—ו) הכין דבר, התבונן אם הוא נכון, בדק אותו, betrachten; considérer; -der: ולקטו (את המן) דבר יום ביומו וכו׳ והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ד-ה). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך ויאמר שאול ברוכים אתם ליי׳ כי חמלתם עלי לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם (ש״א כג יט-כב). תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם תקשיב אזנך (תהל׳ י יז). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כח כז).

העז איש רשע בפניו וישר הוא יכין [1]) דרכיו (משלי כא כט). — ז) פ״ע, הכין, היה נכון ומוכן, יכול, fähig s.; être capable; be able: ויאמרו לו (אנשי גלעד לאיש אפרים) אמר נא שבלת ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן (שופט׳ יב ו).

—הפע׳, הוכן, הכן, מוכן, מוכנים, — שהכינו אותו, א) שהזמינו אותו: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה (ישע׳ ל לג). סוס מוכן ליום מלחמה וליי׳ התשועה (משלי כא לא). — ובתו״מ: אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן ה מ ו כ ן (שבת כד ד). כל שאין מומו ניכר מבעוד יום אין זה מן המוכן (ביצ׳ ג ד). פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ וכו׳ לקנח בו את הרחים בין מ ו כ ן בין שאינו מוכן (כלים כח ב). אם היתה (התרנגולת) מ ו כ נ ה לשחיטה מותרת וכו׳ ואין כל תרנגולין מ ו כ נ י ן לשחיטה לכן צריכה אפילו אינה מ ו כ נ ת (ירוש׳ ביצ׳ א ס ד). אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך אין אדם נוגע ב מ ו כ ן לחבירו (יומ׳ לח:). מ ו כ ן לאדם, מ ו כ ן לכלבים (חול׳ יד.). ובתשעה שעות ביום חזרו ישראל לאהליהם והיה המן מ ו כ ן להם לשני ימים (פדר״א מו). —ב) שעשו והחזקו אותו וקבעו אותו: כלה שד תמו רמס מן הארץ והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישע׳ יו ד-ה). ימהרו חומתה והכן הסכך (נחום ב ו). לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על מכנתה (זכר׳ ה יא). והשפתים וכו׳ מוכנים בבית סביב (יחזק׳ מ מג).

— התפע׳, בהבלעת התו הכונן [2]), ועם ת התכונן, — התחזק והתקים: תבנה ותכונן עיר סיחון (במד׳ כא כז). בצדקה תכונני (ישע׳ נד יד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (משלי כד ג).—הכוננו אנשים, נתקבצו ונוסדו יחד בכונה אחת: בלי עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה (תהל׳ נט ה).

—פע׳, *כוין [3]), יכוין,—א) פ״י, כוין שני דברים זה נגד זה,

—[1]) כך הכתיב, והקרי יבין. ונמסר שהוא חד מן ג׳ מלין כתבן כ וקרין ב (אכלה ואכלה, סי׳ 158). ובקצת ספרים גם קרי יכין, ובקצתם גם כתיב יבין, וגם זה מעיד כי לפי ה ע נ י ן ראויה כאן משמע׳ של התבוננות.
—[2]) מפני קרוב ההברה בין כ ובין ת, עי׳ בערך כ.
—[3]) בארמית יהוד׳ כוין כמו פנה: ויפנו משם האנשים (בראש׳ יח כב) ת״י: ו כ ו י נ ו מתמן גבריא. פנו לכם (דבר׳ א ז) כ ו י נ ו לכון (ערוך, ערך כוון ב׳). תכין

שיהיו עֹמדים ממש זה מול זה, gerade machen faire droit; straighthen: כרם שהוא נטוע ערבוביא אם יש בו לכוין ב׳ נגד ג׳ הרי זה כרם (כלא׳ ה א). מכוונין את הנטיעות עד ראש השנה (תוספתא בבי׳ א ו). ומכוונין[1] להן (לערי מקלט) דרכים מזו לזו (מכות ב ה). תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים (מד״ר במד׳ כב).—ואמר הפיטן: חקקם (את עשר הדברות) זה כנגד זה לדרשה, כוונם והתום חמשה מול חמשה (יוצ׳ ב סכות, בכוית מרום).—כַּוֵּן מקל וכדומה, שלא יהיה עקום: לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו במעגילה ואם לאו מפתלו במעצד (ספרי דבר׳ בח).— ואִמְּרָה בהחלוק, שלא תהיה עקומה: כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו (מו״ק י.).—ואת השור וכדומה, עשה שילך בדרך הנצרך: דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם (ספרי דבר׳ מא). — *כַּוֵּן את לבו לדָּבָר, הסב את עצמו שיהיה פונה לנקודה מהנקודות: העומדים בחוצה לארץ מכוונין את לבם כנגד ארץ ישראל ומתפללין וכו׳ העומדים בארץ ישראל מכוונין לבם כנגד ירושלם ומתפללין וכו׳ העומדים בירושלם מכוונין את לבם כנגד ביהמ״ק ומתפללין (תוספתא ברכ׳ ג יה-יו). כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד (גמ׳ שם ל.). כך שנו רבותינו יכוין אדם לבו (כשהוא מתפלל) נגד בית קדשי הקדשים (פסיק׳ רבתי לג).—ובהשאל׳, פנה מחשבתו לדבר: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים (ברכ׳ ה א). אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (גמ׳ שם ה:). —כַּוֵּן את פלוני כנגד דבר, העמידו ממש מול הדבר: כיוונו (את האדם שנהרג אחרי כן) כנגד הסוס כיוונו כנגד החין כיוונו כנגד הרומח העמידו בצינה השקה אותו מים רעים (ירוש׳ סנה׳ ט כו.).— כַּוֵּן את עצמו לפלוני, עשה באופן שיראהו פלוני: אין ראוי לחכם שיטריח את העם ויכוין עצמו להן כדי שיעמדו מפניו (רמב״ס, ת״ת ו ג). —*כַּוֵּן לבו על דבר, חשב עליו: התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקיטין ועל מה שבצדדין (תוספתא תרומ׳ ג ו).— וסתם כַּוֵּן לבו, שָׂם דעתו וחשב במה שהוא עושה: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא (ברכ׳ ב א). היה כותבה (את המגילה) דורשה ומגהה אם כיון לבו יצא (מגי׳ ב ב). הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו ר׳ אחי אומר משום ר׳ יהודה אם כיון לבו בפרק ראשון אע״פ שלא כיון את לבו בפרק האחרון יצא (תוספתא ברכ׳ ב ב). בירך צריך שיכוין את לבו בכולן (ירוש׳ שם ב ד.). נתפלל ולא כוין לבו אם יודע שהוא חוזר ומכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל (שם ב ה.). אם כוונתה את לבך בתפילה תהא מבושר שנשמעה תפילתך (שם ה ט ד). וזה מכוון את לבו וזה מכוון את לבו ועושין תשובה (מד״ר שמות א). —כַּוֵּן לבו לדָּבָר, הכין את עצמו להדבר: כל מי שיוצא לדרך ואינו מכוין לבו למלחמה סוף שהוא נופל במלחמה (מד״ר ויקר׳ כה). — וכַוֵּן דבר, במשמ׳ חשב והחליט בדעתו אדות הדבר: והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד ובלבד שלא יכוין[1] מלאכתו במועד (מו״ק א י). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד וכולן אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו (שם ב ג).—כַּוֵּן שמועתו, דקדק שתהיה בדיוק כמו שנאמרה: המחכים את רבו והמכוין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו (אבות ו ו). כמדומה אני שלא כיוונו שמועתינו עד עתה (מנח׳ יח.). כל המשפיל את עצמו מכוין את שמועתו (דא״ז ח). שלא היה מכוין הדברים לאמיתן (מד״ר במד׳ כ).—כִּוְּנוּ שנים דבריהם, דברו שניהם זה כמו זה: היו העדים מרובים שנים מהן כיוונו עדותן בחקירות ובדרישות והשלישי אמר איני יודע התקיים העדות בשנים (רמב״ס, עדות ב ג). הרי שהעידו עליו שהרג ונחקרו בשבע חקירות וכו׳ וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (שם א ו). שיהו מכוונים ביניהם מניין אחד י׳ או כ׳ וכו׳ ולא היו אוטרים לו המניין שכיוונו ביניהם (תוס׳ יבנ׳ יומ׳ כב.).—ובמשמ׳ אמר בדיוק כמו שהוא: זה נתן מדת ארכה ורחבה וזה כיון משקלותיה יתן למי שכיון משקלה (רמב״ס, גזלה ואבדה יג ז). המכוין משקל הדבר או מדתו

לך הדרך (דבר׳ יט ג) ת״י: תכוונון לכון ארחא.—

[1]) כך בכ״י (ד״ס), בנוסח׳ הדפו׳ מכוונות.

—[1]) כך במשנ׳ שבמשניות, וכן בירוש׳, הרי״ף והרא״ש, וכך בכ״י (ד״ס), ובמשנ׳ שבתלמ׳ בבלי: שלא יתכוין לעשות מלאכתו. ופרש רש״י: כשיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד. ע״כ. וכן רמב״ם: שלא יתעצל קודם המועד במלאכתו ויתכוין לעשותה במועד.

או קשריו או מניגו וכו׳ הוי סימן (טוה״מ, הלכה רסב טו).—*כַּוֵּן את הרוחות, ידע באיזה צד הם רוחות העולם, מזרח, מערב וכו׳: סומא ומי שאין יכול לכוין את הרוחות מכונין לבם לפני המקום ומתפללים (תוספתא ברכ׳ ג יו). א״ר יוסה אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה ממקום שהחמה זורחת וכו׳ אלו פני מזרח וכו׳ ממקום שהחמה שוקעת וכו׳ אלו פני המערב והשאר צפון ודרום וכו׳ ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות אמר רבי אחא ארון היה מכוין להם את הרוחות (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים (ברכ׳ ל.).—כַּוֵּן רוחותיה של הנטיעה, לאן תפשטנה שרשיה וברומה: קודם עד שלא נוצרה (הנטיעה) ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה (מד״ר בראש׳ טו).—כַּוֵּן את השעה, ידע בדיוק אימתי היא: ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכו׳ ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע וכו׳ שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב״ה כועס בה (ברכ׳ ז.).—ב) כמו פ״ע, כַּוֵּן בהחלט, היתה דעתו ומחשבתו לדבר, beabsichtigen; avoir l'intention; intend: למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול וכו׳ מתוך שהיו עומדין צווחין נגער אביהם אמר להם בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם (מכי׳ בבלת ב ה). זקינה שהפסיקה שלש עונות דייה שעתה חזרה והפסיקה שלש עונות ואח״כ ראת דייה שעתה בשלא כיוונה מחמת הווסת בשפתתה או הותירה שאילו כיוונה נקבעה ווסתה (ירוש׳ נדה א מט ג). — ובמשמ׳ זו מצוי בספהמ״א: ועושי העגל הראשון וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים כלם רק לאלהי ישראל (כוזרי ד יד). ונתן להם שבח על מה שטענו ממופשט הקשיהם וכוונו הטוב (בס ה יד). הבורא יתעלה אשר אותו דרשנו ולמצאו כוונּנוּ[1] במחשבותינו ושכלנו (תו״ה, היחוד ו). ובלבד שלא יכוין להשהותו עד המועד (טור או״ח תקלה). ויכוין שיבא הקשר באותו המקום (בס או״ח קסט).—ואמר הפיטן: איכה כוונת בבעסך לכלות ביד כושלים ברמך (קינ׳ לת״ב, איכה אלת). איך מפשעיך תטהר לבך, או תמצא בזה לנשמתך דרור, כַּוֵּן בכל כח לברך צורך, או יעלה ריחך כריח מור דרור (רמב״ת, דרכי נעם יז). — °וכִוֵּן מחשבות, זמם, חבל עצות: טכסנו עצה מה לעשות, יועץ בקרבנו אין, כִּוְּנוּ בלב מחשבות, למרחוק שאת דעה (סלית׳ לתענ׳ צבי, אפפונו מים).—וכִוֵּן במשמ׳ היה דעתו לדבר: קרא (את השמע) ומצא עצמו בלמען חזקה כוין וכו׳ נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כוין (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). אמר לו ר׳ זירא לתלמידו כוין ותקע לי כסבור צריכין אנו דעת משמיע (הלכ׳ פסוק׳, ר״ה).—וכִוֵּן בדבריו לְדָבָר, במה שאמר היתה דעתו כך וכך: נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתנים באמרו והתקין לו ממנו בנין (רות תן ג).—ובמשמ׳ דקדק ובדק: יוחנן כהן גדול שמע מבית קדש הקדשים נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא באנטוכיא וכיונו את אותה השעה וכיונו שנצחו אותה שעה (תוספתא סוט׳ יג ה).—ובמשמ׳ רשם את השעה בדיוק: מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר״ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו׳ אמר להם לכו שחלצתו חמה וכו׳ ישבו וכתבו וכיונו אותה שעה וכשבאו אצל ר״ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה (ברכ׳ לד:). — וקבע בדיוק, ואמר הפיטן: ימים הקוה כלם, יבשה להראות השבילים, כון בשעלו מדת משקלם (בבת ב את״פ, ארנן).—ובמשמ׳ °עשה ממש כמו הזולת: מעשה בשטר אחד שבא לפני רבא שהיה חתום עליו רבא ורב אחא בר אדא אמר לו רבא ודאי זה חתימת ידי הוא אבל אני קודם רב אחא בר אדא איני כותב כפתו והודה אמר לו הנח שלי זייפתה אלא של רב אחא בר אדא (שהיתה ידו רועדת) כיצד כיוונתה אמר לו הנחתי ידי על זרניק (הלכ׳ פסוק׳, ממונות).

—פע׳, *כֻּוַּן מְכֻוָּן, מכוון, מְכֻוָּנִים, מכוונים, מְכֻוָּנוֹת, מכוונות, — שכִוְּנוּ אותו, בכל משמ׳ הפע׳, א) מדיק, genau; exact; -tly: נמצא (ההרוג) מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות (סוט׳ ט ב). — ומדה מכונת, שלא חסר בה כלום: מקוה שיש בו מ׳ סאה מכוונת (מקוא׳ ז ו). שלש על שלש שאמרו חוץ מן המלל דברי רבי שמעון וחכמים אומרים שלש על שלש מכוונות (כלים כח ז). אמר רבי פדת הכל מודין שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא

—[1]) ואפשר גם כִּוַּנּוּ.

ובשר (ב"ב קעא.).—וכמו תה"פ במשמ׳ זו גם לנק׳: וגוש של זתים שנפל לתנור והוסק כביצה מכוון טהור יותר מכביצה טמא (כלים ג ב). טמא מת שסחט זתים וענבים כביצה מכוון טהור (שם ג).—ב) מכון בנגד דבר, עמד למולו: קורות הבית והעליה שאין עליהן מעזיבה והן מכוונות (עליונות נגד תחתונות) טומאה תחת אחת מהן תחתיה טמא (אהל׳ יב ה). בסילקי ששני פתחיה מכוונין זה כנגד זה (תוספתא טהר׳ ז יג). נטע שלש כנגד שלש ואחת מכוונת כנגד האמצעי (ירוש׳ כלא׳ ד כט ג). בית קדשי הקדשים שלמטן מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שלמעלן (שם ברכ׳ ד ח ג). — ושעומד בשורה ישרה: כורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון וכורת אין מכוון הרי זה אינו כרם ביצד ידוע אם מכוון אם לאו מותח החוט על גבי גפנים אם היו כולן נוגעות כאחת ה"ז כרם אחת נכנסת ואחת יוצאה אינו כרם (תוספתא כלא׳ ג ד). ארובה שבתוך תקרת הבית וקדרה מונחת על הארץ ומכוונת כנגד ארובה שאם תעלה תצא בצמצום מן הארובה (רמב"ם טומא׳ מת טז ה).—וכמו תה"פ: שהיה מוריד ידו עד שהיו ואח"כ היה פותח ואחד פותח כנגדו מכוון ולא היה צריך להוריד ידו (הרי"ף ב"מ יח.).—ובמשמ׳ נוטה לעומת: צריך אדם שיהיה עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה (ספרי דבר׳ שלד). רוח דרומית יוצאה ומטה אותה (את השושנה) כלפי צפון והחוח עוקצה ואעפ"י כן לבה מכוון כלפי מעלה (מד"ר ויקר׳ כג). מה תמרה זו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבן מכוון לאביהן שבשמים (שם במד׳ ג). — והדעת: מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן (רמב"ם, ת"ת א יג). — ˚דברים מכונים, כמו שצריך להיות, בדעת: ומצאנוהו חולה מוטל במטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ודיבורו מכוונים בפיו יודע לאמר ולשמוע לשאל ולהשיב (תשו׳ הגא׳, הרכבי פע). יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה ובהחקרו והמצאו מכוון כהוגן כשר הוא (שם רנה). ראוי שלא לעשות כך (לכתוב גט) בלשון אחר לכתחלה שמא לא יוכל לדבר באותו לשון דברים מכוונים על התורפים הללו ושמא אם יפלו לידי מחקר ימצא בם פגם (שם).—*דברים מכונים זה לזה, מוסכמים, האחד כמו השני: ובודקין אותו (את העד השני) אם נמצאו דבריהן מכוונין נושאין ונותנין בדבר (סנה׳ ג ו).— ג) ˚דבר מכון, שיש בו כונה: והידיעה המכוונת בהוית האדם (רסב"ג, מקור חיים א ה). ההרכבות וההפרדות המצטרך אליהם להשלמת העיון בעצה המכוונת (כוזרי ה יב).—ד) ˚עשוי בערך שוה: כי הוא (האדם) שוה ומכוון במזגו מכל בעלי חיים (תקון מדות הנפ׳ ח).

—נתפ׳, *נִתְכַּוֵּן, — א) העמיד את עצמו לעומת דבר: עומד בראש הר המשחה ומתכוין ורואה בפתחו של היכל (מדות ב ד). של בית רבן גמליאל היה נכנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל׳ ג ג).—ב) שם דעתו ומחשבתו לכך וכך, beabsichtigen; avoir l'intention; intend: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו (שבת י ד). ובלבד שלא יתכוון לעשות מנה גדולה כנגד קטנה (שם כג ב). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי (שם כב ג). תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא׳ ט ו). וזה וזה מתכוונין להקל (ערוכ׳ ח ב). אפילו שמע מן התנוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני דיו בין שהוא מתכוין (לעדות) ובין שאינו מתכוין (יבמ׳ יו ה). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק או שלקה בחרסיה חייב ר"י אומר במתכוין חייב באינו מתכוין פטור (ב"ק ג א). שור שהיה מתכוון לחבירו והכה את האשה וכו׳ ואדם שהיה מתכוון לחבירו והכה את האשה (שם ה ד). נתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם וכו׳ נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו (סנה׳ ט ב). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח שלא נתכוון זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדר׳ ח ה). מעשה באשה אחת שהיתה שכורה ומזגו לה את הכוס ואמרה הריני נזירה ממנו אמרו חכמים לא נתכוונה זו אלא לומר הרי הוא עלי כקרבן (נזיר ב ג). מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכונין לשם מצוה ועכשיו שאינן מתכונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום (בכור׳ א ז). נתכוון להזות על דבר שהוא מקבל טומאה והזה על דבר שאינו מקבל טומאה (פרה יב ג). לא שמענו אלא על המתכוין להכות שונאו והכה שונאו שהוא במיתה אבל המתכוי,

להכות שונאו והכה אוהבו לא שמענו (מכי' משפט', נזיק' ח). לא יפתח אדם מחצב כתחילה לתוך שדיהו וכו' במה דברים אמורים בזמן שמתכוין לעשות שדה אבל אין מתכוין לעשות שדה אפילו דבר מרובה מותר (תוספתא בכי' ג ח). נתכוון לתרום אחד מעשרה ועלה בידו מעשרים משלשים ומארבעים (שם תרומ' ה ה). בזמן שמתכוין ולקחה (את הבהמה) בתחילה לשום שלמים (שם מע"ש א עו). כי יגח עד שיתכוין ליגח (שם ב"ק ד ו). חליצה המוטעית כשירה חלץ לה והוא מתכוין והיא אינה מתכוונת היא מתכוונת והוא אינו מתכוין פסולה (שם יבמ' יב יג). אילו הן הגולין נתכוון להכות את העץ והיכה את האדם והרגו (שם מכו' ב א). הנוטל את ידיו אם נתכוון ידיו טהורות אם לאו ידיו טמאות (שם ידים ב ג). מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו' כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו' עאכ"ו (ספרי במד' לט). מי שלא נתכוון לזכות מעלה עליו הכתוב כאלו זכה מי שנתכוון לזכות עאכ"ו (שם דבר' רפג). כאן במתכוין לפחות כאן במתכוין להוסיף (ירוש' דמאי ז כו ג). רבי יוסי אומר לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות (שם ו כה ד). אם במתכוין לבדוק אפי' באמצע שדהו מותר (שם כלא' ב כח.). נבדק אותו האיש ואמר לא לכך נתכוונתי (שם מע"ש ד נד ד). וכותי אינו מל את ישראל מפני שמתכוון לשם הר גריזים (שם שבת יט יז.). אם יתן לי אדם ספר תילים של ר' מאיר מנחק אני את כל הללויה שבו שלא נתכוון לקדשו (שם מגי' א עב.). היו (פריצי הדור) מהלכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים אימת יבנה ביהמ"ק אימתי בית ה' נלך והוא אומר אעפ"י שהן מתכוונין להכעיסני יבוא עלי שאני שמח בלבי (שם מו"ק ג פג ד). אמרה לא נתכוונתי אלא להיות כמותה וכיוצא בה (שם נזיר ד נג:). יבוא עלי אם נתכוונתי לכך (שם סוט' ג יט.). המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה (שם סנה' י כט ד). גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ (בבלי שבת כב.). אם אמרת בשאר מצות שלא עשה בהן שאין מתכוין כמתכוין שאם נתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר שפטור תאמר במעילה שאם נתכוין להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל (פסח' לג.). שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד (שם נג:). נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן וכו' לא נתכוון אלא להשביח מקחו (יבמ' קכב.). (האומר) הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים וכו' אם לכך נתכוין מתחלה הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין (נדר' סט:). אמר ר' יוחנן מלמד ששניהם (אשת פוטיפרע ויוסף) לדבר עבירה נתכוונו (סוט' לו:). א"ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו (ב"ב טז.). כולם (כל אנשי דור הפלגה) לשם עכו"ם נתכוונו (סנה' קט.). נתכוונו למזוג' בחמין ומזגו לו בצונן (ערכ' טז:). ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים (מד"ר בראש' עד). שבטו של זבולן וכו' בין מתכוונין בין שאינן מתכוונין הם יוצאים (למלחמה) ומנצחים (שם ויקר' כה). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (שם יד). שמה שאמר (ראובן לאחיו) לא נכנו נפש ומה שאמר להם השליכו אותו (אל הבור) לא נתכוון אלא להצילו (שם במד' יג). שלא דברה (מרים) כי אם באחיה חביבה שלא בפניו ולא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו (תנחומא מצורע ו). — ומצוי בסהמ"א.—לבו מִתְכַּוֵּן: אמרו לו תלמידיו (לר"ח בן דוסא שהכישו חברבר ולא הפסיק תפלתו) רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי ממה שהיה לבי מתכוין בתפילה אם הרגשתי (ירוש' ברכ' ה ט.).—בְּמִתְכַּוֵּן, כמו בכַוָּנָה, בלא מִתְכַּוֵּן, בלא כונה: וחומר שאר מצות משבת שבשאר מצות שגג בלא מתכוין חייב מה שאין כן בשבת (שבת עב:). אכלן דמאי יצא אכלן בלא מתכוין יצא (פסח' קיד:). כגון שנתכוון להתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (רגמ"ה בכור' יז:). — נִתְכַּוֵּן, במשמ' עשה דבר בכונה לשם הדבר ההוא: היה צריך לכתוב את יהודה ונתכוין וכתב את השם (מס' ספר תורה, ירוש' ה ד).—ג) ״יִתְכּוֹנְנוּ הדברים, יהיו נאותים, תהיה להם כונה: וכאי צד יתכוונו הדברים כך פרשה אדוננו מאיר עינינו רב יהודה גאון וכו' (תשו' הגא', הרכבי שפא). — ״נִתְכּוֹנְנוּ דברי העדים, שהיו דברי כלם מכֻוָּנים אלה כמו אלה: שושנה בת חלקיהו אשת יהויקים הכהן שרצו שני שופטים לשכב עמה והיא לא רצתה ועללו והעידו עליה ששכבה עם נער אחד והדיינים רצו לפסוק עליה דין מיתה ודניאל ברוב חכמתו הצילה ע"י חקירה שלא נתכוונו עדותן (י"ד ב, אלף ד של).

א. **כַּוָּן**[1], ש"ז, מ"ר כַּוָּנִים, —מין עגה, בפרט שהיו עושים לעשתרת, Opferkuchen; gateau de sacrifice; cake f. offering: הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כַּוָּנִים למלכת השמים (ירמ' ז יח). וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כַּוָּנִים להעצבה והסך לה נסכים (שם מד יט). —ואמר הפיטן: עלתה (השכינה) מהעזרה אל הגג בהרונים, וראתה אותם עושים כַּוָּנִים, עזבה מקים קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים (ר' יוסף, קינ' לת"ב, ספרד', בכינה לועקת).

ב. °°**כַּוָּן**, ש"ז, מ"ר כַּוָּנִים, — כמו *כַּו: שאו זמרה לאל נורא בכם ממלכת שבתו, מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו, עלי כסא הוא מנשא פני אריה למול כַּוָּן (אופ' שבת ר"ח, אביר הגביר). גם כי נסתמה תפלת הגיונים, גלי שבים פתוחים כ ו נ י ם, דברך נצב לעולמי עידנים (סליח' ער"ה, ה' אלהי).

ג. °°**כַּוָּן**, ש"ז, מ"ר כַּוָּנִים, —כמו *כַּוָּנָה: ואם רוח המושל יעלה עליך לשמוע מה ידברו ו ה כ ו ו נ י ם הזרים אשר עשו לה (להמלה אפיקומן) לגזור אותה לגזרים שים עינך עליהם (דוד כהן, כתר כהונה, ערך אפיקומן). גם בדברי הקבלות הרשומות בנו להם בנינים וכונו להם כ ו נ י ם כתבו להם בספר ובדיו עשר לעשר הספירות (עלילות דברים, או"ג 7 183).

***כֵּיוָן**[2], כֵּיוָן, — מלת הטעם, ותשמש: א) כמו תה"פ, במשמ' מִיַּד, בלי שהות ובלי אמצעי בין שני המעשים, rasch, unmittelbar; vite, directemant; -ctly: וארבעה כלים בידם (של הכהנים) הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב וכו' ושתי מפתחות אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כ י ו ן[3] (תמיד ג ו). שאל בייתוס בן זונין לחכמים מפני מה אמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמרו לו מפני שהאשה שוהה עליה ומחמצתה אמר להן אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כ י ו ן[4] (פסח' לז.). —ב) *כֵּיוָן שֶׁ, מלת החבור בין שני מעשים להורות כי המעשה השני הוא בא מיד אחרי הראשון, sobald; dès que; as soon as: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלם כ י ו ן שהכניס האחד ראשו ורובו (בירושלם) זכה בחלקו (פסח' ח ג). היתה (האשה) עומדת על ראש הגג וזרקו לה (הבעל את הגט) כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת (גיט' ח ג). כל הנעשה דמים באחר כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצד החליף שור בפרה או חמור בשור כ י ו ן שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' א ו). בזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה אוחזין בו וכו' ו כ י ו ן ששמע הממונה קול רגליו של כהן גדול שהוא יוצא הגביה לו את הפרוכת (תמיד ז א). מחט שהיא נתונה על מעלות המערה היה מוליך ומביא במים כ י ו ן שעבר עליה הגל טהורה (מקוא' ז ז). אמר להם (משה) לישראל אם תשמרו שבת זו עתיד הקב"ה ליתן לכם שלשה מועדות חג ניסן וחג סיון וחג תשרי כ י ו ן ששמעו דבר זה קבלו עליהם ושבתו (מכי' בשלח ד ה). אמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים כ י ו ן שראו נשיאים שהשלימו ציבור את הכל וכו' הביאו את אבני השוהם (ספרי במד' מה). בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו ו כ י ו ן שניטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתא סוט' ח ב-ג). אמר לו חצר וכל מה שבתוכה אני מוכר לך כ י ו ן שכתב שטר וקיבל מעות והחזיק באחת מהן החזיק בכולן (שם ב"ב ב יג). (אם המטלטלים שקנה הם) ברשות הלוקח כ י ו ן שקיבל עליו הרי זה קנה (ואם הם) ברשות המוכר עד שיגביה (שם ה ב). ובשמת ר"ג כ י ו ן שיצא מפתח החצר אמר ר"א לתלמידיו כפו את המיטות (ירוש' ברכ' ג ה ד). מעשה באחד שעמד לקרוא בתורה בנציבין כ י ו ן שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (שם ג ו ג). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים וכו' מיד עמד התינוק בכל לבו וצעק וקיבל ממנו הקב"ה תפילתו ושתק הים כ י ו ן שירדו ליבשה ירדו כל אחד ואחד לקנות צרכיו וכו' (שם ט יג:). אמר ר' סימיי מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנודות וכ י ו ן שהן מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרו' עליהן (שם כלא' ט לב ג). עמדו ומינו אותו נשיא עליהן

---

[1]) באשור' כַּמָּנ, לפי דעת חל"א עגה בצורת עשתרת.

[2]) כ צרויה, כך מנקד בתשו' גאונ' גני' גינצב' דף 362. וכן בהגדה מנקד' כ"י קדום בריט' מוז' Or. Add. 27,210. וכן הספרדים. האשכנ' כִּוָּן, כ חרוקה. —[3]) פרש הערוך: לאלתר במהרה. —[4]) פרש"י: כלומר מהר בדחיפה אחת.

כ י ו ן שמינו אותו נשיא עליהן התחיל מקנתרן בדברים (בס פסח׳ ו לג.). ומעשה בר׳ ישמעאל וראב״ע שהיו מסובין במקום אחד והיה ר״י מוטה ור״א בן עזריה זקוף כ י ו ן שהגיע זמן ק״ש הטה ר׳ אלעזר וזקף רבי ישמעאל (בבלי ברכ׳ יא.). וכשחלה ריב״ז נכנסו תלמידיו לבקרו כ י ו ן שראה אותם התחיל לבכות (בס כח:). ביום שלישי הקדיחתן בטלה כ י ו ן שטעמתי משכתי ידי מהן (ערוב׳ נג:). מעשה בר״ג שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב וכו׳ כ י ו ן שהגיע לסולמא דצור ירד ר״ג מן החמור (בס נג:). אמר שמואל כ י ו ן שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (יומ׳ כב:). יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם באו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה וכו׳ וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר כ י ו ן שעלה עמוד השחר אמר להם מי הללו אמרו לו יהודים שמרדו בך כ י ו ן שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה ופגעו זה בזה כ י ו ן שראה לשמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו (בס סט.). בשעה שביקש שלמה להכניס ארון למקדש דבקו שערים זה לזה אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה וכו׳ כ י ו ן שאמר ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו״ק ט.). אריב״ל כ י ו ן שהגיע קצו של אדם הכל מושלים בו (נדר׳ מא.). שהיתה (מרים) מרנבאה וכו׳ ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל וכ י ו ן שנולד משה נתמלא כל הבית אור עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך וכ י ו ן שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה (סוט׳ יג.). כ י ו ן שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים (ב״ק ס.). מכר לו דינר של זהב בעשרים והמשה דינרין של כסף כ י ו ן שמושך את הזהב נקנה כסף בכל מקום שהוא (ב״מ מה:). מכר לו עשר שדות בעשר מדינות כ י ו ן שהחזיק באחת מהן קנה כולן (ב״ב סז.). שהכישה במקל ורצתה לפניו כ י ו ן שעקרה יד ורגל קנאה (בס עה:). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג וכו׳ מה עשה יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים וכו׳ וסמך שם חמשה זקנים וכו׳ כ י ו ן שהכירו אויביהם בהן אמר להן בניי רוצו (סנה׳ יד.). אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה וכו׳ כ י ו ן שסרח הניח הקב״ה ידו עליו ומיעטו (בס לח:). יום שנברא בו אדם הראשון כ י ו ן ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.). עוף שנחבט על פני המים כ י ו ן ששט מלא קומתו דיו (חול׳ נח:). בקש (אלכסנדרוס מוקדון) לעלות לירושלם (באו הכותים ואמרו לו) הזהר שאינן מניחין אותך להכנס לבית קדש הקדשים שלהם וכ י ו ן שהרגיש גביעה בן קוסם הלך ועשה לו שתי אנפלאות ונתן בהם שתי אבנים טובות שוות שתי רבאות של כסף וכ י ו ן שהגיע להר הבית אמר לו אדוני המלך שלוף מנעלך וכו׳ שלא תחליק רגליך וכ י ו ן שהגיע לבית קדש הקדשים אמרו לו עד כאן יש לנו רשות ליכנס (מד״ר ברא׳ סא). אמר יוסף לאותן גבורים הכניסו את זה (את שמעון) בבית האסורין כ י ו ן שקרבו אצלו צווח בהם כ י ו ן ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם (בס צא). היה מחלוקת בין בני כוש ובין בני מצרים המצרים אומרים עד כאן תחומינו והכושים אומרים עד כאן תחומינו כ י ו ן שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם (בס שמות י). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (בס יה). א״ר אלעזר בן פדת כ י ו ן שיצאו ישראל ממצרים היו נושאין עיניהן והיו המצרים רודפים אחריהם וכו׳ כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר כ י ו ן שראו אותו נתייראו הרבה (בס כא). את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כ י ו ן שעשה תשובה נמנע ממנו הצי גזירה וכו׳ ויצא קין מלפני יי׳ וכו׳ כ י ו ן שיצא פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי כ י ו ן ששמע אדם הראשון כך התחיל טופח על פניו (בס ויקר׳ י). אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולם וכו׳ כ י ו ן שנכנסו בניה להקריב ונשרפו נהפכה שמחתה לאבל (בס כ). אמר לבנו עלה והביא לנו חבית אחת מן העליה כ י ו ן שעלה הכישו נחש ומת (בס). ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בגדי שבת היו והיו הבכורות משתמשין בהם כ י ו ן שמת אדם מסרן לשת שת מסרן למתושלח כ י ו ן שמת מתושלח מסרן לנח (בס במד׳ ד). למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד אלא לך ותקן לי הלך אוהבו והתקין מטה וכו׳ ושלחן של הדיוט כ י ו ן שבא המלך

באו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו כ י ו ן שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (בס טו). אמר לו (חתיכת בשר) זו שאכלת של חזיר היא כ י ו ן שאמר לו כך עמדו שערותיו ונבהל (בס כ). הרי משה אהר' כל אותו השבח שראה כ י ו ן שהגיע יום מיתתו לא היה יכול לעכב (בס דבר' ט). עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוצא כ י ו ן שחלה מבקש לאכול כל מיני תענוגים (בס בה"ב, סמכוני). א"ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים והוא אומר וירח את ריח בגדיו אלא כ י ו ן שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן וכו' כ י ו ן שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם (בס, נפת). אמרה לה (רות לנעמי) וכו' מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע"י אחרת כ י ו ן ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים (בס רות, ותאמר רות). הים הזה הגלים שבתוכו מתגאין ועולין כ י ו ן שכל אחד ואחד מהם מגיע להול הוא נשבר וחוזר (תנחומא ויקר' יז). והלא מתחלה נסיך היה (בלק ולא מלך) וכו' אלא כ י ו ן שנהרג סיהון המליכוהו תחתיו (בס בלק ד). מיד משקתו (המדינית) היין ובער בו השטן והיה נשטה אחריה וכו' כ י ו ן שהיה תובעה היתה אומרת איני שומעת לך עד שתשחוט לפעור (בס כז). ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו' כ י ו ן ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך וכו' (פסיק' רבתי כ). ועמדו (עבדי המלכה) והוציאוהו (את המלך) במטה לבית אביה כ י ו ן שניער המלך משנתו אמר באיזה מקום אני מיסב (בס ל). מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך רבי ישמעאל לבודקו כ י ו ן שהרגיש קול פרסיותיו של רבי ישמעאל נטל תכריך של שטרות וזרקו לתוך הספל של מים (סופרים טו ד). — וגם עם מ בראשו, מִכֵּוָן, מכיון: אמר ר' חנניה מ כ י ו ן שנתקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש (ירוש' בכי' ג לד ג). שליש הראשון קשה לבוא מ כ י ו ן שהוא בא מיד הוא גדל (בס ה לה ד). (כאן) סופו להקשות מ כ י ו ן שהקשו נעשו כאביהן (בס ז לז ג). השבת שנתן טעם בקדירה וכו' מ כ י ו ן שנתנה טעם בקדירה בטלה (בס תרומ' יא מז ד).

—ג) במשמ' *הוֹאִיל, בהיות שֶׁ, da; puisque; since: מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו ו כ י ו ן שראו בית דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפיים (יומ' כ ב). בערתי הקדש מן הבית וכו' כ י ו ן שהפרשתו מן הבית אי אתה זקוק לו (תוספתא מע"ב ה כג-כד). הוציא חצי גרוגרת וכו' כ י ו ן שהוציאה נעשה כמו שהניחה שם ויהא פטור (ירוש' שבת א כ ג). (האומר) ערכי עלי כ י ו ן שאמר ערכי עלי לא קבע לעצמו אלא ג' סלע (בס ב"ק ט ז.). המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל הוליות שבשדרה וכו' ר"ח אמר כ י ו ן שנענע ראשו שוב אינו צריך (בבלי ברכ' כח:). כ י ו ן שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה (חגי' ה:). שאני אומר כ י ו ן שעשאה שותף בין הבנים אבדה כתובתה (ב"ב קלב:). כ י ו ן שהגיד (העֵד) שוב אינו חוזר ומגיד (בס קסח.). וכי תעלה על דעתך שאברהם וכו' היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה אלא ללמדך כ י ו ן שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו (מד"ר שמות א). התחיל הקב"ה ליתן למשה שבילים שיבקש עליהם רחמים וכו' כיון ששמע מן הקב"ה דברים רכים התחיל מבקש עליהם רחמים (בס מב). ויקצוף (משה) על אלעזר ועל איתמר ו כ י ו ן שכעס נתעלמה ממנו הלכה (בס ויקר' יג). שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו שמתחלה נאמר לו לא תלך כ י ו ן שהעיז פנים להלוך הלך (בס במד' כ). פעם אחת באו חכמים אצלו (אצל דמה בן נתינה) ליקח הימנו אבן אחת טובה וכו' נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן שלא ביקש לצערו ויצא לחוץ ריקם כ י ו ן שלא הוציאה כסבורין שמבקש מהן יותר והעלו דמיה י' אלפים זהובים (בס דבר' א). אמר הקב"ה אע"פ שאין בה (בע"ז) ממש כ י ו ן שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש (בס ב). בין העבדים גדלה ו כ י ו ן שגדלה בין העבדים לבה גם בהן (בס ג). הנחש הראשון היה מסית כבני אדם כ י ו ן שלא היו אדם וחוה מבקשין לאכול מאותו אילן התחיל לומר לשון הרע על בוראו (בס ה). —ובמשמ' זו מצוי בסהמ"א: מעשה בבני חיפה שהביאו להן גוים הדס ביו"ט שני ושאלו לרבא מהו להריח בה מערב לאלתר אמר להן כ י ו ן שעל דעת בני חיפה גזזו על דעת כולם גזזו (הלכ' פסוק', יו"ט). כיון שנושאין (ת"ח) זה עם זה בהלכה לומדין זה מזה טעמים הרבה (ר"ח ב"מ לג.). אמר הכוזרי כיון שהדבר כן אני מודה לרבני שמקבץ אלה שני הפנים

ביתרונו על הקראים בנראה ובנסתר (כוזרי ג ג).—ועם מ מִכֵּוָן: א"ר מנא מכיון שעומד בתוך שנתו של אילן משלים שנתו (ירוש' שבי' ב לז.). אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם מכיון שהוציאה נעשה כמו שהניחה על כל אמה ואמה ויהא פטור (שם שבת א ג ג). מכיון שקיפלה (את המטלית) לא טהרה שכן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (שם ג ד ד). מה קשירה היתה במשכן שהיו קושרין את המיתרים ולא לשעה היתה א"ר יוסה מכיון שהיו חונין ונוסעין על פי הדיבור כמי שהוא לעולם א"ר מכיון שהבטיחן הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה (שם ז י ג). אמר להן מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם (שם פסח' ד ל ד). מכיון שאין לו שם נעשה כשוחטו לשמו (שם שקל' ב מו ד). א"ר אלעזר מכיון שזכה בו בלשון מתנה זכה זה בלשון ירושה (שם כתוב' ו לא.). בככר אחד מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו כנבילה (שם נדר' א לו ד). סבר שמעון הצדיק בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין מכיון שנודרין מתוך הקפדה סופו לתהות מכיון שהוא תוהא נעשו קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה (שם). שמעמינ' מכיון שהיו יודעין משעה הראשונה שהוא שם המיוחד שהוא צריך לקרוע (שם סנה' ז כה.). — ובמשמ' ״כאשר: וכן קבלו איש מפי איש וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום ותקקום (סור' הקורא 54).

•**כַּוָּנָה,** כוונה, ש"נ, מ"ר כַּוָּנוֹת, כוונות,—א) מה שהיה בדעתו לדבר, לעשות, וכדומה, Absicht; intention: לאחד שהיה מקלל את המלך היה המלך עובר אמרו לו שתוק שלא ישמע המלך אמר להם מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו (ספרי במד' פה). מגע נכרי שלא בכוונה (ע"ז נח:). וכל כחו שלא בכוונה לא גזרו (שם). דיו שנטפה על גבי הכתב מותר למחקו שלא היתה כונתו אלא לתקן (מס' ספר תורה ה ט).—ומצוי בסהמ"א: כי מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא ענין הכוונה בבריאת כל הגופות וההויות (תרג' תקון מדה"נ לרשב"ג ח). שימצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגדר בתוך דבריהם בדרך המקרה לא בכונה ללמד החכמה ההיא פליאות ותמיהות (כוזרי ד כט). ואיך אבדו הספרים ההם שהיו בכונה ונשארו אלו שהם במקרה (שם ל). ואינם (הקרום והריאה) שמשים לשאר הגוף כי אם בדרך המקרה לא בכונה הראשונה (שם כה). דברי הדעתן המחשב המחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (שם ה כ). האלהים יעזרך על כונתך ויגזור לך הטוב (שם כח). הכוונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו (חו"ה, הבטחון ד). וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולתי האלהים (שם, יחוד המעש' ד). כלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נתהויתי מאתו בלתי כוונתו והכמתו כמו שיתהוה החום והאור מן השמש או מן האש (ספורנו, אור עמים, ידיעה). ובמעט זמן נאספו שלשים אלף רועים וישמו פניהם לבא לעיר גרנדה: משם לכל מלכות ישמעאל ובעמדם על כוונה זו אמר אחד מהם אין עצתנו טובה (שבט יהודה ו).—ב) *מחשבה ושימת דעת למה שהוא עושה, Aufmersamkeit, attention: בר קפרא אמר אין לך צריך כוונה אלא ג' פסוקים הראשונים בלבד (ירוש' ברכ' ב ד.). קרית שמע צריכה כוונה תפילה אינה צריכה כוונה (שם ב ה.). וכי איכן מצינו בתורה שהמילה צריכה כוונה (שם יבמ' ח ט.). עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה (בבלי ברכ' יג:). מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה (שם). מצות צריכות כוונה (שם.). — ובסהמ"א: ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה הוא ישראל אמתי (כוזרי ג יז).— *כַּוָּנַת הַלֵּב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ' יה.). אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכין אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד"ר במד' יא). — ״בְּכַוָּנַת הַלֵּב, במשמ' דמיון: וביון שיש בעובי הכותל לחוק ולהשלימו לחור היה ד' על ד' רואין בכוונת הלב כאלו חקוק הוא ויש בו ד' על ד' (ר"ח שבת ק:). —ג) ״כַּוָּנַת המלה, משמעותה, פרושה: ואנו מזכירים בחלק השני הזה וכו' רוב השרשים העבריים הנמצאים באשר בידינו מן המקרא ונבאר משמושיהם ונפרש מכוונותם מה שהצורך מביא לבארו ולפרש אותו (ר"י א"ת, הקד' השרש' לריב"ג). שער אבאר בו עניני המלות אשר אשתמש בהם בחלק הזה והכונות אשר אכון אליהם בו (שם). — והַכַּוָּנָה הפנימית: וכן יעלה החסיד אל לבו ענין כל ברכה ויבין הכונה ממנה ומה שהוא נתלה בה (כוזרי ג יז). אעפ"י שנצא

מעניננו מעט באר לי כ ו נ ת המזמור הזה (שם ה ט). המצות הנסתרות והם ה כ ו נ ו ת המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי (מלמד התלמיד׳, נלבים). וזהו כ ו נ ת רבותינו זכרונם לברכה באמרם כל הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (טור חו״מ א). וי״א שאין מעשה היתוש כפשוטו ויש לו כ ו נ ה נסתרת כמו שיש כ ו ו נ ו ת נסתרות על הגדת עקר טורא (ל״ד כ, אלף ד תתמד).—ד) ״הגדת הדבר כמו שהוא: הרי שהעידו עליו שהרג ונחקרו בשבע חקירות שמנינו שהן ב כ ו ו נ ת הזמן ו כ ו ו נ ת המקום ונדרשו ב כ ו ו נ ת המעשה וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו (רמב״ם עדות א ו).—ה) ״נקודה בחלל העולם שאדם מסב אליה פניו בעשותו דבר מה, כמו המקדש והמזרח ליהודים בתפלתם ומכה להמושלמים [1]): והישמעאלים אומרים כי היא (ירושלם) מקום עליית הנביאים אל השמים ושהיא מקום מעמד יום הדין והיא לכל מקום כ ו נ ה [2]) וחג (כוזרי ב כג).

א.*כוננות, כוננית, מ״ר כונניות,—עי׳ *כֻּנָּנִית.

ב.**כּוֹנָנוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא כ ו נ ן, עשוי ומתקן כראוי: זווג ק״ש של לילה גורם כ ו נ נ ו ת ותקון כלי של היסוד דנוקבא (עמה״מ, קרית ארבע פב).

**כּוֹנָנִיּוּת, ש״נ, מ״ר כּוֹנָנִיּוֹת,—כמו כוננות: שתרופות השרר הוא עיקר כ ו נ נ י ו ת המעים (ר״מ אלביך, מבלי ג ח). כי אולם סדרי הבריאה ו כ ו נ נ י ו ת י ה מסודרים בדרך שבאשר מלכותו ית״ש נודע ומודים בו כל ברואיו נמצא בברואים כל טוב וכל שלוה (רמח״ל, דרך ה׳ ד ד). ואולם חלקי הבריאה ג״כ לפי כ ו נ נ י ו ת י ה ם הם רמ״ח בהקבלה לרמ״ח אברי האדם (שם). כי הנה האדון ב״ה הכין סדרי המציאות ו כ ו נ נ י ו ת י ה ם ע״ז הדרך שכלם נקשרים זה בזה (שם ג ב).

כוס [3]), ממנו א.כּוֹס.

א.**כּוֹס** [4]), ש״נ, בכנ׳ כּוֹסִי, כּוֹסוֹ, כֹּסוֹ, כּוֹסָהּ, כּוֹסָם, מ״ר כֹּסוֹת, כּוֹסוֹת,— א) כלי בינוני לא גדול ביותר, ישתו בו מים, יין, וכדומה, Becher; coupe; cup: וְכוֹס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כּוֹס פרעה ואתן את הַכּוֹס על כף פרעה (בראש׳ מ יא). ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וְכֹסוֹת ואמר אליהם שתו יין (ירמ׳ לה ה). מפתו תאכל (הכבשה) וּמִכֹּסוֹ תשתה (ש״ב יב ג). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בַּכּוֹס [1]) עינו (משלי כג לא). — כּוֹס תַּנְחוּמִים, שהיו שותים בעת תנהומי אבל: ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כּוֹס תנחומים על אביו ועל אמו (ירמ׳ יו ז).—כּוֹס יְשׁוּעוֹת, שהיו שותים בעת ישועה להעם, ונשׂא כוס ישועות, נשאה בידו וברך את יי׳: כּוֹס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא (תהל׳ קיו יג). —ובמליצה, כּוֹס התרעלה, כּוֹס חֲמָתוֹ, וכדומה: קומי ירושלם אשר שתית מיד יי׳ את כּוֹס חמתו את קבעת כּוֹס התרעלה שתית מצית (ישע׳ נא יז). הנה לקחתי מידך את כּוֹס התרעלה את קבעת כּוֹס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם כב). כה אמר יי׳ אלהי ישראל אלי קח את כּוֹס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכו׳ והיה כי ימאנו לקחת הַכּוֹס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו (ירמ׳ כה יה-כח). כּוֹס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים (שם נא ז). שכרון ויגון תמלאי (תשתי) כּוֹס שמה ושממה (יחזק׳ כג לג). גם עליך תעבר כּוֹס תשכרי ותתערי (איכ׳ ד כא). כי כוס ביד

[1]) לפי לשון הערב׳ קִבְלָה a).—[2]) בגוף הערבי: והי ללג׳מיע ק ב ל ה וחג׳.

[3]) לא נתברר משמ׳ העקרית, ועי׳ הערה להערך.

[4]) בארמ׳ כסא. בערב׳ כא׳ס b), באלף המזה, ובשביל זה פקפק פרנקל (Aram. Frw. 171) אם זו מלה ערבי׳ וחשד שהיא שאולה מארמ׳, אעפ״י שהשתמשו בה כבר הספרים הערבים הקדמונים. וקצת סמך יש לדבר, שאין לה למלה זו שום שרש בערב׳, ולא נסתעפו ממנו מלים אחרות. אבל גם בעבר׳ וגם בארמ׳ כך, ולכן אין מזה ראיה ברורה נגד המקור הערבי של כא׳ס בערב׳. רק המזות האלף והעדר מלה זו באתיאפ׳ באמת קצת קשה. באשור׳ כַּאס: לַמַלִּי כ-א-ס, אמלא את הכוס (מוס ארנולד, נאס עבת׳ לאסרחדון). ונחלקו חכמי הערבים במשמ׳ הראשנה של כאס, שקצתם, אבו ח׳אתם ואחרים, אומרים שהכאס הוא המשקה בעצמו ובהרחבה עבר גם על הכלי שבו ישתו המשקה, וי״א שלא יקרא כלי הזכוכית כאס אלא כשיש בו יין וכשאין בו יין הוא קדח. אבל בעבר׳ כבר ראינו מן המשלים מהמקרא ותו״מ כי עקר משמ׳ כוס הוא הכלי. ומשמשת מלה זו גם בערב׳ בלשון נקבה, וכך היה שמושה בעבר׳ בזמן הקדום. אבל בזמן התלמוד התחילו לפקפק ולאמר גם כ ו ס א ח ד, ואולם בסדר הפסח השמוש קבוע א ר ב ע כוסות ולא ארבעה.—[1]) כך הקרי למערבאי, והכתיב בכיס, ביוד, ולמדנחאי גם הכתיב בכוס.

a) قِبْلَة b) كَأْس

יי׳ ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל׳ עה ט). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (שם יא ו).—כוס ימין יי׳, כוס זעמו וחרון אפו: תסוב עליך כוס ימין יי׳ וקיקלון על כבודך (חבק׳ ב יו).—נתן כוסו של פלוני בידו, עשה לו כמו שעשה לפלוני: בדרך אחותך הלכת ונתתי כוסה בידך (יחזק׳ כג לא).—שתה כוסו של פלוני, באה עליו צרה דומה לצרתו של פלוני, היה גורלו כגורל פלוני: כה אמר אדני יי׳ כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה וכו׳ ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי (שם לב-לד).—ונרדף עם חלק, במשמ׳ גורל: יי׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (תהל׳ יו ה).—וגם במשמ׳ טובה, כוסו רויה, יש לו צרכו בשפע: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תהל׳ כג ה).—ב) בהשאלה, הנץ של קצת פרחים בצורת כוס: ושפתו (של ים הנחשת במקדש שלמה) כמעשה שפתי כוס פרח שושן (מ״א ז כו).— ובתו״מ תשמש זו״נ, במשמ׳ עצם הכלי: השקו את התמיד בכוס של זהב (תמיד ג ד). כוס שנפגם רובו וכו׳ אם מפזר הוא את רוב המים (כלים ל ג). מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (תוספתא דמאי ח ה). באדם שהוא שותה בכוס נקי (ירוש׳ יבמ׳ ח ט ד). והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם וששה עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו (שבת קיט.). היא (הסוטה) השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש (סוט׳ ט.). כוס של עכו״ם שנפל לאוצר מלא כוסות (זבח׳ עד.). השותים במזרקי יין וכו׳ בכוסות שיש להם זרבוביות (מד״ר במד׳ י). כוס שיש בה שתי פיות ושותים ממנה שנים בבת אחת (ר״ת שבת סב:).— של אבן: כוסות של אבן היו תלויות בקרני שוורים כיון ששוורים שהו לשתות נתמלאו הכוסות (תוספתא פרה ג ג). — ושל זכוכית: מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדד והכוס מבית הזגג (פסח׳ נה:). — והכלי עם מה שבתוכו: ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס וב״ה אומרים מוזגין את הכוס ואח״כ נוטלין לידים (ברכ׳ ח ב). ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין (פסח׳ י א). התקדשי לי בכוס זה של יין (קדוש׳ ב ב). אמר לו רבי ישמעאל לר״ש מיסיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יח). אורח רע מה הוא אומר וכי מה אכלתי לו פת אחת אכלתי לו חתיכה אחת אכלתי לו כוס אחד שתיתי לו (תוספתא ברכ׳ ז ה). אין לו (יין לקדוש) אלא כוס אחד (שם ג יב). יש לך אדם שהזבוב נופל בכוסו ומניחו ואינו טועמו וכו׳ ויש לך אדם שהזבוב עובר על גבי כוסו שופכו ואינו טועמו וכו׳ יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו זורקו ושותהו (שם סוט׳ ה ט). ולא שיערו חכמים לא ביינך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא בכריסי שהיא רחבה (ירוש׳ מעש׳ ג ב ד). כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים (ברכ׳ נא.). ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית (פסח׳ קח:). השותה כוסו בבת אחת ה״ז גרגרן (ביצ׳ כה:). בגדים שבשל בהן קדרה לרבו לא ימזוג בהן כוס לרבו (יומ׳ כג:). י׳ כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעין שלשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו וארבעה לאחר אכילה (כתוב׳ ח:). כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא שלשה תובעת בפה (כתוב׳ סה.). הדבר דומה לארבע כוסות של חלב אחד נפלו לתוכו שתי טיפין של דם ואחד נפלו לתוכו ארבע טיפין וכו׳ (בכוע׳ ו.). ולא ישתה מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות ומעשה בר״ע שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד נתן לו כוס וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו שוב נתן לו כוס אחר וטעמו אמר לו ר״ע טול ושותהו אמר לו בן עזאי עקיבא עד מתי אתה משקה כוסות מטעומין (דא״ר ט). ולא ישתה אדם כוסו ויניחנו על גבי שלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו (שם).—נותן עינו בכוס, להוט אחרי היין: כל הנותן עינו בכוסו עריות כולן דומות עליו כמישור (יומ׳ עה.). —*בית הכוסות, תיבה לשמר בה הכוסות, עי׳ בית. —וגם בספה״א השתמשו במלה זו זו״נ: אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך (רב״י ויקר׳ כה מג). —ואמר המשורר: ראה הכוס כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו (רמב״ע, תרשיש ב כ). רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אדם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (שם יו). הוציא פרח כל עץ הגן ושקדים הן היום יגמול, על כן אמרו אל משקה אל משוד הכוס אותי יגמול (שם ג כ). הבט מאור כוסות אשר ידמו אורי ברק חרב

בלהטיהם (שם כ י). על גרגרות הכוס ענק מגרגרי שהם וכמעט תחום ימחו, תבער חמתו (של היין) בו ואפו יחרה וברוב לשון מים יסחו (הנ"ל, דיואן סו, כ"י בודליאנה). וכוס שהם אשר עלה ככוכב ביד משקה ומי אֹדם במעיו, כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (שם קמה). מעל פני כוסות מכסות אור הסר לאט מסוה בבוא סיון, כי הנפשות בֹּחזות הכוס יחיו למען בה צרי מדון (ר"י חריזי, תחכמ' ה).—*כוס עקרים וכוס של עיקרין[1]: כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה (שבת ידג). האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (תוספ' יבמ' ח ד). מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים (מד"ר דבר' ח).—*כוס של ברכה, שמברכין עליו: ג' דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודח (ירוש' ברכ' ז יא ד). ואמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין (סוט' לח:).—*כוס של פורענות: א"ר אסי אין מברכין על כוס[2] של פורענות (ברכ' נא:).—ומליצה: אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר (נדר' כ:), ר"ל לא יחשב אדות אשה אחרת כשהוא עם אשתו.—ומשלים: אמר ר' אילעאי בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב' סה:). חזקה אין אדם שותה בכוס אלא א"כ בודקו (כתוב' עה:), ר"ל אין אדם נושא אשה אלא אחרי שבדק אם אינה בעלת מומים. השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכיס (תנחומא שמיני ז).—*כוס התרעלה: הגיע זמנה של מצרים לשתות כוס התרעלה (חול' לב.).—כוס של בשורה, עי' בְּשׂרָה.—*כוס תנחומים: לפי שהקב"ה משלח את הנביאים לילך לנחם את ציון בא הושע אומר לה עמדי וקבלי כוס תנחומים הקב"ה שלחני אליך לנחמך וכו' בא יואל ואומר לה עמדי קבלי כוס תנחומים וכו' בא צפניה אף הוא אמר לה עמדי וקבלי כוס תנחומיך (פסיק' רבתי כט-ל).—ואמר הפיטן: אהה כי כוס שתיתי ומציתי קבעת, אכלוני אריות חדודי מלתעת (קינ' לת"ב, סכרת ולא מיין). אחינו אחינו אנשי גאולתנו, איכה עברה עליכם כוס תרעלותינו (קינות תימנ', אהה ידועת). — ואמר המשורר בהתאוננו על הזמן: ישקה (הזמן) בכוס אחד אשר יישן בבית השן ובין תנור ולשפתים (רמב"ע, דיואן פב, עינות תהום).

זמן הבלי ימי סבלי, יפה ללבי שקריו, וכוס פעלי ביד אלי, השקה אותי שמריו (הנ"ל, זמן הבלי).—*כוס משכרת: והבשת דבקה בם כמו כבד ליותרת, ושתו בוזבקבעת ומצו כוס משכרת (ר"ב הנגיד, בלת יונה).—*כוס מָוֶת: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלא משפתו אל שפתו, ואין תוכה לבד מגן מאדם ואש פלד קרב וברק חניתו, אזי שתה בכוס מות ושחק ככוס מים בעת צמאך שתיתו (הנ"ל, הגרפה הזמן).—וגם במשמ' גורל: רוה צמאך כל ימי שושן במזרק יין וכוס, ותנה אדון הדור לך לעד מנת חלק וכוס (רמב"ע, תרבינה פה). מנתי וכוסי גביעי וכוסי בלילי משושי וביום לרוחו (שם א בלג). שמחת נפשות באשישות, כי מהזמן כוסן מנת כוסן (ר"י חריזי, תחכמ' ה).—*שְׂרֵי כוס, מין ממיני השֵׁדים: איך מחמירין בשרי כוס ושרי בוהן וכו' אבל בשרי כוס ושרי בוהן לא יועיל אלא עד שיהא תינוק שלא ראה קרי מימיו וכו' מפני ששרי כוס ושרי בוהן לא נתן לישר' (חכמ' הנפ' לר"א מגירמייזא, כ"י בריט' מוז').—ובהשאלה, *גומה קטנה בעור בע"ח, שבה יושבות השערות: רבי יהודה אומר אפילו[1] (אם יושבות השערות השחורות של הפרה האדמה) בתוך כוס[2] אחד היו בתוך ב' כוסות וְהן מוכיחות זו את זו פסולה (פרה ב ה).—ג) *בֵּית הַכּוסות, הקבה השניה של מעלי גרה, החלק שאחרי הכרס הפנימי, Netzmagen; estomac recticulé; honeycomb stomach: המסס ובית הכוסות[3] שנקבו לחוץ (חול' ג א). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (תוספתא שם ג יא). חלב שעל המסס ובית הכוסות (גמ' שם לג.). — ומ"ר: נמצא שני בתי הכוסות (רמב"ם שחיט' י ט).—ד) ברפואה, *כוסות השריטה, כוסות המציצה, כעין כוס יגרשו ממנה האויר באש וידביקוה בפיה אל הבשר כדי שתמץ הבשר אל תוכה, Schröpfkopf; ventouse; cuping glass: זמן ההקזה והנחת כוסות השריטה (ר"י חריזי, שער בהנהג' הגוף). האופן הד' בהנחת כוסות המציצה ושריטתם (קאנון א ד כא). ואולי יתנפח מקום דבקות

— 1) עי' ערך עקר וערך עָקָר. — 2) ושאלו שם: מאי כוס של פורענות א"ר נחמן בר יצחק כוס שני.—1) יש משמיטים המלה אפי'. — 2) ואמרו בירושלמי ע"ז (ג מב.) הן כוסות הן גומות. — 3) ופרש רש"י: סוף הכרס שקורין פנצ"א עשוי ככובע וקרוי בית הכוסות והמסס מחובר בו וסביב סביב לחיבורה כשאתה מבדילן יש דופן לזה ודופן לזה ובאמצע הן שופכין זה לתוך זה והמאכל נכנס מבית הכוסות להמסס ומהמסס לקבה ומהקבה לדקין.

הכוס ויקשה הסרתו וכו׳ וזה יקרה הרבה כשנשים הכוסות על צד השד (שם). והנכון אחר נפילתן (של העלוקות) למוץ בכוסות המציצה (שם שם כה). לפעמים אנו מתיראים לעסוק בהקזה וכו׳ ואז או בוהרים בשריטים וע״י כוס המציצה ולפעמים עוסקים אנו בהנחת כוסות המציצה אבל בלתי שריטה (מעשה טוביה, ארץ החדש׳ י ג). —ה) בקבלה, ״כוס תנחומים, וכוס התרעלה, מחלקות של ההיכלות העליונים: ובמקומות של היכלות הללו יש גנזים הנקראים כוס תנחומים שמהם משלח ה׳ נחמה לכל האבלים ובעלי צער ולכל הראויים לנחמה ויש בהם גנזים הנקראים כוס התרעלה שבהם מתנקם י״י יתברך מאותם שהם הגונים וראויים לפניו (שערי אורה לר״י ג׳יקטיליא לג.).—״כוס התרעלה, כנוי לאחד המלאכים הרעים: בהיכל הזה (שחת, שהוא ההיכל השני משבעה היכלות הטומאה) יש ממונה אחד ששמו כוס התרעלה וכל אותם הרוגי ב״ד ששתו כוס התרעלה בעה״ז נצולו מכוס תרעלת עוה״ב וכו׳ בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כוס התרעלה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה ובכוס הזה ג׳ טיפות הא׳ חצץ והא׳ מר ממות והא׳ קובעת (ראב׳ חכמ׳, הירא׳ יג).—ועי׳ גָּבִיעַ.

ב. כּוֹס[1], ש״ז,—שֵׁם עוף מתבודד ישב בחרבות, Vogelart, esp. d’oizeau; cert. bird: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס וכו׳ ואת הַכּוֹס ואת השלך ואת הינשוף (ויקר׳ יא יג-יז). וזה אשר לא תאכלו מהם (מהעופות) וכו׳ את הַכּוֹס ואת הינשוף והתנשמת (דבר׳ יד יב-יו). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי דמיתי לקאת מדבר הייתי כְּכוֹס חרבות שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג כל היום חרפוני אויבי (תהל׳ קב ו-ח). — ואמר המשורר: שרתי מושל שיאו עד רום ובקצף על מים נדמה, פתאם הוצא מבית מדות ולכוס מדבר היום נדמה (רמב״ע, תרשיש ח). —והסכימו ר״ב הקדמונים שהוא העוף הלילי שפניו דומים קצת לפני אדם[2], Eule; chouette; owl,— וכבר השתמשו בו במשמ׳ זו קצת הסופרים החדשים: הכוס המה העופות אשר ינוחו וישבתו ביום בקנם ובחורים (ראב׳ למוד׳ א ו).

---

[1]) לא נתברר מקורו ומהותו, ועי׳ הערה לקמן.

—[2]) אונק׳ תרגם הכוס שבמקרא בהשם קדיא. אבל לא נתברר בודאות לאיזה עוף קראו בארמ׳ בשם זה. השבעים תרגמוה במלה שפרושה עורב הלילה, ולג׳ בשני המקומות במקרא bubo, והוא עוף הלילי הרשום בפנים. וכן רסע״ג תרגם הכוס באלבום a) בערב׳, שהוא העוף הנזכר. ואמר ע״ז ריב״ג: הי אלהאמה, ואלהאמה מן טיר אלליל ותרג׳מה אהל אלתראג׳ם באלבום, ואלבום אשם לד׳כר אלהאם ח׳אצה דון אלאנת׳י ואלהאם אשם עאם ללד׳כר ואלאנת׳י פתרג׳מתה אד׳א באלהאם אצוב אד׳ אנמא כאן אלקצד מן אלכתאב אלי הד׳א אלעמום, ע״כ,—ובעבר׳: הכוס היא (בערבית) אלהאמה b) ואלהאמה היא מן עופות הלילה ותרגמוהו אנשי התרגומים באלבום (בערב׳) ואלבום שם להזכר של אלהאם ביחוד זולת הנקבה ואלהאם שם כללי להזכר והנקבה והתרגום (של כוס) באלהאם יותר נכון מפני שכונת הכתוב היתה לזו הכללות (ר״ל לזכר כמו לנקבה). — ואמר אלג׳והרי בהצחאח: אלהאמה מן טיר אלליל והו אלצדי וכו׳ וכאנת אלערב תזעם אן רוח אלקתיל אלד׳י לא ידרכ בת׳ארה תציר האמה פתזעק ענד קברה תקול אשקוני אשקוני פאד׳א אדרכ בת׳ארה טארת, ע״כ, ובעבר׳: אלהאמה היא מעופות הלילה והוא אלצדי וכו׳ והיו הערבים מאמינים כי רוח ההרוג שלא נקמו נקמת דמו יהפך להאמה ותצעק על קברו ותאמר השקוני השקוני וכאשר ינקמו נקמת דמו תתעופף לה. ואחרים אמרו שההאמה תתהוה מעצמות ההרוג שלא נקם נקמת דמו. וקצת משכיליהם אמרו כי אין זה אלא משל והיתה הכונה בזה רק לעורר את גואלי הדם לתבוע דמו ורק הערבים בימי הסכלות (לפני מחמד) חשבו שהוא באמת כך (מלכאת). והנה כבר ראינו כי אלג׳והרי תרגם אלהאמה באלצדי, וכך פרשו שאר קדמוני הערבים את השם האמה בהשם צדי c), וצדי בערב׳ הוא עוף הלילה הרשום בפנים, ובודאי לזה העוף כון גם אונק׳ בתרגמו כוס בקדיא, כי חלוף שתי האותיות צק זו בזו בתוך הלשונות השמיות בין זו לזו הוא דבר מצוי מאד. ואין ספק כי זו היא הנוסחה האמתית קדיא בדלת ולא קריא בריש. וכך לעז גם רש״י הכוס צואיט, שהוא chouette בצרפתית, אמר וז״ל: הכוס והינשוף הם צואיט״ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוף אחר דומה לו שקורין ייבו (רש״י עה״ת, דר׳ ברלינר), והוא hibou. מכל זה ראינו כי אונק׳, ולג׳, רסע״ג, ריב״ג ורש״י כלם מסכימים להחליט השם כוס להעוף הלילי הנזכר, והמליצה מקול אנחתי וכו׳ הייתי ככוס חרבות נאותה לזה העוף, שאולי היו גם להיהודים הגדות ואמונות ביחס לו כעין מה שיש להערבים, ויהיה זה מע׳ז המליצה שהוא כמו זועק לאלהים נקמת דמו השפוך בידי אויביו על לא חמס בכפו. והנה, לא נתברר מה מקור השם הזה להעוף הנזכר, אבל הוא אחד מאותם השמות הקדומים שקשה לעמד על מקורם ובפרט שכל השרש כוס לא העניף בלשון ולא ידענו מה היה עקר משמ׳. וגזנ׳ (Ges. Thesaurus) שעל סמך מה

a) البوم b) الهامة c) صدى

ג.כוס, — עי׳ כ״ס.

כוסבר, — עי׳ *כסבר.

כוסמים, — עי׳ *כ״סם.

כוף, — עי׳ כפף.

***כּוּפָּח**[1], ש״ז, — כירה קטנה לבשל או לאפות, שיש בו רק מקום שפיתה לקדרה אחת: תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא לא יתן (בו תבשיל) בין מתוכו בין מעל גביו כופח[2]) שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככיריים (שבת ג ב). האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח׳ ה ט). הכופח עשאו לאפייה שיעורו כתנור עשאו לבשול שיעורו ככירה (כלים ה ב). כירה שנחלקה לארכה וכו׳ כופח שנחלק בין לארכו בין לרחבו (שם ג). השרץ שנמצא בעין של תנור בעין של כירה בעין של כופח[3]) מן השפה הפנימית ולחוץ (שם ח ז). כל המנחות אין באות כשרות אלא בתנור עשאן בכופח וברעפים פסולות (תוספתא מנח׳ ז כ). וטבע (אלהים) את האבן (של יעקב) עד עמקי תהומות ועשאה סניף לתהומות כאדם שעושה סניף לכופח (מס״ג, ויצא). — ועי׳ כּירה.

כּוֹפֶר, — עי׳ כֹּפֶר.

***כּוֹפֵר**, ש״ז, מ״ר כּוֹפְרִים, — מי שכּפר בדבר, בפרט מי שכּפר באלהים, בעקרי הדת, Ungläubiger; mécréan; freethinker: א״ל כופר לרבן גמליאל אלקיכם גנב הוא וכו׳ (סנה׳ לט). א״ל כופר לרבן גמליאל מי שברא הרים לא ברא רוח (שם). — ומצוי בסהמ״א: מי שהוא יותר אכזרי על הכופרים הוא יותר מרחם על בניו (מאזני צדק, אלגזלי 95). והנה חכמי המחקר לא עמדו בסוד ה׳ וכו׳ וזה להמשכם אחר דעת הכופרים האומרים כי העולם קדמון (מנח׳ קנאו׳ לר״י מפיסא 86). ואם רצונך לקבל פני פילוסופום חברנו בכל המקום אשר הם לנו לא לצרינו קדמה פניו כי הבאתי לך דבריו בכל ענין אך בכל המקום אשר לא לנו וינגדו לדעת חז״ל וקבלת קדמונינו לא אכרות להם ברית כי אם בנקור להם כל עין ימין לא אשא פני כל כופר אך במשפט אביא דעותיו (פ״א כ״ר מאיר, הקד׳ ספ׳ הכרית). מלבד חטאת הכופרים אשר ברגליו (של שב״צ) כי הוא צוה ויאמר השמד (להשתמד) לכמה מאות אנשים מישראל שהלכו אתו לכפירה (שם א, כתב יושר). — ואמר הפיטן: לא תנאף הזהיר לצבור, על אפניו דבר דבור, יגיד ויוכיח עלי כופרים, דומים לאשה מנאפת מאחרים (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, שבעות מרום).

כופרי, — עי׳ *כ״פרי.

כּוֹפֶשׁ, — עי׳ כֹּפֶשׁ.

כּוֹפֶת, — עי׳ כֹּפֶת.

***כוץ**[1]), ממנו *כּוּץ, *כִּוֵּץ, *כִּוּוּץ, *כִּוּיצָה, *הִתְכּוֹצְצוּת.

***כָּוַץ**[2]), פ״ע, עתי׳ יָכוּץ, פעו׳ כָּווּץ, — כָּוַץ העצל וכדומה, נתקרבו חלקיו הפרודים זה לזה ונתקצר עי״ז, zusammenschurmpfen, sich zusammenziehen; se retrécir, contracter, resserer; to shrink: כל שחותכו ועומד במקומו זה תורבץ הוושט אלא איזהו וושט עצמו כל שחותכו וכויץ[3]) (חול׳ מג:). חמרמרו (המעים) כווצו (רב״י איכ׳ א כ). דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כווצים ומתחמרמרים (שם ב יא).

— ופעול: לולב כפוף כווץ[4]) סדוק עקום דומה למגל פסול (הלכ׳ פסוק׳, לולב). יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפי׳ על ארכובותיו אינו יכול לילך (הוא, שבת סו). ר״ת התיר לאחד שכווצו גידי שוקיו לצאת במקלות לרשות הרבים (תוספ׳ יומ׳ עח).

— נתפ׳, *נִתְכַּוֵּץ, מִתְכַּוֵּץ, — כמו פָּעֵל: ירקות השדה הן ידועין העלין שלהן בבוקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר״ח שבת לה:). כיצד בושט מתחלת המקום שכשחותכין אותו מתכווץ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין ככרם (רמב״ם, שחיט׳ א ה). לפי שמרוב הקרירות יתקבצו ויתכווצו חלקי החורים ואז המסמר דולג למעלה (מעשה טוביה, יסו״ע א ג).

— נפע׳, *נִכְוַץ, — כמו הקודם: החרום שנכווץ ראש חוטמו למעלה (ערוך, ערך סלד). מי שנכווצו[5]) גידי שוקיו או גידי ירכותיו נותן עגבותיו בקב ויושב

שאין מקור להשם כוס להעוף הנזכר דחה פרוש זה והכריע לדעת בוכרט (Boch. Hieroz II, 267) שאמר כי הכוס הוא pelican מפני שיש לו כמו כוס בצוארו, לא כון יפה.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. — [2]) ואמרו בגמ׳ שם (דף לח:) כופח מקום שפיתת קדרה אחת כירה מקום שפיתת שתי קדרות. — [3]) במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה: שלכופח.

[1]) רק בארמ׳, וממנו בעבר׳, וקרוב לקבץ, קוץ.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) צורתה החיצונה של מלה זו היא ארמית, אבל, בהיות שכל המאמר הוא עברי צריך להניח שגם היא בעבר׳ והוא פעל עומד מהצרויים כמו זָקֵן וכדומה, והיוד שאחרי הוו היא לסי׳ צירה. — [4]) בגמ׳ סוכ׳ (דף לב.) קווץ, בקוף. — [5]) ואולי היתה הכונה לנתפ׳ בהבלעת התו נִכּוֹצוּ.

בו וקושר הקב בגופו (תוספ׳ יומ׳ סע.). אויר הקר ביותר קושי השאיבה והנשימה הוא כי בהתנשם בכוּוּצים סמפוני הריאה והעצלים שבחזה (מעשה טוביה, יסו״ע א ג).

—הִפע׳, הִכּוֹוִיץ,—עשה שיתכוץ: וסבת הכויצה היבשה או מותרים מכויצים או מותרים וסבות סותמות (קאנון א ב ב יג). מדוע החומץ מסוגל יותר לכבות אש לפי שמרב חריפותו ודקותו בנקל נכנס לתוך החורים ומכוויץ חלקי השמנים שבו (מעשה טוביה, יסו״ע א ב).

—פֻּע׳, כּוּוַץ,—כמו הקודם: ומדוע מים הקרים גורמים סימור בהשפכם על האדם לפי שמים הקרים מכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (מעשה טוביה, יסו״ע א ד).

כור[1]), ממנו כּוּר, ואולי כִּיּוֹר, מְכוּרָה, *כֻּוֶּרֶת.

כּוּר[2]), ש״ז, מ״ר כּוּרִים, ככ׳ כּוּרְיוּ,—הכלי והמקום ששם הגחלים הבוערות לרכך בחמן את הברזל ולהתיך את שאר המתכיות, Schmelzofen; fourneau de fonderie; melting-furnace.—ובמליצה, מקום של שעבוד קשה וצרה גדולה: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כּוּר הברזל (מ״א ח נא). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מִכּוּר הברזל ממצרים (דבר׳ ד כ). ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מִכּוּר הברזל (ירמ׳ יא ד).—כּוּר עֹנִי: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך[3]) בְּכוּר עני (ישע׳ מח י).—ובמשמ׳ העקרית: קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כּוּר לפחת עליו אש להנתיך (יחזק׳ כב כ). כהתוך כסף בתוך כּוּר כן תתכו בתוכה (שם כב). מצרף לכסף וְכוּר לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג). — ואמר בן סירא: כור נפוח מחם מוצק שולח שמש ישיק הרים (ב״ס גני׳ מג ד).— ובתו״מ במשמ׳ זו: סובין בדי ליתן על פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). כור שיש בו בית שפיתה טמא ושל עושה זכוכית אם יש בו בית שפיתה (כלים ח ט). טיט כדי לעשות פי כור של צורפי זהב (תוספתא שבת ח יז). כור של נפחין שהוא עומד בארץ וחיברו בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה (שם כלים ב״ק ו יז). כצורף הזה שמכנים הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו (מד״ר ויקר׳ לא).— ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש נצל כמו איש צרפו הזמן שבע בכוריו (רשב״ג, שיר נמוסר עז). אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עוליהם בזיק (רמב״ע, תרשיש א).—ובכלל בית קבול חלול: נר הוא כור של ברזל או של חרס שמשימין בו שמן ופתילות (תוס׳ מעי׳ כא.).

כּוֹר,—עי׳ כֹּר.

כּוֹרֵךְ, ש״ז, מ״ר כּוֹרְכִים,—כּוֹרֵךְ ספרים, מי שמחבר דפי הספרים ותופרם יחד ומעלה עליהם מצד אחד גב כדי שיפתחו היטב, Buchbinder; rélieur; bookbinder: שלש השנים הראשונות משני ימי חיי כמו העלה הריק הנצרך מאת כורכי הספרים (מא״ג, דביר, אביעזר ב). שאר העלים וכו׳ לא אוכל שלוח לך כי נתתי את כלם לכורך (אגר׳ יל״ג א ע).

*כורכיאה,— עי׳ *ברוכיה

כּוֹרֶם,—עי׳ כֹּרֵם.

***כֻּוֶּרֶת**[1]), ש״נ, ככ׳ כַּוַּרְתּוֹ, מ״ר כַּוָּרוֹת,—א) כעין בית קטן עשוי מקנים וכדומה, לישיבת הדבורים ולעשיית דבשם, Bienenstock; ruche; bee-hive: כוורת דבורים ר״א אומר הרי היא בקרקע וכותבין עליה פרוזבול (שבי׳ י ז). מכר בור מכר מימיו מכר כוורת מכר דבורים (ב״ב ה ג). כוורת פחותה ופקוקה בקש (כלים ח א). השידה והתיבה והמגדל כוורת הקש וכוורת הקנים (שם יח א). כוורת שהיא בתוך הפתח ופיה לחוץ (אהל׳ ט א). ליטרא קציעות שדרסה וכו׳ על פי כוורת ואינו יודע באיזה כוורת (תוספתא תרומ׳ ה יא). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו מצאו חבירו ואמר לו: מה שעזי חולבות מכור לך מה שרחלי גוזזות מכור

[1]) לא נתברר משמ׳ העקרית.

[2]) מלה משתפת לכל הלשונות השמיות. באשור׳ כּוּר. בארמ׳ כורא. בערב׳ כור a), ואעפ״י שהוא משמש בלשון זו במשמ׳ אחדות בכ״ז אין לברר בודאות מה היתה משמ׳ העקרית שממנה נסתעפו שאר המשמ׳ בדרך טבעי.—[3]) יש מגיהים בחנתיך.

a) كور

[1]) כך, בכף פתוחה, בקטע משנ׳ מנקד׳ כ״י בודל׳, רק הוו כמו בצירי, כַּוֵּרֶת. וכן נקוד התיטנ׳, רק הוו והריש פתוחות כמנהגם במקום סגול, כַּוֶּרֶת, כך בהמשל מספר המוסר המובא בפנים.—בארמ׳ כוורתא. בערב׳ כ׳וארה a). אבל כבר החליטה פרנק׳ (Aram. Frw. 125) לשאולה מארמית, ואמר שם כי גם לארמית היא באה מפרסית.

a) كُوَّارَة

לך מה שכוורתי רודה מכור לך (ב"מ סז.). דבש הזב מכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה (ב"ב פ:). דבש בכוורתו מטמא טומאת אוכלין שלא במחשבה (בכור' ז:). והיאך היתה הבאר עשויה סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאת עמהם במסעות (מד"ר במד' א). כלי שמשימין בו אש וגללי בקר ומעשנין בו בשביל שיפרחו הנחילין מן הכוורת ויקח הדבש (ערוך, ערך מדף).—ואמר המליץ: אכלה דבש נמצא לחכיך ואל תדרש נקיק סלע ולא כורת (ספ׳ המוסר לר"ז בן סעד׳ יו, כ"י תימני), ועי׳ דְּבֹרָה.—ב) "סל כעין כַּוֶּרֶת של קנים לצוד דגים: כוורת הציידים שצדין בהן הדגים (רמב"ם, כלים ט יא).

*כּוֹרָה, *כּוֹרֶת,— עי׳ כֹּרֶת.

כּוֹרֶת,—עי׳ כֹּרֶת.

*כּוּשׁ[1], ב"ז, מ"ר כּוּשִׁים,—א) הכלי שיטוו בו החוטים, Spindel; fuseau; spindle: הכוש והאימה והמקל (כלים יא ו). כוש שבלע את הצינורא (שם ט ו). כוש שהוא תחוב בכותל (אהל׳ יו ב). הנוגע בצמר שעל גבי האשווה ובטווי שעל גבי הפלך וכו׳ ובכוש ובעומא (תוספ׳ כל׳ ב"ב א ו). פי כוש וכו׳ פלכה שעושין על פי הכוש כמו כדור אצל הצינורה כדי שיכבד הכוש ויסוב (ר"ח שבת עח.). והכוש אשר יטוו בו הוא מחובר משלשה חלקים החלק הראשון העץ אשר עליו הדבר הטווי או המפותל והחלק הב׳ קצה הברזל או הנחשת אשר יהיה בקצה זה העץ והוא אשר יקרא צינורא והחלק השלישי המכביד והוא אשר יקרא פיקה והוא אשר יקרא במערב נולה (פי׳ המשנ׳ לרמב"ם, פרה יב ח).—כּוּשׁ של רובן, עי׳ *רובן: כוש של רובן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה (פרה יב ח).— ב) *כעין שפוד קטן עשוי עץ ישתמשו בו לתחבו בדבר של אכילה להכנים לתוך הפה, ובכלל לתחב בו דבר אל מקום צר: נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים וכו׳ את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו (שבת יז ב). עֻברה שהריחה תוחבין לה בכוש (תוספתא יוה"כ ה ד). יד הסכין טפח ושירי הכוש טפח ושירי השפוד טפח (שם כל׳ ב"ב ז ג). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה (יומ׳ פב.). כגון שתחב לו חברו לתוך פיו או שתחב הוא לעצמו בכוש ובכרכר (חגי׳ כד:). אם תחב אדם טומאה בכוש והכניסה לתוך גרונו של אדם טהור (רמב"ם טומא׳ מת א ג).—ובכנ׳: בתוך גרונך אתחוב את כושי, ואומר לך שמע נא העבד הכושי (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יו).

[1]) רק עבר׳, ולא נתברר מקורו. בערב׳ אין מלה דומה לזו במשמ׳ קרובה למשמ׳ מלה זו בעברית.

כּוּשִׁי, ת"ז, לנק׳ כּוּשִׁית, כֻּשִׁית, מ"ר כּוּשִׁיִּים, כֻּשִׁיִּים,—איש מארץ כּוּשׁ: ויאמר יואב לַכּוּשִׁי לך הגד למלך אשר ראיתה (ש"ב יח כא). והנה הַכּוּשִׁי בא ויאמר הַכּוּשִׁי יתבשר אדני המלך וכו׳ (שם לא). ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הַכֻּשִׁית אשר לקח כי אשה כֻשִׁית לקח (במד׳ יב א). הלוא כבני כֻשִׁיִּים אתם לי (עמוס ט ז). — ומפני שעור פניהם של אנשי כוש שחור לכן כושי הוא כנוי לאדם שעור פניו שחור: היהפך כּוּשִׁי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ׳ יג כג).—ובתו"מ: מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים וכו׳ מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו (ספרי במד׳ צט). מעשה בכושי אחד שנשא לכושית אחת והוליד ממנה בן לבן (מד"ר בראש׳ עג). בכל מקום גרמני מוכר כושי ובאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד (שם פו). — ואדם שחור: הכושי והגיחור והלבקן והקפח (בכור׳ ז ו). — וגם לדבר לא בע"ח: אתרוג הכושי פסול והירוק ככרתי ר"מ מכשיר ור"י פוסל (סוכ׳ ג ו). יין כושי (ב"ב צז:).—"וקריאה של סגולה לילד יפה: כאדם הקורא את בנו כושי כדי שלא תשלט בו עין רעה (רש"י במד׳ יב א).—ובמליצה, "כנוי להפרעוש ע"ש שחרותו: ויען ויאמר על הפרעוש כושי ולא מבני חם, שחור כפחם, לחם רשע ילחם, ובלי שלח ילחם, וכתנור יחם (ר"י חריזי, תחכמ׳ ד). וכי ישאלוה (את העלמה שעקצה פרעוש) למה תבכי ולא תחשי, תאמר בא אלי העבד הכושי, ומשכבו בחקי הכין (שם).—וכושית במשמ׳ זו: ולפניך כושית מבנות חם, לובשת מעשה פחם, ולבה לחיל הקור יכעס ויחם, וחילה בחילו נלחם (שם ה).

כּוֹשֶׁל,—עי׳ כֹּשֶׁל.

*כּוֹשְׁפָן, — עי׳ *כַּשְׁפָן.

כּוֹשֶׁר,—עי׳ כֹּשֶׁר.

א. **כּוֹשָׁרֶת**[1], כּוֹשָׁרָה, ש"נ, מ"ר כּוֹשָׁרוֹת,—מעשה של כח ועז וחריצות, Macht u. Tüchtigkeit

[1]) צורה זו ליחיד מהרבים כושרות קבע רשב"ג, עי׳ לקמן בערך ב. "כושרת. והצורה כושרה נמצאת

אלהים: puissance et habilité; vigour a. capacty מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות [1]) אך סוררים שכנו צחיחה (תהל׳ סח ז).—ב) ״כמו בשרות: ועמד איש צדיק תמים בדורות, מישר מעגל ומסלות ישרות, את האלהים התהלך בכשרות (יול׳ כ׳ בנוע׳, כבורי מעבהו).

ב.״**כושרת**, ש״נ, מ״ר כושרות—כמו כבל: והנחילה (אלהים את לשון העברית) לבניו אב המון גם היתה לדור דורים נשמרת, גם לא עזבה גר בארץ לועזים יום נלכדה רגלם בתוך כ ו ש ר ת [2]), בה נתנה איש דת וגם בה נשלחו כל הנביאים לחבש נשברת (רשב״ג, שיר הענק).

כבר בתשוב׳ רה״ג לר׳ יהודה אלוף מקירואן (בו״ת גאונ׳ גני׳, ה׳ גינזב׳ 278), אך לא נתברר בודאות מה כונתו של רה״ג במלה זו. וקבע צורה זו להרבים כושרות גם גזנ׳ (Ges. Thes.), וקבלה גם בן זאב, ואע״פ שבמה״ש שבמקרא אין אנו מוצאים בפרוש הצורה פועלה אלא פועלה, כמו שכבר העירותי בערך כובעה, בכ״ז יש לה גם לצורה זו זכות בלשוננו, כמו שכבר אמרתי שם בהערה, ובפרט שעכ״פ עצם הצורה כושרה כבר הניח גם רה״ג. ועי׳ הערה לקמן בדבר מקור המלה ומשמ׳.— [1]) התרגום באר את הכתוב במליצה ארוכה ותרגם בכושרות אבהתן כשרון. ריב״ג, ואחריו ראב״ע ורי״ק ורד״ק פרשו טבעות הכבלים, ואמרו כי המלה בכושרות מוסבת לאסירים, ר״ל האסורים בכבלי ברזל, וכעין זה בן זאב אלא שפרש כושרה סד כמו כשורא בארמ׳. אבל, אין שום מקור לפרוש זה, ולפי סגנון מליצת הכתוב נראה כי המלה בכושרות מקבלות לביתה והוא דבר בפני עצמו ולא תאר לאסירים. ובשביל זה נטה רש״י לדעתו של מנחם בן סרוק שראה בהמלה כושרות תה״פ למוציא, רק פרש לא כמו מנחם במשמ׳ ישר ותבונה (או לפי נוסחה אחרת נכונה), אלא בזמן כשר: הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה. ע״כ. וזה לפי הדרש שדרש את הכתוב בענין יציאת מצרים, אבל לפי פשוטו של מקרא שהכונה כאן לסתם אסירים אין מקום לזמן הכשר. והנה החדשים, גזנ׳ והבריו, אחזו בעצם הדבר בפרוש רש״י אלא שאמרו כי הכונה בכושרות היא במעמד טוב ומאשר. ואולם, גם זה אינו מתישב כלל על לשון מליצת הכתוב, והמליצה: הוא מוציא אסירים באשר, היא חלשה ובלי טעם, והכונה האחת הנאותה כאן, לפי המליצה ולפי הנהוג במקומות אחרים במקרא כשמדבר אדות הוצאת אסירים ממאסרם, היא רק כח ועז וגבורה והריצות, ובאמת במשמ׳ זו תרגמו התרגו׳ הקדמונ׳, השבעים במלה שפרושה הוא כח ואמץ לב, והולג׳ fortitudine, כמו״כ במשמ׳ זו, וכמו״כ הפשיטא: ב כ ש ר י ו ת א , ותרגם בר עלי בערב׳ נג׳אה וכיש, ר״ל הצלחה במעשהו והריצות גדולה. [2]) עפ״י פרושו של ריב״ג להשם כושרות שבמקרא.

*__כותב__, ש״ז, מ״ר כותבים,—א) אדם שאומנותו להעתיק ספרים וכדומה, Schreiber, Kopist; scribe, copist: כותבי ספרים תפלין ומזוזות (תוספתא ביכור׳ סוף). — *כותב אומן, שיודע לכתב בכתב יפה, Schönschreiber calligraphe; -phist: של בית חגירה כותבים אומנים היו בירושלם (ירוב׳ מגי׳ עא.).—ב) הקצה החד של המכתב שבו כותבים: מכתב שנטל הכותב שלו טמא מפני המוחק (כלים יג ב).

*כותבן,—עי׳ כתבן.

*__כותבת__[1]), ש״נ, מ״ר כותבות, — פרי עץ התמר כשמתחיל להתיבש, trok. Dattel; datte sèche; dry date: אוכל פועל קישות אפילו בדינר וכותבת אפילו בדינר (ב״מ ז ה). מעשה והביאו לו לריב״ז לטעום את התבשיל ולרבן גמליאל שתי כותבות ודלי של מים (סוכ׳ ב ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו הביאו לפניהם כותבות קפץ ר״ע וברך (תוספתא ברכ׳ ד יב). האוכל ככותבת הגסה וכו׳ ככותבת הנימרין (בס יוה״כ ה ג). אוהבים היו (המלכים) זה לזה משלח זה לזה כותבות[2])

---

[1]) משק׳ כותרת, עופרת. כך הקריאה המקבלה של ספרד׳, אשכנז׳ ותימנים, וכך נקודה מלה זו בסדור תימני׳ בנקוד עליון כ״י עתיק בבריט׳ מוז׳, כותבת, בפתח במקום הסגול שבנקוד התחתון כנהוג. לוי נקד כותבת, כדי להשוותה קצת להשם הארמי קשבא, אבל הקריאה המקובלה עקר. והנה הקדמונ׳ לא בארו בפרוש מה הכונה בכותבת, אם זו מין מיוחד של תמרים או אין זה אלא איכות של כל פרי התמר בזמן מן הזמנים של גדולה ובשולה, ומעצם השם אין לברר זאת, כי מקור המלה כותבת לא ידוע. יש מדמים לה המלה קשבא בארמ׳ וקשב a) בערב׳, אך זה קצת רחוק, גם מבחינת צרוף האותיות וגם מבחי׳ משמ׳ המלים האלה, כי קשבא בארמ׳ הוא יותר שם להאילן ולא להפרי, וקשב בערב׳ הוא שם לתמרים יבשים וגרועים מאד, ובכל מקום שנזכרה מלה זו בתלמוד נראה ברור כי כך היו קוראים לכל פרי התמר כשהיו מביאים אותו לאכילה. וכך נראה מהמאמר במדרש שהמלכים שלחו כותבות זה לזה, שבודאי לא היה זה מין קשה וגרוע. ומדברי ר׳ יוסה בירוש׳: שצריך למעך את חללה (ירוב׳ יומ׳ ח מד ז), נראה ברור כי כותבת היא תמר מיבש שעי״ז נתהוה בו חלל בין הבשר ובין הגרעין. וכך ע׳ לו (Pfln. § 78). ובין השמות הרבים לפרי התמר בערב׳ אין דומה או קרוב לכותבת.—[2]) כך בהוצא׳ ד״ר תיאודור, ובנוסח׳ כתבים.

---

a) قَشْب

ודוריות (מד"ר כרא"ש מג). ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו והיה זה משלח לו כ ו ת ב ו ת וזה משלח לו דוריות (שם פה). — כותבת הגסה: האוכל כ כ ו ת ב ת הגסה כמוה וכגרעינתה (כ"מ ז ה). האוכל ביום הכיפורים כ כ ו ת ב ת הגסה (ירוש' יומ' ח מד ג). א"ר יהודה כ ו ת ב ת הגסה שאמרו יתירה מכביצה (בבלי שם עט.). רב זביד אמר כ ו ת ב ת הגסה שאמרו חסירה מכביצה (שם:). — ואמר הפיטן: בעשר לחדש הוא יום הכפורים, יום הקרב שני שעירים ואוסר שני שיעורים, לאכילה כ ו ת ב ת גסה מפרי התמרים ולשתיה מלוא הלוגמא כי כן הורו המורים (סדור תימנ' ליוה"כ).

כּוֹתֶל, — עי' כֹּתֶל.

כּוֹתֶרֶת, — עי' כֹּתֶרֶת.

*כּוֹתֶשׁ, — עי' כֹּתֶשׁ.

כזב[1], ממנו כָּזָב, כִּזֵּב, אַכְזָב, *כַּזְבָן, °כַּזְבוּת, °כְּזָבִי, °כַּזְבָנוּת, °כַּזְבָנִית.

כָּזָב, ש"ז, מ"ר כְּזָבִים, כִּזְבֵיהֶם, — לא אמת, ובפרט שאין פיו של המדבר ולבו שוים, Lüge, Falscheit : mensonge, fausseté ; lying, falsehood : ותאמר דלילה אל שמשון הנה התלת בי (במה שאמרת כי אם תאסר בשבעה יתרים לחים יחלש כחך) ותדבר אלי כְּזָבִים עתה הגידה נא לי במה תאסר (שופט' יו י). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כְּזָבִים ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם (הוש' ז יג-יד). כי שמנו כָזָב מחסנו ובשקר נסתרנו (ישע' כח יה). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כָּזָב ושד ירבה וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (הוש' יב ב). שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כָזָב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפנ' ג יג). ושניהם המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כָּזָב ידברו (דני' יא כז). תאבד דברי כָזָב איש דמים ומרמה יתעב יי' (תהל' ה ז). אך משאתו יעצו להדיח ירצו כָזָב בפיו יברכו ובקרבם יקללו (שם סב ה). אל תתאו למטעמותיו (של מושל) והוא לחם כְּזָבִים (משלי כג ג). — ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: והכלל כי כ ז ב יקרא מצד האומר בלבד כשלא יסכימו הפה והלב יחד (העקרים ג כז). ה כ ז ב הפך הנאמנות הוא

[1]) בערב' כד'ב a), בארמ' כדב.

a) كذب

לדבר דבר או לעשות תועה לרמות ולהונות רעהו (ר"א מודינא, צמח צדיק כג). — ובמשמ' של שקר פשוט: חזו שוא וקסם כָּזָב האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם ויחלו לקים דבר הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם כָּזָב אמרתם ואמרים נאם יי' ואני לא דברתי (יחזק' יג ו-ז). יפיח כְּזָבִים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). עד שקרים לא ינקה ויפיח כְּזָבִים לא ימלט (שם יט ה). — ובמדר': זו מלכות הרשעה שמסיתה את העולם ומטעה אותו ב כ ז ב י ה (מד"ר שה"ש, התחלה הנעה). — ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: מי שמשמר עצמו מ ה כ ז ב מושל בלשונו וימעט חטאו (רבנ"ג, מבח' הפנינ', מלות החכם לבנו). ראשונה תרחיקהו (את הילד) מן ה כ ז ב כי אין בכל המדות הפחותות מדה פחותה כמו ה כ ז ב (שבט יהודה סד). — ובמשמ' נרדפת לשוא, דבר שאין בו ממש: תאהבון ריק תבקשו כָזָב (תהל' ד ג). אך הבל בני אדם כָּזָב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (שם סב י). — וכנוי לע"ז וכדומה: על מאסם את תורת יי' וחקיו לא שמרו ויתעום כִּזְבֵיהֶם אשר הלכו אבותם אחריהם (עמוס ב ד).

כִּזֵּב, פ"ע, כֹּזֵב, — א) דִּבֵּר כָּזָב: אני אמרתי בחפזי כל האדם כֹּזֵב (תהל' קטז יא). — ובתו"מ: שכ ז ב ה באביה (סנה' פב:). לא כ ז ב ת י לך (תנח' בלק ה). — °דעה כֹּזֶבֶת וכדומה, מוטעת, משבשת, לא נכונה: מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין אותם כפשטן ועלה מזה בידו דעת כ ו ז ב להיותו חושב שזהו דעת התורה איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה (העקרים א ב). — °מחשבה כֹּזֶבֶת: הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כ ו ז ב ת (ר"י אברבנאל, ש"א ח). — °אמונה כֹּזֶבֶת: ולי נראה שהוא רומז לאמונה כ ו ז ב ת היו רבים נכשלים בה בימי בית שני (המאירי יומ' א יג.). — ב) *כִּזֵּב הנחל, המעין וכדומה, כלו מימיו, חדל לנבוע: וכן היה ר' יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכ ז ב ה[1]) בשעת פולמוס אמרו לו כל מימי בראשית כ ז ב ו[1]) בשעת פולמוס (תוספתא פרה ט ב).

— נִפְע', נִכְזַב, נִכְזְבָה, נִכְזֶבֶת, — א) נִכְזַב האיש, נתברר שהוא דִּבֵּר כָּזָב: אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל ו). — ב) נִכְזְבָה התוחלת וכדומה, לא נתקימה, היתה לבסוף אפס ואין: שים עליו כפך זכר

[1]) הכתיב בכל הדפוס' חסר, בלי יוד אחרי הכף.

מלחמה אל תוסף הן תחלתו נִכְזָבָה[1]) הגם אל מראיו יטל (איוב מ לב-מא-א). — ג) נִכְזַב המעין, וכדומה, חדל לנבוע: חי אהבתם כי לאטם ילכו מי מעיני דודי ולא נ כ ז ב ו[2]) (רמב"ע דיואן, כ"י בודליאנה).

—פעל, כִּזֵּב, אכזב, תְּכַזֵּב, תְּכַזְּבִי, יְכַזֵּב, וִיכַזֵּב, יְכַזְּבוּ, —א) כִּזֵּב פלוני, אמר ולא קִיֵּם דברו: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה (במד' כג יט). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יְכַזֵּב אם יתמהמה חכה לו (חבק' ב ג). — כִּזֵּב לפלוני, הבטיח לו דבר ולא קימו: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אֲכַזֵּב זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי (תהל' פט לו-לו).—וכִזֵּב בפלוני, אמר לו אדותיו דבר רק מן השפה ולחוץ, שאי אפשר שיתקים: ויאמר (אלישע להאשה השונמית) למועד הזה כעת חיה את חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תְּכַזֵּב בשפחתך (מ"ב ד יו). — וקצת במשמ' התלוצץ: לו איש הלך רוח ושקר כִּזֵּב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ' ב יא).—וכִזֵּב במשמ' דבר שקר: ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שעורים וכו' בְּכַזֶּבְכֶם לעמי שמעי כזב (יחזק' יג יט). עד אמונים לא יְכַזֵּב ויפיח כזבים עד שקר (משלי יד ה). ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אֲכַזֵּב (איוב ו כח).—ובתו"מ: אם יאמר לך אדם אל אני מ כ ז ב הוא (ירוש' תענ' ב סה:). —ובמשמ' דבר אחד בפה ואחד בלב: ואת מי דאגת ותיראי כי תְּכַזֵּבִי ואותי לא זכרת (ישע' נז יא). ויפתוהו בפיהם ובלשונם יְכַזְּבוּ לו (תהל' עח לו).—ובגמ': אמר ר' אליעזר מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כ י ז ב ו לו (יומ' סט:).—ובסהמ"א במשמ' זו: ואם העיד כי לוי הרג את הנפש עם היותו חושב ששמעון היה ההורג אעפ"י שאינו משקר שהרי הענין כן היה הנה הוא מ כ ז ב כי אין פיו ולבו שוים והפה מכזב למחשבת הלב (העקרים ב כו).—וכמו פ"י כִּזֵּב, אמר והחליט שהוא כֹּזֵב, שהוא לא לפי האמת והצדק: כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי אֲכַזֵּב אנוש חצי בלי פשע (איוב לד ה-ו). — ב) כִּזְּבוּ מי המעין וכדומה, נפסקו, לא נבעו יותר: והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יְכַזְּבוּ מימיו (ישע' נח יא). — ובתו"מ במשמ' זו: מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מ כ ז ב י ם ולא מים מנטפים (ספרא מצורע א א). המים ה מ כ ז ב י ם פסולין אלו הם המים ה מ כ ז ב י ם, ה מ כ ז ב י ם אחד בשבוע ה מ כ ז ב י ם בפולמסיו' ובשני בצרון (פרה ח ט).— ואמר המשורר במליצה בשבחו את מעין החסדים של השר: מעין חסדים לא י כ ז ב הוי לכו אליו וצחה בין בצמא עלפו (רמב"ע, דיואן קנז, כ"י בודליאנה).

—הפעל, הִכְזִיב,—הִכְזִיב את פלוני, הוכיח שהוא כֹּזֵב: ואם לא אפו מי יַכְזִיבֵנִי וישם לאל מלתי (איוב כד כה).

*כַּזָּבוּת, ש"נ,—סגולת הכזב: אולי לא עשתה חפיפה ויתברר כ ז ב ו ת ה גם אם נניח כדבריה הא מ"מ הרעה לעשות (תשו' ר"ע איגר, א קיד).

*כְּזָבִי, ת"ז, לנק' כְּזָבִית, מ"ר כְּזָבִיִּים, כְּזָבִיּוֹת,—של כָּזָב, מטבע הכזב: מתחילת היצירה מתחלת לפעול בבקשת האמת שלא עמד רגע מימיו בטעיותיהן ואמונותיהן ה כ ז ב י ו ת (ר' ידע' בדרשי, תהל' ב). ותלה כל אחד דעתו המשובשת ו ה כ ז ב י ת באיזה מאמר מדרז"ל (הקד' תעודה בישראל).—ובמשמ' שם דבר, כמו כָּזָב, בחדוד: חייב לחבירו מנה ואין לו טוב שיפייסנו שימתין לו ולא ידחנו בלך ושוב וכיוצא כי האמת יסוד בנין ו כ ז ב י[1]) בת נשיא מדין (חיד"א, לפורן שמיר יא), ר"ל הכזב מביא לידי מ ד נ י ם ומריבות.

*כַּזְבָן, ש"ז,— מי שדרכו לכזב: כיון שראה עכן כך אמר בלבו עכשיו אני נלכד בגורל איני מאמין ונחשב כ ז ב ן לפני יהושע (מד"ר במד' כג).—ובסהמ"א: מי שהוא סובל חברת ה כ ז ב ן הוא רע ממנו (מבח' הפניני', מלו' החכסלכנו). פירוש (וייפנא הוא) כ ז ב ן (ערוך, ערך זייף). פלוגי שקרן בדאי ו כ ז ב ן (תשו' ר"ת לו). אנשי אמת שאינם כ ז ב נ י ם (ראב"ע שמות יח כא). האיש ה כ ז ב ן הנה מנהגו לשלח ריב ומדנים (רלב"ג משלי טו). זה האיש סורר ומורה ו כ ז ב ן ונקרא בשבבר שמו רבן (עמנ', מחבר' התפת). והנה הוא (ישו) בעצמו העיד על עצמו שהוא בשר ודם ואתה אומר שהוא אלוה ומי נאמן אתה או אני מכל מקום אתה כ ו ז ב ן שעשית אותו אלוה (נסתור הכומר). בעד כ ו ז ב ן תקח איש ידוע לך לדובר שקרים תמיד (ר"א מודינו, לב הארי ב יב).

*כַּזְבָנוּת, ש"נ,— סגולת אדם כזבן: בדורות הללו שאנו בקיאין בהן (בהגוים) שכל עסקיהן בשקרנות ו כ ז ב נ ו ת אין ללמוד משטרותיהן כלל (תשו' הגא',

---

והוא קל כמו במקרא בפעל.—[1]) הנוסח משבש, והגיהו בו החדשים הגהות מתחלפות, אך לעצם משמ' תוחלת נכזבה אין הדבר נוגע.—[2]) כמו במקרא בפעל, ובתוספתא בקל.

[1]) רומז לשם הפרטי כזבי בת צור (במד' כה טו).

הרכבי רפת). הכזבנות יתהפך למלכי ישראל שכולם ילכו לחבל (ערוך, ערך גת).

°כזבנית, ש״נ, — אשה שדרכה לדבר כזב: הגדלי עתה מרים נאמנת היא או כזבנית (נסתור הכומר).

כזר[1], ממנו אכזר, אכזרי, אכזריות, °כזר.

°אכזר, — פעל לא נמצא לא במקרא ולא בתו״מ. — התפ׳, °התאכזר, — התאכזר בפלוני, התנהג כמו אכזר, בלי רחמים, נהוג בדבור העברי בא״י ובספרות החדשה.

א. כח[2], ש״ז, — שם למין ממיני השממית, Eidechsenart, espèce de lézard; kind of lizard: והאנקה והכח[3] והלטאה והחמט והתנשמת (ויקר׳ יא ל). — ואמר המשורר: ומה יוכל עשה תיש לליש ומה כח בכח ואנקה (ר״ש הנגיד, ידידותך).

ב. כח, ש״ז, ככנ׳ כחי, כחך, כחך, כחכה, כחכם, כחו, כחה, כחם, מ״ר *כחות, — א) סגולה טבעית שנותנת לגוף בע״ח יכלת מעשים קשים, גדולים, לשאת משא כבד מאד, לשבר דבר חזק מאד, וכיוצא בזה, Kraft; force; strenght, — האדם: וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם וכו׳ ויט בכח ויפל הבית על הסרנים ועל כל העם אשר בו (שופט׳ יו כט-ל). ויעלו אליה (אל דלילה אשת שמשון) סרני פלשתים ויאמרו לה פתי אותו וראי במה כחו גדול וכו׳ ותאמר דלילה אל שמשון הגידה נא לי במה כחך גדול וכו׳ אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם וכו׳ ותחל לענותו ויסר כחו מעליו (שם ה-יט). תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה (משלי כ כט). — השור: ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד). — הרים: התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך (איוב לט י-יא). — הבהמות שביאור: הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יה-יו). — כח הידים לעבודה: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (איוב ל א-ב). — לא היה בו כח, מפני צום וכדומה: גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה (ש״א כח כ). גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף (ישע׳ מד יב). — והאכילה נתנה לו כח: ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך (ש״א כח כב). ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ״א יט ח). — וכח לעשות מלחמה, לגבר על האויב וכדומה: עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש׳ יד יא). יי׳ עמך גבור החיל וכו׳ לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט׳ ו יב-יד). כי לא בכח יגבר איש (ש״א ב ט). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף (איכ׳ א ו). — ועם, חיל: עם רב אתה וכח גדול לך וכו׳ כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו (יהוש׳ יז יז-יח). ועל ידם חיל צבא וכו׳ עושה מלחמה בכח חיל לעזור למלך על האויב (דהי״ב כו יג). — וכח גופני ורוחני להצליח בדבר: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר׳ ח יז-יח). כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי (ישע׳ י יג). לא בחיל ולא בכח (יצליח ויעשה כל הנצרך) כי אם ברוחי אמר יי׳ צבאות (זכר׳ ד ו). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל׳ ט י). — וביחס לאלהים ומעשיו הגדולים: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יו). למה יי׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (שם לב יא). כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו (במד׳ יד יג). עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו (ירמ׳ י יב). אהה

---

[1]) רק בעבר׳, ובארמ׳ וסור׳ כמו״כ במשמ׳ זו. בערב׳ אין כזר ואף לא כד׳ר. וכן בשאר הצרופים של אלה שלש האותיות אין בערב׳ מושג שממנו יכול להסתעף מושג האכזריות כמשמ׳ בעברית. ובמשמ׳ האכזריות משמשים בערב׳ צרופים אחרים שאינם קרובים כלל להצרוף כזר.

[2]) לא נתברר מקורו ומהותו בודאות, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) אונק׳ תרגם כוחא. אבל כבר העיר ע׳ לו (Aram. Lurchn. § 19) כי קרוב לודאי שהיא היא המלה העברית שהניח אונק׳ בלי תרגום. השבעי׳ וכמו״כ ולג׳ תרגמוהו בקמיליאון, ר״ל אותו מין הלטאה המחליף גון עורו לפי רצונו. רסע״ג ואחריו ריב״ג תרגמוהו בחרדון בערב׳, שהוא מין לטאה גדולה, עי׳ ערך *חרדון. ואין בערב׳ שם דומה לזה לאחד ממיני הלטאה זולתי המלה כבח שהביא דוזי, וכבר העיר ע׳ לו שאולי יש איזה יחס בינה ובין המלה כח העברית. וממשמ׳ השרש כוח או כחח בודאי אין לעמד בודאות על מהותו של הבע״ח הנקרא בשם זה.

אדני יי׳ הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה (שם לב יז). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים (ישע׳ נ ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל׳ סה ז). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב (איוב כו יב).—ובחבור עם תארים אמיץ, גדול, רב, שגיא וכדומה: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). יי׳ ארך אפים וגדול כח (נחו׳ א ג). גדול אדונינו ורב כח (תהל׳ קמז ה). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט (איוב לז כג).—וכח לפעולות מתחלפות, לבכות: וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כח לבכות (ש״א ל ד). —ולהרים קול: על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם (ישע׳ מ ט). קול יי׳ בכח קול יי׳ בהדר (תהל׳ כט ד).—וללדת: באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (ישע׳ לז ג). — ומאמצי הכח ויגיעה לעבודה, ועצם העבודה: ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראש׳ לא ו). ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו (ויקר׳ כו יט-כ). ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישע׳ מט ד).—וכח גופני ורוחני לעמד במקום גדול: ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו׳ ומביני מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך (דני׳ א ד).—וכח לשאת ולסבל דבר, יסורים וכדומה: מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש (איוב ו יא-יב). העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזר׳ י יג). התרפית ביום צרה צר כחכה (משלי כד י). — כח הסבל, עי׳ סבל.—החליף כח, עי׳ חלף.—עצר כח, עי׳ עצר.—כלה הכח, עי׳ כלה.—כשל כח, הכשיל כחו, עי׳ כשל. —יגיע כח, עי׳ יגיע. —עמד מכח, עי׳ עמד.—*סמך כח, עי׳ סמך. — עזבהו כחו: לבי סחרחר עזבני כחי (תהל׳ לח יא). — ובמשמ׳ כח החמס: ומשך (הרשע) אבירים בכחו (איוב כד כב). והנה דמעת העשקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם (קהל׳ ד א).— ב) בהשאלה, כחו של אדם, זרעו, ובפרט הילד הראשון: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני (בראש׳ מט ג).—כחה של האדמה, פריה ותבואתה. כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש׳ ד יב). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי (איוב לא לח-לט).— ג) בבלל, הון ונכסים וכדומה: הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב). פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי (משלי ה י). ככחם נתנו לאוצר המלאכה (עזר׳ ב סט). — ובתו״מ, כמו במקרא: וכמה קולות היו (בהר סיני) וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו (מכי׳ יתרו, בחדש ט). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אמרו לו אימתי אמר להם למחר אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול (שם בשלח ב ב). שימרתי כחי לזיקנותי (ירוש׳ כיל׳ א ס ג). חוץ מאלישע בן אבויה שידע כחי ומרד בי (שם חגי׳ ב עז:). אם סדרתה תפילה לא יהא לך צרי עין מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (שם תעני׳ ג סו ד). אמר משה לפני הקב״ה עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו (של אלהי ישראל) ואינו יכול להציל (ברכ׳ לב.). כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה (שם סג.). א״ר אלעזר מגפח בידו ובכל כחו (כילה יז.). שהיא (התורה) מתשת כחו של אדם (סנה׳ כו:). ג׳ דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט׳ ע.). בוא וראה כמה גדול כחן של כהנים שאין לך קל בעופות יותר ממוראה ונוצה פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה (זבח׳ סד.). גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעשר (הור׳ ט.). ר״ש בן הלפתא שהיה בטוח על כוחו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד״ר דבר׳ ט). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה ועולה קולו למרום אומר לפניו רבש״ע כמה יהא כוחי וכמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהיו איבריי לא בשר ודם אני (פסיק׳ רבתי לו).— וכחו של שור וכדומה: שור כחו קשה ואין קרניו נאות (ספרי דבר׳ נג). —*יישר כחך, ברכה וקריאה של הכרת טובה לאדם בעד מעשה טוב, עי׳ ערך ישר. — ובדברים לא בע״ח: כל ימיו שהיה שמעון הצדיק קיים היה אור המערכה מתגבר ועולה משהיו נותנין שני גיזרי עצים בשחרית לא היו נותנין כל היום משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ולא היו נמנעים להיות נותנין עצים כל היום (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן הוא מעבה את הכורת מיכן והילך הוא מתיש את כוחו (שם שבי׳ א לג.).—כח הבכר, במותו,

משל: בעל הבית יודע כחו של בכרו (ירוש׳ ברכ׳ ח׳ יב.).—ובהשאלה, כֹּחָה של העין וכדומה, היכלת הטבעית: כל חדש שנולד קודם לשש שעות אין כח בעין לראות את הישן (ירוש׳ ר״ה ב נח:).—ובמשמ׳ טיבו של דבר: המהלך בבית הפרס על אבנים שאינו יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן יפה וכו׳ על אבנים שהוא יכול להסיטן על האדם ועל הבהמה שכחן[1]) רע (אהל׳ יח ו). לבעל הבית שהיה לו שתי פרות אחת כוחה יפה ואחת כוחה רע על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכוחה יפה (מד״ר ברא׳ נה).—וגם בדברים לא בע״ח: עלו באילן שכחו רע בסוכה שכחה[2]) רע (זבים ג א). — וברוחניות, כֹּחוֹ הרוחני של האדם, גדלו וחשיבותו: ישב ר׳ מאיר תחילה נתכרכמו פני ר׳ שמעון אמר לו ר׳ עקיבא חייך שאני ובורך מכירין כוחך (ירוש׳ סנה׳ א יט.). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). א״ר יוחנן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבוד עכו״ם בדן (סנה׳ צו.). למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני כך אברהם שהיה כחו יפה (נאמר בו) התהלך לפני והיה תמים (מד״ר ברא׳ נ). אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו (המלאכים) בדמות אנשים אבל לוט ע״י שהיה כוחו רע נדמו לו בדמות מלאכים (שם נ). — כֹּחוֹ של פלוני בדעות וכדומה, עד היכן הוא מרחיק ללכת בדעה, בפסק דין וכדומה: רבן גמליאל מחייב בא להודיעך כח רבן גמליאל עד היכן מחייב (ירוש׳ שבוע׳ ו לז.). —ד) *כֹּחוֹ של דבר, מה שהדבר יוכל לפעל ולגרום: בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היה בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים (ספרי במד׳ א). בתחילה מודיעה (הכהן להסוטה) כוחן של מים המרים (שם יב). מי שנתהלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה״כ לכפר (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). יצא (קין מלפני יי׳) שמח וכו׳ פגע בו אדם הראשון א״ל מה נעשה בדינך א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד״ר ברא׳ כב). כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק וידעה כמה גדול כח המילה שלא היה יכול לבלעו יותר (שם שמות ה). ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות בית המקדש ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם (שם דבר׳ ה).—ובמשמ׳ חשיבותו וערכו של הדבר: בוא וראה כמה גדול כח של מלאכה שור שביטלו ממלאכתו ה׳ שה שלא ביטלו ממלאכתו ארבעה (ב״ק עט:).— ה) *כֹּחַ המשפטי והדיני: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב״ג אומר מכרן קיים אם כן (אם מכרם בטל) מה כח ב״ד יפה (כתוב׳ יא ה), איזה כח משפטי יש לו לבי״ד. לא יתרום עבר ותרם ר׳ ברכיה אומר יפה כחו ר׳ מנא אומר לא יפה כחו (ירוש׳ מע״ב ד נה ד). פשוט (לא בכור) שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק (ב״ב קכ:).—ונהוג הדבור גדול או יפה כֹּחוֹ של פלוני משל פלוני, יש לו לפלוני יותר כח משפטי ודיני מלפלוני: כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה עיברה לא תאכל ילדה תאכל נמצא כחו של בן גדול משל אב (יבמ׳ ז ה), שבזכות האב אינה אכלת ובזכות הבן אכלת. שנים מזכין ומחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינין יפה כח האומר חייב מכח האומר איני יודע (תוספתא סנה׳ ו ג). בזה יפה כח הבן מכח האב שהבן גובה שלא בשבועה והאב אינו גובה אלא בשבועה (ירוש׳ כתוב׳ ט לג:). אחד אומר שמעתי מפי שנים ושנים אומרים שמענו מפי אחד ייפה כח האחד ששמע מפי שנים מכח השנים ששמעו מפי אחד (שם נדה א מט.). שכל מי שדבר ברשותו כוחו יפה יותר מחבירו (תשו׳ הגאו׳, הרכבי תקכו).—ודבר לא בע״ח: ר״ש אומר יפה כח המזבח מכח הכהנים וכח הכהנים מכח המזבח יפה כח המזבח בקומץ ובלבונה וכו׳ (תוספתא זבח׳ ה ג). כשם שהדין בשלשה כך פשרה בשלשה יפה כח פשרה מכח הדין כיזה צד שנים שדנו יכולין לחזור בהם ושנים שפישרו אין יכולין לחזור בהם (שם סנה׳ א ט).—יִפָּה את כֹּחוֹ, עשה שיהיה לו יותר כֹּחַ משפטי: ומה הוא מחזיר לו (הקונה להמוכר) מעות ואם רצה מחזיר לו קרקע ולמה אמרו מחזיר לו מעות לייפות כוחו של

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) ה״ד אדם שכוחו רע אמר ר״ל כל שרוכבו וארכבותיו נוקשות ה״ד בהמה שכוחה רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שרוכבה מטילה גללים.

—[2]) ואמרו בגמ׳ (ב״מ קה:) היכי דמי אילן שכוחו רע אמרי דבי ר׳ ינאי כל שאין בעיקרו לחוק רובע היכי דמי סוכה שכוחה רע אמר ר״ל כל שנחבאת בחזונה.

מוכר (ב"ב ז ב). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כחן של יתומים שלא לבזבז את נכסיהם (תוספתא כתוב' יא ה). מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה (ירוש' כלא' ג כח ד). בן שייפיתה כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם (שם ב"ק ז יו.). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו בלשון מכר כדי לייפות כחו (ב"ב נא.). שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת רואין אם כמיפה את כוחו כותבין (שם קלה:). — הורע כ'חו, אין לו כל כך כח וזכות בענין זה: אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים (ששכח בשדה) יופי כח של בעה"ב או הורע כחו (פאה ו ו). קמה שהורע כח עני בה (שאין לו לעני בה הזכות של שכחה) (תוספתא שם ג ו). לוה הימנו אלף דינר בשטר ופרען לו ומבקש ללוות הימנו שנייה הרי זה לא יחזיר לו שטרו הראשון מפני שמוריע כוח לקוחות (שם גיט' כ ט). מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה (ירוש' כלא' ג כח ד). פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מורע כוחו והמאוחר פסול מפני שמייפה כוחו (שם שבי' י נט ד). איש ואשה שבן הורע כחם בנזקין לא חלקת בו בין תם למועד (ב"ק מד.). ומה אם במקום שיפה כחך בהטאתך דהיתיך מהטאת ישראל מקום שהורע כחך במנחתך אינו דין שאדיחך ממנחת ישראל (זבח' קב:).—גרע כחו: אין לגרוע כח הראשונה במה שאין לה בנים (טור אה"ע קנד).—*בא מכ'חו של פלוני, יש לו הדין והמשפט לבקש דבר, לעשות דבר, מפני שזה היה לפלוני וזה בא לו מפלוני בדרך טבעי או משפטי או בהסכמתו של פלוני שהרשהו לזה: האב (יורש) את הבן (מק"ו) מה אם הבן שאינו בא אלא מכוח האב הרי הוא יורשו האב שאין הבן בא אלא מכוחו אינו דין שיורשו (ירוש' ב"ב ח טז.). — ובסהם"א: שיהא שליט זה המלוה וכו' למכרם או למשכנם בכדי ממון השטר חוב שהוציא לפנינו ולאכול פירותיהם ויציאותיהם הוא והבאים מכחו עד שיפרע פלוני הלוה הנזכר את החוב (השטר' לר"י ברצלוני ה). וכל שוחד ושכירות שיתן על סרבנותי או על סרבנות הבא מכחי יוציא ממני ומן הבא מכחי הכל משלם (שם נה). אני באתי מכח[1]) איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום (רמב"ס, תרומ' ה יח). שהרי השוכר אוסר לו אין כחך יתר מכח זה שזכית בבית זה מחמתו (הוא, שכירות ו יא). והיה כתוב באותו שטר הריני משעבד לך ולכל הבאים מכחך וכו' כי בשעה שמכרו לזה אותו חוב מיד נשתעבד הלוה ללוקח כי הוא נקרא בא מכחו אחר קנייתו (התרומות נא ז). ובעל התרומ' כתב שאם כתב בו נאמנות עליו ועל באי כחו ב"ד בכלל באי כחו הן (טור גביית חוב קו). — וגם בדברים לא בע"ח: לא תעשה שהוא בא מכח עשה הוא (ירוש' קדוש' ד סו:). ושלה איגרת בשאלת שלום וכתב בתוכה אם לא באתי מהיום ליום פלוני הרי את מותרת לכל אדם והגט בתוך האיגרו ולא בא לזמן שקבע לה ומכח האיגרת הלכה היא ונישאת לאיש אחר (תבו' הגא', חכרון קא). אלמנה שיש לה לחלוק עם יורשי בעלה בכח התקנה (טור אה"ע קנד). שמכר או משכן הלוה מדינא דגמרא או גם מכח המנהג (שם חו"מ ס, בשם הרא"ש).—"וכ'חו של פלוני, במשמ' רשותו וזכותו: יצא (השדה) מכחו של מוכר ועומד בכחו של בונה (רש"י ויקר' כה כט). אין כח ביד המלוה לערער על השליח ולומר הפסדתני מעותי שמסרתן ביד מי שאיני יכול להוציאם מידו (טור חו"מ קכה ה). ששייר ראובן לעצמו כח בקרקע זו וכו' ואותו כח ששייר ראובן לעצמו בקרקע בשימות ראובן ולא הניח אלא אותו בן זכה הבן מאותו כח ששייר אביו לעצמו (הגהות, חו"מ קיא ד).—ו) *כ'ח במשמ' מה שגורם פעולה מן הפעולות: זה הכלל כל שהוא מכח הסטה טמאין ומכח רעדה טהורין (תוספתא זבי' ד ו). ניסט מחמת כחו (שהוא בעצמו הזיז הדבר) טמא מחמת רעדה טהור וכו' ברעדה מחמת כחו (ערוב' לה.). (שהוריק הגוי את היין מהחביות וא"כ שפיכת היין היא) כחו שלא בכוונה (לנגוע בהיין) וכל כחו שלא בכוונה לא גזרו (בו) רבנן (ע"ז נח:). (שאל) ר' יוחנן דק חפין ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלו מהו וכו' שני כחות[1]) (הזריקה והחזרה לקבלו) באדם אחד כאדם אחד (דומה) וחייב או (אולי) כשני בני אדם (דומה) ופטור (שבת ה.).—כ'חו וכ'ח כ'חו, מה שנעשה ע"י פעולתו הוא בעצמו ומה שנעשה ע"י פעולה שנולדה מפעולתו: (סומכוס מבדיל) בין נזק כחו לכח כחו[2]) (ב"ק יח.). נשמט הברזל מן העץ המתבקע (והרג נפש) אינו גולה מפני שאין זה בא מכחו

—[1]) בגמ' בארמ': קאתינא מכח גברא דלא מצית אשתעיה דינא בהדיא (בכור' יא:).—[1]) ופרש ר"ח שם: שני כחות יו הללו שזרק ושנעקר וקבל.—[2]) ופרש"י: דלי שנתגלגל (ונשבר הכלי) הוי כחו (כי הוא התקין את

אלא מכה כחו (רמב"ם רוצח ו יח). נטל עכו"ם בלי של יין והגביהו ויצא היין אע"פ שלא שכשך נאסר בשתייה שהרי היין בא מכחו וכו׳ כח כחו ככחו דמי ואם הוא כח כח כחו כגון קורת הגת שגלגלה עכו"ם שיש שם ג׳ כחות הדפין והגלגל והקורה (טור יו"ד קכה).—כֹּחַ ראשון, מה שבא מיד אחרי הפעולה, וכֹחַ שני, מה שבא אחרי הפסק בינתים: (מי שכפת את חברו והציף עליו זרם של מים הציו שלו הוא וחייב ואלה הדברים רק) בכח ראשון אבל בכח שני (גרם בעולם הוא) (סנה׳ עז:).—כֹּחַ כחוש, שנחלש קצת: ואמר רב פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו׳ כח כחוש הוא (שם). — ז) *כמו סבה: היה ריתן (של הבגדים) רע מכה הזיעה (מד"ר דבר׳ ז).—ובדבר׳ מפשטים: אני הייתי סבור שנדחתי מכה אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי (מד"ר ברא׳ פד). והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכה אותו מעשה מעלה הכתוב כאילו לקחו שוחד (שם פה). כל אלה (שוכנו השבטים) מכחו של יעקב שסגל מצות ומעשים טובים וזכה להעמיד י"ב שבטים (שם במות א). מפני שגלות מדי לא בא אלא מכח גלות בבל (שם במד׳ ז). — ח) מה שמכריח אותנו להשב כך וכך: בן קבלנו מאבותינו (לקרוא ירושלם ביוד אחרי הלמד אעפ"י שאיננה בכתיב) ועוד כי לא היינו יודעים זה מכה הלשון ודרך הסברה לולי הקבלה מה טעם היוד (ראב"ע, צחות ד.). אמנם רמזנו היאך יוכל המשכיל להתעורר אליו מכה הערותינו בשערים הקודמים (ר"י אבן כספי, כעה"ב ג ג). יש לנו לומר מכה שקול סברת הפשט כי (תופל ולבן) מקומות הם וכן ודי זהב (תוקוני, דבר׳ א א). ותחלה נביא דעות הפילוסופים ונאמר כי הם גזרו בכח חקירתם ועיונם שלא ימצאו תארים כלל בה׳ יתברך (מנח׳ קנא׳ נר"י מפיסא 22). ולא יכלו להוציא מכח המחקר עניני הנפש ושכרה וענשה (שם 73).—ט) כֹּחַ אֲנָשִׁים, גבורת אנשים [1]), כנוי לקושי האבר: כגון שטוענת (האשה) שהוא (הבעל) פרוש ממנה ואינו נזקק לה כלל או שאין לו כח אנשים ישען על ביתו ולא יעמוד (שו"ת ריב"ש קנו).— וכח גברא [2]) במשמ׳ זו: מי שאין בו כח גברא כלל ולא קשוי הגיד (מעשה טוביה, מעין תהום ה). ומעשה באחד שסך בסיכה שבה כסף חי בבשר ערותו וסביב לו והוסר ממנו כח גברא וכו׳ וטוב לקשוי האבר וכן עשה וחזר כחו כבראשונה (שם א).—י) כחו של העשב וכדומה, תמציתו: ילקט כל עשב חם וריחם טוב ויכתשם לחים היטב ויבשלם בקלחת במים על האש היטב עד אשר יצא כל כח העשבים בתוך המים ואז יקח מעל האש (בכתי דוגלו, ספר המרקחות, סי׳ יז).—ובלשון המחקרית, בכלל סגולה המרית או רוחנית בגוף שגורמת פעולה מן הפעולות, Eigenschaft, property; propriété: ומטילין ממנו (ממה שיש בתוך הכרוב) בתוך היין ובתוך השכר כי יש בו כוח שמונע מן השכרות וזה כתוב בספרי הרפואות שיש בכרוב כוח שמונע מן השכרות (רה"ג, תב׳הגא׳, הרכבי בעט). ושם הכחות האלה בעצם הדברים הנמצאים בטבע מושג בעיון הסמים והמסעדים הידועים לחכמי הרפואות או בטבע מסוגל לא ישיג אותו העיון וכו׳ שיש בכל אחד דבר מועיל או בטבע מושגי או בטבע מסוגל (שו"ת רבב"א תיג). כטבע כח אבן השואבת אשר תמשוך הברזל בלי דבר אבל בכח הנפלא (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכדא 32).—וקצת במשמ׳ למעלה מהטבע: וביום הזה (יום השביעי) תתחדש בגופות דמות כה בתולדות ובנשמות כח ההכרה והשכל (ראב"ע כרא׳ב ג). שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים (שם נא יט). וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה (הוא, דבר׳ ה כו). דע שכל העשבים שברא הקב"ה בעולמו ברא להם כחות ידועים למעלה המשפיעים להם וכשיורד הטל והגשם מן השמים באים מן הכחות העליונים ברכות לתחתונים ועל כן הטל יפה לעולם כי יורד עמו כח כל עשב ועשב מן הכחות העליונים (הריקנטי, כרא׳).—ובפרט הסגולות הטבעיות שבצמחים ובע"ח לעכל המזון ושיתהוה מהן דם או לשד והפסלת ידחה לחוץ והצמח ובע"ח יגדל הלוך וגדול, וכדומה מהסגולות הגופניות והנפשיות: הקב"ה נתן באדם שלשה כחות ויש שקוראין כחות ויש שקוראין להן שליש נפשות האחת הוא הכח אשר בו הוא גדל ורבה כצמח השדה והשנית אשר הוא מתגלגל בו וממיר את מקומו וכל בעלי חיים משתתפים עמו בשני הכחות האלה ונקראת רוח חיים והשלישית

הדלי) והאחר שנשבר בצרורות הדלי הוי כה כחו.— [1]) דבור זה במשמ׳ הרשומה בפנים נמצא בתוספ׳ ובשו"ת הקדמונ׳, ונשמט בערך גבורה, ויבא במלואים.— [2]) דבור זה נהוג בפי ההמון, אך בספרים הקדמונ׳ נהוג רק גבורת אנשים, ובמקום אחר כח אנשים.

שהוא מבין בין טוב לרע ובין האמת והשקר (ר"א בר"ח הנביא, הגיון הנפש ב). ג' כחות בחיות האדם ואם תחפוץ קרא אותם בג' שמות נשמה ורוח ונפש והנה הנפש היא הכח הצומח שהיא בכבד וכל חי וצומח משתתף בכח הזה והרוח בלב וכו' והנשמה היא העליונה וכחה במוח (ראב"ע, **יסוד** מורא ז). התבונן אחי בכחות הארבעה שהמה בגוף ומעשיהם בו כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא והכח המחזיק הוא המעכב המאכל בו עד שיעשה הטבע מעשהו והכח המבשל הוא המבשל אותו מוציא הזך שבו ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות ומשלה אותו אל הגוף והכח הדוחה הוא הדוחה הפסולת הנותרת אחר שיקה הכח המבשל צרכו מן המזון (חו"ה, שער הבחינה ה). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים (שם). ותקן בתוכו (בתוך היכל האדם) עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר"ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (שם, עבוד' ה' ט). תהלת הכחות הכח הזן וכו' ולזן הארבעה כחות המפורסמים העובדים אותו (כוזרי ה יב). למד על פליאות מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (שם ג יח). כי הבורא נתן בטיפת שכבת זרע כח מציירת אשר תעשה תבנית ואברים ותצייר אותם (ר"י חריזי, מו"נ ב ו). הגידו לי סוד ארבע הכחות אשר בגוף וכו' כי יש בכל אבר ואבר ארבע כחות אחת שואבת המזון ומושכת והשנית מחזקת וחותכת והשלישית משנה והופכת והרביעית דוחה ומשלכת (הוא, אגר' לבון הזהב). הכח הצומח המצוי באדם ובצמח וזה הכח יפרד לשבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה והזן והמצייר והמגדל ובאלו הכחות האדם משתתף עם הצמחים ושאר בעלי חיים ויש בו כחות הוא נבדל בהם מהצמח והם המרגיש והמדמה והמתעורר והכח המרגיש הוא המשיג המורגשים בהשגות החמשה חושים הידועים והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אחר אשר הם נעלמים מההרגש וירכיב קצתם לקצתם והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו או יאהבנו או ישנאנו ושאר מקרי הנפש (המעל' לרב"ט פלקיירא ב). והנפש הזאת (הנפש הצומחת) יש לה שלשה כחות כח המגדל וכח הזן: כח המוליד לדומה כח המגדל הוא כח שיגדל הצמח עד שיגיע לגבול הקצוב לו ועד הזמן ההוא לא יפרד ממנו ובהגיעו לתכלית גבולו יפרד ממנו כח הזן בכלל ארבעה כחות והם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות וכו' כח המוליד לדומה הוא כח אשר בטפת הזרע להוליד גוף דומה לו (שער השמים ג א). והחכם אבן רשד כתב ואמר כי הכח הזה (כח הזכרון) הוא הנקרא כח המחשב ובו מחשב האדם בדברים שאינם ידועים עד אשר ידעם וכתב החכם בספר החוש והמוחש כי הם שלשה כחות ואלו הם כח השמירה והוא שישמר האדם מה שישמע או מה שיראה והוא מה שקוראים הלועזים אשינמר"י וכח הזכרני והוא שיזכר מה ששמר וכח שישוב האדם לזכור מה ששכח ממה שכבר שמר אותו (שם ט). וכח הזן מצטרך לארבעה כחות להשלים צורתה והם כח המושך למשוך הדבר הראוי לו ואשר יאות לטבעו ויצטרך לכח המחזיק להחזיק הדבר הנמשך עד שישלים בו הכח המעכל פעולתו ויצטרך לכח מדחה לדחות הדבר שהוא חילוף הטבע וכו' ויצטרך לכח משנה והוא המדמה הזן אל הנזון (ריב"ל, עולם הקטן א ה). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים וכו' הכח המחשבי והוא כח שופט דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו וכו' והכח היצרי כשהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי וכשהשתמש בו הדבר יקרא מחשבי (כוזרי ה יב). ינהיג הכח החפצי כל האברים המשמשים אותו בזריזות והריצות ושמחה (שם ג ה). אלו היה (החסיד) מושל במדינה היה נוהג בה בצדק כאשר נהג בגופו ונפשו והכם הכחות התאויים ומנע אותם מן הרבוי אחר אשר נתן להם חלקם (שם). אין הכח הדמיוני מבחין ומצרף זה כיון שהוא אינו משיג אמתת הדברים אלא מקריהם (רי"א, מפע' ה' ד ב). — ואמר המליץ: כל אשר תאמר חברת פחותי כחותיו ינתן לה ובכל אשר יאוו הם יקחו חלקם (בחי"ע א ה). — ובמשמ' התעוררות רוחנית: ולא יהיה ליצר דרך להגיע אליך להשיאך ותהיה בתבונת סגולת האלהים ויתחדש לך כח עליוני נכרי לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך (חו"ה, תוכ' הנפ' ד). — והכֹּחַ הפועל בעולם, הַטֶּבַע ופעולותיה: אמר הכוזרי (הטבע) הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא (כוזרי א עב). כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים שאם יסופר להם עליהם מבלי ראותם מכחישים אותם (שם ה). שהבורא יתברך ינהיגם בתבונה מהתבונות קרא אתה

התכונה ההיא אם תחפוץ טבע או נפש או כח (בס ה י). ויבקש הזרע ההוא כמו המעשה ההוא לחכמה הנפלאה התקועה בו הנקראת אצלם טבע והוא כח משתדל בשמירת המין (בס). וכמו שיש לשלשת הכחות הללו אשר בגוף הבע"ח כח אחד מאחד נקרא הכח המנהיג הגוף והוא מקשר כל חלקי הגוף וכחותיו קצתם בקצת נקרא אצל הרופאים הטבע כן יש בעולם בכללו כח אחד קושר כל חלקי המציאות וכחותיו קצתם בקצת ומנהיג אותם (העקרים ב לא). החומר הנזכר ר"ל ההיולי לא סר מהיותו לבוש בכח ד' יסודות ולא היה זמן מהזמנים שהיו כחי היסודות בלתי נמצאים בה וכן לא היה זמן מהזמנים שיעדרו כחי היסודות (תוגד' אדם, יוסף יבראהם פורלין, כ"י בריטי' מוז'). — "בכֹחַ המשך, עי' משך. — יא) "בכֹחַ, במשמ' הנגוד לפֹעַל, דבר שהוא בכֹחַ ואינו בפֹעַל, שהוא רק באפשרות, בסגולה, אבל אינו עדין במציאות: אם תהיה העלה בכח העלול בכח ויום תהיה בפעל העלול בפעל (כוזרי ד יג). והנפש שלמות לגשם טבעי כליי בעל חיות בכח רוצה לומר מוצא הפעולות החיוניות בכח ומוכן להם (בס ה יב). אמרנו בילד אשר נולד זה כותב ענינו שהוא כותב בכח רחוק ואמרנו בנער קודם שיתחיל בלמוד שהוא כותב בכח הנה הכח הזה יותר קרוב משלפניו ואמרנו במי שיתעסק בכתיבה בעת שהוא ישן שהוא כותב בכח הנה זה ג"כ יותר קרוב מן הראשונים (מלות הגיון יא). כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בכח ובשישכיל דבר אחד כאלו תאמר בשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה מופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל (מו"נ א כח). כל מה שהוא בכח ויש בעצמו אפשרות אחת יתכן בעת אחת שלא ימצא בפעל (בס ב, הקד' כג). וכמו שהשמש תתן לראות העין האור ויהיה הראות באור אשר הגיע לו מהשמש רואה בפועל אחר שהיה רואה בכח ובזה האור יראה השמש עצמה אשר היא הסבה שתראה העין בפועל ובאור יהיו הגוונים אשר היו נראים בכח נראים בפועל ויהיה הראות אשר היה בכח ראות בפועל כמו כן השכל הפועל (המעלות נרב"ע פלקירא א). אלא שקודם ההקש היה הדבר ידוע בכח בהקדמות ועל ידי ההקש שב ידוע בפועל (העקרים א טו). וכבר הסכימו העם לקרא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכח ולקרא אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (אמונה רמה א ז). ומבואר כי רבים מן הנמצאים יהיו נמצאים בכח ובלתי נמצאים בפועל כצמחים בזרע והעופות בבצים (בס ב א). אנחנו רואים הנפש האנושית תהיה תחלה משכלת בכח אחר תהיה משכלת בפועל וההליכה מן הכח אל הפועל היא תנועה (בס ד א). כי להיות מתנועע היות הדבר קבלן בכח ולנענע הוא היות הדבר בפועל וכו' ותמצא לפי זה תנועה אחת בעצמה בכח ובפועל יחדו בדבר אחד בעת אחד ויתחבר בו הכח והפועל יחד בזמן אחד (הגמ' הנפב ב.). והשכל הנמצא בו בפעל הזר להיות בכח (בעה"ב לאבן לטיף כד). שמה שמציאותו בכח אי אפשר שימצא בפעל אם לא כשתצטרף אליו הצורה כי סבבה פעל מציאותו ואם היה החמר נמצא ערום מבלי צורה לא היה הוא חומר בכח אבל נמצא מה בפעל והוא א"כ בעל צורה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ב ד). והתבאר שם (בראשון מההלצה של אריסטוטליס) שהרצון בכח הוא המלאכה אשר תפעל בשני המקבילים (גופ' לופיס א). הסבה הפועלת לקרירות תתחלק לשני חלקים האחד מקרר בכח כמו האפיון והשני מקרר בפועל כמו שלג (נתן פלקירא, צרי הגוף ב ח, כ"י בריט' מוז'). הסבות הפועלות הרטיבות הן המש המלחלח בפועל כמו הרחיצה במרחץ וכו' והמלחלחת בכח כמו שתיית החלב ואכילת הדג הרטוב (בס). — "יצא מִכֹּחַ אל הפֹעַל, הוציאו מכח אל הפעל, מה שהיה קודם רק בכח, באפשרות, נהיה אח"כ בפעל, במציאות: כי בכח השכל למנות אלפים ואלפי אלפים כפולים עד לאין תכלית זה בכח אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (כוזרי ה א). כי כל מה שיצא מן הכח אל הפעל מוציאו זולתו והוא חוץ ממנו בהכרח וכו' ואם יהיה מוציאו בו ויהיה לו מונע והוסר אין ספק שמסיר המונע הוא אשר יוציא הכח ההוא אל הפעל (מו"נ ב, הקד' יח). השכל הפועל שהוא אחרון שבשכלים הנפרדים והוא המוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל והוא התחלת שכלו המתפעל כמו שניצוץ השמש או שאר הדברים המאירים מוציאים חוש העין מן הכח אל הפועל (ר"י א"ת, רות חן ג). כי החמר הוא גוף מת אך לא מת לגמרי כי הוא בעל כל הצורות החמריות בכח והגלגלים מושכים ממנו מעט מעט בדבר השם ומוציאין אותו מן הכח אל הפועל כמו שיוציא היוצר מן החמר כל כלי וכלי לפועל (מלמ' התלמיד, בראב'). כי כל שנוי הוא יציאה מהכח אל הפעל וכו' אבל לא יחויב מפני זה שתהיה כל יציאה

מ ה כ ח אל הפעל שנוי וזה שהשנוי הוא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר במתפעל להתפעל לא היציאה מ ה כ ח אל הפעל אשר בפועל לעשות פעולתו (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כז). הסיף הוא בהתיכת הברזל בכח ועם כל זה צריך שיהיה לה אפשרות שתוכל לצאת בה אל הפועל והוא כמו היכולת על ההתכה והרקוע והמריטה וההידוד עד שיהיה סיף בפועל (תגמ' הנפש ו.). באמצעות ההושים וההשתדלות בעיון ישיג השלמות ויצא מן הכח אל הפועל ולזה אמר שיותר שלימות לו היותר נברא מהיותו בלתי נברא כי בהיותו בלתי נברא לא יצא מן הכח אל הפועל (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג א).

אביר.—אגרוף, *בעלי אגרוף. — אדיר.—און.—אמיץ.—אמץ.—אפס, אפיסת הכחות. — ברזל, חוק כברזל.—גבור, גבורה, גבר.—גרם, חמור גרם. — זרוע, *בעלי זרוע, זרוע נטויה.—חזק.—חיל.—חלץ, חלוץ כח. — חלש. — יסד, מיסד. — כון, כונן. — מעצמה.—עז.—עזוז.—עצם, עצום, עצמה.—קשה. —רפה.—שמשון הגבור.—תקיף, תקף.—*תשש.

2. כַּח[1]), ש"ז,—כֹּחַ של הפצע וכדומה, הַלֵּחָה, המֻּגָּל, Eiter; pus : לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון ברב כֹּחַ[2]) יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני הרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר (איוב ל יז-יט).

כחד[1]), ממנו כִּחֵד, *כָּחַד.

כָּחַד, — קל לא נוהג.

—פע', כִּחֵד, פ"ע, כִּחַדְתִּי, אֲכַחֵד, תְּכַחֵד, תְּכַחֲדִי, כִּחֲדוּ, כִּחֲדוּ, נְכַחֵד, תְּכַחֲדוּ, — א) כִּחֵד דבר מפלוני, שמר את הדבר טמון בקרבו ולא הגידו לו, verhehlen; cacher; conceal; celer : ויאמרו לו (המצרים ליוסף) לא נְכַחֵד מאדני כי אם תם הכסף (בראש' מז יח). ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליי' אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תְּכַחֵד ממני (יהוש' ז יט). ויאמר (עלי אל שמואל) מה הדבר אשר דבר אליך (אלהים) אל נא תְּכַחֵד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תְּכַחֵד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כִחֵד ממנו (ש"א ג יז-יח). ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תְכַחֲדִי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך (ש"ב יד יח). וחטאתם כסדם הגידו לא כִחֵדוּ (ישע' ג ט). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תְּכַחֵד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ' לח יד-יה). הגידה נא לנו מה דברת אל המלך אל תְּכַחֵד ממנו ולא נמיתך (שם כה). הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תְּכַחֵדוּ אמרו נלכדה בבל (שם נ ב). אשר עם שדי לא אֲכַחֵד (איוב כז יא). וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו ולא כִחֲדוּ[1]) מאבותם (איוב טו יז-יח). צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי לא כִחַדְתִּי חסדך ואמתך

---

[1]) בערב' קיח a), ועי' הערה לקמן.—[2]) כבר נתלבטו כל הקדמונ' והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מתישב לפי המליצה והכונה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, במקום ברב כח ברקב וכדומה, ובמקום יתחפש יתפש, וכדומה. וכל זה מפני שפרשו השם כח זה מענין ב.כ'ח במשמ' כח ועז, אך כמעט אין ספק בדבר שהכונה האמתית במלה זו היתה כמו שכבר הרגיש בעל אוהב משפט וז"ל : י"מ הכה הליחה והמוגלא כמו יבש כהרס כחי ובלשון רז"ל כיהו וניעו וכן בלשון ערבי נקרא כה. ע"כ. והיא המלה קיח a) שנרשמה למעלה בהשרש, בחלוף כ—ק המצוי מאד בין שתי הלשונות האלה, ופרשה אלג'והרי וז"ל : אלקיח אלמדה לא יח'אלטה דם תקול מנה קאח אלג'רח, ע"כ, ובעבר' : קיח הוא הלחה שאין בה תערובת דם ותאמר ממנו קאח אלג'רח, היה הפצע מלא לחה. וכבר זעק איוב על הלחה המאוסה הזאת בפסוק : לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס (ז ה), וכמו"כ בפסוק : מאנה לנגע נפשי המה כדוי לחמי (ו ז), עי' למעלה ערך כ ד ו, וזו היא גם זעקתו כאן בפסוק הקודם לילה עצמי נקר מעלי וכו', כמו שכבר העירו על זה חכמי הרופאים בענין מהותה של מחלת איוב (Dr. Preuss, BTM 390). והנה כבר העירותי בערך חפש על קושי המליצה יתחפש לבושי לפי הפרוש במשמ' הרגילה של השרש חפש בעברית, אך המשמ' החדשה של כח מעידה על הפעל חפש כאן כי הוא משרש אחר, ולא רחוק הדבר כי הוא השרש ושח' a) הערבי שמשמש במשמ' לכלוך וטנוף של העור והלבוש, ובנין תפעל תושח' אלת'וב, נעשה הבגד מלוכלך ומטונף, ועי' עוד בהערה לערך כתנת.

[1]) כבר אמרו החדשים כי הוא שרש גחד b), בערב' שגדרו אותו חכמי הערבים בנקיצ' אלאקראה, ר"ל ההפך מקיום וחיוב והוא כמו א נ כ ר בערב'. והוא משמש בערב' גם במשמ' מצוקה ודחק החיים. ולא נתברר באיזה דרך נסתעפו שתי אלה המשמ' משרש אחד.

[2]) י"ם ולא כחדום אבותם.

---

a) قيح

a) وسخ b) جحد.

לקהל רב (תהל׳ מ יא). — ב) כחד דברי פלוני, הכחישם, אמר כי הם לא אמת: לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו י).

—הפע׳, הכחיד. פ״י, הכחיד, יכחד, הכחדתיו, יכחידנה, נכחידם,—א) הכחיד אותו, השמידו, אבדו, vertilgen exterminer; destroy: כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו (שמות כג כג). ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה (מ״א יג לד). ואכחד[1]) את שלשת הרעים בירח אחד (זכר׳ יא ח). וישלח יי׳ מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור (דהי״ב לב כא). על עמך יערימו (הגוים) סוד וכו׳ אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (תהל׳ פג ד-ה).—ב) כמו כחד: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו (איוב כ יב).

—נפע׳, נכחד, נכחדו, תכחד, יכחד, נכחדת, נכחדות,— א) נכחד מן הארץ וכדומה, שהכחידוהו, השמידוהו, והוא נאבד ונשמד: כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ (שמות ט יה). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז). אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש (שם כב כ). — ואמר המשורר: דמעו מאודם ברוב דמו, עד מאדם נכחד קימו (רמב״ע, דיואן רלא, כ״י בודליאנה).—צאן נכחדת וכדומה, העתידה להכחד, הולה: ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר׳ יא ט). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (שם יו).— ואמר הפיטן: אובדות נכחדות תכסוף תאסוף תצבור, לקבץ לרבץ לדלות להעלות מבור (סלית׳ יום ז, תפס הוד).—ודברים לא בע״ח, עיר נכחדת, שנחרבה: וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו (איוב יה כח). — ב) פעול מן כחד, נסתר, שלא נודע: וכל דבר לא יכחד מן המלך (ב״ב יח יג). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני (הוש׳ ה ג). לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר (תהל׳ קלט יה). אלהים אתה ידעתי לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו (שם סט ו).

°כחד, ב״ז,— כמו כחש: והוא אחד ומיוחד מלא כל הארץ כבודו, בכן יחד בלי כחד בפחד נמתיק סודו (תחנון לרמב״ע, מתי בכג). — ובמשמ׳ העלמה: החכמה אשר ספרת מבחה וגבורתה בלי כחד, ומדוע לא הועיל לכל בני אדם יחד (בן המלך והנזיר טו).

—[1]) בעשרה כ״י וג׳ דפו׳ ואכחיד מלא (ג״ב, מהד׳ תדבה).

***כחה**[1]), פ״ע, בינ׳ כוחה, כוחה, כחיתי, יכחה,—כמו *כח: הכוחה ברשות הרבים וכן מי שנתלש רוקו בפיו (תוספתא ערוב׳ ח ח). יצא (נח) גונח וכוחה דם מן הצנה (תנחומא נח יא).

***כחול**, ב״ז,— כמו *כוחל: שיכתוב ויקעקע בדיו ובכחול[2]) ובכל דבר שהוא רושם (מכות ג ו). ר׳ שמעון בן אלעזר אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בשתי עינים (שבת פ.). השחור והכחול ונקרת פיסודין (תול׳ פה:). אמר שמואל כחול שבתוך העין אינו חוצץ (נדה סז.). יששכר (אבנו) ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצוייר עליו שמש וירח (מד״ר במד׳ ב).— ומצוי בצורה זו בסהמ״א: כחול מועיל לכל כאבי העין (קאנון ב כא). ואמנם הכחולים המועילים מזה האבן הארמיני וכו׳ ומן המורכבות כחול גרעיני התמרה (שם ג ג יט). ואחר תעשה הכחולים החדים מהכחולים המנקים העפעפים (שם כח). כחול נפלא יצמיח השער (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ״י בריט״מ).

°כחול, ת״ז, נקב׳ כחולה,—צבע כעין תכלת השמים לטהר, blau; bleu blue: הצבע כחול לא ירוק ולא שחור (מבפטי בדיק׳ הריאה בר׳ יונה).

***כחוש**, ת״ז, נקב׳ כחושה, מ״ר כחושים, כחושות,— רזה, שאינו שמן, דל בשר, mager; maigre; lean: (הגונב פרה) כחושה והשמינה משלם תשלומי כפל (תוספתא ב״ק ז יז).—וקרקע כחוש: אבל שמינה משלם שמינה אבל כחושה משלם שמינה וכו׳ כגון שאכל ערוגה בין הערוגות ולא (יודעים אם) כחושה אבל (אם שמינה) אבל (ב״ק ז:). (האומר לחברו חצי שדה אני מוכר לך) א״ר חייא בר״א א״ר יוחנן לוקח נוטל כחוש שבו (שם קז:).—ובה כחוש: וא״ר פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב וכו׳ כח כחוש הוא (סנה׳ עח.).—אור כחוש: כאדם הרואה נר מתוך עששית אחת נקייה שמונה בעששית שאינה נקייה אלא עבה ומלוכלכת שאין מגיע לעיניו אלא אור כחוש מאד (רה״ג, תבו׳ ב, תורתם של ראשוני׳ ב).

°כחוש, ב״ז,—איכותו של הכחוש: ורבו מחלותיך ותשוב לכחושך ודלותך ורבבה על תאותך ויצרך

[1]) עי׳ כחח, כיח.

[2]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובב״י ליתא (ד״ס), ובמשנ׳ שבירוש׳ בוחל.

בכלות בשרך (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ וכלה 31). ויצם (השועל) שלשה ימים עד אשר שב לדלותו ונכחושו ויצא מהחור אשר בא בו (שם).

***כחח**, י״א שממנו הפעל *כּחַ, והשם *כּיחַ, ועי׳ כיח.

***כֹּחִי**, ת״ז, נקב׳ כֹּחִית, מ״ר כֹּחִיִּים, כֹּחִיּוֹת, — של כֹּחַ, מטבע הַכֹּחַ: כל מה שיהיה הכוכב קרוב אל הישוב יראה לו יותר כחיי (ראב״ע, ספ׳ העלמ׳ ז, כ״י פריז). ואם לא צדקה ההודעה הזאת תהיה הסבה בחירת האדם הכחיית לשנות הסוג (רשב״ל דורן, מג״ה, ת״י ד). הנפש שהיא עצם כחיי בגוף כליו (ר׳ סגג, תגמ׳ הנפ׳ יד:). כל דבר שהוא כוחי לפעול שום פעולה כחיית צריך שיהיה פועל אותה הפעולה מאשר הוא בו פועל (שם יז:). והוא שכל נבדל מצד עצמו ושכל היולאני וכחיי ומוכן מצד שקרה לו ההכנה ומצד דבקותו בה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג א). שהנפש האנושית השכלית וכו׳ הוא עצם נצחי ויפול עליו רבוי כמספר אישי המין האנושי ומקורו מטבע כחיי משותף לכל המין האנושי שופע מנבדלים עליונים (ספורנו, אור עמים, נפב). שהש״י יודע הדברים המסודרים והמשוערים מצד מערכת הכוכבים אבל האדם הוא בשכלו כחיי לבטל גזירתם (אוהב משפט, באור׳ גאיוב ו). — ובמשמ׳ מה שהוא בכֹּחַ בלבד לא בפעל: שאם היה שם משך זמן לא היה שופע אלא המציאות הכחיי לא הפעליי (נוה שלום א י). צריך לדעת כי היות הדבר בדבר הוא על שני פנים האחד היות שם בפועל ומוקף בדרך המקום במקום שיהיה שם על דרך היכולת הכחיי ונקרא בלשונם וירטואל כמו שנאמר שהמלך הוא בכל מקומות מלכותו כי שם כחו ויכלתו והנהגתו (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג א). יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו הכחיי אשר אין לו מציאות בפועל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויחיה עוד לנצח (הקד׳ ספורנו עס״ת). הפעולה המיוחדת לעצם השכלי הכחיי הנתן לאדם הנקרא צלם אלהים היא ההשתדלות להשיג בפועל אותו השלמות אשר בו בכח והוא ההדמות לבוראו כפי האפשר אצלו בעיון במעשה (שם). כי החומר באמת אשר מציאותו כוחיי לא ימצא כי אם בגשמים ההווים ונפסדים (הוא, אור עמים, תנוע׳ ההויה). מה שאמרנו שהחומר הראשון הוא כחיי כלבד בלתי נמצא בפעל (שם, חומר ראשון). שזה אמנם יצדק על ההשגה האנושית בהיות מציאותה בשכל היולאני או כוחיי בלבד (שם, ידיעה). ומזה יתחייב שההכנת אל ההתהוות תקדם בזמן בהכרח אל תנועת ההויה אשר היא פעל אותה ההכנה הכוחיית (שם, תנוע׳ ההויה). תמונה לנגד עיני של נמצא כחיי והוא השכל האנושי אשר הוא שכל בפועל מצד המושכלות הראשונות והוא כחיי בלבד אצל שאר המושכלות (אוהב משפט, באור׳ גאיוב ד יו). כי אמנם חיות השכל האנושי הכחיי יקנהו האדם בהוציאו את שכלו הכחיי מן הכח אל הפועל (רפאל מנורזי, מרפא לנפ׳ כ:). — הוא כֹּחִי עָלָיו, שהוא בכח להיות בו: שמה שיהיה כחיי על דבר יחויב שלא יהיה דבר בפועל ממה שהוא כחיי עליו כי הכח והפועל הם סותרים ולמה שהיה זה ההיולאני כחיי על כל הצורות באופן מה הנה הוא א״כ אינו דבר בפועל מהצורות (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). ומה שהוא כחיי על דבר מה לא יחוייב שיהיה כחיי על מה שלמעלה מהם (שם י). שהמספר איננו בזה הכח כחיי על שיהיה ממנו מה שאינו מספר אבל הוא כחיי על שיהיה מספר יותר גדול ובהיות הענין כן הנה לא יהיה לו כח על שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות (שם ו א יא). והאדם הוא רב כח השכל והדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות וכו׳ שהאדם כביר כח לב ר״ל שהוא רב ההכנה להשיג המושכלות עד שהוא כחיי על כולם באופן מה (הוא, איוב לז). הנה צדק בהכנה שאינה דבר מהצורות הנמצאות אבל היא כחיית עליהם ואינה העדר פשוט (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ב). גלוי ששלימות הכחיי על הדבר במה שהוא כחיי עליו׳ הוא תנועה (קלוני׳ ב״ר קלוני׳, שמע הטבעי, כ״י פריז). שהוא מבואר היות כל המושכלות אצל הש״י בפעל והאדם כחיי על הרבה מהם (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ב). שהאדם כחיי על השגת המושכלות והוא הכוסף אליהם (שם ב ו א). לב״א מבעלי הצורות אשר הא׳ הוא כחיו עליהם (רשב״ל דורן, מג״ה, חלק בוסינו א).

***כֹּחִיּוּת**, ש״נ, — סגולת מה שהוא כֹּחִי: ההשגות המקיימות נפש עמל המוציאות מן הכחיות אל הפעולה (ר״א ביבאגו, הקד׳ דרך אמונה). דרך האמונה לבדה אשר בה יצא השכל מן החסרון אל השלימות ומן הכחיות אל הפעולה (שם ב ה). כי אמנם החמר לא ימצא זולתי בגרמים ההווים ונפסדים אבל הגרמים שהם קדמונים מאחר שאין בהם כחיות על

ההפסד אם כן אין להם חומר (ספורנו, אור עמים, תנוע' ההויה). אמנם ההקדמה הראשונה שאמרנו בה שהכחיות יקדם לפעלה בזמן בהכרח וכו' אם כן יתחייב שתהיה נמצאת בדברים אשר בהם כחיות להתנועע (שם). שהדבר ההווה ונפסד אינו נצחי ולא קדמון כי אם היה זה היה לו כחיות על היותו נמצא לעולם (שם). והשכלים הקרובים אל יי' יתקדשו בהבדלת גשמים שהם עצמים נבדלים מהגשמיות והכחיות והם צורות פשוטות בנפשם (יוסף כ"ט, כבוד אלהים ע:). המניעים הנצחיים הם בפועל תמיד ואין בהם שום דבר מהכחיות וכו' כי הסבה הראשונה בלבד היא אשר אין בה שום דבר מכחיות והרכבה (מנח' קנא' לר"י מפיכא 29). אבל למה שיש בהם צד הסרון בהצטרפות אל השכל הראשון שהוא הסבה ראשונה יאמר עליהם שיש בהם כחיות מה (שם).

כְּחִילָה, ש"נ, — בה"פ מן כָּחַל: אבל יהיה בין זמן הכחילה שעה לאחר שיתרחץ הכחילה בדמע (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). שישחק האשפיק השחור וכו' ויעשה בו במכחול וגם הכחילה בזבל עכבר שרוף (קאנון ג ג ג יט).

א.***כְּחִישָׁה**, ש"נ, — בה"פ מן ב.כָּחַש: חוץ מגיזה וכחישה[1]) (חול' קלה.). שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב (רש"י ברא' מב א). מקדיש בהמה חוץ מגיזתה וכחישתה (תוספ' חול' קלה.).

ב.***כְּחִישָׁה**, ש"נ, — בה"פ מן א.כָּחַש: אשר שם תוצאותיה והעמיד גבוליה עמוד מאין נטישה, וכמה יצדקו חכמי אדמה וכמה כחשו בניה כחישה, אשר ניביו כמוקדי אש וכטל וכמטר עלי ארץ יבישה (רבב"ג, הלפור או דרור).

כְּחִישׁוּת[2]), ש"נ, — סגולת דבר כָּחוּשׁ: יונקתו אשר היתה צומחת מאד בהיותו בעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשנות תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחישות שרוח פיו יניעהו ויסירהו ממקומו (רלב"ג איוב טו). מצמיחתם (של הצמחים) וגדולם ונעימותם בעפר הדשן והמים הערבים והרות הממוצע ומהתנגבותם וכחישותם ויבשותם ומעוט נעימותם בארץ ובימים וברות שהם הפך זה (בעה"ב ג א).

---

[1]) כך בנוסח' הדפו', ובכ"י וכחשה. ובכ"י אחר: מגיזתה וכחישתה (ד"ס).

[2]) בארמ' כחישותא (יבמ' עט:).

***כַּחִית**, ש"נ, — שם כללי להרבה חמרים מתפוצצים, Dynamit; -te, (בפעם הראשונה ב„האור", מהרת הפסח תרע"ב בתלגרם).

כחל[1]), ממנו כָּחַל, *כּוֹחַל, א.*כַּחַל, *מַכְחוֹל, *כְּחוֹל, *כָּחוֹל, *כְּחִילָה, *כַּחְלִילִי.

כָּחַל, פ"י, כָּחַלְתְּ, — כָּחֲלָה האשה עיניה, שמה בהן כוחל לקשוט: רחצת כָּחַלְתְּ עיניך ועדית עדי (יחזק' כג מ). — ובתו"מ: כוחל כדי לכחול עין אחת (שבת ח ג). איזהו חרום הכוחל שתי עיניו כאחת (בכור' ז ג). וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת (שבת י ו). שכן אשה הוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש' שם ח יא:). אשה גודלת וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה (שם מו"ק א פ ד). (מת) אחד מקרובי בעלה אינה לא כוחלת ולא פוקסת אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג (שם ג פג.). הרי שמת חמיו או חמותו וכו' אינו כופה (את אשתו) לא לכחול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת (שם). תהא בנידתה לא תכחול ולא תפקוס עד שתבוא במים (שם גיט' ע כ ד). שכן צנועות כוחלות עין אחת (בבלי שבת פ.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות (מו"ק כ:). היא (הסוטה) קשטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות (סוט' ט.). תרחץ את פניה ותכחול את עיניה ויטול הימנה את הכוס (מד"ר במד' י). — ולרפואה: רשב"א אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בב' עינים (שבת פ.). שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה (קדוש' כד:). הרי שהיה רבו רופא ואמר לו כחול עיני וסמאה (ב"ק כו:). עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת (ע"ז כח:). והיתה בוכה עליו (על בנה שמת) בלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן כחלי (מד"ר איכ', כלו בדמעות). — ובספה"א: והמרה אם תכחל העור את עיניו תפקחנה ותאורנה (ספ' בעבוע' לר' זכדא 19). והעינים שנחשכו מחמת רטיבות אם יכחלום בו שחוק ומנופה

---

[1]) גם בארמ'. בערב' כחל [a].

[a]) كحل

יתרפא (מ׳ אלדכי, ב״א ה כ).—ופָעוּל כָּחוּל, עשוי בכוחל, ובהשאלה, עין כְּחוּלָה, חדה ומאירה כאלו עשויה בכֹחל: אלו בני דרום שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה (מד״ר בראש׳ לח). — ואמר המשורר במליצה: קווצותי לאור היום לבנות וראותי בפוך ליל כחולות (רמב״ע, השוגות, או״נ ב קפג). ואיך יוכל ראות מוכה בסנוֵר ועין לבו בפוך סכלות כחולה, והעיד כי חכמים אמרו אין תפלה חוב ועדותו פסולה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד).—ובמשמ׳ ״מגון בגוֹן אדמדם: אמר שכל אחד ואחד מארץ יהודה יהיה כחול עינים מן היין (ר׳ בחיי, ויחי).

—פע׳, *כִּחֵל, כִּחֲלָה, כִּחֲלָה,—כמו קל: כיחלה ופירכסה אין להמזונות (כתוב׳ נד.). שכיון שכיחלה ופירכיסה נתנה דעתה להינשא (תבו׳ הגא׳, גני׳, גינזב׳ 34).

א.*כַּחַל, כְּחַל, ש״ז, מ״ר כְּחָלִים,—כמו *כּוֹחַל, *כְּחוֹל: לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן (כתוב׳ יז. סנה׳ יד.). ומעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילות עד שנשרו ריסי עיניה (הלכה אל הרופא) אמר לה כחולי מן כחלי (מד״ר איכ׳, כלו בדמעות). — ומצוי בצורה זו בסהמ״א: בני אדם שנחלשו עיניהם וכו׳ ימהרו לרפא עיניהם בכהלים וברטיות ובתקון מאכלם (חו״ה, היחוד י). ויהיה להם הספר הזה ככחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם (שם). כי העור כשיזדמנו לו הכחלים המועילים שיכול להרפא בהם כשהוא מתעסק בהם אין מן הזריזות שיתאחר מזה ויאמר ימצאני מה שימצא חברי העורים (שם, הכניעה י). וזימן להם (להעורים) בו (בהבית) עם כל זה כחלים מועילים ורופא הכם לרפאם (ר״י עמדין, מגד׳ עז קלא.).

ב.*כַּחַל[1], כְּחַל, ש״ז, מ״ר כְּחָלִים,—השַׁד של הפרות, הצאן וכדומה, שמתקבץ בו החלב וחולבים אותו, Euter; pis, tétine; udder: הכחל קורעו ומוציא את חלבו (חול׳ ח ג). כחל של מניקה קורעו וכו׳ כחל שבשלו בחלבו (תוספתא שם ח ח-ט). אמר רב נחמן גיד בששים ואין גיד מן המניין כחל בששים וכחל מן המניין וכו׳ וכחל עצמו אסור (גמ׳ שם לג:). אסרתי לך אשת איש התרתי לך את השבויה וכו׳ (אסרתי לך) בשר בחלב התרתי לך את הכחל (מד״ר ויקר׳ כב). עזבו הכחל מלא מן החלב (ערוך, ערך זויק). ויש מפרשים (שפות בקר) הכחל של הפרות (השרש׳ לרד״ק, שפה). כחל קר ויבש בסבת העצבים שבו ומזונו עבה והזק ומתעכל מהרה והמובחר שבו הוא אותו שיש בו חלב ותיקונו שיתקנהו בתבלין חמין (מ׳ אלדכי, ב״א ה כ).—ומ״ר: שמצינו ברמי בר תמרי שליקט כל הכחלים בעירו של רב חסדא ואכלם צלויים (סמ״ג לאוין, סי׳ קמא). — ואמר הפיטן: מתיר מאסורות מותרות, נותן מטמאות טהורות, מן החלב, שומן הלב, ומן הדם, טחול וכבד הדם, ומבשר בחלב, כחל החלב (שבת פרה, אין לבותח).

:כַּחְלִילִי, ת״ז, — כחלילי העין, מי שעינו כחולה, ובהשאלה אדמדמת: והמלה (חכלילי) הפוכה ומשפטה כחלילי (ר׳ בחיי, ויחי).

:כֹּחֲנִי, ת״ז, מ״ר כֹּחֲנִיִּים, — כמו ״פֹּחִי: שהקב״ה המציא ראשונה התחלות הדברים כלם במציאות כחני קודם צאתם למעשה פעליו ושהקב״ה קרא לנתינת המציאות הכחני בריאה וליציאה לפעל קרא עשייה ויצירה וכו׳ שבתחלה נבראו במציאות כחני ואח״כ עשאם כשהוציאם לפעל בצורותיהם (ר״א בר״ח הנשיא, מגלת המגלה, הבי׳א במו רי״א בראש׳ א א). כל מה שימצא כחני לדבר אפשר שימצא אותו הדבר (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין לו (לההמר הראשון) מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיו וכחניו על מציאות הצורות וכו׳ כמו שבשפלים יקרה ההפסד מפני החמר הכחניי אשר בהם ולא מפאת הצורה (רי״א, מפע׳ ס׳ ב ד). וכפי זה לא נבראו החמרים ההם כחניים וחסרים מבלי צורה וכו׳ מי הכניסם בזה הדוחק להניח שנבראו ראשונה חמרים כחניים מבלי צורות שמהם נתהוו אחרי כן הדברים כלם (הוא, בראש׳ א א). כי הפועל לא יקבל ולא יפעל מהגבול כי אם בהצטרפו אל עצם כחניי ונפעל ויאבד שלמותו ותקפו (ר״י אבוהב, שעה״ש לר״א אירירו א ו). ובציירם מדות העדר החומר הכחניי משפיעות בו צורות עצמות ומוגבלות (שם ז ח). שאתה ב״ו כלומר בעל תכלית ועם זה אתה כחני מצד הרצון לשנות עצמך בכל מה שתרצה (עבוה״ק לר״מ גבאי, סתרי התורה ל).—כֹּחֲנִי עליו: שכל מצוייר יפסד לעתיד לפי שהציור ינגד לענין הנצחיות ויסתור אותו מפני שקודם ציורו היה כחני עליו ואחר ציורו נשאר כחני על העדרו בהכרח (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ט ט).

---

[1]) קריאת הספרדים. האשכנז׳ כ שואית. בארמ׳ בחלא ולא נתברר מקורו.

כחניות, ש״נ, — סגולת הכחני, כמו כחיות: אין בו (באלהים) כחניות כלל לפי שאם היה בו כחניות היה בו האפשרות ומה שיש בו אפשרות אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא ויצטרך אל מוציא אחר מן הכח אל הפעל (העקרים ב ד). כל דבר שהוא בכח צריך שיצא מן הכח אל הפעל וכל מה שלא יצא מן הכח אל הפעל הנה מציאותו בכחניות ההוא לבטלה כאלו לא היה (שם ג ג). כי הכחניות נאמר על דבר שאפשר לצייר השכל שום אפשרות אפילו שלא יהיה כן במציאות (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ כג). כי אין בהם (בשכלים הנבדלים) לא כחניות ולא חמר כלל וכו׳ ומציאותו (של החמר הראשון) הוא כחניות (רי״ח, מפע׳ ה׳ ג ז). כי החמרים ההם נבראו בכחניות ובלתי הגבלת צורה (הוא, נחל׳ אבות ה). ואין בו (באלהים) כחניות ולא אפשרות בדבר מה (הוא, רלב״ג המגה כ). שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה כי הוא מתעצם בכחניותו וכו׳ כי הנה עצם ההיולי הוא כחניותו אל חלוף הצורות (הוא, מפע׳ ה׳ ב ד). אבל ימשך ההפסד תמיד מפאת החמר כי הוא מפני כחניותו שהוא טבעו ומהותו יפשוט צורה וילבש צורה (שם). והחשך שהוא אפיסת האור וכחניותו לבוא אל האור (הוא, ברלב׳ א א). היות החמר הראשון מפאת עצמותו וכחניותו בלתי מטריד מקום (הוא, במ״ב הדב׳ א). מזגים ותמונות פרטיים וכיוצא תעשינה אל כחניות ובלתי צוריות הנפשות השכליות (ר״י אבוהב, בעז״ב לר״א לירידו ז ח). ובגודל יכלתו בלי תכלית הסכים להתפשט בזה האופן ולנמצאים האלה בתתו הפועל והצורה אל הכחניות וחומר הנמשך ממנו ג״כ לתכלית שיתהווה המורכב או הנמצא השלם (שם ז יב). ששכלי בני אדם הם מציירים כחניות הגשם השמימיי לקבל החלוקה בבחינת היותו גשם וכו׳ וזהו ההבדל שבין האפשר והכח כי הכח ילקח במה שיצוייר כחניותו ולא שיהיה הכח בעצמות הנושא אלא מצד שכלינו לבד (אפודי, מו״נ ב, הקד׳ ז).

א. כחש[1], ממנו א.כחש, א.כחש, כחש, *הכחש, *הכחשה, ב.כחישה, כחשון, כחשות.

א. כחש, — קל לא נהוג.

[1]) עברית וארמית בלבד.

—פע׳, כחש, פ״ע, כחש, — כחשתי, כחשו, תכחש, יכחש, תכחשו, תכחשון, כחש, — כחש פלוני, אמר על דבר שהיה כי לא היה, leugnen; nier; deny: ותצחק שרה בקרבה (על דברי המלאך שאמר כי היא תלד בן) לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה וכו׳ ותכחש[1]) שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (ברא׳ יח יב-טו). חטא ישראל וכו׳ וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהוש׳ ז יא), שאמרו כי לא לקחו מן החרם. — וכחש, אמר על דבר כי איננו: פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳ (משלי ל ט). — ובמשמ׳ דבר שקר בכלל: אלה וכחש ורצח וגנב ונאף (הוש׳ ד ב). — ואמר בן סירא: (שלש הנה שנאה נפשי וצר לי הרבה בהייהם[2]) דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף (ב״ס גני׳ כה ב). — ובמשמ׳ הראה א״ע לא כמו שהוא באמת: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכר׳ יג ד). — ועם ב אחריו, כחש בפלוני, בדבר, אמר כי מה שטען פלוני עליו איננו אמת והוא אמת: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וכו׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר (ויקר׳ ה כא-כב). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (שם יט יא). — כחש בפלוני, אמר כי אינו יודע ומכיר את פלוני, כי פלוני איננו: אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יח). — ובאלהים: כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא (ירמ׳ ה יב). פשע וכחש ביי׳ ונסוג מאחר אלהינו (ישע׳ נט יג). הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לעדה פן תכחשון באלהיכם (יהוש׳ כד כז). — *כחש בטובתו של

[1]) כ פתוחה ברוב הספרים (י״ו כ״י וי״א דפוס), ובקצת ספרים כ קמוצה (ע׳ כ״י), ובאחד מהם (כ״י י״א) נמס׳ ל׳, ובאחד מהם (כ״י ל״א) נמס׳: י״ס פת׳ וכן ברוב הספר׳ מדויקים קמץ וכן עיקר (ג״ב, מהד׳ תדבה). ואמר ר״א בחור בנמוקיו לשרשי רד״ק: ראיתי באחד מספרי המסורת כי ותכחש הכף בקמץ לפי שלא היתה רגילה להכחיש, בשם רבינו משה מלונדרש ז״ל. ע״כ. וגם אחד מהחדשים (Bö. § 393) נתן טעם להארכה זו של התנועה לרמז על התאמצותה לכחש. ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק, אם יש יסוד לזה בלשון. — [2]) הוספה לפי התרגום הסורי, ובגוף הכ״י חסר. והובא בגמ׳ (פסח׳ קיג:). בקצת שנוי נוסחה: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור.

פלוני, ואמר המשורר: אשר כ ח ש בטוב הנעשה לו כמו כ ח ש בטובת אל בראו (ר"ש הנגיד, בן משלי א ח). — ועם ל' אחריו, כִּחֵשׁ לפלוני, שִׁקֵּר לו, אמר לו דבר שלא היה: ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי' לאמר השבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כִּחֵשׁ לו (מ"א יג יח). —*והשתמשו במשמ' זו גם עם ב אחריה: אמר לו המלך (לבנו) זמנתי לך אשה נאה וכו' אמר לו הבן אלך ואראה אותה שלא היה מאמין באביו וכו' אמר לו (המלך) ראה אותה ותדע שלא כ ח ש ת י[1] בך (תנחומא כוכב, בנת ז). — ובמשמ' לא היה נאמן לו: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי גם הוא עון פלילי כי כִחַשְׁתִּי לאל ממעל (איוב לא כו-כח). — ובמשמ' הראה את עצמו נכנע לפלוני, החניף לו: לשמע אזן ישמעו לי בני נכר יְכַחֲשׁוּ לי (תהל' יח מה). ברב עזך יְכַחֲשׁוּ לך איביך כל הארץ ישתחוו לך (שם סו ג-ד). — ובתו"מ: בשעת טובתם של ישראל אומות העכו"ם מכחשים להם ועושים אותם כאלו הן אחים (ספרי דבר' שו). — ובהשאלה במליצה, כִּחֵשׁ הזית, לא נתן פ ר י ו: כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כִּחֵשׁ מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז). — כִּחֵשׁ בו התירוש וכדומה, לא נמצא לו לשתיה: גרן ויקב לא ירעם ותירוש יְכַחֶשׁ בם[2] (הוש' ט ב).

—נפע', נִכְחַשׁ, יִכָּחֲשׁוּ, —כמו כִּחֵשׁ לו, במשמ' החניף לו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך ואשר חרב גאותך וְיִכָּחֲשׁוּ[3] איביך לך (דבר' לג כט).

—התפ', הִתְכַּחֵשׁ, יִתְכַּחֲשׁוּ, —כמו נפע': בני נכר יִתְכַּחֲשׁוּ לי (ש"ב כב מה).

—הפע', *הִכְחִישׁ, —הכחיש את פלוני, אמר כי מה שאמר פלוני אינו אמת: אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה (סנה' ה ב). כל מקום שהכשירו עדות האשה באיש האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש (ירוש' סוט' ו כא). אלמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי (כתו' כו). אין מזומין את העדים אלא בפניהם ומכחישין את העדים שלא בפניהן (כתוב' כ.). ב' כיתי עדים המכחישות זו את זו (ב"ב לא.). למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה (ר' יוחנן, סנה' סז:). לא שנו אלא שלא מכחשתו (האשה את העד) אבל מכחשתו לא תצא (יבמ' פח:). מפני מה אתה מכחישני לפני שפחתי (מד"ר קהל' מח). —ובהעברה בדבר לא בע"ח: לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה לא יהיה נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ספרי דבר' רלד).

—הָפע', *הֻכְחַשׁ, הוכחש, — שהכחישו אותו: עדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו נהרגין (ב"ק עג:). עדים שהוכחשו בנפש לוקין (שם עד:). כיון שהוזמו על הגניבה לגבי טביחה הוה להו מוכחשין (שם). הא עדות מוכחשת היא (ב"ב לא.). אם אמרו להם האיך אתם מעידים כך וזה ההורג וכו' היה עמנו ביום זה במדינה אחרת הרי זו עדות מוכחשת (רמב"ם עדות יח ג). —ואמר הפיטן: רגש ולחש, ועת לדתו נחש, ובכשפיו הכחש, ובחלש נחלש, ולא חש (ר"א קליר, קנות זכור, תי וקים).

א. **כַּחַשׁ**, ש"ז, מ"ר כְּחָשִׁים, כַּחֲשֵׁיהֶם, —פעולת מי שמְכַחֵשׁ ועצם הדבר שדבר או עשה: הוי עיר דמים כֻּלָּהּ כַּחַשׁ פרק מלאה (נחו' ג א). סבבני בְכַחַשׁ אפרים ובמרמה בית ישראל (הוש' יב א). ברעתם ישמחו מלך ובְכַחֲשֵׁיהֶם שרים (שם ז ג). חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומִכַּחַשׁ יספרו (תהל' נט יג). —ופרי כַּחַשׁ, שאין בו ממש: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כַחַשׁ כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש' י יג). — ואמר בן סירא: אל תחפוץ לכחש כל כחש כי תקותו לא תנעם (ב"ס גני' ז יג). בוש מאב ואם על זנות ומנשיא ושר על כחש (שם מא יז). —ובמדר': כחשים היו הדברים שבשרו מלאכי השרת לשרה (תנחומא וירא לא). —ואמר המשורר בהתאוננו על גורל עמו: גדוליהם (של היהודים בגלות) דרושים ובתיהם בלושים, ונשים ואנשים בכל רגע ענושים, ומרוב הכחשים דלקום נחשים (ר"י הלוי, יוני גאיות).

כַּחָשׁ[1]), ת"ז, מ"ר כַּחָשִׁים, —מי שמכחש: כי עם מרי הוא בנים כֶּחָשִׁים בנים לא אבו שמוע תורת יי' (ישע' ל ט).

ב. **כחש**[2]), ממנו ב. כִּחֵשׁ, *כָּחוּשׁ, *כִּחוּשׁ, א. *כְּחִישָׁה, *כְּחִישׁוּת, ב. כַּחַשׁ.

[1]) במקום כַּחָשׁ, משק' פעל הדגוש.
[2]) עברית וארמית.

— [1]) בתנחו' הרגיל: כזבתי. — [2]) כך קרי, הכתיב בה, וס"א בם כתיב וקרי. — [3]) כך רד"ק והחדשים, שהוא נפעל, וריב"ג סבר כי הוא התפע' בהבלעת התו בכף מפני קרוב ההברה של שתי אלה האותיות, כמו שכבר העירותי.

ב.**כָּחַשׁ**, פ"ע,—נעשה כָּחוּשׁ: ברכי כשלו מצום ובשרי כָּחַשׁ משמן[1] (תהל' קט כד).—ובתו"מ: כחש[2] (השור המוכה) כשעת העמדה בדין (ב"ק לד.).—והפנים: אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזית כותשים היו אלא שדמות לא עשו אוכל אותן השדים המתים לא עשו אוכל (מד"ר ברא' נג).

—הפע', *הִכְחִישׁ, —א) פ"ע, כמו כָּחַשׁ, הכחיש השור, נעשה כחוש, תשש כחו: אם מת השור או שהכחיש אין לו אלא אותו השור בלבד (ירוש' ב"ק ג ג ד). מי שיש לו אויב יכחיש או יבריא אמרו לו יכחיש אמר להם א"כ ימולו בניהם לשמנה ימים ויכחישו (מעי' יז.).—והיופי: כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה (יבמ' לד:).—והאדמה, נעשית כחושה, לא נתנה פרי: עמדה מלהכחיש זו בית הבעל (ירוש' מו"ק א פ.). — ב) פ"י, *הִכְחִישׁ את השור, עשהו כחוש, ובהעברה עשהו שוה פחות: שור שוה מנה שנגח לשור שוה מנה הכחישו חמשים זוז נוטל את השור שאין לו אלא חצי הבלו (ירוש' ב"ק ג ג ד). הכחישה (את הבהמה) באבנים חייב (סנה' פד:).—הִכְחִישׁ כחו, עשהו חלש: ג' דברים מכחישין כחו של אדם ואלו הן פחד דרך ועון (גיט' ע.). ור' ברכיה אמר שהכחיש (אחשורוש) ראשן של ישראל בצום ותעניות (מד"ר אסת' א). —ואת הקרקע: שומשמין והן יקרין מן החטין ומכחישין הקרקע יותר מן החטין (רב"י ב"מ קד:). שהחטין מכחישות את הקרקע יותר מהשעורים (רמב"ם שכיר' ח ט).—ואור הנר: מכחיש מצוה (שבת כב.), לאמר ממעט את אור נרה של חנכה. —והיפי: דרך הציידים הצדים את העופות שעושין להם כויה בשרש הכנף כדי שלא יעופו ואינו מקצץ כנפיהם בעבור שלא להכחיש יפים (ספ' הגלוי לרי"ק, ערך חרך).

—נפע', *נִכְחַשׁ,—נכחש הקרקע: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטים (רב"י ב"מ קד:).

—נתפ', *נִתְכַּחֵשׁ, — נעשה כחוש: האדון מקפיד אם יצטער ויתכחש כשאינו אצלו (תוספ' נזיר סב:).

ב.**כַּחַשׁ**, ש"ז, סמי' כַּחַשׁ,—כַּחַשׁ הקרקע, שנעשה כחוש: ונשתכר כחש הקרקע שהיה נכחש בשומשמין יותר מן החטין (רב"י ב"מ קד:).—וכחש הגוף: ולפעמים יהיה עמו כחש הגוף וחולשתו (קאנון ג כ י ה).

[1]) אולי מִשְּׁוּעָה, כמו: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו).—[2]) בירוש' (שם ג ג ד) הכחיש.

כַּחְשׁוֹן, ש"ז,—כמו א.כַּחַשׁ במשמ' כחש באלהים: ואם בגדנו בכחשון, אנא סבות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מחזו' ב"ר קונ', ב' פסח, כלת דודי).

כַּחְשׁוּת, ש"נ, — כמו כחשון: לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים בכחשות שפתינו (סדור תימנ' ליוה"כ).

א.**כִּי**[1]),—מלת הטעם, ומשמשת א) בהתחלת המאמר כמו כַּאֲשֶׁר, להוראת הזמן להורות שמה שנאמר אח"כ היה או יהיה בזמן שנעשה או שיעשה המעשה המדבר עליו, als, da, wann; quand, lorsque; when, (of the time) ותבוא אחרי וַיְהִי עם פעל עבר אחריה: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם ויראו בני האלהים את בנות האדם (ברא' ו א-ב). ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (שם כו ח). ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כז א). ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא). ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני (שם מד כד). ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי' כל בכור בארץ מצרים (שמות יג יה). ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס (שופט' א כח). ויהי כי זעקו בני ישראל אל יי' על אדות מדין וישלח יי' איש נביא (שם ו ז-ח). ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות (שם יו יו). ויהי כי צעדו נשאי ארון יי' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). ויהי כי ישב המלך בביתו וכו' ויאמר המלך אל נתן הנביא (שם ז א-ב). ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך (שם יט כו). ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם (איוב א ה).—ואחרי והיה בעבר: והיה כי הרבתה (חנה) להתפלל לפני יי' ועלי שמר את פיה וכו' ויחשבה עלי לשכרה (ש"א א יב-יג). והיה

[1]) מלה קדומה בהלשון השמות הכללית. באשור' כי במשמ' כמו ולמען. בארמ' כי במשמ' כמו. בערב' כַּי a) במשמ' למען. וכבר העירו בעלי התלמוד על שמושי כי בעברית במשמ' מתחלפות, ואמרו: כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא (תענ' ט.). — והנה, גוני השמושים המתחלפים של כי בלשוננו כ"כ רבים ודקים, שפעמים אי אפשר להחליט לאיזה גון מהגונים מתכון המדבר, ויש שגם המדבר בעצמו אינו נותן לעצמו חשבון באיזה גון השתמש ובודאי פעמים בלי ידיעה ברורה

a) كى

כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה (שם יז מח).—ועם פעל עתיד אחריה למעשה בעתיד: והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו (בראש' יב יב). ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי וכו' והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו (שם מו לא-לד). והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת (שמות יב כה). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי וכו' ועבדת את העבדה הזאת (שם יג ה). והוא ידע ואשם לאחת מאלה והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה (ויקר' ה ד-ה). והפר (ישראל על אדמתי) את בריתי והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר' לא כ-כא). ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם (יהוש' ח ה). עשה יעשה יי' לאדני בית נאמן וכו' והיה כי יעשה יי' לאדני ככל אשר דבר וכו' ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש"א כה כח-לא). ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע' ח כא). והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (שם י יב). והבאתי אתכם ציון וכו' והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יי' לא יאמרו עוד ארון ברית יי' (ירמ' ג טז-יז). ואתה בן אדם האנח וכו' והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה (יחזק' כא יא-יב).—וגם עם פעל עבר במשמ' עתיד: והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך והקימותי את זרעך אחריך (דה"א יז יא). — ובלי הפעל היה: כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקר' כג י). כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליי' (שם כה א). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע' א יב). ונחמו אתכם כי תראו את דרכם ואת עלילותם (יחזק' יד כג). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר וכו' ודמו מיד הצפה אדרש (שם לג ו). הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צרה (איוב כז ט). ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקד מה אשיבנו (שם לא יד). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה מה אנוש כי תזכרנו (תהל' ח ד-ה).—ועם ו, וכי: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו (ויקר' יט כג). ובשנה השביעת תשלחנו (את העבד העברי) חפשי מעמך וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם (דבר' טו יב-יג).—והמלה כי עם שם אחריה: כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני (הוש' יא א).—ב) בדבר שאין לו להמדבר ודאות גבורה שיקרה או לא יקרה, ומשמשת כי שמוש התנאי במשמ' קצת נוטה למשמ' המלה אם, **wenn** (**im Falle; si, dans le cas; if, in the case**[1]): ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש' ד יא-יב). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא (שמות יב כו-כז). והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי' ממצרים (שם יג יד). ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' סלת יהיה קרבנו (ויקר' ב א). ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת (שם כא ט). שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (שם כב כז). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (שם יט לג). וכי תזבחו זבח תודה ליי' לרצנכם תזבחו (שם כב כט). וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם כה לה). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד (שם לט). והיה כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יי' (יהוש' כב כח). והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו ואמרנו אליהם חנונו אותם (שופט' כא כב). חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו (מ"ב ד כט). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים (ישע' ח יט). זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו (שם ל כא). והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו (מיכ' ה ה). והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי' צבאות שתו תשתו (ירמ' כה כח). כי תלחמו את הכשדים לא תצליחו (שם לב

משתמש המדבר בשני גונים קרובים, ולכן בקצת המשלים שהובאו בערך זה הדבר תלוי בטעם וברגש הנפשי ומה שיחסתי אני לגון אחד אולי ימצא זולתי כי אפשר ליחסו לגון אחר הקרוב לו.—[1]) בקצת המשלים שלקמן קשה להכריע אם היתה הכונה למשמ' כאשר או למשמ' אם, ובקצתם הכונה יותר לאם פשוטה.

ה). ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כִּי אגיד לך הלוא המת תמיתני וְכִי איעצך לא תשמע אלי (שם לח יד-יט). והנביא כִּי יפתה ודבר דבר אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא (יחזק׳ יד ט). בן אדם ארץ כִּי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה (שם יג). ואיש כִּי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה וכו׳ הוא חיה יחיה (שם יח ה-ט). כה אמר אדני יי׳ כִּי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה וְכִי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור (שם מו טז-יז). אל תירא כִּי יעשר איש כִּי ירבה כבוד ביתו (תהל׳ מט יז). אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כִּי ינוב אל תשיתו לב (שם סב יא). יגיע כפיך כִּי תאכל אשריך וטוב לך (שם קכח ב). והיה כִּי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה (זכר׳ יג ג). אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כִּי תבא (משלי ג כה). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כִּי תחבקנה (שם ד ח). לא יבוזו לגנב כִּי יגנוב למלא נפשו כִּי ירעב (שם ו ל). כִּי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (שם כג א). אל תמנע מנער מוסר כִּי תכנו בשבט לא ימות (שם יג). בשפתו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה כִּי יחנן קולו אל תאמן בו (שם כו כד-כה). השמת לבך על עבדי איוב כִּי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). ולא תירא משוד כִּי יבוא (שם ה כא). כִּי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי (שם ז יג). תחת שלוש רגזה ארץ וכו׳ תחת עבד כִּי ימלוך ונבל כִּי ישבע להם תחת שנואה כִּי תבעל ושפחה כִּי תירש גברתה (משלי ל כא-כג).—וגם לזמן עבר, במשמ׳ אִם קרה שיעשה כך וכך: והיה כִּי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שופט׳ יב ה).—וכשיבוא אחרי זו האפשרות תנאי גמור יהגה התנאי הזה השני במלת אִם: אז תנקה מאלתי כִּי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך (אשה לבני) והיית נקי מאלתי (בראש׳ כד מא). יצף יי׳ ביני ובינך כִּי נסתר איש מרעהו אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (שם לא מט-נ). כִּי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם אדניו יתן לו אשה וכו׳ ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני וכו׳ (שמות כא ב-ה). וְכִי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים אם רעה בעיני אדניה וכו׳ ואם לבנו ייעדנה וכו׳ אם אחרת יקח לו וכו׳ ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם (שם ז-יא). וְכִי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן וכו׳ ואם מנחה על המחבת קרבנך וכו׳ ואם מנחת מרחשת קרבנך וכו׳ (ויקר׳ ב ד-ז). וְכִי תזבחו זבח שלמים ליי׳ לרצנכם תזבחהו ביום זבחכם יאכל וכו׳ ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא (שם יט ה-ז). ואיש כִּי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו והשב את שני ממכרו וכו׳ ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו (שם כה כו-כח). ואיש כִּי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו ואם לא יגאל וכו׳ וקם הבית וכו׳ לקנה אתו (שם כט-ל).—ואחרי גַם בשמושה במשמ׳ אפי׳ו, עי׳ א. גַם, והוסיפה: אפרים התנו אהבים גם כִּי יתנו בגוים עתה אקבצם (הוש׳ ח ט-י). גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי גם כִּי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכ׳ ג ז-ח). חנך לנער על פי דרכו גם כִּי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו).—ובמשמ׳ זו של אִם עם הַ השאלה: ויאמר דוד הֲכִי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן (ש״ב ט א). הֲכִי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב).—וגם בלי הַ השאלה במשמ׳ הַאִם: עד מתי תתחמקין הבת השובבה כִּי ברא יי׳ חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ירמ׳ לא כא), ר״ל האם ברא. —וכן במשמ׳ זו וְכִי, כמו הַאִם: איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים וְכִי[2]) הצילו את שמרון מידי (ישע׳ לו יט).—ומצוי שמוש זה מאד בתו״מ: שני עומרים ששכחם (בעה״ב) ובהם סאתים ר״ג אומר לבעל הבית וחכמים אומרים לעניים אמר רבן גמליאל וְכִי מרוב העמרים יופי כח של בעה״ב או הורע כחו (פאה ו ו). ביוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי וְכִי נחש ממית או נחש מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו׳ היו מתרפאים (ר״ה ג ח). (כתוב) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וְכִי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר (מכי׳ בשלח ד א). דברו אל כל עדת בני ישראל ר״י אומר וְכִי שניהם (משה ואהרן) מדברים היו והלא כבר

—[2]) במ״ב (יח לד) כי, בלי וְ, אך שמוש הלשון בתו״מ מוכיח כי הנוסחה כאן עקר.

נאמר ואתה תדבר (שם נא, פסח׳ ג). ר׳ אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ארבעה מצות שאין כל העולם כדאי בהם (שם ה). ר׳ ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבין לכהן (ספרי במד׳ ה). כל דבריך תימה וכי יש עבודה עכשיו (שם קטו). וכי עלתה על דעתך שחזקיהו לימד תורה לישראל ולמנשה בנו לא למד תורה (שם דבר׳ לב). (כתוב) ורגמוהו כל אנשי עירו וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו (שם רכ). כיון שמת משה היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים עד שאמר הקב״ה ליהושע יהושע עד מתי אתה מתאבל והולך וכי לך לבדך הוא מת והלא לי מת שמיום שמת אבל לפני (שם שז). אמר לו ר״ג (לר״ע) וכו׳ מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר״י מצאתי זקן אחד מנציבין וכו׳ נזמתי לו ראיתו (את ר״י בן בתירא) שחלין מימיך אמר לי הן (אמרתי לו) במנעל או בסנדל אמר לי וכי יש חולצין במנעל (שם יבמ׳ יב יא). וכי יש הלכה בשובה (ירוש׳ ברכ׳ א ג). מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר״ח בן דוסא לבקש עליו רחמים וכו׳ אמר להם לכו שחלצתו חמה אמרו לו וכי נביא אתה (ברכ׳ שם לד:). אמר לו ר״ש וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר לא תאכל עליו חמץ (פסח׳ כח:). א״ר יוסף לפי שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים א״ל אביי וכי דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר (כ״ב יט.). והוזרין ואומרים וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן אנו נאבד שבועתינו (ע״ז נה.). אמר לו ר׳ יהודה וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה (הור׳ יא:). אמר להם ר׳ יהודה לב״ה וכי לזו אתם קורין תרבות רעה (נדה עב:). אמר רבי לוי וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד (מד״ר במות כט). אמרו לו תלמידיו (להלל) רבי להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ אותי בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא (שם ויקר׳ לד). אמר לו הקב״ה לירמיה ירמיה וכי אני עזבתים תחילה הם עזבו אותי (פסיק׳ רבתי נא). —וקצת במשמ׳ אפילו: ויאמר יי אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם (ירמ׳ יד יא-יב). שכנתי בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה כי תגביה כנשר קנך משם אורידך (שם מט יז). כי תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה (שם נא נג). מיי׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כי יפל לא יוטל (תהל׳ לז כג-כד). לא ישא (האדם המקנא) פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה).—ובמשמ׳ אעפ״י ש: אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס וכו׳ ואת החזיר כי מפרים פרסה הוא וכו׳ והוא גרה לא יגר (ויקר׳ יא ד-ז). כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו (הוש׳ יג יה). כה אמר אדני יי׳ כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם (יחזק׳ יא יו). וסלחת לעוני כי רב הוא (תהל׳ כה יא). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אם שכחנו שם אלהינו (שם מד כ-כא).—ג) מלת החבור בין שני משפטים, כמו אשר, dass ; que ; that : וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (ברא׳ א ד). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו׳ ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם (שם ג ו-ז). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה (שם ו ב). וירא יי׳ כי רבה רעת האדם וכו׳ וינחם יי׳ כי עשה את האדם (שם ה-ו). ובה אדע כי עשית חסד עם אדני (שם כד יד). ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב (שם לא כב). ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (שם לז כו). בזאת אדע כי כנים אתם (שם מב לג). או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא לו). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שם לג יו). וזכרת כי עבד היית במצרים (דבר׳ יו יב). ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יי׳ לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש׳ ב ט). ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר (שם ח כא). וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו (ש״ב ה יב). ויהי כשמע אחאב כי סקל נבות וימת (מ״א כא יה). זה לך האות מאת יי׳ כי יעשה יי׳ את הדבר אשר דבר (מ״ב כ ט). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה (הוש׳ ד יג-יד). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ׳ ד ל). אך ידע

תדעו כִי אם ממתים אתם אתי כִּי דם נקי אתם נתנים עליכם (שם כו יה). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כִּי מדי דבריך בו תתנודד (שם מח כז). כל ראיהם יכירום כִּי הם זרע ברך יי׳ (ישע׳ סא ט). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כִּי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכ׳ ד יב). מה הועיל פסל כִּי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק׳ ב יח). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כִּי קבצם כעמיר גרנה (מיכ׳ ד יב). ויצא לך שם בגוים ביפיך כִּי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק׳ יו יד). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כִּי שמרנו משמרתו וְכִי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד). אם אשמח כִּי רב חילי וְכִי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). מדוע אליו ריבות כִּי כל דבריו לא יענה (שם לג יג). ויגל אזנם למוסר ויאמר כִּי ישובון מאון (שם לו י). התאמין בו כִּי ישוב זרעך (שם לט יב). הן יעשק נהר לא יחפוז יבטח כִּי יגיח ירדן אל פיהו (שם מ כג). ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כִּי תצאי עם נערותיו (של בעז) ולא יפגעו בך בשדה אחר (רות ב כב). טוב לי כִּי עניתי למען אלמד חקיך (תהל׳ קיט עא). כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כִּי בניתי את החומה (נחמ׳ ו א).—והשתמשו המשוררים בענין זה במקום הצרך להמשקל גם עם הַ, הֲכִי במקום כִּי [1]: זכר שמי תגיד חתימתי, אחר אשר אשוב לאדמתי, אכתב ואזכורה ה כ י ידי תכלה ותשאר רק כתיבתי (ראב״ע, זכר שמי), ר״ל כי ידי תכלה. ולהיות לאות לעד ה כ י מעשיו המה והוא בלבד קדמון וכלם חדשותיו (הוא, כבם אג), כי מעשיו המה. וכלה אלהים כל מלאכתו ואז ראה ה כ י טוב מאד הכל ויפה בעתותיו (שם). יונים תעופינה כעב אל מערב אתכם בחי האהבה השבעתי, לשאת שלומי אל ידידים רחקו אך בין צלעי אהלם תקעתי, ותספרו להם ה כ י לבי עלי נודם כשסע הגדי שסעתי (רמב״ע דיואן, פתאם יעורי, כ״י בודלי׳). והודו התמהים, הכי הוא אלהים, ומקצפו רוהים, ארצות ושוכניהם (שם נג), ר״ל הודו כי הוא אלהים. וכתוב אלי דודי ה כ י אש הנדוד היתה בנפשו בעדי נשקת (שם קעז). ודעו הֲכִי מחר עלי כל מעשה תענשו בדין והשבון תתנו (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ודעי ה כ י מצרף ביד האל לכל נפש ובו תצרפי תבחני (שם יג). ויש אישים מתוקי ניב ושפה ובלשונם יפתוני וניבם, יגלו לי פני רצון ואהבה וידעתי ה כ י ארבם בלבם (שם ג). ודע ה כ י אין לאנוש תקוה רק עת פני צור יצרו חלה (הוא, הענק ג קה).— ומשמשת המלה כִּי בענין זה הרבה בשבועה: חי פרעה כִּי מרגלים אתם (בראש׳ מב יו). חי יי׳ וחי נפשך כִּי כפשע ביני ובין המות (ש״א כ ג). חי יי׳ כִּי בני מות אתם (שם כו יו). חי יי׳ כִּי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה (שם כט ו). חי יי׳ כִּי בן מות האיש העשה זאת (ש״ב יב ה). ויאמר אליהו חי יי׳ צבאות אשר עמדתי לפניו כִּי היום אראה אליו (מ״א יח יה). בי נשבעתי נאם יי׳ כִּי להרבה יהיה הבית הזה (ירמ׳ כב ה). חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כִּי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ט). חי אני נאם אדני יי׳ כִּי לדם אעשך ודם ירדפך (יחזק׳ לה ו). חי אני נאם יי׳ כִּי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי כִּי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז א-ד).—ועם י ע ן א ש ר אחריה בתוך מאמר מסגר ועוד פעם כִּי בתחלת הספור: בי נשבעתי נאם יי׳ כִּי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך כִּי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך (בראש׳ כב יו-יז).—ד) להבר מאמר שהוא בעין תולדה מהקודם: וגם פה לא עשיתי מאומה כִּי שמו אתי בבור (בראש׳ מ יה).—ובפרט אחרי שאלה: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כִּי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה וכו׳ מה ראית כִּי עשית את הדבר הזה (בראש׳ כ ט-י). ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כִּי דלקת אחרי (שם לא לו). ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כִּי אלך אל פרעה וְכִי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא). ונחנו מה כִּי תלונו עלינו (שם יו ז). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כִּי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק (במד׳ יא יב). ואהרן מה הוא כִּי תלונו עליו (שם יו יא). ותאמר (האתון) לבלעם מה עשיתי לך כִּי הכיתני זה שלש רגלים (שם כב כח). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כִּי נתן לצבאך לחם (שופט׳ ח ו). מי אבימלך ומי שכם כִּי נעבדנו (שם ט כח). האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כִּי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים (שם יד ג). ויאמרו למיכה מה לך כִּי נזעקת (שם יח כג).

---

[1]) כפי הנראה שסמכו בזה על מה שנמצא במקרא: מן השלשה הֲכִי נכבד, במשמ׳ של ספור, ועי׳ לקמן דעת החדשים בזה.

מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש"א יז כו). הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (שם מג). ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (שם יח יח). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה (שם כא יו). ויאמר (דוד) מי אנכי אדני יי׳ ומי ביתי כי הבאתני עד הלם (ש"ב ז יח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (שם ט ח). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (מ"ב ה ז). הפככם אם כחמר היצר יחשב, כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני (ישע׳ כט יו). מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי׳ את ירושלם מידי (שם לו כ). ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי (שם נז יא). עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (יחזק׳ כד יט). מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יב). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (שם ו יא). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (שם יג כה-כו). מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך והצאת מפיך מלין מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם יה יב-יד). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (שם כא יה). אי זה הדרך ישכן אור והשך אי זה מקמו כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו (שם לח יט-כ). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהל׳ ח ה). אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יי׳ צבאות (מלא׳ ג יד).—ה) לתת סבה להדבר, במשמ׳ יען, בשביל, denn, weil; parce que, puisque; because,—ותבוא לפני המאמר שהיא מספרת סבתו: ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה (בראש׳ ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ וכו׳ ארורה האדמה בעבורך (שם יז). לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳ וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע׳ כח יד-יח). — ואחרי המאמר שהיא מספרת סבתו: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו (בראש׳ ב ג). וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ (שם ה). ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (שם יז). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (שם כג). ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). ויאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה (שם כ י-יא). ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יי׳ אלהיך לפני (שם כז כ). הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני (שם לב יב). ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (שם מא לב). ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני (שם נ יט). ויאמר להן (מלך מצרים למילדות) מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יח-יט). ויאמר יי׳ אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שם ד יט). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שם יג יז). אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שם כב כה-כו). ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי (מ"א כא יה). סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו (שם י-יא). שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי[1]) אל תבואי ריקם אל חמותך (רות ג יז). לכו ונעלה אל הר יי׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלם (ישע׳ ב ג). חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (שם כב). אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (שם ג י). אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא). והיה מרב עשות הלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (שם ז כב). המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא (עמו׳ ה יג). קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש׳ א ו). קומו

—[1]) חסר בכתיב.

ולכו כי לא זאת המנוחה (מיכ' ב י). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו (חבק' א יו). העזו בני בנימן וכו' ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון ושבר גדול (ירמ' ו א). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (שם כה). סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נצו גם נעו (איכ' ד יה). אהה ליום כי קרוב יום יי' (יוא' א יה). גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים (שם כ). כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו' ג יט). חנני יי' כי אמלל אני רפאני יי' כי נבהלו עצמי (תהל' ו ג). שמרני אל כי חסיתי בך (שם יו א). הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישרא' כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו (שם כב כד-כה). ייראו מיי' כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (שם לג ח-ט). כרחם אב על בנים רחם יי' על יראיו כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (שם קג יג-יד). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם (משלי א יה-יו). למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמר כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה (שם ב כ-כא). הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ה-ו). אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה כי הוא לקצות הארץ יביט (שם כח כג-כד). ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל' ב יז). — ולהורות סבות יותר מאחת תבאנה כי כי זו אחרי זו: עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראש' ג יט). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (שם מה ה-ו). אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (ישע' ו ה). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין כי כל סאון סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים וכו' כי ילד ילד לנו בן נתן לנו (שם ט ב-ה). תשמע זעקה מבתיהם כי תביא עליהם גדוד פתאם כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ' יח כב). אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה

כי אנושה מכותיה כי באה עד יהודה וכו' כי חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת יי' לשער ירושלם (מיכ' א ח-יב). שמעו דבר יי' בני ישראל כי ריב ליי' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הוש' ד א). אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר (תהל' כב יב). ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות כי לך יי' הוחלתי אתה תענה אדני אלהי כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד כי עוני אגיד אדאג מחטאתי (שם לח יה-יט). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (שם קב יד-יה). כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל' ד יג-יד). — וגם כי... וכי: קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל (בראש' לג יא). סבו והמיתו כהני יי' כי גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא (ש"א כב יז). ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי' לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי (מ"א ב כו). והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני (ישע' סה יו). — ועם ה השאלה, הכי, כמו היען, האם מפני סבה זו: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים (בראש' כז לו), לאמר האם מפני שקראו לו יעקב. ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם (שם כט יה). — והשתמשו המשוררים לצרך המשקל גם עם ה השאלה הכי כמו כי[1]) להורות הסבה הפשוטה: דלתי יגונים פותחת אלי הכי דלתי נעורים אחרי נועלת (רשב"ג, לו היתה נפשי). והם נקראו אמות הכי ילדו בנות אשר הק אלוה בם המון היקום ומתיו (ראב"ע, כבס אל). ומדביר ינדוהו (את האדם) למדבר יריצוהו וחמדות מעונותיו בזדון מקיאותיו, הכי סוף אנוש לשוב לעפרו ובא מועד לכל חי ובשחת יכונן מלונותיו (שם). אלהי אחזתני רעדה בהזכירי פשעי וחם לבי ועצמו מרורותיו, הכי מימי נער לשלם חטאים סר והזקן עדי לאה נשוא את אלמותיו (שם). הרפו בני ימים הכי דל מסבול גופי, ואם כי אין בנפשי כח (רמב"ע, דיואן נט,

[1]) עי' הערה למעלה במשמ' ג.

כ״י בולי׳). ומי נקרע סגור לבו בחצי נדוד פיהו יהי תופר קרעיו, הכי רכו כשמן דברותיו ויום אומר יפוצץ בו סלעיו (שם קמה). אולם בכחם כוננו מקדש מעט לשום מגמתם להיכלך, לבך ועיניך יהו שמה הכי לבם ועינם נשאו אליך (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ואמאסה כלגה הכי לעצור הונם ידיהם תוקפות הויות (שם). ואל יישן אנוש תיכף אכילה, הכי ירבה לאיש מכאוב ומחלה (הוא, רפוא׳ הגוייה). ואל תרגיל שתות מים לאין סוף, הכי תרבה חלאים לך לאין סוף (שם). לבי עשה חסד הכי מחר תאכל אשר היום תהי אופה, כי איך ביום הדין תהי מוצא לשון להשיב מענה או פה (הוא, הענק ג א). — ועם עַל כֵּן אחריה, כִּי עַל כֵּן, במשמ׳ בהיות שֶׁ, הואיל וְ: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כִּי על כן עברתם על עבדכם (בראש׳ יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כִּי על כן באו בצל קרתי (שם יט ח). ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כִּי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (שם לג י). ויכר יהודה (את החתמת והפתילים והמטה ששלחה לו תמר) ויאמר צדקה ממני כִּי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם לח כו). ויאמר (משה לחובב) אל נא תעזב אתנו כִּי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כִּי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים ויאמר לו יי׳ שלום לך אל תירא לא תמות (שופט׳ ו כב-כג). ויאמר לו יואב (לאחימעץ שרצה לרוץ לבשר לדוד כי הומת אבשלום) לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כִּי על כן [1]) בן המלך מת (ש״ב יח כ). למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כִּי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ׳ כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה (ירמיהו) כִּי על כן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל העם לדבר אליהם כדברים האלה (שם לח ד).—ותבוא בהתחלת מאמר להודיע שעתה תנתן סבה לכל הדברים שנאמרו קודם, או שהיה בדעתו של המדבר, וכדומה: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כִּי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם (ישע׳ כח ט-י). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל כִּי שמעתי דבת רבים מגור מסביב וכו׳ (ירמ׳ כ ט-י). הישב בעיר הזאת ימות בחרב וכו׳ כִּי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה (שם כא ט-י). והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה וכו׳ ושלמתי להם כפעלם ובמעשה ידיהם כִּי כה אמר יי׳ אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי וכו׳ ואמרת אליהם כה אמר יי׳ צבאות שתו תשתו כִּי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע (שם כה יג-כט). כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר כִּי הנה ימים באים נאם יי׳ ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה (שם ל ב-ג). קומו ונעלה ציון אל יי׳ אלהינו כִּי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים (שם לא ה-ו). ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים וכו׳ כִּי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים וכו׳ (יחזק׳ כא כד-כו). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר כִּי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר וכו׳ (חבק׳ א ה-ו). — ו) לתת סבה לסתירת מה שנאמר קודם, במשמ׳ אֶלָּא, nur, vielmehr; seulement; but: ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן (כלו) נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתון ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון כִּי (ר״ל אלא מה טעם אסר לכם לאכל יען) ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש׳ ג ב-ה).—ובמשמ׳ הפך מהאמור קודם, sondern; mais; but: שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כִּי שרה שמה (בראש׳ יז טו). ואשביעך ביי׳ אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו כִּי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק (שם כד ד). ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כִּי האלהים וישימני לאב לפרעה (שם מה ח). וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו וכו׳ ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כִּי זה הבכר שים ימינך על ראשו (שם מח יז-יח). ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כִּי על יי׳ (שמות טז ח). לא את אבתינו כרת יי׳ את הברית הזאת כִּי אתנו אנחנו אלה פה היום (דבר׳ ה ג). לא על הלחם לבדו יחיה האדם כִּי על כל מוצא פי יי׳ יחיה האדם (שם ח ג). לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כִּי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך (שם ט ה). לא תאמץ את לבבך ולא

—[1]) חסר בכתיב.

תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו (כס יה ז-ח). ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי׳ אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (כס כט יג-יד). עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד כי הר יהיה לך (יהוש׳ ז יז-יח), אלא הר יהיה לך. ראו את תבנית מזבח יי׳ אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם (כס כב כח). לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש״א ח ז). אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים (כס יח כה). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמו׳ ז יד). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה (ירמ׳ ב לד). ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך (כס יח יב). לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל (כס לא לא-לב). וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל (כס לב ד). ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן (כס לד ג). ובית לא תבנו וכו׳ כי באהלים תשבו (כס לה ז). הדבר אשר דברת אלינו בשם יי׳ איננו שמעים אליך כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו (כס מד יו-יז). לא יהיה עוד כל חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל כי אני יי׳ אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו (יחזק׳ יב כד-כה). לא יצילו בנים ובנות כי הם לבדם ינצלו (כס יד יח). והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו (כס מו ט). לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך (תהל׳ מד ד). וגם בחליו לא דרש (אסא) את יי׳ כי ברפאים (דהי״ב יו ב). לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). לא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י).—ואמר המליץ: ואל תרבה לדבר כי לצרכך, וישר מהלכך ודרכך (רה״ג, בירי מוסר השכל). — ואחרי אין טוב: ויאמר דוד בלבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי[1]) המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז

—[1]) יש מגיהים, לפי התרגום, כי אם.

א).—וגם כשאין עצם מלת השלילה אמורה בפרוש: ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו (ש״א י יט), לא כדבריך אלא מלך תשים עלינו. ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה וכו׳ ותשאנה קולן ותבכינה ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך (רות א ח-י), לא כדבריך שאמרת לנו לשוב לבית אמנו אלא אתך נשוב. —וכמו״כ כשתבוא המלה כי תכופה אחרי לא וסמוכה לה, במשמ׳ זו: ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא[1]) כי צחקת (בראש׳ יח יה), לא כמו שאמרת שלא צחקת אלא צחקת. ויאמר (לוט להמלאכים) הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו וכו׳ ויאמרו לא[2]) כי ברחוב נלין (כס יט ב). (ויאמרו האחים ליוסף) כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים ויאמר (יוסף) אלהם לא[3]) כי ערות הארץ באתם לראות (כס מב יא-יב). ויאמר לו (יהושע להאיש שעמד נגדו וחרב שלופה בידו) הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא[4]) כי אני שר צבא יי׳ (יהוש׳ ה יג-יד). ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם ויאמרו לו לאמר לא[5]) כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שופט׳ יה יב-יג). גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וכו׳ ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לא[6]) כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה (ש״א ב יה-יו). ויאמר המלך אל ארונה לא (כמו שאמרת כי אקח חנם) כי קנו אקנה מאותך במחיר (ש״ב כד כד). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע בקול יי׳ אלהיכם (שצוה לשבת פה) לאמר לא כי[7]) ארץ מצרים נבוא (ירמ׳ מב יג-יד). —ובשגירת הלשון אמרו לא-כי יחד: ואת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי[8]) בנך המת ובני החי (מ״א ג כג). כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם ותאמרו לא-כי[9]) על סוס ננוס (ישע׳ ל יה-יו). —ומרוב השמוש נתמזגו שתי המלים ונהיו אח״כ ברגש

—[1]) כך לפי הטעמים, לא בטפחה, כי במרכה.—[2]) לא בטעם מפסיק, כי מרכה.—[3]) לא בטעם מפסיק, כי מוקפת לערות.—[4]) לא בטעם מפסיק.—[5]) כי מוקפת לאסר.—[6]) כך הקרי ובטעם מפסיק, כי במהפך. הכתיב לו. —[7]) כי במשרת, ס״א כי מוקפת לארץ. —[8]) לא במשרת, כי במפסיק.—[9]) לא מוקפת לכי, כי במפסיק.

המדברים כמו מלה אחת במשמ׳ נגוד להאמור קודם: אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם לא כי [1]) הלכה אני אומר (יבמ׳ ח ג).—ועפי״ר עם עוד מלת אלא אחריה, ושתי המלים לא-כי שלילה פשוטה: תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול ר׳ יהודה אומר לא כי אלא חצי בצל גדול (תרומ׳ ב ה). א״ר יהודה העיד בן בוכרי ביבנה שכל כהן ששוקל אינו חוטא אמר לו ריב״ז לא כי אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא (שקל׳ א ד). סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר ר׳ אליעזר אומר לא כי אלא סרים חמה חולץ וחולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה סרים אדם לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה (יבמ׳ ח ד). שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה וכו׳ היה אחד גדול ואחד קטן הניזק אומר גדול הזיק והמזיק אומר לא כי אלא קטן הזיק אחד תם ואחד מועד הניזק אומר מועד הזיק והמזיק אומר לא כי אלא תם הזיק (ב״ק ג יא).—ואחרי שלילה כשיש תנאי אחריה במשמ׳ לא אעשה אלא בתנאי כך וכך, ותבוא אם התנאי אחריה: לא אשלחך כי אם ברכתני (בראש׳ לב כז), אלא אם ברכתני. ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך (מ״ב ד כד), אלא אם אמרתי לך. כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום (רות ג יח), אלא אם כלה. לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם (ישע׳ סה ו), אלא אם שלמתי. כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וכו׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי (שם נה י-יא). לא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם (אסת׳ ב יד), אלא אם המלך חפץ בה ונקראה. —ובשבועה: חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (בראש׳ מב טו), אלא אם יבוא אחיכם הקטן.—ומרוב השמוש הזה של כי אם במשמ׳ אלא במקום שיש תנאי נתמזגו ברגש המדברים שתי המלים כי אם לדבור אחד במשמ׳ אלא גם במקום שאין שם תנאי, עי׳ ערך אם, והוסיפה עוד המשלים הבאים: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראש׳ טו ד). אין זה כי אם בית אלהים (שם כח יז). לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל (שם לב כט). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח (הכהן) כי אם בתולה מעמיו יקח אשה (ויקר׳ כא יד). ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים (ש״ב ה ו). ויאמר אחאב אליו (אל אליהו) האתה זה עכר ישראל ויאמר (אליהו) לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך (מ״א יח יז-יח). לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (שם כב ח). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (שם לא). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ״ב ז י). לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם (שם יט יח). אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי׳ בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם (שם כג ט). לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים וכו׳ ומלכי יהודה כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה (שם כב-כג). אהל בל יצען וכו׳ כי אם שם אדיר יי׳ לנו (ישע׳ לג כ-כא). לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו׳ ג ז). והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי׳ (שם ח יא). לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר (ירמ׳ ג י). לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וכו׳ על דברי עולה וזבח כי אם הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי (שם ז כב-כג). הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון (שם יו יד-טו). הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם (ישע׳ נט א-ב). ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב כי אם שישו וגילו עדי עד (שם סה יז-יח). השבתי את המשל הזה (יארכו הימים ואבד כל חזון) ולא ימשלו אתו עוד בישראל כי אם דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל חזון (יחזק׳ יב כג). לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי (זכר׳ ד ו). אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז). ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב (נחמ׳ ב ב).—ולמעט, במשמ׳ רק, אלא זה בלבד: ולא השך ממני מאומה כי אם אותך באשר

— [1]) במקום הזה אפשר בדחק לקרוא שתי המלים מופרדות זו מזו.

את אשתו (בראש' לט ט). אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט). לא תעשון כן ליי' אלהיכם (לבנות מזבחות על הרים וכו') כי אם אל המקום אשר יבחר יי' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה (דבר' יב ד-ה). השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר יי' באחד שבטיך שם תעלה עלתיך (שם יג-יד). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת (יהוש' יד ד). לא היו לו בנים כי אם בנות (שם יז ג). ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם ביי' אלהיכם תדבקו (שם כג ז-ח). ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער (ש"א ל יז). הגידי לי מה יש לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב). הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (שם ה טו). לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליי' (שם יז). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים (שם יג ז). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו יומת (שם יד ו). אין עיניך ולבך כי אם על בצעך (ירמ' כב יז). האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (שם לח ד). מי עור כי אם עבדי (ישע' מב יט). לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים (יחזק' לו כב). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת יי' חפצו (תהל' א א-ב). לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב). ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה (נחמ' ב יב). ולא היה לששן בנים כי אם בנות (דהי"א ב לד). אז אמר דויד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים (שם טו ב). ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו (דהי"ב ב ה). ואל יבוא בית יי' כי אם הכהנים (שם כג ו). אל יבוא עמך צבא ישראל וכו' כי אם בא אתה (שם כה ז-ח). לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי (אסת' ב טו). לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (שם ה יב). ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני' י כא). ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו (קהל' ג יב). ומה כשרון לבעליה כי אם ראית עיניו (שם ה י). אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכל ולשתות ולשמוח (שם ח טו). — ולתשובה על שאלה במשמ' שום דבר אחר אלא: ועתה ישראל מה יי' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי' (דבר' י יב). הגיד לך אדם מה טוב ומה יי' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ' ו ח). — ולבקשה וחפץ במשמ' רק: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד וכו' והוצאתני מן הבית הזה (בראש' מ יג-יד). ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה (איוב מב ח). — ובשבועה במשמ' דוקא: הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יי' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה (מ"ב ה כ). — ובמשמ' באמת: ויען דוד את הכהן (ששאלהו אם נשמרו הנערים מאשה) ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם (ש"א כא ו). — ובמשמ' אם כן: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל (שופט' טו ז). — ז) בהתחלת המאמר כעין מבוא להכנס בדברים: ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת (בראש' כא כט-ל). ויבאו (המרגלים) אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אותם ויאמרו אל יהושע כי נתן יי' בידנו את כל הארץ (יהוש' ב כג-כד). מבצריהם (של ישראל) תשלח באש וכו' והרתיהם תבקע ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ"ב ח יב-יג). משא מואב כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישע' טו א). — וקצת במשמ' הִנֵּה: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען (במד' לג נא). כי אתה בא אל הארץ אשר יי' אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דבר' יח ט). כי אמרתם הקים לנו יי' נבאים בבלה (ירמ' כט טו). — ולקיום והאמתה: ויאמר יי' זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראש' יח כ). וימאן (יעקב) להתנחם (על יוסף) ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה (שם לז לה). ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יי' על נחלתו לנגיד (ש"א י א). כה אמר בן הדד לאמר כי שלחתי אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך

(מ"א כ ה-ו).—ובמשמ' כי אמנם: אחרי יי' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הוש' יא י).—ולנתץ: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא (דבר' יא י). כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יי' אלהיך נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' אלהיך (שם יח יד-יה).—וקצת במשמ' הֲלֹא, הנה: כי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי (ירמ' לה יו). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (יחזק' לג י).—וקצת במשמ' כמו, כַּאֲשֶׁר: כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם (ישע' נה ט). כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך (שם סב ה).—ובמשמ' אִם כֵּן: לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש (שמות כג לג).—ולפני אם: אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב).—ובמשמ' וּבְכֵן, וככה: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור וכו' כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החניות וישב שם ירמיהו ימים רבים (ירמ' לז יה-יו).—וקצת כמו קריאה של שלילה, לא!: אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו (ירמ' לז ט), ר"ל לא! לא ילכו.—ובמשמ' למען: אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל' יז ו). ביום צרתי אקראך כי תענני (שם פו ז).—ה) במשמ' מלת היחס הצרופי אשר, אשר הוא: ארור אפם כי [1]) עז ועברתם כי [1]) קשתה (בראש' מט ז). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב (יחזק' כא יב). יען אמרך האח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה (שם כה ג). ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני (תהל' כה יט). כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר (שם צ ד).—ובמשמ' במה שֶׁ: ביי' בגדו כי בנים זרים ילדו (הוש' ה ז).—ובמשמ' אַךְ, אֲבָל: כה אמר יי' צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי' אמרים אמור למנאצי דבר יי' שלום יהיה לכם וכל הלך בשררות לבו אמרו לא תבוא עליכם רעה כי מי עמד בסוד יי' וירא וישמע את דברו (ירמ' כג יו-יח).—ובמשמ' אדות: ויאמרו אליו עבדיו (אל בן הדד) הנה נא שמענו כי [1]) מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ"א כ לא).—ותבוא כי אחר מלות הטעם אחרות.—אַךְ כי: ועתה שמע בקולם (שהם מבקשים מלך) אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך (ש"א ח ט).—אַף כי, עי' ערך אַף, והוסיפה אלה המשלים: ויאמר (הנחש) אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראש' ג א), במשמ' הכך הוא שאמר אלהים.—ובמשמ' מכל שֶׁכֵּן, על אחת כמה וכמה: כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש והוא דרך חל ואף כי היום יקדש בכלי (ש"א כא ו). הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה ואף כי [2]) היין בגד גבר יהיר ולא ינוה (חבק' ב ד-ה). הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא (משלי יא לא). שאול ואבדון נגד יי' אף כי לבות בני אדם (שם יה יא). כי לא יוכל כל אלוה כל גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי אף כי אלהיכם לא יצילו אתכם מידי (דהי"ב לב יה).—אֶפֶס כי, עי' אֶפֶס, והוסיפה: באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה אפס כי עז העם הישב בארץ (במד' יג כז-כח).—עַד כי, עי' עַד.—עֵקֶב כי, עי' עֵקֶב.—תַּחַת כי, עי' תַּחַת.—ובחבור עם אָז אחריה, כי אָז, אחרי מלת התנאי אִם, עי' אָז, והוסיפה: אם תשוב עד שדי וכו' והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך כי אז על שדי תתענג (איוב כב כג-כו).—ועם עתה, כמו"כ אחרי תנאי: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש' לא מב). לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (שם מג י). לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט). אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (שם לג). לא [3]) שמרת את מצות יי' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין יי' את ממלכתך אל ישראל עד עולם (ש"א יג יג). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג).—ואחרי שאלת הסבה מדוע בהשמטת המלים לולא זאת: מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק כי עתה שכבתי ואשקוט (איוב ג יב-יג).—וכמו"כ אחרי מה: ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני

---

[1]) עפ"י הדחק אפשר ליחס כאן להמלה כי משמ' נתינת סבה, וכן בהמשלים שאחרי זה. — [1]) יש מפרשים כי זו במשמ' ב' הרגילה ומוחקים כי השניה שבכתוב זה. — [2]) המליצה קשה, ועי' עפל. — [3]) במקום לוא.

ואינני (שם ז כא). מי הוא יריב עמדי כִּי עַתָּה אחריש ואגוע (שם יג יט). — ט) עם הוספת הֲ השאלה בלי צרך, הֲכִי עם תאר אחריה, הֲכִי נִכְבָּד, במשמ׳ נכבד מאד, היותר נכבד: ולו (לאבישי בן צרויה) שם בשלשה (הגבורים אשר לדוד) מן השלשה הֲכִי [1]) נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא (ש״ב כג יח-יט). —והשתמשו בה הסופרים החדשים שמוש זה גם עם שאר תארים: הֲכִי יפה, הֲכִי נעלה, וכיוצא בזה הרבה. — י) *וְכִי, בתחלת שאלה, בעין מבוא להשאלה: אמרו לו לר״ע היכן מצינו שהידים תחלה בב״מ אמר להם וְכִי היאך אפשר להן להיות תחלה אלא א״כ נטמא גופו (ידים ג א). אמר ר׳ שמעון בן יוחי וכי מי מודיע לכל העוטדים שסוף זו למות (ספרי במד׳ ח). (כתוב) ואם לא נטמאה האשה ר״י אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה (שם יט). (כתוב) וכל משרת ענבים לא ישתה וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והרי כבר נאמר מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה (שם כג). פרי גמור אמרת וכי איזהו פרי גמור שלא אמרו (שם כד). ר׳ עקיבא אומר וכי במה התירה תורה בגרושה או באלמנה (שם דבר׳ רסט). (כתוב) בהם עמים ינגח וכי מה עמים כיבש יהושע וכו׳ וכי כמה ארצות כיבש (שם שנג). אמרו להם ב״ה וכי במה התירה תורה באוכלי תרומה לזרים או באוכלי תרומה לכהנים (תוספתא תרומ׳ ו ד). אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם אמר ר׳ יוסי וכי מה תיקון העולם יש בזו לפי שאין לה קיצבה (שם כתוב׳ יב ג). אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכי מה שתיתי משל בעל הבית וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). רבי אומר (כתוב) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה (בבלי פסח׳ כה:). האוכל תרומת חמץ בפסח פטור מן התשלומין וכו׳ ר״י בן נורי מחייב אמר לו ר״ע לר׳ יוחנן בן נורי וכי מה הנאה יש לו בה (שם לג.). (כתוב) אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב״ק קיט.). (כתוב) לכן יחכה ה׳ לחננכם ולכן ירום לרחמכם וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מאחר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה׳ לז:). הוא (משה) היה שומע את הקול בלבד וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר למה לא היו (כל ישראל) שומעין (תנחומ׳ ויקר׳ א). וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלם אמר להם שוטים מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את ביהמ״ק וכי מה אני מבקש מכם אלא שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת ואלך לי מכם (אדר״נ ד).

ב. **כִּי**[1]), ש״ז, —כמו כְּוִיָּה, סימן שעושים בבשר עבדים או שפחות בכויה בברזל לוהט: והיה תחת בשם (של בנות ירושלם) מק יהיה ותחת הגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כִּי תחת יפי (ישע׳ ג כד).

כ״י, — ר״ת: כתב יד, כתבי יד.

א. **כִּיד**[2]), י״א ממנו כִּיד.

כִּיד[3]), ש״ז, מ״ר כִּידִים, — כמו אֵיד: יראו עינו (של הרשע) כִּידוֹ[4]) ומחמת שדי ישתה (איוב כא כ). —ואמר הפיטן: ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו

---

[1]) — פקפקו רוב החדשים בדיוק נוסחה זו וקצתם אמרו כי ה שבראש כי זו נמשכה בטעות מהמלה שלשה שלפניה, וקצת ראיה לדבר, שהנוסחה מקולקלה, מהנוסחה בדהי״א יא כא: מן השלשה בשנים נכבד וכו׳ ואעפי״כ על סמך הנוסחה המסורה נהיתה בסהמ״א המלה הֲכִי בעין מלה מיוחדה להורות מעלה מופלגה.

מן כוה, כמו רִי מן רוה, ולפי דעת קצת אִי מן אוה. וכן בערב׳ כַיּ a) במשמ׳ זו.

[2]) עי׳ הערות להערך.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) כך פרשו כל הקדמוני׳ וכך גם רוב החדשים. ורגלים לדבר כי פסוק זה הוא אחד מפסוקי ההגהה לסתור דברי איוב, שכמותו רבים בפרשה זו, ומקומו אחרי פסוק ל׳, שטען איוב כי ליום איד יחשב רע, וע״ז ענה המגיה: לא כך, אלא יראו עיניו כידו וכו׳. והנה יש בערב׳ שרש כיד b) והוא משמש בהרבה משמ׳ ובתוכן במשמ׳ מרמה ותחבולה וגם מלחמה, ולא מהנמנעות הוא כי נסתעף ממנו גם משמ׳ צרה ואֵיד. ואעפי״כ יש סוברים כי זו פשוט טעות סופרים במקום איד. וקצת מהחדשים הגיהו כאן הגהות מתחלפות, פִּידוֹ, כידור, וכדו׳. עכ״פ, עפ״י היסוד שכבר הזכרתי הרבה פעמים שלשוננו מיוסדה על התנ״ך כמו שהוא לפנינו בנוסחה המסורה, המלה כיד במשמ׳ נרדפת לאיד, יש לה זכות אזרחות בלשוננו גם אם נניח שבעקר היה כתוב

---

a) كَيّ — b) كَيْد

אידו, לאז ילאו מתים כי ינעו ועיניו יראו עדי כידו (ר״ב, פרפ׳ וירא, בגנו לבוגה).—ואמר המשורר: חד כידי מכידון הודר רוצע, עצמותי יחלוף כליותי בוקע (אד״ס, מיכל דמעה יז). שברה כים וכמר מדלי כל דמעו מבלהות כידה נחם יסתר (יל״ג, הוי אח). — ומ״ר: בבל מצעד אנוש מועד לעולם ליום טובה ויום כידים ופידים[1].

*כִּיד,—עי׳ א.*כִּיר.

כָּיַּד[2]), פ״י, — כמו *כִּיֵּר: הרבה מוהר ומקנה וקנין, הגדיל לה שמחה בכל ענין, וסייד וכייד[3]) בית התנות בנין (יוסף ב׳ מתתיה, סליח׳ ג עי״ת, אלכה ואבובה). —פע׳, ׳כֻּיַּד, — שכִּידוּ אותו: מקדש מעט סייד וכייד שקדו לקצר, מלאו לבו אויב וצר (בנימין בר״ח, סליח׳ מוס׳ יוה״כ, ברית כרותה).

ב.כִּיד[4]), ממנו כִּידוֹד.

כִּידוֹד[5]), ש״ז, מ״ר כִּידוֹדִים, סמי׳ כִּידוֹדֵי, — ניצוץ, Funke; étincelle; spark: עטישתיו (של הלויתן) תהל אור ועיניו כעפעפי שחר מפיו לפידים יהלכו כִּידוֹדֵי[6]) אש יתמלטו (איוב מא י-יא).—ובמברת ׳כִּידוֹדִים: ויהיו הלהבים כידודים (דונ׳ על מנחם).—ואמר הפיטן: יקודי אש כידודי אש יצורי צור כרובים דר, עיניהם ומראיהם כעין סוהרת וכעין דר (ר׳ יעקב, שבת ה אח״פ, יקודי אש). מאזרי זקות הלצון, מראה בזק כידודיך, נגידי פנים וחיצון, נצוה עוז ידידיך (ר״מ ב״ר מכיר, שבת הפסקה א׳, מלאכי גבהות).—והמשורר אמר: יודעי יגוני יספו באש לבי כידוד, כי שאלוני מה נחמד דודך מדוד (ר״י הלוי, אהבה, יודעי יגוני). ועשיתי על ענין הנדוה, המבעיר בלבי כידוד, ידידי ידודון ויריעו רעי, ולנדודם אמצא יקוד אש בצלעי (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). כידוד יקוד תפת לך הוכן לזאת עורה ולעבודת אלהיך כסוף (שם לג).

כִּידוֹן[1]), ש״ז, — מין רֹמח, עי׳ זה: ויאמר יי׳ אל יהושע נטה בַּכִּידוֹן אשר בידך אל העי כי בידך אתננה ויט יהושע בַּכִּידוֹן אשר בידו אל העיר והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (יהוש׳ ח יח-יט). ומצחת נחשת על רגליו (של גלית הפלשתי) וְכִידוֹן נחשת בין כתפיו (ש״א יז ו). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית וּבְכִידוֹן ואנכי בא אליך בשם יי׳ צבאות אלהי מערכות ישראל (שם מה). הנה עם בא מארץ צפון וכו׳ קשת וְכִידוֹן יחזיקו (ירמ׳ ו כב-כג). עליו תרנה אשפה להב חנית וְכִידוֹן (איוב לט כג). כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כִּידוֹן (שם מא כא).—ובתו״מ: כל כלי המלחמה טמאים הכידון והניקון והמגפיין והשיריון (כלים יא ח). ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון קבל הכאת הכידון ופסק המגן לשנים מה עשה יהודה גזל והכהו בכידונו וקטע שתי רגליו למעלה מִן הקרסולים ואז נפל לארץ וכידונו נפל מידו (מדרש ויסעו).—ואמר הפיטן: חזה יריבי איש מדון, מדבר עלי בזדון, ונוכחי יעורר כידון (סליח׳ ב׳ עי״ת, באשמורת).

א.כִּידוֹר[2]), ש״ז,—שה״פ, כִּידוֹר על האויב, ההסתערות עליו בכלי הזין ביד, Angriff, Sturm; attaque, charge; atack, assault: יבעתהו צר ומצוקה תתקפהו כמלך עתיד לַכִּידוֹר[3]) כי נטה אל אל ידו ואל שדי

במקומה אידו באלף. וכבר השתמשו בה הסופרים.—[1]) לא נמצא בהפתקה מראה-מקום, ולפי הנייר של הפתקה נראה כי זה מאחד כ״י של בריט׳ מוז׳.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך בכל הנוסח׳, והוא עפ״י נוסח׳ הדפוס׳ כייד במקום כייר שבתלמוד. ועי׳ בהערה לכִּיֵּר.

[4]) בערב׳ כיד a), ועי׳ הערה להערך.

[5]) משק׳ ניחות, ויש בערב׳ הרבה ממשק׳ פילול (Barth, Poelconj.). והשרש כיד a) שנזכר בהערה להשרש משמש בערב׳ במשמ׳ הוציא הצ׳ר נצוצי אש, ועי׳ הערה לקמן. — [6]) כבר נחלקו מנחם בן סרוק ודונש בן לברט במלה זו, שמנחם סבר כי יסוד המלה הוא דוד והאותיות כי הן לדמיון, ופרש כידודים כמו דודים, והשיג עליו דונש ואמר: ופתר כידודים כסירות וכדודים, וכף בכידודים ככף בכיורים (דונש על מנחם). והתאמצו תלמידי מנחם להגן על רבם (תשו׳ תלמידי מנח׳, ערך כידודי), אך לשוא, וכל הקדמונ׳ ריב״ג, רש״י, ראב״ע ורד״ק קימו וקבלו דעת דונש, שאין ספק בדבר שהיא האמתית, כי הכף והיוד בכידוד הן מיסוד המלה, ופרשו במשמ׳ ניצוץ, וכן גם החד׳שים, וכבר הביאו החדשים דמיון לזה מערב׳ השרש כיד a) שהובא בהערה להשרש.

a) כיד

[1]) משק׳ קיטול, ולא נתברר מקורו. בלשון ערב׳, בתוך השמות הרבים למיני החנית והרמח, אין לו חבר, ואולי אינו שֵׁמִי טהור, ואפשר שמקורו פלשתי. עכ״פ, בעצם משמעתו אין שום ספק שהוא בעין רמח, וגם מה שנאמר בגלית, וכידון נחשת בין כתפיו, אינו סותר למשמ׳ זו, ואדרבה, הוא סיוע לה, כי כך נהוג הדבר גם עתה שנושאים הבדוים את הרמח בין הכתפים.

[2]) משק׳ קיטול, ולא נתברר בודאות מקורו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) השבעים תרגמו במלה שיש

יתגבר (איוב יה כד-כה).—ובמשמ׳ *מפלה: אשר חלק ישימון לו ושמות ומשאון וצמאון וציה, וחלק לחברי כור וכידור ובית הבור ומדור ואניה (ר״ב הגגיד, סלכבי, ביר א).— ובמשמ׳ *הצבא המסתער על האויב, וכידור מלך, בהשאלה במשמ׳ צבאות אלהים, לאמר הרעות הבאות על האדם, הזקנה, המחלות וכדומה: בתקוף עליו כידור מלך, בכן ישוב לארצו כהלך, בשובו שם ערום כהלך, בהבל בא ובחשך ילך (רשב״ג, מנת׳ יוה״כ, ה׳ מה אדם).—וכידור הזמן, צבאו: ראו כידור זמן נגדי, והנני כמו גבור באין רצי וכרי (אברהם בדרשי, חרב מתהפכת).

ב. *כִּידוֹר[1], ש״ז, מ״ר כִּידוֹרִים,—כמו כַּדּוּר: העליון בכולם כידור שבתאי ואשר למטה מכולם כידור הלבנה וכו׳ ותחתיו כידור מאדים ג׳ הכידורים האלה הם נתונים למעלה מכידור החמה (ר״א בר״ח הנביא, צורת הארץ ט). אדבר ואשורר ואבאר לחבר שיר וקול אעיר וארים, בכידורים ועיגולים בתוכם דבר מדע ובינה ליקרים (הוא, הקד׳ אבפירא). האנשים הנדונים לטביעה שיקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכידור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה (רלב״ג איוב טו).—ואמר המשורר: חזיתיו שוכב בנפל, במעי הורתו באפל, ככידור צנוף בכפל (יג״ג, העדר הויה והפסד).

*כִּידוֹרִי, ת״ז,—כמו כַּדּוּרִי: שהאויר כדור מקיף את הארץ והגלגל כידורי מקיף את האויר והאויר דבר ממלא שפע השמים (פי׳ יליר׳, מיות׳ לאבו סהל).

*כִּיּוּד,—עי׳ *כִּיּוּר.

כִּיּוּן[2], ש״ז, — שֵׁם אחד הכוכבים, בפרט כוכב שבתאי: ונשאתם את סכות מלככם ואת כִּיּוּן[3]) צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמוס ה כו).

במשמ׳ גם התנפלות על האויב וגם נפילה לפני האויב. ולג׳ praeliun, ר״ל מערכת המלחמה, וכך גם פשיטא: קרבא. המפרשים הקדמונ׳ שלנו נבוכו בפרוש מלה זו. ת״י: לגלוגדק (יש שנוי נוסח׳), ולא ידוע כונתו. רסע״ג תרגם כרה בערב׳, והוא כדור, וכבר התקשה ריב״ג בפרוש הכתוב לפי דעת רסע״ג, וכבר דחה דונש (הבג׳ על רסע״ג, סי׳ קא), ופרש כידור מחנה. וריב״ג אמר כי אפשר לקבל פרוש זה כל זמן שלא נמצא אחר יותר טוב, והביא עוד פרוש אחר בשם חכמים אחרים ששמו את הכף והיוד של כידור נוספות לא מהשרש ופרוש כידור כמו דור, והוא סבוב. הפרחון פרש כידור מחוגה, והמקום שעומד שוקו הקבוע סלך. רש״י: לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות ריש בדלית וכו׳ לכידור כמו לכידוד כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם. ע״כ. ראב״ע: כמלך שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומר׳ כי יסובוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכף בדור נופל וכף כידור שורש והוא רחוק. ע״כ. רד״ק הביא פרושו של רסע״ג וגם פרוש כידור במשמ׳ סבוב המלחמה, וגם מערכת המלחמה. והחדשים שבשו הכתוב והגיהו הגהות מתחלפות. ואולם, לפי הנוסחה המסורה, הכונה היותר נאותה לפי הענין היא כעין פרושם של התרגום׳ הקדמוג׳, בפרט הסתערות והתנפלות על האויב, ואם אין גם למשמ׳ זו חבר לו בשאר הלשונות האחיות ממש בצרוף זה בעצמו הנה יש בערב׳ צרוף דומה לזה דע׳ר a) (הלוף כ-ע׳), ממש במשמ׳ זו, התנפלות על האויב בכל הכח והעז והחמה עזה, וכבר הביאו המלונים הערבים מאמר: אד׳א ראיתם עדוכם אדע׳רוא עליהם, ר״ל בראותכם את אויביכם הסתערו והתנפלו עליהם. ואין לתמה כי לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא בעניני המלחמה, כי לשונו של ספר איוב מצטין בהרבה מלים מיוחדות לו. והנה, בדהק אפשר לישב כונה זו גם בפסוק שבו נמצאות שלש המלים כמלך עתיד לכידור, אבל יותר נראה שמקומן הוא בפסוק השני, אחרי: כי נטה אל אל ידו.

[1]) עפ״י פרוש המלה כידור שבמקרא במשמ׳ כדור.

[2]) באשור׳ כַּיְמָנ, ונכנסה מלה זו גם בפרס׳ ובערב׳ כַּיְוָאנ a), ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כבר העיד ריב״ג כי רוב המפרשים אמרו כי היא המלה כיואנ a) שבערב׳, שהוא שבתאי, וכבר פרש הכתוב בעצמו את השם כיון במשמ׳ זו בשתי המלים כוכב אלהיכם שאחריו, ואעפי״ב דחה ריב״ג פרוש זה בשתי טענות, א׳ שאת הכוכב אינם נשאים וב׳ כיון הוא ביחיד והשם צלמיכם שאחריו הוא ברבים, ולכן פרש הוא כיון במשמ׳ תכונה, ור״ל תכונת הצלמים ועבודתם. והנה הראשנה אינה טענה, כי הלא הכונה פה להצלם ולא לעצם הכוכב, והרבוי של צלמיכם אמנם קצת קשה, וכבר הניפו בשביל זה קצת ההדשים חרבם על הפסוק ומחקו את שתי המלים צלמיכם כוכב, וקצתם שמו את המלה צלמיכם בין אלהיכם ובין אשר עשיתם לכם. ואולם לפי הנוסחה המסורה הרבוי של צלמיכם קשה, אבל גם פרושו של ריב״ג דחוק, כי אין ספק בדבר שהכונה בהשם כיון היתה לדבר ממשי ולא לדבר מפשט, וגם המפרשים כיון כמו כֵּן לא נמלטו מהקושי של הרבוי בהמלה צלמיכם. ואולי בא צלמיכם במקום צלמכם.

---

a) دغر

a) كَيْوان

א. כִּיּוֹר[1], כִּיֹּר, ש"ז, מ"ר כִּיּוֹרִים, כִּיֹּרוֹת, — **א)** כלי נחשת וכדומה, ישימו בו מים וירחצו ממנו הידים והרגלים וכדומה או ידיחו בו בשר וכדומה, Becken zum Waschen; bassin; laver: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה וכו' ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם (שמות ל יח-יט). ונתת את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים (שם מ ז). ויעש עשרה כירות נחשת ארבעים בת יכיל הכיור האחד ארבע באמה הכיור האחד כיור אחד על המכונה האחת לעשר המכנות (מ"א ז לח). ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בם (דהי"ב ד ו). — ובתו"מ: ה כ י ו ר היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדו' ג ו). בן קטין עשה שנים עשר דד ל כ י ו ר שלא היו לו אלא שנים ואף הוא עשה מוכני ל כ י ו ר שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה (יומ' ג י). בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן ה כ י ו ר והיום מן הקיתון של זהב (שם ד ה). שהיה ממלא מערב שבת חבית של זהב שאינה מקודשת מן השילות ומניחה בלשכה נשפכה או נתגלתה היה ממלא מן ה כ י ו ר (סוכ' ד י). כל כ י ו ר שאין בו כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו אין מקדשין בו (זבח' יט:). — ובסהמ"א: וסמוך לו על המשקוף פתח שער אחורי בית הכנסת כתוב על ה כ י ו ר שרוחצין בו הידים (ספור תהגים לר' אליעזר בר סמואל). — ואמר המשורר: והשוחט מחוץ, והמעלה בחוץ, ושאינו רחוץ, במימי ה כ י ו ר י ם (רשב"ג, אזהר', כלל בדי). — והשתמשו בו הסופרים במשמ' גלת המים בגן שהמים עולים ונתזים דרך פי הדד למעלה: רוצה מיודעי לבית ארמון עמי וגם נעל בשרותיו, לשתות בהתערב המון קול מי כיור וקול העוף בשרותיו (רמב"ע, תרבי' ב טו). תציב בו ה כ י ו ר י ם והמזרקים שיזיל מהם מים ערבים (תחכמוני ד א כ י). — **ב)** כלי נחשת גדול יבשלו בו בשר וכדומה, Kessel; chaudron; kettel: כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש"א ב יג-יד).

ב. כִּיּוֹר[2], ש"ז, — דבר שהאש נאחזת בו יפה ויתנוהו בתוך עצי התנור להצית בהם האש: ביום ההוא אשים

[1]) לא נתברר מקורו, וי"א כי נגזר מן כיר כמו **בור וכירה**.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.

את אלפי יהודה ככיור[1]) אש בעצים וכלפיד אש בעמיר ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכר' יב ו). — ומ"ר: ושובים ושבבים בפתרונם שנים, ופשרו כשביבים לאש ה כ י ו ר י ם (דונש על מנחם, גדורש החכמות). וארור כל נובל, אשר פגול יאכל, והוא רק יאכל, באשי ה כ י ו ר י ם (רשב"ג, אזהרות, כלל בדי). — ואמר המשורר בהשתמשו בשני השמות א. כיור וב. כיור בשתי המשמע': עיני בראות דרך עול צלחה למים כ י ו ר, כאשר לבבי בראות נפש צדיק ירעה לאש כ י ו ר (רמב"ע, תרבי' ט מו-מז).

ג. כִּיּוֹר[2], ש"ז, — כעין דוכן בנוי לאדם לעמד עליו לדבר לפני הקהל, Bühne; estrade; scaffold: כי עשה שלמה כיור[3]) נחשת ויתנהו בתוך העזרה חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמימה (דהי"ב ו יג).

***כִּיּוּר**, ש"ז, מ"ר כִּיּוּרִים, — בה"פ מן *כִּיֵּר: המוצא פלטרין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כ י ו ר[4]) אחד קנאן (ב"ב נג:). כ י ו ר שצייר בה ציור אחד בכותל מן הסיד (ערוך, ערך כייר). וכן אם היה בקורה של מבוי כ י ו ר וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה (רמב"ם שבת יז יח). מותר אדם לומר לחברו תן לי עכשיו מאתים זוז ואפרנס מהן את השדה שלך או אבנה מהם חנות זו ב כ י ו ר נאה או בציור נאה ואני אעלה לך מהן יותר בשכירותן שני דינרים (תוספות' ב"מ ד ח). טול עציך ואבניך וציוריך ו כ י ו ר י ך וכו' כי הציור ו ה כ י ו ר אינו לחזק הבנין כי אם לנוי בעלמא (קיצור פסקי הרא"ש, בסוף ספ' היש ב"ה ב). ומייפה ביתו בסיד וציורים ו כ י ו ר י ם (פלא יועץ, הידור).

—[1]) כבר אמר ריב"ג: אבל בכיור אש בעצים אין טוב לתרגמו כי אם אוד כמו אמרו וכלפיד אש בעמיר. ע"ב. וכן רד"ק. וזה באמת יותר נאות לפי הכונה ולפי הנשמע מהמליצה מפרוש התרגום' הקדמונ' והמפרשים החדשים במשמ' כור וכדומה, אלא שנראה כי הכיור היה אוד ששמים אותו בתוך העצים כדי שתאחז בהם האש. והגזרה מהשם כור או כיר בערב' וכירה בעבר' אינה מכרעת.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) משמ' המלה אנו למדים מהענין, כי בודאי לא כלי רחיצה עשה שלמה לעמד עליו, והרגמוה התרגומים היוני והרומי בהשם בסיס, והסורי בהשם אסטוא, והוא אצטבא. ומקור המלה במשמ' זו לא נתברר.

[4]) כך הגרסה ברוב הספרים, ובכ"י כיוד (ד"ס). ועפ"י גרסה זו נמצא גם בסהמ"א כיוד.

***כֵּיזֶה**,—כמו כְּאֵיזֶה, עי"ש: כיזה צד¹) סדר היסב (תוספתא ברכ' ה ה). נטילת ידים כיזה צד (שם ו). גזל עניים כיזה צד (שם פאה א ו). כוי כיזה צד שוה לחיה (שם ביכור' ב א). כיזה צד מפרישין את הביכורים (שם ח). כיזה צד מסעדין (הלכ' גדול', ברכת). כלתו כיזה צד (שם, גטים).

***כיח**²), ממנו *כִּיחַ, *כִּיחָה.

***כִּיחַ**³),—א) ש"ז, לֵחָה עבה נדחית מתוך הגרון דרך הפה ע"י שעול חזק, Auswurf (Schleim); crachat; phlegm: רוקו (של הזב) כיחו וניעו ורירו ומימי האף שלו (ספרא מצור' ג ג). ר' יהודה אומר כיחו⁴) שנתלש וכן רוקו שנתלש לא יהלך ארבע אמות עד שירוק (ערוב' לט.). השליך בתוכו (בתוך הכוס) את כיחו ליחה היוצאה מן הריאה (רש"י קדוש' פא:). ואם לא קרשה (הליחה) אינה מטמאה שמא כיחו וניעו הוא (רמב"ם, טומא' מת ב א). ויש מדקדקים שלא לאכול אגוזים מפני שהם מרבים בפיו כיח וניע וגורמין לבטל התפלה (הלכות, או"ח תקפג ב).—ואמר המליץ: תרדוף אחרי בכל כוחיך, ותרוק על פני כיחך (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר יו).— ב) פ"ע, עי' *כֵּחַ, הוציא הכיח, auswerfen (Schleim); cracher; to caugh: אמר ר"ל הכח⁵) בפני רבו חייב מיתה (ערוב' לט.).

***כִּיחָה**, ש"נ, מ"ר כִּיחוֹת⁶),— כמו כיח: ומיני חביץ קדרה העשויין עם הקמח יועילו למיני הכיחות אמנם לזולתם הם עבים ורעים (מ' אלדבי, ש"א ה). והחמוץ קר ויבש יעביר הצמאון והחמימות ושני המינין יועילו למיני הכיחות ולכל חולי הגרון (שם). ובלילה שירה עמו מכיחה וניעה ברוח צפון ורוח קדים עזה כל הלילה (ד' כוסות, כוס התרעלה ד).

כיל, ממנו כֵּילַי, *כֵּילָאוּת, *כֵּילוּת, *כֵּילִיּוֹת.

***כַּיָּל**¹), ש"ז, מ"ר כַּיָּלִים,— מי שאומנתו למדד: ההופר והכייל והסנטר שומרי העיר והאיקונומוס נוטלין שכרן מן האמצע (ירוש' ב"מ ט יב).—ומ"ר: הכיילין²) והחופורות והסנטר (תוספתא שם ט יז).

***כֵּיל**³), ש"ז,—מדה: כל מנין ומפקד וחשבון ומספריו, כל משקל ופלס וכים וגזוריו, כל כֵּיל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר"א קליר, פר' שקל', אז ראית). וכמו נתנה מדה למדידת הארץ, כן נתן כֵּיל לתולדות הארץ (שם).

***כֵּילָאוּת**, ש"נ,—כמו *כֵּילוּת, *כֵּילִיּוֹת: מפני הפחיתות והכילאות והעזות באו לכלל צרות רבות ורעות (מ' ג'יאתון, גופ' לופיס א ט). והם (הישישים המופלגים) בלתי בעלי חן וכבוד לרוב צורך העולם בעניניים ההכרחיים להיות ואמנם היה להם זה לרוב הנסיון ולזה הם בעלי כילאות לעתידות שהשגת הקנינים קשה וביחוד בשנות הישישות (שם ג יז).

***כילה**,—עי' *כִּלָּה.

***כִּילוּ**,—כמו כְּאִלּוּ, עי' אִלּוּ, והוספה: שכל המקיים מצות ציצית כילו⁴) מקבל פני שכינה (ירוש' ברכ' א ג). כל האיסורין משערין אותן כילו בצל כילו קפלוט (שם תרומ' י מז). והמסתכל בבית הרחם כילו בא עליה (שם חלה ב נח ג). אילן שמקצתו נטוע בארץ ומקצתו חוץ לארץ מכיון שמקצתו נטוע בארץ כילו כולו בארץ (שם ערל' א ס ד). את רואה את התקרה כילו יורדת וסותמת (שם ערוב' א יח:). מלמד שכל שירות ששרת (שמואל) לפני עלי רבו כילו שרת לפני השכינה

---

¹) כך בכ"י ארפ' הוצ' צוק"מ, ובנוסח' כיצד.

²) הכרה טבעית יוצאת מתוך הגרון בשעת הפעולה. בערב' כח' a) נחר, וכעין זה בסורית. וי"א כי גם בעבר' השרש הוא כהה, ועי' הערה להערך.

³) מן השרש כיח, עפ"י הכתיב בכ"מ. וי"א שהוא מן הכפולים, ולכן העקר הוא כַּח, והיוד היא רק לסימן הצירה. ואעפ"י שזה אפשר מ"מ אין דבר מכריע, ועדיף להניח השם מנע"י, כדי שיהיה הקרי והכתיב אחד, ועי' הערה לקמן.—⁴) פרש הר"ח: פי' כיחו ליחה עבה שהיא כמו חתיכה. ע"כ. ורש"י: ליחה שנתלשה מהגוף ע"י חולי שקורין פוש (בלעז והוא שעול). ע"כ. וכן תוספות: כיחו הוא הבא מכח רב מן החזה (תוספ' נדה נה:).— ⁵) כך בכ"י וכן בדפוס ויניציה, וכן גרס' הערוך, ובקצת דפוס' כַּח, וכן ברי"ף. ובנוס': כיח בפני רבו.

⁶) אפשר שהרבים כיחות הוא מן היחיד כיח, אעפי"כ כיון שגם הצורה כיחה ישנה בספרות עדיף להניח הרבים כיחות ממנה.

¹) מן כול, כיל, וכן בערב' כיאל a).—²) בנוסח' הביילין, בבית, אך אין ספק שהוא שבוש.

³) משקל בית, חיל, עין.

⁴) כך בכ"י גני' הוצ' גינצב', ובנוסח' כאילו.

a) كَخّ

a) كَيَّال

(שם ה כב:). שהמקבל פני חבירו כילו מקבל פני שכינה (שם). את רואה אותה כילו מליאה עפר וצרורות (שם ז כד:). מל ולא פרע את המילה כילו לא מל (שם יבמ׳ ח ט.). הכהו על ידו וקטעה אין רואין אותו כילו עושה מנה ביום אלא רואין אותו כילו חיגר יושב ושומר קישואין (שם ב״ק ח ו:). רואין את המחיצות כילו הן עולות (שם סנה׳ א יט:). יהא רואה את החרב כילו מחתכת בבשרו (שם הור׳ ג מו ד).

כִּילוּת, ש״נ,—מִדַּת הַכִּילַי: שני דברים לא יתחברו הנפש הטוב והכילות (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, מלות החכם לכנו). וישאל מלך אחד את שריו מה הרע שבדברים אמרו לו הרש אמר להם הכילות שאינו סר מבעליו עד שיורישנו הקלון (שם, שער זולת הכילה). הכילות גריעות והמהירות הפסד והחריצות טעות (שם). דעת כל החכמים כי אין השיבות עם הכילות ולא אמונה עם הבצע (ר״י א״ת, תרג׳ תקון מדה״נ מה). הייתי במבחר ידידים וכו׳ והיו מדברים על מדת הכילות ואומרים כי אין כמוה מדה רעה ומאוסה וגרועה (ר״י חריזי, תחכמ׳ יב). ומן היום ההוא גברה יד הכילות על כל בני הגלות (שם). השיבנו ה׳ אליך ונשובה ושבור מלכות הכילות השדודה והצמיח קרן לנדבה החמודה (שם). כילות בתבל שוטטה לא שקטה עד כי בלבו מצאה מרגוע, לו נגעה ידו בים סוף יחרב או בנהרות חדלו לנבוע (שם מט). ראו כילי אשר ידו בתולה, לכל שואל ולכילות בעולה (שם נ). דע בני כי מדת הכילות וצרות העין מדה מגונה עד מאד (רב״ע פלקיירא, מעל׳ המדות, הנדיבות). והזהירה (התורה) על הנדיבות כי היא מדה שלמה ויקרה כמו שהכילות מדה גרועה וחסרה וכו׳ והכילות משחית בעליה ועד עפר ישחנו וכו׳ ואמר (החכם) הכילות חולי אין לו רפואה ואמר הכילות ראש התלאה (הוא, המבקש). וזאת המדה (הנדיבות) היא מדת הצדיקים כמו שהכילות ממדות הרעים החסרים (הוא, המעלות א). נדבתך לטובים האומללים וכילותך לנבלים הפחותים ופזורך להצלה ולהשמר מהזק רב (ר׳ ידע׳ בדרשי, פרדס ב). כמו שזכרנו מרפואת הפתיות בלימוד והכילות בפזור בהכרת (מאזני צדק, אנגולי 87). כגון שייטב בעיניך להחזיק בממון ולקבצו ובאמת שהמחייב לדבר זה הוא מדת הכילות א״כ הרגיל נפשך בהפכו (שם 90). עין רעה היא מדת הכילות והיא מדה רעה צריך שיתרחק ממנה האדם כי היא גורמת כל רע (רשב״צ דוראן, מגן אבות ב ט). אל יאמר אדם מדת הכילות איננו רע אחר אשר לא עשק ולא גזל את עמיתו וכו׳ כי מדת הכילות גורם לאיש להיות בליעל במדות הטובות (ר׳ יונה, פי׳ אבות ב ט). על כל קנין תקנה הכמה על כל מעלה תבחר שפלות, הרחק מכל מדה רעה ובראש כלן מן הכילות (רמב״ה, דרכי נעם יז:). היהודים התלמידים אינם רוצים לפזר ממון לתת לשום הכם יהודי וזו רעה חולה ועל כן תפוג תורה כי כל הכם תוריי כשרואה זה הדבר וזה הכילות אשר נפל בעולם בבני אומתינו נגד התורה ולומדיה סגרו דלתים בשוק ואין דורש ואין מבקש כי ידוע כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקמצנות גם העצרנות עד שהכהנים עזבו העבודות ודרשו המזונות (ר״י פרוביגללו, בו״ת בלמוד החכמ׳). שהקצה האחד מהיתרון הוא הפזור והקצה האחר הנוטה לצד החסרון הוא הכילות והאמצעי הוא הנדיב (נהר פישון, פר׳ ויקר׳). אל תשליט עליך מדת הכילות והנבלות אבל הכן לבבך עכ״פ במדות הנדיבות וההמלה (סתיגון, רלה תעח). לחוק ולקבוע בלבבנו מדת הנדיבות ולהרחיק תכלית ההרחקה מדת הכילות (שם תפ). ושנאו מדת הכילות שכל מי שעינו צרה מוציאתהו מן העולם (יוסף יבראל פורלין, תולד׳ אדסג יב, כ״י כריט״מ). אלו שני אחים ממרישה, היתה להם הכילות למורשה, חשבו הזולות קדושה, והנדיבות צחנה ובאשה (עמנ׳, מחבר׳ התפת). מדת הנדיבות שהיא אמצעית בין הכילות והפאר (רע״ב, אבות ב א). הכילות מדה הפבית אל הנדיבות וכו׳ ורעה מאד מדת הכילות מן הפזור שהפזור הוא יותר דומה אל הנדיבות כי עקרו הנתינה מהכילות אשר עקרו המניעה (ר״א מודינא, צמח צדיק טו). לכל תכלה יש קין חוץ מהכילות אשר אין לה קץ ותכלית (שם). כל המדות המגונות ישנות בעולם זולתי הכילות אשר בכל יום מתחדש ובא (שם). רבים נבהלים להון בעלי כילות ומתקוטטים על פרוטה (הוא, ארי נוהם כו). השפלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות (מרא״ה המוסר כב).—ובמליצה בהשאלה: השחק מוריד מטר בכילות מאד נגד הדמעות שלי (ר״י הלוי, אין אתדיך). —ובמשמ׳ צמצום בדברים רוחניים: אבל נשתנו (הטבעים) באדם ונכספו לצורה יתירה ואין כילות אצל הענין האלהי ואצל עליו צורה יתירה נקראת השכל ההיולני הנפעל (כוזרי ה י). שאין כילות לפני,

יתברך אבל הוא נותן לכל דבר מה שראוי לו (שם). ומה שכתב הרמב"ן וכו' שהיה (המן) מוזמן לחסידיהם וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו חלילה לאל מזה כי אין כילות לפניו יתברך והכתוב אומר ותעל השלו ותכס את המחנה שיורה על הריבוי וההפלגה (ר"י אברבנאל, בשלח). ההקדמה הגדולה תתבאר כי אין כילות וקנאה אצל אצילות יתעלה (זכות אדם 3). שאין כילות אצל המשפיע אבל מצד המקבלים שאין הדור ראוי והגון לכך (פסק ר"י דלטאש על ספר הזהר). —וצמצום וקצור בלשון: ורדפתי הצמצום והכילות בלשון עד שלפעמים כללתי במאמר אחד קצר משלש או ארבע תיבות מה שלא היו מספיקין כל כך שורות (מגילת יעבץ ב סו).

כִּילַי[1]), כֵּלַי, ש"ז, — א) אדם ערום ובעל מזמות ורע לב, Arglistiger; fourbe; crafty: לא יקרא עוד לנבל נדיב ולְכִילַי[2]) לא יאמר שוע כי נבל נבלה ידבר וכו' וְכֵלַי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט (ישע' לב ה-ז). — ואמר הפיטן: כילי נבל כמלך במסבו, נדיב שוע נטרד מחובו, ככלי אין חפץ בו (קינות' ד ע"ת, אתה תקנת). נבל בנדיב וכילי בשוע שלט, סברו עליך נקרא בשמך יומלט (סליח' יוס ו, אפס הוד). — ומ"כ: גוי נבל וכילים, ישתרגו בכפל כפלים, שפן וצעירת רגלים, צבאו על ירושלם (שבת ב חנוכה, אין מושיע).— ב) קמצן מאד, מי שלהוט לקבץ כסף ואינו מוציא מכספו אלא במדה מצמצמה מאד וחשך את נפשו מכל טוב, Geiziger; avare; niggard: אינך מרורה משדי אפעה ולח'ר בני פתן אהי מובל לשבון ולא אעבור ברגלי על כילי ולא אלחם בפת נבל (ר"ש הנגיד, בן משלי א). אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חברה לבעסן (מבחר הפנינים לרשב"ג, שער המוסר). ואמר החכם מה הפצע שאין לו רפואה אמר כשיצטרך הנדיב אל הכילי וימנע ממנו (שם, זולת השאלה). כשתשאל מן הכילי שאלה ימנע ממך וישנאך (שם). מי ששואל שאלה מכילי הוא יותר פחות ממנו (שם). אכסנאי הכילי לא יפחד מן הקבסא ולא יצטרך אל מרקחת (שם). מי שמתארח אצל הכילי תתענה בהמתו ואינו צריך להפנות (שם). המבקש מן הכילי כמבקש ד דגים במדבר (שם). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין, צוה להביא פת הרבה לאכול וכו' פתח ואמר לי אכול ושתה בניקמתי ועניתי אסור מאין, עת קצרה ידך בחיי עצמך מה אתנה אני לפי מנין, וכו' לא אעבור היום באל תלחם ולא אוכל בלחמך קצר ידים, כילי השיבני ברשעו מחזיק לא די לך בצר ופת ובים (ראב"ע, כאתי). שמים לחשך אור וכילי איך יהי נכר בעיניהם לנגד שוע (רמב"ע, דיואן נח, ב"י כודני). ומפלאי זמן רשע וטוב לו ורום כילי וראש נדיב בלי יעל, ויש רעה מאד הולה בשוב איש נדיב לב רש ותחת יד בליעל (מבה דרעי הקרא', גקו"ק נג.). וראוי לו לאדם להנהיג עצמו בדברים אלו כדי לכוף יצרו ולא יהיה כילי ויקיים מה שצוו נביאים כבד את ה' מהונך (רמב"ם, ערכ' ותרמ' ח יג). הנדיב יתנדב לנפשו ולאוהביו, והכילי יצפון הונו לאויביו (ר"י חריזי, תחכמ' מד). ראו כילי אשר ידו בתולה לכל שואל ולבילות בעולה (שם נ). ולבן אמר מעט במים לא להיותו (אברהם) כילי בהם כי אם בהיותם בלתי צריכים מאד לרחיצה כפי העת ומעט הדרך שהלכו (ר"י אברבנאל, וירא). המעות אינן של הכילי אך הכילי הוא מהמעות (ר"א מודינא, צמח צדיק טו). הכילי הוא המחזיק אצלו מה שראוי להוציא והפזרן מוציא מה שראוי להחזיק (שם). המבקש מן הכילי בקשה, כשואל חכמה מן האשה, וצניעות מן הקדשה, ובצורה דגים ביבשה (מליצ' המוסר כ). בני אם באתם

[1]) אין דמיון לצורה זו במשקלי השמות שבמקרא, זולתי חוֹרַי, גֹּבַי, והשמות הפרט' ברזלי וכדומה. ולא נתברר מקור השם הזה ושרשו. יש אומרים שהוא במקום נכילי, כמו נוכל, ומי שמפרש אותו במשמ' קמצן סובר שהוא נגזר אולי מן כלא, כלה. ויש סוברים שהוא שרש מיוחד כיל. ועי' הערה לקמן.—[2]) הכתוב בעצמו מתאר מהותו של הכילי שהוא מיעץ זמות וכו', והוא איפוא ערום, נוכל, איש תככים וכדומה, ואין בו שום רמז לקמצנות. וכך רש"י: רמאי נוכל חורש רעה. ובמשמ' זו, אעפ"י שאין לה דמיון גמור בערב', אפשר למצוא צרוף קרוב לכיל והוא ח'ינ a), שמשמש בערב' ממש במשמ' זו. אבל ריב"ג מתרגם כילי בהמלה הערבי' ליים b), שהיא משמשת בערב' במשמ' נבל וגם קמצן, והשתמש במשמ' זו גם ר"ש הנגיד, ונראה כי פרוש זה היה ידוע אצלם, כי אינם נותנים אותו כדבר חדש. ואמר רד"ק: ולפי דעתי כי מלת כילי נגזרה מענין וכל בשליש ומשרשו ולפיכך נקרא כילי שהוא עושה עניניו ומוציא הוצאותיו במדה קצובה שלא יותר כלום. ע"כ. וזה רחוק מאד.

a) خين b) لئيم

לשאול שאלה משום אדם שאלו אותה מהנדיבים שישמחו בשאלתכם וישתדלו לראותה בעין טובה ואל תשאלו שאלה מן ה כ י ל י כי יתעצב בשאלתכם ויפנה אליכם עורף (בית מדות, הנדיבות כג). ודעו בני כי ה כ י ל י חבר הכלב הלא תראו הכלב עומד על נבלת בהמה שמספקת לכמה ואם בא כלב אחר לאכול עמו מתרים כנגדו וכו׳ כך ה כ י ל י ימות ומנית הכל והולך לו (שם). לא נאוה ל כ י ל י עשר והון לרע עין (כ״ס, תרג׳ כ״ז יד ג). ה כ י ל י לא ישבע בהבלו ועל מנת רעהו רעה עינו (שם ח). לא יערב ל כ י ל י כל אכל ומצרת עינו ירזה (שם י). —ומ״ל: כי זאת מדת הנבלים והרשעים ו ה כ י ל י י ם כשישאיל אדם להם דבר חושבים שהוא קניינם וכשיחזירו אותו יחזירו בעין רעה כאלו נגזל מהם (רב״ע פלקיירה, אגרת ויכוח 16). מהות אנשי פארטוגל המה עצלים ו כ י ל י י ם בטבעם (רא״ב׳ למוד׳ א י).— וכילי בחכמה וכדומה: ואין ראוי למשכיל שיהיה כ י ל י בהכמתו כי אין החכמה הסרה בעבור לימודה (תקון מדה״נ מה). — ובמליצה, להזמן וכדומה: ואל תט אחרי תקוה ודע כי הזמן כילי, והורני והראני אשר ראו מהוללי (רכב״ג, נטוש לו). — והמטר: הן הררי בתר יעידון כי מטר שחק מאד כ י ל י ודמעי שוע (ר״י הלוי, איך אחריך).

יַד, קפץ ידו. — ״עַצְרָן, ״צַיְקָן, *קַמְצָן, שמות נרדפים לכִילַי.—״עצרנות, ״צַיְקָנוּת, ״קמצנות. — נדיב, ההפך מן הכילי. —נדיבות, מדת הנדיב, עי״ש. —״פַּזְרָן.—״פַּזְרָנוּת.

״כִּילְיוּת, ש״נ, — כמו כִּילוּת: כאשר כל עוד שירד המטר על החול יתקשה כן כל עוד שיתעשר הכילי ירבה כ י ל י ו ת ו ולא יחמול לזרוע הקרקע כדי ללקוט כפלים (ר״א מודינא, למת לדיק טו).

כֵּילַף, מ״ר כֵּילַפּוֹת,—עי׳ כֵּלַף.

כים[1], אולי מזה כִּימָה.

כִּימָה[2], ש״נ, — קבוץ של שבעה כוכבים שעין קצת חדה רואה בצפונו של מזל שור, Siebengestirn, Plejades: עשה כִימָה[3] וכסיל והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם וכו׳ עשה עש כסיל וּכִימָה וחדרי תימן (איוב ט ז-ט). התקשר מעדנות כִּימָה או מושכות כסיל תפתח התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם (שם לח לא-לב).— ובתו״ם: אייר שהוא שני לניסן שבו נברא העולם ובו כ י מ ה שוקעת[1]) וכו׳ מרחשון שהוא שני לתשרי

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) בארמ׳ כימתא, בסור׳ כימא, ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) התרגומים הקדמונ׳, היוני והרומי תרגמו מלה זו פעם בהשם Archurus, שהוא מזל שור, ופעם בהשם Pleiados, שהוא קבוצת הכוכבים שבצפונו של שור. ובמשמ׳ זו השתמשו בשם זה בתו״ם, וכן תרגמוהו רדב״א ועב״ם (לקו״ק רי) ורסע״ג וריב״ג בהשם הערבי אלת׳ריא a), שבו מכנים הערבים את קבוצת הכוכבים הנזכרים. וכן הרמב״ם: ומהנות אלו אין אנו יודעים שמותם בלשון ערבי ואין אנו יודעים שם אחד מהם חוץ מ כ י מ ה והיא במחנה השלישית למחנות שהיא מכוונת כנגד ראש מזל טלה והוא שקורין אותה בלשון ערבי תתה [ת׳ריא] ונמצאת מחנה כימה מכוונת בין מזל טלה ומזל שור (פי׳ הרמב״ם לר״ה יא:). ונראה כי זה היה בקבלה מהלשון החיה. רק אחד מהקדמונים, הוא ראב״ע, הביא דעת הקדמונ׳: ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אעפ״י שהם קטנים (ראב״ע עמו׳ ה ח), אך לא מצא קורת רוח בזה ואמר כי כימה היא כוכב אחד, שקוראים לו עין השור השמאלי: והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי (ראב״ע איוב לח לא). ובדבר מקור השם כימה לקבוצת הכוכבים הנה כבר ר׳ שמואל בקש לו טעם ופרש כימה כמאה: מאי כימה אמר שמואל כ מ א ה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמר, לה דמבדרן (ברכ׳ נח:), ובעבר׳: מהו כימה אמר שמואל כמאה כוכבים י״א שמקובצים וי״א שמפוזרים. ובאמת, בקבוצה זו של הכוכבים שהעין הבינונית רואה רק ששה שבעה כוכבים, העין החדה רואה הרבה יותר, ובמשקפות החדשות רואים שם כמאתים כוכב ויותר. ואעפ״כ בודאי אין פרושו של שמואל להשם כימה אלא דרש. הכמי הערבים אומרים כי קבוצת כוכבים זו נקראת בערב׳ ת׳ריא ע״ש הרבוי, ועפ״י הדחק אפשר אולי למצא בערב׳ משמ׳ כעין זו להשם כימה, כי השם כום b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ צבור וגם במשמ׳ אורחה קטנה של גמלים. אפס, כי דוקא בערב׳ לא השתמשו בשרש זה למשמ׳ שם לקבוצת כוכבים, ובעבר׳ אין מהשרש כום שום מלה במשמ׳ רבוי. גם גזרת השם היוני pleias מן πλέω, במשמ׳ הליכה בים, מפני שמתחלת זריחת הכוכבים האלה בלילה היו מתחילים היונים להפליג בימים, מפני שהוא הזמן ששקטו הרוחות, גם זה אינו נותן לנו שום אפשרות לבאר השם כימה לקבוצת כוכבים הללו. וקצת החדשים דחו הפרוש המקובל לכימה ואמרו קצתם שהכונה בשם זה היתה להכוכב Sirius, וקצתם להכוכב עקרב. אבל, גם לפרושם אין יסוד נכון, ולמעשה בשמוש הלשון בודאי הפרוש המקובל מכריע.— [1]) ר״ל ביום, ומתחלת

a) ثريا b) كوم

שבו נברא העולם וכו כימה עולה (סדר עו"ל ד). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (שמואל, ברכ׳ נח:). שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה (שם נט.). ור׳ סימן אמר כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר (מד"ר בראש׳ י). היין והדעת נמשלו ככימה ועקרב כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית כך היין משול כעקרב והדעת משולה ככימה וכו׳ כשם שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם כך הדעת נותנת ריח וטעם בדבריו של אדם (שם במד׳ י). כימה שהיא שבעה כוכבים ברקיע וכולם סמוכים זה לזה (סדר אליהו רבה ב). ראה שמחזאי ריבה¹) אחת ושמה איסטהר נתן עיניו בה אמר השמעי לי אמרה לו איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו למדה אותו שם והזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכור בהן לעולם ונקבעה בכימה (מדר׳ שמחזאי ועזאל, ביהמ"ד ילינק ד).—ובסהם"א: היום עולה עקרב בתחלת היום ושוקע שור כנגדו ונוטל שני כוכבים מכימה היינו שתי ארובות ומעיינות מתמעטים מחמת הצנה והרוח (ערוך, ערך כמה). כשבא מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מעיש והיא רצה אחריה בלומר תן לי בני והקב"ה עתיד להחזירן לה ולנחמה שנאמר ועיש על בניה תנחם (מעין גנים לאיוב לח).— ואמר הפיטן: המקרה שתים עשרה ומעלות בשבעה בונה, ובחכמה כסיל וכימה שבעה עולים בקנה (שבת בין יוה"כ לסכות, יחו לבון).—והמשורר אמר: שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק למען הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הגרפא הזמן). מצולה את בלא עבר ומלאך אל ולא גבר, ומתנשא אלי כימה בלא סולם ולא אבר (הוא, מלוה). ונפשו חמדה עיש וכימה ואף בי זוחלי עפר ורמשו, ולא ישוב מפני כל אבל רחב לבבך הוא הניסו (רשב"ג, כתר מהחלי). כאהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) ליל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראב"ע, מעיל יש לי). בעצם שחקים וזהר ברקים עלי עש עמוסים וכימה נשואים (רמב"ע, דיואן, לאבי לבבות, כ"י בודל׳). עברה אחות כימה ובת שמש אור זהרה תסתיר בבגדי שש, על רצפת עיש ברגליה תרקע מקום בהט ואבני שש (יוס׳ בן יהוד׳ זארק, ניב שפתים, כ"י לונדון). — ומ"ר: יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ועי׳ עוד עש.

להיות נראית בלילה. — ¹) בעין הגדת היוגים שבוכבי כימה היו בנות אטלס וכסיל רדף אחריהן ועפ"י תחנתן נקבעו בין הכוכבים והריבה היפה היא היותר נוצצת בכוכבי כימה, אלקיונה ביונית.

כיס¹), ממנו כִּיס.

כִּיס, ש"ז, מ"ר כִּיסִים,—א) כעין שק קטן תפור מעור או בגד לשמור בו כסף, אבני המשקל וכדומה בשמושים, Beutel; bourse; purse: לא יהיה לך בְּכִיסְךָ אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר׳ כה יג). האזכה במאזני רשע ובְכִיס אבני מרמה (מיכ׳ ו יא). פלס ומאזני משפט ליי׳ מעשהו כל אבני כִיס (משלי טז יא). הזלים זהב מִכִּיס וכסף בקנה ישקלו (ישע׳ מו ו). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל גורלך תפיל בתוכנו כִּיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יג-יד).—ובתו"מ, כִּיס לכסף, עצם הכיס והכיס עם הכסף שבתוכו: מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי (שבת כד א). המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז אם יש בכיס מפרנסין אותה לפי כבודה (כתוב׳ ו ה). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י א). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכיס או כיס כמות שהוא (ב"מ ב ב). פרוטה של הקדש שנפלה לתוך הכיס או שאמר פרוטה בכיס זה הקדש (מעי׳ ו ו). המבטל כיס חבירו אין לו עליו אלא תרעומת (ירוש׳ ב"מ ט יב.). קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהיכת את בני (שם נדר׳ ב לד ג). כולהם נוטלין שכרן מכיס אחד (שם הור׳ ג מח ג). לאדם אחד שהיה לו בן הרהיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צווארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (בבלי ברכ׳ לב.). אין בן דוד בא וכו׳ עד שתכלה פרוטה מן הכיס (סנה׳ צז.). משל לדגיסטוס שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצוות מי שהוא מבקש יבא וישאל (מד"ר שמות כט). אמר להם משה (לישראל

¹) משתף באשור׳, ארמית, ערב׳ ואתיא׳.

כשעברו בגבול בני עשו) התירו להם כיסכם שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם (שם במד׳ יט). וכשמגיע (הנשיא) לחצר המלך סריסי המלך יוצאים לקראתו ורצין לפניו עד הגיעו לחצר המלך ועבד הנשיא עובר לפניו בכיס זהובים ומפזר לפני הנשיא לכבוד המלך (לקוט׳ ר״י סמברי ב). — ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאשר יקנה מעט כסף בכיסו (רשב״ג, בחר מהחלי). — ומ״ר: דבר שהוא מיוחד להן תכשיט להן יצאו כיסין של מעות (ירוש׳ ע״ז ג מב ד). בשבת מותר ליקח בתים מן הגוי כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרים וחותם ומעלה בערכא׳ (ר׳ שמעון הדרשן, מבקין ב). —ואמר המליץ: תהי נא אזנך אל פי חכמים, ועינך תאסוף מהם לשמים, וקנא בם בכל שבתך וגורך, בכיסך אל תקנא בחברך (רה״ג, מוסר השכל). —*הִטִּיל בַּכִּיס, נתן מעות לעסק וכדומה: שלש שהטילו לכיס פיחתו או הותירו כך הן חולקין (כתוב׳ י ד). שלשה שהטילו לכיס ונגנב הימנו מביאין השאר לאמצע וחולקין שנים שהטילו לכיס זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר לאמצע (תוספתא שם י ד). —*לְפִי כִּיסוֹ, לפי כמות המעות שנתן בהעסק: התנו ביניהן שזה נוטל לפי כיסו וזה נוטל לפי כיסו (ירוש׳ ב״ק ד ד:). כל אחד ואחד נוטל לפי כיסו (שם.). — *שְׁטַר כִּיס, שטר שהטיל לכיס לעשות עסק: שטר כיס היוצא על היתומים דייני גולה אמרי נשבע ונובה (ב״ב ע:). —*חֶסְרוֹן כִּיס, הפסד ממון, עי׳ חֶסְרוֹן, והוסיפה: מה קימה (מפני זקן) שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס (ספרא קדוש׳ ג ז). רשב״י אומר אין צווי בכל מקום אלא חסרון כיס (ספרי במד׳ א). — ומשלים ומליצות: כל האיברין תלויין בלב והלב תלוי בכיס (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:), שאם אין מעות בכיס האדם מיצר ודואג. בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב׳ סה:). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב״ק קיח:). השכור נותן עינו בכוס והחנוני בכיס (תנחומא שמיני ז). כיס המלא יבריא חולה ישמן כחוש יחזיק רפה אך חסרונו מכה קשה לא תועיל בה חכמת רופא (תחכמ׳ בסוף מלחמ׳ החכמ׳ והעשר). אמר החכם חסרון כיס רע בחלום ויותר בהקיץ (שם). להסרון כיס אקלל בעברים, דלקני והשביעני מרורים, בעת אראה לפני הדברים, בזול לבל ודי המה יקרים (שם). —וכִּיס לכל מיני שמוש: סנדל עמקי וכיס של שנצות (כלים כו א). כיס בתוך כיס שנטמא אחד מהן במשקה (שם ב). אילו שכח שם כיס אבנים טובות ומרגליות שמא לא היה חוזר ונוטל כיסו (ירוש׳ ברכ׳ ח יב ג). מצאו (את הגט) קשור בכיס או בארנקי (ב״מ כז:). כיס שעשאו להניח בו תפילין (סנה׳ מח:). לא יצא הזב בכיסו ואם יצא פטור (שבת יא:). — ומ״ר: לא יצא הסוס בזנב השועל וכו׳ ולא עיזים בכיסין שבדדיהן (תוספתא שבת ד ה). — ב) *כִּיס בתוך הלבוש, Tasche; poche, pocket: ומכאן יש ללמוד לשוכח מעות בכיס שעושים בצדי המלבוש שנקרא פאלדיקיר״א אם אינה תפורה לארכה במלבוש אלא שפיה לבד תפור בחור שבמלבוש והיא כולה תלויה (ב״י, טאו״ח שט א). —*חוֹתֵךְ כִּיסִים, גנב, משמוט: ואחד מהם גנב מפורסם וחותך כיסים מובהק הביא הגורת כסף גדולה (שו״ת חות יאיר רט). — ג) *בהשאלה באברי בע״ח: איזהו זובן כיס ולא הזכר (תוספת׳ בכור׳ ד ו), כעין כיס המכסה אבר הזכרות של בע״ח. נפגם (הזובן) ולא ניטל כיס ולא זכרות (גמ׳ שם מ:). —וכיס הביצים: מי שכיס הביצים גדול וארוך עד שמגיע לארכובותיו (רמב״ם, ביא׳ מקד׳ ח יב). — *כִּיס הקרקבן, המרה, וכדומה: ניקב הקורקבן וכיס שלו קיים וכו׳ ניקב הכיס וקורקבן קיים (חול׳ מג.). —*כִּיס הקטן, המרה, *כִּיס הגדול, מקוה השתן: ומנהג הרופאים הקדמונים שיקראו המרה הכיס הקטן כמו שהוא מנהגם לקרא המקוה הכיס הגדול (קאנון ג טו א א). — ועי׳ שק.

*כִּיסָן, כִּיסָנִים, —עי׳ *כַּסָּן, כַּסָּן.

***כִּיף**, כמו כפף, ממנו *כִּיף.

***כִּיף**, פ״י, עב׳ כָּף, עת׳ תָּכִיף, נוי כִּיף, — כמו כָּפַף, כָּף ראשו, הכניעו: אל תמשילהו (את הילד) בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו כיף[1]) ראשו בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (ב״ס גני׳ ל יא-יב).

*כיף, – עי׳ *כֵּף.

*כיפה, — עי׳ כִּפָּה.

*כיפח, —עי׳ *כִּפֵּחַ.

***כֵּיצַד**, —מלת השאלה לאֵיכוּת הדבר, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, ותבוא לפני הנשאל: הלוקח מן הנחתום כיצד הוא מעשר נוטל כדי תרומת מעשר וחלה (דמאי ה א).

---

[1]) כך בכ״י בלי ספק ואין מקום לשנות ולשום ו במקום י, והואנע״י במקום כפולים, וכן אין יסוד לעשותו לפִעֵל.

טומנין (את החמין) וכו׳ בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ב). כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב ר"א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה ר"י בן בתירא אומר תטיל בצונן (פסח׳ ג ג). כיצד פוטרות צרותיהן היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה (יבמ׳ א ב). כיצד אשת אחיו שלא היה בעולמו שני אחים ומת אחד מהם ונולד להם אח וכו׳ (שם ב א). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני ר"א מתיר וחכמים אוסרים כיצד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט׳ ט א). כיצד מקנא לה אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו (סוט׳ א ב). כיצד עושה לה (להסוטה) מוליכה לב"ד שבאותו מקום (שם ג). כיצד הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור (ב"ק ב א). כיצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה (שם ה ד). כיצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (סנה׳ ו ד). מי שהיה ביתו סמוך לבית ע"א ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע"ז ג ו). כיצד העדים נעשין זוממין מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה וכו׳ (מכו׳ א א). כיצד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגע׳ ב ד). כתוב אחד אומר ישא ה׳ פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו (ספרי במד׳ מב). לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך עשיר ואני עשיר וכו׳ אין זה פתוי כיצד פיתוי אומר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר (שם דבר׳ לז). כיצד יודע אם חושש משום גזל ואם לאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו בלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). הדש כיצד הוא עושה מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה (שם ח ג). מבוי שגבוה וכו׳ צריך למעט כיצד ממעטו נותן עליו קורה מעשרים אמה ולמטה (שם ערוב׳ א א). כיצד חולץ אדם לאמו מספק אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות במחבא ועמדו שנים הראשונים

זה לקח אמו של זה וזה לקח אמו של זה וכו׳ כיצד חולץ אדם לאחותו מספק אמו ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא ונישאו לשני אחים מאב וכו׳ (שם יבמ׳ יב ד). הבנות נישאו עד שלא בגרו וכו׳ איבדו פרנסתן כיצד הן עושות שוכרות להן בעלים וגובין פרנסתן (שם כתוב׳ ד יז). נקובת הלב לבית חללו פסולה כיצד בודקין אותה רשב"א אומר משום ר׳ יהודה בודקין אותה ביד (שם חול׳ ג יח). שתהא (הקטרת) דקה מן הדקה כיצד הוא עושה מפריש שלשת מנים מערב יוה"כ ומחזירן למכתשת כדי למלאות ממנה חפניו כדי לקיים בה דקה מן הדקה (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד). כיצד היה ר׳ יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (שם בקל׳ ה מט:). כיצד הוא מברך עליה (על המגלה) וכו׳ הרב את ריבך והנוקם את נקמתך (שם מגי׳ ד עד ד). הרוצה לאכול המץ אחר בדיקה כיצד יעשה מה שמשייר יניחנו בצנעה (בבלי פסח׳ ט:). אמרו לו (להעד) אמור כיצד ראית את הלבנה אמר להם עולה הייתי במעלה אדומים וראיתיו שהוא רבוץ בין ב׳ סלעים (ר"ה כב:). הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה כותבת שטר פסים לאחרים (כתוב׳ עט.). בני אמור לי כיצד שמעתה א"ל כך שמעתי (סנה׳ ל:). והרוצה לנקר הצרו כיצד הוא עושה עושה מקום חוץ לגומא ושוחט ודם שותת ויורד לגומא (חול׳ מא:). כיצד הולד שרוי במעי אמו מקופל ומונח כפנקס (מד"ר ויקר׳ יד). כיצד היתה תפילתו של כהן גדול ביוה"כ בצאתו מן הקדש אומר יהי"ר מלפניך שתהא שנה זו גשומה וכו׳ (שם כ). כיצד היו עושין אדם אומר לחבירו שבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה והולכין ועושין ומקיימין שבועתן (תנחומא ויקר׳ טז).—ואחרי הנשאל: מצות לולב כיצד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית וכו׳ מצות ערבה כיצד מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (סוכ׳ ד ד-ה). ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן וכו׳ ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה עלו לראש הר עיבל (סוט׳ ז ה). בטול עניים כיצד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום וכו׳ מראית העין כיצד שלא יהו עוברין ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו ולא נתן ממנה פאה וכו׳ מפני הרמאין כיצד שלא יהו אומרין כבר

נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). לשבח קרקעות כיצד הרי שגזל שדה מחבירו והרי היא יוצאה מתחת ידו כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדים וכו' (ב"מ יד:). מפקידה לפקידה כיצד בדקה עצמה באחד בשבת ומצאת טהורה וישבה שני ושלישי ולא בדקה ולרביעי בדקה ומצאת טמאה (נדה ז:). — ודבור בפני עצמו לשאלה להנאמר קודם לו: יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב או שנטל מתוכה והוציא (שבת א א). הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים וכו' מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע ר"ע מחייב וחכמים פוטרין כיצד שתי גזוזטראות זו בנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו (שם יא א-ב). אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה כיצד מי שהיה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה וכו' מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה (עירוב' ה ח). עבד פוסל משום ביאה ואינו פוסל משום זרע כיצד בת ישראל לכהן בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה הימנו בן הרי זה עבד (יבמ' ז ה). כהן גדול פעמים שהוא פוסל ביצד בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וכו' (שם ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול כיצד היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו (גיט' ג א). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון כיצד לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל (שם ה ו). כל המטלטלין קונין זה את זה כיצד משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול להזור בו (ב"מ ד א-ב). הורו (בי"ד) לבטל מקצת (מן התורה) ולקיים מקצת הרי אלו חייבין ביצד אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום פטור (הור' א ג). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כיצד כותל שהוא לאויר והטומאה בתוכו מחציו ולפנים הבית טמא (אהל' ו ג). כל המטלטלים מביאין את הטומאה על אדם הנושאן וכו' וכלים בפותח טפח ביצד כוש שהוא תחוב בכותל

כחצי זית מתחתיו וכחצי זית מעל גביו אע"פ שאינן מכוונין טמא (שם יו א-ב). יש ריבית מוקדמת ויש ריבית מאוחרת כיצד נתן עיניו ללות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שילויני זה הוא ריבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא ריבית מאוחרת (ספרי דבר' רסג). ב"ש אומרים בינויי כינוין אסורין כיצד אמר הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה (תוספתא נזיר' ב א). ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו כיצד רבי אומר ובטובו ה"ז ת"ח ומטובו ה"ז בור (ברכ' נ.). מפקח בגל עתים פטור עתים חייב כיצד גל עגול ונמצאת טומאה תחתיו חייב גל ארוך ונמצאת טומאה תחתיו פטור (פסח' לא.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו כיצד מנה לאביך בידי והאכלתיו פרס ה"ז נשבע (כתוב' יח.). הכסף אינו קונה את הזהב כיצד מכר לו עשרים וחמשה דינר של כסף בדינר של זהב אע"פ שמשך את הכסף לא קנה עד שימשוך את הזהב (ב"מ מה:). תוך הפרק נשים בודקות אותן ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל כיצד גדולה היא שלא תמאן קטנה היא שלא תחלוץ אבל אין נאמנת לומר קטנה היא שתמאן וגדולה היא שתחלוץ (נדה מח:). א"ר ברכיה וכו' בשם ר' יצחק שהתיר (משה) נדרו של יוצרו ביצד אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפיים האלהים שימחול להם אמר האלהים משה כבר נשבעתי וכו' (אמר משה) דין הוא שתתיר את נדרך (מד"ר במות מג). — ובמשמ' איך אפשר הדבר: ר' יהודה אומר אף המתארה אצל עם הארץ נאמן אמרו לו על עצמו אינו נאמן כיצד יהא נאמן על של אחרים (דמאי ב ב). אדמון אומר יכול שיאמר אילו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני (כתוב' יג ט). — הָא כֵּיצַד במשמ' זו, עי' ערך *הָא, והוסיפה: בא וראה כמה מופרשין דרכי הקב"ה מדרכי בשר ודם ב"ו במתוק מרפא את המר אבל הקב"ה מרפא את המר במר הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר חמתחבל כדי לעשות לו נס כיוצא בו אתה אומר ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו' והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר חמתחבל כדי לעשות בו נס (מכי' בשלח ד א). (כתוב) עד הביאכם את קרבן אלהיכם יכול תבאה ממש ת"ל עד עצם היום הזה הא כיצד טול מבנתיים וזמן הבאה (ירוש' חלה א נז:). (כתוב) כי תראה

(חמור שונאך רובץ תחת משאו) יכול אפילו רחוק מאה מיל תלמוד לומר כי תפגע הא כיצד שיערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל (בם ב״מ ב ת ד). (כתוב) כל אשר יתן ממנו לה׳ יהיה קדש ממנו קדש ולא כולה קדש יכול תצא לחולין ת״ל יהיה בהוייתה תהא הא כיצד תמכר לצרכי עולות ודמיה חולין חוץ מדמי אותו אבר (בבלי ערכ׳ ה.).

א. כיר[1]), מזה כִּירַיִם, *כִּירָה.

ב. *כיר[2]), ממנו *כִּיּוּר, *כִּיֵּר, ב. *כִּיר.

***כִּיֵּר[3])**, פ״י, — עשה צורות בבלטות או שקעות בהטית המצפה. את הכותל וכדומה, או בחקיקה באבן וכדומה: בית שבנאו מתחלה לע״א הרי זה אסור סיידו וכיירו[4]) לע״א וחידש נוטל מה שחידש (ע״ז ג ז). אבן שחצבה מתחילה לבימוס הרי זו אסורה סיידה וכיירה[4]) לשם ע״א והידש נוטל מה שהידש (בס). ציירו (את הבור) וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה (מכי׳ משפט׳ יא). אין מפייחין (את הבית מפני אבלות ביהמ״ק) ואין מסיידין ואין מכיירין (תוספתא ב״ב ב יז). חפר בור עשרה טפחים ובא אחר וסיידו וכיירו שניהן הייבין (ירוש׳ ב״ק א ב ג). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (מד״ר בראב׳ ט). למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה (בס י). למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו (בס כח). היתה (האבן) חצובה וציירה וכיירה שתעבד אפילו צייר וכייר בגוף האבן ואין צריך לומר אם כייר עליה נוטל מה שחידש (רמב״ם עכו״ם ח ד). והתחילו מלאכתם ג׳ ימים קודם הג הסוכות וכו׳ ובג׳ ימים הנ״ל ציירוה וכיירוה וצפוה (פסקי ריקאנטי האחר׳ ד). שהיה הבית רעוע נטוי ליפול והחזיק בו ובנה בו והצילו מסכנת נפילה גם ציירו וכיירו (קיצור פסקי הרא״ש בסוף ספ׳ חיים בהל ג).

— פע׳ *כִּיר, מְכִיר, מְכוּיָּר, — שכיירו אותו: לקח בית מפויחת ומסויירת ומכויירת הרי הוא בחזקתו

---

[1]) לא נתברר משמ׳ העקרית, ועי׳ ערך כירים.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונות השמיות.

[3]) עי׳ הערה להשרש. — [4]) כך במשנ׳ שבמשנ׳, וכן במשנ׳ שבירוש׳, וכך גרסת הערוך, ובמשנ׳ שבגמ׳ בבלי בידו, ביידה, ובב״י ציירה (ד״ס).

(תוספתא ב״ב ב יז). לקח הצר מסויידת מכויירת מפוייחת הרי זו בחזקתה נפלה אינו חוזר ובונה אותה (גמ׳ בם ס:). — ובספהמ״א: ונכנסתי דרך הגן שהוא בחוץ מאחורי ביה״כ לפנים מהחומה בחורבה אחת ממנה וראיתי צורת היכל מסוייד ומכוייר וכתוב בה בחרט אנוש אלו השמות מעתוק ודניאל ישמרם האל (לקוטים מספר דברי ר״י סמברי ד). קורות מצויירות ומכויירות (רע״ב מדות ג ז). ועליות מרווחות ומצויירות ומכויירות (פלא יועץ, מותרות).

א. *כִּיר[1]), ש״ז, מ״ר כִּירִים, *כִּירַיִים, — כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים בבית הבד: האולר והקולמוס והמטוטלת והמשקולת והכירים[2]) והכן והכנה (כלים יב ח). והכיריים של ברזל שחובטין בהם הזיתים והאפרכס של מתכת (רמב״ם, כלים ט יז).

ב. *כִּיר[3]), ש״ז, מ״ר כִּירִים, — קו בולט או חקוק בחמר או בזכוכית או באדמה וכדומה, Strich; ligne; line: עושה בארץ או על הנייר כיר אחד שנקרא ח׳ט גבהו אצבע אחת ועושה לו צלע כמין כאן מתחתיו (תכו׳ הגא׳, הרכבי ביד). והרי למדנו מן התלמוד שהכירים המכוירים אפילו בסיד לסימן נקראין שנתות (בס בפס).

כי״ר, — ר״ת: כן יהי רצון.

***כִּירָה[4])**, ש״נ, — כמו כִּירַיִם: כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). העושה

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הגרס׳ בכל הספרים, וכן היתה הגרסה לפני רה״ג וערוך והרמב״ם. והביא רה״ג גרסת י״א כידון, אך רגלים לדבר כי צ״ל כידין ביוד אחרי הדלת. והנה רה״ג הביא מלה זו בחבור עם מלה במשנה ב״ב ד ה, בענין כלי בית הבד, ושם הרבה שנויי נוסחאות, כידין, כירין, עכירין, ועוד, עי׳ ערך *עכיר, ופרשה הגמ׳ שם כבשי, אבל גם משמ׳ המדויקה של המלה כבשי לא ידועה. ואולם אין דבר מכריחנו לאמר כי הכירים או הכידים של משנה כלים הם הם הכידים או העכירים שבמשנה ב״ב, וכן נראה דעת הרמב״ם שהם שני דברים מתחלפים, הואיל ופרש אותם לא באופן אחד. ונתחלפו הקדמונ׳ גם בפרוש המלה כירים שבכאן, שהערוך פרש שהם אבנים נקובות שכובשין בהן הזיתים, והרמב״ם פרש בלשון ערבי׳: דהוק מן חדיד ירכז בהא אלזיתונ, ובעבר׳: כעין עלי של ברזל יכתשו בו הזיתים (כך צ״ל בתרגום העברי של פרוש המשנ׳ להרמב״ם). וכבר השתמש הרמב״ם במלה זו בלשונו ביד החזקה, במקום שהובא כאן בפנים.

[3]) מן פעל *כִּיֵּר.

[4]) עי׳ הערה להשרש א.כיר ולערך כירים.

שתי אבנים כירה וחברם בטיט (כלים ו א). האבן שהיה שופת עליה ועל התנור עליה ועל הכירה וכו׳ וזו (האבן הסמוכה לכותל) היתה כירת הנזירים שבירושלם שכנגד הסלע כירת הטבחים בזמן שהוא נותן אבן בצד אבן (שם ב). השוכח תבשיל על גבי כירה וקדש עליו היום (תוספתא שבת ג ד). כירה שנתנה על גב ארובה העליונה אעפ״י שהוא שופת עליה את הקדרה (שם כל׳ ב״ק ו יז). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ירוש׳ שבת א ד:). היתה בהמתו שם בהמתו מוכחת עליו היתה כירתו שם כירתו מוכחת עליו (שם בבי׳ ד נב.). א״ר יוחנן כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צורכן (בבלי שבת לז:). מעשה באדם אחד שנגנב קומקמום שלו ועלה לקבול עליו לדיין ומצאו על הכירה שלו (מד״ר דבר׳ ב). — ומ״ר: שתי כירות המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שבת לח.). — כִּירָה סתומה וכִירָה פתוחה: ומה במקום שכירתך סתומה כירת רבך פתוחה מקום שכירתך פתוחה אינו דין שכירת רבך פתוחה (תוספתא חגי׳ ב י). — ואמר המליץ: וידיך ידי הקוף שעירות מפוחמות כמו אודים בכירה, וקול ניבך כרעש בחצות ליל ונשמת פיך כמו רוח סערה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). ושניך כשני דוב זהומות ובם צואה ורִיר כמלא קערה, ועיניך כמו כירה[1]) עשנים ופניך כמו שולי קדרה (שם).

בית הנר. - ׳דור העצים. - חצר. - ׳טיף. - ׳ירך הכירה. - ׳כופח. - ׳מוסף. - ׳עטרה. - ׳פטפוט. - ׳פרכים. - ׳קלת. - שפת, ׳שפיתה.

כִּירַיִם[2]), — מכון לבשל עליו עשוי בחֹמר וכדומה, תוכו חלול, מהצד האחד פתיחה להאויר ולגרוף דרך בה את האפר ומלמעלה פתיחות ישימו בהן הפתחים וישפתו עליהן הקדרות, Kochherd; fourneau de cusine, stowe: תנור וְכִירַיִם יתץ (ויקר׳ יא לה). — ובתו״מ: בופח שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככיריים (שבת ג ב). המוכר את הבית מכר את הדלת וכו׳ אבל לא את הקלת ולא את התנור ולא את הכירים (ב״ב ד ג). שלש אבנים שעשאן שתי כירים (כלים ו ג).

---

[1]) כך בהוצ׳ אחיאסף, הוספה עפ״י כ״י בריט׳ מוז׳.

[2]) לפי דעת הקדמונ׳ וגם קצת החדשים מן כור, במשמ׳ דבר שיש בו בית קבול, אך זה דחוק.

שמן שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים ואין סכין בו מנעל וסנדל (תוספתא שבי׳ ו י). שתי כירים המתאימות אחת גרופה וקטומה ואחת שאינה גרופה וקטומה (שם שבת ג ג). מקום עמידת תנור וכירים בחצר אין להן חזקה (שם ב״ב ב יג). בשעה שהוא גורף את הכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם (מד״ר במד׳ ד). (מעשה) שגזרו בי תענית שירדו גשמים ועמדה זקנה אחת ועשתה לה כירים והעלתה אותו לראש הגג ליבשו והיו הכל מתריעין ומתפללין שירדו גשמים ואותה הזקנה מתפללת שיהא חורב ואומרת אל תשמע להן עד שתייבש הכיריים שלי (אגד׳ בראש׳ מג).

כִּישׁוֹר[1]), ש״ז, — איטה, והוא כעין קנה או לוח צר מעץ או מתכת תהדק עליו האשה את הצמר או הפשתן לטויה, Spinnrocken; quenouille; distaff: חגרה (אשת החיל) בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה ידיה שִׁלחה בַּכִּישׁוֹר[2]) וכפיה תמכו פלך (משלי לא יז-יט).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) היוני והרומי והסורי תרגמו מלשון בשרון, אך תרגום הארמי תרגם ידיה שלחה בכישור: ידהא פשטא בכונשרא (כך בנוסח׳ רוב הדפוס׳, והערוך הביא כינשרא, ואלה שני העדים מכריעים נגד הגרסה בכ״י הוצ׳ לגרד בכושרא, אלא שמשמ׳ המלה כונשרא אינה ידועה בודאות, ועי׳ לקמן). ריב״ג אמר: הי פלכה אלמע׳זל, ע״כ, ובעברית: היא הטבעת שבקצה הכוש. וכן רש״י ורד״ק, וגזרוה מן שרש כשר ואמרו שנקרא כך על שם שהוא מכשיר את הכוש לס״ב. רק הערוך פרש בישור במשמ׳ הרשומה בפנים, אמר בערך אימא וז״ל: יש ששונין (במקום אימא) עימא פי׳ בלשון מקרא כישור ובלשון ישמ׳ לקא״טא ובלעז קוניקלא, ע״כ, והוא conucula ברומ׳ המאוחרה, והוא הלוח שעליו הצמר להטויה. והנה, מלבד שלפי כונת המליצה המושג של איטה יותר נאות במקום הזה בהקבלה לפלך מהמושג של טבעת הכוש, עוד יש סמך לפרוש זה להמלה כישור מהתרגום כונשרא, שיש להוכיח כי משמ׳ היתה הדבר שעליו נתון הצמר ולא מה שעליו נכרך החוט. רא״ב לעז במתורגמן: ווירטל. לוי בהמלון להתרגומים שלו ערבב שני המושגים יחד ואמר: כונשרא Spinrocken, um welchem sich die Fäden schlingen וכן בהמלון לתלמוד ומדרשים, ור״ל האיטה שסביב לו נכרכים החוטים, וכבר העיר שם פלישר (Fleischer Nachtr. 423) שאין המלים האלה: שסביב לו נכרכים החוטים, נאותות להשם Spinrocken, שהוא האיטה, אלא להכוש, ואח״כ הוסיף פלישר שם ואמר כי עוד לא נתברר בודאות מהו הכונשרא. ואולם יש להביא סמך לדבר שבונשרא היא האיטה, מלשון ערב׳, שלאיטה קוראים

א.*כַּךְ, —מלת הדמיון, א) דומה להמלה כֹּה, כֵּן: כענין שהוא מברך כך עונים אחריו (ברכ׳ ז ג). כזירודה וכפיסולה של חמישית כך של ששית (שבי׳ ב ג). כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים כך לא יתקנו (שם ג י). כשם שפחתו החולין כך פחתה התרומה (תרומ׳ ה ט). וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן (שבת יח א). כמעשה הראשונה כך [1] מעשה השניה והשלישית וכו׳ (פסח׳ ה ז). כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (כיל׳ א ו). כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב (ר״ה ד ט). כשם שמלמטה למעלה עשרה טפחים כך מלמעלה למטה עשרה טפחים (סוכ׳ א ט). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת (שם ד ו). כשם שהיו שופרות במקדש כך היו שופרות במדינה (בקו׳ ב א). כשם שאין הראשונות כחמישי כך לא שניות ולא אחרונות (תענ׳ ב ט). באו ואמרו לו, כשם שהתפללת עליהם (על הגשמים) שירדו כך התפלל שילכו להן (שם ג ח).

מעשה שאמרו לו להוני המעגל התפלל שירדו גשמים וכו׳ התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן (שם). לא כך היה מעשה (סוכ׳ ב ז). אמר לו בן עזאי כך היה ר׳ יהושע שונה קרבן מוסף אין בו במנחה (תענ׳ ד ד). סדר נחלות כך הוא איש כי ימות וכו׳ (ב״ב ח ב). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). וכך הם אומרים אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך (פסח׳ ט י). וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך (יומ׳ ג ח). הוציאו לו את הכף ואת המחתה וכו׳ וכך היתה מידתה (שם ה א). ומעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים חמש מאות דינרי זהב וכו׳ אמרה להם כך תתנו לבנותיכם (תוספתא כתוב׳ ה ט). כך שמעתי משמעיה ואבטליון (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). אמר ר׳ יהודה כך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה (שם לא.). ומה אתה שהיית עומד לפני בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים עאכ״ו (שם לג.). עכשיו שאנו יושבין ועוסקין בתורה שכתוב בה כי הוא חייך וארך ימיך כך אם אנו הולכין ומבטלין ממנה עאכ״ו (שם סא:). אמר רב כך היה מנהגו של ר׳ יהודה בר אלעאי ע״ש מביאים לו עריבה מליאה חמין ורוחץ (שבת כה:). אבא לא כך אמרו חכמים אין עושין סריקין המצויירין בפסח (פסח׳ לו.). מימינו לא ראינו כך (שם נא.). קפץ ר׳ חייא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (זר ששימש בשבת חייב) שתים קפץ בר קפרא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (חייב) אחת (יבמ׳ לב:). ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד עאכ״ו (כתוב׳ קה:). אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכ״ו (נדר׳ נ:). אמר לו ר׳ אליעזר כך אני בעיניך (ב״ק מא:). אילו כך הייתי אומר וכו׳ (שם סד.). אני איני כדיי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם נוטה (ב״ב קסה:). כך היא חובתנו וכך יפה לנו (סנה׳ סז.). אמרו לו

ערנאש a). מלה זו משמשת בלשון הערבית הספרותית במשמ׳ שם לעוף מהעופות וחוטם ההר. יותר לא הביא לשאן אלערב. אבל מחיט אלמחיט הביא עוד משמ׳ שלישית למלה זו, אמר וז״ל: הנה מן הדיד ונהוה ד׳את שעב תג׳על אלמראה שבאיח׳ אלקטנ עליה פתע׳זלהא, ע״כ, ובעבר׳: דבר מן ברזל וכדומה בעל פצולים (או שנים) תשים האשה עליו הצמר גפן ותטוהו. והביא פרוש זה גם אלשרתוני באפרת אלמוארד והעיד שהביאו אלצע׳אני. ועוד יש לה למלה זו בלשון העם משמ׳ לולבי גפנים, וכבר העיר ש׳ פרנקל (S. Fr. Lehw. 108) שזו היא המלה ארנס שבתלמוד, ובאה להלשון הערב׳ מלשון הארמית. ואפשר להחליט במעט בודאות, כי גם המשמ׳ של אימה להשם ערנאש בערב׳ באה לה מארמית, והיא היא המלה כונשרא. וראיה לדבר, כי ערנאש הערבי הוא כונשרא הארמי, היא מה שהביא התאג׳ בשם אבנ עבאד ע ר א נ י ש א ל ש ר ה, ר״ל חבלי השררים, וכך ממש גם כ ו נ ש ר א, תרגום רפאות תהיה ל ש ר ך אסותא תהא ל כ ו נ ש ר ך. מזה אנו רואים כי המלה ערנאש בערב׳ משמשת ממש בשתי המשמ׳ כמו כונשרא בארמית, והמשמ׳ המדויקה של ערנאש בענין כלי הטויה היא בלי ספק גם משמ׳ של כונשרא בארמ׳ בענין זה. ורגלים לדבר, כי השם כישור בעצמו הוא השם כונשרא והיוד היא להשלים הנון, ומקור שלש צורות של המלים כישור וכונשרא וערנאש הוא באיזו לשון אחרת אולי לא שמית.

[1]) בקצת ספרים כן.

---

a) عِرْنَاس

רבינו תן לנו אות אמר להם ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשין ממני אות (שם לח.). מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (מד"ר במד' יח). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר עאב"ו (שם כב). באותה שעה שמח משה אמר כך שבטי חביב לפני הקב"ה (שם קהל', טוב שם). — ובשבועה וקללה: שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית (מד"ר במד' ט). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (שם). אמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להם כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם ב).—כַּךְ וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ, ר"ל נשבעתי בכך וכך, שיבא עלי כך וכך: אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך אם היינו יושבים בהם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר (ספרי דבר' א). אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של ר' מאיר (מד"ר דבר' ה). שהיו בני דורו (של נח) אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה (רש"י דבר' לב מח).— שֶׁכַּךְ: אילו היה משה יודע שכך אנו מרויחין (מהרבית) לא היה בותבה (תוספתא ב"מ ו יז). ברוך שכך לו בריות נאות בעולמו (ירוש' ע"ז א מ:). לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות עמד ומכרה לאחר עמד אותו האיש שקנאה והעביר את הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים וכו' עבר עליה אותו האיש שמכרה ראה אותה מליאה כל טוב אמר אוי לי שכך מכרתי אוי לי שכך הוצאתי מידי (מד"ר שמות כ). אשרי ילוד אשה שכך ראה (שם במד' כ). ארורות הידים שכך זורקות (שם דבר' א). אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו (רב"י במד' לג ח).— בין כַּךְ ובין כַּךְ, עי' בֵּין, והוסיפה: פקק החלון ר"א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו וחכ"א בין כך ובין כך פוקקין בו (שבת יז ז). הכונס את יבמתו זוכה בנכסים של אחיו ר"י אומר בין כך ובין כך אם יש שם אב הנכסים של אב (יבמ' ד ז). הרואה נחש ועקרב וכו' אם הרגן לא נראו לו אלא (בשביל) שיהרגם וחכ"א בין כך ובין כך לא נראו לו אלא בזכות (ירוש' שבת יד ג). יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו בפ"ה הגפן וכו' דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו בפ"ה הגפן (ברכ' נ:). השוכר את הפועל ילקט בנו אחריו (אבל אם קבל הפועל את השדה) למחצה לשליש ולרביע לא ילקט בנו אחריו ר' יוסי אומר בין כך ובין כך ילקט בנו ואשתו אחריו (ב"מ יב.).—ב) במשמ' דבר זה: אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד וכו' מה יעשו אנשי מדי שאין להן אלא שמן אגוזים וכו' מה יעשו אנשי קפודקיא שאין להן לא כך ולא כך (ירוש' שבת ב ד). — מתוך כַּךְ, מתוך הדבר הזה האמור שם: מתוך כך עשו שלום (ירוש' ערוב' ג כ ד). אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו (בבלי ברכ' לא.).—כַּךְ וְכַךְ: באומר כך וכך עשיתי (ירוש' תרומ' א מ:). למלך שנשבה בנו והלך אביו והצילו מן הלסטים והרגן והיה הבן אומר לאביו כך וכך עשו לי כך וכך הכו אותי ושעבדו אותי וכו' (מד"ר שמות כ). אמר (משה) אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה הלך ונמלך אמר לו כך וכך בניך מבקשים (שם במד' טו). אחד מהם עומד עם חבירו בבקר ואומר לו אין אתה יודע מה היה לי הלילה הזה כך וכך הגיעני ואותו אומר לו אף אני כך (פסיק' רבתי מב). — אַחַר כַּךְ, אחר הדבר הזה, עי' אַחַר, והוסיפה: (היתה שדהו) זרועה ונמלך לנוטעה לא יאמר אטע ואחר כך אופך אלא הופך ואחר כך נוטע (כלא' ב ד). בת ישראל שאכלה תרומה ואחר כך נשאת לכהן (תרומ' ו ב). הקדישתה (את העיסה) עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואחר כך פדאתה (חלה ג ג). סאה תרומה שנפלה למאה ואחר כך נפלו ג' קבין ערלה (ערל' ב ב). זוג (עדים) שבא ראשון בודקין אותו ראשון ומכניסין את הגדול שבהן וכו' ואחר כך היו מכניסין את השני (ר"ה ב ו). מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר (שם ד ט). — וגם במלה אחת: התאינה הזו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואחר כך[1]) שתים שתים ואחר כך שלש שלש (מד"ר ברא' מו). בתחילה היה סוד ליראים ואחר כך[1]) לישרים (שם מט).— כָּל כַּךְ, עי' כָּל.—בְּכַךְ, בדבר זה: מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנתו בכך (שבי' ז ד). אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כלום (דמאי א ד). שאפילו הוא (לחם הפנים) על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנח' יא ח). והשרוי בתענית

[1]) כך, במלה אחת, בהוצ' דר' תיאודור, ובנוסח' הספר': ואח"כ.

טוטם ואין בכך כלום (נרכ׳ יד.). כל המלין את מתו ה״ז מנוולו וכו׳ (ואם) כדי שיבואו קרוביו ממקום אחר מלינו ואין בכך כלום (שמחות יא).—ובמשמ׳ במעמד זה: אוי לי שראיתיך בכך א״ל אשריך שראיתני בכך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (שבת לג:). — מה-בכך, דברים של מה בכך, עי׳ מה. — לְכָךְ, לדבר זה: העשוי לאוכלין שעורו בזיתים העשוי למשקין שעורו במשקים העשוי לכך ולכך מטילין אותו לחומרו בכונס משקה (כליס ח כ). הבקעה בימות החמה רשות היחיד לשבת ורה״ר לטומאה ובימות הגשמים רשות היחיד לכך ולכך (טהר׳ ו ז). פיאה מצלת בסוכה וכו׳ אין סוף סכך מציל בסוכה מה בין זה לזה זה נעשה לכך וזה אינו נעשה לכך (ירוש׳ כלא׳ ד כט:). לכך נתכווין מתחלה (נדר׳ סט:).—שֶׁלְּכָךְ: ושולי קוסים הצדונים אעפ״י שאינם יכולין לישב שלא מסומכין טמאין שלכך נעשו מתחילתן (כליס ד ג).—ובמשמ׳ בשביל דבר זה: לכך הקדים הכתוב לקיחתו שלפסח לשחיטתו ד׳ ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה (מכי׳ בא ה). תאמר בפדייה שאינה שקולה כנגד הכל לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו (שם יח). התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר (שם בשלח, שיר׳ א). אמר להם (ר״ע לחכמים) אף אני לכך צחקתי אם כן עשה למכעיסיו ק״ו לעושי רצונו (ספרי דבר׳ מג). וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו וכו׳ שנאמר ואוהבו שיחרו מוסר לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו (מד״ר שמות א). הוא (פרעה) התחיל בעצה תחלה לכך לקה תחלה (שם). בת פרעה מצורעת היתה לפיכך ירדה לרחוץ כיון שנגעה בתיבה (שהיה בה משה) נתרפאת לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה (שם). בלוים היו שם שלש מאות בכורות שלכך הוציא בפרטם כ״ב אלף וג׳ מאות (שם במד׳ ד). שבקש (המן) להרוג את כל היהודים הם ובניהם ולבוז את ממונם ובקש לתלות את מרדכי לכך הגיע לו מדה כנגד מדה (שם י). לפי שהיה (סיסרא) מחרפם (את ישראל) ומגדפם בנחיצה לכך מת מיתה גדופה שמסרו ביד אשה (שם). הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב״ה והם הקריבו לפני העגל לכך ריחק הקב״ה מניינם (שם כ).—לפי כך, עי׳ לְפִיכָךְ.—ג) להורות הכמות של דבר, כַּךְ וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ, ר״ל כמות מה שאין צרך לנקב אותו בפרוש: מניח את המעות ואומר כל הנלקט מזה מחולל על המעות האלו בכך וכך סלים בסלע (מע״ש ה ד). היה מצטער היכן מעשר שני של אבא ובא איש החלום ואמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן (תוספתא שם ה ט). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). תן בתך לפלוני ואני אתן לך כך וכך קח שדה פלוני ואני נותן לך כך וכך (שם). ויכתוב שנתקבלתי ממך כך וכך (שם שם ד). פרתך בכמה בכך וכך חמורך בכמה בכך וכך (ב״מ מז.). אמר לו מה שעזי חולבות כך וכך מכור לך מה שרחלי גוזזות כך וכך מכור לך מה שכוורתי רודה כך וכך מכור לך (שם סד.).—ובסהמ״א: מיניתיו על פלוני בן פלוני ליקח לי ממנו כך וכך זהובים (תשו׳ הגא׳, הרכבי קלט). כגון שקצץ (מוכר) בחפץ שלו דמים כך וכך ממטבע פלונית (רי״ף ב״מ כז.). היה לראובן שטר עליו מסך כך וכך (ר״י ברצלוני, השטר׳ יח). ונעשיתי לו קבלן גמור בעבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם מו).—ובענין הזמן, בשנת כַּךְ, וְכַךְ, בְּכַךְ וְכַךְ לחדש: וכך היו כותבין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול (ר״ה יח:). — ובסהמ״א: שהוציא לפנינו פלוני ופלוני שטר חוב מקויים כראוי על פלוני מכך וכך ממון ומזמן כך וכך (השטר׳ לר״י ברצלוני ה). בכך וכך בשבת בכך וכך לירח פלוני בשנת כך וכך לבריאת העולם (שם יב). ואח״כ כותבין בשיטה שלישית בירח פלוני בכך וכך בו (ערוך, ערך גט). בחדש פלוני בכך וכך בחדש ברביעי בשבת (רמב״ם עדות ב א). בכך וכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלוני וכו׳ (נוסח שטר של הרי״ף).

ב. כַּךְ, ש״ז,—מין דהן לרפואה: המרהם הנקרא כך (קבולי גליגוס ב, כ״י פריז). רפואה הנקראת כך והיא מורכבת מד׳ סמים (שם).

כ״ב,— ר״ת: כָּל כַּךְ.

כָּכָה,—מלת הדמיון, כמו כֹּה, *כַּךְ: וְכָכָה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם (שמות יב יא). וגם כָּכָה אמר המלך ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות (מ״א א מח). כה אמר יי׳ צבאות כָּכָה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר (ירמ׳ יט יא). ועשית לאהרן ולבניו כָּכָה (כמו שנאמר קודם) ככל אשר צויתי אתכה (שמות כט לה). כָּכָה (כמו שנאמר קודם) תעשה ללוים במשמרתם (במד׳ ח כו).

זאם ככה את עשה לי (להטיל עלי לבדי כל טרחו ותלונתו של העם) הרגני נא הרג (בם יא יה). ככה (כמו שנאמר שם קודם) יעשה לשור האחד וכו׳ כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם כל האזרח יעשה ככה את אלה (בם יה יא-יג). ונגשה יבמתו (של האיש שלא רצה ליבם את אשת אחיו המת) אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה (כמו שהיא עשתה) יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר׳ כה ט). ואמרו כל הגוים (כשיראו את חרבן הארץ) על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת (בם כט כג). ויאמר אליהם יהושע (לקציני הצבא) אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו כי ככה (כמו שעשה למלכים האלה) יעשה יי׳ לכל איביכם (יהוש׳ י כה). ככה (כמו שמספר שם על דבר בני עלי) יעשו לכל ישראל הבאים שם בשלה (ש״א ב יד). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני (כמו שעשית) ותשלחי את איבי (בם יט יז). ויעש לו (אדניה) רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ה-ו). ככה (כמו שנאמר שם) עשה לכם בית אל (הוש׳ י יה). כה אמר יי׳ ככה (כמו שנשחת האזור) אשחית את גאון יהודה (ירמ׳ יג ט). כה אמר יי׳ ככה (כמו שנשבר המוטה) אשבר את על נבבדנאצר מלך בבל (בם כח יא). ויאמר יי׳ ככה (כמו עגת השעורים) יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם (יחזק׳ ד יג). ככה (כמו שמספר שם) יעשה איוב כל הימים (איוב א ה). וקראו לפניו ככה (כמו שעושים לזה האיש) יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת׳ ו ט). גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמ׳ ה יג).—ואחרי מלת הדמיון כאשר: כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל (קהל׳ יא ה).—ובתלמ׳: אימתי שתעשו כ כ ה (כמו שנאמר שם) הדם מתכפר לכם (סוט׳ טו). ואמרה להן כ כ ה (כמו שפסקתם לי) תתנו לבנותיכם (ירוש׳ כתוב׳ ה ג ג).—שככה: מה דודך מדוד שככה השבעתנו (שה״ש ה ט). אשרי העם שככה לו (תהל׳ קמד יה).—וגם אם לא נאמר בפרוש הדבר המדמה אליו אך השומע מבין הכונה: ויאמר לו (יונדב לאמנון שהיו פניו רעים מפני תאותו לתמר) מדוע אתה ככה דל בן המלך בבקר בבקר (ש״ב יג ד), ר״ל כמו שאני רואה פניך דלים.—ככה...ככה, באופן אחד ובאופן אחר: זה אמר ככה וזה אמר ככה (דה״ב יח יט).—על ככה, על המעשה המדבר שם עליו: ומה ראו (היהודים) על ככה (לעשות הפורים באופן זה) ומה הגיע אליהם (אסת׳ ט כו).

כַּדְוְכַד,—שם אילן אשר פריו תלוי בשרשו: וממנו (ממין הצמחים) מה שהוא (הפרי) תלוי בשרשו כמו האילן אשר במצרים הידוע שנקרא כדוכד[1]) וממנו מה שפריו באמצע (קלונ׳ בן קלונ׳, ספ׳ הצמח, כ״י פריז).

***כַּבִּי**[2]), כביי, כבי, ש״ז,— המוח הרך הלבן הספוגי שבתוך הקנה, Mark; moelle, vif; marrow: שפופרת הקנה שהתכה לקבלה טהורה עד שיוציא את כל ה כ ב י י[3]) (כלים יז יז). שפופרת מאימתי מקבלת טומאה משיחסום ויקנב ר׳ יהודה אומר משיוציא ה כ ב י י[4]) שבתוכה (תוספתא בם ב״מ ז יב). התבואה שבחלון ו כ ב י י[5]) שיש בה ממש (אהל׳ יג ה).

כִּכָּר[6]), ש״נ, (ופעמים ישמש גם בלשון זכר), סמי׳ ככר, מ״ז ככרים, כהפס׳ ככרים, מ״ר ככרים, ככרות, סמי׳ ככרי, ככרות,—א) מקום נמוך באדמה, Niederung, bas-fond; low ground,—ובפרט ככר הירדן, מדרום בבקעת יריחו וסביבותיה ומצפון ממול צרתן: וישא לוט

---

[1]) לא נתברר לי מהות האילן ומה מקור שמו.

[2]) משק׳ שדי, ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כך גרסת הספרים, וכן גרסת רה״ג והרמב״ם, וכן העיד הר״ש כי כך הגרסה בכל הספרים המדויקים. והביא הערוך כנראה מרה״ג פרוש: יש בתוך הקנה קיפות ושמן כביי. ע״כ. וכן הרמב״ם: וכל הכביי ר״ל כל מה שבתוכו מהמוה הלבן אשר תמצאו בתוך הקנה. ע״כ. וכן הר״ש ושאר המפרשים. ואעפ״י שלא נודע לנו מקור מלה זו וגם צורתה קצת נותנת מקום לפקפק, בב״ז הסכמת כל רבי הלשון האלה מספקת להחליט לה משמ׳ זו.—[4]) כך בנוסח׳ התוספתא שהביא ר״ש במשנ׳ כלים שהובא בפנים. בנוסח׳ הדפוס׳ וכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ: משיוציא את ה ז כ ר מתוכה. —[5]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, וכן בנוסח׳ הרמב״ם. ורה״ג: כבאי, ופרש קורי עכביש. אבל הרמב״ם פרש גם כביי זה מלשון כביי שבמשנ׳ כלים, ואמר: וכבר התבאר בי״ז מכלים ש ה כ ב י הוא האריג הדק הלבן אשר ימצא בתוך הקנה הגדול והוא כמו אריגת העכביש והוא יקרא כבי. ע״כ. וכן הר״ש.

[6]) גם בבנענ׳, במשמ׳ משקל הכסף והזהב, ככר, ומ״ר ככרם. בארמ׳ ככרא. ולא נתברר מקורו. רוב החדשים הסכימו שהוא במקום כרכר, וסמך לזה כרכר במצרית המאוהרה. ובמשמ׳ העקרית של המלה כמו״כ יש לפקפק.

את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה וכו׳ ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן וכו׳ ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם (בראש׳ יג י-יב). ויאמר (המלאך ללוט) המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט (שם יט יז). וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר (שם כח). ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר׳ לד ג). וירץ אחימעץ דרך הככר (מםול הר אפרים) ויעבר את הכושי (ש״ב יח כג). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן (מ״א ז מו). — והגי הצר בקרקע העיר ירושלם שהוא מפליש מצפון לדרום והיה מחלק העיר לשני חלקים, המזרחי והמערבי, ושיוסף בן מתתיה אמר שנקרא גי עושי גבינה: ואהריו החזיקו הכהנים אנשי הככר[1]) (נחמ׳ג כב). ויאספו בני המשררים ומן[1]) הככר סביבות ירושלם (שם יב כח). — ב) ככר זהב ככר כסף, ככר ברזל, זהב, כסף או ברזל במדה קצובה לשקל בו אלה המתכיות[2]), Talent: ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב (ש״ב יב ל). וימצאה (את העטרה) משקל ככר זהב (דהי״א כ ב). — וכמות זהב וכסף וכדומה כמשקל הככר: ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש (שמות לח כד). ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שם כז). ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ״א ט כח). ככר זהב טהור יעשה אתה (שמות כה לט). וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב (מ״א ט יד). וישכר (אמציהו) מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר כסף וכו׳ ויאמר אמציהו לאיש האלהים ומה לעשות למאות הככר אשר נתתי לגדוד ישראל (דהי״ב כה ו-ט). תנה נא להם ככר כסף ושתי חלפות בגדים ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים[3]) כסף בשני

רוב החדשים אמרו שהכונה העקרית היא עגול, אבל אין כל יסוד לזה, לא יסוד לשוני ולא יסוד עניני. כי לא הצרוף ככר ולא כרכר אין להם, לא בעבר׳ ולא בשאר הלשונות השמיות, משמ׳ עגול. רק הפעל כרכר הריהים משמש בערב׳ גם במשמ׳ סבב. אך בפרוש אמרו המלונים הערבים שהוא ע״ש שהם חוזרים חלילה פעם אחר פעם, תרדיד בערב׳. ולפי הענינים שהמלה ככר משמשת בהם במקרא אין שום הכרח ליחס לה משמ׳ עגול, כי ככר הירדן אינה כלל עגולה אלא ארוכה וצרה, וגם ככר הזהב וככר לחם אין שום ראיה כי היו עגולות. ולכן אין לנו ליחס מקודם להשם ככר איזו משמ׳ עקרית בלי יסוד ולהכריח אח״כ את המלה בכ״מ שמושה שתתפרש עפ״י משמ׳ זו, כמו שעושים רוב החדשים ברוב פרושיהם, אלא עלינו לפרנס את המלה מעצמה, לפי עמק ענינה, ולראות אח״כ אם יש למשמ׳ זו סמך וסעד מחקירה הלשונית, ואם אי אפשר לפרש את כל שמושיה עפ״י משמ׳ אחת עקרית נאמר כי אין כל המשמ׳ נובעות מצרוף אחד עקרי אלא הן מלים ממקורות מתחלפים. והנה השמוש של המלה ככר בענין הירדן הוא ברור שהוא גי צר ועמוק והוא מה שנקרא בערב׳ ע׳ור a), במשמ׳ מקום עמק בקרקע, וכך הוא שמו המיוחד של ככר הירדן בערב׳ אלע׳ור. ואם נקבל דעת המדקדקים החדשים, ברט ואחרים, כי ככר נצטמצמה מן כרכר, יש למשמ׳ זו של ככר גם סמך בלשון ערבית, שהשם כרכורה b) משמש ממש במשמ׳ זו, אמר מחיט אלמחיט בערך כרכר: אלכרכורה ואד בעיד אלקער, ע״ב, ובעבר׳: כרכורה הוא גי רב העמקות. ועי״ז זכינו לפרוש נכון גם להשם ככר בנחמ׳ שנתחבטו בו המפרשים, ועי׳ הערה לקמן. — [1]) התקשו המפרשים בפרוש ככר זו, קצתם אמרו כי הכונה בה לככר הירדן, ור״ל הכהנים שישבו בככר הירדן, וקצתם, שקשה להם זה יען כי לא מצינו שהכהנים התישבו בככר הירדן, פרשו השם ככר כאן במשמ׳ גליל, ממשמ׳ העגול שיחסו להמלה ככר. אבל כבר הוכחתי בהערה הקודמת שאין שום יסוד ליחס לככר משמ׳ של עגול וגליל, ושמשמ׳ האמתית של ככר היא גי. ודבר ידוע הוא שהקרקע שעליו בנויה ירושלם קרוע מצפון לדרום בגי, שהיה עמוק לפנים וחלק לפנים את העיר לשתים, החלק המזרחי והחלק המערבי, והוא הגי שהזכיר יוסף בן מתתיה (מלחמ׳ היהודים ה 7 א), ואמר כי הוא נקרא tyropeon, ומשמ׳ היא עושי גבינה, וכבר נשאו ונתנו החכמים חוקרי עתיקות ירושלם בדבר הגי הזה אם נזכר בתנ״ך ואמרו קצתם שהשם עושי גבינה הוא תרגום השם השפות (נחמ׳ שם יג), ע״ש שפות החלב, ואחרים שערו השערות אחרות, כלן דחוקות ואינן מניחות הדעת. עכ״פ, הגי הזה היה חשוב ודבר טבעי הוא שנזכר בנחמ׳ במקום שנזכרו כל חלקי העיר, ולפי תכונתו השם ככר לפי משמ׳ האמתית, נאותה לו, וכן יקראו לו הערבים גם עתה אלואד. ונראה שבימי נחמיה ישבו בו הכהנים והמשוררים. — [1]) כבר העידו החדשים כי לפי התרגום היוני הנוסחה הנכונה היא מן הככר וסביבות ירושלם, והכונה היא שנתאספו בני המשוררים מתוך העיר ומסביבות ירושלם ומשאר המקומות שבקשום משם והביאום לירושלם ליום חנכת החומות, כמו שנאמר שם בפסוק כז. — [2]) כבר הזכרתי כי במשמ׳ זו נמצאה מלה זו גם בכתבות הכנעניות. ואמרו החדשים, כי בלשון מצרית המאוחרה נמצאה מלה זו בצורה כרכר, ואולי מקור המלה במשמ׳ זו היא מצרית. — [3]) בהקלת התנועה של הכף השניה לא ידוע לאיזו סבה.

a) غور b) كركورة

חרטים (מ"ב ה כב-כג). ויקן את ההר שמרון מאת שמר בככרים[1]) כסף (מ"א טז כד). ואשקלה על ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים (עזר' ח כו). הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל (דהי"א כב יד). ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים חמשת אלפים וכו' וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה אלף ככרים (שם כט ז). ויעש את בית קדש הקדשים וכו' ויחפהו זהב טוב לככרים שש מאות (דהי"ב ג ח). ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב (מ"ב ה ה). שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר (דהי"א כט ד).—שקל כך וכך ככרים, שקל ונתן כסף או זהב בכך וכך משקל ככרים: שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול (מ"א כ לט). ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך (אסת' ג ט).—ובתו"מ: אמר ר"ח שחצית גדולה היתה בבני כהנים גדולים שיותר מששים ככרי זהב היו מוציאין בה (ירוש' שקל' ד מח). היה שלמה נוטל אלף ככרי זהב ומכניסן לכור ומוציאן עד שהוא מעמידן על אחד (שם ו נ:). והיו בה ע"א קתדראות של זהב כנגד ע"א של סנהדרי גדולה כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד ריבוא ככרי זהב (סוכ' נא:). אבן יקרה היתה בה (בעטרה של דוד) ששוה ככר זהב (ע"ז מד.). — ואמר הפיטן: וכמו נתן חשבון על כל, כן נתן משקל ופלס לכל, מתחיל מככר עד פרוטה קטנה, ככר הגדול כגדל שני מנה (ר"א קליר, שבת שקל', אז ראית).— והמשורר אמר: ומלא אל דבר אבי לשבטו בני השיר ומקריבי קטורה, ודבר דברהּ זרש לקונה בככריו מתי שי באגורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, קכז). — ג) ככר לחם, מ"ר ככרות לחם, כמות פחות או יותר גדולה של עיסה עשויה בצורה מן הצורות ואפויה[2]), Laib miche; loof of bread: וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד (שמות כט כג). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם (ש"א ב לו). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האפים (ירמ' לז כא). כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו). ויחלק (דוד) לכל איש ישראל מאיש ועד אשה לאיש ככר לחם ואשפר ואשישה (דהי"א יז ג). — ומ"ר בסמי': תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי (שופט' ח ה). אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם (ש"א י ג). — ובתו"מ במשמ' זו: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר וכו' (פאה ח ז). המוציא ככר לרשות הרבים (שבת י ה). לימד על ככר שני שמטמא את השלישי (סוט' ה ב). מצא עגול ובתוכו חרס (מצא) ככר ובתוכו מעות (ב"מ ב א). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים (שם ה ט). שבועה שלא אוכל ככר זו (שבוע' ג ז). עשרה שהיו מהלכין בדרך אעפ"י שכולן אוכלין מככר אחד וכו' ישבו לאכול אעפ"י שכל אחד ואחד אוכל מככרו וכו' (תוספתא ברכ' ה כד). אמר אחד מהן לחבירו ככר זו קרבן אם טועמו אני וכו' הריני נזיר אם אוכל ככר זו (שם נדר' א ב). אמר לו צא ואכול ככר ואתה נותן את דמיה (שם ע"ז ז י). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך וכו' כשהיו כולם זקוקין לככר אחד (ירוש' ברכ' ו י.). והוא שתהא ככר נוגעת במגופה עצמה (שם תרומ' י מז.). ככר זה (אסור) עלי כיום שמת בו אבא (שם נדר' א לו ג). אמר הככר הזה נדור ממני וכו' הריני נדור מככר זה והוא ממני (שם שם ד). היתה לפניו ככר של הפקר ואמר ככר זו הקדש (בבלי שם לד:). אמר רבא כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם (סוט' ד:). לככר נקוב שתלוי באוירו של בית הטפש אומר מי יכול להוריד לזה (מד"ר בה"ב, ראהו כתס). האומר לחבירו ככרי זו אסורה עליך (רמב"ם נדר' ס ד).--ומ"ר: שני ככרים אחד טמא ואחד טהור אבל את אחד מהם ועשה טהרות (טהר' ה ו). מקרצות נושכות זו בזו וככרים נושכין זה בזה (שם א ז). בחמשה ככרין אבל בככר אחד וכו' (ירוש' נדר' א לו ד). מצילין סל מלא ככרות ואעפ"י שיש בו מאה סעודות (שבת יו ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכו' וכן האשה מחברתה ככרות (שם כג א). (אם מצא) ככרות של נחתום מחרוזות של דגים וכו' הרי אלו שלו (ב"מ ב א). השרץ בפי החולדה ומהלכת על גבי

ועי' הערה לקמן. — [1]) אמרו החדשים כי אין זה נקוד אמתי וצ"ל ככרים ונקדו הכף בשוא לרמוז כי אולי צריך פה ככרי כסף בסמיכות. אבל השערה זו רחוקה, יען ככרי כסף בלי המספר כמה ככרים אינו טבעי במקום הזה. — [2]) לא נתברר מקור משמ' זו להמלה ככר. החדשים אומרים שהוא על שם צורתו העגולה, אבל כבר נתברר למעלה כי אין יסוד למשמ' העגול שהחדשים מיחסים להצרוף ככר, ואין שום הוכחה כי ככר הלחם היתה לפנים דוקא בצורה עגולה.

ככרות של תרומה (טהר׳ ד ב). היתה מקל בידו ובראשה מזקין טמאין וורקה לבין ככרות טהורין (שם ט). במה דברים אמורים בככרות של בעל הבית אבל בככרות של נחתום וכו׳ (תוספתא טבו״י א ג). גבשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות (ברכ׳ לט:). ככרות של בבל שנושכות זו מזו (פסח׳ מח:), שתי ככרות הנדבקות בתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו (כותי׳ מח:). אמר רב אלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות להם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנה׳ קד.). מעשה בשפחתו של רבן גמליאל שהיתה אופה ככרות של תרומה (נדה ו:). נוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים ונוטל שתי ככרות ופרוסה ומניחה בתוך השלימה ובוצע משתי ככרות ומברך קודם וכו׳ (סדר רע״ג ה׳ג, פסח פב יה). — ואמר הפיטן: הקוה ובדוק (חמץ) אחר השרץ שאין דרכו לפרר ככריו (ר״י הלוי, הזכר׳ לפסח, כ״י, בקיט״מ). — ואמר המשורר בהשתמשו בשתי משמ׳ המלה: צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית ככר, ואשו מסעד לבי עד מארק יין לא פת, ככה (רמ״ע, תרשיש ב ג). — ומשל: אמר משה לפני המקום אדוני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם, אומרים לחמור טול כור של חטים ונחתוך ראשך אומרים לאדם טול ככר ורד לשאול (ספרי במד׳ נה). רשב״י אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות (שם דבר׳ מ). בעל הבית יודע כחו של ככרו (ירוש׳ ברכ׳ ח יג). — *ככר של דבלה, דבלה עשויה בצורת ככר: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים אם ראוין לעשות ככר דבלה שלם׳ מנה (בכי׳ א ג). היה (אילן) אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושין (שם ד). — ד) ככר עפרת, התיבה שטוחה של עפרת למכסה לכלי להכביד ולדחק הנמצא בתוכו: זאת האיפה היוצאת וכו׳ והנה ככר עפרת נשאת וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה וכו׳ וישלך את אבן העופרת אל פיה (זכר׳ ה ו-ח). — ובכלל חתיכה גדולה של מתכת במשקל קצוב: ראובן היה לו עסק סופרת עם שמעון שנתן לו מעות מוקדמים כדי שיתן לו כ״ב ככרי עופרת לערך שנתפשרו ביניהם וכו׳ ושמעון טוען כי ראובן נתן לו כתב ידו על שפת הים שכשישבע הערל שהיה חייב לשמעון על סך הככרים שאמר שהוליך למקום המינחד הנזכר ישלם לו סך הככרים ההם (ש״ת תורת אמת לב).

א. כל[1], (כול), כל-, כלו, כל׳ה, כלה, (כלא), כלך, כלך, כלכם, כלנו[2]), כלם, כלו-, כלהם[3]), כלנה, כלהנה[4]), — מלה מורה שהדבר שידבר עליו אינו דבר אחד בלבד או חלק מהדבר או מקצת מהדברים שיש בעולם או שנזכרו בהמדבר, אלא כמה שיש דברים בעולם, או הדבר בשלמותו, או כמה דברים שנזכרו בהענין, ותשמש א) במשמ׳ הדברים שישנם בעולם או שנזכרו בענין, alles, tout; all: כי חנני אלהים וכי יש לי כל (ברא׳ לג יא). תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל ועבדת את איביך וכו׳ ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל ונתן על ברזל על צוארך (דבר׳ כח מז-מח). כי תאכלם בחסר כל בסתר (שם נז). ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו (ירמ׳ מד יח). אנכי יי׳ עשה כל נטה שמים לבדי (ישע׳ מד כד). אסף אסף כל מעל פני האדמה נאם יי׳ אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים וכו׳ (צפנ׳ א ב-ג). תמשילהו (את האדם) במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהל׳ ח ז). כל פעל יי׳ למענהו וגם רשע ליום רעה (משלי יו ד). אנשי רע לא יבינו משפט ומבקשי יי׳ יבינו כל (שם כח ה). הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איוב יג א). ידעת כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה (שם מב ב). לך יי׳ הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ (דהי״א כט יא). — *כל יוכל: להודיע גבורתו של הקב״ה שהוא כל יוכל בלא מאורות מצמיח אדמה (מדרש תדב״א א). — כל אשר: כל אשר

---

[1]) מן כלל, והוקלה הלמד בסכרת ונשמרה בנטיות, והיא מלה קדומה משתפה לכל הלשונות השמיות, בערב׳ كل a), והיתה הכף גם בעברי׳ בתחלה בתנועת קול השורק גם בהפסק, ונשתנה אחר כך, עפ״י הנטיה הכללית של הלשון העברית, קול זה לקול החולם בסכרת בהפסק או לפחות לא בחבור גמור עם המלה שלאחריה, ואמרו כל, אך בהקף להמלה שלאחריה הוסיפו לאמר כל-דבר, וכמו כן בנטיה הגן הדגש על קול השורק ואמרו כלו, כלך, וכו׳, ובזמן מאוחר התחילו לאמר גם בהקף בקול החולם ונקדוהו אז בקמץ כל-, שהוא הסימן של קול החולם שקבלה מלה מן המלים בזמן מאוחר, קרוב לזמן תקון הנקוד. — [2]) כמו בנו, לנו, וכמו מודעתנו (רות ג ב). — [3]) לפי דעת המדשים במקום כלהם. — [4]) במקום כלהנה.

---

a) كل

בארץ יגוע (ברא' ו יז). הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא (שם לא מג). הנה לך כל אשר למפיבשת (ש"ב טז ד). וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). — ועם הַ הידיעה הַכל: לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הַכל הוא (ירמ' י יו). כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הַכל (ישע' סה ח). תקעו בתקוע והכין הַכל ואין הלך למלחמה (יחזק' ז יד). הבל הבלים הַכל הבל (קהל' א ב). והנה הַכל הבל ורעות רוח (שם יד). את הַכל עשה יפה בעתו (שם ג יא). הַכל הולך אל מקום אחד הַכל היה מן העפר וְהַכל שב אל העפר (שם כ). לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הַכל (שם י יט). סוף דבר הַכל נשמע את האלהים ירא (שם יב יג). כי ממך הַכל ומידך נתנו לנו (דהי"א כט יד). — ועם בל"ם: ויי' ברך את אברהם בַּכל (ברא' כד א). ערוכה בַּכל ושמרה (ש"ב כג ה). ומלכותו בַּכל משלה (תהל' קג יט). הנודר מן הדגן אסור בכל ומותר בפירות האילן ובירק (נדר' ז ב). לַכל זמן (קהל' ג א). ויתן לו מעשר מִכל (ברא' יד כ). — ב) במשמ' קבוץ הדברים שנזכרו למעלה או הדברים הידועים ומפרסמים: כירק עשב נתתי לכם את כל (ברא' ט ג), לאמר את חית הארץ ועוף השמים ורמש האדמה שנזכרו שם למעלה. שנים מִכל תביא אל התבה (שם ו יט). ויבא לי ואכל מִכל (שם כז לג). — ועם הַ הידיעה הַכל: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו' וככר לחם אחת וכו' ושמת הַכל על כפי אהרן (שמות כט כב-כד). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר וכו' והקטיר הכהן את הַכל המזבחה (ויקר' א ח-ט). ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הַכל מוצק (מ"א ז לג). ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים והחטים למנחה הַכל נתתי (דהי"א כא כג). ראשית דגן תירוש ויצהר וכו' הַכל לרב הביאו (דהי"ב לא ה). — ובתו"מ: הכל צפוי והרשות נתונה (אבות ג טו). הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים (שם טז). נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מהכל (תוספתא תרומ' ח ג). לא בראתי את הכל אלא בשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי (תנחומא שמיני ג). — ובמשמ' האנשים שנזכרו למעלה או שישנם בעולם: ולקחתי את שארית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול (ירמ' מד יב). עיני כל אליך ישברו (תהל' קמה טו). ויושע יי' את יחזקיהו ואת

ישבי ירושלם מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל וינהלם מסביב (דהי"ב לב כב). — ועם הַ הידיעה הַכל, האנשים הנזכרים או האנשים שיש בעולם: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים וכו' הַכל גבורים עשי מלחמה (מ"ב כד טז). ותהי לכם חזות הַכל (של הנביאים והראשים הנזכרים שם) כדברי הספר החתום (ישע' כט יא). יי' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (והנה) הַכל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהל' יד ב-ג). למשפטיך עמדו היום כי הַכל עבדיך (שם קיט צא). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הַכל נשכח (קהל' ב טז). — ובתו"מ: הכל שוין שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על אחר שתתגרש (סוט' ב ו). הכל מעריכין ונערכין (ערכ' א א). הכל כשרים לראות את הנגעים (נגע' ג א). בשעה שאתה רואה שהתורה חביבה על ישראל והכל שמחין בה את הוי מפזר בה וכו' ובשעה שאתה רואה שהתורה שכוחה מישראל ואין הכל משגיחין עליה את הוי מכנס בה (הלל הזקן, תוספתא ברכ' ז כד). הכל נידונין בר"ה וגזר דינם מתחתם ביוה"כ (שם ר"ה א יג). חכם שמת הכל קרוביו הכל קורעין עליו הכל חולצין הכל סופדין הכל מברין עליו (שם מו"ק ב יז). רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו הכל מליזין עליו (ירוש' דמאי ב כב ג). ואל יספר עם אשה בשוק וכו' ואפילו היא אחותו מפני שאין הכל בקיאין בקרובותיו (בבלי ברכ' מג:). הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). בערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם זה שהכל מתבשמין בו (ערוב' נד.). אמר אביי הכל מודים בבא על הסוטה שאין הולד ממזר (יבמ' מט.). ששנת בצורת היתה והיו הכל רצין לבית הגרנות (סנה' יב.). הכל יודעים שאביך ירא שמים הוא (שם ע:). אבל בעדים דברי הכל בעמידה (שבוע' ל:). — ועם בל"ם, בַּכל, בכל האנשים: ידו בַּכל ויד כל בו (ברא' טז יב). — לַכל: כי מקרה אחד לַכל (קהל' ט ג). — מִכל, מכל האנשים: והרביעי יעשיר עשר גדול מִכל (דני' יא ב). — מִכל אֲשֶׁר: ותרע לעשות מִכל אשר היו לפניך (מ"א יד ט). — מִכל שֶׁ: גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מִכל שהיו לפני בירושלם (קהל' ב ז). וגדלתי והוספתי מִכל שהיה לפני בירושלם (שם ט). — ג) בחבור עם שֵׁם אחריו, ביחוד להורות שהכונה היא לא על חלק מהדבר אלא על הדבר בשלמותו, the whole; tout entier; ganz: וימת

יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא (שמות א ו). והמספר וכל עבדתו (במד׳ ג לא). מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש׳ א ד). וכל לחם צידם יבש היה נקדים (שם ט ה). ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא (שופט׳ ט מה). ואבנר ואנשיו הלכו בערבה כל הלילה ההוא (ש״ב ב כט). לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ׳ ג ח). ויער יי׳ את רוח זרבבל וכו׳ ואת רוח כל שארית העם (חגי א יד). ויתן לו המלך כיד יי׳ אלהיו עליו כל בקשתו (עזר׳ ז ו). הכל היום יחרש החרש לזרע (ישע׳ כח כד). — ועם בבל״ם: וינח (הארבה) בכל גבול מצרים (שמות י יד). ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ (ויקר׳ כה כד). בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול (יהוש׳ ט א). וישלחה בכל גבול ישראל (שופט׳ יט כט). ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה (מ״ב כב כ). וככל ההזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש״ב ז יז). ואת מיתריו לכל עבדתו (במד׳ ג כו). ויאמר דויד לכל קהל ישראל (דהי״א יג ב). — וכף קמוצה ומקף אחריה: ויבחר לו לוט את כל־ככר הירדן (בראש׳ יג יא). מנער ועד זקן כל־העם מקצה (שם יט ד). וינהג את כל־מקנהו ואת כל־רכשו אשר רכש (שם לא יח). אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל־עמי וכו׳ ראה נתתי אתך על כל־ארץ מצרים (שם מא מ־מא). והקטרת את כל־האיל המזבחה (שמות כט יח). ויקם העם כל־היום ההוא וכל־הלילה וכו׳ ויאספו את השלו (במד׳ יא לב). גפרית ומלח שרפה כל־ארצה לא תזרע ולא תצמח (דבר׳ כט כב). והארץ הגבלי וכל־הלבנון מזרח השמש (יהוש׳ יג ה). כל־העם הנותר מן האמרי (מ״א ט כ). ובן הדד מלך ארם קבץ את כל־חילו ושלשים ושנים מלך אתו (שם כ א). וישב אל איש האלהים הוא וכל־מחנהו (מ״ב ה יה). — ומצוי בתו״מ: נזיר שהיה שותה כ ל היום (נזיר ו ד). ושאר כ ל הגוף לא פלט (סוט׳ א ז). הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו כהכשר כ ל נזקו (ב״ק א ב), ועוד הרבה. — ועם ה הידיעה, הכל: ויאמר מפיבשת אל המלך (לא בלבד חצי השדה יקח ציבא עבדי אלא) גם את הכל יקח (ש״ב יט לא). וארז אל הבית פנימה וכו׳ הכל ארז אין אבן נראה (מ״א ו יח). — ובתו״מ: שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר ר׳ יוסי א״כ מה הפסיד הרמאי אלא ה כ ל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים סותר את ה כ ל ר׳ אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעת (נזיר ג ג). — ועם בבל״ם: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל־הככר (בראש׳ יט יז). כי בכל־כחי עבדתי את אביכן (שם לא ו). לא ראיתי כהנה בכל־ארץ מצרים לרע (שם מא יט). ואהבת את יי׳ אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך (דבר׳ ו ה). אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל־המקום בעבורם (בראש׳ יח כו). — וככנ׳: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (בראש׳ כה כה). והר סיני עשן כלו (שמות יט יח). כלו (הנגע) הפך לבן (ויקר׳ יג יג). אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במד׳ כג יג). וימלכהו אל הגלעד וכו׳ ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כלה (ש״ב ב ט). וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון (ישע׳ ט ח). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים (משלי כד לא). זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו (איוב כא כג). חכו ממתקים וכלו מחמדים (שה״ש ה יו). וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (בראש׳ יג י). והנבא עליו ועל מצרים כלה (יחזק׳ כט ב). ועל אדום כלא[1] (שם לו ה). מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה (איוב לד יג). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע׳ כב א). כלך יפת רעיתי ומום אין בך (שה״ש ד ז). אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך (ישע׳ יד כט). — ובתו״מ: עד שיצא ניסן כ ו ל ו (נדר׳ ח ה). שהנדר שהותר מקצתו הותר כ ו ל ו (שם ט ו). שנים אוחזין בטלית וכו׳ זה אומר כ ו ל ה שלי וזה אומר כ ו ל ה שלי וכו׳ זה אומר כ ו ל ה שלי וזה אומר חציה שלי (ב״מ א א). — ואחרי כל: אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כלה (יחזק׳ יא יה). — ובתו״מ: כ ל העולם כ ו ל ו לא נברא אלא בשביל זה (ברכ׳ ו:). כ ל השנה כ ו ל ה אדם מתפלל האל הקדוש (שם יב:). כ ל העולם כ ו ל ו נזונין בשביל חנינא בני (שם יז:). אמרו עליו על ריב״ז שהיה יושב בצילו של היכל ודורש כ ל היום כ ו ל ו (פסח׳ כו.). הכופר בה (בע״ז) כמודה ב כ ל התורה כ ו ל ה (קדוש׳ מ.). הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו ל כ ל העולם כ ו ל ו וזרעו מלח (שם ע.). — וגם בלי ה הידיעה וכנו׳: ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל־לב ובכל־נפש (מ״ב כג ג). ויאכלו את ישראל בכל־פת

---

[1] כלה קרי.

(ישע' ט יא). — ו ל ר ב י ם, במשמ' לא מקצתם אלא כמה שיש בהם, all ; tous ; alle : בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (בראש' ג יז). ונברכו בך כל משפחת האדמה (שם יב ג). נמגו כל ישבי כנען (שמות יט יה). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל (במד' יד ב). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל (יהוש' א יד). ויעל יהושע מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל (שם י ז). ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים (שופט' ב ז). וכל הערים אשר במעבר יעדרון (ישע' ז כה). כל חיתו שדי אתיו לאכל (שם נו ט). וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים (יחזק' כז כט). שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ (יואל א ב). בחרב ימותו כל חטאי עמי (עמוס ט י). עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך (עובד' א ז). כל שמעי שמעך תקעו כף אליך (נחו' ג יט). — ועם בכל"מ: לעיני בני חת בכל באי שער עירו (בראש' כג יח). והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (שמות ג כ). כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות (שם יב כ). ועד אנה לא יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבו (במד' יד יא). והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים (דבר' כח לז). לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ"ב יח ה). וגם אני נתתי לכם נקיון שנים וכו' וחסר לחם בכל מקומתיכם (עמו' ד ו). ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך (אסת' ג ח). למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר' כ יח). ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד (ש"ב ז יז). לכל באי שער עירו (בראש' כג י). מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד (שופט' י יח). מה מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (שם לב יא). לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר' טז ל). בך בחר יי' אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה (דבר' ז ו). — וכף קמוצה ומקף אחריה: וימת יוסף וכל־אחיו (שמות א ו). ונלכד את כל־עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם וכו' כל־אלה ערים בצרת חומה (דבר' ג ד-ה). כל־ישבי ההר מן הלבנון עד משרפת מים כל־צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל (יהוש' יג ו). ויאסף יהושע את כל־שבטי ישראל שכמה (שם כד א). ויקמו כל־הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו (מ"א א מט). והשארתי בישראל שבעת אלפים כל־הברכים אשר לא כרעו לבעל (שם יט יח). שומר יי' את כל־אהביו ואת כל־הרשעים ישמיד (תהל' קמה כ). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל־הרגיה (משלי ז כו). בלע ישראל בלע כל־ארמנותיה (איכ' ב ה). — ומצוי מאד בתו"מ: לא על משה בלבד אמרו אלא על כ ל הצדיקים (סוט' א ט). כ ל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת (שם ב א). ושאר כ ל הנשים או שותות או לא נוטלות כתובה (שם ד ג). אותן הימים מותרים ושאר כ ל הימים אסורים (נדר' ט ו). — וגם עם שם בלי ה' הידיעה ובלי כנויים: כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (ישע' כח ח). בכל־רחבות מספד ובכל־חוצות יאמרו הו הו (עמו' ה טז). ויכרתהו זרים וכו' ובכל־גאיות נפלו דליותיו (יחזק' לא יב).—ובמשנה: אומר לה (האב לבתו כשהיא נשאת) כ ל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין וכן הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כ ל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין (נדר' י ד). — ועם בכל"מ: ויהי רעב בכל־הארצות (בראש' מא נד). וישב ישראל בכל־ ערי האמרי (במד' כא כה). מי בכל־אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי (מ"ב יח לה). כי אעשה כלה בכל־ הגוים (ירמ' ל יא). צדיק יי' בכל־דרכיו וחסיד בכל־ מעשיו (תהל' קמה יז). אשימה עלי מלך ככל־הגוים אשר סביבתי (דבר' יז יד). ככל־חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו (במד' ט ג). ככל־המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים (ש"א ח ח). וינשק לכל־אחיו (בראש' מה טו). כן תעשה לכל־הערים הרחקת ממך מאד (דבר' כ טו). וישראל אהב את יוסף מכל־בניו (בראש' לז ג). וקבצתי אתכם מכל־הגוים ומכל־המקומות אשר הדחתי אתכם שם (ירמ' כט יד). וטהרתים מכל־עונם אשר חטאו לי וסלחתי לכ ו ל[1]) עונותיהם (שם לג ח). דרשתי את יי' וענני ומכל־מגורותי הצילני (תהל' לד ה).—ובמשנה: הבא על אחת מ כ ל העריות שבתורה (יבמ' ו ב). נדר באחד מ כ ל משמשי המזבח (נדר' א ג). — ועם כנו': כלנו בני איש אחד נחנו (בראש' מב יא). כלנו כצאן תעינו (ישע' נג ו). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו (מלא' ב י). כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו (דבר' א כב). הנה כלכם בני ישראל (שופט' כ ז). הקבצו כלכם ושמעו (ישע' מח יד). כלכם פשעתם בי (ירמ' ב כט). הן אתם כלכם חזיתם (איוב כז יב).

---

[1]) לכל קרי.

גם לכֻלְּכֶם יתן בן ישי שדות וכרמים (ש"א כב ז). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי' כי כוּלָּם[1]) ידעו אותי למקטנם ועד גדולם (ירמ' לא לג). המה יאבדו ואתה תעמד וכֻלָּם כבגד יבלו (תהל' קב כז). וישליכום מראש הסלע וכֻלָּם נבקעו (דהי"ב כה יב). כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכֻלָּם ישמח (קהל' יא ח). הן עם אחד ושפה אחת לכֻלָּם (בראש' יא ו). ולא נמצא מכֻּלָּם כדניאל (דני' א יט). שֶׁכֻּלָּם מתאימות ושכלה אין בהם (שה"ש ד ב). ובליעל כקוץ מֻנָד כֻּלָּהֶם כי לא ביד יקחו (ש"ב כג ו).—ובתו"ם: מזבח הזהב היה נתון באמצע משוך קימעא כלפי הצפון וכולהם היו נתונין משליש הבית ולפנים (ירוש' שקל' ו ג). בשקושר כולהם ואחר כך חתמו ג' הראשונים (שם גיט' ח מט ד). מפני שהיו כ"ב אלף של בכורות ורע"ג וכולהם היו בכורות (מד"ל במד' כ). יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו עלי היו כֻלָּנָה (בראש' מב לו). רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כֻּלָּנָה (משלי לא כט). בזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד מדה אחת קצב אחד לכֻלָּהְנָה (מ"א ז לז). — *וכֻלָּהֶן: שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש' פאה ב יז). — וכפול, כָּל... כֻּלָּם: כָּל-מלכי גוים כֻּלָּם שכבו בכבוד איש בביתו (ישע' יד יח).—ובתלמ': אמר ריב"ל כל השמנין כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר (שבת כג.). — ולקבוץ: המה וכָל-החיה למינה וכָל-הבהמה למינה וכָל-הרמש הרמש על הארץ למינהו וכָל-העוף למינהו (בראש' ז יד). שריך סוררים וחברי גנבים כֻּלּוֹ אהב שחד ורדף שלמנים (ישע' א כג). כי כֻלּוֹ חנף ומרע (שם ט טז). כי מקטנם ועד גדולם כֻּלּוֹ בוצע בצע ומנביא ועד כהן כֻּלּוֹ עשה שקר (ירמ' ו יג). כֻּלֹּה (העם הכשדי) לחמס יבוא (חבק' א ט). ובהיכלו כֻּלּוֹ אמר כבוד (תהל' כט ט).—ד) במשמ' לא אחד בלבד אלא גם אחריו, jeder; chacun; every one: כָּל בכור בניך תפדה (שמות לד כ). כָּל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכו' וכָל-איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וכו' כָּל-מרים תרומת כסף ונחשת וכו' וכֹל אשר נמצא אתו עצי שטים וכו' וכָל-אשה חכמת לב בידיה טוו (שם לה כב-כה). כָּל הרג נפש וכֹל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (במד' לא יט). כי תועבת יי' אלהיך כָּל-עשה אלה (דבר' כה טז). כלו חנף ומרע וכָל-פה דבר נבלה (ישע' ט טז). וכֹל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (שם יט ז). סגר כָּל-בית מבוא (שם כד י). כֹּל עבר עליה ישם (ירמ' יט ח). ותעשי לך רמה בכָל-רחוב (יחזק' יו כד). ומשכלים בכָל-חכמה (דני' א ד). אלו נאמרין בכל לשון (סוט' ז א). מכֹּל חגר חגרה ומעלה (מ"ב ג כא).—ועם ה הידיעה: אל כָּל-המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (בראש' כ יג). כָּל-הבן הילוד היארה תשליכהו וכל-הבת תחיון (שמות א כב). בכָל-המקום[1]) אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שם כ כד). כֹּל העבר על הפקדים (שם ל יד). כֹּל הקרב הקרב אל משכן יי' ימות (במד' יז כח).—ובתו"ם: הזאב והארי והדוב וכו' כל הקודם להורגן זכה (סנה' א ד). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (שם ה ב). ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים (אבו' ב ה).—כל מי: כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם (יומ' ב א). כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה' ו א).—בכָל-יום, בכָל-לילה וכדומה: יגעתי באנחתי אשחה בכָל-לילה מטתי (תהל' ו ז). ואל זעם בכָל-יום (שם ז יב). בטחו בו בכָל-עת (שם סב ט). בכל יום תורמין את המזבח (יומ' א ח). בכל יום היה חותה בשל כסף (שם ד ד). בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש ויורדין במערבו (שם ה).—ובכפילת השם: להנתן דת בכָל-מדינה ומדינה גלוי לכל העמים (אסת' ג יד). ובכָל-מדינה ומדינה ובכָל-עיר ועיר (שם ח יז). ובכָל-עיר ועיר צנות ורמחים (דהי"ב יא יב). ובכָל-יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת' ב יא). להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכָל-שנה ושנה (שם ט כא). והימים האלה נזכרים ונעשים בכָל-דור ודור (שם כח). חייב על כל שבת ושבת וכו' על כל אב מלאכה ומלאכה (שבת ז א). שהיו ישראל עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר (סוט' ה ד).—*הַכֹּל, במשמ' כָּל-דבר, ואמר בן סירא: אין לאמר זה למה זה כי הכל לצרכו נבחר אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו יגבר (כ"ס גני' לט כא).—ובתו"ם: הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר (פאה ב ג). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר (חול' א ב). בכל עושין מחיצה באבנים במחצלות בקנים ובקשין (תוספתא כלא' ד ג). לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה).—והַכֹּל, במשמ' כל אדם, כל אחד: הכל שוחטין (חול' א א). הכל

—[1]) הוו לסימן השורק, כמו יוּלַּד (שופט' יח כט), הוּכָּה (תהל' קב ה), ועוד. — [1]) יש סוברים שזה תקון סופרים במקום בכל מקום מפני קדושת ירושלם.

ממירים (תמור׳ א א). —*הכ״ל, במשמ׳ בכל דבר, בכל מקרה: ה כ ל כמנהג המדינה (ב״מ ז א), בכל דבר ובכל מעשה צריך להתנהג לפי מנהג המדינה. ה כ ל לפי המדה ה כ ל לפי הזמן (שם ג ז). במה דברים אמורים (שהבעל חיב לתת לאשתו כמה שנקצב שם) בעני שבישראל אבל במכובד ה כ ל לפי כבודו (כתוב׳ ה ט). ה כ ל לפי מקום נדרו אם היה בהר בהר ואם היה בבקעה בבקעה (נדר׳ ח ד). ה כ ל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). ה כ ל הולך אחר החתום (ברכ׳ יב.). ה כ ל הולך אחר המעמיד (שבת טו:). ה כ ל הולך אחר המראה (חול׳ כו.). — ה) כָל-איש, במשמ׳ מי שיהיה, וכל דבר, במשמ׳ מה שיהיה, irgend einer, etwas; quelque; auy, whosoever: וְכ״ל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו׳ (בראש׳ ב ה). וכי יהיה בו מום פסח או עור כ״ל מום רע (דבר׳ יה כא). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כָל-דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). וְכ״ל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (בראש׳ ב יט). ונשבע על שקר על אחת מִכ״ל אשר יעשה האדם לחטא בהנה (ויקר׳ ה כב). כל ימי נזרו מִכ״ל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). או השליך עליו כָל-כלי בלא צדיה (שם לה כב). ונשמרת מִכ״ל דבר רע (דבר׳ כג י). היקח ממנו (מעץ הגפן) עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד לתלות עליו כָל-כלי (יחזק׳ יה ג). — ובתו״מ: אחד שור ואחד כ ל בהמה (ב״ק ה ז). אבל כ ל מאכל ולא אכל מלח שתה כ ל משקין ולא שתה מים (ברכ׳ מ:). —ומצוי השמוש *כ״ל שֶׁ, במשמ׳ כ״ל דבר שֶׁ, כ״ל אחד שֶׁ, בכל אופן שֶׁ, בכל מקרה שֶׁ: כלל אמרו בפאה כ ל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חיב בפאה (פאה א ד). כלל גדול אמרו בשביעית כ ל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי׳ ז א). כל שהוא בתוך רובע עולה במדת בית רובע (כלא׳ ב י). איזוהי הצר שהיא חייבת במעשרות וכו׳ ר״ע אומר כ ל שאחד פותח ואחד נועל פטורה ר׳ נחמיה אומר כ ל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה חיבת ר׳ יוסי אומר כ ל שנכנס ואין אומר מה אתה מבקש פטורה (מעשר׳ ג ה), כל חצר. כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א), כל איש השוכח. ועוד

כלל אחר אמרו כ ל הכשר להצניע וכו׳ ו כ ל שאינו כשר להצניע (שם ג), כל דבר הכשר. כ ל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת ו כ ל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שם כב ב). כלל אמר אבא שאול כ ל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג), כל דבר שאני זכאי באמירתו. ואיזו היא סוכה ישנה כ ל שעשאה קודם להג שלשים יום (סוכ׳ א א), כל סוכה שעשאה. איזהו קטן כ ל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי׳ א א), כל קטן שאינו יכול. איזהו ממזר כ ל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר״ע שמעון התימני אומר כ ל שחייבין עליו כרת בידי שמים וכו׳ ר׳ יהושע אומר כ ל שחייבין עליו מיתת בית דין (יבמ׳ ד יג). כ ל שזמנו קבוע וכו׳ ו כ ל שאין זמנו קבוע (נדר׳ ח ג), כל דבר שזמנו קבוע. זה הכלל (בענין נדרי אשה) כ ל שיצאה לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (שם יא ט), כל אשה שיצאה. כ ל שנזר עד שלא חרב בית המקדש נזיר (נזי׳ ה ד), כל מי שנזר. זה הכלל כ ל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט׳ ב ו), כל פעם, כל מקרה. איזה הוא תם ואיזהו מועד מועד כ ל שהעידו בו שלשה ימים וכו׳ ותם כ ל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (ב״ק ב ד), כל שור. ר״י אומר כ ל שיש בו שינוי חייב להכריז (ב״מ ב א), כל דבר שמצא ויש בו שנוי. כ ל שהכסף בידו ידו על העליונה (שם ד ב), כל מי שהכסף בידו. זה הכלל (בענין הלוקת בתים, חצרות, שדות וכדומה) כ ל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב״ב א ו), כל בית או חצר או דבר שיחלק ושמו עליו. איזו היא אשרה כ ל שיש תחתיה עבודת אלילים ר״ש אומר כ ל שעובדין אותה (ע״ז ג ז), כל אילן. זה הכלל (בענין יין נסך) כ ל שבהנאתו בנותן טעם אסור כ ל שאין בהנאתו בנותן טעם מותר (שם ה ב). איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כ ל שהיא תפארת לעושיה (אבות ב א), כל דרך. ר״ח בן דוסא אומר כ ל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ו כ ל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת וכו׳ הוא היה אומר כ ל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו ו כ ל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו (שם ג ט-י), כל אדם. כ ל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה חוץ מן השדות (ערכ׳ ט ה), כל בית או חצר. כ ל שבים טהור חוץ מכלב

המים (כלים יז יג), כל בע"ה. כ ל שאתה יכול לרבות ספקות וספקי ספקות (טהר׳ ו ד), כל מקום, בכל מקרה. כ ל שהוא כנגד הזית תחתיה וגבה טמא וכ ל שאינו כנגד הזית תוכה והבית טהור (אהל׳ ט א), כל מה שהוא כנגד הזית וכל מה שאינו כנגד הזית. איזהו פצוע דכא כ ל שנפצעו הבצים שלו (ספרי דבר׳ רמז). איזו היא שבחה בערים כ ל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה (בם רפה). איזהו עוללות כ ל שאין לה כתף ולא נטף (תוספתא פאה ג יא), כל גפן. שליש מידות במחיצה כ ל שפחות משלשה וכו׳ כל ששלשה ומשלשה ועד ארבעה וכו׳ כ ל שארבעה ומארבעה ולמעלה (בם כלא׳ ד ו), כל מחִצה. כ ל שיש בישוב יש במדבר וכו׳ כ ל שיש ביבשה יש בים (בם ה ט-י), כל בע"ת. ואיזהו רבו וכו׳ ר׳ יהודה אומר כ ל שרוב תלמודו הימנו ר׳ יוסי אומר כ ל שהאיר עיניו במשנתו (בם ב"מ ב ל). איזה הוא חזה כ ל שרואה את הארץ מלמעלה ועד שמגיע לצואר מלמטה (בם חול׳ ט יג). ואיזהו רוק תפל כ ל שלא טעם כלום מבערב (בם נדה ח ח). כ ל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכ ל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו"ר כח). כ ל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע וכו׳ וכ ל שאין בו קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ז יא ג). איזהו התגר כ ל שהביא ושנה ושילש (בם דמאי ב כב ג). אי זהו תלמיד חכם חזקיה אמר כ ל ששנה הלכות ועד תורה וכו׳ ר׳ יוחנן (אמר) כ ל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (בם מו"ק ג פג:). ה"ד (גחלים) לוחשות אמר ר׳ חסדא כ ל שאילו מכנים לתוכן קיסם ודולקת מאליה (בבלי ברכ׳ נג:). וה"ד יד סולדת בו אמר רחבה כ ל שכריסו של תינוק נכוית (שבת מ:). כ ל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (בם קמט:). ואיזהו קטן שאין צריך לאמו וכו׳ כ ל שנפנה ואין אמו מקנחתו ר"ש בן לקיש אומר כ ל שניעור ואינו קורא אימא (עירוב׳ פב.). ר"י אומר שחרית בעה"ב עומד ואומר כ ל שילקטו עניים היום יהא הפקר (ב"ק סט.). אמר רבא כ ל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר וכ ל שבשלו פורק וטוען בשל חבירו נמי פורק וטוען (ב"מ ל:). אמר רב ספרא כ ל שאילו בדיניהם מוציאים מלוה למלוה בדינינו מחזירין מלוה ללוה כ ל שאילו בדיניהם אין מוציאין מלוה למלוה בדינינו אין מחזירין מלוה ללוה (בם כב.). קופה מלאה תבן וחבית מלאה גרוגרות המונחים בחלון

רואין כ ל שאילו ינטלו ויכולין תבן וגרוגרות לעמוד בפני עצמן הוצצין (ב"ב יט:). כ ל שאילו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כ ל שאילו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (בם נז.). חלוק של ת"ח כיצד כ ל שאין בשרו נראה מתחתיו טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (בם:). זה הכלל (בענין רוצח) כ ל שבדרך ירידתו גולה שלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ז:). היתה (הצפור) יושבת בין שני רובדי אילן רואים כ ל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (חול׳ קמ:). ה"ד סמוך לזקנתה אמר רב יהודה כ ל שחברותיה אומרות עליה זקנה היא ור"ש אומר כ ל שקורין לה אמא אמא ואינה בושה (נדה ט.). בן עזאי אומר כ ל שדעתו נוהה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו (אדר"נ כה). משל ליונה שהיו הנצים והעורבים רודפים אחריה ברחה מהן ונכנסה וישבה על קינה והיו בני אדם אומרים ביצים הללו מן הנץ הן וזה אומר מן העורב הן א"ל אחד כ ל שהן ביצים אינן ידועות אם של עורב הן אם של נץ הן אלא הניחו עד שתלד ויעשו אפרוחין ואתם יודעין ממי הן (אגד׳ בראש׳ לו), כל זמן שהן ביצים. —ואחרי שלילה, במשמ׳ מאומה, כלום, שום דבר, Nichts; rien; nothing: ועתה נפשנו יבשה אין כֹּל (במד׳ יא ו). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כֹּל בה (דבר׳ ח ט). ולרש אין כֹּל כי אם כבשה אחת קטנה (ש"ב יב ג). אין לשפחתך כֹּל בבית כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב). יש מתעשר ואין כֹּל (משלי יג ז).—ובמשמ׳ שום חלק, שום חתיכה: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כֹּל במצור ובמצוק (דבר׳ כח נה). והנה נשחת האזור לא יצלח לַכֹּל (ירמ׳ יג ז).—ו) במשמ׳ הרבה דברים מתחלפים, allerlei; de toutes sortes; of all kinds: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כָּל-עץ מאכל (ויקר׳ יט כג). והצרים ישבו בה מביאים דאג וְכָל-מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם (נחמ׳ יג יו). אבני שהם ומלואים אבני פוך ורקמה וְכֹל אבן יקרה (דהי"א כט ב).—ועם ה הידיעה הַכֹּל, במשמ׳ זו: את הַכֹּל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל׳ ז יה). — ז) בְּכָל, במשמ׳ בכל פעם, jedesmal; chaque fois; every time: והיה בְּכָל-יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים (בראש׳ ל מא). כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי׳ אלהינו בְּכָל-קראנו אליו (דבר׳

ד ז). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך (מ״א ח נב). —*כַּל־שֶׁכֵּן, כל־שכן יפעל, כש״ב שיפעל, כמו על אחת כמה וכמה, desto mehr; d'autant plus; so much the more : ר״א אומר שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את ר״א וכי אדם יודע איזה יום ימות אמר להם וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר (שבת קנג.). אמר לו ר״ט לר״י היום פניך צהובין א״ל אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר׳ מט:). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר (או) חיצון במכר ופנימי במתנה (ב״ב סה.). שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב (תנחומא מצורע יג). — ובסהמ״א: הבא חוץ לתחום בשביל ישראל זה מותר לכל ישראל אחר וכל שכן מחוזא שמצויין בה גוים (הלכ׳ פסוק׳, יו״ט). ועיינתי מנהגי בני אדם ברוב הדורות הנזכרים בספרים ומצאתים רחוקים מן המין הזה מן המצות רק הזריזים הפרושים בהם כפי הנזכר עליהם אך השאר כמה היו צריכין להעיר ולהורות אותם וכל שכן רוב אנשי זמננו זה אשר זולתו בחכמת מצות האברים כל שכן במצות הלבבות (חו״ה, הקד׳). ואין בידיעת הבורא שנוי והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע כונתך ומעשיך וכל שכן שישמע תפלתך ויראה תנועותיך (כוזרי א א). ותתודה על הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונך כל שכן שתעשם (שם ג ה). ואני רואה כמה אנשים מניחין תפילין וקובעין מזוזות ולא יעלו על לבם מה שכתוב בם כל שכן שאינם מרגישים בכונה הראשונה בם (מלמד התלמידים, ואתחנן). שאין ספק שלא שאל משה לאיש איש מהעם ההוא הרב כל שכן לחוטבי עצים ושואבי מים (שם, נצבים). אך שאר השכלים אשר למעלה מהשכל הפועל וכל שכן הסבה הראשונה והוא הבורא יתברך אי אפשר לשכל האנושי להשיג מהם כלל (רות חן ג).—ואמר הפיטן :

דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף,
דלף ביתי וסתרי נחשף, והוסר תמירי וכל שכן מוסף (סדור תימני, יוה״כ, אפסו כעוני).—ובמלה אחת :

שהרעב בערב דוחה אכילתו לערב שני אין יכול לאכול אפילו אכילה של עת אחד וכל שכן של כמה עתים (תבו׳ הנא׳, הלכי בלו). — ובפרט *לֹא כָּל־שֶׁכֵּן : ומה תפלה הקלה לא התפלל אלא חוץ לעיר דבור חמור לא כל שכן (מכי׳ בא, פתיח׳). אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (שם משפט׳, נזיק׳ יא). מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה אזכרה שהיא מריוה לא כל שכן (ירוש׳ ברכ׳ ה ט:). מה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך בשעה שהוא תאב לאכול לא כל שכן (שם ז יא.). מה תמן שמזכירין את השם עושין אותו סניף כאן שאין מזכירין את השם לא כל שכן (שם:). במקום שזורעין ולא אוכלין לאכול אינן חשודין לא כל שכן להאכיל (שם דמאי ב כב:). א״ר ישמעאל כוסמין וחטין שני מינים הן ע״י שהוא מדמה לו את אומר מצרף חדש וישן לא כ״ש (שם חלה ד נט ד). שאם מבית לבית אי אתה חושש לא כל שכן מחצר לחצר אם מחצר לחצר אי אתה חושש לא כל שכן מעיר לעיר (שם פסח׳ א כז ג). אמרו להן ב״ש לב״ה לדבריכם מי ששבת ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן (בבלי ברכ׳ נג:). ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כ״ש (ב״ב קכ:). (ומה) בהמתן של צדיקים אין הקב״ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן (חול׳ ה:).—*כָּל־שֶׁהוּא, *כָּל־שֶׁהוּ, כמה שיהיה, אפילו מעט מאד, das kleinste; la moindre chose; the smallest quantity : קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובבכורים (פאה ג ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא וכו׳ החורש כל שהוא המנכש והמקרסם והמזרד כל שהוא חייב (שבת יב א-ב). ארבעה דיומדין וארבעה פשוטין גובהן י׳ טפחים ורוחבן ששה ועוביין כל שהוא (ערוב׳ ב א). נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה (ב״ב ג ג). שבועה שלא אוכל ואכל כל שהוא חייב (שבוע׳ ג א). החוטט בצנור לקבל צרורות בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (מקוא׳ ד ג). במה יהא בלבנונית ר׳ מאיר אומר כל שהוא ר״ש אומר כדי לקרוץ בזוג (נגע׳ ד ד). אין פוחתין לעניים בשנת מעשר שני מחצי קב חיטין וקב שעורין במה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות כהונה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). הכותב נכסיו לבניו ושייר לאשתו קרקע כל שהוא איבדה כתובתה (שם א יג). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על

גבה אלא כל שהוא מותר לזרוע מיכן ומיכן (שם כלא׳ ד יא). נסדק ועשאו בטיט אפילו כל שהוא טמא (שם כלים ב״ק ד יט). נתן לתוכו מים כל שהוא (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). צואה כל שהוא מבטלה ברוק (שם). בתחילה כדי רביעה ולבסוף אפי׳ כל שהוא (שם ט יד.). בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם חשיכה ובידה נר ובתוכו שמן שריפה הרי זה מוספת לתוכו שמן חול כל שהוא ומדלקת (שם שבת ב ד). עושה פס של ג׳ אמות וכל שהוא מרחיקו מן הכותל שתי אמות אותו וכל שהוא גידון לשם לחי (שם ערוב׳ א יח ג). נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא כל שהוא (שם פסח׳ א כז:). זה מוציא זיז כל שהו וזה לא וזה מוציא זיז כל שהו וממלא (בבלי ערוב׳ פה.). דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין (תענ׳ יז:). ר׳ יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו (מו״ק כו:). ומתריעין על הגובאי בכל שהו (תענ׳ יט:). חלון המצרית אין לו חזקה וכו׳ אמר שמואל ולאורה אפילו כל שהו יש לו חזקה (ב״ב נט.). אם היה סמוך לשדהו אפילו כל שהו מחזיר לו קרקע (שם קד:). הרי שהיה חצי קנה פגום והוסיף עליו כל שהוא וגמרו שחיטתו כשרה (חול׳ כח.). מלח סדומית (נותן) רובע מעלה עשן כל שהוא ר׳ נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (כרית׳ ו.).—ולרבים *כָּל שֶׁהֵן: שיעור המים המגולין וכו׳ בכלים כל שהן ובקרקעות ארבעים סאה (תרומ׳ ח ה). המלקט עצים אם לתקן כל שהן ואם להסיק כדי לבשל ביצה קלה (שבת יב ב). לחיין שאמרו גובהן י׳ טפחין ורחבן ועוביין כל שהן[1]) (ערוב׳ א ו). וכולם שחסרו כל שהן והקריבן בחוץ פטור (זבח׳ יג ד). הרבצל והמזודה כל שהן הרי אלו טמאין מדרס (כלים כ א). רימונין מתוקין אסורין כל שהן (תוספתא תרומ׳ ה י). (המוציא) מיני בשמים כל שהן ארגמן טוב כל שהוא (רמב״ם שבת יח ה).—כָּל-זֹאת, בְּכָל-זֹאת, במשמ׳ אעפי״כ, עי׳ זאת.—כל-עֻמַּת, עי׳ עֻמָּה. — כל מקום, *מִכָּל מָקוֹם, עי׳ מקום. — כָּל עוֹד, במשמ׳ כל זמן, עי׳ ערך עוד.—*כָּל עַצְמוֹ, עי׳ עצם.—*בְּכָל עִקָּר, עי׳ עקר.—*כָּל הֵימֶנּוּ[2]), כָּל מִמֶּנּוּ, כָּל מִמְּךָ, כָּל הֵימֶנְךָ, עם השלילה לא, לא על פי דעתו, לא עפ״י דבריו, לא לפי רצונו׳ עי׳ ערך *הֵימֶ-, והוסיפה: הילך גיטך ונטלתו מידו והטילתו לים או לנהר ואח״כ אומר לה נייר חלק הוא ושטר פסול הוא לא כל הימנו לאוסרה (תוספתא גיט׳ ח ב). קידשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה בא אחד ואמר אני קידשתיה נאמן וכונסה משנכנסה בא אחר ואמר אני קידשתיה לא כל הימנו לאוסרה (שם קדוש׳ ד י). עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת לא שותה ולא נוטלת כתובה ר״י אומר לא כל הימנו להפסידה כתובתה (שם סוט׳ ה ח). המוכר פירות לחבירו בחזקת שיש לו ונמצא שאין לו לא כל הימנו לאבד את זכותו של זה (שם ב״מ ד א). ר׳ שמואל בר״א (שאל) מהו שיהא (הזורע תרומה) נאמן לומר מזיד הייתי וא״ל אם כשהיו מכירין לא כל הימנו ואם לאו הפה שאסר הוא הפה שהתיר (ירוש׳ תרומ׳ ט מו ג). לוייה שנשבית או שבא עליה אחד מן הפסולין לה לא כל הימנה לפוסלה (שם יבמ׳ י י ד). עכו״ם שניסך יינו של ישראל שלא בפני ע״א וכו׳ מתירין אותו מפני שני דברים אחד שאין מנסכין יין אלא בפני ע״א ואחד שיכול לומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (בבלי חול׳ מא:). — ובסהמ״א: כל מי שיאמר פרשתי משותפות של חבירי לא כל הימנו עד שיודה חבירו (תבו׳ הגא׳, תכלון י). ואם לא היו עדים שיעידו שצוחה בשעה שאנסה ולא שמעו צעקתה אלא היא מדעתה אומרת אנסני על כרחי לא כל הימנה דבר זה אלא על פי עדים (שם טו).—והכָּל מִמְּךָ, מִמֶּנּוּ: הגע עצמך שהיה מועד לא כל ממך שאהא מחזר עמך על בתי דינין (ירוש׳ ב״ק ג ג.). כנסה (את האשה) ובא אחד ואמר אני קדשתיה לא הכל ממנו לאוסרה עליו (הלכ׳ פסוק׳, נשים). ואם יש לו שדה ואמר לאחר המיתה אל יזונו בנותי לא הכל ממנו שנעשו תנאי כתובה (שם). נושא אדם כמה נשים על אשתו וכו׳ ואם מעכבת עליו לא הכל ממנה ואם אמרה גרשני ותן לי כתובתי נעשתה מורדת (שם, קדוש׳).—ולא כָּל מן

—[1]) כך במשנ׳ שבירוש׳, ובנוסח׳ כל שהוא, ובב״י: ב״ש.
— [2]) באר׳ם׳ לאו כל כמיניה: חזינא אי איניש אמיד הוא וכו׳ משתבע ושקיל ואי לא לאו כל כמיניה (ב״ק סג.). דא״ל לאו כל כמינך דמייעדת ליה לתוראי (שם מ:). דאי אמר להו קדימו ואייתי לכו אמרו לו לא כל כמיניך (ב״מ פו.). האי מאן דאפיק שטרא על חבריה ואמר ליה שטרא פרוע הוא אמרינן ליה לא כל כמינך זיל שלים (שבוע׳ מא.). אבל בגנובין לא כל כמיניה (שם מו:). כל כמיניה דפסל דייני (סנה׳ כג.). אמר רבא באומר עדות שקר העדתי כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (מכות ג.).

דבר פלוני: וגם אנו מודים בשמעון זה שחלוקתו אינה חלוקה שלא כל מן השותפות לבור לו חלק יפה (תבו' הגא', בית תלמוד ה, רכו). —*כָּל־כַּךְ, במדה רבה כזו: כיון שחשכה אומר להם בא השמש אומרים הין וכו' שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין הין כל כך למה מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (מנח' י ג). ר' יוסי הגלילי אומר כל זמן שישראל מבקשין לרגום את משה ואת אהרן מיד וכבוד יי' נראה בעמוד הענן וכו' וכל כך למה אמר הקב"ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן (מכי' בבלת 7 ג). ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' מליל שבת לליל שבת כדרך שירדו בימי הילני המלכה וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות (ספרי דבר' מב). לפי שאמרה (תמנע) אין אני כדי שאהיה לו (לאליפז) לאשה אהיה לו לפלגש וכל כך למה להודיעך שבחו של אברהם אבינו שהיו מלכים ושילטונים מתאוים לידבק בו (בס בלו). א"ל (ר' יהושע לר"ג) כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים ואמרתי שמא יעלה ויתעה אותנו א"ל (ר"ג) כל כך בידך ואתה עולה בספינה (הור' י.), ר"ל במדה רבה כזו חכמה יש לך ואתה הולך בספינה לבקש לך פרנסתך. אמר ר' לוי כל אותה הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה וכו' כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש (מד"ר בראש' נב). כיון שיצא (קין) פגע בו אדם הראשון וכו' אמר לו כל כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע (בס ויקר' ט). בד' מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ובכלן מזכיר סורחנן כל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא עון זה בלבד (בס כ). עובר הוא משום בועל ומשום נבעל וכל כך למה שמעורר יצר הרע עליו (כלה רבתי ג). — *כָּל מַה שֶּׁ, במדה שֶׁ: כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ירוש' ברכ' א ג). בשר ודם יש לו פטרון אם הטריח עליו ביותר הוא אומר אשכח (פלוני שהוא מטריתני) אבל הקב"ה אינו כן אלא כל מה שאת מטריח עליו הוא מקבלך (בס ט יג:). לחבית שהיא מליאה אגוזין כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת (בס שבת א ג ג). לחבית שהיתה מליאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן (בס). כל מה שהיה יוסף חכם בא יהודה ונצח אותו כל מה שנתגאה יוסף בא יהודה ונצח אותו (תנחומא ויגש ב ג). —*וְכָל־אֲשֶׁר במשמ' זו: שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה מבקשים מה שהיא למעלה ממנו (חו"ה, שער הבחינה). —*מִכֹּל וָכֹל, הדבר כלו: הוא לבדו עומד על אמיתו של דבר מכל וכל והשאר טעו (רשב"ם ב"ב קז:). הנה אפשר שירש האדם מאבותיו בית שייטב לבו בו והון ועושר ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיות כי אם מה' כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל צריך שילוה לו עזר אלהי (רלב"ג משלי יט). שכמו שתיקו דאיסור לחומרא מכל וכל כך כל תיקו דממונא לקולא מכל וכל (סמ"ג מ"ע, סי' ע). לדעת רז"ל האומרים כי היא (הנפש) שלמה מכל וכל קודם בואה בעוה"ז (מנח' קנאו' לר"י מפיסא 84). הוכרחתי לחזור ולהעמידה בדין תורה פעם שנית שראיתי שתקפה ידיה בעש"ג להוציאני חלק מכל וכל ולא ידעתי מה לעשות (בו"ת פרח מטה אהרן קיט). הלא זאת אשר דברתי שאתה טועה מכל וכל (רמח"ל, חוקר ומקובל). —*הוא אצל פלוני כֹּל וָכֹל, ר"ל חשוב מאד אצלו: ואני הייתי אצל הסוחר כל וכל (כ"י בכה"ס של המבורג, Monatsschr. 97,411). —*בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל[1], במשמ' הכל, הכל, בלי השאר כלום: הכל מחוט ועד שרוך נעל מלבד הספרים כל השאר בכל מכל כל צוה שתטול אשתו (בו"ת תורת אמת קי). הוא מצא את הימים הראשונים שיבנה ממנו עולם מלא כבראשונה בכל מכל כל כבתחלה (כסא' לבית דוד א א). והפשט צורתה והצג אותה ערומה בכל מכל כל לא יוכלו להתחדש להתרקם ולהתלבש כדי להוליד ברומה (בס ג יו). —ח) *בלשון המחקרית, כמו שֶׁם, הדבר השלם שלא חסר בו חלק אחד מחלקיו: שנודע לכל אדם שהכל גדול מן החלק ותנועת החלק בכל (ר"י א"ת, כוזרי ה ג). מי המונע שימצא כל אחד מחלקי הכל ההוא הבעל מצב בענין מה וכו' לפי שהכל הוא קבוץ כל החלקים יחד (רי"ת, מפע' ה' ד ג). שכוונת הפלוסוף

—[1]) מקור דבור זה נוסח בה"מ: הרחמן הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו אבותינו הקדושים והטהורים אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יברך אותנו יחד ברכה שלמה ע"כ, ומקורה הוא מאמר התלמוד (סוט' ה.): כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל (בראש' כד א, ויי' ברך את אברהם בכל) מכל (בס כז לג, ואכל מכל) כל (בס לג יא, כי חנני אלהים וכי יש לי כל).

היא שהיסודות קדמונים כפי ה כ ל עם היותם הווים ונפסדים כפי החלק (ספורנו, אור עמים, תנוע׳ ההויה).

ב. **כֹּל**[1], ש״ז, — כדור למשחק, ירמוהו ויקפץ למעלה וישוב ויפול ארצה, Spiel-Ball; balle à jouer; balle: רמו [2]) מעט ואיננו והמכו כַּכֹּל[3]) יקפצון וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד).

א. **כלא**[1]), ממנו כֶּלֶא, כָּלָא, כְּלוּא, כְּלִיא, וי״א גם מִכְלָה, מִכְלָאוֹת.

כֶּלֶא[2]), ש״ז, מ״ר כְּלָאִים, — בס״פ מן כלא, ובצרוף עם המלה בֵּית, בֵּית כֶּלֶא, מקום שכולאים שם אדם, משמר, בית אסורים, Gefängnis ; prison : ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כֶּלֶא (מ״ב יז ד). נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כֶּלֶא (שם כה כז). כה אמר המלך שימו את זה בית הַכֶּלֶא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ (מ״א כב כז). ונתנו אותו (את ירמיהו) בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הַכֶּלֶא (ירמ׳ לז יה). מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אותי אל בית הַכֶּלֶא (שם יח). להוציא ממסגר אסיר מבית כֶּלֶא ישבי חשך (ישע׳ מב ז). והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כְלָאִים החבאו (שם כב). — ובלי השם בֵּית: ושנה את בגדי כִלְאוֹ (ירמ׳ נב לג). — ובתו״מ: לבית הוועד הגדול קודם לבית ה כ ל א הקטן קודם (ד״א זוטא ו). — ואמר המשורר: ובין בועריהם יבלו ימיהם בגרים וגרי כְלָאִים (רמב״ע, לאהבי אמת, כ״י כודנ׳). — ובמליצה בהשאלה לכים הנצנים קודם שיפתח ויצאו העלים: כל ציץ חדש לזמן חדש יצא שוחק לקראת

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כרוב הספרים רמו מלא ומם דגושה, אבל בקצת ספרים חסר, ואפילו לפי הספרים שבהם הוא מלא דגש המם מעיד כי העקר הוא חסר. ועי׳ עוד לקמן. — [3]) במלה זו כל הספרים מסכימים ואין שום שנוי בה לא בכתיב ולא בנקוד. ובדבר משמ׳ מלה זו, הנה השבעים ראו בה שם ותרגמוה בהשם היוני μολόχη, שהוא שם צמח, ועפי״ז הגיהו קצת החדשים מלח במקום כ״ל. שאר התרגומים, ולג׳ ופשיטא, תרגמו מלה זו במשמ׳ א. כֹּל הרגילה, וכן המפרשים הקדמונים. והחדשים התלבטו מאד בפרוש כתוב זה, והודו פה אחד כי מליצה זו, כַּכֹּל יקפצון, אם נפרש כַּכֹּל במשמ׳ כמו כלם, אין לו שום טעם. ולכן הגיהו רובם הגהות מתחלפות בכתוב זה עד ששנוהו כמעט כלו ולא הניחו בו אף מלה אחת כמו שהיא. במקום והמכו הגיהו קצתם והֻמַּכּוּ, ובמקום כל הגיהו מלח, כמו שנזכר למעלה, ואחרים הגיהו יבול במקום כל, ובמקום יקפצון יקבצון, ואחרים הגיהו: והם כבל הציר יקטפון. כל אלה ההגהות מעידות עד כמה המליצה כמו שהיא, לפי משמ׳ הרגילה של כל, היא קשה ואינה מתישבת בדרך טבעי. והמפתח לפרוש כל הכתוב הוא במשמ׳ המלה כַּכֹּל, שאין שום ספק כי בזה צדקו השבעים שראו בו שֵׁם דבר, ומשמ׳ האמתית אנו למדים ממה שכתוב לפניו ולאחריו, והמכו — יקפצון, מוכח כי הכ״ל שנזכר כאן בין שני הפעלים הוא דבר שיומך ויקפץ, והוא הכדור של משחק. ולמשמ׳ זו להמלה כ״ל יש גם סמך בערב׳. כי הנה בלשון זו השם הכללי לכדור ולכדור-המשחק הוא כ״רה a) משרש כרי b), אבל בלשון הדבור בפרט בסוריה וא״י אומרים כ״רה c), בריש דגושה מן שרש כרר, ודבר ידוע הוא כי הריש והלמד מתחלפות בין שתי הלשונות תדיר, ולכן כ״ל יוכל להיות משקל זכר מכ״רה. ובאמת גם בערב׳ עצמה כבר נעשה חלוף זה, ובלשון הדבור ההמונית בסוריה וא״י אומרים להכדור גם כ״לה d), אמר מחיט אלמחיט: ואלכ״לה ענד אלמולדין הנה משתדירה מנ תדיד ונחוה ירמי בהא מנ אלמדפע ושי בקדר אלבנדקה מנ רח׳אם וע׳ירה ילעב בהא אלצביאנ, ע״ב, ובעבר׳: הכ״לה אצל המשתמשים במלים שנכנסו בהלשון בזמן חדש הוא דבר עגל מן ברזל וכיוצא בו יזרק מן המקלע ודבר בגדל אגוז קטן מן שיש וכדומה ישחקו בו הילדים. פלישר (Fleiseher, kl. Schr. II, 1, 769) סובר שהלוף זה נעשה בלשון תרקית, גלה במקום כרה, וממנה לקחוה הערבים וחזרו והקשו את הגימל לכף ואמרו כלה. אך אין זה מוכרח, ואין דבר בטבע הלשון הערבי׳ מונעת להניח כי החלוף הזה הוא ערבי, והמלה כ״ל העבר׳ היא אולי ראיה כי החלוף הזה הוא שמי. בפרוש זה א״צ להגיה את הכתוב זולתי במקום אחד: אינם במקום איננו, שהוא מוכרח מעצם הכתוב ששני הפעלים האחרים שבו הם ברבים, והפעל הראשון רמו הוא פעל מן רמה במשמ׳ זרק, וכל הכתוב הוא תקון סופרים בעין תשובה על טענותיו של איוב על הצלחת הרשעים, ואמרו שאינם אלא ככדור שמשחק בו המשחק שירמהו וימך ואחרי כן יקפץ למעלה רגע אחד, ולא יותר. ומזה ראיה כי איוב נכתב בזמן שהיה כדור המשחק נהוג גם בקרב היהודים.

a) كُرَة b) كرى c) كُرَّة d) كُلَّة

[1]) בארמ׳ וסור׳ כלא, מנע, וכן בערב׳ כלא׳ a), במשמ׳ עצר, מנע.

[2]) גם במואבית: ואנב עשת כלאי האשו[ח לם]ין (כתב מישע), ולא נתברר בודאות משמ׳ של מלה זו, ולפי כונת הענין בעין מקוה מים.

a) كلأ

בואו, אך לפניהם שושן עבר מלך כי על כלי הורם כסאו, יצא מבין משמר עליו וישנה את בגדי כלאו (רמב"ע, דיואן, כ"י בודל').

כָּלָא, פ"י, כָּלָאה, כָּלָאוּ, כָּלוּא, כְּלָא, עת' אֶכְלָא, תִּכְלָא, תִּכְלָאִי, לִכְלוֹא, בכנ' כְּלָאוֹ כְּלָאָם, — כָּלָא דבר, החזיק הדבר במקום ומנעהו מלצאת מן המקום ההוא, zurück-halten, verhindern; retenir, empêcher; restrain, hold in: אדני משה כְּלָאֵם (במד' יא כח), שים אותם בכלא. וירמיהו הנביא היה כָּלוּא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה אשר כְּלָאוֹ צדקיהו מלך יהודה (ירמ' לב ב-ג). — ובכלל כָּלוּא בבית: הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו כָּלֻא ולא אצא (תהל' פח ט). — כָּלָא שפתיו, מנע אותן מדבר: בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אֶכְלָא (תהל' מ י). — כָּלָא את הרוח, מנע אותו מנשב: אין אדם שליט ברוח לִכְלוֹא את הרוח (קהל' ח ח). — וכלא דבר מפלוני, מנעהו ממנו, לא נתנו לו: אתה יי' לא תִכְלָא רחמיך ממני (תהל' מ יב). — ובמליצה, בדברים לא בע"ח: אמר לצפון תני ולתימן אל תִּכְלָאִי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (ישע' מג ו). — וגם כמו פ"ע, כָּלָא מִדַּבֵּר, וגם כמו פ"י, כָּלָא דבר: על כן עליכם כָּלְאוּ שמים מטל והארץ כָּלְאָה יבולה (חגי א י). — ואמר המשורר: כפיר אמר ומשכילים לפניו לשונותם כ ל ו א ו ת (רמב"ע, עד מה בגרון, כ"י בודל'). — והתחילו לאמר כְּלִתְנִי[1]) במקום כְּלָאַתְנִי, כְּלִאתִי[1]) במקום כָּלָאתִי: וברוכה את אשר כְּלִתִנִי היום הזה מבוא בדמים (ש"א כה לג). מכל ארח רע כָּלִאתִי רגלי (תהל' קיט קא).

— נִפְע', נִכְלָא, עת' יִכָּלֵא, יִכָּלְאוּ, — נעצר, חדל, פסק: ויסכרו מעינת תהום וארבת השמים וַיִּכָּלֵא הגשם מן השמים (בראש' ח ב). ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש וַיִּכָּלֵא העם מהביא (שמות לו ו). ואמנע נהרותיה וַיִּכָּלְאוּ מים רבים (יחזק' לא יח).

— הִפְע', *הֻכְלָא, מֻכְלָא, מוּכְלָאִים, — כמו כלוא, כלואים: ויאמרו לו רעיו ה מ ו כ ל א י ם מה לך למהר לדבר זה כי לא ידעת את השאלה שתבחן בה (מעשה בוסתנאי). ויאמר המלך לך לביתך ואמור לבתך הנה פתחתיך היום וכל הבירך ה מ ו כ ל א י ם עמך (שם).

[1]) כמו נל"ה, כמו אחטֶנָּה (בראש' לא לט), רִפֵּאתִי (מ"ב ב כא), קֹראים (תהל' נט ו), וכמו מציתי, קריתי, בזמן מאוחר.

ב. **כלא**, כמו כלה, וממנו פִּע' כִּלֵּא, עי' ערך כָּלָה.

ג. **כלא**[1]), ממנו אולי כִּלְאַיִם.

כִּלְאַיִם[2]), בהפס' כִּלְאָיִם, — מינים מתחלפים, שור וחמור, דגן וירק, פשתן וצמר וכדומה, zweierlei choses de diverses espèces; heterogenous things: בהמתך לא תרביע כִּלְאַיִם שדך לא תזרע כִּלְאָיִם ובגד כִּלְאַיִם שעטנז לא יעלה עליך (ויקר' יט יט). לא תזרע כרמך כִּלְאָיִם פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר' כב ט). — ובתו"מ: החטין והזונין אינן כ ל א י ם זה בזה השעורים ושבולת שועל הכוסמין והשיפון אינן כ ל א י ם זה בזה (כלא' א א). הטום והפרד והחמור החמור והערוד אע"פ שדומין זה לזה כ ל א י ם זה בזה (שם ו). הזורע חטה ושעורה כאחת הרי זה כ ל א י ם (שם ט). כ ל א י הכרם אסורין מלזרוע ולקיים (שם ח א). מי שהיו לו חבילי תלתן ב כ ל א י הכרם ידלקו (תרומ' י ו). — ואמר הפיטן: גדול כ לאי בהמה ו כ ל א י הכרם ובגד בשתי תכיפות להבורים (ר"י ברלגוני, אזהר', הספרה). — ובמליצה, *ארג כלאים בלבו, שאין פיו ולבו שוים: והוט אהב בפיו יטוה ובלב יארג כ ל א י ם (רמב"ע, עיגות תגוס, כ"י בודל').

כלב[3]), ממנו כֶּלֶב, *כִּלֵּב, *כַּלְבָּה, *כַּלְבִּי, *כַּלְבִּיּוּת.

כֶּלֶב, ש"ז, בהפס' כָּלֶב, מ"ר כְּלָבִים, בכנ' כַּלְבְּךָ, — א) חית בית הידועה, שֹׁמֶרֶת על הבית בקול נביחה שתרים כשאנשים זרים נגשים להבית, Hund; chien; dog: ולכל בני ישראל לא יחרץ כֶּלֶב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ז). כלם כְּלָבִים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום (ישע' נו י). ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לַכֶּלֶב תשלכון אתו (שמות כב ל). המת לירבעם בעיר יאכלו הַכְּלָבִים (מ"א יד יא). ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הַכְּלָבִים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' טו ג). וְהַכְּלָבִים עזי נפש לא ידעו שבעה (ישע' נו יא). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הַכֶּלֶב (שופט'

[1]) עי' הערה להערך.
[2]) בכר הביאו חכמי הלשון דמיון לזה בערב' כלא a) במשמ' שנים.
[3]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

a) كِلا

ז ח). במקום אשר לקקו הַכְּלָבִים את דם נבות ילקו הַכְּלָבִים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). וישטף את הרכב (שהיתה מלאה דם) על ברכת שמרון וילקו הַכְּלָבִים את דמו (שם כב לח). כְּכֶלֶב שב על קאו כסיל שונה באולתו (משלי כו יא). ישובו לערב יהמו כַכָּלֶב ויסובבו עיר (תהל' נט ז). למען תמחץ רגלך בדם לשון כְּלָבֶיךָ מאויבים מנהו (שם סח כד).—ובתור שומר העדר: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כַּלְבֵי צאני (איוב ל א).—ואמר המשורר: עם נמאסו לי אבותם מהיות כלבים לצאני, לא יאדימו פניהם כי אם צבעום בשני (רשב"ג, נחל בקהלת). — החזיק באזני כלב, משל למתגרה בדבר שאינו נוגע לו: מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לו (משלי כו יז).—וכמו חיה בזויה: ויאמר הפלשתי אל דוד הַכֶּלֶב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (ש"א יז מג). כי לְכֶלֶב חי הוא טוב מן האריה המת (קהל' ט ד).--וראש כֶּלֶב, כנוי לדבר נבזה: הראש כֶּלֶב אנכי (ש"ב ג ח). — *וכמו חיה שפרנסתה בצמצום: מה יש שלום צבוע אל כלב מאין שלום עשיר אל רש (ב"ס גני' יג יח). — וכנוי של זלזול לאדם: ויאמר חזהאל כי מה עבדך הַכֶּלֶב כי יעשה הדבר הגדול הזה (מ"ב ח יג). — וכֶלֶב מת: אחרי מי אתה רודף אחרי כֶּלֶב מת אחרי פרעש אחד (ש"א כד יד). מה עבדך כי פנית אל הַכֶּלֶב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). למה יקלל הַכֶּלֶב המת הזה את אדני המלך (שם יו ט). — וכנוי לאדם רע, רשע: הצילה מחרב נפשי מיד כֶּלֶב יחידתי (תהל' כב כא). כי סבבוני כְּלָבִים עדת מרעים הקיפוני (שם יז). —ובתו"מ: הזאב והכלב וכו' החמור והערוד אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). כלב מין חיה (שם ה ו). חמץ שנפלה עליו מפולת וכו' כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו (פסח' ב ג). קונם לבית זה שאיני נכנס שכלב רע בתוכו וכו' אמרו לו מת הכלב או שנהרג וכו' (נדר' ט ג). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים (ב"ק ב ג). הכלב שנטל חררה והלך לגדיש אכל החררה והדליק הגדיש (שם). הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות ונגחו שורו של בעה"ב או שנשכו כלבו של בעל הבית (שם ה ג). לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת (שם ז ז). שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן (מכי' בא יג). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחים זה עם זה וכו' (ספרי במד' קנז). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (שם דבר' פא). משל לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג' סאים והיה החמור מהלך והכלב מלחית פרק ממנו סאה ונתן על החמור (שם שמג). (משיכיר) בין זאב לכלב בין חמור לערוד (ירוש' ברכ' א ג). משמרה ראשונה (בלילה) חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (בבלי שם ג.). כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו (שבת סג.). שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות (ביצ' כה:). שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יוצא כשהוא שבע (גיט' נו.). כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר (ב"ק ס:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (סנה' קח:). הכלב מכיר את קונו והחתול אינו מכיר את קונו (הור' יג.). הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה שומרו מכל חית השדה (פרקי דר"א כא). למלך שהיה לו פרדס אחד וקשר המלך בפתח הפרדס כלב והמלך יושב בעליתו צופה ומביט כל מה שבפרדס נכנס אוהבו של מלך לגנוב מן הפרדס ושסה בו הכלב וקרע בגדי אוהבו (שם מד). מה טיבו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו וכו' (ערוך, ערך אלס). — ומשל להעדר בושה: פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש מאביו (סוט' ט יט). — ונחש: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נחש לימיני ושועל לשמאלי (תוספתא שבת ז יג). — *כֶּלֶב שׁוֹטֶה, שנטרפת דעתו, toller Hund; chien enragé; mad dog: מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו (יומ' ח ו). נשוכת נחש ונשוכת כלב שוטה (תוספתא תול' ג יט). חמשה נהרגין בשבת זבוב מצרי וכו' ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה שבכל מקום (ירוש' שבת יג יד:). אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה (שם יומ' ח מה:). חמשה דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח ורירו נוטף ואזניו סרוחות וזנבו מונח לו על ירכותיו ומהלך בצידי דרכים (בבלי שם פג:).—ומשלים: *מכלב[1] רע לא יצא גור טוב

[1]) גוף המשל בארמית: מכלבא בישא גורא

(סעו"ר כה). *כלב[1]) לא בעירו שבע שנים אינו נובח (עירובי' סא.). *אומרים[2]) אנשים נבח בך כלב הכנס (הביתה) נבחה בך גורית (כלבה קטנה) צא (בק פו.). *אל[3]) תדור בעיר שאין סוס צונף בה ואין כלב נובח בה (פסח' קיג.). *אומרים[4]) אנשים כלב רעב גללים בולע (ב"ק לב:). °מעיר הכלב הישן (מלמ' התלמיד', ולה"ח), משל יאמרוהו בני אדם למי שבתגרה באויב נח ושותק. —°השליך עצם לכלב, פיים האויב במתנה קטנה: אל יצא התובע והמקטרג ריקם כמה פעמים מלפני השליכו עצם לכלב ויוצא מלפני ובעוד שהוא מתעסק וגורר אותו העצם תכנכו אתם ואתעסק אני עמכם (ר"מ די ליאון, הנפש החכמה, סוד הגלגל). —°רְעַב הַכֶּלֶב, חלי, רעב חזק מאד: ועל הרוב יקרה לו רעב הכלב (נתן פלקירה, צרי הגוף ה). —°תאות כלבים: ומחלה תכונה בתאות כלבים ותקרה לאישים (תרומי אבן סינא, כ"י ברלין). —*כלב כפרי[5]), כלב דומה במראיתו לשועל: כלב הכופרי והשועל וכו' אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ה). כלב כופרי מין חיה (תוספתא בם ה ח). לא יהא מביא כלבים כופרים וחולדות הסנאין ותחולין וקופות למוכרן לגוי (בם בכיע' ה ט). רבי ישמעאל אומר מגדלין כלבים כופרין ותחולים וקופים וחולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב"ק פ.). —ב) כמו קָדֵשׁ, בנוי לנער מיוחד למשכב זכור שהיה נהוג לפנים במקדש עשתרת וכדומה[6]): לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל לא תביא אתנן זונה ומחיר כֶּלֶב[7]) בית יי' אלהיך לכל נדר כי תועבת יי' אלהיך גם שניהם (דבר' כג יח-יט). —ג) *כֶּלֶב הַיָּם[1]), דג גדול דומה בצורתו לכלב, Haifisch; requin: כל הולך להביא את הקפוד ואת חולדת הסנאים ואת אדני השדה ואת כלב הים (ספרא שמיני ד ו). יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות ותחולות וחולדות הסנאין ואדני שדה וכלב הים (מד"ר קהל', כי יט). כלב הים משכנו במדינות הצפוני באירופא אזיא ואמריקא וכו' ארכו משנים עד ארבע אמות גופו עב כאמה וחצי האמה ראשו דומה לכלב וזנבו הקצר דומה לזנב דג (רה"ב למודים א ו). בכל אחד משני צדי לחיי כלב הים יש שן קיצונית אחת ואיננה יוצאת ההוצה מפיו הסגור מאכלו דגים והסרטן וכו' עת יחם כלבי הים היא בימי הבציר והנקבה תלד בחדש ניסן ולד אחד לרוב (תוה"ט לאכרמוין א, כלב הים). — *כֶּלֶב הַמַּיִם[2]), כמו כלב הים: כל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שהוא בורח ליבשה (כלים יז יג). כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן (רמב"ם, מאכ' אסור' ב'). מררת כלב המים אמרו קצתם כי כל מררת כלב המים כשעור עדשה תמית אחר שבוע (קאנון ד ו ב יד). —ובמשמ' אחרת, °כנוי לכלב אוהב לשחות במים: וכלב ארך השער יכונה גם בן כלב המים מפני שהוא משתוקק מאד לשחות במים (תוה"ט, מפלגת היונק'). —ד) °כלב הגדול, °כלב הקטן, שמות לכוכבים: ה' (הצורה החמשית) צורת הכלב הגדול ובערבי אלשערי אלעבור ו' הכלב הקטן ובערבי אלשערי אלגמייצא (ר"א בר"ח הנביא, תכונת המהלכ' יז, כ"י בריט"מ). והחמישית הכלב הגדול וכוכביו שמנה עשר והששית הכלב הקטן ושם שני כוכבים והשביעית הספינה וכוכביו חמשה וארבעים (רא"ע, ראשית חכמה א). הצמחים רובם נוטעים אותם

טבא לא נפיק. — [1]) גוף המשל בארמ': כלבא בלא מחיה שב שנין לאנבח. —[2]) גוף המשל בארמ': אמרי אינשי נבח בך כלבא עול נבח בך גורייתא פוק. — [3]) גוף המשל בארמ': לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא. —[4]) גוף המשל בארמ': אמרי אינשי כלבא בכפניה גללי מבלע. — [5]) פרש גאון: כלבים כפרים כלב כושי הוא וישמעאלים קוראים אותו כלב ציני (תבו' גאו', גני', הול' גינזב', דף 249). וכך הרמב"ם בגוף הערבי: אלכלב אלציני. וכלב ציני אצל הערבים הוא כלב קטן, קצר הרגלים מלפניו. הערוך פרש: כלב קטן שצווה בלילה במדבריות. ע"כ. ורש"י (ב"ק פ.) פרש: כלבים כופריים קטנים ונכנסים הם ל"א כלבים גדולים של ציידים ואין מזיקין. — [6]) עי' הערה לקמן. — [7]) הקדמונ' כלם פרשו מלה זו במשמ' הרגילה של כלב. כך חכמי התלמוד, ואמרו: איזהו מחיר כלב האומר לחבירו הילך טלה זה תחת כלב זה (ספרי דבר' רסא). אך זה דחוק מאד, כי אתנן זונה הסמוך לו מעיד שהכונה כאן בדבר של זנות, ורק לזה נאות התאר תועבה שלאחריו. וכבר אמרו רוב החדשים כי הכונה במחיר כלב להנערים שהיו מזומנים למשכב זכור אצל הכנענים במקדש עשתרת, שלפי דעת רוב החכמים להם הכונה בהשם כלב כלבם שבקצת כתבות כנעניות, כמו בכתב לרנקה: בחדש ירח פעלת לכלבם ולגרם וכו', שהוא רשימת הסכומים הקצובים למשרתי המקדש, ואעפ"י שיש סברים כי הכונה לכלבים אמתים, בכ"ז יותר נראה דעת הסברים כי הכונה להקדשים שהיו במקדשי הכנענים. —[1]) כך גם בערב' כלב אלבחר. —[2]) כך בערב' כלב אלמא'.

באביב ומיעוטם בחורף ובסתו ודרך זרות בקיץ בעת עלות הכלב (רמב"ל דורחן, מג"ה, ח"י ד). —*כלב הגבור: והצורה השנית הכלב הגבור וכוכביו שמנה ושלשים והשלישית הנהר וכוכביו ארבע ושלשים (רהב"ע, רהפ' חכמ' ה). והיתה מפורסמת ביניהם חכמת הכוכבים והערכת שבליהם וכי הם ממונים על העולם כת אחת מהם עבדו הכלב הגבור והוא הנקרא בלשון ערבי אלשארי אלעבור ומהם שעבד כוכב צדק (מבכי' האורות, כסוף מתב' ע"ב לדוקס). —*כלב נֹבֵחַ: והצורות השמאליות הם אחת ועשרים וכוכביהם ש"ס האחת עיש ובניה וכוכביו ט' וכו' והחמישית הכלב הנובח וכוכביו י"ב (רהב"ע, רהפ' חכמ' ה). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת כלב הנובח או נשר המעופף (נחמ' נגעים ג כס). — ואמר המשורר: אין להמוה אם מעטו גדולי המעלה ורבו השובבים, יש ברקיע שמש אחד ושני כסילים ושני כלבים (עמנ', מחבר' כז). אחשוב כי הכלב בשמים יהיה, לשמור טלי וגדי מפי אריה (כס). — ורגל הכלב: רגל הכלב הוא הנקרא אל גוזא הוא במזל תאומים ארבע מעלות חמשים ושמנה דקים (רמב"ע, כלי נחשת כט). —ה) *היה עומדת בשערי הגיהנם: ובפרשת שני דרכים אלו עומדים כמה מיני חיות ובראשם הכלב הנובח בראותו נשמה הראויה לו העוברת משם (מבנ' חסיד', הפירוד כ ד).

גוּר. — גרה, גרה בו את הכלב. —*כַּלְבָּה. — *לחת. —נבח. —שסה, שסה בו את הכלב.

*כָּלַב,

—קל אינו נהוג.

—פע', *כִּלֵּב, —כִּלֵּב הרצען וכדומה, תפר לא בתהובים מכונים על קו ישר אלא אחד עולה ואחד יורד, אחד ארוך ואחד קצר וכדומה: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכלב[1] (מו"ק ח ה). הרוצענין מכלבין במועד (ירוש' כס ח פ ד).

[1]) כך במשנה שבתלמ' ירוש', וכן בדפוס' קדמוני' (ד"ס), וכן בהלכ' פסוק', ובנוסח' הדפוס' החדשים מכליב. ופרשו בגמ' ירוש' (כס ח פ ד) דבית ר' ינאי אמרו כדרכו ממלא את המחט מכלב אחת אחת ר' יוחנן אמר בדרכו אחת אחת מכלב מפסיע. ע"כ. ושאלו בגמ' בבלי (כס דף י.) מאי מכליב? והשיבו: ר' יוחנן אמר מפסיע רבה בר שמואל אמר שיני כלבתא. ע"כ. ופרש רש"י: מפסיע שאינו תופר ביושר אלא מפזר התפירה ולהכי קרי מכליב שדומין התובי המחט לשיני הכלב רחוקות זו מזו כשיני הכלב. כלבתא, שאינו תופר כדרכו תוחב זה בסמוך זה אלא שתוחב המחט פעם אחת למעלה

—הפע', *הִכְלִיב, מַכְלִיב[1]), —כמו כִּלֵּב, מְכַלֵּב.

—נתפ', *נִתְכַּלֵּב, —נתכלב[2]) הכלב, נשתטה, נעשה שוטה: ויקרה להם (להכלבים) זה (השגעון) אם מהאויר אם מהמזונות והמשקים אם מהאויר שישרף החם ליחותיו ויתכלב וישתטה (קלגון ד ו ג ה).

*כַּלְבָּה,

ש"נ, —א) נקבת הכֶּלֶב: מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקין לכלבה (ירוש' סנה' ו כג:). לכלבה נושכת שאחזה בעליה בשלשלת אעפ"י שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו (מד"ר קהל', ומולח הי). מעשה בכלבא[3]) אחת כופרית[4]) שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (כס איכ' דרכי ליון). —ואמר המליץ: אל תתגר את כלבה עת להקת הכלבים סביב לה (אסף כו יז). —ב) בהשאלה, *כַּלְבָּה[5]) וגם *כַּלְבַת, כלי בעין צבת מברזל כפוף בשתי זרועות פחות או יותר ארוכות, Klammer, Zange; tenaille, crampon; cramp, tongs: כלבה[6]) של ספרין ושל

ופעם אחת למטה ולהכי קרי ליה כלבתא דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו. —[1]) עפ"י הגרסה מכליב, עי' הערה למעלה. —[2]) בערב' במשמ' זו כַלִב a), בקל.

[3]) כך בכל ספרי הדפוס. —[4]) הערוך גרס קורטית. —[5]) בערב' כַּלָּאב b), בסור' כלבתא, ועי' הערה לקמן. — [6]) כך בכ"י אר"פ, מהדו' צו"מ, ובנוסח' כלבוס, וגרסת כלבוס לדבר זה בעצמו נמצאת עוד בגמ' בבלי: עשאו (את המסמר) כמין כלבוס (בכת ס:), כך בכל הספר' וגם בכ"י רק בקצת שנוי, כלובוס וכדומה, ויש גם קלבוס בקוף. וכן בענין הסוטה: כלבוס של ברזל מטילין לתוך פיה שאם נמחקה מגילה ואמרה איני שותה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). אבל נגד זה בירוש' במקום המובא בפנים, בענין המסמרים, כלבת במקום כלבוס. והנה על סמך הגרסה כלבוס החליט בנימין מוספיא ואחריו ש' קרויס (S. Kraus Lehnw.) כי זו מלה יונית-רומית, במשמ' מסמר, יתד. אבל כבר העיר י' לוי כי אין משמע' מסמר או יתד נאותה לפי הענין לא בענין המסמרים ולא בענין הסוטה, וכן ע' לו בהערות לש' קרויס, וכבר הזכיר י' לוי את השם הערבי כלאב b), שהוא משמש במשמ' הרשומה בפנים, ויש עוד השם כלבתאן c) במשמ' צבת, ואעפ"י שכבר הטיל נלדק' (Nö. Mand. 120) ספק בשמיותה של המלה כלאב והשדה שהיא פרסית, בכ"ז ברור הוא כי היא מלה שמית טהורה, כמו שכבר ברר ש' פרנק' (S. Fraenkel, Aram. 83), שבלשון הערב' משמש השרש כלב בלי ספק גם במשמ' אחיזה ותפישה ולחיצה, כמו

a) كَلِب b) كُلَّاب c) كلبتان

רופאין ושל עושה זכוכית שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחים שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא כתחילה הותה בה את הגחלים ועכשו חותה בה את הגחלים רשב"ג אומר מפני שהוא כתחילה מנקב בו את הגחלים ועכשו מנקב בו את הגחלים (תוספתא כל' ב"מ ג יא). כמה מסמרים יהו בו וכו' ר' יוסי בן חנינא אמר כלבת[1]) אינה עולה לחשבון מסמרים (ירוש' סנה' י כח.).

כַּלְבִּי, ת"ז, לנק' כַּלְבִּית, מ"ר כַּלְבִּיִּים, כַּלְבִּיּוֹת, — מטבע הכלב: וזה קם זד בליעל ואכזר ובוצע ואיש חמדן וכלבי (ר"י אברבנאל, תוגה על הזמן, או"ג כ עא). — תאוה כלבית: ולזה תתחדש התאוה הכלבית ברוב הענינים מן הקור (קאנון א א, במזגי הפנים). שכל כונתם אינה אלא לצבות בטן ולהשביע תאותם הכלבית (נוה בלוס כ ה). ולרוע מזג היבש יקרה כתרת אל כלולה מיאוס והתאוה הכלבית הוא רוצה ולא רוצה (מאיר אלדבי, ב"א ד). — רעב כלבי: בנשים שאין ווסתן זב כראוי אז בימי הורתן תמצא הרעב כלבי ותאכלנה בשר חי נתר ובורית ופחמים וכיוצא בהם (מעשה טוביה, בית חדש ג). — שִׁנַּיִם כלביות: הראשונים (שבשנים) הם הדקות והרחבות והם לחתוך המאכל ואחרי כן האחרים הנקראים כלביות והם הזקות ועבות יותר מהראשונים וכו' שבתחלת זמן אכילתו (של הילד) לא יצטרך לכלביות ולא לטוחנות כי ירגילוהו במזון לח מאד ומבושל היטב (מ' אלדבי, ש"א ד א). המין השני מהשנים הם שנקראו כלביים מפני שרבו בכלב המין הזה מהשנים (בלטי הגבוריס נא). השנים הם מג' מינים חותכים כלביים טוחניים וכו' והקודמים לצמיחה סמוך להם הם הכלביים ועומדים מכוון כנגד העינים וכו' והכלביים יש להם שני שרשים (תפאר' אדם יז.). — נגעים כלביים: הנה החלאים ישיגם קריאת השם מכמה פנים וכו' אם מהדמיון כאמרינו חולי הארי וחולי הפיל ואם מיוחסים אל הראשון הנזכר שקרה לו זה (החולי) כאמרינו הנגעים הכלביים (קאנון א ב א ח). — ימים כלביים, ששולטים בהם, לפי אמונת הקדמונים, הכוכבים כלב הגדול והקטן, בחדש תמוז ואב: ותשים אלו הםים בימים הכלביים בשמש (ספ' הקדחת ג ב, כ"י ברלין). והנה השרף היוצא מזה האילן הוא הצרי ונקרא באלסאמו והם מאספים אותו בימי הכלביים וגורפין האילן עם מגרפות של ברזל (בחר הגולה על המקדש ב א יד). זמן ליקוט הלבונה הוא בימי הכלביים (שם שם טו). החום היותר חזק יתחזק בימי הכלביים והוא מן כ"ח תמוז עד כ"ט אב (למודי הטבע כט.).

כַּלְבִּיּוּת, ש"נ, — שטות הכלב: הכלב וזולתו מטה שזכרנו יקרה להם הכלביות כלומר שטות והוא השתנות ממזגו אל השחוריות הרעה וארסיות ויקרה להם זה אם מהאויר אם מהמזונות (קאנון ד ו ג ה).

כַּלְבִּית[1]), כַּלְבִּית, כולבית, ש"נ, מ"ר כַּלְבִּיּוֹת, — מין דג קטן מאד: וציר שאין בה דגה כלבית[2]) שוטטת בו (ע"ז ב ו). אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת סנונית על

שאנו רואים משמוש מלים אחדות משרש זה במשמ' הנזכרות. וכך הסכים עמנ' לו בהערות לש' קרוים שם כי המלה היא שמית ובאר את הצורה כלבוס ע"י השם כלבום בסור' לכלב קטן, שבאה הצורה כלבוס במקום כלבותא אולי. עכ"פ, הצורה הזרה כלבוס חשודה בעינינו ואין לה טעם, ולכן אין אנו חיבים לדחות בשבילה הצורה העברית כלבה של התוספתא, בפרט שיש לה סמך מהצורה כלבת שבירוש' סנה' המובא בפנים באותו הענין של מסמרים שמדובר עליו בבבלי שבת, וגרסה זו שהיא בכל ספרי הדפוס נמצאת גם בקטעי הירוש' כ"י מהגני' בנקוד כַּלְבַת (שרידי הירוש', מהד' גינזב', דף 262), ושתיהן תומכות זו את זו לבלתי נדחה אותן מפני הצורה כלבוס הזרה. ויש סעד לגרסה זו גם מהרמב"ם (יד החזקה, כלים יא יב), שכתב: כלביא של ספרים וכו', כך לפי נוסח' הספרים, ובתנחום ירוש' הנוסחה כלבא, ותרגם בערב': הי אלכלבתין. גם הגר"א בפרוש התוספתא כתב בפרושו כלבה ולא כלבוס. ובפרוש המלה אמר רבנו נתן ז"ל: פירוש רב ינל.ם ז"ל כלבוס גופו נועץ בו מסמרים מבפנים ומוציאין לחוץ שעקם אותן בשיני שפוד ודומות לאצבעות כפופות ויש כלים שעושין בהן ברזל ואותן פיות שלהן תופס בהן ברזל כשיוצא מן הכור עקומין, וי"א הן צבת של ברזל שאוחז בו ברזל ומכניסו לכור. ע"כ. ורש"י פרש יותר בדיוק בפרט לפי הענין אצל הסוטה, וז"ל: כולבוס שני שינים יש לו ונותן לתוך פיה זקוף. —[1]) במד"ר (קהל', דברי חכמים) כלבוס, כלבום, אך צורת הירוש' מכרעת.

[1]) לא נתברר מקורה, ועי' הערה לקמן. —[2]) כך בנוסח', וכן ברש"י, אך בב"י חסרות המלים „כלבית שוטטת בו", וכן בקצת דפוסים וכן במשנה ירוש' ובריה"ף (ד"ס), ועי' עוד הערה לקמן. והנה י"א שזוהי המלה כלכיד הנמצאת כמו"כ בתלמ' במשמ' דג, ומקורה ביונית, אבל מלבד שנוי הצורה וההברה, נראה כי הם שני שמות מתחלפים, כי לפי הענין כלבית הוא דג קטן מאד, וכך פרשו כל המפרשים, ואלו כלכיד אינו דג קטן בטבעו. ומקור המלה אינו ידוע, ואין הכרע כי אינה שמית. —

הנשר אימת כילבית[1]) על לויתן (שבת עז:). ואיזו ציר שיש בה דגה כל שכילבית אחת או שתי כילביות שוטטות בו (ע"ז לט:). נכרי שהביא עריבה מליאה חביות ונמצאת כילבית[2]) באחת מהן (שם מ.). שדרך כלבית ליגדל מאיליה בציר של דגים טהורים ואם יש ציר דג טמא עמו לא תיגדל כלבית בו (רמב"י ע"ז ב ו). גוי שהביא חבית מלאה מציר של דגים אם כולבית אחת שוטטת בו מותר שזה סימן שהוא מדגים טהורים שאין דרך כולבית לגדל בציר דגים טמאים (טור יו"ד פג). ולטהר את הכלבית ואת הצב (שו"ת מהר"מ אלשקר מד).

כלה[3]), סמנו א. כלה, ב. כלה, כלה, כליון, תכלה, תכלית, מכלה, מכלות, *כלוי, *כליה, "כלות, — ועי' כלי.

א. כלה[4]), פ"ע, כלתה, כליתי, כלו, כלינו, כליתם, יכלה, יכל, תכלה, ותכל, יכלו, תכלינה, כלות, ככלות, כלתו, כלותם. — כלה דבר, א) נשלם, נעשה בו כל הנצרך, vollendet ; être achevé ; be completed: ובשנה האחת עשרה (למלכות שלמה) בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטו ויבנהו שבע שנים (מ"א ו לח). ותכל[5]) כל עבדת משכן אהל מועד (שמות לט לב). כי יי' אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית יי' (דהי"א כח כ). והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי"ב כט כח). ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה (שם לד). ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית יי' ועד כלתו (שם ח יו). — והזמן, נשלם, עבר כלו: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים ותחלינה שבע שני הרעב לבוא (בראש' מא נג-נד). — והקציר: עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו (ירמ' ח כ). כעללת אם כלה בציר (ישע' כד יג). ימים על שנה תרגזנה בטחות כי כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). ותדבק (רות) בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר החטים (רות ב כג). — ודבר פלוני: ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יי' בפי ירמיהו העיר יי' את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וכו' (דהי"ב לו כב). — וחזיון וכדומה: וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וכו' תכלינה כל אלה (דני' יב ז), יבאו ויהיו כל הדברים אשר חזה בשלמותם. — והרעה, הגזרה וכדומה, כלתה הרעה מפלוני, החלטה החלטה גמורה ושלמה ואי אפשר לשנותה: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש"א כ ז). כי אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (שם ט). וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי (יחזק' ה יג), יהיה שלם, יבא כלו. — ואל פלוני, על פלוני: ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו (שם כה יז). והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת' ז ז). — ב) אפס, לא יש יותר, zu Ende, erschöpft s., être epuisé, fini ; be consummed, exhausted, spent: ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר וכו' ותלך ותתע במדבר באר שבע ויכלו המים מן החמת (בראש' כא יד-יה). כד הקמח לא תכלה[1]) וצפחת השמן לא תחסר (מ"א יז יד). כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר (שם יו). — והדשא וכדומה, יבש, נחרב: כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' יה ו). — והכעס: זורע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה (משלי כב ח). — ואנשים, אבדו, נשמדו: ועזבי יי' יכלו (ישע' א כח). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). ובחרב וברעב יכלו (ירמ' יז ד). ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם (שם מד כז). שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך (יחזק' ה יב). ונפלה (העיר) וכליתם בתוכה (שם יג יד). כי אני יי' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלא' ג ו). מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט). כי רשעים יאבדו ואיבי יי' כיקר כרים כלו בעשן כלו (תהל' לז כ). הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי (שם לט יא). יבשו יכלו שטני נפשי (שם עא יג). כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו (שם צ ז). — ובמשמ' נמס, נתמסמס וכדומה, הכליות מחלי: כלו כליתי בחקי (איוב יט כז). — והגוף, מאפיסת כח: יכל בשרו מראי (איוב לג כא). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). — ומצער: כלה שארי ולבבי (תהל' עג כו). — והענן, נתפזר: כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). — והעינים, כלו מבכי, מצער, נפסדו: כלו בדמעות עיני (איכ' ב יא).

---

1) כך בנוסח' הדפוס', ובכ"י כולבית, וכן בקצת דפוס' (ד"ס). — 2) כך בנוסח', ובכ"י כילבית, בכף.

3) רק בעבר' במשמ' זו. ואומרים חלא"ש כי גם באשור' כלו במשמ' פסק.

4) עי' הערה להשרש. — 5) כמו ותפן וכדומה.

— 1) אמר ר"י חיוג: קמוץ והיה ראוי בסגול. וכן רד"ק: בקמץ ומשפטו בסגול. ואמרו רוב החדשים כי הוא בפעולת

ורבצת ואין מחריד וחלו פניך רבים ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם (איוב יא יט-כ).—ובמליצה, בתקוה, בתשוקה וכדומה: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות[1]) (דבר׳ כח לב). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (ירמ׳ יד ו). עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע (איכ׳ ד יז). יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי (תהל׳ סט ד). כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני (שם קיט פב). עיני כלו לישועתך (שם קכג).—ובמשמ׳ זו גם הנפש: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי׳ (תהל׳ פד ג). כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (שם קיט פא). — ודברים מפשטים: כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע׳ י כה). כי אפס המץ כלה שד[2]) תמו רמס מן הארץ (שם יו ד). בעוד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר (שם כא יו). חסדי יי׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו (איכ׳ ג כב). והצליח עד כלה זעם (דני׳ יא לו).—והימים: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמ׳ כ יח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). כי כלו בעשן ימי (תהל׳ קב ד). — והחיים: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (שם לא יא). — והכח: אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני (שם עא ט). — והרוח: מהר ענני יי׳ כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם ירדי בור (שם קמג ז). — ובתו״מ במשמ׳ זו של נגמר ואין יותר: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשין ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי׳ ב א). ולמה אמרו שלש ארצות שיהו אוכלין בכל אחת ואחת עד ש י כ ל ה האחרון שבה (שם ט ג). כל ש כ ל ה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית וכו׳ אוכלין ברגילה עד ש י כ ל ו סגריות מבקעת בית נטופה (שם ה). המוליך פירות שביעית ממקום ש כ ל ו למקום שלא כ ל ו או ממקום שלא כ ל ו למקום שכלו (פסח׳ ד ב). בשעה שאדם מת והגוף כ ל ה הקב״ה מעמידו בדין (מכי׳ בשלח ב). אלולי ששתפו ישראל שמו של הקב״ה בעבודה זרה כ ל י ם[3]) היו מן העולם (שם משפט׳ יז). משה רבינו לא הוכיח את ישראל אלא מ ש כ ל ו ימיו משנטה למות (ספרי דבר׳ ב). לכך נתנו (את השמן בנר) משעה ראשונה ש י כ ל ה בנר (ירוש׳ שבת ג ו:). לכך נתנן (את החטים באדמה) משעה ראשונה שיכלו בקרקע (שם). בור הרבים מימיו מצויין ל כ ל ו ת בור היחיד אין מימיו מצויין ל כ ל ו ת (שם ערוב׳ ב כ:). אחד מעוכה ואחד מידק כדי שיהו כ ל י ם בבת אחת (שם כות׳ ג נד:). צריך שתכלה ברכה עם הפת (בבלי ברכ׳ לט.). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כ ל י ן והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כ ל י ן והטיט אינו מתגבל יפה (תעני׳ יט:). אין בן דוד בא עד ש י כ ל ו כל נשמות שבגוף (יבמ׳ סב.). הטל עליהן צורכי ציבור והן כ ל י ן מאיליהן (סנה׳ יז.). אין בן דוד בא עד ש י כ ל ו גסי הרוח מישראל (שם צח.). אין בן דוד בא וכו׳ עד ש ת כ ל ה פרוטה מן הכיס (שם צז.). אמר רב כ ל ו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (שם:). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד ש ת כ ל ה הפת (מדר׳ ברא״ר לא).—ורגל מן השוק, שלא יהיו הולכים יותר בשוק: מצותה (של נר חנכה) משתשקע החמה עד ש ת כ ל ה רגל מן השוק (שבת כא:). מצות הדלקתו משקיעת החמה עד ש י כ ל ה הרגל מן השוק (סופרים כ ד). ואחרי ככלות[1]) הכל לבדו ימלוך נורא (בקשות, אדון עולם). — ואמר המשורר: כ ל ו עלומיו ועוד לא פרחו ציצי ברמיו (רשב״ג, המור לאומרים). ועוז ממשלו (של הבורא) עולם לא יכל (רמב״ע דיואן רלו, כ״י בודל׳).—ובמשמ׳ השתוקק: נכספו גרי ארצות לחזות הודו ואל נדבת ימינו כ ל ו (רמב״ע, תרשיש א קנה).—ובמשמ׳ הגיע קצו עד מקום פלוני: נתמעטה (המחיה שפשתה הבהרת עליה) והלכה לה וכו׳ אם מבפנים היא כ ל ה סימן פשיון לפנימית (נגע׳ ו ה). מ״ד מעיקר הגדר מושחין מקום שהחוט כ ל ה אסור והשאר מותר (ירוש׳ כלא׳ ו ל:). מעשה במבוי אחד שצידו אחד כ ל ה לים וצידו אחד כ ל ה לאשפה (ערוב׳ ח.). היה מודד ובא ו כ ל ת ה מדתו על שפת תקרה (שם מב:).—*כ ל ה עורב, עי׳ עורב.

—פע׳, כלה, כלתה, כליתי, כלו, כליתם, כלינו, כלות, ככלות, כלה, כלו, מכלה, מכלות, אכלה, תכלה, יכלה, ויכל, ותכל, יכלו, ויכלו, כלנו, כלם, כלתו, כליתיך,

נל״א, אך לא נתבררה הסבה לזה.—[1]) אמר רד״ק: והוא תאר. וכן ההדשים. אבל זה דחוק, והפעל ראות שלפניו בבינוני מעיד עליו שגם הוא בינוני בקמץ פ״פ במקום חולם, וכן נוהג פעל זה בתו״ם כמו שמובא לקמן: כ ל י ם ה י ו, ולא כולים. וכמו כהות במקום כהות, עי״ש. —[2]) וי״א כי זה ש״ת כמו שודד.—[3]) במקום כולים.

—[1]) והעיר רמב״ת ע״ז: וכן צריך להגיע השבא במלת כ כ ל ו ת הכל כי היא עומדת תמורת העבד שבמלת אשר מלך (דרכי נעם ט).

כלוני, כלום, כלותי, כלותך, כלתו, כלותם, אכלך, אכלם, יכלהו,—עשה שיכלה, בהמשמעות של הקל, א) כלה לדבר, דבר כל דבריו וחדל ולא דבר יותר: וילך יי׳ כאשר כלה לדבר אל אברהם (בראש׳ יח לג). ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת (שם כד טו). אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (שם מה). ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (שם יז כב). ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת (שמות לא יח). והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דבר׳ כ ט). ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו (שופט׳ טו יז). ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר שאול (ש"א כד יז). ככלותך את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך (ש"ב יא יט). ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יי׳ לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים והנביאים (ירמ׳ כו ח).—ופעולות אחרות: כאשר כלה יצחק לברך את יעקב (בראש׳ כז ל). ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת (שם כד יט). ויכל יעקב לצות את בניו (שם מט לג). ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר (ויקר׳ יט ט). וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש (במד׳ ד טו). ביום כלות משה להקים את המשכן (שם ז א). כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך וכו׳ ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה (דבר׳ כו יב). ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר וכו׳ (שם לא כד). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי וכו׳ (יהוש׳ ח כד). ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכתם מכה גדולה מאד עד תמם וכו׳ (שם י כ). ויכלו לנחל את הארץ לגבולתיה (שם יט מט). ויהי כאשר כלה להקריב את המנחה וישלח את העם (שופט׳ ג יח). ויהי ככלתו להעלות העלה והנה שמואל בא (ש"א יג י). ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד כלתו לבנות את ביתו (מ"א ג א). ויכל חירם לעשות את כל המלאכה (שם ז מ). ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ וכו׳ (שם ח נד). ויהי ככלות שלמה לבנות את בית יי׳ וכו׳ (שם ט א). ויהי ככלתו לעשות העלה ויאמר יהוא (מ"ב י כה). אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות (רות ג ג). והיה אם כלה (הגבי) לאכול את עשב הארץ וכו׳ (עמו׳ ז ב). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (ירמ׳ נא סג). יואב בן צרויה החל למנות (את העם) ולא כלה (דה"א כז כד). ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וכו׳ וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו (דה"ב כט יז). ובכלות (יחזקיהו) להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט). וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז).—ועם מ אחריה, כלה מן, במשמ׳ זו: ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה (שמות לד לג). וכלה מכפר את הקדש (ויקר׳ טז כ). ויכלו (אלעזר ויהושע) מחלק את הארץ (יהוש׳ יט נא). ויכל מהתנבות ויבא הבמה (ש"א י יג). ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם (ש"ב ו יח). בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים (יחזק׳ מג כג).—ועם שם אחריו, כלה המעשה, עשהו כלו, עשהו בשלמות הראויה: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (בראש׳ ב ב). והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם (שמות ה יג). מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם (שם יד). ויכל משה את המלאכה (שם מ לג). ויבן את הבית ויכלהו (מ"א ו ט). ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ויכל את כל ביתו (שם ז א). עד אם כלו את כל הקציר (רות ב כא). וכלה את מדות הבית הפנימי (יחזק׳ מב טו).—ועם מלות הרמז אחריה, לאמר השלים לעשות הנאמר שם למעלה: ובכלות אלה (לעשות מה שמספר שם) נגשו אלי השרים (עזר׳ ט א). וככלות כל זאת יצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה (דה"ב לא א).—ובהשמטת הדבר הנשלם: וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות (עזר׳ י טז-יז). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים (נחמ׳ ג לד). וככלותם (להשמיד ולהחרים) ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו (דה"ב כ כג). וככלותם (המלאכה) הביאו לפני המלך (שם כד יד).—החל וכלה: ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה (ש"א ג יב).—עד לכלה, עד גמר הדבר: וישמחו כל השרים וכל העם (על הקריאה להתנדב לבדק הבית) ויביאו וישליכו לארון עד לכלה (דה"ב כד י). ויגדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות מכל יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד לכלה (שם לא א).—ואת הזמן, הימים וכדומה: שלש מאות ותשעים יום (תשכב על צדך) ונשאת עון בית ישראל וכלית את אלה (הימים) ושכבת על צדך הימיני שנית וכו׳ ולא תהפך מצדך אל צדך עד כלותך ימי מצורך (יחזק׳ ד ה-ח). שבעת ימים יכפרו את המזבח וכו׳ ויכלו את הימים והית

ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים (שם מג כו-כז).—ואת הכעס וכדומה: כִּלָּה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודתיה (איכ׳ ד יא). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וְכִלֵּיתִי חמתי בם (יחזק׳ ו יב). עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך וְכִלֵּיתִי אפי בך ושפטתיך כדרכיך (שם ז ח).—והרעה וכדומה: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כִּלָּה רעה (משלי טז ל).—כִּלָּה את הכלי, עשה את קצהו: ואל אמה תְּכַלֶּנָּה מלמעלה (בראש׳ ו טז).—ב) כִּלָּה את העם, הארץ וכדומה, אבדו, החריבו, השמידו: וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וְכִלָּה הרעב את הארץ (בראש׳ מא ל). ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם וַאֲכַלֵּם ואעשה אותך לגוי גדול (שמות לב י). להרג אתם בהרים וּלְכַלֹּתָם מעל פני האדמה (שם יב). לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אֲכֶלְךָ בדרך (שם לג ג). אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וְכִלִּיתִיךָ (שם ה). בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לְכַלֹּתָם להפר בריתי אתם (ויקר׳ כו מד). הבדלו מתוך העדה הזאת וַאֲכַלֶּה אתם כרגע (במד׳ טז כא). ולא כִלִּיתִי את בני ישראל בקנאתי (שם כה יא). ונשל יי׳ אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כַּלֹּתָם מהר פן תרבה עליך חית השדה (דבר׳ ז כב). ידבק יי׳ בך את הדבר עד כַּלֹּתוֹ אתך מעל האדמה (שם כח כא). ונלחמת בו עד כַּלּוֹתָם אתם (ש"א טו יח). האיש אשר כִּלָּנוּ ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש"ב כא ה). ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כַּלּוֹתָם וָאֲכַלֵּם ואמחצם ולא יקומון (שם כב לח-לט). באלה תנגח את ארם עד כַּלּוֹתָם (מ"א כב יא). והכית את ארם באפק עד כַּלֵּה (מ"ב יג יז). וחלה חרב בעריו וְכִלְּתָה בדיו (הוש׳ יא ו). הכיתה אתם ולא חלו כִּלִּיתָם מאנו קחת מוסר (ירמ׳ ה ג). ושלחתי אחריהם את החרב עד כַּלּוֹתִי אותם (שם ט טו). כי אכלו את יעקב ואכלהו וַיְכַלֻּהוּ ואת נוהו השמו (שם י כה). כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מְכַלֶּה אותם (שם יד יב). אשר טפחתי ורביתי איבי כִלָּם (איכ׳ ב כב). ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לְכַלֹּתָם (יחזק׳ כ יג). ואשפך עליהם זעמי באש עברתי כִּלִּיתִים (שם כב לא). וטמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו וָאֲכַל אותם באפי (שם מג ח). אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מְכַלֶּה (איוב ט כב). כַּלֵּה בחמה כַּלֵּה ואינמו (תהל׳ נט יד). הלוא תאנף בנו עד כַּלֵּה לאין שארית ופליטה (עזר׳ ט יד). מן בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא כִלּוּם בני ישראל (דהי"ב ח ח). כמעט כִּלּוּנִי בארץ ואני לא עזבתי פקדיך (תהל׳ קיט פז).—ודברים לא בע"ח: את השחפת ואת הקדחת מְכַלּוֹת עינים ומדיבת נפש (ויקר׳ כו טז). וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יְכַלֶּה והיה כמסס נסס (ישע׳ י יח). שם ירעה עגל ושם ירבץ וְכִלָּה סעפיה (שם כז י). ולנה (הָלְנָה) בתוך ביתו וְכִלַּתּוּ ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ד).—והכח: ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כִלֵּיתִי (ישע׳ מט ד).—והזמן, הימים, השנים: וַיְכַל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהל׳ עח לג). כי כל ימינו פנו בעברתך כִּלִּינוּ שנינו כמו הגה (שם צ ט).—ואת העינים ע"י מניעת דבר: אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אֲכַלֶּה ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (איוב לא טז-יז).—ובמשמ׳ הפסיק: השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי וּתְכַל תלונתם (במד׳ יז כה).—וכלא כמו נל"א, במשמ׳ כִּלָּה: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לְכַלֵּא[1]) הפשע (דני׳ ט כד).—ובתו"מ: הזנות והכשפים כ י ל ו את הכל (סוט׳ ט יג). אמר (אברהם) לפני הקב"ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מ כ ל ה את בניו (מד"ר בראש׳ מד). בג׳ מקומות בא הקב"ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום (הם) יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מ כ ל ן מן העולם (שם ויקר׳ כז). שהרבה כשרים היו בהם וקנא הקב"ה לכולם שביקש להם ל כ ל ו ת הטובים עם הרעים (שם במד׳ ט). בשעה שעשו ישראל את העגל ביקש הקב"ה לכלות שונאיהן של ישראל (שם דבר׳ א). נשבעת שאתה מ כ ל ה את בניך בעגל וחזרת בך (שם ג). בא עליו החרם ומכלה אותו (פדר"א לח).—ואמר הפיטן: ברח דודי עד שתחפץ אהבת כלולנו, שוב לרחם כי כ ל ו נ ו, מלכי יון הרשעה שובבנו תוללנו, הרוס וקעקע בצתם מתלנו (יוצ׳ א פסח, ברח דודי).—וכִלָּה דבר מפלוני: אבינו מלכנו כ ל ה דבר וחרב ומשחית מבני בריתך (תפלת א"מ, עשי"ר"ה).—ולווי כַּל[2]), ואמר הפיטן: כַּל בחמה כַּל, להתנכל בעם קדשך, כַּל ואינימו ועלימו שפך זעמך (מנח׳ מלוגזגו, בתי ידות, הודך אורי).—ג) *כִּלָּה הגליון וכדומה, גמר אותו, הגיע בו עד קצהו: היה הגיס"ל מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר (ירוש׳ מגי׳ א עא ג).

—[1]) י"ס שהכונה היתה כאן למקור, במשמ׳ א. כלא.

—[2]) כמו גַּל מן גִּלָּה.

—ד) כלתה הנפש, הרוח, לצאת, לדבר, במשמ׳ של תשוקה, השתוקקה אליו: ותכל[1]) דוד המלך לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת (ש״ב יג לט).

—פע׳, כלה, כלו, ויכלו, כלו[2]),— א) כלה הדבר, נעשה כלו בשלמותו: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (בראש׳ ב א). כלו[3]) תפלות דוד בן ישי (תהל׳ עב כ). — ב) *נשמד: א״ר מני אילולי זכות אשתו של עובדיה כבר היו ישראל מכולין[4]) באותה שעה (פסיק׳ דר״כ, ב׳,ל׳).

—נתפ׳, *נתכלה,—שכלוהו, אבדוהו והוא נאבד, נשמד: כשהיו באין לטעון את הארון היו מפרקין את הפרכת מפניו והיו זנים עיניהם מן הארון לפיכך היו מתכלים (מד״ר במד׳ ה). אמר האלהים למשה עשה להם תקנה כדי שלא יתכלו מן העולם (שם). שנתכלו בגלות (שם יג). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל (שם שמות כ).— ואמר הפיטן: שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים גער ואין מרפא עולה, הרי כמה שנים הממני להתכלה, אנושים בוכות ואם באלה (קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.**כלה**,—א) תה״פ, במשמ׳ כלו, שלא ישאר כלום, gänzlich; entièrement; wholly: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא א).—ולכלה במשמ׳ זו: ובהכנעו שב ממנו אף יי׳ ולא להשחית לכלה (דהי״ב יב יב).—כלה היא מעם פלוני לעשות כך וכך, דבר מחלט שאין לשנותו: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד (ש״א כ לג).—ב) ש״ע, שם המפשט מן הפעל כלה במשמ׳ אבד והשמיד, Vertilgung; extermination,—ותבוא לבדה כמו מלת קריאה במשמ׳ אשמיד ואאבד: ויאמר יי׳ זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה[5]) ואם לא אדעה (בראש׳ יח כ-כא), ר״ל או נגזרה עליה כלה. — ועשה כלה בפלוני: וגם בימים ההמה נאם יי׳ לא אעשה אתכם כלה (ירמ׳ ה יח). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה (שם ל יא). שממה תהיה כל הארץ וכלה לא אעשה (שם ד כז). עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו (שם ה י). ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יי׳ כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק׳ יא יג). ותחס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר (שם כ יז). ובשטף עבר כלה יעשה מקומה[1]) ואיביו ירדף חשך (נחום א ח). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם (נחמ׳ ט לא). ויעש הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו ויעמד בארץ הצבי וכלה בידו (דני׳ יא יו).— לכלה: ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה (יחזק׳ יג יג). — כלה ונחרצה, לחזק הדבור, כלה שלמה וגמורה: כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע׳ י כג). ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי׳ צבאות על כל הארץ (שם כח כב). ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני׳ ט כז).—כלה אך נבהלה: גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קנאתו תאכל כל הארץ כי כלה אך נבהלה יעשה את כל ישבי הארץ (צפני׳ א יח).

ג.**כלה**, פ״י,—כמו כלא[2]), עי״ש: במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך (בראש׳ כג ו), במקום יכלא. ואת בניהם כלו בבית (ש״א ו י), במקום כלאו. והכתיב באלף וכבר קראו כמו ל״י כלאתי עי׳ שם בערך כלא. — ובתלמ׳: אמר ר׳ תנחומא מפני מה התקינו שומע תפילה ברכ׳ חמש עשרה כנגד ה׳ למבול ישב שהוא כולה[3]) את הפורענות מלבוא לעולם (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). — ואמר המשורר: ולי אבות וכו׳ בצדקתם ותומתם מליצים דבר צדקי ואף מונעים וכלים, ולי אדון אשר אמר בטחבי ואפיל בנעימים לך חבלים (ר״ש הנגיד, הלי חעב).

—[1]) אמרו הקדמונ׳ כי נשמטה כאן המלה נפש, וי״א כי במקום המלה דוד היה כתוב רוח, והחדשים אמרו עוד כי במקום הפעל צ״ל בקל ותכל.—[2]) עי׳ הערה לקמן.— [3]) אמר ר״י חיוג: והפועל שלא הוזכר שם פועלו וכו׳ כלו תפלות דוד ויכלו השמים שהשרק וקמץ החטף אחד הם בבנין זה ובכמה מקומות. ע״כ. וכן שאר המדקדקים הקדמונ׳ ורוב החדשים, והוא מפני הדגש שבלמד, אך י״א כי הוא מן קל.—[4]) כך בנוסח׳, ובכ״י כרמולי: נופלין ובתנחומא וכמו״כ בערוך ערך חמה: כבר כלו ישראל. [5]) יש מפקפקים בנוסח׳ זו ומגיהים הגהות מתחלפות.

—[1]) יש מגיהים בקמיו.
[2]) אמר ר״י חיוג וז״ל: והענין השלישי נשתמשו בו בשתי לשונות בהא ובאלף לפי שדרכם להמיר זו בזו כמו שהודעתיך יש מהם מי שדבר כליתי רגלי כליתני לא יכלה ממך ויתכן להיות מזה ואת בניהם כלו בבית זהו לשון ההא כמו שנאמר בנה בניתי בנו יבנה ויש מי שדבר כלא כלאו שמים כלאה יבולה וכו׳ זהו לשון האלף. —[3]) כך בכל ספרי הדפוס׳, ובכ״י רומא כילה, ובקטעי

כָּלֶה, ת״ז, לנק׳ כָּלָה, מ״ר כָּלִים, כָּלוֹת, — מי שהוא כלה: ועיניך ראות וכלות[1]) (דבר׳ כח לב). — ובסהמ״א: וכיון שאתה עושה זה בעיני עולמך הכלה כל שכן שתעשה כפלים בעיני אחריתך הקיימת (חו״ה, יחוד המעשה ו).

א. כַּלָּה[2]), ש״נ, כַּלָּתוֹ, כַּלָּתָהּ, כַּלָּתְךָ, כַּלָּתֵךְ, מ״ר כַּלּוֹת, בכנ׳ כַּלּוֹתֵיכֶם, כַּלּוֹתֵיהֶם, — א) אֵשֶׁת בְּנוֹ, Schwieger-tochter; belle fille; daughter-in-law: ויקח תרח את אברם בנו וכו׳ ואת שרי כלתו אשת אברם בנו (בראש׳ יא לא). ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי׳ וימתהו יי׳ וכו׳ ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך (שם לח י-יא). ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים (שם כד). ערות כלתך לא תגלה אשת בנך הוא (ויקר׳ יח יה). וכלתו (של עלי) אשת פינחס (בנו) הרה ללת (ש״א ד יט). ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה (רות א כב). כי כלתך אשר אהבתך ילדתו (שם ד יה). ותצא (נעמי) מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלתיה עמה וכו׳ ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה (שם א ז-ח). על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה (הוש׳ ד יג) כי בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמתה (מיכ׳ ז ו). ואיש את כלתו טמא בזמה (יחזק׳ כב יא). ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח (דהי״א ב ד). — ובתו״מ: בתו ובת בתו ובת בנו וכו׳ וכלתו הרי אלו פוטרות צרותיהן (יבמ׳ א א). כלתו של רבי הושעיא נכנסה מעוברת (ירוש׳ כתוב׳ א כה ג). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (יבמ׳ קה:). — ב) נערה ביום חתונתה, Braut (am Tage der Vermählung), fiancée (le jour de noce); bride (the day of wedding): התשכח בתולה עדיה כלה קשריה (ירמ׳ ב לב). והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ (שם ז לד). עוד ישמע במקום הזה וכו׳ בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יי׳ צבאות (שם לג י-יא). יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (יוא׳ ב יו). כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (שם סא י). ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (שם סב ה). — ובשיר החתן לכלתו: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי וכו׳ לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך מה יפו דדיך אחתי כלה וכו׳ נפת תטפנה שפתותיך כלה וכו׳ גן נעול אחתי כלה (שה״ש ד ח-יב). באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי (שם ה א). — ובתו״מ: מחשיבין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת (שבת כג ד). והכלה הופכה את פניה ואוכלת (פסח׳ ז יג). במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט׳ ח ז). בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות וכו׳ בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר (שם ט יד). הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה (שבת לג.). עלובה כלה מזנה בתוך חופתה (שם פח:). ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה (פסח׳ פז.). מבטלין תלמוד תורה

הירוש׳, כ״י מהגני׳ (שרידי הירוש׳ דף 9) מכלה.

[1]) עפ״י דעת המדקדקים הקדמונ׳ והחדשים. וכבר שמתי בינ׳ קל בהערה שם.

[2]) מן ב. כלל, עי״ש. באשור׳ כַּלָּת, בארמ׳ כלתא, בערב׳ כַּנָּה a), אשת בנו ואשת אחיו. ולא נתברר מקור שם זה. י״א כי שם זה נגזר לא מן כלל אלא מן כלא, ונקראת כך ע״ש שהיא כלואה בחדר. ואחרים אומרים שפרוש כלה הוא קשורה, ר״ל קשורה לאיש. וכל זה דחוק ואינו מניח את הדעת. והנה כבר ראינו כי בערב׳ הוא כַּנָּה, והוא משרש כנן b), ובלשון זו יש גם פעל משרש זה, ומשמ׳ היא סתר וכסה דבר, ומשמש במשמ׳ זו בהרבה שמושים, ואחד מהם בענין האשה: אכתנת אלמראה ע׳טת וג׳ההא ושתרתה חיא׳ מנ אלנאש (לשון הלערב), ובעבר׳: התכננת האשה כסתה פניה והסתירתם מפני בושה מאנשים. ודבר ידוע הוא כי היה גם מנהג ישראל מימים קדומים ועד הזמן האחרון שביום החפה היתה הכלה מכסה פניה מפני החתן, וכמו שאנו רואים ברבקה שמיד כשאמר לה העבד שהאיש שראתה הוא יצחק לקחה הצעיף ותתכס. ואפשר שהיה אז המנהג כי אבי החתן היה מכסה את פני הכלה, ולכן נקראת כַּלָּתוֹ, שהוא היה המכסה פניה. ואולי היה מנהג זה גם אצל הערבים בזמן מן הזמנים הקדומים אלא שאצלם היה אולי נהוג כי מכסה פני הכלה יהיה אבי החתן או אחיו, ולכן נקראת בערב׳ כנה גם אשת הבן וגם אשת האח. וצריך לאמר, כי בלשון השמית הקדומה היה עקר השרש הזה כנן, ונשאר בערב׳ בהויתו וגם במשמ׳ הקדומה, ובמשפחה הצפונית נתחלף השרש כנן לכלל ונשאר ממנו רק השם כלה ובעבר׳ עוד השם כלולות.

a) كَنَّة b) كَنّ

להוצאת מת ולהכנסת כלה (מגי׳ ג:). כל כ ל ה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (שם י:). משל לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תעג׳ כד.). התורה חסה על תכשיטי כ ל ה (יבמ׳ לד:). כיצד מרקדין לפני ה כ ל ה ב״ש אומרים כ ל ה כמו שהיא וב״ה אומרים כ ל ה נאה וחסודה (כתוב׳ יז:). אמרו עליו על ר״י בר אילעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני ה כ ל ה ואומר כ ל ה נאה וחסודה (שם). א״ר יונתן מותר להסתכל בפני כ ל ה כל ז׳ כדי לחבבה על בעלה (שם). מעשה בר״י בר׳ אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כ ל ה לפניו אמר מהו זה אמרו לו כ ל ה שעברה אמר להם בני עמדו והתעסקו ב כ ל ה שכן מצינו בהקב״ה שנתעסק ב כ ל ה וכו׳ (אדר״נ ד). בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח״כ מכניסין אותה לחופה (מד״ר שמות כג). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כ ל ה רשות (שם ויקר׳ ט). מה כ ל ה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין וכו׳ מה כ ל ה זו צנועה כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע (שם שה״ש, נפת). כ כ ל ה זו שעריבה על בני אדם בחופתה (שם). עלובה היא ה כ ל ה שמקלקלת בתוך חופתה (שם, מי זאת). כלה זו כשמלאו שבעת ימי חופתה חוזרת למלאכתה (פסיק׳ דר״כ, בום אביב). כ ל ה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה (מס׳ כלה א). כל המקבל כוס מיד כ ל ה ושותהו אין לו חלק לעוה״ב (שם). כ כ ל ה שהיא מתעברת מבעלה הראשון (פדר״א ח). וכחזן שהוא עומד ומברך את ה כ ל ה בחופתה (שם טז). עמדו משינתכם כבר בא החתן ומבקש את ה כ ל ה להכניסה לחופה (שם מא). — ומ״ר: ממשיכין יין ושמן בצינורות לפני חתנים ו כ ל ו ת (תוספתא שבת ז יז). — ואמר המשורר: תקרב (הלבנה) אלי שמש ותחבא בזבול כ כ ל ה יום כלוליה (ר״ש הנגיד, הגה יחידתי). יפו בך ימים כמו כ ל ה אשר תתיף בחח, אך מתגך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב״ע, תרשיש א מד). —וכנוי לְשַׁבָּת: רבי ינאי (היה לובש בגדיו בכניסת שבת) ואמר בואי כ ל ה בואי כ ל ה (שבת קיט.). — ואמר הפיטן: לכה דודי לקראת כ ל ה, פני שבת נקבלה (ערב׳ ליל שבת). — ומליצה בענין הגשמים, יצא חתן לקראת כלה: מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כ ל ה[1] (תעג׳ ו:).

ב.*כַּלָּה[1]), ש״נ, — אספת התלמידים בישיבות בבל לפני החגים הגדולים בחדשי אדר ואלול לשמע דרשות ראשי הישיבה בהלכות החג וכדומה[2]), ור״אש הַכַּלָּה, ראש הישיבה שדרש לפני התלמידים בזמן הכלה: הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה ליער נעשה ראש לבני כלה[3]) (ברכ׳ נז.). מר׳ ורב׳ יעקב ראש כ ל ה גבור בתורה (אגר׳ לר׳ יעקב ראש כלה, כ״י גני׳ קהיר). ורב אשי האריך בישיבה ששים שנה שהיה מתעסק בכל שנה באלול ובאדר שהן חדשי ה כ ל ה והשלים התלמוד ב׳ פעמים (ר״ח ב״ב קנז:). תלמידי חכמים שרוצין לדרוש ב כ ל ה של אלול או ב כ ל ה של אדר (הוא, ערוך, ערך כל ה). שהיה רב ביבי טרוד בחדש ה כ ל ה במסכתא דכלה (ערוך, שם). — ואמר המליץ: ושים שיר ותהלה להשר ראש כלה[4]),

—[1]) ופרש ר״ח כשתרד הטיפה על הקרקע שכבר ירד בו מטר מעלת כמין אבעבועין. ע״כ. ורגמ״ה: כשיצאו מים התחתונים לקראת מים עליונים. ע״כ. ורש״י: שירדו כל כך שכשהטיפה נפלה יוצאה אחרת ובולטת כנגדה, מפי מורי, ל״א שהשווקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלח כנגדו.

[1]) גם במקור שם זה נתלבטו החכמים ולא מצאו באור מספיק. י״א שנגזר מן כלל במשמ׳ כללות הדבר, מפני שאז היו נאספים כל התלמידים, וי״א שהוא דומה להשם הערבי כליה a) לבית מדרש עליון לחכמות, וי״א שהוא מן כליל, במשמ׳ עטרה. וכ״ז דחוק. ואולי גם כלה זו היא, כמו א.כלה, צורה צפונית מהשרש כנן שבערב׳, והשם כִּנ b) משמש בערב׳ במשמ׳ מחסה, ומקום מכסה שמגן מפני החמה והצנה, ואפשר שהאספות הללו, מפני רבוי העם, לא היו בתוך עצם בית הישיבה, שלא היה יכול להכיל כלם, אלא בחצר, בגן, תחת מחסה עשוי לכך מפני החמה הקשה בחדש אלול ומפני הצנה והגשמים בהדש אדר, וזהו הדבור נ כ נ ס ל כ ל ה, עייל ל כ ל ה (סוכ׳ כו:), דניעול ל כ ל ה (ב״ב כב.), ר״ל למקום המחסה ששם נאספים התלמידים, ודומה קצת להשם ת ר ב י צ י, ואח״כ נקראת עצם האספה בשם זה, כנהוג.—[2]) בסגנון ארמי באגרת רב שרירא גאון: דאכלו ביה קורצא (על רבה בר נחמני) דקא מבטל יב אלפי גברי ירח בקיטא וירח בסיתוא דאינון תרי ירחי ד כ ל ה אדר ואלול. — [3]) כך בנוסח׳. וכעין זה בכ״י פ׳: נעשה ריש כ ל ה, וכך היתה הגרסה לפני רש״י, ופרש: ראש לתלמידי הרב והוא ראש לבני כלה שמפרש לתלמידים שמעת׳ אחר שעמד הרב והם מחזירין על שמועתן ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב בכל הצורך וזה מבינה להם. ע״כ. ובכ״י אחר: ראש לבני גולה.—[4]) הכונה לחסדאי.

a) كلية   b) كِنّ.

אשר בליל כִּלָּה, גדורי החזרים (דוגב, דעה לבי). ותגל הערבה, ותפרח בתנובה, לראש כ ל ה כי בא, בשמחה ובשירים (תבו׳ תלמידי מנחם).

***כִּלָּה**[1], ש״נ, — כעין אהל סביב המטה, עשוי מארג וכדומה, למחסה מפני יתושים וכדומה, Himelbet Moskito-netz; lit à la duchesse, moustiquaire curtained bed, mosquito-net: כ י ל ה אסורה ומטה מותרת (בבת קלת.). אמר שמואל הישן ב כ י ל ה ערום מוציא ראשו חוץ ל כ י ל ה וקורא קריאת שמע (סוכ׳ י:). כ י ל ת חתנים[2]) מותר לנטותה ומותר לפורקה (בבת קלת:). מותר לישן ב כ י ל ת התנים בסוכה לפי שאין לה גג (סוכה יח.). כדיין שמותחין כ י ל ה על פניו ואינו יודע מה נעשה מבחוץ (מד״ר כרהב׳ נו). מה ה כ י ל ה הזאת מצויירת במיני צבעונין כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (בס במד׳ יג). רב התיר לו לרב אחא בר דלא לישן ב כ י ל ה בסיכה מפני יתושין (הלכ׳ פסוקות, סוכ׳). — ״הניח דבר ב כ י ל ה, שמרו ולא השתמש בו: מעשה באחד ששאל דלי מחבירו ונפחת בא לפני רב פפא אמר לו לך והבא עדים שלא שניתה בו ופטור אתה שלא להניחו ב כ י ל ה שאלתו (בס, ממונ׳). — וכעין ״אהל קטן: אמר אחד בשם בעלי האהלים מהערבים ושובני המדברות והיושבים ב כ י ל ו ת וכו׳ לא נדע מה נעשה בלי חלב לשתות ובלי בשר לאכול ולא צמר ולא בגד ללבוש ולא עור לכסות ולא כ י ל ת שער לעשות מכסה אהלים (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ת ב ג).

[1]) כך גם בערב׳ כִּלַּה a): ואלכלה אלשתר אלרקיק יח׳אט כאלבית יתוקי פיה מן אלבק וכו׳ ע׳שא׳ מן ת׳וב דקיק יתוקי בה מן אלבעוצ׳ (לבהן אלערב), ובעבר׳: הכלה היא מסך דק נתפר כמו בית ויחסה בו אדם מן הפשפשים וכו׳ כסוי מן בגד יחסה בו אדם מן היתושים. בארמ׳ כילא: חזינא להו ל כ י ל י דבי רב הונא דמאורתא נגידו ומצפרא חביטא (בבת קלת.), ופרש ר״ח שם: ואנו קבלנו מרבותינו כי נטויות היו מע״ש ומשוכות למעלה כמין כפולות ובבקר היו משפיעין ומשרבבין אותן למטה. — [2]) ואמרו בגמ׳ שם: לא אמרן אלא וכו׳ אבל נחית מפוריא טפח אסור. ופרש רש״י: כילת חתנים לא דמי לשאר כילות ששאר כילות פרוסות על גבי קינוף שהיא לד׳ רגלים ויש לה גג וכו׳ ושל חתנים על גבי נקליטין שאינם אלא שנים באמצעית המטה וקנה נתון עליהן והבגד נתון עליו ונופל לכאן ולכאן ואין לה גג טפח.

a) كِلَّة

***כַּלָּה**[1], ש״נ, — מדה ליבשים ולחים: אומר הוא אדם לחבירו תן לי כ ל ה של תבלין שכן בעל הבית דרכו להיות נותן כ ל ה של תבלין בתוך תבשילו (ירוש׳ כיל׳ ג סב:). — ואמר הפיטן: וכל עומר שבעת רבע וּכַלָּה וְהַכַּלָּה אחד ממאה ועוד בסאה (בבת סקל׳, אז ראית).

כְּלוּא, ש״ז, — כמו כֶּלֶא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הַכְּלוּא[2]) (ירמ׳ לז ד). — ואמר המשורר: נקמת אדונינו נבקש עד רגלו נשלח מכלוא מוקשו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יב). — ובמליצה בהשאלה, כלוא הלב: הה נגלה סוד חשקי אחר היה ב כ ל ו א לבי לחוץ (בס ג).

כְּלוּב[3]), ש״ז, — א) סל לפֵרות וכדומה, Korb; panier basket: כה הראני אדני יי׳ והנה כְּלוּב קיץ ויאמר מה אתה ראה עמוס ואמר כְּלוּב קיץ (עמו׳ ח א-ב). — ב) כעין תבה עשויה קנים מְרֻוָּחִים זה מזה, להחזיק בה עופות, Vogelkäfig; cage: כִּכְלוּב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ׳ ה כז). — ואמר בן סירא: כעוף אחוז ב כ ל ו ב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (ב״ס גני׳ יא ג). — ובתו״מ: הרשתות והמכמרות והמדף וכו׳ והאקון והרטוב והכלוב (כלים כג ה). אמר שמואל הללו (האווזים והתרנגלים) באין לכלובן לערב והללו (היונים) אין באין לכלובן לערב (ביצ׳ כד.). לעוף שהיה חבוש ב כ ל ו ב בא עוף אחד ועמד לו על גביו אמר לו אשריך מה מזונותיך מצויין לך (מד״ר קהל׳, במח כחור). — ואמר המליץ: מה יצטער צעיר הזבובים קצוץ כנפים שקוע בכלא מעוך ב כ ל ו ב וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו (כתי״ע ג ג).

***כַּלּוּב**[4]), ש״ז, מ״ר כַּלּוּבִים, — כעין קרדום שבקצהו ברזל כפוף חזק לאחז בו ולהרס וכדומה, Hackenspiess harpon, harpoon: למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם ואמר לאותם המסובין קבלו את אלו שונאי בסבר פנים יפות וכן עשו לאחר שאכלו ושתו נטלו כ ל ו ב י ן של ברזל והיו סותרין בפלטין של מלך (פסיק׳ דר״כ, זכור).

[1]) מן כול, ע״ד נל״ה.
[2]) כך לפי הקרי, והכתיב כליא, עי׳ זה הערך.
[3]) נמצא במכתבי תל אלעמרנה, לקוח מכנען׳.
[4]) משק׳ עַמּוּד, וכך גם בערב׳ כַּלּוּב a), ובארמ׳ כולב, ועי׳ הערה לערך *כלבה.

a) كَلُّوب

***כלוי**, ש"ז, — שה"פ מן כלה, במשמ' השלמה: אין פאה אלא מחמת הכילוי וכו' שלא יהיו עניים יושבים ומשמרים כל היום ואומרים עכשיו הוא נותן פאה אלא ילכו וילקטו בשדה אחרת ויבואו בשעת הכילוי (ספרא קדוש' א א). — ובסהמ"א: כלוי מעשה אינו מעשה (ראב"ע שמות יב טו). שכלוי המלאכה שהיה ביום השביעי מלאכה הוא יותר תפל אצלי כי הנה כלוי המעשה אינו דבר בפני עצמו (ר"י אברבנאל, בראש'). פתח הכת' בלשון בריאה והויה וסיים בדרך כילוי והשלמה (מבחר המאמרים לר' נתן הרופא). — ובמשמ' *אבוד: אין השמדה אלא כילוי בנים (מד"ר ויקר' י). זה כלוי בנים (רב"י דבר' ט כ). הוא לשון כלוי וגמירה וכו' כי כלוי העשב יאמר על האומה (מלמ' התלמי', זכור). דוקא הנאה שאין של כילוי אבל הנאה של כילוי כגון להאכיל לבהמתו (תוספ' יבמ' סו:). — ואמר הפיטן: פדה דבקיך מחרץ וכלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי (סליח' ה עי"ת, אזון תחן). — וכלוי זמן: שאוכל לעיין בש"ס בלי בילוי זמן בחיפוש (בו"ת חות יאיר קנג).

·כלול, ש"ז, — שה"פ מן כלל: רם עמם הועדה באהבה ובחמדה בישיבה ובעמידה, שמם בהיים התמידה בכל כלול חמדה (שבת שקל', אל מתנשא).

·כלול, ש"ז, מ"ר כלולים, — כמו כלולות: מוליך לבנה על שבילים לא ידעה והוא ידע שביליה, תקרב אלי שמש ותחבא בזבול ככלה יום כלוליה, חותה ימי חופה בתוך ביתה הורה ובושה מבתוליה (ר"ש הנגיד, סגה יחידתי). — ואמר הפיטן: ברח דודי עד שתחפץ אהבת כלולנו, שוב לרחם כי כלונו (יוצ' א פסח, ברח דודי).

כלולות[1], שם במ"ר, כנו' כלולתיך, — הזמן שהנערה כלה, Brautstand, état de fiance; state of bride: זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב).

***כלום**[2], — כמו מאומה, ומשמשת א) במאמר חיובי במשמ' איזהדבר, etwas; qulque chose; anything: משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו אמר אותו הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה וישן ואלך אני ואעשה רצוני וצרכי (ספרי דבר' בו). למלך שבא אצל בניו לפרקים כשהוא נפטר מבניו היו בניו וקרוביו מלוים אותו אמר להם בני שמא כלום צורך יש לכם שמא דבר יש לכם אמרו לו אבא אין לנו צורך וכו' אלא שתתרצה לאחינו הגדול (שם שמז). לא יטעום אדם כלום עד שיברך (תוספתא ברכ' ד א). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש' שם ו ע ד). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך (שם י.). אסור לאדם לטעום כלום עד שתחשך (שם פסח' י לז:). יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום (שם מו"ק ג ג:). ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (ביצ' כ:). אמר לו הקב"ה אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמור לו בעל השבועה התיר אותי מן נדרי (מד"ר שמות ד). ומי שהיה עולה בידו ה' סלעים אם היה בא לומר לו כלום היה משיבו משה אלו זכית לא היה שם פיתק לוי (שם במד' ד). אמר (יעקב) שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום וכו' והניחני הקב"ה (תנחומא חקת נה). רואים אתם כלום באחד מן ההרים הללו (פדר"א לא). — ובסהמ"א: מי שקידש אשה וקדם שישאנה נפלה ביניהם קטטה והוא מבקש לגרשה חייב ליתן לה כלום או לא (תשו' הגא', הרכבי יח). לא שאלו מה הקב"ה עושה בשעה זו לפי שמרומם ומעולה הוא מלהתעסק בכלום (שם רמד). ישראל שאבד לו כלום או שנגנב ממנו או שנטלוהו לסטין ונפל ביד גוי (רב שריר' גאון, שערי צדק ד א כ). בתמוז בבקר קודם שתטעום כלום שתה מים (הלכ' גדולות, מזוזה). סוכה ישנה צריך לחדש בה כלום (הלכ' קצוב' לר"י גאון, סוכ'). ואחברם יחד בספר שיהיה כמפתח לאלו הסתומים ושיהיה התלמיד כאשר יצטרך לכלום מאלו הנזכרים ימצאם במהרה (ר' נסים, הקד' המפתח). המצניע כלום בחול שאינו כשיעור הוצאה (ר"ח שבת י א). ואם ח"ו יארע בהן כלום אשלם אנא הצי הפחת מכל מה שיפחתו (השטר' לר"י ברצלוני נט). לעיסה של שאור שהיא מגובלת ונפל בה כלום שאין ידוע איזהו (ערוך, ערך אלמנה). אם תחשדני שאני נוטל ממך כלום תענה בי צדקתי (רב"י בראש' ל לג). שייר כלום לעצמו בין קרקע בין מטלטלין (רמב"ם זכיה ח טו). אשה שתבעה כתובתה וכו' מעמידים לה אפוטרופוס ונזקקין משום חן האשה כדי שיהיה לה כלום שהנשא בו האשה לאחר (הוא, מלוה ולוה יב ג). — *מכלום, מאיזה דבר

[1]) עי' ערך כלה והשרש ב. כלל.

[2]) בארמ' כלום, בסור' כולום, כילום, כלים, והסכימו חוקרי הלשון שהוא מצומצם מן כל־אום, כל־מה, כלז־מה.

שיהיה: עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל מ׳ סאה וכו׳ אבל לחולה לאונסו פטור מ כ ל ו ם (ברכ׳ כב:). הועד (השור) בבית שואל והחזירו לבעלים בעלים משלמין חצי נזק ושואל פטור מ כ ל ו ם (ב״ק מ.). פירות העכו״ם שגדלו בקרקע שקנה בא״י אם נגמרה מלאכתם ביד עכו״ם ומרחן העכו״ם פטורין מ כ ל ו ם (רמב״ם תרומ׳ א יא). אם לקחו שדה בסוריא הואיל והמעשרות שם מדבריהם אפילו חלקו הגדיש חלקו של עכו״ם פטור מ כ ל ו ם (שם כא). — ועם שֵׁם אחריה, במשמ׳ איזה שיהיה: בכל יכלתי ובכל כחי חיברתי זה הספר ואם יש בו כ ל ו ם שגגה אל יחשוב עלי כי לא היתה כונתי אלא לשמו (הקד׳ ר״נ גאון לפרושו על הש״ס). ואם ראה הרואה בזה הספר כ ל ו ם טעות ושגגה יתקן אותו (שם). — כלום דבר, איזה דבר: וא״ל שמעון לראובן אם יבוא לוי ויערער ב כ ל ו ם דבר ערבנותו עלי שאפייסנו מן ממוני בכל מה שירצה (תשו׳ הגא׳, הרכבי כג). ואם חס ושלום ערערתי עליו ב כ ל ו ם ערעור או שום טענה בעולם (השטר׳ לר״י ברצלוני ע). ואינו חושש אם יעשה בה חבירו כ ל ו ם תבואה (רגמ״ה, ב״ב כט.). בעד אחד מקנחת בעלה לראות אם יש בעד כ ל ו ם דם ובעד אחר מקנחת את עצמה (הוא, כרית׳ יח:). שמא סבלת כ ל ו ם דבר כבד (ערוך, ערך הרכר). מחליק את המטוה של אריגה בסובין או ב כ ל ו ם דבר (שם, ערך טל). אם יש כ ל ו ם תרבות שאינה כהוגן על זה תעמדו ותעידו בכתב ובפה (מעש׳ הגאו׳, תשו׳ ר׳ שלמה כא). מה איכפת ל כ ל ו ם אדם (שם). — ב) במאמר שלילי, במשמ׳ לא דבר, שום דבר, Nichts; rien; nothing: דעו שאין בלבנו עליכם כ ל ו ם (סנה׳ ו ו). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כ ל ו ם אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (גיט׳ ד ד). (שער) קיפונוס מן המערב משמש בניסה ויציאה (שער) טדי מן הצפון לא היה משמש כ ל ו ם (מדות א ג). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כ ל ו ם (ב״ק ג ט). אפילו יש שם נכסים שאין להן אחריות אינו כ ל ו ם עד שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות (כתוב׳ י ג). אמרו לו הבא עדים וכו׳ הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן הביא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כ ל ו ם (סנה׳ ג ח). ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כ ל ו ם (חול׳ ג א). לנר שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כ ל ו ם כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כ ל ו ם (ספרי במד׳ לג). אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כ ל ו ם[1] (שם דבר׳ ביג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כ ל ו ם (תוספתא פאה ב א). ואיזהו רוק תפל כל שלא טעם כ ל ו ם[1] מבערב (שם נדה ח ח). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כ ל ו ם כיון שראו שלא הועילו כ ל ו ם אמרו לאותו יהודי בני קום קרא אל אלהיך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). כל המוציא מעשרותיו כתיקנן אינו מפסיד כ ל ו ם (שם תרומ׳ ד מב ד). לא נתייחדה עמו כדי בעילה אין חוששין לה משום כ ל ו ם[1] (שם גיט׳ ז מח ד). ברוך שלא חיסר בעולמו כ ל ו ם וברא בו בריות טובות (בבל׳ ברכ׳ מג:). מכרה (את השדה) וחזר ולקחה אין לו עליו כ ל ו ם (ב״ב סג.), שום טענה. אמר לו מה בידך א״ל אין בידי כ ל ו ם (מד״ר ברא׳ כב). שנתקבלתי שכרי בעוה״ז ואין לי כ ל ו ם לעתיד לבוא (שם מד). שאין בשתו של העולם הזה כ ל ו ם אלא בושת עמידתו של העולם הבא (שם שמות ל). אם אין אתה אומר לי מהיכן הן איני טועמת כ ל ו ם (שם ויקר׳ לג). שבטו של לוי שלא נטלו חלק בארץ אלא יושבים ומתפללים שתעשה א״י פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם שאין להם כ ל ו ם בעולם אלא חסדו של הקב״ה (שם במד׳ ה). כיון שראה (עוג) את יצחק אמר מהו זה אין זה כ ל ו ם באצבעי אני הורגו (שם דבר׳ א). נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כ ל ו ם (שם קהל׳, גס מגבוה). ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כ ל ו ם אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומא לו י). נתן גט וחלץ אין אחר חליצה כ ל ו ם (יבמ׳ ה ג), אי אפשר לבטל את הדבר. — אין בכך כְּלוּם, לא אכפת, אין זה מקלקל הדבר: אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך כ ל ו ם (דמאי א ד). סדר את הלחם ואת הבזיכין לאחר שבת וכו׳ יניחנה לשבת הבאה שאפי׳ היא על השלחן ימים רבים אין בכך כ ל ו ם (מנח׳ יא ח). גזוסטרא שהיא למעלה מן הים וכו׳ ואעפ״י שהמים צפין על גבה אין בכך כ ל ו ם (תוספתא ערוב׳ ט כו). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כ ל ו ם (ברכ׳ יד.). אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כ ל ו ם (מנח׳ לט.). (ואם הלין את המת) כדי שיבואו קרוביו ממקום

— [1]) ואפשר להטעים כְּלוּם זו גם במשמ׳ איזה דבר.

אחר מלינו ואין בכך כלום (במחות יא).— לא אָמַר כְּלוּם, ר"ל אין במה שאמר שום כח שישיג מה שהוא רוצה: (המתכוין לומר) שאיני נהנה לזה ואמר לזה לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ׳ ג ח). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך והיה מכיר אילן או גדר ואמר שביתתי תחתיו לא אמר כלום (ערוב׳ ד ז). ואומרים לו (להעד) אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה וכו׳ אם אמר לפני החמה לא אמר כלום (ר"ה ב ו). (האומר) פטרוה (את אשתי) פרנסוה עשו לה כניטום עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט׳ ו ה). מי שאחזו קורדייקוס ואמר כתבו גט לאשתי לא אמר כלום (בם ז א), אין הגט גט. זה גיטך לאחר מיתה לא אמר כלום (בם ג). נדר בנזיר ובקרבן ובשבועה כנדרי כשרים לא אמר כלום (נדר׳ א א), אין נדרו נדר. היה צבי רץ בדרכו או שהיו גוזלות מפריחין ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ א ד), לא זכה. האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה (ב"ב ח ה). (אם אמר העד) איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז (סנה׳ ג ו). הרי זו תחת חטאת ותחת עולה לא אמר כלום (תמור׳ ה ו), אין זו תמורה. אם אמר הרי זו תרומת מעשר לא אמר כלום (תוספתא דמאי ח יא). (אם אמר) הילוכי (אסור) עליך דיבורי (אסור) עליך לא אמר כלום למה שבתפים את הנדר בדבר שאין בו ממש (ירוש׳ נדר׳ א לז.).— אין המעשה כְּלוּם, אין למעשה זה שום כ״ח: ר"א אומר אין מעשה קטנה כלום (יבמ׳ יג ב).— ולא עשה כְּלוּם: אלו טעה (במעשר בהמה) והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שלא עשה כלום (נזיר ה ג). מתו והניחו נשים ולהם אחין ובאו אחין ועשו מאמר ונתנו גט או חלצו לא עשו כלום (תוספתא יבמ׳ יא ב). חיסר אחת ממתנות לא עשה כלום (סנה׳ ד:). המוכר את בתו והלך וקדשה לאחר וכו׳ לא עשה כלום (מס׳ עבדים ה).—ועם הוספת ל״א לפניו, וְל״א כְּלוּם, לחזק: אין בין נידוי להפרה ולא כלום (נדר׳ ז:). אין אדם טועה ולא כלום (סנה׳ מ:). (שאל) רב אסי מר׳ יוחנן כמה ישהא בין בשר לגבינה א"ל ולא כלום (חול׳ קה.). תוהו ובוהו זה אדם הראשון שהיה ללמה (להבל) ולא כלום (מד"ר בראש׳ ב). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו לא כלום אמר לו אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום (בם דבר׳ א). אחאב הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום אלא מנע מפיו סעודה אחת (מד"ז בה"ב, בובר 21).—לא עשה ולא כלום: באו אחים ועשו מאמר ונתנו גט או חלצו לא עשו ולא כלום (תוספתא יבמ׳ יא ב). שור תם שהזיק וכו׳ שחטו ומכרו ונתנו במתנה לא עשה ולא כלום (בם ב"ק ה א). אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם שוגג תרומתו תרומה מזיד לא עשה ולא כלום (ירוש׳ תרומ׳ ב מא.). רב יוסף אמר עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום (בבלי ברכ׳ יא.). היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום (שבת כב:). הנותן את עירובו בתוך עיבורה של עיר לא עשה ולא כלום (ערוב׳ ס:). יבם ואח"כ חילק מהו לא עשה ולא כלום חילק ואח"כ יבם מהו לא עשה ולא כלום (כתוב׳ פב.). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (בם לח.). חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום (זבח׳ לח.). שאם הקדים מעשה לחבירו לא עשה ולא כלום (בם מ.). העבירן שלא כסדרן או שהעביר שבעתן כאחד לא עשה ולא כלום (בם נה:). — ולא כלום: לפוטרו (את העוף) בולא כלום אי אפשר שכבר הוקש לבהמה (חול׳ כז:). דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד (בם).—ומשל: טוב כלום מלא כלום (ספ׳ חסיד׳, תתרכו). — בִּכְלוּם: שלא יפסיק בין נטילת ידים לברכת הלחם בכלום (תבו׳ הגא׳, הרכבי בלו). ולא בא ביד שמעון מן השותפות כלום ולא התעסק עמו בכלום (תבו׳ הגא׳, הרכון ד). ותעשה בו כל חפצת נפשה ולא יהא רשאי לערער עליה בכלום ממה שתעשה בשום ערעור שבעולם (שו"ת הרי"ף ב). —לִכְלוּם: איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין (ר"י ברגלוני, הלכ׳ ס"ת יד). ביני ובינך בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את הסכר (רב"י בראש׳ כג טו). — ועם שֵׁם אחריה: שמרי את השניה ואין כלום רע (אגדת בראש׳ עג). בכלום מקום (ר"ח תענ׳ י:). — ג) בשאלה, במשמ׳ הַאִם איזה דבר: האומר לחבירו קונם שאיני נהנה לך אם אין אתה בא ונוטל לבניך כור אחד של חטין ושתי חביות של יין הרי

זה יכול להפר נדרו שלא על פי חכם ויאמר לו כ ל ו ם אמרת אלא מפני כבודי זהו כבודי (נדר' ח ז). לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו נכנס אוהבו לבקשו הימנו ולהחזירו לביתו אמר לו כ ל ו ם אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרציתי לבני (מכי' בשלח ב ג). לאחד שנכנס במדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו כ ל ו ם עשית לנו שתמלוך עלינו מה עשה בנה להם את החומה וכו' (שם יתרו ה). אמר משה לפני המקום אדני כ ל ו ם הגון להם שתתן להם ותהרגם (ספרי במד' לה). הרי שיש בו עשר שערות לבנות כ ל ו ם הן סימני טומאה (תוספתא נגע' ב ג). אמר הקב"ה לדוד וכו' כ ל ו ם שלמה בנך בונה ב"ה לא להקריב בו קרבנות חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות (ירוש' ברכ' ב ד). מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) בפיסקין כ ל ו ם אמרו שישתה לא כדי שישתנה ולא ישתכר אם שתה בפיסקין אף הוא אינו משתכר (שם שקל' ג מז). שאם יאמר לך אדם כ ל ו ם יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כ ל ו ם יש בן שמורד באביו (בבלי ברכ' י). עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה אמר לו ר"ג חובה אמר להם ר"ג לחכמים כ ל ו ם יש אדם שחולק בדבר זה (שם כז:). אמר להם ר"ג לחכמים כ ל ו ם יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים (שם כח:). אמרה חנה לפני הקב"ה ג' בדקי מיתה בראת באשה וכו' ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כ ל ו ם עברתי על אחת מהן (שם לא:). א"ל הקב"ה למשה משה רד מגדולתך כ ל ו ם נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו אתה למה לי (שם לב.). מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מאריך יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם כ ל ו ם מאריך יותר ממשה רבינו (שם לד.). אמר לו (הלל להאיש שרצה להתגייר על מנת שישימוהו לכה"ג) כ ל ו ם מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות (שבת לא.). (שאל) אביי מרבה יבשו מים בשבת מהו אמר לו כ ל ו ם נעשית מחיצה אלא בשביל מים מים אין כאן מחיצה אין כאן (ערוב' ב.). כיון שהגיע (ר"ג) לכזיב בא אחד לישאל על נדרו אמר לזה שעמו כ ל ו ם שתינו רביעית יין האיטלקי (שם סד:). אמרו כ ל ו ם יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו (פסח' סו.). כ ל ו ם אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כורין (שם פז:). אמר לפניו רבש"ע כ ל ו ם יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו (שם קיח:). כ ל ו ם אדם פושט אלא מה שלבש (יומ' לב.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כ ל ו ם עני היית יותר מהלל וכו' עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כ ל ו ם עשיר היית יותר מר' אלעזר וכו' רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי אומרים לו כ ל ו ם נאה היית מיוסף (שם לה:). אמרו (אוכלי המן) עתיד מן זה שתיפח במעיהם כ ל ו ם יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא (שם עה:). מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר' יוסי אמר לו ואלו היית יודע שעוברת על דעתו ועולה לרגל כ ל ו ם הדרת' אמר לו לא (נדר' כג.). אמר לו ר' יהושע עקיבא: דבריך בשני יבמין מה אתה משיב על יבם אחד אמר לו כ ל ו ם חלקנו על יבם אחד ועל שני יבמין (שם עד:). אמר ר"א כשהלכתי לערדסקיא מצאתי את ר' יהושע וכו' אמרתי לו כ ל ו ם אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי הן (נזיר נו:). סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כ ל ו ם את יודעת היכן יוסף קבור (סוט' יג.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי אמר לו הקב"ה כ ל ו ם אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאילו עשיתם (שם יד.). כ ל ו ם יש לך עבד שמברכין אותו ואינו מאזין (שם מ.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו' יכול לומר לו כ ל ו ם הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (ב"מ פא:). כ ל ו ם יש עבד שמוכיח את רבו (ב"ב טו.). אמר (קין) לפניו רבש"ע כ ל ו ם גדול עוני מששים ריבוא שעתידין לחטוא לפניך ואתה סולח להם (סנה' קא:). אמרה לו אמו כ ל ו ם יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו א"ל כ ל ו ם אני עושה אלא להכעיס את בוראי (שם קג:). עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כ ל ו ם יש לזה על זה כלום (שם קה.). כ ל ו ם יש אב ששונא את בנו (שם). אמרו (דור המבול) כ ל ו ם צריכין אנו לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין בהן (שם קח.). אמר לו (ר"ח לר"י בן

קיסמא) רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהא חלקי (ע"ז יח.). פעם אחת חש רבי במעיו אמר כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של נכרים אסור או מותר (שם מ:). כיון שנכנסו לביה"מ עמד השואל ושאל כלום חילקנו בין חבר לע"ה אמר לו ר"י לאו (בכור' לו.). אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לנו ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דילועין אמר להם בן הדבר כלום אומר לא מצאתי אלא קטנית אלא שדילועין בכלל ירק ואין קטנית בכלל ירק (חול' קד.). כלום הגענו לסוף דעתו של ר"ש (מנח' ד.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו הן אלא שאין לי דמים (שם פה:). כלום יש יבום אלא במקום שאין בן (ערכ' כה:). אמר הקב"ה בריותי אינם צריכין לבריותי ואני צריך לבריותי כלום שמעת מימיך אומרים השקה את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה (פסיק' דר"כ, את קרבני). (כתוב) ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו' אלא לדעתו (מד"ר בראש' נו). כאשה ברעה שכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק הימנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר כך אמר הקב"ה לישראל כלום חסרתי אתכם עד שכפרתם בי (שם שמות לב). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (שם ויקר' יד). כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה (שם שה"ש, משכני). אמר להם (משה להמלאכים) משרתי עליונים כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה (שם איכ', פתיח'). משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי וכו' כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי (שם, איכה יעיב). כלום יש סעודה שאין בה הטרח (שם קהל', בכל עת). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לך אמר לפניו רבש"ע הן (דא"ר ה). אמר לו ריב"ז אליעזר בני כלום סעדת היום שתק שוב אמר לו ושתק שלח וקרא לאכסניא שלו א"ל כלום סעד אליעזר אצלכם (אדר"נ ו). בשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וכו' אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים (מס' חבוט הקבר ז).—וכמו שֵׁם, במשמ' דָּבָר: ואין לי אצל אשתי וכו' ולא תחת ידיה ולא ברשותה שום כלום בעולם לא כסף ולא זהב וכו' (תשו' הגא', הרכבי קע). — ובלשון המחקרית: שידיעת היוצר בכל ממש ובכל כלום היא סבת כוונו (ברכ' הנקדן, פסקה כו).— ומ"ר כְּלוּמִים: כי ידוע ומבואר שמנהג הטבע וכו' שהוא מניח כל ממש מובחר וכלום נסגל בתוך ומסביב סביבותיו כלומים וממשים אחרים זולתם (שם).

***כְּלוֹמַר**[1], — מלה משמשת להורות הכונה של הדבר שנאמר קודם, das heisst; c'est à dire; that is to say: ואם לן (התלוי עפ"י בי"ד) עובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי וגומר כלומר מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא שם שמים מתחלל (סנה' ו ז). והקרובים (של המת מיתת בי"ד) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם (שם ו). באו לה עדים בבית חמיה שזינתה בבית אביה סוקלין אותה על פתח בית אביה כלומר ראו גידולים שגידלתם (כתוב' מה.). כלומר פרו ורבו כתרנגולים (גיט' נז.). חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מד"ר בראש' סה). כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה וכשבאה ליכנס לחופתה היא מגלה פניה כלומר כל מי שהוא יודע לי עדות יבא ויעיד עלי (שם שמות מא). אמר פרעה ליוסף אעפ"י שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי וכו' אני פרעה כלומר תהא אימת מלכותי עליך (שם במד' יד).—ומצוי מאד בספהמ"א אצל המפרשים בפרט: שהזיבול הוא ברייה להן (להאילנות) כלומר מאכל (ר"ת סוכ' מד:). מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו כלומר כי תתן שכרו של מי שקיים מצות מזוזה שיאריכו חיי בניו (ר"נ גאון שבת לב:). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל כלומר שאף על פי שיש לו לומר ברכו נברך עדיף (אלפסי, ברכ' מ.). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה כלומר שיש בה קושיות (דגמ"ה מנח' מה.). אמר

---

[1]) מצמצם מן כמו-לאמר, כאלו-לומר. וכך נקודה בהגדה עתיקה מצוירה ומנֻקד' כ"י בריט' מוז' Add 27210.

לו כמדומה אתה וכו׳ כלומר למה שמחת כל כך (הוא, חול׳ ז:). כודנייתא חיורייתא כלומר פרדות לבנות (בס). ושנים בבהמה לכתחלה לא כלומר בתמיהה (בס כז.). שלשה גובבין את הקומה כלומר כופפין את הקומה (ערוך, ערך גב). פרו לשון פרי כלומר עשו פירות (רש״י בראש׳ א כב). אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך (הוא, שמות כב כב). שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו וכו׳ (רמב״ם, תשובה ה א). — וכך בכל שאר המחברים.

°כְּלוֹת, ש״נ, —בהמ״פ מן כָּלָה, במשמ׳ השלים: שהשביתה והכלות שזכר הכתוב כאן יחסה למלאכת השם ומעשהו כמ״ש ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וישבות וכו׳ והוא המורה שעל מלאכת השם ומעשהו נאמרה השביתה והכלות ההיא לא על התנועה החסרה שהתנועעה הארץ מעצמה (ר״י אברבנאל, בראש׳). —ובמשמ׳ השתוקקות: שאמרו חכמי הטבע היגון חלי הלב והדאגה היא כלות הלב (ר׳ יונה, פ׳ אבות ב ז).

כלח[1]), ממנו א.כֶּלַח, °כָּלַח, °כִּלְחִי.

א.כֶּלַח[2]), ש״ז, °כֶּלְחוֹ, °כִּלְחָהּ, —זקנה שלמה, שביעת ימים, hohes Alter; senilité; old age: וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ תבוא בכלח[3]) אלי קבר כעלות גדיש בעתו (איוב ה כה-כו). —והשתמשו בה במשמ׳ זו

[1]) בערב׳ כהלa), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ הפעל כַּהַל b) הגיע לשיבה, והשם כהולה שנות השיבה של הארם, והשם כהל׳ אדם שהגיע לכהולה. ונחלקו חכמי הערבים בזה, קצתם אומרים שהוא מבן שלשים ועד ארבעים, וקצתם שהוא עד שנת החמשים ועוד. ומשמשים הפעל והשם בלשון זו גם בענין הצמח במשמ׳ בשל וגמל. — [3]) משמ׳ מלה זו נלמד מהדמיון לגדיש בעתו, וכן פרשוה רוב הקדמוני׳ במשמ׳ זקנה ושביעת ימים. תרגום: בשלימות שניך. ואמר רש״י: תבא בכלח אלי קבר שתנצל מן הדבר ובכלח אין סמך במקרא להבין מליצתו ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מענינו שהוא לשון גמר בישול התבואה כשבישלה כל צורכה. ע״כ. רק רה״ג פרש במשמ׳ אחרת, אמר וז״ל: כשיצאו ב׳ ג׳ קנים בין בתבואה ועשבים וירקות משורש א׳ שמו קלח וכן אנו מפרשין תבא בכלח שתניה בנים ובנות וכ׳ וק׳ פתרון אחד הוא.

a) كهل b) كَهَل

הסופרים והמשוררים: הדעת יקרא לב אוהב נפשו להחיותה עד עת כלח (רא״כ״ע משלי יט ח). בטרם בוא ימי זקן וחלש עלי נועם ימי נער בכה לח, ומה יש אחריו זכרה ואולם תהי בא חיש אלי קבר בכלח (רמב״ע, תרשיש ח כ). אחר בלות תשוב (בת הגפנים) לעדנתה ואם תזקין בכלחה חדשה ימיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז). פועל צדקות אם יהי ילווהו לבית עולמו, צופה בחכמה אם יהי עמו תלונן בכלחו עד יום מותו (יוה״כ, מתז׳ רומני, כפר פדיון). התאמר האריך ימים במתושלח, וכבר הן שבת ותבא בכלח (משלי יל״ג ג כ). — ובמשמ׳ סתם זקנה: בני כלכל שיבת אביך ולא יהיה עמלו עליך לטרח שאהו כי פג טעמו ואל תבוז כלחו בבח בחוריך (כ״ס, תרג׳ כ״ז ג י-יא). — והשתמשו המשוררים במליצה אבד עליו כֶּלַח, במשמ׳ זקן מאד: עזבו שפה עליה אבד כלח, עזבו ספרתה תפל בלי מלח (יל״ג, למי אני עמל).

°כָּלַח, —קל לא נהוג.

—נפע׳, °נִכְלַח, — נהיה חלש ורפה כח מפני זקנה: וגם יועיל לנכלחים ולנפלגים (אסף הרופא 65, כ״י מינכן).

—פע׳, °כִּלַּח, מְכַלַּח, מְכוּלָּח, — כמו הקודם: כל המכוללחים והמפולגים בנגע פרליסאה (בס 126).

—התפ׳, °נִתְכַּלַּח, —כמו נכלח: כל המתנקים והמתכלחים והמתעוותים ידיהם ורגליהם (בס).

ב.כֶּלַח[1]), ש״ז, כהפס׳ כָּלַח, — הריצות וזריזות בטפול העדר והשמירה עליו: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כָּלַח[2]) בחסר ובכפן

[1]) עי׳ הערה לקמן. —[2]) פרשו רוב הקדמוני׳ מלה זו במשמ׳ א.כֶּלַח הקודם, או קרוב לו. תרגם רסע״ג הרם a), ר״ל זקנה מופלגת ורפיון כח. מנחם חבר אותה עם תבוא בכלח אלי קבר, ופרש מלא ימים. וכך ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק וכל שאר המפרשים. אך כמה קשה מליצה זו: עליהם אבדה הזקנה, נראה ממה שהתלבטו החדשים להגיה בכתוב זה הגהות מתחלפות כדי לישב קצת המליצה ולתת לה טעם: במקום למה לי, כְּמֹהוּ לו, ובמקום כלח, כח, כלֹה, באה כָּלָה, כל חסד, לֵחַ, כל לח, כל חיל. ובכל אלה ההגהות אין אף אחת כדי להנית את הדעת ולתת לנו מליצה טבעית נאותה למקומה, ושלא תהיה רפה, דחוקה וקשה. והנה חציו הראשון של הפסוק הוא טבעי וברור

a) هرم

גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה (איוב ל ג).

כלחי, ת"ז, לנק' כלחית, כלחיות,—של כלח במשמ' זקנה, של זקנה ואפיסת כח: ואותו שיתחבר בו עם יבשו קור (צריך להתנהג) כהנהגת בעלי הדקת הכלחיות (קאנון ד ז ד ג).

כלי[1]), כלי, ש"ז, ככנ' כליך, מ"ר כלים, כלי, כלי, כלינו, כליך, כליכם, כליו, כליה, כליהם,—א) כל דבר עשוי מבגד או מעץ או מחמר או מתכת ונועד לתשמיש מיוחד, Gerät ; ustensile ; utensil: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שם מה יט-כ). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת (שמות ג כב). כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר (שם כב ו). לכל כלי המשכן בכל עבדתו (שם כז יט). והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם (במד' יט יח). ואת כלי הזהב (עפלי הזהב ועכברי הזהב הנזכרים למעלה) אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו (ש"א ו ח). ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת (ש"ב ח י). וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור (מ"א י כא). ותלו עליו כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישע' כב כד). הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה וכו' לבלתי באו הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (ירמ' כז יו-יח). כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים (שם מו יט). ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונ' א ה). אם יקחו ממנו (מעץ הגפן) יתד לתלות עליו כל כלי (יחזק' יה ג). ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וכו' והוצאת כליך ככלי גולה יומם (שם יב ג-ד). הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). יש זהב

ואינו נותן מקום לפקפק באמתת נוסחתו, והוא מוסב על אבות הצעירים שנזכרו קודם, שמאס בהם איוב לתתם עם כלבי צאנו, וזה מעיד גם על חציו השני, שמדבר בו כמו"כ על ענין זה בעצמו, ואין ספק בדבר כי בהמלה כלח יש איזה דבר של שמירת הצאן. וכבר נזכרה למעלה הגהת אולסה' כח במקום כלח, אבל גם הגהה זו כמו שהיא לא תוכל לרפא את מליצת הכתוב, כי השם כח במשמ' הרגילה או שהוא סותר למה שנאמר בחצי הראשון אדות כח ידיהם או שהוא מרפה את הכונה. ומלבד זה קשה, מאין באה הלמד באמצע, אם לא שנאמר כי היה כתוב כאן לא כח אלא כוח, מלא, ונשתבשה אח"כ הוו ללמד, שהוא דבר מצוי. ולזה יש סמך מת"י שתרגם חצי פסוק זה כך: עלויהן הוביד כוך. והנה לא ידוע בודאות באיזו משמ' השתמש כאן ת"י במלה כוך, עכ"פ, גם לפי דעת המבארים אותה במשמ' כוך של קבר, כמו שנראה לפי נוסחה אחרת בתרגום על פסוק זה בעצמו: להובדא בכוך קבורתא, תמוה מאד מה ראה המתרגם לבחר דוקא במלה זו לתרגם בה המלה כלח במשמ' קבר, הלא בשום מקום לא נמצאה המלה כלח במשמ' האמתית של כוך, ואם הוא פרש כלח במשמ' של מות וקבורה בכלל למה בחר במלה כוך ולא כתב קבורה בלבד. רק בדרך אחד אפשר לתרץ קושיה זו בהנחה כי היתה נוסחת הכתוב עלימו אבד כוח, וראה המתרגם כי אין להמושג כח מקום כאן לפי הענין, וסבר כי כוח היא הצורה העברית הקדומה להמלה המאוחרת כוך. ומה שבאה המלה כוכא כמו"כ בתרגום הפסוק תבוא בכלח אלי קבר ברור הוא כי היא הוספה מאוחרת עפ"י תרגום הפסוק עלימו אבד כלח, כאשר היתה כבר הנוסחה בפסוק זה כלח ולא כוח, ודבר זה מוכרח מעצם לשון התרגום שם: תעול בשלימות שניך בכוכא לקבורתא, ע"כ, שברור הדבר כי התרגום האמתי של כלח הוא בשלימות שניך, והמלה בכוכא הוסיף תלמיד אחרון עפ"י התרגום של אבד כלח. וזו המלה כוח שהיתה כאן איננה כלל השם כח במשמ' חזק ואמץ, אלא מלה מיוחדה שישנה גם בלשון ערבית, ומשמשת בעניני השמירה והטפול בהעדר. עצם השרש כוח a) בערב' משמש אמנם לא במשמ' זו אלא במשמ' נלחם בפלוני והכניעו ועשה לו רעה, והשם כאח, כיח, במשמ' צלע ושפוע ההר, אבל השם כואח b), בהדבור כואה מאל c), תרגמוהו המלונים הערבים אזאוה, ואזא' מאל פרש לשאן אלערב (ערך אזי): אד'א כאן יחשׂן רעיתה ויקום עליה, ובעבר': כשהוא מטפל היטב במרעיתו ועומד עליה. והתכון איוב לאמר בחצי פסוק זה כי לא חפץ בכח ידיהם לטפול הטוב והמעולה של צאנו כי לא היו ראוים אפילו לזה. והנה אמנם, המליצה עלימו אבד עוד לא נרפאה כלה, ואולי נשתבשה קצת המלה עלימו או המלה אבד, וכבר גזרו גם החדשים שהמלה אבד היא משבשת.—ובהיות שלשוננו עתה מיוסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו, המלה כלח במשמ' כואח הערבי יש לה זכות אזרח של מלה עברית בלשוננו, אעפ"י שבאה בטעות במקום כוח.

[1]) רק עברית, ולא נתברר מקורה בודאות גמורה. רוב הקדמונ' אמרו כי נגזרה מן א.כלה, אך הסתעפות מושג כלי מזה השרש אינה טבעית ויש גוזרים אותה מן כול, וגם זה דחוק. גם הרבים כלים מן כלי קשה, ואמר קניג כי מפני רוב השמוש נשמטה היוד השרשית, אך יותר נראה דעת אולסה' שהרבים כלים הוא מן יחיד כל, ונתמזגו שתי הצורות יחד.

a) كوح b) كَواح c) كَواح مال

זרב פנינים וּכְלִי יקר שפתי דעת (שם כ יה). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כְּלִי פז (איוב כח יז).—ובתו"מ: ולשם מוציא כל כלי תשמישו (שבת עו ד). כל הכלים ניטלים בשבת (שם יז א). היו מעידין אותו שנכנס לביתו למשכנו שלא ברשות הוא אומר כליי נטלת והוא אומר לא נטלתי (שבוע' ז ב). אמר לו שני כלים נטלת והוא אומר לא נטלתי אלא אחד (שם). הלוקח כלי תשמיש מן הגוים (תוספתא ע"ז ח ב). סופו (של השכור) למכור את כל חפצי ביתו ואת כל כלי תשמישו וישתייר בלא בגד ובלא כלי תשמישי הבית (תנחומא שמיני ז).—ב) כלי שיש בו בית קבול לשים בו דבר מהדברים, יבשים או לחים, Gefäss ; vase ; vessel,—שק וכדומה: ויצו יוסף וימלאו את כְּלֵיהֶם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו (בראש' מב כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בִּכְלִי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ). וישלח דוד את ידו אל הַכְּלִי ויקח משם אבן ויקלע (שם מט).—וכדים וכדומה: קחו מזמרת הארץ בִּכְלֵיכֶם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (בראש' מג יא). וכל כְּלִי חרש אשר יפל מהם אל תוכו וכו' וכל משקה אשר ישתה בכל כְּלִי יטמא (ויקר' יא לג-לד). וּכְלִי חרש אשר יגע בו הזב ישבר וכל כְּלִי עץ ישטף במים (שם יה יב). ולקח הכהן מים קדשים בִּכְלִי חרש (במד' ה יז). ונתן עליו מים חיים אל כֶּלִי (שם יט יז). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כֶּלְיְךָ לא תתן (דבר' כג כה). לכי שאלי לך כֵּלִים מן החוץ מאת כל שכניכי כֵּלִים רקים אל תמעיטי וכו' ויצקת (השמן שבאסוך) על כל הַכֵּלִים האלה והמלא תסיעי וכו' ויהי כמלאת הַכֵּלִים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כֶּלִי ויאמר אליה אין עוד כֶּלִי ויעמד השמן (מ"ב ד ג-ו). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כְּלֵיהֶם ריקם (ירמ' יד ג). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הַכְּלִי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כְּלִי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (שם יח ג-ד). ונתתם (את שטרות המקנה) בִּכְלִי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). אספו יין וקיץ ושמן ושמו בִּכְלֵיכֶם (שם מ י). ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מִכְּלִי אל כֶּלִי (שם מח יא). הכלנו המסנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כְּלִי ריק (שם נא לד). ונתתה אותם (את החטים וכו') בִּכְלִי אחד (יחזק' ד ט). כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בִּכְלִי טהור בית יי' (ישע' סו כ). — ובתו"מ: כלי הקדש שנקבו אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והן שלמים מקדשין (זבח' צ ז). כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית וכו' כלי חרם וכלי נתר (כלים ב א). המניח כלים תחת הצנור אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים אפילו כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה (מקוא' ד א). לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (עוקצ' ג יב). קשים (דברי תורה) לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית (ספרי דבר' מח). הנופח כלי זכוכית חייב משום בונה (ירוש' שבת ז י ד). הגודל כלי צורה והנופח כלי זכוכית והעושה כלי בדפוס (שם). עושין מחיצה בכלים ריקנין ובמלאין שאין דרכן להשתבר ואלו מלאים שאין דרכן להשתבר כלי מתכות ר"י אומר אף כלי כפר שיחין וכלי כפר חנניה אין דרכן להשתבר (בבלי שם קכ:).—ומשל בתמיהה: כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ירוש' שבת י יב ד).—ולשתיה: וכל כְּלִי משקה המלך שלמה זהב (מ"א י כא). קחי נא לי מעט מים בַּכְּלִי ואשתה (שם יז י). וצמת והלכת אל הַכֵּלִים ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). והשקות בִּכְלֵי זהב וְכֵלִים מִכֵּלִים שונים (אסת' א ז).— וכלי אכילה: האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כְּלֵיהֶם (ישע' סה ד). — ולבשול: וּכְלִי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בִּכְלִי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר' ו כא).—ובתו"מ: בישל במקצת הכלי טעון מריקה ושטיפה כל הכלי (זבח' צו:).—*כלי ראשון וכלי שני, הכלי שעומד על האש והכלי שיערו אל תוכו ממנו: הכל מודין בכלי שני שהוא מותר מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני אמר ר' יוסי כאן (בכלי שני) היד שולטת וכאן אין היד שולטת (ירוש' שבת ג ו:).— ג) בגדים ותכשיטים: לא יהיה כְלִי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר' כב ה). כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כֵלֶיהָ (ישע' סא י).—ובתו"מ: ולא יפלה את כליו (שבת א ג). אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עכו"ם וכו' אמר רשב"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עכו"ם שלשה ימים קודם לשבת (שם ח-ט). לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (תעני' ד ח). כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה

בכתונת ובמכנסים מצנפת ואבנט (יומ׳ ז ח). המשרה את אשתו ע״י שליש וכו׳ נותן לה כפה לראשה והגור למתניה ומנעלים ממועד למועד וכ ל י ם של חמשים זוז משנה לשנה (כתוב׳ ה ח). היה עליה (על הסוטה) כ ל י זהב וקטליאות נזמים וטבעות מעבירים ממנה בדי לנוולה (סוט׳ א ו). לוקחין מן הנשים כ ל י צמר ביהודה וכ ל י פשתן בגליל (ב״ק י ט). זאת אומרת שאין אדם רשאי למכור כ ל י אשתו (ירוש׳ כתוב׳ ו ל ד). אל תקברוני לא בכ ל י ם לבנים ולא בכ ל י ם שחורים (שבת קיד.). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכ ל י פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכ ל י פשתן (מו״ק כז:). בכ ל י פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא הן אבודין אבל כ ל י פשתן הארבליין בכמה הם וכמה דמיהם (מד״ר בראש׳ יט). — כְּלֵי הַבָּקָר וכיוצא בזה, הכלים שישימו על הבקר בעת החרישה וכדומה: ראה הבקר לעלה והמרגים וּכְלֵי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — ובמשנ׳: אלו כ ל י ם שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית מחרישה וכל כ ל י ה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). — ד) כלי עבודה ומלאכה, Werkzeug; instrument: והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כְּלִי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ״א ו ז). וקדשתי עליך משחתים איש וְכֵלָיו וכרתו מבחר ארזיך (ירמ׳ כב ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כְלִי למעשהו (ישע׳ נד טז). — כְּלִי מַפָּץ, לנפץ בו דברים: והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כְּלִי מפצו בידו (יחזק׳ ט ב). —*כְּלִי אומנות, עי׳ *אוּמָנוּת, והוסיפה: בשכ ל י אומנותו בידו וכו׳ בשאין כ ל י אומנותו בידו (כתוב׳ כד:). התורה אומרת אני הייתי כ ל י אומנותו של הקב״ה (מד״ר בראש׳ א). —*וּכְלֵי נַגָּרוּת: לנגר שהיו לו כ ל י נגרות כיון שעמד בנו מסרה לו (ירוש׳ ר״ה א נז:). —ובהשאלה, תחבולה: וְכֵלַי כֵּלָיו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע׳ לב ז). — ובהשאלה במשמ׳ כל דבר שבו יעשה אדם דבר: שהוא (הרעש) כ ל י מכ ל י ההשגחה להפיכת הארצות (ר״י אברבנאל, מ״א יט). — ה) כְּלִי קטל להמית בו בע״ח בצידה ומלחמה, Waffen; arme; arms: ועתה שא נא כֵלֶיךָ תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (בראש׳ כז ג). ותהגרו איש את כְּלֵי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר׳ א מא). ויסעו משם וכו׳ שש מאות איש חגור כְּלֵי מלחמה (שופט׳ יח יא). ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כְּלֵי מלחמתו (ש״א ח יב). איך נפלו גברים ויאבדו כְּלֵי מלחמה (ש״ב א כז). והקפתם על המלך סביב איש וְכֵלָיו בידו והבא אל השדרות יומת (מ״ב יא ח). בא (מלך אשור) על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כֵּלָיו (ישע׳ י כח). הנני מסב את כְּלֵי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל וכו׳ ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת (ירמ׳ כא ד). אשר ירדו שאול בִּכְלֵי מלחמתם (יחזק׳ לב כז). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כְּלֵי מלחמה חמשים אלף (דהי״א יב לג). בכל כְּלֵי צבא מלחמה (שם לז). — כְּלֵי זַעַם, לכלות זעמו באויביו: באים מארץ מרחק מקצה השמים יי׳ וּכְלֵי זעמו לחבל כל הארץ (ישע׳ יג ה). —כְּלֵי מָוֶת: ולו הכין כְּלֵי מות חציו לדלקים יפעל (תהל׳ ז יד). —וּכְלֵי קְרָב: טובה חכמה מִכְּלֵי קרב (קהל׳ ט יח). — *כְּלֵי לֶחֶם: כ ל י לחם אל תתן לו (לרשע) למה בם יקביל אליך (ב״ס גני׳ יב ה). —נֹשֵׂא כֵלָיו, הנער שהיה נשא את כלי המלחמה של שר הצבא: ויקרא מהרה אל הנער נשא כֵלָיו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני (שופט׳ ט נד). ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כֵלָיו אחריו (ש״א יד יג). ויסבו עשרה נערים נשאי כְּלֵי יואב ויכו את אבשלום (ש״ב יח יה). —בֵּית הַכֵּלִים, שבו נשמרים כלי המלחמה: וישמח עליהם חזקיהו (על מלאכי מראדך) ויראם את בית נכתה וכו׳ ואת כל בית כֵּלָיו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו (ישע׳ לט ב). — ובתו״מ: כל כ ל י המלחמה ממאים הבירון והניקון והמגפיין והשיריון (כלים יא ח). —ו) כְּלֵי נְגִינָה, musikal. Jnstrument: הפרטים על פי הנבל כדויד חשבו להם כְּלֵי שיר (עמו׳ ו ה). ויאמר דויד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בִּכְלֵי שיר נבלים וכנרות ומצלתים (דהי״א טו טז). כל מבין בִּכְלֵי שיר (דהי״ב לד יב). —כְּלֵי עֹז: ומהללים ליי׳ יום ביום הלוים והכהנים בִּכְלֵי עֹז ליי׳ (שם ל כא). —*כְּלֵי מינים: בשירות נבל וכ ל י מינים וכן תאמרו בתרועה (ב״ס גני׳ לט יה). —ז) אניה לשוט בה: השלח בים צירים וּבִכְלֵי גמא על פני מים (ישע׳ יח ב). —*כלי זין, עי׳ זין. —°כלי מציצה, עי׳ מציצה. —°כלי הרבע, עי׳ רבע. —°כלי נחשת, עי׳ נחשת. —°כלי השעות, עי׳ שעה. — ח) בגוף בע״ח, °כל אבר שנועד לתפקיד מיוחד, העינים הן כְּלֵי הראיה, הרגלים כְּלֵי ההליכה, וכו׳, Organ;-ne: אמנם הלשון הוא כ ל י לדבור ומניע

למזון אשר בפה (אבו סהל, פי' יציר' ו). וכליו (של הקול) כלי הדבור אשר הראשית הגרון והאחרית השפתים (שם א). והשלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל וכו' וישובו כליו ר"ל איברי האיש ההוא לא ישתמשו אלא במעשים היותר שלמים ובעתים היותר נכונים וכטוב שבענינים וכאלו כל כליו הם כלים לשכל הפועל לא לשכל ההיולי הנפעל שהיה בתחלה משתמש בהם (כוזרי א א). ומה שכלל מהפליאות המורות על כונת חכם וחפץ יודע ויכול באשר שם לקטן וגדול מהם מה שהוא צריך לו מחושים נסתרים ונראים ורוחות ואיברים ושם הכלים מפיקים ראויים לרוחות ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המורך ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הרוחות יראה בזה מהצדק והסדור החכמי (שם ג יא). ולפי שהרגל כלי ההליכה המשיל העיון וההשתבלות במעלה ההיא ברגל (מגמד התלמיד', במות). לפי שטבע הכלי ההוא (אבר הזכרות) מוכן מכל שאר איברי האדם להשיחו במותרות המגונות (שם, לך לך). והוא (הלשון) כלי חוש הטעם (מ' אלדבי, ש"א ד א). — וגם בצמחים: תהיה נפש הצומחת משמשת בכלי הצמיחה בגידול וההזנה והולדת הדומה (המורה למה א ו). — וכְלֵי הנפש, שעל ידם תהיינה הפעולות הנפשיות שבגוף כמו המחשבה וכדומה: שתהיה (הנפש) עצם עומד בעצמותו מתואר בתארי המלאכים והעצמים האלהיים וכליה הראשונים הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המוח מהרוח הנפשי (כוזרי ה יב). שכבר נראה התפעל כלי הנפש מהדמיונים שהם יגיעו בכלי הנפש להנעה מה הלא תראה שיחלום החולם ששוכב עם אשה ומאותו חלום יראה קרי כאלו היה עושה אותו פועל בהקיץ (ר"י אברבנאל, ויבח). — ט) בקבלה, *אורות וְכֵלִים, מדרגות התגשמות הספירות: ואח"כ ירד השפע מא"ס וכו' ונכנס שם השפע בתוך הכלי של כתר ומלא אותה וכו' והנה מה שבתוך כלי הכתר נקרא אור פנימי (קנות מהר"י כרוג). תחלה באצלו י"ס בבחי' עיגולים והם י' כלים ובכל כלי מהם יש בו פנימית וחיצונית ובתוך הי' כלים אלו נתלבשו י"ס עצמות האורות (מהרח"ו, ע"ח, א"ק א ג). עתה נאמר איך נתהוו הכלים אשר בהם נתלבשו וכו' כל אחד מהה' אורות המתאצלות מאדם קדמון במחשבה עליונה יעמידו וימציאו עמו העולם הראשון והמעולה הנקרא עולם הא"ס וכו' אבל באור החמשי והאחרון המתאצל ממלכות אדם קדמון וכו' והיתה מסיבה שנעשה ממנו בעין כלי וקבו"ל הוא אותו האור העב והכבד (ר"י הכוהב, תרג' בעה"ב נר"א אירירו ח ה).

א) שמות ופעלים כללים:

*אֹגֶן, אגני כלים. — אזן, *אזני כלים. — אָחוֹר, *אֲחוֹרַיִם של הכלי. — בטן. — *בית אחיזה. — *בית צביעה. — בריא. — גַּב. — געל, *הגעלה. — דַּד. — *·ר במלאכת הסלים. — *דופן, דפנות. — *זרבובית. — *חרטום. — יד, ידות הכלי. — כן, כני כלים. — *כפה הכלי על פיו. — כרעים. — לַהַב. — *לְמוּד. — *כסוי. — מֹרֶק הכלי. — נִצָּב. — פה. — צואר. — *צמיד פתיל — *קרקר. — *רעוע. — שולַיִם. — שׁוּף. — *שָׁלָב, *שליבה, כעין דד במפתח. — שָׂפָה. — תּוֹךְ, *תוכו של הכלי. — *תושבת. — תחתית. — *תלוי. — *תלויה.

ב) שמות כלים[1]:

*אבּוב, של קלאים. — אבנַיִם. — אַגָּן. — *אוכף. — *אולר. — *אִזְמֵל. — אֵת. — *אִימָּה. — *אֵמוּם. — אניה. — אֲנָךְ. — אסוך. — אפריון. — *אָקוֹן. — ארובה, *של אופים. — ארון. — *אשיש, *אשישה. — אַשְׁפָּה. — אֵת.

*בְּדִיד. — *בזיך. — *בוך. — *בית תבלים וכדומה. — בַּקְבֻּק. — *בתולות.

גביע. — *גוד. — גרזן.

דוד. — *דָּכוֹן. — דלי. — *דף של נחתומין. — *דפופה. — *דֶּקֶר. — דרבן. — *דרדור.

הֲדֹם.

*זבורית. — *זָמָם.

חבל. — *חולץ. — *חמור, של נפחים וכדומה. — חֵמֶת, *חמת חלילים, נוד המזמרים. — *חסינה. — *חצב, חצבים גדולים. — *חֲצוֹצְרָה. — *חצין. — חֶרֶב וכו', עי' מלחמה. — *חרחור. — *חרם. — חרמש.

טנא. — *טני. — *טָפִי. — *טפיח.

יורה. — יַלְקוּט. — יעה. — *יקם, יקמים. — *יתיך, יחזיקו בו הקדרה.

*כבכב, כסוי עשוי לכסות בו סלי הפת. — כברה. — כַּד. — *כדום, כדומים. — *כוז. — כּוֹס. — *כופח. — *כּוֹרֶת. — *כוש. — כיור. — *כירה. — כירים. — כישור. — *כַּלְכָּה. — כְּלוּב. — *כַּלוּב. — כלי

[1]) רשימה מרוב הכלים הנזכרים במקרא ובתנ"ם. השאר בערכים המיוחדים ובכרך המלואים.

זין.—כלי מלחמה, עי׳ מלחמה. — כלי נגינה, עי׳ נגינה.—כלי עבודת אדמה, עי׳ אדמה.—כלי צידה, עי׳ ציד.—*כליבה.—*כלכלה.—כלף.— *כנה. — כסא. — *כסת. — *כף. — *כפיפה.—*כפישה.— כַּר.—כשיל.

מאזנים. —*מארופה. —*מַגֵּב.—*מגדל. — מגל. — מָגֵן. — *מַגְרֵד.—*מגרדת. — מְגֵרָה.— *מגרפה.—∞מַגָּשׁ.—מִדָּה.—*מדוכה.—*מדף.— מוקש.— מורג.—מזלג.— מְזַמֵּרוֹת. — מזרה. — מזרק. — מַחְבֵא.—*מחבוט.—מחוגה.—*מחט — ∞מחלץ.—*מֵחַם.—מחסום.— *מחץ.—מחרשת. —מחתה.—מטה, עי׳ זה.—*מטהרה.—*מטלטלים —*מינקת.—מכבר.— *מכבש.— מכונה וכליה. —*מכחול.—מכמרת.—∞מַכּוֹשִׁית.—*מַכְתֵּב.— מכתש.—מַלְמַד.—*מַלְקוֹט, של בקר. — מלקחים. — מנורה. — *מניפה. — מנקיה, מנקיות. — *מסננת.—מספרים.—מסרק.—*מַעֲבֵר.—*מעגלה. —מעדר.— מעצד.—מַעֲרָצָה.—מפוח.— *מפסלת. —מפץ.—מַפְתֵּחַ.—מצודה.—מקבת.—*מקדח.— מקטרת. —*מַקְצֵעַ. —*מַר, *מָרָה. — מראָה. — *מַרְדֶה. — *מַרְדֵעַ. — מרחשת. — *מריצה, — כעין עגלה קטנה בגלגל אחד.—מרכבה.—*מַרְכּוֹף. — *מרצוף. — מרצע. —משבר. — משוט. — *משחזת. —*משמרת.—משפך.—*משפלה. — משור.—מַשְׂרֵת.—מתג.

נוד.—נזם וכדומה, עי׳ תכשיטים.—*נַעַו.—נפה.

*סגנית.— סדן.— *סוגים, קופות גדולות מאד. —סולם.—סיר, סירות.—סכין.— סַל וכדומה, עי׳ זה הערך. — סַפָּה.—ספל.—*סרג.—*סרידה.

*עביט.—עֵט.—עגלה.—*עדשה.—*עיר של זהב, תכשיט.—*עֲכִירִים.—עגִל, עי׳ זה הערך.—*עלי.— *ענבל. —*עציץ. —*עָקָל.—*עקרב. — *עֲרֵבָה. —*עריסה.—ערש.—*עששית.— *עתר.

פח.—*פחת.—פטיש.—פך.— פלך.— פֶּלֶס. — פעמון.—*פרכים.

צבת. —*צלוחית.—צלחת.—צִנָּה.—*צנור. —*צינורה.—צנצנת.—צפחת.—*צרצור.

קב.—*קדרה.—*קוד. —*קופה.—*קיתון.— *קְלֶב.—*קלל.—*קלת.—קֶסֶת.—קערה.—קרדום. —*קרויה.—*קרפית, קרפיות. —*קרקש.—קשוה, קְשָׂוֹת.

*רחוש.—רֵחַיִם.—רחת.—רסן.— רשת.

שבך.—שוט.—*שופין, עי׳ כלי מלאכה.—שופר. —*שידה.—שֻׁלְחָן.—*שליף.—*שלשלת.—*שְׁעוֹן. —*שפוד.— *שפופרת. — שק, וכו׳. — שקת.— *שרפרף.—שרשרת.

תֵּבָה.—*תמחוי.—תער. — תֹּף וכדומה, עי׳ נגינה.—*תרים.—*תרמיל.

כָּלַי[1], פ״ע, עת׳ יִכְלָיוּן,—כמו כָּלָה: וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יִכְלָיוּן (ישע׳ לא ג).

כל״י,—ר״ת: כהנים לוים ישראלים.

כַּלַי, ש״ז,—כמו כִּילַי, עי׳ זה הערך.

כְּלִיא, ש״ז, כמו כֶּלֶא: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכליא[2] (ירמ׳ לז ד). ויצא אתו מבית הכליא[2] (שם נב לא). — *כליא עורב, עי׳ עורב.

***כְּלִיבָה**[3], ש״נ,—א) כלי שיש בו מגורות אחדות ישים בה החיט וכדו׳ מחטיו וחוטיו וכדומה: כליבה[4] של חייטין טמאה טומאת מת פירש הימנה אבר אחד טמאה ושני אברים טהורה (תוספתא כלים ב״מ ט א).—ב) *מטה פשוטה לשאת עליה גופת המת להקבורה, Bahre, brancard; bier: הסלים שבקנתל והמטה של טרבל וקרן של כליבה[5] (פרה יב ט). בראשונה היו מוציאין (מתים) עשירים בדרגש ועניים בכליבה[6] והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליבה[6] מפני כבודן של עניים (מו״ק כז:). נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזרין אותן בחוצות ירושלם ואומרים לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדים ע״ז ראו מה מצינו להם (מד״ר איכ׳, פתית׳). מעשה בבנו של ר״ת בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות לאחר שלשה ימים נתנוהו בכליבא ובקשו לקלס עליו מפני כבוד אביו ולא הניחן (שם, ויגרס כתלן).

---

[1]) הצורה הקדומה של הפעל.

[2]) כך הכתיב, והקריא הכלוא, ובקצת ספרים הכלוא כתיב וקרי, עי׳ זה הערך.

[3]) י״א כליכה, ולא נתברר מקור השם. — [4]) כך הגרסה בכל הספרים. — [5]) רה״ג כליכה, ואמר: פי׳ כליכה זה הוא נעש המטה שנושאין בו המת שמה בל׳ חכמים כליכה נעש בטיית (כך צ״ל) וכו׳ ויש לאותה כליכה כמו קרן.—[6]) כך בכ״י ובשאילתות ובריי״ף ובס׳ האשכול, וכבר העידו ע״ז התוספות, ובנוסח׳ כליכה בכף, ועי׳ זה.

כִּלְיָה[1], ש"נ, מ"ר כְּלָיוֹת, סמי' כִּלְיוֹת, כִּלְיוֹתַי,—אבר הקרב הפנימי בגופות בע"ח שהוא כלי הפרשת השתן, Niere ; rein ; kidney,—בבהמה : ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד ואת שתי הכְּלָיֹת ואת החלב אשר עליהן (שמות כט יג). ואת שתי הכְּלָיֹת ואת החלב אשר עלהן אשר על הכסלים (ויקר' ג ז). חרב ליי' מלאה דם הדשנה מחלב אדם כרים ועתודים מחלב כִּלְיוֹת אילים (ישע' לד ו). — ובאדם : דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בְּכִלְיֹתָי בני אשפתו (איכ' ג יב-יג). יסבו עלי רביו יפלח כִּלְיֹתַי ולא יחמל (איוב טז יג). כלו כִלְיֹתַי בחקי (שם יט כז).—ובתו"מ : ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון (חול' ג ב). פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל א"ל לכה"ג תן עיניך בפסחים נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים ריבוא זוגי כליות כפליים כיוצאי מצרים (פסח' סד:). שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב (תעני' כג.). אמרו עתידה חטה שתהא כשתי כליות של שור הגדול (כתוב' קיא:). הי"ב מנהיגים הם הלשון והשנים הושט האצטומכא הריאה המרה הטחול הכליות הבצים וכו' ואמנם הכליות כדי למצוץ יתרון הדם אשר שלחו הכבד למטה בגוף להיותו נזון כדי שלא יצא מן השתן ויאבד ולזה היה מראה הכליות כדמות בשר מעט אדמומית (פי' יצירה לאבו סהל).— ותשבו הקדמונים כי גם הן כמו הלב מקום המחשבה : ויי' צבאות שפט צדק בחן כְּלָיוֹת ולב (ירמ' יא כ). ויי' צבאות בחן צדיק ראה כְלָיוֹת ולב (שם כ יב). קרוב אתה (אלהים) בפיהם (של הרשעים) ורחוק מִכִּלְיֹתֵיהֶם (שם יב ב). בחנני יי' ונסני צרופה כִלְיוֹתַי ולבי (תהל' כו ב). כי אתה קנית כִלְיֹתָי (שם קלט יג).— והכליות תעלוזנה, נרדף להלב ישמח : בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלוזנה כִלְיוֹתַי בדבר שפתיך מישרים (משלי כג טו-טז). ושפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים (ברכ' יז.). — והכליות מיסרות : אף לילות יסרוני כִלְיוֹתַי (תהל' טז ז), ועי' מוסר.—והשתונן הכליות, מפני צער וכעס : כי יתחמץ לבבי וְכִלְיוֹתַי אשתונן (תהל' עג כא). — ואמר המשורר : ישתוננו כליות אהבים בעדם יתנודדו לבו ויתחמצו (רמב"ע דיואן, רכבי גדודים), ועי' שנן. — ובתו"מ : כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר (ברכ' סא.). שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה (שם). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון וכו' והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר (מד"ר ויקר' ד). הדעת מתחלקת בארבע חלקים ב' בשתי הכליות וחלק אחד בפה וחלק אחד בלב (שם במד' י). מלמד שזימן הקב"ה לאברהם אבינו ב' כליותיו כשני חכמים והיו מבינות אותו ויועצות אותו ומלמדות אותו חכמה (אדר"נ לג). — ואמר הפיטן : אמיץ כליות חוקר, בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר (שבת ב אח"פ, ארנן). — והמשורר אמר : ויאמץ בהתיעץ במתניו ובכליותיו וקבה להחיותו וכבד להפרותו וקדקד להורותו סעפי תבונותיו (ראב"ע, כתר מל). —ובהשאלה, כִּלְיוֹת חִטָּה : חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כִּלְיוֹת חטה (דבר' לב יד).

***כִּלָּיָה**, כלייה, ש"נ, — בה"פ מן כִּלָּה, במשמ' אבוד והשמדה, Vertilgung ; extermination : גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה ושלא ליטל את החלה רעב של כליה באה (אבות ה ח). שנתת ארכה לדור המבול לעשות תשובה וכו' ולא גמרת להם כלייה עד שהשלימו רשעם לפניך וכו' עשר מכות הבאת על המצריים במצרים ולא גמרת עליהן כלייה עד שהשלימו רשען (מכי' בשלח ה). כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה (שם משפט' יז). קשה היא הליצניות שתחילתה יסורין וסופן כלייה (ירוש' ברכ' ב ה ג). אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה (מו"ק ט.). באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה שהחניפו לו לאגריפס (סוט' מא:). יושב (הקב"ה) ודן את כל העולם כולו כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). א"ר יוחנן אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה (סנה' סג.). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב"ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקב"ה מוכה את עולמו (פסיק' רבתי מ).

---

[1]) גם בשאר הלשונות האחיות. באשור' כַּלִית, בארמ' כוליא, בערב' כֻּלְיָה a).

a) كُلْيَة

דאויים היו ישראל כליה בימי המן אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם (מד"ר בראש' עו). אמר הקב"ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כליה (בס אסת', אם על המלך טוב). מחלוקת וכו' כליה מביא לעולם (תנחומא קרח כא). וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון והפתה ועלוקה וכל לשון כליה והשחתה קוראין לו לפי שהיא הכליה שאין אחריה תקומה (רמב"ם, תשוב' ח ה). —ואמר המשורר: לכל נוצר ונברא קץ וסוף כל חי לכליה, ואתה הוא ולא יכלו שנותיך בכל בריה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה).

בִּלָּיוֹן, ש"ז, סמי' בִּלְיוֹן, — כמו *בְּלִיָּה: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כִּלָּיוֹן חרוץ שוטף צדקה כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' י כב-כג).—ואמר הפיטן: צח ואדום משעיר, בסיכה בכליון תסעיר, כאיש מלחמות קנאה תעיר (בכת א את"פ, אין כמוך). נצחו מקוים ולישעו נשענים כי לא כלו רחמיו בכליון (סליח' יום ד, מלאכי רחמים). — כִּלְיוֹן העינים: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יי' לך שם לב רגז וְכִלְיוֹן עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה).—ואמר המשורר במליצתו: הכה הקערות באבני נגף וכליון, והיו כלם לשניו נקיון, והשקיט באכילתו כליון העינים ומחלון הרעיון (ר"י חריזי, תחכמ' ג). — "וכליון הגוף מפני מחלה וכדומה: והם שבלים מפשטים מחמרים קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם ותשוב נפש האדם השלם והשכל ההוא הפועל דבר אחד ולא יחוש לכליון גופו ואבריו (כוזרי א ה). כשיכלה שארו ולבבו וכו' שכליוננו הוא כליון לגוף ומותו (ר"ש א"ת, יקוו המים 99). ומפסיד (רבוי המשגל) כח האדם ומראה הפנים ומוריש הכליון במהירות ומחליש המוח (מ' אלדבי, ש"א ה ח).— ועי' עון.

"כִּלְיוֹתִי, -תִיִי, ת"ז,—מהכליות, כטבע הכליות: והמעיי יקובל מופת עליו בחבלים ורוחות וקרקורים וכו' והכליותיי והמקויי יקובל מופת עליו בשנוי ענין השתן מן הראוי הטבעי (קאנון ג יד ב א).

"כְּלִיִי, ת"ז, לנק' כְּלִיִית, מ"ר כְּלִיִים, כְּלִיוֹת,—אֵבֶר כְּלִיִי, שהוא כלי לתפקיד מן תפקידי הגוף, היד היא אבר כְּלִיִי למלאכה, והעין לראיה וכדומה: והגשם הטבעי אם כליי ואם בלתי כליי כלומר שישלמו פעולותיו בכלים או בלעדי כלים (כוזרי ה יב). כי כל כח מכחות אלה האברים הכליים חולקין קצתן על קצתן מצד הפכיות השקועות בהם (פי' יליר' לאבו סהל). מבואר שלא יצטרך הגרם השמימיי להיות כליי (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ה). הנה יתחייב שיהיה בזרע כלי ההרגש וזה מבואר הבטול כי הוא מתדמה החלקים לא כליי (בס ה ד). ותמצאהו (את גוף האדם) מורכב מאיבריו הכליים (אבר' חסדאי, תרג' ספ' היסודות לר"י ישראלי). הכח הזן שהוא פועל בבלי כליי ומסגולת הכח המדמה שאינו פועל פעלו בבלי כליי (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד). הנפש שהיא עצם כחיי בגוף כליי (תגמ' הנפש יד:). שהמזג הטבעי שיש לזה האבר החולה הוא צרכו הכליית וההרכבות שבה יפעול פעולתו המיוחדת מן הצד שהוא בו כלי פלוני לנפש לפעול (בס). ונקראים אברים כליים כי הם כלים לנפש בשלמות הפעולות והתנועות (קאנון א א ה). שה' יתברך איננו שומע באמצעות חוש השמע ואיננו רואה באמצעות חוש הראות הכליי (מגח' קנא' לר"י מפיסא 22). כי הנפש אינה נמצאת כי אם באברים כליים (בס 52). לפי שהחוש הוא כח כליי והשכל אינו כח כליי (בס 67). כי איך יהיה בעל נפש מי שאינו גשם כליי (רי"א, מפע' ה' ג ג). יחשב שהוא כח גשמי כליי נולד עם הנפש (אילס ליש"ר, תבו' למבה מין). לפי שהנפש הזנה היא כליית ואלו הכחות אין להם כלי אלא החום לבד (נוה שלום ז ב א).

***כְּלִיבָה**, ש"נ,—כמו כליבה, עי"ש, ואמר הפיטן: טסו עמונים ומואבים, והוציאו הכרובים, ובכליבה[1] היו אותם מסובבים (קינ' לת"ב, על תרבן ביהמ"ק).

א. כָּלִיל[2], א) ת"ז, סמי' כְּלִיל, לנק' כְּלִילַת,— שָׁלֵם, לא חסר בו כלום, vollkommen; complet; perfect: והיפי במאד וכו' ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כָּלִיל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק' יו יד). ועשית את מעיל האפוד כְּלִיל תכלת (שמות כח לא). ופרשו בגד כְּלִיל תכלת מלמעלה (במד' ד ו). אתה חותם תכנית מלא חכמה וּכְלִיל יפי (יחזק' כח יב). הזאת העיר שיאמרו כְּלִילַת יפי משוש לכל הארץ (איכ' ב יט). את אמרת אני כְּלִילַת יפי (יחזק' כז ג). —ב) תה"פ, במשמ' הכל, בשלמות, gänzlich; entièrement; altogether: ונשגב יי' לבדו ביום ההוא והאלילים כָּלִיל יחלף (ישע' ב יז-יח).—

---

[1] כך בספר', וכבר הזכירו זאת התוספ' (מו"ק כז:).
[2] מן א.בלל.

ואמר בן סירא: טוב ורע וחיים ומות ומושלת בם כליל לשון (כ"ס גני' לז יח).—ג) ש"ז, קרבן שנשרף כלו ולא יאכל ממנו כלום[1]: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כָּלִיל ליי' (ש"א ז ט). וכל מנחת כהן כָּלִיל תהיה לא תאכל (ויקר' ו יו). ישימו קטורה באפך וְכָלִיל על מזבחך (דבר' לג י). אם תחפץ זבחי צדק עולה וְכָלִיל אז יעלו על מזבחך פרים (תהל' נא כא).— ובהשאלה במליצה: ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כָּלִיל ליי' אלהיך (דבר' יג יז).— ואמר הפיטן: ושרף (אברהם) אליל, והחליף כ ל י ל, ולא שמר ברית אחים (סדור תימנ', יוה"כ, ישראל בחירי אל). חפצו אין ב כ ל י ל ולא בתמורת ערכו, טוב לב אוהב והזהיר עלי תשובת נדכו, יעזוב רשע דרכו (סליח' ג עי"ת, אנוש במה ילדק).

ב. **כָּלִיל**[2], ש"ז,—עשן ואש מתלקח בתוכו, Rauch mit feuer; fumée avec du feu; smoke with fire: והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה כְלִיל[3] העיר השמימה (שופט' כ מ):

ג. *__כָּלִיל__[4], ש"ז, מ"ר כְּלִילִים, — כתר, עטרה, Krone, courone; crown: מעשה צעצועים ילדים מכוללים ב כ ל י ל י ם (מדר' תדשא, אפשטיין ב). ויעשו מהן כמין כ ל י ל ודומה לעין (ערוך, ערך עב). ויוצאה אשה ב כ ל י ל של זהב בראשה שאין יוצאה בו אלא אשה חשובה (רמב"ם שבת יט ו). — ואמר הפיטן: כתרת כ ל י ל לנפש משיבת, לשעבר קדמת מתן שבת (קרוב' שבה"ג, אלהים נלעדך). אלי עדתי והילילי יום בו נפל כ ל י ל י, ויהי לאבל כנורי ולקול בוכים חלילי (קינ' לת"ב, אלי עדתי). טוטפת כ ל י ל ו גדלי, דגלי עז מגדלי (שלמה בר"י, יוצ' א' פסח, אור ישע).—והמשורר אמר: תקום ותתנער ותשא ראש למצא מנוחה מחבליה, כי אם מפצים אבדו משרה ו כ ל י ל כהונה מקהליה, הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה (ר"ש הנגיד, הנה יתידתי). אהה אללי וצר לי צר ומר לי מר ואויה לי, עלי אחי ובן אמי כ ל י ל ראשי ומכלולי (הוא, ככר שלמו). ואחרי מות בנו עבאם לביאת בנו עבאד אחזוני חבלים, שניהם רדפוני אך בראש זה כ ל י ל מלכות וזה מן הטפלים (הוא, הלי תעב). ומלבושם לבוש מלכות ורקמה ומכלולים ועל ראשם כ ל י ל י ם (שם). תדמה לכלה תעדה כליה, הכליון כ ל י ל י ה, והמעל מעיליה, והמכשולים שוליה, ונפתולי הקורות פתיליה (ר"י חריזי, תחכמ' ג). אגדת פרחים נובלים לי לקחתי, בזמנם גם הם הדר יערם היו, ול כ ל י ל על קברך אותם הנחתי, מי־ראשי שתו דמעתי רויו (יל"ג, לנכמ' עוגה הסחר).—*כְּלִיל הַמֶּלֶךְ[1], שם צמח, Melilotus, משתמשים בשם זה המדברים עברית בא"י.

כְּלִילָה, ש"נ, — א) שה"פ מן א.כלל: ומן הגדול שבדברים שראוי לך לבחון בהם כ ל י ל ת[2] מתנות האלהים לבעלי חיים וצמח האדמה בגשמים בעת הצורך אליהם וירידתם בעתם (חו"ה, הבחינה ה). ישתדל לספרם (את חסדי הבורא) ולעמוד עליהם בשכלו ולא ישיג את זה בעבור כ ל י ל ת ם[2] ורובם והתמדתם ומשיכתם (שם, עבוד' אלהים ה). — ב) כמו ג.*כליל: ובהיותנו במצרים בתוך הגולה, אותנו משם דלה דלה והפאירנו לעטרת ו ל כ ל י ל ה, שנאמר בך בחר יי' להיות לו לעם סגולה (מ' הגדבי, הקד' ב"א).

— [1]) בכנענ' כלל במשמ' זו: כיבל אם בעו כ ל ל אם צועת אם שלם כ ל ל לכהנם כסף שקל (רשימ' מחיר הקרבנ' שמצא במרשליה). צרב איל כ ל ל ם אם צועת וכן הערת לכהנם (כתב' קרת' חדת').

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) הקדמונים והחדשים הביאו גם שם זה בערך א.כליל, ופרשוהו במשמ' הכל, כל העיר, אך אין זה דבור טבעי: כל העיר עלתה השמימה. והתקון של ריב"ג שהכונה בו ע ש ן כל העיר, אינו מרפא המליצה, כי העקר, השם עשן, חסר. ועל כרחנו עלינו לאמר כי עצם השם כליל משמש פה במשמ' עשן, אלא שהכונה כאן לעשן שאש מתלקחת בקרבו, ויש לזה סמך מלשון הערבית, שבה משמש הפעל כלל גם בענין ענן שהברק מנצנץ בתוכו מעת לעת. אמר אלג'והרי: שחאב מ כ ל ל אי מלמע באלברק, ע"כ,—ובעברית: ענן מכלל לאמר שהברק מנצנץ בתוכו. וכן לשאן אלערב. והנה הובא פעל זה בהמלונים הערכים בערך כלל במשמ' הרגילה כמו בעברית, אך אין זו הסתעפות טבעית ולכן יש לחשב כי הוא פעל מיוחד משרש מיוחד, וממנו נשאר בעברי' השם כליל שהיה אולי משמש כמו"כ בענין הענן וגם בענין ענן העשן שהאש מאירה מתוכו.

[4]) כך בארמ' בלילא, וכן בערב' אכליל a).—

a) اكليل

[1]) בארמ' כליל מלכא (כתוב' עז:), וכן בסור', וכן בערב' אכליל אלמלכ a). ואסף תרגמו בארטימיסיא: עשב נקרא בלשון ארם כ ל י ל א ד מ ל כ א ובלשון יוון ארטימיסיא (אסף 73, כ"י מינכן).

[2]) בגוף הערבי הוצ' דר' יהודה: עמום, עמומהם.

a) اكليل الملك

·כְּלִילוּת, ש"נ,—א) כמו כללות: וכל מה שהוא מוגבל בסופו מוגבל בתחלתו וביניהם בחינה אמצעית ובכלילותן זה מזה יהדיו יהיו תמים אל המקום הסובלן באמור (פלח הרמון כ א).—ב) לקוי באצבעות שאינם יכולים לשמש שום תשמיש[1]): ואני הוא שמחצתי אותם בעוה"ז בעורות עינים בחרשות אזנים בחגירות רגלים בכלילות אצבעותים בפילגות אברים בערלות שפתים באילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (מדר' א"ב דר"ע, ביה"מ ילינק ג).

***כְּלָךְ**[2]), ש"ז,— צמח, משי גם דומה לצמר: השירים והכלך[2]) אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין (כלא' ט ב). אין מדליקין (נר שבת) לא בלבש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן (שבת ב א). המוציא מצמר גפן ומצמר כלך מצמר גמלים ומצמר ארנביים ומצמר חיה שבים (תוספתא שם ט ג). צמר גמלים וצמר ארנבים נוצה של עזים והשירין והכלך והסריקין (גמ' שם כז.). השיראין והכלך והסירקין כולן חייבין בציצית (מנח' לט:). בזמן שאדם יבא ללבוש חלוק של צמר או של פשתן ואינו מוצא אויביו מבקשין ממנו השיראין והכלך שבכל המדינות (אדר"נ כ). כי כן נהגו כאן שבגדי פשתן ובגדי צמר גפנים אין הנשים לובשות צבועים אבל בגדי כלך ובגדי משי לובשים אותם הגברים צבועים בכל מיני צבעונים (רב שרירא גאון, בי"ת ג סד).

·כֶּלֶךְ[1]), ש"ז,—צמח, מין ממיני החלתית ישתמשו בו לרפואה, Ferula communis: עץ הכלך זיעתו היא שריפת החלב היוצאת ממנו נקרא אממנייקון (אסף 73, כ"י מינכן). ועשב הכלך הקטן והגדול הנקרא פירולא הוא בלשון יון קוניגלום (שבתי דונולו, ספ' המרקחות).

***כְּלַךְ**[2]),—דבור של צווי במשמ' לֵךְ לְךָ: אמר (משה) לפניו רבש"ע למה אני מת וכו' לא טוב שיאמרו

---

[1]) כך נראה מהענין לפי מה שנאמר אדות שאר האברים, ולא נתברר מקור מלה זו.

[2]) כך נקוד במשנ' מנקד' דפוס ליבורנו, וכך בוקסד'. לוי נקד כֶּלֶךְ. ולא נתברר לא מקורו ולא משמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן. — [3]) בגמ' ירוש' (שם ט לב.) אמרו: השיריין מטכסה והכלך אגבין קיסרי'. והנה מטכסה היא מלה יונית ידועה ומשמ' היא משי כברייתו קודם שהתקינוהו כל צרכו. והמלים אגבין קיסרי', שבהן פרש הירוש' את השם כלך, לא נתברר פרושן. עכ"פ, כיון ששירין הוא משי ואינו כלאים בכלך על כרחנו שגם כלך הוא מין משי. ואמרו שם בירוש': אמר רבן שמעון בן גמליאל חיזרתי על כל מפרשי הים ואמרו כלכה שמו (בגמ' שבת שם (כ ד ג), כולכא במקום כלכה). ולפי זה אין כלך מלה עברית ואולי גם לא שמית. ובגמ' בבלי (שבת כ:) הביאו דבר זה בלשון ארמי' בשם שמואל: אמר שמואל שאלתינהו לכל נהותי ימא ואמרי כולכא שמיה, ע"כ, ובעבר': שאלתי כל יורדי הים ואמרו כולכא שמו. והביאו שם עוד פרוש אחר: רב יצחק בר זעירא אמר (כי כלך הוא) גושקרא, ופרש הערוך: הבינוני היוצא מן המשי לא המובחר. ורש"י פרש שהוא בית התולעת. וספרו שם עוד: רבין ואביי הוו יתבי קמיה דרבנא נחמיה אחוה דריש גלותא הזייה דהוה לביש מטכסא א"ל רבין לאביי היינו כלך דתנן א"ל אנן שירא פרנדא קרינן ליה מיתיבי השיראים והכלך והסיריקון חייבין בציצית תיובתא דרבין תיובתא איבעית אימא שירא לחוד ושירא פרנדא לחוד, ע"כ, ובעבר': רבין ואביי היו יושבים לפני רבן נחמיה אחיו של ראש גלות, וראהו שהיה לבוש מטכסה א"ל רבין לאביי זהו כלך ששנינו (במשנה) א"ל אנו קוראים אותו שירא פרנדא. השיבו עליו ממה שנאמר השיראים והכלך, מוכח ששיראים וכלך הם שני דברים, ואמרו שמזה באמת תשובה על דברי רבין, או כי שירא הוא דבר לבד ושירא פרנדא הוא דבר לבד. והנה מכל זה נראה ברור כי הכלך הוא מין משי, או מדרגה ממדרגות התקון של המשי.

והערוך ערך כלך כתב: פירוש כלך גושקרא מטכסא השיראין והסיריקון כולן ממין שירא פרנדא הן אלא משונין באריגתן יש מהן דקים ויש מהן עבין יש מהן בניר אחד ויש מהן בב' נירין ויותר יש שיש בהן צורה כדאמרינן ברוקם וחושב, ויש מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנשארו מן המשי שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות. ע"כ. ובערך שר אמר: השירים והכלך פי' שירים שש טוב כלך מין בינוני. ע"כ. והרמב"ם בפרוש המשנה לכלאים אמר: שירים וכלך מיני משי הם וידמו כאילו הם צמר ופשתים מפני שאחד מהמינים ההם חלק כמו הפשתים והשני יש בו יבשות והוא שעיר כמו הצמר. ע"כ. וביד החזקה (כלא' י א) כתב וז"ל: ויש בברכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח תבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו. ע"כ. ולא נתברר לי מקור פרוש זה שאינו לפי פרושו בפרוש המשנה. ועי' עוד ערך משי וערך שיר.

[1]) בערב' במצר' כלה'[a]), ובערב' הכללית אשק. ולא נתברר לי באיזה נקוד קראוהו אסף ושבתי, ואפשר שהיתה כונתם לקראו כמו כלך שבמשנה. ושמתיו סגול להבדילו בהברה.

[2]) כבר אמרו שהוא צמצום מן לכה לך, וסמך לזה ממקומות אחדים שנמצא שם את הדבור לכה לך בהויתו: נאמר מתן דמים כפר למטן ונאמר מתן דמים

[a]) كلخ

זה משה שהוציאנו ממצרים וכו׳ אמר לו (הקב״ה) כלך משה גזירה היא מלפני שוה בכל אדם (ספרי דבר׳ שלט). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (שם רל). הרי שבא בעל הבית ומצאו (את חברו שתורם שלא ברשות) ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). א״ל ר׳ חייא בר אבא לר׳ אסי מפני מה עופות שבבבל שמנים א״ל כלך למדבר עזה ואראך שמנים מהן (בבת קמה:). לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו״ק כח:). אמר לו ראב״ע עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך[1]) אצל נגעים ואהלות (חגי׳ יד.).—ובפרט במו״ם של הלכה, *כְּלַךְ לדרך זה, במשמ׳ עשה הקש אחר: שרץ אסור באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה שרץ אין שחיטתו מטהרתו אף בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה או כלך לדרך זה טריפה אסורה באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה טריפה שחיטתה מטהרתה אף בהמה טמאה תטהרנה שחיטתה נראה למי דומה דנין דבר שאין למינו שחיטה מדבר שאין למינו שחיטה ואל תוביח טריפה שיש למינה שחיטה או כלך לדרך זה דנין דבר שמטמא במשא מדבר שמטמא במשא ואל יוכיח שרץ שאינו מטמא במשא (ספרא שמיני ד ו). הריני דן נאמר מתן דמים בפר למטה ונאמר מתן דמים בשעיר למטה מה מתן דמים האמורים בפר למטה שבע אף מתן דמים האמורים בשעיר למטה שבע או כלך לדרך זו נאמרו בו דמים למעלה ונאמרו דמים למטה מה למעלה אחת אף למטה אחת נראה למי דומה דנים של מטה משל מטה ואין דנים של מטה משל מעלה או כלך לדרך זו דנים דם השעיר מדם השעיר ואין דנים דם השעיר מדם הפר ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם הפר למטה שבע אף דם השעיר למטה שבע (שם אחרי א ג). הלא דין הוא מיטמא במת ומיטמא בנדה מ״מ כשהוא מיטמא במת אינו סופר שבעה אלא לטומאה אחרונה אף כשהוא מיטמא בנדה לא יספור שבעה אלא לביאה אחרונה או כלך לדרך זה היא מיטמאה ומטמאה את בועלה מה היא אינה סופרת שבעה אלא לראיה הראשונה אף כשהוא מיטמא בה לא יספור שבעה אלא לביאה ראשונה נראה למי דומה דנים טומאה שהיא ממקום אחר מטומאה שהיא ממקום אחר ואל יוכיחו דמים שהם מגופה או כלך לדרך זה דנים טומאה שהיא מחמת דמים מטומאה שהיא מחמת דמים ואל תוכיח טומאת המת שאין מחמת דמים (שם מלורע, זבים ד ז). נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים או כלך לדרך זו נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על הספר ובדיו אף כאן בספר ובדיו (ספרי דבר׳ נו). הואיל ונוחל (הבכור) עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים כאחד אף כשנוחל עם חמשה פי שנים כאחד או כלך לדרך זו הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף כשנוחל עם חמשה פי שנים בכל הנכסים (שם ריז). הואיל והזמן פוסל והערלה פוסלת מה הזמן עשה בו מקצתו ככולו אף הערלה עשה בה מקצתה ככולה או כלך לדרך זו ערלה פוסלת וטומאה פוסלת מה טומאה לא עשה בה מקצתה ככולה אף ערלה לא עשה בה מקצתה ככולה נראה למי דומה דנין דבר שנוהג בכל הזבחים מדבר שנוהג בכל הזבחים ואל יוכיח דבר שאינו נוהג בכל הזבחים או כלך לדרך זו דנין דבר שלא הותר מכללו מדבר שלא הותר מכללו ואל תוכיח טומאה שהותרה מכללה (תוספתא פסח׳ ג ב). ערות אחות אביך לא תגלה בין מן האב בין מן האם וכו׳ ודין הוא חייב כאן וחייב באחותו מה אחותו בין מן האב בין מן האם אף כאן בין מן האב בין מן האם או כלך לדרך זו חייב כאן וחייב בדודתו מה דודתו מן האב ולא מן האם אף כאן מן האב ולא מן האם נראה למי דומה דנין איסור הבא מאליו מאיסור הבא מאליו ואל תוכיח דודתו שאין איסור הבא מאליו או כלך לדרך זה דנין קרובי האב מקרובי האב ואל תוכיח אחותו שקרובי עצמו (יבמ׳ נד:). נאמרו דמים למטה ונאמרו דמים

בשעיר למטן מה מתן דמים אמורין בפר למטן שבע אף מתן דמים אמורין בשעיר למטן שבע או לכה לך לדרך הזו נאמרו דמים למעלן ונאמרו דמים למטן מה דמים אמורין בו למעלן אחת אף דמים אמורין בו למטן אחת נראה למי דומה דנין שלמטן משלמטן ואין דנין שלמטן משלמעלן או לכה לך לדרך הזו דנין דם השעיר מדם השעיר ואין דנין דם השעיר מדם הפר (ירוש׳ יומ׳ ה מב ג). אעפי״כ פקפקו קצת החכמים ואמרו כי אין זה ממנהג הלשון של בעלי התלמוד.—[1]) בקצת כ״י חסר מדברותיך, ובקצתם בלך מדברותיך ולך אצל.

למעלה מה מתן דמים האמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר אף דמים האמורים למעלה שנתנן במתנה אחת כיפר או כ ל ך לדרך זו נאמרו דמים בפנים ונאמרו דמים בחוץ מה דמים האמורים בפנים חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום אף דמים האמורים בחוץ חיסר אחת מן המתנות לא עשה ולא כלום נראה למי דומה דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מבפנים או כ ל ך לדרך זו דנין חטאת וארבע קרנות מחטאת וארבע קרנות ואל יוכיח חוץ שאין חטאת וארבע קרנות (זבח׳ לח.). נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא לבונה מה לבונה מתוך ביתו אף מלח מתוך ביתו או כ ל ך לדרך זו נאמר הביא מנחה והביא מלח ונאמר הביא מנחה והביא עצים מה עצים משל צבור אף מלח משל צבור נראה למי דומה דנין דבר הנוהג בכל הזבחים מדבר הנוהג בכל הזבחים ואל תוכיח לבונה שאינה נוהגת בכל הזבחים או כ ל ך לדרך זה דנין דבר הבא עמה בכלי אחד מדבר הבא עמה בכלי אחד ואל יוכיחו עצים שאינן באין עמה בכלי אחד (מנח׳ כא:). ריבה כאן שמן וריבה במנחת נסכים שמן מה להלן שלשת לוגין לעשרון אף כאן שלשת לוגין לעשרון או כ ל ך לדרך זו ריבה כאן שמן וריבה במנחת פרים ואילים שמן מה להלן שני לוגין לעשרון אף כאן שני לוגין לעשרון (שם נח.). טימא בחולדה וטימא בעכבר מה חולדה מין הגדל על הארץ אף עכבר מין הגדל על הארץ או כ ל ך לדרך זו טימא בחולדה וטימא בעכבר מה חולדה כל ששמה חולדה אף עכבר כל ששמו עכבר אפי׳ עכבר שבים (חול׳ קכו:).—כִּלֵּךְ מדבר פלוני, סור ממנו: כ ל ך מלשון הרע (כ״כ קסד:).

א.*כִּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן א.כִּלְכֵּל: אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו׳ ואומר וכלכלתי אותך שם מה כ ל כ ו ל האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כ ל כ ו ל האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר (ספרי דבר׳ לח).—ובסהמ״א: ומן הזריזות שיהא אדם מתקן כל מה שיצטרך לו בעניני הפירנוס והכלכול כדי הצורך (בית מדות, מעל׳ הזריזות).—ואמר הפיטן: לאומתם כ ל כ ו ל אנא שועו, וצור למלאכיו שת מני שנו (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.*כִּלְכּוּל, ש״ז,—שה״פ מן ג.*כִּלְכֵּל, שערות שצומחות על הרקות: סיד כדי לסוד קטנה שבבנות ר׳ יהודה אומר כדי לסוד כ ל כ ו ל[1] ר׳ נחמיה אומר כדי לסוד אנדיפי (שבת פ:). כשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ עקיבא אמר לי כ י ל כ ו ל (זה שאמר בן שלקית עד שתכלכל התינוקת) איני יודע (תוספתא נדה ו ו).

א.כִּלְכֵּל, כִּלְכַּלְתִּי, כִּלְכֵּל, אֲכַלְכֵּל, מְכַלְכֵּל, כִּלְכְּלוּ, כִּלְכְּלָם, כִּלְכַּלְתָּם, אֲכַלְכְּלֵם, יְכַלְכְּלֶךָ, כִּלְכֶּלְךָ,—כִּלְכֵּל את פלוני, נתן לו את צרכיו, מזונותיו וכדומה, **Jem. mit Lebensmitteln versorgen; entretenir; to sustain**: וישבת בארץ גשן וכו׳ וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב (ברא׳ מה יא). ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (שם נ כא). ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף (שם מז יב). וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם (ש״ב יט לג-לד). ויתנם (דוד את הנשים) בית משמרת ויכלכלם (שם כ ג). ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל (מ״א ד ז). מהנחל תשתה ואת הערבים צויתי לכלכלך שם וכו׳ והערבים מביאים לו לחם ובשר (שם יז ד-ו). קום לך צרפתה וכו׳ הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך (שם ט). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (שם יח ד). ואחבא מנביאי יי׳ מאה איש וכו׳ ואכלכלם לחם ומים (שם יג). והיה לך (הילד) למשיב נפש ולכלכל את שיבתך (רות ד טו). הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכר׳ יא טז). השלך על יי׳ יהבך והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל׳ נה כג). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו (נחמ׳ ט כא).—ובתו״מ: אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד). שמכירת יוסף זכות היתה לו שהיא גרמה לו למלוך וזכות היתה לאחיו ולכל בית אביו

---

[1]) כך בב״י וכן במשנ׳ שבמשנ׳ ובמשנ׳ שבירוש׳

וכן בגמ׳ שם דף פ. ובגמ׳ נזיר דף נ. וכן בערוך וברא״ש, ובמשנ׳ שבגמ׳ כלכל. ושאלו בגמ׳ שם: מאי כלכול ומאי אנדיפי אמר רב צידעא ובת צידעא. ופרש ר״ח: בלשון ישמעאל אצדג והוא מקום מקצוע הפנים מן הצד מן סוף שער של בנות עד סוף הפנים סדין אותו בסיד ונקרא כלכול וסדים מצידו מקום אחד דק כמו חוט ונקרא בת צידעא. ע״כ. וכן הערוך, והביא עוד פרוש: פירוש כלכול צידעא שקורין בלעז טינפל״א אנדיפי בת צידעא לסוף הפרחת סכין שלא יהו שערות שיהא מצחן גדול (ערוך, ערך אנדיפי). ולא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ ב.*כלכל.

שכלכלם בלחם בשני רעבון (מד"ר במד' יג). בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום ראתה עני אחד מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו מה היתה עושה בכל יום כשהיתה יוצאת לשאוב מים היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומכלכלת אותו העני (פדר"א כה). אלו העוברים והשבים שהיה אברהם מכלכלן (אגדת בראש' יט). ממצרים גאלתנו יי' אלהינו מבית עבדים פדיתנו ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו (תפלת נשמת). אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים וכו' והמכלכלם במדבר והמנחילם את ארץ כנען (כוזרי א יא).—ואמר הפיטן: טוב לקוראיך בנפש רהב, טורחם נשא ולכלכל יהב (סליח' יום א, אין מי יקרא).—ובהשאלה: כלכל עדני מתשישות, יסרני קשות מקושישות (יוצ' א' פסח, אור יבע). — ואת הנפש: לזמת אשה אנוש ירעיב לבבו ואת נפשו בפת חסד יכלכל (ר"י חריזי, תחכמוני ג קל).—*מְכַלְכֵּל: אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד המטריף אשר אין כמוהו (תו"ס, הכעתון ד). — כִּלְכֵּל דבריו, השתדל בהם וסדר אותם: טוב איש חונן ומלוה יְכַלְכֵּל דבריו במשפט כי לעולם לא ימוט (תהל' קיב ה-ו) — כִּלְכֵּל דבר, א) כמו הֵכִיל, במשמ' נשא, סבל: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כַּלְכֵּל ולא אוכל (ירמ' כ ט). ומי מְכַלְכֵּל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים (מלא' ג ב). רוח איש יְכַלְכֵּל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד).—ואמר המליץ: הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רב"ע פלקיירה, שרי היגיון ד).— ב) במשמ' החזיק בתוכו: כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יְכַלְכְּלוּךָ אף כי הבית הזה אשר בניתי (מ"א ח כז). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יְכַלְכְּלֻהוּ ומי אני אשר אבנה לו בית (דהי"ב ב ה). — ג) *כִּלְכֵּל דרך, החזיק, שמר: יחזקאל ראה מראה ויגד זני מרכבה וגם אזכיר את איוב המכלכל כל דרכי צדק (ב"ס גני' מט ח-ט).

—פֻּע', כֻּלְכַּל, כֻּלְכְּלוּ[1]), כָּלְכְּלוּ,—שכלכלו אותו: ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל ובני ישראל התפקדו וְכָלְכְּלוּ[1]) וילכו לקראתם (מ"א כ כו-כז).—ואמר הפיטן: צבאי כֻלכלו במן אבור טל, צדה שלח להם לשבע בעלות שכבת טל (ר"א קליר, אתגרה).

—התפ', *הִתְכַּלְכֵּל,—א) כלכל עצמו, התחזק, נשא וסבל: בהצהירו (השמש) ירתיח תבל לפני חרבו מי יתכלכל (ב"ס גני' מג ג). — ב) פרנסוהו: משה נתכלכל על ידי אשה על ידי בתו של יתרו וכו' ואליהו נתכלכל על ידי הצרפתית (פסיק' רבתי ד). אי אפשר לעולם בלא מים וא"א לעולם בלא יין וא"א לעולם בלא קונדיטון ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן (סופרים יח ז).

ב. *כִּלְכֵּל[2]), כמו חלחל,—פועל לא נהוג.

—התפ', *הִתְכַּלְכֵּל, — כמו התחלחל, הזדעזע מפני צרה וכדומה: עד עת עמדו[3]) לא יופיע (האויב שמתראה לך לאוהב) ואם נמוט לא יתכלכל בשפתיו יתמהמה

---

[1]) עי' הערה לקמן.

—[1]) כמו כֻּלּוּ במקום כָּלּוּ עי' א. כלה, וכן כֻּסּוּ במקום כָּסּוּ, עי' כסה, ולא נתבררה הסבה מדוע התחילו לתת גם לקול שורק זה קול קמץ באלה הפעלים.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) נוסחת חציו הראשון של הכתוב קצת קשה ומספקה, והגיהו בו המפרשים החדשים הגהות מתחלפות, עכ"פ הכונה ברורה שכל זמן שאתה מצליח אין האויב מראה מה שבלבו. בחציו השני של הכתוב אין ספק כי המלה נמוט משבשת וצ"ל תמוט, כמו בהתרגום הארמי: ואן תפול, וכן בתרגום היוני, וכן בנוסחה השניה של הגליון. ובמקום הפעל יתכלכל נאמר בהתרג' הארמי: לא מצא אנת חילה. והנה הכונה אינה ברורה, עכ"פ נראה שבמקום הפעל יתכלכל היה לפני התרגום הארמי פעל שהיה אפשר לפרשו במשמ' כח ועז. וכן התרגום היוני, ולפי הענין היה אפשר שהיה פה דבור כעין לא יתזיק בך, וכזה נראה מהנוסחה השניה של הגליון: ואם תפול לא יפול להצילך. בנוסחה זו קצת קשה הפעל יפול השני, לפי מה שנראה לכאורה שגם הוא עתיד מן נפל, שאין זו לשון טבעית לאמר נפל להצילך במשמ' מהר וכדומה. אבל, אולי אין יפול זה עתיד מן נפל אלא עתיד מן פלל, שהפע' ממנו בא במקרא: מי פִלֵּל, לא פללתי, וזה עתיד מן הקל וצריך לקרא יָפֹל, והכונה בהמלים לא יָפֹל להצילך—לא יחשב ולא יִמצא לנכון להצילך. והנה לו היה כתוב כאן ואם תמוט לא יכלכל היה אפשר לפרש כלכל זה במשמ' חזק, כמו החולה לא יכלכל, יכלכל מחלהו, אבל בהתפעל אין למליצה זו כונה טבעית אלא אם נפרש הפע' התכלכל במשמ' קרובה לדאגה, אכפת, או במשמע' עוד יותר חזקה כמו ותתחלחל המלכה.

צר ובלבו יחשוב מהמרות עמוקות (כ"ס גני' יב יה-יו).

ג.*כלכל[1], פ"י, — כלכל את שערותיו, הניחן לגדל קצת, wachsen lassen (das Haar); laisser croitre (les cheveux); let grow (the hair): הריני מסלסל (שערותי) הריני מכלכל[2] הרי עלי לשלח פרע (נזיר א א). אמר הריני מסלסל הריני מכלכל כאומר הריני מן המסלסלין מן המכלכלין (ירוש' בס א נא:). לא אסלסל ולא אכלכל פחות משלשים (בס). — וכמו פ"ע, כלכל, כלכלה, גדלו קצת שערות הגוף: עד מתי תינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר' מאיר ור' יהודה אומר עד שירבה שחור על הלבן (מרוב השערות) וכו' בן שלקית אומר עד שתכלכל (תוספתא נדה ו ה).

א.*כלכלה, ש"נ, מ"ר כלכלות, — סל, טנא לשים בו פרי הדגן וכדומה, Korb; panier; basket: המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה"ז גוזל את העניים (פאה ז ג). ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). נוטל אדם את בנו והאבן בידו וכלכלה והאבן בתוכה (בס כא א). ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו (קדוש' ב ז). הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו' כלכלה משיחסום ויקנב ויגמור את התלויה (כלים יו ג). מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת (תוספתא תרומ' ב ח). אמר ר' ישמעאל בר"י אבא היה נוטל עשר גרוגרות מן המוקצה על תשעים תאנים שבכלכלה (בס ד ג). אמר לו צא ולקוט לך תאינים מן התאינה אוכל ואינו חושש משום גזל צא ומלא לך כלכלה ה"ז חושש משום גזל (בס מע"ר ב ה). מצא כלכלה מחופה בעלין (ירוש' מעשר' ג ג ג). תינוק שחיפה כלכלה לשוק (בס ד נא:). בכלכלה פחותה (בבלי שבת קמג.). למלך שהיה מהלך במדבר ובא אוהבו וכבדו בכלכלה אחת של תאנים (מד"ר ויקר' ז). הביא לפניה כלכלה של תאנים והיתה בוררת יפה ובוררת ואוכלת (בס במד' ג). נטל (הזקן) כלכלה ומילא אותה ביכורים של תאנים יפות וקירב לפני אדרינוס וכו' שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים (תנחומא קדוש' ח). — ובכנ': מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (תוספתא תרומ' ג ד). — ומ"ר: היו לפניו שתי כלכלות של טבל (דמאי ז ו). עד שיתחילו העם להכניס (התאנים היבשות) בכלכלות (נדר' ח ד). — והפרות שבתוך הכלכלה: הלוקט את הכלכלה לשלוח לחבירו לא יאכל עד שיעשר (מעשר' ד ב). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני (ערוב' ג ח). כלכלת שבת ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין (בס, ועדי' ד י). הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שוח שבע אמר אילו הייתי יודע שבנות שוח בתוכה לא הייתי נודר אלא בשאר כלכלה הותר בבנות שבע ואסור בכלכלה (תוספתא נדר' ה א). הפידה כלכלה מיד הגזבר מהו שתיטבל למעשרות (ירוש' ב"ק ז ו). — וכלכלה להושיב בה תרנגולות: כלכלה לישב עליה תרנגולת (תוספתא שבת יד ג, בס מכשיר' ג יה).

ב.*כלכלה, ש"נ, — בהמ"פ מן א.כלכל, במשמ' הספיק צרכיו: על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה (ברכ' מד.). — והשתמשו הרבה בזמן האחרון במלה זו גם במשמ' הספקת הצרכים של הארץ, המדינה, העם, והטפול בזה וההשגחה וההכנה, Ekonomie, — כלכלת המדינה, polit. Ekonomie.

---

[1]) לא נתברר מקורו וגם משמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן. — [2]) ושאלו שם בגמ' (דף ג.): ממאי דהדין כילכול שערו הוא כדתנן סיד ר' יהודה אומר כדי לסוד כילכול ואמר רב בת צדעא אימא מיזן עניי כדכתיב ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו אמר שמואל הכא נמי שתפוס בשערו. ע"כ. ובעבר': מנין שזה כלכול שערו הוא, כמו ששנינו (במשנה) סיד וכו' ואולי הזנת עניים הוא ככתוב ויכלכל יוסף, אמר שמואל גם כאן (כמו בענין הסלסול) שהוא תפוס בשערו (ואמר הריני מכלכל). מזה מוכח כי הכונה בהפעל כלכל היא בענין השערות, ומהתוספתא בענין מאון התינוקת המובא בפנים מוכח שהכונה בהפעל כלכל גדול השערות או רבויין, וכך פרש רש"י (נדה נב:), וז"ל: שתכלכל לא שמעתי מהו ונראה בעיני שחברו במסכת שבת כדי לסוד כלכול וכו' הכא נמי עד שיהו שם שערות הרבה שיהא רצוף ומלובש בשער ואני מצאתי עד שתכלכל בבי"ת שער גדול כפוף ומבולבל ולא ישר בעיני. ע"כ. אבל, בענין רבוי השערות כבר אמר רבי יהודה עד שירבה השחור על הלבן, ובענין הנזיר כמו"כ קצת קשה לבאר הפעל כלכל במשמ' רבוי השערות וצפופן יחד, כי זה אינו בידו להרבותן או למעטן, ואיננו יכול לדר נדר להרבות שערותיו, ולכן יותר נראה כי הכונה היא גדול השערות, אלא שהוא כנראה המדרגה הראשנה מן הגדול, ואחריו הוא פרע. וכן הרמב"ם: ומכלכל גידול שער. ע"כ. ואין לפעל זה חבר בלשון ערבית.

א. כלל, מִמֶּנּוּ כֹּל, כָּלִיל, א. כְּלַל, מִכְלוֹל, *כְּלָל, ״כְּלָלוּת, ״כְּלָלִי, ״כּוֹלֵל, ״כְּלִילָה, ״כְּלִילוּת, ״הִתְכַּלְּלוּת.

א. כָּלַל, פ״י, כְּלָלוֹ, — א) כָּלַל את הדבר, עשהו בשלמותו, vollenden; accomplir; to perfect: צור את אמרת אני כלילת יפי בלב ימים גבוליך בניך כָּלְלוּ יפיך (יחזק׳ כז ג-ד). שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כָּלְלוּ יפיך (שם יא). — ופעו׳ ״כָּלוּל, שלם בתכלית השלמות, ואמר הפיטן: הכירני והכרתיו באהבה כ ל ו ל ה, כדי הוא לך לשם ולתהלה (יוצ׳ א׳ שבוע׳, לן ממזרח). — ב) *כָּלַל דבר בתוך דבר, חִבֵּר דבר לדבר, הזכיר הדבר ההוא בתוך הדבר השני, einschliessen; joindre; includ: אומר אבות וגבורות וקדושת השם ו כ ו ל ל מלכיות עמהן (ר״ה ד ה). כ ו ל ל של מינים ושל רשעים במכניע זדים (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). מברכין ברכה ראשונה ו כ ו ל ל י ן של ירושלם בשל ארץ (שם). פותח בהזן ו כ ו ל ל בונה ירושלם בברכת הארץ (בבלי שם מו.). ב כ ו ל ל דברים המותרין עם דברים האסורין (שבוע׳ כג:). שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתוב בשני כי טוב אמר לה אע״פ כן חזר ו כ ל ל ן כולן בסוף שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (מד״ר בראש׳ ד). ומצוי בסהמ״א. — ופעול *כָּלוּל: מפני שירידת גשמים כ ל ו ל ה בהן (ירוש׳ פסח׳ ה לב ג). המאושר שבכולן הללויה שהשם והשבח כ ל ו ל י ן בו (שם סוכ׳ ג נד.). מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס וכו׳ לפי שכל הדברות כלולין בתוכה (תנחומא קדוש׳ ג). — ג) *כָּלַל, עשה או דבר הכל י ח ד ולא כל אחד ואחד בלבדו, verallgemeinen; généraliser; generalise: יש פרשיות ש כ ו ל ל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה ו כ ו ל ל בסוף וזו כוללה בתחלה ו כ ו ל ל ה בסוף ופורט באמצעו (ספרי במד׳ קיח). (האומר שבועה) שלא אשב בצל אסור לישב בצל סוכה וכו׳ לא סוף דבר כ ו ל ל אלא אפי׳ פורט (ירוש׳ שבוע׳ ג לד ג). מעשה בשטר אחד שהיה כתוב בו שש מאות וזוז אחד והרי הדבר ספק אם שש מאות זוז וזוז אחד או שש מאות אסתירא וזוז אמרו חכמים יטול שש מאות אסתירא וזוז שיד בעל השטר על התחתונה אם כן למה לא נאמר שש מאות פרוטה וזוז לפי שהפרוטות כ ו ל ל אותן הסופר וזוין ואחר כך כותבן (רמב״ם, מלוה ולוה כז טו). — ומצוי מאד בסהמ״א. ואמר המשורר: ואחד (הוא הבורא) ואך לא הזא כאחד אשר נתן יסוד האנוש לחשוב ולכלול ספורותיו, ואחד ולא ירבה וימעט ויחלק כאחד אשר הוא ראש אלפיו ורבבותיו (ראב״ע, בשם אל).

— נפע׳, *נִכְלַל, נִכְלָלוּ, — שֶׁכָּלַל אותם כלם יחד: דברים ש נ כ ל ל ו ונפרטו דברים ש נ כ ל ל ו ולא נפרטו (ירוש׳ סוט׳ ז כא ד). — ומצוי בסהמ״א.

— פע׳, *כִּלֵּל, מְכֻלָּל, מכוללין, — עשוי בתכלית השלמות: מ כ ו ל ל י ם היו המעשים (של ששת ימי בראשית) והיו מותחין והולכין (מד״ר בראש׳ י).

— הפע׳, *הֻכְלַל, הוכלל, מוכלל, — א) כמו כֻּלַּל: ממנו מ ו כ ל ל יופיו של עולם (יומ׳ נד:). — ב) ״הֻכְלַל בתוכו, בא בתוכו: דברות שבהם י ו כ ל ל ו מציאותו ואחדותו ובו י ו כ ל ל הרחקת הגשמות שמעום ישראל באזניהם מפיו יתברך (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). — ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א.

— הפע׳, ״הִכְלִיל, — א) הכניס הכל יחד בתוך דבור אחד וכדומה: אבל אנחנו נלאים מל ה כ ל י ל השמות הללו במלה אחת כאשר ה כ ל י ל אותם השכל (מלחמ׳ ה׳ ליעקב בן ראובן, REJ 1889, 50). מזכיר אחרי כן ואכלת ושבעת מ כ ל י ל הנזכרים למעלה שהם ליהנות הגוף באכילה ושובע (ר״י הדסי, אשכל א). ודבש מ כ ל י ל הוא כל ממתקיך (שם). כתוב עוד לא תחסר כל בה ל ה כ ל י ל בו כל דבר הנהנה ממנו בן אדם ממאכל ומשקה שבוחר (שם). החכם ר׳ שמואל ה כ ל י ל את השם עם החלק (ר״א הקראי, עץ חיים סג). כי לא ה כ ל י ל ה התורה על כל מה שתראה האשה מאותו המקום שיהיה טמא (הוא, ג״ע, טמאה וטהרה ב ד). — ב) עשה בתכלית השלמות: ואמר הפיטן: הנבאה והצמאה אשר תמיד לך תייליל, סמוך ידה בבן דודה הנקרא שמו חכליל, והכניסם לגן בשם וחופתם בהוד ת כ ל י ל, ותוליכם ותמליכם בהר ציון והגליל (שבת א׳ חנכה, שני זיתים).

— *שִׁכְלֵל, עי׳ ערך *שִׁכְלֵל.

ב. כלל[1], מִמֶּנּוּ א. כַּלָּה, כְּלוּלוֹת, ״כְּלוּל, ״כָּלוּל, ב. ״כְּלַל.

ב. ״כָּלַל, פ״י, — כָּלַל את בִּתּוֹ, עשה אותה כַּלָּה, נתנה לאיש להיות לו לאשה: כ ל ל ת י את בתי עם בחור אחד ממבחר בחוריהם ובימי שמחתו עמה גזרת להשמיד את כל בית דוד (מעשה תוספתא).

— התפ׳, ״הִתְכַּלֵּל, — היות כַּלָּה: כלך ברה כנוצצים בעין קלל, אתי יפתי קשוריך ל ה ת כ ל ל, לבבתיני וארשתיך

[1]) עי׳ הערה לערך כַּלָּה, שנתבאר שם שאולי הוא השרש כנג שבערב׳.

נוגשיך יתעולל (מכולס כ"י קלוני', כ פסח, בני שדין).

ג׳כלל[1], ממנו ב.כַּלִיל.

ד׳*כלל, ממנו ג.*כָּלִיל, *כְּלִילָה, ג.*כִּלֵּל.

ג׳*כָּלַל, פ"י, פעו' *כָּלוּל, — שׂם עליו כָּלִיל, עטרה, ואמר הפיטן: זרוים בעמים ובגוים נפרדים, חושה לקבץ ונהל נדודים, טוב בארץ צבי כפרי מגדים, ימלאו רחובות ילדות וילדים, כלולים מאורים וכזוהר ורדים להפיח ריחם כפרים עם נרדים (מחז' תימני' ליוה"כ, הגה חל).

—פע', *כִּלֵּל, מכלל, מכוללים, —שכללוהו: מעשה צעצועים ילדים מכוללים בבלילים (מדר' תדבא, אפשטיין ב).

—התפ', *הִתְכַּלֵּל, —עטר א"ע בעטרה: סגולתי משכתיך חסד עטרת הלומים, התכללי בשלך שתים מותאמים, וגם שתים שלי בכתרך מושלמים (מנחם בר"י, סגולתי).

***כְּלָל**, ש"ז, מ"ר כְּלָלוֹת, כְּלָלִים, — א) מספר מה יחד, d. Ganze; total; the whole: חמשה שבהכלל[2]) בתוך הגט (גיט' ט ה). תנו רבנן (נשבע על) כלל אינו חייב אלא אחת פרט חייב על כל אחת ואחת דברי ר"מ ר' יהודה אומר שבועה (שאין בידי) לא לך ולא לך ולא לך חייב על כל אחת ואחת וכו' אמר שמואל כללו של ר' מאיר פרטו של ר' יהודה כללו של ר' יהודה פרטו של ר' מאיר וכו' ואיזהו כללו של ר' מאיר שבועה שאין לכם בידי (שבוע' לח.). — *כְּלָלָם של מספרים, סך-הכל שלהם: (שאל ממנו) אבא חליפא קרויא מר' חייא בר אבא בכללן (של בני יעקב כשבאו למצרים) אתה מוצא שבעים (שנאמר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים) בפרטן (כשהוא מונה אותם אחד אחד) אתה מוצא שבעים חסר אחת (ב"ב קכג.). שאל קונטרוקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף (אותם) שלש מאות להיכן הלכו (בכור' ה.). (כתוב) כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות וכי אין ידוע שאלפים וארבע מאות הן למה צריך הכתוב לומר משקלן בכלל (אלא) לומר יכול בזמן ששקלן בבת אחת היו יתירים ובזמן שהיה שוקלן אחד אחד היו חסרים לכך צריך הכתוב לומר כל אחד ואחד משקלו ומשקל כולן בבת אחת שלא פחתו ולא הותירו (מד"ר במד' יד). —וביחוד מה שכולל בתוכו דברים הרבה, וההפך פרט, שאין בתוכו אלא דבר אחד: מן הבהמה כלל מן הבקר ומן הצאן פרט (ספרא א). חמור או שור או שה פרט וכל בהמה לשמור כלל (שם). בכל אשר תאוה נפשך כלל בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל (שם). מכל אשר יעשה מגפן היין כלל מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר פרט (ספרי במד' כד). מנחת זכרון כלל מזכרת עון פרט (ירוש' סוט' ג יח ד). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא (י"ג מדות של ר' ישמעאל). נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו (מכי' משפט' טז). אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש להם ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה (יבמ' ד.). —ומ"ר כְּלָלוֹת: רבי ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד (סוט' לז:). א"ר יוחנן אין למידין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ (ערוב' כז.). — ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלות, פניניך בארתו חמורות וקלות, ענשין ואזהרות פרטות וכללות, שכר המצות ושלום גמולות (יוצ' ב' שבוע', תמכו כבוד). — ומ"ר כל"ז *כְּלָלִים: אלו שהן עושין ומקיימין תרי"ג מצות חוץ מן הכללי' ומן הפרטי' ומן הדקדוקי' (מד"ר שמות לב). —ומצוי מ"ר זה בסהמ"א: נפשי אשר מכרה לצורה את רוחה ולבה עם כסליה, עזבי לספר את פעולת אל בפרט וספרי את כלליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). ויש מי שיספור הכללים והפרטים ויש שסופרים פעם הכללים לבדם והפרטים לבדם (ראב"ע, יסוד מורא ב). ומי יוכל לחזות הפרטים אשר שרים וילאה בכללים, אבל זה הכלל אין חן לשירה בלי שקר ובדברים בטלים (טודרוס הלוי, קטע כ"י גני' בביה"ס לעדת ישראל בקהיר). —ובמחקר, *כְּלָל גָּבֹהַּ וּכְלָל שָׁפָל: כי יש כלל גבוה כולל שפלים ופרטים והנה נקרא הכלל השפל חקרוב אל כלל הגבוה מין גבות והקרוב אל הפרטים מין שפל והנה הכלל הגבות כמו גוף כולל האבנים והכוכבים והמתכות והצמחים והחיים והנה החי מין גבוה וכו' והאדם מין שפל כולל ראובן ושמעון (ראב"ע, יסוד מורא ב). ויש שם שהוא כלל גבוה כמו חַי כי כל הנמצאים תחת שלשה כללים גבוהים חי צומח ודומם ותחתיהם

---

[1]) עי' הערה לערך ב.כליל.

[2]) ופרשו בגמ' (שם פז.). כגון שכתבו: אנו פלוני ופלוני גירשנו נשותינו פלונית ופלונית.

כללים שפלים מהם ותחתיהם פרטים הנה חי הוא כלל לכל החיים העליונים והתחתונים והם המלאכים והגלגלים אדם ובהמה עוף ודג ורמש ותחתיהם כללים שפלים מהם ותחתיהם פרטים (רד"ק, מכלול, בער דה"ב). —*כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, מה שכולל כל הפרטים שנאמרו קודם: (כתוב) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם מכאן אמרו נטל מקל או מלגז או כרכר או שרביט כולם אסורים בהנאה מה יעשה להם יוליכם לים המלח כללו של דבר כל הנהנה מע"ז יוליך הנאה לים המלח (ספרי דבר' צו). (כתוב) לא יהיה כלי גבר על אשה וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים ת"ל תועבה דבר הבא לידי תועבה זהו כללו של דבר שלא תלבש אשה מה שהאיש לובש ותלך לבין האנשים והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים (שם רכו). אעפ"י שאמרו שיכור מקחו מקח וממכרו ממכר וכו' עבר עבירה שחייבין עליה חטאת הרי הוא חייב חטאת סקילה הרי הוא חייב סקילה כללו של דבר שיכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (תוספתא תרומ' ג א). העדים שאמרו מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן הלוצה נתין ממזר עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו אין נאמנים זה הוא כללו של דבר שהעדים שהעידו לטמא ולטהר וכו' לפיטור ולחובה עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מבודין אנו הרי אלו נאמנים משנחקרה עדותן וכו' אין נאמנים (שם כתוב' ב א). שנים אוחזין בטלית וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר שלישה שלי האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות מחמשה הלקים והאומר שלישה שלי ישבע שאין לו בה פחות משתות כללו של דבר אין נשבע אלא על חצי טענה בלבד (שם ב"מ א א-ב). (מצא) גזרי דינין ופרוסבולין הרי זה יחזיר למי שכתובין על שמו בין שמצאן בשוק ובין שמצאן בין שטרותיו של אביו כללו של דבר אם יש עמהם סימפונות יעשה מה שבסימפונות (שם ט). עולת נזיר ועולה יולדת ועולת מצורע ששחטן בני שנים עשר חדש וכו' יעלו לגבי מזבח וטעונין נסכים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה זהו כללו של דבר כל שאינו פוסל בעולה חובה וכל הפוסל בחטאת פוסל באשם (שם זבח' א ג). הכסף קונה את הזהב וכו' זהו כללו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו (ירוש' ב"מ ד ט ג). ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום (בבלי ברכ' יב.). הקובר את מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעה בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו שכבר נתעסקו בו ברגל כללו של דבר כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו (מו"ק כ.). אזורה גדולה יש לי בידך אין לך בידי אלא אזורה קטנה פטור אבל אמר לו כור תבואה יש לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא לתך חייב וכו' כללו של דבר אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין (שבוע' מג.). שבא (יהויקים) על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא"ר יוחנן כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס (מד"ר ויקר' יט). לא ישמח אדם בין הבוכים ולא יבכה בין השמחים ולא יהא ער בין הישינים ולא ישן בין הערים ולא עומד בין היושבים ולא ישב בין העומדים כללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ובני אדם (דא"ר ז).—ובסהמ"א: וכן אם עירבו (השותפים) פירותיהן או שׂשכרו מקום בשותפות והניח זה כדו וזה חביתו שנשתתפו בהן הרי אלו שותפין כללו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונים השותפין זה מזה הממון המוטל ביניהם להשתתף בו (רמב"ם, שלוח' ושותפ' ד א). אי זהו שרץ המים אלו הבריות הקטנות כמו התולעים והעלוקה שבמים והבריות הגדולות ביותר שהן חיות הים כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור (הוא, מאכ' אסור' ב יב). שלשה סנדלין הן של אדם טמא מדרס של מתכות של בהמה טמא טמא מת של שעם ושל צפירה טהורה מכלום כללו של דבר כל כלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו' הרי הוא טהור מן המדרס (הוא, כלים כז טו). ושים מגמתך וכונתך זך נפשך וכללו של דבר בקש זך הלב באיזה אופן שיתכן לך (כוזרי א א). והוא יתברך איננו משתנה ממדה אל מדה וכללו של דבר כי המדות מתחלקות זולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים (שם ב ג). —*הַכְּלָל הָעוֹלֶה מהדברים: והנה כללה אחר כן כל מה שנאמר מהצלת הבן וענין אבשלום ואמרה כי הכלל העולה הוא כי ישמע המלך להציל אמתו מיד

האיש (גופי לופיס כ יג).—*דבר פלוני הוא בִּכְלַל דבר פלוני, הוא כלול בתוכו: המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קדוש׳ ג ח). שיורדי הים בכלל יושבי היבשה (נדר׳ ג ו). שהדלועים בכלל ירק וקטנית אינן בכלל ירק (כס ז א). יש בכלל חמש שתים (נזיר ג ז). והנשים בכלל הנזק (ב״ק א ג). אין ישמעאל בכלל זרעו של אברהם וכו׳ ואין עשו בכלל זרע יצחק (ירוש׳ נדר׳ ג לח.). יש בכלל מאתים מנה (ב״ב מא:).— בכלל דבריו: אמר להם (ריב״ז לתלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם ר״א אומר עין טובה ר׳ יהושע אומר חבר טוב ר׳ יוסי אומר שכן טוב ר״ש אומר הרואה את הנולד ר׳ אלעזר אומר לב טוב אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם (אבות ב ט), ר״ל שמדת לב טוב כוללת כל שאר המדות. —בא דבר לִכְלָל, לא בא דבר לִכְלָל, דבר זה הוא או אינו בתוך הדבר הנזכר: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש ואינו לוקח ממנו וכו׳ ר׳ יהודה אומר אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בבהמ״ד אמרו לו לא באו אלו לכלל (דמאי ב ג). —*יצא מִכְּלַל דבר: אני אומר כשם שהיא (שבועת שוא) פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות תלמוד לומר לא תשא את שם יי׳ וגו׳ מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת (מכי׳ יתרו ז). יצתה מכלל חיה ולכלל מתה לא באת (חול׳ קכא.).— מוצא מִכְּלַל דבר: והלא (אלמנה) מוצאה מכלל אב ומוצאה מכלל בעל (יבמ׳ פז.). נשיא מוצא מכלל יחיד ומשיח מוצא מכלל יחיד (הור׳ ז.).—עד ועד בִּכְלָל: (נשאלה להם שאלה מה שאמר ר׳ יהודה תפלת השחר זמנה עד ארבע שעות) עד ועד בכלל (וגם כשהגיעה שעה ארבע עוד לא עבר זמנה של תפלת השחר) או (אולי) עד ולא עד בכלל (וכיון שהגיעה שעה ארבע עברה זמנה) (ברכ׳ כו:). קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו עד בן שש וכו׳ אמר לך רב אסי עד ועד בכלל (עירוב׳ פב:). ומ״ד (שצריך לאמר את ההלל) עד אם הבנים שמחה עד ועד בכלל וכו׳ ומ״ד עד בצאת ישראל סבר עד ולא עד בכלל (פסח׳ קיז:). עד עצם היום הזה עד עצמו של יום (וסובר) עד ועד בכלל (ר״ה ל:). עד מלאת הימים וכו׳ ר׳ יאשיה סבר עד ולא עד בכלל ור׳ יונתן סבר עד ועד בכלל (נזיר ו:). (שאל רב הונא מה שאמר שמואל שאם נפסק מן הצואר עד חוליה אחת טרפה) עד ועד בכלל או (אולי) עד ולא עד בכלל (חול׳ מו.). עד היכן היא בבל וכו׳ רב אמר עד בגדא ואוונא ושמואל אמר עד מושכני ולא מושכני בכלל (קדוש׳ עא:).—בא לִכְלַל דבר: הקטן (שהוא בן סורר ומורה) פטור שלא בא לכלל מצות (סנה׳ ח א). משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות ר״א אומר בג׳ מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות (ספרי במד׳ קנז). קטנה שהגיעה לכלל שנותיה אינה צריכה בדיקה (נדה מח:).—מִכְּלַל דבר, מתוך הדבר: שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי׳ יתרו ח). מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן אתה שומע לאו (ספרי במד׳ מו).— ובמשמ׳ ממה שנאמר קודם מוכח[1]: יש מהן (מהברכות) שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך וכו׳ והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך מכלל דברכה בפני עצמה היא (ברכ׳ מו:). לא שנו (שמותר להשיא סכין ע״ג חברתה ביו״ט) אלא להעביר שמנוניתה אבל לחדדה אסור מכלל דבמשחזת אפילו להעביר שמנוניתה אסור (ביצ׳ כח.). ואמרו חכמים א״ר אלעזר בזמן שביהמ״ק קיים אדם שוקלו ומתכפר לו מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שביהמ״ק קיים (רע״ג, סדר פורים עו כז). ויום ולילה לא ישבותו מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה (רפ״י ברא׳ ח כב). — *מִכְּלַל הדברים, מתוך כלם יחד: ושמענו מכלל דבריו שמצות ספר תורה לכתבו על הגויל (ר״י ברצלוני, הבכ׳ ס״ת יז). וטיטוס אויביהם (של היהודים) ספר עליהם מגבורתם ומכללם אמר כי שלשה בחורים אחים העמידו שער אחד משערי ירושלם ג׳ ימים פתוחה יומם ולילה נגד כל מחנהו להכעיסו (שבט יהודה ז). —*כְּלַל דבר, סתם הדבר, לא מפ׳רש פרטי איכותו: אי זו היא כלל[2]) אבידה שהוא חייב בה (ב״מ ל:).—ג) *תנאי קבוע כולל להתנהג לפיהו בדבר מן הדברים, Regel: כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן

—[1]) בסגנון ארמי מצוי הרבה: אמר רבינא קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו מכלל דרבי יוסי סבר על הניזק להרחיק את עצמו (ב״ב יח:). מדקאמר ליה בא ואראך מכלל דאיכא דמשתני ואיכא דלא משתני (בכור׳ ח:). יצא מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד מדקאמר מסורס מכלל דמחותך בתקנו (נדה כט.).—[2]) ופרש רש״י: סתם אבידה.

הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). כלל אמר ר"ע כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא (שבי' ו ב). כלל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות ועוד כלל אחר אמרו כל שתחלתו אוכל וסופו אוכל וכו' (מעש' א א). ועוד כלל אחר אמרו (בשבת) כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת (שבת ז ג). כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג). כלל אמר ר"ע כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (פסח' ו ב). כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר' ח ו). כלל אמר ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה דבר שהייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין בשוגג בין במזיד אסור לו ולאחרים (תוספתא שבת ג ו). —וכלל גדול: כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שבי' ז א). כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צ"ל לבהמה (שם ח א). כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחד (שבת ז א).—ובמשמ' עקר ויסוד: ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה (ספרא קדוש' ב ד, ירוש' נדר' ט מא ג, מד"ר ברא' כד). — זֶה הַכְּלָל: הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ' ו ו). המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה זה הכלל כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגרן אין לו שכחה (פאה ה ה). הרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש הייבין בביעור זה הכלל כל שהוא בנותן טעם חייב לבער וכו' (שבי' ז ז). ויין שאינו מבושל (תורמין) על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל זה הכלל כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה (תרומ' ב ו). מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני עד שישלים והשאר חולין אם בלל וחפן לפי חשבון זה הכלל המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע"ש ב ה). זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונזכר (שהוא שבת) עד שלא נעשית חבורה פטור זה הכלל כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה (שבת יא ו). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא חייב זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב (שם יב א). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה פסולה וכו' זה הכלל כל דבר שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו (סוכ' א ד). אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים זה הכלל כל שהוא נידר ונידב קרב בבמה (מגי' א י). כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום (שם ב ו). מיאנה בו והחזירה נתן לה גט ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה אסורה לחזור לו זה הכלל גט אחר מיאון אסורה לחזור לו מיאון אחר גט מותרת לחזור לו (יבמ' יג ד). (האומר) המית שורי את פלוני או שורו של פלוני ה"ז משלם ע"פ עצמו (אם אמר) המית שורי עבדו של פלוני אינו משלם על פי עצמו זה הכלל כל המשלם יתר על מה שהזיק אינו משלם על פי עצמו (כתוב' ג ט). נסתרה לאחד ונטמאה ואח"כ החזירה לא היה מתנה עמה זה הכלל כל שתבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה (סוט' ב ו). (אמר קונם יין שאיני טועם) עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע זה הכלל כל שזמנו קבוע ואמר עד שיגיע אסור עד שיגיע (נדר' ח ג). אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום אע"פ שנתארמלה או נתגרשה בתוך שלשים יום ה"ז מופר נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום החזירה בו ביום אינו יכול להפר זה הכלל כל שיצאת לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר (שם יא ט). אין חולקין את החצר וכו' ולא את המרחץ ולא את בית הבד עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין (ב"ב א ו). היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו ה"ז אינו גולה זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה ושלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ב א). היכן שורי אמר לו מת וכו' והוא שנגנב או נאבד משביעך אני ואמר אמן חייב (אם אמר) נאבד או נגנב והוא שמת או נשבר או נשבה משביעך אני ואמר אמן פטור זה הכלל כל המשנה מחובה לחובה ומפטור

לפטור ומפטור לחובה פטור (וכל המשנה) מחובה לפטור חייב (שבוע׳ ח ו). הורו ב״ד וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן וכו׳ הרי זה חייב מפני שלא תלה בבית דין זה הכלל התולה בעצמו חייב והתולה בבית דין פטור (הור׳ א א). אונקלי של דרגש טמאה ושל נקליטים טהורה של שידה טמאה ושל אקון טהורה של שלחן טמאה ושל מנורת העץ טהורה זה הכלל כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור (כלים יב ב). כל התלוים וכו׳ טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין וכו׳ ותלוי מגל הבלשין מפני שהן מסייעין בשעת המלאכה זה הכלל העשוי לסייע בשעת מלאכה טמא העשוי לתלוי טהור (שם טו ד). הקנים והחגין והוורד ואטדין מין אילן הן ואינן כלאים בכרם זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו ה״ז מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו ה״ז אילן (תוספתא כלא׳ ג יח). איזה הוא שוטה היוצא יחידי בלילה וכו׳ והמאבד מה שנותנין לו פעמים שוטה פעמים חלום זה הכלל כל זמן ששוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר חלום הרי הוא כפיקח לכל דבר (שם תרומ׳ א ג). — ובחכמות ומדעים, ״ההלכות והעקרים הכוללים: והכלל אשר נתנו בענין הזה הוא כל מרובע שהוא שוה בצלעותיו אלכסונותיו חולקים זה את זה על המחצית (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשבור׳ ב מה). ועל כן לקחו הפלוסופים דרך אחרת ללמד כלל גדול להראות אות ברור על כל מרובע נכוחי שיהיה רבוע אלכסונו שוה לרבוע שני צלעי המרובע (שם מו). גם זה יוצא מהכלל אשר אמרנו כל קו נחלק לשני חלקים שוים וכו׳ (שם נד). ואני מזכיר לך כלל שאתה צריך אליו בחשבון הזה (שם קיד). והאות על זה הוא משני כללים וזכרתים בתחלת הספר הזה (שם קכב). ואני נותן לך כלל ראשונה במדידת הצורות אשר צלעותן וזויותן שוות והכלל הזה הוא כל תבנית וכל צורה אשר לה קוים ישרים וכו׳ (שם קכה). אלה כללי החכמה שצריכים לפרוט ואין זה עתה מקומו (כוזרי ב יו). כי הגדלנו לעשות בו בדרכים רבים בהזכירנו כללים מן הבנינים וכללים מן המלות הזרות וכללים בענינים רבים (ר״י א״ת, הקד׳ השרש׳ לריב״ג). והכלל כל מפעל שהוא עם סימן לשון יחיד מדבר באחרונה שהוא נון ויוד לעולם הוא פתוח (רא״ע, צחות ג:). קודם שאדבר על זה הבנין אדבר כלל על בנין נפעל ובנין התפעל (שם, בנין התפ׳). ומצוי הרבה בסהמ״א. — ד) *כל הצבור, העם, האמה, Gemeinschaft; communité; -ty: רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יח). זה בן רשע שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (שם יז). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ברכ׳ מט:). — ואמר המשורר: שוקדי ועוטי, על סף רהיטי, בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת קשוטי, כללי ופרטי (רשב״ג, מנח׳ יוה״כ, בשופי פליטי). — ״עניני הכלל, עניני הצבור: שטר ההשויה ואתה מוצאה על עניני הכלל שעושין אותה ב״ד או זקני העדה הבקיאין בכל עסקי העיר (השטר׳ לר״י ברצלוני עג), ומצוי בסהמ״א. — ויצא מן הכְּלָל, במשמ׳ ״יצא מתוך עדת ישראל, השתמד: גם בפלורינציא היה שם שמד וגירוש ויצאו מן הכלל עם רב מן היהודים וגם אחר שיצאו לא נחו (שבט יהודה יא). — ה) *דבר ידוע לכל: א״ר יצחק לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר משנה (מד״ר שה״ש, סמכוני). — ו) *אחרי שלילה משמשת כְּלָל במשמ׳ חזוק השלילה כמו שום בשלילה[1]): אמר שמואל אין משתמשים באשה כלל בין גדולה בין קטנה (קדוש׳ פ.). אין שואלין בשלום אשה כלל (ב״מ פז.). אמר שמואל לא שנו אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב אבל לא זרעה כלל לא (ע״ז קו.). — ובסהמ״א מצוי הרבה: וכן מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה א ג). שרציתי ברצון נפשי ושלא באונס כלל ונטלתי וקבלתי ממנו כך וכך דינרין וכו׳ וקבלתי על עצמי אני פלוני לפרוע ממון זה הנזכר לפלוני זה לזמן כך וכך בלא שום איחור ועיכוב כלל (השטרות לר״י ברצלוני ז). אם יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב כלל אלא מן הלוה (רמב״ם, מלוה ולוה כה ג). שאמר

— [1]) ובסגנון ארמי: מי דמי התם נביא בדר״ח ליכא כלל הכא איתיה בערבית (שבת כד.). לא אמרן אלא דלא משא ידיה כלל אבל משא ולא משא לית לן בה (שם סב:). דליכא דין ייבום הכא כלל (יבמ׳ כח.). מה שני אליהו דלא הוי תבואה כלל אף הכא נמי דלא הוי תבואה

הערב ללות אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל (בס כו ח). שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל אשר בעבורו ישתתפו בשם הזה (מלות הגיון יג). שישים מחשבתו ועיונו בו ואל יסלק אותם מעליו כלל גם בן בעתי המאכל ושאר התענוגים (מלמד התלמיד׳, ויגש). ועוד הרבה.—ולחזוק יותר, ״כלל וכלל[1], ״כלל ועקר: כל הנדרים וכל שבועות וכו׳ אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלן בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין ולא יהיו חלין כלל וכלל (סדר התרת נדרים לער״ה). מעלתו יפה עשה שאין לפסול איש על רינון וקול בעלמא ואין להחזיק הקול אלא בעדים ברורים ואין להרהר אחר זה כלל וכלל (בו״ת תת״ס, או״ח קעה). —״כלל ועקר: ברצון נפשנו הטוב בלי שום אונס כלל ועקר וכו׳ משימים כל טענותינו וכו׳ ביד אנשים נכבדים (שטר ב״ד מסג׳ ב״ג, בריד מעיר 53). ושמע והבן פירוש זה המאמר ולא יקשה כלל ועקר דאדרבה משם ראיה שיש להתבונן בס״ת (פסק ר״י דלמא״ש על הזהב).— ונהוג הרבה בדבור: אינני יודע כְּלָל, לא ראיתי כְּלָל, כְּלָל וּכְלָל, וגם בלי מלת השלילה, בתשובה שלילית על שאלה: העשית הכ״ל? — כְּלָל! לאמר לא עשיתי כלום, שום דבר.—ז) בדקדוק, ״שֵׁם כְּלָל: במסות שם כלל (ראב״ע דבר׳ ד לד). צפור הוא שם כלל לכל העופות (רד״ק, מכלול, בדה״ב). ופעמים השם הנופל על האחד יפול על רבים והוא שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור (שם). השם דבר שהוא שם כלל הוא המורה על רבים בצד חקוי אחד כמו ארץ שמורה על כל הארצות וכו׳ (ר״א בלמשי, מקנ״א, חלוקת השמות).

כְּלָלָה, ש״נ, מ״ר כְּלָלוֹת, — כמו כְּלָל: כל מקום שאתה מוצא שתי כללות[2] הסמוכות זה לזה הטל פרט ביניהן (שבוע׳ ה.). — ובסהמ״א, בחכמות ומדעים וכדומה: והכללות האלה אשר מסרתי לך בהוצאת העמוד והתשבורת הן נכונות במשולש אשר הוא שוה בצלעותיו (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה ב נח).

כְּלָלוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא כְּלָל, קבוץ, Gesammtheit; ensemble, totalité; ·ty : ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד במות המשפט (מלות הגיון ב). אם הגלגל בכללותו נופל בריקות (כל מלאכ׳ הגיון, הקש). על צד מה שינית מנהיג המדינה המשובחת קצת האנשים במלאכה מה וקצתם במלאכה אחרת בדרך שישלם מכללותם סדור המדינה (רלב״ג, מלחמות ה׳ ה יא). שאל אחד בראש הוא הרכיבם והכינם וסדר תנועותיהם באופן ימשך מכללותם התועלת והטוב ההוא (רי״א, שמים חדשים ג). ואף שנאמר שהיתה השירה הזאת שגורה בפי דוד לאומרה בכל תשועה ותשועה שהושיעו השם הנה מפני כללותה (מכל הגבורות והתשועות) והיותה נאמרת בכל יום ויום שעזרו השם והושיעו מאויביו ראה כותב הספר להביאה שמה בבחינת כללותה ומעלתה זאת ולא עשה כן לשאר השירים והמזמורים להיותם פרטים ואמרם בזמן מיוחד (הוא, הקד׳ נביא׳ ראשנ׳). והרמב״ם ז״ל זכר כללות סברותיהן ואמונותיהן הידועות בתקות השכר ויראת העונש (שעה״ש לר״י אבן לטיף א כה). — וּכְלָלוּת ישראל, כללות העם וכדומה: אבל כללות ישראל שאינם מבינים למה יכשילם הקב״ה במה שהם אינם יודעים (אגר׳ ר״א היכיני, REJ 212). לפי שכללות העם תמיד ישיג אמתת הדברים ולא יוכל הרמאי לראות את הכל (רי״א, נחלת אבות ג). לא ראיתי מעולם בעל שכל שיהיה לו שנאה עם היהודי ואין מי שישנא אותם כי אם כללות העם ויש להם בזה טעם (שבט יסודה ז). ומה גם אחר אשר ידענו כי כללות כל עדת בני ישראל איש אחד נקראו (חמדת הימים ב יא). כי לכללות האומה יוחס הכבוד שיפגעו פרטיה להיותם גוי אחד בארץ (קול יהודה, כוזרי א קט).

כְּלָלִי, ת״ז, לנק׳ כְּלָלִית, מ״ר כְּלָלִיִּים, כְּלָלִיּוֹת, — של כְּלָל: הנפש הכללית הסוגית (כוזרי ה יב). שאין להם ענין אחד כללי משותף להם וכו׳ שלא יורו על ענין כללי לכל פרטי האדם (ר״א בלמשי, מקנ״א, השמות). לא מהכללי ולא מהמיוחד (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). והדרך הראוי להתפלל אל הש״י הוא לבקש רצונו בדברים כלליים לא בדברים מוגבלים פרטיים (מרפא לנפש לא.). ועוצם שבח רפואת תעלה כללית אשר הפליגו לספר ממנה בעלי אותה הכת (אילת יעבץ א מא).—ובדקדוק, ״שֵׁם כְּלָלִי: והנה משה שם כללי ע״כ אמר ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם (ראב״ע, שמות לג כא).

כלל (ע״ז קו.), ועוד.— [1]) כבר הזכיר שמוש זה ר״ד מהתפוחים ואמר: ולחזק יותר המגיעה כפלו המלה ואמרו כלל ובכלל (למח דוד, ערך כלל).

[2]) המלה שתי בל״נ שלפני המלה כללות והמלה סמוכות בל״נ שלאחריה מעידות כי אין כללות זו ל״ר מהיחיד כלל אלא מיחידה כללה.

כלם[1], ממנו כלם, כלמה, כלמות, הכלמה.

כלם, — קל לא נהוג.

—נפע׳, נכלם נכלמת, הכלם, תכלם, תכלמי, יכלמו, הכלמו, נכלם, נכלמים, נכלמות, — חש בושה וצער, beschämt s.; être honteux; be ashamed: ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במד׳ יב יד). ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם (ש״ב י ד-ה). ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (שם יט ה). ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמ׳ ג ג). גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו (שם ח יב). כי אז תבשי ונכלמת מכל רעתך (שם כב כב). בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (שם לא יח). בנות פלשתים הנכלמות מדרכך זמה (יחזק׳ יו כז). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדלות ממך אל הקטנות ממך (שם סא). בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל (שם לו לב). ויכלמו מעונותיהם וכו׳ ואם נכלמו מכל אשר עשו (שם מג י-יא). הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך (ישע׳ מא יא). בושו וגם נכלמו כלם וכו׳ ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד (שם מה יו-יז). ואדני יי׳ יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש (שם נ ז). אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי (שם נד ד). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי (תהל׳ לה ד). אל יבשו בי קויך אדני יי׳ צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (שם סט ז). אל ישב דך נכלם (שם עד כא). אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש (עזר׳ ט ו). והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יי׳ (דהי״ב ל יה).—ואמר בן סירא: לא כל בשת נאה לשמר ולא כל הכלם באמת נבחר (ב״ס גני׳ מא יו).—ובתו״מ: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם (יותר) מאבותינו (ברכ׳ יו:). יהי רצון שלא יבוש בעה״ב בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא (שם מו.). זה אבינו יעקב שנכנס בכרום פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו ולבש בגדי גדי עזים (מד״ר בה״ב, אבכול הכפר).—ואמר המשורר: צורי חמל על דל ויום דינך אל נא יהי שב ממך נכלם (ר״י חריזי, הענק ג).—ובמשמ׳ חש והרגיש בזיון: ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (רמב״ם סנה׳ כו א).

—הפע׳, הכלים, הכלים, יכלים, מכלים, מכלם, הכלמו, הכלמנום, תכלימוה, תכלימוני, — צער אותו בדבור או במעשה, kränken; affliger, offenser; to hurt: ויבאו לישה ויראו את העם אשר בקרבה וכו׳ שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ (שופט׳ יח ז). כי נעצב (יהונתן) אל דוד כי הכלמו אביו (ש״א כ לד). הרעים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה (שם כה ז). גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה (רות ב יה). בדיך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ג). עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תהכרו לי (שם יט ב-ג). —ובתלמ׳: פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש׳ לא.). עדיין לא הגעת להצי כיבוד כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה (שם:). — ובספה״א: אפילו נטלו (אבותיו) כים של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם (רמב״ם, ממרים ו ז). — והכלים את פלוני, במשמע׳ גרם לו בושה: אל תצא לרב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך (משלי כה ח). ורעה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל׳ מד י). — ובתו״ם: שהיה (כלאב) מכלים פני מפיבשת בהלכה (ברכ׳ ד.). יהו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי (פסיק׳ רבתי ג). ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך ואל יכלימוך שפתיך (דא״ז ב). — ומכלים בדבר: אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי וקורין אותי בן ישי (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה). — ג) כמו פ״ע, כמו נפעל: גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו (ירמ׳ ו יה).

—הפע׳, הכלם, הכלמו, הכלמנו, — שהכלימו אותו: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה (ש״א כה יה). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו

---

[1]) במשמ׳ זו רק בעבר׳ וארמית. קצת דומה לו בערב׳ כרב a), במשמ׳ צער ויגון עז.

a) كرب

ראשם (ירמ' יד ג). אלו אביה ב"ו נוף עד שתהא מוכלמת ז' (ימים) (ספרי במד' קו).—ואמר הפיטן: מתבושש אני מחטאי ומוכלם אני מעונותי ונחפר בפשעי (ר' נסים הבבלי, וידוי ליוה"כ).—והכבוד הוכלם: כל כבוד תארינו הוכלם, וצור אורחותיו חסד כלם, כי לא יזנח לעולם (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה אכפתו).

כְּלִמָּה, ש"נ, כְּלִמַּת, כְּלִמָּתִי, כְּלִמָּתְךָ, כְּלִמָּתֵנוּ, כְּלִמָּתָם, מ"ר כְּלִמּוֹת, — בּוּשָׁה, מה שאדם נכלם ממנו, Scham, Schmach; honte; shame: והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה (ישע' ל ג). בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח (ירמ' כ יא). ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק' יו סג). יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים (ישע' מה יו). משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה (משלי יח יג). עד מה כבודי לכלמה (תהל' ד ג). כל היום כלמתי נגדי (שם מד יו). מוסר כלמתי אשמע (איוב כ ג). —כסתהו הכלמה: נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי' אלהינו חטאנו (ירמ' ג כה).—ואת פניו: בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי' (ירמ' נא נא). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל' סט ח). — הסתיר פניו מכלמה: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע' נ ו). — נשא כלמה: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך (יחזק' יו נב). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). — לבש כלמה: יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה המגדילים עלי (תהל' לה כו). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כמעיל בשתם (שם קט כט).—עטה כלמה: יבשו יכלו שטני נפשי יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי (שם עא יג).—נסג לו כלמה: אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יסג כלמות (מיכ' ב ו), עי' נסג. — ובתו"מ: הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה (ברכ' יז.). אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה (ב"ב עה.). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותנו (זבח' קיג.).—ואמר המשורר: והובישו כמו גנב אשר נמצא במחתרת, ועטו על פניהם את כלמתם כאדרת (ר"ב הנגיד, בנה יונה). אנהנו נעשה כבות בשמחה והמה מכלמתם אבלים (הוא, הנ' תפב).— *כלמת הרופאים, כנוי לחלי כאב פרקי הרגלים: ולפי שהעם בינו הולי הלז בשם כלימת הרופאים דילי לדבר בגנות הרופאים (מעבה טוביה, בית חדש ה). נענש (אסא) דוקא בפודגרא שהיא כלימת הרופאים (שם.

כְּלִמּוּת, ש"נ,—כמו כלמה: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ' כג מ).

כלף[1], ממנו כֵּלַף, *כִּלְפָּה.

כֵּלַף[2], כֵּילַף, ש"ז, מ"ר כֵּלַפּוֹת, כֵּילַ-,—כעין קרדום גדול בשן ברזל ארוכה וחדה, לחפר בה ולקעקע הבנין, Axt; cognée; axe: ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכלפות[3]) יהלמון (תהל' עד ו).—ואמר הפיטן: ירדנו להרפות, ונהי לשרפות, בכשיל וכילפות, בית קדשך הולמים (מחז' תימני ליוה"כ, ירלה בוע).—ומ"י *כילף, ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, לכילף ולכשיל, הרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונב על מנחם, לדורש החכמות).

***כִּלְפָּה**, ש"ז,—כתמים צהובים על הפנים כמו עדשים: ויועיל הקזתו מהכלף הוא עדשי הפנים ועבירות המראה (קאנון א ד כ). ויש לשעורים ולקמח מירוק וטהרה והתרה ועל זה חובשים בו הפנים שיש בהם כתמים בגוף כלף ונמש (מפתח הרפואה, כ"י בריט"מ).

---

[1]) בערב' ה'לפ a), ועי' הערה להערך.

[2]) נחלקו בפרוש מלה זו מנחם ודונש ותלמידיו. אמר מנחם וז"ל: כשל השני בכשיל וכלפות יהלמון ממיני כלי ברזל מכלי קרב הוא. ע"כ. והשיג עליו דונש: ואמרת כי כשיל וכלפות כלי מלחמה הם ואין הם כי אם כלי חוטב עצים הכשיל הוא הקרדום כי כן הוא מתורגם ובקרדמות באו לה (ירמ' מו כב) וכמא דעלין בכשילין, וכלפות הם כפטישין בלשון הערב ולא מכלי קרב. ע"כ. והשיבו תלמידי מנחם: והשיבות עליו בפתרו כשיל וכלפות ממיני כלי מלחמה וגזרת כי הם כלי חוטבי עצים ושמת ערך לשון הערב הלא זה סכלות רב וגזרת בהם שהם פטישים ואילו היה כן לא נעדר מפתרון הפותר בהם כלי קרב ביען כי מצאנו כלי המלחמות פטישים וקרדומות. ע"כ. וכבר אמר ריב"ג כי הוא בערב' ה'לפ a), ופרש אבן שידה מלה זו וז"ל: אלח'לפ אלפאש אלעט'ימה וקיל הי אלפאש בראש ואחד, ע"כ,—ובעבר': הח'לף הוא הפאס (הקרדום) הגדול, וי"א פאס בראש אחד. וזה אחד השרשים שבהם באה בעבר' כ במקום ח' בערבי'. — [3]) בהרבה ספרים כילפות מלא (י' כ"י וד' דפוסים ישנים), אבל ברוב הספרים כלפות חסר (י"ז כ"י וה' דפוס' ישנים), וברוב הספרים למד פתוחה ופה דגושה, אך בקצת ספרים למד קמוצה ופה רפה (גנזב', מהד' חדשה).

---

a) خلف

°**כַּלַּפָּה**, ש״נ, — כמו כֵּלַף: כֵּלַפָּה[1]) (היא) גרזן או כלי לגרר אבנים (צמח דוד לר״ד מהתפוחים).

°**כְּלַפֵּי**[2]), — מלת הרמז להראות פְּנִיָּה לעֻמת דבר, gegen; vers; towards: האיש תולין אותו פניו כלפי העם והאשה פניה כלפי העץ (סנה׳ ו ד). הראש בימינו וחוטמו כלפי זרועו וקרניו בין אצבעותיו (תמיד ד ג). הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום (מדות ג ו). שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע (ספרי במד׳ נט). וכבר שלחה מלכות של בית קיסר לבו וראו קבורתו של משה היכן הוא הלכו ועמדו למעלה וכו׳ וחציין למטה עליונים ראו אותו כלפי מטה ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה (שם דבר׳ שנז). האומר תרומת הכרי הזה בצפונו מחציו כלפי צפון מדומע (תוספתא תרומ׳ ד ט). בא לו למזרח עזרה וכו׳ ושני שעירים היו שם פניהם כלפי העם אחוריהם כלפי הקודש וכה״ג פניו כלפי הקדש (שם יוה״כ ג ג). כיצד היו זקנים יושבין פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וכשמניחין את התיבה פניה כלפי העם ואחוריה כלפי קודש וכשכהנים נושאין את כפיהם פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש וחזן הכנסת פניו כלפי קודש וכל העם פניהם כלפי קודש (שם מגי׳ ד כה). בית לתך כלפי צפון אני מוכר לך נותן לו בית לתך כלפי צפון (שם ב״ב ו כח). בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שיש להם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי העם (שם סנה׳ ז ט). העומדים ומתפללין בהוצה לארץ הופכין את פניהן כלפי ארץ ישראל וכו׳ העומדים ומתפללין בארץ ישראל הופכין את פניהן כלפי ירושלם וכו׳ העומדים ומתפללין בירושלם הופכין פניהן כלפי הר הבית וכו׳ העומדים ומתפללין בהר הבית הופכין פניהן כלפי בית קדש הקדשים (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום (שם ט יד:). מבוי שנפרץ מצידו כלפי ראשו (שם עירוב׳ א יח ג). צפורן שפירש רובה וציצין שפרשו רובן ביד מותר בכלי חייב וכו׳ א״ר יוחנן והוא שפרשו כלפי מעלה ומצערות אותו (בבלי שבת לז:). ביאתו מירושלם לגבעון פניו כלפי במה (יומ׳ נג.). כיצד שואלין (באורים ותומים) השואל פניו כלפי נשאל (לעומת הכהן) והנשאל פניו כלפי שכינה (שם עג.). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש״ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם (תעני׳ כט.). (אם מת) פניו כלפי העם סימן יפה לו כלפי הכותל סימן רע לו (כתוב׳ קג:). מוצאי יו״ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נטה כלפי צפון עניים שמחים ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין ופירות מרקיבין נטה כלפי דרום עניים עצבים ובעלי בתים שמחין מפני שגשמי שנה מועטין ופירות משתמרין נטה כלפי מזרח הכל שמחין כלפי מערב הכל עצבין (ב״ב קמז.). הגיע לריצפה מחזיר פניו כלפי צפון והולך למזרחו של כבש כעשר אמות (זבח׳ סד.). כמין טס של זהב היה לה (להמנורה) על גבה כשהוא מטיבה דוחקו כלפי פיה כשהוא נותן בה שמן דוחקו כלפי ראשה (מנח׳ פח:). הכה על ראשה והלכה לה כלפי זנבה על זנבה והלכה לה כלפי ראשה (חול׳ נה.). אמר ר׳ טרפון מעשה והייתי עם אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כה״ג ושמעתי שאמרו (את שם המפורש) בתוך נעימת הכהנים (מד״ר במד׳ יא). שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה אעפ״י כן לבה מכוון למעלה (שם שה״ש, כשושנה). — ובסהמ״א: משפיע אותה (את השפופרת) כלפי מטה ושם עיניו בקצה העליון לצפות ולהביט כלפי מטה (תבו׳ הגאו׳, הרכבי ביד). מחזירין ראשיהן כלפי נר מערבי (רגמ״ה מנח׳ נח:). שהניח את המחתה בארץ וידה של בוך כלפי בין זרועותיו (רש״י יומ׳ מט:). בית חציו מקורה וחציו שאינו מקורה בין שקרויו כלפי פנים בין שקרויו כלפי חוץ אין לו ארבע אמות (רמב״ם, ככנים כ ו). שנשברו (הצלעות) כלפי השדרה (הוא, כחיט׳ י ב). בית שחלקו בנסרים או ביריעות אם חלקו מן הצדדין או מכלפי הקורות (הוא, טומא׳ מת כד ג). וכמו כן תדע כי חצי גוף הירח שכלפי הארץ בכל עת ועת הוא שאפשר שיראו אותו בני אדם ויפלו עליו קוי הבטתם (יסו״ע לר״י יצחקלי ג:). סבוב החמה ע״י מהלכה העצמית כלפי מזרח בכל

---

[1]) כך הכתיב והנקוד בגוף הספר.

[2]) מקֻצָּר מן כְּלַאפֵּי.

יום קרוב למעלה א׳ (נחמד ונעים קכח).—ואמר הפיטן: פאת קדימה פניהם יורה, כסודרי חזית כְּלַפֵּי מזרח (סליח׳ ער״ה, תפלה תקח). — ובמשמ׳ בכוונה לפלוני: כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ כביכול כלפי מעלה (ספרי במד׳ פד). כי גוי אובד עצות המה ר׳ יהודה דורשו כלפי ישראל ר׳ נחמיה דורשו כלפי האומות (שם דבר׳ שכב). המגיס דעתו כלפי מעלה (ברכ׳ יט.). אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית (שם לא:). חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על יי׳ מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה (שם). אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה (תענ׳ כה.). לא דבר איוב אלא כלפי שטן (ב״ב טז.). הודיעו הקב״ה (למשה) כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא יטית דברים כלפי מעלה ואעפ״כ הטית דברים כלפי מעלה (מד״ר שמות ג). התחילה (הגר) מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת (שם). לשון נקיה הוא כלפי המלאכים (רב״י ברה״ב׳ יח כ). שגגאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות (הוא, שמות כ ג).— ועם ל אחריה, כְּלַפֵּי למעלה: ומי שאינו יודע לכוין את הרוחות הרי אילו מתפללין כלפי למעלן (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). הקיש קללות אב ואם לקללת המקום אבל אי איפשר לומר מכה כלפי למעלה (שם פסח׳ ח טו ג). — ומשל: חֻצפה[1] אפילו כלפי שמים מועיל (סנה׳ קה.).— ובכנ׳ כְּלַפָּיו: מצא מקום בכתבי ובלשוני להתרעם עלי ולדקדק בדברי ועל שרשי רגלי יתחקה באלו הטחתי דברים כלפיו אשר לא כדת והטלתי ח״ו קוצים בעיניו (בו״ת חות יאיר מה).—ובמשמ׳ *לְפִי: מלבד שהוא (שלמה) מחבבה (את בת פרעה) יותר מכולם ו כלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולם אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי (ספרי דבר׳ נב). איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה לא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה (פסח׳ ח:). ר״א בן יעקב אומר כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך יכול כגון זו (העוברת על דתה ונסתרת עם שכניה שלא יקנא לה) ת״ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (סוט׳ ג.). כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה

[1]) ועם המשל בארמ׳: חוצפא אפי׳ כלפי שמיא מהני.

ופייסתו (רב״י ב״מ ה טו).

כל״ש,—ר״ת: כוכב לבנה שבתאי.

כ״מ,—ר״ת: כל מה, כל מקום.

כמד[1], ממנו כֶּמֶד.

כֶּמֶד[2], ת״ז, לנק׳ כִּמְדָה, מ״ר כְּמָדִים, כְּמָדוֹת,—אֶבֶן כִּמְדָה, מסתתה כעין שפה שקועה סביב, כמו האבנים הגדולות שבכותל המערבי, mit Randschlag versehn; taillé en bossage; bossed: כל אלה אבנים יקרֹת כְּמִדּוֹת[3]) גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה, ועי׳ בהערה להערך.

[2]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעבר׳, ועי׳ הערה לקמן.— [3]) ראו הקדמונים והחדשים במלה זו מ״ר מן השם מִדָּה. אך זה דחוק מאד, כי בשום מקום לא מצאנו שלאבני גזית היתה מדה קצובה שאפשר יהיה לאמר כמו המדה של גזית, ואין ספק בדבר שמדת האבנים היו לפי מה שיצאו מתוך המחצב פחות או יותר ארוכות, והשתמשו בכ״א מהן לפי מה שנאות היה לצרכי הבנין, בארוכות במקום הצרך בארוכות, ובקצרות במקום הצרך בקצרות, ואין המלים כמדות גזית מבארות לנו כלום והן יתרות לגמרה, וכל מליצת הכתוב מעידה כי המלה כמדות היא אחת מתארי האבנים כמו יקרות שלפניה ומגֹרָרות שלאחריה, ורגלים לדבר כי אין כ של כמדות כ הדמיון אלא היא שרשית מעצם יסוד המלה, והעקר ליחיד הוא כֶּמֶד ולרבים כְּמִדּוֹת כמו יקרות, ותאר בה הכתוב צורת סתות אבני הגזית שהשתמש בהן שלמה לבנין המקדש, והוא תאר במשק׳ פֶּסֶל, ומפני שזו מלה עתיקה לא שגורה בלשון כל העם אלא רק בפי בעלי המקצוע הבונים נשמרו התנועות בפיהם בהברתן העתיקה ולא נשתנה החירק הקצר לצירה כמו רוב המלים מזה המשקל. והנה, דבר ידוע הוא כי אבני הבנינים החשובים של היהודים היו מפסלות על קצותיהן כעין שפה שקועה סביב מארבע קצותיהן או רק משנים שלשה קצוות, הכל לפי הצרך או לפי רצון הבונה, ופני כל האבן היו בולטות, כמו למשל האבנים הגדולות בכותל המערבי וכיוצא בהן. והואיל שלפי המבואר למעלה המלה כמדות היא תאר לאיכות סתות האבנים יש להניח כי בה רמוזה זו הצורה של סתות האבנים. והנה אין לי סמך נכון לא בעברי׳ ולא בשאר הלשונות השמיות למשמ׳ קרובה לזו להשרש כמד. עצם השרש ישנו בערב׳ ובסור׳, אך בשתיהן הוא משמש במשמ׳ רחוקות ממשמ׳ של סתות אבנים. בערב׳ משמש כמד[a]) במשמ׳ יגון ורכוך הבגד וחמום האברים, ובסור׳ כמד במשמ׳ נבל הפרח ונכמש. רק בערב׳ ההמונ׳

[a]) كمد

המפחות ומחוץ עד החצר הגדולה ומיסד אבנים יקרות אבנים
גדלות אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות (מ״א ז ט־י).

משמש כ מ ד עוד במשמ׳ השוה פני המדרגה, וכדומה,
ואולי יש קצת יחס בין משמ׳ זו ומשמ׳ אבנים כמדות.
ואולם, אם עצם הצרוף כמד אין בערב׳ במשמ׳ קרובה
לזו, הנה הצרוף המסורס דמכ משמש בלשון זו בשתי
משמעות, האחת בענין מ ה י ר ו ת והשנית בענין חָלָק
וממֹרט, poliert, glatt; poli, lisse; smooth, polisched,
ובהיות שאין בין שתי המשמעות, ששרש זה משמש בהן
בלשון זו, שום קרבה, ודאי הוא שכאן נתמזגו ש נ י
ש ר ש י ם דומים אך מתחלפים, ואפשר שמשמ׳ חָלָק וממרט
היא היתה בתחלה לא לצרוף דמכ אלא לצרוף המסורס
כ מ ד, שנסתרם אח״כ ונתמזג עם הצרוף דמכ. וזו האיכות
של חלק וממרט היא היא איכות הסתות של השפה המקפת
את אבני הגזית של רוב בניני היהודים הקדמונים. ואין
לאמר כי הכונה בכמדות, במשמ׳ זו, היא לכל האבן,
ר״ל שכל האבן היתה חלקה וממרטה, כי המציאות מעידה
להפך, כי האבן כלה אינה חלקה וממרטה, רק השפה היא
חלקה וממרטה. ואפשר שמפני שבתחלה היו אבני הבנין
ממרטות רק בהשפה סביב ושאר האבן נשאר גויל לכן נקבע
השמוש של כמד במשמ׳ חלק וממרט בנונע לאבנים מסתתות
בצורה זו. וסוף דבר אין הכרח שהמלה כמדות תהיה
שמית, אלא אפשר שהיא זרה ונכנסה בעברי׳ ע״י מסתתי
האבנים שהיו אולי לא יהודים, ועוד היה לבי נקפי שמא
צורה זו של סתות אבני גזית לא היתה נהוגה כלל אצל
היהודים בזמנים הקדומים בימי שלמה, כי האבנים של
כותל המערבי יש להגיח שהן מבנין הורדוס, וצורה זו של
סתות היתה בזמן ההוא נהוגה גם אצל היונים והרומאים.
ונכנסתי לפרופ׳ ג׳ דלמן, ראש המכון הגרמני לחקירת
עתיקות א״י, שהוא בן סמך גם בלשונות השמיות וגם
בעניני העתיקות, ונשאתי ונתתי אתו בשאלה זו. ואחרי
עיון הודה גם הוא כי מבחי׳ הלשונית ולפי הענין פרוש
זה להמלה כמדות הוא נכון, ופתאם נזכר כי פרופ׳ ה׳
גרסמן בספר השנה של המכון הנזכר שנה ו (.Prof. Dr
פרסם (H. Gressman, Palästina Jahrb. jahrg. VI
מאמר על דבר אבני הבנין ודבר שם על צורה זו של סתות
האבנים, ואמר וז״ל: Von hier aus versteht man auch
am einfachsten den Ausdruck kemidot Gasit, **nach**
der A r t der Quadern (behauen) d. h. eben mit
Randschlag versehen.—ובעבר׳: ולפי זה מובן בדרך
היותר פשוט הדבור כמדות גזית, לפי האופן של גזית, ר״ל
שהיה להן שפה שקועה. ראינו איפוא, כי לזה הפרוש
להמלים כמדות גזית הגיע גם פרופ׳ גרסמן, רק מנקודה
אחרת, לא מהלשונית אלא מתוך הענין של הכמת הבניה,
ומסקנה זו משתי נקודות מתחלפות, מבלי השפעה זו על זו,
מחזקת את ההשערה למדרגה של ודאות. ובדבר התחלת צורת
סתות זה, אחרי העיון והחפוש נתברר לנו, כי אחרי החפירות
בתענך ובמגדו אי אפשר יותר שום ספק בדבר זה ובודאות
גמורה יש להחליט כי עוד קודם זמנו של שלמה כבר היתה
נהוגה אצל היהודים. ואלה דברי פרופ׳ סלין בספרו
על הפירותיו בתענך (Prof. Sellin, Tell Ta″anek, 24):
Das auffallendste war die Art der Behauung der
Steine in der obersten Schicht der Aussenseite,
die besonders an der Nordmauer angewendet
war. Während nämlich sonst auch diese Seite
glatt behauen war, hatte man hier die Behau-
ung vielfach nur durch ein Randschlag ange-
deutet und den Buckel stehen lassen. Diese
Bossierung war aber in der denkbar primitiv-
sten Form ausgeführt. Während nämlich bei den
sonstigen Bauten in Palästina, bei denen man sie
beobachtet hat, die Behauung von allen vier
Seiten vorgenommen wurde, wodurch sich in der
Mitte ein Buckel ergab, der in seiner Form
dem ganzen Stein entsprach, liessen sich hier
nur zwei solche Steine finden. In der Regel
war nur von oben ein 5—20 cm. breiter Rand
geschlagen und alles anderes als unförmlicher
Buckel stehen geblieben, etc. Auf diesem sah
man deutlich die Spuren des etwa 2 cm. breiten
Steinhauer-Werkzeuges. ואת החומה הזאת החליט
פרופ׳ סלין לבנין המלך שלמה. והמהנדס שוהמכר בספרו
על החפירות במגדו (Schuhmacher, Tell el-Muteselem
I B. Die fünfte schichte 92-94) אמר: Einen wei-
tern Fortschritt in der Bearbeitung der äussern
Mauer erkennt man an dem nunmehr ver-
ständnisvoller durchgeführten Randschlag der
Quadern und an der Behandlung der Bossen. Wie
Tafel XXIX 13 u. Abb. 139 zeigen, wurden die
Quadersteine teils nur oben, wie an der untersten
Schichten der Südmauer des Palastes, mit einem
Randschlag versehen, weil dieser beim Verset-
zen unentbehrlich war; teils führte der Stein-
metz diesen Randschlag rings um die Steinstirn,
in den obern Schichten (vergl. Ta″anech, Sellin,
S, 24). Die Bosse bleibt im allgemeinen roh und
kräftig hervorstehend, doch ist auch in einzell-
nen Fällen eine Abglättung derselben mittelst
eines Instrumentes mit cirka 0. 06 cm. breiter
Schneidefläche erkennbar.—ובסוף הספר כתב וז״ל:
Die Grabkammer (בשכבה זו) ist von ganz besonderer
Wichtigkeit nicht bloss für die Datierung der
fünften Schichte wegen der in ihr gefundenen
Skarabäen, die in das 20. Jahrh. hinaufführen
dürfen. ובכן, כבר במאה העשרים לפני ספה״נ היתה נהוגה
תכונה זו של הסתות. גם הכהן הדומיניקני המלומד האב
ונסן (R. P. Vincint), שהוא בן סמך גדול בפרט במקצוע

כַּמָּה, כַּמֶּה,—א) מלה לשאלה אם הדבר שמדבר עליו הוא הרבה או מעט והמדה והמספר שלו, wieviel combien; how much, how many: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך (בראש׳ מז ח). ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי כי אעלה את המלך ירושלם בן שמנים שנה אנכי היום (ש״ב יט לה-לו). כמה ימי עבדך מתי תעשה ברדפי משפט (תהל׳ קיט פד). כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני (איוב יג כג). ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר׳ ב ו).—ובשאלת הזמן, אם יארך הדבר הרבה זמן או מעט: כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). כמה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). אדני כמה תראה (תהל׳ לה יז).—ולשאלה לתדירות הדבר או לכ׳הו ועזו: כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו (תהל׳ עח מ-מא).—עד-כמה: ויאמר אליו המלך עד-כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יי׳ (מ״א כב יו).—ובמשמ׳ עד אימתי, ואמר המשורר: זמן בוגד עלי מה זה ולמה אלי אחי אהי תאב וצמא, ואם אתה גנבתו לי למתי תשיבהו ועד כמה וכמה (ר״ב הנגיד, זמן בוגד).—ובתו״מ, לשאלה: עד כמה מובלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי׳ ג ב). שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן וכמה יהא ביניהם ר״ג אומר כדי שיהא הבקר עובר בכליו (שם א ה). שלשה משקין אסורים משום גלוי המים והיין והחלב ושאר כל המשקין מותרין כמה ישהו ויהיו אסורין כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ׳ ח ד). הבונה כמה יבנה ויהא חייב (שבת יב א). כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה כמה היה גבוה ולאין היה נוטה וכמה היה רחב (ר״ה ב ו). כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה אונאה ר׳ מאיר אומר ארבעה איסרין (ב״מ ד ה). כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר שנים עשר חדש (ב״ב א ה). כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת (מכות ג י). סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה עד כמה תפסל ויהא רשאי לקיימה עד ב׳ דינרין (כלים יב ז). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ג). (כתוב) ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה (ברכ׳ ז.). והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום עד כמה ר׳ אמי ורב אסי טעמו עד שיעור רביעתא (שם יד.). כמה ישהה בין תפלה לתפלה וכו׳ כדי שתתחונן דעתו עליו (שם ל:). וכמה נשתייר מהם (מחיל סנחריב) רב אמר עשרה וכו׳ כמה נער יכול לכתוב עשרה (סנה׳ צה:). כמה רחבו של סולם (שראה יעקב בחלום) שמונת אלפים פרסאות (חול׳ צא:).—*בכמה: היו בודקין אותן (את העדים) בשבע הקירות באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום (סנה׳ ה א). לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב״מ ד י). פרתך בכמה בכך וכך תמורך בכמה בכך וכך (גמ׳ שם מז.). בא ליקח ממנו ואמר לו קטנה זו בכמה אמר לו במאה רבוא והגדולה בכמה אמר לו באלף רבוא והבינונית בכמה אמר לו בח׳ מאות רבוא (מד״ר שמות ב). אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית אמרו לו בכמה זו אמר להם שתים בסלע וכו׳ נכנסו אותם הלסטים וראו אותו יושב ומוכר אמרו לו בכמה זו אמר להם זו בעשרים והובים (שם ג). מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטין אמר להם סאה בכמה אמרו לו בשני דינרין ופגע באחרים אמר להם סאה בכמה אמרו לו בג׳ דינרין (אדר״נ יב).—וגם לא, לשאלה אלא במשמ׳ מספר מה לא קצוב האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים (זכר׳ ז ג).—ובתו״מ: שאדם טובע כמה מטבעות

חקירות הבנינים העתיקים, הגיד לי כי אין ספק בדבר כי צורה זו של סתות היתה נהוגה בא״י בזמן קדום מאד עוד לפני שלמה, ומימי אחאב נמצאו בזמן האחרון אבנים בצורת סתות זה בהחפירות בשמרון בשארית הבנין של היכל אחאב, שהכהן הנזכר בדק אותן היטב והן ממש בצורתן כמו אבני כותל המערבי. וכבר הזכיר זאת במאמרו בהקבץ Revue Biblique, שנת 1911, דף 130: la muraille apareillée à refends. והנה בסתות זה היו נהוגים שני אופנים, האחד שפני האבן נשארה גויל, כברייתה, ביציאתה מהמחצב, בלי סתות כל שהוא, והוא מה שנקרא בלשון צרפתית en bossage, לאמר בחטטרת, והשני הוא שגם פני האבן היתה מסתתה, רק לא חלקה וממרטה כמו השפה, והוא מה שנקרא בצרפתית à refends, וכך היו האבנים בבנין אחאב וכך בכותל המערבי, וכך בלי ספק היו גם האבנים בבנין שלמה, ובזה עוד יותר מבוארות המלים כמדות גזית, ר״ל שהן היו גם כמדות בהשפה סביב, וגם גזית על פני כלן.

בהמתם אחד וכולן דומין זה לזה (סנה׳ ד ה). בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כמה מיני יינות הביא לפנינו כמה מיני התיכות הביא לפנינו כמה מיני קלוסקאות הביא לפנינו כל מה שעשה לא עשה אלא בשבילי (תוספתא ברכ׳ ז ב). אמר ר׳ ירמיה מאה ועשרים זקנים וכו׳ ובכמה נביאין התקינו את התפלה הזאת (ירוש׳ שם ב ד ד). שהרי כמה פעמים נשאלה הלכה זו ביבנה (שם שבת ד ז.). חשודה היא לעשות כמה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרין (שם יבמ׳ יו יה ג). אמר לו הקב״ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (ברכ׳ סב:). שכשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקב״ה ואמר כמה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה (שבת ל.). משה רבינו גזר כמה גזירות ותיקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם (שם). הפת שעיפשה חייב לבער מפני שראויה לשוהקה ולחמע בה כמה עיסות אחרות (פסח׳ מה:). כשהוא מזה אינו מזה על הפרוכת אלא כנגד הכרופת אמר ר׳ אלעזר ברבי יוסי אני ראיתיה ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים (יומ׳ נז.). ואם באו עדי טומאה אפילו יש לה כמה בנים תצא (יבמ׳ כד:). כיון ששמע פרעה כך (שהרג משה את המצרי) אמר כמה דברים שמעתי ושתקתי כיון שהגיע על שפיכות דמים תפסו אותו (מד״ר דבר׳ ב). —ובספה״א: ובתר רב נחמן בר יצחק מלכו כמה גאונים רב חמא בנהרדעא וכו׳ (אגר׳ רב שריר׳ גאון). ואמר החכם יעצוני כמה יועצים והוכיחוני כמה מוכיחים ולא הועילו בי תוכחת כתוכחת ימי השיבה (רהב׳ תכמה, דנך ארן). בקשתי מכבודו כמה פעמים למוסרו בידי להדפיסו (מגבה בן יברא, בראב׳ ספ׳ איגים). — ואמר המליץ: מעלליו יעידו עליו כמה מרודים הושיע וכמה נודדים הרגיע ונפש נענה השביע (ר״י הריזי, תחכמ׳ מו). ומצוי עוד הרבה בסהס״א. — והמלה כַּמָּה בסוף המאמר, במשמ׳ איזו מדה שתהיה או איזה מספר שיהיה: נסר שהוא מתוח מגג לגג אפילו רחב כמה אסור להלך עליו (ירוש׳ שבת ב ה:). אם יש בהן רוחב ארבעה אפי׳ גבוהין כמה כשר (שם סוכ׳ א נא ג). ר׳ יוסה (שאל) אילו מגדל שהוא עומד בתוך הבית גבוה כמה שמא אינו מותר להשתמש מתוכו לבית ומן בית לתוכו (שם שם ד). התלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות בתיהן שלשים יום הא ברשות בתיהן אפילו כמה (שם כתוב׳ ה ג.). — *אחד מִכַּמָּה, אחד מספר רב: אמר לו אדוניו (של יוסף) מבקש אני לראותו (את הקב״ה) אמר לו יוסף הרי חמ׳ אח׳ מכמת שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והיאך תוכל להסתכל בכבודו (מד״ר במד׳ יד). —וכמו מלת קריאה, במשמ׳ באיזו מדה, באיזה כח וכדומה: אמר ר׳ מאיר בא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם (אם גנב) שור שיש לו מלאכה משלם חמשה שאין לו מלאכה משלם ארבע (מכי׳ משפט׳ יב). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וכו׳ כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וכו׳ ותפר ואח״כ לבש (תוספתא ברכ׳ ז ב). כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר (שבת יב:). פתח ר׳ יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו (שם לג:). אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית (תעג׳ כ:). ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה (יבמ׳ סג:). א״ר יוסי בר אבין בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם (מפני מביאי הבכורים) עומדים (כל בעלי אומניות) מפני תלמידי חכמים אין עומדים (קדוש׳ לג.). —ואמר החכם: כמה מגונה הסכלות בזקן (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). —והמשורר אמר: כמה לבבי יאבל כמה דמעה תשאבי, דבקת ביגונך עדי קבר בתוכו תחצבי (רבב״ג, מה לך יחידה). —על אחת כַּמָּה וְכַמָּה, עי׳ אַחַת, והוסיפה: ומה אם כשהקיפם דרך עקומה אמרו נתגה ראש ונשובה מצרימה אלו באין בפשוטה על אחת כמה וכמה (מכי׳ בשלח ב, פתיח׳). אמר לו ריקה בתבן כפרת בכסף וזהב על אחת כמה וכמה (שם יתרו ה). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח וכו׳ כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח על אחת כמה וכמה (ספרי במד׳ לט). מה אם נכסים (של עיר הנדחת) שאין בהן דעת וכו׳ אמרה התורה שישרפו המתכוין להטות את חבירו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה על אחת כמה וכמה (ירוש׳ סנה׳ י כט ד). מה שן ועין שהן אחד מאיבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכ״ו (ברכ׳ ה.). ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירנו על אחת כמה וכמה (מו״ק יז.). ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה על אחת כמה וכמה (קדוש׳ לא.).

ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה (נדר׳ י.). משל לאדם אחד שאמר יכול אני לרוץ ג׳ פרסאות לפני הסוסים בין ביצעי המים נזדמן לו רגלי אחד רץ לפניו ג׳ מילין ביבשה ונלאה א״ל ומה לפני רגלי כך לפני הסוסים על אחת כמה וכמה ומה ג׳ מילין כך ג׳ פרסאות עאכ״ו ומה ביבשה כך בין ביצעי המים עאכ״ו (סנה׳ לו.). ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותן בצנעה על אחת כמה וכמה (מכות כד.). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (מד״ר בראב׳ ד). מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר על אחת כמה וכמה (שם במד׳ כב). וכביכול לא המתין בשמחתו ואמר לא בראתי את הכל אלא בשביל האדם ועכשיו הוא מת מה הנאה יש לי ומה אם הקב״ה לא המתין בני אדם על אחת כמה וכמה (תנחומא שמיני ג).—על אחת כמה וכמה שֶׁ: וא״כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (מכות א ג). מה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נפשו (שם ג יה). ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו׳ אפי׳ אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה וכו׳ ואינו נוהג לדורות נאמר בו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא המורה שיש בה עשרה שמות מיוחדין וכו׳ על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית (מכי׳ כא יא). מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו (ערכ׳ כח.). מה אם זו (הגרושה מבעלה) שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב בך חנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים (מד״ר בראב׳ לג). ראה חכמה שיש בה (בהנמלה) וכל השבח הזה שיש בה שלא למדה מבריה ולא שופט ולא שוטר יש לה וכו׳ אתם שמיניתי לכם שופטים ושוטרים על אחת כמה וכמה שתשמעו להן (שם דבר׳ ה). — ב) בחכמת ההגיון, ״מאמר הכַּמָּה: ואמנם החלק השלישי בראו חמר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי בארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות והם במאמר העצם ובמאמר הכמה ובמאמר האיכות ובמאמר האנה (מכת׳ מנחם גילני לר״ד הכהני, לקו״ק 47). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי ומצב וקנין ופועל ונפעל (חו״ה, היחוד ז). והכמה ממנו מתדבק וממנו מתחלק (כל מנהגי הגיון, כמה). שכבר התבאר שהכמה המתדבק מתחלק אל מה שאפשר שיתחלק ואם הונח שהשם יתברך יודע בשלמות מה שאפשר שיחלק אליו זה הבעל כמה במה שהוא בעל כמה הנה יהיה בכמה חלקים ידועים אצל הש״י בלתי מקבלים חלוקה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ב). ואמנם יקרה לו (להגשם) העדר התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה בכמה המתדבק לבד (שם ו יא). כל מה שילקח בשכל נכלל תחת עשרה סוגים אחד מהם העצב וכבר זכרנוהו ותשעה מקרים והם הכמה והאיכות והמצב וכו׳ (אמונה רמה א א). — ומ״ר: מיני הכמות הן ד׳ והן כמה נפרדות וכמה נמשכות וכמה מושכלות וכו׳ וכמה זמנית (ר״י אבן נטיף, דב פעלים עט.).

״כִּמָּה, פ״ע, עתי׳ יְכַמֶּה, — שאל כַּמָּה: ולכן אמר לא תכלה פאת שדך וגו׳ ולא זכר גבול הפיאה בשעורים וכמוהו כמה דברים הרבה בתורתך סדר האלהים ית׳ וגזר להוציאם בלי שעורים וגבולים או יכמה אותם מענהו כמה יהיה שיעורם ובכמה נכללים (ר״י הדסי, האשכל במד).

כמה[1]), ממנו כָּמַה, ״כֵּמֶה, ״כְּמִיהָה.

כָּמַה[2]), פ״ע, — כָּמְהָה האדמה, השתוקקה למים מפני חֹם וחרבוני קיץ וכדומה, ובהשאלה כָּמַה האדם לפלוני, השתוקק אליו תשוקה עזה: אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כָּמַה[3]) לך בשרי בארץ[4]) ציה ועיף בלי מים (תהל׳ סג ב).—ואמר הפיטן במשמ׳ העקרית למים: מודעת לגיא אות ברית בלי טובעת מים, נוצץ ברק בבהל להבריק כמהת מים, נוהם ברעש וקול רעם מרעים

[1]) רק בעברי׳ במשמ׳ זו. בערב׳ וסור׳ שרש זה משמש במשמ׳ אחרות רחוקות.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) תרגום: רגיג לך, ר״ל משתוקק לך. וכן רש״י: לשון תאוה. מנחם פרש במשמ׳ נמס, וכבר השיג ע״ו דונש ופרש במשמ׳ יבש, וכך ראב״ע. רוב החדשים כמו התרגום, אך סוף הפסוק מוכיח כי הכונה בהמלה כמה היא תשוקה למים כמו האדמה בארץ ציה.—

[4]) אולי כארץ וכו׳ אלי מים.

על המים (ר"א קליר, אקבטה כסל).—ובהשאלה: לאמותם עת כ מ ה ו משבר, יען כי גרון פתחו כקבר, להטות משפט גבר (ר"א קליר, קינו' לת"ב, איכה אצפתו). מביכי רוח תמהו, חוזתם ישע כ מ ה ו, קדושינו אין כמוהו, עוזרם ומגנם הוא (מנחם בן מכיר, שבת חנכה, אין מושיע). כ מ ה ת י לאישי הראשון ונפשי לו צמאה (שלית' יום ז, אל ימעט)• כ מ ה לך נפשי יום וליל, כל ימי חדלי אהלל, כבוד שמך רב מחולל (ר"י נגארה, אעירה שחר). שאלוני סעפי התמהים למי תרוץ בגלגלי גבוהים, לאל חיי תשוקת מאויי ונפשי עם בשרי לו כ מ ה י ם (רשב"ג, שאלוני). הרשיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי, כ מ ה י ם בבוא עתם עת דודים, הציץ לבונה ופרי מגדים (יוס' בשה"ג, אאמיר). יקנאו בי בני גילי ביען לשירי כל בני דעת כ מ ה י ם, כקין קם בהבל והרגו בעת שעה למנחו אלהים (קהן בירים[1]), כ"י בריט' מוז'). אתה מקדם קדושי לך מזמותי כ מ ה י ם, הדרש לי בשיר רחשי אריד בשיחי ואהים (ר"י נגארה, יובב תהלות). —וכמו כנוי לישראל המשתוקקים לאלהים: כרסים רד בראש תלול, וכו' להרשיא פרחי אלול, כ מהים שבע רצון להספק, בלהלות נגב להאפק (ר"א קליר, טל, אלים כיום). נשמת יצורי להט עדת כ מ י ה ך תיקרך יום רעננים תופיעמו כזרות נגוהיך (ר"י בן אביתור, נשמת ידידים). נשמת המוני תמהי, אסופי כ מ ה י, תהודך המאמץ ל'הי, יום קרוא ר'הי, השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (ר"י הלוי, נשמת ידידי). נלחמים באנטוכיה עיר גדולה בעם זהוהים, נצחו בנים יוצאי צבא בושרו כ מ ה י ם, וישמעו את קול יי' אלהים (שבת ב חנכה, אודך כי). צוה ישועות יעקב אשר לישעך כ מ ה י ם (הושע' יוסא, אל יבעך). איש מוסריו הקשיבו כ מ ה י ם, איש נענה באש משמי גבוהים (זמיר' למוצ"ש, אליהו הנביא). לך יראוך יצורי אדמה בקומך לערוץ עם כ מ ה י ם, ולהחיות רוח שפלים אשר פני אל רוהים (תקון ליל שבת, אגר' בד"ל 512). — ועת' ־אכמה, יכמה, יכמהו: לך אהמה בלב צמא ואכ מ ה[2]) (רשב"ג, בהלתיך). יצמא לבי וגם יכ מ ה[2]), אל דוד לצבי עופר דומה (ר"י נגארה, ילמא לבי). מהרו הרופא הוי רעיון עצבה, הן הוא לעג לו ובשיריו כנהו, רופא אליל בן משק בית המות, עתה אל אמרי פיו עיניו יכ מ ה ו (יל"ג, נקמת הרופא).

—[1]) שם המשורר לא ידוע.—[2]) עפ"י החרוז עם אהמה ועם דומה נראה כי ההא של אכמה יכמה נחה, שלא לפי השרש שההא של כמה היא במפיק.

כמה, ש"ז, בכנ' כמהם, כמהי,— בהת"פ מהפעל כמה: מיום כבודו נעלם מני אלך משוטט בעדו נדהם, כמהו שעפי לו בעברי ארץ נוד ואתי יעבור כ מ ה ם[1]) (ר"י חריזי, תחכמ' ג). השקני ממעיניך ישע ורוה כמהי, השיבני ואשובה כי אתה אלהי (מחז' תימני' ליוה"כ, אחותי כסאתי).

***כמה**[2]), ש"ז, מ"ר כמהים, כמהות,—מין ממיני הפטריות הצמחים באדמה רטובה ומשקה, Trüffeln; truffe, truffles: רבי חייא בר אדא (שאל לפני) רבי יוחנן כ מ ה י ן ופטריות מהו שיהו חייבין במעשרות אמר לו ר' יוחנן וכו' דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כ מ ה י ן ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות (ירוש' מעשר' א מח ד). מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ונתנגבה הארץ ויצאו ומצאו מדבר מלא כ מ ה י ם (שם תענ' ג סז.). על המלח ועל הזמית ועל כ מ ה י ן ופטריות אומר שהכל (בבלי ברכ' מ:). הנודר מן פירות הארץ אסור בכל פירות הארץ ומותר ב כ מ ה י ן ופטריות (נדר' נה:). — ומ"ל כמהות: אמר ר' איבו כ כ מ ה ו ת הללו שהן מצפין למים (מד"ר ברא' כט).

כמה"ר,—ר"ת: כבוד מורנו הרב רבי.

כמו, כמוני, כמני, כמוך, כמוך, כמכה, כמהו, כמוה, כמונו, כמוכם, כמוהם, (כמו אני, כמו אתה, כמו את, כמו הוא, כמו היא, כמו אנו, כמו אתם, כמו הם), — מלה להוראת הדמיון, ותשמש א) במשמ' האות כ בלבדה: ירדו במצולת כמו-אבן (שמות יה ה). וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו-נד נזלים (שם ח). מי זאת הנשקפה כמו-שחר (שה"ש ו י). חמוקי ירכיך כמו חלאים (שם ז ב). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע' כו יז). תזרם במו דוה (שם ל כב). הלוא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה (ירמ' יג כא). היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (שם יה יח). פתחו מאבסיה סלוה כמו-ערמים והחרימוה (שם נ כו). כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה (הוש' ז ד). אכתוב לו רבו תורתי כמו-זר נחשבו (שם ח יב). ואהי להם כמו-שחל כנמר על דרך אשור (שם יג ז). בטרם תגלה רעתך כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה (יחזק'

[1]) נוסד על מליצת הכתוב: אתי יעבר כמהם (ב"ש יט לט), שהוא שם פרטי, ועשה ממנו המליץ שם מפשט.
[2]) בערב' כמאה a).

יו נז). ויבא[1]) סגנים כמו-חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע׳ מא כה). ושתו והמו כמו-יין (זכר׳ ט יה). על כן נסעו כמו-צאן (שם י ב). וירקידם כמו-עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים (תהל׳ כט ו). כמו-פתן חרש יאטם אזנו (שם נח ה). כמו חלב ודשן תשבע נפשי (שם סג ו). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו-נד (שם עח יג). עד מה יי׳ תאנף לנצח תבער כמו-אש קנאתך (שם עט ה). ועשה קציר כמו-נטע (איוב יד ט). לבו יצוק כמו-אבן (שם מא טז). ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו-אבן במים עזים (נחמ׳ ט יא).—וכנ׳ כמוני, כמוך, וכו׳: כי נחש ינחש איש אשר כמני (ברא׳ מד טו). בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי׳ אלהיך (דבר׳ יח טו). מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שופט׳ ט מח). מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש״ב ט ח). חי חי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יט). הבאת יום קראת ויהיו כמני (איכ׳ א כא). ומי כמוני יקרא ויגידה (ישע׳ מד ז). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (שם מו ט). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי (נחמ׳ ו יא). אין נבון וחכם כמוך (ברא׳ מא לט). ואהבת לרעך כמוך אני יי׳ (ויקר׳ יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים (שם לד). למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דבר׳ ה יד). נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (שם יח יח). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ (שם לג כט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל (ש״א כו טו). על כן גדלת יי׳ אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך (ש״ב ז כב). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (שם יג). יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (שם ח כג). גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי׳ לאמר השבהו אתך אל ביתך (שם יג יח). מאין כמוך יי׳ גדול אתה וגדול שמך בגבורה (ירמ׳ י ו). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו (מיכ׳ ז יח). יי׳ מי כמוך מציל עני מחזק ממנו (תהל׳ לה י). אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך (שם נ כא).

יי׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (שם פט ט). לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך (איוב לה ח). יי׳ אין כמוך ואין אלהים זולתך (דהי״א יז כ). — כמכה: מי כמכה באלים יי׳ מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות טו יא). איש אשר יעשה כמוה (כמו הקטרת) להריח בה ונכרת מעמיו (שם ל לח). ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי וכו׳ אין אחרת זולתה בזה ויאמר דוד אין כמוה תננה לי (ש״א כא י). כל הגנב מזה כמוה נקה וכל הנשבע מזה כמוה נקה (זכר׳ ה ג). ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים (שמות ט יח). לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שם י יד). והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף (שם יא ו). ובמתכנתו (של שמן המשחה) לא תעשו כמהו קדש הוא וכו׳ איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו (שם ל לב-לג). תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במד׳ כג י). הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי (דבר׳ ד לב-לג). ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יי׳ כי אין כמהו בכל העם (ש״א י כד). ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ״ב יח ה). וכמהו לא היה לפניו מלך וכו׳ ואחריו לא קם כמהו (שם כג כה). כמהו (כמו הארבה הזה) לא נהיה מן העולם (יואל׳ ב ב). הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליעקב (ירמ׳ ל ז). ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמהו עוד (יחזק׳ ה ט). ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו (נחמ׳ יג כו). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב א ח). הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה (שם לו כב). ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תרעם (שם מ ט). ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא (דהי״ב לה יח). אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (ברא׳ לד טו). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי (דבר׳ ה כג). אם נום ננים לא ישימו אלינו לב ואם ימתו חצינו לא ישימו אלינו לב כי עתה כמנו עשרה אלפים (ש״ב יח ג). גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת (ישע׳ יד י). גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג). כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם (תהל׳ קטו ח).—כמוך כפלוני, כמוני כמוך: ויגש אליו

[1]) י״ג ויבם.

יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כָמוֹךָ כְּפרעה (ברא׳ מד יח). ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כָּמוֹךָ כְמוֹהֶם אחד כתאר בני המלך (שופט׳ ח יח). ויאמר (מלך ישראל) אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ״א כב ד). — כָּמוֹהוּ כְּאַיִן: מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כָמוֹהוּ כְּאַיִן בעיניכם (חגי ב ג). — ובתו״מ: כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת וכו׳ וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת (שבת י ג). ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין והשני אומר אף אני (שמעתי) כמוהו והשלישי אומר אף אני כמוהו (סנה׳ ז ה). השוחט (סימן) אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כמוהו (חול׳ ב א). האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה (יומ׳ ח ב). זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה (חול׳ ג א). אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל (נדר׳ ט:). למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה וכו׳ וא״ל עשה לי כמוהו א״ל אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמוהו כך א״ל הקב״ה למשה עשה לי משכן אמר לפניו רבש״ע יכול אני לעשות כמוהו (מד״ר במ״ב, לאינה ולאינה). — ובסהם״א: ואל יאשימני אדני כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה אבל (אדם) כמוני ישגה וכמוהו יסלח (מכת׳ חסדאי למלך הכוזרים). מחמר קורצת כמוני ועושני עושך וכו׳ מאומה לא אבקש בלתי קשב ואם אל כמוני יפנה כמוך איננו תמהון (אגר׳ מנחם להסגן חסדאי). — ואמר המשורר: ואמנם הוא וכל חכמי אדמה כמו שמש והמה בעננים, וכמוני יאהב כי אשנה תהלותיו בפי כפעמונים (רשב״ג, עטה הוד). הכמוני יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים במותו, ואם אוכל להתאפק ודודי במים שפכה עלי חמתו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן). בחי האל וחי עבדי אלהים וכמוני יהי שומר שבועה, ברגלי אעלה סלע וארד אלי פחת במעמקים תקועה (הוא, נשמה). וחבר את כזביו העצומים והרבים באגרת תקורה, וחלילה לכמוני לדבר בפי מדה תהי עליו נטורה (הוא, אגוה עז). — ב) להורות תחלת הזמן של פעולה מהפעולות, als; dès que; as soon as: גּכְמוֹ השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט (ברא׳ יט יה). — ג) במשמ׳ כְּאִלּוּ, als ob; comme si; like if: הרינו חלנו כְּמוֹ ילדנו רוח (ישע׳ כו יח). — *כְּמוֹ שֶׁ: דגים הללו גדלין במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו מים מימיהן (מד״ר ברא׳ לז). — ד) כְּמוֹ, במשמ׳ כמו שהוא, הכל כמו שהיה: אם אמרתי אספרה כְמוֹ[1]) הנה דור בניך בגדתי (תהל׳ עג יה). — ואמר הפיטן: על הטובות לא עבדתיך, אחת לרבוא לא גמלתיך, אם אמרתי אספרה נא כמו, לא ידעתי ספורות למו (בסי״ח ליוס א). — כְּמוֹ רגע (איכ׳ ד ו), עי׳ רגע. — כְּמוֹ רבו (זכר׳ י ח), עי׳ רבה. — כְּמוֹ יתמללו (תהל׳ נח ח), עי׳ מלל. — *בִּכְמוֹ, בכמו כך וכך שנים, במשמ׳ קרוב לכך וכך שנים: נמשכים עוד בזמן ההוא בכמו ארבעים ש.ה בין רב למעט (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ גד).

כמו״כ, — ר״ת: כמו כן.

כַּמּוֹן, — עי׳ כַּמֹּן.

כְּמוֹשׁ[2]), — שֵׁם אלהי מואב ועמון[3]): וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי וכו׳ הלא את אשר יורישך כְּמוֹשׁ אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (שופט׳ יא יב-כד). אז יבנה שלמה במה לִכְמוֹשׁ שקץ מואב (מ״א יא ז). וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לִכְמוֹשׁ אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון (שם לג). ויצא כְמוֹשׁ[4]) בגולה כהניו ושריו יחד (ירמ׳ מח ז). ובש מואב מִכְּמוֹשׁ כאשר בשו בית ישראל

— [1]) דעת רוב החדשים כי הנוסח משבש, אך כבר השתמשו הסופרים בדבור זה במשמ׳ כמו שהוא.

[2]) במואבית כמש: ואעש הבמת זאת לכמש בקרחה וכו׳ כי יאנף כמש בארצה וכו׳ ויאמר לי כמש לך אחז נבה על ישראל וכו׳ ויגרשה כמש מפני (כתב׳ מישע מלך מואב). ולא נתברר מקור השם ומשמ׳ אולי כמו בערבי כבשׁ a), היו פניו איומים. והובא בספר פענח רזא בשם ספר שכל טוב: שהוא אבן אחת במדבר מששת ימי בראשית בדמות אשה שחורה (פענח רזא, חקת). וראוי לציין כי נקודו של כמוש הוא כנקוד המסור של שם המפ׳רש, עי׳ במקומו. — [3]) יש מפקפקים אם היה כמוש גם אלהי עמון, ומפקפקים בשביל זה גם בנוסח הכתוב שם בשופט׳. — [4]) כך הקריא, והכתיב כמיש.

---

a) كمش

מבית אל מבטחם (שם יג).—עַם כְּמוֹשׁ, כנוי להמואבים: אוי לך מואב אבדת עם כְּמוֹשׁ נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית (במד׳ כא כט).—חֵי כְּמוֹשׁ, לשבועה: אמר לו (המלך לבן סירא) חי כמוש לא אהרגך (א״ב בל כ״ס ת).

*כָּמוּשׁ[1], ת״ז, נקב׳ כְּמוּשָׁה, מ״ר כְּמוּשִׁים, כְּמוּשׁוֹת,— עָלֶה כָּמוּשׁ, פרח כמוש, שנקמטו פניו מפני שהתחיל להתיבש וכדו׳, gerunzelt; ratatiné, ridé; wrinkled: ערבה גזולה ויבשה וכו׳ כמושה ושנשרו מקצת עליה (סוכ׳ ג ג). כל (עשב) שיש לו שרף יוצאין בו (ידי חובו, מרור בפסח) וכו׳ בין לחין ובין כמושין ואין יוצאין בהן יבישין (תוספתא פסח׳ א לג). ושוין שיוצאין בהן (בעשבים שנזכרו שם) כמושין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (גמ׳ שם לט:). שושנה זו שרב יוצא עליה והיא כמושה יצא טל היא מפרחת (מד״ר שה״ש, כשושנה).

*כְּמוֹת[2],—מלת הדמיון כהמלה כְּמוֹ: עלה בידו משישים ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה במשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא (מצא) מעות בכים או כים כמות שהוא (ב״מ ב ב). בלע טבעת טהורה נכנס לאהל המת הזה ושנה וטבל והקיאה הרי היא (טהורה) כמות שהיתה (מקוא׳ י ח). היתה עזה ונעשית כהה (או שהיתה) כהה ונעשית עזה הרי היא כמות שהיתה ובלבד שלא תתמעט מד׳ מראות (נגע׳ ד ז). בא הכתוב ללמדך. שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא (מכי׳ בא ג). השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה (תוספתא דמאי ד ג). ואין מחייבין לשרש את הלוף אבל מניחו כמות שהוא (שם שבי׳ ב יא). ולא ימלא את החבית ומוכרה כמות שהיא בלבלה ומוכרה כמות שהיא (שם ו יז). פודין מעשר שני כשער הזול כמות שחנוני לוקח ולא כמות שמוכר (שם מע״ש ג א). שאילו הוציאן כמות שהן הרי זה חייב (שם שבת ח יח). אין לך בידי אלא דלוסקומוס אחד ובתוכו שטר אחד כמות שהוא וכו׳ אין לך בידי אלא עבד אחד כמות שהוא (שם שבוע׳ ה יא). כשאני עושה בידי נמצאתי עובר על לא תעשה והרי הוא בידי כשאני מניחה כמות שהוא נמצאתי עובר על לא תעשה ואינה בידי (שם זבח׳ ח כג). מכר לו יד כמות שהיא וראש כמות שהוא ובני מעים כמות שהן (שם חול׳ ט ח). לא שמעת מן אביך כמה אדם צריך לגמות בכוס א״ל כמות שהיא אחת בצונין שתים בחמין שלש (ירוש׳ מעשר׳ ג ג ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח בין בדבר שהוא נאכל חי כמות שהוא בין בדבר שאינו נאכל חי כמות שהוא (שם ערוב׳ ג כ ג). אמר רב כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים (מו״ק יב:). תורמוס אינו נאכל כמות שהוא חי ויש בו בישולי עכו״ם (יבמ׳ מו.). — לִכְמוֹת: ותנאי היה הדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה וכו׳ איפתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה (מע״ש ה ב). (כתוב) לא תבנה עוד לכמות שהיתה אינה נבנית אבל נעשית היא גנות ופרדסים (סנה׳ י ו). יכולין להשרות ולחזור לכמות שהיו (נדה ז א). עד שתחזור בהרתו לכמות שהיתה (נגע׳ ח א). עד שיחזרו מראיו לכמות שהיה (תוספתא ע״ז ו א). רשב״ג אומר שילוח היה מוציא מים כאיסר אמרו נרחבנו וירבו מימיו הרחיבוהו ונתמעטו מימיו חזרו וגדרוהו וחזר לכמות שהיה (ירוש׳ סוכ׳ ד כה ד). חזר אבא יהודה (עשיר) לכמות שהיה ובא אצל רבותינו ושאל בשלומן (שם הורי׳ ג מח.). —כְּמוֹת הצריך: וכל כמות הצריך להלוכם דינם לקוץ (רש״י ב״מ קז:). — כְּמוֹת הללו: אומדין כמה אשה רוצה ליתן שישאילוה תכשיטין כמות הללו להוליכן לבית המשתה (רע״ב מעי׳ הא). — ובכנ׳ כְּמוֹתִי, כְּמוֹתְךָ, כְּמוֹתוֹ, וכו׳: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה (סוכ׳ א ח). ויקחו להם (איש שה לבית אבות) וכי כלן היו לוקחין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו (מכי׳ בא ג). ילמדו כל אדם דרך ארץ ממשה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים שהיה עושה אותו כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו (שם בשלח א). שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דברי׳ כל). מעשה בא לפני ר׳ טרפון ואמר כמותו ירבו כהנים גדולים בישראל אמר לו ר׳ יוסי כך אמר כמותו יתמעטו נתינים ממזרין בישראל (תוספתא בכור׳ ה ז). לא נתכוונתי

---

[1]) עי׳ ערך כמש.

[2]) המלה כמו בהוספת ת של תה״פ הנהוגה בהלשונ׳ השמיות, כמו רבת בערב׳, כענת בארמ׳, ובדומה (Barth, Pron. 69).

אלא להיות כמותה וכיוצא בה (ירוש' נזיר ד נג:). דנין אויין שעשה בהן זדון בשגגה מאויין כמותן ואל יוכיחו אויי ביטוי שפתים שלא עשה בהן זדון כשגגה (שם שבוע' ד לה ד). אם אתה הוא (הלל) לא ירבו כמותך בישראל (בבלי שבת לא.). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לסטים כמותך כבשוה (עירוב' נג:). אמר לו השאילני חלוקך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני (יומ' כג.). בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן (יומ' לח.). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים היו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן (שם). אמרו לו מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה (שם סט.). אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך (תענ' כ:). אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל (שם). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו שב בני שב כמותך ירבו בישראל (יבמ' טז.). כל מקום שאמר ר"ג רואה אני את דברי אדמון הלכה כמותו (כתוב' קט.). שני דברים שאמר חנן הלכה כמותו וכיוצא בו ושבעה דברים שאמר אדמון אין הלכה כמותו ולא כיוצא בו (שם). אמר רבש"ע לא פלפלתי תורה כמותו יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא ריבצת (ב"מ פה:). אמר ר' יוחנן חלוק היה ר' ישמעאל אף בחנוק והלכה כמותו אף בחנוק (ב"ב קטו.). הלכה כמותו בטבעת הגדולה ואין הלכה כמותו בשאר טבעות (חול' יח:). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך (מד"ר בראש' מ). שהיה (עבד אברהם) שליט ביצרו כמותו (שם נט). כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים התחילו מתאוים לדגלים אמרו אלואי כך אנו נעשים דגלים כמותן (שם במד' ב). (כתוב) אלהים מושיב יחידים ביתה שהוא מזווג לכל אחד ואחד כמותן (שם ג). ואמרתי לו כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל (שם י). וילך (בלעם) עם שרי בלק ללמדך שהיה שמח

בפורענות ישראל כמותן (שם כ). למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה אמר אדוני המלך וכי יכול אני לעשות כמותה וכו' כך אמר לו הקב"ה למשה ראה ועשה (את המשכן) אמר לפניו רבש"ע אלוה אני שאעשה כמותו (שם שה"ש, לאיכה ולאיכה). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכלן כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו וכו' ונתן לו המלך שכרו כמותן התחילו הפועלים מצירים אמרו לו אדוננו המלך אנו שיגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו (שם, דודי ירד). מעשה בר"א שנתפס לשום מינות נטלו אותו הגמון והעלו על הבימה לדון אותו אמר לו רבי אדם גדול כמותך יעסוק בדברים בטלים הללו (שם קהל', כל הדברים). כיון שראה (ישעיה) את מלאכי השרת מקלסים להקב"ה וכו' (אמר) אילולי שותפתי קילוסי עם קילוסם שלהם הייתי חי וקיים לעולם כמותם (פסיק' רבתי לג).—ובסהמ"א: א"ל רב נחמן לרב הונא הלכה כמותינו או הלכה כמותכם אמר לו הלכה כמותכם שמקורבין אתם לבית ראש גולה (הלכ' פסוק', ממונות). אמר לו רב יוסף בנו כמי (פסקת את ההלכה) כאיסי אמר לו הין וסבורין אנו כמותו (שם). הקב"ה יצילנו מלהיות כמותן (דונש על רסע"ג עט).—ואמר המשורר: הכמוני יהי טורף באפו ואם יטור לעולמים כמותו, ואם אוכל להתאפק ודודי במים שפכה עלי חמתו (ר"ש הנגיד, הגלפת הזמן). וענינים יקרים מפנינים ובבני שיר במאזני שיר שקולים, ואם השיר עקרה מלהוליד כמותן ואבות השיר שכולים (הות, הלי תעב). לכו נא שאלו בעדי והקרו הנמצא איש כמותי בזמנים (ר"י הריזי, תחכמ' כב). — כמותו של: תניא כמותו של מור בר רב אשי (הלכ' פסוק', קדוש').—*שכמות: קח לך את יהושע בן נון וגו' גברתן שכמותך קח לך (ספרי דבר' כה). מה לך אצל זקנה כלך אצל שכמותך ואל תשים קטטה בביתך (יבמ' מד.). פעם אחת היה מהלך ר' יהושע בשדה ומצא ריבה אחת אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה אמר לה בדרך אני מהלך אמרה לו זו היא הדרך שכבשוה ליסטים שכמותך (דא"ר ו). ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו ישראל המחכים לישועת הקב"ה וכו' עאב"ו (מד"ר בה"ב, נגילה). צאי והנשאי לבחור

שכמותיך (מדה"ג, ויבב). כגון קטליות נומין וטבעות וכל שכמותן (הלכ' פסוק', נביס).—ובמשמ' קרוב ל...: והלך שמעון ועשה סחורה והפסיד כמות שליש הממון (תבו' הגא', הרכבי רלה).

כַּמּוּת[1], ב"נ, מ"ר כַּמּוּיוֹת, — בהמ"פ מן כַּמָּה, כַּמּוּת של דבר, שעורו בשלשה רחקיו: ואיך נעלה על לב צורת דבר שאין לו כמות ולא איכות (כוזרי ה ב). ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט דמיון זה אמרנו כל אדם חי נאמר זה המשפט כמותו כללי ואיכותו החיוב וכאשר אמרנו קצת האדם בלתי כותב נאמר זה המשפט כמותו חלקי ואיכותו השלילה (מלות הגיון ב). והמשל הרביעי כתארך הדבר במה שישיגהו מצד הכמות באשר הוא כמות כאמרך הארוך והקצר והמעות והישר ומה שדומה לזה (מו"נ א נב). שאינו בעל כמות שתשיגהו איכות המשגת הכמות באשר הוא כמות (כס). מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו באמרך הארוך או הקצר הרחב או הצר הגבוה או הנמוך וזהו כמות המתדבק או באמרך האחד או השלשה וזהו כמות המתפרק (רוח חן י). אי אפשר לה (להנפש) להתנענע באחת מששה התנועות הבאות ר"ל העצם הכמות האיכות והאנה (תגמ' הנפש ג:). כי המושכל אם לא תגדור לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו לא יתכן לנו מצד שכלנו בלבד (חו"ה, יחוד המעש' ה). כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכולת אדם ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם (כוזרי א עט). והצורה המינית האחת ימצא להמר שלה רחב גדול בכמותה ובאיכותה (מו"נ ב יט). הדמיון משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו בדמיונו עד שנשארו חקוקים שם (רוח חן ב). שלא אדע אפילו לסדר את תמיהותי לרוב כמותם ואיכותם (רמח"ל, חוקר ומקובל א).—ומ"ר כַּמּוּיוֹת: היה האחד סוג לכל הדברים כמו שהכמות סוג לכל הכמויות וזה דבר בלתי אפשר (רלב"ג, מלחמ' ה' ה יב). והמתבאר מדברינו הוא שהזמן והמקום אינם כי אם כמויות עיוניות המתעצמות בנבראים כולם הן רוחנים הן גשמיים והם נופלים בגדר הכמות המספרי (יריע' שלמה א). וישארו איכויותיהם וכמויותיהם שמורים (כל מלאכ'

[1] מן כמה, כמו כמיה, עי' זה הערך.

הגיון, הקב).—מעט הַכַּמּוּת ורב האיכות, מה שאינו גדול במדתו ומספרו אבל חשוב מאד מפני טיבו: כל אמרת אלוה צרופה מתורתנו הקדושה בכליה ופרטיה והציב לה ציונים ושרשים מעטי הכמות ורבי האיכות (הקד' מגיה הזהר, דפוס מנטובה). פירוש מעט האיכות ורב הכמות להיות מאיר נגד פני (מנה"מ, הקד' לנפ' יהודה). ועי' כמיה, כמיות. — ובמשמ' מדה וקצב בדברים גשמיים: ראובן שלח כמות קוצה לשמעון לויניציא למוכרה לו שם ולשלוח לו משם סחורה אחרת (בו"ת מהרשד"ם, יו"ד כז). ואם לא יותן (האפיום) בכמות הראוי סם המות הוא (ר"כ מוספיא, ערוך, ערך אופיון).

כַּמּוּתִי, ת"ז, לנק' כַּמּוּתִית, מ"ר כַּמּוּתִיִּים, כַּמּוּתִיּוֹת, —של כַּמּוּת, מטבע הַכַּמּוּת: אין לו (להבורא) דמות וכו' לא דמות כמותיי גשמיי וגופיי (רמ"ק, אילימה, עין כל א ט). אשר הוא אז ממאמר האיכות עם כל זה אתה יודע אותו אחר הביא התנועה הכמותיית והיא הצמיחה והחסרון (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב). ולפי זה הזוית היא בכלל השטחים ואיך ישערהו קו הקף העגול שהמשער הוא ממין כמות המשוער במה ששניהם כמותיים כאשר נתבאר בהגיון (מעין גנים ליב"ר מקנדיה).

כַּמִּיָּה[1], ש"נ, בכנ' כַּמִּיָּתוֹ, מ"ר כַּמִּיּוֹת,—כמו כַּמּוּת: כבר השלמנו על המאמר הזה שני פנים מדרכי החקירה על כבוד השם הבורא יתעלה שמו בשני דרכים האחד להורות דרך מציאת כבודו השני השאלה על כמיית ו[2]) ואם הוא נכון לשאול עליו כמה הוא וצריכים אנו לשנות בשביל זה להתחיל מהשאלה שאומרים לה שאלת כמה הוא כדי שנדבק בה שאלת מהו (ר"י ברצלוני, פי' ילירה, כנס ר"ד הבבלי). וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בכמיות כי הוא ישגיח בתמונות האברים ויחסם קצתם אל קצת (רלב"ג, מלחמ' ה' א ז). הצורה המגעת אם בכמיות הדברים ואם באיכותיהן (רי"א, ראש אמנה יא). הם הם יסודות כל היצירות, ההוות ונפסדות בשפלים, בערוב ומזג מתחברות, בכמיות נלקחים שקולים, דומם צומח וחי ומדבר יוצרו מהם ומונבלים (משה ריאטי, מקדש מעט ב).— ואמר הפיטן:

[1] בערב' כַּמִּיָּה a).—[2]) בגוף הספר נקוד כַּמִּיָּתוֹ, ונראה זה נקוד קדום, ואעפי"כ אינו נכון לפי הדקדוק, שאין שום סבה לשונית להקל את דגשות המם.

a) كمية

כל הנראים והנשכלים, והמדעים בעשר כלולים, ושבע כ מ י ו ת ושש נדות, ושלש גזרות ועתות ומדות (כיל היחוד ליום ה).

כְּמִיהָה, ש"נ, —שה"פ מן כָּמַהּ: כפופים כמוסי כלאים, תבוין כ מ י ה ת ם בשופר (מוס' ר"ה, אפופים).

כְּמִירָה, ש"נ, — שה"פ מן כָּמַר: מי יראוי כיהודך, מי כובש כ כ מ י ר ת ך, מי לובש כלבנך (יול' יוה"כ, מי אדיר). כטהרתך כן ישרתך, כישרתך כן כמירתך, כ כ מ י ר ת ך כן לבישתך (שם, מי יתנה).

כְּמִירוּת, ש"נ, — שהמ"פ מן כמר: כאדם שמתאפק ומתחסן על כ מ י ר ו ת רחמיו (מחז' ויטרי, סימן רפז).

כמיש, —כמו כמוש, עי"ש.

כְּמִישָׁה, ש"נ, —שה"פ מן כָּמַשׁ: נבל תבל כתרגומו ולשונו לשון כ מ י ש ה כמו והעלה נבל (רב"י שמות יח יח). —ובמשמ' רזות: ולפעמים יקרה (התנועעות השנים) לכמישה תקרה בשינים ליובש גובר עליהם כמו שיקרה לנמלטים מחולי ולזקנים ולאותם שסבלו רעב רצוף וחסר להם מזון וכו' ואם תהיה הסבה כ מ י ש ה תושג במזונות וכו' ואם יהיה ל כ מ י ש ת השן לא יצליחו הרפואות כי לא יחשב שתושמן מהרה (קאנון ג ז ו).

כַּמֹּן[1], כַּמּוֹן, ש"ז, —מין זרע טוב הריח אדמדם הפרחים, Kümmel; cumin; cummin: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וְכַמֹּן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו וכו' כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כַּמֹּן יוסב כי במטה יחבט קצה וְכַמֹּן בשבט (ישע' כח כד-כז). —ובתו"מ: ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום הדבילה והתמרים והחרובים האורז ו ה כ מ ו ן (דמאי ב א). תנור שהסיקו ב כ מ ו ן של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת שאין טעם כ מ ו ן אלא ריח כ מ ו ן (תרומ' י ד). מוהלין ופורעין ומוציצין ונותנין עליה איספלנית ו כ מ ו ן אם לא שחק מע"ש לועס בשבת ונותן (שבת יט ב). שוחק לה כ מ ו ן וטורף לה יין ושמן (תוספתא יו"ט ב יא). — כַּמּוֹן כושי: גרגרי צינובר כ מ ו ן כושי עלי עץ דלב וקלפתו (קאנון ד ו ה ז). יוקח פלפל לבן וכו' כ מ ו ן כושי ועלי עץ עבות (שם).

***כמן**[1], ממנו *מַכְמַנִּים, *כָּמַן, *כְּמָנָה, *הַכְמָנָה.

***כָּמַן**[2], —קל לא נמצא בספרות הקדומה.

—פע', *כִּמֵּן, מְכַמֵּן, —כמו טָמַן: הכובש השולק המולח בשדה חייב המכמן (פרי) באדמה פטור (מעשר' ד א).

—הפע', *הִכְמִין, — הטמין, הסתיר: כל חייבי מיתות שבתורה אין מ כ מ י נ י ן עליהן חוץ מזו וכו' אם היה ערום ואינו יכול לדבר בפניהם מ כ מ י נ י ן לו עדים אחורי הגדר והוא אומר לו אמור מה שאמרת לי ביחוד והלה אומר לו (סנה' ז י). כיצד עושין לו להערים עליו מ כ מ י נ י ם עליו ב' עדים בני אדם בבית הפנימי ומושיבין אותו בבית החיצון ומדליקין נר על גביו כדי שיהו רואין אותו ושומעין את קולו שכן עשו לבן סטרא בלוד שהכמינו לו שני תלמידי חכמים והביאוהו בב"ד וסקלוהו (ירוש' יבמ' יו יה ד). ה מ כ מ י ן עדיו אחורי גדר לא עשה כלום (שם סנה' ג כא ג). אם לא רצה המסית להסית לשנים מצוה ל ה כ מ י ן לו וכו' כיצד מ כ מ י נ י ן לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל וכו' (רמב"ם עכו"ם ה ג).

—וכמו פִּעֵל, הטמין, ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה נע ונד מכמורת לפרשה, סע משעיר והכמין פרוסה עיף ויגע מבושיו לפרסה (שבת זכור, אזכיר סלה). חנון חון עמך אשר לשמך הוא מאמין, סניגור עלי תמנה אשר חטאתי יטמין וחובי בשמאל יכמין, וזכותי יעלה בימין ואפר יצחק יזמין (סליח' עיוה"כ, ירלה לוס).

—קל, *כָּמַן, לִכְמֹן, — כמו פִּעֵל: שודדים כשמעו המולת ההמון, שקדו להקיץ המלך ו ל כ מ ו ן, שזפוהו מת מושכב בארמון (שבת א חנכה, אודך). — ופעו' *כָּמוּן, כְּמוּנִים: כבדו פלח חצי תלאות ולא סרו במשמרתם כ מ ו נ י ם (ספ' המוסר לר"ז בן סעד' כב, כ"י תימני').

***כְּמָנָה**[3], ש"נ, מ"ר כְּמָנוֹת, —מקום שיוכל אדם להכמין א"ע בו: אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין לך דרך שאין בה כ מ נ ו ת[4] ואין לך דרך שאין בה

[1]) בארמ' כמונא, בערב' כַּמּוּן a), כפוג' כָּמָן. ולא נתברר מקור שם זה. ובאה מלה זו גם בכל הלשונות הלועזיות בצורות מתחלפות.

a) كمّون

[1]) כך גם בערב' כמנ a).

[2]) כך בערב' כַּמַנ b).

[3]) בארמ' כמנא: מארב (שופט' ט לה) ת"י כ מ נ א, וכן תרג' יצפינו (תהל' נו ז) ויטשון כ מ נ א. —[4]) כך בב"י ובילקוט דבר' רמז תתד, ובנוסח' הדפוס כאן מ ק ו מ ו ת.

a) كَمَنَ b) كَمَنٌ

פרשות (ספרי דבר׳ כ).

כמס[1]), ממנו כָּמַס.

כָּמַס, פ״י, פָּעוּ׳ כָּמֻס, — כמו *כמן, טמן: הלא הוא כָּמֻס עמדי חתום באוצרתי (דבר׳ לב לד).—ובמדר׳: שאמרו החרטומים אל פרעה עתיד נער להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים וכו׳ עד שנולד משה ומשנולד אמרו לו הרי נולד והוא כמוס מעינינו (ילקוט שמות קסה).—ומצוי בספה״א: יהי רצון שיפתח הקב״ה לבך לתורה בפתחו של אולם וכל מה שישמעו אזניך יהיה כמוס בלבך (תבו׳ הגה׳, כ״י גני׳, גנזב׳ 283).—ואמר הפיטן: בכבוד לשבח אז הוטל שבוע וזר ירבוד, כמוס ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע״ג, עבודה). יקומם מחה וזכרם בטל, יקר כעסם כחול וכאבן נוטל, יזורבו צצמתו בחרב וחם טל, כמוס גפר ולוויו מכל נוטל, כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל (ר״א קליר, אהגרה). תתן להבהב נותצי פניניך, תקרא לשכרם כוס כמוס בפנך, תבא כל רעתם לפניך (הוא, קינות, בכת סורו מני). תקרא תגלה יום כמוס בלב, והטיבה לנו להסיר מנו מגנת לב (הוא, איכ׳ אבפתו). פללתי לנורא ואיום, ראות כמוס יום (מבול׳ בר׳ קלוני׳, אפיק רנן). ירח אשר לא פענח לראשונים, כמוס לצפון הדשים וגם ישנים, לראש הושם לארבעה ראשי שנים (בכת החדש, אדון מקדם).—ואמר המשורר: סיג האויל כמוס בלבם ואת כסף אמונים מלבות הגו (רמב״ע, דיואן ג, כ״י בודל׳). — ועב׳ ועתי׳: גדרת רקיע וכמסת חצי מים ומפירותם עבים יהשרו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת). הלא טוב לו כמס ספריו בקברים (דונש על מנח׳, לדורש החכמות). חקר תבונות שכל סוד סתריה גלה ונפזרת שמה מאוספה, שלל שלליה וכמס באוצרותיו ובטח במחמדי זהבה וגם כספה (רשב״ג, מי זאת). והמדע בראש דרכי אלהים והאל ממאור כח כמסו, ושמהו במו מלך עלי כל וכתב שם יקותיאל בנסו (הוא, כתר מהחלי). אל תחמוד איש כמס חיל וכחול הים קנין קוה (רמב״ע, תרפ״ב ט). בשמי ערוגות זרחו אבן ידי צפון צפוני מרקחיהם שסו, ריח אבק רוכל והרוח כמו רכיל בסודיהם אשר כמסו (הוא, עיני ענוים, כ״י בודל׳). והלך על נתיב מרי כאישיו וגלות תוך בתוך לבב כמסתם (הוא, הללמוד מהזמן, בס). כסף וזהב לרוב כונסת, מוציאה קימעא והרבה מכנסת, ואבני נזר באוצרותיה כומסת (תבב״ן כח). וביום הכפורים מחשבת רעה יכמוס, ועון פלילי עליו יעמוס (עמנ׳, מחבר׳ כה). כל זה כמס, ועל הגמלים עמס (ספר המוסר לר״ז בן סעד׳ יט, כ״י תימנ׳). מי שהעלים את הכמתו ובתוך לבו יכמסנה מה תועלתו כי לא למד ממחשבה העליונה (בס א).

—נִפע׳, נִכְמַס,—שנכמסוהו: יי׳ מה אדם גו נרפש ונרמס, מלא תוך ומרמה וגם און וחמס, כציץ נובל יצא וחם השמש ונמס, אם תפקוד עליו עונו הנכמס, אפך וגם קצפך איך ישא ועמס (רבב״ג, יי׳ מה אדם). טפלו שקר ונתנם למרמס, טרדום למדחפות אנשי חמס, יצאו מארצם וקץ חורתם נכמס, ישבו בגוים והיו למס (רגמ״ה, בלית׳, איה כל). תגאל נפשי מתוך וחמס, שוב ידיד נכמס, אל תוך גן נחמס (ר״י נגארה, יהכל אב).

—הִפע׳, הִכְמִים,—כמו קל: הגיגו ציינם והגוום בל ימוטו לעולם, והכמים אור החמוש לנוצרי חימוש שיכלם (ר״ד בן יבי, מחז׳ ויטרי, הקדמה בתודה).

[1]) רק עברית וארמית.

א.כמר[1]), ממנו א.כֹּמֶר, כְּמִירָה, כַּמִּירוּת.

א.כָּמַר[2]),—קל לא נהוג בספרות הקדומה.

—נִפע׳, נִכְמַר, נִכְמְרוּ,—נכמרו רחמיו, נתעוררו ונתחממו, erregt w.; être ému; be moved: וימהר יוסף כי נִכְמְרוּ[3]) רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות (ברא׳ מג ל). ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נִכְמְרוּ רחמיה על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו).—ונהוגמין: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נִכְמְרוּ נחומי (הוש׳ יא ח).

[1]) במשמ׳ ששרש זה משמש בעברי׳ אין לו חבר בשאר הלשונ׳ האחיות אלא בארמ׳. ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) בכונת פעל זה אין ספק, אך משמ׳ העקרית לא נתבררה וכמו״כ לא ידוע חבר לו בשאר הלשונ׳ השמיות. השרש כמר בערב׳ אינו משמש במשמ׳ קרובה לזו. בסור׳ יש לו משמ׳ שחור, עצב, שאין ענין לכאן. ואולי יש לדמות לו הפעל ח׳מר a) בערב׳, שממנו השם ח׳מיר b), שהוא שאור, וח׳מר ליין, ומשמ׳ העקרית בענין תסיסה. וגם בארמ׳ ועברי׳ יש שארית משרש זה בהמלים חמירא לשאור, חמר ליין, והפעל יחמרו מימיו, וצריך להניח כי חלק מהשרש השמי הקדום ח׳מר נתרכך בעבר׳ וארמ׳ לחמר וחלק ממנו נתקשה באלו שתי הלשונות לכמר.

a) خمر b) خمير

—ובמדר׳: אחר ימים חלה הבן אמר בבקשה קראו לאבי שיראני באו ואמרו לאביו מיד נכמרו רחמיו עליו ועלה אצלו (מד״ר במות מו).—והלב נִכְמַר, ואמר הפיטן: לבן הגר נבל ולבו לא נכמר ואבי לא נשמר ולהם נתן לו (כנף רננים, אליכם ההרים).

—קל, ״כָּמַר, יִכְמֹר, כְּמֹר,—כָּמַר רחמיו, עשה שיִכָּמְרוּ: זכות עקוד מור, אין רחמים לכמור, ולעף בשר המור (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן). צדקות לגלגל כמור נחומים, לפניך תבא מדת הרחמים (סליח׳ ערב ר״ה, תפלה תקח). — וגם במליצה הפשוטה: ולי היה נאה לכמור רחמים על בני יותר מכם ולמה יכמרו רחמיכם עליו יותר מרחמיי (יוסיפון, פרק לג).

—הפע׳, ״הִכְמִיר, — הכמיר רחמי פלוני, עשה שיִכָּמְרוּ רחמיו: אנא זכור בן הכמיר רחמי אב באמירות שנים, הנגהו גוים שנים ולאמים שנים (הושע׳ ב סכות, אנא אל אחד).—ובמליצה פשוטה: כי זה ההקוי יכמיר רחמי הנפשות ויעוררם (מאור כפר הכירים לאריסטו כז).

ב׳ כמר[1]), ממנו ב׳ כָּמַר.

ב׳ כָּמַר, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נִכְמַר,—נכמר העור וכדומה, נעשה עמ׳ק, מפני רעב, וכדומה, .einfallen (Wangen u. d. g.) ; dev creux (joues etc.) ;bec. hollow (cheecks): בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נִכְמָרוּ[2]) מפני זלעפות רעב (איכ׳ ה י׳).—ואמר המשורר: אש תאוה להט קרבינו ועורנו כמו תנור ביום נוד נכמרו[1]), לא אשכחה יום זממו להלך ורחמינו עליהם עת פנותם נכמרו (רמב״ע, תרשיש ז נה). אמרו הים אני אם תנין ומילדי ענקים או כבן מנות, העור הלא נכמר ובלה השאר גם עששה עצם וסף המות (הוא, עד אן בגלות, כ״י כולל׳).—*ובנין וכדומה, נהרס ונפלו שבריו פנימה:

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) י״ג נכמר. ובמשמ׳ פעל זה נפלגו דעות הקדמוני׳ והחדשים. רובם פרשוהו מענין חם, שרפה, יבש וכדומה. ואמר ריב״ג ז״ל: ואמא עורנו כתנור נכמרו פמענאה האג׳ת אי יבשת לא ה׳ארת והד׳ה אללפט׳ה מתצרפה פי אלעבראני פי הד׳יין אלמעניין אעני פי אלת׳וראן ואליבש כתצרף אלהיג׳אן פי אלערבי פיהמא פאן אלערב תקול האג׳ אלדם אי ת׳אר ותהרכ וכד׳לכ אלפחל ואלשר כמא קאל אלעבראניון כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו ניחומי ותקול אלערב האג׳ אלבקל אד׳א יבש כמא יקול אלעבראניון עורנו כתנור נכמרו אי יבשת וג׳פת פאלמד׳הב פי עורנו כתנור נכמרו כאלמד׳הב פי צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ ואלמתרג׳ם מחתאג׳ אלי מערפה מת׳ל הד׳א אלאשתראכ בין אללע׳את חתי תכון תרג׳מתה מבניה עלי אצול אלפצאחה מות׳קה עלי דעא׳ם אלבלאע׳ה, ע״כ, ובעבר׳: אבל עורנו כתנור נכמרו ענינו האג׳ת (בערב׳) ר״ל יבש ולא ת׳ארת (בערב׳, ר״ל המו), וזה הלשון משמש בעבר׳ באלה שתי המשמע׳ ר״ל במשמ׳ המה ויבש כשמוש הפעל היג׳ בערב׳ בשתיהן והוא שהערב ואמרו האג׳ אלדם, שר״ל המה והתנועע וכמו״כ הזכר וכדומה כמו שיאמרו העברים כי נכמרו רחמיו יחד נכמרו נחומי ויאמרו הערב האג׳ אלבקל כשהוא (הצמח) יבש כמו שיאמרו העברים עורנו כתנור נכמרו כשהוא יבש ונתקשה. והטעם בעורנו כתנור נכמרו כטעם בצפד עורם על עצמם. והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה. רש״י: נתחממו. ראב״ע: כמו יבערו ויקדו. תרג׳ הארמי במשמ׳ שחור: משכנא היך תנורא אתקדרא, ע״כ, ובן רד״ק, וקצת החדשים. ר״י קרא: נקבץ העור ונכווץ קמטין קמטין כאלו נשרף בתנור אש. ע״כ. וכך קצת החדשים. כ״ז מעיד שהדמיון נכמר כתנור במשמ׳ הללו ביחס לפעולת הרעב על העור איננו טבעי. ומלבד זה יש עוד להתבונן להדבור הזה בעצמו נכמר כתנור שהשתמשו בו בגמ׳ ירוש׳ בהמאמר המובא בפנים בענין הבנין שנהרס ונפלו אבניו. בדבר אמתת הנוסחה אין לפקפק, כי מלבד שכך הוא בכל הספר׳ גם עצם זרות דבור זה להענין המדבר עליו שם מוכיח שאין כאן שום שבוש וטעות, וכמו״כ שאין זה דבור בדוי מבעל המאמר ולא השתמשות במליצת הכתוב, כי לא יעלה על דעת אדם להשתמש במליצה נכמר כתנור במשמ׳ נשרף או השחר או נתקמט לענין בנין שנהרס ונפלו אבניו. על כרחנו אנו צריכים להניח, כי הדבור הזה נכמר כתנור היה נהוג בלשון סומן קדום לענין שבירה ונפילת השברים באיכות מיוחדה. והנה התנורים העתיקים בזמנים הקדומים, לפי מה שנראה משארית התנורים שנמצאו בהחפירות בא״י, היו עשוים כעין שפופרת רחבה של חרס שקועה בחפירה באדמה, ואם מפני סבה מהסבות נשברו הדפנות של חרס לא יכלו השברים לפ׳ל לחוץ מפני כתלי החפירה ונפלו לתוך השפופרת. ולכן יכלה שבירת התנור להקבע לדמיון לכל שבירה שהשברים נופלים לא לחוץ אלא לתוך הדבר שנשבר פנימה, ואין ספק בדבר כי זו היא משמ׳ העקרית של הדבור נכמר כתנור, לפי השמוש בגמ׳ ירוש׳. ואח״כ השתמשו בו בהשאלה בענין הגוף, עור הפנים וכדומה, כשנהיו בו מקומות עמקים כמו נקרות, כאלו נכמר כתנור. והנה, אין למשמ׳ זו להשרש כמר דמיון בשאר הלשונות השמיות, אם לא שנדמה לו הפעל האשורי כַּמָר במשמ׳ הפיל ארצה. עכ״פ השמוש התלמודי והשמוש המקראי יחד עושים פרוש זה לודאות גמורה.— [1]) מהפעל להט נראה כי כונת המשורר בהפעל נכמרו מענין שרפה.

תני (על מה שנאמר במשנה (ב״מ י א) הבית והעליה של שנים שנפלו וכו׳ רואין אילו אבנים ראויות להשתבר וכו׳) נכמר כתנור העליונות ראויות לישבר נפל לחוץ התחתונות ראויות לישבר (ירוש׳ ב״מ י יב ג).

ג. **כמר**[1]), ממנו כֹּמֶר, *כּוּמָר, ג. ״כָּמַר, ״כְּמָרִיָּה, ״כְּמֶרֶת.

כֹּמֶר[2]), ב״ז, מ״ר כְּמָרִים, — כֹּהֵן, בפרט כהני קצת אלילי הגוים, heidn. Priester; prêtre païen; heathen priest : והשבית את הַכְּמָרִים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר[3]) בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (מ״ב כג ה). לעגלות[4]) בית און יגורו שכן שמרון כי אבל עליו עמו וּכְמָרָיו עליו יגילו (הוש׳ י ה). ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הַכְּמָרִים עם הכהנים (צפ׳ א ד). — *וכוּמָר : רבי יהושע אומר (יתרו) כומר היה (מכי׳ יתרו א). הקבר והגשר שאין להן בית דירה ובית עבודה זרה שאין לו בית דירה לכומרין (תוספתא ערוב׳ ו ד). כלים (של עבודה זרה) המשתמשות בהן ובגופה גנבום כומרים ומכרום הרי אלו מותרין (בב ע״ז ז יב). ויהונתן בן גרשום בן מנשה וכו׳ כומר היה לע״ז והאריך ימים (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד). אם היה כומר אסור (למכור לו לבונה) רופא מותר (בב ע״ז א לט ד). ע״ז שהיה לה גינה (ומרחץ נהנים מהם) בטובת הכומרין ושלא בטובת הכומרין (בס ד לט ד). על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת ע״ז (מד״ר בראש׳ סה). אמרו רבותינו יתרו כומר היה לע״ז וראה שאין בה ממש וכו׳ וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כומר אחר עמד והוציא כלי תשמישי ע״ז ונתן להם הכל (בס שמות א). בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה וכומרין הרבה כולן מתקבצין בבת אחת ואנו אין לנו אלא ה׳ אחד ותורה אחת (בס במד׳ יח). יתרו לא כומר של ע״ז היה וכיון שבא לפתחו של הקב״ה קיבלו (פסיק׳ רבתי לה). — ומשל : הך[5]) האלהים ויבעתו הכומרים (מד״ר שמות ט). הכומרים[1]) גנבו אלהים מי נשבע בו ומי יקריב לו קרבן (בס בראש׳ כו). — ומצוי בסהמ״א ככנוי לכהני אוה״ע גם של כנסת הנוצרים : כשראה המלך כן אמר אל כּוֹמֶר של מלך אדום ואל הישמעאלים לכו אל אהליכם וכו׳ ולמחר שלח המלך בשביל הכומר ואמר לו וכו׳ (מכת׳ מלך כוזר לחסדאי). וישאלו אותם על דבר הכומרים בני גוין (מסע׳ ר׳ בנימין 80). וימסרו ספר המדע והמורה ביד הכומרים וגדולי הגלחים והצעירים (מכת׳ בני חסדאי לקהל׳ קטלוניא). שקבלו (אומות הנוצריות) אמונת ישו הנוצרי ע״י כומר אדומי (חזוק אמונה לר״י בר״א א ד). הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים והכומרים והגלחים (גולת ר״י א״ת, דרך טוביה). וכבר נהגו הכל להעלות מס קרקעות לגלחים וכומרים (בו״ת רבב״א קסד). אם יש פיוט שעשה גלח או כומר לשבח לע״ז (ספר חסיד׳, תתקמ״ח). מעשה היה והביא גוי הלוק וכו׳ השליך החלוק באש ולא נשרף אמרו הגלחים והכומרים ליהודים הרי תדעו כי יש קדושות בחלוק (בס, תתר״ט). ואדוני האמונה פיפיור וההגמונים חכמים גלחים וכומרים (מכת׳ ריכלין למז״ט בוגיטו, גלן 9, 529). איש נורא מאד יאהאן רייכלינוס שהדפיס ספרים בידיעה זו וזולתם עוד רוב ידועים לי ולך מכומריהם ואחרים המעיינים בזוהר (ר״א מודינא, ארי נוהם ב). שבתחבולה זו הכומרים היונים מדליקים נרותיהם בבית טעותם (מעבר יובק, יסו״ע ב).

ג. ״**כָּמַר**, — קל לא נהוג.

— התפ׳, ״הִתְכַּמֵּר, — עשה א״ע כֹּמֶר: אין לך אלא כומרים שמתכמרין ומסרסין עצמן מלהוליד (ספר גלחון יבן).

ד. **כמר**[2]), ממנו מִכְמָר, מִכְמֹר, מִכְמֹרֶת, מִכְמֶרֶת, ד. *כָּמַר.

ד. ***כָּמַר**, פ״י, עת׳ יִכְמֹר, — שם בנהר וכדומה מכמרת לצוד דגים, Netze ausbreiten ; étendre des filets; lay nets : מעשה בשנים שירדו לכמור מכמורת לירדן (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד).

— פע׳, *כִּמֵּר, מְכַמֵּר, — כמו קל כָּמַר : אמר ר׳ מעשה בשנים שהיו מכמרין מכמרות בירדן (תוספתא יבמ׳ יד ו).

ה. ***כמר**, ממנו *כֶּמֶר, *כֹּמֶר, ה. *כָּמַר.

---

[1]) לא נתברר משמ׳ העקרית של שרש זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) כבר אמר רד״ק שהשם הזה נסתעף ממשמ׳ שחור שהשרש כמר משמש בו בסור׳, מפני שהיו הכמרים לבשים שחורים, וכן ר״י אברבנאל. וקצת החדשים אמרו שהסתעף מן משמ׳ נפילה ששרש זה משמש בו באשור׳, ובל זה ספק. — [3]) י״ג ויקטרו. — [4]) יש מגיהים הגהות מתחלפות. — [5]) גוף המשל בארמ׳ : מחי אלהיא ויבעתון כומריא. — [1]) גוף המשל בארמ׳ : כומרייא גנבו אלהיא מאן מומי ביה או מאן מקרב.

[2]) לא נתברר בדיוק מקורו. יש מדמים לו השרש

***כֶּמֶר**[1], כֹּמֶר, ש״ז, — פרי בסר שלא נבשל על האילן וַשמוהו באדמה שיתבשל כל צרכו, Frucht gereift in der Erde ; fruit mâturé dans le sol ; fruit mautered in the ground : כִּכֶּמֶר[2]) הזה של ענבים שהוא זב מאליו (ירוש׳ ברכ׳ כ ד:). כ ו מ ר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב (יבמ׳ לז.). על ה כ ו מ ר של זיתים וכו׳ על ה כ ו מ ר של ענבים (ב״מ עד.). — ובסהמ״א : שנתבשלו ב כ ו מ ר לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות ומתבשלות (רמ״י יבע׳ לד ד). ואשבב כאבן דומם, ונפשי תאבל ותשומם, טוב אעשה דבר, שפתותי ידובבו בקבר, ואהיה כענבים ב כ ו מ ר, והלכה בשמי נאמר (הקד׳ נודע ביהודה).

ד. ***כָּמַר**, פ״י, עת׳ יִכְמֹר, — כָּמַר ענבים או זיתים וכיוצא בזה באדמה, שׂם בסר באדמה כדי שיבשלו : לא היו בוצרים ענבים וכ ו מ ר י ן אותן אלא בוצרין אותן ודורכין אותן מיד (תוספתא מנח׳ ט י). תמרין פגין שאין נכשרין לאכילה כלל וכ ו מ ר י ן אותן בעפר להתבשל (ערוך, ערך כמר). — והשתמשו בפעל זה גם כמו פ״ע, במשמ׳ נעשה הפרי מבושל כל צרכו : לאחר מסיקתן (של הזיתים) צובר במעטן ושמנן מתאסף בתוכן ונוח לצאת ויש לו קנה להפכן בו ולבדוק אם כ מ ר ו כל צורכן ומגיען לבית הבד (רמ״י בבת קכג:).

— הפע׳, *הִכְמִיר, — כמו קל כָּמַר : הכובש השולק המולח בשדה חייב ה מ כ מ י ר[3]) באדמה פטור (מעש׳ ד ה).

— ובהשאלה, הִכְמִיר קנאתו בלבו, שמר אותה טמונה בלבו עד שתגמל : קנאתך הנעדרת בקרב לבבך ת כ מ י ר[4]), ובחמתך על הדלים לא ת כ מ י ר (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר ח).

כמר באשור׳ במשמ׳ נפל, אך זה דחוק. עכ״פ באשור׳ נהוג השם כמר במשמ׳ רשת.

[1]) בערב׳ כִּמר a), ולפי זה היה צריך להיות בעבר׳ כֶּמֶר. ואמר אבן מנט׳ור : ואלכִּמר מנ אלבשר מא לם ירטב עלי נח׳לה ולכנה שקט פארטב פי אלארצ׳ (לבאן אלערב), ובעבר׳ : והכמר מן הבסר מה שלא ירטב (לא הגיע למדרגת רטב, שהוא תמר שבשל כבר) על הדקל אלא נפל והרטיב באדמה. — [2]) כך בקטעי כ״י הירוש׳ גני׳ מצרים הכתיב והנקוד. ובנוסח׳ כומר.

[3]) כך בכ״י וכן גרסת הערוך, ובמשנ׳ שבירוש׳ המכמר, ובנוסח׳ הדפוס המכמן, עי׳ כמן. — [4]) ובהערה שם : הראשון מענין המכמיר באדמה והשני לשון נכמרו רחמיו.

---

a) كمر

כְּמָרוּת, כומרות, ש״נ, — א) משרת כֹּמֶר : לימים נודע למלך כי הכומר זייף והמלך צוה לתלותו אלא מפני עטרת ה כ ו מ ר ו ת קמו העם על הדבר וצוה המלך לגרשו אל האיים הרחוקים (שבט יהודה יט). — ב) ארץ ממשלת הכמרים : אחר הדברים האלה גדל המלך לגונסלו וישם את כסאו על כל השרים וימנהו הגמון באלקנטרה ובכל כ ו מ ר ו ת אלקנטרה (שבט יהודה י).

כְּמָרִיָּה, ־רִיא, ש״נ, מ״ר כְּמָרִיּוֹת, — א) בית כומרים, Kloster ; couvent ; monastery : והתנה ליתן לי חבילות בגדים במשכון שהיו לו בפקדון אצל כ ו מ ר י א אחת וצוה לאנשי אותה כ ו מ ר י א ליתנם בידי לבשארצה (תשו׳ גאו׳ מו״מ קנב, בי״ת ה). האש אשר בה שרפום הבעירוהו מן הנר הגדול שהיה דולק בבית הכור ה כ ו מ ר י א הגדול של פריש לפני המזבח (מכת׳ ר׳ הלל ע״ד ספרי הרמב״ם). — ב) שם לאשה נזירה, כמו כומר לאיש : למה לא נתן (האפיפיור) כח לכומריות שתבואנה אליהן הנשים להתוודות (ספ׳ נלחון יבן). שכומרייא אחת היתה ובתוכה כ ו מ ר י ו ת כולן בתולות וכו׳ ואמרו כל שאר הכומריות לא זינתה אחותנו (שם). וטרם נחליט המאמר נעמידנה במקום המשתמר עם ה כ ו מ ר י ו ת הצנועות אשר לא יעבור אדם שם וכו׳ וההגמון צוה להוליך את האשה ההיא אל בית הכומריות היותר כבודות לפי הדת ההיא והיותר נבדלות מאדם מכל ה כ ו מ ר י ו ת כי המה סגורות ומסוגרות לבלתי בא שמה שום איש וכו׳ ויהי בעת לכתה היו עמה ז׳ גויות וב׳ ערלים ללותה אל בית ה כ ו מ ר י ו ת הנז׳ ותהי שם כל היום (תשו׳ מהר״י קולון קס).

כַּמְרִיר[1]), ש״ז, מ״ר כַּמְרִירִים, — ענגה כבדה, שחורה, מקדרת את השמש, עם רעמים וברקים : היום ההוא יהי השך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה יגאלהו השך וצלמות תשכן עליו ענגה יבעתהו כַּמְרִירֵי[2])

---

[1]) עי׳ בהערה לקמן. — [2]) השבעים קראו כנראה מארי ותרגמו במשמ׳ קללה, כמו אררי יום בפסוק ח׳ שבפרשה זו. ולזה נוטה גם דעת קצת ההדשים. אך רוב הקדמונ׳ ראו במלה כמרירי מלה מרירי עם כ הדמיון ופרשו במשמ׳ מר. כך תרגום : היך מרירי יומא, ע״כ, וכך שאר הקדמונ׳, עי׳ ערך מריר. אבל אין לכף הדמיון מקום כאן לפי סדר מליצת הכתוב. קצת החדשים הגיהו כמרי, וכדומה, אבל אין זה מניח הדעת. ואולי באמת עקר הנוסחה היתה אררי יום, אבל לפי הנוסחה של המסורה, שלענין שמוש הלשון היא העקר, כמו שכבר העירותי כמה פעמים, הפרוש האפשרי האחד הוא כדעת רלב״ג, שנחליט שהמלה

יום הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה (איוב ג ד-ו).

·כְּמָרִית, ש"נ, — כמו כמריה: ובלבד מ כ ו מ ר י ת אחת אחות אדונינו הקיסר (מכת' ריכלין למו"ע בוגיטו).

·כְּמֹרֶת, ש"נ, מ"ר כמרות, — כמו הקודם: ותחשבו כי תייאגט ה כ ו מ ר ת נבראה מגופו (תולד' אלכסנדר 39). אם תחלה אחת מהכומרת רשאי הרופא להכנס לשם על פי ההגמון ולא אחר (תבו' מהר"י קולון קס). אין לפקפק ולומר שתאסר (האשה) מפני היהוד שנתיהדה בבית האחיות ה כ ו מ ר ו ת ושהתה שם קצת (שם). יכולה (אשה יהודיה) ללבוש בגדי כ ו מ ר ת כדי שיהיו (הגוים) סבורים שהיא כומרת ולא ישכבוה (ר"י עמדין, בית מ"ע, בשם ספ' חסידים).

כמש[1]**),** ממנו *כָּמַשׁ, *כָּמֵשׁ, *כְּמֶשֶׁשׁ, ·כְּמִישָׁה.

***כָּמַשׁ**[2]**),** פ"ע, עת' יִכְמַשׁ, — כָּמַשׁ העלה, נהיה כָּמֵשׁ: מניחן עליו עד ש י כ מ ו ש ו ופודה אותן במוצאי שבת מיד (ירוש' מע"ש ד נד ד). אבל אם ירדו גשמים וצמחו זרעים והזרו ושנו כלומר כ מ ש ו מתריעין עליהן מיד (ר"ח תענ' יט.).

—נפע', *נִכְמַשׁ, — כמו הקל, נהיה כמוש: שושנת העמקים ולא כשושנת ההר שנוחה ל ה כ מ ש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (מד"ר בה"ב, אני חבלנת). ויין צמוקים בין ש נ כ מ שו (הצמוקים) בגפן בין שנצטמקו על ידי החמה או על ידי האור (הבודרהם, מעל' לשבת).

—נתפ', ·נִתְכַּמֵּשׁ, — כמו נכמש, במשמ' נקמט, גם בבגד וכדומה: ומתקבץ הבגד פי' י ת כ מ ש ונראה קמטין

במירירי איננה מלה מרירי עם כף השמוש לדמיון אלא שהכף בה היא שרשית והמלה בעקרה היא כמריר בפ"פ הרוקה או פתוחה כמו סגריר, ופרושה לפי הענין הוא מחזה ממחזות הטבע שמבעתים את האדם, ולפי האמור קודם לו: יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה, רגלים לדבר כי גם כמריר הוא דבר בעין אלה, והסכימו לזה רוב החדשים ואמרו כי נגזרה המלה כמריר מן כמר בסור' במשמ' שחור, ואמרו כי הכונה בכמריר היא לקוי החמה, אך הואיל ולזה שמש בעבר' הקדומה שרש אחר, והוא קדר, לכן יותר נראה לפרש כמריר במשמ' עננה כבדה שחורה בפרט ברעמים וברקים שזה היה מטיל אימה על האנשים בימים הקדומים.

[1]) בערב' כמש a).

[2]) בערב' תַכַּמַּשׁ b) ממש במשמ' זו בענין עור הפנים, הבגד, וכדומה.

---

a) كمش b)

קמטין (ר"ח שבת קמ.).

—פע', ·כִּמֵּשׁ, מְכַמֵּשׁ, — קִמֵּט: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים ומשימין בו את העץ ומכניסין את העור בין כל חריץ וחריץ ו מ כ מ ש י ם אותו והוא רטוב מכאן ומכאן עד שעושין בו דמות שי"ן שיש לה שלשה ראשין מימין (רמב"ם, הלכ' תפלין ג ב).

***כָּמֵשׁ,** ת"ז, מ"ר כְּמֵשִׁים, — כמו כָּמוּשׁ: בחזרת וכו' ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין כ מ ש י ן[1]) אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין (פסח' כ ו). —

ולנק' ·כְּמֵשָׁה, כמישה: מעשה בלפת שהביאו למחוזא יצא רבא וראה שהיא כ מ י ש ה אמר זו ודאי מאתמול עקרוה (הלכ' פסוק' לר"י גאון, יו"ט).

·כֶּמֶשׁ, ש"ז, — בהמ"פ מן כָּמַשׁ: את נטעי חמת כ מ ש, תטריף לאסוף בר בפלוס גמש, מים נזל בנטפי אמש, וכאור בקר יזרח שמש (ר"א קליר, גשם, יפתח ארץ).

א. **כֵּן**[2]**),** — מלת הדמיון; תורה דמיון בין שני מעשים ודברים, so, also; ainsi; so, thus: ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וכו' ויהי כֵן (בראש' א ו-ז). מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת וכו' ויעש יעקב כֵּן וימלא שבע זאת (שם כט כז-כח). אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם וכו' ויעשו כֵן (שם מב יט-כ). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם וכו' ויעשו כֵן בני ישראל (שם מה יט-כא). ויעשו כֵן חרטמי מצרים בלטיהם (שמות ז כב). הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כֵּן משה לעיני זקני ישראל (שם יז ו). דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ויעש כֵּן אהרן (במד' ח ב-ג). ואם לא תעשון כֵּן הנה חטאתם ליי' (שם לב כג). לא תעשון כֵן ליי' אלהיכם (דבר' יב ד). ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה-כֵן גם אני לא תעשה כֵן ליי' אלהיך (שם ל-לא). ויאמר שר צבא יי' אל יהושע של נעלך מעל רגלך וכו' ויעש יהושע כֵּן (יהוש' ה יה). ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה ויעש להם כֵּן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום (שם ט כה-כו). ויאמר יהושע פתחו את פי המערה והוציאו אלי את

---

[1]) כך בכ"י כמברידש, ובמשנ' שבירוש' כמושין, ובנוסח' הדפוס יבשין.

[2]) מן אות הרמז כ כמו בהמלה כה, כך, ככה, עם אות נ, כמו במלת עדנה, להלן, וכדומה.

חמשת המלכים האלה מן המערה ויעשו כן ויציאו אליו את חמשת המלכים (שם י כב-כג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך ויעש כן (שופט׳ ו כ). אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וכו׳ ויהי כן (שם לז-לח). ויעש אלהים כן בלילה ההוא (שם מ). אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו וכו׳ ויעשו כן בני בנימן וישאו נשים למספרם מן המחללות (שם כא כא-כג). ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה (ש״א ו י). ויאמר דוד לא תעשו כן אחי (שם ל כג). אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל (ש״ב יג יב). יי׳ אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן (שם טז י). לא נעשה כן (ככל מה שכתוב שם ע״ד כסא שלמה) לכל ממלכות (מ״א י כ). ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרוש את יי׳ מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן (שם כב ח). וכל הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח (שם יב). תפתה וגם תוכל צא ועשה כן (שם כב). אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן (כמו שבקשת) ואם אין לא יהיה (מ״ב ב י). הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל ויהי לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת (שם ז יט-כ). ויעש כן הלך ערום ויחף (ישע׳ כ ב). הנבאים נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם ועמי אהבו כן ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה לא). וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן (אסת׳ ב ד). ועשה כן למרדכי היהודי (שם ו י). מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (שם ז ה). ויאמר המלך להעשות כן (שם ט יד). מגיד דברו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום (תהל׳ קמז יט-כ). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם וכו׳ ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים (נחמ׳ ה טו). ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם (דה״א יג ד). — והמלה כן לפני הפעל: ויאמרו כן תעשה כאשר דברת (בראש׳ יח ה). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (שם לד ז). וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים (שם נ ג). כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). ושמרתם את משמרת יי׳ ולא תמותו כי כן צויתי (ויקר׳ ח לה). כן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד׳ ט טז). ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יי׳ אל עבדיך כן נעשה (שם לב לא). עיניך הראת את כל אשר עשה יי׳ אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה יי׳ לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה (דבר׳ ג כא). כן (כמו סיסרא) יאבדו כל אויביך יי׳ (שופט׳ ה לא). ויאמר אליהם (גדעון) ממני תראו וכן תעשו (שם ז יז). ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הבחורים (שם יד י). ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים (ש״ב יג יח). ויאמר אמן כן יאמר יי׳ אלהי אדני המלך (מ״א א לו). ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (שם ב ז). לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה כי כן צוה אתי בדבר יי׳ לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים (שם יג ח-ט). והוא לא כן ידמה (כמו שכתוב שם קודם) ולבבו לא כן יחשב (ישע׳ י ז). וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כן אהבתם בני ישראל (עמו׳ ד ה). כה אמר יי׳ כן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה (יחזק׳ יא ה). ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (שם לג י). כן (כמו שכתוב שם למעלה) אזמרה שמך לעד (תהל׳ סא ט). הנה כי כן (כמו שנאמר שם) יברך גבר ירא יי׳ (שם קכח ד). כן (כמו שנאמר שם) ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסת׳ א ח). כי כן ימלאו ימי מרוקיהן (שם ב יב). — כ... כן, כאשר... כן: ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה (בראש׳ ו כב). ויהי כאשר פתר לנו כן היה (שם מא יג). ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו (שמות כה ט). כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (ויקר׳ כד כ). כאשר יחנו כן יסעו (במד׳ ב יז). כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם כן תאבדון (דבר׳ ח כ). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (שם יב כב). כאשר שש יי׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך (יהוש׳ א יז). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל (ירמ׳ ב כו). כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם (שם ה יט). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (שם כז). כהקיר בור מימיה כן הקרה רעתה (שם ו ז). כאשר ידבק האזור אל מתני

איש כֵּן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (שם יג יא). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כֵּן ינצלו בני ישראל (עמו' ג יב). כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כֵּן מראה הנגה סביב (יחזק' א כח). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כֵּן אשפט אתכם (שם כ לו). כאשר קרא ולא שמעו כֵּן יקראו ולא אשמע (זכר' ז יג). כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כֵּן אושיע אתכם והייתם ברכה (שם ח יג). כאיל תערג על אפיקי מים כֵּן נפשי תערג אליך אלהים (תהל' מב ב). כאשר שמענו כֵּן ראינו בעיר יי' צבאות (שם מח ט). כשמך אלהים כֵּן תהלתך (שם יא). כאש תבער יער וכו' כֵּן תרדפם בסערך (שם פג טו-טז). אל תאמר כאשר עשה לי כֵּן אעשה לו (משלי כד כט). כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו כֵּן הנחלתי לי ירחי שוא (איוב ז ב-ג). כמות זה כֵּן מות זה (קהל' ג יט). כל-עמת שבא כֵּן ילך (שם ה טו). —כַּאֲשֶׁר... כֵּן... וְכֵן, במשמ' בה במדה: וכאשר יענו אתו כֵּן ירבה וְכֵן יפרץ (שמות א יב). כרבם כֵּן חטאו לי (הוש' ד ז).—ויש שהמלה כַּאֲשֶׁר היא נשמעת בכה ואינה כתובה בפרוש: אכן בגדה אשה מרעה כֵּן בגדתם בי בית ישראל (ירמ' ג כ). היחתה איש אש בחקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כֵּן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה (משלי ו כז-כט). אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך כֵּן דעה חכמה לנפשך אם מצאת (שם כד יג-יד). כלה ענן וילך כֵּן יורד שאול לא יעלה (איוב ז ט). היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים עדנו באבו לא יקטף ולפני כל הציר ייבש כֵּן ארחות כל שכחי אל ותקות חנף תאבד (שם ח יא-יג). — ודמיון בין שני שמות: כשושנה בין החוחים כֵּן רעיתי בין הבנות כתפוח בעצי היער כֵּן דודי בין הבנים (שה"ש ב ב-ג). כעיני שפחה אל יד גברתה כֵּן עינינו אל יי' אלהינו (תהל' קכג ב). כחצים ביד גבור כֵּן בני הנעורים (שם קכז ד). כחמץ לשנים וכעשן לעינים כֵּן העצל לשלחיו (משלי י כו). כקול הסירים תחת הסיר כֵּן שחק הכסיל (קהל' ז ו).—ובין שֵׁם ופ׳על: וכפרשים כֵּן ירוצון (יואל ב ד). כדרכינו וכמעללינו כֵּן עשה אתנו (זכר' א ו). כציץ השדה כֵּן יציץ (תהל' קג טו). כי כמו שער בנפשו כֶּן-הוא (משלי כג ז).—ובתו"מ: שלשה שאכלו כאחד אינן רשאין להלק וכן ארבעה וכן חמשה (ברכ' ז ד). תבואה שעלו בה ספיחי אסטים וכן מקום הגרנות

שעלו בהן מינין הרבה וכן תלתן שהעלה מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (כלא' ב ה). הפגים מזוריהו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות (שבי' ד ז). אמר רבי אלעאי שמעתי מר"א אפילו היא כבית כור וכן שמעתי ממנו אנשי חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכנים ומלהוציא לו אבל להם מותר וכן שמעתי ממנו שיוצאין בעקרבנין בפסח (ערוב' ב ו). מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יו"ט ונותנן ללקוחות ביו"ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי המדות וחכ"א אף בחול עושה כן מפני מצוי המדות (ביצ' ג ח). כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וכו' ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי (ר"ה ב ג). סדר תעניות אלו האמור ברביעה הראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד (תענ' ג א). ירדו (גשמים) לצמחין וכו' אבל לא לבורות לשיחין ולמערות מתריעין עליהן מיד וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו' וכן עיר שיש בה דבר או מפולת (שם ב-ד). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור וכו' ואם אמר לבעל קורה עמוד חייב וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו (ב"ק ג ה). אמר לו רבי יהודה וכן הלכה (שם ט). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה וכו' וכן פרה שנגחה את השור ונמצא ולדה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה (שם ה א). וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר' יהושע אמר לי יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה (נזיר ו ד). (האומר לאשה הרי את מקודשת לי) על מנת שאני כהן ונמצא לוי וכו' אינה מקודשת וכן היא שהטעתו (קדוש' ב ג). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני וכן האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקדשה וכו' מקודשת לשני (שם ג א). וכשמת ר' ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות בנות ישראל אל ר' ישמעאל בכינה וכן הוא אומר בשאול בנות ישראל אל שאול בכינה (נדר' ט י). היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו (הבעל את הגט) לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת וכו'

וכן לענין קדושין וכן לענין החוב (גיט׳ ח ב-ג).— ובדבור שלילי: האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (ברכ׳ ב ד). בחליקי אגוזים אפילו תשעים ותשעה אומרים להלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר כהלכה בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד א-ב). יש במעשר ובבכורים מה שאין כן בתרומה שהמעשר והבכורים טעונים הבאת מקום וטעונים ודוי וכו׳ מה שאין כן בתרומה (ביכור׳ ב ב). רבי נהוראי אומר מניה אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב ושאר כל אומניות אינן כן כשאדם בא לידי חלי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו (קדוש׳ ד יד).—בְּכֵן, בדרך זה: ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי וכו׳ גם אני ונערתי אצום כן וּבְכֵן אבוא אל המלך אשר לא כדת (אסת׳ ד טו-טז). את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו וּבְכֵן ראיתי רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל׳ ח ט-י).—ובסדר׳ במשמ׳ א״כ: באיזה דין אדונך אם בדין אלהיך וכו׳ אם בדיני מלכות חייב אתה להרוג שכל מי שעובר שבועתו של מלך חייב להרוג בכן ענה צדקיהו הרגיני ראשון שלא אראה בדם בניו (פסיק׳ רבתי כו). —ומצוי שמוש זה בסהמ״א ובדבור. ואמר המשורר: והוא אחד ומיוחד, מלא כל הארץ כבודו, בכן יחד בלי כחד, בפחד נמתיק סודו (רמב״ע, תחנון, מתי בבג). — שֶׁכֵּן: רבי יהושע אומר (זמן קריאת השמע בשחרית הוא) עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכ׳ א ב). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו חייב שכן משא בני קהת (שבת י ג). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שם יד ד). והיכן היתה (השתחויה) יתרה כנגד דיר העצים שכן מסרת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל׳ו א). — אִם-כֵּן, עי׳ אִם, והוסיפה: ויאמר אלהם ישראל אביהם אִם-כֵּן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ וכו׳ (בראש׳ מג יא). — ובתו״מ: וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות (ברכ׳ א א). כל אדם קורא בדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך (שם ג). ר׳ טרפון אומר לא ילקטו אלא עניי כהנים שמא ישכחו ויתנו לתוך פיהם אמר לו ר״ע אם כן לא ילקטו אלא טהורים (תרומ׳ ט ב). ר׳ יהודה אומר אף אשה אחרת מתקינין לו (לכה״ג בעיוה״כ) שמא תמות אשתו וכו׳ אמרו לו אם כן אין לדבר סוף (יומ׳ א א). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך ה״ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך (כתוב׳ ט א). אמר ר׳ צדוק עד שפותחין לו (להנודר) בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום אמרו לו אם כן אין נדרים (נדר׳ ט א). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור וכו׳ וכן חיה ועוף כיוצא בהן אם כן למה נאמר שור או חמור (ב״ק ה ז). אמרו לו (לר״ש) מהו שיקרבו (שעירי יוה״כ) זה בזה אמר להם הן אמרו לו אם כן יהיו של יוה״כ קרבין בראשי חדשים (שבוע׳ א ה).—כֵּן וְכֵן, כמו כך וכך: שהודה בפני עדים שיש לפלוני אצלי כן וכן אם אמר לעדים אתם עידי יכול לומר משטה אני בך (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). ראובן טען שמעון בממון כן וכן וכפר שמעון בכל (תבו׳ הגא׳, הרכבי בלג ב). התקינו שמביאין שופרות ותוקעין בפני הנשבע ומנדין וגוזרין בפניו ואומרין אתה פלוני אם גזלתה כן וכן ואם גנבתה כן וכן ואם אתה מכזב בדבר זה ארור אותו האיש כן וכן אותן קללות ותוקעין שופרות בפניו (רב נחשון, תבו׳ גא׳ קדמ׳ מג).—בְּכֵן וְכֵן ימים, שנים, וכדומה: ביום פלוני בשבת בכן יום לירח פלוני בכן וכן שנים לבריאת עולמים (ר״י הדסי, האשכל ט).—כֵּן-כֵּן, במשמ׳ אִם-אִם: ובידי גם שטר שלישות מכבוד מע״ל גם ספר כתוב וחתום מאת הרבני... כן על חלקי בשטר ההוא כן על חמשים אדומים כו׳ הכל כאשר לכל מידו ידרשו (מא״ג, קרית ספר פז).—ולהסכמה, *כֵּן הַדָּבָר, בתשובה חיובית על שאלה וכדומה: הנודר מן הירק מותר בדלועין ור״ע אוסר אמרו לו לר״ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין אמר להם כן הדבר (נדר׳ ז א). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ור׳ יהודה אוסר אמר ר׳ יהודה מעשה ואסר עלי ר׳ טרפון בצים שנתבשלו עמו אמרו לו וכן הדבר אימתי בזמן שאמר בשר זה עלי (שם ז ו). — והמלה כֵּן בלבדה, לתשובה חיובית, במשמ׳ הֵן, ja; oui; yes :

או שאמר הערב פרעתי המלוה בפניך והלה אומר לא פרעת או שאמר לו כ ן פרעת ונתתי לך מה שפרעת (רמב"ם, מלוה ולוה כו ח). מנה יש לי בידך בודאי והנתבע אומר כ ן היה לך בידי אבל איני יודע אם החזרתי לך או עדיין לא החזרתי לך (הות, טוען ונטען ה ט). ומצוי שמוש זה בדבור ואצל הסופרים החדשים.—*שֶׁכֵּן, במשמ' יען, מִפְּנֵי שֶׁ: קטן שבא לבבות אין שומעין לו שכן[1] שביתתו עליהן (בכת יו ו). אמר לו ר' יהושע לא אם אמרת בחטאת ששינה את שמה לשם עולה שכן שינה את שמה לדבר שיש בו מעילה תאמר בעולה ששינה את שמה לשם חטאת ש כ ן שינה את שמה לדבר שאין בו מעילה אמר לו ר"א והרי קדשי קדשים וכו' יוביחו ש כ ן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלין בהן וכו' אמר לו רבי יהושע לא אם אמרת בקדשי קדשים וכו' ש כ ן שינה את שמן לדבר שיש בו איסור והיתר תאמר בעולה ששינה את שמה לדבר שכולו היתר (זבח' ז ו). אם אמרת בחולין (שאסר בו בשר בחלב) ש כ ן אסר מליקה בחולין תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין (מכי' משפט' כ). החטים והזונין אינן כלאים זה בזה וכו' שכן מקומות מקיימין אותן ליונים (ירוש' כלא' א כו ד). מכיון שקיפלה (את המטלית) לא טהרה שכן שמשים אומנין רוצין בקיפולה (בס שבת כ ד ד). אין שינה עראי וכו' ש כ ן אדם משתקע בתוך שנתו א"ר אילא ש כ ן אדם ישן קימאה ודייו (בס סוכ' כ נג.). מה למזון (שטעון ברכה אחריו) ש כ ן נהנה ומה לתורה (שטעונה ברכה לפניה) שכן חיי עולם (בבלי ברכ' כא.). שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין החייטין ש כ ן הדיוט תופר בדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין ש כ ן הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד (מו"ק יג.). מה לפיו (שמחייבו שבועה) ש כ ן מחייבו קרבן תאמר בעדים שאין מחייבין אותו קרבן (ב"מ ג:). מצא כלי טמון באשפה נוטל ומכריז ש כ ן דרך אשפה ליפנות (בס כה:). מה לשור (שאוכל בתלוש) ש כ ן אתה מצווה על הסיפתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על הסיפתו (בס פח:). המקייב קוצים בכרם ר"א אומר קדש וכו' ש כ ן בערביא מקיימין קוצים בשדות לגמליהן (ב"ב קנו:). מה לחרש (שאסור לקללו) ש כ ן חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין ש כ ן גדולתן גרמה להן (סנה' סו.). מה ליוצא דופן (שמותר להדיוט ואסור לגבוה) ש כ ן אינו קדוש בבכורה (מנח' ו.). מה לאדם (שמציל בבלוע אעפ"י שמטמא מחיים) ש כ ן צריך שהייה בבית המנוגע תאמר בבהמה שאינה צריכה שהייה בבית המנוגע (חול' עא:). מה לאמו (שנאסרה עמו בבשול) ש כ ן נאסרה עמו בשחיטה תאמר בפרה שלא נאסרה עמו בשחיטה (בס קיד.). מה לזכר (מצורע שמטמא ברוקו כמו הזב) ש כ ן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה תאמר בנקבה דלא (נדה לד:). — ומשמשת כֵּן גם קצת במשמ' הדבר הזה, מה שנזכר קדם, בפרט בהרכבה עם המלה אַחַר, אַחֲרֵי, אחר-כֵּן, אחרי-כֵן, עי' אַחַר, אַחֲרֵי.—ובמשמ' הזמן הזה: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשי המלאכה עד כֵּן לא הגדתי (נחמ' ב יו).—*לָכֵן, לזמן זה: הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו (ירוש' ברכ' א ב.). — ולדבר זה: יין של מע"ש שפיטמו אסור לסוך בו שמן של מע"ש שפיטמו מותר לסוך בו מה בין זה לזה זה דרכו ל כ ן וזה אין דרכו לכן (בס מע"ש ב נג:). ר' בא (אמר) והוא שייחדו (את הסולם) ל כ ן (בס ערוב' ז כד:). א"ר יוסה והוא שייחדו (את המקל) ל כ ן (בס מגי' ד עה ג).—*יתר מִכֵּן, יתר על כֵּן, עי' יוֹתֵר, יֶתֶר, והוסיפה: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי הוא כפתח יתר מ כ ן כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). עושה אדם את שדהו שלש אשפתות לבית סאה יתר מ כ ן מחציב (בבי' ג ג). המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלשים יום יעמיד פרנס יתר מ כ ן יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז א). סלע שנפסלה והתקינה שיהא שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים וכו' יתר על כ ן יקוץ (ב"מ נב:).—ובמשמ' דבר יותר גדול מזה: פרצופות המטילין מים לכרכים לא יניח פיו על פי פרצוף וישתה מפני שנראה כנושק עבודה זרה אבל מקבל בידו ושותה יותר על כ ן אמרו לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספתא ע"ז ו ו). — פָּחוֹת מִכֵּן: שיעור גדר עשרה טפחים פחות מ כ ן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח (בבי' ג ו). בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה וכו' פחות מ כ ן כנותן אצבע בעין (נדה ה ד). ומטמאים (זוב ושכבת זרע) בכל שהן אפילו כעין

—[1]) כך במשנ' דפוס נאפולי ופיזרו ובב"י, ובנוסח': מפני ששביתתו עליהן.

החרדל ובפחות מכן (שם ג). סאה תרומה שנפלה למאה שביעית הרי אלו יעלו פחות מכן ירקבו (תוספתא תרומ׳ ו ג). סלע שבים גבוה עשרה טפחים אין מטלטלין מתוכו לים ולא מן הים לתוכו פחות מיכן הרי זה מותר (שם שבת י יג). כמה תיפחת (הסלע שנפסלה) ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים פחות מכן יקוץ (ב״מ נג.).—דהה מכן, עמֹק מכן: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת עמוק מכן טמא דיהה מכן טהור (נדה ב ז).—לפנים מכן: ימי החמה יתירים על ימות הלבנה אחד עשר יום שנבראו מלאין חמשה עשר צא מהן ארבעה לפנים מיכן הרי אחד עשר (סעו״ר, פרק ד).—*על מנת כן: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה ר״א אומר אף המעשרות שלהן שעל מנת כן באו (דמאי ו ג). עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם שאהיה גוזר ואתם מקיימים (ספרי במד׳ קטו). ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (תוספתא ב״ב ט א). אדם מוציא זבלו לרשות הרבים וצוברו כל שלשים יום כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ (ב״ק ל.), ועי׳ על-מנת.— כנגד כן: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו וכו׳ אם אינם יכולין להתלש בעלין שלהן אסורין וכנגד כן מוצאי שביעית מותרין (שבי׳ ו ג). י״ח פעמים מזכיר האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (מד״ר ברא׳ סט), ועי׳ נגד.— כל-שכן, עי׳ כ׳ל.—אף על-פי-כן, עי׳ א.אף, והוסיפה: המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו וכו׳ כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אף על פי כן יקבל מהם (שבי׳ י ח). כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה וכו׳ רמון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ר״ש אומר אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע (ביכור׳ ג א). מה בין שקלים לחטאת שלשקלים יש להן קצבה ולחטאת אין לה קצבה ר״י אומר אף לשקלים אין להן קצבה שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים ובקשו לשקול דינרים אמר ר׳ שמעון אף על פי כן יד כלן שוה (שקל׳ ב ד). אמר ר״א ברבי צדוק אראה בנחמה אף על פי כן שהיה אבא כל אותן השנים אחר חרבן לא חזר גופו עליו כמות שהיה (מד״ר איכ׳, חבך מבחוץ).

—ותוסף המלה כן בלי שום צרך בהדבור אלא אם כן, שאין המלה כן משמשת כלום, עי׳ אלא, והוסיפה: הלקט והשכחה והפאה של נכרי חייב מעשרות אלא אם כן הפקיר (פאה ד ט). לא ישחוט אלא אם כן היה לו עפר מוכן מבעוד יום (ביצ׳ א ב). מצודות חיה ועוף ודגים שעשאן מערב יו״ט לא יטול מהן ביו״ט אלא אם כן יודע שנצדו מערב יום טוב (שם ג ב). בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי (שם ג). ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבנותיו אלא אם כן היה מעורב שמש (נזיר ו ו). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש׳ דמאי ב כב ד). ואין האורחין רשאין ליתן ממה שלפניהם לבנו ולבתו של בעה״ב אלא אם כן נטלו רשות מבעה״ב (חול׳ צד.).—על-כן, להורות הסבה: לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת על-כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (בראש׳ ב כג-כד). אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על-כן באה אלינו הצרה הזאת (שם מב כ-כא). וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי׳ וכו׳ על-כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש״א ה ד-ה). הילילו כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבוא על-כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ו-ז). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על-כן המו מעי לו רחם ארחמנו (ירמ׳ לא יט). אלהים לנו מחסה ועז וכו׳ על-כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל׳ מו ב-ג). לו שקול ישקל כעשי וכו׳ כי עתה מחול ימים יכבד על-כן דברי לעו (איוב ו ב-ג). אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני וכו׳ אחת היא על-כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (שם ט כ-כב). תחת רשעים ספקם במקום ראים אשר על-כן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו (שם לד כו-כז). כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם וכו׳ ותלו אתו ואת בניו על העץ על-כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור (אסת׳ ט כד-כו). — ועם ה השאלה: יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק׳ א טו-יז).—כי-על-כן, קצת במשמ׳ הואיל ו: וסעדו לבכם אחר תעברו כי-על-כן עברתם על

עבדכם (ברא' יח ה). רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי-על-כֵּן באו בצל קרתי (שם יט ח). אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על-כֵּן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (שם לג י). ויאמר (יהודה) צדקה (תמר) ממני כי-על-כֵּן לא נתתיה לשלה בני (שם לח כו). אל נא תעזב אתנו כי על-כֵּן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד' י לא). ונפלתם בחרב כי-על-כֵּן שבתם מאחרי יי' ולא יהיה יי' עמכם (שם יד מג). ויאמר גדעון אהה אדני יי' כי-על-כֵּן ראיתי מלאך יי' פנים אל פנים (שופט' ו כב). ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על-כֵּן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא בנו בתים ושבו (ירמ' כט כז-כח). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על-כֵּן הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת (שם לח ד).—לָכֵן, כמו על-כֵּן, עי' ערך לָכֵן.

ב. **כֵּן**[1], א) ת"ז, מ"ר כֵּנִים, לנק' כֵּנָה, כֵּנוֹת, —אדם כֵּן, אנשים כֵּנִים, אמתים, שאין בהם שמץ פסול, שאינם רמאים או מרגלים וכיוצא בזה, redlich, zuverlässig honête; upright: כלנו בני איש אחד נחנו כֵּנִים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים (ברא' מב יא). אם כֵּנִים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם וכו' ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם (שם יט-כ). בזאת אדע כי כֵנִים אתם וכו' והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם (שם לג-לד).—ואמר המליץ: ירעה הארץ ותחץ לשונות בספר לאמיה לא בשאר לשון הקדש רק בפי בני עבר לבדם יען כי נמצאו כנים לפני אלהינו (רסע"ג, הקד' עבר' לספר האגרון).—ב) תה"פ, דבר כֵּן, עשה כֵּן, דבר, עשה כראוי, בצדק, בדעת: ויאמר משה כֵּן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כט). ויאמר יי' אל משה לאמר כֵּן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם (במד' כז ו-ז). ויצו משה את בני ישראל על פי יי' לאמר כֵּן מטה בני יוסף דברים (שם לו ה).—לֹא-כֵן, לא כראוי, לא כמשפט: ויאמרו איש אל רעהו לא-כֵן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ"ב ז ט). ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא-כֵן על יי' אלהיהם (שם יז ט). ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא-כֵן כי גם נביא גם כהן חנפו (ירמ' כג י-יא).

[1]) לא נתברר מקורו. וי"א מן כון, עי"ש.

ג. **כֵּן**[1], ש"ז, מ"ר כֵּנִים, כינים,— במלאכת המכונות. דבר עגול עשוי עקמומיות וכריכות: ועל השלבים כֵּן[2] מִמַּעַל וכו' ופיה עגל מעשה כֵן אמה וחצי האמה (מ"א ז כט-לא). — ובהשאלה במדר': מעיה של אשה עשויין כינים[3] כינים פיקין פיקין (מד"ר ויקר' יד).

ד. **כֵּן**, ש"ז,—בעין יסוד, דבר שעליו מתכונן דבר מן הדברים, Gestell; base: נטשו חבליך בל יחזקו כֵן[4] תרנם בל פרשו נס (ישע' לג כג).—ובהשאלה: כֵּן[5] צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (משלי יא יט).—ובמשנה: יצא והניחו (את המזרק) על כ ן[6] השני שהיה בהיכל ר' יהודה אומר לא היה שם אלא כ ן אחד בלבד (יומ' ה ד).

ה. **כֵּן**[7], ש"ז, מ"ר כִּנִּים,— בע"ח רחש מתהוה בשערות האדם והבהמות ובבגדים לא נקיים ומוצץ הדם, Laus; pou; louse: נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לְכִנִּם בכל ארץ מצרים וכו' כל עפר הארץ היה כִנִּים בכל ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הַכִּנִּים ולא יכלו (שמות ח יב-יד). אמר ויבא ערב כִּנִּים בכל גבולם (תהל' קה לא). — ולדמיון של זלזול: שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה וישביה כמו כֵן[8] ימותון (ישע' נא ו).—ובתו"מ: עשרה מיני כנים

[1]) משרש *כנן שלהלן, במשמ' כרך, ועי' הערה לקמן.—[2]) ממליצת לשון הכתוב נראה ברור כי כ ן זה הוא איזה קשוט או חלק מהמכונות למעלה, ועכ"פ לא תושבת כיון שהיה ממעל לשלבים, ומדברי הפסוק שלאחריו פיה עגל מעשה כן, מוכח כי ה כ ן הוא דבר עגל. ואפשר כי נגזרה מלה זו מן השרש *כ נ ן, במשמ' עשה כריכות, וממנו גם הרבים כנים שבמדרש ויקרא המובא בפנים.—[3]) כך בערוך, ובילקוט איוב רמז תתק"ה כנין, ובנוסח' הדפו' קינין.

[4]) ב"נ כֵן.—[5]) החדשים הגיהו הגהות מתחלפות, אך לפי נוסחה של המסורה הפרוש היותר נאות הוא במשמ' יסוד, הצדקה היא יסוד חיים.—[6]) הקריאה המסורה בצירה, וכן נקוד במשנ' מנק' נדפסות בליבורנו.

[7]) כמו עֵז עִזִּים, והוא איפוא משרש כנן. וי"ס כי היחיד מן כִּנִּים הוא כֵּן (רמב"ע שמות ח יג, בשם יפת), ואיננו נהוג אלא בעבר' במשמ' זו, ולא ידוע מקורו. קצת דומה לזה השם כלמתא בארמ' וסור', וגם בערב' קמל a).—[8]) ראו הקדמונ' במלה זו מלת הדמיון כֵּן, אך שני הדמיונות כעשן וכבגד להשמים והארץ לדמיון כמו מה יאבדו דרשים שגם להיושבים יהיה דמיון כזה ומעידים שהמלה

a) قمل

הביא הקב"ה על המצריים (תד"א ז). הקב"ה יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כ י נ י ם (שבת קז:). אמר אביי עור דג וכוס המין וביצים ו כ י נ י ם לבנים כולן קשין לדבר אחר (פסח׳ קיב:). עשרה קבים כ נ י ם ירדו לעולם תשעה נטלה מדי (קדוש׳ מט:). אל נא תקברני במצרים למה שסופה של ארץ ללקות ב כ נ י ם ויהיו מרחשות בתוך גופי (מד"ר בראש׳ לו). העלה על ראשם משפחות משפחות של כ נ י ם (שם ויקר׳ טו). עשרה חלקים של כ נ י ם בעולם תשעה בפרסיים ואחד בכל העולם (שם אסת׳, שבת ובת בלב). כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת לא ראו טפת קרי בימיהם ולא משל בהם כל מיני כנים ובמותם לא שלטה בהם רמה ותולעה (פדר"א מא). —ובמשמ׳ *תולעים קטנים: במות אדם ינחל רמה ותולעה כ נים ורמש (ב"ס גני׳ י יא).—ותולעת בבני מעים: חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כינים שבבני מעיים (ב"ק פב.).

א.כַּן, ש"ז, כנו׳ כַּנִּי, כַּנֶּךָ, כַּנּוֹ,—כמו ד.כֵּן, א) יסוד לדבר: ועשית כיור נחשת וְכַנּוֹ נחשת לרחצה (שמות ל יח). — ובתו"מ: העושה כלים מן העשת וכו׳ מ כ נ י כלים ומאוגני כלים ומאוזני כלים (כלים יא ג). היו (הכלים) מחוסרין כן הוגן אוזן ויד (תוספתא שם ב"מ ב יז). אף הוא עשה כ נ י כלים ואוגני כלים וידות כלים וסכינין של יוה"כ של זהב (יומ׳ לז:).—ומצוי בסהמ"א: נעשית החבית (שאבן מונחת עליה) כ ן לאבן (ר"ח שבת קמג.).— ואמר הפיטן: זך שמן למאור והקמת משכני, בגדי שרד כיור עם כ נ י (אזהר׳ לר"א הזקן, אמת יהגה חכי).— ב) בהשאלה, מצב, משרה שאדם עבד בה, Stelle; emploi place: והשיבך (פרעה) על כַּנֶּךָ ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראש׳ מ יג). ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כַּנִּי ואתו תלה (שם מא יג). ועמד מנצר שרשיה כַּנּוֹ ויבא אל החיל (דני׳ יא ז). ועמד על כַּנּוֹ מעביר נגש הדר מלכות (שם כ). —ואמר המשורר: לביא פגשני קם אחריו נמר ואברחה מהם ואעזוב גני, מדי עבור אלה הנה דמות פרא קם בחצות ליל ישב על כ נ י (רשב"ג, שאלי יפה-פיה).—ג) *העקר, הגזע של ענף ובדומה, ובהשאלה להאם ביחס לילדיה: בתולה מעמיו יקח אשה להביא גיורת מכ נ ה שהיא כשרה לכהונה (יבמ׳ עז:), ר"ל שהאם כבר היתה גיורת[1]).—ואמר המליץ: כי מנצר כ נ ם עמדו הורינו אבינו אברהם אשר אהבו יצחק בחירו יעקב סגולתו וכל שבטי יה (רסע"ג, הקד׳ עבר׳ לספ׳ האגרון).—ובמשמ׳ העקרית: להרחיב הכרם חופרין בקרקע וכופין גפן שלמה באמצע ונוטעין אותה כפופה באותה הפירה וכשרואין שלקטה פוסקין אותה מ כ נ ה הראשון ואז שני ראשי׳ למעלה נזקפין (רגמ"ה ב"ב פג.).

ב.*כַּן[2]), ש"ז,—כלי עץ או עצם קצת מחדד לשרטט בו: האולר והקולמוס והמטוטלת והמשקולות והכירים ו ה כ ן[3]) והכנה (כלים יב ח).

***כָּן**,—כמו *כאן: נוטל כדי תרומת מעשר והלה ואומר אחד ממאה ממה שיש כ ן[4]) הרי בצד זה מעשר (דמאי ס א). כהן שלקה באצבעו כורך עליה גמי במקדש אבל לא במדינה אם להוציא דם כן ו כ ן[5]) אסור (ערוב׳ י יד). היה עומד בתוך בני אדם ואמר מי כ ן[6]) נאמן מי כ ן מעשר (תוספתא דמאי ה ה). מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני א"ר יוסי כ ן[7]) היד שולטת ו כ ן אין היד שולטת א"ר יונה כ ן ו כ ן אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני (ירוש׳ שבת ג ו:). א"ר לעזר כ ן[7]) התירה התורה להקדיש מחוסרי זמן (שם ר"ה א נו ג). מה הדשי שנאמר להלן אין מונין אלה מניסן אף הדשי שנאמר כ ן[7]) אין מונין אלא מניסן (שם שם ד). — ובסהמ"א: אמר לו רבא מי דומה שם יש להן הפסד ליתומים כ ן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). לא תתמה שם מוכר עומד בנכסיו כ ן לוקח עומד בנכסיו (שם). שם על דעת שלשה ירדו

כַּן היא ש"ד שכמוהו ימותו יושבי הארץ. וכבר אמר גזנ׳ ואחרים שהמלה כן היא יחיד מן כנים, ואעפ"י שהיחיד הנהוג בתו"מ הוא כִּנָּה, בכל זאת אין זו קושיה, כי כִּנָּה הוא שם לכנה אחת, והשם כֵּן הוא שם יחיד להמין כלו. וקצת החדשים אמרו כי היה גם כאן כתוב כנים ומפני ששתי אותיות י ם נמצאות גם בראשית המלה ימותון שלאחריה לכן נשתמטו, כנהוג במקרים כמו זה. וקצת החדשים קבלו המלה כֵּן כמו הקדמונ׳ והגיהו יתמון במקום ימותון.

[1]) כך פרש הערוך, ורש"י פרש בענין אחר.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) פרש רה"ג שהוא כמו ד.כַּן, והביא עוד דעה שהוא מין מאזנים. אבל הרמב"ם פרש שהוא כלי שמשרטטים בו השורות: ו ה כ ן הוא המסטר (בערב׳) אשר יקוו בו השורות. ע"כ. ומפני שמלה זו היא בת זוגה של כנה נראה כי פרוש זה הוא העקר, ועי׳ הערה לג.*כנה.

[4]) כך במשנ׳ מנק׳ כ"י פלור׳, ובנוסח׳ כאן.—[5]) כך בכ"י.—[6]) כך בכ"י ארפ׳ הוצא׳ צוק"מ.—[7]) כך בקטעי

כן לא על דעת שלשה ירדו (שם). — ואמר הפיטן: דרך ארץ מקום שרכב מנהיג שם מושבים ופונים, וכן מנהיג ומושך בעל כרחם נפנים (יוצ׳ אחרון פסח, אמץ גבורותיך). — מִכָּן, מִיכָּן: שתי אבנים שעשאן כירה ונטמאו סמך לזו אבן אחת מיכן[1]) ולזו אבן אחת מיכן (כלים ו ד). פאת ראשכם סוף ראשכם ואלו הם הצדעים מיכן ומיכן (ספרא קדוש׳ ג ו). כיזה צד מערבין אותה נותן לחי מיכן[2]) ולחי מיכן קורה מיכן וקורה מיכן (תוספתא ערוב׳ ז ד). נאמנת אשה וקטן לומר מיכן[2]) יצא נחיל זה (שם כתוב׳ ג ג). הותכו ונוטלו מבין שתי דפנות מיכן ומיכן (שם תול׳ ע יג). אם היה עומד באמצע וקוצר מיכן ומיכן אינו מפסיק (ירוש׳ פאה ב יז.). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה מלא בוצר סלו מיכן ומלוא בוצר סלו מיכן תיזרע ואם לאו לא תיזרע (שם כלא׳ ו ל:). אבא שאול אומר מטיבורו אדם נוצר ומשלח שרשים מיכן ומיכן (שם נדה ג ג ד). חייב על (הקפת) הראש שתים אחת מיכן ואחת מיכן ועל הזקן שתים מיכן ושתים מיכן ואחת מלמטה (בבלי שבוע׳ ג.). כיון שבא המלך באו עמו שמשין סיבבו מיכן ומיכן מנורות של זהב לפניו (מד״ר במד׳ טו). מעות חולין ומעות מעשר שנתפזרו וליקט מיכן ומיכן (רמב״ם, מע״ש ונט״ר ו ה). — *מִכָּן, מהזמן הזה: חזר ועשה מהם (מהשברים) כלים מקבלין טומאה מיכן ולהבא (כלים ב ח). עד שלשה ימים ודאי מיכן[2]) ואילך ספק (תוספתא תרומ׳ ד ח). שתלי בצלים עד שלש שנים אסורין מכן ואילך מותרין (שם ח ח). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (ירוש׳ כלא׳ ב כז ג). עד כאן לפתילות מיכן ואילך לשמנים (שם שבת ב ד ג). והיתה אומרת לו מיכן והילך אתה כבן בית (שם סנה׳ י כח ד). עד כאן לציבור מיכן ואילך ליחיד (שם ע״ז א לט ג). עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל רבא אמר מיכן ולהבא הוא נפסל (בבלי סנה׳ כז.). והיה לכם לאזהרה שמיכן ואילך יזהירו להם (מד״ר במד׳ ז). בלל שנותיו (של התינוק) שתים עשרה ומיכן ואילך הוז סימן (תבו׳ הגה׳, הרבבי עד). — מִכָּן אמרו: מכן[3]) אמרו חכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו

כ״י גני׳, מהד׳ גנזב׳. — ¹) כך במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, ובנוסח׳ הדפוס מכאן. — ²) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״ם. — ³) כך בכ״י.

(אבות א ה). מיכן[1]) אמרו מי שאינו מראה סימן ברבה במשנתו בתוך חמש שנים שוב אינו מראה (תוספתא בקו׳ ג כו). מיכן היה ר״ע אומר לא יטעום אדם כלום עד שיברך (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). ודברת בם מיכן שיש לך רשות לדבר בם (שם ב ד:). כתיב כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע וכו׳ מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (שם שבת ב ה:). זה קורא וזה מברך וכו׳ מיכן שהשומע כקורא (שם מגי׳ ד עד ג). (כתוב) גם כי תרבו תפלה אינני שומע מיכן שכל המרבה בתפילה נענה (שם תעני׳ ד סז ג). שהבושה מביאה לידי יראת חטא מיכן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן (בבלי נדר׳ כ.). (כתוב) ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא א״ר אליעזר מיכן שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה׳ סז:). מקיש לידתה (של יוכבד) להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפתקה של חוה (מד״ר שמות א). ויאמר מדוע מהרתן בא (היום) מיכן שכל הימים באחרונה היו באות (שם). — ובסהמ״א: גרוטאות הוא לשון יון ופתרונו כלי מוכן להטיל בו התגר כלי נחשת או כלי ברזל שבורין שיזדמנו לו לקנותם קונה ומשליכן לאותו כלי כדי להתיכם וכו׳ ומיכן נהגו לקרות לתגר גרוטאות (ר״ח שבת קכג:). כי אמתה רפי הוא ואילו היה אמה ממש כשפתר היה דגש אמתה כמות חמה המתה ותמם יונתי תמתי מיכן נתברר כי אמתה כמות הנה אמתי בלהה (תבו׳ דונש על רסע״ג א). — ואמר הפיטן: טעם חוק בדת מוכה, נזכר כי לא תשכח, יום בוא עמם להתוכה, מִכָּן צוית לעמך לא תשכח (שבת זכור, אלילי).

***כִּנָּה**[2]), כינה, — שם היחיד מן כִּנִּים: ההורג כינה בשבת כאילו הורג גמל (שבת יב.). קרצתן כינה (ערוב׳ סה.). זה ההורג כינה בפני חבירו ונמאס בה (חגי׳ ה.). — ותולעת קטנה שבתבואה: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לחה (פרה ט ג). האוכל את הדירה ואת הגמלה ואת הכנה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ׳ ז יא). טים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו׳ כגון הגמלה והדירה והכינה שבתבואה (רמב״ם, פרה אדומ׳ ט יא). — ותולעת בבני מעים: י״ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה

—¹) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״ם, ובנוסח׳ הדפו׳ מכאן. ²) עי׳ הערה לערך ה.כן.

וכו׳ ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת והורגת כינה שבבני מעים (ב״מ קז:).

א.*כַּנָּה¹), ש״נ, —גן נטוע אילנות נותנים צל, beschat. Garten; jardin ombragé; shad. grden : גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה וכו׳ כסו הרים צלה וכו׳ יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכנה²) אשר נטעה ימינך (תהל׳ פ ט-יו).—ואמר המשורר: שושן חסדים והבצלת יופי בשכל טוב מהוללת, ציצת יקר צמחה בכנת הוד יפעת הדרה לא מחוללת (ר״י הלוי, בוכן חסדים). כנה אמיריה עדי רום נגעו (רמב״ע, דיואן קכד, כ״י כודל׳). והתלונן בצל כנת בשמים עלי כל עץ בגן האל קופה, סעפיה בלב ערץ ולארות בשמיה עדי ארץ כפופה (בם קיח, כרבפי הככי). ואיך גבר יקו לארות בידו פרי כנות בצמאון שתולות (בם בם קה). קחה לך תשורה בדולה אמרים, ומה טוב מנחות כמו זאת שלוחות, וכנות אהבים יסופון ארזים, בגן אל והן רעננות ולחות (הוח, הקד׳ התרב״ב). תשיב את שבותנו, כאפיקים בתוך כנה, הרים יפצחו רנה, לזורעי קצירנו (מזמור לככול בבתי לבי, בקכן עניי בבתי לבי). — ואמר הפיטן בכונה לישראל: פרצת גדר כנה נטועה, צו לגדר ולהתפאר מטעה (מחז׳ רומ׳, קדוב׳ ליוה״כ, וחיות). רעה את צאנך אריות זרו, ושפוך חרונך באומרים ערו, וכנת ימינך פרצו וארו, לא השאירו עוללותיה (ר׳ אברהם חזן, פיוט לר״ה, אחות קטנה). רחם על כנה נטעתה ושלה לה נגיד ומצוה (ר״י נגארה, ידפוק לככי). פקוד גפן כנתך, גורל והבל מנתך, כרם חמד גנתך (כמעון כר״י, בכת כ את״פ, אל אל חי). נטע כנתך למגזר ברזל והריצים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (סלית׳ כ עי״ת, תוחלת יבראל). —ובהשאלה, כַּנַּת חסדים וכדומה: כנת חסדים עקרו ויחתרו אחר קציריה עדי התזו (רמב״ע, דיואן סא, כ״י כודל׳). ואמרותיו (של הזמן) חמת תנינים ואם מהמאות חלקו המה פתוחות, וכי חקו חציר וכנות חסדים תת באש מות כסוחות (בם סא).

ב.*כַּנָּה, ש״נ, —כמו א.כֵּן: נותן את הכנה³) ביניהם מן הכנה ולחוץ טהור מן הכנה ולפנים ומקום הכנה טמא (כליס ז ו).—וכנ׳: גבהה (של המצבה) מלבד כנתה (ק״ב, מוסדי ארץ, איטליה).

ג.*כַּנָּה¹), ש״נ, — סרגל, כעין לוח צר שוה ישתמשו בו לעשות שרטוט ישר על הניר וכדומה, Lineal : règle; ruler: האולר והקולמוס והמטולטלת והמשקולות והבירים והבן והכנה (כליס יב ח). ואחר כך יעשה כנה²) שוה יהיה ארכה ארבעים או חמשים אצבעות ויחלק אצבע מהן בכנה²) לשנים ולשלשה וכו׳ וימדוד כל עור בכנה²) זו עד שידע כמה אצבעות יש בכל עור (רמב״ם, ספר תורה ט ז).

כנה³), ממנו הפעל כִּנָּה, *כִּנּוּי.

כָּנָה, —קל לא נמצא.

—פע׳, כִּנָּה, אֲכַנֶּה, אֲכַנְּךָ, —כִּנָּה את פלוני, קרא לו שם נוסף מלבד השם הרגיל, Jem. ein. Beiname geben : donner à qqn. un surnom ; to surname : זה יאמר ליי׳ אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליי׳ ובשם ישראל יכנה⁴) (ישע׳ מד ה). ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני (בם מה ד). — ובמשמ׳ קרא דבר לא בשמו האמתי כדי להעלימו מהשומע, לבלתי ירע הדבר בעיני השומע, וכדומה: אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה כי לא ידעתי אכנה (איוב לב כ-כב).—ואמר בן סירא: רחם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כיניתה רחם על קרית קדשך ירושלם מכון שבתך (ב״ס גני׳ לו יז-יח). בצרכו אליך יפתה אותך ובתשואות חן הן ישר יכנך (הוח, תרג׳ ב״ז ו יג).—ובתו״מ, כִּנָּה דבר, במשמ׳ קרא את הדבר לא בשמו האמתי אלא בשם אחר: המכנה⁵)

---

¹) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקמן.—²) יש כופרים במציאות זו מלה בהעבר׳ החיה, ואומרים שהוא שבוש פשוט, במקום גנה וכדומה.

³) פרש רה״ג בסיס, וכן הרמב״ם.

---

¹) פרש רה״ג: פי׳ כמין אמת הבנין ששמו חפא בלשון חכמים וכמין זה שמסרגלין בו הספרים. וכן הרמב״ם: והכנה היא המסטרא (בערבית), והוא הכלי הנזכר.—²) כך גרסת תנחום ירוש׳, ובספרים קנה, אבל מהשמוש בל״ג, ארכה ולא ארכו, בכנה זו ולא זה, נראה ברור שגרסת ר׳ תנחום היא העקרית, וכבר העיר פרופ׳ בכר במחברתו לקוט׳ מתנח׳ ירוש׳ דף 142, כי קנה במשמ׳ הרגילה הוא זכר.

³) גם בארמ׳. בערב׳ כנא a).

⁴) י״ם כי צריך לקרא יְכֻנֶּה.—⁵) ואמרו בגמ׳ (בם כה.): תנא רב יוסף (שהכונה בזה היא מי שאומר במקום ערות אביך וערות אמך) קלון אביו וקלון אמו.

---

a) كنا

בעריות משתקין אותו (מגי׳ ד ט). (כתוב) והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו וכו׳ בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב וכו׳ בצאתו מרחם אמו מרחם אמנו היה לו לומר כינה הכתוב (מכי׳ בשלח ו). (כתוב) אריה שאג מי לא יירא מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האזן כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו׳ מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האזן (שם יתרו ד). (כתוב) והנם שולחים את הזמורה אל אפם (אל אפי היה צריך לאמר) אלא שכינה הכתוב וכו׳ כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (כבודו היה צריך לאמר) אלא שכינה הכתוב (ספרי במד׳ פד). (אמר משה) ואל אראה ברעתי (ברעתם היה לו לאמר) אלא שכינה הכתוב (שם). (כתוב) ויאכל חצי בשרו הצי בשרנו היה צריך לאמר וכו׳ אלא שכינה הכתוב (שם קה). הכיבים ישראל כשהוא מכנן אין מכנן אלא בכהנים (שם קיט). כל המקראות הכתובין לגנאי מכנין אותן לשבח כגון אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בכל מקום שכתוב ישגלנה קורין ישכבנה (תוספתא מגי׳ ד לט). כתב הכתב ליהיד מכנין אותו לרבים אין מכנין אותו ליהיד (שם מא).—ובמשמ׳ קרא לפלוני שֵׁם של גנאי או של לצנות: ולא צעדתי בין החבירים ולא כיניתי שם לחבירי ולא שמחתי בתקלת חבירי (ירוש׳ תענ׳ ג סו.). כל היורדין לגיהנם עולים חוץ מג׳ שיורדין ואין עולין ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו (ב״מ נח:).—ומצוי מאד בסהמ״א: על זה אמר שלמה אני ישנה ולבי ער כנה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה (כוזרי ב כד). חשבו קצת אנשים כי המים הנזכרים בתחלת מעשה בראשית כנוי להיולי הזאת וכו׳ וכינה (הכתוב) בהעדר הצורה והחבור בחשך ותהו ובהו (שם ה ב). יש מקומות שאנשיהם עלגים ומפסידין את הלשון ומכנין על דבר בדבר אחר (רמב״ם, נדר׳ א טז). שהיו ארמיים שלשון שבועה בלשונם מומתא והעלגים מכנין אותה ואומרים מוהא (הוא, שבוע׳ ב ה). כשהיה אחד מחביריו הפיץ לאמר עליו דברים קשים הרבה היה מכנה אומר בלשון כאומר למי שאינו לנוכח (ר״מ הנביך, איוב לב כא). על כן כניתי הדבר אליך ואמרתי תרשיע ולא אמרתי ירשיע (שם לד יח).—ואמר הפיטן: מים לא רך כניתה ברשם, להרגיע ברעפם לנפוחי גשם, להחיות מזכירים גבורות גשם (ר״א קליר, גשם, אף ברי). דמני נאוה ותרוצה, כַּנֵּנִי בלא פרצה, יפה את רעיתי בתרצה (בגמה בר״י, א פסח, אהכון). שבחה בחכי ושירה בערבי אכנה למלכי בפחד ואימה (נחותו:).

—נתפ׳, *נִתְכַּנָּה, — כִּנָּה את עצמו: ג׳ שמות נקראו לו (לשלמה) ידידיה קהלת ושלמה ריב״ל אמר שבעה וכו׳ אלא שנתכנה בהם והוצרכו להדרש (מד״ר במד׳ י). —ואמר הפיטן: דלותי צפות בקר, לילי לא ישתנה, אויב הבלי שוא בקר, ואני בך אתכנה, איך הוא ינעם בשקר, ובקשט אתענה (ר״י הלוי, יקדיבון היום). כל היום וכל הלילה מזומנים, להזכיר קדושת אמונים, להעריץ זבירת גוי שומר אמונים, ובשם ישראל מתכנים (בנת זכור, אהים אל דמי). זה מכר וזה קנה לאום בשפלות נתכנה, ושפלה איננה (סליח׳ יום ו, חוקר הכל). — ובחכמ׳ הלשון, נִתְכַּנָּה, נעשה כנוי, ש״ת: ומפארור לא יתכנה ליהיד ולרבים ולנקבה מענין השחרות כאשר יתכנה ממלת שחרות (ר״א בדרשי, חות״כ, ערך פארור).

—פע׳, כִּנָּה, עת׳ יְכַנֶּה,—שכנו אותו: בנו סכל יכנה דל והלך, ובן חכם יכנה שר ומלך (רס״ג, ירא האג). —ונהוג הדבור ראובן המכנה כך וכך: זה הכתב שלח אלי החכם הנכבד ר׳ שמואל בר יהודה בר שלמה דלוני״ל הדר בנרבונה המכונה דון שמואל בונגודש (מנח׳ קנא׳ לאבא מהרי לה).—ובחכמת הלשון, שֵׁם מְכֻנֶּה, שנוסף עליו כנוי: דע כי הכנוים משתנים בהשתנות השמות המכונים (הקדמה, בעריז). כי שמות העצם לא יבאו עם הכנוי וכל שאר השמות אפשר שיכונו (מקנה אברהם, בבם העלם).

—פעו׳, כֻּנָּה, כֻּנּוּיָה, כֻּנּוּית[1]), — שמכנים אותו: ראה גורל אוית הושם לרועים לעית, ולקאת מדבר הייתי דמוית, גולה כנוית וסורה ...ית (ר״א קליר, איכה תפארתי).

—נפע׳, נִכְנָה, הִכָּנוֹת,—כמו פֻּעַל, נקרא בשם מן השמות: שקודם לכן לא היה (שלמה) שלם בחכמה ולא היה ראוי להכנות בשם חכם (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 12).

*כִּנּוּי[2]), ב״ז, מ״ר כִּנּוּיִם,—כִּנּוּי דבר, א) לא שמו האמתי של הדבר אלא שֵׁם שנקרא כך לסבה מן הסבות, Beiname; surnom; by-name: המגדף אינו חייב עד שיפרש השם א״ר יהושע בן קרחה בכל יום דנין את

—[1]) צורת סימן הנקבה העתיק.

[2]) בערב׳ כִּנְוָה a) כִּנְיָה b) כִּנָאיָה c).

(c (b (a

העדים בכינוי (שיאמרו במקום שם המפ״רש) יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגים (עפ״י עדות זו ששמעו את הקללה) בכנוי אלא מוציאים כל אדם לחוץ ושואלים את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר (סנהד׳ ז ה). והמקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם (אִם) קללם בכינוי ר׳ מאיר מחייב וחכמים פוטרים (שם ח). במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוטה ז ו). (כתוב) כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת״ל ושמו את שמי על בני ישראל בשם המפורש ובמדינה בכינוי (ספרי במד׳ לט). מהו לקרוע על הכינויים (אם קלל את השם בכנוי) וכו׳ (זאת אומרת) שקורעין על הכינויין (ירוש׳ מו״ק ג פג:). בן נח שבירך את השם בכינוים (סנה׳ נו.). נאמר ונוקב שם יי׳ מות יומת יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד בלבד מניין לרבות את הכינויין תלמוד לומר איש איש כי יקלל אלהיו וכו׳ דברי ר״מ וחכ״א על שם המיוחד במיתה ועל הכינויין באזהרה (שבוע׳ לו.). זה שמי לעולם חסר וא״ו שלא יהגה אדם את ה׳ באותיותיו וזה זכרי לדור דור שאין אומר אותו אלא בכינוי (מד״ר שמות ג). —וכִנּוּי נדרים וכדומה: כל כנויי נדרים כנדרים וכו׳ האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו׳ (נדר׳ א א). האומר לחבירו קונם קונח קונס הרי אלו כינויין לקרבן חרק חרך חרף הרי אלו כנויין להרם נזיק נזיח פזיח הרי אלו כינויין לנזירות שבותה שקוקה נדר במותה הרי אלו כנויין לשבועה (שם ב). כל כנויי נזירות כנזירות האומר אהא הרי זה נזיר (נזיר א א). בית שמאי אומרים כינויי כינוין אסורין וב״ה אומרים כינויי כינוין מותרין (תוספתא שם א א). —״כִנּוּי סופרים: שמנה עשר דברים כתובים בתורה ואינם כתובים כתיקונם וחכמי ישראל קורים אותם בתיקון סופרים לא שתיקנו אותם שמהקו וכתבו אלא שכתב משה רבינו בתורה ומה שכתבו הנביאים בשאר הספרים כשכתבום על כינוי כתבום הסופרים לא היסרו ולא הותירו וראויים להקרות כינויי סופרים (דה״ט, סי׳ גו). —*ובכלל, במשמ׳ שם תאר: משביע אני עליכם וכו׳ בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכנויין הרי אלו חייבין (שבוע׳ ד יג). לא ירבה בכנוים של שם ויאמר האל הגדול הגבור והנורא והחזק והאמיץ והעזוז שאין כח באדם להגיע בסוף שבחיו (רמב״ם, תפלה ט ז). שלשה ישימו לך אהבת אוהבך זכה שתתחילהו בשלום כשתפגעהו ותרהיב לו מושב ותקראהו בחביב מן הכנויים (מבח׳ הפנינ׳, שער התכבוד). וזה הענין הוא פשוט בין בני מוסר לקרא איש לאחיו בחביב שבכנויין וכו׳ והקרוב אצלי שאמר בן יקא כנוי לבעל הדת המתחכם יותר בדרך ההיקש (מלמד התלמיד, כרלב׳). שהשם קרא אברהם אהובי שהוא החביב שבכנויי השלמים כי האהבה היא העיקר (שם). כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בבורא וכו׳ הם שמות מיוחסות לו ית׳ הנק׳ בלשון רז״ל מדות והם כל הכנויים כמו רחום וחנון ודומיהם (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 22). — וקצת ״במשמ׳ רמז: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך בכנוי עלי ועל בני כי יראני העם הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו (רב״י ב״ב יד טו).— ב) ״בדקדוק, כִּנּוּי, האותיות הנוספות להשם או הפעל לרמז להגוף, דְּבָ-רִי, דבר-ךָ, אהבתי-ךָ, אהבתי-הו: דע כי הכנויים משתנים בהשתנות השמות המכונים כי מן הכנוים מהם שיהיה בכנוי לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי למדבר בו וכל אחד מאלה הכנויים משתנה עוד מדרך הפרידה והקבוץ וענין הכנוי הוא שתסתיר השם הנגלה ותבא כנויו וצפונו על דרך הקצור (הקדמה, שער יז). ועתה דע לך מה הם הכנוים דע כי הם עשרה בין כנויי זכרים ונקבות (ספ׳ הגלוי לרי״ק קיג). והכנוים מורים על הפעול הידוע הנזכר ולפיכך נקראו כנוים כי הם במקום שם הפעול (רד״ק, מכלול, בדה״פ). אעפ״י שכנויי שמות הפעלים לפעמים יורו הפועל ולפעמים יורו הפעול וכו׳ הפעלים בעצמם לא יורו בכנוייהם אלא הפעולים בלבד (מקנה אברהם, בכמובי הכנו׳). —ג) ״בחכמת החשבון, כִּנּוּי השבר, המספר המורה לכמה חלקים נחלק המספר: והנה בדמיון הראשון נתיר כנוי השבר אל מרובע וזה שנכפול אותו עם איזה מספר עד שיהא מרובע וכו׳ ובדמיון השני נתיר כנוי של שבר המספר הפשוט (אילם ליב״ר מקנדיה, כתב מבה מיז).

***כִּנּוּם**, ב״ז, — בה״פ, מן כִּנֵּס: פיזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם וכו׳ כנוס לרשעים רע להן ורע לעולם (סנה׳ ח ה). זה הכלל העשוי לקבלה טמא (העשוי) לכנוס טהור (כלים יח ה). מה הפרט מפורש שהוא מקום כינוס שער ובנראה אף אין לי אלא מקום כינוס שער ובנראה (ירוש׳ קדוש׳ א נט ד). בית כינוס העצים (כ״ב סח.). כינוס על ידי הדחק (נדה מט:). זה שיכון לכינוס בהמה חיה ועוף (מד״ר ברא׳ נב).

א"ל הקב"ה למשה אספה לי למה שכינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם אבל כינוסן של רשעים תקלה להם ותקלה לעולם (שם במד׳ טו). דבר אל כל עדת ישראל מה ראה לומר הפרשה הזו בכינוס למה לא אמר דבר אל בני ישראל כשאר פרשיות (תנחומא קדוש׳ ג).

כִּנּוֹר[1], ש"ז, מ"ר כִּנּוֹרִים, כִּנֹּרֶיךָ, כִּנֹּרוֹת, כִּנּוֹרוֹתֵינוּ,—כלי נגינה בעל נימים, רחב, חלול ועמק, בעל צואר, Saiten-instrument; instrument à corde; mus. string instr.: ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כִּנּוֹר ועוגב (בראש׳ ד כא). ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכִנּוֹר (שם לא כז). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש"א י ה). יבקשו איש ידע מנגן בכִּנּוֹר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך (שם טז טז). ולקח דוד את הכִּנּוֹר ונגן בידו ורוח לשאול (שם כג). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עצי ברושים ובכִנֹּרוֹת ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה). ויעש המלך את עצי האלמגים מסעד לבית יי׳ ולבית המלך וכִנֹּרוֹת ונבלים לשרים (מ"א י יב). והיה כִנּוֹר ונבל תף וחליל ויין משתיהם (ישע׳ ה יב). קחי כִנּוֹר סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (שם כג טז). שבת משוש תפים חדל שאון עליזים שבת משוש כִּנּוֹר (שם כד ח). על כן מעי למואב כַּכִּנּוֹר יהמו (שם טז יא). והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח יי׳ עליו בתפים ובכִנֹּרוֹת (שם ל לב). והשבתי המון שיריך וקול כִּנּוֹרַיִךְ לא ישמע עוד (יחזק׳ כו יג). עורה כבודי עורה הנבל וכִנּוֹר אעירה שחר (תהל׳ נז ט). הודו ליי׳ בכִנּוֹר בנבל עשור זמרו לו (שם לג ב). אטה למשל אזני אפתח בכִנּוֹר חידתי (שם מט ה). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בכִנּוֹר קדוש ישראל (שם עא כב). עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכִנּוֹר (שם צב ד). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כִּנּוֹרוֹתֵינוּ (שם קלז א-ב). ויהי לאבל כִּנֹּרִי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכִנֹּרוֹת (נחמ׳ יב כז).

בתרועה ובקול שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים ובכִנֹּרוֹת (דהי"א טו כח).—ובתו"מ: שתי קרניו (של הכבש) שתי חצוצרות שתי שוקיו שני חלילין עורו לתוף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות (קינים ג ו). אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד עולם (ערכ׳ ב ה). ר׳ יהודה אומר שבע נימין בכנור בזמן הזה (שם ז). היה (דוד) נוטל נבל וכינור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם (ירוש׳ ברכ׳ א ב ד). א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (בבלי שם ג:). נימת כנור שנפסקה לא היה קושרה אלא עונבה (ערוב׳ קב:). בן לוי שנפסקה לו נימא בכנור קושרה (שם קג.). עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה׳ קא.). כינור של מקדש של שבעת נימין היה (ערכ׳ יג:). כשראו הכהנים והלוים שנשרף בית המקדש נטלו את הכינורים ואת החצוצרות ונפלו באש ונשרפו (פסיק׳ רבתי כו). והוא (נבוכדנצר) קורא לשבטו של לוי ואמר להם הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם וכו׳ ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הגנס הזה מיד עמדו וכו׳ ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם (שם לא). הכנור שהיה מנגן בו דוד בעשרה נבלים (פדר"א יט). — "ונחשב להמשבח בכלי הנגון: מהו כלי הנגון המשובח אצל בעלי הנגון תשובה הוא הכנור ואמר שיהיה ארכו כרחבו ועמקו כחצי הרוחב וצוארו כרביעית (המבקש לרש"ט פלקיירא).—ואמר הפיטן: איך תנחמוני הבל וכנורי נהפך לאבל, בנחלת חבל כבד עלי עול סבל (ר"א קליר, קינ׳, איך תנחמוני). לבכות ענותך אני תנים ועת אחלום שיבת שבותך אני כנור לשיריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי).—והמשורר: אני השר והשיר לי לעבד אני כנור לכל שרים ונוגנים, וגוי יהלוך על האדמה ורוחי תעלה על העננים (רבנ"ג, אני הבכר, גרן ז, 38). ראו כנור בחיק עלמה ירנן וימשוך לב בהוד קולו וצביו (ר"י חריזי, תחכמ׳ לב). דודי לכה נסב אלי גנים, לארות נרדים בם ושושנים, כמה תהי יעלה בבין תנים, הקץ לכנורי ופעמוני, ובסוף ליין רקחי ורמוני (אהבה לפסח, הגדה מלווירה, כ"י בריט"מ). ואהי כנור מנגן גדלך יומם ולילה חסדך ספרתי (טדרוס הלוי, קטע כ"י גני׳ קהיר).—ונהגו בדבור ובספרות החדשה בזמננו לכנות בשם

---

[1]) בארמ׳ כנרא. בערבית כִּרָאן a), כנארה b), ונפלגו בפירוש שם זה הכמיהם, י"א שהוא החליל, וי"א שהוא התף וכדומה, וי"א שהעקר הוא כראן, והוא פרסי, ועוד דעות מתחלפות, וגם מהחדש׳ יש מפקפקים אם זו מלה שמית (Nö.MG § 104) וגם ביוני׳ באה מלה זו κινύρα.

a) كِران b) كَنارة

זה כלי הנגינה של מינים הרגיל, Geige; violine.— ועי' נגינה.

°כִּנּוֹרֶת, נ"נ,—כמו כנור: הוי יודע כי כל החכמים המעיינים בענין זה הסכימו כלם על דעת אחת שהארץ עגולה כגון כדור או כנורת (ר"א בר"ח הנביא, העבור, בער א). חשקי צפנתיו ודמעתי ככנורת, לא תעזוב לאנוש אהבה מסותרת (ר"י חריזי, תחכמ' ג).

***כנימה**, עי' *כִּנִּמָּה.

***כְּנִיסָה**, ש"נ, מ"ר כְּנִיסוֹת,—בה"פ מן כָּנַס, א) קבוץ, אספה, יום כְּנִיסָה, יום שהכל נאספים העירה, יום השוק וכדומה: כפרים ועיירות גדולות קורין (את המגלה) בי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי' א א). הואיל ונדחו עיירות גדולות ממקומן ידחו ליום הכניסה (תוספתא בם א ג).—בית כְּנִיסַת עצים, שאוספים שם עצים: המוכר את המרחץ וכו' לא מכר לא את הבריכות וכו' ואף לא בית כניסת עצים (תוספתא ב"ב ג ג).— ובמשמ' °מסבה: כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה וכו' קל והומר לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים ובכניסת עמי הארץ ובסעודת מרעות (רמב"ם, סנה' כה ד). — ב) ביאה פנימה: ה' שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי (ברכ' ד ב). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (בם ט א). שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה (יבמ' ג י). מקום שהורע כחו בכניסתה (לחופה) הורע כחו ביציאתה (בשנתגרשה) מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (כתוב' ח ד). אמת המים העוברת בחצר אין ממלאין הימנה בשבת אלא אם כן עשו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בכניסה וביציאה (תוספתא ערוב' ט כו). נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המטה (ירוש' תעני' א סד ד). ביהודה בראשונה היו מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת קודם כניסתן לחופה כדי שיהא לבו גס בה (כתוב' יב.). אמר ריש לקיש פועל בכניסתו (לעיר צריך לותר) משלו ביציאתו (לעבודה) משל בעל הבית (ב"מ פג:). אנשי אלכסנדריא היו מקדשין את נשותיהם ובשעת כניסתן לחופה באין אחרים וחוטפים אותן מהן (בם קד.). המזוזה נכתבת על הימין בכניסתו מן השוק לבית שער וכו' דרך כניסתו מבתים לאכסדרה (מס' מזוזה ב). וישם לך שלום בכניסתך שלום ביציאתך שלום עם כל אדם (מד"ר במד' יא). לאחר שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעוט בכניסה שלא תרבה ביציאה ותיגע (בם קהל', במת כתוב). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך (דא"ר ד). — *בֵּית כְּנִיסָה, מקום הכניסה: יצא (הכה"ג) ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפלה קצרה (יומ' ה א). — וגם °כְּנִיסָה לבד, מקום שדרך בו נכנסים: כניסת הבית חדר שלפני הטרקלין (רב"י ברכ' כב:).—ודברים לא בע"ח: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט' ג ח). המים אין בודקין (את הסוטה) אלא כדרך כניסתן בה (רב"י במד' ה כו). — ובמשמ' התחלת דבר: לקדשו (את השבת) בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו (של שבת) (מכי' יתרו ז). זוכריהו (את השבת) על היין בכניסתו (פסח' קו.). כניסת ר"ח שלהן אינה תלוי במעשה אלא משהגיע היום הוא ר"ח ומתחדשת השנה (רב"י ר"ה ז:).—ג) °ההפך מן בליטה, כמו פגימה רחבה: עשו את חומת ההיכל במערב למטה שבעה אמות והוצרכו לגרוע ממנה אמה כנגד תקרת התא האמצעי להניח ראשי הקורות על אותה כניסה (תוספ' יומ' נב.). — ד) °בסגנון הקראים, כמו בית כנסת[1]: צריכה כל כניסה לעשות חלונות מכונות נגד המקדש (ר"א הקראי, ג"ע, תפלה).

°כְּנִיעָה, נ"נ, מ"ר כְּנִיעוֹת,— בה"פ מן כָּנַע: מתודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בחלישות חיל בשבירת לב בכניעת נפש (ר' נסים הבבלי, וידוי ליוה"כ). וכאשר שוטטו רעיוני לחשוב במה שאנו חייבים לאחד האמת מספר רוממותו וגדלו מפני שאין כמוהו הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל מהובות הלבבות (חו"ה, הקדמה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה והיא מדה ממדות הנפש (בם, הכניע' א). יהיה תמיד נכנע ושפל

---

[1]) כך בערב' כניש a).

a) كَنِيس

עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו וכאשר ידבק בכניעה תרחיק ממנו כל פגעי הגאוה והגובה והגדולה (בס ה). ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים (בס, התשובה ג). וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו הם שני יחודי הלבבות ושתי כניעות וכו' אבל שתי הכניעות אחת מהן הכניעה לאלהים יתברך והשנית הכניעה ליראי האלהים ובחיריו (בס, אהב' ה' ג). כן הוא אלו היתה כניעתכם ברצון אבל היא בהכרח וכאשר תמצא ידכם תהרגו אויביכם (כוזרי א קיד). ייראו ויפחד ויבהל וישתומם ויחשב עצמו בריה שפלה ויכנע כניעה ראויה (מלמד התלמיד', ואתחנן). וכל זמן שאתם מאחרים כניעתכם אתם מאחרים גאולתכם ומי יתן וכבר עברו ימי הכניעה כי בכל יום שעובר אתם קרובים להשבית מלכותכם (שבט יהודה לג). ויחייבו אותו שתהיה תחילת ירידה וכניעה לפני אויביהם (חזוק אמונה לר"י כר"א א לו). כי אין ראוי לעבד להגביה רוחו כנגד אדונו וכו' כי אין טובה כמו הכניעה לפני אדונו (הרוקח, שרש ענוה). מודה חטאיו מלבו מציל מכניעה נפשו (כ"ז, תרג' ב"ש כ ד).

*כְּנִיעוּת, ש"נ, — כמו כניעה: ואתה יודע מה שיש בקרבתה (של האשה) מהפחיתות ומה שיש בכניעות אל האשה מהגריעות (כוזרי ג נג). — ואמר המליץ: מתנפל על פנים שח על גחון בכניעות חיל ושבירות הלב (מ' ריאטי, מקד' מעט ג).

כנם [1], ממנו אולי כִּנָּם.

כִּנָּם [2], ש"נ, — כמו ה.כֵּן, כִּנִּים: ויך את עפר הארץ ותהי הכִּנָּם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (שמות ח יג).

*כְּנִימָה, ש"נ, מ"ר כְּנִימוֹת, — תולעים קטנים שבתבואה וכדומה: המעלה פירותיו לגג מפני הכנימה וירד עליהם טל (מכשיר' ו א). מראשית השנה אני אברך אתכם במשא ובמתן בבנין ובנטיעה וכו' הם ברשותי ליתן בהם ברכה בבית כשם שאני נותן בהם ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מדביש וכו' הם ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בשדה כנימה ורקבובית בפירות (ספרי דבר' מ). המעלה האגודות לגג וכו' העלן מפני הכנימה וירדו עליהן גשמים (תוספתא מכשיר' ג א). והן שהרקיבו מן הכנימה אבל אם הרקיבו מתולע' כבריאין הן (ירוש' ב"ק ט ו ד).

*כְּנָמִית [1], ש"נ, מ"ר כְּנָמִיּוֹת, — כמו כִּנָּם: א"ל ולא היו (בגדי דור המדבר) עושין כנמיות א"ל אם במיתתן לא עשו בחייהן עשו (מד"ר שה"ש, נפת).

א. כנן [2], ממנו ד.כֵּן, א.כַּן, ב.*כַּנָּה.

ב.*כנן [3], ממנו *כִּנֵּן, *כְּנָנִית.

*כָּנַן, — קל לא נמצא.

— פע', *כִּנֵּן, מְכַנֵּן, — כִּנֵּן חבל וכדומה על דבר, כרך אותו על הדבר כריכות אחדות, winden; enrouler; to wind: המכנן את החבל (של הדלי) על יד על יד כשר ואם כננו [4] באחרונה פסול (פרה ז ז).

— פע', *כֻּנַּן, מְכֻנָּן, מכונן, — חבל מכונן על דבר, שכִּנְּנוּהוּ עליו: הממלא בחבית המים העולים אחריה ובחבל שהוא מכונן על צוארה ובחבל שהוא לצורכה (מכשיר' ד א).

*כַּנָּן [5], ש"ז, — אֵת לגחלים: כַּנָּן [6] מחתה שעושים בה המגמר (ר"ד מהתפוחים, צמח דוד, ערך זה).

*כְּנָנִית [7], ש"נ, מ"ר כְּנָנִיּוֹת, — כמו ג.כֵּן, עגול ועקמומית, ובפרט המֵעים בגוף בע"ח שהם עשויים כעין עגולים ועקמומיות: שברא הקב"ה כנניות באדם שאם נהפך אחת מהן אינו יכול להיות (חול' נו:).

---

[1] עי' הערה להערך.

[2] י"א כי זו מלה לבדה, ומדמים לו השם כלמתא בארמ' והשרש קמל a) בערב' במשמ' רחש, וממנו השם קַמְל b) במשמ' כִּנָּה, וכן בארמ' גם קלמתא ובאשור' כלמת. ור' יפת אמר: אומרים שההלוק בין כִּנִּים לכִּנָּם הוא שכִּנָּם יחיד, והרבים ממנו כִּנָּמִים אמנם כִּנִּים הוא לשון רבים כמו קִנִּים תעשה את התיבה ויחידה כִּנָּה וי"א שכִּנִּים וכִּנָּם שני שמות ואין לכִּנִּים רבים וי"א עוד שהרבים

ממנו כְּנִימִים (לקו"ק דף 184).

[1] יש אומרים כי אין יחיד מיוחד לכנמית, ומ"ר כנמיות הוא מן כנם.

[2] עי' הערה להערכים.

[3] רק בעברית.

[4] בקצת ספרים כיננו.

[5] בארמ' כנונא: אמר רבא כי הוינן בי רב נחמן הוה מטלטלינן כנונא אגב קיטמא ואע"ג דאיכא עליה שברי עצים (שבת מז.). וכן בערב' כנונ a), וכבר אמר פרנקל כי הוא לקוח מארמ'. — [6] כך נקוד בגוף הספר.

[7] מן ב.*כנן. — [8] כך בכ"י (ד"ס), ובנוסח' כונניות.

a) قمل b) قَمل

a) كانون

כנם[1]), ממנו כנס, מכנסים, *הכנסה, *כנוס, *כניסה, *כנסה, *כנסיה, *כנסת, ״כנסה, ״התכנסות.

כנס, פ״י, כנסתי, כ״נס, כנוס,—א) כנס אנשים, דברים, אסף וקבץ יחד, sammeln, anhäufen ; assembler ; ramasser ; to gather : כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים (קהל׳ ב ח). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס (כסף וזהב) לתת לטוב לפני האלהים (שם כו). עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים (שם ג ה). לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים (נחמ׳ יב מד).— מים וכדומה : כ״נס כנד מי הים (תהל׳ לג ז).—ואנשים: לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי (אסת׳ ד יו). ויאמר דויד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל (דהי״א כב ב). — ובתו״מ : כנס את תבואתו מסק את זיתיו כנס את קייצו (ב״ב ג א). והחרובים עד שלא כנסן לראש הגג מוריד מהם לבהמה (מעשר׳ ג ד). שכנס (עמלק) כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעוני על ישראל (מכי׳ בשלח א). לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים שאם כונסן פרטים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות (ספרי דבר׳ כו). האשה שכנסה מי תשמישיו של נחתום לרוש בהן (תוספתא פסח׳ ב ז). מונבז המלך עמד ובזבז את כל נכסיו לעניים שלחו לו קרוביו ואמרו לו אבותיך הוסיפו על שלהן ועל של אבותיהן ואתה ביזבזתה את שלך ואת של אבותיך אמר להן וכו׳ אבותי כנסו (אוצרות) במקום שהיד שולטת בו ואני כנסתי במקום שאין היד שולטת בו וכו׳ אבותי כנסו ממון ואני כנסתי נפשות וכו׳ אבותי כנסו לאחרים ואני כנסתי לעצמי (ירוש׳ פאה א טו:). א״ר זעירא אמרה תורה פורטיהו במקדש וכנסיהו בגבולין (שם מע״ש ג נד ג). ת״ר הוא (אבא שאול בן בטנית) כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו שלש מאות גרבי שמן ממצוי המדות והביאום לפני הגזברין לירושלם (בבלי ביצ׳ כט.). באותה שעה כנס פרעה כל המצריים ואמר להם השאילו לי את בניכם ט׳ חדשים וכו׳ (מד״ר שמות א). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) וכו׳ בשלישית כנס עפרו בד׳ גבלו וכו׳ (שם ויקר׳ כט).— ופעו׳ כנוס : כחל שבשלו בחלבו מותר. קבה שבשלה בחלבה אסור ומה הפרש בין זה לזה זה כנוס במעיו וזה אין כנוס במעיו

[1]) בארמ׳ כנס, וגם כנש.

(חול׳ קט:).—ב) *הביא דבר מחוץ פנימה, hereinbringen, faire entrer ; bring in : הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה בחלו כונס לתוך ביתו (שבי׳ ד ז). ותים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה וכו׳ הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (שם ט). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב״ק ו א). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (סנה׳ ט ג). נולדו לו חמשה באב וה׳ באלול וחמשה בתשרי כונסן לדיר להתעשר (בכור׳ נח.). בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין[1]) מים לתוכן (מו״ק ה.). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת[1]) (מאכלה) בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי (מד״ר דבר׳ ה).— וגם ליחיד : ואם אמר לו בעל הבית כנוס לי גרני תרומתו תרומה (תוספתא תרומ׳ א ז). (האומר לאשה) כינסי לי פרה בשעת מתנה אמר לה הרי את מקודשת לי (שם קדוש׳ ב ז). (אמר לחברו) כנוס שורך ושמרו וכו׳ כנוס שורך ואני אשמרנו (ב״ק מח:). —ופעו׳ כנוס: נודות העכו״ם וקנקניהן ויין של ישראל כנוס בהן (ע״ז ב ד).— ואמר הפיטן : הייתי כנתק לרעיה, כנוס לכפה לדהיה, הייתי בארץ נכריה (בכת ה׳ את״פ, אלהים נא „ע).—ובמשמ׳ קח לך : אמר לה כנסי שטר חוב זה (גיט׳ ח ב).— כונס משקה, עי׳ פ״נס.—ג) *כנס אשה, לקחה לאשה, עשה בה מעשה נשואים : הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה הרי זה לא יכנוס ואם כנס אין מוציאין מידו הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו אעפ״י שכנס יוציא (יבמ׳ ב ח). שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו וכו׳ מת הנשוי נכרית וכנס אחד מבעלי אחיות את אשתו (שם ג ו). הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (שם ד ב). שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתמנה להיות כה״ג אעפ״י שעשה בה מאמר ה״ז לא יכנוס (שם ו ד). שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות אחת חרשת ואחת פקחת מת חרש בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת כונס ואם רצה להוציא יוציא מת פקח בעל פקחת מה יעשה חרש בעל חרשת כונס ואינו מוציא לעולם (שם יד ט). הנושא את ארוסתו הכונס את יבמתו וכו׳ (סוט׳ ח ד). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל וכו׳ יכולה

[1]) קצת גם במשמ׳ אסף.

היא שתאמר אלו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות או כ נ ו ס או פטור (כתוב׳ יג ה). שומרת יבם שנפלו לה נכסים וכו׳ קדם הוא וזכה קדמה היא ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות כ נ ס ה הרי היא כאשתו לכל דבר (שם ח ו-ז). שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה (שם ה א). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כ נ ס ה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה (קדוש׳ ב ה). זה אמר אני קדשתיה וזה אמר אני קדשתיה שניהם נותנים גט ואם רצו אחד נותן גט ואחד כ ו נ ס (שם ג ז). עשה בה מאמר ולא הספיק לכונסה עד שנולד להם אח (תוספתא יבמ׳ ב א). רצה (היבם) ל כ נ ו ס לשם תואר כ ו נ ס לשם ממון כ ו נ ס (ירוש׳ שם א ב:). מעשה באמו של ר״א שהיתה דוחקת בו לשאת את בת אחותו וכו׳ אעפ״כ כ נ ס ה ולא הכירה עד שהביאה שתי שערות (שם יג ג). לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים (שם כתוב׳ ד כח:). בשכנסה בחזקת בתולה ונמצאת מוכת עץ (שם א כח ג). עד שלא כנס ומשכנס לא בעל וגירשה (שם ה כט ד). הכונס את הבתולה פטור (מק״ש) ואת האלמנה חייב (ברכ׳ טז.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא אדם טורח בסעודה ג׳ ימים וכו׳ ובד׳ כ ו נ ס ה ומסכנה ואילך נהגו העם ל כ נ ו ס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים ובשני לא יכנוס ואם מחמת האונס מותר (כתוב׳ ג:). אבא שאול אומר הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר כאילו פוגע בערוה (יבמ׳ לט:). בת ישראל פקחית שנתארסה לכהן פקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש (שם נו.).—ופעו׳ כְּנוּסָה: ארוסה ונשואה שומרת יבם ו כ נ ו ס ה (ירוש׳ סוט׳ ב יח:). — ואמר הפיטן: לקח יונתו תהי זוגתו כלה כ נ ו ס ה יפה בתבל (פזמונ׳ תימנ׳, לקח יונתו).—ד) במלאכת הבנין וכדומה, *כָּנַס הכותל וכדומה, עשה שלא ילך בקו ישר עם שאר הבנין אלא יעשה כעין פנימה רחבה: אבל בבקעה מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו אלא אם רצה כונס לתוך שלו ובונה (ב״ב א ב). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אלא אם רצה כונס לתוך שלו ומוציא (שם ג ח). מי שהיה ביתו סמוך לבית עבודת אלילים ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה (ע״ז ג ו). המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה אמה וכנס אמה זה הסובב נמצא כ״ח על עשרים ושמנה (מדות ג א).— ופעו׳ כָּנוּס, כְּנוּסָה: כותל שצידו אחד כנוס מחבירו ושוה מבפנים ונראה פס מבחוץ (תוספתא ערוב׳ א י). שמואל אמר אפילו היא כ נ ו ס ה כמה רואין אותה כאילו היא יוצא׳ (ירוש׳ סוכ׳ א נב.).

—פע׳, כִּנֵּס, כִּנַּסְתִּי יְכַנֵּס,—כמו קל, במשמ׳ קִבֵּץ: הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל וכו׳ וְכִנַּסְתִּי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה (יחזק׳ כב יט-כא). וְכִנַּסְתִּים (את ישראל) אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם (שם לט כח). בונה ירושלם יי׳ נדחי ישראל יְכַנֵּס (תהל׳ קמז ב).—ובתו״מ: הלל הזקן אומר בשעת המכנסין פזר ובשעת המפזרין כנס (תוספתא ברכ׳ ז כד). האלל שכינסו ויש בו כזית (שם חול׳ ח טו). מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו (מו״ק ח.). דם דגים שכינסו (בתוך הכלי) אסור (כרית׳ כא:). ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן (מד״ר בראב׳ מד). אמר ר׳ לוי באותה שעה כינס קרח עדתו ואמר להם הרביתם עלינו משוי יותר משעבוד מצרים (שם במד׳ יח). מעשה במונבז המלך שהיה מבזבז ממונו לעניים שלחו לו אחיו ואמרו לו מה שכינסו אבותיך אתה מבזבז אמר להם אבותי כינסו (אוצרות) בעולם הזה ואני כינסתי במצות (פסיק׳ רבתי כה). הרי כינס (נבוכדנצר) כל הלשונות (אגד׳ בראש׳ ז). — ובמשמ׳ הפר: ואם נרצה לדעת תשבורת הקטומה הזאת תכנס ראשה עם תושבתה (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשבור׳ ב עת).—וכִנֵּס אשה, כמו כָּנַס במשמ׳ נשא: מי שקדש אחת משתי אחיות וכו׳ מת (ולו שני אחים) וכו׳ אחד חולץ ואחד מיכם קדמו וכנסו[1] אין מוציאין מידם (יבמ׳ ב ו). גרש אחד מבעלי אחיות את אשתו ומת נשוי נכרית וכנסה[1] המגרש (שם ג ז).

—התפ׳, הִתְכַּנֵּס,—א) הצטמצם, התכווץ הגוף וכדומה יחד, ההפך מן השתרע, sich zusammenziehen; se contracter; to conartct o. s.: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישע׳ כח כ).—ובמשנה: היתה (המחיה) עגולה או ארוכה ונעשית מרובעת מן הצד ונעשית מבוצרת מפוזרת ונתכנסה ובא השחין ונכנס בתוכה (נגע׳ ד ו).—ב) *נתאסף: הגיע זמן המשמר

—[1]) כך מנק׳ במשנ׳ מנֻקד׳ דפוס ליבורנו.

לעלות כהנים ולוים עולים לירושלם וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית (תענ׳ ד ב). כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר וכו׳ (ביכור׳ ג ב). וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה (מכי׳ בשלח ב ו). והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד וכו׳ אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לב). שהיו אומות ומלכים מתכנסות ובאים לפרגמטיא של א״י (שם שנד). מקום שאין נכנסין בשני ובחמישי הואיל ומתכנסין בה לא יתכנסו אלא בזמנה (תוספתא מגי׳ א ג). אורחין נכנסין ויושבין על הספסלין ועל הקתדריות עד שכולן מתכנסין (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). ערב שבת היתה ונתכנסו כל העיירות להספידו (שם כלא׳ ט לב:). היו אילו ואילו מתכנסין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית (שם סנה׳ א יט ג). אם מתכנסין הן כל באי העולם אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה (שם ז כה ד). אמר ר״ש בן לקיש אם יאמר לי אדם שיש דברי הימים בבבל הרי אני הולך ומביאו משם ועכשיו אם מתכנסין הם כל רבותינו אין יכולין הן להביאו משם (שם י כח.). אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד מתכנסין לבהכ״נ ויושבין (בבלי תענ׳ כז:). ר׳ יהודה אומר נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל (מד״ר בראש׳ כב). למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה שני וגרשה שלישי וגרשה וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו השמע לנו שאין את מגרש את אמנו מעתה (שם נו). אמר ר׳ שמואל בשלשה מקומות נתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הקב״ה (שם פא). נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך (שם שמות יט). שאם מתכנסין כל אומות העולם ואומרין אנו מוכרים כל ממונינו ועושים את התורה וכו׳ (שם במד׳ ב). א״ר יוחנן כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב״ה לומר אימתי ר״ה אימתי יוה״כ הקב״ה אומר להם לי מה אתם שואלים (שם דבר׳ ב). וכשהיה (רבי) מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל (שם ז). בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא (שם שה״ש, סמבוני). למקום שישראל מתכנסין בעוה״ז שם הם מתכנסין לעוה״ב לעתיד לבא (שם קהל׳, כל הנחלים). וכיון שהכל מתכנסים ובאים הקב״ה אומר לשמים והארץ מה אתם עומדים וכו׳ אלא שראתה ציון שהגליות מתכנסות וכל ישראל והשמים והארץ שמחים להם (פסיק׳ רבתי לא). וכן דוד נתכנסו עליו צרות (אגד׳ בראש׳ נט).—ומצוי בספה״א: אם הניחה דבר שידוע כי קנאתו על מנת שאין לבעלה רשות בו או שניתכנס (סכום) בידה מהעדפה שעל ידי הדחק שהיה לה בחייה (תשו׳ הגא׳, הרכבי רסו). מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נוזלין מעליו (רמב״ם, ת״ת ג ט).

—נפע׳, *נִכְנַס, לְהִכָּנֵס, לִכָּנֵס, לִיכָּנֵס,— בא מחוץ פנימה, hineingehen; entrer; to enter: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן (ברכ׳ א א). הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה (ביכור׳ ג ד). הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים (שם ג). החמרים שנכנסו לעיר (דמאי ד ז). לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי (שבת א ב). פעם אחת לא נכנסו לנטל עד שחשיכה (עירוב׳ ד ב). מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כונתו לכך לא יכנס ד״ר מאיר ר׳ יהודה אומר יכנס אמר ר׳ יהודה מעשה היה ונכנס ר׳ טרפון בלא מתכוין (שם ד). מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס (שם יא). הפסח נשחט בשלש כתות וכו׳ נכנסה כת הראשונה נתמלאת העזרה נעלו דלתות העזרה וכו׳ יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית (פסח׳ ה ה-ז). ומעשה ושאלו את ר׳ טרפון וכו׳ ונכנס לבית המדרש ושאל ואמרו לו לא יזוזם ממקומם (ביצ׳ ג ה). הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטיר קטרת של בין הערבים ולהטיב את הנרות (יומ׳ ז ד). הגבאין שנכנסו לתוך הבית וכו׳ נאמנין לומר לא נגענו (חגי׳ ג ו). בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית (תענ׳ ד ו). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר ר״א בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו (נדר׳ ה א). המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב (שם ד ד). הנודר מן העיר מותר ליכנס לתחומה של העיר ואסור ליכנס לעיבורה (שם ז ה). אמר קונם לביתך שאיני נכנס טפת צונן שאיני טועם לך מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן (שם ח ז). קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב רע בתוכו או שהנחש בתוכו (שם ט ג). אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לע״א שלך ערום (ע״ז ג ד). כל הנכנסין להר

הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל (מדות ב ב). הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם החיל מקודש ממנו שאין ע"א וטמא מת נכנסים לשם עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם (כלים א ח). התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין (אבות ד טז). למלך שהיה לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר (מכי' בשלח ד). אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים על גבי קתדראות עד שנכנסו כלם וכו' הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס ר' שמעון בן גמליאל אומר זה מנהג גדול היה בירושלם פורסין מטפחת ע"ג פתח כל זמן שהמטפחת פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין ליכנס (תוספתא ברכ' ד ח). לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו (שם ז יט). הכל נכנסים (למקדש) לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה (שם כלי' ב"ק א יא). מעשה שמתה שפחתו של ר"א ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל נכנס מפניהם להצר ונכנסו אחריו לבית ונכנסו אחריו (ירוש' ברכ' ב ה:). כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (שם ה ח ד). עד שיכנסו לסוכה בתאוה (שם סוכ' ב נג.). נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו (שם ג נד.). פעם אחת חלה (ר"י בן בבא) ונכנסו הרופאים אצלו לבקרו אמרו לו אין לך רפואה אלא חלב רותח וכו' וכשביקשו חכמים להיכנס אצלו אמרו היאך אנו יכולין להיכנס והליסטים עמו בבית (שם סוט' ט כד.). והיתה אומרת לו מיכן והילך אתה כבן בית היכנס וזכור לך וכיון שהיה נכנס היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני (שם סנה' י כח ד). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו (ברכ' ג.). אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש (שם כח.). דחק ונכנס אצל המלך (שם לה:). הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא (שבת יב:). ואל תכנס לביתך פתאום כ"ש לבית חבירך (פסח' קיב.). אמר לה ה"ז גיטך על מנת שלא תכנסי לבית הכנסת (יומ' יג:). ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי ובן זומא אחר ור"ע (חגי' יד:).

אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו חמה לעיר וכו' לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב (תעני' י:). הלכו ועמדו על פתח ביתו (של ר' דוסא) נכנסה שפחתו אמרה לו רבי חכמי ישראל באין אצלך אמר לה יכנסו ונכנסו (יבמ' טז.). אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי (סוט' יד.). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (נדר' לב.). מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה (ב"ב קמו.). משנכנסו לארץ נאסר להם בשר נחירה (חול' יז.). אמר לו הכנס (למרחץ) ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס (מד"ר ברא' ד). השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס (שם שמות יט). גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך (שם ויקר' כו). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אין רואות פני המלך ואני דהקת ונכנסתי כדי שיהא הבן מלובן ומזורז (שם במד' י). כשנכנסתי לספינה פגע בי איש אחד מסכן (שם קהל', בנת לחמך). —נִכְנְסָה האשה, במשמ' נשאה לאיש: מעשה שמתה אשתו של רבי טרפון עד כשהוא בבית הקברות אמר לאחותה היכנסי וגדלי את בני אחותך (ירוש' יבמ' ד ו: ומדר' קהל'). —ובהמה ועוף: מחיצת הקנים אם אין בין קנה להבירו שלשה טפחים כדי שיכנס הגדי (כלא' ד ד). צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו (שבת יג ו). ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך וכו' נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו (מכי' בשלח ב ו). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (מד"ר במד' ח). —ודברים לא בע"ח: הדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור ונאכל לאונן ונכנס לירושלם ויוצא (דמאי א ב). מעות נכנסות לירושלם ויוצאות ופירות נכנסין ואינן יוצאים רשב"ג אומר אף הפירות נכנסין ויוצאין (מע"ש ג ה). והדמאי נכנס ויוצא ונפדה (שם ו). מעשר שני שנכנס לירושלם ונטמא (שם ט). כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב (כתוב' ח ו). איזו היא חלון המצרית כל שאין ראשו של אדם יכול להכנס לתוכה (ב"ב ג ו). מעשה באשה אחת שבאת לפני אבא אמרה לו נכנסו ידי לאויר כלי חרש (ידים ג א). נשרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף

וכלי זהב (מכי׳ בבלת ב ה). בין השמשות כהרף עין
זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו (שבת לד:).
כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (סוט׳
כא:). (הירח נפגם ונקטן) על ידי שנכנס בתחומו של
חבירו (מד״ר בראש׳ ו).—דבר פלוני נִכְנַס בתוך דבר
פלוני, הוא מפסיק בין שני חלקי דבר פלוני: היה
ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים (כלא׳
ב ז). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק
אחר (שם ג ג).— ובחכמת הטבע, הִכָּנֵס גשם בגשם,
שכן בחלל שתפס גשם זולתו בה בעת יחד אתו:
אם היה הרקות נמצא היה מתחייב אפשרות הכנס
גשם בגשם אבל הכנס גשם בגשם הוא נמנע שאם
לא, היה אפשר שיכנס העולם בגרגיר חרדל (ר״ח
קרקש, אור ה׳ א א א). — ודבר מפשט, התערב בתוכו:
אי אפשר שיכנס בו הכזב בשום פנים (עקרים א יח).
—*נִכְנַס לתוך דברי פלוני, הפסיק דבריו פתאם: חכם
אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמניין
ואינו נכנס לתוך דברי חבירו (אבות ה ז). ר״ש בן יוחי
אומר מה ת״ל שמעו נא דברי אלא שבקשו (אהרן ומרים)
ליכנס לתוך דברי המקום אמר להם המקום המתינו
לי עד שאדרוש ק״ו שלא יהיה אדם נכנס לתוך דברי
חבירו (ספרי במד׳ קג).—*נִכְנַס לרשות פלוני, התחיל
פלוני להיות שולט בו: הבעל עד שלא תכנס לרשותו
אומר לה כל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי
הרי הן מופרין משתכנס לרשותו אינו יכול להפר
(נדר׳ י ד). אין הבעל מפר עד שתכנס לרשותו (שם
ה).—*נִכְנַס תחת פלוני, נהיה הוא החיב במקום פלוני:
הניחה (את הבהמה) בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן
ויצאה והזיקה חייב מסרה לרועה נכנס רועה תחתיו (ב״ק
ו ב).—*נכנס לשבת, ליו״ט, התחיל את השבת, היו״ט:
(ולמה אינו אוכל בע״ש ביום) כדי שייכנס לשבת
בתאוה (ירוש׳ פסח׳ ט לז:). הבא ממדינת הים ומבית
השבייה והיוצא מבית האסורין וכו׳ (מותרים להסתפר
במועד) שלא יכנסו לרגל מנוולין (שם מו״ק ג פא
ג). אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין מלספר ומלכבס
ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת וכו׳ שלא ייכנסו
לשבתן מנוולין (שם תענ׳ ב סח ד). לא יאכל אדם בערבי
שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס
לשבת כשהוא תאוה (בבלי פסח׳ לט:).—*נִכְנַס לגדולה,
לזקנה, לחֹלי, הגיע לזה: הוא הושע עד שלא נכנס
לגדולה הוא הושע משנכנס לגדולה וכו׳ הן הן
עד שלא נכנסו לגדולה הן הן משנכנסו לגדולה

(תוספתא ברכ׳ א יו). אם בא לידי חולי או נכנס לידי
זקנה או למידה של יסורין ואינו יוכל לעשות מלאכה
הרי הוא מת ברעב (ירוש׳ קדוש׳ ד סו ד). שאם יכנס
אדם לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו
יכול לעשות במלאכתו ה״ז מת ברעב (סופרים טו א).
—ונִכְנַס לצרה: אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולמים
כל צרה שהייתי נכנס לה אתה הייתה מרחיבה לי
נכנסתי לצרתה של בת שבע ונתת לי את שלמה
נכנסתי לצרתן של ישראל ונתתה לי את ביהמ״ק
(ירוש׳ תענ׳ ב סה ד).—והזמן, החֹדש, התחיל: משנכנס
אב ממעטין בשמחה (תענ׳ ד ו). משנכנס אדר מרבין
בשמחה (גמ׳ שם כט.).—ובסהמ״א: בעבור שיפול להם
פסח קודם הכנס פרק האביב כפי חשבונם (כוזרי ד כט).
—הִפעִ׳, *הִכְנִיס,—עשה שיִכָּנֵס, בהמשמ׳ שמשמש בהן
הנפעל, בכל מקום לפי ענינו: היה עובר בשוק ואמר
טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין לפיכך אם הכניסו
לבתיהן מתקנים ודאי (אם אמר) טלו והכניסו לבתיכם
לא יאכלו מהם עראי לפיכך אם הכניסו לבתיהם
אינן מתקנין אלא דמאי (מעשר׳ ב ה). פשט בעל הבית
את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה
והכניס (שבת א א). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך
אבל מכניס חבלים לתוך ידו וימשוך (שם ה ג). אנשי
חצר ששכח אחד מהן ולא עירב ביתו אסור מלהכניס
ומלהוציא לו (עירוב׳ ו ו). המוצא תפלין (בשדה)
מכניסן זוג זוג (שם י א). כל מקום שאין מכניסין
בו חמץ אין צריך בדיקה (פסח׳ א א). מכניס אדם
פירותיו מפני הגנבים (מו״ק ב ג). מעשה שאמרו לו
לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו
והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו (תענ׳ ג
ח). הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעל הבית שלא
ברשות (ב״ק ה ב). הכניס שורו לחצר בעל הבית
שלא ברשות (שם ג). הכניס תרנגולין לתוך הבית
וכו׳ הרי זו חזקה (ב״ב ג ה). כיצד בודקין את העדים
היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן וכו׳ גמרו את
הדבר היו מכניסין אותן (את בעלי הדין) הגדול
שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה
חייב (סנה׳ ג ו-ז). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין
אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת
(שם ט ה). ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה
והכניסוה לבית ר׳ ישמעאל וייפוה וכו׳ (נדר׳ ט י).
אם מתכנסים באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס
בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לב). שאם

היה הוא ילד והיא זקנה וכו' ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכניס קטטה לביתך (שם כל). יה"ר מלפניך ה' אלהינו שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס לשלום אומר מודה אני לפניך שהכנסתני לשלום (תוספתא ברכ' ז יו). ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו והעומדין אומרין כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה (שם שם יב). אין דרך בני אדם להיות מכניסין בצלים בין הירק (ירוש' פאה ג יז). הרוצה להכניס מאה תאנים מתוקנות לתוך ביתו (שם דמאי ז כו ג). אמר להם רב חסדא למה אתם מכניסין עצמיכם לספק הזה (שם תלה א נז ג). אמרו לו הרי מאתים זוז נתונין לך במתנה ושלוחיך יבאו וילקו אתה למה הכנסתה עצמך לספק (שם ר"ה כ נח). הרי אתם מכניסין את ראשי בין שני ההרים הגבוהים (שם יבמ' א ג). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). אמר רב יהודה מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צורכו (שם ג.). אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק (פסח' ח.). מת אביו של חתן או אמו של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה (כתוב' ג:). כל המכניס את בנו (ללמוד תורה) פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו (שם נ.). התקינו שיהו מושיבין (מלמדי תינוקות) בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסים אותן כבן ו' כבן ז' (ב"ב כא.). בלעתו והוציאתו והכניסתו והקיאתו ויצא מאליו (חול' ע.). למחר אני מכניס לכם אמה של מים (מד"ר ויקר' כו). שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נתראו לו והוא הכניסם לביתו כמנהגו והזמינם לאכול (שם במד' י). למלך שכעס על בנו ודחפו והוציאו חוץ לפלטין שלו ונשבע שלא יכניסו לבנו לפלטין מה עשה היתה בנויה וסתרוה וחזר ובנאה והכניסו נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו (שם קהל', גם במדען).—הכניסה האשה לבעלה כך וכך, הביאה לו סכום נדן בנשואיהם: הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל (יבמ' ז א). פסקה להכניס לו אלף דינר (כתוב' ו ג). הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה (שם ה ז). למלך שארש אשה בת אבות ואמר לשושבינה מה היא מכנסת לי אמר לו שתי מרגליות מעולות (אגד' בראש' עג).—הִכְנִיסָה התבואה, הביאה פרי: זתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה (שבי' ד ט). התלתן משתצמח התבואה והזתים משיכניסו שליש (מעשר' א ג). (רוח) צפונית יפה לחטים בשעה שמכניסים שליש וקשה לזתים בשעה שחונטין (ספרי דבר' כו).—*הִכְנִיס שבת וכדומה, התחילה: וא"ר יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי (שבת קיח:).

—פע', *כִּנֵּס, מְכַנֵּס, מכונס, שֶׁכִּנְּסוּהוּ, שקבצוהו, אספוהו: מביאין עצים מן השדה מן המכונס ומן הקרפף אפילו מן המפוזר (ביצ' ד ב). ויפוצו אויביך אלו המכונסים וינוסו משנאיך אלו הרודפים (ספרי במד' פד). לא נחלקו ב"ש וב"ה על (העצים) המכונסין שבקרפף שיביאו ועל המפוזרין שבקרפף ושבשדות שלא יביאו על מה נחלקו על המכונסין שבשדות ועל המפוזרין שבקרפף (תוספתא יו"ט ג י). חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ירוש' שבת א ד). בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים (בבלי שם לב:).

—הפע', *הֻכְנַס מֻכְנָס, מוכנס: הגת והמחץ והמשפך של גוים רבי מתיר וחכמים אוסרין ומודה רבי בקנקנים שהן אסורות ומפני מה אלו אסורות ואלו מותרות אלו עשויות למוכנס ואלו עשויות שלא למוכנס (תוספתא ע"ז ח א). — ובמשמ' הבא: ונשא את עונה הוא מוכנס תחתיה (רש"י במד' ל יו).

*כֹּנֶס, ש"ז, — בסמ"פ מן כָּנַס, במשמ' כְּנִיסָה, א) כֹּנֶס משקה וכדומה, ביאה פנימה: היו (הכלים נקובים) בכונס משקה (כלים י ח).—ב) כֹּנֶס הרחת וכדומה, הקצה שמכניסים אותו בתוך התבואה: כל שאין כונס שלו (של הרחת) רואה פני החמה (ב"מ קה.).

*כְּנֵסָה, כניסה, ש"נ,—כמו כְּנֶסֶת: כל כְּנֵסָה[1]) שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). — ואמר המשורר: ראו חצי אשר הולך בכפלו, אני המשפעים רב כגילו, ובי יקנו מתיספים כספים, בעת נסה כְּנֵסָה[2]) נאספים (ר"ב ערכיע הזהב, מריבה נהיתה).—ואמר הפיטן: מקים מעפר דל ואביון מאשפה, כְּנֵסָתְךָ[3]) בל תתן

[1]) כך נקוד במס' אבות בסדור תימני בנקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or. 2227. — [2]) כך נקוד בהוצ' כהנא, אך לא נתברר לי ממי הנקוד ואם היה בגוף הכ"י, כנסה או כניסה.—[3]) לא נתברר לי מי הוא המנקד.

לכלה ולחרפה (סדר רע"ג, סליח' יום כ', יבדאל עמך). אל נשא ארנן בהתעלסה, אומץ עשה אגיד בכנסה, בסוד ברא ביושר אתחברה (לבכ"י הבבלי, אל נכא).

*כְּנֵסָה, ש"נ,—קבוץ, צבור, עדה וכדומה, Gemeinde ; Communité ; -ty : כן מנהג הלשון במקומות רבים כי כשידבר בל' נקבה ידבר כנגד הכנסה[1] וכשידבר בל' זכר ידבר כנגד העם (רד"ק ישע' יע יד). וכשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בל' יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בל' נקבה כנגד הכנסה[1] (שם נא יב). בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה[1] (הוא, ירמ' ח ה). לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה ג"כ בלשון נקבה כאילו זכר הכנסה[1] ואחר כך שב לדבר בלשון זכר (שם יא טז). והכנסה[1] נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים (הוא, הוש' ב ז). כלומר שלא תשאר בישראל כנסה[1] כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה (שם ד ה).—ובמשמ' בית כנסת: ובעיר בגדד שמנה ועשרים בתי כנסיות ליהודים וכו' וכנסה[1] גדולה של ראש הגולה מבנין עמודי שיש מכל מיני צבעים מצופים כסף (מסע' ר' בנימין).

*כְּנֵסִיָּה[2], כְּנֵסִיָּה, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת, כְּנֵסִיּוֹת,—קבוץ, אספה, Versamlung; assemblée; gathering: ר' יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים (אבות ד יא). ר' דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת ילדים וישיבת כנסיות[2] של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (שם ג י). בשעה שישראל מתפללין אין אתה מוצא שכלן מתפללין באחד אלא כל כנסיה וכנסיה מתפללת בפני עצמה (מד"ר שמות כא). משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (שם איכ', פתיח'). — ובסהמ"א: עצרת בוגדים כנסיות בוגדים (רש"י ירמ' ט א). מפטיר כנסיות אני (רמב"ה תוכ' נא).—וכמו כְּנֶסֶת, בֵּית כְּנֶסֶת: ומאחר שכל הכנסיות גומרות כל התפלות המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה (מד"ר שמות כא). זו העיר טובה לי מכל המדינות בו אני בונה כנסיה ודר בתוכו (שם במד' א). מצוות שאנחנו חייבים לשמרם וכו' בבית המקדש ולא בשאר הכנסיות כמו זביחת הפסחים (פי' י' הדבר' לנסי בר נח, לקו"ק 10).—ונהגו המחברים החדשים לכנות בשם זה לארצות שאין מלך שליט עליהן אלא הצבור, הקהל, Republik ; -lique ; -lic : ממשלתם ממשלת כנסיה ומושליהם ימשלו בם בממשלה רפויה (בבי"ע כ, באמרקא). עם פרא הבלתי נודע לנו היטב תחת ממשלת כנסיה פראים אכזרים וחומסים (שם, אפריק' התיכונה). ממשלת ההפשיות או כנסיות אשר אין להם מלך שוטר ומושל כי אם יתנהגו ע"י ראשים רבים אשר יתועדו מכל עיר ופלך אל מקום אחד להתיעץ (רמב' למוד' א י). כנסית שוויץ בכללה תחלק לי"ג פלכים או כנסיות קטנות אשר המה בעלי ברית יחד לעזור אחד את רעו לטובת כלל הכנסיה הן למלחמה הן לשלום (שם). בעת ההיא הגיעה השמועה על דבר ברית האון אשר השתפלה כנסית אמריקה לכרות עם בריטניה וכו' ומי האמין לשמועה כי תהפוך הכנסיה הזאת את שטתה לשים בריח ודלתים לפני מסחרה (מא"ג, דביר ב, מכת' מסת' ז). —ובזמן האחרון כנו בשם זה לאספה גדולה של מורשי הצבור או חברות שנועדים למקום אחד לדון בשאלות מיוחדות, Kongress ; congrés: הכנסיה הציונית, כנסית באי כח הממשלות, וכדומה.

*כְּנֶסֶת, ש"נ, מ"ר כְּנֵסִיּוֹת,—א) אספה, וְהַכְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, אספת גדולי חכמי ישראל בראשית בית השני שסדרו את עניני הצבור בזמן ההוא ותקנו תקנות והלכות בחיי ישראל: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות א א). שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה (שם ב). וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה החזירו הגדולה ליושנה (ירוש' ברכ' ז יא ג). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (בבלי שם לג.). למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה (יומ' סט:). אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ושנים עשר דניאל ומגילת אסתר (ב"ב יה.). — ב) מקום שמתאספים שם להתפלל, Synagoge: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול (יומ' ז א, סוט' ז ז). בכור שנסמית עינו שנקטעה ידו שנשברה רגלו

---

[1]) מהכתיב חסר י נראה כי הוא קרא כְּנֻסָה ולא ולא כְּנֵסָה.

[2]) כך נקוד בספ' אבות בסדור תימ' בנקוד עליון כ"י בריט' מוז' Or.2227.—[2]) כך בסדור תימ' כ"י בריט"מ וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי להרמב"ם, ובנוסח' הדפו' בתי כנסיות.

הרי זה ישחט על פי שלשה בני הכנסת (בכור׳ ה ס). וכולן טהורין לבני הכנסת וטמאין לתרומה (זבים ג ב). מעשה בר׳ מאיר שקראה (את המגלה) של טיבעין מיושב והיו בני הכנסת יושבין (תוספתא מגי׳ ב ה). ר׳ יוסי אומר בני הכנסת לא יקחו את הרחבה (שם ג א). כל כהן שעומד בכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה (ירוש׳ גזיר׳ ז נו). לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה (פסח׳ מט:). הכנסת הזו (מתפללת) תחלה ואח״כ הכנסת האחרת (מד״ר במות כא). הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות לתפלה ולצדקה (סדר רע״ג, תפל׳ ר״ח מו ח).—וגם ־מקום שמלמדים שם ילדים: כנסת שמלמדין בה הנערים קורין אותה בלעז אשקולא (ערוך, ערך אסכולא). — ועם המלה בית, בֵּית כְּנֶסֶת, עי׳ בית, והוסיפה: וכשהוא (הגר) בבית הכנסת אומר אלהי אבותיכם (ביכור׳ א ד). אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (מגי׳ ג ב). כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת (סוכ׳ ג יג). קונם לבית זה שאיני נכנס ונעשה בית הכנסת אמר אלו הייתי יודע שהוא נעשה בית הכנסת לא הייתי נודר (נדר׳ ט ב). כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהם (מכי׳ יתרו יא). הנכנס לבית הכנסת ומצאן שקראו הצייה (של המגלה) וגמר עמהן (תוספתא מגי׳ ב ג). גוי שהקדיש קורה לבית הכנסת וכתוב עליה לשם בודקין אותו אם אמר לשום הקדש נדרתי גונזין אותו ואם אמר לשום בית הכנסת נדרתי גורדין את מקום השם (שם ג ה). המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע וכו׳ רב חונה אמר כל מי שאינו נכנס בבית הכנסת בעולם הזה אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבא (ירוש׳ ברכ׳ ס ח ד). משהוא יודע לענות אמן בבית הכנסת (שם סוכ׳ ד לט ג). נהגו הרבים לקרותה (את המגלה) בבית הכנסת (שם מגי׳ ב עג:). מהו ליקח אבנים מבית הכנסת זו ולבנות בבית הכנסת אחרת (שם ג עג ד). אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת שמע רבי ואמר ברוך אלהים אשר נתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (שם שם עד). אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת (בבלי ברכ׳ ו.). בית הכנסת של כפרים, בית הכנסת של ברכין (מגי׳ כו.). הקב״ה מקפץ מבית הכנסת זה לבהכ״נ זה מבית מדרש זה לבית מדרש זה כל כך למה כדי לברך ישראל (מד״ר שה״ש, דומה דודי).—ומ״ר: מדליקין שמן שרפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (תרומ׳ יא י). בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש (תוספתא מגי׳ ג ז). אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כניסיות ובבתי מדרשות (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). איכן הוא (הקב״ה) מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (שם ה ח ד). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (שם בכי׳ ד לה ג). ארבע מאות ושמנים בתי כניסיות היו בירושלם (שם מגי׳ ג עג ד). אם אין רוח הקודש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל (שם סנה׳ י כח:). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (בבלי ברכ׳ ג.). אמר לו הקב״ה (לאברהם) שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב ושכינה עומדת כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבין לכבודי ואני על גבן (מד״ר בראש׳ מח). (כתוב) ותלך לדרוש את יי׳ וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים (שם סג). היה אחז סבור וכו׳ אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב״ה משרה שכינתו בעולם מה עשה עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסתר א). — ואמר הפיטן: ושימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אשר להם עוז בך (תפל׳ רסע״ג, ה׳ שפתי).—ובית כנסת של עכו״ם: (המוצא מעות) בבתי כנסיות של עכו״ם (ב״מ כד.).—*כְּנֶסֶת ישראל, האמה הישראלית: אמר ר״ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ברכ׳ לב:). כנסת ישראל (נמשלה) ליונה וכו׳ מה יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן (שבת מט.). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע שמוני בניך כתולדה זו הגרה בעיקרי בתים (פסח׳ קיח:). אמרה כנסת ישראל רבש״ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אע״פ שדלה אני במצות לך אני ולי נאה להושיע (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם החזק לי טובה שהודעתיך בעולם (מנח׳ נג.). אמרה שבת לפני הקב״ה רבש״ע לכולן יש

בֵ; זוג ולי אין בן זוג אמר לה הקב"ה כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כ נ ס ת ישראל היא בן זוגך (מד"ר ברא' יא). נמשלה כ נ ס ת ישראל לכלה (פסיק' רבתי לו).

כנע[1], ממנו כָּנַע, ואולי כִּנְעָה, °הַכְנָעָה, °כְּנִיעָה, °כְּנִיעוּת.

כָּנַע,— קל לא נמצא.

—נִפע', נִכְנַע, נִכְנְעוּ, הִכָּנַע, הִכָּנְעוּ, תִּכָּנַע, יִכָּנַע, יִכָּנְעוּ, יִכָּנֵעוּ,—נִכְנַע לפני פלוני, מפני פלוני, מלפני פלוני, קבל על עצמו מרותו ושלטונו של פלוני, עִם לפני אויב וכדומה, sich unterwerfen; se soumettre; to submit o. s.: וַיִּכָּנַע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שופט' ח כח). ויכם (יפתח את בני עמון) מערוער ועד בואך מנית וכו' מכה גדולה מאד וַיִּכָּנְעוּ בני עמון מפני בני ישראל (שם יא לג).— ויחיד לפני גדול ממנו וכדומה, השפיל עצמו: ויהי דבר יי' אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נִכְנַע אחאב מלפני יען כי נִכְנַע מפני לא אבי הרעה בימיו (מ"א כא כח-כט). יען רך לבבך וַתִּכָּנַע מפני יי' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו וכו' ותקרע את בגדיך ותבכה לפני (מ"ב כב יט). ויעש (צדקיהו) הרע בעיני יי' אלהיו לא נִכְנַע מלפני ירמיהו הנביא מפי יי' (דהי"ב לו יב). וכהצר לו חלה את פני יי' אלהיו וַיִּכָּנַע מאד מלפני אלהי אבתיו (שם לג יב).—ונִכְנַע תחת ידו של פלוני: וַתִּכָּנַע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל (שופט' ג ל). וילחצום אויביהם וַיִּכָּנְעוּ תחת ידם (תהל' קו מב). —ונִכְנַע סתם: וַיִּכָּנְעוּ הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל (ש"א ז יג). ובראות יי' כי נִכְנָעוּ היה דבר יי' אל שמעיה לאמר נִכְנְעוּ לא אשחיתם (דהי"ב יב ז). אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נִכְנְעוּ ויבאו לירושלם (שם ל יא). ולא נכנע מלפני יי' כְּהִכָּנַע מנשה אביו (שם לג כג). והעמיד האשרים והפסלים לפני הִכָּנְעוֹ (שם יט). וּבְהִכָּנְעוֹ שב ממנו אף יי' (שם יב יב). וַיִּכָּנַע יחזקיהו בגבה לבו (שם לב כו). וַיִּכָּנְעוּ שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק יי' (שם יב ו). וַיִּכָּנְעוּ בני ישראל בעת ההיא (שם יג יח). וְיִכָּנְעוּ עמי אשר נקרא שמי עליהם (שם ז יד). ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה

[1]) בערב' קנע a), וגם כנע b).

a) قنع b) كنع

בגזר עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את ספי מילדי הרפא וַיִּכָּנֵעוּ (דהי"א כ ד).—ולְבָבוֹ נִכְנָע: אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יִכָּנַע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (ויקר' כו מא).—ואמר בן סירא: אל תסרב על האמת ועל אולתך הִיכָּנֵעַ (ב"ס גני' ד כה).—ובתלמ': הזידים נ כ נ ע י ן והצדיקים שמחים (ירוש' ברכ' ב ה.).

—הִפע', הִכְנִיעַ, הִכְנַעְתִּי, עת' אַכְנִיעַ, תַּכְנִיעַ, וַיַּכְנַע, וַתַּכְנַע, הִכְנִיעֵהוּ, אַכְנִיעֵם, יַכְנִיעֵם,—עשה שֶׁיִּכָּנַע, unterwerfen; soumettre; submit: וַיַּכְנַע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל (שופט' ד כג). הוא ישמידם (את הגוים יושבי הארץ) והוא יַכְנִיעֵם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (דבר' ט ג). ויך דוד את פלשתים וַיַּכְנִיעֵם (ש"ב ח א). כי הִכְנִיעַ יי' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל (דהי"ב כח יט). וְהִכְנַעְתִּי את כל אויביך (דהי"א יז י). לו עמי שמע לי וכו' כמעט אויביהם אַכְנִיעַ ועל צריהם אשיב ידי (תהל' פא יד-יה). ויבאו הבנים ויירשו את הארץ וַתַּכְנַע לפניהם את ישבי הארץ הכנענים ותתנם בידם (נחמ' ט כד).—ואת פלוני, השפילו: ראה כל גאה הַכְנִיעֵהוּ והדך רשעים תחתם (איוב מ יב).—ובתלמ': שופטינו בצדק שרטתנו בצדק ה כ נ ע קמינו ה כ נ ע ת ה קמינו (ירוש' ברכ' ב ד ד).—ואת לבו של פלוני: וַיַּכְנַע בעמל לבם כשלו ואין עזר (תהל' קז יב).—וגם דבר מפשט, הכניע את שאונו של פלוני וכדומה: כחרב בציון שאון זרים תַּכְנִיעַ (ישע' כה ה).

—פעו', °כָּנוּעַ: והשפילהו והכניעהו עם כל יועציו ויהיה כ נ ו ע וכבוש לפני בקשתי (יוסיפון, פרק ד). והאיש משה ענו מאד ושתק והיה כ נ ו ע בלבו (הרוקח, שרש ענוה).

—הָפע', °הָכְנַע, הָכְנְעָה, הוכנעה,—כמו נכנע: ותהיה בוש ממעשיך איך תשוב לו הנפש כאשר נתנה לך אילו ה ו כ נ ע ה והושפלה לשמים (הרוקח, שרש ענוה).

כִּנְעָה[1], ש"נ, בכנ' כִּנְעָתֵךְ,—א) סחורה, רכוש, Habe, Ware; effets, marchandise; effects, goods: אספי מארץ כִּנְעָתֵךְ[2]) יושבתי במצור כי כה אמר יי' הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם (ירמ' י יז-יח).—ב) °כמו כניעה[3]): אלי וצור ישועתי,

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה לקמן.—[2]) ת"י: סחורתיך, ונראה כי ראה בשם זה שם נגזר מן כ נ ע ן במשמ' סוחר. וכן רש"י, וכן רבים מהחדשים, אבל זה דחוק.—[3]) כך פרש מנחם השם כִּנְעָה שבכתוב, וכן ריב"ג, אמר וז"ל: צ'מי צ'עתכ ואנחטאטכ אכת'ר מנ אנחטאט אלארצ', ע"כ,— ובערב': כנסי כנעתך ושפלותך

אליך קראתי מבור כ נ ע ת י, בקראי ענני יום אשפוך לפניך לבבי ודמעתי (רשב״ג, בתר׳ יוה״כ, אלהים אלי אתה). —ואמר המליץ: כנעה תמיט בעליה מפי אריה ומקל מפי כלב (אסף כה ד).

כנען, ש״ז, —שם העם מבני שם שישב בארץ ישראל לפנים ובפרט בערי צור וצידון, והצטינו בפרט במסחר והיו ידועים קצת לרמאים: כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הוש׳ יב ח). — שפת כנען, הלשון שדברו הכנענים, דומה ללשון העברית: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ישע׳ יט יח).— ובסהמ״א השתמשו בכנוי ל ש ו ן כ נ ע ן ללשון עמי הסלוים: פלצא בלשון כ נ ע ן (רגמ״ה חול׳ נד.). בלשון אשכנז ובלשון כ נ ע ן (רש״י דבר׳ ג ט). מה שקורים בלשון כנען בילחא (אור זרוע, הלכ׳ ע״ש לא).

כנעני, ת״ז, לנק׳ כנענית, מ״ר כנענים, ככנ׳ כנעניה, —א) אחד מעם כנען: איש כנעני (בראש׳ לח ב). ושאול בן הכנענית (שם מו י).—ב) סוחר, תגר, Händler, marchand; merchant: מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישע׳ כג ח). ולא יהיה כנעני עוד בבית יי׳ צבאות ביום ההוא (זכר׳ יד כא). סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד). יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל). —ואמר המשורר: אדמה ליצורים שוק וכלם בעלי חנות, ויש נוכל ב כ נ ע נ י ם ויש עושה באמנות, ויש אציל ומום אין בו לבד דלות ומסכנות (ר״ש הנגיד, בן משלי א נו).

א.**כנת**, ממנו כנף, א.כנף.

כנף, ש״נ, סמי׳ כנף, ככנ׳ כנפי, כנפך, כנפו, מ״ז כנפים, סמי׳ כנפי, ככנ׳ כנפיך, כנפיך, כנפיו, כנפיה, כנפיהם, מ״ר כנפות,—א) כנף העוף וכדומה, האבר שבו יעוף העוף, Flügel; aile; wing: ויברא אלהים את התנינם הגדלים וכו׳ ואת כל עוף כנף למינהו (בראש׳ א כא). וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף (שם ז יד). ובאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה (עוף) נדד כנף ופצה פה ומצפצף (ישע׳ י יד). ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה (יחזק׳ יז ז). הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה (שם ג). כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). ואם מן העוף עלה קרבנו ליי׳ והקריב מ[illegible] התרי[illegible] וגו׳ ו סע אתו בכנפיו לא יבדיל (ויק׳ א יז). כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר׳ לב יא). הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל מואב (ירמ׳ מח מ). המבינתך יאבר נץ יפרש כנפו[1] לתימן (איוב לט כו). כנף-רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה (שם יג). — ובתו״מ: נשתברו רגליה נמרטו כ נ פ י ה (חול׳ ג ד). מה נשתנה כ נ ף העוז מכל הכנפים (כליס יז יד). יונה כנפיה מגינות עליה (שבת מט.). ותרנגולת היתה לו לר״ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כ נ פ י י ם האחרונים יותר מן הראשונים (חול׳ נז:). נוח להן לבריות להגדיל להן כ נ פ י ם ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף (מד״ר אסת׳ א). אפילו מתכנשין כל באי עולם להלבין כ נ ף אחד מן העורב אינן יכולין (שם שה״ש, רלבו כתס).—ושל ארבה, הגב וכדומה: ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כ נ פ י ם וקרסוליו וכ נ פ י ו חופין את רובו (חול׳ ג ז). ארבה והסיל אפילו לא נראה בארץ ישראל אלא כ נ ף אחד מתריעין עליהן (תענ׳ כב.). — ובהרחבה גם הרגלים בבעלי חיים, וראשי כ נ פ י ם: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים (פסח׳ ז יא).

—בעל כנף, בעל כנפים, כנוי לעוף: כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז). כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (קהל׳ י כ).— —ובדברים לא בע״ח או דמיונ׳ שיש להם צורת עוף וכנף: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה כ). ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף (מ״א ו כז). וארבעה פנים לאחת (החיות שראה יחזקאל במרכבה) וארבע כנפים לאחת להם וכו׳ וידו[2]) אדם מתחת כנפיהם וכו׳ וכנפיהם פרדות מלמעלה (יחזק׳ א ו-יא). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים וכו׳ בעמדם תרפינה כנפיהן (שם כד).—ומליצה, נשאו על כנפי נשרים, הביאו למקומו במהרה, בבטחה, תחת מחסה נאמן: ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי (שמות יט ד).—כנפי רוח, בהשאלה ע״ש מהירותן: וירכב על כרוב ויעף ויֵרא[3]) על כנפי רוח (ש״ב כב יא). צרר רוח אותה בכנפיה (הוש׳ ד יט). השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל׳ קד ג). — עשה

יותר משפלות הארץ. וכעין זה גם רד״ק. אבל פרוש זה עוד יותר דחוק מהראשון. עכ״פ, על סמך זה כבר השתמשו במלה זו במשמ׳ כניעה.

[1]) כנפיו קרי.— [2]) וידי קרי.— [3]) בתהל׳ יח יא: וידא.

לו כנפים, מליצה לדבר שיעבר מהרה ולא יהיה: התעוף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר ועוף¹) השמים (משלי כג ה).—חסה תחת כנפי פלוני, שפלוני הגן עליו לבלתי יארע לו כל רע: ישלם יי׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יי׳ אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל׳ צא ד).—ובצל כנפיו: מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (תהל׳ לו ח). חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה (שם נז ב).—ובסתר כנפיו: אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה (שם סא ה). — הסתיר את פלוני בצל כנפיו: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (שם יז ח).—רנן בצל כנפיו: כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ח).—ובתו"מ: כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע רשע זה בא לאבד בניך מתחת כנפיך ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו (מכי׳ בשלח, עמלק ב). הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה (שם יתרו ב). כל המכניס בריה אחת תחת כנפי השמים מעלין עליו כאילו יצרו וריקמו (תוספתא הור׳ ב ז). ר׳ יוסי אומר (שלמה התחתן עם נשים נכריות כדי) למושכן לדברי תורה ולקרבן תחת כנפי השכינה (ירוש׳ סנה׳ ב כ ג). הולכין ליריד ולוקחים משם עבדים ושפחות וכו׳ אפילו (עבדים) גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה (שם ע"ז א לט:). שמקרבן תחת כנפות השמים (שם שם ג). ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (בבלי שבת לא.). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה (שם). שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (נדר׳ לב.). שהיה משה מוטל בכנפי שכינה ומלאכי השרת אומרים צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (סוט׳ יג:). ואף מבני בניו של אותו רשע (נבוכדנצר) ביקש הקב"ה להכניסן תחת כנפי השכינה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (סנה׳ צו:). גר שבא להתגייר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה וכו׳ מכאן אמרו מקבלים מיני זבחים מרשעי ישראל כדי להכניסן תחת כנפי השכינה (מד"ר ויקר׳ ב). מי שבא לחסות תחת כנפיו של הקב"ה הוא לו צנה וסוחרה של אמת (שם במד׳ יב). — ב) בהשאלה, קצה דבר, כנף הבגד וכדומה: ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (במד׳ יה לח). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול וכו׳ ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף אשר לשאול (ש"א כד ד-ה). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (שם יה כז). בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכר׳ ח כג). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד (חגי ב יב). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (ירמ׳ ב לד). ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג).—ומ"ל בכמו׳ כנפות: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (דבר׳ כב יב).—פרש כנפיו על אשה, נשאה לו לאשה, לקחה תחת מחסהו: אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כי גאל אתה (רות ג ט). ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך (יחזק׳ יו ח). — גלה כנף פלוני, ראה ערותו, ובהעברה, שכב עם מי שהיתה אשתו: לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף²) אביו (דבר׳ כג א). ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו (שם כז כ).—ובהשאלה, *כנוי למקום תרפה של אשה: כנף שראה אביו לא יגלה (יבמ׳ ד.).— *הוא בכנף בגדו, הוא בדד, יחידי, אין לו אשה ובנים: לא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו (רב"י יבמות כא ג).—*נגע בכנף מעילו, נגע נגיעה קלה: חלילה שאחד מהם ימלאהו לבו לגעת בך ולא בכנף מעילך (רי"ה, כבלת).— כנף הארץ: מכנף הארץ זמרת שמענו (ישע׳ כד יו). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (שם יא יב). בא הקץ על ארבעת³) כנפות הארץ (יחזק׳ ז ב). תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ (איוב לז ג). לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (שם לח יג). — כנפי נהר, קצותיו: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו׳ וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך (ישע׳ ח ז-ח).—כנפי השמש: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלא׳ ג כ).—כנפי שחר: אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהל׳ קלט ט-י). — ואמר המשורר:

—¹) לעוף קרי.

—²) לא נתברר היטב טעם כנוי זה.—³) ארבע קרי.

הנרפא הזמן מחלתו וחדש אחרי ארך בלוהו, ואם לבש ענן בקר בשמש וסר מעל כ נ ף ש ח ר כסותו (ר״ב הנגיד, הנרפא הזמן).— ג) *כַּנְפֵי הָע֫ל, הקצוות המנקבות ששם עוברות הרצועות: העול של מתכת והקטרב ו ה כ נ פ י ם המקבלות את הרצועות והברזל שתחת צוארי בהמה (כלים יד ד).—וקשוט העגלה: הטהורין שבעגלה העול המצופה וכ נ פ י ם העשויות לנוי ושפופרת המשמיעות את הקול (כם ה). —כַּנְפֵי החליל וכדומה, כעין כנף וכדומה נסגרת ונפתחת להחליף הקול: סימפוניה אם יש בה בית קבול כ נ פ י ם[1]) (כלים יא ו).—*כַּנְפֵי הריאה: כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כ נ פ י ריאה התחתונה (חול׳ מה.). אלו כ נ פ י הריאה ששם יוצא הקול (מד״ר ויקר׳ יח).—ד) *כְּנָפִים, בלשון החברים לפנים, במשמ׳ נטילת ידים לאכילה[2]): הבא לקבל עליו (דברי חברות) אם היה נוהג כתחילה בצינעא מקבלין אותו וכו׳ ומלמדין אותו והולכין ומקבלין ל כ נ פ י ם ואחר כך מקבלין אותו לטהרות ואם אינו מקבל עליו אלא ל כ נ פ י ם בלבד מקבלין אותו קיבל עליו לטהרות ולא קיבל עליו ל כ נ פ י ם אף על הטהרות אינו נאמן (תוספתא דמאי ב י-יא). — ״כְּנַף האהל, קצהו: היה כ נ ף האהל מרודד על הארץ וטומאה תחת כ נ ף האהל (רמב״ם, טומא׳ מת יח ח). —ה) ״בענין יחוסי משפחה, בלשון הקראים: קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים ו כ נ פ י ם ואין שלשתם במעלה אחת אלא שכל הקרוב זוכה מן הרחוק ממנו (ר״א הקראי, ג״ע, דיני ירושה א). בהכחד הפרחים הכתוב הזכיר ה כ נ פ י ם באמרו ונתתם את נחלתו לאחיו וידענו שהעקרים הם קרובים מן ה כ נ פ י ם ולמה הניח העקרים והזכיר ה כ נ פ י ם וכו׳ שדין הנחלות כבר קדם לנו הבאור שיש להם תליה בשכל והאדם הם לתת מה שיש לו לעקריו משיתן אותו ל כ נ פ י ו (כם ד). אם שתק הכתוב ולא הזכיר העקרים הזכיר ה כ נ פ י ם באמור ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו (כם ה). כל שני שארים אסורים על שני שארים וכו׳ וזה העקר יהיה בעקרים ובפרחים זולת ה כ נ פ י ם ר״ל גוף ושאר שארו שהרי אשה ובת אחותה מותרות לשני שארים (כם, עריות ח). ויש לך לדעת כי בכל מקום שדלגנו לשאר השאר בין בעקרים בין בפרחים בין ב כ נ פ י ם יש לך לעלות מעלה מעלה ולרדת מטה מטה לענין האסור אין לך לעמוד על גבול (כם, סוף יז). שכל הזוכה בירושתו יעמוד במקומו בין מפרח בין מעקר בין מ כ נ ף (אליהו בשייצי, סדר ירושות ח״כ ג). והאח והאחות נקראים כ נ פ י ם מפני שאין בהם טבעיות שאריות (מבה בשיילי, ספ׳ עריות ג).

אבר.—אגף.—״גֶּדֶף.—מֻטָּה.—נדד.—נוצה.—פֵּרַשׂ כנפיו.—רפרף בכנפיו.

א. כָּנַף,—קל לא נמצא.

—נפע׳, נִכְנַף, יִכָּנֵף,—הסתתר, **sich verbergen; se cacher, to hide o. s.**: ונתן לכם אדני להם צר ומים לחץ ולא יִכָּנֵף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך (ישע׳ ל כ).

ב. כנף[1]), ממנו ב. כָּנָף.

ב. כָּנַף[2]), פ״י,—כָּנַף דבר אל פלוני, על פלוני, הסבו אליו: ויהי נשר אחד גדול וכו׳ והנה הגפן הזאת כָּנְפָה[3]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק׳ יז ז).

כנר[4]), ממנו אולי כִּנּוֹר.

כְּנָת[5]), ב״ז, מ״ר כְּנָוֹת, בכנ׳ כְּנָוֹתָיו,—חבר, בני סיעה אחת, **Genosse; compagnon; colleague**: ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל ושאר כְּנָוֹתָו[6]) על ארתחששתא מלך פרס (עזר׳ ד ז).

— [1]) פרש הרמב״ם: ובית קבול כנפים מקום ירכב בו כלים בדמיון כנף להשמיע הנגון. — [2]) לא נתברר טעם שמוש זה.

---

[1]) אולי כמו בערב׳ ח׳נפ a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך הקרי למדנחאי במקום הכתיב כפנה למערבאי ולמדנחאי, ובמקצת ספרים כנפה גם הכתיב. וכבר העיד ר״ש פרחון וז״ל: ושמעתי כי בני דמשק כ נ פ ה קורין ולא כפנה וכל ספריהן המדוקדקין כותבין כך ומי שקורא לפניהם כפנה לועגין לו והדין עמהם (פרחון, ערך כפן). והנה משמ׳ המלה נראה מהענין לפי הכונה הנאותה כאן ולפי חציו השני של פסוק זה, ועכ״פ אינו משרש א.כנף, ואולי דמיונו בערבית שרש ח׳נפ a) שהובא בהערה להשרש, שמשמש בערב׳ במשמ׳ הסב לצד אחד.

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ האמתית, ועי׳ הערה לערך כנור.

[5]) משק׳ מְנָת, והיא מלה ארמית: אדין רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כְּנָוָתְהוֹן (עזר׳ ד ט)). פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כְּנָוָתְהוֹן די יתבין בשמרין (כם יז). — [6]) י״ם שנגזר שם זה מן כנה, ומשמ׳ היא מי שמכנה כמו חברו. אך קצת החדשים אמרו שהיא מלה אשור׳ כִּנַּתּ, במשמ׳ חבר.

---

a) خنف

כֵּס[1], ש״ז, — א) כמו נֵס, במשמ׳ מעשה פלא גדול, מה שנעשה בכח מחוץ לטבע הדברים, Wunder; miracle: ויבן משה מזבח ויקרא שמו יי׳ נסי ויאמר כי (הוא) יד (ציון) על כֵּס[2]) יה מלחמה ליי׳ בעמלק מדר דר (שמות יז יה-יו). — ב) *במשמ׳ כֶּסֶא[3]) : לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו נכנס לשניה וברחו מלפניו נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות כאן אני בונה כס נאה כאן אני דר (מד״ר במד׳ ה). — ואמר הפיטן: שכבו ונדו חצץ להבריאני, שמעו כי נאנחה אני, כי תם חקתה בכס אופניך, תשיב להם גמול כאז חזות פניך (ר״א קליר, קינ׳, בכת סורו). חקקם בכס שביבי אש ארבעה בכס מעלה ואחד בכס מטה, כי כס מעלה מכון כנגד כס מטה (הוא, אין לבוחח). ואופנים ושנאנים סובלים כס תעצומו, דובבים רון בקול גרון לאל נאדר במרומו (ר״י הלוי, יקיריס). יופי מכלל דבירך ישב יסד שתיות, כס ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (מאיר נהוראי, בכת ר״ת, אמונתך). אז בטרם נמתחו ואבני פנותיך יסדת, כס ישיבתך עלה במחשבת חשבת (ר׳ מכה, את פני מלך). — ואמר המשורר: אלוה חי תנה לו כס בגן עדן ובעליה, וזכהו לבנין עיר תהלתך ולתחיה (ר״ש הנגיד, הכמות פליליה).

כֶּסֶא[1], כֶּסֶה, ש״ז, — זמן שהלבנה במלואה, Vollmond, pleine lune; full moon: כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הַכֶּסֶא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). תקעו בחדש שופר בַּכֶּסֶה ליום חגנו (תהל׳ פא ד). — ואמר הפיטן: אנא הנשא להעיר פלאות, וחטא בן היה נושא ומוחה שגיאות, בנשף הכסא בא להראות, להשתחות למלך ה׳ צבאות (אגה הכנה, אגר׳ בד״ל 504). — ובמשמ׳ *יום הקבוע: ויועדו ביניהם להקבץ יחדו ביום מועד וישב כל אחד מהם לעירו וליום הכסא נאספו שני הגדודים ותעל זעקתם וילחמו מקצת היום (יוסיפון, פרק ז). הצמר כבר נמכרה ליהודי אחר והלך להביא מעות וכו׳ אך אם היהודי לא יבא ליום הכסה אשר בינינו אמכרנה לך ברצון טוב (בו״ת תמת ישרים קלב).

---

[1]) מלה מספקה, לא נתבררה מהותה ופרושה האמתי, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה בכל הספרים, ולא נודע מה היתה הכונה בה, וראו בה הקדמונ׳ קצור מן המלה כסא, ואמרו כי הכונה בזה שבועה: היד על כסא אלהים כי מלחמה ליי׳ בעמלק. וכבר דרשו: נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק. אבל, זו מליצה דחוקה מאד ולא טבעית. ואמרו רוב החדשים כי הכתוב משבש וצ״ל נֵס במקום כֵּס, והיא נתינת טעם לקריאת שם המזבח יי׳ נִסִּי שבפסוק הקודם, שלכן קראהו משה יי׳ נסי מפני שיד על נֵס יה, ר״ל על דגל יה. ובעצם הדבר בודאי זהו טעם הכתוב בכללו, שהוא פרוש לקריאת שם המזבח יי׳ נסי, וא״כ באמת רגלים לדבר כי גם כאן העקר הוא נֵס, אלא שעוד המליצה קשה משתי פנים, כמו שכבר העיר אהרליך בהערותיו: מפני שמשמ׳ דגל לנס מוטלה בספק, ושנית, והוא העקר, המליצה יד על הדגל במשמ׳ שבועה היא לא מליצה עברית, כי אלה המנהגים לא היו כלל בזמן ההוא אצל היהודים להשבע ביד על הדגל. אבל, כבר פרשו קצת הקדמונ׳ את נסי שבפסוק הקודם במשמ׳ נס בזמן מאחר, בענין מעשה של פלא למעלה מהטבע, עי׳ ערך נס, ואין לתמה על זה שבמליצה עתיקה זו תבוא מלה במשמ׳ שמצאנוה בזמן מאחר, כי אפשר שדוקא בזמן הקדום שמשה המלה באמת במשמ׳ שמצאנוה משמשת בזמן המשנה, ואח״כ השתמשו בה בלשון הספרותית בשמוש אחר, במשמ׳ תרן וכדומה, ואולם בפי העם נשאר השמוש הקדום ואח״כ גבר שמוש זה שנית ודחק מהדבור את השמוש הספרותי, והוא דבר רגיל בטבעי הלשונות וכמו״כ גם בעברית, ויבֹאר זה בהמבוא. וגם השם יד אינו משמש כאן במשמ׳ הרגילה אלא במשמ׳ ויצב לו יד, והיא מצבת זכרון, וכונת הכתוב היא שבשביל זה נקרא המזבח יי׳ נסי שהוא יד, ר״ל אות וסימן ומצבת זכרון על הנס שעשה אלהים לישראל במקום הזה במלחמה עם עמלק. ובכח הכלל הקבוע אצלינו, כי לשוננו מיסדה על המקרא כמו שהוא לפנינו בנוסחה המסורה, לכן אנו חיבים לקבל את המלה כֵּס במקום נֵס, רק לפרשה במשמ׳ נֵס. — [3]) עפ״י הפרוש הרגיל של הקדמונ׳ וקצת החדשים שהמלה כֵּס שבכתוב היא כמו כסא.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגום: יומא דעידא, יום החג. מנחם פרש מענין חשבון ומנין: וליום הכסא יום המועד, יום המנוי הידוע בחשבון. וכעין זה ריב״ג. רש״י: לזמן המועד הקבוע. וכן רוב המפרשים. אבל ולג׳ תרגמה in die plenae lunae, ביום שהלבנה במלואה, ואי אפשר שהוא פרוש בדוי, כי לא יעלה על הדעת לבדא פרוש כזה שאין לו סמך בהמלים הנמצאים במקרא משרש זה, אלא ודאי כי זה הפרוש היה ידוע בקרב היהודים בזמן ההוא. ואת המלה בכסה ליום חגנו אמרו בגמרא שהכונה בה ראש השנה ופרשו בכסה מענין כסוי: איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה (ביצ׳ יו.). השבע׳ והולג׳ תרגמו מלה זו במשמ׳ אות וסימן. אבל הפשיטא תרגמה במלה ובכסאא, ופרוש המלה כסא בסור׳ אנו למדים מתרגום הפשיטא מ״א יב לב, שתרגמה במלה זו את המלים בחמשה עשר יום לחדש, ובדהי״ב ז י, שתרגמה במלה זו את המלים וביום עשרים ושלשה לחדש, ואמרו חכמי לשון הסורית כי פרושה של מלה זו הוא הזמן שהלבנה במלואה, או שהיא מתחלת להתמעט.

כסא[1], כסה, ש"ז, ככנ' כסאי, כסאך, מ"ר כסאות, כסאותם, —א) כלי לשבת עליו, Sessel ; chaise ; seat : נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה (מ"ב ד י). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישע' מז א).— ובתו"מ: כסא וספסלים שלו טמאין מדרס (שבת ו ח). כסא של קטן שיש לו רגלים אעפ"י שאין בו גובה טפח (כלים כז ה). שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא וכן הכסא שלפני קתדרא (שם כב ג). הנותן עצים לחרש לעשות מהן כסא ועשה מהן ספסל ספסל ועשה מהן כסא (ב"ק קא.).—ובפרט כסא של כבוד למושב מלך, שופט, וכדומה, Thron ; trône ; throne : ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וכו' לא נעשה כן לכל ממלכות (מ"א י יח-כ). בשבתו על כסא ממלכתו (דבר' יז יח). הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם (ש"ב ז יג). והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם (מ"א ט ה). ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים (שם כב י). ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ"ב כה כח). ובאו (המלכים) ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (ירמ' א יה). הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישע' יד ט). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו (יחזק' כו יו). והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (חגי ב כב).—כסא פלוני, כסא המלכות שלו, מלכותו: כי כאשר נשבע יי' לדוד כי כן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש"ב ג ט-י). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב ד). וכסא דוד יהיה נכון לפני יי' עד עולם (שם מה). כאשר היה יי' עם אדני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד (שם א לז). ייטב אלהיך את שם שלמה משמך ויגדל את כסאו מכסאך (שם מז). — ישב על כסא, מלך, שלט, עי' ישב. — שם את כסאו במקום פלוני, שלט עליו: ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים (ירמ' מט לח).—גדל ממנו הכסא, גדל ממנו רק בזה שהוא ישב על כסא המלכות: אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך (בראש' מא מ).—כסאו של המלך פלוני נקי, שום חטא לא נמצאה במלכותו: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי (ש"ב יד ט).—לכסאו יהיה שלום, מלכותו תתקיים: ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם (מ"א ב לג).—מגר לארץ כסאו של פלוני, הפילו, לקח את המלכות ממנו: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה השבת מטהרו וכסאו לארץ מגרתה (תהל' פט מג-מה).—ומושב של שופט וכדומה: ישבת לכסא שופט צדק (תהל' ט ה). ויי' לעולם ישב כונן למשפט כסאו (שם ח). כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד (שם קכב ה).—כסא דין: מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח).—ובתו"מ, *כסא דין של האלהות, מדת הדין, וכסא רחמים, מדת הרחמים: בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין בדין הוא עולה וכו' ובשעה שישראל נוטלין את שופריה' ותוקעין לפני הקב"ה עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים (מד"ר ויקר' כט).—ואמר הפיטן: ה' מלך יושב על כסא דין, סביביו שרפים עומדים על מדין (בחר' יוה"כ, ה' במעתי). — כסא הוות, משפט של עוות הדין: היחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק (תהל' צד כ). — כסא אלהים, מקום שלטון האלהות: בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם יי' לירושלם (ירמ' ג יז). —ומליצה: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישע סו א), לאמר כי מלא כל העולם כבודו.—*כסא של כלה: כסא של כלה שניטלו הפויין (עדי' א יא, כלים כב ד).— כסא כבוד, מושב של כבוד בין גדולי עולם: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלם (ש"א ב ח). ותקעתיו יתד במקום נאמן והיה לכסא כבוד לבית אביו (ישע' כב כג).—וכנוי להמקדש: כסא כבוד מרום מראשון[1]) מקום מקדשנו (ירמ' יז יב).—ובתו"מ, *כסא הכבוד, כנוי מליצי למקום מושב האלהות: כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה אמר לו זה יתנו (ירוש' שקל' א מו:). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם וכו' דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד (ברכ' נט.). אמר (משה) לפניו רבש"ע מתירא אני שמא ישרפוני (מלה"ש) בהבל שבפיהם אמר לו אחוז בכסא

---

[1]) בארמית כרסא, בערבית כרסי a), ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ' העקרית. — [1]) המליצה קשה ויש מפקפקים בנוסחה המסורה ומגיהים הגהות מתחלפות.

a) كرسي

כבודי וחוזר להן תשובה (שבת פח:). ר"א אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כ ס א הכבוד (שם קנב:). שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם ו כ ס א הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח (פסח' נד.). אמר רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כ ס א הכבוד (יומ' פו.). שם (בערבות) אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת ו כ ס א הכבוד (חגי' יב:). שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה ל כ ס א הכבוד (סוט' יז.). שהעלו (יעקב והמלאך בהאבקם) אבק מרגלותם על כ ס א הכבוד (חול' צא.). עתידה ירושלם להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כ ס א הכבוד (מד"ר שה"ש, ונאוך). ויתפלל מרדכי אל ה' ויאמר גלוי וידוע לפני כ ס א כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (שם אסת', ותאמר אסתר). ז' מדות שמשמשות לפני כ ס א הכבוד אלו הן חכמה צדק ומשפט חסד ורחמים אמת ושלום (אדר"נ לז). והדום רגליו כאש וברד ותחת כ ס א כבודו כאבן ספיר וכאש מתלקחת סביבות לכסאו (פדר"א ד). קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כ ס א כבודו ואמר להם בואו ונבלבל את לשונם (שם כד). ובת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן ועלתה צעקתה לפני כ ס א הכבוד ירד מיכאל המלאך ולקח את המלבן בסים שלו והעלהו לפני כ ס א הכבוד (שם מח).—ובמליצה, במשמ' דבר שאדם נשען עליו: אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ומה כ ס א של שלש רגלים (האבות אברהם יצחק ויעקב) אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך כס א של רגל אחד (משה) על אחת כמה וכמה (ברכ' לב.).—*בית הכסא, לשון נקיה לבית מחראות: ומדורה היתה שם (בבית הטבילה) ו ב י ת ה כ ס א של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם פתוח יודע שאין שם אדם (תמיד א א). הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין ב ב י ת ה כ ס א וצנועין בדבר אחר (ברכ' ח:). בשמים של ב י ת ה כ ס א ושמן העשוי להעביר את הזוהמא (שם נג.). עור כיסוי של ב י ת ה כ ס א (ערוכ' י:).

גב.—יד, ידות.—יָשַׁב. — מושב.—*סמוכות.—רגל.—שֶׁבֶת.

*כַּסְבַּר[1], כִּסְבַּר[2], ש"ז,—גַּד: האוג והחומץ שביהודה ו ה כ ס ב ר (דמאי א א). ברישין וכרישי שדה

[1]) כך גם בערבית.—[2]) כך נקוד במדב"מ.

כ ו ס ב ר ו כ ו ס ב ר שדה חרדל וחרדל מצרי (כלא' א ב). כ ו ס ב ר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי' ט א). הגופנין ו ה כ ו ס ב ר והכרקס אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (תוספתא כלא' א ה).

*כַּסְבֶּרֶת, ש"נ,—כמו כִּסְבַּר: ולא יהא מערב מים ביין וכו' ו כ ו ס ב ר ת בפילפלין (תוספתא ב"כ ה ו).

כֶּסֶה,—עי' כֶּסֶא.

א.כֵּסֶה—כמו כֵּסֶא, עי"ש.

ב.כֵּסֶה[1]), ש"ז,—כמו כֵּסֶה כנוי להירח: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מאחז פני כֵסֶה[2]) פרשז עליו עננו (איוב כו ח-ט).

כסה[3]),

ממנו כָּסָה, כִּסּוּי, כְּסוּת, מִכְסֶה, *כְּסוּי, *הִתְכַּסּוּת.

א.כָּסָה, פ"י, כֹּסֶה, כָּסוּ, יְכַסֶּה,—כָּסָה דבר, פרש על הדבר דבר אחד להסתירו מעיני רואים וכדומה, decken; couvrir; to cover, וגם דברים מפשטים, במשמ' הסתיר: אדם ערום כֹּסֶה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אויל ביום יודע כעסו וכֹסֶה קלון ערום (שם יו).—ופעו' כסמי': אשרי נשוי פשע כְּסוּי חטאה (תהל' לב א).—ואמר המשורר: חטאיהם כ ו ס י ם וחקתו בוסים ואותו מבעיסים במיני הבליהם (רמב"ע, דיואן נב, כ"י בודל').— ובמשמ' העקרית: הכי יְכַסֶּה פניו בתשבץ נצניו ובכתנת פסים, ומאין לב יגיל כבת תעדה עגיל ותתיף בשביסים (שם, זמן יקרא). — ועי' *כַּסַּת במקום כָּסְתָה: לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה מה עשתה עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה ו כ ס ת עליו סדין (מד"ר ברא' נא).—*כְּסוּי עֵינַיִם, מי שעיניו כהות ואינו רואה היטב: (אמר אבימלך לשרה) יהי"ר שיהו לך בני[4]) כ ס ו י י ע י נ י ם ונתקיים בזרעה דכתיב ויהי כי זקן יצחק

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) בקצת ספרים כסא באלף. והנה ראו כל הקדמונ' במלה זו את השם כסא כֵּסֶה הרגיל במשמ' כלי שיושבים עליו, ואמרו כי הכונה בה כאן לכסא הכבוד או להשמים. אבל, לכסא הכבוד בודאי אין מקום כאן. ולהשמים, אעפ"י שנאמר השמים כסאי, בכ"ז אין דרך שמוש פַּיְטָנִי זה טבעי למחבר ספר איוב. ולכן יש לקבל השערת אהרליך ושאר החדשים אחרים כי זו היא המלה כֶּסֶא כֶּסֶה במשמ' לבנה במלואה, ואין הכרח גם לשנות הנקוד, כי אפשר להניח צורה שניה למלה זו.

[3]) בארמ' כסא, בערב' ע'שי a).

[4]) בקצת כ"י שיהו בניך, ובקצתם בנים כסויים.

a) غشي

ותבהין עיניו מראות (כ"ק נג.).

—נפע', נכסה, נכסתה, הכסות,—שכסו אותו: עלה על בבל הים בהמון גליו נכסתה (ירמ' נא מב). נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (יחזק' כד ח). —ובתו"מ, במשמ' הסתתר: מת לו (להכה"ג) מת אינו יוצא אחר המטה אלא הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה ויוצא עמהן עד פתח העיר (סנה' כ א). מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה וכמה נכסה מהם ר' תנחומא אמר שלשה חדשים (מד"ר בה"ב, דומה דודי). — ונכסה החדש, נתכסה הירח: וכל החדשים אינן נכסין וכו' והלא ניסן חדש נכסה ויש לו חג בפני עצמו אלא איזהו חדש שנכסה ויש לו חג והגו בן יומו אי אתה מוצא אלא בחדש תשרי (מד"ר ויקר' כט).

—פע', כסה, כסתה, כסיתי, כסיתי, כסית, כסו, כסינו, מכסה, מכסים, כסות, לכסות, אכסה, תכסה, תכס, תכסי, יכסה, ויכס, יכסו, כסהו, כסמו, כסתני, כסיתו, כסיתיך, כסוך, לכסתו, כסונו, אכסך, אכסנו, תכסה, יכסך, יכסך, יכסנו, יכסהו, יכסנה, יכסימו, תכסני, תכסך, תכסהו, יכסהו,—כמו קל: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם (בראש' ט כג). ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה וכו' ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (בם לח יד-יה). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כח מב). יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (בם כו יג). ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש (במד' ד ח). ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה (שופט' ד יח). ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד (ש"א יט יג). והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו (מ"א א א). שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע' ו ב). כי תראה ערם וכסיתו (בם נח ז). פניך תכסה ולא תראה את הארץ (יחזק' יב ו). ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך וכו' ואחבשך בשש ואכסך משי (בם יו ח-י). ותקחי את בגדי רקמתך ותכסים (בם יח). לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד (בם יח יו).— ויחסר הגוף שאותו מכסים: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה (דבר' כב יב). ר"ל אשר תכסה את גופך. ויעבר (המלך) אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונ' ג ו), ר"ל כסה את גופו בשק.— כסה דבר וכדומה במכסה: וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור (שמות כא לג).

—ובעפר וכדומה: ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקר' יז יג). וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך (דבר' כג יד). כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזק' כד ז). משפעת סוסיו יכסך אבקם (בם כו י).—והחלב וכדומה: ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב (שמות כט כג). כי כסה פניו בחלבו (איוב יה כו).—ומים: נשפת ברוחך כסמו ים (שמות יה י). ויבא עליו את הים ויכסהו (יהוש' כד ז). כמים לים מכסים (ישע' יא ט). מצרים כיאר יעלה ובנהרות יתגעשו מים ויאמר אעלה אכסה ארץ (ירמ' מו ח). בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים (יחזק' כו יט). כמים יכסו על ים (חבק' ב יד). גבול שמת (למי הים) בל יעברון בל ישבון לכסות הארץ (תהל' קד ט). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (בם קו יא). ושפעת מים תכסך (איוב כב יא).—ובע"ח: ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים (שמות ח ב). הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ (בם י ה). ותעל השלו ותכס את המחנה (בם יו יג). הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ (במד' כב ה). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה (ישע' ס ו). יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם (איוב כא כו). — וענן את השמים וכדומה: ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר וישכן כבוד יי' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כד יה-יו). וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן וכו' כן יהיה תמיד הענן יכסנו (במד' ט יה-יו). ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן (בם יז ז). וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את כככיהם שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק' לב ז). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (תהל' קמז ח). —וענן של עשן וכדומה: ונתן את הקטרת על האש לפני יי' וכסה ענן הקטרת את הכפרת (ויקר' יו יג). —ונגה, הוד, וכדומה: כסה שמים הודו (חבק' ג ג). —ואפל, השך: כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים (ישע' ס ב). כי לא נצמתי מפני חשך ומפני[1]) כסה אפל (איוב כג יז). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (תהל' מד כ).—וצרעת וכדומה, פשתה על כל המקום: ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע וכו' וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו (ויקר' יג יב-יג).—ובושה, כלמה,

[1]) קצת החדשים מגיהים ופני, ואין בזה צרך, כי הוא שם, מפנה ע"ם מבנה, עי' זה הערך.

וכדומה: ותרא איבתי ותכסה בושה (מיכ׳ ז י). בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית יי׳ (ירמ׳ נא נא). נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי ליי׳ אלהינו חטאנו (שם ג כה). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד׳ א י). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני (שם מד טז).—ופלצות וכדו׳: וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות (יחזק׳ ז יח). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו).— כסה את פלוני בצל ידו, הסתירו, היה עליו למחסה: ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך (ישע׳ נא טז).—ומליצה, כסתה הארץ על ההרוגים, שלא נודע דבר מותם וכדומה: וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישע׳ כו כא).— לא כסתה הארץ דמי פלוני, כדי שידרש דמיו שנשפכו בלא צדק: ארץ אל תכסי דמי (איוב טז יח).— ובתו״מ: לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך כסהו ונתגלה מותר לכסותו (שבת ד ב). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שם יז ה). אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים (שם יט א). מצאן צבתים או כריכות מחשיך עליהן ומביאן ובסכנה מכסן והולך לו (עירוב׳ י א). שחט חיה יכסנה ואחר כך ישחוט את העוף וכו׳ כסהו (את הדם) ונתגלה פטור מלכסות (חול׳ א ד). במה מכסין (את הדם) ובמה אין מכסין (שם ז). ליחד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן (מד״ר במד׳ ט). — וכסהו במשמ׳ הלבישהו בגד: פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבוא לביתי אכסנה ברשותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב׳ ו ה). — ב) בהשאלה, כסה מפלוני, הסתיר, לא הודיע לו, verheimlichen; cacher; to hide: ויי׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה (בראש׳ יח יז).—ועל פלוני: לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחום עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו כי הרג תהרגנו (דבר׳ יג ט-י).— ואת החטא, הסתיר חטאו: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי׳ (תהל׳ לב ה). שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב). מכסה פשע מבקש אהבה (שם יז ט). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (שם כח יג). — ואמר בן סירא: איש עצה לא יכסה שכל זד ולץ לא יקח תורה (ב״ס גני׳ לה יח). — ובתו״מ: זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין (פסח׳ קיט.). הואיל וכיסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת אלי הצער הזה (ב״ק נג.). —ובמשמ׳ העלים: שמא כסה ממון מן השותפות וסלק עצמו מן השותפות (תבו׳ הגא׳, בעדי גדק לה). חייבנו השבועה להאלמנה כתיקון הכמים שלא החביאה ושלא הבריחה וכו׳ ושלא כסתה מנכסי פלוני בעלה שום דבר (ר״י ברצלוני, השטר׳ כ). — וכסה החטא, במשמ׳ סלח, כפר: נשאת עון עמך כסית כל חטאתם (תהל׳ פה ג). והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה (נחמ׳ ג לו-לז). — כסה צדק וכדומה, נמנע מלספר: צדקתך לא כסיתי בתוך לבי אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל׳ מ יא). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג).— ואמר בן סירא: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (ב״ס גני׳ ח יז).— כסה את פני השופט וכדומה, שלא יראה הצדק: ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה (איוב ט כד). — *ואת העין, שלא יראה ולא ידע דבר: אמר להם אתם כסיתם מני את העין (מד״ר בראש׳ נג).

—פע׳, כסה, כסו[1]), יכסה, יכסו, מכסים מכסות,—שכסו אותו: והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש׳ ז יט). כסו הרים צלה (תהל׳ פ יא). והנה עלה (השדה) כלו קמשונים כסו פניו חרלים (משלי כד לא). והזקנים מכסים בשקים על פניהם (דהי״א כא טז). והחלנות מכסות (יחזק׳ מא טז). — ובתו״מ: אבנים שזעזעתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו (שבי׳ ג ז). כסות שהיא מכוסה מן העין (מד״ר בראש׳ נג).—ובהשאלה: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (קהל׳ ו ד). — ובמשמ׳ *נעלם, ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא (ב״ס גני׳ יב ח). במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות (חגי׳ יג. בשם בן סירא). שבעה דברים מכוסין מבני אדם ואלו הן יום המיתה ויום הנחמה וכו׳ (מכי׳ בשלח ד ה). דברים שהם מכוסין מן הבריות נתגלו לר׳ עקיבא וחבריו (מד״ר שה״ש א ב, הוצא׳ גר״ה).— ואמר הפיטן: חקור פעליו רק אליו אל תשלח ידך, כי תדרוש בסוף ובראש במופלא ובמכוסה (ר״י הלוי, אופן לר״ה, יה שמך).

— התפ׳, התכסה, מתכסה, מתכסים, יתכסה, ויתכס, ותתכס, יתכסו,—כסה את עצמו: והוא מתכסה בשלמה

—[1]) כמו כלו וכדומ׳, עי׳ במבוא בחלק הדקדוק.

חדשה (מ״א יא כט). ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית יי׳ וישלח את אליקים וכו׳ ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו (ישע׳ לז א-ב). ותקח הצעיף ותתכס (בראש׳ כד סה). ויתכסו שקים האדם והבהמה (יונ׳ ג ח). — ובתו״מ: ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא (ברכ׳ ג ד). אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (קונם) פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן וכו׳ קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר׳ ז ג). נותן לה כלים של חמשים זוז בימות הגשמים והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה (כתוב׳ ה ח). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). הרי שיצא חייב לחבירו מנה בב״ד ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה (מכי׳ משפט׳ יט). אמר קונם כסות שאיני לובש (קונם) לבוש שאיני מתכסה וכו׳ אמר קונם כל דבר שדרכו להתכסות ודרך היוצא ממנו להתכסות (ירוש׳ נדר׳ ז מג). שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים רבקה ותמר (מד״ר בראש׳ ס). — ובמשמ׳ *הסתתר: מה ביאתו (של השמש) משיתכסה מן הבריות אף יציאתו לכשיתודע לבריות (ירוש׳ ברכ׳ א כ ג). ומחציו של חדש אלו ב׳ עננים הופכים את פניהם לרוח מזרחית פאת הלבנה שיצא מתחלה מתחיל ונכנס ומתכסה בין שניהם בלילה הראשון מדה אחת בלילה השנית מדה שנית עד סופו של חדש עד שמתכסה כלו (פדר״א ז). — ואמר המשורר: וסהר בכל מזל ביומו יהי הונה להשלים ימי חדש בחדשו ולשנותיו, ויתכס ויתגלה וישח ויתעלה ויחסר וימלא להאיר בחקותיו (ראב״ע, כבס הל). — ובמליצה בהשאלה, התכסה בדבר, השתמש בו כאלו היה לבוש: קוריהם לא יהיו לבגד ולא יתכסו במעשיהם (ישע׳ נט ו).

גג, להבית. — חפה — *חפוי. — טוח. — טמן. — כסות. — כפרת. — מכסה. — צמיד פתיל. — צפה. — צפוי. — צעיף, וכו׳. — שמיכה.

ב. **כָּסָה**, — עי׳ כשה.

***כִּסּוּחַ**, ש״ז, — שה״פ מן כסח: מניין לניכוש ולעידור ולכיסוח (מו״ק ג.). לחרישת קנים שלא היה יכול אדם להיכנס בתוכה וכו׳ מה עשה פקח אחד כסח ונכנס וכו׳ דרך הכיסוח ויצא דרך הכיסוח התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך כיסוחו (מד״ר בראש׳ יב).

כְּסוּי, ש״ז, — דבר שמכסים בו, **Decke; couverture, covering**: ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה (במד׳ ד ו).

***כִּסּוּי**, ש״ז, מ״ר כסויים, — שה״פ מן כסה, א) עצם שה״פ: כסוי הדם נוהג בארץ ובחו״ל (חול׳ ו א). שחט מאה חיות במקום אחד כיסוי אחד לכולן (שם ד). (כתוב) ושפך וכסה מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכסוי יצא זה שמחוסר שפיכה פדייה וכסוי (גמ׳ שם פד.). — *כסוי הלב, לקוי בגוף בע״ח יגרם התעלפות, syncope: כסוי הלב (אלגשי בערב׳) הוא בטול רוב הכחות המניעים והמרגישים וחלישות הלב ושיתקבץ הרוח כולו אליו (גדרי הגוף לנתן פלקיירא ג ט, כ״י בריט״מ). ואחזהו כסוי הלב בסוף אותו היום ומת באותו לילה ומהם מי שיתחדש להם כסוי הלב וחוזר להם החלי (שם). — ב) כמו כסוי שלמעלה, דבר שמכסים בו: (טומנין) בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות (שבת ד ב). כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלים בשבת (שם יז ח). הכף דומה לתרקב גדול וכו׳ וכסוי היה לו (תמיד ה ד). כסוי כדי יין וכדי שמן וכיסוי חביות (כלים ב ה). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים (שם יב ג) כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה (שם יד ו). וכל הכסויין טהורין חוץ משל מיחם (שם ג). כיסוי מיחם שהוא מחובר לשלשלת (פרה יב י). מצרים היה ארבע מאות פרסה על ד׳ מאות פרסה ומצרים אחד מששים בכוש וכוש אחד מששים בעולם ועולם אחד מששים בגן וגן אחד מששים בעדן ועדן אחד מששים בגיהנם נמצא כל העולם כולו ככיסוי קדירה לגיהנם (פסח׳ צד.). שניהם (השמים והארץ) לא נבראו אלא באלפס ובכסויה (מד״ר בראש׳ א). מנהגו של עולם אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב וכו׳ אלא של חרס מפני שהוא מין במינו (פסיק׳ דר״כ, שור או כשב).

***כַּסּוּל**[1], ת״ז, — שאחת מירכותיו גבוהה: בעל חמש רגלים או שאין לו אלא שלש ושרגליו קלוטות כשל חמור והשחול והכסול איזה הוא שחול שנשמטה ירכו וכסול[2] שאחת מירכותיו גבוהה (בכור׳ ו ז). — ואמר הפיטן: כח הסבל הכשיל נטל, כסול ושחול הנשאר

---

[1] מן כסל, עי״ש. — [2] ואמרו בגמ׳ (שם מ.) איזהו כסול ואיזהו שחול שחול שנשמטה ירכו כסול שרגלו אחת בתוך הכסל ורגלו אחד ע״ג הכסל.

מקטל (רבנ"י הבבלי, סליח', אין כמדת).

כִּסּוּף, ש"ז, — שה"פ מן הפעל כסף במשמ' תשיקה: אותה התשוקה והכסוף שכספתי בעולם על הכל לפיכך אני חולה (מדר' נעלם, זהר, חיי שרה). אותו הגוף שנצטער עמי באותו העולם ולא היה לו הנאה וכסוף בו מפני יראת קונו (שם). אין תאותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה וליזון מזיוה (שם, תולדות). אמר רבי יעקב באותם העולמות שהם ימים באותם ההנאות והכסופין שהוא נוחל (שם, חיי שרה). כל נשמתן של צדיקים למעלה בעדן הן ומה ממה שיורד מעדן ישגא החכמה בעולם לעומדים בו ונהנין מהנהותיו וכסופיו עאכ"ו (שם).

כְּסוּת[1]), ש"נ, כנו' כְּסוּתְךָ, כְּסוּת'ה, כְּסוּתוֹ, כְּסוּתָהּ, כְּסוּתָם, — א) שהמ"פ מן כסה, וכל דבר שמכסים בו, וביחוד כְּסוּת עֵינַיִם, לשים על העינים, ובהשאלה, נתן כסות עינים לפלוני, עשה מעשה להסתיר אמתת ענינו: ולשרה אמר (אבימלך אחרי תתו לה לצאת מביתו) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כְּסוּת עינים[2]) לכל אשר אתך ואת כל ונכחת (בראש' כ יו). — והשתמשו במליצה זו הסופרים: כי ערות הארץ באתם לראות וכדי לכסות תכלית ביאתכם באתם פה לשבר מעט אוכל הזה להיות זה לכם כסות עינים (ר"י אברבנאל, מקץ). — ב) כל דבר שאדם מכסה בו גופו, בגד, לבוש, Klisd ; vetement ; cloth: אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי הוא כְּסוּת'ה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב (שמות כב כה-כו). אם אחרת יקח לו (לאשה) שארה (של אמה העבריה) כְּסוּתָהּ וענתה לא יגרע (שם כא י). גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כְּסוּתְךָ אשר תכסה בה (דבר' כב יב). ערום ילינו מבלי לבוש ואין כְּסוּת בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כְּסוּת לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (שם לא יט-כ). — ובתו"מ: מוכרי כסות מוכרין כדרכן וכו' תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא' ט ה-ו). פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב' ו ה). הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה (נדר' ז ג). גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחרת (ב"ק י ב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין (במותם) את הרוצח וכו' לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו (מכו' ב ו). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). כבדהו (את יום השבת) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (מכי' כי תשא). אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כסות וכלים (ירוש' שבת ד ז.). כל

---

[1]) מן כסה. — [2]) התחבטו הקדמונ' והחדשים הרבה בפרוש פסוק זה, וקצת החדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ופרשו רוב החדשים הדבור כסות עינים במשמ' שבר ופצוי. אבל, גם אחרי הגהות החדשים אין מליצת הכתוב מתישבת בדרך טבעי, וגם לפי פרוש הקדמונ' אין הדבר מובן מה היתה כונתו של אבימלך ובמה רצה לכסות את העינים. והנה אין ספק בדבר כי בעילת אשת איש היתה נחשבת לחטא גדול מאד גם בעיני אנשי גרר, עד שעדיף היה להם לרצח את בעל האשה רק לא להכשל בעון אשת איש, ולכן ירא אברהם שמא יהרגוהו על דבר אשתו, וכמו שאמר אבימלך בעצמו לאברהם: מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי. ואולם על הפנויה לא נצטוו בני נח ולא נחשב בעיני הבריות כלל חטא שיקח לו המלך בתולה ויבעלנה לא בחפה וקדושים לשם אישות וישיאנה אח"כ למי שהוא נוטה הסד ממקורביו, ואדרבה זה היה אות כבוד גם להנערה, כמו שהוא נהוג עוד גם עתה בקצת ארצות מזרחיות. ואבימלך היה איש חסיד וירא אלהים באמת, וכשנודע לו כי שרה היתה אשת איש מהר להשיבה מבלי לנגע בה, אבל עוד חשש למה יאמרו הבריות שלא יאמינו שהוא לא נגע בה ותהיה חרפה גדולה לו וגם לשרה אם יתברר אח"כ שהיא אשתו של אברהם, ולכן מצא תחבולה שלא לפרסם הדבר שהיא אשת אברהם אלא להניח השמועה שהעביר אברהם בעצמו שהיא אחותו ופנויה, ועתה אחרי שהיתה אצלו לילה יתן לאחיה בגללה מתנות ויתננה לו לאשה, שגם זה לא נחשב לחטא לישא אחות מהאב בלבד. וזהו מה שאמר אבימלך לשרה: הנה נתתי אלף כסף לאחיך (לא לבעלך) הנה הוא לך לכסות עינים לכל אשר אתך (קצת החדשים מבארים אתך כמו פע' אִתָּךְ, לאטר לכל אשר קרה אותך) שהכל יאמינו כי כפנויה ולא כבעולה היית אצלי, ועכשיו תנשאי לאחיך ותהיי אשתו לעיני כל. וזו התחבולה שהיא תנשא עתה לאברהם אמר אבימלך בהמלה ונכחת, שכבר התלבטו בה כל המפרשים הקדמונ' והחדשים, ובאורה האמתי הוא שאיננה נפע' מן יכח אלא קל מן נכח, שהוא כמו בערב' נכחת a) אל מראה, האשה נשאה לאיש. ורגלים לדבר כי שתי המלים ואת כל הן מלה אחת ואתכל, והוא עתיד מן תכל, והכונה היא אסדר הדבר כראוי. ועי' ערך נכח וערך תכל.

---

a) نكحت

המחובר לכסות הרי הוא ככסות (שם ית.). שתהא הכסות לפי השא' שלא יתן לה את (הכסות של) הילדה לזקינה ולא את (של) הזקינה לילדה וכו' שתהא הכסות לפי העונה שלא יתן של קייץ בימות הגשמים ולא של גשמים בקייץ (שם כתוב' ס ס:). כסות אשת חבר והיי עם הארץ כסות אשת חבר קודמת להיי עם הארץ מפני כבודו של חבר (שם הור' ג מח.). סוחרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת (בבלי שבת קמז.). אמר רב פפא משמחו (את יום השבת) בכסות נקיה ויין ישן (פסח' קה.). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים (מו"ק יז:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה (כתוב' מז.). אמר רב הונא בודקין (את העני אם הוא עני באמת) למזונות ואין בודקין לכסות (ב"ב ט.). אמר ר' פנחס בנוהג שבעולם אדם מכבס כסותו בימות הגשמים במה יגיעות הוא יגע עד שלא ינגבה (מד"ר ויקר' כח).— ובהשאלה להעור: כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו (ירוש' כלא' ט לב:).—ומשל: הדר בני אדם כסותן (דא"ז י).— ובמליצה: אלביש שמים קדרות ושק אשים כְּסוּתָם (ישע' נ ג). — ואמר המשורר: לבש ענן בקר כשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר"ב הגיד, הגדפה הזמן).—ובמשמ' דבר המסתיר מעיני רואים: ערום שאול נגדו ואין כְּסוּת לאבדון (איוב כו ו), שאין האבדון נסתר מעיניו.—ובמליצה, ״כְּסוּת הבשת וכדומה: כי כל אשר יעשה מכל אלה הדברים המגונים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשט כסות הבושת מעליו (חו"ה, הכניע' ה). הפרישות כסות בשר הערוה ושבר הרעבון (שם, הפריש' ב). — ומ"ל ״כְּסוּתִים[1]), כְּסוּתָיו: שלא יביא אדם בהן לידי תקלה ויטלה (הציצית) מכסותיו ויטילה לכסות אחרת (תבו' הגא', כ"י גני', גנזב' דף 333). — ומ"ל ״כְּסִיּוֹת[2]): קדירות שטומנין בהן והן ברמץ מערב שבת ומכסין אותן בכסות הראוי כגון גלופקרין ובסדינין ובשאר כיסיות הראויות (שם, דף 159).

כסח[3]), ממנו כָּסַח, *כָּסוּחַ, ״כְּסִיחָה.

—[1]) כמו זנותיכם, שבותיכם, וכמו גם ״גלותים מן גלות.

—[2]) כמו גליות מן גלות.

[3]) בארמית כסח, וגם בערבית ההמוני' כשח a).

a) كسح

כָּסַח, פ"י, פעו' כָּסוּחַ,—כָּסַח קוצים וכדומה, קטע אותם: והיו עמים משרפות שיד קוצים כְּסוּחִים באש יצתו (ישע' לג יב). -- ובתו"מ, כָּסַח קוצים כְּסוּחִים, עשה מעשה שאין בו צרך מפני שכבר נעשה: קוצין כסוחין כסחתי (ירוש' מעשר' ג נ ד). - -*קוצים כְּסוּחִים, דבר נבזה וקל הערך: אמר הקב"ה לאברם אותן אובלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו (מד"ר ברא' מד).—ואמר הפיטן: שמע מכסת פסחים, אשר כסו פסוחים, היא צמתה כסלוחים, להציתם כקוצים כסוחים (ברכת התלב, קיתת עגית). ראה יראו יערי שיחים, אם איש אחוה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (ר"א קליר, אומץ אדירי).— ועכל וכינ': מה עשה פקח אחד כסה[1]) ונכנס כסח ונכנס (מד"ר ברא' יב). למגל כוסחת בובין (שם מט). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (שם ויקר' כח).—ואמר הפיטן: כלו זמורותי הדר ותימא, כסחו נטישותי ישור נפיש וקדמה (איכת הבתר, אני הכרם). — ובהשאלה, כְּסוּחַת באש, אכול, נשרף: וכנה אשר נטעה ימינך וכו' שרפה באש כְּסוּחָה (תהל' פ יז-יז).— ואמר הפיטן: כסו להקפות חרש ליקוב, כסוחים בלהטו להבהב לרקוב (מוס' א ר"ה, אף אורח). — ואמר המשורר בהשאלה: והכרם אשר שורק נטעו באש בגד בלי עון הִכְסָהוּ (רמב"ע, דיואן סח, כ"י בודל'). ואמרותיו (של הזמן) חמת תנינים ואש מחמאות חלקו המה פתוחות, וכי חקו נצור הציר ובנות הסדים תת באש מות כסוחות (שם סא). וכמה גבורים ברחו בגופות נבאבות, אשר אין בהם לבבות, וגויות כסוחות, מבלי רוחות (ר"י חריזי, תחכמ' ז), ר"ל שרופות, אבודות.

—פע', *כִּסֵּחַ,—כמו קל: תלתן שהעלה מיני צמחים אין מחייבין אותו לנכש אם נכש או כיסח אומרים לו עקור את הכל חוץ ממין אחד (כלא' ב ה). ממרסין באורז בשביעית ר"ש אומר אבל אין מכסחין (שבי' ב י). —ועתי': ומותר למרס באורז בשביעית אבל לא יכסח (רמב"ם, שמיט' ויובל א טו). אין עץ בעולם שיתפשט לכאן ולכאן כמו עץ הגפן אם לא יכסחוהו (ספ' הגלוי לרי"ק קנט).

—נפע', *נִכְסַח, — שכסחוהו: אינו אומר עקורה אלא כסוחה וכל דבר שנכסח מחליף (מדר' תהל' פ ז).

[1]) במד"ר קהל': כיסח.

כַּסִּי[1]), כמו כִּסָּה, — קל לא נמצא.

— פע׳ עת׳ בכנ׳, יְכַסְיֻמוּ, — כמו יְכַסּוּמוּ: תהמת יכסימו[2]) ירדו במצולת כמו אבן (שמות יה ה).

•כְּסִיחָה, ש״נ, — שה״פ מן כָּסַח: ותשבות הארץ מן הזריעה ומן החרישה ובן הכרמים מן הכסיחה ומן הזמירה (והזהיר, נהר).

***כְּסִיָּה**, ש״נ, — שה״פ מן כִּסָּה: אל תקרי כסות (עינים) אלא כ ס י י ת[3]) עינים (מגי׳ כח.).

כְּסִיל[4]), ש״ז, מ״ר כְּסִילִים, — א) אדם עצל, אויל, שוטה, untüchtig, Tor; vaurien, sot; fool: כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל׳ מט יא). בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו (משלי י א). ומוצא דבה הוא כסיל (שם יח). לך מנגד לאיש כסיל (שם יד ז). תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (שם יז י). פגוש דב שכול באיש ואל כסיל באולתו (שם יב). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (שם יו). ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל (שם כא). את פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה ארץ כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (שם כד-כה). לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (שם יח ב). שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות יקרא פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (שם ו-ז). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (שם כג ט). אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם כו ד-ה). ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (שם יא). כשלג בקיץ וכמטר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (שם א). כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד (שם ח). נכונו ללצים שפטים ומהלמות לגו כסילים (שם יט כט). שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים (שם כו ג). חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים (שם ח). כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים (קהל׳ ה ב). לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו (שם י ב). החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך (שם ב יד). לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה טוב לשמע גערת חכם מאיש[1]) שמע שיר כסילים (שם ז ד-ה). אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח (שם ט). — ואמר בן סירא: חכם יחריש עד עת וכסיל לא ישמר עת (כ״ס גני׳ כ ז). מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (שם לד כ). מרבה חסר לכסיל מוקש מחסר כח ומספק פצע (שם ל). — ובתו״מ: אפילו דברים שאת כסיל בהן (ירוש׳ פאה א יה:). בני אדם גדולים היו (המרגלים) ועשו עצמן כסילים (מד״ר במד׳ יו). — ולנק׳ כְּסִילָה: שלא תחוייב ממאמרך שהאבן איננה חכמה שתספר עליה שהיא כסילה (כוזרי ב ב). וקילל לאשתו וכו׳ ואמר הוי כסילה מה תקפידי על בן קטן כזה (בו״ת חות יאיר עב). — ומשל: אמרו חכמים אם יתלבן השק יתלבן הכסיל ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכובם (פרקי רבנו הקדוש ד). — ואמר החכם: רצון החכם בחכמה ורצון הכסיל באולת (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). הזהרו מן הכסיל שעובד ומן החכם החוטא (שם). מי שיושב בין החכמים מכובד ומי שיושב בין הכסילים נבזה (שם). בני הזהרו מן הכסיל יותר ממה שאתם נזהרים מן האש (מעל׳ המדות לרב״ע פלקיירא, הסכלות). ושאלו לחכם מה תכלית אשר תשים אליו כוונתך והשיב להשמר מן הכסילים (שם). — והמשורר אמר: אהבת הכסיל ושנאת חכם לב העלו בהנים בפלס ומשקל, מצאו כף שנאת חכם לב למול כף אהבת הכסיל נקלה כמוץ קל (ר״ש הנגיד, בן משלי א נב). — ב) שם לכוכב מהכוכבים, למזל מהמזלות: עשה כימה וכסיל[2]) והפך לבקר צלמות (עמו׳ ה ח). עשה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (איוב ט ט). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם לח לא). — וכמו שם כללי לכוכבים: כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישע׳ יג י). — ובתו״מ[3]): מצפון לדרום עש עולה כסיל הגלגל כימה (בריתא דשמואל הקטן א).

---

[1]) צורה הקדומ׳ של פעלי נל״י. — [2]) צורה הקדומ׳ של עתיד נל״י, ועי׳ בהמבוא בחלק הדקדוק. ואמר ריב״ג: ושמוהו (את השורק) במקום החולם בתהומות יכסיומו וגם לא תעבורי מזה ובישפטו הם ובתשמרם (הרקמה, שער ח). — וכן ראב״ע: ומלת יכסימו אולי בא כן (בשורק) בעבור היות התנועה בתחלה בשורק וכבר הזכרתי כי תנועת השורק קרובה אל תנועת החולם על כן יחליפו זאת בזאת (לחות, שער האותיות ו).

[3]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, ובכ״י כהות עינים.

[4]) מן שרש כסל, עי״ש. בערב׳ כַּסִל a), כסלאנ b).

a) كَسِل b) كسلان

— [1]) יש מגיהים מִשְּׁמֹעַ. — [2]) לא נתברר מקור שם זה, ואמרו הקדמונ׳ כי הוא הכוכב הנקרא בערב׳ שהיל a), שהוא בלעז Canopas, אמר רסע״ג וז״ל: ומא כאנ מתושט אלצ׳ו וישמי נוגה וכו׳ ומא כאנ תארא בטבעה פישמי כסילים כמא יקול כי כוכבי השמים וכסיליהם עלי אשם סהיל אלד׳י הו כסיל. ע״כ. וכן רדב״א באגרונו: כסיל שם כוכב נודע בשם סהיל (לקו״ק רי). — [3]) בסגנון ארמי:

a) سهيل

אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (ברכ׳ נח:). כימה מערנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר (מד״ר ברא׳ י׳).—ואמר הפיטן: טבע בשני כסילים נחרוים טבס עשר באילה (ר״א קליר, אביבת). זיהר שני המאורות, הבדיל בין יום ובין לילה להורות, ועמם כסילים ומזרות (מוס׳ יוה״כ, אכחר קלת). מולד לבנה כפי ארכך והמחזה שומה לרחבך ובה הראית סתריך, נראה בתמוז כסיל בך יעלה כי שאר כל החדשים לבד זה בהדריך (ר׳ אברהם חוזה, קינ׳, ליון קחי). כמיעת נטע על יבלי מים כיציאת כסיל וכימה בשמים (אמת מה נהדר, Elb. GJG 186) יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות, ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (פזמ׳ תימנ׳, יונתי).—ואמר המשורר: והראני כסיל מאיר לעומת בני עיש כמו שליט ושריו (ר״ש הנגיד, עלי כל איב). הבינותי כבר שירה ועתה תהלה המאירה בכסילים (הוא, הלי תעב). זכרתימו (את הידידים) והמדבר כסותי ועל ראשי כסיל ערום ועריה, ועיש יורה נתיב שחק לבניו ויורני נתיבי בשאיה (הוא, הכל היוס). כאהל אפרשנו (את המעיל הקרוע) ליל באישון וכוכבי רום ישימון בו מאורה, בתוכו אחזה סהר וכימה ויופיע כסיל עליו נהרה (ראב״ע, מעיל יש לי). שיאי עלי אף שוטני העלו עדי עריש לרגלי על כסיל רבדו (רמב״ע, דיואן לט, כ״י בודלי׳). עליו ב.ות עיש כיונים יהמו אליו כמו נשר כסיל יקריח (בס עט). מלאם לבם להתגורר באיש לו על גבי כסיל מעלה בנויה (בס פ). היתכן עלות אישים לשחק ואם ירדו אלי ארץ כסילים (הוא, תרביב א). למה כסילים על פני שחק אהלים תקעו, יובל להנים נום בני חשק בליל תקעו (בס ז). לבי לבי הומה לצבי טרם נברא הוא לו רועה, מיום נודו לא טעם נום עינו וכסיל שחק רועה (בס). מה לי ולכסילים בליל חברה מעל פני שחק כעוף עפו, ובליל נדוד דמו לפסחים מלכת ולו פשע מאד עפו (בס). ושמת ראש תלי מרכבתך וכסיל הדום אל רגליך (עדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ קהיר). עבי שחקים אמרו לו קום רכב על ראש כסילנו ותלינו (בב). פותים לעש עש יאמרו וכסיל לכסיל וכימה יאמרו כימה (ידע׳ הפניני, ביורי ברכה 12). מי יערוך עש להעיש וכסיל לכוכב כסילי, או בן חמור לגמלי או בן גמלי לעגלי (ר״ב בונפיד, אטמון כתבי).

שמואל אמר אין עבר ההן זיקא בכסיל מחריב העולם (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג).

כְּסִילוּת, ש״נ, — טבע הכסיל: אשת כְּסִילוּת המיה פתיות ובל ידעה מה (משלי ט יג).—ומצוי בספה״א: וכאשר האבן פחותה משתקבל החכמה והכסילות כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות (כוזרי ב ג). מי שלבש בבקשת החכמה לבוש הבושת ילבוש מהכסילות אפוד ומעיל ועל כן תקרעו מעיל הבושת בבקשת החכמה (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמ׳). ושאלו לחכם האיך נאה לזקן שילמוד ואמר אם הכסילות גנאי הוא לו תלמוד נאה לו (בס). ולמה בכסילותיו הכסיל שמח לכל (שאלות הראב״ע קנז). אם תכתשהו במכתש לא תסיר מעליו אולתו, ואם תכהו בפטיש לא תחדל כסילותו (הוא, חי בן מקיץ).—ואמר המשורר: ואמרה די לי הלך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע, נבהל בחטאו מעמד לפני גביר ובים כסילות מתמול טובע (רבב״ג, לכי באימת אהבה). ולא מצאו לבד חנף ומרע ויום לחם שעורים ולקוטים, וחיים בעפר בגד קבורים בתכריכי כסילותם חנוטים (רמב״ע, דיואן סד, כ״י בודלי׳). מתי הוד ומדות צניפים ומדות ומשיג אבוסים ועול בריאים, ומפת פתיות שבעים וסכלות ומיין כסילות ימותם סבואים (בס קל).—״כְּסִילוּת קְדוֹשָׁה, אולת ושטות בכונה רצויה, sancta simplicitas: כי מבין ובלתי מבין שוה לשמוע בספר הזהר ווי להון לחייבא זכאה חולקא דצדיקיא וזו נקרא ליודעים כסילות קדושה כי בינם להבריהם אשר בהלקם זה ה׳ חפץ מאד יותר מן הראשון הוא היודע ובוחן לבות (ר״א מודינא, ארי נוהם כו).

״כְּסִימָה, ש״נ,—בה״פ מן כָּסַם: זוג שעשוי לכסימת שער (ערוך, ערך נגסטר).

״כְּסִיסָה, ש״נ,—בה״פ מן כָּסַס: כל דבר שהוא אוכלו שלא כדרך אכילתו (נקרא) כוסס וכו׳ שבלע (את הפירות) בלא כסיסה (רב״י יומ׳ פא.). שכל שאין דרכו באכילה קרוי כסיסה (המאירי, בס ח).

***כֶּסֶךְ**[1]**,** ש״ז, מ״ר כְּסָכִים, בכנ׳ כְּסָכָיו, — רצועה או פתיל לתלות את הנוד או הכלה: הגוד בכסכיו[2] מותר לנטותה בשבת (שבת קלח:). מתעטף אדם בכילה ובכסכיה[2] ויוצא לרשות הרבים בשבת ואינו חושש (בס קלט:).

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.—[2]) גרסת הערוך, וכן בריא״ף, ובנוסח׳ בכיסנא, בכסכסיה. ופרש ר״ח: חמת שיש עליה חוטין או משיחות קשורין מצדדיה מותר לנטותה בשבת באותן היתידות המוכנין לה. ע״כ. וכן בענין הכילה: פי׳ כוסכיא חוטין ומשיחות שעליה.

כִּסְכּוּס[1], ש"ז, — שה"פ מן א.*כִּסְכֵּס: כסכוס דמי לשכשם (רש"י שבת קמא.). כיבוס לא הוי אלא ע"י כיסכוס (שם, זבח' לד:). וצריך לכסכס שלש פעמים על כל סם וסם ומוליך ומביא בכל כסכוס (רמב"ם, איסורי ביאה ט נז).

א.*כִּסְכֵּס[2], פ"י, — כִּסְכֵּס את הבגד, שפשף ומלל אותו מקצתו במקצתו כדי להסיר מעליו טיט וכדומה: שבעה סממנין מעבירין על הכתם וכו' וצריך לכסכס שלשה פעמים לכל אחד ואחד (נדה ט ו-ז). נטל טיט על בגדיו הרי זה ממרחו בידו אחת ובלבד שלא יכסכס (ירוש' שבת ז י.). אמר רב כהנא טיט שעל גבי בגדו מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ (בבלי שם קמא.). טיט שע"ג מנעלו מגררו בגב סכין ושעל בגדו מגררו בציפורן ובלבד שלא יכסכס (שם).

ב.*כִּסְכֵּס[3], פ"י, — כסכס דבר קשה בשִׁנָּיו, לעסו ושברו בשניו, zerkauen; broyer avec les dents, gnaw: שהיה (יהודה) נוטל אפונין של ברזל ונותנן לתוך פיו ומכסכס בהן וחטתו עולה (תנחומא, ויגש ה). עדשים מבושלים מרבים הזרע וכך יעשה לגלגל דק וישים בעדשים וביום יאכלם ואם ירצה לשתות יכסכס בשיניו את הגלגל ויבלע וישתה (ספ' חסיד', תתכס"ה). — ובמשמ' הכה בשניו אלה על אלה: כיון שנכנסה (אסתר) לחצי קנקל הרביעי התחיל (אחשורוש) מחרק שניו ומכסכס (מדר' תהל' כב). כשאתה ממתגם (את הסוס והפרד) בו במתג הוא בולם פיו ומכסכס ברסנו (רש"י תהל' לב ט).

***כִּסְכֵּס**, ש"ז, מ"ר כִּסְכְּסִים, — כמו כֶּסֶף: מתעטף אדם בכילה ובכסכסיה[4]) ויוצא לרה"ר בשבת ואינו חושש (שבת קלט:). שאין כיסכסין עשויין אלא לנטותם באהל (רש"י שם).

כסל[5]), ממנו כְּסִיל, כְּסִילוּת, כֶּסֶל, כִּסֵל, כִּסְלָה, *כִּסּוּל.

כֶּסֶל, ש"ז, כהפס' כָּסֶל, מ"ר כְּסָלִים, כִּסְלֵי, — א) העצלים הפנימים של הירך בגוף בע"ח סמוך להכליות[6]), innere Lende; flanc; loin: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן אשר על הַכְּסָלִים (ויקר' ג ד). כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כָסֶל (איוב יה כז). — *נתן כְּסָלָיו לנשים, התמכר להן, ואמר בן סירא: ותצבר בברזל זהב ובעפרת הרבית כסף ותתן לנשים כסליך ותמשילם בגויתך ותתן מום בכבודך ותחלל את יצועיך (ב"ס גני' מז יח). — ובתו"מ: כאדם ששמן מבפנים ועושה כסלים מבחוץ (ספרי דבר' ביח). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוז ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אלא אחת ונשחטה ונמצאת שניה דבקה על הכסל (תוספתא בכור' ד ח). איזהו פסול כל שהכסלים יוצאין (שם י). יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להן חלב על כסלם (שבת לה:). ביום שיזועו שומרי הבית אלו הכסלים והצלעות (שם קנב.). שרגלו אחד בתוך הכסל ורגלו אחד ע"ג הכסל (בכור' מ.). חמשה חוטין יש בבהמה וצריך ליטלן של כסלים ושל כליות ושל טחול וכו' ושביד ושבלחיים (והזהיר, ויקר'). והחלב שבעיקרי הירכות מבפנים חייבין עליו כרת והוא החלב שעל הכסלים (רמב"ם, מאכ' אסור' ז ו). — ובמליצה, כסליו מלאו נקלה, חש מכאובים, במשמ' היה בצער גדול: כי כְּסָלַי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי (תהל' לח ח). — ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות, כי ביום זה נשתברו הלוחות (סלית' י"ז תמוז, אוי כבגדי). — ואמר המשורר: ועמנו גברים ככפירים ועם הרבה כארבה או חסילים, ואישים לא ברוב בשר כבדים ולא חלב אשר על הכסלים (ר"ש הנגיד, הלי תעב). הבינותי מקומך בין כסלי ותקעתי לך אהל בלבי (רשב"ג, זמני). כוס היגונים לאט, הרפי מעט, כי כבר מלאו כסלי ונפשי ממרוריך (ר"י הלוי, ציון הלא). מחכים ברוח פיו לבב פתי ורוק עטו דמי כסל זמן הדיה (רמב"ע, דיואן עט, כ"י בודל'). יתעו בתבל רעיונים, כי לעד יהיו בתוכה רעננים, וחצי זמן לירות כסליהם שנונים, ואין רואה ומקיץ כי כלם ישנים (שם, פזמ' ליוה"כ, התרב"ס במעו). בטן ברכות היא כדוב שוקק שמני כסליו כחזיר יער, קראו שמו נאמן והוא חנף לא יאמין בו רק אנוש בער (ר"י חריזי, תחכמ' מו). — ב) כמו כסילות: זה דרכם כֶּסֶל[1]) למו ואחריהם בפיהם ירצו (תהל' מט יד). ולדעת רשע כֶּסֶל והסכלות הוללות

---

1) בגמ' בסגנון ארמי: אמר רבא כל כיבוס דלית ליה כיסכוס לא שמיה כיבוס (זבח' לד:).

2) רק בעברית וארמית.

3) רק בעברית.

4) לפי גרסת נוסח' קצת הספרים.

5) גם בארמ'. בערב' כשל a) במשמ' עצלות וכדו'.

6) לפי דעת דר' פרויס (BTM, 71) הוא עצם הירך Beckenknochen. — [1]) כך רד"ק בפרוש: בשש נקודות. והעיר ע"ז מנחת שי ואמר: רד"ק אמר שהוא בשש נקודות אבל בס"ס בחמש נקודות וכן במסורת ולדעת רשע כסל לית סגול.

---

a) كسل

(קהל' ז כה). — ואמר המשורר: בני כסל חצות לילה ישנים ומשנה בני שכל נעורים, יחלו את פני האל ואולי יהי נושא עון יצר נעורים (רמב"ע, תרב"ב ח). מעיר לעיר ארוץ ואמצא אהלי כסל ידיהם מתהו מתוח (הנ"ל, דיואן נט, כ"י בודל').

כֶּסֶל, ש"ז, בכנ' כסלי, כסלך, כסלו, כסלם, — תקוה וסבר, Hoffnung; espoir; hope: אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו (איוב ח יד). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי (שם לא כד). למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל (תהל' עח ו-ז). — ומצוי בסהמ"א: ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות כנגד עשר המדרגות האלה והם מבטח ומשען ותקוה ומחסה ותוחלת וחבוי וסמיכה וסבר ומסעד וכסל (חו"ה, הבטחון ז). — ואמר הפיטן: יום תאוה יגלה יחישה, וסות גאוה יה אותי הלבישה, ובן נעוה מכסלו יובישה (מחזו' לפסח, יוצ תאוה, כ"י בריט"מ). —והמשורר אמר: על הדמי תבטח בחול חילך או בבבי כואב תשים כסלך, עד מה לבבות תהיה שואל דמי כבד והוא נדיב בהשאילך (רבנ"ג, קטע כ"י גני' בבית"ס היהודי בקהי"ר). דורך עוז אשר יעוז במעלתו ומרכבו, ושם כסלו וימי הבלו ברוב חילו ובזהבו (ר"י הגוי, ילו קהג). ישים על אל מבטחו לא על נברא כי כסלו יקוט (ר"י חריזי, הענק ג). —ומ"ל בכנ': ולקחו כספיהם, לנפשם כסליהם, והיו עובדיהם, וזונים אחריהם (רמב"ע, דיואן נב, כ"י בודל'). אשר בחשו בקינם, ובטחו בקניגם, וכסליהם בהונם, והוא מכשול עונם (הנ"ל, פזמ' ניוה"ב, פתרב"ב). — וחרז הפיטן את השמות כסל וכסל בשתי המשמעות: ולא תעשה פסל, ברשע ובכסל, ולא תשים כסל, להקניאו בזרים (אופנ' רבנ"ג, בלב בדי). —והמשורר בשלשת המשמ': נפש אשר צחה תאהב איש שכל ותשנא כל בני כסל, תחשוק באיש דל מדרוש הכמה לא רק עשה פימה עלי כסל, לא נכלמו לעד אשר שמו בו מבני אדם לבד כסל (רמב"ע, תרב"ב ה). נבל שם אל זהב כסלו, כים זהב עשה פסלו, אבד הכים וברוב כסלו אין עוד כסלו, כי אין כים לו (רע"פ, הקד' מתק בפתים). —והשתמשו במלה זו גם במשמ' סעד: אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא כי יי' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד (משלי ג כה-כו).

כָּסַל, פ"ע, עת' יכסל, יכסלו, — כסל האדם, היה כסיל: ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמ' י ח). —ואמר המשורר: כסלו כסילים קו הליכותם כמו תעו שנים עשר ושבעתים (רמב"ע, עינות תהוס, כ"י בודל').

כִּסְלָה, ש"נ, —א) כמו כסל, במשמ' שטות: אשמעה מה ידבר האל יי' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה[1] (תהל' פה ט). — ב) כמו כסל, במשמ' תקוה: הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך (איוב ד ו). —ואמר הפיטן: טפחתה ותרב לשום בך כסלה, יהרה אז ושבה לכסלה (פתיח' תרי"ג מצות לרסע"ג).

כִּסְלֵו[2], כסליו, — שם החדש התשיעי מהחדש שבו חג הפסח, חדש השלישי בשנה מהחדש שבו יחגו היהודים ראש השנה: בארבעה לחדש התשעי בכסלו (זכר' ז א). ויהי בחדש כסלו שנת עשרים (נחמ' א א). — ובתו"מ: עד מתי ארבעים יום וארבעים לילה עד כ"ז בכסלו (סעו"ר, פרק ד). על ששה הדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדה"ח) על ניסן מפני הפסח וכו' על כסליו מפני חנוכה ועל אדר מפני הפורים (ר"ה א ג). בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה (שבת כא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין וכו' תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח' צד:). דברים שאמר חנני לנחמיה בכסליו אמרן נחמיה למלך בניסן (ר"ה ג:). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף (מד"ר ברא' לד). —ואמרו הרופאים הקדמונים על טבעו: הוא (חדש כסלו) חדש הנטעים ובו יגביר השגעון להתגרות בבעלי המרירה השחורה לצוות להאכיל בו בשר התרנגולין והכבשים וכו' וראוי להרבות השכיבה עם הנשים (אסף 37, כ"י מינכן). — ואמר המשורר: כסלו הוא החדש השלישי, ירבה בו המנהג בן נמשי, ושחין רע שירפא בקשי (רהב"ע, במעו נא). מיטב החדשים כסלו, כי בו הלב שאנן ושלו (ר"י חריזי, תחכמ' ה). בעת יקד יקוד יגון בלבך תכבדהו במי הכוס בכסלו, ואם ירבו חרדות מזמן רע בבוסך תהיה שקט ושלו (שם). בכסלו אהיה שליו ואודה לצור רוכב בגאותו שחקים, וכו' ונרות אהיה מדליק שמונה ושיקויי בנופת צוף מתוקים (עמנ', מחבר' ט). — ומלאך הממונה עליו אדוניאל: ואם נולד בחדש כסליו ששם מלאך ראש משמרתו

---

[1]) המליצה קשה והגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות.

[2]) באשור' כסלו. בארמ': ב...ל כסלו הו יום... לירת... (מגל' הגמא בל אלפנתין).

שמולו אדוניאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרס הגדול כספר הזכרונות בל וינס).

*כסלות, ש"נ, — כמו כסילות: יש לדעת כי מלת בעור מצאנוה משתתפת לענינים מצאנוה לענין כסלות כמו ואני בער ולא אדע (ר"א הקליר, ג"ע, ענין בנת ע).

כסם[1]), ממנו כסם, *כסימה.

כסם, פ"י, כסום, יכסמו, — כסם את ראשו, חתך שערות ראשו, הסתפר, abscheren; couper les cheveux, shave: וראשם לא יגלחו (הכהנים) ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם (יחזק' מד כ). — ואמר המליץ: אחדי אחד שם, ולו שערו כסם, ופיהו בו חסם, ונחשב כשורים (תחכ' תלמידי דונש).

כסם, ש"ז, — היחיד להרבים כסמים.

כסמת[2]), ש"נ, מ"ר כסמים, — זרע נאכל ממין הדגן, spelt; épeautre: והחטה והכסמת לא נכו (בברד) כי אפילת הנה (שמות ט לב). הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו (ישע' כח כה). — ומ"ר: ואתה קח לך חטין ושעורים ופול ועדשים ודחן וכסמים ונתת אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). — ובתו"מ: חמשה דברים חייבין בחלה החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון (חלה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו (חובת מצה) בפסח בחטים ובשעורין בכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון (פסח' ב ה). פת שעורים ופת כוסמין מברך על של שעורים והלא כוסמין יפין משעורין אלא שהשעורין ממין שבע (מיני הדגן שנזכרו בשבחה של א"י) והכוסמין אינם ממין שבע (תוספתא ברכ' ד יא). סבור ר"י בן פזי שמנחת העומר באה מן הכוסמין (ירוש' חלה א נז:). החטים אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין (שם).

****כסן**[3]), ש"ז, מ"ר כסנים — שקדים וקליות ותבלים ומיני מתיקה להתקין בהם הפת, Gewürze, Füllsel; épice, farcissure; spice: פת הבאה בכסנין[4]) אחר המזון (תוספתא ברכ' ה יג). מה עשו בנו להן קנקלין מבית הישימון עד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות מיני כיסנין הושיבו את הזקינה מבחוץ ואת הנערה מבפנים והיו ישראל אוכלין ושותין (ירוש' סנה' י כח ד). כסנין של מיני מתיקה (תשו' הגא', כ"י גני', מהד' גנזכ' 68). מוכרי פת כסנין שקורין (בלעז) אובליש (רש"י ברכ' מ טו). עיסה שלשה בדבש או בחלב או שעירה בה מיני תבלין וכיוצא בו והיא נקראת פת הבאה בכיסנין (ליד' לדרך א ג כב).

*כסן, פ"י, — כסן עגה יבשה וכדו', אכל ממנה אכילה קלה: ונקר' (פת) כיסנין ע"ש שכוססנין אותה לתיאבון בעלמ' (הלכות או"ח קסח ו).

א. **כסס**[1]), ממנו א. כסס, ואולי מכסה.

א. **כסס**, עת' תכס, תכסו, עצ' כסתי[2]), כסת, — כס על דבר, נמנה עליו והיה במספר המשתתפים בדבר, rechnen; se compter; to number: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד).

— נפע' כמו בלמיס, *נכסס, — נמנה: יום יום ירקב כמו סס, אם תפקוד עליו עונו הנכסס, כמו שבלול יהלוך וכדונג ימסס (רסב"ג, מוס' יוה"כ, יי' מה אדם).

— התפעל, *התכוסס, — כמו קל, במשמ' השתתף, היה בתוך: אל תתכוסס בהמון מרעים וזכור כי ה' יפקוד על עונך (ב"ז, תרג' ב"ס ז טו).

ב. * **כסס**[3]), ממנו ב. *כסס, *כסיסה.

ב. * **כסס**[4]), פ"י, כוסס, — כסס דבר יבש בשניו, תחכו ולעסו, zerkauen; grignoter; grind: קונם גרים או חטה שאיני טועם מותר לכוס היין (נדר' ו י). הכוסס חטים (תוספתא ברכ' ד ו). הכוסס את

---

1) רק בעברית, ולא נתברר מקורו.

2) לא נתברר מקורו. ואין ספק בדבר שהוא ממין החטה, וכך אמרו בפרוש בגמ': כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין (מנח' ע.). וכבר ברר הדבר לו בספרו על שמות הצמחים בארמית (Löw, Pfln. § 72).

3) בסור' כסנא, ועי' הערה לקמן. — 4) הביא הערוך בשם רה"ג ור"ח ז"ל: פי' רב האיי גאון הם כעכי והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושין אותה בעכין יבשין: כוססין אותה בבית המשתה ושלא בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלין ממנו קמעא וכו' ורבינו חננאל פירוש זו הפת עשויה כמין כיסין מלאים סוקר ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן שעושין אותו כמין בעכין ולועסין אותן בבתי משתאות. ע"כ. ונראה כי ר"ח פרש השם כסנין מן כיס, אבל אין ספק בדבר כי זו מלה מיוחדה כסן, ומשמשת גם בסור' במשמ' ששמשה בעבר' בזמן התלמוד, ותרגם בר עלי השם כסנא אלחנטא אלמקלוה ואלפאכה אליבשה, ע"כ, ובעבר': חטה קלויה ומיני פירות ותבלים יבשים.

1) רק בעברית.

2) ר"י חיוג.

3) רק בעברית וארמית.

4) בארמ': אמר רבא כס פילפלי ביומא דכפורי פטור כס זנגבילא ביומא דכפורי פטור (יומ' פא:).

האורז (שם ז). הכוסס חטים של תרומה (ילקו' שבת יד יד ד). וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס היטין חיות (שם שבי' ח לח.). אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן פשתן לובש (יבמ' סג.). (אמר קונם) גרים שאני טועם אסור לבשל ומותר לכוס גריסין שאני טועם אסור לכוס ומותר לבשל גרים גריסין שאני טועם אסור בין לבשל בין לכוס (נדר' נג:). אכלה שום וראתה ואכלה בצלים וראתה כססה פלפלים וראתה (נדה סג:). העכברין כוססין ומקרטמין דברים שאין אדם ולא עוף ולא בהמה כוססין אותן (ערוך, ערך גגס). שעושין אותה בעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה (שם, ערך כסן א). כי מעט (השנים) הטחינה כלומר שלא יוכלו השנים לשחוק ולכסום המאכל כי אם מעט (שרשי רד"ק, מעט).

א. כסף[1], ממנו כֶּסֶף, *כָּסַף, ואולי כָּסַף.

כֶּסֶף[2], ש"ז, כהפס' כָּסֶף, ככנ' כַּסְפִּי, כַּסְפְּךָ, כַּסְפֵּךְ, כַּסְפּוֹ, כַּסְפֵּנוּ, כַּסְפְּכֶם, כַּסְפָּם, מ"ר ככנ' כַּסְפֵּיהֶם[3], ובלי כנ' *כְּסָפִים,—א) המתכת הלבנה היקרה, היותר יקרה אחרי הזהב, Silber; argent; silver: ואת גביעי גביע הַכֶּסֶף תשים בפי אמתחת הקטן (ברא' מד ב). ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כֶסֶף וכלי זהב (שמות ג כב). וארבעים אדני כֶסֶף תעשה תחת עשרים הקרש (שם כו יט). והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כֶּסֶף וצפוי ראשיהם כָּסֶף (שם לח יז). קערת כֶּסֶף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כֶּסֶף שבעים שקל בשקל הקדש (במד' ז יג). עשה לך שתי חצוצרת כֶּסֶף מקשה תעשה אתם (שם י ב). אם יתן לי בלק מלא ביתו כֶּסֶף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי' אלהי (שם כב יח). תורי זהב נעשה לך עם נקדות הַכָּסֶף (שה"ש א יא). עמודיו עשה כֶּסֶף רפידתו זהב (שם ג י). כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד בְּכֶסֶף ובזהב ייפהו (ירמ' י ג-ד). ותעדי זהב וָכֶסֶף ומלבושך ששי ומשי (יחזק' יו יג). כהתוך כֶּסֶף בתוך כור (שם כב כב). כֶּסֶף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים (תהל' יב ז). צרפתנו כצרף כָּסֶף (שם סו י). כי יש לַכֶּסֶף מוצא ומקום לזהב יזקו (איוב כח א). הגו סיגים מִכָּסֶף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). אשר כַּסְפִּי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה). כה אמר בן הדד כַּסְפְּךָ וזהבך לי הוא (מ"א כ ג). כי שלח אלי לנשי ולבני ולְכַסְפִּי ולזהבי ולא מנעתי ממנו (שם ז). כַּסְפֵּךְ היה לסיגים (ישע' א כב). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כַסְפּוֹ ואת אלילי זהבו (שם ב כ). צפוי פסילי כַסְפֶּךָ (שם ל כב). כַּסְפָּם וזהבם עשו להם עצבים (הוש' ח ד). ויעשו להם מסכה מִכַּסְפָּם כתבונם (שם יג ב).—ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף (ב"ס גני' מז יח).—ובתו"מ: הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב (ב"מ ד א). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל (ברכ' לב.). שהיו בה בני אדם שמכובלין בכסף ובזהב (שבת נד.). אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים (פסח' קיט.). בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל הכל נפנו על כסף וזהב והם נפנו על בנות ירושלם (יבמ' עז:). היה משתמש בכלי זהב ישתמש בכלי כסף בכלי כסף ישתמש בכלי נחשת (כתוב' סח.). הרבה שוקים תקננו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו (ע"ז ב:). שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים (בכור' ה:). ביקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם מפני כספה וזהבה של ירושלם (שם ג.). בנוהג שבעולם אדם יש לו זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם וטובה ודעת אין בו (מד"ר ויקר' א).— ועל שם גונו של הכסף השתמשו בו המליצים בענין שערות השיבה, ואמר המשורר: התקבצו שרים תמוה על שער אשר שנה וגם צפו, ואנחמה אותם באמרי כי ימים ככסף שערי צפו (רמב"ע, תרשיש ה). אראה שער ראשי אשר הלבין אחר אשר היה תמול מוזהב, ואומרה הה על תמורתי אוי על קחת כסף ותת זהב (חרוז' כסוף מלחמ' התכמ' והעשר).—°וכֶּסֶף הַיּוֹם, גון לבנת אור היום: שתה ביום עדי יפן ושמש עלי כספו יצפה זהבו (רמב"ע, דיואן כו, כ"י בודל').—°כֶּסֶף חַי, מתכת נוזלית שגונו דומה לגון הכסף, Quecksilber; vif-argent; mercure: כלי שנותנין בו כסף חי סותם פיו בזפת או בגפרית (רש"י שבת עח:). הכסף החי הממית הכנימה (רמב"ן ברא' מא לג). הרפואות התדות החמות החריפות כמו זרניך ואלשק וכסף חי מומת (קאנון ד ו א ג). הכסף החי תולדתו וטבעו בשני פנים האחד יש לו מוצא ומקור בשוּר

---

[1]) לא נתברר מקור משמ' זה השרש.

[2]) גם בכנע' כסף: אי אדלן כסף אי אדלן חרוץ (כתב' תבנית).—בארמ' כספא, וגם באשור' כַּסְפּוּ. וי"א ע"ש גונו התִּוֵּר.—[3]) כמו טרפי, נספיהם, רשפי, ועי' במבוא בחלק הדקדוק.

הכסף והסבה שאינו נקפה הוא מפני רוב הלחות שבו וכו׳ וקצת חכמים כתבו כי החמר הקרוב לכל מיני המתכות הוא הכסף החי והגפרית (בעל הכמים כ ב). שקצת בני אדם מהחכמים יתנו מזג חדש לכסף החי להיות כסף אמתי או יהדשו זהב טוב של ידי מעשה (ר״י פרוכינגלו, בו״ת בלמוד החכמות). שיו יעותיו הם כמו כסף חי שיתהפך ולא יתקיים (מאזני צדק, אלגזלי 93).—ב) כמות של כסף במשקל וקצב שהשתמשו בה לשלם במחיר דבר שקנה אדם, Geld; argent money: כי מכרנו ויאכל גם אכול את כַּסְפֵּנוּ (ברא׳ לא יה). יליד ביתך ומקנת כַּסְפֶּךָ (בם יז יג). נתתי כֶּסֶף השדה קח ממני וכו׳ וישקול אברהם לעפרן את הַכֶּסֶף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כֶּסֶף עבר לסחר (בם כג יג-יו). ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כַּסְפֵּיהֶם (שיתנו במחיר הבר) איש אל שקו וכו׳ ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כַּסְפּוֹ והנה הוא בפי אמתחתו ויאמר אל אחיו הושב כַּסְפִּי וגם הנה באמתחתי (בם מב כה-כח). ונפתחה את אמתחתינו והנה כֶסֶף איש בפי אמתחתו כַּסְפֵּנוּ במשקלו ונשב אתו בידנו וְכֶסֶף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל וכו׳ כַּסְפְּכֶם בא אלי (בם מג כא-כג). ויתם הַכֶּסֶף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו להם ולמה נמות נגדך כי אפס כָּסֶף (בם מז יה). ויצאה חנם אין כָּסֶף (במות כא יא). בעל הבור (שנפל לתוכו שור או חמור) ישלם כֶּסֶף ישיב לבעליו (בם לד). וכי יכה איש את עבדו וכו׳ אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כַסְפּוֹ הוא (בם כ-כא). ומכרו את השור החי וחצו את כַּסְפּוֹ (בם לה), ר״ל הכסף שלקחו במחיר השור. אם כֶּסֶף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך (בם כב כד). כי יקנה נפש קנין כַּסְפּוֹ (ויקר׳ כב יא). את כַּסְפְּךָ לא תתן לו בנשך (בם כה לו). ונתתה (את המעשר) בַּכָּסֶף וצרת הַכֶּסֶף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו ונתתה הַכֶּסֶף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר (דבר׳ יד כה-כו). ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בַּכָּסֶף (בם כא יד). תנה לי את כרמך וכו׳ אם טוב בעיניך אתנה לך כֶּסֶף מחיר זה (מ״א כא ב). איש יבא בפריו (של הכרם) אלף כָּסֶף (בה״ש ח יא). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כָּסֶף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כֶסֶף ובלוא מחיר יין וחלב (ישע׳ נה א). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הַכֶּסֶף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז יט-כ). כַּסְפּוֹ לא נתן בנשך (תהל׳ יה ה). ויש אשר אמרים לוינו כֶסֶף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). — ואמר בן סירא: קנו לכם חכמה בלא כסף צואריכם בעלה הביאו ומשאה תשא נפשכם (ב״ס גני׳ נא כה-כו). — ובתו״מ: (האשה) נקנית בכסף בשטר ובביאה (קדוש׳ א א). שום כסף ושוה כסף בפני ב״ד (ב״ק א ג). כל שהכסף בידו ידו על העליונה (ב״מ ד ב). כל האשמות שבתורה באין בני שתים ובאין בכסף שקלים (זבח׳ י ה). ובורם נפדין בכסף ובשוה כסף (בכור׳ ח ז). המוציא שטר חוב כתוב בבבל גובה עליו כסף בבל (היה כתוב) בארץ ישראל גובה עליו כסף ארץ ישראל וכו׳ כסף שדיברה בו תורה בכל מקום זו היא כסף צורי איזהו כסף צורי זה ירושלמי (תוספתא כתוב׳ בסוף). לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו (ב״מ מב.). זה שמזונותיו תלויין בכספו (יבמ׳ סג:).—והתיבות שקולות של כסף: הנה נתתי אלף כֶּסֶף לאחיך (ברא׳ כ יו). וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כָּסֶף (בם לז כח). וענשו אתו מאה כֶסֶף (דבר׳ כב יט). וישקלו את שכרי שלשים כָּסֶף (זכר׳ יא יב). —ובתו״מ: האונאה ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע (ב״מ ד ג). הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה וכו׳ שתי כסף יש לי בידך אין לך בידי אלא פרוטה (שבוע׳ ו א). וענשו אותו בממון מאה כסף כסף צורי (ספרי דבר׳ רנח). גוזרי גזירות שבירושלם אומרים נטיעה בת שנתה שתי כסף בת שתי שנים ארבעה כסף (ב״ק נח:).— ובסה״מ: אמר אחד מחכמי המוסר לתלמידיו מי יתן והיו חייכם יקרים בעיניכם שוה כסף אחד (המאירי מבני ג). —ומ״ר *כְּסָפִים: פסקה להכניס לו כספים סלע כסף נעשה ששה דינרים (כתוב׳ ו ד). מקום שנהגו שלא לפחות מן השום ושלא להוסיף על הכספים אין משנין ממנהג המדינה (תוספתא בם ו ו). בג׳ דברים נתחלקה ארץ ישראל בגורלות באורים ותומים ובכספים (ירוש׳ יומ׳ ד מא:). כספים אין להם שמירה אלא בקרקע (פסח׳ נא:). ויהיו כל הארצות באין ולוקחין מכם פירות ומעשרין אתכם בכספים (מד״ר ויקר׳ לה). ויש מקומות שכל מה שהוא שוה כסף כותבים את דמיו שני כספים וכשבאין לגבות אין גובין אלא אחד (נוסח כתוב׳ אבה לרה״ג, הפסגה ג מז).—ומשלים: אמר ר׳ יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים (קדוש׳ עא.). — ואמר המליץ: הוא המוציא האדם מעבדות לחירות, וזה הכסף מטהר כל ממזרות (המנקב לרב״ע פלקיירא). אדם בלי כסף ומטבע, לכסיל יחשב וחסר דיעה (מרלה המוכר ו). הכסף

נכסף הדמים תמים אני הגבר, הזהב הב הב וממון במטמון יחפש בקבר (שם כ).

***כַּסָּף**, ש"ז, מ"ר כַּסָּפִים,—אומן עושה מלאכה בכסף: ולא היו יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן ונפחים בפני עצמן (תוספתא סוכ' ד ו). ס' ריבוא בני אדם עשו אצלם רד"ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום (מד"ר ברא' סא). יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממה אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הם הזהבים איכן הם הכספים (שם בה"ב, קמתי אני). כאדם שהוא אומר לחבירו מה מלאכתו של פלוני כסף נגר חצב (והזהיר, כי תבא).

אגורה.—גֵּרָה.—*זוז.—*חַלִּפָן.—חִנָּם.—כִּכָּר.—מחיר.—*מטבע.—*ממון.—*מעה,*מעות.—*מקח.—*סלע.—עֹבֵר לסוחר.—*פְּרַע.—*פֵּרָעוֹן.—*צֶרֶף.—שֹׁחַד.—שִׁלֵּם.—שלמון.—שֶׁקֶל.

ב·**כסף**[1]), ממנו אולי כָּסַף, *כִּסּוּף, *כֹּסֶף.

כָּסַף, פ"ע, עת' יִכְסֹף, תִּכְסֹף,—כָּסַף לְדָבָר, השתוקק לו ורצה בו מאד, sich n. etwas sehnen; désirer to desire: דמינו כאריה יִכְסוֹף לטרף (תהל' יז יב). למעשה ידיך תִּכְסֹף (איוב יד יה).—ומצוי בסה"מ"א במשמ' זו: שמואל בן יוסף, שמע דברי כוסף (ר"ש הנגיד, באמרת ערב). הנה לתאבה אכספה לשבון בהיכל קדשך, לעמד לשרת אשאפה לא לאכל צוף דבשך (ר"י הלוי, יבן כתוך, לב"ת). שנאמין כי יש לעולם בורא וכו' ושנכסוף לרצונו וניחד מעשינו לשמו (הקד' תו"ה). והרכיב הבורא יתעלה בנפש האדם עוד מדות וכחות יכסוף בהם כאשר ישתמש בהם (שם, עבוד' ה' ב). וסר מן הדברים המגונים וכוסף למדות הטובות (שם, הכעתון ג). לא יכסוף לזולת מה שבחר לו האלהים (שם ז). ואח"כ ישתדל להוסיף על מה שיש ביכלתו ויכסוף לו בלבו ויעלה אליו במחשבתו (שם, תכון הנפ' ג). תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו כדי לבקש המנוחה ממדוי גופה ופגעיו ככסוף האדם לרופא בקי כשהוא חולה וכו' תטה במזימתה אליו ותדבק בו במחשבתה נתעבירהו ברעיונה ומתאוה אליו וכוספת לו וזאת תכלית האהבה הזכה (שם, אהב' ה' א). אפילו אם יהיה פלוסוף חכם עושה טוב כל ימיו כוסף אל המעלות ההם (כוזרי א קי). ואילו לא היה לה (לא"י) מעלה אלא התמדת השכינה בה באורך תת"ק שנה היה מן הדין שתכספנה הנפשות היקרות לה והזכנה בה (שם ב כג). והמניעים הם המאויים והם שני מינים אם מניע להביא מועיל והוא הכוסף ואם מניע לדחות מזיק והוא הכועס (שם ה יב). וכל נפש תכסוף להשתמש בכחותיה כאשר הוכנה לה וכו' והאדם הוא בלי ספק לבו ריק מן התאוות המופלגות וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתי (שם ו). השם יתברך פועל תמיד כל הנמצאות ואליו יהיה חשק כל אחד מהמשיגים כי כל אחד מהם כוסף שיגיע לו שלמותו (רלב"ג, מלחמ' ה' ה יא). עורה ולעבודת אלהיך כסוף כי דוד ואת לא יעזרו אותך בעת מותך (ר"י חריזי, תחכמ' לג). ולזה תמצא היות האדם כוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח (העקרים ג ב). שגם העשיר עם היותו כוסף הכבוד פעמים ישנא את הרבנות (ר"י אברבנאל, שופט' ט). האנשים שיבלו ימיהם בטוב כוספים מתי יגיע קץ הפלאות (נחל סיבון מד:). ומזכרת המדרגות מהדיבוק אשר היו לה מימי קדם אתו ואיך כוספת לידבק בדיבוק ההוא עוד (ר"י דון יחייא, הקד' לפי' שה"ש). חשקה נפשך המתאוה לעלות במעלת העושר והכבוד כי הוא דבר שיכספו הו הכל (מנת' יהושע הגורקי לדון בלמ' הלוי). ולזה היה משה רע"ה כוסף ותאב להכנס לארץ (מרפא לנפש יע:). כל פועל כוסף והושק תמיד שיגיע מפעולתו התכלית המכוון (שם לד:). עיני אני אשא אל אֵל בלב כוסף ממציא צרכי לי ביום ובלילה (סעד' בן יוסף, מטמ' מסתר' כח). ירחק לא יאסף, ושמשך עוד לא יבא, קרבתך לבי כוסף, איש אהבתך בקרבו (ר"י נגארה, ירחק).—ופעו' *כִּסּוּף, כִּסּוּפִים, כמו כֹּסֶף: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יום הכסוף, לבם הבין לשורר מסוף, ה' ימלוך בזרוע חשוף (ר"א קליר, קינ', איכה את).—ועי' עוד נִכְסָף.

—נפע', נִכְסַף, נִכְסְפָה, נִכְסֹף, נִכְסַפְתָּה,—א) כמו הקל: ועתה הלך הלכת כי נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לבית אביך (ברא' לא ל). נִכְסְפָה וגם כלתה נפשי לחצרות יי' (תהל' פד ג).—ובמדרש: שהיה (נפתלי) רץ לעשות רצון האל והיה נכסף בעשיית רצונו (מה"ג, ויחי).—ואמר הפיטן: תהומות הדום לרסיסי כסופים, וכל נאות דשא לנ נכספים (ר"א קליר, טל, בדעתו אביעה). פן תניף ברזל על אבני מזבחי ותחלל בנינים נכספים, פרוד גרושה בלי לשוב לקחתה וכהן גדול פן יטמא באספים (אזהר' ר"י ברצלוני). מים ומזרח ומצפון ותימן שלום רחוק וקרוב שאי מכל עבריך, ושלום אסיר תקוה נותן דמעיו כטל חרמון ונכסף לרדתם על הרריך (ר"י

---

[1]) רק בעברית וארמית.

סלוי, ליין הלא). דמם שירי וקולי לא יסף, והנני לשמעו שוקק ונכסף, דלף ביתי ומסתרי נחשף, והוסר תמידי וכל שבן מוסף (מחז׳ תימני ליוה״כ, אפסו כעוני). ישמרו נכספים בחצרות מעט מקדשו, בפחד ויראה להעריצו ולהקדישו (יול׳ א בכוע׳, ועתה כגיס). — ומצוי כמו״כ במליצה הפשוטה: ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעולם הבא אל המות (חו״ה, הפרים׳ ג). וראוי לך אחי שתיסר נפשך בפרישות מכל מה שצוך האלהים לפרוש ממנו עד שתגיע מן התעוב והמאוס במיני התענוגים המנועים והתאוות האסורות עד תכלית שיהיה שוה לזה בטבעך המתועב מן האסור עם מה שנכספין לו ממנו (כס ה). ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה (כס, עכוד׳ ס׳ ה). מפני ששמעתי שמעו ונכספה נפשי אליו (כוזרי פ יז). וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף כשישיגנו ותעמוד השמחה או תפסק אבל כשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בלתי בעל תכלית אי אפשר שיכלה הכוסף (העקרים ב טו). נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו כעבד ישאף צל וימנה תמיד מתי יבא העת הנכסף אליו שיצא לחירות (החנוך, אמור בו). וענין המציאות מבואר בעינו שהוא נכסף אצל כל אדם (נופת צופים כז).—ואמר המשורר: גדי להלהם בארי נכסף, ולעזר לו שועלים אסף (יהודה בן בבת, תכוב׳ על מנחם). והוא נכסף לשומו יש כמו חושק אשר נכסף לדודו (רבב״ג, הוכח כס׳ אמונה רמה ד ב). כאבו נוסף ביוסף, לדמותו אכסף, אללי כי אאסף, ולא אביט לתמונתו (עלי כוחת, מספד כסדור תימני׳). ובכל ערב ועורב, ישב (השועל) ויארוב ארב, אולי ימצא פתח פתוח, כי היתה נפשו נכספת, לגיע עד תוך הרפת (מבלי יל״ג ג ג).—ב) נִתְבַּיֵּשׁ: התקוששו וקושו הגוי לא נִכְסָף (צפנ׳ ב א). —ואמר המשורר: תלונתי עלי מריב אשר לא יהי נכלם בתוכחתו ונכסף, היתוכה אנוש יזוב כבדו לדוד כלה מאד אליו ונכסף (רמב״ע, תרבים ז כה). — ג) *נִכְסַף, נעשה קצת הֵוָּר: ואלו הן סימנין של בוגרת ר״א בר׳ צדוק אומר משיתקשו הדדין ר״י בן ברוקא אומר משיכסף[1]) ראש החוטם (תוספתא נדה ו ד).

—הִפְעִ׳, *הִכְסִיף,—א) הכסיפו פני השאור וכדומה, נעשו פניו בגון חור אדמדם: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח׳ ג ה). — והירק: מרור ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף (ירוש׳ בס ב כט ג).—ב) הִכְסִיפוּ פני רקיע, נעשו קצת הִוָּרִים: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות השחירו וכו׳ זהו לילה (ירוב׳ ברכ׳ א ב:). כ״ז שפני מזרח מאדימין יום הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון לילה (בבלי בבת לד:).—וחטם הדדים: אלו הן סימני בוגרת ר״א ברבי צדוק אומר כשיתקשקשו הדדים ר״י בן ברוקה אומר משיכסיף ראש החוטם (נדה מז.). — ג) הִכְסִיפָה[1]) האדמה, נעשתה כחושה ושוה פחות: בעל שמכר קרקע לפירות לא עשה ולא כלום מ״ט אביי אמר חיישי׳ שמא תכסיף (כתוב׳ פ:). מכרה לו (את השדה) במנה והשביחה ועמדה על מאתים וכו׳ מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה (ערכ׳ ל.).—וכמו״כ האדם: נמכר (העבד) במנה והשבית ועמד על מאתים וכו׳ נמכר במאתים והכסיף ועמד על מנה (קדוב׳ כ.). שבזמן שאדם יוצא לדרך א[illegible] ין שמלה הוא מכסיף (מד״ר במות ג).— ד) פ״י, הִכְסִיף, בִּיֵּשׁ: זהב סגור שהיה מכסיף בעד כל הזהבים שהיו שם (ירוב׳ יומ׳ ד מא ד). ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה ו[illegible] קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעלי[2]) זהבים וממנו היו נעשים כל הכלים (מד״ר בה״ב, עמודיו).

—פִּעֵ׳, ״כִּסֵּף, — כמו הקל: תחנתו אוה וְכִסֵּף, לו הזהב והכסף (מבול׳ בר קגוני׳, אפיק רנן).

—הָפְעַ׳, ״הָכְסַף, יוּכְסַף,—שיכספו לו: הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו וכן כל מה שיוכסף להשיגו בדבר מן החושים (אמונה רמה ב ג). — וכמו קל או נפעל: ואני בחסד אל נמלטתי מיד צר כי יודע אלהים נפשי הוכספה לחצרות קדשו (א׳ מפו, אס״ל ג).

•כֶּסֶף, כוסף, ש״ז,—בהמ״פ של פעולת מי שנכסף, כמו תשוקה, ואמר הפיטן: מועד ראית חגיגת אסף, נתמך בחלשי לחוגגי בכוסף, סכה ופור נזל להעדף לי בתסף (ר״א קליר, ב׳ סכות, ארחן בנקיון). הפשו עם מפרך בכוסף, חשוקי המד זהב וכסף (במעון ב״י, ז׳ פסח, בבעי יה).—ובמליצה הפשוטה: ואפשר שההית

---

[1]) כך בכ״י ארפ׳ וכן בנוסח׳ הדפוס׳, ובגמ׳ שם (דף מז.) משיכסיף. — [1]) בערב׳ ח׳שׂ a), נפחת. מהירו, חַ׳אשַׂ b), נעשה כחוש.— [2]) במד״ר שמות לה: שהיה מכסיף כל הזהבים שהיו שם.

a) خسّ b) خاف

מהשבה במצוה והכוסף לעשותה מיראת אלהים (הקד׳ חו״ה). ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טורחה יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו (כס, הבטחון ג). מהרו אל עבודת האלהים לשמו לגדל ולרומם בכוסף ובלבב שלם בעבור ידיעתם אותו והכרתם את עניגו (כס, עבוד׳ ה׳ ד). אמרה הנפש כוספי חזק וצערי גדול לפרוע מה שתשיג ידי ממה שיש לאלהי עלי וכו׳ לא פסק חפצי מהיותי רפה וכוספי כזב מעת העידו אותי דברי הימים הקדמונים שחלפו (כס ה). אם יהיה כוספך לו אחר ידיעה ברורה בעוצם מה שאת חייבת לאלהים מן הגמול וכו׳ כוספך אמת וחפצך נחוץ ואם לאו הוא שקר (כס). ויכסוף לידיעת אלה הדברים כפי אמתתם כוסף טבעי אלא שהוא ירצה להניח הכוסף הזה ולהגיע לידיעת כל זה בדבור אחד (ר״י א״ת, מו״נ א לד). והוא הדין בעצם שלא יכסוף תכלית הכוסף אבל לא יערה הכוסף להם לגמרי (ידע׳ הפניני, פי׳ תהל׳ לג). מי שהוא זקן והתאוה והכוסף למותרות בטבעו (כס). הכוסף הטבעי הוא סבה אל שישיג האדם מה שישיג באופן מה (רלב״ג קהל׳ ז). שכל מבקש איזה דבר כפי ערך הדבר ההוא המבוקש ומדרגתו יהיה הכוסף אליו והשמחה בהשגתו וכשיהיה הדבר הנכסף או המבוקש בעל תכלית יכלה הכוסף כשישיגנו (העקרים ב טו). וכאשר יכבוש מבקש המעלה מדותיו הבהמיות וימשל עליהם אפילו מעט ימשך לו כוסף בזה ואותו הכוסף יביאהו אל תוספת הכיבוש ותוספת הכבוש תוסיף בכוסף (אמונה רמה ו ב). והנה על הפך זה יעיד הכוסף הטבעי אשר בנו לדעת את המושכלות האלהיות (ספורנו, אור עמים מד.). וזה הכוסף נקרא אצל רז״ל יצר טוב (כס מ.). ואעפ״י שראיתי את כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול וכו׳ שמתי מגמת פני למלאות כספו (הקד׳ ריב״ת להמסורה). על הר גבוה מהכוסף עלה עליתי (הקד׳ ר״י דון יחייא לפי׳ בה״ב).

כסת[1]), ממנו אולי כֶּסֶת.

כֶּסֶת[2]), ש״נ, מ״ר כְּסָתוֹת, בכנ׳ כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה,—כעין כיס ממלא נוצות או מוך רך ישימה האדם תחת ראשו לשכיבה[1]) ולתשמיש אחר, Kissen; coussin; cushion: הוי למתפרות כְּסָתוֹת על כל אצילי ידי וכו׳ הנני אל כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות (יחזק׳ יג יח-כ). — ובתו״מ: ב״ש אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן וב״ה אומרים (מניחה) על הכסת (ברכ׳ ח א). ממלא את הקיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת (שבת ד ב). ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם ופרחי כהונה איש כסתו בארץ (תמיד א א). הכר והכסת של עור (מקוא׳ ז ו). כסת עגולה והכדור והאמום (כס י ב). עור הכר עור הכסת מדרס (כלים כו ה). כסת שעשאו מטפחת ומטפחת שעשאה כסת (כס כח ה). וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת וכו׳ שיניח תחתיו (מכי׳ בשלח, עמלק א). מפני שהוא נותנה (את המטפחת) על הכסת וישן עליה (ירוש׳ כלא׳ ט לב.). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו״ט (שבת מח.). שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים[2]) וכסתות (גיט׳ נו.). שהיתה כסתו מוטלת בין גדולי רומי (כס).— ומ״ר: הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים (כלא׳ ט ב). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו (כלים כ א). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע״ג קרקע (מו״ק טז:). —בין כר לכסת: לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון אבל מניחן תחת מראשותיו וכו׳ בין כר לכסת (ברכ׳ כד.).—כֶּסֶת הַסַּבָּל, שהוא נותן תחת המשא: כסת הסבלין טמאה מדרס (כלים כח ט). — ואמר המליץ: מרעש לבל כסת כי תפול על השכם (קטע כ״י גני׳ מספר הגלוי לרסע״ג). ולא תקום (התורה) לך מתוך עדנים ולא בישון עלי כֶּסֶת וכרים (כתי הנפ׳ והנחש׳ א, כ״י פריז). וישימוני חזן הכנסת, ויתנו לי הכר והכסת (ספ׳ המוס׳ לר״ז בן סעד׳ כג). ויבעוס עליו ויוציאהו למרפסת, בחשך בלא כר ובלא כסת (כס מג). לפנו כל חכם לב עשיתי עצמי כאסקופה הנדרסת, שנאתי הליכות עולם דומה לאכסדרה ומרפסת, לא נתכונתי להתגדר ולשבת על כסא מרומי כר וכסת, ולשמיע דברי חכמים עשיתי אזני כאפרכסת (הקד׳ ספר סירח במנח׳ קנא׳ לאבא מארי). — ובהשאלה, בשר רך

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) רק בעברית. כך נקוד בקטע כ״י משנ׳ כלים מנק׳ כ״י אדלר 1487, וכן בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ כ״י בודלי׳ Ms. heb. d 63, וכן בבתי הנפש והלחשים המובא בפנים, וכן מוכח מהחרוז עם כנסת, מרפסת, אפרכסת, שבהמשלים המובאים בפנים. — ואין לשם זה חבר בלשונות האחיות ולא ידוע מקורו. — [1]) אמר רבנו נתן: פירוש כסת הוא קטן שמשים תחת מראשותיו (ערוך, ערך כר).—[2]) כך בערוך, ובנוסח׳ גבי כסתות.

בגוף בע"ה, כמו העגבות וכדומה: עשה לו (הקב"ה להאדם) כסתות לתחתיתו שלא יהא מצטער בשעת ישיבתו (מד"ר קהל', כי מקרה, וכס כרלב' יו).

*כַּסָּת, ש"ז,—אומן שמלאכתו לעשות כסתות: בן ציצית הכסת[1] (גיט' נו.).

*כַּעַב[2], ש"ז, מ"ר כְּעָבִים, — כמו כַּעַךְ: איזהו עיסת כלבים ר"ש בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן וכו' רבי יוחנן אמר כל שעשה כעבין (ירוש' חלה א נח.).—וכבר השתמשו במלה זו במשמ' עגות מתקנות במתיקה וכדומה ויבשות, biscuit: כעבים יבשים וכו' והם הנקראים בישקוביש (בו"ע או"ת קסת ז). — ואמר המליץ: ולבנון אין די בער לשרפה מאכלם עד אשר יוספו להם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות (ר' קלוני, אבן בחן סה:). בקר נאספו יחד משפחה משפחה להתעלז באהבים, סעודה לאכול לביבות להמניות וכעבים (בן זאב, מליצה לפורים).

*כְּעוֹס, ש"ז, — מקום עקיצת נחש וכדומה, שהארס נכנס בו מיד ומסמם את הגוף: שמטילות (בנות ירושלם) מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלם וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהן יצר הרע כארס בכעוס[3] (שבת סב:).

*כָּעוּר, ת"ז, לנק' כְּעוּרָה, מ"ר כְּעוּרִים, כְּעוּרוֹת, — מאד לא יפה, häßlich; laid; ugly, nastry: קונם שאיני נושא את פלונית כעורה והרי היא נאה וכו', מותר בה לא מפני שהיא כעורה ונעשית נאה וכו', אלא שהנדר טעות (נדר' ט י). אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר מנין אעפ"י שהוא כעורה (ספרי דבר' ריא). יהיה אותו האיש כעור ומפוחם (מד"ר בראש' לו). הלכנו בארם נהרים ובארם נחור לא מצינו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים (שם מ). אלו תלמידי חכמים שאעפ"י שנראין כעורין ושחורין בעולם הזה לעתיד לבא מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו (שם שה"ש, ראשו כתם). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי והורגים אותך ואם רואין אותי כעורה את מתגנה בי (שם אסת', ותמאן המלכה). למלך שזימן לבנו אשה נאה וכו' אמר אבין מה אני עושה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו הוא אומר כעורה לפיכך לא רצה להראותה (תנחומא בלק ז). — ו[illegible] וכדומה: אמר רבי לוי כל כלה שעיניה כעורות כל גופה צריך בדיקה ושעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה (מד"ר שה"ש, הנך יפה).—וצבע וכדומה: הנותן צמר לצבע וכו' צבע כעור[1] אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה (ב"ק ט ד). — ודברים, כלים וכדומה: נתן לחרש לעשות לו כסא נאה ועשה לו כעור ספסל נאה ועשה לו כעור (תוספתא ב"ק י ה). יש אדם שהוא נאה ולבושו כעור הוא כעור ולבושו נאה (מד"ר במד' כג). — ובמוסריות, במדות וכדומה: אנשי דור המבול היו כעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלוה בעל כרחם והלא דברים ק"ו ומה אם מי שהוא כעור בטובה נאה בפורענות כל שכן מי שהוא נאה בטובה שיהא נאה בפורענות (ספרי דבר' לג). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח' מט.). לא יגרש אדם את אשתו אלא אם מצא בה ערות דבר מצא בה דברים כעורים לגרשה אינו יכול שלא מצא בה ערוה לקיימה אינו יכול שמצא בה דברים כעורים (מד"ר במד' ט). יש בני אדם ששמותם נאים ומעשיהם כעורים שמותם כעורים ומעשיהם נאים (שם טז). אעפ"י שנראות (פרשיות התורה) כאלו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי (שם ויקר' כט, שה"ש, ראשו כתם).— ועי' *כָּאוּר, מאוס.

[1]) לפי הפרוש בגמ' שם: שהיתה ציצתו נגררת על גבי כרים וכסתות, ע"כ, נראה שהם קראו גם מלה זו כֶּסֶת, אך נראה כי פרוש זה אינו אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא שאומנתו היתה לעשות כסתות, והוא היה עשיר גדול אולי ממלאכה זו.

[2]) נשתבש מן כעך, אבל כבר השתמשו בו.

[3]) בקצת כ"י נוסח' אחרות: כארס נחש, כארס נחש בעוס (ד"ס), אבל בנוסח' הדפוס' וגם בערוך כמו בפנים. ופרש הערוך בכעס, אמר וז"ל: פירוש רוקו של נחש בכעס שהוא ממית כמו שאנו אומרים ארס של נחש בכעס בשיניו הוא עומד וכו' פי' אחר בכעוס כמו שתכעוס החיה ותכה בכעס ומכתה שמשלחת ארס. ע"כ. וכעין זה רש"י: נחש בכעוסה. אבל, זה דחוק לפי הלשון שנראה שהוא מדמה איכות כניסת יצר הרע לתוך הבחורים כמו הארס בתוך הכעוס, ולכן נראה כי הכונה בהמלה כעוס מקום שהארס של הנחש מתחלחל ומסמם את הדם, והוא מקום העקיצה, אעפ"י שאין מקור במשמ' זו להמלה כעוס.

[1]) כך בכ"י פלורנץ ורומי, וכן במשנ' דפוס נפולי, וכן ברי"ף והרא"ש, ובנוסח' כאור, עי' זה.

*כְּעוֹר, ש״ז, — דבר כָּעוּר, במראה וכדומה: דבר שהוא כעור בזה ובזה מום בזה ואין מום בזה אבל דבר שהוא נויי בזה ומום בזה כגון (זו הקרחת אעפ״י שהוא מום לא הזכירה) (ירוש׳ קדוש׳ ב סב ד). תמורת עושר עוני תמורת זרע שממה תמורת הן כיעור תמורת ממשלה עבדות (ילירה ד ה). — ובמוסריות: אמרו חכמים רחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור (תוספתא יבמ׳ ד ז). ר״א אומר לעולם יהא אדם בורח מן הכיעור ומן הדומה לכיעור (שם חול׳ ב כד). (כתוב) ותלכנה אחרי האיש שכעור לאיש להיות מהלך אחר האשה (מד״ר ברא׳ ס). שכיעור ורע יש לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון (שם אסת׳ א). — ומ״ר כְּעוּרִים, בכנ׳ כְּעוּרַי, ואמר הפיטן: ואשב משומם בפתח שערי, ואשא עוני קלוני וציעורי, ואמרטה משער ראשי בזכרי כיעורי, בשתי ונכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (מחז׳ תימני ליוה״כ, אחזתי בכאתי). — ומשל: הכעור שומר הנשים (משלי חכמים, דרך טובים). אין שומר לנשים כי אם כעור פנים (עמנ׳, מחבר׳ א). — ועי׳ יֹפִי.

*כְּעִיסָה, ש״נ, — שהמ״פ מן כַּעַס: זכור את אשר עשה, ויהי לבז ולמשסה, וגזעו יעקר בכעיסה, בטא אל וחטאו אל תשא (ר״ה קליר, סבת זכור, זכור את).

*כְּעִירוּת, ש״נ, — סגולת דבר כָּעוּר: היא עצמה מביאה לידי כעירות והוא נותן את עיניו לגרשה (ירוש׳ גיט׳ ט ג ד). עשרה חלקים של נוי בעולם תשעה במדי ואחד בכל העולם עשרה חלקים של כעירות בעולם תשעה במזרח ואחד בכל העולם (מד״ר אסת׳, בבנת בגב).

*כַּעַךְ[1], ש״ז, מ״ר כְּעָכִים, — מין מעשה מאפה בצורת טבעת, Kringel; gimblette; bretzel: עשאה (את העיסה) כעכין חייבת עשאה לימודין פטורה (תוספתא חלה א ז). אמר ריב״ל לא שנו אלא כיכרות של בבל שנושכות זו מזו אבל כעכין לא וכו׳ א״ר חנינא אפילו כעכין (פסח׳ מח:). — ומצוי בסהמ״א: זו הפת עשויה כמין כיסנין מלאים סוכר ושקדים ואגוזין כמין כעכין ולועסין אותן בבתי משתאות (ערוך, ערך כסן). על דבר הכעכין המשוחין באליה אם יש לאסרן (שו״ת מהרי״ט ב יח). ומסנן המשקה וכו׳ ושורה בו כעכין והנותר שותהו (שו״ת פרי הארץ, יו״ד יג).

[1]) כך גם בערב׳ כעכ a), אבל כבר אמרו חכמים כי היא מלה שאולה מארמית, ועקרה פרסית.

a) كعك

כעס[1]

ממנו כַּעַס, כַּעַס, °הַכְעָסָה, °כְּעִיסָה, °כַּעְסִיִּי, °כַּעְסָן, °כַּעְסָנִי.

כַּעַס, ש״ז, בהפס׳ כָּעַס, מ״ר כְּעָסִים, כַּעְסִי, כַּעַסְךָ, כַּעְסוֹ, — א) עזות וחצפה של גאוה, Frechheit; insolence; arrogance: אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). כי אתה עמל וכעס תביט (תהל׳ י יד). — ב) רגש של צער מפני מעשה לא טוב, Verdruss; affliction; grief: וירא יי׳ וינאץ מכעס בניו ובנתיו (דבר׳ לב יט), ר״ל: מפני הצער אשר גרמו לו בניו ובנותיו. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ש״א א יו). חנני יי׳ כי צר לי עששה בכעס עיני נפשי ובטני כי כלו ביגון חיי (תהל׳ לא י-יא). כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (משלי יז כה). כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהל׳ א יח). — ג) רגש של לא רצון עז בשביל מעשה שנעשה שלא כהגן, Ärger; dépit, colère; anger: וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ו). על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל בכעסו אשר הכעיס את יי׳ אלהי ישראל (מ״א יה ל). אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה (מ״ב כג כו). ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כעס קרבנם (יחזק׳ כ כח). כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כז ג). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וכעס (שם כא יט). אויל ביום יודע כעסו (שם יב יו). שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו (תהל׳ פה ה). כי כל ימיו (של האדם) מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל׳ ב כג). טוב כעס משחוק כי ברע פנים ייטב לב (שם ז ג). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (שם יא י). — ובתו״מ: ר״ש בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו (אבות ד יח). משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות (ספרי במד׳ קנז). א״ר אילא כעס הוא לפני המקום מי שהוא אומר עשיתי והוא לא עשה (ירוש׳ סוט׳ ט כד.). מלך בשר ודם וכו׳ שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם (בבלי ברכ׳ כח:). כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך (שם לב.). אפילו בשעת כעסו של

[1]) רק בעברית וארמית.

הקב"ה זוכר את הצדיקים (שם נד:). בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו (ערוב' סה:). הרי שהיתה רדופה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס בבית בעלה (יבמ' מב:). אמר (הקב"ה) לסמאל הרשע צא והבא נשמה של משה מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה (מד"ר דבר' יא).—היה בְּכַעַס: אמר לו הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם (ברכ' סג:). אמר לבני העיר דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה (פסיק' דר"כ, דרשו). לא כן אמרתי כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך (מד"ר שמות מה). אמר לו הקב"ה (למשה) לא יהיו שתי הפנים בכעס וכו' (שם דבר' ג).—ומ"ר: והאיש הזה (הסובל ממחלת הקיבה) יזיקהו הפחות שבכעסים וצום ודאגה ויגון וסבה מניעה חליותות (קאנון ג יג א יג).—ואמר הפיטן: זכות איתנים תזכור לבנים שוכן מעונים וכובש כעסים (סד' עבודה, סדור תימני, אמוני לבבך). גחון גח מבין עכסים, דראונו להזכיר לרקב כעסים (ר"א קליר, שבת זכור, אזכיר סלה). בגדנו והרבינו חימות וכעסים, למרמס אנו מעושים, כי אין בנו מעשים (ר"א בר במעיה, סליח', אתה חלקי). — ואמר החכם: מי שכעסו במחשבה ייראה עליו הישוב וההדר ומי שכעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות (תקון מדה"נ לרשב"ג מ). כאשר הגרב מחולי הגוף כן הכעס מחולי הנפש (שם, והוא מאמר אפלטון). הכעס הוא שונא השכל (מאזני צדק, אלגזלי 141). אל תקצף קצף ויבהלך בחרונך, פן תקרע בכעסך אשר לא תתפור ברצונך, אל תהרס בזעמך אשר לא תבנה בהתנחמך (מביב נפש למנחם המאירי, כ"י). יאות לאדם לדעת שיעור הכעס ואל יהי כעסו חזק וארוך ולא חלש וקצר כי האחת ממדות זאבי היערים והשנית ממדות הנערים (מ' אלדבי, ש"א ה). ובספר בן סירא (כתוב) הכעס כאש בוער (ר"א מודינא, צמח צדיק יא).

כָּעַס, פ"ע, אֶכְעַס, יִכְעַס, לִכְעוֹס — כָּעַס פלוני, היה בְּכַעַס: והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אֶכְעַס עוד (יחזק' יו מב). ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו וַיִּכְעַס הרבה וילעג על היהודים (נחמ' ג לג). וַיִּכְעַס אסא אל הראה (שדבר לו דברים קשים) ויתנהו בית המהפכת (דהי"ב יו י). גם כל ימיו בחשך יאכל וְכָעַס הרבה וחליו וקצף (קהל' ה יו). רשע יראה וְכָעַס[1] שניו יחרק ונמס (תהל' קיב י)—ובתו"מ: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו (מכי' בשלח ב ג). למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא (ספרי במד' פו). אמר ר' יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (ברכ' ו:). שהיה (בלעם) יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (שם ז.). אמר להן הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם (שם כח:). משל למלך שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה (שם לב.). נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס (שם לט.). ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומנחתו (שם סא:). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (שם סג:). טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שמשחק הקב"ה עם הרשעים בעוה"ז (שבת ל:). כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו (פסח' סו:). כל שכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו (שם). שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (שם קיג:). רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד (תעני' כג.). דור שאבות מנאצים להקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים (כתוב' ח:). כשכועס עליה (הבעל על אשתו) אומר לה טלי כתובתיך וצאי (שם סב:). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר (קדוש' עא.). אמר לו אליהו לר' נתן אכול שליש ושתה שליש והניח שליש לכשתכעוס תעמוד על מידאך (גיט' ע.). א"ר יונתן כל הכועס

---

[1] בס"א וְכַעַס, עין פתוחה.

כל מיני גיהנם שולטין בו (נדר׳ כב.). למלך ב״ו שהיה לו בן אחד ואותו הבן היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אבא כששמע המלך על מי הוא כועס על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס (ע״ז נד:). אמר הקב״ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק (סנה׳ קג.). א״ר יוחנן מתחילה עשה לו (מנשה להפסל) פרצוף אחד ולבסוף עשה לו ד׳ פרצופים כדי שתראה שכינה ותכעוס (שם:). ולמה נקרא שמה עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו (תמור׳ טז.). א״ר הונא בשלשה מקומות כעס משה ונתעלמה ממנו הלכה (מד״ר ויקר׳ יג). כשבאו המרגלים והוציאו דבה על הארץ כעס עליהם משה (שם במד׳ כב). ואמר יהושע לפני הקב״ה רבש״ע בשביל אלו כעסת על בניך הרי הם נתונים לפניך (שם). למלך שהיו לו שני בנים כעס על הראשון נטל את המקל וחבטו והגלהו (שם איכ׳, פתיח׳). ישראל באים לידי סרחון והקב״ה כועס עליהם ומביא עליהם מרדות והם באים לידי חיסרון (פסיק׳ רבתי יא). אפילו נטלו (הוריו) כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם (רמב״ם, ממרים ו ז).—ואמר החכם: הכועס אין לו עינים וכל דבר האמור או עשוי מתוך כעס אי אפשר שיהיה בצדק (ר״א מודינה, למת לצדיק יא). בג׳ דברים נתנהג עם הכועס לשון רכה שתיקה וההפרד מאצלו (שם).—ופעו׳, *כָּעוּס, כְּעוּסָה, כְּעוּסִים, כְּעוּסוֹת: עלה לו (משה) אצל הקב״ה כעוס אמר לו בניך חוטאין וכו׳ עשה עצמו כאילו כעוס על ישראל (מד״ר דבר׳ ג).—ובפהמ״א: אין לאדם להרבות שיחה אפילו אם אשתו אלא אם צריך לארצויה כגון שהיא כעוסה ובא לרצותה (ר״ת חגי׳ ה:). שהיה כעוס ומתכוין להקניטו (רב״י בבת קכא:). ועל זה היה כעוס וזעוף (ר״י קמחי, הגלוי עא). אחר השלשה ימים בא החכם והראה עצמו כעוס ובפנים זועפות (שבט יהודה לב). שיהא האדם מראה את עצמו כעוס ובעל דברי ריבות (המאירי מבלי יג י). — ופנים כְּעוּסוֹת: אמר לו הקב״ה (למשה) לא כך התניתי עמך כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני (מד״ר שמות מה).

—פִּעֵל, כִּעֵס, פ״י, כִּעֲסוּנִי, כִּעֲסַתָּה,—גרם לו כַּעַס: הם קנאוני בלא אל כִּעֲסוּנִי בהבליהם (דבר׳ לב כא). וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ו).

—הִפְעִיל, הִכְעִיס, הִכְעַסְתָּ, הִכְעַסְתִּי, הִכְעִיסוּ, לְהַכְעִיס, מַכְעִיסִים, יַכְעִיס, יַכְעֵס, תַּכְעִיסוּ, יַכְעִיסוּ, יַכְעִסוּ, הִכְעִיסוּ, הִכְעִיסוּנִי, הִכְעִיסֻנִי, לְהַכְעִיסוֹ, אַכְעִיסֵם, תַּכְעִיסֶנָּה, יַכְעִיסוּהוּ, יַכְעִסֻהוּ,—הכעיס את פלוני, כמו פִּעֵל, גרם לו כַּעַס: בכעסו אשר הכעיס את יי׳ (מ״א יה ל). הכעיס אפרים תמרורים (הוש׳ יב טו). ועשיתם הרע בעיני יי׳ אלהיך להכעיסו (דבר׳ ד כה). כי תעשו את הרע בעיני יי׳ להכעיסו במעשה ידיכם (שם לא כט). יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (שם לב יו). ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (שם כא). ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם וכו׳ וילכו אחרי אלהים אחרים וכו׳ וישתחוו להם ויכעסו את יי׳ (שופט׳ ב יב). מדי עלתה בבית יי׳ כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל (ש״א א ז). ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני (מ״א יד ט). יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יי׳ (שם יה). אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל (שם כא כב). ויעבד את הבעל וישתחוה לו ויכעס את יי׳ אלהי ישראל (שם כב נג). ויתמכרו לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו (מ״ב יז יז). יען אשר עשו את הרע בעיני ויהיו מכעיסים אתי (שם כא יה). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעסני בכל מעשה ידיהם (שם כב יז). והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם (ירמ׳ ז יח-יט). אשר עשו להם להכעסני לקטר לבעל (שם יא יז). ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם (שם כה ו). ותרבי את תזנתך להכעיסני (יחזק׳ יו כו).—והכעיס הלב: והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים (יחזק׳ לב ט).—והכעיס לנגד פלוני: כי הכעיסו לנגד הבונים (נחמ׳ ג לז). — ואמר בן סירא: כי מזיד בוזה אביו ומכעיס בוראו מקלה אמו (כ״ס גני׳ ג יו).—ובתו״מ: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו וכו׳ לא הושיען כבני אדם שהם עתידין להכעים אלא כבני אדם שאינם עתידין לבגוד בו עולמית (מכי׳ יתרו, בחדש א). יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסים מן העולם (ספרי במד׳ קיז). למלך שהיה לו בן והיה חביב עליו יותר מדאי מה עשה המלך נטע לו פרדס וכו׳ ובשעה שהיה מכעיסו היה מקצץ כל נטיעותיו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). כלום אני עושה אלא להכעים את בוראי (סנה׳ קג.). אמר הקב״ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (שם קח.). כאן במומר אוכל

נבילות לתיאבון כאן במוטר אוכל נבילות להכעיס (ע"ז כו:). אוכל נבילות להכעיס מין הוא (שם). למלך שהיה לו בן והכעיסו וגזר עליו גזירה קשה (מד"ר במות כא). אמר לו הקב"ה למשה מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני (שם במד' כב). ואני עליתי בהלק הבעל להכעיס את בוראי (שם). למלך שכעס על אשתו טרפה והוציאה מביתו שמעו בו השושבינין וכו' והלכו אצלה ואמרו לה עד אימת את מכעסת אותו (שם דבר' א). אמר לו הקב"ה (למנשה) הא רשע בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי (שם ב). (מי) שעושה רצון יוצרו מכעים את יצרו (שם רות, באבר. תמותי). אם כן (עשה הקב"ה) למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו (שם איכ', על הר ציון). אמר (חזקיהו) לפניו רבש"ע חזרתי על רמ"ח איברים שיצרת בי ולא מצאתי שהכעסתיך באחד מהן (שם קהל', כי ברוב). —והכעים לפלוני, כמו את פלוני: שכן בימי הושע הכעיסו להקב"ה (שם במד' ב).

—התפ', *התכעס,—התחיל לכעס: למלך שבנה פלטין. ע"י אדרכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (מד"ר בראש' כו).—ובסהמ"א: וזכרו החכמים שהמתכעס אינו טועם מה שאוכל ואינו משכיל מה שעושה חייו ימאם גופו נמס ישנא לעצמו ימאסוהו חבריו (רי"א, נחל' אבות ה).

⁘כַּעֲסִיִּי, ת"ז, לנק' כַּעֲסִיִּית, מ"ר כַּעֲסִיִּים, כַּעֲסִיּוֹת, — של כעס: ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים (כוזרי ג ה). ובפרט בכח התאוויי והכעסיי כמו האהבה והשנאה והכעס והשחוק ודומיהן (ר' הלל, תגמ' הגפ' מה.). קדחת יום כעסיית הנה יתהדש להפלגת תנועת הרוח אל החוץ בענין הכעם (קאנון ד א טו).

⁘כַּעֲסָן, ש"ז,—מי שטבעו לכעס, מי שכועס מהרה: אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חבורה לכעסן (מבח' הפני', שער המוסר). ואל תחלוק עם אדם כעסן כי אתה מצער אותו (שם, מלות החכם לבנו). ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופקו דופק בהוקה (תקון מדות הנפש מ). אין הכעסן נמצא שמח (שם). וראוי למי שהוא כעסן שיקראוהו כסיל ודבר שאי אפשר הוא שיינצל הכעסן מן החטא הגדול (שם). שבהסכמת האנשים המתחלפים בדעות קצתם עם קצתם יתקיים הכלל כלו כי כשתמצא ההסכמה בין הכעסן והסבל ובין הכילי והמפזר ובין שאר המדות ההפכיות תמצא המעלה (העקרים ד גא). שהאדם הכעסן מדון והקטטה נמשכים אחריו לעולם ואינו נמלט מהם (פי' מבלי גורת' הלוי טו יח). הייתי מחשב מה יעשה אדם ולא יכעוס והתחלתי להתנמנם ובעודי מתנמנם הרגשתי כמי שאומר לי הרוצה שלא יהיה כעסן יהיה משכיל (ראב' חכמה, שער הענוה ה).—ומ"ר: (שהיו) כעסנים ומגרשין נשיהן מחמת כעס (רגמ"ה ב"ב קס:). אנשים מרי נפש כעסנים שיש בסיעתנו (רב"י שופט' יח כה).

⁘כַּעֲסָנִי, ת"ז, — מטבע הכעסן: רמז בו אל הכח הכעסני וכו' שמדרגת הכח הכעסני יותר עליונה ממדרגת הכח התאוני (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ). וזו המדה (האכזריות) מגונה עד מאד מעוטה ורובה ותהיה כשתחזק הנפש הכעסנית על האדם (תקון מדות הנפ' לה). והנפש האחרת אשר יקראו אותה הראשונים הכעסנית אמנם חוברה אליך מפני שתתגבר עמה על הנפש המתאוה (המעל' לרב"ט פלקיירא ב). וצאת מהאמצעות אי אפשר לה מבלתי שתחזק בכה הכעסני כי הגבורה והכח לזו הנפש והקש הנפש הכעסנית אצל המדברת כהקש כלב האדם הצייד אל הצייד (שם). והרע (יוצא) אם מכחו הכעסני או המתאוה או זולת זה (אמונה רמה ו ב). ולכן גזרו שכל המדות המעולות הנכללות בכח המתעורר המתחלק בכלל אל הכח התאוני והכעסני אינם רק כסולם לעלות אל המעלות השכליות (ראב' דעת לר"מ אלבילא ג א).—ואשה כַּעֲסָנִית: וצריך שיבחרו לו (להילוד) מינקת שתהא נערה בינונית וכו' ולא כעסנית ולא דואגת לפי שרוע הלב היא סבה להפסד החלב (מ' אלדבי, ש"א ה). —וכמו שם: ויגער בכעסני (בכח הכעסני) ובתאוני מהטות החפצי והניעו והטרידו במה שיש אצלם מהכעס והתאוה (כוזרי ג ה). וזאת הרוח מתגברת והיא הכעסנית והנשמה היא העליונה (ראב"ע, יסוד מורא ז).

***כער**[1], ממנו *כָּעוּר, *כְּעוּר, *כְּעִירוּת, *כַּעַר.

***כָּעַר**,—קל לא נמצא.

—פע', *כִּעֵר, מְכֹעָר, מְכוּעָר, מְכֹעָרִים, מכוערים, מְכֹעָרוֹת, מכוערות, — כמו כָּעוּר, לבני אדם ודברים, במשמ' מוסרית: עשיר מדבר ועזריו רבים ודבריו מכוערים מהופים (ב"ס גני' יג כב). פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו (יומ' פו.). רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר אמר

---

[1]) רק בעברית וארמית.

רבי הואיל ומכוער הדבר תצא (יבמ׳ כד:). מכוער הדיין שנוטל שכר לדון (כתוב׳ קה.).—ובחמריות וגופניות: אל תהלל אדם בתארו ואל תתעב אדם מכוער[1]) במראהו (כ״ס גני׳ יא ב).—ובתו״מ: המתעטש בתפלתו סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא מכוער (ברכ׳ כד:). כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו (שם ה.). אי הכמה מפוארה בכלי מכוער (תענ׳ ז.). מעשה שבא ר״א ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו וכו׳ נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית (שם כ:). יפיפיות שבהן (שבבנות ירושלם) מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה לפי שאין האשה אלא לבנים מכוערות שבהן מה היו אומרות קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (שם לא.). הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו הראני את יופיה (גיט׳ נח.). אם היו (בגדים) שחורים נאים לה (להסוטה) מכסין אותה בגדים מכוערים (סוט׳ ח:). שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה באשת איש ואפילו מכוערת (ע״ז כ.). בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג׳ חדשים הראשונים (אדר״נ א). וזו אכילת בן סורר ומורה שאינו נהרג אלא על אכילה מכוערת שאכל (רמב״ם, ממרים ז א).

—התפ׳, *התכער,—נהיה מכ֫ער: אמורה הייתי להנשא לאחי אמי ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו והלך ונשא לו אשה אחרת ואינה נאה כמוני (מד״ר בראש׳ יז). שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין מתכערת[2]) ומתעזבת (שם מה).—ובסהמ״א: ובעת שמתרחקת מהם (החיות האלהית מישראל) מסתכלת עצתם ויתכערו[3]) גופיהם וישתנה יופים (כוזרי ב סב).

—הפע׳, *הכער, הוכער,—כמו נתפ׳, נעשה כעור: הנשים ההגונות לכם ישיבה, הוכערו וסערה בם נשבה (ר״א קליר, קרוב׳ לפורים, הנ״ם).

---

[1]) בגוף הכ״י חסרות שתי האותיות ו ע.—[2]) כך בכ״י וכך בקצת דפוס׳, וכן נראה מהמשל באדר״נ, פניה מכוערות, המובא בפנים. ובכ״י אחר מתכארת, עי׳ ערך *כאר.—[3]) בקצת ספרים יתבערו.

—פע׳, *כער,—עשה מכ֫ער: דמה העתר ההוא העולה מקטרתם לרוח היוצא מלמטה לכער מעשיהם ולגנות קטרתם (הכרב׳ לריב״ג, זמר).

—נפע׳, *נכער,—כמו הפע׳ ונתפ׳, נעשה מכ֫ער: גולה ונקלה הוכאבתי ונכערתי, הונעתי חגתי ורויתי רוש ונשברתי (ר״א בר במעיה, סליח׳, אריה כיער).

—הפע׳, *הכעיר,—כמו פע׳ כער: הרי כשגזר איש פלוני יקח אשה פלונית והנה אחד מהם ממשפחה יקרה והקב״ה יודע שלא יתחתן במשפחה גרועה מקדים להכין תחילה בילדות כדי שבעת בחרות לא יעכב דבר שמענה הגדול או מכעירו בקומה או מלקהו באחד מאבריו וכו׳ ומתחתן במי שנגזר לו (ספ׳ חסידי׳, תתתבכא).

כַּעַשׂ, ב״ז, בהפס׳ כָּעַשׂ,—כמו כַּעַס: כי לאויל יהרג כַּעַשׂ ופתה תמית קנאה (איוב ה ב). ותכה מִכַּעַשׂ עיני ויצרי כצל כלם (שם יז ז). לו שקול ישקל כַּעְשִׂי והיתי במאזנים ישאו יחד (שם ו ב). תחדש עדיך נגדי ותרב כַּעַשְׂךָ עמדי (שם י יז).

*אַחַר, גמל א֫חר.—אֲנַף.—*אֶנֶף.—אַף.—גָּעַר.—זַעַם.—זְעַם.—זַעַף.—זָעֵף.—זַעַף.—חֵמָה.—*חָמוּם, ידיו המומות, מהיר לזע֫ם ולעשות מעשים קשים בזעמו.—חָרָה, חרה אפו.—חָרוֹן.—חֳרִי.—חָרַק שניו.—התמרמר.—הֵסִית.—עברה.—עשן, עלה עשן באפו.—צהב, היו צהובים זה לזה.—קוץ, *קוצים אתה מטיל בעיני.—*קָט֫ב.—קלל.—*קנט, הקניטו.—*קפד, הקפיד.—קֶצֶף.—קָצַף.—ר֫גז.—רָגַז.—*רגזן.—*רטננית.—רעם, הרעים, התרעם.—רצה, רָצָה אותו.—רקע ברגליו.—רתח.—*רתיחה.—*רתחן.—שכך, שככה חמתו.—שַׁמַּי, היה קפדן, רגזן.—שָׂטָה.—*תרעומות.

(במקרה נשמטה קבוצה זו ממקומה אחרי ערך כַּעַס).

כַּף[1]), ב״ג, כַּף, כַּפִּי, כַּפְּךָ, כַּפֵּךְ, כַּפֵּכָה, כַּפּוֹ, כַּפָּהּ, מ״ז כַּפַּיִם, כַּפֵּי, כַּפַּי, כַּפֶּיךָ, כַּפֵּינוּ, כַּפֵּיךְ, כַּפָּיו, כַּפֶּיהָ, כַּפֵּיהֶם, כַּפֵּימוֹ, מ״ר כַּפּוֹת, כַּפֹּת, כַּפֹּתָיו, — א) כַּף היד, הקצה הרחב והשטוח של היד בבע״ח שאליו מחברות האצבעות, hohle Hand ; paume (de la main) ; palm : ואתן את הכוס על כַּף פרעה (בראש׳ מ יא). וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בְּכַפּוֹ (שמות ד

---

[1]) מלה קדומה משתפה לכל הלשונות השמיות. בארמ׳ כפא, בערב׳ כַּף a), באשור׳ כַּפ, וגם במצרי׳ הקדומה,

a) كَفّ

ד). ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית (ויקר׳ יד טו-טז). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (שם ט יז). ויקח שלשה שבטים בכפו (ש״ב יח יד). הנה עב קטנה ככף איש (מ״א יח מד). אשר יסמך איש עליו (על קנה רצוץ) ובא בכפו ונקבה (מ״ב יח כא). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע׳ כח ד). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (תהל׳ קכט ז). וקצתה את כפה (של האשה ששלחה ידה להחזיק במבשי האיש) לא תחוס עינך (דבר׳ כה יב). ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו (שמות כט כד). ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון (במד׳ ה יח). וירדהו (את הדבש) אל כפיו וילך הלוך ואכל (שופט׳ יד ט). וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו (מ״ב ד לד). ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר המזבחה (ויקר׳ ח כח).—ומ״ר כפות: וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן (ש״א ה ד). ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי וכפות ידי (דני׳ י י).—מלא הכף, כמה שאפשר להחזיק בתוך כף היד: טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח (קהל׳ ד ו).—בתו״מ: הכהן נוטל את הזרוע וכו׳ ורקיק מצה אחד ונותן על כ פ י הנזיר ומניפן ואח״כ הותר הנזיר לשתות יין (נזיר ו ט). זאת תורת הנזיר בין שיש לו כ פ י ם (להניף) בין שאין לו כ פ י ם (גמ׳ שם מו:). מן הלוחות נטל משה זיו הפנים עם שנתנו לו הלוחות מ כ פ י ם ל כ פ י ם משם נטל זיו הפנים (מד״ר דבר׳ ג).—ומ״ר ככ׳: שקושרין לוקטי עצים על כ פ ו ת י ה ן כדי שלא יכם קוץ (רמב״ם כלים ז ב).—רחץ כפיו בנקיון: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי׳ (תהל׳ כו ו).—פרש את כפיו אל ה׳, לתפלה וכדומה: כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי׳ הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד (שמות ט כט). ויפרש כפיו אל יי׳ ויחדלו הקלות והברד (שם לג). כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה (ירמ׳ ד לא). ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי׳ אלהי ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך (עזר׳ ט ה-ו). אם אתה הכינות לבך (אל אלהים) ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל׳ מד כא).—וכמו״כ פרש כפיו השמימה: ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳ נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים (מ״א ח כב-כג). קם מלפני מזבח יי׳ מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים ויעמד ויברך את כל קהל ישראל (שם נד-נה).—ואל המקדש וכדו׳: כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם וכו׳ ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת (שם לח-לט). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע׳ א יה).—ופרש כפיו לפלוני, כדי לתת לו דבר: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ).—וכמו״כ נשא את כפיו, לתחנה: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך (איכ׳ ב יט). בשמך אשא כפי (תהל׳ סג ה).—ובתו״מ, נשא כפיו, לברך העם: כה תברכו את בני ישראל בנשיאות כ פים (ספרי במד׳ לט). ואם אין שם כהן אלא הוא (הש״ץ) לא ישא את כ פ י ו ואם הבטחתו שהוא נושא את כ פ י ו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ׳ ה ד). בג׳ פרקים בשנה נושאין (הכהנים) את כ פ י הן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים (תענ׳ ד א). כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כ פ י ו עובר בעשה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כ פ י ו (בבלי שם לב:). כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כ פ י ו (סוט׳ לט.). ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה (שם).—ונשא כפיו אל דבר, מפני תשוקה להדבר ורצון להשיגו: ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך (תהל׳ קיט מח).—שטח אליו כפיו: קראתיך יי׳ בכל יום שטחתי אליך כפי (תהל׳ פח י).—שך כפו על פלוני, שלא יוכל לראות וכדו׳: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסרתי את כפי וראית את אחרי (שמות לג כב-כג).—תפשו בכפו, אחז בו, החזיק בו: בתפשם בך בכף[1]) תרוץ (יחזק׳ כט ז). ויתן אתה (את החרב) למרטה לתפש בכף היא הוחדה (שם כא יו).—כף פלוני בידו, הוא אחז את פלוני, תפש אותו לעשות בו כרצונו: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שופט׳ ח ו).—בא בכף פלוני, נתפש, נלכד בידו: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך (משלי ו ג).—נתנו בכף פלוני, שפלוני ישלט בו: ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שופט׳ ו יג). נתתי את ידדות נפשי בכף איביה (ירמ׳ יב ז).—נתפש בכף: יען הזכרכם

ולא נתברר אם נגזר באמת מן כפף, או שהיא מלה קדומה יסודית.— [1]) כך הקרי, והכתיב בכפך.

בכף תתפשו (יחזק׳ כא כט). — הושיעו, הצילו, מלטו, פדהו, גאלהו מכף פלוני, הצילו וכו׳ משלטונו, מעריצותו: לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט׳ ו יד). ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו (ש״א ד ג). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (הרוצה) להשמיד אתי ואת בני יחד (ש״ב יד יו). המלך הצילנו מכף איבנו והוא מלטנו מכף פלשתים (שם יט י). ומכף מלך אשור אצילך (ישע׳ לח ו). שם יגאלך יי׳ מכף איביך (מיכ׳ ד י). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ׳ יט כא). לשום במרום קנו להנצל מכף רע (חבק׳ ב ט). ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך (עז׳ ח לא). פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ (תהל׳ עא ד). — הכה כף, לאות שמחה: וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ״ב יא יב). — ולצער וצרה: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישתה (יחזק׳ כא יט). כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (שם ו יא). וגם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי (שם כא כב). והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך (שם כב יג). — ואמר המשורר: לזאת אבכה, וכף אכה, ובפי תמיד קינה (ראב״ע, אסס ירד). — ומחא כף לשמחה וששון, ובמליצה, עצי השדה: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישע׳ נה יב). — תקע כף, לשמחה: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (תהל׳ מז ב). — ותקע כף על פלוני, לאות שמחת נקמה: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו׳ ג יט). — ספק כפיו, מפני כעס וחמה וכדו׳: ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (במד׳ כד י). — וספק עליו כפים להשתוממות ותמהון: ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב יה). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקמו וכו׳ ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו (איוב כז כא-כג). — ולצער ואבל, ואמר הפיטן: לזאת אכף, ואספוק כף, ביום חמש קראוני (רבנ״ג, סליח׳ י״ז תמוז, בעה נאסר). — והמשורר אמר: אתמוך באבלי עוד ואשתומם ימים וכף אל כף אהי סופק, לא אעשה שפם ולא אעש משתה כמתנחם ומתאפק (ר״ש הנגיד, האחרי חדש). ויש אוהב אשר כפו ספוקה בצרתך וצר שנו הרוקה, ויש

מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה (שם, ידידותך). — תקע כף לפלוני, נתן לו ידו לאות ערבה גמורה שיקים הדבר: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך וכו׳ עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו א-ג). אדם חסר לב תקע כף ערב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (שם כב כו-כז). — ובסהמ״א: כדרך שנוהגין בגמר המקח שתוקע כפו לכף חבירו ובזה נגמר המקח (ר״ת, מובא בטחו״מ רא ב). — שם נפשו בכפו, העמיד את עצמו בסכנה: ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי (שופט׳ יב ג). וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי (ש״א יט ה). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול שבקש ממנה להעלות לו את שמואל מקברו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך (שם כח כא). על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג יד-יה). נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל׳ קיט קט-קי). — שם כף לפיו, לסימן שתיקה: שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (איוב כט ט). — ואמר המשורר: שמו מלכים כף לפיהם והמון שרים במליהם לך עצרו (רשב״ג, כימי יקותיאל). — שם עליו כפו, לשמרו לבלי ימלט, שיהיה מוראו עליו: שים עליו (על הלויתן) כפך זכר מלחמה אל תוסף (איוב מ כב). אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני (איוב יג כ-כא). — יגיע כפיו של פלוני, עבודתו, מלאכתו, עי׳ יגיע. — פרי כפיו, עי׳ פרי. — נקיון כף, בלא כונה רעה: ויאמר (אבימלך) אדני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ד-ה). — רחץ כפיו בנקיון, נשמר מכל חטא ועון: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום (תהל׳ עג יג-יד). — הזך בבר כפיו: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — נקי כפים, שלא חטא: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד). — ונהוג בדבור: פלוני נקי כפים, שאינו נגע בשל חברו כלום, שאינו מלכלך ידיו במעשה לא נאה, שאינו לוקח שחד. — דבק בכפו מאומה, נגע בשל אחרים: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך

לבי ובכפי דבק מאום אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ז-ח).—כפיו נגאלו בדם, רצח נפשות וכדומה: כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (ישע' נט ג).—בכפו חמס, עול וכד', שהוא עשה מעשי חמס: מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם (ישע' נט ו). וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם (יונ' ג ח). יי' אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בכפי (תהל' ז ד).—אין חמס בכפו, לא חטא בכלום: אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי"א יב יז). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות על לא חמס בכפי ותפלתי זכה (איוב יז יו-יז).—פֹּעַל כפיו, מעשיו: בפעל כפיו נוקש רשע (תהל' ט יז).—תבונות כפיו, עי' תבונה.—תמכה כפו דבר, עי' תמך.—נער כפיו מתמך בדבר, נמנע מזה: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד (ישע' לג טו).—נשאהו על כפים, כמו שנשאים את הילד, מליצה במשמ' טפל בו, שמר עליו: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך (תהל' צא יא-יב).—חק את פלוני על כפים, רשם אותו על כף היד לבלי ישכחהו: הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד (ישע' מט טז).—הרע כפים, מעשה עון שעשו ידיו: על הרע [1]) כפים להיטיב השר שואל והשפט בשלום (מיכ' ז ג).—ואמר המשורר: ואבכה על הרע כפים, אזיל נצח דם עפעפים, ואקרא במעל ידים, צם ומתפלל לפני אלהי שמים (רמב"ע, מוס' יוה"כ, אומללנו). ואל אם הדרך עמד בין המשפתים, ובא לאדמתו בהרע כפים (שלמ' בן גבירול, בחותי ונדכיתי).—כפיו כעננים, הוא מרבה חסדיו ונדבותיו: והוא לאביונים, כמו אב לבנים, וכפיו כעננים, לעורכי השירים (דונש בן לברט, דעה לבי). גביר דומה כשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים, בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רשב"ג, באלתס עללבבי).—ובקצת החיות שיש ברגליהן אצבעות, כמו הכלב והחתול וכדומה: וכל הולך על כפיו בכל החיה ההלכת על ארבע (ויקר' יא כז).—כף הרגל, חלק השטוח של הרגל בבע"ח שבקצהו האצבעות, ובפרט צד התחתון שיו דרש בארץ, Fussohle; plante (du pied); sole (of the foot): יככה יי' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דבר' כח לה). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג

על הארץ (שם נו). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (שם סה). כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (שם ב ה). כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה (שם יא כד). ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (בראש' ח ט). ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק' א ז).—וכף פעמיו: ואחרב בכף פעמי כל יאורי מצור (ישע' לז כה).—ומ"ר כפות: והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נשאי ארון יי' אדון כל הארץ במי הירדן מי הירדן יכרתון (יהוש' ג יג). נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה (שם ד יח). את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל (יחזק' מג ז).—נתנו תחת כפות רגליו של פלוני, הכניעהו תחתיו: עד תת יי' אתם (את הגוים אשר נלחם בם דוד) תחת כפות רגלו (מ"א ה יז). — היה אפר תחת כפות רגליו, היה לו למרמס: ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלא' ג כא).—השתחוה על כפות רגלי פלוני, לסימן הכנעה: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע' ס יד).— ובתלמ': וחמשים איש רצים לפניו וכו' כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנה' כא:).— וכף לבד, במשמ' כף הרגל, ואמר המשורר: וצר אלי סר, וצור מני סר, והחריב בקצפו מקום מדרך כפו, והצית בזעפו מזוזתו וספו (ר"י הלוי, יונה גבאתה). כפות משיחכם בוששות, הרפוני טוחי עששות, כלפיד אש בחששות סמכוני באשישות (מבול' בר' קלוני', אפיק רנן).

— ב) דבר עשוי בצורת כף, כף הירך, הראש הכפוף של הירך, Kopf des Oberschenkels; capus femoris: ויגע (המלאך) בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו (בראש' לב כו). על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה (שם לג). — ובתו"מ: ואינו נוהג (גיד הנשה) בעוף מפני שאין לו כף (חול' ז א). (הולך אדם) אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו תן לי כף אחת או ירך אחת (כיל' כט:). בהמה שנשמט הירך שלה מעיקרו ויצא מן הכף שלו אם נתאכלו ניביו והן היתדות שבעצם הכף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזות אותו (רמב"ם שחיט' י ג).—וגם בשר גבוה מעל להערוה באשה ובאיש: כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה פגה מלמעלה לא הביאה סימנין מלמטה בוחל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה צמיל מלמעלה פשטה את הכף מלמטה (תוספתא נדה ו ד). עד אימתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות

—[1]) המליצה קשה לפרש, וקצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. וכבר השתמש המשורר במליצ' זו במשמ' הפשוטה.

וכו׳ ר״ש אומר עד שתתפשט הכף (ירוש׳ יבמ׳ א ב ד). אלו הן סימני בוגרת ר״א בר׳ צדוק אומר כשיתקשקשו הדדין וכו׳ ר״ש אומר משנתמעך הכף[1] (נדה מז.).— ולזכר : מאימתי הוא (בן סורר ומורה) מזיד משתתפשט הכף (ירוש׳ סנה׳ ח כו.). אמר שמואל ב׳ שעוּרות שאמרו אפילו אחת על הכף ואחת על הבצים (בבלי נדה נב:). —ג) כלי חקוק שיש בו בית קבול, Schale; vase; bowl: וקרבנו קערת כסף אחת וכו׳ כַּף אחת עשרה זהב מלאה קטרת (במד׳ ז יג-יד). עשרה עשרה הַכַּף בשקל הקדש (שם פו). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כַף[2] קמח בכד ומעט שמן בצפחת (מ״א יז יב).—ומ״ר כַּפּוֹת : ונתנו עליו את הקערת ואת הַכַּפֹּת ואת המנקית (במד׳ ד ז). כַּפּוֹת זהב שתים עשרה מלאת קטרת וכו׳ כל זהב הַכַּפּוֹת עשרים ומאה (שם ז פו). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כַּפֹּתָיו ואת מנקיתיו (שמות לז טז). — ובתו״מ : הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף וכו׳ ונטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו (יומ׳ ה א). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הכף הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשה קבים (תמיד ה ד). וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז ב).—ד) *כלי שקצהו האחד רחב וחקוק קצת לקחת בו דבר : מגריפה שניטלה כפה (כלים יג ד). כף שבהנים גובלים בה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב ד).—וכַף לאכול, Löffel ; cuiller ; spoon : וטמא לסטרא שניטלה כפה טמאה מפני המזלג ניטל המזלג טמאה מפני כפה (כלים יג ב). שאלו לא מצא הכף שחקקו לא היו שורפין החרדל שלו (ר״ת פסח׳ כח.). התוחב כף חולבת בקדרה של בשר (שו״ע יו״ד לד א). אם בשלו מים בקדרה חדשה ותחבו בה כף חולבת ואח״כ חזרו ובשלו בה מים פעם אחרת ותחבו בה כף של בשר ושתי הכפות היו בני יומן (שם ה). קח משניהם מלוא הכפיים וקמח וסולת מלוא הכף (אסף הרופא 22, כ״י מינכן).— ונהוג בלשון ומצוי הרבה בסהמ״א.—ומשל : האומן שחקק הכף[3] אותו הכף עצמו שורף פיו בחרדל (רד״ק עובד׳ א א).—*כַּף סִיד, שלוקח בו הסיד לטוח על הכתל : חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). כדי ליתן על פי כף של סיידין (גמ׳ שם פ:).—כַּף המנעול וכדו׳, ידו, בית האחיזה שלו : קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כַּפּוֹת המנעול (שה״ש ה ה). —כַּף הַקֶּלַע, בית קבול האבן שבהקלע : ואת נפש איביך יקלענה בתוך כַּף הקלע (ש״א כה כט). — ואמר המשורר : יקלע (הזמן) בכף קלע יחידתי (יהודה אבן גיאת לרי״ה, מבין עפאים). — ואמר המליץ : ואשרי אנוש יחזק עוז לבבו ביום צר׳ ביום גיל וממיו שבעים, וישליך יהבו עלי אל לעזרו ואויביו יקלע בכפות קלעים (ר״ב גונפיד, תני קול, כספ׳ ד״ת פז). —*והקצה הרחב של המכחול : מכחול שניטל הכף טמאה מפני הזכר ניטל הזכר טמאה מפני הכף (כלים יג ב).—וכלי מלאכה של מנפץ הפשתן : (זה המנפץ פשתן כשהוא עושה בקופנה חייב) משם דש במערובה משם טוחן באפסטיתה משם זורה בכף משום בורר (ירוש׳ שבת ז י.). — *כַּף מאזנים, כעין קערה במאזנים שעליה ישימו את הדבר הנשקל ולעומתו המשקלת, Wagschale; bassin de balance; scab of the bal. : אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור״א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). השוקל ענבים בכף מאזנים (תוספתא ע״ז ז ד). למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ונתנן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו (מד״ר בה״ב, שני בדין). והקב״ה פורט את זכיותיהם של ישראל מהו עושה נוטל קנה של מאזנים ושוקל את העונות כנגד הזכיות וכו׳ אלו כנגד אלו ושתי הכפות של מאזנים נמצאים מעויינות והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף העונות ולהכריעה וכו׳ הקב״ה נוטל את העונות מתוך הכף וטומנם (פסיק׳ רבתי מה).— ובהשאלה, *כַּף זכות וְכַף חובה : נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש׳ א יג). שאין בידו מצוה אחת שיסייע לו לכף זכות (ירוש׳ שם א סא ד). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בנתים (יצירה ג א).—ודן את פלוני לְכַף זכות, לְכַף חובה : והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות (ברכ׳ לא:). ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב

—[1]) ושאלו שם : מאי כף אמר רב הונא מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך והולך. — [2]) יש מפרשים כף זו במשמ׳ העקרית של כף היד.— [3]) גוף המשל בגמ׳ בארמ׳ : היינו דאמרי אינשי כפא דחטא נגרא בגווה נשרוף חרדלא (פסח׳ כח.).

ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים וכו' והדן את חברו לכף זכות (שבת קכז.).—ה) כנוי לכפת השמים, Himmelsgewölbe; voûte celeste; célest. vault: נשא לבבנו אל כפים[1]) אל אל בשמים (איכ' ג מא). על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע (איוב לו לב).—*ולהעננים: א"ר אלעזר בר"א ככפים הללו שלא נשפו בבנין בית המקדש כלום (ירוש' ברכ' א ג ג).—ואמר המשורר: אל אל אשר נעלם והוא נגלה ועב ירכב וכסה אור עלי כפים (ר"י חריזי, הענק ג).—ה) כף של תמר, מ"ר כפות תמרים,-הענף של התמר: ולקחתם לכם ביום הראשון (של חג הסכות) פרי עץ הדר כפֹּת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ).—ו) *לבוש היד, Handschuhe; gant; glove: כף לוקטי עצים (כלים כו ג). כף של עור שקושרין לוקטי קוצים על כפותיהן כדי שלא יכם קוץ (רמב"ם כלים ז כ).—ז) *הגלד התחתון של הנעל: סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו או שפרש ממנו רוב כף אחת טהור נפסקה א' מאזניו או אחת מטרסיותיו או שפרשה ממנו כל כף אחת טמא (תוספתא כלים כ"ב ד ס).—ח) *שם האות האחת עשרה באלף-בית העבריות[2]): אם אתה עושה בית כף אתה מחריב את כל העולם (מד"ר ויקר' יט). כף זה כף שבועה כף שהוא מכה זו על גב זו בשמחה רבה בסעודתן של צדיקים לעוה"ב (א"ב דר"ע, אות כ).—ואמר הפיטן: כף כפיו אל יספוק בשמח אום מאמות, בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות (בנימין בר זרח, אהלל בגללי במע).—ומ"ר: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים לביתים כפים ולכפים ביתים (ספרי דבר' לו). שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין ביתין כפין כפין ביתין (שבת קג:).—וגם "כ"ף: שלא יכתוב אלפין עינין עינין אלפין ביתין כופין כופין ביתין (ר"י ברגלוני, הלכ' ס"ת לב).—ט) *כף המפרכסת, שם לאחד המזלות: עוד בעלת הכסא והיא צורת אשה יושבת על כסא ראשה לצד קו המשווי ורגליה לצד הקוטב הצפוני וכוכביו יג ובה הכף המפרכסת (יעקב אנטולי, תרג' ספ' אלפרגני, כ"י, RSO III 240).—י) *כף הקלע, אחד ממיני העינויים של הרשעים בגיהנם שיקלעו מקצה העולם ועד קצהו: כשהלכו היהודים מבית החיים בא מלאך אחד אכזרי ושבט של אש בידו והכה בשבט על קברי מיד נבקע הקבר וכו' אמר לי אותו המלאך רשע רשע קום בדין מיד לקח אותי ושמני בכף הקלע וקלע אותי בפעם אחת מן עיר ראשים עד לפני הפתח של גיהנם (עמה"מ, תיקו' התשובה ג).—ואמר המשורר: נפש חכמה היא בצל שדי אך הסכלה היא בכף הקלע (ר"י חריזי, הענק ג). כפטר חמור יערפוהו, ומאור אל חשך יהדפוהו, פעם יקולע בתוך כף הקלע, ויאמרו לו אהבת כל דברי בלע (עמנ', מחבר' התופת והעדן). פעם על העץ יוקיעום, ופעם בשסע את הגדי ישסעום, ופעם בכף הקלע יקלעום (שם).—ועי' קלע.

א.*כֵּף[1]), ש"ז, מ"ר כֵּפִים,—א) צור שיש בו נקרה, מערה, hohler Fels; rocher creux; hollow rock: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בעבים ובכפים עלו כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים (איוב ל ה-ו).—ואמר המשורר: לשמעו נבהלו אנשי תעודה ובצור הובאו יחדיו וכפים (רמב"ע, גדודי ליל, כ"י כודל').—ב) *כמו כִּפָּה, Gewölbe, voûte, arc; vault: וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וגנה אחת על גביו ונפחת הרי בעל הגינה יורד וזורע למטה עד שיעשה לבית בדו כיפין (ב"מ יד). וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה כיפין ע"ג כיפין וכיפה כנגד האוטם מפני קבר התהום (פרה ג ו). הכיפין פטורות (ממזוזה) ר'מאיר ורבי יהודה מחייבין אבל הכל שוין שאם היה הבנין מלמטה והכיפין מלמעלה הרי אלו חייבות במזוזה (מסכ' מזוזה א).—ובהשאלה, *כֵּפֵי הגל, כשהגל מתנשא באויר וחוזר ונתך הוא עושה באמצעיתו כעין כף: וכיון שנטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן וכו' שהיו המים נגדשין למעלה כיפין על כיפין שלש מאות מיל וראו אותן כל מלכי האומות (תוספתא סוט' ח ג, ירוש' שם ז כא ד). מטבילין בראשין ואין מטבילין בכיפין לפי שאין מטבילין באויר (חגי' יט. חול' לא:). הכה את הים וקרם הכיפין של מים ויחזרו המים למקומם (מד"ז, בה"ש ב א).

ב.*כֵּף, ש"ז, מ"ר כֵּפִים,—אגודה קטנה של ירק וכדו' שיש בה שלשה קלחים, klein. Bündel; faisceau bundle: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומספספין את הכיפין[1]) אבל לא את הזירין (שבת כז ב).—ובמשמ'

[1]) פרשו קצת הקדמונ' עננים ושמים. רש"י: ד"א אל כפים אל העננים אל שמים וכו' וכן אל כפים כסה אור. ע"כ. וכך רד"ק.—[2]) צורת אות זו בכתב העברי הקדום דומה קצת לכף היד באצבעות,—עי' צורתה בראש השער.

[1]) ושאלו בגמ' שם (דף קנה.): א"ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין, פקיעין תרי כיפין תלתא.

רצועה, פרט וכדו׳: כף של נייר שהתקינה לחגור בה את מתניו טמאה כף של סיב שהתקינה לחגור בה את מתניו טהורה שתי כיפין של סיב שתפרן זו בזו והתקינה לחגור בה את מתניו (תוספתא כלי׳ ב״ב ה ה).

ג.***כַּף**, ש״ז, מ״ר כַּפִּים, — עקר חריות הדקל במקום שהן מחברות בהאילן: אמר רבי מאיר מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כלי׳ ב״ב ב א). אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער רשב״ג אומר אוכלין על של בין הכיפין ואין אוכלין על שבין השיצין (פסח׳ נג:).

א.***כִּפָּה**, ש״נ, ככנ׳ כִּפָּתוֹ, מ״ר כִּפּוֹת, — כמו כַּף משמ׳ ה, ענף התמר, Palmzweig; palme; palm, — ומליצה כִּפָּה ואגמון, גדול וקטן: ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כִּפָּה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כִּפָּה ואגמון (שם יט יה). בלא יומו תמלא וְכִפָּתוֹ לא רעננה (איוב יה לב).

ב.***כִּפָּה**, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת, — א) בנין עשוי בצורת קשת, Gewölbe; voûte; vault: הגיעו לכיפה שמעמידין בה עבודת אלילים אסור לבנות (ע״ז א ז). — ובהשאלה, קלות של מים שנופל כפוף: אמר אביי (סימן הסרים הוא) כל המטיף מים ואינו עושה כיפה (יבמ׳ פ.). — ובפרט כִּפַּת הרקיע: וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כיפה (ב״ב כה:). הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומתחת הבריכה כיפה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין (מד״ר בראש׳ ד). שהעלהו הקב״ה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד (שם במד׳ ב). — מֶלֶךְ בְּכִפָּה, תחת כל כִּפַּת השמים, על כל העולם: שלשה מלכו בכיפה ואלו הן אחאב ואחשורוש ונבוכדנצר (מגי׳ יא.). מלכי בית דוד שעתידים לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה כגון שלמה ומלך המשיח (מד״ר במד׳ יג). — ב) חדר בנוי תחת חדר אחר, וגם בעמק האדמה: בית אבטינס ובית הניצוץ היו עליות והרובין שומרים שם בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). המסדר קנקנים בכיפה (תוספתא מכשיר׳ א ו). — וביחוד, חדר קצר, ישתמשו בו למשמר, לכלא: מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה׳ ט ה). ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (שם). רוצח שנתערב באחרים וכו׳ כונסין אותן לכיפה (שם ג). מה יעשו להן (להפרה וולדיה) כונסין לכיפה עד שעה שימותו (תוספתא ב״ק ה ה). מתרין בו פעם ראשונה ושנייה ובשלישית כונסין אותו לכיפה (שם סנה׳ יב ז). כיפה ר״ם מחייב במזוזה (ערוב׳ יא:). פעם שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכיפה והוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו (רמב״ם, סנה׳ יח ד). הצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה (טוא, שבת י יט). — כִּפָּה של אבנים, אבנים מסדרות זו ע״ג זו בעין כִּפָּה: למה הדבר דומה לכיפה של אבנים כיון שנתרעעה אחת מהן נתרעעו כולן (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). והלך שמעון והצניע (את הפקדון) בחדרו שהיא כיפת אבנים תחת מטתו (שו״ת תרומת הדשן שלג). — ובית שהוא בנוי בעין כִּפָּה: א״ר יוחנן כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שמבקש לחשוב הולך לשם (מד״ר שמות נב). — ג) חנות של סחורות גדולה: וניתן רשות מהאלופים הנ״ל להרב ר׳ יוסף ירוחמש הנ״ל לישב בכיפה ובחנות וכו׳ למכור ולקנות סחורה וכו׳ ושוב לא יצטרך הר״ר יוסף הנ״ל ליתן שום נתינה ומתן דמים לקופת הקהל וכו׳ מחמת זה אשר יושב בהכיפה וכו׳ הוראת שעה היתה להחיות את נפשו ונפש בני ביתו בכל משא ומתן בעולם בכל כיפה אשר ירצה כל ימי היותו (פנק׳ קראקא גג, שנת תפ״ו). ביום השלישי פעלו השתדלנים להוציאני מן הבית הזה ולתנני בבית הסוהר וכו׳ והבית ההוא היה ברחוב אשר כיפת היהודים שמה ולא חסרו יהודים ממני תמיד משבת עמדי (מגי׳ איבה, רי״ט הלר יד).

***כִּפָּה**, כִּפָּה, ש״נ, מ״ר כִּפּוֹת, — בעין מכסה להראש לנשים וכדומה, Kopfbedeckung; coifure; cap: ונותן לה כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד (כתוב׳ ה ח). נימי הסדין והסודרין וכו׳ והרדיד והחלוק והטלית שלש אצבעות נימי כפה של זקנה והגומדין של ערביין וכו׳ והמעפורת והפרגוד נימיהן כל שהן (כלים כט א). נדה שישבה עם הטהורה במטה כפה שבראשה טמאה (זבים ד א). היא (הסוטה) פירסה סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחה תחת רגליו (תוספתא סוט׳ ג ג). לוקחין מן האשה בחמשה דינרים כדי שתקח בהם כפה לראשה (שם ב״ק יא ה). כפה של זקינה שהיא טמא מדרס (שם כלים ב״ב ו י). כיפה של צמר היתה מונחת בראש בהן גדול ועליה ציץ נתון,

(חול׳ קלח.)—ומצוי בסהמ״א: כיפה של צמר שעשויה מבמה צבעונין וארוגה ארג מרוקם (תשו׳ הגא׳, הרכ׳ כסז). ולעצמה (של הכלה) מלבושים יקרים מן הכפה ועד הנעל (ספ׳ המוסר לר״ז בן סעד׳ ח). והיא עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (רמב״ם, סוט׳ ג ד).

א.*כפה¹), ש״נ, — כפת המרחץ, מין צמח: כפת המרחץ²) פטורה מן הודאי ואין צריך לומר מן הדמאי (תוספתא דמאי א כט).—כפת הירדן, מין צמח טוב הריח: מעלה עשן כל שהוא רבי נתן אומר אף כיפת הירדן כל שהוא (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד).

ב.*כפה, ש״נ,—התיכה כמו גוש, כעין כדור פחות או יותר גדול: וכיפת הברד והשלג והכפור והגליד והמלה (הלכ׳ ח ה). כיפת שאור שיתדה לישיבה בטלה טומאתה (חול׳ קכט.).

א.כפה³), ממנו א.כפה.

א.כפה, פ״י, עתי׳ יִכְפֶּה, — כפה האף, הכעס, שכך אותו, beschwichtigen; apaiser, calmer; appease, calm: מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד).—ובתלמ׳: אף כופה (מתנה לעני) חמה אינה כופה (ב״ב ט:).—ומקו׳ כְּפוֹת, לִכְפּוֹת, ואמר הפיטן: גמוני פז לאגוד ולכפות, דשאי אשלים בם אף לכפות (ר״א קליר, ב סכות, ארחץ בנקיון).—וכפה כעס: קבל בפה סגור ליומות עצב, וכעס כפה מלב יום תעצב (יצחק בן גיאת, את מחוה).—וכפה ממנו, דחה: הוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות (ר״י בן עקילין, אבות ד כט).

—נפע׳, נכפה⁴), נכפתי, יכפה, אכף, — נכפה לפלוני, הראה א״ע ענו ונכנע: במה אקדם יי׳ אכף⁵) לאלהי מרום (מיכ׳ ו ו).—ואמר הפיטן: לישעך אחכה יה ואצפה, בלבב נשבר נדכה ונכפה (סדור תימני ליוה״כ, בכורה עכורה).—נכפית החמה: חימה עזה שאינה נכפית בשביל השוחד בחיק (רגמ״ה ב״ב ט).

¹) לא נתברר קריאתה של מלה זו, ויש קוראים אותה בכף הרוקה, וכמו״כ לא נתברר משמ׳ בדיוק.—²) לא נתברר מהותו של הצמח הזה.

³) רק בעברית.

⁴) כל זה ר״י חיוג. ועי׳ הערה לקמן.—⁵) אמר ר״י חיוג: ועקרו אכפה כמו תגל שראוי להיות תגלה. ע״כ. והעיר ע״ז רד״ק וז״ל: כתב רבי יהודה בזה השרש אכף לאלקי מרום ואולי מצאו בספרו קמוץ ורבי יונה אמר שהוא מפעלי הכפל כי מצאהו פתוח וכן מצאנוהו אנחנו פתוח (מכלול, בדה״פ). וכבר התפלפל בזה ריב״ג במשתלחק.

—פע׳, כִּפָּה, אִכַפֶּה.—כפה חמתו, כמו הקל, שכך אותה, ואמר הפיטן: בקר אערך לך ואצפה, אולי חמת המלך אכפה, נא השמיעני פה אל פה, חמת המלך שככה (סדור תימני ליוה״כ, יי׳ אתה הוא).

ב.*כפה¹), ממנו ב.*כפה, ב.*כפייה.

ב.*כפה, פ״י, — כפה אותו, הכריחו לעשות דבר על כרחו ושלא ברצונו, zwingen; contraindre; to force: היבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי כופין אותו שיחלוץ לה לאחר שלשים יום מבקשים הימנו שיחלוץ לה ובזמן שהוא מודה אפילו לאחר י״ב חדש כופין אותו שיחלוץ לה (יבמ׳ יג יב). אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זמה (כתוב׳ ה ה). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא (את אשתו) אמר רשב״ג בד״א במומין הקטנים אבל במומין הגדולים כופין אותו להוציא (שם ז ט). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו (גיט׳ ד ד). כופין אותו (למי שממאן להשתתף בהוצאות החצר) לבנות בית שער ודלת לחצר וכו׳ כופין אותו לבנות לעיר חומה ודלתים ובריח (ב״ב א ה). בארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו אפילו שור שוה אלף דינרין ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט (חול׳ ה ד). תרומת חבר ותרומת עם הארץ שנתערבו כופין את עם הארץ ליטול חלקו (תוספתא דמאי ג ג). אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה (שם כתוב׳ ה ה). הכותב נכסיו בשום חבירו אין כופין אותו לחזור ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (שם ב״ב ט א). (האומר) יטול פלוני בנכסיי יקנה פלוני בנכסיי וכו׳ לא זכה וכופין את היורשין לקיים דברי המת (שם יג). שאין כופין את החבר שיעשה טהרות על גב עם הארץ (שם ע״ז ג י). עבד שיצא עם רבו לחוץ כופין אותו לחזור שלא לחזור אין כופין אותו לחזור (שם יח). א״ר הונא הנייתי עליך כופה ומשמשתו (ירוש׳ נזיר ט נו ג). כל הכופה אשתו לדבר מצוה הויין לו בנים שאינן מהוגנים (עירוב׳ ק:). כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ר״ה ו.). כפאו ואכל מצה יצא

¹) בארמית כפי.

וכו׳ אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים (בס כח.). הוא אומר לעלות (לא״י) והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות (כתוב׳ קי:). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמדי תינוקות ולא אחד מבני בעלי אומניות ולשכנו אינו כופיהו רשב״ג אומר אף לשכנו כופיהו (ב״ב כא:). אלו תלמידי חכמים שכופין את עצמן ללמוד התורה אלו מאלו (מד״ר ויקר׳ ג). שאין הבורא כופה בני אדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם (רמב״ם, תשוב׳ ה ג). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה״ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב״ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל וכו׳ וכן שאר כל הדעות ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים (בס ב). וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם (הוא, שמיטה ויובל א יא). וכן כופה את הראויין להיות שרים וממנה אותם שרי אלפים ושרי חמשים (הוא, מלכים ד ה). אע״פ שעמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה (הוא, שכנים ב יד). וכן בגינה כופהו להבדיל גינתו מגינת חבירו במחיצה גבוהה עשרה טפחים (בס טו). שהרי הוא הסמן מפני שכופה את המוכר למכור שלא ברצונו (הוא, מכיר׳ י ה). שאם הוזלו (הקרקעות) לא נכפה את הלוקח לקנות בשעת היוקר (רשב״ם ב״ב קג:). אמר לו הודה לי בפני עדים והוא משיב לו הייתי מודה לך אלא שירא אנכי שתכפני לפרוע (טוחו״מ לב כג, בשם בעל המאור). ראובן יש לו חוב בשטר על שמעון ושמעון על לוי אחיו ובא ראובן לגבות מלוי וטוען לוי אחי גמלני חסד והלוני להחזיק ידי והתנה עמי שלא יכפני לפרוע אלא לכשארצה (בס פו ו, בשם הרא״ש). כאשר נדרת נדבה לא כפאתך שום בריה לנדור אלא מדעתך נדבת (חזקוני, כי תצא כג כד).—ואמר המשורר: אבעים בנות ימים ונגדן אצחקה כי צועקות מי זה אשר יכפֵּנוּ, האת הדפתנו ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ערפנו (רשב״ג, כוכב אבר דרך).

—פע׳, ״כִּפָּה, מְכַפֶּה, מכפים, מְכֻפִּים,—שכִּפּוּ אותו, מוכרח: רבותינו ז״ל בעת השמד לא היו מעברים וכו׳ לא מפני שרצונם היה שלא לעבר נמנעו מלעבר אבל היו מוכרחים ומכופים שלא לעבר כאשר היו מוכרחים שלא למול את בניהם (ר״א בר״ח הנשיא, העבור ג ה).

ג.*כפה[1]), ממנו ג.*כְּפָה, א.*כְּפִיָּה.

ג.*כָּפָה[2]), פ״י,—כָּפָה כלי על פיהו, שָׂם אותו בפיהו למטה ובהיצונית קרקעיתו למעלה, umverfen renverser; invert: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תישך (שבת טז ז). כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (בס יח ב). ובשבת היה כופה עליהן (על הגחלים) פסכתר (תמיד ה ה). וכן הכופה את הסל ועושה על גביו כירה (כלים ז ב). המצניע החבית שלא תשבר או שכפאה על פיה על מנת לנגבה (פרה ז ח). יכול יכפה עליו (על הדם) כלים יכפה עליו אבנים ת״ל עפר (ספרא אחרי ח יא). למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבע לו מטבעות לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו (מכי׳ יתרו ח). חבית שכפאה על פיה ומרחה בטיט מן הצדדים (ספרי במד׳ קכו). שלח רבן גמליאל וגנזו (את תרגום ספר איוב) ר״י בר׳ יהודה אומר עריבה של טיט כפה עליו (תוספתא שבת יג ג). חבית שכפאה על הכותל ומירח שפתותיה עם הכותל (בס כלים ב״ק ז ה). קדרה שכפאה על פי חבית ומירח שפתותיה עם דפנות החבית (בס יב). שני לפסין ושתי קדרות שכפאן זו ע״ג זו (בס יג). מאימתי כופין את המיטות משיצא המת מפתח החצר וכו׳ וכשמת ר״ג כיון שיצא מפתח החצר אמר ר״א לתלמידיו כפו את המיטות וכשנסתם הגולל א״ר יהושע כפו את המיטות אמרו לו כבר כפינום על פי הזקן (ירוש׳ ברכ׳ ג ה ד). בערב שבת הוא זוקף את מיטתו ובמוצאי שבת הוא כופן (בס). ביצה שנולדה ביו״ט סומכין לה כלי בשביל שלא תתגלגל אבל אין כופין עליה את הכלי ושמואל אמר כופין עליה כלי (בס שבת ד ו ד). אם לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה שהוא משייר יניחנו בצינעה וכו׳ כיצד הוא עושה כופה עליו כלי כפה עליו כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (בס פסח׳ א כז ג). איקונין אחת טובה היתה לִי בתוך ביתך וגרמתני לכפותה אף אתה כפה מיטתך (בס מו״ק ג פג.). אמר איני כופה את המיטה הרי אני ישן ע״ג הספסל אין שומעין לו מפני שאמר

[1]) בערב׳ כפא a)

[2]) בערב׳ כַּפא אלשי, תקלב ט׳הרא לבטן.

a) كفا

אֵינִי כּוֹפֶה אֶת הַמִּיטָּה וכו׳ משהוא זוקפה שוב אינו כופה וכו׳ (שם). ושאלו לר׳ יוסי מהו לכפות את המיטה א״ל לא צריך (שם). אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה (בבלי שבת כג:). כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה (שם נט.). א״ר חסדא אע״פ שאמרו אין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה אבל כופה עליה כלי שלא תשבר (שם מג:). ומודה רב שאם כפאה (את הספינה) על פיה שאין מטלטלין בה וכו׳ אלא שכפאה לזופתה (עירוב׳ לה:). הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפי׳ חמשה אחין ומת אחד מהן כולן כופין ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו (מו״ק כז.). וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות (כתוב׳ ד:). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה (סנה׳ עז.). שכפה הקב״ה עליהם את ההר כגיגית (שבת פח.).—ופעו׳ כָּפוּי, כְּפוּיָה: היתה (ההבית) כפויה ופיה לאויר התנור (כלים ח ג). ואם היה כלי קטן ואין בו טפח על טפח וכפוי על פיו (תוספתא כלים ב״ק ז ו). סאה כפויה על פיה חבית כפויה (שם אהל׳ יב ב). מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער בלילה ונזכר שהוא אבל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברהו על מטות כפויות ואם לאו יברהו על מטות זקופות (מו״ק כו:). מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאת בין שניהם (פדר״א ז). חבית שכפויה על פיה אעפ״י שמירחה בטיט מן הצדדין (רמב״ם, טומא׳ מת כא ג).—ובהשאלה, כִּפָּה את התהום: רבי אליעזר אומר תהום כפה עליהם מלמעלה ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו (אדר״נ לג).— *כִּפָּה אדם, הטילו ארצה על פניו, ובפרט בענין אדם שיש לו חולי נפילה: דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו (ספרי דבר׳ ב״ח). ודומה עליו כמי שכפאו שד (נדר׳ כ:). — כִּפָּה סִיחַ את המנורה[1], משל לשחד שמבטל שחד אחר: מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומתוקיהם כסף שוב מעשה באחד[1]) ששילח ביד בנו שתי מדות של זהב מליאות זהב ומתוקיהם זהב אמרו כפה סייח את המנורה (ספרי במד׳ קלא). — *כְּפוּי טוֹבָה, כְּפוּיֵי טוֹבָה, כְּפוּיַת טוֹבָה, כְּפוּיוֹת טוֹבָה, מי שמטיל את הטובה שעשו לו על פניו שלא יראוה, undankbar; ingrat, ungrateful: ויבא עמלק שבא בעצה וכו׳ אחרים אומרים יבא עמלק כפוי טובה ויפרע מן העם כפויי טובה וכן הוא אומר ואלה המתקשרים עליו וגו׳ יבאו אלו כפויי טובה ויפרעו מן יואש כפוי טובה שנאמר ולא זכר יואש המלך החסד וגו׳ (מכי׳ בשלח, עמלק א). ובאת אל הכהן וכו׳ ואמרת אליו שאינך כפוי טובה (ספרי דבר׳ רצח). אמר להן משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה בשעה שאמר הקב״ה לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם היה להם לומר תן אתה (ע״ז ה.). אותה שעה כשתעשה לנו ניסים האלו אין אנו כפויי טובה אלא אף אנו אומרים שירים וזמרים (פסיק׳ דר״כ כט). ג׳ כפויי טובה הן הארץ והאשה והנפש הארץ שנאמר ארץ לא שבעה מים האשה מנין אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און הנפש מנין גם הנפש לא תמלא (מד״ר ויקר׳ ד).—ומצוי בסהמ״א: ראיתי אחים חברים אהובים ובדבר קטן כרגע נהפכו לאויבים ויש ממעשים אלו כמה בכל יום ובפרט כפויי טובה שיש מי שקבל מחבירו חסדים וטובות הרבה ומפני שהכעיסו בפעם אחת נהפך לאויב לו (הורת מיסור לתהגיז ג). ראוי לנו שלא נהיה מעדת כפויי טובה אבל ראוי לנו להזכיר לברכה המפרשים הראשונים (הוהב מבפט לאיוב, חתימ׳ הספר). וממנה (מן הגאוה) תצאנה רעות רבות אין מספר ומהן לבזות הגדולים ממנו וכו׳ להנקם על כל דבר קל להיות כפוי טובה להכנס בגבול שאינו שלו (למת לדיק לר״א מודינא לה).—ובהרחבה, גם בדברים לא בע״ח: כי אין מלאכה כפוית טובה בעולם כמלאכת הבקורת ובפרט בקרת שירים (אגר׳ יל״ג א קלה).—והפעל כִּפָּה טובתו של פלוני, נהיה כפוי טובה לו: כי יי׳ אלהיך ברכך לפיכך לא תכפו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים (רש״י דבר׳ ב ז). ולבן אשר רצה לכפות טובתו של יעקב (יריע׳ שלמה א).

---

[1]) דבור זה מקורו בספור אחר והוא: מעשה באשה אחת שכיבדה לדיין מנורה אחת של כסף והלך אנטיריקוס שלה וכיבדו סיח של זהב למחר אתת אתתא ואשתכח דינא הפיך א״ל מרי ינהור דינא קדמך כההיא מנרתא דכספא אמר לה ומה אעביד לך כפה סיח את המנורה (פסיק׳ דר״כ, איכה).—[1]) בירוש׳ (יומ׳ א לח ג) הגרסה: ובא אחר ושילח וכו׳, וכן במד״ר (ויקר׳ כא) ועמד אחר ושלח, וכך גם בפסיק׳ דר״כ, אחרי מות.

—נפע׳, *נִכְפָּה, לנק׳ נִכְפֵּית, נִכְפֶּת,—א) שֶׁכְּפָאוֹ אותו על פיהו: דרגש נזקפת ואינה נכפית (ירוש׳ ברכ׳ ג ס ד). שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (רב״י שמות יט יז).—ואמר הפיטן: ויצא הדר אום בכסף נחפת, ותמורו אפר על ראשה חפת, ונרות נכבו ומנורה נכפת, כפשעו בלחם ופת (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה יבכה תבללת). — ב) *אדם נִכְפֶּה, נפל על פניו מחלי הנפילה, נהיה נִכְפֶּה: בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו ואין צריך לומר (אדם) שניכפה (כבר פעם) אלא (אפילו אדם שדואג) שלא יכפה ואין צריך לומר דבר שיש בו סכנה אלא אפילו דבר שאין בו סכנה קושרו ומתירו בשבת (תוספתא שבת ד ט). המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה (פסח׳ קיב:). ומעשה באחד שנכפה ואמרו המומחים לכתוב קמיע על קלף צבי (שו״ת בעל אפריס ל). ועי׳ *נִכְפֶּה.—ג) בחכמת התשברת, *נִכְפְּתָה הזוית על זוית אחרת ונדומה: וכן כל הזויות הניצבות שבעולם הן שוות זו לזו הואיל וכולן הן נכפות במחשבה זו ע״ג זו ואין שום אחת מהן עודפת על חברתה ולא חוסרת ממנה כלום (יסו״ע לר״י ישראלי א ב).

*כְּפוּי, כפוי טובה,—עי׳ ב.*כָּפָה.

*כְּפוּל, ש״ז,—חוט כפול: (הנוגע) בנפש המסכת ובשת׳ העומד ובכפול שהעבירו על גבי הארגמן (כלים כא א).—ועי׳ כֶּפֶל.

**כִּפּוּל, ש״ז,—שה״פ מן כִּפֵּל, בחכמת החשבון, כִּפּוּל מספר: האחד אינו מנין אבל הוא מלת המנין ומכיפולו נהיו השנים (ר׳ נסים, פרוש ילירה).

*כְּפוּלָה, ש״נ,— א) שה״פ מן כֶּפֶל, במשמ׳ קמט, קִפּוּל: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות (מד״ר ויקר׳ טו). כשאתה פושטתה (את המגלה) מכפולתה נמצאת עשרים על עשרים (ר׳ נתבון, תמו׳ כגא׳, גנזכ׳ 36). נטויות היו (הכִּלּוֹת) מע״ש ומשוכות למעלה כמין כפולות ובבקר היו משפיעין ומשרבבין אותן למטה (ר״ת שבת קלט:). — ב) *שֵׁם מַטְבֵּעַ: היה שולח לפניו הבעלי דינים ועשה שיתנו לו הקהל פרס שלשים כפולות (שו״ת ריב״ש ס). יום אחד הגיעה פה ספינה ממיורקה ובה מ״ה נפשות מאנוסי מיורקה ובלנסיאה וברצלונה והשר היה רצונו להכניסה בעיר לאהבת התועלת כי היה לוקח מהם כפולה לגלגלת (שם סא). שכל ערך הנדונדיא שנדר לתת לבתו שהיה ק׳ כפולות יתננה במטלטלים וכו׳ וקנה משלו ענק פנינים ותכשיטין אחרים שוה הכל כ״ה כפולות וכו׳ וזה היה אמוד שהיה שוה שלו ק״ק כפולות קודם שנשא אשה (שם קד). אותו הנפח שעשה לה שני מפתחות בהסתר פנים מן הבעל ולקח בערכם ממנה כפולה אחת ראוי ליענש (שם קח). והניחה בתורת ירושה לבנה חצי כפולה (שם קסט). ראובן שנשא לאה וכתב לה בכתובה ששת אלפים כפולות והיה לו קרקעות ומכרם ואח״כ כתב לה כל נכסיו במתנת בריא ושייר לעצמו מקום ישיבתו בב״ה ועוד נתחייב לה באותו שטר מתנה אלפים כפולות שתגבם מנכסים שיקנה אח״כ (שו״ת הרא״ש נס ז). והבת הוציאה שטר חוב שיש לה על אביה בסכום אלף כפולות (שם יג טו). ועוד עשה לו שטר על עצמו באלף כפולות והתנה שלא יתחייב בזאת המתנה וכו׳ רגלים לדבר שהקנה לו אלף כפולות יותר על נכסיו (שם עט ה, מובא בטחו״מ ק כ). ואם יש לו (להיהודי) מאתים זהובים מיד לובש בגדי משי ולבניו רקמה מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כפולות לשנה (שבט יהודה ז). יכריזו בגלילות שמי שיביא שום עדות יתנו לו חמש מאות כפולות וביתו חפשי (שם ח). אמר לי אדוני אם תהרוג היהודי החזיר הזה אתן לך לבוש משי יקר מאד ועשרים כפולות (שם). וכשהגיע המלך דון אנדריא למדינת בורגז תבע לציבור המשים ואלף כפולות והיו בצרה גדולה (שם, כתב לר״ש לרלה). וגם פה העירה ובשאר המדינות הן רבים עתה עם הארץ פדויי ה׳ על ידינו כיד ה׳ הטובה עלינו מאתים ועשרים נפשות ויקר פדיון נפשם עשרת אלפים כפולות זהב (מכת׳ רי״א לר״י מפיסא, תו״ב כ סו). בחליפי איסקודום של כסף עם כפולות של זהב או איסקודום של כסף עם פרוטות של נחושת (שו״ת מים רבים, יו״ד לח). ולפרעון המקומות הללו נתן לוי הנ״ל למוכר הנ״ל שלש מאות סקודי וכו׳ ועוד כ״א כפולות ספרד (שו״ת שמש לדקה א מט). שיתנו כל שנה ושנה אחרי פטירתו משך עשרה שנים רצופות א׳ כפולה ספרד להשיא בתולה או בתולות ממדינה זו וכו׳ ועוד יתנו לה א׳ כפולה ספרד לכל חדש וחדש בעד מזונותיה (שם כ יח).

א.כְּפוּף,— עי׳ כָּפַף.

ב.**כִּפּוּף, ש״ז,—כמו א.*כְּפִיפָה, כעין סל לצוד דגים: הדגים בין שצדן בחרם בין בכפוף[1]) בין במצודה

---

[1]) כך בכל נוסח׳ הדפוס, ומקור הלכה זו בתוספתא מכשיר׳ ג יב, ושם הגרסה בכפיפה.

אם לא ניער את המצודה עליהן לא הוכשרו ואם ניער הוכשרו (רמב"ם, טומא' אוכל' טז ב).

א. **כְּפוֹר**, כְּפֹר, ש"ז, — כעין שלג דק מאד מתהוה מאיד שקפא, Reif; frimas; hoar frost: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק כַּכְּפֹר על הארץ (שמות יו יד). הנתן שלג כצמר כְּפוֹר כאפר יפזר (תהל' קמז יז). מבטן מי יצא הקרח וּכְפֹר שמים מי ילדו (איוב לח כט). — ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה וכו' ביום צרה תזכר לך כחם על כ פ ו ר להשבית עוניך (כ"ס גני' ג יד-יה). תואר לבנה יגהה עינים ומטרו יהמה לבב וגם כ פ ו ר כמלח ישפך ויציץ כספיר ציצים (שם מג יח-יט). — ובמשנה: השלג והברד ו ה כ פ ו ר והגליד (מקוא' ז א). — ובסהמ"א: ו ה כ פ ו ר הוא האיד הקופא קודם שישתנה למים (ר"ש א"ת, אותות השמים, כענן וכמטר). — ואמר המשורר: היו בעינינו זהב פרוים, זהר לבנה מרחבי רקיע, שני מעורב עם כ פ ו ר שמים (רע"פ, מתק שפתים 84).

ב. **כְּפוֹר**, ש"ז, — כעין כוס של כסף או זהב: כְּפוֹרֵי זהב שלשים כְּפוֹרֵי כסף משנים ארבע מאות ועשרה (עזר' א י). וְלַכְּפוֹרֵי הזהב במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הכסף במשקל לִכְפוֹר וּכְפוֹר (דהי"א כח יז). — ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: ככה יקוד לבי במי אשכול ומלא לי כ פ ו ר, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כ פ ו ר (רמב"ע, תרשיש ב ג).

כְּפוֹר, כְּכוֹרִים, — עי' כֹּפֶר.

***כְּפוֹרִי**, ת"ז, לנק' כְּפוֹרִית, — הַלֵּחָה הַכְּפוֹרִית, שמראה כמו הכפור, הברד: בלחות ה כ פ ו ר י י בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המוח למה שישקע בלחות ה כ פ ו ר י י מצבעי הגשמים הנראים (אמונה רמה א ו). ויש מי שהעתיק (את השם אלגלידא להלחה שבעין) כ פ ו ר י י וכו' כי הוא לחות לבן זך ספיריי עגול (רבב"ג דורן, מג"א, ח"י ד). כאשר יהיה הליחה הביצית (שבעין) רבה והיא ה כ פ ו ר י ת עמוקה ולא יהיה הזקות האורה וכו' ותבא מפני הליחה ה כ פ ו ר י ת בעבור אחת מג' סבות (פי' אבן רשד על תרוזי אבן סינא).

כַּפּוֹרֶת, — עי' כַּפֹּרֶת.

***כְּפוּשׁ**, ש"ז, — שה"פ מן כָּפַשׁ, הִכְפִּישׁ: ממקומו יצף כחש רטפושי, לפאר ימיר אפר כ פ ו ש י, מעוצב עבודה קשה להנפישי (ר' קלונ' בר"י, יוצ' יוה"כ, אדברה תחנונים).

***כְּפוּשָׁה**, ש"נ, — כמו *כְּפִישָׁה, וכנוי של זלזול לאפריון של כלה מכוערה: יש אדם בחור ואשתו מכוערת נתונה בתוך אפריון ואומרים אבוד הבחור הזה על ה כ פ ו ש ה[1]) הזו ואם הכלה נאה ובעלה מכוער אומרים אבודה הכלה הזו באיש הזה (ילקו' משלי, איוב כט).

א. *כָּפוֹת, — עי' כַּפָּה.

ב. ***כָּפוֹת**[2]), ש"ז, מ"ר כְּפוֹתִים, — חתיכה מעץ, אבן או מתכת, שנותנים תחת כרעי מטה וכדומה שלא תגענה באדמה ותשחתנה: כ פ ו ת י ן שתחת הרגלים אעפ"י שחקוקות ומקבלין (תוספתא כלי' ב"מ ח ג).

ג. ***כָּפוֹת**, ש"ז, מ"ר כְּפוֹתִים, — כמו קבות, קבותים, כלי ששמרים בו דברים כבושים: כ פ ו ת י ן[3]) של מוריים שגפסן עם השפה (תוספתא כלים ב"ק ז ז).

***כִּפֵּחַ**, כיפח, ת"ז, — גבה קומה ביותר, hoch gewachsen, de haute stature; tale: הכושי והגיחור והלבקן ו ה כ י פ ח[4]) והננס והחרש (בכור' ז ז). הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת ה כ י פ ח[5]) ואת הננס אומר ברוך משנה הבריות (תוספתא ברכ' ז ג).

א. ***כְּפִיָּה**, ש"נ, — שה"פ — מן ג. *כָּפָה, א) כפיית המטה וכדומה: שבת שחל ט"ב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס וכו' ר' יהודה מחייב ב כ פ י י ת המטה ולא הודו לו חכמים (תעני' ד ז). מי שקיים כ פ י י ת המיטה שלשה ימים קודם לרגל לא יכפה לאחר הרגל (תוספתא מו"ק ב ט). המלך אינו חייב ב כ פ י י ת המיטה (ירוש' סנה' ב ג.). אבל חייב ב כ פ י י ת המטה (מו"ק יה.). אבל כ פ י י ת הכלי על הביצה אינו ביטול (ר"ת בבת מג.). ענין ה כ פ י ה שפני הכלי למטה וגבו למעלה (רד"ק, שרש כפה). — *וּכְפִיַּת טובה: סוקראטי אמר אין רע ככפית הטוב ואין דבר מקיים האהבה בין האנשים בהכרת הטובה (ר"א מודינא, צמח צדיק נו). הנני מזכיר לך עון כ פ י י ת טובה אשר היה בך נגד קונך (ר"מ אלשיך, איוב ה יט). דעו איפה עד היכן מגיע יד ה כ פ י י ת טובה כי על אשר לא הכיר חסד אל ובעט בטובה נמשך להתפקר עד גדר זה (שם יח כא). — ואמר המשורר: אבל הפחד מפני פרעה ו כ פ י ת טובה מאת אחי לא ישיבוני מדרכי להציל את עמי מרעתו (יל"ג,

---

[1]) במדר' תהלים הגרסה: נתונה באפריון ככפישה הזאת וכו' אבוד הבחור הזה בכפישה הזו.

[2]) אולי כמו כֹּפֶת, עי"ש.

[3]) כך בכ"י ארפ' מהד' צוק"מ, ובנוסח' כפיתים, ובמשנ' (כלים י ה) קבותים.

[4]) גרסת הערוך, ובנוסח' ק פ ח בקוף. — [5]) כך הגרסה בכ"י ובדפוס', ובגמ' (שם נח:) קפח, ובכ"י כופה (ד"ס), אך בפירוש מיוח' לרסע"ג כיפח.

את לגרם).—ב) *כפיית החולה הנכפה: אם ישאף בעל הכפייה ריח גלבנום יתעורר הנכפה (ראב"ע, ספר הנסיונ' ב, כ"י פריז). הנכפה בעת כפייתו (רמב"ם, עדות ט ט). לפעמים יזדמן האדם שוכב על ערפו כל הלילה ויקדם אז אליו חדוש השתוק והיגונים והכפייה בבטני המוח (פרקי מבס ע). הכפיה הוא חולי ימנע האברים מפעולות החוש והתנועה והעמידה וכו' וכתב גאלינוס הכפייה הוא כווץ יקרה לכל הגוף אלא שאינו מתמיד אלא כלה במהרה וכו' וכתב אבוק' הכפייה תהיה בשיסתמו נקבי המוח לא בתכלית הסתום (נתן פלקיירא, צרי הגוף, כ"י כריס"מ). הכפיה היא עלה מונעת האברים הנפשיים מפעולות החוש והתנועה וההתיצבות מניעה בלתי שלמה (קאנון ג א ה ד). שנוי הבחורים בעלי הכפייה יעשהו ביחוד שנוי השנים והזמנים והמקומות א"ה הכפייה היא האפילוציאה (פרקי אבוקרט ב מז, כ"י ברלין). לרפואות הכווץ וההתר והכפיה (אילס ליב"ר מקגדיס, כתב מבה מין). ויוליד לפעמים חולאים יותר רעים ונאמנים והם רעש אברים והכווץ והשתוק והכפיה והשקוי (מעבה טוביה, בית חדב י). ובמלון חולי אנסו שהיה עלול מכפיה ופתע פתאום שם נפל מהחולי הנז' (בו"ת פרח מטה אהרן עז). — ועי' אֵם הנערים, בערך אֵם.

ב.**כְּפִיָּה**, ש"נ,—שה"פ מן ב.*כָּפָה, במשמ' הכ־ח: כל המשתמדים אחר שנאבקו במינות אינם שבין ואם שבין ממהרין למות מתוך צרה וכפיית יצרם (רב"י ע"ז יז.). מצינו שהרבה בני אדם כופין אותם בשוטים באש ובמים ובכל מיני כפיות עד שיודו בפיהם דברים שנכשלו בהם וסובלים כל הכפיות ואינם מודים שום דבר בפחדם שיתחייבו בהודאתם הריגה (מגוה"מ נה). כח והרשאה נתונה לאותו מלוה לעשות כל הכפיות לחתום ההוא (פנק' ליטא, האסיף תרנ"ד קנז).

כְּפִילָה, ש"נ, — שה"פ מן כָּפַל, א) כמו *כפולה, קמיטה, כפילת היריעה אל מול פני האהל (ר"ת שבת לט.). להיות לו לשפה כפילתו (רב"י במות כח ל). — וכמו התכּוּצוּת: הכפילה והפשיטה (של העצבים בהצואר) בצדדים שכנגדם (קאנון א א ג ב). —ב) *חזרת שתי פעמים: כי כפילת אדמדם שהוא מן אדום וירקרק שהוא מן ירוק קושי הוא וכו' לפי שכפילת אילו האותיות למעט אילו הגוונין קודם הגעתן לחוזק האדום והירוק (תבו' דונש על רסע"ג נה). מוסיף לכפול על כפילתו של רבי (רש"י סוכ' נט.). מצאנו שהשגיח הבורא ביצירתם (של אברי הבע"ח) השגחה נפלאה וכו' על צד היותר טוב כמו כפילת החושים הנמצא בבעל חי (העקרים א ו).—ג) *בהשבון ותשברת, כמו *כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר ז' ז' וישמור הנשאר (ר"א בר"ח הנביא, סענור ב ו). כפילת המעלות והשברים אם אתה כופל מספר המעלות במספר מהם וכו' (הוא, חבנון המהלכ', כ"י כריע"מ). המין הג' בכפילה הנה הכוונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קלור המספר לר"י בן בירגה, כ"י פריז).

א.**כָּפִיס**[1], ש"ז, מ"ר כְּפִיסִים,—קטע מעץ או מאבן או מלבנה משתמשים בו לבנין, Stück (Holz od. Stein), pièce (de bois ou de pière); pieco (of wood or stone): כי אבן מקיר תזעק וְכָפִיס[2] מעץ יעננה (חבק' ב יא). — ובתו"מ: השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין[3] לבנים בונים הכל כמנהג המדינה בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב"ב א א). היתה (הצר) אחת מהן גבוהה עשרה טפחים ומיעטה באבנים ובכפיסים[4] ובסולם הצורי או שהביא נסר שהוא

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[2]) מהמלה מעץ שאחרי המלה כפים למדו קצת הקדמוני' כי כפים הוא התיכת עץ. כן השבעים, שתרגמו כפים במשמ' קורה, וכן הירונ' שתרגם כפים במשמ' עץ הנתון בין אבני הבנין לחזוק הכותל. וכן גם רוב החדשים. ואולם שמוש מלה זו במשנה ב"ב המובא בפנים אינו מניח שום ספק שהכונה בה היא אבן או לבנה, כמו שנראה מכל הענין והלשון וכמו שנאמר שם בסוף המאמר שאם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם, ולא נזכר עץ כלל, ואמרו שם בגמ' (דף ג.) בפרוש כי כפיסין הוא ארחי, ר"ל אריח, חצי לבנה, ואמרו שם שהוא גמרא, ר"ל בקבלה נודע להם פרוש מלה זו, ואין כלל לפקפק בו. ולחנם התאמץ ש' קרוים להוכיח בספרו עתיקות התלמוד (S. Kr. Talm. Arch. I 292), כי אפשר שגם שם במשנה ב"ב הכונה היא לקורה של עץ. והנה אפשר אמנם שנשתנה השמוש, ומה ששמש בימי חבקוק במשמ' התיכת עץ שמש אח"כ בזמן המשנה במשמ' חצי לבֵנה, אך באמת אין כל הכרח מהכתוב שהכונה בכפים היתה לחתיכת עץ, כי הלא בכתוב לא נאמר וְכָפִיס עץ אלא וְכָפִיס מעץ, והמלה מעץ מקבילה להמלה מקיר שבחצי הראשון של הפסוק, ואין המלה מעץ מתארת את המלה כפיס. ואפשר שהכונה בהמלה מעץ דומה קצת להמלה מקיר, והוא כותל פנימי בנוי מלבנים או כפיסים.—[3]) עי' הערה הקודמת. — [4]) כך הגרסה כאן בכ"י ארפ' הוצ' צו"מ,

רחב ארבעה טפחים וקבעו בה (תוספתא ערוב׳ יא ג).—ואמר המשורר: ועמי זעקו מקיר אבניו ומעץ יענה עמי כפיסו, אמת כי אין לך דמיון בתבל היש שיר בלעדי שירי ואפסו (רבנ״ג, כתר מהתלי). והבתים ירננו ומקיר צרור יענה ומעצים כפיסים, ופנים זועפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב״ע, דיואן קכה).

ב.*כַּפִּים[1], ש״ז,—כלי מלאכה של הסיד: לא היו סדין אותן (את ההיכל והמזבח) בכפים[2] של ברזל שמא יגע ויפסול (מדות ג ד).

א.*כְּפִיפָה, ש״נ, מ״ר כפיפות,—סל עשוי מהוצי כפות תמרים, Korb (von Palmzweigen); panier (de branches du palmier); basquet (made of palm twigs): ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה[3] מצרית (שבת כ ב). היה מביא את מנחתה (של הסוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו תחילתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוט׳ ב א). סנדל עמקי וכים של שנצות ר״י אומר אף כפיפה מצרית (כלים כו א). הרי הוא כשרוי עם נחש בכפיפה אחת (תוספתא דמאי ג ט). הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית (שם שבת ח י). בין שצדן (את הדגים) בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה (שם מכשיר׳ ג יג). שאין חמור נוהק אלא מתוך כפיפה של חרובין (ירוש׳ יומ׳ ח מה ג). לכפיפה שאין לה אזנים (יבמ׳ כא.). אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתוב׳ עב.). פיל שבלע כפיפה מצרית (ב״ב כב.). כגון כפיפה של גמי שמניחה על פי הגת (ר״ח ע״ז נו:). עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה (ערוך, ערך עקל). הכלי שהקמח יורד לתוכו שהוא כמו כפיפה של עץ (רמב״ם, מכיר׳ כה ה).—ומ״ר: תולה כפיפות בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין (תרומ׳ ט ג). כלי חלף והוצים וכיוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (רמב״ם, מאכל׳ אסור׳ יא כג).

ב.*כְּפִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן כָּפַף: לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש׳ ברכ׳

אבל בפרק י ובכפסים, כך מנקד, וכן בפרק ט יו, אבל בפרק ט יה ובכפתים, בתו.

[1]) מלה מספקה, ולא נתברר מקורה ומשמ׳.—[2]) כך בנוסח׳, ופרש׳ רמב״ם: רדידה של ברזל שמחליקין בה הבנאין הכתלין. ע״כ. ובערוך כפים, כנראה מ״ר מן כף ה. [3]) כך גם בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ כ״י אדלר 1487, ונקוד כפיפה.

א ג ד). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכנו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים (שם). כפיפת קומתו (סנה׳ כה.). קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ (רב״י ברכ׳ מג כו).—ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי בכפיפת ראש בכפיפת קומה בנמיכת רוח (נסים הבבלי, ודוי ליוה״כ).

*כְּפִיפוּת, ש״נ,—כמו ב.*כפיפה: אפילו (היתה ידה) כפופה ופשטתה הוי פירכוס וכו׳ משמע שפשטתה מכפיפותה והחזירה (רב״י חול׳ לח.).

כְּפִיר[1], ש״ז, מ״ר כפירים, כנוי כפיריך, כפיריה, — ארי בימי נעוריו, שכבר יצא משנות הגור, jung. Löwe; jeune lion; joung lion: ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו (שופט׳ יד ה). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו (ישע׳ יא ו). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף (שם ה כט). הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד (עמו׳ ג ד). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש׳ ה יד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז). עזב ככפיר סכו (ירמ׳ כה לח). יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות (שם נא לח). מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ב-ג). קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכר׳ יא ג). דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (שם צא יג). כפירים רשו ורעבו ודרשי יי׳ לא יחסרו כל טוב (שם לד יא). הכפירים שאגים לטרף (שם קד כא). נהם ככפיר זעף מלך (משלי יט יב). שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו (איוב ד י).—ובהשאלה, כנוי לאדם גבור, עריץ, קשה ואכזר: עליו ישאגו כפירים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה (ירמ׳ ב טו). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים וכו׳ הנני אליך נאם יי׳ צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב (נחו׳ ב יב-יד). שבא ודדן וסחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא (יחזק׳ לח יג). אלהים הרס שנימו (של הרשעים)

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקור מלה זו.

בפימו מלתעות כפירים נתוץ יי׳ (תהל׳ נח ז). השיבה נפשי משאיהם (של האויבים הרשעים) מכפירים יחידתי (שם לה יז).—ואמר המשורר: הלי תעש בכל שנה פעלים כפעלך לאבות ואצילים, ולי תשחט כפירים כצפירים ולי תזבח שחלים כרחלים (ר״ש הנגיד, הלי תעש). ויום קטב אשר יפיל כ פ י ר י ם עלי ערש דוי טרם חיותו, ישחק בו כמו צפור בבאו וכנעל לכף רגלו ישיתו (הוא, הגלפה הזמן). ולב עמק כמו ים סוף ואולם כמשה מלבב הים משיתו, ואיש ינחה בשבטו הכפירים ואולם את כצאן משה נחיהו (שם).— והשתמשו המשוררים הרבה בשם זה במשמ׳ כנוי לגבור, לגדול בעמו וכדו׳: זאבד באב״ד מלכו שמואל ותוחלתו כבר אולה וסרה, וחרה לי וחרה לאלהים ואפו בו כאש נשק וחרה, אזי עמד כ פ י ר עמים ועצר בעמו אחרי אביו עצרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). מי יהרס שני כפירים שואגים לטרוף שאר צאן אבדות נערו (רבב״ג, כימי יקותיאל). ועוד לא אשקטה מהר מזמות עד כי אעלה לטרוף כ פ י ר י ו (הוא, כבורש עז). ואם טרף בבור מות כ פ י ר י ו אמור מה יעשו עדרי טלאיו (רמב״ע, לבמב כה, כ״י כודל׳). אנשי חיל גבורים, ושרים אדירים, אצילים וברים, להם חן עפרים, ולבות כ פ י ר י ם (כ״י תריזי, תחכמ׳ ו). ויצאו מהם בתחלה שני גבורים, כאלו הם שני כ פ י ר י ם, להם זרוע עם גבורה, ולהם קול גערה (שם). —°כְּפִיר המליצה, החכמה, וכדומה: כ פ י ר אמר ומשכילים לפניו לשונותם כלואות (רמב״ע, עד מה כגרון, כ״י כודל׳). חכמות קראוהו כ פ י ר נ ו, ולו אנשי חבורה אמרו ארינו (טודרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ קאהיר).

א.*כְּפִירָה, ש״נ,—שה״פ מן כָּפַר, א) כְּפִירָה בעניני טענה וממונות: שע״י טענה וכפירה הן באין (לדין) ונשבע (ב״מ ד.). כ פ י ר ת ממון אשם ביטוי שפתים חטאת (שם לו.). לפי שאין משלמים חומש על כ פ י ר ת שיעבוד קרקעות (ב״ק קה.). אמר רב כ פ י ר ת טענה שתי כסף (שבוע׳ לט:).—ובסהמ״א: ואם נפלה ביניהם (בין הלקוח והחנוני) כ פ י ר ה החנוני נשבע ונוטל[1]). אינו צריך לומר אותן שיש בהן כ פ י ר ת ממון אלא אפילו אלו ש כ פ י ר ת דברים בעולם הן אינו נאמן (הלכ׳ פסוק׳, קדוב׳). ורבותי הורו ש כ פ י ר ת הטענה הוא משקל י״ט שעורות וחצי שעורה מן הכסף (רמב״ם, טוען ונטען ג כ). שיכחיש את העד ויכפור בעדותו וישבע

[1]) נשמט המראה-מקום, אך לפי ניר הפתקה נראה שהוא מתשו׳ הגאונים.

על כפירתו (שם ד ח). הלוהו ותבעו וכפר בו והגיע השמטה והוא ב כ פ י ר ת ו והודה אחר שעברה שביעית (הוא, שמט׳ ויובל ט ח).—ב) °בעניני אמונה וכדומה, כְּפִירָה, מי שאינו מאמין בעקר מעקרי האמונה וכדו׳: ואם יאמינו (הנוצרים) בשילוש אינו מפני כ פ י ר ת האחדות כי אם מפני שאמרו כי הוא האחדות (שבט יהודה ז). ונראה בעיניכל אלו הדברים כ כ פ י ר ה ח״ו לומר שהספירות הקדושים היו מעורבים בסט״א בתחילה (רמח״ל, חוקר ומקובל מ).— ומ״ר: וכיון (הרשע) בזה המאמר שני דברים ושתי כ פ י ר ו ת האחת שלא היתה המצוה אלהית ול״א צוה בה השם וכו׳ וכפירה שנית בענין התכלית וכו׳ בנים משהיתים ב כ פ י ר ו ת שונות (רי״א, זבח פסח, רבע מה הוא אומר).

ב.*כְּפִירָה, ש״נ,—נקבת הכפיר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לחמיםו כפירים ותניח לגוריה כ פ י ר ה (ר״ש הנגיד, אלוה עז).

*כְּפִירוּת, ש״נ,—כמו א.*כְּפִירָה: ויצא מפי לוי דבר כ פ י ר ו ת ואמר אחד מהם לחבירו שמעת עכשיו מלוי דבר כ פ י ר ו ת אמר לו הן (תשו׳ הגא׳, תכרון פג).

א.*כְּפִישָׁה[1]) ש״נ,—כעין סל מכפות תמרים וכדו׳ ישמש שמושים מתחלפים, Korb; panier, basquet: אוחז את המגל בסיב או בוצר בצור ונותן לתוך ה כ פ י ש ה[2]) ומוליך לגת (אהל׳ יח א). האשה שהיא טבולת יום לשה את העסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומנחתה ב כ פ י ש ה מצרית או בנחותא (טבו״י ד ב). הכור והדוות שבבית ו כ פ י ש ה נתונה עליו וכו׳ או כוורת פחותה ו כ פ י ש ה נתונה עליה (אהל׳ ה ו). כ פ ו ש ה שהיא נתונה על היתדות מבחוץ טומאה תחתיה כלים ש ב כ פ י ש ה טהורים (שם ז). החדות שבבית ומנורה בתוכה והפרת שלה יוצא ו כ פ י ש ה

[1]) לא נתברר מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) במשמ׳ המלה אין ספק, שהוא כלי לשים בו דברים, ופרש רה״ג (אהל׳ ה ו), וז״ל: פי׳ כמין קרטליתא שנותנין בו ענבים משבוצרין בו את הכרם כדתנן באירך פרקא ונותנין לתוך הכפישה ומוליך לגת ובית מושבה רחב. ע״ב. ובגמ׳ (חול׳ קז.) פרש רש״י חמת וכפישה מיני נודות של עור הן. ומלה דומה לזו במשמ׳ דומות לאלה היא המלה חפש[a]) בערב׳, שפרשוה המלונים הערבים בהמלים ועא אלמע׳אזל, ואלשפט, ואלדרג׳, ובעבר׳: יעה שנותנים בה המטוה, וסל (להביא ענבים וכדומה) ותיבה קטנה לבשמים וכדומה.

[a]) حِفْش

נתונה עליו שאם תנטל המנורה הכפישה עומדת על פי החדות (שם יא ח). כפישה שנתן בה טיט עד חציה והשקיע בה את הכלים (תוספתא כלי' ב"ק ז ט). היתה כפישה ויש לה ליזבז טפח (שם אהל' יב ה). מגופה שהתקינה לכלי נוטלין הימנה לידים החמת והכפישה אעפ"י שפחותין נוטלין מהן לידים (שם ידים א ו). — מדד לפלוני בכפישה, מדד לו במדה גסה, לא כראוי, והיא מליצה למי שעובר הגבול הראוי במעשיו שלא כהגן: אמרו בית הלל לב"ש מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה אמרו להן ב"ש משם ראייה לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (ירוש' יבמ' יג יג ג). אמר ר"א אין הקב"ה מודד בכפישה אלא הכל במשפט (תנחומא תזריע י).

ב.*כְּפִישָׁה, ש"נ, —שה"פ מן א.כפש: והתפלשי בעפר וכו' ענין כפישה (מנחם, ערך פלש).

***כְּפִיתָה**, ש"נ, — שה"פ מן *כָּפַת: שלשלת שיש בה בית נעילה וכו' העשויה לכפיתה (כלים יב א).

כפל[1], ממנו כֶּפֶל, כָּפַל, מַכְפֵּלָה, *כָּפוּל, ״כְּפוּל, *כְּפוּלָה, *כְּפִילָה, *כֶּפֶל, ״מַכְפִּיל.

כֶּפֶל, ש"ז מ"ר כְּפָלִים, —א) מה שהוא בִּשְׁנַיִם, Verdoppelung; doublement; doubling: מי גלה פני לבושו בְּכֶפֶל רסנו מי יבוא (איוב מא ה). דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יי' כִּפְלַיִם בכל חטאתיה (ישע' מ ב). ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה כי כִפְלַיִם לתושיה (איוב יא ה-ו). — ובתו"מ: תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה (שבו' א א). אין חומש ואשם משתלם במקום שיש כפל (ב"ק סה:). —כִּפְלַיִם, פי שנים: המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו ליתן פולין בשעורים נותן פולין בשעורים שעורין כפליים בחיטין נותנים כפליים בחיטין (תוספתא ב"מ ט י). מעשה בבנו של בוהיין שנתן אביו פיאה ללפת ובא ומצא עניים עומדין על פתח גינתו אמר להם בניי לא נחוש לדברי חכמים השליכו מה שבידכם השליכו מה שבידן ונתן להם כפליים במעושר (שם פסח' ב כ). פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים (שם סוכ' ד ו). ת"ר שותה כפלים דמו בראשו (פסח' קי). א"ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפליים כיולדה (שם קיח.).

כשם שקשה (הקזת דם) למטה כפלים כך יפה למעלה כפלים (גיט' ע.). שהיה קשה (מיתתם של בני אהרן) לפני הקב"ה כפלים מאביהן (מד"ר ויקר' כ). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי (שבט יהודה ז). —*בִּכְפָלַיִם: כשם שהוא מקללה בכפליים כך הוא משמחה בכפליים (ירוש' תעני' ג סז.). ליתן שכר לאלו בכפלים ולהפרע מאלו בכפלים (מד"ר ברא' ט). — בְּכִפְלֵיהֶם: אמר להן הניחו מה שבידכם והניחו מה שבידן ונתן להם בכפליהן מעושרין (ירוש' פסח' ד לא:). — ״כִּפְלֵי כִּפְלַיִם: כתועפות ראם פי' כפלי כפליים (פענח רזא, בלק). — ובדרכי הלשון, כפל ענין במלות שונות, אותו הענין או הרעיון שנאמר פעמים אלא במלות מתחלפות: רבים (פרושו) כמו רבי המלך כלומר חשובים בבנין יפה וכן גדולים וטובים והוא כפל ענין במלות שונות (רד"ק ישע' ה ט). וחשש להבה הוא כפל ענין במלות שונות (שם כד). מאזרי זיקות כפל הענין במלות שונות (שם נ יא). —ב) ״כִּפְלֵי היריעה וכדו', מה שנכפל זה על זה ביריעה וכדו': שהיה נותנו בתוך כפלי החשן (רש"י שמות כח ל). ויש בו סביב שפתו עובי שני כפלים כפולים ודבוקים (הנ"א, כתוב' עו:). אם נקרע (השטר) בכפליו (כא"ה"ג חו"מ נב א בשם הסמ"ע). —ג) בדקדוק, ״כֶּפֶל אות, שאות אחת כפולה במלה: והרבה מן הנפרדות האל השניות רצוני לומר שהם משתי אותות אשר תקרה אותם הדגשות בקבוץ ובחבור לא שמשו בהם בכפל באשר בידינו מן המקרא כמו גן גנים וכו' ויראה הכפל בהם בקצת המקומות וכו' ומן השקר שיעלה בדעת כי הדגשות הזאת להבלע כפל (הקד' הערב' לריב"ג). —״בַּעֲלֵי הַכֶּפֶל, שרשים שיש בהם אות כפולה, שע"פ ול"פ שלהן היא אות אחת כפולה, כמו דמם, צרר, וכדומה: ולפי דעתי שמלת גד מגזרת גדוד מבעלי הכפל (ראב"ע, שפת יתר יג). אך הרבה מן הנפרדות האל יתברר לנו שהם מפעלי הכפל וכו' כמו פת ופתים ופתי ופתך אשר יתברר לנו שהם מבעלי הכפל באמרו פתות אותה פתים (ר"י א"ת, הקד' הערב' לריב"ג). רחוק להיות גוך וגום הדגושים מבעלי הכפל (שם). וזה ספר מחברת פעלי הכפל שהאות השנית שהיא העין דומה לשלישית שהיא הלמד ועל כן נקראו פעלי כפל לאמר כי נכפלה העין מהם (ר"מ ג'יקטליה, ספר פעלי הכפל לר"י חיוג). הפשתי ובקרתי פעלי הכפל שהעין והלמד מהם אות אחת כפולה ומצאתי להם דרכים ופנים (שם). ויחבר שני ספרים מאירים כספירים ספר בעלי הרפיון וספר

---

[1]) גם בארמית. בערב' כפל a).

a) كفل

בעלי הכפל (רד"ק, הקדמ' המכלול). — ד) בחכמת החשבון, *כֶּפֶל, שעור פי שנים בשעור המדבר בו: ושני המרבעים האלה הם קמ"ח והמנין הזה שוה לכפל מרבע ה' אשר הוא מחצית הקו הראשון ויעלה ג' ולכפל מרבע ז' וכו' ויעלה צ"ח (ר"א כר"ח הנבית, המבית' והתשבר' א לב). תמצא רבוע הקו בעצמו שוה לרבוע כל אחד מחלקיו בעצמו ולכפל רבוע האחד מחלקיו בחלק השני (שם כו). ואלה שני המרבעים שוים שניהם לכפל מרבע מחצית הקו הראשון בלא הנוסף (שם לב). והשנים המעוברות כפול אותן בשלשה ואם בידך חדשים שלא השלימו שנה כפול אותן בארבע וכלול הכפלים האלה והוסיף עליהן שנים לעולם (הוא, העבור ב ו). ועתה שוב אל המולד והשלך חלקיו ז' ז' ישארו בידך חמשה והשלך משעותיו ז' ישארו ששה כפול אותן בשנים והיו י"ב וקח ליום האחד ששה ויהיו כל הכפלים האלה כ"ג (שם). כאשר חוברו שני מספרים והיה תוספת אחד מהם על מספר מונח שוה לחסרון האחד מהמספר המונח הנה שניהם מחוברים שוים לכפל המספר המונח (רלב"ג, מעשה חושב א כה). — וביחוד *מעשה חשבוני שמחשבים מספר אחד כל כך פעמים כמנין האחדות שיש במספר השני, Multiplikation ; -cation : השער הא' שער הכפל לכפול חשבון על עצמו או על אחר או לכפול חשבון אחד על שנים (ראב"ע, הקדמ' המספר). ששה שהוא כפל שלשה וכו' שנים והם כפל האחד (שם ב). והכלל כפל מעלות על איזה מין שיהיה יעמוד אותו המין בעצמו וכפל ראשונים על ראשונים יהיה העולה שניים וכו' וכפל שניים על שניים יהיה הנכפל רביעיים וכו' וכפל שלישיים על שלישיים ששיים עד שיהיה כפל שלישיים על רביעיים (שסה). ואחר שהתבאר אופן כפל השברים בכל מיניהם הנה נבאר לך מה תעשה ממה שלא הגיע לחלוק וכו' והוא השני כפלים שוים והם ק"ב (רלב"ג, מעשה חושב ב ה).

כָּפַל, פ"י, כָּפְלָה, כָּפוּל, — א) כָּפַל את היריעה וכדומה, שם את חלקה האחד על גבי חלקה השני מבלי לקרעה לשתי חתיכות נבדלות, zusammenfalten : plier, to fold : וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וְכָפַלְתָּ את היריעה הששית אל מול פני האהל (שמות כו ט). רבוע יהיה (החשן) כָּפוּל זרת ארכו וזרת רחבו (שם כח יז). — ובתו"מ: מנחת ישראל כופל א' לשנים ושנים לארבעה ומבדיל מנחת כהנים כופל[1] א' לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל (מנח' ו ד). חזן הכנסת עומד עליו ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכות ג יב). וטלית שטלייה על השפה אם פשוטה נמדדת פשוטה ואם כפולה נמדדת כפולה (כלים כז ו). אזן הגדי שהיתה כפולה אמרו חכמים בזמן שהוא עצם אחד מום (בכור' ו ט). שמא פניה נאות טרוטות הן שמא אזניה נאות כפולות הן (נדר' סו:). — ב) *עשה או נתן פי שנים, verdoppeln; doubler, to double: מקום שנהגו לכפול (בקריאת ההלל) יכפול לפשוט יפשוט (סוכ' ג יא). מקום שכופלין כתובה אינו גובה אלא מחצה (תוספתא כתוב' ד יג). והלה כותב לו אם אני חוזר בי הריני כופל לך ערבונך (שם ב"מ א יז). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה וכו' והיתה מעפשת וכו' שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן שנים עשר מנה היו נוטלין ונתנו להן עשרים וארבע (ירוש' יומ' ג מא.). צריך להתנות ולומר אם טבל עלה בידי הוא מעשר ואם מעשר עלה בידי הרי הוא עשוי תרומת מעשר א"ר יונה צריך לכפול תנייו ולומר ואם לאו לא עשיתי כלום ר' יוחנן אמר אינו צריך לכפול תנייו (שם דמאי ז כו ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת רבי מאיר אומר בין ירדו בין לא ירדו מקודשת עד שיכפול תנאו וכו' ולשני אינה מקודשת שלא כפל הראשון את תנייו (שם ערוב' ג כא:). כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו (בבלי ברכ' סג.). שכופלין שלום למלך (גיט' סב.). כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכל מי שלא כפל שמו לא היה גבור (מד"ר ברא' לה). בשביל לכפול להם שכר (שם במד' ג). שדרך חתן להיות כופל כתובה של כלה (שם שה"ש, גן נעול). למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת (פסיק' רבתי כא). — ואמר המשורר: ולא נח עד אשר אסף חייליו עמלק ואדום ובני קטורה, וכו' וכפל את נסיעותיו ומהר כעוף ירכב כנף רוח וידא (ר"ש הנגיד, אלוה עז). — ופעו' *כָּפוּל, פי שנים: שיעור המלבן וכו' כמלא רחב הסיט כפול (שבת יג ד). היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' משפט', נזיק' ח). לשונות כפולין הן (השבע שבועה, לאסר אסר וכדומה) והתורה דיברה כדרכה (ירוש' נדר' א לו ג). וכ"ש ששברכם כפול לכו לביתכם

[1] כך במשנה שבמשנ'. במשנ' שבגמ' קופל, בקוף, ופרשו רגמ"ה ורש"י קופל כמו כופל את החלה לשתים.

לשלום (מו"ק כח:). לימד על כבש הבא עם העומר שמנחתו כפולה וכו' כשם שמנחתו כפולה כך יינו כפול (מנח' סט:). הוא קילסה בלשון כפול והיא קילסתו בלשון פשוט (מד"ר שה"ש, סוף יפה). — ואמר המשורר: אני אעש לאל שירים כפולים, עלי נסים אשר עשה כפולים (ר"ש הנגיד, כלי תפב). —*אותיות כפולות, אותיות מנצפך שיש להן שתי צורות: כל האותיות הכפולים באלף בית כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצע התיבה והאחרונים בסוף (סופרים ב׳ א). — וכמו"כ *אותיות בגד כפרת שיש להן שתי הברות קשה ורפה: כ"ב אותיות שלש אמות ושבע כפולות וי"ב פשוטות (ספ' יצירה א א). שבע כפולות בג"ד כפר"ת וכו' משתמשות בשתי לשונות ב"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת רך וקשה (שם ד א). — וכמו פ"ע, כָּפַל, היה כָּפוּל: לכבש העומר שאעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו (ספרי במד' קז). —ג) *בחכמת החשבון, כָּפַל שני מספרים, שני שטחים, עשה בהם כֶּפֶל, multiplizieren;-plier;-ly: ואם אתה כופל מדת החדש י"ב פעמים במספר חדשי השנה הפשוטה יעלה בידך מדת שנה פשוטה שנ"ד יום (העבור ב ו). ואם אתה לוקח סימן המולד לתשעים שנה פשוטה ותכפול אותו ארבע ועשרים פעמים כמנין שעות היום וכו' ותשאר כפלהו בשנים והימים כפול אותן בששה (שם). ואם תכפול תשעה על שמונה יהיה המחובר ע"ב וכו' וכאשר תכפול ט' על ב' יהיה המחובר י"ח (ראב"ע, הקד' המספר). ואחר שתשים המספרים כמה שיהיו בטור העליון והאחרים בטור השפל כפול הראשון של הטור העליון על הראשון שבטור השפל והעולה כתוב אותו למטה כנגד הטור הראשון (שם א). ובשחלקנו מותר שנת השמש על שנת הלבנה וכפלנו אותו בי"ט שנה אשר הוא מספר שני המחזור היה המתקבץ מאותו מותר ז' חדשי השנה (רמב"ם, תכון העבור, בפי' ד"ה כד). דרך אחר לכפול שלמים ושברים על שלמים ושברים (רלב"ג, מעשה חושב ב ה). המין הג' בכפילה הנה הכוונה בזה לכפול מספר מה במספר אחר (קלור המספר לר"י בן כירגה, כ"י פריז). וכאשר נכפול ג' וחצי על י"א יעלה ל"ח וחצי (נחמ' ונפיס א כט).

—נפע', נִכְפַּל, עת' יִכָּפֵל, — א) נעשה כפול, פי שנים: ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף וְתִכָּפֵל[1] חרב שלישתה חרב חללים היא חרב חלל הגדול החדרת להם (יחזק' כא יט). —ובתו"ם: והיה בן שמונים שנה ונכפלו לו שניו (ירוש' כלא' ט לב ג). אמר ר' אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו לעולם הבא (מד"ר בראש' ל). — ב) *הונח זה ע"ג זה: הדלתות היו נכפלין לאחוריהם (מד"ר בראש' סו). שיהיו נכפלות לאחור כאשר אנחנו רואים היום בדלתות הנכפלות (הערבים לריב"ג, גלג). כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ (רש"י דבר' לב יה). לוחות של פרקי' מחוברות ע"י חוליות והן נפתחות וכשרוצה נכפפות ונכפלות זו על זו (רע"ב מדות ד א). — ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כֶּפֶל: והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפ פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה (ר"א בר"ח הנשיא, המביחה והתשברת א כב). החשבון השני נכפול זה על זה יעלו אלף וס"ח נחלק אותו על הנכפל שהוא כפל ח' על ח' והוא ס' ויעלו כ"ו (ראב"ע, ספר המספר ה). אם היו המספרים הנכפלים אלה על אלה רבים אתה צריך לכפול אותם במכתב ט' אותיות שהראיתיך (שם א). והיה זה כן לפי שנכפל כל אחת מצלעות השטח עד ק"פ וכו' (רלב"ג, מעשה חושב ב ס).

—פע', *כִּפֵּל, מְכַפֵּל, מְכֻפָּלֶת, מכופלת, — א) נעשה פי שנים, ובכלל יותר מפעם אחת: כשהוא בקעה הרי היא עושה בית כור כשהוא הר הרי היא עושה בית כור בצפון בית כור בדרום בית כור במזרח בית כור במערב בית כור מלמעלה נמצא ה' מכופלת (ספרי דבר' לט). שכל מי שהוא קבור בתוכה (במערת המכפלה) בטוח ששכרו כפול ומכופל (מד"ר בראש' נח). —ואמר הפייטן: על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו הוציאנו ממצרים עשה בהם שפטים וכו' (הגד' של פסח). טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו לאמר, רבה עצרים במדבר כנגדם אחד לתמ"ר (ר"מ נהוראי, אזהרות יום הכפ). — ב) מונח זה על גב זה: ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו ומכופל כמה כפולות (מד"ר ויקר' עז). — ג) *בחכמת החשבון, נעשה בו כפל: משליך את סך החשבון הנקבץ מכפילת המספר שבעה שבעה וישמור הנשאר ואחר כך הוא משליך את המספר המכופל שבעה שבעה (העבור ג ו).

— פֻּעַ', *כֻּפַּל, — עשה פי שנים: מנחת כהנים כופל א' לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל מנחת כהן המשיח

— [1]) כך נוסח' המסורה, ונראה כי כך היתה הנוסחה לפני המתרגמים הקדמונ'. ופקפקו בה קצת החדשים, ושנו קצתם רק את הנקוד בפע' במקום נפעל וקצתם הגיהו

לא היה מכפלה[1]) (מנח׳ ו ד).

—כִּפעֵ׳, *הִכְפִּיל,—א) הכפיל סכין וכדומה, קפל אותה וסגרה: (נדר מדבר) עד שיעבור הקיץ (צריך להתחין עד שיכפילו[2]) המקצועות (נדר׳ ח ד).—ב) *עשה פי שנים: אעורר מאמר שלובות, שבספרים רשומות, גם עלומות להכפילה (קטעי מכת׳ גני׳, JQR. Oct. 1911).

—הָפעַ׳, *הֻכְפַּל, הוכפל,—נעשה כפול, ובמשמ׳ נתחבר: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות (מו״ק כה:). קללה באה והוכפלה בעולם (רש״י שם).—ואמר הפיטן: אמץ יום מימים אחד אותו לתמימים, מעין עולם הבא עניניו מסוימים, מוכפל בלחמו וענשו ואזהרתו ושיריו הנעימים (אמתי ב׳ שפטיה, אביחה נדכרי).

—נִתפַ׳, *נִתְכַּפֵּל,—נעשה כפול: והאות הזו נתכפלה בתחילת התיבה ונתכפל בסופה באדמם (תב׳ דונש על רסע״ג יה).— ובמשמ׳ נעשה מונח זה על גב זה: מצה שנתכפלה בתנור באפייתה מה תורתה (שו״ת תרומ׳ הדשן קכז).

***כֶּפֶל**, ש״ז, ככנ׳ כִּפְלוֹ, או כִּפְלוֹ,—כמו כֶּפֶל: האיש נמכר בגניבו ולא בכפילו (ירוש׳ סוט׳ ג יט:). ואם משבאו עדים הודה משלם תשלומי כפל ואשם וחומשו עולה לו בכפילו (ב״ק סה.).

א.כפן[3]), ממנו כָּפָן.

כָּפָן[4]), ש״ז,—רָעָב, Hunger; faim; hunger: בשוט לשון תחבא ולא תירא משוד כי יבוא לשד וּלְכָפָן תשחק ומחית הארץ אל תירא (איוב ה כא-כב). בחסר וּבְכָפָן גלמוד הערקים ציה (שם ל ג), ועי׳ אכילה, רָעָב. —ואצל המקובלים, שֵׁם למלאך רע הממונה על הרעב: שני מחבלים של סטרא אחרא היוצאים מהיכל הטמא שהם כנגדו הנקראים שוד וכפן המביא רעב לעולם (עמה״מ, עולם הבריא׳ כב). וכאשר יש רעב בעולם ח״ו הרוח הזה הנקרא שוד מזדווג עם אחר הנקרא כפן לשודד בני העולם ולהמיתם (ראב׳ חכמה, יראה יג).

ב.כפן[5]), ממנו א.כָּפַן.

ותשכל במקום ותכפל.—[1]) בקצת ספרים מקפלה, בקוף. —[2]) כך במשנ׳ שבירוש׳, וכן בגמ׳ בבלי (שם סא:), וכן גרס רש״י, ובנוסח׳ שיקפילו, בקוף.

[3]) עברית וארמית.

[4]) בארמ׳ כפנא.

[5]) שרש מספק, ועי׳ הערה להערך.

א.כָּפַן[1]), פ״י, לנק׳ כָּפְנָה,—כָּפַן האילן שרשיו, הטם לצד מן הצדדים: ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה והנה הגפן הזאת כָּפְנָה[2]) שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק׳ יז ז).

ב.*כָּפַן, פ״ע, פעו׳ כָּפוּן,—כָּפוּן אל דבר, שיש לו תאוה עזה להשיגו כאלו היה רעב: זה לבן שבא כפון על ממונו (של יעקב) לשודדו (מד״ר בראש׳ עס).

—הָפעַ׳, *הִכְפַּן, הוּכְפַּן, מוּכְפָּנִים,—מענים ברעב: ויסבבו שם את המבצר שמנת ימים ויצורו עליה עד כי כל אשר בתוכו היו מוכפנים וצמים (מגי׳ עיפה לר׳ שבתי כהן). עניים ודווים וסחופים ועיפים ועטופים ברעב ומוכפנים שואלים ללחם ואין פורש (שם). — ואמר הפיטן: רבץ (מרדכי) תינוקות לפניו ימים שלשה צמים ומוכפנים, בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (תפנ׳ אסת׳, אבן גבאי).

***כַּפְנִית**[3]), ש״נ, מ״ר כַּפְנִיּוֹת,—פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה, בעודנו בתוך קלפה: הקור הרי הוא כעץ לכל דבר אלא שהוא נלקח בכסף מעשר כפניות[4]) אוכלין ופטורות מן המעשרות (עוקצ׳ ג ז). ואין מרכיבין בכפניות של ערלה (ערל׳ א ט). כפניות הרי הן כפרי לכל דבר (תוספתא עוקצ׳ ג יא). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גדגדניות וכפניות ופגי תמרה (ברכ׳ נז:). מערבין בפטפוטין ובחלגלוגות ובגודגדניות אבל לא בחזיז ולא בכפניות (ערוב׳ כח.). דקלים זכרים שעושין כפניות ואינם נעשים תמרים לעולם וכפניות הוא גמר פירן ולוקטים אותן בניסן (רש״י שם). דקל טעון כפניות והן תמרים קטנים שלא בישלו וקצץ הדקל לעצים והפסיד כפניות (סוא, פסח׳ נב:). והוא שישתנו הנכסים כגון כרמל שנעשה

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך למערבאי, ועי׳ הערה לערך ב.כנף, כי למדנהאי הנוסח כאן הוא כנפה. וגם לפי נוסחה זאת פרשו הקדמונ׳ כמו כנף במשמ׳ אסף, כמו בנופיא בארמ׳. ועי׳ פרוש המלה לפי הענין בערך ב.כנף. ויש מגיהים כאן מפנה.

[3]) כך נקוד במשנ׳ מנק׳ ליבור׳ ואמשט׳. בסור׳ גופרא, ותרגמה ב״ע בערב׳ אלג׳פרי a).ואלטלע b). והנה המלה נפרי בערב׳ היא כנראה שאולה מסור׳, וישנה בערב׳ גם עם כ בראשה כפרי c), והמלה טלע היא ערבי׳ במקורה, ומשמ׳ היא פרי התמר בתחלתו מיד אחרי הנצה. וכן תרגם רה״ג כפניות: טלע בטיית, וכן פרש הרמב״ם: כפניות הם עוקצי התמרים בתחלת צמיחתן והם מכוסים בקרום.—[4]) כך הכתיב בכל ספרי הדפוס וגם בתוספתא, ובקצת כ״י כפוניות, וכן במשנ׳ ירוש׳.

a) جفرى b) طلع c) كفرى

שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נתלות ג ז).

כפס[1]), ממנו כַּפִּים.

***כפע**[2]), ממנו *כִּפֵּעַ.

***כָּפַע**,—קל לא נמצא.

—הִפְעִ', *הִכְפִּיעַ,—הכפיע דבר, התך וקטע ושבר אותו: למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה ובירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו מה עשה נכנס לתוך החופה התחיל לשבר בקנים ומכפיע[3]) בחיצאות ומקרע בכילוות אמר המלך כלום עשיתי זו אלא בשביל בני בני אבד וזו קיימת (מד"ר ברא' כח).

כפף[4]), ממנו כַּף, א.כַּפָּה, כָּפָף, ב.*כִּפָּה, ב.*כְּפִיפָה.

כָּפַף[5]), פ"י, כָּפוּף, אֶכְפֹּף וכו', וגם כַּף, אָכֹף, לָכֹף,

—א) כָּפַף דבר, עשהו בצורת קֶשֶׁת, beugen; courber, bend, courve: הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכֹף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע (ישע' נח ה).—ואמר הפיטן: אכוף לך ראש יי' חילי, אכרע לך ברך להתל מחלי, אכתירך בשיר משירי מחולי (ר"א קליר, קינ', אלה עד חוג שמים).—ופעו' כָּפוּף, כְּפוּפִים: סומך יי' לכל הנפלים וזוקף לכל הַכְּפוּפִים (תהל' קמה יד).—ובתו"מ: ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סוכ' ד ה). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו' בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף (ר"ה ג ג-ד). אילו (האותיות) פשוטים ואילו כפופים (ירוש' שבת יב ג ד). לולב כפוף קוזץ סדוק עקום דומה למגל (סוכ' לב:). היתה ידה (של הבהמה בשעת הפירכוס) כפופה ופשטתה דבר שהמיתה עושה (היתה) פשוטה וכפפה דברים שאין המיתה עושה (חול' לח.). הפורץ גדר בפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה (ב"ק נה:). אמרה לו (אשת פוטיפרע ליוסף) השמע לי וכו' הריני כופפת קומתך (יומ' לה:). ומפני מה כפוף ראשו (של יוד) מפני שצדיקים שבו כפוף ראשיהם מפני מעשיהן שאינן דומין זה לזה (מנח' כט:). מה יוד זה קומתו כפופה כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא (מד"ר ברא' יב). אמר רבי אבהו שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה (שם נח). עשאה ווין זיינין ווין (אותיות) כפופים פשוטים פשוטים כפופים פתוחים סתומים סתומים פתוחים (מס' מזוזה א).—ואמר המשורר: אל ילכו רומה בני תבל כי אם כפופי ראש כמו אגמון (רמב"ע, תרשיש ח).—ובדרך הכפולים: אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור (סוט' לט:). — *כָּף אזנו לשמע דבר: אמר רבי אליעזר כוף אזניך לשמוע (ספרא, לו ח יב). אלו אדם אחר אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמוע הדברים האלה ויותר שאמרם שלמה ואלו מדעתו אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמעם ויותר שאמרן ברוח הקדש (מד"ר שה"ש א א).—ואת הָעֹרֶף, לסימן שעבוד: ערפנו כוף לך להשתעבד, באהבה וביראה אותך לעבוד ולכבד (ר' יהודה החסיד, סליח', אלהים בישראל).

—*ישב כָּפוּף לפני פלוני, מפני הכבוד והמורא וכדומה: ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים (שבת יז.). א"ר פפא בא וראה כמה (ת"ח) מחבבין זה את זה שאילו ר' יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי (שם נא.). ר' ישמעאל בר' יוסי ממלא מקום אבותיו היה והיה כפוף ויושב לפני רבי (סנה' כד.). — *כָּפוּף לפלוני, נכנע לו: (לא מכם אני לוקח רשות) ואיני כפוף לכם (רש"י סנה' ה.). שאדם חייב לצאת מידי הבריות ואפילו מיד אשתו ובניו ואעפ"י שכפופין לו כדי שלא יתגנה עליהם (בכל טוב, ויגש). כך היה המשפט באותן הימים שכל אדם שהיה כפוף לאדם אחר נותן ידו תחת ירכו לאות שהוא אדוניו (חזקוני, חיי שרה כד ב).—וכָפוּף תחתיו, במשמ' זו: קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה (רבנ"ס ברא' מט י).—ב) *כָּפַף את פלוני, כמו ב.*כִּפָּה, הכריחו לעשות דבר: שהוא כופף[1]) את עבדו (לשתות יין ולהטמא למתים) ואינו כופף את אשתו (ירוש' מגי' נזיר ט א). בשכפפו רבו או בשלא כפפו רבו (שם ט נו-ב).—ובדרך הכפולים: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). כפפו רבו לדבר אחד מהו שיכוף אותו לכל הדברים (ירוש' נזיר ט נו ג). ואל תביאני לא לידי חטא ולא

---

1) לא נתברר משמ' בדיוק.

2) אולי כמו בערב' כבע a).

3) כך בג' כ"י וכן גרסת הערוך, ובקצת כ"י ומפקיע, ובכ"י אחר ומבקיע, ומכניע.

4) גם בארמית וערבית.

5) בערב' כַּף b).

a) كبع b) كفّ

—[1]) במ"ג שבבבלי כופה.

לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך (בבלי ברכ׳ ס:). אסור לאדם שיכוף אשתו לדבר מצוה (ערוב׳ ק:). מי שמת חמיו או חמותו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת (מו״ק כ:). עליונים מבקשין את רבי והתחתונים מבקשין את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים (כתוב׳ קד.). כותבין שובר אחת כדי שיכוף לפורעו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון (ב״ב קעא.). שלא יניחו לנזיר לעבור על נזירתו שאם יראו שירצה לבטל נזירותו יכופו אותו כדי לקיים דבריו (מד״ר במד׳ י). זה אברהם שכף את יצרו ועמד בעשר נסיונות (שם יד).—ובסהמ״א: ואם שמא חס ושלום הייתי מעכב לזה הזמן הנזכר שקבלתי עלי לפרעון מיד יהא רשאי לכופני ולנגשני בין בדיני ישראל בין בדיני אומות העולם (ר״י ברצלוני, השטר׳ נה). וכל דיין הראוי לדון שנתנו לו בית דין שבארץ ישראל רשות לדון יש לו רשות לדון בכל ארץ ישראל וכו׳ אבל בחו״ל אין רשותן מועלת לו לכוף את בעלי דינין אע״פ שיש לו לדון דיני קנסות בחו״ל אינו דן אלא למי שרוצה לדון אצלו אבל לכוף את בעלי דינין ולדון להם אין לו רשות (רמב״ם, סנה׳ ד יד).— ועת׳ אִכַּף, עי׳ נִפעל.

—נִפע׳ נִכַּף, אִכַּף,—א) אִכַּף[1]) לפלוני, אשלה לו כַּף ידי, לתחנה והגשת מנחה: במה אקדם יי׳ אִכַּף[2]) לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ׳ ו ו). —ב) *נִכְפַּף, שכפפו אותו, נעשה כמין קשת: האומר הרי עלי שרביט מלא קומתי מביא מלא קומתו שרביט שאינו נכפף (תוספתא ערכ׳ ג א). אמר רב יהודה האומר קומתי עלי נותן שרביט שאינו נכפף מלא קומתי עלי נותן שרביט הנכפף (גמ׳ שם יט.). שכל ימים שהיה ביהמ״ק בנוי וקיים היה צוארן של ישראל פשוט בין אוה״ע וכיון שחרב ביהמ״ק כביכול נכפף צוארן של ישראל (שם שה״ש, כמגדל דוד). מיד נטלו משאוי והניחו

—[1]) גם בערב׳ תכפפ a), בתפעל במשמ׳ שלח יד לבקש דבר, למשל עני וכדומה.—[2]) פרשו רוב הקדמונ׳ וההדשים במשמ׳ אהיה כפוף, אך לפי הענין ולפי הפעל קדם שלפניו יותר נאותה כאן המשמ׳ של שליחת יד להגשת מנחה, ושמוש לשון הערבי׳ בבנין תפעל במשמ׳ זו מסיע לזה, אעפ״י שבערב׳ הכונה היא בקשה לתת לכף היד. ואולי אכף שלנו אינו נפע׳ כלל אלא עתיד קל. הפרוש הוא של ד׳ ילין.

a) تكفف

על כתיפם עד שנכפפת קומתם מפני המשאוי (פסיק׳ רבתי כח). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה (שם לו). — ואש וכדומה: כאן בקולחת (השלהבת) כאן בנכפפת (יומ׳ מא:). בד״א (שאם עברה האש ד׳ אמות פטור) בקולחת אבל בנכפפת ועצים מצויין לה אפילו עד מאה מיל חייב (ב״ק סא.). תבערה שאין דולקת למעלה אלא נכפפת והולכת ומבערת צדה צדה (תבו׳ הגא׳, גני׳, גנזכ׳ 247). — ובמשמ׳ חוזר לאחור: ר״א אומר עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת וכיון שהגיע חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע (ב״ב כה:).—וכמו נכפל: ר׳ לוי אמר נכפפה היריעה שעל הארון וראו בו (מד״ר במד׳ ה).

—פוע׳, כּוֹפַף, ואמר המשורר: ואיך ישפיל אשר ביתו בארץ למי שחק מעונתו וביתו, ואיך אוכל לכופף לב בעיניו ימי חייו ביום קלון במותו (ר״ש הנגיד, הגרפת הזמן).

—הפע׳, הִכְפִּיף, — כמו קל: האמת להשכיח, ולבבות להדיה, וחרדי אל וחכמי תורתו להכפיף ולהכחיש ולהשית (יהודה הדסי, אשכול הכפר, JQR VIII 437).

אגמון.-בָּרַךְ.-*גָּחַן.-∞גמיש.-∞גמישות.- גָּמַשׁ.-וָו.-כרע.-*רצף, שפוד שנרצף.- שחה.- השתחוה.—וההפך: זקף, פשט.

א. כפר, ממנו א.כֹּפֶר, א.כַּפָּר.

א. כֹּפֶר[1]),

ש״ז,—בעין זֶפֶת או חֵמָר: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בַּכֹּפֶר (ברא׳ ו יד).— כֹּפֶר היהודים, החֵמר של ים המלח: גם ילקטו על חוף הים ההוא (ים המלח) כפר שחור הנקרא כפר היהודים (בבי״ע ג, טורקיה באזיה).

ב. כפר, ממנו ב.כֹּפֶר, ב.כַּפֵּר, כִּפֶּר, *כַּפָּרָה, כִּפָּרוֹן, ואולי גם כַּפֹּרֶת.

ב. כֹּפֶר,

ש״ז, ככנ׳ כָּפְרוֹ, כָּפְרְךָ, — כסף וכדומה שאדם נותן כדי להציל נפשו ממות, lösegeld; rançon ransom: ואם שור נגח הוא וכו׳ והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת אם כֹּפֶר יושת עליו

[1]) אמר ריב״ג: הו אלקפר a) והו אלזפת, ע״כ, ובעבר׳: הוא (בערבית) הקפר והוא הזפת. ובכ״י אחר: הו אלקפר אליהוד והו אלחמר, ובעבר׳: הוא קפר היהודים והוא החֵמר.

a) قفر

ונתן פדין נפשו ככל אשר יושת עליו (שמות כא כט-ל). כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כֹּפֶר נפשו לה׳ בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל (שם ל יב-יג). ולא תקחו כֹּפֶר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת ולא תקחו כֹּפֶר לנוס אל עיר מקלטו (במד׳ לה לא-לב). ענו בי נגד ה׳ ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כֹּפֶר ואעלים עיני בו (ש״א יב ג). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כֹּפֶר ואביונים בשער הטו (עמו׳ ה יב). כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם לא ישא פני כל כֹּפֶר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לד-לה). כֹּפֶר נפש איש עשרו (שם יג ח). כי חמה פן יסיתך בשפק ורב כֹּפֶר אל יטך (איוב לו יח). — ובכלל דבר שבשבילו נמחל לאדם עונו, בשבילו ינצל ממות: אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כֹּפֶר (איוב לג כג-כד). אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כָּפְרוֹ (תהל׳ מט ח). —ובתו״מ: שור שנגח את האדם ומת מועד משלם כופר ותם פטור מן הכופר (ב״ק ד ה). יש בן חייב בכופר וחייב במיתה חייב במיתה ופטור מן הכופר (תוספתא שם ד ו). המית עבד עברי נותן כל כופרו (שם ח). הכהו הראשון הביית מיתה ובא השני ובילבלו וכו׳ הראשון נותן נזקו והשני נותן כופרו (ירוש׳ שם ד ד ג).—ובהשאלה, פלוני הוא כֹּפֶר פלוני, שהוא יענש במקום פלוני: כֹּפֶר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד (משלי כא יח). כי אני ה׳ אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כָפְרְךָ מצרים כוש וסבא תחתיך (ישע׳ מג ג). —ואמר המשורר: ומי ישמע מרי שיחי ויתעשת להותי, יחידתי היי כפר לאח יולד לצרתי (ר״ש הנגיד, ימהר יום פקודתי). ואלו צר אחזהו הדפתיהו ברב חילי, ולו ישוב במו כפר פדיתיהו בכל יש לי (הוא, ככר שלמו). ואגיד פלאך בעדת חסידים ונסיך בתוך עזמי גדילים, גאלתני ושמת לי לכפר ביום איד זה כמו שנה אוילים (הוא, הלי תעב). מטע אהבים ועפר, מן נקבצו חן ושפר, נפשי פדות לו וכפר (ראב״ע, איך יבליו). מי יתנני כפרך אחי ובי תפגע תמותה בל קרוב אליך, נדתי ימי חיי עלי נודך והן אתאו קבר הוא מנת חבלך (רמב״ע, קטע כ״י גני׳ קמבריג׳).— ומ״ר *כפרים, כופרים: כופר אחד וכו׳ ולא ב׳ כופרין (ב״ק מ.). חייבי כופרין (שם).—ואמר המליץ: ווכוראת יום דין האיום אין בו פדיום גם כופרים (מ׳ אלדבי, ש״א ז).

ג. **כֹּפֶר**[1], ש״ז, מ״ר כְּפָרִים,—צמח טוב הריח בצורת אשכול, Cyperblume (Lawsonia inermis): אשכל הַכֹּפֶר דודי לי בכרמי עין גדי (שה״ש א יד). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כְּפָרִים עם נרדים (שם ד יג).— ובמשנה: הוורד והכפר והקטף והלוטם (שבי׳ ז ו). —ואמר המשורר: הרי בשמיה מרעה עפרים, נצי כרמיה נרד עם כפרים, רקחה וסמיה מלאו עברים (ר״י הלוי, נודע בכל). לי ציצים לי פרי לי עלים, לי שושן לי כפר ואהלים (ראב״ע, אל אחד). צרור מר ומבחר עפרים, וכרו כנרד וכפרים (הוא, איך יבליו). אמיר כשם בגן מוסר כפריו נתנו ריח ונרדו (רמב״ע, דיואן לה, כ״י בודל׳). ולכל דוה לבב לבו התענגו בצבי כפרינו ונרדינו (שם מז).

ד. **כֹּפֶר**, ש״ז—כמו כָּפָר: כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כֹּפֶר הפרזי (ש״א ו יח).—ובמדר׳: שלש מאות וששים וארבע מיני בתי שלחים היו מקיפין סביבות ירושלם ובכל אחד ואחד היה בו כופר והיו מלאים כל מיני בשמים והיו כהנים יוצאים לשם (מדר׳ שה״ש, בלחיך, כ״י, הוצ׳ גרינהט׳).

כָּפָר[2], ש״ז, מ״ר כְּפָרִים, — מקום מושב קטן לאנשים מוקף שדות וכרמים, Dorf ; village: לכה דודי נצא השדה נלינה בַּכְּפָרִים נשכימה לכרמים (שה״ש ז יב-יג). ועל האצרות בשדה בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן עזיהו (דהי״א כז כה).—ובתו״מ: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה י׳ בטלנים פחות מכאן הרי זה כפר (מגי׳ א ג). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט״ו כפרים ועיירות גדולות קורין בי״ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (שם א). עד

---

[1]) באשור׳ כפר, בארמ׳ כופרא. —ואמר ריב״ג: וראית פי שרח משנא דכופר לרבינו שרירא גאון ז״ל אנה ע׳צב אלחנא והד׳א אלתפשיר ענדי הו אלצחיח לאן אלחנא מנ אלטיב ולה ענקוד, ע״כ,—ובעבר׳: וראיתי בפרוש משנא דכופר לרבינו שרירא גאון ז״ל שהוא עץ אלחנא (בערבית) וזה הפרוש הוא האמתי אצלי יען אלחנא הוא מן הריחניים ויש לו אשכולות. והסכימו לזה גם החדשים. אך ערוך אמר כי כפר הוא הפרח ג׳ירופלי, והרמב״ם הביא שני הפרושים ולא הכריע.

[2]) באשור׳ כפר, בארמ׳ כפרא, בערב׳ כַפר a), אולי שאולה מארמ׳. ולא נתברר מקור מלהזו ומשמ׳ העקרית.

---

a) كَفر

מתי מותר להחזיר (המטבע החסרה) בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב"מ ד ו). אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלם והיה בו זקן אחד והיה מלוה לכל בני הכפר וכותב בכתב ידו ואחרים חותמין (עדי' ב ג). ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (ספרי דבר' קפ). יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך וכו' ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך (חגי' יג:). בן כפר שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא עמהן (מגי' יט.). המגרש את אשתו לא תנשא בשכונתו ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי אם היה כפר קטן זה היה מעשה ואמרו כפר קטן נידון כשכונה (כתוב' כח.).—ואמר המשורר: סלעים וצורים והרים בצורים באונך, וקריות וערים מדינות וכפרים בגאונך (יצחק בן גיאת, קינך).—ומצוי בסהס"א.

א. כֹּפֶר, ש"ז, כפרת, — כפר אניה וכדומה בכֹּפר, צפה אותה בכֹּפר לבלתי יכנסו המים לתוכה דרך בין הסדקים וכדומה: עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר (בראש' ו יד). — *כפר בטיט וכדומה: תנור של סדקין שעשה טפלה לכל אחד ואחד ומקום הסדקים מגולה טמא נתן חול או צרורות טהור כפרן טיט על גבי הסדק טמא (תוספתא כלי' ב"ק ד י).

ב. כָּפַר[1],—קל לא נמצא.

—פע', כפר, כפר, כפרתם, כפר, אכפר, אכפרה, יכפר, יכפר, כפרתהו, כפרי, כפרה, כפרך, תכפרם, יכפרנה,—א) כפר פניו של פלוני במנחה וכדו', נתן לפלוני מנחה כדי לרצותו ולשכך חמתו: ואמרת (לעשו כאשר יפגשך וישאלך למי כל העדרים האלה) לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו וכו' גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (בראש' לב יט-כא).—וכפר את החמה: חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי טז יד).—ב) כפר על דבר, עשה על הדבר מעשה שעל ידי זה יסלחו עונות והטאים וכדומה: וכפר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (שמות ל י). וחטאת על המזבח בכפרך עליו וכו' שבעת ימים תכפר על המזבח (שם כט לו-לז).—ג) כפר על פלוני, עשה מעשה שבגללו נסלח לפלוני עונו, למשל הקריב בעדו קרבן וכדומה: ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יי' אולי אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ל). ואת כל חלבו (של הפר) יקטיר המזבחה וכו' וכפר עליו הכהן (על האיש אשר חטא) מחטאתו ונסלח לו (ויקר' ד כו). והקריבו (הכהן את הכבש וכדומה) לפני יי' וכפר עליה (על האשה הטמאה) וטהרה ממקר דמיה (שם יב ז). ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו (שם יד יט). וחטא את הבית בדם הצפור וכו' וכפר על הבית וטהר (שם נב-נג). והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו (שם טז יא). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם (שם יו). וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר (שם לג). ויאמר דוד אל הגבענים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת יי' (ש"ב כא ג).—והקרבן יכפר: כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר (ויקר' יז יא).—ובתו"מ: שקרבנות ציבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאביהם שבשמים (תוספתא שקל' א ו). כשם שהחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על עכו"ם (ב"ב י:). מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרין כתונת מכפרת על שפיכות דם וכו' וציץ מכפר על עזות פנים (זבח' פח:).—ד) עשה החוטא בעצמו דבר שבשבילו יסלח לו עונו: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי' לכפר על נפשתיכם (שמות ל טו). ואם דל הוא (המצורע) ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו (ויקר' יד כא). ושעיר חטאת אחד (תעשו) לכפר עליכם (במד' כח כב). ונקרב את קרבן יי' וכו' לכפר על נפשתינו לפני יי' (שם לא נ).—ה) כפר אלהים לפלוני, לעונו, סלח לו חטאתו: כי ביום הזה (ביום הכפרים) יכפר (אלהים) עליכם לטהר אתכם (ויקר' טז ל). וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' (דבר' כא ז-ח). ואתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי (ירמ' יח כג) למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית (יחזק' טז סג). דברי עונת גברו מני פשעינו אתה תכפרם (תהל' סה ד). והוא רחום יכפר עון ולא ישחית (שם עח לח). עזרנו

[1]) לא נתברר בודאות מקור פעל זה. רוב הקדמונ' אמרו שהוא מן מושג של כסוי או של מחה וקנח דבר, והחדשים הביאו לזה סמך מן הפעל כֻּפֻּר באשור' שמשמש במשמ' שפשוף וכמו"כ במשמ' כפרת עון.

אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך (שם עט ט).—וכפר בעד: כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יי' הטוב יכפר בעד (דהי"ב ל יח).—ובתו"מ: אנא בשם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעוו ושפשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישראל (יומ' ו כ). מיתה ויוה"כ מכפרין עם התשובה תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות היא תולה עד שיבא יוה"כ ויכפר (שם ת ח). (האומר) אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר (שם ט). כל זמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו (ברכ' נה.). כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב (יומ' מג:). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (שם מד.). א"ר יוחנן אוי להם לעכו"ם שאבדו ואין יודעין מה שאבדו בזמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר עליהן ועכשיו מי מכפר עליהן (סוכ' נה:). בזמן שהיא (האשה) צנועה בתוך ביתה כשם שהמזבח מכפר כך היא מכפרת על ביתה (תנחומא ויגלח).—ו) כפר צרה, מנע אותה: זבא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע' מז יא).

—פע', כפר, יכפר תכפר,—א) כפר בפלוני, נעשה ע"י פלוני מעשה לכפר על עון: ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם (שמות כט לג).—ב) כפר לו להעון: ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו (במד' לה לג). — וכפר העון: וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע' ו ז). אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (שם כב יד). לבן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו (שם כז ט). בחסד ואמת יכפר עון (משלי טז ו).—ג) כפירה ברית, הופרה, בטלה: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישע' כח יח).

—נפע', נכפר,—כמו כפר: כפר לעמך ישראל וכו' ונכפר להם הדם (דבר' כא ח).

—התפ', התכפר, יתכפר, מתכפר, — כמו הקודם: ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (ש"א ג יד). — ובתו"מ: רוח הקדש מבשרתן אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוט' מו ו). הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם (סנה' ד ה). הורה בפני עצמו ועשה בפ"ע מתכפר לו בפני עצמו הורה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור (הור' ב ב). בזבח ובמנחה אין מתכפר לו אבל מתכפר לו בתפילה (ירוש' ר"ה ב נח:). שאלו לקב"ה חוטא מהו ענשו אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו (שם מכו' ב לא ד). ר' יוחנן אמר נתכפר מקצת החט נתכפר כולו ר"ש בן לקיש אמר נתכפר מקצת החט לא נתכפר כולו (שם הור' ג מז:). א"ר יוחנן המקדיש מוסיף חומש והמתכפר עושה בה תמורה (יומ' כ:). בזמן שב"ה קיים אדם שוקל שקלו ומתכפר לו עכשיו שאין ב"ה קיים אם עושין צדקה מוטב (ב"ב ט.). אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה (בכוע' יב.). חטאת ששחטה על מנת שיתכפר בה נחשון (זבח' ט:). וכי איזה כח מרובה כח מכפרין או כח מתכפרין הוי אומר כח מתכפרין (שם כב:). אמרו ישראל כשבהמ"ק קיים היינו מקטירין חלבים ואמורין ומתכפרין ועכשיו הרי חלבנו ודמינו ונפשותינו (מד"ר במד' יח). — ואמר הפיטן: היינו קדם מתכפרים, היום בשעירים ופרים, ועתה נשארנו חפורים (מפסו מכפרי, קטע כ"י גני' קהסיר).

ג.*כפר[1], ממנו ג.*כפר, *כופר, *כפירה, *כפירות, *כפרן, *כפרנות, *כפרנית.

ג.*כפר, פ"ע, עת' יכפור—כפר במעשה וכדו', אמר כי לא היה המעשה ההוא, verleugnen; nier; deny: כפרו שניהם (שני העדים) כאחד שניהם חייבין וכו' כפר אחד והודה אחד הכופר חייב היו שתי כיתי עדים כפרה הראשונה ואחר כפרה השניה שתיהן חייבות (סנה' ד ד). אינן חייבין עד שיכפרו בהן בבית דין (שם ה). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (או שהודה) בקרקעות וכפר בכלים (שם ו ג). הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שיכפור במקצת ויודה במקצת (ב"ק קו:). הכופר במלוה כשר לעדות (ב"מ ד.). שעל מה שכפר הוא נשבע (שם).—וכפר בפלוני, אמר כי פלוני איננו, או כי פלוני אינו מה שהוא אומר או מה שאומרים עליו: ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכי' בא יח). האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן כפרו כלן בעבודה זרה שלהן (שם בשלח ח). בשר

[1]) גם בארמ' וסורית. בערב' כפר[a].

[a]) كفر

ודם יש לו קרוב אם היה עשיר הוא מודה בו ואם היה עני כופר בו (ירוש׳ כתו׳ ט יג:). קרי לה יהודיה על שום שכפרה בע״א (מגי׳ יג.). חמורה ע״א שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה (קדוש׳ מ.). פלוני זה כפר באלהי ישראל (ב״מ עא.). א״ר זירא אם יכפור רבי יוחנן בר׳ אלעזר תלמידו יכפור בר׳ ינאי רבו (ב״ב קנד:). אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל (סנה׳ קב:). שאיני מניחתך עד שתכפור בתורת משה רבך (בס קו.). אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינה כופרת בו אלא אומרת בשעה שהיה עשיר האכילני והלבישני ועכשיו שהעני איני כופרת בו (מד״ר שמות לב). עם אחד אשר יש בינינו נבזה מכל העמים וכו׳ וכופרים במי שעשה להם טובה (בס אסת׳, אס על המלך). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך (פסיק׳ רבתי ל). מאימתי מקבלין אותם משכפרו בהר גריזים והודו בירושלם ובתחיית המתים (מס׳ כותים ב). לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן עבר אביו וראה את הלבלר יושב וקרא אותו ואמר לו לך כתוב שאני כופר בבני והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חתם אחר זמן הלך הבן ונפל לרגלי אביו ובקש הימנו וקבלו ואחר כך עבר אביו אצל אותו הלבלר ואמר לו הלבלר מה לך הנחת אגרת שכתבת לכפור בבנך ואמרת לי להביא עדים לכתוב שאני כופר בבני אמר לו שמא אמרתי לך בבעסי אכפור בו חס לי וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא אין אני כופר בבני (אגדת ברא׳ יד). — כִּפֵּר את פלוני, אמר עליו שהוא כופר: אמר לו (ר״א לר׳ עקיבא) רבי אל תכפרני[1]) בשעת הדין כך מקובלני ממך (פסח׳ כט., ע״ז מו:).

כִּפֻּר, ש״ז, מ״ר כִּפֻּרִים, — בהמ״פ מן כִּפֵּר: ופר חטאת תעשה ליום על הכִּפֻּרִים וחטאת על המזבח בכפרך עליו (שמות כט לו). מדם חטאת הכִּפֻּרִים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם (בס ל י). העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי׳ לכפר על נפשתיכם ולקחת את כסף הכִּפֻּרִים מאת בני ישראל (בס יה-יו). מלבד איל הכִּפֻּרִים אשר יכפר בו עליו (במד׳ ה ח). — ובמשנה: אונן טבול יום מחוסר בגדים מחוסר כפורים שלא רחץ ידים ורגלים (זבח׳ ב א). עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם (כלים א ח). מחוסר כפורים אסור בקדש ומותר בתרומה ובמעשר (בס ה). — יום הכִּפֻּרִים, שם יום העשירי בחדש תשרי: אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכִּפֻּרִים הוא מקרא קדש יהיה לכם וכו׳ וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כִּפֻּרִים הוא לכפר עליכם לפני יי׳ אלהיכם (ויקר׳ כג כז-כח). בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכִּפֻּרִים תעבירו שופר בכל ארצכם (בס כה ט). — ובתו״מ: במחוייבי חטאות ואשמות וודאין שעבר עליהן י״ה שמביאין אחר יום הכיפור (ירוש׳ שבוע׳ א לג ד). על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום כיפור מכפר (יומ׳ פה:). — ומ״ר: שלח לו ר״ג (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך וכו׳ נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו (ר״ה ב ט). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומ׳ ח א). התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים (בס ד). קדש הקדשים מקודש מהם שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה (כלים א ט).

*__כַּפָּרָה__, ש״נ, מ״ר כַּפָּרוֹת, — א) בהמ״פ של הפעולה לכפר עון, Sühne; pardon; atonement: תהא מיתתי כפרה על כל עונותי (סנה׳ ו ב). וראויה כפרה זו שתהה מכפרת והולכת לעולם (סנה׳ פב:). — ואמר הפיטן: ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה וכו׳ למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו (מחז׳ יוה״כ, אתה בחרתנו). — ובמליצה, מֵי כַּפָּרָה, ואמר הפיטן: בשרו עמי להעלות נר סליחה במושבותם, מי כפרה לדלות ממעיני ישועתם (ר״א בר במעיה, סדור תימנ׳ ליוה״כ, עם יי׳). — *הריני כַּפָּרָתְךָ, דבור של רגשי כבוד וחבה לאדם: וכשהוא (הכה״ג) מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להן התברכו מן השמים (סנה׳ כ א). ר׳ ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע׳ ב א). מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו ברחוק ד׳ אמות נטל סכין ותקע לו בלבו וכו׳ ואח״כ בא אביו של תינוק אמר להם אחינו הריני כפרתכם עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין (ספרי במד׳ קסא). אמר ריש לקיש הריני כפרת ר׳ חייא ובניו (סוכ׳ כ.). כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו (קדוש׳ לא:). הריני כפרת בן בתיבונא שמאכילני

[1]) גרסת הערוך וכן בב״י (ד״ס), ובנוסח׳ תכפירני. זה פרושו של הערוך, — וכך שמוש הפעל בערבי׳.

בתרומה ואיני כפרת בן בתי כדא שפוסלני מן התרומה (יבמ׳ ע.).—ב) קרבן שמביא אדם לכפרה: הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן בין שהביאו כפרתן ובין שלא הביאו כפרתן והלך ועשה על פיהן (הור׳ א ג). מלמד שהמתים צריכים כפרה (ספרי דבר׳ רי). מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה מפני שזנו עיניהם מן הערוה (שבת סד.). אמר להן משה לישראל שמא חזרתם לקילקולכם הראשון אמרו לו לא נפקד ממנו איש אמר להן אם כן כפרה למה אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו מיד הרהור לא יצאנו (שם). אין כפרה למתים (זבח׳ ט:). שלמו כל הכפרות כולן (שם נב.). אמר לו (אברהם להקב״ה) באיזו זכות (אירש את א״י) אמר לו בכפרות שאני נותן לבניך וכו׳ רבי שמעון בן יוחאי אומר כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו (מד״ר ברא׳ מד).—ג) ״מעשה של מנהג בקרב היהודים בפרט בערב יום הכפרים לקחת תרנג׳ל לאיש ותרנגלת לאשה ולקרא עליו קצת פסוקים וסובבים את התרנג׳ל והתרנגלת סביב הראש ואומרים זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי זה התרנג׳ל ילך למיתה ואני אכנס ואלך לחיים טובים וארוכים ולשלום, ושוחטים ונותנים בשרן לעניים כעין קרבן לכפרה על האיש או האשה: בענין התפלות ונוסח שבהם ומנהגים ישנים שערערו עליהם קצת מפרשים כגון מנהג הכפרה על ידי תרנגול ונוסח כל נדרי (המאירי, סוף יומא). מה שנוהגים לעשות כפרה בערב י״כ לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים יש למנוע המנהג ההוא (ר״י קארו, שו״ע או״ח תרה). ונהגו ליתן הכפרות לעניים או לפדותן בממון שנותנים לעניים (רמ״א שם, בשם מהרי״ל). סוד הכפרות הוא להראות שהדין נשלם על הפדות והכופר (עמה״מ, ריבא דו״א ח). ואנשי חיל יראי אלהים יש להם לנהוג מנהג ותיקין לשחוט כפרות בעד נפשו ובעד נפשות אנשי ביתו באשמורת עיה״כ אחר הסליחות וכו׳ ולכן טוב שיהיו (הכפרות) לבנים (חמה״י ד, עיה״כ א). כבר נתפשט המנהג לעשות כפרות בערב יוה״כ דהיינו שלוקחין תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה וכו׳ ואפילו שני בני אדם יכולים ליקח כפרה אחת וכו׳ שנשרש בלב ההמון שכל כפרת יוה״כ תולה בזה וכמעט שכפרות ואכילת מצה נחשב להם למצוה א׳ (חיי אדם, הלכ׳ יוה״כ, קמד).— נדבור המוני, ״נצרך לי זה לכפרות, לאמר לעשות בזה כפרה, להמיתו, לאמר אין לי בזה שום צרך: מה שאתם אומרים שלא יש בו אפיקורסות אני באמת לא קריתי בו ולא רציתי אפילו להביט בו למה לי זאת על כפרות אני צריך זאת (כותן לדיק, מכת׳ ה).

***כַּפְּרוֹן**, ש״ז,—כמו כפרה: תתחתן בנבריות בלי פרון, ולחטאתיך אין להם כפרון (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר ת).

***כֻּפְרִי**, כופרי, ת״ז, לנק׳ כֻּפְרִית, מ״ר כֻּפְרִיִּים,— של הכֹּפֶר, של הכַּפָּר, וביחוד כנוי של לוי למין כלב ולמין בצל: הזאב והכלב כלב הכופרי[1]) והשועל (כלא׳ א ו). כלב כופרי מין חיה (תוספתא שם ה ח). לא יהא מביא כלבים כופרים ותולדות הסנאין וחתולין וקופות למוכרן לגוי (שם שבי׳ ה ט). מגדלין כלבים כופרין וחתולים וקופים ותולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (ב״ק פ.). מעשה בכלבא אחת כופרית[2]) שעלתה לראש הסלע ושימשה עם זכר (מד״ר איכ׳, דרכי ציון). תורמין בצלים מבני המדינה על הכופרים אבל לא מן הכופרים על בני המדינה (תרומ׳ ב ה). קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא הכופרי יפה ללב הותר בכופרי ולא בכופרי בלבד הותר אלא בכל הבצלים (נדר׳ ט ח).

***כַּפְרִי**, כַּפְרִי, כפריי, ת״ז, לנק׳ כַּפְרִית, מ״ר כַּפְרִיִּים, כַּפְרִיּוֹת,—כמו הקודם: וכאשר הגיעה עת האכל והנה הכפרי בא לקראתנו בשמחתו ויביאנו אל ביתו וכו׳ וראיתי בבית הכפרי תרנגל ארך האבר וגדול רך וטוב וכו׳ ואמר אל הכפרי אתה הגדלת טובתך עלינו ולערוך תודה לך חובה עלינו וכו׳ ואני מתאוה לאכול מבשר זה התרנגול אמר לי הכפרי אלו התאוית בשר בני לא חסה עליו עיני וימהר הכפרי הוא ואשתו אחרי התרנגול לקחתו (ר״י חריזי, תחכמ׳ י). על מה אתה מכה את המורך אדם כפריי והשיב לו לא הייתי יודע שחמורי היה לו אדם קרוב כמוך (נרור המור, בלק). הלא תראה שהכפריים האוכלים השעורים והמאכלים הגסים יתרונם מעט על הבהמות (מלמד התלמיד׳, עקב). ופיזר הרבה ברופאים ולא הועילו עד כי זקנה כפריית עשתה לו רפואה (מעשה טוביה, בית חדש א ח). כפרי אחד אשר לשמע אזן שמע מעודו את שם העיר תרצה היפה וכו׳ התאוה תאוה ללכת תרצתה לראות ביופיה (הקד׳ תעוד׳ ביברא״ל).

***כַּפְרִיּוּת**, ש״נ,—סגולת הכפרי וטבעו: לבן מלך נער בן שנה וכו׳ שנגנב והוליכוהו למרחוק אלף פרסאות

---

[1]) לא נתברר היטב לאיזה מין כלב ובצל הכונה בכנוי זה. ועי׳ הערה לערך כלב. — [2]) הערוך גרס קורטית.

או יותר ונתגדל בבית כפרי ונתלמד מעשה כפריות ולא חשב ולא זכר אחר מלבותו (הורת׳ לדיק׳, יראת שמים).

***כַּפְרָן**, ש״ז, מ״ר כפרנים, — מי שדרכו לכפר בכל דבר: תן מנה לפלוני פקדון שיש לו בידי חייב באחריותו ואם בא לחזור אינו חוזר וכו׳ א״ר זירא כשהוחזק כפרן (גיט׳ יד.). מה להצד השוה שבהן שכן לא הוחזק כפרן תאמר בעדים שכן הוחזק כפרן (ב״מ ד). מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו וחזר ואמר פרעתי הוחזק כפרן לאותו ממון (שם יז.). היה חייב לחבירו שבועה בב״ד ואמר נשבעתי והעדים מעידין אותו שלא נשבע וחזר ואמר נשבעתי הוחזק כפרן לאותה שבועה (שם). שהוחזק לוה זה כפרן פעם אחרת לפיכך אין נאמן לומר פרעתי (רב״י שם יז:). שטר שיש בו נאמנות ונמצא המלוה כפרן בדבר אחר (תשו׳ ר׳ מבולס כ״ר קלוני׳, מובא בטחו״מ עא). ולעולם אין אדם מוחזק כפרן עד שיכפור בבית דין ויבאו שני עדים ויכחישוהו במה שכפר (רמב״ם, טוען ונטען ו כ). —ובמשמ׳ ״כופר בדעות ואמונות: ומי ימרה בזה אין צורתו בצורת המשכילים מפני כי אשר זו צורתו ידוע כשרותו קודם דעת התורה ית״ש ומזה היו הכפרנים בעיקר יודעים זה (ישועה בן יהודה הקראי, פי׳ ברא״ש). אבל כבר ידענו קיומו בלבד הכפרנים המכחשים לבורא העולם (הוא, ספ׳ העריות).

***כַּפְרָנוּת**, ש״נ, —שהמ״פ מן כפרן: מלוה שהיא נעשית בו כפרנות אינה נשמטת כפרנות שהיא נעשית מלוה משמטת וכו׳ מלוה שהיא נעשית כפרנות גובה כפרנות שהיא נעשית מלוה גובה בבינונית (ירוש׳ גיט׳ ה מו ג). מי שאמר אין לך בידי כלום לענין הוחזק כפרן או לא משום שחזר ואמר פרעתיך יכול לומר אין זה כפרנות שזה שאמרתי לך אין לך בידי כלום לא באתי לומר אלא פרעתיך (שו״ת הרי״ף פא). —ובדעות ואמונות: וזהו טעות הנוצרים שאומרים על הקב״ה שהוא חי בחיים שהוא רוח הקדש וחכם בחכמה שהיא המאמר והוא שקורין לה בן וזהו כפרנות ממש וכו׳ מביא הקב״ה לידי ריבוב ומחליף עליו החילוף ובופר בכפרנות גדולה שהוא משים הבורא מורכב (ליקוטים מר״ד הבבלי, הליכ׳ קדם 72). בכפרנות דת זדים הנוצרים אשר חברו כסא הוות עם אלהים יתעלו תושבחותיו ותהלותיו שהוא ה׳ אחד ואמרו כי הוא אב ובן ורוח הקדש (ר״י הדסי, אשכל הכפר, JQR VIII, 432). ואמר כי הדבור בו בכל אשר הורה עליו השכל ובאה בו גם מצות התורה כמו הכפרנות והרציחה והטעם בו שהוא לחזוק לבד (ר״א הקראי, ג״ע, חג המצות ה). ובחרם בדרך הרעה ולא בטובה ובכפרנות בלי אמונה ועל כן יזיקם טרם הבראם (מעשיות א, ביה״מ ילינק ה).

***כַּפְרָנִית**, ש״נ, —א) כמו כפרנות: מלוה שהיא נעשית כפרנית אינה משמטת כפרנית שהיא נעשית מלוה משמטת (ירוש׳ שבי׳ י לט ג). —ב) ״אשה כופרת: ואם תתמה ברחב שנתגיירה וכנסה יהושע כפרנית היתה ולא משבעה גוים (הלכ׳ פסוק׳, בכור׳).

כַּפֹּרֶת, ש״נ, —כסוי על גבי כלי עשוי מתכת, Deckel couvercle; covering: ועשית כפרת זהב טהור וכו׳ ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה (שמות כה יז-כא). ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן ויתן את הכפרת על הארן מלמעלה (שם מ כ). —ובתו״מ: קינין וגוזלי עולה עצים ולבונה זהב לכפורת (שקל׳ ו ה). אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקדש ואורים ותומים (יומ׳ כא:). —בית הכפרת, כנוי לקדש הקדשים בבית המקדש: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו׳ וחדריו הפנימים ובית הכפרת (דהי״א כח יא). —ובתו״מ: נתן לה (להזוגה) זהב ר״י בר׳ יהודה אומר אין עושין אותו ריקועין אפילו אחורי בית הכפורת (תוספתא תמורה, ח). — ב) ״בבתי כנסת היהודים, כעין מסך קטן מעל להפרכת אשר על ארון ספרי התורה, נהוג בדבור העם.

:כפרת, —צרוף ארבע האותיות משבע אותיות שיש להן הברה כפולה רפה ודגושה: שבע כפולות בגד כפרת יסודן חיים ושלום וכו׳ משתמשות בשתי לשונות ב״ב ג״ג ד״ד כ״כ פ״פ ר״ר ת״ת רך וקשה (ספ׳ יצירה ד א).

א. כפש[1]), ממנו א. כָּפַשׁ, ״כָּפוּשׁ, ב. ״כְּפִישָׁה.

א. כָּפַשׁ, —קל לא נמצא במקרא.

— הפע׳, הִכְפִּישׁ, ככ׳ הִכְפִּישַׁנִי, — הִכְפִּישׁוֹ באפר, שָׂם עליו אפר לאות אבל וצרה ולכלך אותו: השביעני במרורים הרוני לענה ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר (איכ׳ ג יה-יו). —ואמר הפיטן: ויתמוס וינצל מעדיו להכפישי, ומגבה לתהום הרפישי, ותזנח משלום נפשי (ר״א קליר, קינ׳, איכ׳ אכפתו). תביט בדכינו ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור במאז בו להחפישנו, תת המון לאומים תחת נפשנו (קרוב׳ שקל׳, מעתיק פלוסים). —ואמר המשורר:

---

[1]) רק עבר׳, ולא נתברר היטב מקורו ומשמ׳ העקרית.

נכעים בנות ימים בזכרו עד יאש לעד באפר כוז להכפישנו (רמב״ע, דיואן קלב, לפני זמן).—ובמליצה, הכפישו ברפש, הכניסו בדברי שטות: ככה עם לא בינות יכפישו ברפש (יל״ג, כפסודות).

—הפע׳, *הכפש, מכפש, מוכפשת,—שהכפישוה: כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול וכו׳ באותה שעה הס כל בשר מפני יי׳ (מד״ר ברא׳ עה, שם בה״ם, אתי מלבנון).

—קל, ״כפש, פעו׳, כפוש,—כמו מכפש: פץ רועה נאמן, כפוש באפר ומודמן, צאן אשר חיקי הואמן, איך גוז בלא זמן (ר״א קליר, קינ׳, אז בהלוך).

—התפ׳, ״התכפש באפר, — הכפיש את עצמו: קמתי על כן בקהל אשוע מבקש צדקה חנם רוגש בבית הועד ומתכפש בעפר (כנימ׳ כר זרת, הקוס חלות לילה).

—נפע׳, ״נכפש,—שהכפישוהו: איך חוללה יפעתך נכפשה ברפש, איך חרבות הערלים באו לבך (יל״ג, הדו״מ ט).

ב.*כפש[1]), ממנו א.*כפישה, ב.*כפש ב.״כ׳פש, ״כפש.

ב.*כפש[2]), פ״י, פעו׳ כפוש, כפושה, — מדד במדה כפושה, דבור ישמש במשמ׳ עבר על המדה הראויה, עשה דבר שלא כהגן: אמרו להן בית הלל לבית שמאי והלא פישון הגמל מיאנה אשתו שלא בפניו אמרו להן ב״ש לבית הלל פישון הגמל במדה כפושה[3]) מדד לפיכך מדדו לו במדה כפושה (יבמ׳ קז:).

ג.״כפש[4]), פ״ע, פעו׳ כפוש, כפושה, — כפוש בחשך וכדומה, כמו כלוא, סגור: וגויתו בגיא נטושה, בתחתית ארץ רטושה, באישון חשך כפושה, באשמנים רפושה, בטמון חבושה (מבול׳ כר קלוני׳, יוה״כ, מי יתנה).

א.*כפש, ב״ז, — סל גדול ישימו בו זיתים שיתרככו קדם הכתישה: המניח את זיתיו בכופש[5]) שימתינו שיהו נוחין לכתוש (טהר׳ ט ה).

ב.״כפש, ב״ז,—כה״פ מן א.כפש, הכפיש באפר: כופר פדיון נפש, פדה מטביעת רפש, מיחליך בענוי וכופש, תחיים בטללי נופש (מחז׳ רומני ליוה״כ, כופר פדיון).

״כפש, ב״ז,—כמו הקודם: אורח לחופש, אקו לדולי מכפש, בלבי אל יהי טפש, בחוכי אל יהי עפש (פתיח׳ תרי״ג מלות לרסע״ג).

*כפת, ממנו *כפיתה, א.*כפת, *כפת, *כפתה.

א.*כפת, פ״י, — קשר ידיו או רגליו יחד, binden, fesseln; lier, ligoter; to tie: כיצד מלקין אותו כופת שתי ידיו על העמוד הילך והילך והזן הכנסת אוחז בבגדיו וכו׳ (מכות ג יב). לא היו כופתין את הטלה אלא מעקדין אותו (תמיד ד א). כפת זה (את הפרה האדמה) בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה ראשה בדרום ופניה למערב (פרה ג ט). היה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו פטור (כ״ק ו ה). המניח עם הארץ בתוך ביתו לשמרו וכו׳ אפילו מוכל אפילו כפות (טהר׳ ז ה). ר׳ טרפון אומר (הלולב) צריך שיהיה כפות ואם (היה) פרוד יכפתנו (ספרא אמור יב טז). תפשו את משה והעלוהו לבימה וכפתוהו והניחו הסייף על צוארו (מכי׳ יתרו א). אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו (ספרי דבר׳ פא). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (תוספתא בקל׳ א ו). כפת ידיו ורגלו וישב לו באמת המים (שם מקוא׳ ז א). כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי (פסח׳ מט:). אמר רבא כפתו ומת ברעב וכו׳ כפתו בחמה ומת בצינה ומת וכו׳ כפתו לפני ארי (סנה׳ עז.). כפתוהו על העמוד ורץ מב״ד (כתוב׳ כח.). אמר ר׳ יהושע בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה (לשררה) אני כופתו ונותנו לפני הארי (מנח׳ קט:). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן של שלשים ושבעה וכו׳ אלא לדעתו (מד״ר ברא׳ נו). א״ר יהושע בן לוי כשהגלה נבוכדנצר את ישראל היו כפותים מאחריהם (שם שמות כז). כך ישראל באין אומות העולם והובטין אותם ממקום למקום והובשים אותן וכופתין אותן בקולרין (שם לו). זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח (שם ויקר׳ ל). מה עשה הקב״ה נטל שר הארץ וכפתו והפילו לפניהם (שם במד׳ כג). פרעה מלך מצרים ותרהקה מלך כוש היו באותו הגס ובאו

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ של שרש זה בעבר׳.

[2]) עי׳ הערה להשרש, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) בירוש׳ (שם יג יג ג) בכפישה, עי׳ זה הערך. ופרש רש״י במדה כפויה, אך אין למשמ׳ זו יסוד ואין לה טעם כאן לפי בונת הענין.

[4]) לא נתברר מקור פעל זה במשמ׳ שהשתמש בו הפיטן.

[5]) כך בערוך וכן בתוספתא, ובנוסח׳ בכותש.

לסייע לחזקיהו הרגיש בהן סנחריב ומה עשה להם סנחריב הרשע בערבית כפתן בחצי הלילה יצא המלאך ונגפן להיילותיו של סנחריב וכו' בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כפותין אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני (מס בה"ב, אתימלכנון). כיון שבא משה אצל אבות העולם אמרו לו מה עשו האויבים בבנינו אמר להם מהם הרגו ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם (מס איכ', פתיח'). בשעה שנכנסו שונאים לביהמ"ק תפשו את הבחורים וכפתו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין (מס, ודמעתה). ומה עשה הקב"ה כפת את שרו (של סיחון) של מעלה והפילו ומסרו ביד משה (תנחומא, הוספ' לדבר' ח). אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין (רמב"י דבר' א טו). וכן יש לו (להדין) לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים (רמב"ם, סנה' כד ט).

—נפע', *נִכְפַּת, — שכפתוהו: זה יצחק שנכפת על המזבח (מד"ר בה"ב, אשכול הכופר). והרי (לולב) זה פרוד ואין אתה יכול לכפותו שיהו ענפיו הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתמעכים אצל אביהם שהן מחוברים בו לפי שקשים הן (רמב"י סוכ' לב.).

—פע'. *כִּפֵּת, —אגד יחד: מעשה באחד שכיפת שתי כיפין של תמרה להיות יושב עליה (תוספתא כלי' ב"ב ב א).

—פע', *כֻּפַּת, מְכֻפַּת, מכופת, מכופתין, —כמו נכפת: של זהב היו (המטות) והיו מכופתין בכפאתין של כסף (מד"ר אסת', הור כרפס).

—הפע', *הִכְפִּית, —כמו כִּפֵּת, ובהשאלה, חבר יחד: נביא מכפית[1]) ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן גדול (ירוש' הור' ג מח:).

*כֶּפֶת, ש"ז, מ"ר כְּפָתִים, כפאתין, —קשר, עניבה, Knoten, noeud; knot: של זהב היו (המטות) והיו מכופתין בכפאתין[2]) של כסף (מד"ר אסת', הור כרפס).

ב. *כַּפַּת[3]), פ"י, — כַּפַּת שמן וכדומה, שפך: שכרנו שבאנו ללמוד תורה שכפת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע (מד"ר ויקר' ג).

א. *כֹּפֶת[4]), כֻּפַּת, כופת, שו"נ, א) חתיכה גדולה של עץ וכדומה, Klotz; bloc; block: כופת שקבעו בנדבך קבעו ולא בנה עליו בנה עליו ולא קבעו (כלים כ ה). כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים (מס כב ט). כופת[1]) בין חקוק בין שאינו חקוק מטלטלין אותה בשבת (תוספתא שבת יג-יד יז). כופת[2]) חלקה שאין בה גובה טפח (מס כלים ב"ב ב א). שני כפותין[3]) זה על גבי זה ואבן על גבי הכפותין (מס אהל' יב א). ראשי כלונסות שיושבין עליהן האומנין וכו' וכן כופת של תמרה שהוא יושב עליו אפי' גבוה טפח (רמב"ם, כלים כה י). —ב) כֹּפֶת שאור וכדו', חתיכה של בצק: תינוק שנמצא עומד בצד כופת[4]) של בצק (תוספתא טהר' ג יב). א"ר שמעון בן אלעזר בצק שעשאו כופת בטל (ירוש' פסח' ב כח ד). כופת[5]) שאור שייחדה לישיבה (בבלי מס מה:).

ב. *כֹּפֶת[6]), כופת, ש"ז, —מעיל רחב: סגום עבה וכופת[7]) עבה (אהל' יח א).

*כְּפָתָה[8]), ש"נ, מ"ר כְּפָתוֹת, כְּפָתוֹת, כְּפָתוֹתֵיהֶם, — כעין שק, תרמיל ישימו בו צידה לדרך וכדומה, Satteltasche; sac, saccoche; saddle-bag: באיזו זכות ניצולו (הכנענים) בזכות חסד שעשו עם אבינו יעקב ומה חסד עשו ר"א אמר אזורי מתניהם התירו ור"ל אמר קשרי כפתותיהן[9]) התירו (מד"ר בראש' ק).

כַּפְתּוֹר, כַּפְתֹּר, ש"ז, כַּפְתֹּרֶיהָ, -רֵיהֶם, —א) דבר עבה קצת עגול, כמו מה שמתהוה בצמחים במקום שיציץ שם הציץ או יסתעף הסעיף, Knospe; bouton; leafknot: שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כַּפְתֹּר ופרח וכו' ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כַּפְתֹּרֶיהָ ופרחיה וכַפְתֹּר תחת שני הקנים ממנה וכו' כַּפְתֹּרֵיהֶם וקנתם ממנה יהיו (שמות כה לג-לו). —ודבור, *כַּפְתּוֹר ופרח, לדבר נאה מאד: בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח ובשעה

---

[1]) כך בשרידי הירוש' מהגניז', ובדפוס קורוצ'ין מכפת ידיו ורגליו.

[2]) כך הכתיב בכל הנוסח' ולא נתברר סבת הדבר.

[3]) בערב' ההמונ' כַּפַּת a), שפך משקה במהירות.

[4]) בארמ' כופתא.

---

a) كفت

---

[1]) גרס' הערוך, ובנוסח' כיפת, ובצוק"מ כרפת. — [2]) כך בכל הנוסח', ובצוק"מ כיפת. — [3]) כך גרס' ר"ש (במשנ' אהל' יא ג), ובנוסח' כפיתין. — [4]) כך בנוסח', בצוק"מ כיפת. — [5]) בגמ' חול' (דף קכט.) כיפת שאור.

[6]) לא נתברר מקורו. — [7]) פרש רה"ג: וכופת דומה לברנוס ואין לו איתקה. ע"כ. וכן הערוך ערך קפל.

[8]) בערב' כפית a). — [9]) בקצת נוסח' הדפוס כתפותיהן, וכן בירוש' (כות' א יז:), ואין לכתף ענין כאן, ובספר' מדויקים כתוב כפתותיהן. ופרשו קצת המפרשים קשר, חבילה, ויותר נראה שהוא כמו המלה הערבי' שבהערה הקודמת.

---

a) كفيت

שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם בדרך אשר תלכו בה (מד״ר ברא׳ נא).—ומצוי דבור זה בסהמ״א: וזה כ פ ת ו ר ופרח (גורל המור, תיי כרה). אמנם כפי מה שכתבנו יבא כ פ ת ו ר ופרח (ר״מ אלבילה, ראב׳ דעת ה). והנה הר״מ אלמושנינו ז״ל השיב בזה דברים נבונים כ פ ת ו ר ופרח (רבנ״ל דוראן, מגל׳ ספר עג:). כפתור ופרח אין להימין ואין להשמאיל מכל אשר דברת (רמח״ל, דרך חכמה יז).—ולהפך, ״לא כפתור ולא פרח: המעיין יראה כי אין שם לא כפתור ולא פרח (הקד׳ ערך מלין, סי׳ ז). — ב) ראש העמוד, Säulenkapitäl; chapiteau (d'une colonne); capital (of column): ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים (עמו׳ ט א). גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו (צפנ׳ ב יד).—ג) ״השתמשו בזמן מאוחר בשם זה לחתיכה קטנה קצת עגולה עשויה מעץ, עצם או מתכת, תשמש לחבר יחד שני חלקי בגד תכנס בתוך פתיחה שבחלק השני, Knopf; bouton; bud, נהוג בספרות החדשה ובדבור.—ד) ״כעין צביה בריאה ובדומה: בר אווזות שנמצא בשלהי ושט סמוך לקורקבן כמין כ פ ת ו ר י ם או בועות ובשנפתחים מונחים בתוכם תולעים היים וכו׳ שרוב אותם ה כ פ ת ו ר י ם המה מחלק הקורקבן ולא מחלק הושט (בו״ת חת״ס, יו״ד כח).

ב״צ, — ר״ת: כהן צדק.

בֵּצַד,—עי׳ *כֵּיצַד.

בצ״ל,—ר״ת: כן צריך להיות.

א. **כַּר**[1], בזו״ג, מ״ר כָּרִים, — כעין שק ממלא תבן או מוכים לשבת עליו או לשכב עליו, Polster; carreau; bolster: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם (בראש׳ לא לד).—ובתו״מ, כסת

[1]) בערב׳ כור a), כעין אכף של גמל, וכר b) מהצלת, שטיח. בארמ׳ כר, כרא: אמר לה בתי כריסי כ ר י (גיט׳ מז.). ר׳ יונה תרי מרטוטה ויהב לה תחות ברה (ירוב׳ תעג׳ א סד ג). ובערוך: כר הוא ששוכב עליו. ומביא ראיה מן כריסי כרי. וכן נראה ברור מהמאמר ראת על הכר, שבודאי לא על מה שהאשה מניחה את ראשה היא רואה כתם, וכן מהמאמר שהיא נעשית כר לבעלה. וכן רד״ק: וכר בדבריהם הוא ששוכבים עליו. ע״כ. וכן בתוספ׳ ע״ז (דף סה. ד״ה ה״ג): והוא כסת קטנה שיושב עליה או נותן תחת ראשו למראשותיו וכר הוא הגדול ששוכב עליו והעולם טועים שאומרים קטן כר ולגדול כסת. ע״כ. והרמב״ם בפרוש המשנה (שבת ד ב) אמר ששניהם מניחין תחת הראש אלא שהכסת הוא גדול מהכר.

a) كُور b) كَرّ

ארכה במטה תחת גוף השוכב, Materaze; matelas; mattress: ממלא את הקיתון ונותן תחת ה כ ר או תחת הכסת (שבת ד ב). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו וכו׳ ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כ ר או סדין מנענעו בידו (שם כ ה). מעות שעל ה כ ר נוער את ה כ ר והן נופלות (שם כא ב). שומטין את ה כ ר מתחתיו (של המת) ומטילין אותו על החול בשביל שימתין (שם כג ה). מחזיר את ה כ ר בלילה ואת המחרישה ביום (ב״מ ט יג). וכי לא היה לו למשה כ ר אחד או כסת אחת וכו׳ שיניח תחתיו (מכי׳ בשלח, עמלק א). עור העריסה וכו׳ ב כ ר אין פחות מחמשה ובכסת אין פחות משלשה (תוספתא כלים ב״מ ו ב). כ ר מלא תבן כסת מלאה מוכין (שם אהיל׳ יב ב). נותן לה (הבעל לאשתו) כ ר נר ופתילה כוס וחבית וקדירה ר׳ יוסי אמר כ ר אין לה שאין נשי העניים ישנות על הכר (ירוש׳ כתוב׳ ה ל:). ראת (כתם) על הכר נאמנת לומר כזה ראיתי (שם נדה כ ג:). (מצא את התפלין) בין כ ר לכסת שלא כנגד ראשו (בבלי ברכ׳ כד.). אין נותנין את המוכין לא לתוך ה כ ר ולא לתוך הכסת ביו״ט (שבת מח.). מגדלת (האשה) שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה ונעשית כר לבעלה (עירוב׳ ק:).—ומ״ל: ה כ ר י ם והכסתות אין בהם משום כלאים ובלבד שלא יהיה בשרו נוגע בהם (כלא׳ ט ב). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כ ר י ם וכסתות אלא ע״ג קרקע (מו״ק טז:).

ב. **כַּר**, ש״ז, מ״ר כָּרִים,—א) כבש שמן, עמד לטביחה, לאכילה, fet. Lamm; mouton gras; fet lamb: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים (דבר׳ לב יד). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב (ש״א טו ט). ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר (מ״ב ג ד). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים מחלב כליות אילים (ישע׳ לד ו). אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עתודים (ירמ׳ נא מ). ואכלתם בשר ושתיתם דם וכו׳ אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כלם (יחזק׳ לט יז-יח). כי רשעים יאבדו ואיבי יי׳ כיקר כרים (תהל׳ לז כ), עי׳ יקר.—ב) בהשאלה, כלי מלחמה, כמין איל של ברזל וכדו׳ לנגח בו החומה: ונתתה עליה מצור ובנית עליה דיק וכו׳ ושים עליה כרים[1]) סביב

[1]) קצת המפרשים פרשו במשמ׳ שרי מלחמה.

(יחזק׳ ד ב). לשום כָּרִים על שערים לשפך סללה לבנות דיק (שם כא כז).—ג) כעין גליל של אבן שמעבירים על מסלה כבושה לכבש יותר העפר: מה היו עושים להם (להיהודים) היו מרביצים אותן בפולטריות ומעבירין כ ר י ם[1]) עליהם (מד״ר כהלב׳ סט).

ג. **כַּר**[2]), ש״ז, מ״ר כָּרִים,—שליח מהיר, ממהר בהליכתו, רץ, Eilbote; courrier; express: שלחו כַר[3]) מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון וכו׳ הביאו עצה עשי פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי יגורו בך נדהי מואב הוי סתר למו מפני שודד (ישע׳ טז א-ד).—ב) גמל מהיר מאד: אם יכול אדם להלך אפילו על הסוס מירושלם ללוד מבקר עד ערב אינם זוממין ואם לא הרי אלו זוממין ואין אומרים שמא כ ר[4]) קל ביותר נזדמן להם וקפלו את הדרך (רמב״ם, עדות יט ח). — ואמר המשורר: שמחות נעלו על הררי מור ועל גבעת לבונה הם כנוסים, ועל כנפי שחרים קול מבשר בתבל לא עלי כרים וסוסים (רמב״ע, הרית מור).

ד. **כַּר**[5]), ש״ז, מ״ר כָּרִים, — שדה מרעה, Weideplatz pâturage; meadow: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כַּר נרחב (ישע׳ ל כג). ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה לבשו כָרִים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהל׳ סה יג-יד).—ואמר המשורר: כ ר י ם מעיל תולע וחור עטו עלי בגד תכלת בעדם פרשו (רמב״ע, עיני ענוים, כ״י בודל׳).

כֹּר[1]), כור, ש״ז, — מדה לדברים יבשים ולחים: ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כֹּר סלת וששים כֹּר קמח (מ״א ה ב). ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כֹּר חטים מכלת לביתו ועשרים כֹּר שמן כתית (שם כה). מעשר הבת מן הַכֹּר עשרת הבתים חמר (יחזק׳ מה יד). נתתי חטים מכות לעבדיך כֹּרִים עשרים אלף (דהי״ב ב ט). ויתנו לו בני עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים כֹּרִים חטים (שם כז ה).—ובתו״מ: לא יאמר אדם לחבירו הלויני כ ו ר חטים ואני אתן לך לגורן (ב״מ ה ט). אומר אדם לחבירו הלויני כ ו ר חיטין וקוצץ לו דמים (גמ׳ שם עה.). ארבעת קבין לכ ו ר זרע (שם קה:). כ ו ר בשלשים אני מוכר לך יכול להזור בו אפילו בסאה האחרונה (ב״ק קה.). — ומ״ר: השוכר את השדה מחבירו בעשרה כ ו ר י ם חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כ ו ר י ן לשנה (ב״מ סט:). לשני בני אדם שהיו להם שני כ ו ר י ם אחד של חטים ואחד של שעורים (מד״ר כהלב׳ מח). — ומ״ז כּוֹרַיִים: ארבעים סאה בלח שהם כ ו ר י י ם ביבש (אהל׳ ח א). אפילו כור ואפילו כ ו ר י י ם (עירוב׳ סז:). — בֵּית כֹּר, שדה כדי לקחת ממנו כֹּר או לזרע בו כֹּר: האומר לחבירו ב י ת כ ו ר עפר אני מוכר לך (ב״ב ז א). אפילו בית כ ו ר אפילו בית כ ו ר י י ם (תוספתא בבי׳ ב יה). שני אחים וכו׳ לאחד תשעה בנים ולאחד בן אחד ולפניהם בית חמשת כ ו ר י ן תשעה נטלו בית לתך ואחד נטל בית לתך (שם ב״ב ז ט).

כ״ר,—ר״ת: כבוד רבי.

****כרב**[2]), ממנו *כֶּרֶב, *כְּרִיבָה.

****כֶּרֶב**[3]), פ״י,—חרש חרישה קלה בימי הקיץ: שחורשין את השדה פעם אחרת בימות הגשמים לבד מכריבה ראשונה שכ ו ר ב י ן בימות החמה חורשין אותה בימות הגשמים סמוך לזריעה לפי שתהא נוחה לזרוע

—[1]) כך כאן, ושם מ״א כתוב רדיה, ובילקוט דרין.

[2]) בערב׳ כַּאר a) היה מהיר בהליכתו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשוהו רוב הקדמונ׳ וההדשים כמו ב.כר, במשמ׳ צאן, אך כבר העירו החדשים על דחק פרוש זה כי אין לצאן מקום כאן לפי הענין. ואין ספק בדבר כי כונת הכתוב היא שהנביא יעץ למלך מואב לשלח שליה לירושלם בבקשה להסתיר את פליטי מואב מהאויב, ולכן השם כר הוא כנוי לשליה, וביהוד שליה מהיר, רץ, ויש סמך למשמ׳ זו מערב׳ שהמלה כ א ר שהובאה למעלה משמשת במשמ׳ היה מהיר בהליכתו. ותרגמו המלונים הערבים: כאר אלרג׳ל אשרע פי משיתה, ובעבר׳: כאר האדם, היה מהיר בהליכתו. ואפשר שכך היה שם השליח המהיר בלשון המואבית, והשתמש בו ישעיהו כדרכו להשתמש במלים לא רגילות בלשון.—וריב״ג פרש גמל, כמו כרכרות: הוא בן הגמל ונקרא מושל ארץ בעבור מרוצתו ומהירותו והגעתו אל המקומות אשר יכוון אליהם. —[4]) עפ״י פרושו של ריב״ג, והוא במקום גמלא פרחא שבגמ׳ (מכות ה.).

[5]) רק בעברית. ולא נתברר מקורו.

---

a) كَار

---

[1]) בערב׳ כֹּר a), מדת משא ששה חמורים.

[2]) בארמ׳ כרב. וכן בערב׳ כרב a).

[3]) בגמ׳ בארמ׳: חזו אינשי דקא כ ר ב י וזרעי (כתובות לג:). בא״י קאי דזרעי ברישא והדר כרבי (שם עג:).

---

a) كُرّ b) كَرَب

וכו' דפחות מב' ימים יכול לכ ו ר ב ה (רגמ"ס כ"ב יב.).

***כַּרְבּוֹל**[1]), ש"ז,—א) בגד רחב להתעטף בו: ים לטו הבקיע, ותעל תפלתם פני מעביב רקיע, שערי זבול שבו מזבח סבול, והשר מקטיר עליו כמכהן ב כ ר ב ו ל (סליח' ג ע"ת, בערי במים).—ב) *שם נגינה: ויש בין השופר המכרבל הסמוך לזקף ובין הסמוך לשופר מורם הפרש שהסמוך לזקף יצא ב כ ר ב ו ל שלם והסמוך למורם יהיה במקצת כרבול (הור' הקורא, בעל הטעמ' 96), — ועי' שופר.

א.כִּרְבֵּל[2]), כִּרְבַּלְתָּ[3]), כִּרְבַּלְתִּי, מְכַרְבֵּל, מְכַרְבְּלִים, מכרבלה, מכרבלת, מכרבלות, לווי כרבל, עת' אכרבל,— פוע' לא נמצא במקרא.

—פע', כִּרְבֵּל, מכרבל,—לבוש ועטוף, gehüllt; enveloppé, -ped, clad: ודוד מכרבל במעיל בוץ (דהי"א יה כז). —ואמר הפיטן: שרד מ כ ו ר ב ל י ם עת תשיב בקדש, פאר מגבעות ציץ נזר הקדש (בכת א' חנכה, אור כבודו). — התפ', *הִתְכַּרְבֵּל,—התעטף: טומאתה ההניפה תבל, ונעלהרב החובל, וענן אבק רגליו כאבל, ואין מתכרבל בבהני ארבל (ר"א קליר, קינ', איכה יבכה).

—*כִּרְבֵּל,—התעטף בכרבל: חיילם במשמרת מלהשמץ כמטהר וטובל, קניינים שלש וברכות שבע לכ ר ב ל, קרואים לזמן במסיבת בירה רגל להטבל (במעון הגדול, מדבות בוכן, מחז' ויטרי תפג). — *שופר מכרבל, עי' למעלה כרבול, ועי' *מכרבל, שופר.

ב.*כִּרְבֵּל[4]), פ"י,—כבר בכברה: והכברה בידו והיה מודד עפר ומ כ ר ב ל (ילמדנו[5]), בראש' כב כח).

***כַּרְבֹּלֶת**[6]), ש"נ,—כַּרְבֹּלֶת התרנגל, בעין מסרק אדום שבראש התרנגל, Kamm d. Hahnes; crête, crest: הרוצה שיסרס תרנגול יטול כ ר ב ל ת ו ומסתרס מאליו (שבת קי:). תרנגול הבר וכ ר ב ל ת ו כפולה (רב"י ויקר' יא יט).—ואמר המשורר: התרנגול נגר טורא הודו כפות ומסובלת כ ר ב ל ת ו, בטנו בערמת חטים כרב היושב על משלתו (יל"ג, הצפרדעים).

1) בארמ' כרבלא.
2) נגזר מהשם כרבלא בארמ', במשמ' בגד רחב.—
3) זה והבאים אחריו רד"ק (מכלול, בדס"פ).
4) מן כבר בהוספ' ל, וכמו בערב' ע'רבל a).—
5) הובא בערוך.
6) בארמית כרבלתא: כי חיורא כ ר ב ל ת א דתרנגולא (ברכ' ז.). לישטטיה לכרבלתיה דההוא תרנגולא (ערוב' ק:).— בערב' ערף b), קצת דומה לזה.

a) غربل b) عرف

א.כרה[1]), ממנו א.כָּרָה, מִכְרָה, *כְּרִיָּה.

א.כָּרָה[2]), פ"י, כָּרִיתִי, כָּרוּ, כֹּרֶה, יִכְרֶה, כְּרוּיָה,—א) כרת בור וכדומה, חפר, graben; creuser; to dig: ויט (יצחק) שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר (בראש' כו כה). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו (שמות כא לג). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם (במד' כא יח).—ובתו"ם: אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן (מכי' משפט' יא). בשעה שכרה דוד שיתין (של ביה"ק צף התהום ורצה לשטוף העולם) (סוכ' נג.). כורה אחר כורה (ב"ק נא.).—ומליצה, כרה שוחה לפלוני, חבל תחבולות רעות עליו: הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ' יח כ). כי כרו שוחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (שם כב). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). כרו לפני שיחה נפלו בתוכה (שם נז ז). כרו לי זדים שיחות (שם קיט פה). כֹּרֶה שחת בה יפל וגלל אבן אליו תשוב (משלי כו כז). —ואמר המשורר: יום תת פקודתם שנת תת היתה ביום אשר שוחה לפניו כרו, היה יקותיאל כסלע יקתאל בו נשטפו זרים וגם זורו (רשב"ג, כימי יקותיאל). רבו ידידים וגברו, ומשחתים שוחה כ ר ו, ויקוצו מפניהם ופרו, בני ישראל כחול הים (ר"י הלוי, מי כמוך). פתו בני ימים סכלים יום כרה להשביעם בטוב כרו, לחם כזבים הוא ותחתיהם שוחה עמוקה לחתוף כרו (רמב"ע, תרביב ח). ערוכה אש מלהטת לזקן וזה כמה באר שחת כ ר ו י ה (תרוזים כספ' מריבת קדש).—ובהשאלה, כרה אזנים לפלוני, עשה לו אזנים, עשה שישמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית[3]) לי (תהל' מ ז).—ובמהמ"א: אין אזנים של מעלה כ ר ו י ו ת אלא לשמוע תפלתן של ישראל (ר' בחיי, כדה"ק). — ואמר הפיטן: ישאו עין ויכרו אזן ויפצו פה ולשון וניב שפתותיהם (ר"א קליר, מוס' ר"ה, ואתה אזון).—ב) כרה רעה, חבל תחבולות רעות: איש בליעל כֹּרֶה[4]) רעה ועל שפתיו כאש צרבת (משלי יו כז). — וכרה על פלוני, במשמ' זו: אף על יתום תפילו ותכרו[5]) על ריעכם (איוב ו כז).

1) בערב' כרי a).
2) בערב' כַּרֵי b), וכן במואבית: ואנך כרתי המכרתת לקרחה באסר ישראל (כתבת מישע, שור' כה-כו).—
3) יש מפקפקים בנוסחה זו.—4) פרשו המפרשי' הקדמוני' ורוב החדשי' כמו חרש רעה, אך המליצה קשה ולכן הגיהו קצת החדשי' הגהות מתחלפות.—5) גם מליצה זו קשה,

a) كرى b) كرى

ב. **כרה**, ממנו כֵּרָה, ב. כָּרָה.

כֵּרָה, ש"נ, —סעודה, ובפרט סעודה שעושים לכבוד אורח וכדומה, Gastmahl; banquet: ויכרה להם (לשליחי מלך ארם) כֵּרָה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וילכו אל אדניהם (מ"ב ו כג).

ב. **כָּרָה**, פו"ע, עת' יִכְרֶה, יִכְרוּ, —כָּרָה לו כֵּרָה, עשה לו סעודה: וַיִּכְרֶה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו (מ"ב ו כג). יכרו[1] עליו (על הלויתן) חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל).—ואמר המשורר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על לחמימו כפירים ותניח לגוריה כפירה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז). פתו בני ימים סכלים יום כרה להשביעם בטוב כרו (רמב"ע, תרשיש ח).

—הפע', הִכְרָה, הַכְרוֹת, לְהַכְרוֹתוֹ,—הכרה את פלוני, עשה לו כֵּרָה, עשה שיאכל בְּבִרְיָה: ויבא כל העם לְהַכְרוֹת[2] את דוד לחם בעוד היום וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (ש"ב ג לה).—ובתלמוד: בתחלה (רצה העם) להכרותו ולבסוף להברותו (סנה' כ.).—ובסהמ"א: המשרה (פרושו) המכרה (רב"י כתוב' סד:).

והגיהו החדשים בכתוב הגהות מתחלפות. ולפי הנוסחה המסורה פרשו קצת המפרשים פעל זה במשמ' מכירה, משא ומתן וכדומה.

[1]) כך תרג': יעבדון עלוי הכימיא שירותא. וכן ריב"ג, וכן ראב"ע ורד"ק. — [2]) כבר העידו חכמי התלמוד כי כך היה הכתיב בזמן ההוא, ואמרו: כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה' כ.). וכן הביא מנחם בן סרוק להכרותו במחברת כר. והעיד ריב"ג כי גם ר"י חיוג בספר אותיות הרפיון הביא הנוסחה להכרותו, אמר וז"ל: וקיל פי ד'לך אלכתאב אנ להברות את דוד יכתב באלכאף ויקרא באלבא וג'איז פיה אנ יכונ אלמכתוב מנ ויכרה להם כרה גדולה וכו' ואמא נחנ פמא וג'דנאה פי מצחף צחיח ולא פי מסורת כמא זעמא, ע"כ,—ובעבר': ונאמר בספר ההוא (ספר אותיות הרפיון לר"י חיוג שהזכיר למעלה) כי להברות את דוד נכתב בכף ונקרא בבית ואפשר שיהיה הכתיב מן ויכרה להם כרה וכו' אבל אנחנו לא מצאנוהו בספר מדויק ולא מסורת כאשר אמרו. וכן העיד רד"ק בשם ר"י חיוג, והעיד גם הוא כי לא מצא נוסחה זו בכל הספרים המדויקים שראה. והנה בספר אותיות הרפיון של ר"י חיוג שבידינו (תרגום ראב"ע) לא נזכר בשרש כרה הכתוב להכרותו, אך אין ספק בדבר כי בגוף הספר בערבי' היה כתוב כך, ואעפ"י שגם ריב"ג וגם רד"ק לא מצאו נוסחה זו בשום ספר מדויק, מ"מ עדותם של חכמי התלמוד נאמנה עלינו כי היה כתיב זה בספריהם, וכן נמצא גם בקצת כ"י של די רוסו וקניקוט, וכן בקצת כ"י שהזכיר גנז"ב במהד' החדשה של התנ"ך, ובארבעה כ"י להכרות כתיב וקרי. ובדיים הכתיב ומנחם ור"י חיוג להחליט הפעי' זה להפעל כרה.

ג. **כָּרָה**[1], פ"י, כָּרִיתִי, עת' אֶכְרֶה, אכרה, —קנה, שכר, kaufen; acheter; to buy: בקברי אשר כָּרִיתִי לי בארץ כנען שמה תקברני (בראשי' נ ה). אבל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תִּכְרוּ מאתם בכסף ושתיתם (דבר' ב ו). ואכרה[2] לי (את האשה הזונה) בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים (הוש' ג ב).—ופעו' כָּרוּי, קנוי: חסידים אלו והריגתם זכור, הגן כרויי בלתך וכור (ברכת א חנכה, אודך כי).

א. **כְּרוּב**[3], ש"ז, מ"ר כְּרוּבִים, כְּרֻבִים, — מין ממיני המלאכים: ויגרש את האדם (מגן העדן) וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראשי' ג כד). ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא (יחזק' י א). וירא לכרבים תבנית יד אדם תחת כנפיהם וכו'. פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם וכו' וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ וכו' היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה (שם ח-כ).—ודמות כרובים שעשו במקדש: ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הכרבים על שני קצותיו והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני

[1]) בערב' כרי a).— [2]) לא נתברר טעם הדגש בכף. ואמר רד"ק: וכן דרכם לחזק האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שוואית כמו מקדש ואכרה לי ובעצבות לב (מכלול, בדה"פ).

[3]) לא נתברר מקור שם זה. בעלי התלמוד אמרו: מאי כרוב א"ר אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא (חגי' יג:). לפיכך נקראו כרובים שהם רבים (תנחומא בראשי' כה). והחדשים אמרו שנגזר מלשון אשור', שהפעל כרב משמש בה במשמ' ברכה. ואין טעם לזה. ואולי נסתעף השם ממשמ' יגון ופנים זעפים שיש לשרש כרב b) בערב'. כך תארו קצת הקדמונים את הכרובים: הכרובים הם מלאכים בדמות שדים וקראן כרובים מלשון כרוב ותני זרעי והדר כרבי (פענח רזא, בראשי'). הכרובים צורות מפחידות את רואיהן ובידם להט החרב המתהפכת שיש לה להט משני צדדיה (חזקוני, בראשי' ג כג).

a) كرى b) كرب

הכרבים (שמות כה יח-כ). ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו וכו׳ ויתן את הכרובים בתוך הבית הפנימי ויפרשו את כנפי הכרבים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף ויצף את הכרובים זהב (מ״א ו כג-כח). — ועל המכונות במקדש דמות כרובים: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים (שם ז כט).—וצורת כרובים באריגה בתוך היריעות: ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני כרבים מעשה חשב תעשה אתם (שמות כו א). ויעש את הפרכת תכלת וכו׳ מעשה חשב עשה אתה כרבים (שם לו לה).—ובין הכרובים, מקום התגלות האלהות במקדש: ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת (שמות כה כב). ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים (במד׳ ז פט). — ישב הכרובים, תאר מליצי להאלהות: וישאו משם את ארון ברית יי׳ צבאות ישב הכרבים (ש״א ד ד). ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי׳ צבאות ישב הכרבים עליו (ש״ב ו ב). יי׳ צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך (ישע׳ לז יז). ישב הכרבים הופיעה (תהל׳ פ ב). יי׳ מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט א).— ופתוחים בעץ או אבן בדמות כרובים: ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים וצפה זהב וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב (מ״א ו לב). ועשוי (מעל להפתח) כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב ושנים פנים לכרוב (יחזק׳ מא יח). — וכנוי של גדולה למלך וכדומה: את כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר קדש (יחזק׳ כח יד). — ובתו״מ: אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים (יומ׳ כא:). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (שם נד.). בשעה שנכנסו עכו״ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאון לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו (שם:). —וכנוי למלאכים: רקיע ששם כסא הכבוד וכו׳ וחיילים של זעף שנאנים של אש וכרובים של לפיד (היכלות, ביה״מ ילינק ה).— ואמר הפייטן: המולת מעופף ואופן מטפף באונך, וכרוב ינופף כנף לעופף בגאונך (יצחק אבן גיאת, קניך). דהרות כרובו, בקצות נשמעו, עקבות רכובו, אולם לא נודעו (ר״י הלוי, אופן, יה כפי קדוכים).—והמשורר אמר: ידידי אם אני נושה ידידים אהי נושה עשרה הכתובים, ואם אלמד עשה עון לחבר עוני ילמדו עלי כרובים (ר״ש הנגיד, אבא חסאן). —ובמליצה, ״לבו ישוטט בין כרובים, עסוק בדברים עליונים, רוחניים: ולו לבב ישוטט בין כרובים, ורעיוניו יעופפון בין שרפים (רמב״ע, גדודי ליל, כ״י בודל׳). —וברכה למת, הכרובים יסוככו עליו בכנפיהם: ירגע (המת) ועליו הכרובים סוככים יהיו באברת חן ובכנפים (הוא, עיונות תהום). — וכנוי של חבה לידיד ואהוב: יהמה לבבי על נדוד כרובי וגואלי (גאולה לפסח, כ״י בריט״מ). הידעתם ידידי הצבי ברח ממלוני, מתי ישוב מעוני, יגיד לכם כרובי, אחרי נשא לבבי, איך אשא מעצבי (שם).

ב.*כרוב[1], ש״ז, — ירק מאכל, בצורת ראש מעלים רחבים כרוכים זה על זה, Kohl; chou; cabbage: הלפת והנפוץ והכרוב והתרובתור התרדים והלעונין (כלא׳ א ג). חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה (שבי׳ ט א). כרוב של שקיא עם כרוב של בעל (תרומ׳ י יא). וקולסי כרוב ודלעת יונית (ערל׳ ג ז). זבל והול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). הנודר מן הכרוב אסור באיספרגוס מן האיספרגוס מותר בכרוב (נדר׳ ו י). שרשי קולסי הכרוב וחלפות תרדין והלפת (עוקצ׳ א ד). עלי ירקות וכו׳ הלבנים מצטרפין בכרוב מפני שהן אוכל (שם ב ו). היה מביא מינין הרבה בקופה כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע (תוספתא תרומ׳ ג ח). לא היו נותנין (פאה) אלא ללפת וכו׳ ר״י אומר אף לכרוב (שם פסח׳ ב כ). ירקות שיבשו באביהן כגון כרוב ודלעת (שם עוקצ׳ ב יא). כרוב למזון ותרדין לרפואה (ברכ׳ מד:). אמר ר״ש בן תחליפא קלה של כרוב הגיח לנו אבא והיינו עולים ויורדים בו בסולם (כתוב׳ קיא:). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין וכו׳ (ע״ז כט.). בתוב בספרי רפואות כי יש בכרוב כח שמונע מן השכרות (תבו׳ הגא׳, הרכבי בעט).

---

[1]) מיונית κράμβη. בארמ׳ כרובא, בסור׳ כרבא.

··כְּרוּבִיאֵל, — שֵׁם המלאך הממונה על הכרובים: עשר כתות מלאכים כפי מעלותיהן ואלו הן שרפים שמועיאל ממונה עליהם וכו' אופנים רפאל ואיכפניאל ממונה עליהם כרובים כ ר ו ב י א ל ממונה עליהם וכו' (מסכ' אצילות ה).

∞כְּרוּבִית, ש"נ, — שֵׁם למין כרוב שראשו מלא דבר לבן כהה דומה קצת לגרעינים לבנים, Blumenkohl, chou-fleur; cauliflower, נהוג בדבור העברי בא"י.

***כָּרוֹז**[1], ש"ז, מ"ר כְּרוֹזִים, — אדם שמכריז דברים להודיע בקהל, Ausrufer, Herold; crieur (public); public crier: נחונייא הופר שיחין גביני כ ר ו ז[2]) בן גבור על נעילת שערים (שקל' ה א). מצאו לו (להנדון בבי"ד) זכות פטרוהו ואם לאו יוצא ליסקל וכ ר ו ז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (סנה' ו א). אמר רבי אבא בר כהנא כ ר ו ז אחד עמד לי בדור המבול זה נח (מד"ר קהלת' ג). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי מה עשה הוציא כ ר ו ז במדינה ואמר כל עמה לקומפון מה עשה הביא הולדות ונתן לפניהם מנות והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכין אותן להורים למחר הוציא כ ר ו ז ואמר כל עמה לקומפון וכו' וסתם את החורים וכו' לומר שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד"ר ויקר' ו). כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כ ר ו ז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן (שם איכ', פתיח'). לעתיד לבא הקב"ה מוציא כ ר ו ז ומכריז ואומר כל מי שלא אכל בשר חזיר מימיו יבא ויטול שכרו (שם קהל', מה שה"ה). למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטין ובנו אותו והיו בני המדינה על פתח פלטין ומצעקין ואומרים יכנס המלך בפלטין מה עשה המלך נכנס בפישפש ושילח את ה כ ר ו ז ואמר להם אל תצעקו שכבר באתי לפלטין (פסיק' רבתי ה). מטרונית שאלה את ר' יוסי אמרת לו מה ראת למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כ ר ו ז ודרכו של כ ר ו ז להיות עומד במקום גבוה ומכריז (שם כג). וכיצד מכריזין הכ ר ו ז יוצא בבקר פעם אחת בשעת הכנסת פועלין ופעם אחת בערב בשעת הוצאת פועלין שדה פלונית שסימניה כך וכך ומיצריה כך וכך עומדת ליִמכר (טוח"מ קט א). — ומ"ל: אמר ריב"ל אוקוניא מהלכת לפני האדם והכ ר ו ז ו ת כורזין לפניו ומה הן אומרים תנו מקום לאיקונין של הקב"ה (מד"ר דבר' ד).

***כְּרוּז**, ש"ז, — הדבר שהכָּרוֹז מכריז, דבר שמודיעים בקהל על ידי כרוז וכדומה, Ausruf; proclamation: שמא יהא ולד בן קיימא ונמצא אתה מצריכה כ ר ו ז לכהונה (יבמ' לו.). יצא חרב בן הומרד לעולם והוציא כ ר ו ז בכל מלכותו כי מי שלא יבוא לדתו ימות בחרב וממונו לאוצרות המלך (שבט יהודה ד).

··כְּרוּזִיאֵל, — שֵׁם מלאך הממונה על התשובה: ומיד יצא כרוז מאת שר התשובה שהיא בינה של עולם התהו הנקרא כ ר ו ז י א ל כי הכרוז יוצא מאבא ואמא ליסר הבנים או לגזור גזירה (עמה"מ, קרית ארבע יא).

כְּרוּם[1], ש"ז, — א) שֵׁם עוף רב הצבעים שמשתנים ומתחלפים לאור השמש: כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככ ר ו ם וכו' עוף אחד יש בכרכי הים וכ ר ו ם שמו וכיון שהחמה זורחת (עליו) מתהפך לכמה גוונין (ברכ' ו). — ואמר המליץ: בכרכי הים עוף דעהו, כ ר ו ם שמו ובשחמה תנהר עליו יאור ויזהיר מראהו (מ' ריאטי, מקדש מעט ז). מבוזיך פניך יתחלף ככרום, ובתוך הקבר תולעים תרום (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר יה). — ב) *כְּרוּם הַפָּנִים, התחלפות גוני הפנים מפני בושת וכדומה: זה אבינו יעקב שנכנס ב כ ר ו ם פניו מתפחד בהכלמו אצל אביו (מד"ר בה"ב, אבכוג הכפר). — ג) עוף דמיוני, שבכל מקום שיעוף ירדו גשמים מרבים כמו מבול: וראיתי (בחזיון) היה אחת גדולה דמות לה כעוף נשף יעופף על הארץ מגוונים הרבה והיא עולת מים המלח ותחן על המבצר אשר מצד הנהר ואומר לזקן מה זאת אדוני ויאמר אלי היא אם התנינים הגדולים היושבת בכרכי הים וכ ר ו ם שמה הגורמת זלות לבני אדם והיה מקבל כח מקין כל בשר ובנסוע העוף הזאת נפתחו ארובות השמים ובאים גשמים על כל המקומות שהוא מעופף עליהם לולי הברית אשר נתן אלהים בינו

---

[1]) בארמ' כרוזא (דני' ג 7), וגם בערב' בפרט ההמונית משמש השם כארז a) במשמ' דרשן, ודעת רוב החכמים היא שזו מלה שאולה מיונית. אך יש מפקפקים וסוברים כי השרש הוא שמי. — [2]) פרש גאון: גביני כרוז איש שהיה ממונה במקדש להכריז לכהנים בתחלת היום בהשכמה (תשו' הגא', גנז"ב 345).

a) كارز

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. יש אומרים שהיא המלה היונית χρῶμα, במשמ' צבע, אך זה דחוק.

ובין כל בשר בהיותם חטאים בארץ יחזור העולם לתוהו (חית קנה, מראות בלמה מלכו).

***כְּרוּעַ**, ש"ז, —כמו *אברוע: ואחר זה ישתו שני זוזים משמן כרוע הוא קיקיון (קאהון ג יג ד ב).

כְּרוּתָה, —עי' כְּרֻתָּה.

***כרז**, ממנו *כָּרוֹז, *כְּרוּז, *כָּרַז, *הַכְרָזָה.

***כָּרַז**, —קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—הפע', *הִכְרִיז, — הודיע דבר לקהל בקריאה בקול, בתקיעת שופר וכדומה, ausrufen; crier, proclamer annonce: והמוצא שוה פרוטה חייב להכריז (ב"מ ד ז). הלוקח פירות מחבירו או ששלח לו חבירו פירות ומצא בהן מעות הרי אלו שלו אם היו צרורין נוטל ומכריז (שם ב ד). כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכיניו (שם ה-ו). שום היתומים שלשים יום ושום ההקדש ששים יום ומכריזין בבקר ובערב (ערכ' ו א). מצא בה מציאה אם רוב ע"א אינו צריך להכריז ואם רוב ישראל צריך להכריז מחצה למחצה צריך להכריז (מכשיר' ב ח). גבאי קופה ביו"ט לא היו גובין ומכריזין ביו"ט כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יו). בראשונה היו מכריזין עליה (על המציאה) שלשה רגלים ואחר רגל האחרון שבעת ימים ומשחרב ביהמ"ק התקינו שיהו מכריזין עליה שלשים יום (שם ב"מ ב יו). מצא באשפה חייב להכריז שדרך האשפה להיטלטל (ירוש' שם ב ח ג). כאן בדברים שמכריזין עליהן כאן בדברים שאין מכריזין עליהן ואלו הן דברים שאין מכריזין עליהן העבדים והמטלטלים והשטרות (כתוב' ק:). משחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו התקינו שיהו מכריזין (על המציאה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ב"מ כח:). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן (מד"ר דבר' א). מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי יבקש סם חיים (תנחומא מצורע ה). הכריז ר' אלעזר בן עזריה בארבע מאות שופרות כל המקבל כוס מהבלה אין לו מחילה לעולם (כלה רבתי א). שמע פרעה ועמד מכסאו וקרע את בגדיו וילבש שק ואפר והכריז בכל עמו שיצומו כל עמו שלשת ימים (פדר"א מג). — ובמשמ' אמר בדברים מפרשים, בקול גדול: הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הם של תהו הם (ברכ' סג.). — ובמליצה: אמר ריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). א"ר יוחנן שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס טוב (ברכ' נז.). שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח' קיג.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (סוט' ג.). מה עשה הקב"ה באותה שעה הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע בכל ב"ד וב"ד שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלו אותה לפניו מפני שנחתם עליו גזר דין (מד"ר דבר' יא). ולא עוד אלא כשמכריזין בשמים הקול קול יעקב השמים רועשים (פדר"א לג).

—קל, *כָּרַז, כּוֹרֵז, כורז, —כמו הכריז: שש מעלות היו לכסא של שלמה וכו' והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה כיון שהיה עולה מעלה הראשונה היה כורז לא תטה משפט מעלה השנייה היה כורז לא תכיר פנים שלישית היה כורז לא תקח שחד וכו' (מד"ר דבר' ה). אוקוניא מהלכת לפני האדם והכרוזות כורזין לפניו (שם ד). שיש מקומות שנוהגין שלא לכרוז לעולם מפני שיש בני אדם שלא ירצו לקנות אם יכריזו (טוחו"מ קע ו). וכשהמלאך כורז האדם בשלום וכו' ומניין שהמלאך כורז לפניו שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ (גדי הגוף לנתן פלקיירא).

***כרח**[1], ממנו כֹּרַח, *כָּרַח, *הֶכְרֵחַ, *הַכְרָחָה, *הֶכְרֵחִי, *הֶכְרֵחִיּוּת.

***כֹּרַח**[2], כורח, —מה שאינו נעים ולא רצוי לאדם, ומשמש בפרט עם המלה עַל, בְּעַל, עַל כָּרְחִי, עַל כָּרְחֲךָ, עַל כָּרְחוֹ, על כָּרְחָהּ, עַל כָּרְחֵנוּ, עַל כָּרְחֲכֶם, עַל כָּרְחָם, בְּעַל כָּרְחִי, בְּעַל כָּרְחֲךָ, בְּעַל כָּרְחוֹ וכו', במשמ' נגד רצוני, נגד רצונך וכו': ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (אבות ד כב). נמתקה המגילה ואמרה (הסוטה) איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחה (סוט' ג ג). בארבעה פרקים אלו משהיטין את הטבח בעל כרחו (חול' ה ד).

[1] בערב' כרה [a], במשמ' לא רצון, נתעב.

[2] עי' הערת להשרש.

[a] كره

ויסע משה את ישראל שהסיען בעל כרחן במקל שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך וכו' אמרו כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים נתנה דאש ונשובה מצרימה (מכי' בשלח ד א). אנשי סדום ועמורה היו כעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלו אותה בעל כרחם (שם דבר' לג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ובאחרונה אמר לא לקחתי וכו' אם יש עדים שלקח ומכר מוציאין ממנו בעל כורחו (תוספתא ב"מ ד כב). שכרו לעדור וגמר את שדהו אומר לו על כורחו בוא ונכש שתי גפנים (שם ז ו). המשיכה (את הבהמה) קרא לה ובאת אחריו נתחייב בה לשלם כשואל וכו' על כורחה היא מהלכת (ירוש' כתו' ח לה ג). האומר אין עולה מכפרת אי אפשי שתכפר לי אינה מכפרת לו על כרחו וכו' אי אפשי שיכפר לי (יוה"כ) מכפר הוא לו על כורחו (שם יומ' ח מה:). עבודה זרה שעבדה ישראל על כורחו אינה בטילה לעולם (שם ע"ז ה מה.). א"ר אמי מלמד שהשאילום (המצריים את ישראל) בעל כרחם[1] (בבלי ברכ' ט:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו אביי אמר מותרת (פסח' כה:). מה לגירושין שכן ישנן בעל כרחה (קדוש' מא.). אב מקבל גט לבתו קטנה בעל כורחה (גיט' כא.). ויאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא על כורחה שלא בטובתה (מד"ר בראש' נב). אם קלה היא (האומנות לזווג זוגים) בעיניך קשה היא לפני הקב"ה בקריעת ים סוף הקב"ה מה עושה להם מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן (שם סח). ויט אליה אל הדרך בעל כרחו שלא בטובתו (שם פה). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה (שם פו). ובזמן שאין (ישראל) עושין רצונו (של מקום) הוא רודה אותן כעבד מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על ברחכם (שם במות כד). אין דעתי משתוית עמכם אלא בעל כרחכם תהיו עמי (שם במד' ג). אמר (קרח) אם אני משיבו (למשה) יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל ברחי מוטב שלא אזקק לו (שם יח). והראני בני אדם שמאכילין אותן חול דק והיו מאבילים אותם בעל ברחם ושיניהם נשברות (מסכ' גיהנם ב). לא יחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש כגון הרחים וכו' ואם חבל מחזיר בעל כרחו (רמב"ם, מלוה ולוה ג ב). — ואמר הפיטן: נעם אהלי בעל כרחי שודד, רבתי עם איכה ישבה בדד (ר"א קליר, קינ', או בהלוך). וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל כרהם שלא בטובתם (יוצ' ז' פסח, חסדי יי'). העז יהיר ונאץ מול שלוחך, ונם מי יי' אשר שלהך, וזעם ועברה בו באף בשלחך, חזר בעל כרחו עשות משלחך (אחרון פסח, אימת נוראותיך).—ואמר המשורר: ואחזנו בציצת ראש זמן רע עדי הפר בעל כרחו בריתו, ובמהו יהי תומך באח לא תשונה לו לעולם אחותו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן). בטרם יום אהי עלי למשא ויום יכבד קצתי על קצתי, ואכנע בעל כרחי ויאכל עצמי עש ונלאו משאתי (ר"י הלוי, אדני נגדך). עזבתיה בעל כרחי ולילות בחורי מבני ימים מבורות (רמב"ע, תרשיש ה). בעל כרחו אנוש יולד לעמל, וכל יצר מחשבותיו און ועמל (הוא, נפשי אויתיך). ואני מבני שם והם מבני חם, ועל כן הם עבדי כל ימי נצחם, ברצונם או על כרחם (ר"י חריזי, תחכמ' לט).—ובלי כנוי: שולחה פרוכה בעל כרח מסתולל ותצאנה כל הנשים אחריה בתוף לחולל (בנימין בר זרח, בכה"ג, אתי מלבנון). — ואמר המשורר: חכמים חמדו הכמת אמריו ולמדו האמת מפיו פלילים, והודו לו המון רעיו ועדיו בעל כ̇רַח[1]) וכלהם פלילים (רמב"ע, תרשיש א רפו). ושרש האנוש עפר ואותו בעל כ̇רַח[2]) יהי מושך לשרשו (הוא, הגיאני זמן, כ"י בודל').—על כָּרְחֲךָ אתה אומר, אתה חייב לאמר כן גם אם אינך רוצה: אמר ר' יוסה על כורחך את א' מרחיצין את הקטן (ירוש' שבת ח יב.). ורב ששת אמר על כרחך הקישן הכתוב (נדה לז:), אתה אנוס להודות בזה.

*כָּרַח[3]),—קל לא נמצא.

—הפע', *הִכְרִיחַ,—הִכְרִיחַ את פלוני לעשות דבר, כפה אותו לעשות אעפ"י שזה היה לא לרצונו, zwingen, contraindre, forcer; to force: לפי שהיו (האומות) מונין לישראל ואומרים ויעבידו מצרים את בני ישראל אם בעשותן[4]) הן מכריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם (מד"ר בה"ב, גן נעול).—ובהשאלה, הִכְרִיחַ דבר מדבר, הוכיח בראיות ברורות מהדבר שעל כרחנו אנו צריכים להודות בזה: ואע"פ שפרשת ציצית הכריחו קריאתה

—[1]) ואמרו שם: איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים וא"ד בעל כרחם דישראל.—[1]) כך מנקד בשני כ"י.—[2]) כך מנק' בנקוד קדום.

[3]) עי' הערה לערך כ̇רח.—[4]) לא נתברר פרוש מלה זו.

מדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לא תחשוב שהיא מצוה בפני עצמה (מלמד התלמיד׳, ואתחנן). אלה הם דברי הרב להכריה קבלת חז״ל מפאת הכתובים (ר״י אברבנאל, כראב׳). והביא זאת ההקדמה כדי להכרית ממנה שמחלוף צדדי התנועה והמהירות והאיחור בגלגלים שהוא חלוף פעולותיהם יתבאר שהגלגלים הם מתחלפים (הנ״ל, במים חדשים א). ועוד הכריחו פירוש זה מדקדוקי הסוגיא וכתבו לענין פסק הלכה (מגיד משנה, שחיט׳ ז ג). כי אמתת ענייני העולם נודעת מפי רבוי בני אדם המעידים על אותו אמת יותר מהמכריחים דבריהם מצד שכלם והקירתם (הקד׳ ספ׳ התיקון). שהכרחנו בראיות ברורות במה שהקדמנו שיש בורא לעולם ממציא כל הנמצאות (מעשה טוביה, עולם העליון ג א). ולולא שאין לי פנאי ודעתי מטורפת עלי הייתי מכריח דברי אלה בראיות ברורות (שו״ת שמש צדקה א ד).

— הִפע׳, הֻכְרַח, הוכרח, מוכרח, — שהכריחו אותו, ובהשאלה, טענה מוכרחת, שעל ברחנו אנו צריכים לקבלה, שיש לה ראיות ברורות: וחשב הרלב״ג שאין הטענה הזו מוכרחת וכו׳ (ר״י אברבנאל, נח). — ודבר מוכרח: והנה ענין הירח אשר לא יראה מפני מניעות הוא מוכרח על מה שהוא עומד עליו מחלקי כדוריותו (ג״ע לר״א הקראי, קדוש החדש יא).

כָּרִי[1]), ש״ז, — גדוד הַכָּרִים, והם השלוחים המהירים שהיו למלך ישראל: ויקח את שרי המאיות לַכָּרִי [2]) ולרצים ויבא אתם אליו בית יי׳ ויכרת להם ברית (מ״ב יא ד). ויקח את שרי המאות ואת הַכָּרִי [2]) ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירידו את המלך מבית יי׳ (שם יט). — וגם ליחיד, כמו ב. כַּר: ומחשק שלחנוהו ביד כרי לארץ נוא, ולסובא נתנוהו להתרונן באגנו (ר״ש הנגיד, שמואל מח).

***כְּרִי**[3]), ש״ז, בכנ׳ כְּרְיוֹ, מ״ר כְּרְיִים, — כְּרִי של תבואה וכדומה, צבור של תבואה רחבה למטה וצרה למעלה, Getreidehaufe; tas; heap: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה אמר ר׳ יהודה מה קצבה בכרי אלא אם יש בה כדי נפילה (ב״מ ט ה). ובן כרי של תבואה או גל של צרורות (אהל׳ יח ז). לא נתן מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח (תוספתא פאה א ה). תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על העריסה (שם תרומ׳ ג יז). מצא תבואה ממורחת עשויה כרי אסורה משום גזל (שם מע״ר כ יז). הריני נזיר על מנת שיהא בכרי הזה מאה כור (שם נזיר ב ט). הפריש בכורים מכרי ממורח (ירוש׳ פאה א יו ג). העושה כרי מן הלקט ומן השכחה ומן הפיאה (שם כלא׳ ו ג:). היו לפניו שתי סאין וכרי אחד ואמר אחת מן הסאות הללו עשויה תרומה על הכרי הזה (שם תרומ׳ ג מב:). היה יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום (שם שבת ז י:). עשה כרי והשתחוה לו ומירחו ואח״כ אכלו (שם פסח׳ ב כט.). עד שלא נתמרח הכרי לא נתחייב כריו תרומה ביקש לעשות כל כריו תרומה אינו עושה (שם פאה א טו.). הבורר צרורות מתוך כיריו של חבירו (שם כלא׳ ב כז ג). במתכוין לפטור את כיריו (שם תרומ׳ ד מב ד). הממרח כריו של חבירו שלא מדעתו (שם מע״ש ה נג.). תרם את כירייו ואמר לא יהא תרומה אלא למחר (שם גיט׳ ז מח ג). היו לפניו שני כריים אחד הפריש ממנו מקצת תרומות ומעשרות ואחד הפריש ממנו תרומ׳ ומעשרות מהו שיתרום מזה על זה (שם תרומ׳ ב מא:). היו לפניו שני כריים וסאה אחת ואמר הרי זה תרומה על אחד מן הכריים הללו (שם ג מב:). אילו שני כריים ותרם מאחד מהן על חבירו שמא לא פטר חבירו (שם בק׳ ג מז ג). התחיל למוד (את הגרן) אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה (בבלי ב״מ מב.). לא הפריש מן העומרין יפריש מן הכרי (סנה׳ פח.). שיבולת שמרחה בכרי ושתלה (מנח׳ ע.). עכו״ם שהפריש תרומה מכריו בודקין אותו (ערכ׳ ו.). באו לגורן ויצא בעה״ב לזורתה הלך לו המוץ ברוח נטל את התבן והשליכו על הארץ ונטל את הקש ושרפו נטל את החטים ועשה אותן כרי (מד״ר כראב׳ פג). מעשה באחד ששבת ולא הכניס כרי של חטים לתוך ביתו ועלה לרגל וכשבא מצא אריות מקיפין לחטים (שם בה״ב, מה יפו). מי יכול למנות מצות שישראל עושים זורע וכו׳ העמיד הכרי נותן תרומה וכו׳ לפיכך הם מתרבים בארץ (פסיק׳ רבתי יא). — ואמר הפיטן: כרם לא כלאים פן יקד אש כריו, יעבוד עציץ נקוב והוסיף נאסר במריו (אזהר׳ ר״א הזקן, אמת יהגה). — וכְּרִי של דינרים וכדומה: אמר להן (יעקב לבניו) כרי של דינרין נתתי לעשו (מד״ר שמות לא).

---

[1]) עי׳ ב. כַּר הערה שם. — [2]) רוב הקדמונ׳ פרשוה כמו המלה שלחו כר לפי פרושם, במשמ׳ נגידי מלחמה, ואמרו כי כרי הוא במקום כרים, או שהוא שם הקבוץ. והחדשים אמרו שהוא שם אמה, ור״ל כרי בני האומה ההיא Karer, כמו השם כְּרֵתִי. אך אין דבר מכריח לקבל פרוש זה, ולכן נוכל לסמך על דעת קדמונינו, עפ״י משמעת המלה שלחו כר שנתבארה בערך ב. כַּר.

[3]) לא נתברר מקורו.

***כְּרִיבָה**, ש"נ,—בה"פ מן כָּרַב: שחורשין את השדה פעם אחרת בימות הגשמים לבד מכריבה ראשונה שכורבין בימות החמה חורשין אותה בימות הגשמים וכו׳ שבכריבה ראשונה יש מלאכה לפועל אחד לחרוש בימות החמה כל היום כולו וכו׳ בין כריבות הללו (יש) פעולה ליום (ר"ת ב"ב יב.).

***כְּרִיזָה**, ש"נ,—בה"פ מן *כָּרַז: כי בעבור הנפלאות אשר עשה הארון נתפרסם בכריזה מופלאת שם ה׳ צבאות בין בארץ פלשתים ובין בקרב ישראל (ר"י אברבנאל, ש"ב ו), ר"ל בפרסום.

***כְּרִיָּה**, כרייה, ש"נ, — בה"פ מן ב.כָּרָה: נפל לפניו מקול הכריה חייב לאחריו מקול הכריה פטור (ב"ק ה ו). שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה באה לו (גמ׳ שם מט:). אם על פתיחה חייב על כרייה לא כל שכן (שם נא.).—וכמו נקרה: נקרת הצור כריית הצור (רב"י שמות לג כב). — ובהשאלה, *כְּרִיַּת האזן: כי לא תועיל פתיחת העין כאשר יהיה הלב עור ולא יעוז כריית האזן ולא יועיל גודל הגוף וארכו כאשר יהיה הלב רק משכל (רבב"ג, מבח׳ הפנינ׳, דלק יבריה).

***כְּרִיךְ**[1], ש"ז, מ"ר כְּרִיכִים,—כעין ירוקה שעולה על פני מים עומדים וכדומה, Mooss; mousie; mass: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה היא עושה כריכין[2]) כך כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים (מד"ר ויקר׳ יה).

***כְּרִיכָה**, ש"נ, מ"ר כְּרִיכוֹת,—א) שבלים אגודות יחד בין במחבר לקרקע בין שנקצרו, klein. Getreide-bund; petite gerbe; small sheaf: אם אמרת בעומר אחד שהוא כגדיש תאמר בשני עמרים שהן ככריכות (פאה ו ו). כיצד היו עושים (בקצירת העמר) שלוחי בית דין יוצאים מערב יום טוב ועושים אותו כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור (מנח׳ י ג). לא יעשה אותן (את השבלים) כריכות אבל מניחים צבתים (שם ט). (מצא) כריכות ברשות היחיד (ב"מ ב ב). אגד את הכריכה בין לפנים מכשיעור בין יותר מכשיעור (תוספתא עוקצ׳ א ב). (מצא) כריכות ברה"ר הרי אלו שלו ברה"י נוטל ומכריז והאלומות בין ברה"ר ובין ברה"י נוטל ומכריז (ב"מ כב:). — ובכלל אגדה כרוכה היטב: מצאן (את התפלין) צבתים או כריכות[1]) מחשיך עליהן ומביאן (ערוב׳ י א). שהפקידו לו (ממון) בב׳ כריכות (ב"מ לז.).—ב) בה"פ מהפעל כָּרַךְ: מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות (תנחומא ויחי ד).—ג) כְּרִיכָה של ספרים, מגלות אגודות יחד: וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יחלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (ב"ב יג:).—ונהגו לקרא כך מלאכת חבור דפי הספר יחד, Buchbinden; réliure; book binding, — וקבוץ כל הדברים שמתקינים לכריכת הספר, הלוחות והגב וכו׳.

***כְּרִיעָה**, ש"נ, מ"ר כְּרִיעוֹת,—בה"פ מן כָּרַע: לא היתה (ההשתחואה במקדש) שחייה אלא כריעה ופשיטה בלבד (תוספתא שקל׳ ב יז). לך כריעה לך כפיפה לך השתחויה לך בריכה (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). אי זו כריעה ואי זו בריכה ר"ה רבא הראה בריכה לפני רבי ונפסח ונתרפא ר׳ לוי בר סיסי הראה כריעה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא (שם שם ג). קידה על אפים וכו׳ כריעה על ברכים וכו׳ השתחואה זו פשוט ידים ורגלים (בבלי שם לד:). כשהיה (ר"ע) מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות (שם לא.).— ואמר הפיטן: מתודה אני לפניך וכו׳ בקידה בבריכה בכריעה בהשתחויה (ר"נ הבבלי, וידוי ליוה"כ). גועים בתפלה ומתפרקים בכריעה, דופקים שעריך ואומרים ה׳ שמעה (סגית׳ מנח׳ יוה"כ, אמוגים).—ומצוי בסהמ"א.

***כְּרֵישׁ**[2]), ש"ז, מ"ר כְּרֵישִׁים,—מין ירק נאכל, קצת דומה לבצל, Lauch; poireau; leek (Allium Porum): עולשין ועולשי שדה כרישין וכרישי שדה (כלא׳ א ב). עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה העולשין

---

[1]) לא נתברר בודאות מקור שם זה ומשמעתו, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) מהענין ומהמשל לילדים מצורעים נראה כי הכונה בשם זה מה שמתהוה על פני המים במקום שהם עומדים כעין ירוקה וחזזית, ובמשמ׳ זו פרשו יסטרוב. ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות במשמ׳ זו, מ"מ אפשר למצא לו קצת דמיון בערב׳ השם כרג׳ a), שמשמש במשמ׳ הנקודים שמתהוה על הלחם, ובלשון ההמונ׳ גם במשמ׳ מים שנקוו ועומדים במקום אחד.

a) كرج

---

[1]) ושאלו בגמ׳ שם (דף לז.): מאי צבתים ומאי כריכות אמר ר"י אמר רב חן הן צבתים הן הן כריכות צבתים זווי זווי כריכות דכריכן טובא.

[2]) בערבית כ׳ראת׳ a).

a) كرث

והכרישין והרגילה ונץ החלב (כבי׳ ז א). את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרישין ונץ החלב (שם ח ג). מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלים ואת החרדל מן הדבורים (ב״ב כ י). ושאר כל ירקות השדה וכו׳ חוץ מכרישי שדה והרגילה ונץ החלב (עוק׳ ג ב). (הנודר) מן הכרישין מקום שקוראין לקפליטות כרישין אסור מן הקפליטות (תוספתא נדר׳ ג ו). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). שום ירק כרישין חצי ירק (ערוב׳ נו.).

***כְּרֵישָׁה**, ש״נ, —קלח אחד של כרישין: זבל והול הדק וכו׳ כדי לזבל כרישה (שבת ח ה). הממחק את הכרישה והסוחט שערו בכסותו (מכשיר׳ א ה). המחיק את הגג ואת הכרישה אעפ״י שהמים יורדין מצד העליון לתחתון (תוספתא שם א ה). כמה יתרוש ויהא חייב ר׳ מתתיה אמר כדי ליטע כרישה (ירוש׳ שבת ז ט ד).

***כְּרִית**, —פת הַכְּרִית, פרת הכרית, עי׳ פות, פרת.

***כְּרִיתָה**, ש״נ, מ״ר כְּרִיתוֹת, —א) שה״פ מן כרת: כנגד שלש כריתות שכרת הקב״ה עם ישראל (מכי׳ משפט׳ כ). —ב) כמו השם כָּרֵת: כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם (מכות ג יה). שלשים ושש כריתות בתורה הבא על האם ועל אשת האב וכו׳ (כרית׳ א א). חמורות כריתות ומיתות בית דין (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). א״ר יוסי בר״ח שלש כריתות בעכו״ם למה אחת לבדרכה ואחת לשלא כדרכה ואחת למולך (בבלי סנה׳ סד:). —ג) ״במלאכת הרפואה, כריתת הבורה וכדומה: בכריתת החבורה וזולתה אם יצטרך לגלותה וכו׳ אמנם סכיני הכריתה החדים משתי פיות (קאנון ד ד א ז). היה נער (אחד) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן הכריתה ולקח מן הטריאק ועשה ממנו תחבושת והניח עליו (פרקי משה כד). ואם לא (יתרפא) יכ־ות אותו הרופא הבקי במלאכת רפואת העין ותהיה הכריתה בארך ולא ברחב (גדי הגוף לנתן פלקיירא, כ״י בריט״מ). —״כריתות דרכים, עי׳ ד.כֶּרֶת. —כְּרִיתַת האותיות, כמו ״חִתּוּךְ האותיות, הוצאתן בבלי הדבור: כי הדבור הוא הקול הנחדש על אופן בראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות הכריתה המוסגלה (יפופה בן יהודה הקרחי, העריות).

כְּרִיתוּת, כְּרִיתֻת, ש״נ, מ״ר כנ׳ כְּרִיתֻתֶיהָ, —א) ספר כְּרִיתֻת, כתב שהבעל נותן לאשתו כשהוא מגרשה, גט, Ehescheidung ; divorce : כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כְּרִיתֻת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר׳ כד א). כה אמר יי׳ אי זה ספר כְּרִיתוּת אמכם אשר שלחתיה (ישע׳ נ א). וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כְּרִיתֻתֶיהָ אליה (ירמ׳ ג ח). — ובתלמ׳: הרי שהלכה זו ונישאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים לא נמצא זה עוקר דבר מן התורה הא למדת שאין זה כריתות (גיט׳ פג.). — ובמליצה, ״נתן ספר כריתות לחכמה וכדומה, עזב אותה, ואמר המשורר: והיית בעונות עזאזל ודמית קאת מדבר וכוסו, כתוב ספר כריתות לתבונה והתיר לזלאות הבין וקרסו (רשב״ג, כתר מהתלי). ספרי כריתות כתבי אל גיל לקחי כלי תנות מקום נבל (רמב״ע, דיואן כג, כ״י בודל׳). תבל כאשת פתיות הבל הדדה והודה, תמתיק אמרים ואבן תחת לשונה מצודה, סבל עצתה אחי בין תמיר בקלון כבודה, חושה ותן לצמיתות ספר כריתות בידה (שם מא). מאם הנדבה ומאן לבוא בסודה, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). — ב) ״במלאכת הרפואה, נתוח וחתוך במקום לקוי לרפואה, Chirurgie : מלאכת הכריתות זהו צירורגיאה היא בשני ענינים בבשר ובעצם בבשר כמו חתוך ותפירה וכוייה וכו׳ כמו דבוק השבר והשבת ההקעה (בטיבבנ׳, רבימ׳ כ״י המבורג). מגמתי לסדר שאר החליים הבאים מפנים או מחוץ מן החלק הראוי לעיון רופא הכריתות (ספ׳ כריתות ב, כ״י ותיקן). שאלת ממני זה ימים רבים אוהבי הנכבד אשר באומר קצר ופתות אכתוב לך ברפואת הכריתות מקובץ לכלל וכו׳ א״כ נאמר שהכריתות היא החלק האחרון מן הרפואה כי חלקי הרפואה הם שלשה שבאמצעותם יוכל הרופא מסבת החולי לעזור הראשון הנהגת השמירה הב׳ הנהגת המשקיות הג׳ הכריתות השמירה הוא הראשון המובחר וכו׳ השני הוא השקאה ומזה אמר גלינוס שאם נוכל להסיר החולי בהשקאה לא נרוץ אל הכריתות א״כ תהיה ההנהגה השלישית היא הכריתות כמדובר שמטוב פעולתה תוסר עלת החולי שלא יוכלו להסיר שנים הראשונים (ר׳ הגל, תרג׳ ספ׳ הכרית׳, תגמ׳ הנפ׳ מג.).

כרך, ממנו תַּכְרִיךְ, *כְּרִיכָה, *כֶּרֶךְ, *כָּרֵךְ.

***כֶּרֶךְ**[1], ש״ז, מ״ר כְּרָכִים, —א) דברים צרורים ואגודים בצרור אחד, bundle ; paquet ; Bündel : השוכר

---

[1] רק בעברית וארמית.

את הפועל לעשות עמו חצי היום באיסור וחצי היום בהיתר ונתן כולן בכרך אחד כולן אסורות אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן ראשונות אסורות ושניות מותרות (תוספתא ע"ז ז י). נתנן כולן בכרך נוטל דמיהם בכרך אלו שרוצה מוכר לשום חולין ואלו שרוצה מוכר לשום מע"ש (שם מע"ש ד יא). שהפקידו לו (מעות) בכרך אחד (ב"מ לו.). לאה הפקידה כרך א' אצל ישמעאלית אחת שפחתה וכשנפטרה לאה לקח לוי הכרך מיד השפחה ונתנו לשמעון אבי שאול ולא עיין מה היה בו וכו' ושאלו לשאול היאך בא השטר לידו או מתי והשיב כי מן הכרך הנפקד שנתן לוי לשמעון לקחו (טור חו"מ רמג, בשם הרא"ש).. — ב) *כֶּרֶךְ של מגלה, ספר וכדומה, דפים כתובים כרוכים יחד וע"ז, Bücherrolle; rôle (d'un livre); roll (of a book): כרך אחד של ארבע פרשיות וכו' כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד (מכי' בא יז). מצא ספרים קורא בהן אחד לשלשים יום וכו' ולא יקראו שלשה בכרך אחד ולא יפתח בספר יותר משלשה דפין (תוספתא ב"מ ב כא). וכתבי הקודש אע"פ ששניהם רוצים לא יחלוקו אמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשתי כריכות חולקין (ב"ב יג:). מרדכי ואסתר כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו מקבלים אתם עליכם להיות עושים את שני הימים האלה שלחו ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה ואמרו להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא כתובה בין הכרכים (מד"ר רות, והגה בועז). — ובכלל ־ספר שלם אחד, Band; volume: והנה נראה לי שיאות לצרף עם כרך חבורי זה שהברתי עוד ג' ענינים (ר' הלל, הוספ' לתגמ' הגפ'). — וכמו"כ ־כל אחד ואחד מחלקי ספר עשוי בבריכה לבדו: ספר דינו של בן ציון היה הולך ועב וכו' דף על דף נוסף ויהי לכרך גדול (יל"ג, ספור בגיסס כאתד). — ג) *עצם פעולת הכריכה: חוט של כרך (שכורך על הציצית) עולה לה מן המניין (מנח' לט.). למלך שהיה לו פרדס מסרו לארים והיה בו שני אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד (מד"ר בראש' סא). — ובסהמ"א: והאבנט שחוגר במתניו ארכו שתים ושלשים אמה ומקיפו ומחזירו על גופו כרך על כרך (החינוך, תצוה לט). כורכין הרצועות לבנות של המנעל סביב למנעל ה' כרכים סביב השוק ואויר גדול יש בין כרך לכרך ומיהו אין קפידא בכרכים אם הם זה על זה (הגה' מרדכי, יבמ', סוף פר' החולץ). — ד) *שתה כוסות בְּכֶרֶךְ אחד, שתה אותן בבת אחת, בלי הפסקה בין כוס לכוס: מהו לשתותן (את ארבע הכוסות) בכרך אחד וכו' שתיין בכרך אחד יצא (ירוש' פסח' י לז ג)

*כָּרַךְ[1], פ"י, — כָּרַךְ דבר על דבר, שם דבר ארוך על דבר הרבה פעמים זה על גב זה, wickeln, umbinden; enrouler; twine around: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן (שבי' ב ד). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך אבל מכנים חבלים לתוך ידו וימשוך ובלבד שלא יכרוך (שבת ה ג). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה (שם ח ב). ואין עושין לה חלוק בתחילה אבל כורך עליה סמרטוט וכו' כורך על אצבעו ומביא (שם יט ב). מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה (ר"ה ב ג). ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה' ז ב). כרכן (את עץ הארז והאזוב) בשירי הלשון והשליך לתוך שרפתה (פרה ג יא). עור שכורך בו את הקמיע (תוספתא כלי' ב"מ א יב). כורכין תורה במטפחות תורה וחומש במטפחות חומשין (שם מגי' ד ב). וכיון שגרמו עונות היו כורכים כל אחד ואחד בספרו ושורפין אותו (ירוש' תעני' ד סט.). וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה וכורכין בשיער וטולין במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין (שם מגי' א עא ד). היו כורכין אותו (את השמיר) מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין (שם סוט' ט כד:). שצבען בשמן וכרכן במשיחה (בבלי שבת ג.). הרי שהיה שם כתוב על בשרו וכו' כורך עליו גמי וטובל (יומ' ח.). הביאוהו (את ר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע"ז יח.). תכלת שכרך רובה כשרה ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת וכו' רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש (מנח' לט.). כשעלה לביתו נתן עליה ספוג יבש וכרך עליה גמי מבחוץ (מד"ר ויקר' טו). עמד בחצי הלילה פרש טליתו ונטל את הכלים וכרכן בטליתו וביקש לירד ונפל ונשברה מפרקתו (כלה רבתי ט). — כָּרַךְ דבר, כְּרָכוֹ בזרועותיו, חבקו: כשהלך ניקנור להביא דלתות (המקדש) מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים ועדין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה (יומ' לח.). — וכָרַךְ דברים יחד: הלל הזקן היה כורך שלשתן (פסח מצה ומרור) באחת

[1]) עי' הערה להשרש.

וכו׳ ר״י כורך מצה ומרור (ירוש׳ חלה א נז:). יהא כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן (פסח׳ קיה.).—ופעו׳ כָּרוּךְ: אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (ברכ׳ ה א). איזה הוא תכריך של שטרות כל שחוט או משיחה או דבר אחר כרוך עליו מבחוץ (תוספתא ב״מ א יד). אם היה (ספר התורה) כרוך במפה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). הרי (התורה) כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד (קדוש׳ סו.). בפנים ברוכות אני מהלך (מד״ר ברא׳ עח).—שני דברים כְּרוּכִים יחד, מחברים זה בזה: רשב״י אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו (ספרי דבר׳ מ). נכנס פנחס ומצא אותם שקבעם הקב״ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה (מד״ר ויקר׳ לג). שתי אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד (שם ברא׳ כא). — ואמר החכם: התורה והבדידות בצימצום החיים יצאו כרוכין זה בזה בלי ספק (רב״ע פלקיירא, אגרת הויכוח טו).—קרנים כְּרוּכוֹת, שיש להן כעין קלפה חיצונה וזכרות התקועה בו: אם היו קרניו כרוכות[1]) בקרני השור (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ א י). —"ספר כָּרוּךְ, עשוי בכריכה: והפקיד ראובן אצל שמעון ספר חומש כרוך (שו״ת הרי״ף ריז).—ובהשאלה, הוא כָּרוּךְ אחריו, דבק בו, נמשך אחריו תמיד: מי שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו (חול׳ עח:). ראה חזיר שכרוך אחר רחל (בכור׳ כד.). כהן מיוחס שיצא הוא ואשתו שידענו שהיא כשירה למדינה אחרת ובא הוא והיא ובנים כרוכין אחריהן (רמב״ם, אסורי ביאה כ ו).—ובדברים מפשטים: אל תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה (רב״י יבע׳ ל כ).—ובהשאלה, *כָּרַךְ קריאת פסוק וכדומה, קראהו בלי הפסקה במקום הראוי, ohne Pause lesen; lire sans pause; read without proper pauses: ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו׳ מרכיבין דקלים כל היום וכורכין[2]) את שמע וכו׳ (פסח׳ ד ח).

[1]) בגמ׳ בתוך סגנון ארמי: והרי עז דיש לו קרנים וטלפים וחלבו אסור כרוכות בעינן והרי שור דכרוכות וחלבו אסור (חול׳ נט:).—[2]) ושאלו בגמ׳ (שם נו.): היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. ע״כ. ונחלקו המפרשים בין מה לא היו מפסיקין, עכ״פ אין ספק בעצם משמ׳ הפעל כרך בענין זה.

—נפע׳, *נִכְרַךְ, עתי׳ יִכָּרֵךְ,—שכרכו אותו: אמר ר׳ יונתן יכרך המת בסדינו (ירוש׳ תרומ׳ ח מו:). שמא תכרך נימה אחת על בשרו (בבלי יומ׳ סט.). ולא נתפרין (יריעות ספר תורה) בגידן ולא נכרכין בשערן (סופרים א א).—ובהשאלה, "נִכְרַךְ אחר פלוני, היה כָּרוּךְ אחריו: שמא בניו מן האחרת הם ונכרכו אחר זו המיוחסת (רמב״ם, אסורי ביאה כ ז).—"תנועות נִכְרָכוֹת, מדבקות: וזה כי לא יתכן שיהיה מהתנועות הנכרכות זמן מדובק נצחי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו א יא).

—הפע׳, *הִכְרִיךְ,—כמו הקל: המכריך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו ואומר תנו לסומא למוכה שחין זה סוף שהוא אומר לאמתו (אדר״נ ג).

*כְּרַךְ[1]), ש״ז, מ״ר כְּרַכִּים, כְּרַכֵּי[2]), כְּרָכִים, כְּרָכֵי[3]),—עיר גדולה, grosse Stadt; grande ville; great toun: כיון שהגיע לכרכין ראה בני אדם שהם מקדימין אותו מבל כרך וכרך (מגי׳ תענ׳ יא). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו (ברכ׳ ט ה). כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון (מגי׳ א א). בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר (שם ב ג). בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים (שקל׳ א א). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל ושניה לשום כרכים המוקפין לה והשלישית לשום בבל (שם ג ד). אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר (כתוב׳ יג י). (אמר שהוא) בן עיר ונמצא בן כרך בן כרך ונמצא בן עיר (קדוש׳ ב ג). עד מתי מותר להחזיר (המטבע החסרה) בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים עד ערבי שבתות (ב״מ ד ו). המשכיר בית להבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח בימות החמה שלשים יום ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש ובחנויות אחד עיירות ואחד כרכים שנים עשר חדש (שם ח ו). ומפני מה לא נדבר עמו (אלהים עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (מכי׳ בא, פתיח׳). ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה

[1]) בארמ׳ וסור׳ כרכא. לפי דעת פלישר (הערי לגוי) מקורו ביונית χάραξ, מחנה מבוצר בקורות וכדומה. ויש סוברים שזו מלה שמית. ואולי באשור׳ כִּרְחִ, מבצר, עיר בצורה.—[2]) כך קריאת האשכנזים, לפי הארמ׳ כְּרַכֵּי: אם בפצחין אם בכְרַכִּין (ת״א, במד׳ יג יט), ועוד.—[3]) קריאת הספרדים, וכן במשנ׳ מנקד׳ דפוס מנטובא וליבורנו.

ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי וביום שהעמיד ירבעם ב׳ עגלים עמד רמולו ורומולו ובנו שני כרכין ברומי (ספרי דבר׳ נב). ערים ולא טירים ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (שם קפ). חל להיות ערב שבת כרכין המוקפין חומה מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות קורין בו ביום א״ר יוסי אומר אני שלא יקדמו בני כרכין לבני עיירות אלא קורין עמהן בארבע עשר (תוספתא מגי׳ א ב). יריד שבאותו הכרך אין הולכין לאותו הכרך ולא לעיירות הסמוכות לו מפני שהוא כנראה הולך ליריד (שם ע״ז א ה). המניח יינו בספינה ונכנס לכרך אעפ״י ששהה לזמן מרובה (שם ז יג). אין בונין אותן (את ערי המקלט) לא כרכים גדולים ולא טירים קטנים (שם מכות ג ח). בנות כרכין (הסימן) התחתון בא תחלה מפני המרחצאות בנות כפרים העליון בא תחלה מפני שטוחנות ברחיים (שם נדה ו ט). כגון בית ירח וצינברי שהן מגדלות כינרים וחרב הכרך ונעשה של גוים (ירוש׳ מגי׳ א ע.). חולו של מועד הרי הוא אסור בעשיית מלאכה והן מספקין מזון לאחיהם שבכרכים (שם:). בן עיר מהו שיוציא בן כרך ידי חובתו (שם ב עג:). הדירה שלא תרחצי במרחץ בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות שלא תנעלי מנעל בכפרים ג׳ חדשים ובכרכים מעת לעת (שם כתוב׳ ז לא:). כל הצלמים אסורין וכו׳ מפני שהן נעבדין בכרך גדול שברומי פעמים בשבוע (שם ע״ז ג מב:). מאימתי חמץ כותים מותר לאחר הפסח של בעלי בתים שלש שבתות של אפייה ושל נחתומין בכרכים אחר ג׳ ימים בכפרים אחר שלשה תנורים (שם ה מה.). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור (בבלי ברכ׳ נג.). בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום וכו׳ בקש לצאת אומר יה״ם יי׳ אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום (שם ס.). אסכטיאות של כרכין מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ.). מותר לאדם לומר להבירו לכרך פלוני אני הולך למחר (שם קנ:). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות ושבועת שוא (ערוב׳ כא:). א״ר יוחנן שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח׳ קיג.). שלש מאות וששים וחמשה שווקין בכרך גדול (שם קיח:). אמר ריב״ל כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך (מגי׳ ג:). כרך שחרב ולבסוף ישב נידון ככרך (שם). שישיבת כרכים קשה (כתוב׳ קי:). הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו וכו׳ תיקנתם גשרים ליטול מהם מכס כרכים לעשות בהם אנגריא (ע״ז ב:). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חול׳ ז.). שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה לו כרך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי ארץ ישראל (שם ס:). בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים ג׳ שנים בכרך והוא קושר לו אהבה (מד״ר בראש׳ נד). בשוקים וברחובות בכרכים ובמדינות (שם שה״ש, מלאוני). אלו כרכי אומות העולם שכפרו בהקב״ה (שם, לכה דודי). — כְּרַכֵּי הַיָּם, הערים הגדולות שבמדינות הים, ממערב לים התיכון וכדומה: שמע שיש זונה בכרכי הים והיתה נוטלת ד׳ מאות זהובים בשכרה (ספרי במד׳ קטו). והלא בכרכי הים מורישין לולביהן לבניהן (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ג). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (בבלי ברכ׳ ו:). עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו (שבת כא.). עץ אחד יש בכרכי הים וחגון שמו (שם נד:). אמר רבי כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה (ר״ה כו.). כשהלכתי לכרכי הים מצאתי גר אחד שנשא אשת אחיו מאמו (יבמ׳ נח.). רבי נתן אומר פעם אחת הלכתי לכרכי הים באתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת וכו׳ (חול׳ מז:). שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה (מד״ר בראש׳ לא). א״ר הנינא נאמר בכרכי הים מה שלא נאמר בדור המבול (שם שה״ב, מבכני). שכן קורין בכרכי הים לכלה בנאיתה (אדר״נ ז).

כַּרְכֹּב[1], ש״ז, בכנ׳ כַּרְכֻּבּוֹ, — א) בליטה פחות או יתר רחבה עשויה בקיר של בנין, Einfassung, Gesims, moulure: ונתתה אתה (את המכבר) תחת כַּרְכֹּב[2])

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ העקרית בודאות ודיוק. ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כבר בימי התלמוד היו מפקפקים בדיוק משמ׳ מלה זו ושאלו בגמ׳ (זבח׳ סב.) איזהו כרכוב רבי אומר זה כיור ר׳ יוסי ברבי יהודה אומר זה הסובב וכו׳ ת״ר איזהו כרכוב בין קרן לקרן מקום הילוך רגלי הכהנים אמה אמו הכהנים בין קרן לקרן הוו אולי אלא אימא ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה והכתיב תחת כרכובו מלמטה עד חציו אמר רב נחמן בר יצחק תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא נישתרקו. ע״כ. ונראה כי לא היתה בידם קבלה ודאית בענין זה. ת״א תרגם סובבו. ריב״ג אמר וז״ל: כרכב המזבח תחת כרכבו שרג׳ב יעני שטחה ור׳לב אנ אלמזבח כאנ ינתא׳ מנה שטח משי עליה

המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח (שמות כז ה). ויעש למזבח מכבר מעשה רשת נחשת תחת כַּרְכֻּבּוֹ מלמטה עד חציו (שם לח ד).—ואמר הפיטן: צמצם שכנו מרכבי, יום חנוך כרכובי, צפיתי פה עכובי, על משכבי (יוצ׳ א׳ פסח, אור ישע).—ב) בהשאלה, אֶגֶד עב סביב אבר שבור וכדו׳: ואמנם הנהגת הקעת הפחד למטה הוא שימתח הרגל ואחר יחזירהו ויקשרהו אחרי שיניעהו ימין ושמאל עד שיתנפח בו מה שירד אליו ויוקח חגורה או חבל ויושם ברכב לרגל ויקושר על השוק (קאנון ד ה א כו).

***כִּרְכֵּב**[1], פ״י,—כִּרְכֵּב כלי, תקן צורתו במלאכת ענול, drechseln; tourner; to turn (on a lathe etc.): ואלו הן גולמי כלי מתכות שהן טהורין כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב[2] לשבץ ולהקיש בקורנוס (תוספתא כלים ב״מ ב י).

כרכוב,—עי׳ כרכֹב.

***כרכום**,— עי׳ *כרכֹם.

***כִּרְכּוּר**, ש״ז,—שה״פ מן כִּרְכֵּר: כמה כירכורים כרכר (הקב״ה) בשביל להשיח עמה (עם שרה) ויאמר לא כי צחקת (מד״ר בראשי׳ כ, מה, מח).—ובסה״מ״א: ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה דברים ר״ל מרוצה רכיבה האבקות פוזז כרכור (נופת צופים ב יח).—ובהשאלה, כִּרְכּוּרֵי דברים: אם יש ביניהם איזה כרכורי ועִרעוּרי דברים (פלא יועץ, ערך תמיו).

***כָּרְכְּיָה**[3], כרוכיה, כורכיאה, מ״ר כָּרְכְּיוֹת, כורכיאות,— שם נרדף לעגור: דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן וכו׳ והעורב הקוסם והכרוכיה השומרת (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב ז). ואמנם הכרוכית השומרת היא זאת העומדת בשדה ארוך הצואר והרגלים קצר הזנב רב הכנפים (שם). כל טורף עם נטרף זאב עם טלה ונמר עם גרי פרה ודוב נשרים עם תורים כרוכיה ועזניה יונה ובת היענה אין ביניהם לא שטן ולא פגע־רע (שם א כ). ובעוד שהם כזה במקצת החבורות באה עליהם כרכיה והיא תצעק וכו׳ והיתה הכרכיה מבקשת דמו (מוסרי הפלוסופ׳ א ג). והוא מביט ימין ושמאל מבקש עוזר ורואה ולא מצא עוזר ונשא עיניו אל השמים וראה כרכיות תעופינה באויר (שם). (מי) שעיניו מרוטות שרואה מאחד שנים אני רואה במקום פלוני שני כרוכיות (גראני״ק) והפקח ידע כי הגמל הוא שראה שרואה מאחד שנים ובחלישות ראותו נדמה לו כי הוא כורכיאה (גראני״ק) ובעבור עוות ראותו נדמה לו שהם שנים (כוזרי ד ג). הגיעו אלי כתבים מן האלוף התורני מהר״ר אפרים וכו׳ והנו צועק ככרוכיא עבור קליעת או אריגת שערותיו כמשא ככד הכבידו על ראשו (מעשה טוביה, בית הדש א ח).

***כַּרְכֹּם**, כרכום, ש״ז,—צמח טוב הריח מצבע דומה לגון תפוחי זהב, ומפרישצבע, Safran; -ron (crocus): נרד וְכַרְכֹּם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה (שה״ש ד יד).—ובתו״מ: הכינרים והכרכום והסיאה (תוספתא כלא׳ ג יב). ר״ש אומר משום ר״א כרכום אינו ניקח בכסף מעשר לפי שאין בו טעם אלא מראה (שם מע״ש א יד). מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד). שהחזירה (את חלקת השדה) לבעליה והיתה הביבה עליו כשדה מליאה כרכום (שם סנה׳ ב כ ג). ונפנין לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום (ב״ק פא.).— ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת במי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר״ש הנגיד, בלח יונה).—ומ״ר כַּרְכֻּמִּים: ובשעה שהוא משתקע אפילו בשדה שהיא מליאה כורכמין (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ד). עולא היה רוצה לקללן (את בני רוכל) שהן זורעין כורכמין בכרם (שם ב״ב ע יז:). —*קרן כַּרְכּוֹם: חמשה דמים טמאים באשה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג (נדה ב ו).

***כִּרְכֵּם**, פ״י,—כִּרְכֵּם דבר, צבע אותו בכַרְכֹּם: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים (כלים כב ט). סרקן (את הכלים) או ברכמן (שם יה ב). ומצא שם

אלכהנים בת׳ל אלשטח אלמשמי פי אלמשנה זיז קאל חפץ פי כתאב אלשראיע ואמא כרכב המזבח פכאלזין אלנאתי מן אלבנא׳ ואהל אלשאם ישמונ ד׳לכ שרג׳בא, ע״כ,—ובעבר׳: כרכב המזבח תחת כרכבו בערבי שרג׳ב והוא שטח המזבח והמזבח היה יוצא ממנו שטח שהיו הכהנים מהלכין עליו כמו השטח הנקרא במשנה זיז אמר חפץ בספר המצות כרכב המזבח הוא כזיז היוצא מן הבנין ואנשי מזרח קורין לו שרג׳ב.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא כ״י ארפ׳ (הוצ׳ צו״מ), וכך בנוסח׳ הדפוס וכן בגמ׳ בבלי (חול׳ כה.) בנוסח׳ הדפוס׳, וכן היתה גרס׳ הספרים שהיו בידי רש״י, הואיל והוא מפרש מלשון כרכב המזבח: שחוקק בהן חקיקות גדולות וכרכוב כדרך שעושים בפיסוי תיבות וספסלים. ע״כ. והערוך גרס לכרכם, ועי׳ זה הערך.

[3]) בארמ׳ כרוכיא: וצווח ריש לקיש בי כרוכיא (קדוש׳ מד.). ובערבי׳ כֻרכי[a]).

---

a) كُرْكِي

אבן אחת יצא וסירקה וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלם (מד"ר בה"ב א). וכן בול של עץ אע"פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וכיוצא בו אינו כלי (רמב"ם, כלים כה י).

—נתפ׳, *נתכרכם,—נעשה כגון הכרכם, ובהשאלה הפנים, נעשו ירוקים, מבושה וכדומה: אמרה להן (אמו של ר"י לחכמים) געורו כישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד באותה שעה נתכרכמו פניהן של רבותינו אמרו איפשר אין ר׳ ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו (ירוש׳ פאה א טו ג). בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ריב"ז מינה את ר"א ואת ר׳ יהושע ור׳ יהושע את ר"ע ור"ע את ר׳ מאיר ואת ר׳ שמעון אמר ישב ר׳ מאיר תחילה נתכרכמו פני ר׳ שמעון אמר לו ר"ע חייך שאני ובורך מכירין כוחך (שם סנה׳ א יט). כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל א"ל לכמה הנחש מוליד ולא יכול להשיבו ונתכרכמו פניו (מד"ר כרא׳ כ). למטרונא שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה וכו׳ (שם מו). פעם אחת ירד (אבא יודן) מנכסיו וראה רבותינו שם (שבאו לקבץ כסף) ונתכרכמו פניו (שם ויקר׳ ה). אמר לו משה רבש"ע אם נטמא זה במה תהא טהרתו לא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה (שם במד׳ יט). ר׳ אלעזר (הלך למקום אחד אמרו לו פרוס את שמע אמר להם אין אני חכם לעבור לפני התיבה אמרו זהו ר"א זהו שמשבחים אותו על חנם קוראים אותו רבן) נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר׳ עקיבא רבו (שם בה"ב, כבוכה). לעתיד לבוא הקב"ה מושיב מלך המשיח לימינו ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין ואומר בן בני ישב על הימין ואני על השמאל (מדר׳ תהל׳ יח לה). ולעתיד לבא החמה והלבנה בושים וכו׳ כך אברהם ויצחק פניהם מתכרכמות בשביל בניהם (פסיק׳ רבתי יא). — *ומפני חם השמש וכדומה: לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו (מד"ר בה"ב, אל תראוני).

—פע׳, *כרכם, מכרכם, — שכרכמו אותו, ובהשאלה, פניו מכרכמות, שנתכרכמו: שמעון ולוי יצאו אף הם (מלפני יעקב אביהם) פניהם מכורכמות והיה מתירא יהודה שלא יזכור לו מעשה תמר (מד"ר כרא׳ לט).—ובמשמ׳ העקרית: שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים אדמדם ומכורכם וירוק וכו׳ לא מכורכם ולא מוצהב (ר"י ברצלוני, פי׳ יצי׳ 230). ירקרק שם לגון המכורכם (ספרי רד"ק, ירק).

***כַּרְכְּמוּת**, נ"ג, — צבע הכרכם: והכרכומות והאודם יורה על השווי וכו׳ והכרכומות והצהיבות מורים על החם (קאנון א ב ב ג).

***כַּרְכְּמִי**, כרכומי, ת"ז, מ"ר כרכומיים, כרכומיות, — מגון הכרכם: והמראה (של הקשת) אשר קרא אלכסנדר כרכומי קרא בן רשד אדום מוסכי נוטה אל השחרות (ר"ב א"ת, אותות השמים). ואם נמצאת (הכליה) מליאה מים שמראיהם רע אבל לא היו עבים ועכורים אלא מראיהם כרכומי כמראה הדבש (בו"ע יו"ד מד כ). וצוה (האפיפיור על היהודים) לשאת חותמות גדולות מבגד פלטרי אדום או כרכומי וכל איש שילך זולתו יומת (שבט יהודה סד, שנת קעט). ויהיו עפעפיו (של החושק) כבדות ומראהו כרכומי לתגבורת המרה השחורה (מ׳ אלדבי, ש"א ה ח).—ולגק׳: כי הם (גוני הקשת) שלש מראות העגלה העליונה אדומה והשנית ירוקה והשלישית כרכומית (שער השמים א ז). ולפעמים ראיתיה יותר רטובה ופחות אדומה והיא הנקראת ביחוד הכרכומית ולפעמים ראיתיה שנתערב בה ליחה לבנה דקה או ליחות מימיות (פרקי משה כ). ופעמים תהיה (מחלה בגיד הנשה) משפיכת לחות הדם מעורבת במרה כרכומית תצלול ותסתתר בכף הירך (מ׳ אלדבי, ש"א ד). והסבה השביעית (למחלת הקולנג׳) מחום אשי כרכומי ר"ל ממרה כרכומית שירבה על המעי הזה (שם). העין הזרקה (אזרק בערב׳) היא תכליתית אשר בתכליותה כרכמית כאילו היא צבועה בזעפרן (תולד׳ אד׳ ליוסף יברא׳ פורלין ג לג). — ומ"ר: סימני מזג הירוקה אלה הם וכו׳ פניהם כרכומיים או נוטה לגוון האדום (מעשה טוביה, עולם הקטן ג). מדוע באיזה מקומות האנשים הם שמחי וטובי הלב פניהם צהובים ונאים ובמקומות אחרים תמצאם זועפים ופניהם כרכומיים ומשונים וגם מרי נפש (שם, יסודי עולם ג).

***כַּרְכְּמִיּוּת**, נ"ג, — כמו כרכמות: שלא יקווה מן הכושי כרכומיות בשערו ולא מהאשכנזי שחרות שערו (קאנון א ב ב ג).

***כִּרְכֵּם**, פ"י, מכרכם, — כרכם פניו כנגד פלוני, כוון אותן לעומתו בחזקה, בכעס וחרון: משה ואהרן מהלכין וכל ישראל אחריהן והיו ישראל רואין אבן והיו עומדין ומקיפין אותה ואין דור שאין בו ליצנין והיו הנוקרנין אומרין אין אתם יודעין שבן עמרם רועה של יתרו היה ורועים פקחים במים והוא מבקש למשכינו להיכן שיש בו מים ולומר לנו הרי הוצאתי לכם מים ולטעות

אותנו אילו כן יוציא לנו מן האבן הזו או מזו וזו והקב"ה כך צווהו מכל סלע שרוצים הוציא להם ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם עשויין כיתות על האבנים אמר להם בואו עמי שאוציא לכם מים אמרו לו מזה אנו מבקשין אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא אף מן האחרת אין אנו מבקשין והוא מכרכם[1] פניו כנגדן ונשבע שאינו מוציא להם מים אלא מאותה שהוא מבקש (ילמדנו חקת, הובא בילקוט וסופו בערוך).

כִּרְכֵּר[2], פ"ע, מְכַרְכֵּר, — א) קִפֵּץ ורקד, בפרט בסבוב, kreisen, tanzen; tourner, danser; dance, turn: ודוד מְכַרְכֵּר[3] בכל עז לפני יי' (ש"ב ו יד). ותרא (מיכל בת שאול) את המלך דוד מפזז ומְכַרְכֵּר לפני יי' (שם יו). — ובתו"מ: כמה כירכורים כרכר בשביל להשיח עמה (מד"ר ברא' כ). — ואמר הפיטן: צהל כסוס מיוזן וכרכר, צבאיו במשתה שמנים השכר (שבת א' חנכה, אודך כי). — ובמליצה להזמן: וכי תראה הימים נעימים והזמן מפזז ומכרכר והרגע הולך להרגיעך (כתוני עולם ז). — ב) *כמו קרקר, דבר וצעק: למלך שהיה עומד ומכרכר על פתח פלטין שלו כיון שראוהו עסוק דוכוס אומר עמי הוא עסוק איסטרטילוס אומר עמי הוא עסוק כיון שראו אותו אוחז ביד בנו אמרו עם בנו הוא עוסק וכו' כך היה הקב"ה כשעמד ומכרכר על הר סיני (פסיק' רבתי כא).

[1]) כך בערוך גם בדפוס' קדמונ', רק בכ"י אחד ובדפוס ויניציה כרכם, במס, ובילקוט ונתכרכמו. אך מכמה שערך זה הובא בערוך לא אחרי ערך כרכום אלא אחרי ברכמיש מוכח, כי רבנו נתן כתב כרכם ולא כרכס, מפני שכך מצא בילמדנו שלפניו. ובאמת, המליצה כרכם פניו כנגדו וכן נתכרכמו פניו כנגדם אינה טבעית כאן, כי אין אדם מכרכם פניו ברצונו אלא זה נעשה מעצמו, ושמוש נתכרכמו פניו נהוג בענין בושה ולא בכעס, והלשון נתכרכמו פניו כנגדם ג"ב קשה, ולכן צריך לקבל הגרסה כרכס כמו שהיא ברוב הדפוסים, ושהיא היתה בודאי הגרסה שמצא ר"נ בילמדנו וכתב אותה בהערוך שלו, ועצם פעל זה כרכש a) נמצא גם בערבי' במשמ' השיב דבר, ואפשר שהשתמשו בו בעבר' קצת במשמ' אחרת.

[2]) בערב' כרכר b) גם במשמ' סבב, למשל כרכר אלרחי, סבב את הריחים. — [3]) במדרש פרשו כרכר זה במשמ' אחרת: מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח (מד"ר במד' ד), וזה נהוג אמנם בשעת הריקודים בארצות המזרח, אך מהמליצה כמה כרכורים כרכר נראה בב"ז כי עקר פרוש כרכר הוא בענין רקד.

a) كركس b) كركر

כִּרְכָּרָה[1], ש"נ, מ"ר כִּרְכָּרוֹת, — גמל מהיר המרוץ, Dromedar; dromadaire; dromedary: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות[2] על הר קדשי ירושלם אמר יי' (ישע' סו כ).

***כַּרְכֶּשֶׁת**[3], ש"נ, מ"ר כַּרְכְּשָׁתוֹת, כַּרְכָּשׁוֹת, כַּרְכָּשָׁאוֹת, — מעי: והטבחים שלוקחין הכרכשתות מן הכשרות נקרא שפיר בשכר אעפ"י שאין לוקחין כלום מן הטרפות כיון שאם לא נטרפה היה נוטל נמצא זה שכרו ועוד הכרכשתות שנותנין לו מן הכשרות הן הן שכרו גם על הטרפות (טור חו"מ כו ט). וחשוחט דמתא מכר אחד או שנים מהכרכשות וטחולים (שאלות יעבץ א נז). — ובפרט מעי ממלא בבשר וכדומה, Wurst; saucisson; sausage: ויאכל אפילו תרנגולת שלימה וביצה צלויה וכו' וכן כרכשאות ממולאות (מבני חסיד', מול"ב ו ה). והורה להם לעשות מאותו בשר כרכשות ושאר מיני ממולייתא ולמלחו ולעשנו (שו"ת במב לדקה א נט). בשר ששהה שלשה ימים בלא מליחה אם מותר לחתכו דק דק ולערב בו שומן ותבלים ולמלאת ממנו מעי בהמה הריקנים במעשה הכרכשתות הנהוגות (שם). הגוים שמוכרים כמה מיני אסורים בחנות אחת היינו כרכשאות וקודלי דחזירי וחלב (שו"ת מים רבים, יו"ד יב). ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחוטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפשוהו וכו' ולקחו מידו הטבחות והכרכשות הנ"ל (שם ג). והכרכשתות היבשים אין מועיל הדחה כי איך תועיל ההדחה למולייתא שבפנים (הלכות, או"ח תמז ה).

א. **כֶּרֶם**[4], ממנו כֶּרֶם, כֹּרֵם, כּוֹרֵם, וי"א גם כַּרְמֶל.

כֶּרֶם, ש"ז, כהפס' כָּרֶם, כַּרְמִי, כַּרְמְךָ, מ"ר כְּרָמִים, כַּרְמֵי, כַּרְמֵינוּ, כַּרְמֵיכֶם, כַּרְמֶיהָ, כַּרְמֵיהֶם, — עפי"ר אדמה נטועה גפנים, Weinstock; vigne; vineyard: ויחל נח איש האדמה ויטע כֶּרֶם וישת מן היין וישכר (ברא'

[1]) רק בעבר', ועי' הערה לקמן. — [2]) כך פרשו הקדמונ' שהכונה במלה זו היא גמלים קלי המרוץ, וכן גם רוב החדשים. ויש מי שפרשו כרכרות במשמ' עגלות מרקדות.

[3]) בארמ' כרכשא: כרכשא ומעייא והדרא דכנתא (חול' קיג.), ופרש הערוך: הוא המעי הדבוק בפי הטבעת. ע"כ. ולא נתברר מקורו.

[4]) גם בארמ' וסור', ערב' ואתאפ'. ולא נתברר בודאות מה היתה משמ' העקרית של שרש זה ואיך נסתעף ממנו השם כֶּרֶם.

ט כ-כא). כי יבער איש שדה או כרם וכו' מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם (שמות כב ד). כן תעשה לכרמך לזיתך (שם כג יא). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט (ויקר' יט י). שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך (שם כה ג). ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו (דבר' כ ו). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך (שם כג כה). כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך (שם כד כא). ויעמד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד' כב כד). כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת (דבר' כח לט). לכו וארבתם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים וכו' שפטו נא ביני ובין כרמי מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים (ישע' ה א-ד). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע (שם טז י). ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים (שם לו יז). בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שה"ש א ו). אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שם יד). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר (שם ב יה). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן (שם ז יב-יג). כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף (שם ח יא). עוד תטעי כרמים בהרי שמרון (ירמ' לא ד). הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות ופרדסים (קהל' ב ד-ה). כרמי חמד[1]) נטעתם ולא תשתו את יינם (עמו' ה יא). ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח (ש"א ח יד). ונתתי לה את כרמיה משם (הוש' ב יז). שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים (נחמ' ה ג). — וגם כרם זית: ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' יה ה). — ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א: כרם שהוא נטוע ערבוביא (כלא' ה א). הנוטע את כרמו י"ו אמה על י"ו אמה (שם ד ט). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצורכה ואת הקנים שבכרם שהם לצורכו (ב"ב ד ח). המפקיר את כרמו ולשחר

[1]) יש מגיהים כרמי חמר.

עמד ובצרו (נדר' מד:). בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור (מד"ר שמות טו). לשועל שמצא כרם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו (שם קהל', כאבר יגא). — *כלה קוצים מן הכרם, משל להשמדת רשעים מתוך הקהל: שלח לו ר"י בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה שלח לו קוצים אני מכלה מן הכרם שלח לו יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו (ב"מ פג:). — *כרם רבעי, עי' רבעי. — *כרם דל, עי' ב.דל. — *כרמים העבודים: אין מביאין (יין) מן הדליות אלא מן הרגליות ומן הכרמים העבודים (מנח' ח ו). — *מחול הכרם, עי' מחול. — *קרחת הכרם, עי' קרחת. — ובהשאלה במליצה, כרם אהבה, ואמר המשורר: היש לעג כתהפוכות ידידים וכרם אהבה שועל מחבל, בת קמה בלי פשע באמה ובן משכיל כבוד אביו מנבל (רמב"ע, דיואן, כ"י בודלי'). — בן כרם, בת כרם, הגפן: וכל גויה בהתגלת שעירה תהי אחר אשר היתה חלקה, ויש פרי בבן כרם ויוסף פרי אחר זמירה ועזקה (ר"ב סגיד, ידידותך). חושו תנו כל הון ואם יקר בבת כרם ועוד תהיו לסובאים מונים (קטע קובץ בויס כב"י בריט"מ). — דמעת כרמים, היין: כוסות בדלח מבלי יין צחות לבנות הן מזוקקות, יתמלאון דמעת כרמים אז אראם אדמדמות ירקרקות (יעקב בן אלעזר, כוסות בדלח). — ועי' גפן.

כֹּרֵם, כורם, ב"ז, מ"ר כ'רמים, כורמים, — מי שעוסק בעבודת הכרם, Winzer; vigneron; wine-grower: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכ'רמים וליגבים (ירמ' נב יו). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר (יהיו) אכריכם וכ'רמיכם (ישע' סא ה). כי מקנה רב היה לו (לעזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכ'רמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דהי"ב כו י).

ב. ***כרם**[1]), ממנו *כרם.

***כָּרַם**, פ"י, — כרם בגדים וכדומה על כסא, צבר אותם והניחם זה ע"ג זה, anhäufen; entasser; pile up: וכסא של כובס שהוא כורם[2]) עליו את הכלים (כלים כג ד). — ובהשאלה: עון גדי שכרמתי[3]) לי (שבת פח:).

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ' בדיוק.

[2]) במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם הגרסה כורס, אך העקר כורם כנראה מהמאמר שלקמן. — [3]) ושאלו שם: מאי משמע דהאי כרמי (של הפסוק בכרמי עין גדי) לישנא דמכניש הוא? וענו: כדתנן כסא של כובס שכורמים עליו את הכלים.

כַּרְמִיל[1], ש"ז, — צבע אדֹם, כמו שָׁנִי, והארג העשוי בצבע זה, Karmesin; cramoisi; crimson: ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת (דהי"ב ב ו). יודע לעשות בזהב ובכסף וכו׳ בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל פתוח (שם יג). ויעש את הפרכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ (שם ג יד).

כַּרְמֶל[2], ש"ז, ככנ׳ כַּרְמִלּוֹ, — גרגרי החטה והשעורה כשעודם בשבלת ולא יבשו עדין, frische Körner, blé frais; fresh early grains: ואם תקריב מנחת בכורים ליי׳ אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (ויקר׳ ב יד). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם (שם כג יד). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו (מ"ב ד מב). — והשתמשו בשם זה גם במשמ׳ התבואה קדם שנעשה שבלים: כגון כ ר מ ל שנעשו שבלים וכפניות שנעשו תמרים (רמב"ם, נחלות ג ד).

***כַּרְמְלִי**, ת"ז, — של כרמל: ולא תאכל קלי, ולחם וכ ר מ ל י, בטרם תביא לי, ראשית הקצירים (הזהר׳ רבב"ג, כלל בדי אחסה).

***כַּרְמְלִית**[3], ש"נ, — מקום שאינו לא רה"י ולא רה"ר: ארבעה רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים ו כ ר מ ל י ת ומקום פטור (תוספתא שבת א א). הים והבקעה ו ה כ ר מ ל י ת ואיסטווניות והאיכקופה אינן לא ברשות הרבים ולא ברשות היחיד (שם ד). המזיק ב כ ר מ ל י ת משלם נזק שלם (שם ב"ק א ו). אפילו זורק בכל הים פטור שכל הים נק׳א כ ר מ ל י ת (ירוש׳ שם א ב ד). כל המעכב דריסה ברה"ר נקרא כ ר מ ל י ת (שם יא יג.). — ומ"ר: שתי כ ר מ ל י ו ת סמוכות זו לזו מטלטלין מזו לזו (שם יג:).

[1]) מלה זרה, בפרס׳ כרמין a), מן כִּרם b), תולעת.
[2]) משק׳ בַּרְזֶל, ולא נתברר מקורו ומשמ׳ הראשון. וי"א שהוא נסתעף מן כֶּרֶם, אבל זה דחוק. בעלי התלמוד פרשו בדרך דרש בו"ת: רך ומל, או כר ומלא (מנח׳ סו:).
[3]) לא נתברר מקור מלה זו ומאיזה מושג נסתעפה. בגמ׳ ירוש׳ (שבת א ב ד) אמרו: תני ר׳ חייא כרמל רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני והכא אינה לא רה"ר ולא רשות היחיד אלא כרמלית, ע"כ, אך אין זה אלא דרש.

a) كرمين b) كرم

***כַּרְמֶת**[1], ש"נ, — גפן משוכה על גדר הכרם: אין מביאין (יין) לא מן ה כ ר מ ת[2]) ולא מן הדלית אלא מן הרגליות המיוחדות לכן (תוספתא מנח׳ ט י).

***כרס**[3]), ממנו *כֶּרֶס, *כָּרְסָן, *כַּרְסְתָן, *כַּרְסִי.

***כֶּרֶס**, כְּרֵס, ש"נ, — א) כמו כֶּרֶשׂ, הבטן, והפרט הבטן הפנימי: ה כ ר ס הפנימית שניקבה או שנקרע רוב החיצונה (חול׳ ג א). נטל את הקרביים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן ו ה כ ר ס מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה (תמיד ד ב). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאבילין אותו שעורין עד ש כ ר י ס ו מתבקעת (סנה׳ ט ה). דדיו שוכבים כשל אשה כרסו צבה טבורו יוצא (בכור׳ ז ה). אמרו עתיד (המן) לתפח בתוך כ ר י ס י נ ו להרגנו יש לך ילוד אשה שאין מוציא מה שאוכל (ספרי במד׳ פח). המסמא את עינו והמצבה את כ ר י ס ו והמקפח את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיחלה כך (תוספתא פאה ד יד). אמר לו צא ולקט לך עשרים תאינים מתוך שלי ואני אמלא כ ר י ס י מתוך שלך (שם מע"ר ב ו). נותנין כלי מיקר וכלי מתכות על גבי כ ר י ס ו של מת (...שבת יז׳ית יח). היה משמר ארבעה וחמשה מקשאות לא יהא ממלא כ ר י ס ו מאחת מהם אלא אוכל מכל אחת ואחת לפי חשבון (שם ב"מ ח י). ולא שיערו חכמים לא ביינך שהוא נאה ולא בבוסך שהוא קטן ולא ב כ ר י ס י שהיא רחבה (ירוש׳ מעשר׳ ג ב ד). לאחר ג׳ ימים ה כ ר ס (של המת) נבקעת על פניו (שם מו"ק ג פב:). זו חמות ותי׳ כלותיה שילדו ששה ששה ב כ ר ס אחד (בבלי ברכ׳ סג:). הסופגנין וכו׳ אדם ממלא כ ר י ס ו מהן ובלבד שיאכל אבילת כזית מצה (פסח׳ קב.). מביאין שוורין המצריים ש כ ר י ס ו ת י ה ן רחבות והתינוקות יושבין על גביהן (סוכ׳ כא:). שאפי׳ עוברים שבמעי אמן אמרו שירה וכו׳ כרס נעשה להן כאיספקלריא המאירה וראו (סוט׳ ל:). מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקעה כ ר י ס ו ונפלה יראתו לארץ (סנה׳ סד.). טפח בוושט סמוך ל כ ר ס זה כ ר ס הפנימי (חול׳ מד.). אמר ר׳ יוחנן מקום צר יש ב כ ר ס ואיני יודע איזהו (שם נ:). האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בכ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ, ובנוסח׳ הדפוס׳ כדמת. ולא נתברר הדבר בודאות.
[3]) בארמ׳ כרסא, בערב׳ כרש a).

a) كرش

ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד (ערכ׳ ז.). אמרו לו (לר׳ טרפון) ישב לו קוץ בכריסו לא ילנו אמר להם לא והלא כריסו נבקעת אמר להן מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת (נדה יג:). א״ר אבהו טובה גדולה עושה הקב״ה עם אשה זו בעה״ז שלא התחיל בצורת הולד בגידים ועצמות שאלו התחיל כן היה מבקיע כריסה ויוצא (מד״ר ויקר׳ יד). שאנו מתאוים למלאות כריסינו מן מים של אותה הארץ (בס במד׳ כג). הכרס הזה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתוך (בס בה״ב, ידיו). — ומ״ר כְּרֵסִים: נמצאו שני כרסים (רמב״ס, בחיט׳ יט).—כְּרֵסָהּ בֵּין שִׁנֶּיהָ, דבור מליצי לאשה מעברת: האיך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר״ה כ ח). אף לזו יש עדים שהרי כריסה בין שיניה (כתוב׳ יג:). — פי הכרס: ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ע ח).—ומשלים: אמר ר׳ יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (יומ׳ ע:). אמר ר׳ חייא ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים (מד״ר ברא׳ מה). יקר[1]) לגבך ושוה לכרסך (ב״מ נב.), ר״ל לבגד קנה דבר יקר ולאכילה רק דבר בזול. הכרס[2]) טוענת הרגלים (מד״ר ברא׳ ע).—כְּרֵס מלאה, שאכל הרבה: שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה (תענ׳ כו.).—ואמר הפיטן: חמודי אוצריהם, הביאו בהיכליהם, מלאו כרסיהם (מנחס בר״י, קינ׳, מעוני שמים). ואל תבוא לתוך פרדס, עדי תאכל מלא כרס (פומ׳ לתימנ׳, ביליאתך).—ואמר המשורר: ודע כי לא אנוש יקנה תבונה כאיש יקנה מעט כסף בכיסו, ואיש מלא מעיו בין ואחר ימלא מעפר ארץ כריסו (רבב״ג, כתר מסתלי). טוב מראות נוכל ורש נפש אשר יבנה ביד ימין ובשמאל הורס, ירמה בעיניו מכסילות כי במור יסוך ופניו מח בפרש כרס (ר״י בן סהל, בבבת רמב״ע). — ואמר החכם: הממלא בכל יום כריסו, מחריב בנין גופו ומהרסו (ספ׳ מבעוע׳ לר׳ זכלה 28). ויאמר אלי הנני רואה כי שמחת על הצלי ותאכל אותו בשמחה ואל תתן לקיבתך מנוחה ואולי יקרה לך כאשר קרה למלך אשר נהפכה לו השמחה ליגון ואנחה ואומר אליו המתן מעט עד שיהיה כרסי מלא בשר ואח״כ תספר לי את אשר קרהו (בס 30).—דַּעַת הַכֶּרֶס, דעת או סברה שיצאה מכרסו של אדם, ר״ל שאין לה יסוד

[1]) גוף המשל בארמ׳: עשיק לגביך ושוי לכריסך.—[2]) גוף המשל בארמ׳: הכריסא טענא רגליא.

וראיה: רעיון רוח ודעת הכרס (קטעגני׳ JQRXIII,359). הלא זה דברי שאמרתי שאתה נותן טעמים בלא ראיות אלא מדעת הכרס ואין בהם ממש (בו״ת ר״ת מת ח). —ב) בהשאלה, חלק תפוח ובולט בכלי: כלי נחושת יש בו טבעת וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו וכו׳ הכרס אשר בו קבוע הטבעת והוא בליטה יוצאת מן האם (רהב״ע, כלי נחשת ח).

כַּרְסִי, כרסיי, ת״ז,— של הכרס: מלונכוניה מראקיית כלומר הכרסיי (קאנון ג יג כ כ).

כִּרְסֵם[1]), פ״י, יְכַרְסְמֶנָּה, כִּרְסַמְתְּ[2]), מְכַרְסֵם, מְכַרְסְמִים, מְכַרְסֶמֶת—כרסם הזיר את הגפן וכדו׳, התך וקטעהו בשניו, abfressen; ronger, dévorer; to gnaw, devour: למה פרצת גדריה (של הגפן) וארוה כל עברי דרך יְכַרְסְמֶנָּה חזיר מיער וזיז שדי ירענה (תהל׳ פ יג-יד).—ואמר הפיטן: זולתך בעלוני אדני, זדים עודוני מעדני, חזיר כרסם מעדני, עוזרי מעם ה׳ (ר״ה קליר, בבת הפסק׳ ה, אחור וקדם).—יושבי נוף כנער, חית קנה יגער, יהלצני ממכרסם מיער (מבול׳ בר קלוני׳, אפיק רנן). — פע׳, כֻּרְסַם, — שכרסמו אותו: והפועל שלא הוזכר פועלו מהפעלים הרבעים יהיה על פועלל והעתיד שלו יפועלל תאמר כורסם יכורסם (הרקמה, שער יז).

כַּרְסָן, ש״ז,—בעל כרס, נהוג בדבור.

***כַּרְסָפִית**, כַּרְסֶפֶת, ש״נ,—אחד ממיני הארבה: למינהו להביא את הכרספית[3]) ואת השחלנית (חול׳ סה:).

***כַּרְסְתָן**[4]), ש״ז,— בעל כרס גדולה: שור כרסתן ופרסתן (חול׳ ס.).—כַּרְסְתָן צָהֹב, שֵׁם זוחל: כרסתן צהוב וכו׳ בעל כרס צהוב וכו׳ כרסתן הצהוב שוגה מאד באהבת אשתו עד כי בעת דודים לא ישים לבו לכל סביבותיו (תוה״ט, הזוחלים 121).

כרע[5]), ממנו כֶּרַע, ואולי כָּרַע, *הִכְרִיעַ, *הַכְרָעָה, *כְּרִיעָה.

כֶּרַע[6]), ש״נ, מ״ז כְּרָעַיִם,— רגלים דקות בבע״ה, כמו של הצאן, dünne Beine; jambes minces; thin legs:

[1]) כמו קרסם, עי׳ זה הערך. בערב׳ כרשם a), נשך והחריב.—[2]) ראב״ע (צחות, שער ז) ורד״ק (מכלול, בדה״פ).
[3]) כך בב״י (ד״ס), ובנוסח׳ כרספת, ובערוך עוד כרפסת, ובב״י אחר כרנפת.
[4]) כך בסורית כרסתנא.
[5]) בארמ׳ וכמו״כ בערב׳ כרע b).
[6]) בערב׳ כֻרָאע c), רגלי הכבשים וכדומה.

a) كرسم b) كرع c) كُرَاع

באשר יציל הרעה מפי הארי שתי כְרָעַיִם או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל (עמו' ג יב). ואת האיל נתח לנתחיו וכו' ואת הקרב ואת הכְּרָעַיִם רחץ במים (ויקר' ח כ-כא). צלי אש ראשו (של השה) על כְּרָעָיו ועל קרבו (שמות יב ט). ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וּכְרָעָיו (שם כט יז).—ושל הארבה וכדומה, החלק האמצעי של הרגל, שבה הם מנתרים, Springbein; pied sauteur saltatorial leg: מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא[1]) כְרָעַיִם ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ (ויקר' יא כא).—ובתו"מ: אברין (כשרים שנתערבו) באברי בעלי מומין ר"א אומר אם קרב ראש אחד מהן יקרבו כל הראשין כרעו של אחד מהן יקרבו כל הכרעים (זבח' ח ה). כיצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו (פסח' ז א). חתך את הראש ונותנו למי שזכה בו חתך את הכרעים ונתנן למי שזכה בהן (תמיד ד ג). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם הראשון בראש וברגל וכו' הששי בקרבים הנתונים בבזך והכרעים על גביהם מלמעלה (שם ג).—וגם בכלים, *כרעי מטה, שלחן וכדומה: הסומך סוכתו בכרעי המטה (סוכ' ב ב). ניטלה קצרה (של המטה) ושתי כרעים (כלים יח ה). כרע שהיתה טמאה מדרס וחברה למטה (שם ז). וכרע של שלחן ויד של סכין (תוספתא שבת יג יח). לקח לו עז וקשרה בכרעי המיטה והיה יונק ממנו חלב רותח (שם ב"ק ח יג). מטה שגרד בה שני לשונות אלכסון או שתי כרעיים אלכסון (שם כלים ב"מ ח ה). כרע (של מטה) שפרש עם הארוכה ועם הקצרה (שם ח). ביצה שנולדה ביו"ט אין מטלטלין אותה לא לכסות בה את הכלי ולא לסמוך בה כרעי המטה (ביצ' ג:).

כָּרַע, פ"ע, כָּרְעוּ, כֹּרֵעַ, כֹּרְעִים, כֹּרְעוֹת, אֶכְרַע, אֶכְרְעָה, יִכְרַע, נִכְרַע, נִכְרְעָה, יִכְרְעוּ, יִכְרָעוּ, יִכְרָעוּן, תִּכְרַעְנָה, כְּרֹעַ, מִכְּרֹעַ,—כָּרַע פלוני, וְכָרַע על ברכיו, כפף את רגליו במקום הברך קצת לאחוריו והקריבה אל השוק, knien; se mettre à genou; knell,—כָּרַע לרבץ: כָּרַע רבץ כאריה (בראש' מט ט). — ומאין כח: בין רגליה כָּרַע נפל שכב (שופט' ה כז). ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה וַתִּכְרַע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש"א ד יט). ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו וַיִּכְרַע ברכבו (מ"ב ט כד). תִּכְרַעְנָה (האילות) ילדיהן תפלחנה (איוב לט ג). כָּרַע בל קרס נבו וכו' קרסו כָרְעוּ יחדו (ישע' מו א-ב). המה כָּרְעוּ ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד (תהל' כ ט).—וכדי לשתות וכדומה: וכל אשר יִכְרַע על ברכיו לשתות וכו' וכל יתר העם כָּרְעוּ על ברכיהם לשתות מים (שופט' ז ה-ו).—וכָרַע לפלוני, לפני פלוני, להראות לו כניעות ולבקש ולהתחנן לפניו: ויבא שר החמשים השלישי וַיִּכְרַע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו (מ"ב א יג). קם מלפני מזבח יי' מִכְּרֹעַ על ברכיו (מ"א ח נד). כי לי תִּכְרַע כל ברך תשבע כל לשון (ישע' מה כג). לפניו יִכְרְעוּ כל יורדי עפר (תהל' כב ל). לפניו יִכְרְעוּ ציים ואיביו עפר ילחכו (שם עב ט). באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי' עשנו (שם צה ו). ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יי' אלהי (עזר' ט ה). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כֹּרְעִים ומשתחוים להמן וכו' ומרדכי לא יִכְרַע ולא ישתחוה (אסת' ג ב). וירא המן כי אין מרדכי כֹּרֵעַ ומשתחוה לו וימלא המן חמה (שם ה). ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (דהי"ב ז ג). וככלות להעלות כָּרְעוּ המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט כט).—וכָרַע לטבח: ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תִּכְרָעוּ (ישע' סה יב).—והברכים כֹּרְעוֹת: והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כָרְעוּ לבעל (מ"א יט יח).—ומרפיון כח: כושל יקימון מליך וברכים כֹּרְעוֹת תאמץ (איוב ד ד).—ובתו"מ: המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא משלים כל תפילתו (ירוש' ברכ' א ג ג). וכשהיה (רשב"ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכ' ה נה ג). כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (בבלי ברכ' יב:). הכורע בהודאה ה"ז מגונה (שם לד:). שמצוה לכל האנשים ולנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (סופרים יד יד). — ואמר המשורר: אקוץ ברעיוני ואלהום בהמון יגון בלבי ואני כורע, ואומרה די לך הלוך על מהלכי ימים וכמה אהיה פורע (רשב"ג, לכי כאימת). הללו נשמות עשית, כרעו גויות קנית, שוררו בנות שיר בנית (ר"י הלוי, הא לך). אך בערוגה טוב שתה בימי אלול, וכרע בכל רגע לענפי עץ פרי, וסגוד לציון הגן והשתחוה לבול (ר"י חריזי, תחכמ' ה). בן איש זכר כי יצרך אויב אך על לבבך כארי כרע (הוא, הענק ג קנט). —*כּוֹרֵעַ על ברכיו, אחת מצורות המזלות: ז' (הצורה השביעית) הכורע על ברכיו (ר"א בר"ח הנשיא, תכנון מהלך הכוכבים).—כָּרַע

—[1]) כך הכתיב, הקרי לו.

על אשה, לבעל אותה: תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין (איוב לא י).—ב) *בהשאלה, למאזנים וכדומה, נטתה למטה: הזב בכף מאזנים ומשכב ומושב כנגדו כרע הזב טהורין כרעו הן טמאין (זבי' ד ה). שהיתה היא (עבודה זרה) בכף מאזנים ואחרים בכף מאזנים וכרעה ע"ז (ר"ח שבת פג.).—ובהשאלה: מי שאין לו מצות שתכרע לו על זכויותיו (מד"ר קהל', וזכוי מות).—הפע', הכריע, הכרע, תכריע, הכרעתני, — א) הכריע את פלוני תחתיו, עשה שיכרע לפניו, שיהיה נכנע לו: ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני (ש"ב כב מ). דמינו (של האויב) כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים קומה יי' קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע (תהל' יז יב-יג).—והכריע את פלוני, במשמ' הביא עליו צרה גדולה: ויהי כראותו אותה (יפתח את בתו שיצאה לקראתו) ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני[1]) ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל יי' (להעלות לעולה את מי שיצא לקראתי) ולא אוכל לשוב (שופט' יא לה).—ובמדר': אני מכריע את אוהבי (ילקו' בראש' קיד).—ב) *הכריע את הדבר, הטהו לצד אחד, כגון כלי וכדומה, beugen; fléchir; incliner; to bend: החרס שאינו יכול לעמוד מפני אזנו או שהיה בו חדוד והחדוד מכריעו (כלים ד א).—ואת המאזנים וכדו': וחייב להכריע לו (את המאזנים) טפח (ב"ב ה יא). אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור"א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים וכו' אמר הריני מעיין במקום שמכריעין או הרי אני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים (ספרי דבר' רלד). מקום שנהגו וכו' להכריע (במשקל בעת המכירה) מכריע לו כל צורכו וכו' מקום שנהגו שלא להשפיע ושלא להכריע נותן לו גירומין (תוספתא ב"ב ה ג). היה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו כולן בבת אחת ונותן הכרע אחד לכולן (גמ' שם פט.). — ובהשאלה: נושא בעול עם חבירו מכריעו לכף זכות מעמידו על האמת (אבות ו ו). עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (תוספתא קדוש' א יג). הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות (ירוש' פאה א טז:). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות (שם קדוש' א סא ד). כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים (יצירה ג א). — *הכריע כסף על פלוני, הכריע המאזנים נגדו בכסף שנתן: שאם היה קשה עליך באוכל תשברו ואם לא הכרע עליו כסף (ירוש' שבת א ג ג). אמר לה (שכם בן חמור לדינה) אביך בשביל שדה אחת ראה כמה בזבז וכמה ממון הכריע אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים וכמה שדות וכו' (מד"ר בראש' פ). — ג) בהשאלה, *הכריע בין שתי דעות, בין שני אנשים, החליט כדעת אחד מהם נגד דעת השני: אמר לו ר' אליעזר הדבר עדיין שקול מי מכריע אמר לו ר' יהושע אני אכריע (תוספתא פסח' ב ז). אמרה לו (שרה לאברהם) הואיל ואני אומרת כך ואתה אומר כך יכריע המקום בינותינו הכריע על דברי שרה (שם סוט' ה יב). ר"י אומר הרי הוא אומר ולא תזנה הארץ. מזנין הן הפירות הכריעו חכמים לסייע דברי ר"י (שם קדוש' א ד). אנדרוגינוס בריה בפני עצמה הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה (ברייתא סוף ביכור' ה). זו דברי ר"י ור"ע בא להכריע על דברי ב"ה (ירוש' שבת א ד.). כל היום היו דנין אלו כנגד אלו עד שבא אחי אבא והכריע ביניהן (שם ערוב' ג כא ד). נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר להלן לא תחיה כל נשמה מה לא תחיה שנאמר להלן מיתה בחרב אף לא תחיה שנאמר כאן מיתה בחרב אמר ר"ע מן הדבר הזה אני מכריעו מוטב שילמד לא תחיה מלא תחיה ואל יוכיח לא יחיה (שם סנה' ז כה ד). הביאו לפניו שמן והדס ב"ש אומרים מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדס וב"ה אומרים מברך על ההדס ואחר כך מברך על השמן אמר ר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו א"ר יוחנן הלכה כדברי המכריע (בבלי ברכ' מג:). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא (שבת כח:). כל מקום שאתה מוצא שנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע (שם נט:). חבית של יין של תרומה שנטמאת בש"א תשפך חבל ובה"א תעשה זילוף אמר ר' ישמעאל בר"י אני אכריע בשדה תשפך חבל בבית תעשה זילוף וכו' אמרו לו אין הכרעת שלישי מכרעת (פסח' כ:). המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי רבי טרפון בשן ועין שהתורה

---

[1]) יש סוברים שהוא כמו העבר העברתני.

וכתה לו (קדוש' כד:). ר' יוסי אומר כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם מין היה אם מין בהמה (חול' פ.). סדר הדין כך הוא הדיין יושב והנידונין עומדין והסרסור מכריע ביניהם התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע ביניהן (מד"ר קהל', הי לך).—ובפסהמ"א: הרי הכרענו לך בין בדבר משנה ובין בשיקול הדעת שדברי (מי) שמכשיר עדותו בטלין הן (תמו' הגא', הלכוי תקיא).—דעת מכרעת: הדעת מכרעת לידי מיתה שאילו יבוא הוא מכחש (ירוש' כתוב' ב כו:). הדעת מכרעת ירך התחילה בעבירה תחילה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה הירך תחילה ואח"ב הבטן (בם סוט' א יז.). ר"י אומר (גיד הנשה) אינו נוהג אלא באחת (מן הירכות) והדעת מכרעת של ימין (בבלי פסח' פג:).—כתוב מכריע: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם (בּרייתא דר' ישמעאל). כתוב אחד אומר כי מן השמים וכתוב אחר וירד יי' על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (מכי' יתרו ט). מקרא אחד מכריע שני מקראות (ירוש' כוט' א יז.). — הכריע בדעתו, בלבבו: בזמן שאי אפשר להעלות את הדבר לבי"ד הגדול ויש שתי תשובות לשני גאונים עושה הדיין מה שהוא רואה ומה שהוא מכריע בלבבו שאין לו אלא מה שעיניו רואות (תמו' הגא', הלכוי במו).—טענות מכריעות: ואני שומע טענותם יותר מכריעות ויותר מפיקות לפשט התורה (כוזרי ג כב).

— הפע', הכרע, מוכרע,— שהכריעוהו, דבר מוכרע, שהדעת מכרעת לצדו: שעיקרי הדברים מוכרעין בדברי רבינו (רמב"ן, הקד' למלחמ'). הדבר מוכרע שאם אמרה אשה צריך (לחלל על החולה את השבת) וכל האחרים אומרים אין אנו יודעין שאף זה בכלל ספק נפשות להקל הוא (ר"נ על הרי"ף, יומ' ד:).

א.**כַּרְפַּס**[1], ש"ז,— מין בד יקר עשוי מצמר גפן דק, fein. baumwol. Zeug; tissu fin en coton; fine cotton cloth: חור כַּרְפַּס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן (אסת' א ו).

ב.***כַּרְפַּס**[1], ש"ז,—מין ירק נאכל, כמו החס וכדומה, Selleri; céleri; celery: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות (שבי' ט א).—כַּרְפַּס החמור[2], הוא נין החלב, Petersilie; persile; parsley, — והיא כרפס מדברי, כרפס הסוס: יוקת סמריון והוא כרפס מדברי ונודע בכרפס הסוס (קאנון ג יח כ ז). פטראסליון כלומר זרע כרפס מדברי (בם יג א כג).—ומ"ר כַּרְפַּסִּים: זרע הכרפסים הוא סלינון מכונן את הקרביים ומעביר את המצוקה וטוב לקדחת ולכל נגעי הכליות ולכל רוח שהוא מתגרה בגוף (אסף 32, כ"י מינכן).

***כַּרְפַּסִי**, ת"ז,—מטבעו של הכרפס, מגונו: ומראיתם (של העלוקות הרעות) שחור או כרפסי או פתוך בכחל (מפתח הרפוא', כ"י בריט"מ).

א.**כרר**, ממנו א.כַּר, *כַּרָּר.

***כָּרָר**, ש"ז,—עושה כרים: מביאין כלים מבית האומן כגון כר מבית הכרר[3] וכוס מבית הזגג (מו"ק יג:).

***כַּרְשִׁין**[4], ש"ז, מ"ר כַּרְשִׁינִים, סמי' כַּרְשִׁינֵי, — שם צמח קצת דומה לעדשים והוא מאכל לבהמה, Erve; vesce noir; bitter vetch: ואין שורין את הכרשינין ולא שפין אותן אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה (שבת כ ג). כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים ישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה (תרומ' יא ט). מקום שהיקל בכרשינים ובתלתן (מע"ש ב ג). כרשיני מעשר שני יאכלו צמחונים (שם ד). וכן פרה לא תאכל מכרשיני הקדש (מעי' ג ו). בית ה' במורד ובמעלה נותן רובע כרשינים על בורך המהרישה עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו בצד זו (אהל' יז א). לאדם שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגרדו ומאכילו כרשינים בשביל שיהיה חורש בו (ספרי דבר' ביח).

---

[1]) הסכימו האחרונ' כי זו מלה זרח שאולה מפרסי' כרפאש a), ונתקבלה גם ביונית κάρπασος, וכן ברומית carbasus, ובערב' בצורה שבאה בעבר' כרשף b), ומקורה אולי בסנסקר' karfasa, צמר גפן.

---

[1]) בערב' כרפש a), וכבר אמרו שהוא שאול מארמ'.—[2]) השם בצורה ארמ': ירק עשב הנקרא בלשון ארם כרפסא דחמרי ובלשון יוון פטרוסיליון איזמרניין ופריו שחור וכמוש (אסף 85).

[3]) כך בכ"י וכן גרס' הערוך, וכן הביאוהו ריב"ג ורד"ק בשרש כרר, ובכ"י אחר כדר וכן בנוסח' הדפוס'.

[4]) כך לפי צורת הרבים כרשינים שברוב נוסח' הדפוס', והנקוד במשנ' המנק' הנדפס', ובכ"י כרשנין. בערב' אלכרשנה b).

---

a) كرپاس b) كرسف

a) كرفس b) كرسنة

מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה ונותנין לתוכה מאותו המין ר"ש אומר נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מהכל (תוספתא תרומ' ח ג). ואיזו היא הלעטה כל שמאכילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן וכרשינין בפני עצמן (שם שבת יח ג). המור שאכל כרשינין פרה שאכלה שעורים (שם ב"ק א ח). לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). כרשינין לעשות מהן טחינין עדשים לעשות מהן רסיסין (חול' ו.).

***כרשינה**, ש"נ,—שם היחיד מן כרשין, גרגר אחד מן הכרשינים: ניקבה (אזנו) מלא כרשינה (בכור' ו א).—וכמו עדשה לשעור מדה קטנה: עד כמה תינקב (האזן) עד כרשינה ר' יוסי בר"י אומר תיבש עד כעדשה (תוספתא בכור' ד א). ויירצע הסחוס פחות מן הכרשינה שמא יבוא לידי כרשינה (ירוש' קדוש' א נט ד). כמה נקיבת האוזן מלא כרשינה ר"י בר' יהודה אומר בכעדשה (בכור' לז:).

***כרשן**, ש"ז, מ"ר כרשנים, כרשנים[1]),—כמו כרשין, עי"ש.

כרש, ש"ז, בכנ' כרשו, — כמו *כרס: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו (ירמ' נא לד).

א.כרת[2]), ממנו כריתות, א.כרת, כרתה, *כריתה, *כרת, *הכרתה.

א.כרת, פ"י, כרתי, כרת, כרת, אכרת, אכרתה, תכרת, תכרת-, יכרת, יכרת-, כרתו, כרתנו, נכרת, נכרת, נכרתה, תכרתו, תכרתון, יכרתו, יכרתו, כרות, כרות-, כרות, כברת-, לכרת, לכרת, כרת, כרת-, כרתה, כרתו, כרת, כרתים, כרתי, כרתי, נכרתנו, יכרתהו, —א) חתך, abschneiden; couper; cut, cut off, כרת אבר מהגוף וכדומה: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה). וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת בה את ראשו (ש"א יז נא). ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו (שם לא ט). ויכרתו את ראש שבע בן בכרי (ש"ב כ כב).—ופעו', כרות, שכרתו אחד מאבריו: ומעוך וכתות ונתוק וכרות[3]) (ויקר'

[1]) כך בכ"י וכך מנק' בקטעי כ"י משנ' מנק' מכ"י של א' אדלר 1487.

[2]) רק עבר', ואולי גם מואבית.

[3]) ואמרו בתלמ': כולן בביצים דברי ר' יהודה ר"א בן יעקב אומר כולן בגיד ר' יוסי אומר מעוך וכתות

כב כד). — כרות שפכה, עי' שפכה. — *כרות צואר, עי' צואר.—ועץ וכדומה, החתך אותו מגזעו: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אשריו תכרתון (שמות לד יג). ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וכו' על אדות האשכול אשר כרתו משם (במד' יג כג-כד). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ (דבר' יט ה). לא תשחית את עצה (של העיר הנצורה) לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת וכו' רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת (שם כ יט-כ). והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת ובנית מזבח וכו' והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת (שופט' ו כה-כו). כי נתץ את מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו (שם ל). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו וכו' ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך (שם ט מח-מט). ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון וכו' כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים (מ"א ה כ). אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון (שם יה יג). הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשרה וכתת נחש הנחשת (מ"ב יח ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישע' יד ח). וכרת הזלזלים במזמרות (שם יח ה). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו (שם לז כד). כי כה אמר יי' צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ' ו ו). כי עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש במעצד (שם י ג). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך והפילו על האש (שם כב ז). ובקרדמות באו לה כחטבי עצים כרתו[1]) יערה נאם יי' כי לא יחקר (שם מו כב-כג). לכרת לו ארזים ויקח תרזה ואלון (ישע' מד יד). ויכרתהו (את הארז) זרים עריצי גוים ויטשהו אל

בביצים נתוק וכרות בגיד (תוספתא יבמ' י ה).—[1]) כבר העיר רד"ק על המחלקת בין המדקדקים בדקדוק מלה זו ואמר: לפיכך נפלה המחלקת בקריאת כרתו יערה כי יש אומר' שהשוא נח וקוראים הקמץ חטף כי מפרשים המלה צווי כמו חרבו מאד ויש אומרים כי השוא נע וקוראים הקמץ רחב כי מפרשים המלה עבר כמו שמרו עדותיו והיא הקריא הנכונה (עי' מכלל, שער הנקוד). וכן במכלול שער דה"ש ובהשרשים, והעיד שם וז"ל: וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכף מעמדת בגעיא. ע"כ. ותמוה, כי במסורה גדולה של גנז"ב, מערכת כרת, הובאה מסורה: כרתו ב' וסימן

ההרים (יחזק׳ לא יב). כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון (דה״ב ב ז). והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים (שם ט). ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך (שם יה). — ובגד וכדו׳: ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ד-ה). כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע (שם יא). ויקח הנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי (ש״ב י ד). — ועגל וכדומה, כרת אותו לשתים וכדו׳: העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמ׳ לד יח). — ובתו״מ: אמר ר׳ אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין (שבת יט א). נותנין לו שהות לכרות ארזים מן הלבנון (ירוש׳ ב״ק ה ה.). במקומו של ר״א היו כורתים עצים לעשות פחמים בשבת (יבמ׳ יד.). בכדי שיודיעוהו וישכור פועלים ויכרות ארזים ויכנסו (ב״ק נב.). יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה (ב״ב קכא:). — ובמשמ׳ הפריד פרוד גמור בין שני אנשים: ספר כורתה (את האשה המגורשת מבעלה) ואין דבר אחר כורתה (קדוש׳ ג:). דבר הכורת בינו לבינה (גיט׳ כא:). — ב) בהרחבה, כרת ברית את פלוני, עם פלוני, לפלוני, עשה אתו ברית לקיים דבר וכדו׳[1]), בין אדם להברו: ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית (בראש׳ כא כז). תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך (שם כו כח-כט). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך (שם לא מד). ויכרת יהונתן ודוד ברית באהבתו אתו כנפשו (ש״א יח ג). כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש״ב ג יב-יג). — וגם בלי המלה ברית: כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (ש״א כב ח). — ובמליצה, בין הלויתן והאדם: הירבה (הלויתן) אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ כז-כח). — ובין אדם לאלהות: ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראש׳ טו יח). הנה דם הברית אשר כרת יי׳ עמכם על כל הדברים האלה (שמות כד ח). הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאת (שם לד י). כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (שם כז). אלה דברי הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר׳ כח סט). לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם וכו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וכו׳ והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (ירמ׳ לא לא-לב). שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם (ישע׳ נה ג). ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם (ישע׳ סא ח) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים (עזר׳ י ג). ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת (לו) את ארץ הכנעני (נחמ׳ ט ח). אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח (תהל׳ נ ה). — ובין עם ועם, בין מלך ומלך, לחיות בשלום, לא להלחם וכ״ז: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ (שם לד יב). החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר׳ ז ב). ויאמרו אליו (הגבעונים ליהושע) ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית (יהוש׳ ט ו-ז). ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (שם יה). ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת (שופט׳ ב ב). ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו כל אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית ונעבדך ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל עין ימין (ש״א יא א-ב). ויכרת לו (מלך ישראל למלך ארם) ברית וישלחהו (מ״א כ לד). דברו דברים אלות שוא כרת ברית (הוש׳ י ד). וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (שם יב ב). — ובמליצה: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע׳ כח יה). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים (הוש׳ ב כ). — ובין ראש העם והעם, בין המלך והעם, בענין משפט המלוכה והחקים: ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהוש׳ כד כה). אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך (ש״ב ג כא). ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה

כרתו יערה נאם יי׳ (ירמ׳ מו כג) כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה (ירמ׳ ו ו). ע״כ. אם כן לפי מסורה זו הכף של כרתו חרוקה והוא צווי כדין, וגם התרגומים הקדמונ׳ השבעים ות״י ראו בכרתו זה צווי. — [1]) עי׳ ברית. וס׳ברים כי הוא על שם המנהג הקדום שהיה נהוג לכרת עגל וכדו׳ לבתרים ולעבר בתוכם לאות קיום הברית. ודעת נלד׳ (Nö. Anm. zu I. Löw, Lex. 291), שהוא אולי ע״ש המנהג לשרוט שריטות בדבר מהדברים כדי לקיים דברי הברית.

ויכרת להם המלך דוד ברית בחברון לפני יי׳ (שם ה ג). ויקח (יהוידע הכהן) את שרי המאות לכרי ולרצים ויבא אתם אליו בית יי׳ ויכרת להם ברית וישבע אתם בבית יי׳ (מ״ב יא ד). ויכרת יהוידע את הברית בין יי׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי׳ (שם יז). ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ (שם כג ג). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור (ירמ׳ לד ח). ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני (שם יה).—כרת ברית על פלוני, באיבה לפלוני, קשר עליו קשר לרעתו: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו), ועי׳ ברית. — וכרת אמנה: אנחנו כרתים אמנה וכתבים (נחמ׳ י א), ועי׳ אמנה.—ובתו״מ: אמר (אברהם) לפני הקב״ה רבון העולמים כ ר ת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו (מד״ר בראש׳ מד). אז נגלה עליו אדון כל ב״ה והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וכרת לו ברית ולזרעו (ספר יצירה, סוף ו). — ומליצה, *ברית כרותה לדבר, עי׳ ברית, והוסיפה: שכשם שהברית כרותה לכהונה כך ברית כ ר ו ת ה ללוים (ספרי במד׳ קיט). כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם (רש״י במד׳ יח יט). ובדבור יראה היתרון בין בני אדם ובו תהיה ברית כרותה ביניהם ובין האלהים ועבדיו (חו״ה, הכתיבה ה). — ג) כרת את פלוני מהארץ וכדו׳, אבדו, השמידו: נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד (ירמ׳ יא יט).—ובמשנ״ה *גזר מיתה על אדם: עשרים שנה (הראשונות של האדם) שאין בי״ד של מעלן עונשין וכורתין (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ג).—ד) *כרת דבר, החליט החלטה גמורה: כרתי שכורתים דבריהם (כרכ׳ ד.).—ה) *כרת[1] הדרך, שלל ובזז: ושבט ראובן הוא נגדם מאחורי הררי פארן ויש ביניהם שלוה ואהוה וביחד מלחמותם וכריתות הדרכים שכורתים בדרך מדי ודרך בבל וכו׳ ושבט אפרים וכו׳ והם זעומי נפש וקהויי לב בעלי סוסים דרכים יכרתו להם ולא יחוסו על אדם (מד״ר בראש׳ אלות ד׳ השבטים, כ״י פראג, כספ׳ אלדד הדני, מהד׳ אפשטיין).—ו) *כרת מעות, זהתך מעט ממטבעת כסף, זהב וכדומה: אחר ימים אירע שבא גוי אחד ובידו מעות כרותות כמו שלש מאות ובא ראובן ואמר לו מה זה בידך והשיב מאות כרותות שנשארו לי משלש מאות לבנים שנתן לי שמעון אמש (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קכד). בהיות שהר׳ יוסף הדר פה רודיש מכר להר׳ יקותיאל וכו׳ סך לבנים כ ר ו ת י ם וכו׳ והלבנים ה כ ר ו ת י ם היו ממושכנים ביד רבי שלמה (שם, חו״מ ק).—ז) *אות כרותה, יוצאת היטב במבטא: שיהיה (הקול) כ ר ו ת באותיות (יהושע בן יהודה הקראי, מבוא לספ׳ העריות). כי הדבור הוא הקול הנהדש על אופן בראיה וכו׳ עם היותו אותיות כרותות הבריתה המוסגלה (שם). שמע קולו אותיות כרותות במלולו הנשמעות ונכרתות ונדברות מגדלו (אשכול הכפר לר״י הדסי, פתיחה כז).

—נפע׳, נכרת, נכרת, נכרתה, נכרתה, נכרת, נכרתו, נכרתו, יכרת, תכרת, יכרתו, יכרתו, יכרתון, הכרת, —א) נכרת אדם, נכרתה ארץ וכדומה, נאבד, נשמד, מת, ברעב, במבול, וכדומה: והקמתי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול (בראש׳ ט יא). והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב (שם מא לו).— נכרתה הנפש מעמה, הומת האיש אם בידי אדם או בידי שמים: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (בראש׳ יז יד). כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל (שמות יב יה). כי כל העשה בה (בשבת) מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה (שם לא יד). כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (ויקר׳ ז כז). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וכו׳ וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יי׳ (שם כב ג). והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה כי דבר יי׳ בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה (במד׳ יה ל-לא). ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם (ויקר׳ יח כט). ואיש אשר יקח את אחתו וכו׳ חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם וכו׳ ואיש אשר ישכב את אשה דוה וכו׳ ונכרתו שניהם מקרב עמם (שם כ יז-יח). דם כל בשר לא תאכלו וכו׳ כל אכליו יכרת (שם יז יד). — ובכלל נאבד, נשמד, שלא נשאר ממנו כלום: וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו (ישע׳ יא יג). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ׳ ה ח). כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלה נכרת (נחו׳ ב א). והיה בכל הארץ נאם יי׳ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה (זכר׳ יג ח). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם (עבד׳ א י). כי מרעים יכרתון וקוי יי׳ המה יירשו ארץ (תהל׳ לז ט). כי יי׳ אהב משפט ולא

—[1]) לפי לשון הערב׳: קטע אלטריק.

יעזב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת (שם כח). בהכרת רשעים תראה (שם לד). ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה (שם לח). פי צדיק ינוב חכמה ולשון תהפכות תכרת (משלי י לא). — ובתו"מ: כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר גדולים על הקטנים יכול יהיו נכרתים על ידיהם ת"ל האוכלת האוכל נכרת יכול לא יהיו נכרתים על הקטנים שאין הקטנים נכרתים ע"י עצמם אבל יהיו נכרתים ע"י גדולים שהרי גדולים נכרתים ע"י עצמם ת"ל כל אוכליו יכרת אינם נכרתים לא ע"י קטנים ולא ע"י גדולים (ספרא אחרי ח י). והיא (התהלה שישראל מהללים לקב"ה) גרמה להם שלא נכרתו בגלות (מד"ר במד' ה).—ב) נכרתו מי נהר וכדומה, נפסקו: מי הירדן יכרתון המים הירדים מלמעלה ויעמדו נד אחד (יהוש' ג יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה וכו' והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (שם יו). אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן (שם ד ז).— ובמשמ' חדל, לא היה יותר: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם (במד' יא לג). הלוא נגד עינינו אכל נכרת (יואל א יו). — והיין וכדומה מפיו, שאין לו לשתות: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסים כי נכרת מפיכם (יואל א ה).—ואנשים: ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים (יהוש' ט כג). ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בפלך ונפל בחרב וחסר לחם (ש"ב ג כט). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב ד). לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל (שם ח כה). לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (שם ט ה). כי כה אמר יי' לא יכרת לדוד איש ישב על כסא בית ישראל ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה (ירמ' לג יז-יח). לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (שם לה יט).—ואנשים מהארץ וכדומה, לא יהיו בה יותר: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל (עובד' א ט). ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר (זכר' יד ב).—והשם: וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו (רות ד י). לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני (ישע' מח יט). והיה ליי' לשם לאות עולם לא יכרת (שם נה יג).
—והאמונה: אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמ' ז כח).
—ומלחמה: ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר' ט י).—והתקוה: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כג יח).—וקולו של פלוני, ואמר המשורר: לא אעשה שפט ולא אעש משתה כמתנהם ומתאפק, כי קול נהי אצלי וקול אחי נכרת ולא נשמע ולא דופק (ר"ש הנגיד, אחרי חדש).—ונכרת המשא מעל היתד וכדומה, נתק ונשמט מעליה: ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע' כב כה).—ג) במשמ' העקרית, נכרת העץ וכדומה, כרתוהו בגרזן: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל (איוב יד ז). — ובתו"מ, נכרת אבר וכדומה: כל שנכרת הגיד (יבמ' ח ב). בין שנכרת הגיד בין שנכרתו ביצים בין שנכרתו חוטי ביצים (גמ' שם עה:).—וברית: ואין לך כל דבר ודבר שלא נכרתו עליו ארבעים ושמונה בריתות[1]) (תוספתא סוט' ח יא).—ובתשברת, קו נכרת: ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (תמונה רמה א א). — וברפואה, בנתות המורסות וכדו': המורסות הנקראות יציאות כשיכרתו ימצאו מהם מינים שונים (פרקי משה כד). היה נער (אחד) ומצאו מורסא והיתה נכונה להכרת ופחד מן הכריתה (שם).

—פע', כרת[2]), כרת, כרתה,— כרת העץ וכדו', שכרתוהו, גדעוהו: והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה (שופט' ו כח). — וכרת כמו כרת: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת[3]) שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק' יו ד).

—הפע', הכרית, הכריתה, הכריתו, הכרתי, אכרית, אכרתה, תכרית, יכרית, יכרת, נכרית, תכריתו, הכרית, הכרתיך, הכרתיו, תכריתך, נכריתנה, הכריתך,—א) הכרית בהמה ואדם מפלוני, ממקום פלוני, מתוך, מקרב, עשה שיכרתו, שיאבדו ממנו, שלא יהיו יותר שם: למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק

—[1]) בסהד' צוק"ם כריתות. — [2]) עי' הערה לקמן.—
[3]) כך ברוב הספרים, כ קמוצה וריש דגושה. ובקצת כ"י (במנח, כתנ"ך גנז"ב מהד' תדבה) כ בחטף קמץ. ודגשות הריש כבר הזכיר ר"י ברצלוני: אבל הר' ישנה בדגש ורפא כמו שכתוב לא כרת שרך ובמים לא רוחצת (פי' יצירה 231). והזכירו גם ראב"ע בצחות, אות הריש: אע"פ שמצאנו מרה בלענה, כרת שרך, ידועים הן והן מעטים כי משפטו כמשפט אותיות הגרון. ע"כ. וכן רד"ק: ונמצאת הריש דגושה במקומות מועטים לא כרת שרך וכו' (מכלול, בדה"פ), וכבר הזכיר שם ר"א בחור מסורה ישנה וז"ל: א"א מצאתי במסורת ישנה כי ז' רישין דגושין והם אלו שוכר. ע"כ. ולא נתברר טעמה ומהותה של דגשות זו, ועי' הערה לאות ר, ובמבוא חלק הדקדוק.

ביאר תשארנה (שמות ח ה). ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה (ויקר׳ יז י). אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים (במד׳ ד יח). כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ויכרת את הענקים מן ההר (יהוש׳ יא כא). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (ירמ׳ ט כ). והיה ביום ההוא נאם יי׳ והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך (מיכ׳ ה ט). והכרתי שופט מקרבה וכל שריה אהרוג עמו (עמו׳ ב ג). ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת און ותומך שבט מבית עדן וכו׳ והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון (שם א ה-ח). ונתתי פני באיש ההוא וכו׳ והכרתיו מתוך עמי (יחזק׳ יד ח). והשלחתי בה (בהארץ החטאת) רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יג). והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע (שם כא ח). והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות (שם כה ז). ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יג). והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם (זכר׳ ט י). יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה ער וענה מאהלי יעקב (מלא׳ ב יב). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי׳ כל פעלי און (תהל׳ קא ח).—ומעל פני האדמה: בהכרת יי׳ את איבי דוד איש מעל פני האדמה (ש״א כ טו). והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם (מ״א ט ז). והכרתי את האדם מעל פני האדמה (צפנ׳ א ג). — והכרית הבהמה, הגוי, הזרע, השמיד, הרג, אבד: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם (ויקר׳ כו כב). וכל הגוים אשר הכרתי (יהוש׳ כג ד). ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען (שפט׳ ד כד). השבעה לי ביי׳ אם תכרית את זרעי ואם תשמיד את שמי מבית אבי (ש״א כד כא). כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מ״א יא יו). והקים יי׳ לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית ירבעם (שם יד יד). ויהי בהכרית איזבל את נביאי יי׳ ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם (שם יח ד). כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו (עבד׳ א יד). הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את כל יהודה (ירמ׳ מד יא). בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (יחזק׳ יז יז). למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישע׳ מח ט). הכרתי גוים

נשמו פנותם החרבתי חוצותם (צפנ׳ ג ו). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהל׳ קט יג).—והכרית אויביו מפניו, בשבילו, למען ישאר הוא במקומם: כי יכרית יי׳ אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך (דבר׳ יב כט). ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את כל איביך מפניך (ש״ב ז ט).—והכרית לפלוני, כמו מפלוני: לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר עצור ועזוב בישראל (מ״א יד י). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה (ירמ׳ מד ז). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר (שם מז ד). — ודברים לא בע״ח: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם (ויקר׳ כו ל). הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ (ש״א כח ט). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך (מיכ׳ ה יב). ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד (ישע׳ ט יג). מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה (נחו׳ א יד).—וערים ובדומה: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ׳ ה י). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ׳ נא סב).—וטרף: והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה (נחו׳ ב יד).—והחרב תכרית: שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כילק (נחו׳ ג יה).—ודברים מפשטים, הכרית שמו, זכרו, וכדו׳: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ (יהוש׳ ז ט). וקמתי עליהם נאם יי׳ צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד (ישע׳ יד כב). והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים (צפנ׳ א ד). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכר׳ יג ב). פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ זכרם (תהל׳ לד יז). יהיו נגד יי׳ תמיד ויכרת מארץ זכרם (שם קט יה). — והסדו מפלוני, מנעהו ממנו: ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם (ש״א כ יה).—הכרית גאונו: והכרתי גאון פלשתים (זכר׳ ט ו).—וכשפים: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ׳ ה יא).—ושפתי חלקות: יכרת יי׳ כל שפתי חלקות (תהל׳ יב ד).—ובמשמ׳ הפסיק, החדיל: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי (ש״א ב לג). ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב (יחזק׳ לה ז).—הכריתו מגוי, עשה שלא יהיה יותר גוי בגוים: בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי (ירמ׳ מח ב).

—הפע׳, הכרת, — שהבריתוהו, עשו שלא יהיה יותר, א) הכרת משם, הדל: הכרת מנחה ונסך מבית יי׳ (יואל׳ א ט).—ב) *בדקדוק, מכרת, מוכרת, ההפך מן דבק וסמוך, א) בטעם מפסיק: כי הסמוך והמכרת לעולם יתיצב בקמץ ופתח ובשתי נקודות ובשלש נקודות וכו׳ לעם אחד סמוך וכו׳ וירדו קבל עם מוכרת וכו׳ ארץ ישראל סמוך וכו׳ אמללה ארץ מוכרת (דה״ע, סי׳ לז).—ב) מקור מכרת: וכן נעשה מן הסמוך כל מכרת נעשה מן לבנות לה בית בנות וכו׳ ומן לקנות חכמה קנות (תבו׳ דונש על רסע״ג 112).—ושם מכרת: והמלה בסמוך ובמוכרת שוה (רלב״ע בדקב׳ ו יה). אחת בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת ואם הוא נסמך יבא בפתח גדול (שם יח א). אמרו כי הוא (אדמה) דבק ואיננו כי אם מוכרת (הוא, לחות גכוף). וכבר פרשתי שניהם שהם (ברוגז, אלוה) מוכרתים (שם). ובסוף המלה ימצא סגול עם הא נעלם אם היה מקום מוכרת כמו את כל מעשה בעבור להפריש בין המוכרת והסמוך כי הסמוך לעולם הוא בקמץ קטן כמו את מעשה אלהים (הוא, הקד׳ מאזנים). רגלי סמוך ורגלים מוכרת (שם). וידוע כי בית לעולם מוכרת ובית בצרי סמוך (שם). וכן ובחדר משכבך המוכרת ממנו חדר (רד״ק, מכלול, בדה״ב, פעל). מצבה ובסמוך מצבת ויתכן שיאמר גם כן במוכרת כמו ממלכה ממלכת מלחמה מלחמת כמו שכתבנו וכן בא במוכרת ותשם את המקבת בידה (שם, חסכי פה).

ב. כרת[1], ממנו ב.כרת.

ב. כרת[2], פ״ע, יכרת, תכרת, — כרת לו דבר, היה הדבר נעים ומתק לו, Jem. angenehm s.; être agréable à; be agreeable to: על הר גבה ונשא שמת משכבך וכו׳ ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת[3] לך מהם אהבת משכבם יד חזית (ישע׳ נז ז-ח).

כרת[1], ש״ז, —מקום שהרועים חונים שם עם עדריהם: והיתה חבל הים נות כרת[2] רעים וגדרות צאן (צפנ׳ ב ו).

*כרת[3], ש״ז, מ״ר כרתות, כריתות, — מיתה בידי שמים לפני הזמן הטבעי תשיג את האדם לענש על קצת החטאים: כל שחייבין עליו כרת בידי שמים (יבמ׳ ד יג). על אלו חייבים על זדונם כרת ועל שגגתן חטאת (כרית׳ א ב). כל שחייבים עליה כרת בידי שמים הולד ממזר (ספרי דבר׳ רמח). יש כאן שני לאוין וכרת אחד (ירוש׳ שבת ז ט ד). תמיד שאין מחייבין על עשייתו כרת דוחה את השבת (שם פסח׳ ו נג.).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להפעל.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) ראו הקדמונ׳ וגם החדשים בפעל זה עתי׳ מן א.כרת, ולכן התלבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב על מליצת הכתוב ולפי הדקדוק. כי בהיות א.כרת פ״י, לא תוכל ותכרת להיות אלא עתי׳ לנכחת, והיה צריך להיות ותכרתי, ואעפי״כ אלמלא היה אפשר לישב ענין הכריתה כאן בדרך טבעי כי אז היה אפשר להניח שמוש הנכח גם לנכחת, כמו שנמצא שמוש כזה במקומות אחרים במקרא, אבל אין שום מקום לכריתה וחתוך כאן. הקדמונ׳ ורוב החדשים אמרו כי הכונה בזה היא לכריתת ברית, אבל המלה ברית חסרה כאן, ועוד שלשון כריתת ברית משמשת עם המלים את, עם, ולא עם מן, ומלבד זה ענין כריתת ברית כאן מחליש המליצה המדברת במעשי הזונה עם עוגביה. וכדי להמלט מכל קושי זה הגיהו החדשים ותכרי לך במקום ותכרת, במשמ׳ שכירה, כמו ואכרה לו במליצת הושע ביחס ללקיחת אשה זונה. אבל גם תקון זה איננו מרפא את מליצת הכתוב בדרך טבעי, כי חסרה פה עכ״פ מלה עוגבים וכדומה, ולכן החליטו קצת החדשים כי כל החלק האחרון של הכתוב הוא משבש ואין למצא לו תרופה. אבל כבר העירותי כי עד כמה שאפשר עלינו לשא פנים להנוסחה המסורה, שכבר נתאמתה בהרבה מקומות שהרבה מהחדשים גזרו שהם משבשים מפני שנעלמה מהם הכונה האמתית של המלים, ובפרט אין לנו לקבל הגהה אם גם היא דחוקה ואינה נותנת להכתוב סגנון טבעי ונאה. ולפי הנוסחה המסורה של הכתוב הזה, כדי שתהיה המליצה נכונה לפי הדקדוק וגם נאותה לפי הכונה על ברחנו אנו צריכים להניח, כי הפעל ותכרת הוא לנסתרת, והמלה מהם הבאה אחריה היא ש״נ מה, והכונה היא כי המה שלהם (של העוגבים) כרתה לך. והנה מהאה a) בערב׳ הוא יפי מבהיק, ומושג זה נאות להענין כאן, ור״ל כי יפים המבהיק של העוגבים מצא חן בעיניך והיה מתוק לך ואהבת משכבם. ולפי זה צריך ליחס להפע׳ כרת זה משמ׳ של מצא חן והיה נעים ומתק, אעפ״י שלא מצאתי למשמ׳ זו סמך בשאר הלשונות.

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה המסורה, ובקצת ספרים כרות מלא. ולא נתברר מקור מלה זו ומשמ׳ בודאות. רוב הקדמונ׳ והחדשים ראו בה מ״ר מן כרה, ונתחלפו בפרושה, קצתם אמרו שהוא במשמ׳ חפירה, וקצתם במשמ׳ סעודה, מן כרה גדולה, וקצת החדשים החליטו כי המלה כרת היא יתרה, ואולי באמת אינה אלא כפל נות. עכ״פ, לפי הנוסחה המסורה היותר נכון הוא לראות בהמלה כרת שם במ״י, במשמ׳ מקום חניית הרועים עם עדריהם.

[3]) משק׳ גזל וכדומה. וי״א שהוא קצור מן הכרת.

a) [illegible]

משיבין דבר שהוא כרת על דבר שאינו כרת (שם יבמ' ה ט ג). קדש חמור שכן ענוש כרת (בבלי שבת כה:). מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת (מו"ק כח.). דברים שאינן נאכלין אין חייבין עליהן כרת משום טומאה (בכור' ז.). גוי שהוא ראוי כרת (מד"ר בראש' כח).—ומ"ר כְּרֵתוֹת[1]) וכתב הרמב"ן ז"ל כי הכרתות הנזכרים בתורה בנפש הוא בטחון גדול בקיום הנפשות אחר המיתה (מ' אלגדי, ב"א ט).

***כֹּרֶת**[2]), כורת, ב"ז,—חלק האמצעי של האילן: כורת מכוון ונוף אין מכוון הרי זה כרם נוף מכוון וכורת אין מכוון הרי זה אינו כרם (תוספתא כלא' ג ד). עץ היים מהלך חמש מאות שנה אמר ר' יודה בר"א לא סוף דבר נופו[3]) אלא אפילו כורתו וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו (ירוש' ברכ' א ג ג). נתנו (את הערוב) באילן למעלה מעשרה טפחים וכו' שהיתה כורתו ארבעה (שם עירוב' ג כא.).—ומ"ר כרתים: כשאין הכרתים[4]) מכוונים אבל אם היו הכרתים מכוונין אוסר בשש עשרה (שם כלא' ד כט:). שורה החיצונה שאינה מכוונת כנגד הכרתין (שם ה כט ד). שהיו הכרתין נתונין מקצתן בתוך ד' אמות ומקצתן חוץ לארבע אמות (שם ו ג:).

כְּרֻתָּה[5]), ב"נ, מ"ר כְּרֻתּוֹת,—כרתה של ארז וכדומה, קורה עבה של עץ, Balken ; poutre ; beam: ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כְּרֻתֹת ארזים (מ"א ו לו). על ארבעה טורי עמודי ארזים וּכְרֻתוֹת ארזים על העמודים (שם ז ב).

***כְּרֻתָה**,—עי' *כְּרֻתִי.

א. כְּרֵתִי[6]), — שם לגדוד מגדודי מלכי ישראל: וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו את שלמה על פרדת המלך וילכו אתו על גחון (מ"א א לח). ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר וכו' ושושא ספר ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי (דהי"א יח יס-יז).

ב. כְּרֵתִי, ת"ז, לנק' כְּרֵתִיָּה, — של כָּרֵת: המיתה הטבעית הבאה באחרית החלד שהצדיקים זכו אליה כי לא תבואם מיתה מקרית ולא כרתית (ר"י אברבנאל, חיי שרה). שהיה דעתם שעתיד היה אוריה לנפול במלחמה או למות מיתה טבעית או כרתית ותנשא בת שבע לדוד להוליד ממנה משיח אלהי יעקב (הוא, ש"ב יב). שהמתות הם שלשה אם כרתית או טבעית או מקרית כי השם יגפנו ירמוז על המיתה הכרתית והיא מיתת הענוש על החטא (מרפא לנפש כח:).

***כְּרָתִי**[1]), ב"ז,—כמו *כְּרִיש: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר"א אומר בין תכלת לכרתי[2]) (ברכ' א ב). אתרוג הכושי וכו' והירוק ככרתי[3]) (סוכ' ג ו).

***כַּרְתִּיּוֹת**, ב"נ,—סגולת גון הכרתי: אבנים הכרתיי בחליים הנה הוא אות רע וכו' וכרתיותו ומיתת הכה מורים על שהקיא הכרכומי וכו' יתר במי שכבדו יש בו מזג חם מאד (קאנון ג יג ה ד).

***כַּרְתִּיִּי**, ת"ז, לנק' כַּרְתִּיִּית, — מגון הכרתי: המומו (של הגוף) בסבת ליהה אדומה או כרתיית (קאנון א א ג). ויקרה לבעלי המורסא החמה בכבד קיא אדומיי ואחריו קיא כרתיי ואחריו קיא זנגריי (שם ג יג ה ד).

***כַּרְתָּן**[4]), ב"ז, — כמו כַּרְתִּי: משיכיר בין תכלת לכרתן[5]) (ברכ' א ב). הירוק בכרתן[6]) (ירוש' סוכ' ג ו).—ואמר המליץ: ובכל יום משכימים לקרותה בגן הביתן, בטרם יכיר איש בין תכלת לכרתן, ויהגו בה בשחריתם, קודם תפלתם (ר"י חריזי, תחכמ' ה).

—1) ואולי צריך לקרא כך גם הרבים כריתות שבמשנה (מכות ג יה, כרית' א א), ולא כְּרִיתוֹת, כמו שכתוב בערך *כריתה.

2) לא נתברר מקור שם זה.—3) כך בכ"י, ובנוסח' הדפוס' מפו.—4) הר"ש גורס כורתין, מלא.

5) מן א.כרת.

6) הסכימו החדשים שהם היו גדוד מגוי הכרתים (צפנ' ב ה, ועוד), וקצת הקדמונ' פרשו שהוא שם משפחה בישראל, ובעלי התלמוד אמרו שהם הכהנים נושאי האורים והתמים: כרתי שכורתים דבריהם (ברכ' ד.).

1) בארמ' וסור' כרתא, אך הקריאה המקבלה היא כְּרָתִי, והוא משק' מִשְׁעִי, שְׁבִוּי, ואעפ"י שאלה מלים מספקות, אך כבר נתקבלו בלשון עפ"י הכלל שלשוננו מיסדה על לשון המקרא לפי הנוסחה המסורה, וכבר נכנסו שמות ממשקל זה מלשון ארמ' ללשוננו. ועי' הערה לקמן.— 2) כך בנוסח' המשניות וכן בכ"י, ובערוך הובאה הגרסה כרתה, ובמשנ' שבתלמ' ירוש' כרתן, וכן במשנ' מנק' כ"י פרמה, עי' זה הערך. והקריאה המקבלה של ספ"ד' ואשכנז' היא כְּרָתִי, וכן מנק' במשנ' מנקד' ליבורנו ואמשט"ד.—3) כך בנוסח' וכן גם בכ"י, אך בדפו' נאפולי ופיזרו ככרתן, וכן בתלמ' ירוש' וכן בה"ג ורי"ף (ד"ס).

4) עי' הערה לקמן.— 5) כך במשנ' שבתלמ' ירוש' בנוסח' הדפוס', וכך מדב"ם, וכך בקטעי הירוש' כ"י מהגניז' בשרידי הירוש', וכמו"כ במשנ' מנקד' כ"י פרמה, ושם מנקד לְכַרְתָּן.— 6) בבבלי בנוסח' הדפוס כרתי, עי' זה הערך.

***כִּשּׁוּף**, ש"ז, מ"ר כִּשּׁוּפִים, — שה"פ מן כִּשֵּׁף: שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם עבו"ם גילוי עריות ושפיכות דמים וכו' ר"ש אומר אף על הכישוף ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת כישוף בן נח מוזהר עליו (סנה' נו:). התחיל אותו ישראל מפייסו ואומר לו לא כשוף ולא כשפים עשיתי אלא כך וכך הסחתי לה באזנה ועמדה והרשה (פסיק' רבתי יד). — ומצוי בסהמ"א: כי ההפרש בין הכשוף והפלאים שהכשוף דמיון והפלאים ענין קיים (אמונה רמה ו א). ובני עמלק מכשפנים הם ויש להם יכולת בשנים עשר מזלות ובעת שאין בו מזל אין כשוף מצליח (חזקוני, בבלח יז ט). —ועי' כֶּשֶׁף.

***כַּשּׁוּף**, ש"ז, מ"ר כַּשּׁוּפִים, — כמו כַּשָּׁף: חנמל ברד ורשפים, זלעף בעלי כשפים, קרסו ברעו כשופים, עפר ארץ שואפים (ר"א קליר, יול' בכס"ג, חי וקים).

***כְּשׁוּת**[1], ש"ז, —א) צמח בצורת פתילים ילפף על קצת קוצים, מר הטעם, השתמשו בו למעשה שכר תמרים וכדו' ולרפואה, Cuscuta: ואין מרכיבין. כשות ע"ג האיזמא ולא תרד ע"ג ירבוז מפני שירק בירק ואין מרכיבין כשות על האגא מפני שירק באילן (תוספתא כלא' א יא-יב). כשות וחזיז מערבין בהן ומברכין עליהן בורא פרי האדמה (עירוב' כח.). לא תאכל (המינקת) עמו דברים הרעים וכו' כגון כשות וחזיז ודגים קטנים (כתוב' ס:). אמר רב יהודה כשות וחזיז אין בהן משום גזל[2] (ב"ק קיט:). רב יהודה התיר לתלוש פשתן ולתלוש כשות ולעקור שומשמין אמר לו אביי לרב יוסף הנח פשתן ראוי להפיפה כשות ראוי לשכר אלא שומשמין למה הן ראויין (הלכ' פסוק', מועד). כשות שאינה מנוקה ויש בה עשבים רעים כשמטילין אותם בתמרים ועושין ממנו שכר אותו שכר נפסד (ערוך, ערך כס). —והשתמשו בשם זה גם לצמח אחר קצת דומה לו בתכונתו ובגון פרחיו ומשתמשים בו בארפה למעשה שכר שעורים, Hopfen; houblon; hop: ושכר של גוים של תמרים ושל צמוקים שאין בו כשות בלשון כנען כֹּל בין מבושל בין שאינו מבושל (מעב' הגאו', תבו' פח). —ב) כעין שערות דקות מאד על פני קצת הפרות, כגון הקשואים וכדומה: כשות[1]) של קישות (עוק' ב א). — וכמו"כ השערות הדקות מאד על עור הילד וכדומה: כשות[2]) של קטן (מקוא' ט ז). קרום שעל המכה הרי הוא כעור הבשר לענין מגע טומאות וכשות שעל הקטן אינה כעור הבשר וכו' אם היה קטן טמא ונגע הטהור בכשות שלו (רמב"ם, טומא' מת א ז).

כַּשִּׁיל[3]), ש"ז, מ"ר כַּשִּׁילִים, — כעין קַרְדֹּם גדול, Axt; hache; axe: ועת פתוחיה יחד בְּכַשִּׁיל וכילפות יהלמון (תהל' עד ו). — ובתו"מ: מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל[4]) של בעל הבית (ב"ק י י). ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש להזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה (סוט' ח ו). לפי שהיו דורו (של נח) אומרים וכו' אנו נוטלים כשילים וקרדומות ומבקעים את התיבה (ספרי דבר' בלז). — ואמר הפיטן: רדנו לחרפות, ונהי לשרפות, בכשיל וכילפות, בית קדשך הולמים (ילחק בן קפרון, סליחה, יגרתי מפני). עצבים בתבונם מעשה כשילים, סוגרים

---

[1]) כך, כשואית, במשנ' מנקד' מנטובא וליבורנו, וכך ע' לֵו (Cuscuta, ZAss. XXIII), והעיר כי להגרסה כישות והנקוד כְּשׁוּת אין יסוד בהמקור. בארמית וסורית כשותא, בערב' כַּשׁוּת' a), ופרש אלג'והרי: נבת יתעלק באע'צאן אלשג'ר מנ ע'יר אנ יצ'רב בערק פי אלארצ', ע"כ, ובעבר': צמח יתכרך בענפי האילנות מבלי שיפה שרש בארץ. וכן בתלמ', שהוא גדל על היזמי והיגי: האי מאן דתלש כשותא מהיזמי והיגי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו (שבת קז:). הזינן דקטלינן לה להיזמתא ומייתא כשותא (עירוב' כח:). וכבר הזכיר רה"ג שכך שמו גם בערב' ובאר טיבו של צמח זה: והגאון רב האיי אמר כמו כן נקרא בל' ישמעאל כשות והוא כמין חוטין ירקרוקין כגון של ברקת שעיקרן בארץ ופרין על קוצין הנקראין היזמי ועוד פי' צמח כדמות זהב נמשך בהוטין למעלה מהקוצים (ערוך, ערך כשות). —[2]) והוסיפו שם: באתרא דקפדי יש בהן משום גזל. —[1]) פרש רה"ג: זגב בטיית, והוא זע'ב a), והוא הנוצות הדקות והרקות של האפרוחים, וכמו"כ השערות שעל עור הילדים. —[2]) פרש רה"ג: כשם שיש לקישות כשות ששמו בטיית זגב אלביאר (כצ"ל במקום וזב אלנואר, או זגבאלנואר) כך יש לקטן שיער והוא כשות. ע"כ. וכן הרמב"ם: אלזע'ב.

[3]) ת"י ובקרדומות באו לה (ירמ' מו כב) ובמה דעיילין בכשילין. —[4]) ואמרו בגמ' שם (דף קיט:) אמר רבא באתרא דתנא דידן איכא תרתי הציני לרבתי קרי לה כשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד באתרא דתנא ברא חד הוא דאיכא וקרו לה מעצד.

a) كشوث

a) زغب

להם ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד והלולים (רבנ"י, יול' כ' בנוע', תעתועים). — ואמר המשורר: ודמה גם המשיל, לכילף ולכשיל, חרבות ויכשיל, פתאים ונערים (דונש על מנח', לדורש ההכמות).

כֶּשֶׁךְ[1], ש"ז, סמי' כֶּשֶׁךְ, — חֶבֶר, גדוד של אנשי בליעל עושים מעשי תרמות, Gesindel; canaille; rabble: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כֶּשֶׁךְ[2] יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו (ירמ' ה כו-כז).

·כִּשְׁכּוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן *כִּשְׁכֵּשׁ: כשכשה (הבהמה) בזנבה כשכוש[3] רב (רמב"ם, נזקי ממון א יח).

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעברית, ועי' הערה לקמן. — [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו מלה שך עם כ הדמיון, ונתחבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו דבר מתישב לפי הענין ולפי דקדוק הלשון בדרך טבעי. כי הפעל ישור הוא יחיד, וצ"ל ברבים אם הוא מוסב על הרשעים הנזכרים לפניו, ואת המלה כשך החליטו קצת המפרשים מקור מן שכך, במשמ' שקט, ופרשוהו במשמ' הנחה, וקצתם מן נשך, ופרשוהו במשמ' נשיכה, אך מלבד שכל זה דחוק עפ"י הדקדוק אין זו מליצה טבעית לאמר ישור (כ"א מהם) כמו הנחת או נשיכת יקושים. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב לקוי ומשבש, והגיהו קצתם במקום ישור כשך: ישו רכש, וקצתם: יעשירו עשר וכדו'. וגם אחרי הגהות אלה לא נרפא הכתוב ולא יצא מידי דחקו ולא-טבעיותו. רק דרך אחד יש להציל את הנוסחה המסורה ולתת להכתוב גם כונה נאה ומליצה טבעית יפה, והוא שנראה בכף הראשנה של כֶּשֶׁךְ לא כ הדמיון אלא אות שרשית פ"פ ויהיה כֶּשֶׁךְ סמיכ' מן כֶּשֶׁךְ, ונפרש שם זה לפי הענין במשמ' חֶבֶר וגדוד, ובזה מליצת הכתוב הלכת עפ"י דקדוק הלשון, כי הפעל ישור מוסב להשם כֶּשֶׁךְ שאחריו, וכבר פרש אותו ריב"ג מלשון כנמר על דרך אשור וכדו', במשמ' הולך ושוטט ממקום למקום. והנה אין אמנם להשם כשך במשמ' שיחסתי לו, חבר בלשונות האחיות ממש בצורה זו, אך יש דומה לו מחבור אותן האותיות רק בצרוף מסרס, והוא השם שכיכה a) בערב', וגם שכך b), ופרשוהו המלונים בהשם הערבי פרקה c), שהוא חבורה, גדוד, ובפרט: ג'מעאת מנ אלעשבאר יכונונ פרקה (לבהן אלערב), — ובעבר': חבורות אנשי צבא שתהיינה גדוד. ויקושים הוא רבים מן יָקוּשׁ, במשמ' איש מעמיד מוקשים, עי' ערך יקוש, וכונת הכתוב היא: ישוטט גדוד יקושים הנה והנה בחוצות ובשוקים במקום שעוברים בני אדם והם מציבים משחית ולוכדים אנשים לשלל אותם וכדומה.

[3]) בגמ' בארמ': כשכוש יתירא (ב"ק יט:).

a) شكيكة b) شكك c) فرقة

***כִּשְׁכֵּשׁ**, פ"ע, — א) כִּשְׁכְּשָׁה הבהמה בזנבה, הניעתו הנה והנה, schütteln (d. Schweif); mouvoir; to move: השוחט המסוכנת וכו' עד שתפרכס ביד או ברגל או עד שתכשכש בזנבה (חול' ב ו). אפילו הטילה רעי וכשכשה בזנבה אין זה פירכוס (גמ' שם לח.). ועוף אפילו לא רפרף אלא גפו ולא כשכש אלא זנבו ה"ז פירכוס (שם לח:). — וגם באזן ובדומה: אמר רב גועה והטילה ריעי וכשכשה באזנה ה"ז פירכוס (חול' לח.). כשכשה באמתה מהו (ב"ק יט:). — וגם "אדם בראשו: שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה (רב"י מ"ב ט לה). — והסנפירים של דג וכדו': כל הסנפירין הוא יכול לכשכשן (רב"י חול' סו.). — והכלב בזנבו, לאות חִבָּה: המשליך אותו (את העצם) לכלב ונהפך לו לאוהב ומכשכש לו בזנבו (נפש החכמה, סוד גולב). — וכשכש האדם זנבה של הבהמה, הניעו הנה והנה: התחיל (בעל הבהמה) מכשכש בזנבה (של הבהמה) אמר להן ראו נקיבה היא (ירוש' גיל' ב סא ג). — ובכלל במשמ' זעזע: הנה היתה הברזא בחבית יין תקועה ומהודקת כדרך שאר הברזאות ובאת ריבה אחת עבריה וכשכשה הברזא להוציא מן היין ולא יכלה ותבא האמה והניעתה והנידתה ולא יצאה טפת יין להוץ (תבו' ר"ת קיג). — ב) *כִּשְׁכֵּשׁ את פלוני, נגע בו נגיעות קלות, streicheln; passer doucement la main; to pat: הסוס הזה את ממתגו והוא בולם מכשכשו[1] והוא בולם מקשטו והוא בולם (פסיק' דר"כ, זכור).

·כַּשְׁכָּשׁ[2], ש"ז, — פְּרָגִים: וגם אני שולח לך כלי אחד כשכש אם תוכל לספר אותו אז יעלה בלבך אולי תוכל לעמד על קצת היילותיו וכו' וישלח ידו אל הכלי ויקח מזרע הכשכש וישלח אל פיו (תולד' אלכסנדר, הול' י' לוי יג). בסחיטות החזקות הקור הידועות מהירקות והכשכש והפירות (קאנון ג י ה ד). ואם יהיה התילדות החולי בסבת חום נרפאהו בשליום

[1]) ופרש הערוך (ערך כל 7) מחככו והוא בועט.

[2]) בערב' ח'שח'אש a), וכבר הזכיר שם זה אסף, ואמר שהוא בלשון ארמ': עשב נקרא שמו בלשון ארם כשכש ובלשון יוון מיקנוס וקורין אותו עוד פפברי עליהו רחבים כהזרת וזרעו דק וכלי זרעו דומה לביצה והזרע בתוכו והוא לבן ויש אשר יהיה הזרע שחור (אסף 82).

a) خشخاش

וישמן ורדים וכו' או כשכש עם חלב (מ' הלדכי, כ"ח ד).

כַּשְׁכַּשִׁי, ת"ז, נק' כַּשְׁכַּשִׁית, מ"ר כַּשְׁכַּשִׁיּוֹת, — של כִּשְׁכֵּשׁ: והתחבושות הכשכשיות עם כזברה וענבי השועל (קאנון ג כג ד ח).

כשל[1], ממנו כָּשַׁל, כִּשָּׁלוֹן, מִכְשׁוֹל, מַכְשֵׁלָה, *כֶּשֶׁל.

כָּשַׁל, פ"ע, כָּשְׁלָה, כָּשַׁלְתְּ, כָּשְׁלוּ, כָּשָׁלוּ, כָּשַׁלְנוּ, יִכְשַׁל, כָּשׁוֹל, כֹּשֵׁל, כּוֹשֵׁל, כֹּשְׁלוֹת, — כָּשַׁל האדם בהליכתו, העמיד את רגלו לא כמו שצריך להליכה ונטה לנפל בגלל זה, sträucheln; broncher, trébucher; to stumble: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבוא אין עיף ואין כושל בו (ישע' ה כו-כז). ויי' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר (שם לא ג). אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור צפונה על יד נהר פרת כשלו ונפלו (ירמ' מו ו). הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו (שם יז). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (ישע' מ ל). כשלנו בצהרים כנשף (שם נט י). המה כשלו ונפלו (תהל' כז ב). ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (שם קז יב). ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (שם קה לז). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד). וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו (דהי"ב כח טו). — והברכים כשלו מאין כח וכדומה: ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן (תהל' קט כד). חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). — כשלו אחור, כשלו ונדחו לאחור: למען ילכו וכשלו אחור ונשברו (ישע' כח יג). — כשל בדבר, התנגש בדבר ונכשל: וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין (ויקר' כו לז). וכשלו בם (באבני הנגף וצורי המכשול שנזכרו שם) רבים ונפלו ונשברו (ישע' ח טו). הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (ירמ' ו כא). כי גבור בגבור כשלו יחדו נפלו שניהם (שם מו יב). בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ' ה יג). — ואמר בן סירא: האח למות כי טוב חקיך לאיש אונים וחסר עצמה איש כושל ונוקש בכל סרב ואבד תקוה (ב"ס גני' מא ב). — ואמר הפיטן: ויוציאם בכסף וזהב ואין כושל במחנותם, נפל פחדם על מצרים ושמחו בצאתם (רבב"י, ז' פסח, חסדי יי'). — והמשורר אמר בשירת נצחון שלו: הלכושל ולנופל תקומה, ולנודד ולאובד תנומה, ואם יש לי במוט רגלי ואם יש לקרסלי אשר מעד תרומה (ר"ש הנגיד, הלכוכל). — ובהשאלה, במוסריות, כשל פלוני, באה עליו צרה: וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה (הוש' ד ה). שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך (שם יד ב). — וגם לדברים לא בע"ח: כי כשלה ירושלם ויהודה נפל (ישע' ג ח). — ובמליצה, האמת וכדו': והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). — והכח כשל: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה כשל בעוני כחי ועצמי עששו (תהל' לא יא). ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה (נחמ' ד ד). — ובהשאלה, בדיני ממונות וכדו', *כושל, מי שחסר לו כח בתביעותיו, שאין לו ראיות חזקות: מי שמת והניח אשה וב"ח ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים ר' טרפון אומר ינתנו לכושל[1] שבהן (כתוב' ב ט). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה וילדו שני זכרים אחד לו ואחד לכהן ר' טרפון אומר היפה שבהן ר' עקיבא אומר הכושל שבהן (תוספתא בכור' ב י). ר' יוסי בר"ח אמר לכושל שבראיותיו כגון מלוה בעדים ומלוה בשטר ינתנו למלוה בעדים ר' יוחנן אמר לכושל בגופו וכו' אמר רבי אהא לכושל בגופו ועני (ירוש' כתוב' ט לג.). בחוב פלוני שאין לי ערב ממנו או שאני כושל בראייתי (התרומות ב ה). — *כָּשׁוּל, כמו כּשֵׁל, ואמר הפיטן: מנוחה לדלולים, שעה נא לכשולים, הרימה לנפולים (סדור תימני' ביוה"כ, התחנן בבקשה).

— נפע', נִכְשַׁל, נִכְשְׁלוּ, נִכְשָׁלוּ, תִּכָּשֵׁל, יִכָּשְׁלוּ, יִכָּשֵׁלוּ, נִכְשָׁל, נִכְשָׁלִים, הִכָּשֵׁל, בְּהִכָּשְׁלָם, בִּכָּשְׁלוֹ, — נִכְשַׁל פלוני, כמו כָּשַׁל: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (ירמ' כ יא). אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (שם לא ח). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (ישע' מ ל). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם (נחו' ב ו). והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד (זכר' יב ח). בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל' ט ד). בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב). בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (שם כד יז). וישב פניו למעוזי ארצו ונכשל ונפל (דני' יא יט). — ובמליצה: וענה גאון ישראל בפניו וישראל ואפרים יכשלו בעונם (הוש' ה ה). כי ישרים דרכי יי' וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם (שם יד י). דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו (משלי ד יט). כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה (שם כד טז). ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו (דני' יא יד).

[1]) רק עברית.

[1]) ואמרו בגמ' (שם פד.) מאי לכושל ר"י בר"ח

ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה וכו׳ ובהכשלם יעזרו עזר מעט (שם יא-לג). — ובתו״מ, נכשל באצבעו וכדומה: נפטר לביתו נכשל באצבעו וקרא (על עצמו) רבים מכאובים לרשע (ירוש׳ שבת יד טו ג). בשעלה ר׳ נכשל באצבעו הקטנה (מד״ר ויקר׳ טו). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו (פסיק׳ דר״כ, סוכה). — ובמשמ׳ טעה: יהי״ר מלפניך ה׳ אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וכו׳ ולא יכשלו חברי בדבר הלכה (ברכ׳ כח:). אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל[1] בהן (גיט׳ מג.). — ובמשמ׳ נלכד ונפל בדבר: בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליה מיתה בידי שמים (ירוש׳ סוט׳ א יז). שהוא הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (שם). שובי לעפריך ואל יכשלו בך בני אדם (תעני׳ כד.), לאמר שלא יבואו לידי עברה ע״י יפיה. שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי (מד״ר שמות ו). מי שרצה לקדש עצמו שלא יכשל בזונות יזיר עצמו מן היין (שם במד׳ י).

— הפע׳, הכשיל, הכשלתם, תכשילי, יכשילו, הכשיל, יכשילך, יכשילהו, להכשילו, — הכשיל את פלוני, עשה שיכשל, במשמ׳ העקרית ובהשאלה: ויכשילום[2] בדרכיהם שבולי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמ׳ יח טו). כי אם בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל (דה״ב כה ח). והם (אלהי הנכר) היו לו להכשילו ולכל ישראל (שם כח כג). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו[3] (משלי ד יז). — ואת הכח, החלישו: הכשיל (אלהים) כחי נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכ׳ א יד). — והכשיל את פלוני, במשמ׳ עשה שיטעה, שיעשה דבר שלא כהגן: ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה (מלא׳ ב ח). ויכשילהו עלימו לשונם (תהל׳ סד ח). — ואמר בן סירא: אל תתן לדון נפשך ואל תכשילך בעצתך (כ״ם גני׳ ל כא). וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (שם לד כה). — ובתו״מ: כל פירצה שהיא סגה בעפר אסור לגודרה בשביעית ושאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית בשאינה מכשלת את הרבים אבל אם היתה מכשלת את הרבים אע״פ שאינה סגה את העפר מותר לגודרה (ירוש׳ שבי׳ ג לד ד). — ובמשמ׳ מוסרית: אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר״ה א ו). אמר ירמיה לפני הקב״ה רבש״ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר (ב״ק טז:). אמר (הנחש) הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה (אדר״נ א). — ואמר הפיטן: ותרחיק יצר הרע ממני וכו׳ ואל יכשילני מדרכיך הטובים (סדר נפילת אפים, רבון כל). — ופיו הכשילו, ע״י דבור שיצא מפיו גרם לו שנפל, שבאה עליו צרה: אמר רב אשי (אנשי רומי שמכריזים בימי אידם אחיו של אדוננו הוא זיפן ואינם אומרים זיפן הוא אחיו של אדוננו) הכשילן פיהם (ע״ז יא:), שבזה יוצא מפיהם הדבור אדוננו הוא זיפן. אף הם (דתן ואבירם) עמדו ברשען ולא נזדקקו להשיבו ויאמרו לא נעלה פיהן הכשילן לרשעים וברית כרותה לשפתים (תנחומא קרח טו), שהדבור לא נעלה שיצא מפיהם היתה כעין נבואה שיבלעו באדמה.

— הפע׳, הכשל, מכשל, מכשלים, — שהכשילוהו: אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי והיו[1] מכשלים לפניך (ירמ׳ יח כג). — ואמר הפיטן: הוכשל בנאפוף, בזרת גפוף, הוצג בריב צפוף (ר״א קליר, מוס׳ ר״ה, אתה דעי).

— פעי׳, *כשל, — כשל את הרוח וכדומה, החלישו: אמר ר׳ יהושע בן חנניה בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב״ה משברו בהרים ומכשלו[2] בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג).

— התפ׳, *התכשל, — כמו נכשל: ודמות המלך הראשון איש ישיש ואינו זקן הרבה והמלך שפל ברך עיניו יפות ושערו נאה שחור והן (העצים) מתכשלין בו (תפו׳ רבב״י, ביהמ״ד ילינק ד).

כשל, ש״ז, — כמו כשלון: כלו חייהם ביגון ואנחה, כשל רבה וערבה שמחה, לישע הוכים והגה צוחה (סליח׳ לתעני׳ ב, אזון תחן). גרום לבית בהירתך, ישע לראשם בתתך, דלם מכשל תגרתך, ותסובבם בגין אברתך (יוצ׳ ב סכות, אתה תרב).

כשלון, ש״ז, — בהמ״פ מן כשל, במוסרי: לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (משלי טז יח). — ואמר בן סירא: רפיון ידים וכשלון ברכים אשה לא תאשר

אומר לכושל שבראיה. — [1]) קצת דומה לזה משל ערבי: מא ירגע פארש חתי יתהרש (A. Fischer, Marok. Sprw.) (MOS, I, 224), ובעברי: אין אדם נהיה פרש אלא א״כ תשברנה עצמותיו. — [2]) יש מגיהים וישלכו מנתיבות. — [3]) כך הקרי, והכתיב יכשולו.

— [1]) הקרי ויהיו. — [2]) במדרש (ברכ׳ כד) הגרסה ומרשלו, ושם (קהל׳, סולך אל דרום) הגרסה ומחשלו, עי׳ זה.

את בעלה (כ"ס גני' כה כג).—ובתו"ם: אפילו בשעת כשלונה של ירושלם לא פסקו ממנה אנשי אמנה (בבת קיט:). בכל מקום שאתה מוצא יין אתה מוצא כשלון (תנחומא נח כא). — ואמר החכם: כי פרי המהירות חרטה ופרי העקשות העזות ופרי הגאוה השנאה ופרי העצלות הכשלון (מבח' הפנינ', מלות החכם לבנו). ידוע הדבר בכל מצות התורה כי כל דבר לפי הכשלון שמצוי בו יותר ירחיקנו האל ממנו (החינוך, כי תנא, תקמט). — ובמשמ' חטא: הקל עליהם הכפרה בחטאים האלה הנזכרים להיות כפי עושר בני אדם ועניים לפי שכשלונם קרוב אצל בני אדם שאין ספק כי חטא הלשון קרוב ותמידי יותר מחטא המעשה (בס ויקר' קכג). — וכשלון כח, רפיון הכח: הזקן שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד והחולה כשהוא רועד מפני חוליו וכשלון כחו (רמב"ם, ביאת המקדש ז יב). לפי שאין לי פנאי מפני כשלון כחי וקוצר רוחי (הות, אגר' לר' יונתן הכהן).

כשף[1], ממנו כֶּשֶׁף, כַּשָּׁף, כִּשֵּׁף, מְכַשֵּׁף, מְכַשֵּׁפָה, *כִּשּׁוּף, *כַּשְׁפָן, *כַּשְׁפָנוּת, *כַּשְׁפָנִית, *מְכַשְּׁפוּת.

כֶּשֶׁף, ש"ז, מ"ר כְּשָׁפִים, ככנ' כְּשָׁפַיִךְ, כְּשָׁפֶיהָ,—מעשה פלא חוץ מדרך הטבע שקצת אנשים אמרים שהם יכולים לעשות בפרט בכח השדים ושאר רוחות הטמאה שמחוץ להטבע, Zauberei ; sorcellerie ; -cery : והכרתי כְשָׁפִים מידך ומעוננים לא יהיו לך (מיכ' ה יא). עמדי נא בחבריך וברב כְּשָׁפַיִךְ באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (ישע' מז יב).—ובתו"ם: הזנות והכשפים כילו את הכל (סוט' ט יג). מרבה נכסים מרבה דאגה מרבה נשים מרבה כשפים מרבה שפחות מרבה זמה (אבות ב ז). הרושם על העור כתבנית כתב פטור אמר להן ר"א והלא בן סטדא לא הביא כשפים ממצרים אלא בכך (ירוש' שבת יב יג ד). שבנות ישראל מקטרות לכשפים (ברכ' נג.). שבל היושב ומשמש אפי' עושין כשפים באספמיא באין עליו (בס סב.). ואין מעבירין על האוכלין א"ר יוחנן משום רשב"י לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין (עירוב' סד:). עשרה קבים כשפים ירדו לעולם תשעה נטלה מצרים (קדוש' מט:). מפני שרוב נשים מצויות בכשפים (סנה' סז.). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן

[1]) רק עברית במשמ' זו, ולא נתברר מה היתה משמ' העקרית של שרש זה וממה נסתעף המושג של כשפים.

בלילה בקטנותה שמא תתפתה וכו' הזקינה שמא תעשה כשפים (סנה' ק:, בבא בתרא). הכשרה שבנשים בעלת כשפים (סופרים טו י). התחיל פרעה משחק עליהם וכו' ואומר להם וכו' אין אתם יודעין שכל הכשפים ברשותי הן וכו' שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן (מד"ר במות ט). ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים (בס כ). —*ראה בכשפים: שלח (פרעה) וקרא לכל הרטומיו ומכשפיו אמר להם ראו לי בכשפים מי עתיד למות בשנה זו מן האומנים האלו (פסיק' רבתי יד). —*ובמו דבר ממשי: פעם אחת היה לה (לאשה כשפנית) שכיר יום בביתה והיא הלכה לבית האשה היולדת ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכדי כמו שהולד מקשקש במעי האם ובא ופתח את מגופת הכלי והכשפים יצאו והולד נולד (רב"י סוט' כד.). —*התיר הכשפים: אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחד שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש שילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירו הכשפים לה והרתה (ספ' חסידי' תתתבטו). — וקצת במשמ' כח למשך אנשים ביפי או בתחבולות אחרות: עד זנוני איזבל אמך וּכְשָׁפֶיהָ הרבים (מ"ב ט כב). מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כְּשָׁפִים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בִּכְשָׁפֶיהָ (נחו' ג ד).—ואמר המשורר: להיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה (רבב"ג, מי זאת).

כַּשָּׁף, ש"ז, מ"ר כַּשָּׁפִים, ככנ' כַּשָּׁפֵיכֶם,—כמו מְכַשֵּׁף, מי שעושה מעשה כשפים: ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל עננכם ואל כַּשָּׁפֵיכֶם אשר הם אמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל ((ירמ' כז ט).

כִּשֵּׁף, פ"י,—עשה מעשה כשפים: והוא העביר את בניו באש בגי בן הנם ועונן ונחש וְכִשֵּׁף ועשה אוב וידעוני (דהי"ב לג ו). —ובתלמ': בערב הפסח תלאוהו לישו והכרוז יוצא לפניו מ' יום (ואומר ישו) יוצא ליסקל על שכישף והסית והדיח את ישראל[1]) (סנה' מג.).—ובסהמ"א: ישא ברוה אותן פירורי לחם שאתם מכשפות בהן (רב"י פסח' קי.). יה"ר שימרטו אותן שערות שלכם שאתם מכשפות בהן (בס). ישא הרוח אותו ברכום חדש שאתם אוחזות

[1]) נמצא בדפוסים קדומים, ובמהדור' החדשות המשיטתו רשות הכנסת הנוצרית.

בידכם לכשף בו (בס:). איש שלקח אשה וכשפו אותם שאין יכולים ליזקק יחדיו (ספ׳ חסידים, תתכסא). —ובהשאלה, ר״ל אותו ביפיו וכדומה, הפליאו, משכו, ואמר המליץ: מי הנער הזה אשר משך הלבבות ביפיו וכשף הנפשות באור להיו׳ (ר״י חריזי, איתיאל י).

—פע׳, *כֻּשַּׁף, מְכֻשָּׁף, — שעשו בו מעשה של כשוף: ואם תרצה לדעת האדם אם הוא מכושף או לא כתוב אלו השמות מיכאל ומשמשיו על ביצה בזעפראן ותן אותה תחת המטה שלו שהוא ישן עליה ותשבור אותה בבקר אם תמצא אותה צלויה יש בה טיפת דם דע שהוא מכושף (ספר חכמ׳ הכבדים, PSBA XXII, 349). כשאינו תאב לתשמיש יקח שערה אחת מזנב החמור בשעה שמשמש ויתלהו עליו וכו׳ ואם הוא מכושף יתעשן בעשן של מת (מ׳ הגדבי, ב״א 7). ומי שמכושף אין תקנה כמו שיצא מן העיר וידור בעיר אחרת ויקח בעיר אחרת אשה (ספ׳ חסידים, תתכנו). וכן מי שהוא מכושף שנה או שנתים ושלש שאינו יכול ליזקק לאשתו יגרש את אשתו (בס תתכסב). אם אדם מכושף ורודף אחרי אשה הרי לבו נמשך אחרי האשה (בס תתתפט). להכיר האיש או האשה אם הם מכושפים קח קערה אחת מלאה שמן ויראו האיש והאשה פניהם בתוכה אם הם מכושפים לא יראו פניהם בתוכה ואם אין מכושפים יראו פניהם (ספ׳ סגולות, כ״י דר׳ גסטר).

***כֶּשֶׁף**[1], ש״ז, — מין שרף, gum; gomme; Gummi: אמר ר׳ הונא כל השרפין יפין לדיו ושרף כשף[2] יפה מכולם (שבת כג.).

***כַּשָּׁפוּת**, ש״נ, — מעשה הכשף: לא מכשפות מכשף זכר ולא מכשפות מכשפה נקבה וכו׳ לא יצלה ולא יועיל עוד (רב״י ברכ׳ סג.). אמר להם (שמעון בן שטח לשמנים הבחורים) הזהרו בהן (בהמכשפות) שהן שמנים ובשעה שתכנסו הגביהו איש אחת מהן מן הארץ ושוב לא ישלוט בכם כשפותן ואם לאו לא נוכל להן (נ״י על הרי״ף, סנה׳ יד:).

***כַּשְׁפָן**, כושפן, ש״ז, — מְכַשֵּׁף: ריב״ל אמר עמלק כושפן היה מה היה עושה היה מעמיד בני אדם (למלחמה) ביום גיניסיא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גיניסיא שלו מה עשה משה עירבב את המזלות (ירוש׳ ר״ה ג נט.).

***כַּשְׁפָן**, ש״ז, —כמו *כַּשְׁפָן: מעשה היה בשלטון אחד שדן ביום אחד כשפנין ונואפים ורצחנין (מדר׳ תה׳ פ). אמרו המלכים (שהיו עם נמרוד) אחיו של אברהם כשפן גדול הוא וצבר את האור וסלסלה (מדר׳ אבר׳ אבינו, ביה״מ ילינק ה). כי בכל הפעולות אשר יעשו הכשפנים אין בכחם לפעול שום דבר (רב״ע בפרוש, פרד׳ רמונ׳, נזיקין).

***כַּשְׁפָנוּת**, ש״נ, —כמו כֶּשֶׁף, כשפים: אין עושין כשפנות בפתיתין (ר״ת ערוב׳ סד:). יוחני בדרך כשפנות היתה אוסרת הנשים המעוברות שלא תלדנה ובהגעת לידתן היו מצטערות והיא מראה עצמה צדקת והיו באות אצלה ואומרין לה אולי תבקשי רחמים על פלונית שתלד והיא מתרת הכשפנות ומיד יולדת (ערוך, ערך יוחני). התחילו לשאול לו (ליונה) על המלאכה שנא׳ מה מלאכתך שמא מכשף או חרטום אתה ובכשפנות וקסמים הביא הסער עליהם (ר״א בר״ת הנביא, הגיון הנפ׳ ג). קשור דתם מדת מצרים כי ישנו מהם נתלמד וגרים מספריהם ומכשפנותם ולהטיהם של מצרים (ר״י הדסי, האשכול, א״ב לט, JQR VIII, 439). — ואמר הפיטן: טפשים האכילו לחם אלהים לאשה זונה וחללה מכשפה בבית עבודתם, טרפה ופלטה הלחם מפיה לתוך ידה לעיני קצתם, טעם נתנה שהוא לצורך כשפנותם, שבתם וקימתם אני מנגינתם (בכתי סופר, סליחה מכ״י בנת ב״ן, הבחר ב 7).

***כַּשְׁפָנִית**, ש״נ, מ״ר כַּשְׁפָנִיּוֹת, —אשה מכשפה: מפני שרוב הנשים כשפניות[1] (ירוש׳ סנה׳ ז כה 7). (כלב שוטה) רב אמר נשים כשפניות משחקות בו (יומ׳ פג:). —ומצוי גם בסהמ״א: ולכן הביא אותו מעשה מאותה כשפנית שהיתה רוצה לכשף בעפר רגליו (רב״ע בפרוש, פרד׳ רמונ׳, נזיקין). כי היה (ישמעאל) דומה לאמו המצרית והכשפנית אעפ״י שילדתו לאברהם (צרור המור, וירא). נשים כשפניות שיש באשקלון (נ״י על הרי״ף, סנה׳ יד:). אשה כשפנית שהיתה עוצרת רחם הנשים היולדות בכשפים (רע״ב סוט׳ ג 7).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) כך בערוך, וכך בתשו׳ הגא׳ כ״י מהגני׳. ובנוסח׳ קטף. ופרשו שם בתשו׳ הגא׳: כשף זהו שרף שמעולה לדיו מכל השרפין ושמו צמג ערבי ובארמית קומא (תשו׳ הגא׳, מהד׳ גנז״ב 322). והערוך אמר: ושרף כשף יפה מכולם שמענו ששמו בלעז פורוגנו, ע״כ, והוא אחון. וכן רש״י: פרונייו״ל של יער. ע״כ. אך דעת הגאו׳ מכרעת.

[1]) ולחש למי שפגש בנשים כשפניות, בארמ׳: אמר אמימר אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות האי מאן דפגע בהו בנשים כשפניות נימא הכי חרי חמימי בדיקולי בזייא לפומייכו נשי דחרשייא וכו׳ (פסח׳ קי.), ובעבר׳: צואה רותחת בסלים קרועים לפיכן נשים מכשפות.

כשר[1]), ממנו א.כִּשֵּׁר, כִּשְׁרוֹן, *כֶּשֶׁר, ב.*כִּשֵּׁר, *כִּשּׁוּת, *הַכְשֵׁר, *הַכְשָׁרָה, *הִכָּשְׁרוּת.

א.כָּשֵׁר, פ"ע, עתי' יִכְשַׁר, — א) כָּשֵׁר הדבר, הצליח, עלה יפה, gelingen; réussir; to succeed: בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יִכְשַׁר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים (קהל' יא ו).—ב) כָּשֵׁר הדבר לפני פלוני, היה טוב בעיניו, הוא מצאו ראוי ונכון, angemessen sein; être convenable; be reight: ותאמר (אסתר המלכה) אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וְכָשֵׁר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת' ח ה). — ובמדר' וסהמ"א במשמ' זו: כששמע פרעה ועבדיו דבר זה כשר הדבר בעיניו ועשו כן (מדר' ויושע). כששמע הקב"ה דברי התורה כשרו לפניו דבריה לקחה והניחה לפניו (מדר' י' הדברות, ביהמ"ד יליניק א). ומפני כל אלו הדברים כשר בעיני לבאר דרכי השבון זה (רמב"ם, קדוש החדש יא ג). ואספסינוס כשמעו את דבריהם כשרו בעיניו (יוסיפון, פרק עז). ויכשר להיות מהשער הזה על אשר מריתם את פי למי מריבה כלומר על מי מריבה וכו' ויכשר שיהיה עוד האזרח בבני ישראל קריאה (ר"י א"ת, הקדמה, בער ו). ויכשר בעיני מאד שיהיה כמוה מם שבי דומם (כס).—ג) *היה הדבר טוב ונאות לפי התורה: והלא דין הוא ומה עולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים כשרה לבא מן העוף שלמים שכשרו לבא נקבות כזכרים אינו דין שיכשרו לבא מן העוף (ספרא ויקר' ו ז). במנחות הבאות קודם לעומר שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט (ספרי במד' קמח). ודין הוא ומה אם החיטין שכשרו לשאר כל המנחות לא כשרו למנחת העומר כוסמין וכו' שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר (ירוש' פאה א נו:). —הפע', הִכְשִׁיר, הַכְשִׁיר, — עשה שיִכְשַׁר, א) הִכְשִׁיר החכמה וכדומה, עשאה נאותה וראויה לדבר, recht machen; faire convenable; make convenient: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הַכְשֵׁיר[2]) חכמה (קהל' י י).—ב) *עשה שיהיה אפשרי וראוי, fähig machen; faire capable; make fit: כל שהבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו (ואם הכשרתי במקצת נזקו הבתי בתשלומי נזקו (ב"ק א ב). ומלבשתו (התורה) ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא (אבות ו א).—ג) *החליטו טוב ונאות עפ"י דיני הדת: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ר' יהודה מכשיר (סוכ' א א). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין (כס ב ז). חלצו (הצרות) ב"ש פוסלין מן הכהונה וב"ה מכשירין נתייבמו ב"ש מכשירין וב"ה פוסלין אעפ"י שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבית הלל (יבמ' א ד). שטר שזמנו בשבת או בעשרה בתשרי ר' יהודה מכשיר ור' יוסי פוסל אמר לו ר' יהודה מעשה בא לפניך בציפורי והכשרתה אמר לו ר' יוסי אני לא הכשרתי ואם הכשרתי הכשרתי (תוספתא מכו' א ג). מעשה בא לפני ר' והכשיר בשטר (ירוש' קדוש' א נח ג). הואיל ולשמו מכשירו בזמנו ושלא לשמו מכשירו שלא בזמנו (פסח' ס:). א"ר יוחנן אף כשהכשירו ב"ה לא הכשירו אלא לטהרה מידי נבילה אבל באכילה אסורה (חול' יח.).—וגם בענינים אחרים, "בלשון וכדומה, הִכְשִׁיר דבר, אמר שזה אפשר ונכון לפי חקי הלשון: ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שנדעהו לא היו מונעים מה שהכשרנוהו וכו' וכבר עשו הערב גם כן באמרם כך וכך כדי להראות למי שאיננו רגיל ולא ישתומם ממה שהכשירוהו העבריים (ר"י א"ת, הקדמ' הרקמה). כי הפעל הולך יותר ראוי למקום הזה מהשם אבל לא היה אפשר כי הלשון לא יכשירהו (כס, בער ה). וכבר הכשרתי בואין מעמד בספר הקרוב והישור פנים אחרים טובים גם כן (כס, בער טו). וכלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי (כס, בער כג). ועל כן הכשירו העברים להביא קצת הקבוץ על דמיון מלת המשנה והכשירו ברוב המשנה שיהיה על דמיון מלת הקבוץ (כס, בער כד). —הפע', *הֻכְשַׁר, הוּכְשַׁר, — הכשירו אותו, נעשה ראוי לדבר עפ"י חקי הדת וכדומה: השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם בשרים ונאכלים בידים מסואבות לפי שלא הוכשרו בדם ר"ש אומר הוכשרו בשחיטה (חול' ב ה). פסח שהוא קל אינו דין שי:־שר כל שנתו כבן שנתו וכו' פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא

---

1) גם בארמ' וסור'. באשור' כָּשָׁר, הצליח.

2) המליצה קשה, וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות.

ממין אחד (מגי' כא ד). כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוכשר לזה והצניעו ובא אחר והוציאו (שבת עו.). במה הוכשר אהרן לבא אל הקדש בפר בן בקר לחטאת (יומ' ג.). אם ראית רקיע שקיהה כברזל מלהוריד טל ומטר בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין וכו' מה תקנתן יתגברו ברחמים וכו' כל שכן אם הוכשרו מעשיהן (תענ' ז:). ומה בני יונה שלא הוכשרו בגדולים הוכשרו בקטנים תורים שהוכשרו בגדולים אינו דין שהוכשרו בקטנים (חול' כב:). ומה עגלה שלא הוכשרה בשחיטה הוכשרה בעריפה פרה שהוכשרה בשחיטה אינה דין שהוכשרה בעריפה (שם כג:). עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל ארצות לומר שירה (ערכ' י:). אוציא את ישראל שלא הוכשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שהוכשרו לעלות בהר (מד"ר במד' יד). לכך אמר כל הבקר לעולה מגיד שכולם הוכשרו לעולה (שם). ספר תורה האמור לא כל שכן שלא יוכשר לכתבו על אחת מן העורות השלשה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת יד).

—התפ', *הִתְכַּשֵּׁר, — הראה עצמו מוכשר: למלך שהיה לו פרדס והכנים לתוכו פועלים ובנה אוצר על פתחו אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצרו וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצרו (מד"ר ברא' ט). למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וצוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקין במלאכתו אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס (שם שמות ב). למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן (שם שה"ש, דודי יר7). שהיו המעשים מתכשרין מעצמן (תנחומא ברא' לד).—ומצוי בסהמ"א.

—פע', *כִּשֵּׁר, כישר, — כִּשֵּׁר את עצמו, עשה שיכשר: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין איבדה מטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו לאחר ימים עמדה וכישרה את עצמה והביאה אותן שני אריסין אף המלך הביא את שלו (מד"ר דבר' ג). בו בפרק הזרה (הגר) וכישרה את מעשיה אחר שקרא אליה מלאך אלהים (פענת רזא, וירא).

—נפע', *נִכְשַׁר, נִכְשָׁרִים, —דבר נִכְשָׁר ובדומה: ואחריו זה השיר, אשר עתה אשיר, לפתח ולהישיר, דרכי נכשרים (דונב, דעה נכי). כי יחלף קמוצים ויסלף דברים נכשרים (תבו' תלמידי מנח' על דונב). ואשרי הנפש הנכשרת אשר היא באדם נקשרת אם סודה חוקרת (מ' אלדבי, ב"א ו).

ב.*כָּשֵׁר, ת"ז, נקב' כְּשֵׁרָה, מ"ר כְּשֵׁרִים, כְּשֵׁרוֹת, — דבר כָּשֵׁר לענין מהענינים, נאות וראוי לזה, tauglich: bon, apte à; fit, available: כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת אינו חייב אלא המצניעו (שבת ז ג). — ב) מה שהוא טוב ועשוי לפי התורה, לפי הדת, לפי ההלכה, ההפך מן פסול: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים (שביע' י ה). אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החדש (ר"ה א ז). כל עדות שאין האשה כשרה לה אף הן (העבדים וכו') אינן כשרים לה (שם ח). כל השופרות כשרים חוץ משל פרה (שם ג א). הכל כשרין להוליכו (את שעיר המשתלח) אלא שעשו הכהנים גדולים קבע (יומ' ו ג). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן וכולן שהתירן כשרות וכולן כשרות לדפנות (סוכ' א ה). שכל היום כשר ללולב (שם ג ט). הכל כשרין לקרות את המגילה (מגי' ב ד). כל היום כשר לקריאת המגילה (שם ה). אחד אומר בפני נכתב ושנים אומרים בפנינו נחתם כשר נכתב ביום ונחתם ביום וכו' בלילה ונחתם ביום כשר (גיט' ב א-ב). הכל כשרין לכתוב את הגט (שם ה). ג' גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר (שם ט ד). ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה (קדוש' ד ו). אמרה (הסוטה) איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת (סוט' ג ג). הכל שוחטין ושחיטתן כשרה (חול' א א). ואלו כשרות בבהמה ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו' (שם ג ב). ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות (מכי' בא, פתיח'). עד שלא נבחרה ירושלם היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות (שם). הכל כשרים לעלות במעלות האולם (תוספתא סוט' ז ח). שהטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשירה (ירוש' כיל' ג סב.). היה הגימל מבלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר ואם לאו פסול (שם מגי' א עא ג), ומצוי הרבה בסהמ"א. — וכמו תה"פ: וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר (מגי' ב ד), ומצוי מאד.—ג) *אדם כָּשֵׁר, אדם טוב, יָשָׁר, מתנהג בדרכי המוסר, tugendhaft, vertueux; worthy: אמר להם אין טבי עבדי כשאר

בל העבדים כשר היה (ברכ׳ כ ז). טוב שברובאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק (קדוש׳ ד יד). אמרה (המשנה) אפילו כשירין מזנין (ירוש׳ כתוב׳ א כה ד). הכשירה שבנשים בעלת כשפים (בם קדוש׳ ד סו ג). כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר (בבלי מו״ק כה.). לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין (יבמ׳ פד:). ראה (המלך) ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות זו בת אבות היא צנועה היא במעשיה וכשרה (מד״ר במד׳ א). בנות ישראל הכשרות והצנועות (בם בה״ב, אחוו לגו). נשי דור המדבר כשרות היו כיון שהגיעו לאותו מעשה עמדו ונמלכו עצמן ולא נתנו כלום מנזמיהן למעשה העגל (בם, לבכתני).

***כֹּשֶׁר**, ש״ז,— בהמ״פ מן כָּשֵׁר, סגולת מה שהוא כָּשֵׁר,

היתה לו שעת הַכֹּשֶׁר, שעה שהוא היה כָּשֵׁר: סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר (יבמ׳ ח ד). המאת פסולה אין דמה טעון כבוס בין שהיה לה שעת הכושר בין שלא היה לה שעת הכושר (זבח׳ יא ב). אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר (חול׳ ד ד). היתה לה שעת הכושר ונפסלה דמה טעון כיבום (תוספתא זבח׳ י ט). טמאה לא היתה לה שעת הכושר טריפה היתה לה שעת הכושר (גמ׳ בם ע.). מה לשוחט בפנים ומעלה בחוץ שהיתה לו שעת הכושר תאמר בשוחט חוץ ומעלה בחוץ שלא היתה לו שעת הכושר (בם קח.). כאן (שאמר מטמא) שהיתה לה שעת הכושר כאן (שאינה מטמאה) שלא היתה לה שעת הכושר (מנח׳ קה:). — בחזקת כֹּשֶׁר, בחזקה שהוא כָּשֵׁר: בני מעים בחזקת כושר (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.). שחטה ואכלו זאבים בני מיעיה כשרה שחזקת בני מיעים לכושר (בם. כיל׳ ג סג.).— בְּכֹשֶׁר: אי זהו סרים חמה ר׳ חייה בשם ר״י כל שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת (ירוש׳ יבמ׳ ח ע ד).—והשתמשו הפיטנים והמשוררים הרבה במלה זו: מאהו שביל יושר והולך נתיב כושר זיטוש כמו נשר להפצו וברצוניו (רה״ג, מנת׳ לר״א בן עטא, JQR, NS I, 240). כרתי ברית לבחירי לפסוח ולשמור ימים כמדובר, כושר מאכל צלי ופת חריבה וארוחת ירק ובשביעית ימי קדש תתגבר (הוהר׳ ר״י ברללוני, אמגס כי). אסירים אשר בכשר שעשעת, בענם שוע ענם שעת, גוי ואלהיו יהד הושעת (ר״א קליר, ב׳ פסח, הסידים). גדלך מצפצפת ויחודך תומכת, דרכי מסלולך בכשר דורכת, היום כמה שנים עלך מושכת (ר״י בן אביתור, הושע׳, אלהים אמן). והעם הרדו ותמהו ופחדו ויגידו פועל אלהים, דברו בכושר נדיבי יושר ועשו כל אשר צוה אלהים (אוהר׳ רבב״ג, אמון יוס זה). לעמו הנחיל מדבש מתוקים, כשר אמונת עתים חשוקים, ידיעת הסן וישועת נזיקים (רבב״י, ב׳ בבוע׳, תחתיות ארץ). בתמו הלך ובכשרו עמד, יוצרו אהבו ובעיני נחמד (יוה, כבורי מעבהו). צצו שועלים מחבלים כרמים להברית מגפן שורש וזכרון, צררום בפרך נאקו ונושעו בכושר הררי קדם הוחק לזכרון (מוס׳ ב ר״ה, אפחד במעבי). עיר ויושביה בכשר בחזותה, עלצה ותרך עמה שפחתה, על יו׳ השליכה יהבתה (בבת א חנכה, אוהך כי). היום הזה צוית לעשות לכפר פשע וקשר, נדה פרים ושעירים הנזרקים במזבח כושר (בניח׳ מוס׳ יוה״כ, מגבי מקדש). משאת כפי מנחת ערב רצה נא בכושר, תכון תפלתי קטורת לפניך בתום וביושר (מנח׳ יוה״כ, מבאת כפי). חדל ישר מעט כשר אבל נסכך ובטות, להודות לך כרב גדלך ערב שיחי כניחוח (ר״י הלוי, יברלג בתירי). הגו בישר נעשה בכשר ונשמע כל אשר ידבר אלהים (יוה, יוס נקוג).

כִּשְׁרוֹן, ש״ז,— א) תועלת, Nutzen ; utilité ; -ty :

ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כִּשְׁרוֹן לבעליה כי אם ראית עיניו (קהל׳ ה י). — ואמר המליץ: ושאר מכמניו ובתי נבאת וצרי אשר הפיל הבלים לנפשו בנעימותם מה כשרון לו מהם כי אם ראות עיניו (כתי״ע א ה). — ב) מה שמכשיר את האדם למעשים גדולים, Tüchtigkeit ; habilité ; -ty : כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהל׳ ב כא). וראיתי אני את כל עמל ואת כל כִּשְׁרוֹן המעשה כי היא קנאת איש מרעהו (בם ד ד).—והשתמשו בזמן החדש במלה זו הרבה במשמ׳ כח השכל והמחשבה שיש לאדם למלאכה, לחכמה ומדעים, לשירה, לאמנות, וכדומה, Talent.—ג) סגולת הַכָּשֵׁר: ישר איש ומעללו, אם ירבה פלולו, ונשמע קולו, כשרון צדק פעלו, הנון דלים מעמלו, אם אדוניו יתן לו (ילת׳ בן להוכן, פקדתי מיוגלי). דלי מעש וריקי כשרון קוראים אליך למו המצא (הגיהו בן במעיה, אדון בנפטך). באתי לחשוב עם נפשי אם רב הכשרון על החובה (רמב״ת, דרכי נעם יב). והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני למה תטרחו להביא הכשרון שהוא הקטרת (רד״ק ירמ׳ ו כ).

***כַּשְׁרוּת**, נ"נ, —סגולת דבר כָּשֵׁר: כל ארצות בחזקת כשרות הן עומדות (קדוש' עט:). כל משפחות בחזקת כשרות הן עומדות (שם עו:). אמר ר' יוחנן (סרים חמה הוא) כל שלא ראה שעה אחת בכשרותו (יבמ' פ.). שבתחלה הבריות נוהגות בכשרות ובדבריו אלו (של בלעם) היו נוהגין בעריות (מד"ר במד' כ). אמר להם המלך מה לכם מצירין יגע זה בשתי (שעות) בכשרות מה שלא יגעתם אתם כל היום (שם קהל', מתוקה).—ומצוי בסהמ"א: כי צריך העד להיות תחלתו וסופו בכשרות (תבו' הגה', הלכות מ). כל מי שחטא ולקה הוזר לכשרותו (רמב"ס, סנה' יז ז). כל טבח שהוא יודע הטריפות האלו והרי הוא בחזקת כשרות מותר לו לשחוט ולבדוק וכו' ואם יצאת טריפה מתחת ידו מנדין אותו ומעבירין אותו ואינו הוזר לכשרותו עד שילך למקום שאין מכירים אותו (הוא, שחיט' י יד). לא יצטרך השכל לדעת בכשרות זה אל התורה בפני כי השכל כבר שפט בכשרותו (יבוצה בן יהודה הקרא', פי' מעבה כרהב'). —ואמר הפיטן: תמימות וכשרות ועבדות וחרות באונך, וישוב וגרות וגבהות ושררות בגאונך (ר"י הכן גיאת, קניק).

כֶּשֶׂב, ש"ז, מ"ר כְּשָׂבִים, — כמו כֶּבֶשׂ: שור או כֶשֶׂב או עז (ויקר' יז ג). והַכְּשָׂבִים הפריד יעקב (בראש' ל מ). הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים (שם לב). שה כְשָׂבִים ושה עזים (דבר' יד ד). —ואמר המשורר: אמת שהת כמו מכלא ומות כמו רועה וכל היקום כשבים, לאט אותם יהי נוהג לשחת וישים תעלולים בם כשבים (רמב"ע, תרשיש ח).

כִּשְׂבָּה, ש"נ, — כמו כִּבְשָׂה: נקבה מן הצאן כִּשְׂבָּה או שעירת עזים (ויקר' ה ו). —ואמר המשורר: תהי תפלה תמור עולה ותשובה תמור כשבה, ושית עטרת מול קטורת לכפר שפת דבה (רמב"ע, מרי בגיון).

כשה[1], ממנו כָּשָׂה.

כָּשָׂה[2], פ"ע, כָּשִׂיתָ, —כָּשָׂה פלוני, נמלא מטעמים ונהיה גם וקשה ערף: וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כָּשִׂיתָ[3] ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו (דבר' לב יה-יו).

---

[1]) בערב' כשי a), ועי' הערה להערך.

[2]) בערב' כַּשִׁי b), ועי' הערה לקמן. — [3]) רוב הקדמונ' ראו בפעל זה את הפעל כסה בסמך ואמרו כי הכונה היא כסית לבך בחלב. והחדשים בארוה עפ"י הפעל כשי בערב' שמשמש גם במשמ' נמלא במטעמים. וכבר העיר דר' א"ש יהודה (Dr. A. S. Yahuda, Bibl. Exeg. 10), כי זה הפעל בעצמו, וכמו"כ מגזרת הכפו' כש a), משמש בפרט בדבור ההמוני במצרים ובמרוקו גם במשמ' נהיה גם ועקש, ויש לחשב כי בעבר' היה משמש בשתי המשמ' יחד.

a) كشي b) كشّ

***כַּת**, ש"נ, מ"ר כִּתִּים, כִּתֵּי, כִּתּוֹת, —קבצה מיוחדה של אנשים, מַחְלֹקֶת, חבורה, Abteilung, Partei; division, partie; party: הפסח נשחט בשלש כיתות[1]) וכו' קהל ועדה וישראל נכנסו כת הראשונה נתמלאת העזרה וכו' יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית וכו' מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי' מפני שעמה מועטין (פסח' ה ה-ז). מעשה בממסכן אחד שהיו מוליכין אותו מגיניסר לחמתן והיו הכתות מתחלפות עליו ובאחרונה נמצא מת בידן ובא מעשה לפני חכמים ולא טמאו אלא כת האחרונה בלבד (תוספתא טהר' ו ז). היא (הכת הג' של שוחטי הפסח) היתה נקראת כת עצלים (ירוש' פסח' ה לב ג). חביבה עלי כת קטנה שבארץ ישאל מסנהדרין גדולה שבחו"ל (ירוש' נדר' ו מ.). מפני כת של פריצים שהיו באין להזדוג לי (שם כתוב' ב כו ג). עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה (בבלי ברכ' סג:). שלש כיתות של שלשים שלשים בני אדם (פסח' סד:). מעשה בר"א שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו"ט יצתה כת ראשונה (לסעוד לפני גמר הדרשה) אמר הללו בעלי פטמין כת שנייה אמר הללו בעלי חביות כת שלישית אמר הללו בעלי בדין כת רביעית אמר הללו בעלי לגינין כת חמישית אמר הללו בעלי כוסות התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה וכו' שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (ביצ' יה:). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה (תענ' כט.). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו וכו' בשעה שהרשע נאבד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב' קד.). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת

---

[1]) כך בנוסח', ובקצת כ"י כתים.

a) كشّ

שקרנים וכת מספרי לשון הרע (סוט׳ מב.). שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום (חול׳ צא:). הלך (אברם) שמח לעשות רצון יוצרו והיו המלאכים מתקבצין כתות כתות מלמעלן (מד״ר בראש׳ נ׳). כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות כתות וחבורות חבורות והיו פוגעין (בחיילותיו של עשו) (שם עח). לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום בורא הקב״ה כת של מלאכים חדשים והן אומרים שירה חדשה לפניו והולכין להן (שם). לשלטון שנכנס למדינה ועמו כיתות כיתות של ליסטים (שם ויקר׳ ט). היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה (שם טז). כאותן כתות של מלאכי השרת שהם יראים ומושלמים לי (שם במד׳ ג). שבשעה שנפטר (הצדיק) מן העולם ג׳ כתות של מלאכי השרת מקדימין אותו בשלום (שם יא). נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כתות כתות (שם כג). שאני עתידה להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים ביוצא בי בעולמך (שם שה״ש, אם חומה). ומשה הפך פניו סבור שישראל אחריו והיו אותם (ליצנים) עשויין כיתות על האבנים (ילמדנו, פרש׳ חקת).—ושל בע״ה: לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם (מד״ר בראש׳ פד).—כִּתֵּי בנות, מאמהות מתחלפות: מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים (קדוש׳ ג ט).—כִּתֵּי עֵדִים, שכל אחת מהן מעידה לא כמו הכת זולתה: מי שהיה שתי כיתי עדים מעידות אותו אלו מעידים שנזר שתים ואלו מעידים שנזר חמש (נזיר ג ז). שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו (ב״ב לא:). לא נחלקו ב״ש וב״ה על שתי כיתי עדים שאחת אומרת מנה ואחת אומרת מאתים שיש בכלל מאתים מנה על מה נחלקו על כת אחת שאחד אומר מנה ואחד אומר מאתים (שם מא:). — ובמשמ׳ חבורה של בני אדם מתחלפים בדבר מן הדברים מזולתם: ד׳ כיתין נעשו על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן (מכי׳ בשלח ב ב). בית שמאי אומרים שלש כיתות הן (ליום הדין) אחת לחיי עולם ואחת לחרפות לדיראון עולם (תוספתא סנה׳ יג ג). אמר ר׳ ירמיה בר״א (דור הפלגה) נחלקו לג׳ כיתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד עבו״ם ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה (סנה׳ קט.). בשעה שבא הקב״ה לבראת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא (מד״ר בראש׳ ח). — ואמר החכם: ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (חו״ה, יחוד המעשה ה). החברים שלש כתות מהם כמזון שלא תוכל לעמוד מבלעדיו ומהם כרפואה אשר אתה צריך לעתים ומהם כמדוה אשר אין אתה צריך לעולם (מבח׳ הפנינ׳, שער החברים).—ובפרט בדעות דתיות ומחקריות: א״ר יוחנן לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים (ירוש׳ סנה׳ י כט ג). ואח״כ נתחדשה כת אחרת נקראת צדוקין וביתוסין על שם המעין הנרפש והמקור המשחת אשר מהם שאבו מים כמו שנודע בקבלה וכבר בטלו כל אלו הכתות במיעוטן בארצותינו אלה (הקד׳ בעה״ב לר״י הכהן לטיף). יש לערער עליו בטענות המשאיים כת ארסטו שעשו לקיים דעת קדמות העולם (רי״א, מפע׳ ה׳ א ב). ושתי הכתות ר״ל בין חכמי הקראים ובין חכמי הרבנים מודים בזה (ר״א הקראי, ג״ע, חג הסכות׳ ה). והנה בדורנו זה ראינו חכמי האומות נחלקים לכתות ונעשו קרחות קרחות מהם מחזיקים בדעת הזה וכו׳ (מגח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 11).—ובענין שני צדדי בעלי דין: יש לדיינים לשמוע טענות הכתות מפיהם שמא מתוך דבריהם ילמדו ויבינו מי הוא טוען באמת ולא שיבאו בטענות מסודרות מפי אחר (לבוש חו״מ יג ג). —ושתי חבורות של משא ומתן: בפנינו עה״מ היקרה דונה שמחה ובעלה יעקב פאררו כת אחת והיקרה דונה וכו׳ ובעלה משה וידאל כת אחרת מדעתם ורצונם הגמור בלב שלם ונפש חפצה התפשרו ביניהם בזה האופן שבמחצית הכותל המפסקת בין רשות כה״ר שלמה ובין החלל הנזכר של האחים במחצית הפונה לצד החצר באותו מחצית הכותל יזכר הכת הא׳ ויהיה שלהם לבנות עליה וכו׳ ועל האופן הזה יוכלו הכת הב׳ לבנות בחלל הנזכר שלהם (שו״ת פרח מטה אהרן יג). ראובן ושמעון כת א׳ ויהודה ויששכר כת אחרת עשו שותפות והחברה בסחורות ובכל מילי והוציא כל כת מהם לקרן קיים בשותפות סך מה (שם פט).—וגם דברים לא בע״ה: כוכבים (עשויים) כתות כתות שאין להם מנין (ספרי דבר׳ מז). — ודברים מפשטים: אמנם אשים כונת החקירה זו אם היא מכת האפשר לשום לעולם זמן קצוב לכללו או לחלק מחלקיו (הקד׳ בעה״ב לר״י הכהן נטיף). לפי שהמקובלות הם מכת המפורסמות לא מהאמתיות המופתיות (ר״י הכהנ״ג,

מפע׳ ה׳ ג ד). ואמנם בחקירה הראשונה מצאנו ראינו כ ת ו ת דעות לבני אדם כ ת מהם תחשב וכו׳ ואמנם הכת השנית תסבור וכו׳ (הנ״ל, במ״ס חדכ״ס ד ו). מה שהוא מ כ ת הגימטריות או מצירוף אותיות ולא מכת השמות והצורות והקמיעות אשר ישמשו בהן בעלי השמות כותבי הקמיעות (זרח׳ הלוי לר׳ הלל, הו״ג ב קלג).

כתב[1]), ממנו כְּתָב, כְּתָב, כְּתֹבֶת, מִכְתָּב, *כְּתוּב, *כְּתָבָה, *כְּתִיבָה, *כֹּתְבָן, ״כְּתָב, ״כְּתֻבּוֹת, ״כְּתִיב.

כָּתַב, פ״י, כָּתַבְתָּ, כָּתְבוּ, אֶכְתֹּב, אֶכְתָּב-, תִּכְתֹּב, תִּכְתְּבוּ, יִכְתְּבוּ, כֹּתֵב, כֹּתְבִים, כָּתוּב, כְּתוּבָה, כְּתֻבִים, כְּתוּבוֹת, כְּתוֹב, כְּתֹב, כִּתְבוּ, בִּכְתוֹב, לִכְתֹּב, כְּתֹב, כְּתָב-, כְּתָבָהּ, כְּתָבוּ, כְּתַבְתֶּם אֶכְתֳּבֶנָּה, יִכְתְּבוּהָ, כְּתָבֵם,—כָּתַב עַל אֶבֶן, על עץ, על חרס וכדומה, רשם אותיות שהן סימני קולות הדבור שעי״ז הקורא יודע מה היתה כונת הכֹּתב לאמר, write ; écrire ; sehreiben: כְּתֹב זאת זכרון בספר (שמות יז יד). כְּתָב-לך את הדברים האלה וכו׳ וַיִּכְתֹּב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים (שם לד כז-כח). ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כָּתַבְתִּי להורתם (שם כד יב). פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וְכָתַבְתִּי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (שם לד א). מחני נא מספרך אשר כָּתָבְתָּ (שם לב לב). וְכָתַב את האלת האלה הכהן בספר (במד׳ ה כג). איש את שמו תִּכְתֹּב על מטהו (שם יז יז). וָאֶכְתֹּב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים (דבר׳ י ב). וְכָתַב לו את משנה התורה הזאת על ספר (שם יז יח). וְכָתַב לה ספר כריתת ונתן בידה (שם כד א). וְכָתַבְתָּ על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב (שם כז ח). ועתה כִּתְבוּ לכם את השירה הזאת (שם לא יט). ויהי ככלות משה לִכְתֹּב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (שם כד). וַיִּכְתְּבֵם על שני לחות אבנים (שם ד יג). וּכְתַבְתָּם (את הדברים האמורים שם) על מזוזת ביתך ובשעריך (שם ו ט). וַיִּכְתָּב-שם על האבנים את משנה תורת משה אשר כָּתַב לפני בני ישראל (יהוש׳ ח לב). וַיִּכְתֹּב אליו את שרי סכות ואת זקניה (שופט׳ ח יד). וַיִּכְתֹּב בספר וינח לפני יי׳ (ש״א י כה). וַיִּכְתֹּב דוד ספר אל יואב (ש״ב יא יד). וַתִּכְתֹּב ספרים בשם אחאב (מ״א כא ח). קח לך גליון גדול וּכְתֹב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע׳ ח א). ושאר עץ יערו מספר[1]) יהיו ונער יִכְתְּבֵם (שם י יט). וקראת במגלה אשר כָּתַבְתָּ מפי את דברי יי׳ באזני העם (ירמ׳ לו ו). ואת ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כָּתַבְתָּ את כל הדברים האלה מפיו ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כֹּתֵב על הספר בדיו (שם יז). שוב קח לך מגלה אחרת וּכְתֹב עליה את כל הדברים הראשנים (שם כח). וָאֶכְתֹּב בספר ואחתם ואעד עדים (שם לב י). העדים הַכֹּתְבִים בספר המקנה (שם יב). שדות בכסף יקנו וְכָתוֹב בספר והתום (שם מד). הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בְּכָתְבוֹ את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו (שם מה א). נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אֶכְתֲּבֶנָּה[2]) והייתי להם לאלהים (שם לא לב). והיו העצים אשר תִּכְתֹּב עליהם בידך לעיניהם (יחזק׳ לז כ). יי׳ יספר בִּכְתוֹב[3]) עמים זה ילד בה (תהל׳ פז ו). תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך וכו׳ כָּתְבֵם על לוח לבך (משלי ג א-ג). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף כי תִכְתֹּב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (איוב יג כה-כו). הן תוי שדי יענני וספר כָּתַב איש ריבי (שם לא לה). ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כָּתְבוּ שטנה על ישבי יהודה וירושלם (עזר׳ ד ו). אנחנו כרתים אמנה וְכֹתְבִים ועל

---

[1]) משתף בכנעני׳ וארמ׳, וגם בערב׳ כתב a), במשמ׳ שהוא משמש בהאחיות הצפוניות, אלא שהוא משמש בלשון זו עוד במשמ׳ אחרות, במשמ׳ קבוץ ובמשמ׳ תפר וכדו׳, ולעצם מושג הכתיבה השתמשה הלשון הערב׳ עוד בצרוף אחר, ח׳ט b), ולכן פקפק פרנק׳ (S. Fr. Aram. Lehnw. 249) ביחוסו הערבי של פעל זה לענין כתיבה והשד כי בהיות שאצל הערבים הקדומים ישבי המדברות לא היתה מלאכת הכתיבה כ״כ צרך גמור לא יצרו הם בעצמם כל המלים הנצרכות למלאכה זו וכשבא הזמן שגם אצלם פשטה יותר מלאכה זו שאלו המלים הנצרכים לה מלשונות האחיות הצפונ׳ בפרט מהארמית, כמו שהוכיח שם פרנק׳ כי רוב המלים כמו דיו, ספר, מגלה, שאולות מלשון הארמית, וכן גם אולי הפעל כ ת ב במשמ׳ כתיבה שאול אולי מארמי׳. ועי׳ אדות המלים השאולות בלשונות השמיות בהמבוא. עכ״פ לא נתברר מה היה עקר משמ׳ של השרש כתב בזמן קדום, שממנה נסתעפה אח״כ משמ׳ הכתיבה במשפחה הצפונית של הלשונות השמיות. לפי דעת גלד׳ (Nö. J. Löw, Lexik. 291) עקר משמ׳ כתב תחב, ומזה בסור׳ מכתבא, מרצע, ובכתבא דאשכפא, מרצע של רצען, וכן בדבור הזורי.

a) كَتَبَ b) ܟܬܒ

[1]) מזה, וכמו״כ מהכתוב יי׳ יספר בכתוב עמים, שער ד׳ ילין כי אולי עקר משמ׳ הפע׳ כתב היה בתחלה במשמ׳ מנה, כמו ספר שממנו סופר.—[2]) כך ב״א, וב״נ אכתֲבנה, בחטף פתח, ולא נתברר טעם שני הנקודים האלה.—[3]) ואולי זה שֵׁם, כמו כְּתָב.

החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). ויחלקום בגורלות וכו׳ ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר (דהי״א כד ה-ו). להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת׳ ח ה). ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך (שם י). ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית (שם ט כט).—ופעו׳ כתוב, ביחס להדבר שעליו כתבו, הלוח וכדומה: לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח). לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים (שם לב יה). ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב י). — וביחס להדברים שכתבום על הלוח וכדומה: כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת (דבר׳ כח סא). כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה (שם נח). ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (שם כט יט). הלא היא (השירה) כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויקנן דוד את הקינה הזאת וכו׳ הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יז-יח). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). ויתר דברי ירבעם וכו׳ הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם יד יט). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר (ירמ׳ יז א). ויכתב ירמיהו את כל הרעה אשר תבוא אל בבל אל ספר אחד את כל הדברים האלה הכתבים אל בבל (שם נא ס). לעשות בהם משפט כתוב (תהל׳ קמט ט). הנה כתובה לפני (ישע׳ סה ו). וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (עזר׳ ד ז).—הכתוב, ככתוב, מה שכתוב: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וכו׳ למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו (יהוש׳ א ח). כאשר צוה משה עבד יי׳ את בני ישראל ככתוב בספר תורת משה (שם ח לא). ויעשו אנשי עירו וכו׳ כאשר כתוב בספרים אשר שלחה (איזבל) אליהם (מ״א כא יא). כי גדולה חמת יי׳ אשר היא נצתה בנו על אשר לא שמעו אבתינו על דברי הספר הזה לעשות ככל הכתוב עלינו (מ״ב כב יג). והבאותי על הארץ ההיא וכו׳ את כל הכתוב בספר הזה (ירמ׳ כה יג). ויפרש אותה (את המגלה) לפני וכו׳ וכתוב אליה קינים והגה והי (יחזק׳ ב י). ואגרת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד (נחמ׳ ו ה-ו). ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה וכו׳ (שם ז ה-ו). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי׳ ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי (שם ח יד). וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת׳ ו ב). — ואדם כתוב, ששמו רשום לענין מן הענינים: וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עלהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה (במד׳ יא כו). בני לוי ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים (נחמ׳ יב כג). ויבאו אלה הכתובים בשמות (דהי״א ד מא).—כתב את הארץ, רשם וכתב את גבוליה ושמות עריה וכדומה: הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם (יהוש׳ יח ד). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים (שם ו). ויצו יהושע את ההלכים לכתב את הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי וכו׳ וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר (שם ח-ט).—וצורת בית ותבניתו: צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכו׳ הודע אותם וכתב לעיניהם (יחזק׳ מג יא).—ובתו״מ, כמו במקרא: הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות (שבת ז ב). כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים ובכל דבר שאינו מתקיים וכו׳ נתכוון לכתוב חית וכתב שתי זיינין (שם יב ה). אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד (מו״ק ג ד). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו (שם). הכל כשרין לכתוב את הגט וכו׳ האשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו (גיט׳ ב ה). אמרו לו נכתוב גט לאשתך ואמר להן כתובו אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אעפ״י שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו (שם ז ב). הלומד לילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). ומעשה בר׳ מאיר שהלך לאסיא לעבר שנה ולא מצא שם מגילה כתובה עברית כתבה מפיו וקראה מתוכה (תוספתא מגי׳ ב ה). הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה (ירוש׳ שם א עא ד). אילולא שהדבר כתוב לא היה אפשר לאומרו (שם סוט׳ א יז ג). שטר שכתוב בו ריבית (בבלי ב״מ עב.). אין כותבין (את התורה) לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית וכו׳ עד שתהא כתובה אשורית מעשה בה׳ זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל (סופרים א ו-ז). —*כתב לפלוני את נכסיו וכדו׳, כתב בצואה לפני

מותו שנכסיו ינתנו לפלוני: הכותב נכסיו לבניו צריך שיכתוב מהיום ולאחר מיתה וכו׳ הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו האב אינו יכול למכור מפני שהן כתובין לבן (ב״ב ח ז). שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים (שם ט ו). שהכותב חייתו לבנו ר״מ אומר כתב לו כלב וחכמים אומרים לא כתב לו כלב (תוספתא כלא׳ ה ז). הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח״כ בא בנו וכו׳ אין מתנתו מתנה שאלמלא היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (ב״ב קמו:).—ובמכר וכדו׳: היה חייב לו מעות וכתב לו שדהו במכר (ירוש׳ ב״מ ד י:).

—נִפְע׳, נִכְתַּב, נִכְתָּב, יִכָּתֵב, תִּכָּתֵב, יִכָּתְבוּ, יִכָּתְבוּן, — נכתב המכתב וכדו׳, שכתבו אותו: בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יִכָּתֵבוּ ואל אדמת ישראל לא יבאו (יחזק׳ יג ט). מי יתן אפו וְיִכָּתְבוּן מלי מי יתן בספר ויחקו (איוב יט כג). אם על המלך טוב יִכָּתֵב לאבדם וכו׳ ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו וַיִּכָּתֵב ככל אשר צוה המן וכו׳ בשם המלך אחשורש נִכְתָּב ונחתם בטבעת המלך (אסת׳ ג ט-יב). ויקשב יי׳ וישמע וַיִּכָּתֵב ספר זכרון לפניו (מלא׳ ג יו). תִּכָּתֶב זאת לדר אחרון ועם נברא יהלל יה (תהל׳ קב יט). וַיִּכָּתֵב כל המשקל בעת ההיא (עזר׳ חלד).—ובתו״מ: אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית רשב״ג אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית (מגי׳ א ח). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט׳ א א). כל הגיטין שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין (שם ב ב). כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול (שם ג א). שהעיד (הנביא) להם על התורה שתכתב אשורית (זבח׳ סב.). גדול שלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב״ה ימחה במים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (מד״ר ויקר׳ ט). כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (שם איכ׳, כלע ה׳).—לְהִכָּתֵב, לִכָּתֵב, ליכתב: והלא היה ראוי זה (הדש טבת) ליכתב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן (ר״ה יח:).

—פִּע׳, כִּתֵּב, כִּתְּבוּ, מְכַתֵּב,—כמו קל, בנחץ הפעולה: הוי החקקים חקקי און וּמְכַתְּבִים עמל כִּתֵּבוּ (ישע׳ י א). —ואמר המשורר: אומר לפי הנה לזותך כי מכתב מהיר יכתב את לזות לשון ושפה (ר״ש הנגיד, לכל זמן). כל דוברי צחות לפניו נואלו ומכתבי ספר ובין נשאו, מסתופפים בכנף שלומיו ויישנו במתלעות ימים ולא ייראו (רמב״ן, עד מה בגרון, כ״י בוד׳). ראה העט ביד השר יכתב אבל יקום ובברק ירוצץ (שם קעג).

—הִפְע׳, *הִכְתִּיב,—א) עשה שאחר יכתב: והלא כבר הכתבתי בכל ביתי נאמן הוא וכו׳ והלא כבר הכתבתי את לצרה יולד (מכי׳ בחדש ג). כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי (שם יתרו ז). אמר לו הקב״ה (למשה) אני הכתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דבריי (מד״ר שמות ו). שאלו היה ראובן יודע שהקב״ה מכתיב עליו ויצילהו מידם היה טוענו (את יוסף) ומוליכו אצל אביו ואלו היה יודע בועז שהקב״ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי עגלים פטומים היה מאכילה (שם ויקר׳ לד). וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל וכו׳ אלא אמר הקב״ה הריני מכתיב עליו כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם (שם במד׳ ג). שלמה בנה בית המקדש וכו׳ ובשביל שנתן דוד נפשו על ביהמ״ק שנבנה וכו׳ לא קיפח הקב״ה שכרו אלא הכתיבו על שמו מזמור שיר הנכת הבית לדוד לשלמה אין כתוב כאן אלא לדוד (שם יב). ואילו היה יודע אהרן שהקב״ה מכתיב עליו הנה הוא יוצא לקראתך בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו (שם רות, ויאמר לה). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע הכתבת לנו בתורתך זכור את אשר עשה לך עמלק לי עשה ולך לא עשה לא החריב את מקדשך (שם איכ׳, זכור ה׳). אמר (הקב״ה) הכתבתי בתורתי לא תקום ולא תטור את בני עמך אבל נוקם את לאומות העולם (שם קהג׳, כאשר דבר). אמר לו הקב״ה שלמה וכתוב יושר דברי אמת כבר הכתבתיהו על ספר הישר (שם, ויותר שהיה). אמרו לו ישראל רבון העולמים עד אימתי כך לא הכתבת בתורתך שלם ישלם המבעיר את הבערה ואתה הוא שהבערת (פסיק׳ רבתי לג).—*והכתיב את פלוני, במשמ׳ קרא לו מפיו למען יכתב לפי הקריאה, dictieren, dicter; dictate: ואמר כי אביו ז״ל הכתיב לו כמה וכמה גיטין ובכלם כתוב ימהא באלף (תשו׳ מהר״י קולון קכב).—ופשט שמוש זה בזמן החדש בדבור בפרט בבתי ספר העברים בא״י. — ב) *כמו קל, בפרט בהדבור הכתיבה המלכות אנשי צבא, גזרה וקראה ואספה אנשים לצבא, z. Kriegesdinst ausheben; recruter consign: זו מלכות אדום שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם (מד״ר כהלב׳ מג). למדינה שהיתה מכתבת ענקמון למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס והיתה קוראה אותו מקרוא לפרוס אמרה בני

מקרוא לפרוס ואין אתם מכתיבין אותו אמרו אם בעיניך מקרוא לפרוס בעינינו הוא ננס שבננסים (בס סה).—ובמשמ' זו הִכְתִּיב עצמו, בא ורשם שמו שהוא רוצה לעבד בצבא: בניבוסיות שלנו כל מי שהוא מכתיב עצמו שרגיון למלך הוא כופר באבותיו (פסיק' רבתי כג). משל למי שהיה מכתיב טירוניא ובא אחד להכתיב לו את בנו אמר לו ראה לבני מה בחור מה גבור מה בעל קומה (אגד' ברא"ב).

—הפע', *הֻכְתַּב, הוכתב, מוכתב,— שהכתיבוהו, בפרט לעבודת הצבא וכדומה: מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך (קדוש' ד ה). — ובמשמ' רשום לענש, להריגה: המוכר עבדו לחבירו ונמצא גנב וכו' או שהיה מוכתב למלכות הרי זה מקח טעות (תוספתא ב"ב ד ז). ליסטים מזוין או מוכתב למלכות (כתוב' נח.).—ידו מֻכְתֶּבֶת למלכות, לקטעה: אומדין כמה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתב למלכות בין סייף לסם (ב"ק פה.). ידו מוכתבת לרבו ראשון (שלא יעשה בה מלאכה לרבו השני) (ערכ' יט:).—ובסהם"א: הלא אנכי יצאתי בורח מלפניו והוא בקש להרגני ואני מוכתב למלכות והיה כל מוצאי יהרגני (ר"י הברגלוג, במות).

אָבָק,*אבק סופרים.—∞אַבְרוֹן.—אגרת.—*אות, אותיות. — *אלפבית, אלף=בית. — *אשורי, כתב אשורי. —*גויל. — גליון.— גרד. — ¨גרסה.— דיו. — ¨הֶעְתֵּק, ¨העתקה.—*זִיּוּף הכתב. — זִכְּרוֹן, ¨זכרון דברים. — חקק. — *חתימה. — חתם. — ¨טשטוש. — *טשטש.—יתד,¨כתב יתדות.—*כותב אומן.—*כן.— כְּתֹבֶת.—¨כתיב.—כתם.—*לבונאי, כתב לבונאי.— לוח.—¨לפוף, אותיות לפופות. — מגלה.—¨מחברת. — מחה. —*מחק. —מִכְתָּב.—*מַכְתֵּב.—∞מכתבה. — מלה. — מסמר, ¨כתב המסמרות. —∞ מספג. — מְרֻבָּע, *כתב מרבע.—¨נוסח. —¨נוסחה. —¨נוצה.— *נייר.—סופר.—*ספג.—ספר.—*סרגל.—*סתומה.— עט, עי' במקומו.—*פתוחה. —*פתקה.—קו.—*קלף. —קסת.— קרא. —¨רש"י, — כתב רש"י. — רשם.— *שורה. —*שטב.—*שטר.—*שיטה. — *שרטוט.— שרט.—*שריטה.—*תֵּבָה.—*תָּג.

כְּתָב, ש"ז, כנו' כְּתָבָהּ, כְּתָבָם,—א) הסימנים המצוירים שהם משמשים כאותיות להברת הקולות, die Schrift, caractères; character: וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה כִּכְתָבָהּ ואל עם ועם כלשונו (אסת' א כב). ואל היהודים כִּכְתָבָם וכלשונם (בס ח ט).— ובתו"מ: ארבעה לשונות נאין להשתמש בהן העולם ואלו הן לעז לזמר וכו' עברי לדיבור ויש אומרים אף אשורי לכתב אשורי יש בו כתב ואין בו לשון עברי יש בו לשון ואין בו כתב בחרו להם (היהודים בימי עזרא) כתב אשורי ולשון עברי' (ירוש' סוט' ז כא ג). כתב אשורי ניתנה התורה וכו' ככתב ספרים כן כתב תפילין ומזוזות (בס מגי' א עא ג). כתב (ספר תורה) בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית (סופרים א ו).—ובמשמ' מלים כתובות, דברים רשומים באותיות, Geschribenes; écrit; writing: הכל בִּכְתָב מיד יי' עלי השכיל כל מלאכות התבנית (דהי"א כח יט). אבל אגיד לך את הרשום בִּכְתָב אמת (דני' י כא).—ואמר בן סירא: על כן מראש התיצבתי והתבוננתי ובכתב הנחתי מעשי אל כלם טובים לכל צורך בעתו יספוקו (כ"ס גני' לט לב-לג). הוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב (בס מד ה). לזכרון בכתב חרות למספר שבטי ישראל (בס מה יא).—ובתו"מ: כתב אות אחת סמוך לכתב וכתב על גבי כתב (בכת יב ה). הרחיק את העדים מן הכתב מלא שני שיטין וכו' כמה יהו עדים רחוקין מן הכתב ויהא כשר כדי שנקרין עמו (תוספתא גיט' ט יא). בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש הנקודה ומסלק את הכתב (ירוש' פסח' ח לו ד). ספר שאין עליו מפה הופכו על הכתב כדי שלא יתבזה הכתב (בס מגי' א עא ד). כתבו (את הגט) על טס של זהב ואמר לה מקום הכתב שליך ובין השיטים שלי (בס גיט' כ מד:). נמצאת השורה בין כתב ובין ריוח מאה ועשרים וארבע אצבעות (תבו' הגא', גנז"ב דף 35).—¨כְּתַב סתרים: והוא בענין כתב סתרים שמשתמשים בו המלכים וכו' שאפשר לכתוב כתב שאם יקראוהו עשרה בני אדם כל אחד יבין דבר זולת חברו (יב"ר מקגדיה, מגלף לחכמ' יא). — *כְּתַב ידו של פלוני, צורת הכתב שלו: נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי (כתוב' ב י). העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו' הרי אלו נאמנים ואם יש עדים שהוא כתב ידם או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר אינן נאמנין זה אומר זה כתב ידי וזה כתב ידו של חברי וכו' נאמן אדם לומר זה כתב ידי (בס ג-ד). אמרו עליו על ר' יוסי הכהן (ויש אומרים) על ר' יוסי החסיד שלא נמצא כתב ידו ביד עכו"ם מעולם (בכת יט.). אמר לו המלך ומה אתה מבקש שאתרצה לה

הבא הנייר והלבלר משלך והרי כתב ידי (מד"ר דבר' ג). ומצאתי גירסא זו בספר כתב ידו של רבינו גרשום בן יהודה (רב"י סוכ' מ.). —°כְּתַב יד, כִּתְבֵי יד, ספר כתוב בידי אדם, לא נדפס בדפוס, Handschrift manuscript, נהוג בספרות החדשה ובדבור העברי.— ב) *מלאכת הכתיבה: עשרה דברים נבראו בערב שבת ואלו הן הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר הכתב והמכתב והלוחות (אבות ה ו). תורי זהב נעשה לך זה הכתב עם נקדות הכסף זה הסרגל (מד"ר שה"ש, תורי זהב).—והמעשה לבתב: אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (מד"ר דבר' ג). —*בִּכְתָב, ההפך מן על פה: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין אי זה מהן חביב וכו' אם שימרת מה שבפה וקיימת מה שבכתב אתה מקבל שכר (ירוש' פאה ב יז.). א"ר אלעזר תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (גיט' ס:). דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה (תמור' יד:). אמר (משה) לפניו רבש"ע אכתוב אותה (את התורה) להם אמר לו איני מבקש ליתנה להם בכתב מפני שגלוי שאוה"ע עתידין לשלוט בהם וליטול אותה מהם וכו' ומה אני עושה להם נותן את המקרא בכתב והמשנה והתלמוד וההגדה בעל פה (מד"ר שמות מז). ואם המרת אותו ועשית מה שבעל פה בכתב ומה שבכתב בעל פה אינך מקבל שכר (שם), ועי' תורה. —דבר כִּכְתָבוֹ, כמו שהוא כתוב: במקדש אומר את השם (בברכת כהנים) ככתבו ובמדינה בכינויו (סוט' ז ו). אמר ר' הילא יאמרו הדברים (האמורים בפסוק לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה) ככתבן (ירוש' יבמ' ח ח ד). ר"י אומר דברים ככתבן לגר בנתינה ולנכרי במכירה (בבלי פסח' כא:).—ג) דבר כתוב, גליון, מגלה, Schriftstück écrit; writing: בסוד עמי לא יהיו ובִכְתָב בית ישראל לא יכתבו (יחזק' יג ט). ויאמר חורם מלך צר בִּכְתָב וישלח אל שלמה (דהי"ב ב י). כי כְתָב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב (אסת' ח ח). ואת פתשגן כְּתָב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). אלה בקשו כְתָבָם המתיחשים ולא נמצאו (עזר' ב סב).—ובתו"מ: לא במסורת אני אומר לכם וכו' לא בכתבים אני משגר לכם לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכי' יתרו ב). משל לכתבין של מלך שנכנסו למדינה ובכל מדינה ומדינה שהיו כתבין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהן ופורעין

את ראשיהם וקוראים אותם באימה וביראה (מד"ר ויקר' יט). —*כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, בפרט התורה והנביאים: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורים בהם (שבת טז א). בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו וכתבי הקדש אעפ"י ששניהם רוצים לא יחלוקו (ב"ב א ו). —°ובמו אגרת, מכתב: ושמעון טוען שהגיע כתבך אלי לתת לאבי וראובן אומר לא כתבתי אלא לתת לאביך (תשו' הגא', הרכבי נט).—°כְּתַב חליפים, עי' *חֲלִיף, והוסיפה: ראובן הוציא כתב חליפים על שמעון וכו' (שו"ת דבר' ריבות תד). ראובן היה חייב לשמעון מנה בעד כתב חליפין ונפטר לבית עולמו (תשו' מהרב"ך ב קעו). —°וכתב הלוף, עי' *חִלּוּף, והוסיפה: כדרך הסוחרים השולחים ממונם לפקידיהם במקום אחר אשר ע"י כתבי הלוף מסודרים יפרעו סך כך וכך לפלוני מהממון שיש להם (בינה לעתים מו).—°כְּתַב תִּיּוּר, כתב שנותנת הממשלה לאדם בלכתו בדרך, כתוב בו שמו של בעל הכתב ומהותו וכדו': בדרך לא עבר בה איש יהודי מבלי כתב תיור מיוחד (יעבץ, מגלת ספר פה).—°כְּתַב עִתִּי, כִּתְבֵי עִתִּים, כמו °עִתּוֹן: בדמשק היה משפטי לקבוע ישיבתי שעה אחת ליום באחד מבתי המשתה הגדולים לקרוא את כתבי העתים ולשמוע את השיחות אשר בני מרום העם משוחחים איש את רעהו (מה"ג, דביר, ניל במור' א). בעל הבית יצא מעל פני בפחי נפש להודיע את נזקי לפקידי העיר ולפרסמו בכתבי העתים (שם ב). גם אל הצפרתים ערכתי שיחי בספר ערוך בשפת צרפת אשר נדפס עד תומו בכתבי העתים (שם ג, מכת' מסחור).—ואמר המשורר: זה עשה עשר וילך אי כתים, וזה המיר דתו נמכר לעקר, ובישראל אין אז כתבי העתים, לדרוש אחרי הבעלים להכחיש שמועות שקר (יל"ג, קוצו של יוד). ובנחת לא יבלה עתו בהבל, כי יהגה בספרים יכתוב ויחבר, יקרא כתבי העת יפרוט על נבל, או במושב חכמי לב נגידים ידבר (שם). בין כה נמצא כתוב בכתבי העתים, כי אנית הסוחרים נחש עקלתון, נשברה אל הסלע על חוף אי כתים, ובל קהלה אבד בים ביום האסון (שם). ותאמר אין זה כי אם מצאתהו רעה אלכה ואכתבה מודעה בכתבי העתים (הנ"ל, נהלה נהלה).—°כְּתַב אור, כמו ציור אור: **כי כל מעשיכם נכתבים בספר, אך לא בכתב אנוש כאשר תחשובו, לא בדיו וקסת ובאמרי שפר, כי בכתב האור יוחקו יוצרו (יל"ג, בירת בגולה).—°כְּתַב המסמרים, עי' מסמר.**

***כַּתָּב**, ש"ז, מ"ר כַּתָּבִים, — א) מי שאומנותו לכתוב, סופר: יש מקומות שקורין לסופר **כתב** בדגש התיו(ר"ח כתוב׳, התכבי, ערך כתב). — ב) כנוי לכוכב: יש מן התוכנים שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי **כתב** לפי שהוא ממונה על הלמוד והכתיבה (שם). — ג) בזמן החדש קראו כַּתָּב למי שאומנותו לכתב מכתבים בעתונים על הדברים הנעשים במקום מושבו, Correspondant, ונהוג בדבור העברי בא"י ובעתונים.

***כּוֹתֵב**, ש"ז, עי׳ *כּוֹתֵב. — וכנוי לכוכב: וכן נקרא אחד מהם (משבעה כוכבי לכת) עד היום **כותב** וכן ציירוהו המציירים לשבעה כוכבי לכת לפי כוחותם ופעולתם עד היום (ר"ב אבן תבון, יקוו המים י). ויש מי שקורא אותו (לכוכב) **כותב** (פרוש לרמב"ם הלכ׳ יסוה"ת ג א). ומפרש מיימוני מהלכ׳ יסודי התורה כתב שיש מי שקורא אותו **כותב** וכן מצאתי אותו אני הכותב בספרים ישנים כי הדבר מנוסה שכל הנולדים בשעת ממשלת כוכב המה חכמים מביני מדע הדודי השכל לומדים וכותבים וסופרים (נחמ׳ וגעיס א ח).

***כְּתֻבָּה**[1], כתובה, ש"נ, כנ׳ כְּתֻבָּתָהּ, מ"ר כְּתֻבּוֹת, — שטר הנשואים שהבעל כותב ונותן לאשה שהוא נושא עפ"י החק הקבוע, Heirats-Vertrag; Contrat de marriage; mar.-contr.: בתולה **כתובתה** מאתים ואלמנה מנה (כתוב׳ א ה). אלמנה גרושה והלוצה מן הנשואין **כתובתן** מנה (שם ד). לא כתב לה **כתובה** בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה מפני שהוא תנאי בית דין (שם ד ז). נכסים בחזקתן **כתובה** בחזקת יורשי הבעל (יבמ׳ ד ג). כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא **כתובתה** על נכסי בעלה הראשון (שם ד). הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית **וכתובת** אשה בזיבורית (גיט׳ ה א). אם אמרה (הסוטה) טמאה אני שוברת **כתובתה** ויוצאת (סוט׳ א ה). ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות **כתובה** וכו׳ ושבעלה בא עליה בדרך נוטלת **כתובתה** ולא שותה וכו׳ מעוברת חבירו ומניקת חבירו לא שותה ולא נוטלת **כתובה** (שם ד א-ג). מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ולא נתן לה **כתובתה** וכו׳ אומדין כמה אדם רוצה ליתן **בכתובתה** של זו (מכות א א). נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (מפריה ורביה) אלא יוציא ויתן **כתובה** וכו׳ נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא **בכתובה** מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספתא יבמ׳ ח ד). אשה יש לה **כתובה** פילגש אין לה **כתובה** (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ד). ראה (ריב"ז) ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים וכו׳ אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על **כתובתי** אמר להן לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על **כתובתה** של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה (כתב׳ שם סו:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל **כתובתיך** התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה וכו׳ ועדיין כשכועס עליה אומר לה טלי **כתובתיך** וצאי (שם פב:). למלך שנטל אשה ראשונה ולא כתב לה **כתובה** גירשה ולא כתב לה גט כך לשנייה ולשלישית ולא היה כותב להם **כתובה** ולא גט וכו׳ ראה ענייה יתומה בת אבות ביקש ליטול אותה אמר לשושבינו אל תנהוג בה כראשונות וכו׳ וכתוב לה **כתובה** (מד"ר במד׳ א). אני נותן את בתי **בכתובתה** במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובהמדתה שהיא בת מלך (שם כה"ב, כלס היה). למלך שנשא מטרונת וכתב לה **כתובה** מרובה וכו׳ הניחה והלך לו למדינת הים והיו חברותיה מונות לה וכו׳ והיתה נכנסת לתוך חופתה ופותחת **כתובה** וקורא בה ומוצאה אותה **כתובה** מרובה ומתנחמת לימים בא המלך וכו׳ אמרה לפניו אדוני המלך אילולי **כתובתי** מרובה שכתבת לי כבר היו חברותי מאבדות אותי ממך (פסיק׳ רבתי כא). וישבתי על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי כי מחפץ יולדתי היה שהכניסה לו **בכתובתה** (ברייתא מפרקי מרכבה). — ומ"ר: שני גיטין ושתי **כתובות** גובה שתי **כתובות** (כתוב׳ ט ט). שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי **הכתובות** דינר (שם י ג). — ואמר המליץ: ואתמול שוטטו למצא מנוחה ועמי מצאו הפצן בשוטן, בעל בהן ואם תרצה לגרשן כתוב היום **כתבתן** וגטן (ילתק אבן עזרא, פניני הכיר). הדבר יצא מפי (שהסכמתי להשדוך) וימהרו ויקראו הסופר, והביא העט והספר,

[1] משק׳ סְגֻלָּה, חֲתֻלָּה. כך הכרת המסורה של מלה זו אצל ספרדים ואשכנזים ותימנ׳, וכבר העיד על זה דוד מהתפוהים בפרוש וז"ל: כְּתֻבָּה השטר שעושה הבעל לאשתו בשעת הנשואים נקרא כְּתֻבָּה סתם וכו׳ ואין כותבין כתובה בלי וו אעפ"י שהבית דגושה (למח דוד, ערך כתוב).

וכתב לה כ ת ב ה, מני ים והבה וכו' ויקראו סופר לקים כל מהר כ ת ב ת ה בפרושים, ויכתבו עלי שטר מחזק שריר בתוספת וחדושים (ר"י חריזי, תחכמ' ו). וכאשר נכתבה ה כ ת ב ה קראוה נגד היהודים, ואכתוב בספר ואחתום ואעד עדים (שם).

∞**כְּתָבָה**, ש"נ, מ"ר כְּתָבוֹת,—מה שהכַּתָּב כ'תב להעתון על המארעות שבמקומו, Correspondenz; -nce.

*__כַּתָּבוּת__[1], ש"נ,— דברי בדיחות ולצנות וחדודים: עוד רע נמצא בכתיבה וכו' והוא מה שקורין ההמון כ ת ב ו ת לכתבי עמל ואון של הולכי רכיל בעלי שחוק וליצנות (ר"י עמדין, מגד' עז, עליית הכתיבה).

*__כְּתָבִי__, ת"ז, — של הכתב: והתקון ה כ ת ב י מקל וחמר שיהיה כן מחמת שמשפטו במשפט תקון הלשון (יבופה בן יהודה הקראי, ספ' העריות).

*__כַּתְּבָן__, ש"ז, מ"ר כ'תבנים,—מי שאומנותו לכתב, מי שכותב כתב יפה: של בית חגירה כ ו ת ב נ י ם אומנים היו בירושלם (ירוש' מגי' א עא ד).

*__כַּתְבָן__, ש"ז,—כמו הקודם: ר' מאיר היה כ ת ב ן טוב מובהר (מד"ר קהל', ובגאתי אגי).

כְּתֹבֶת, ש"נ, — א) כמו כְּתָב, בפרט כְּתֹבֶת קעקע: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתֹבֶת קעקע לא תתנו בכם (ויקר' יט כח), עי' קעקע.—ב) "מַעַן, שם ומקום דירה ששולח מכתב כותב על גב מכתבו למען ידעו למצא את האיש שאליו נשלח המכתב, Adresse: גם מאביך היקר גם מאחי לא הגיעוני דברים על דבר התעודה אשר שלחתי לו על פי כ ת ו ב ת אביך (מא"ג, דכיר כ, מכת' כג). והנה כ ת ו ב ת י רצופה בזה ואתה אדוני האירה פניך על עבדך והשיבני דבר (יל"ג, מכת' לריב"ל, כאר יצחק קפע). גם גלית את אזן רעי הנ"ל להודיעני במכתב לשלוח למקום שבתך עשרים עקזעמפ' מספרי על כ ת ב ת ך וכן עשה (הוא, אגרות א א).— ובפרט השתמשו בזמן החדש בשם זה להדברים הכתובים והרותים על אבנים וכדומה, Inschrift; inscription.

*__כָּתוּב__, ש"ז, מ"ר כְּתוּבִים,—א) מאמר כתוב בתורה או בנביאים וכו': ועליו ה כ ת ו ב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' (פא"ה תע). ועליך ה כ ת ו ב אומ' ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (תענ' ג ח). שאין ה כ ת ו ב מדבר אלא בנאבלות שנאמר במקום קדוש תאכל (זבח' יא א). נמצאו שני כ ת ו ב י ם קיימים אשם לה' ואשם לכהנים וכו' (בקל' ו). ואם ימעט הבית מהיות משה בא ה כ ת ו ב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח (מכי' בא ג). כ ת ו ב אחד אומר כי מן השמים ו כ ת ו ב אחר וירד יי' על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו (שם יתרו ט). וכי ימכור איש את בתו בקטנה ה כ ת ו ב מדבר וכו' אם מוציאה ה כ ת ו ב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה קלה (שם משפט' ג). כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה מעלה עליו ה כ ת ו ב כאילו ממעט את הדמות (תוספתא יבמ' ח ד). וכן שני כ ת ו ב י ם המכחישים זה את זה עד שיבוא ה כ ת ו ב השלישי ויכריע ביניהם (ברייתא דר' ישמעאל). כ ת ו ב אחד אומר שש כנפים שש כנפים לאחד ו כ ת ו ב אחד אומר וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת (חגי' יג). אי אתה מוצא לא נשך בלא תרבית ולא תרבית בלא נשך ולא חלקן ה כ ת ו ב אלא לעבור עליו בשני לאוין (ב"מ ס:). וטומאתו עליו בטומאת הגוף ה כ ת ו ב מדבר (זבח' מג:). שני כ ת ו ב י ן הבאין כאחד וכל שני כ ת ו ב י ן הבאין כאחד אין מלמדין (חול' קיז.). גדול הוא השלום שאמר ה כ ת ו ב דברים של בדאי ליתן שלום בין יוסף לאחיו בשעה שמת אביהן היו מתיראין שלא ינקום להן ומה אמרו לו אביך צוה לפני מותו וכו' ואין אנו מוצאין שצוה יעקב אבינו אלא אמרו ה כ ת ו ב י ם דברי בדאי מפני דרכי שלום (מד"ר דבר' ה).—ב) כנוי להספרים תהלים משלי איוב: שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים וכו' אמר ר"ע חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים וכו' שכל ה כ ת ו ב י ם קדש ושיר השירים קדש קדשים (ידים ג ה). אי אתה מוצא שנה למדי ב כ ת ו ב י ם אלא זו בלבד (סעו"ר כח). זה הכותב תורה נביאים ו כ ת ו ב י ן ומשאילן לאחרים (כתוב' נ.). שלשה כ ת ו ב י ם גדולים הם הרוצה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות ג' כ ת ו ב י ם קטנים הם הרוצה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפורענות (ברכ' נז:). אמר ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענוותנותו דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש ב כ ת ו ב י ם (מגי' לא.). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב ומשלי קהלת שיר השירים וקינות דניאל ומגילת אסתר עזרא דברי הימים (ב"ב יד:).

[1]) אמר רא"ב ז"ל: בימים קדמונים היו בעלי צחיות ומושלי משלים כותבים דבריהם על פתחי בתי הנדיבים או ברחובות הומיות בסתר כדי שלא יודע מי הוא הכותב וכן מנהג עוד היום ברומא ואותן הדברים נקראין כ ת ב ו ת (התשבי, ערך כתבות).

אמר שמואל הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא (מגי׳ יט.).

כְּתִיב[1], ב״ז, מ״ר כְּתִיבִים, — א) צורת המלה כמו שהיא כתובה במקרא, אעפ״י שהקריאה המסורה היא אחרת: ותקנו (בעלי המסרה) הספרים ההם בתכלית מה שאפשר וכו׳ ובמקומות אשר השיגם (את הספרים) ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא (האפודי ז). אם היה הקרי וכתיב כפי מה שמצאו בספרים המחולפים וכו׳ אם כן איפה למה בפירוש הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתיב וכו׳ היה לו לשום נוסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ וכו׳ והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיהו בשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו׳ אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכו׳ לא נמצאו בו מקרי וכתיב אלא מעט מזער (ר״י אברבנאל, הקד׳ פי׳ ירמ׳). והנה כאשר נתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה בענין קרי וכתיב עוד זה מצאתי שלא נמצא קרי וכתיב על ענין חסר ומלא לעולם ר״ל שלא נמצאת מלה בכל המקרא שהכתיב הוא מלא והקרי הוא חסר או להפך (ר״א בחור, הקדמ׳ ג למסור׳ המסורת). — ב) כמו כְּתָב: יראה ספר כתוב והוא לא הכיר הסופר באחד החושים שהקדמנו אך כתיבו מעידה עליו אם חכם באומנתו אם לא (ר״י קמחי, הקד׳ ספר הגלוי). — ג) ∞צורת המלים של הלשון כמו שהן צריכות להכתב עפ״י הדקדוק, Rechtschreibung, Orthographie, נהוג בדבור העברי בא״י.

***כְּתִיבָה**, ש״נ, מ״ר כְּתִיבוֹת, — שה״פ מן כָּתַב: כתבו (את הגט) במחובר (לקרקע) תלשו והתמו ונתנו לה כשר ר׳ יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט׳ כ ד). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (ירוש׳ שם כ מד.). בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם נדר׳ ה מד.). משום דדרך כתיבה בכך וכו׳ (לכתוב ביד הימנית אבל בשמאלית) אין דרך כתיבה בכך (שבת קג.). שתהא כתיבה תמה (שם:). כתב אות אחת בטבריא ואחת בציפורי חייב כתיבה היא אלא שמחוסר קריבה (שם קד:). מאימתי מוציאין (את הגט) לפירות ר׳ יוחנן אמר משעת כתיבה ור״ל אמר משעת נתינה (גיט׳ יז:). — ומצוי בסהמ״א: כך היינו מפרשין כתב עיקר הכתיבה היאך אדם יודע לחוק סימנין ואותות לדברים (תבו׳ הגא׳, הרכבי כט). ומן הזריזות בכתיבה שאם יתקבצו למדין או גונין או קופין או כפין בשטה אחת שלא תהיה אחת קצרה מחברתה ולא ארוכה מחברתה (צוָאת ר״י אבן תבון לבני). חקק ר״ל רשם הלא תראה שהוא לא אמר ברא כי הכתיבה בכל האומות הם רשמים והקיקות מונחים כפי ההסכמה בין ב״א להורות בהם על המאמר (דונש בן תמים, פי׳ יציר׳ כג.). — ואמר המשורר בהשאלה: ומימי שחרות דודי דבקים בדודיך כמו דבק רגבים, ובדיו החלבים נכתבו על קרבי מן ימי ינוק חלבים, ולא יוכל זמן למחות כתיבת דיו חלב עלי לוח קרבים (ר״ב הנגיד, אבא תסאן). — *ובמו כְּתָב: שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יונית (מסכ׳ ס״ת א ח). — וביחוד *כנוי להכתב המרבע, כתב האשורי: ומה שאנחנו קוראין שאר הכתב כְּתִיבָה גם זה מטעותי האשכנזים שמקצרים בלשונם כי שמה כתיבה אשורית לפי שהעלו אותו עמהם מאשור לפי דעת רז״ל גם יש יהודים רבים שקוראים אותה כתיבה מרובעת ואנחנו קוראים אותה כתיבה לבד ומניחין (המלה) אשורית או מרובעת כדי לקצר הדיבור (ר״א בחור, מכתב אליהו, כ״י בית״ס תכ״ת). — *כְּתִיבָה והתימה טובה, מטבעת ברכה מאדם לחברו אצל קצת היהודים בפרט בימי ראש השנה. — ובלשון הדפוסים וכדומה, דברים כתובים על גליון לסדר אותם באותיות הדפוס.

***כְּתִישָׁה**, ש״נ, מ״ר כְּתִישׁוֹת, — שה״פ מן כָּתַשׁ: שכן עני אוכל פתו בלא כתישה (שבת עד.). השמן הזה אין משתבח אלא ע״י כתישה (מד״ר שה״ש, נרית במגיך). — ובסהמ״א: כתישת סממנין ותיקון הקטורת קרי פיטום (רש״י, סדור, תלד). אך האויל בעבור כל כתישות והכאות שבעולם לא תסור קליפת האולת מעליו (ספר הגלוי לרי״ק קיב).

כָּתִית, ת״ז, — א) שֶׁכָּתוּ אותו במכתש וכדו׳, gestossen, broyé; pounded: ואתה תצוה את בני ישראל ויקח

[1]) בארמ׳ כתיב כמו כתוב, ובלשון המסורה בפרט במשמ׳ הרשומה בפנים: ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה וכו׳ ויעלה כתיב (ע״ז כד:). ויבא כל העם להברות את דוד כתיב להכרות וקרינן להברות (סנה׳ כ.). הוצא כתיב היצא קרי (מסור׳ ברא׳ ח יז, ועוד). י״ד מלין כתיב ה בסוף תיבות׳ וקורין ו (אכלה ואכלה, סי׳ קיג). כתי׳ שבות וקרי׳ שבית (שם קמג). כתי׳ בעפלים וקרי ובטחורים (שם קיט).

אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד (שמות כז כ). ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין (שם כט מ). עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כתית (מ״א ה כה). — ב) *חבורה שנעשית ע״י חתוך וכדומה, Wunde ; plaie ; scab : דבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסך אבר קטן (שבת ח א). כדי ליתן על פי הכתית (גמ׳ שם עז:). כל מה שברא הקב״ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וכו׳ (שם). — ג) *סמרטוטים רכים ישימו בתוך הקב של הקטע וכדו׳ שלא יסקב העץ את העצם[1] וכדו׳, weiche Fetzen; chiffon, charpie; rags : (קב של קטע אם) יש לו בית קיבול כתיתים (שבת ו ח). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו (תוספתא שם יב יד). — ד) *דברים כתותים לאכילה: לעירוני שנכנס למדינה וראה אותן שמוכרין מיני כתיתין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו (מדר׳ תהל׳ טו).

כְּתִיתָה, ש״נ, מ״ר כתיתות, — שה״פ מן כתת: ישברהו עד שיהיה כתות כתיתות דקות (רד״ק ישע׳ ל יד). — ובלשון הרפואה, בשבירת העצם, כשהעצם נרצץ לחתיכות אחדות: והנה אם יפול (השבר בעצם) ברוחב יקרא בתור ואם יפול באורך ואין מספרו רב יקרא שסוע ואם יהיה מספרו רב יקרא כתיתה (קאנון א ב א ד).

כֹּתֶל, ש״ז, בכנ׳ כתלנו, מ״ר *כתלים, — כתל הבית וכדו׳, קיר, דופן, Wand ; mur ; wall : דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים (שה״ש ב ט). — ובתו״מ: בית שנפחת נסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות (סוכ׳ א י). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע וכו׳ אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב״ב א א). כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו וכו׳ סמך לו כותל אחר אעפ״י שלא נתן עליו את התקרה (שם ג). הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו וכו׳ נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו בתוך הזמן (ב״מ י ד). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין (פסח׳ ו ד). דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים טו ב). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה כיצד כותל שהוא לאויר והטומאה בתוכו וכו׳ כותל שבין שני בתים והטומאה בתוכו (אהל׳ ו ג-ד). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל (ב״מ י ה). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב״ב ב א). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר (שם ד). כתב על שתי כותלי הבית (שבת יב ה). כל הכתלים שהיו שם (בהר הבית) היו גבוהים חוץ מכותל המזרחי (מדות ב ד). השוכר בית מחבירו מעמיד בו ריחים של חמור אבל לא ריחים של יד לא ירתף על גבו יין מפני שטוען את הכתלים ולא יגדל בו את התרנגולים מפני שמחטטין את הכתלים ולא יעשה בו מכתשת קבועה מפני שמזעזע את הכתלים (תוספתא ב״מ ח ל). ר׳ יהודה אומר כתליה (של העיר) וזויות מתעברין עמה (שם ערוב׳ ו ד). אשר לו חומה פרט לבית הבנוי לחומה דברי ר׳ יהודה ר״ש אומר כותל החיצון הוא החומה (ירוש׳ מעשר׳ ג נא.). סלעים מרחיקין אותן מן הכותל וכו׳ שהן עושין חלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (שם שבת ג ו ד). אם היה כותל גוהה סותרו ובונהו (שם תענ׳ ד סט:). זיזין וכתלין היו יוצאין מיכן ומיכן כדי שלא יציצו הכהנים (שם בקמ׳ ד מח.). המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו ובא בעל כותל וסתר כותלו ונפל לרה״ר (בבלי ב״ק ל.). שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (שם כט:). מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (ברכ׳ כח.). אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו (ב״מ נט:). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזויזה ובכתליה עד ד׳ אמות (ב״ב ו:). האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים (שם יז:). למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין לתוכה ואומרים אלו היו העמודים גבוהין היתה נאה אלו היו הכותלים גבוהין היתה נאה (מד״ר בראש׳ יב). למלך שצוה את עבדו ואמר לו בנה לי פלטין על כל דבר ודבר שהיה בונה היה כותב עליו שמו של מלך והיה בונה כתלים וכותב עליהן שמו של מלך (שם ויקר׳ א). — *אזנים לכתל, דבור מליצי, לאמר שצריך אדם להזהר להוציא סוד מפיו אפילו אם אין בבית שום איש כי סוף יגלה ברבים: רבי לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל (מד״ר ויקר׳ לב). — הפך פניו לכתל, כדי שלא יראו מה הוא עושה: אם איננו יכול (האבל)

---

1) בערב׳ ההמונית כתית a), מוך של צמר וכדו׳.

---

a) كثيت

לעשות מחיצה הופך את פניו כנגד הכותל ואוכל (ירוש׳ מו״ק ג פב:).—ומפני צער ובושה לבכות: ומעשה במונבז המלך ובזוטוס בניו של תלמי המלך שהיו יושבין וקורין ספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק זה ונמלתם את בשר ערלתכם הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה הלכו שניהם ונימולו (מד״ר בראש׳ מו).—הטיח ראשו בַּכֹּתֶל, מרוב צער: התחיל (הפלסוף ששאל לר״ג לכמה הנחש מוליד) מטיח ראשו בכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד״ר בראש׳ כ).—הקיז דם לַכֹּתֶל, עשה דבר מהגנענעות, מתפאר בדבר נמנע: זה (פרוש) המקיז דם לכתלים (סוט׳ כב:).—כֹּתֶל ברזל עֹמֵד בפניו, ר״ל לא יכול בשום אופן לעשות מה שרוצה: בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל׳ שנה בן מ׳ שנה משמוציא יציאותיו הוא בא ליזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואי זה עמוד ברזל ביניהם וכו׳ אי זה עקרב עקצו שלא יקרב לה (מד״ר שה״ש, שרכך).—*השליך עליו כֹּתֶל גדול, הכריחו לדבר: קראת לחברך בדיני ישראל ולא רצה לבא השלך עליו הכותל הגדול שלא יוכל להשמט כלומר שיבא עליו בדיני גוים (סמ״ג מ״ע קז, בשם ר״י טוב עלם).—*הולך ישר יכה ראשו בַּכֹּתֶל, מי שמתנהג בישר סופו שינזק: ואמור יאמר האיש בזמן הזה כל ישר הולך יכה ראשו בכותל ולא יוכל לאכול אפילו סובין (פלא יועץ, ערך ממון). — כֹּתֶל מַעֲרָבִי, הכתל המערבי של הר הבית שחלק ממנו נשאר קים ולא החריבוהו הרומאים ועדיין הוא קים ועומד והיהודים מתפללים אצלו ובוכים על חרבן הבית: אם מקדם קדושך לא זז מכותל מערב אות היא כי יחיש חפשך יפדה אסירי עני (ר״י נגארה, יונת גדודים).—ובהשאלה, *כתלי בית הרחם: נעקרו כותלי בית הרחם (חול׳ ע.). כותלי בית הרחם העמידוהו (את הדם) (נדה ג.).—*ובארג וכדומה: כרובים היו מצויירין בהן (בהיריעות) באריגתן ולא ברקימה שהיא מעשה מחט אלא באריגה בשני כתלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה (רב״י שמות כו ב).

אבנים.—בָּעַט, *כותל בועט.—גביש.—גדר.—*גֹּהָה, כתל גוהה.—*גויל.—*דֹּפֶן, דפנות.—*חזית.—חומה.—חַיִץ.—טיח.—כֻּרְתָה.—*מְחִצָּה.—*מריש.—*סורג.—פרץ.—קורות,—קיר.

א. כתם[1]), ממנו כֶּתֶם, ב.*כֶּתֶם.

כָּתַם,—קל לא נהוג.

—נִפע׳, נִכְתַּם,—נעשה כֶּתֶם, נשאר כֶּתֶם, befleckt s. être taché; be stained: כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נִכְתָּם עונך לפני נאם אדני יי׳ (ירמ׳ ב כב).—ובספה״א, נִכְתַּם, שיש עליו כתמים: יועיל לכל מיני שחפת וקדחת ולנכתמים בירקון (אסף 93, כ״י מינכן).—ואמר הפיטן: חטא חז כי בעון נכתמנו, תמור כי בצהיון נזהמנו, חסדי יי׳ כי לא תמנו (ר״א קליר, איכה אכפתו). הבר אשמים בצרור נחתמים, הרי פשעים עליו נכתמים, המם יסם בגחלי רתמים (רב״ג, אדני מה אדם). אבינה ואזכרה ימי קדם, אשר קראוני כנכתם אֹדם, אדותם אגידה ולא אדדם (שבת א׳ חנכה, אודך כי).

—פעל, *כִּתֵּם, מְכֻתָּם,—מלכלך בכתם: מכתם לדוד אמר דוד מכותם[2]) אני (מדר׳ תהל׳ טז יג).

—קל, *כָּתַם, ופעו׳, *כָּתוּם, כְּתוּמִים: בכפות לכנות בעלי מעשים נעימים, בעבות לכנות ישרים במצות התומים, בערבה לכנות בשמצה כתומים (ר״א קליר, אקחה כראשון).

—הִפע׳, *הִכְתִּים,—בסגנון חכמי הקראים, הִכְתִּים בדבר, עשה בו רֹשֶׁם, פעולה: כי העושה לא יכתים בנשאר והראיה כי לא יכתים העושה בנשאר היא הכתיבת אשר לא יוכל להוסיף בה בעת שהיא נשארה ואין לזה עלה אלא כי העושה לא יוכל שיכתים בנשאר (ישועה בן יהודה הקראי, שאלה בחדוש העולם). העושה אינו מכתים בעשוי אלא בשעת העשייה (ר״א הקראי, עץ חיים ד). שלא להאמין שהפועל אחר שימציא הפעל לא יכתים בנותר אלא אומרים כל זמן המצא הפעל הוא מפעולת פועל (שם). ואפשר שכל צווי ואזהרה יהיו מכתימים בטוב וברע (שם פ). מאמר את אשר תאפו אפו יאסר להניח הלחם בתנור או הבשול על המוקד אשר יכתים בבשול (הוא, ג״ע, ענין שבת יח). אחר שיום השמיני הוא המכתים בזיבות מה טעם ימים רבים (שם, טמאה וטהר׳ ז).

—הָפע׳, *הֻכְתַּם, מֻכְתָּם, מוכתם,—נעשה כמו כֶּתֶם: שכשנצבע מוך בטמי רגליה מוכתם אך לא כמראה דם (שו״ת באר עשק ג).

ב. כתם[3]), ממנו א.כֶּתֶם.

---

1) רק עברית וארמית.
2) כך במהד׳ בובר, ובנוסח׳ מכתים.
3) לא נתברר משמ׳ העקרית של שרש זה. וי״א

א. כֶּתֶם[1], ש״ז, בהפס׳ כָּתֶם,—זהב ממין משבח, בפרט כתם אופיר: אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (ישע׳ יג יב). נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (תהל׳ מה י). לא תסלה (החכמה) בכתם אופיר בשהם יקר וספיר (איוב כח יו).—וכתם פז: ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחרות כעורב (שה״ש ה יא). — וכתם בלבד, בתאר טוב: איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב (איכ׳ ד א). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי (איוב לא כד). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב).—ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה (של החכמה) מכון עז וחבלתה בגדי כ ת ם (ב״ס גני׳ ו כט). —והמשורר אמר: ויוציא יקר מזול, והקדש מן החול, והכתם מן החול, והזהב יבדיל, מאבן הבדיל (ר״י הלוי, מכת׳ ליהוש׳ בן דוסא). — ומ״ר: לשמי כ ת מ י ם וגנזי ברומים באונך, ורקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר״י אבן גיאת, קינין). והשחק כמו אהל תכלת בפניו פתהו אבני לשמים, חרוזים הם בצוארו וכימה ועיש על שתי אוניו נזמים, וליל יעטה שקו וברק יקרץ בעדו חוטי כתמים (רמב״ע, הריחותי הדסי). מקור חכמה אשר אמצא בפיהו מקום הפז ומחצב הכתמים (ר״י הלוי, ידעתיך גדוד). הן לעקור שאר שרשי צר נוטר, ובכתמי יקר תרשישי יתעטר (הוא, לאל אבדות). תרשישים ושוהמים ובכסף ועפרות זהבים וכתמים (ר״י הדסי, האשכל מא).

ב.* כֶּתֶם, ש״ז, מ״ר כְּתָמִים,—לכלוך עשוי ע״י דם, שומן, דיו, וכדומה, Fleck; tache; stain: נתר ובורית וכו׳ כדי להעביר על הכתם (נדה ט ה). כתם שנמצא בהירוק מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כ ת ם (נדה ז ב). כל הכתמין הבאין מרקם טהורין וכו׳ מפני שלא נחשדו על כתמיהן (שם ג). הרואה כ ת ם על בשרה כנגד בית התורפה (שם ח א). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל וכו׳ ואשלג (שם ט ו). כל הנשים שאמרו חכמים דיין שעתן כתמן מטמא למפרע חוץ מן הקטנה וכו׳ שאין לה כ ת מ י ם (תוספתא שם ג א). פעמים שהכתמים מביאין את האשה לידי זיבה (שם ה). מעשה בטביתה שפחתו

כי הוא השרש כתם a) המשמש בערב׳ במשמ׳ הסתיר, וכעין זה באשור׳ כתם במשמ׳ סגירה. אך כל זה דחוק.

[1]) קצת החכמים אמרים כי גם בכבאית משמשת מלה דומה לזו בזו המשמ׳, וכן באה בתור מלה שאולה בלשון המצרית.

a) كتم

של ר״ג שהיתה מכהפת יינות לגסבין והיתה בודקת על כל חבית וחבית אמרה לו רבי ראיתי כ ת ם ונזדעזע רבן גמליאל (ירוש׳ שם ב מע ד). אין רואין כ ת מ י ם בלילה (שם שם ג:). כשם שהיא מראה מראה כ ת מ ה כן תהא מראה מראית נגעים (שם). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כ ת מ ה ועל נדתה תהא רואה אותה כאילו שיוצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה (מד״ר שה״ש, הנך מטתו).— ומצוי בסהמ״א לא לבד לכתם של דם: כתם לבן שימצא בעור שחור מכה בעור שחור היתה ולפיכך נעשה שם כתם לבן (ערוך, ערך אכס). שכולו גוון אחד ובמקום אחד או ב׳ או ג׳ כ ת ם מגוון אחר (שבל טוב, ברא׳ ל לב). נמר והיא חיה שעורה כ ת מ י ם כ ת מ י ם (שרשי רד״ק, נמר). נקוד הוא רשם הכתמים הקטנים נקודות נקודות וטלוא הוא שכתמיו רחבים (שם, טלא). — ואמר הפיטן בהשאלה לכתמי העון: ואל מרומם ומתנשא, נעלה בדין על כסא, הטוב בעיניו יעשה, חק פוזרה כי תפקוד, כתמי טלוא ועקוד, הסר משם כל שה נקוד, זכור צדק ואל תאחר, וכל לבן בו תבחר (יצחק בן ראובן, פחדתי מיולדי). עבדיך לטוב תערוב צו כתמם למחקה, זכרה מצוקי תבל פעולתם אם פסקה (אליעזר ב׳ נתן, כין כסא לעבור). מחה עונם להלבינם להעביר בגדים צואים, והכתמים הרשומים העקודים והטלואים, מחה ועבור כי תעבור היום בצל צאנך (סדור תימנ׳ ליוה״כ, יגדל בהירי אל).—ואמר המליץ: וכאשר פנו לערוב ימי עלומים, וחטאי נעורים היו כתולע אדומים, והפכו כצמר צחר והלבינו הכתמים (רב״ע פלקיירא, פתית׳ המבקש).

כתן[1], ממנו כְּתֹנֶת, *כַּתָּן.

***כַּתָּן**, ש״ז,—פִּשְׁתָּנִי, אומן עוסק בנפוץ הפשתן, וכדומ׳: עור הכ ת ן[2] עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה).

כְּתֹנֶת[3], ש״נ, בכנ׳ כְּתָנְתִּי, כְּתָנְתְּךָ, כְּתָנְתּוֹ, סמי׳ כְּתֹנֶת, מ״ר כֻּתֳּנוֹת, סמי׳ כָּתְנוֹת, בכנ׳ כָּתְנֹתָם,—א) לבוש ילבשוהו על עצם הבשר: ויקחו את כְּתֹנֶת יוסף וישחטו

[1]) לא נתברר הדבר אם זה שרש שמי מעקרו. באשור׳ יש ממנו אמנם השם כתנ במשמ׳ פשתן, וממנו כפי הנראה השם כתנת שלקמן, אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נסתעפו משרש זה עוד מלים, ולכן יש מקום לפקפק בשמיותו.

[2]) ופרש רמב״ם: העור אשר יחגור אותו הפשתני בעת נפצו הפשתן. ע״כ. וכן ר״ש ושאר המפרשים.

[3]) בארמ׳ כתונא, בעצם משמ׳ כתנת בעברי׳. ומזה ביונ׳ χιτών. ובארמ׳ כתנא במשמ׳ פשתן, וכמו״כ

שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם וכו' הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא ויכירה ויאמר כתנת בני (בראש' לז לא-לג). ויפשיטו את יוסף את כתנתו (שם כג). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג).—כתנת של עור: ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש' ג כא).—כתנת של פסים: וישראל אהב את יוסף מכל בניו וכו' ועשה לו כתנת פסים (בראש' לז ג). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם (שם לב). ועליה כתנת פסים וכו' וכתנת הפסים אשר עליה קרעה (ש"ב יג יח-יט).—ולבוש של הכהנים: ולבני אהרן תעשה כתנת[1]) ועשית להם אבנטים (שמות כח מ). והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד (שם כט ה). ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג (שם לט כז). כתנת בד קדש ילבש (ויקר' יו ד). וישאם (את בני אהרן שמתו) בכתנתם אל מחוץ למחנה (שם י ה). וכתנות כהנים ששים ושבעה (נחמ' ז עב). — ובתלמ': מעשה בישמעאל בן פואבי שעשת לו אמו כתונת משתי ריבות והיה עומד ומקריב על גבי המזבח ומעשה בר"א בן חרסית שעשתה לו אמו כתנת בן מאה מנה ועלה להקריב על גבי המזבח והורידוהו אחיו הכהנים מפני שנראה מתוכה ערום (תוספתא יוה"כ א כב-כג). וכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני (כתוב' כו.).—ולבוש של רבי המלכות, ובמליצה, הלבישהו את כתנת פלוני, נתן לו את משרתו: והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו והיה לאב ליושב ירושלם ולבית יהודה (ישע' כב כ-כא).—ובהשאלה, °כתנת פסים להגן כשהוא עוטה דשא ופרחים, ואמר המשורר: כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מידי דשאו, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב"ע, דיואן, כ"י בודל').—וכן כתנת משי: בגן ביתן אשר החן סביבו והיופי לארבעת רבעיו, מלובש כתנות משי ועטוי מעיל תולע ושש ושלל צבעיו (הנ"ל, קרא"י גביר).— וברוחני', °פשט כתנת האמת וכדו', ואמר המשורר: לבשו (ההוללים) לבוש הפך ובגד בוגדים עטו, וכתנות

בערבי' כתאנ a). וכבר אמר פרנק' כי היא שאולה מארמי'. ועי' הערה להשרש.—[1]) בקצת ספרים כתנות, בשוא לבד.

a) كتّان

האמת פשטו, נשכו בשניהם ושלום קראו ובמדקרות חרב התולים בטו (רמב"ע, דיואן סב, כ"י בודל').—ב) °כתנות העינים, מחצות הלחיות שבעין: ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותן וכולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה לחות ושבע כתנות והן מחיצות אל הלחות (בעל הכמיס ט). כתונת הענביית שבעין יש לו שעירות רך וטוב כדי שיהיה קולט הקדחיית כמו קלישת הספוג (פרקי משה א). הליחות הגלדיית והבציית והזכוכיית וכן הכתונת הקרניית אין העורקים בהם כלל (שם ג). כשיקרע הכתונת הענביית קריעה מגונה תזול הליחות הביציית ותצא לחוץ מן הכתונת הענביית ותקרע הכתונת הקרניית (שם). העינים וכל כתנותיהם ולחותיהם (עלילות דבר', הו"ג ד קפו).

כתף[1]), ממנו כתף, *כתף, *כתף, °כתוף, °כתפי.

כתף[2]), ש"נ, סמי' כתף, כנו' כתפי, כתפם, מ"ר כתפות, סמי' כתפות, כנו' כתפיו, כתפיה, מ"ז *כתפים.—א) חלק הגוף בבע"ח שתחת הצואר מעבר מזה ומעבר מזה ומשם הזרועות יוצאות, Schulter; épaule; shoulder: ונשא אהרן את שמותם לפני יי' על שתי כתפיו לזכרן (שמות כח יב). כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו (במד' ז ט). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שפט' יו ג). וכידון נחשת בין כתפיו (ש"א יז ו). ישאהו על כתף יסבלהו (ישע' מו ז). והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה (שם מט כב). בעלטה הוצאתי (את כלי הגולה) על כתף נשאתי לעיניהם (יחזק' יב ז). בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים (שם כט ז). נבוכדראצר מלך בבל העביד את חילו עבדה גדולה אל צר כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה (שם יח). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות (שם לד כא). אם הנפתי על יתום ידי וכו' כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב). וישאו בני הלוים את ארון האלהים וכו' בכתפם במטות עליהם (דהי"א יה יה). — ובתו"מ: ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר"מ ר' יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן

[1]) גם בארמי', בערבי' כתפ a).

[2]) בארמ' כתפא, בערבי' כתפ b), כתף c), שתי צורות כמו בעברי'.

a) كتف b) كَتِف c) كِتف

נטלות שתים שלש על הכתף (בכי׳ ג ט). המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתיפו (שבת י ג). וכל מי שאין לו מקום לתלות (את הפסח) ולהפשיט מקלות דקים חלקים היו שם ומניח על כתיפו ועל כתף חבירו ותולהו ומפשיט ר״א אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף חבירו ויד חבירו על כתיפו ותולה ומפשיט (פסח׳ ה ט). איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו (חגי׳ א א). במדינה כהנים נושאין את ידיהם (בברכת כהנים) כנגד כתפיהן ובמקדש על גבי ראשיהן (סוט׳ ז ו). לובש אדם שתי חלוקות זו על גבי זו וכו׳ ובלבד שיתן את המשיחה ויקשור בה בין כתיפיו (תוספתא כלא׳ ה יח). מי שהיו מימיו על כתיפו הרי זה קורא את שמע ומתפלל (ירוש׳ ברכ׳ ג ה.). ונותן את הסל על כתיפו ונוטל את העלי בידו וכו׳ מביא עצים ועושה אותן כמין שלבים וכו׳ ונותנן על כתיפיו (בב תעני׳ ד סח). כלתו של ר׳ ישמעאל מיאנה ובנה על כתיפה (בב יבמ׳ יג יג ג). נתן (ר״ח בן דוסא) עקבו ע״פ החור (של הערוד) יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש (בבלי ברכ׳ לג.). ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (יומ׳ לה:). שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו (בב סו:). שאפילו בנה מורכב לה על כתפה ממאנת והולכת לה (יבמ׳ ק:). הנושא משאוי על כתיפו והגיע זמן תפלה (ב״מ קה:). אמר ר״ש בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירו לכפר חנן וכו׳ (מד״ר ברא׳ ע). כזה שהוא טוען צלובו בכתפו (בב נו). היה לו (ליהודה) להוליכו (את יוסף) על כתיפו אצל אביו (בב פה). אבא שאול ארוך בדורו היה ור׳ טרפון מגיע לכתפו היה (בב במד׳ ט). אבא תחנה הסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו (בב קה׳, קך הכו). למלך שעשה חופה לבתו ואמר אדם אחד מגדולי המלך נאה לה לבת המלך וכו׳ להרכיבה על כתפים להראות את יופיה (פסיק׳ רבתי כ).—ואמר המשורר: ומהללו בירח בהלו ומעללו כמו פלג בצמא, והמעלה עלי כתפו צרורה והמשרה עלי שכמו החומה (יוסף בן חסדאי לר״ש הנגיד, הגלגי תן).—*תבואה מגיעה לכתפים, שכבר בשלה כמעט ואינה צריכה לקרקע אלא עוד זמן מועט: כאן (שבע״ה אינו גובה משבח השדה) בשבח המגיע לכתפים[1]) כאן (שגובה גם מהשבח)

—[1]) ופירש רש״י: צריכין לקרקע דבר מועט.

בשבח שאין מגיע לכתפים (ב״מ קי:). (שאל רבא) שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו (אם יחלקו היורשים או אין) בשבח המגיע לכתפים (אין מקום לשאלה כי זה דומה כמו) נפלו לו נכסים ממקום אחר (השאלה היא) בשבח שאינו מגיע לכתפים[1]) (ב״ב קמה:). השביח השתות מאליו ואח״כ מת לוי אם שבח מגיע לכתפים הוא כגון ענבים שהגיעו להבצר הרי השבח הזה כנכסים שנפלו לו מאחרים ויחלקו בהן (רמב״ם, נחל׳ ד ח).—ושל הבהמה: ישאו על כֶּתֶף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרותם (ישע׳ ל ו).—ולאבילה: אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וְכָתֵף מבחר עצמים מלא (יחזק׳ כד ד).—ומליצה, נתן כָּתֵף סֹרֶרֶת, מאן להכנע, לעשות מה שמצוים לו: וימאנו להקשיב ויתנו כָתֵף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר׳ ז יא). ותעד בהם להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו למצותיך וכו׳ ויתנו כָתֵף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמ׳ ט כט).—*חלץ כְּתֵפוֹ, לסימן אבלות, עי׳ א. חָלַץ, והוסיפה: על אביו ועל אמו חולץ כתיפו ומוציא זרועו מן החלוק עד שיתגלה כתיפו וזרועו (רמב״ם, אבל׳ ח ג).—בין כְּתֵפָיו נכנס עם פלוני: ביוון (פנחס) את הרומח כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה מפני הנוקרנים שלא יהו אומר׳ אף הוא בין כתפיו נכנס עמהן ועשה את צרכיו (ירוש׳ סנה׳ י כח ד).—ב) בהשאלה, בבגד, החלק שיכסה את הכתף: שתי כְתֵפֹת חברת יהיה לו אל שני קצותיו (שמות כח ז). כְּתֵפֹת עשו לו (להאפוד) חברת (בב לט ד). ושמת את שתי האבנים על כִּתְפֹת האפד (בב כח יב). ויתנם על שתי כִתְפֹת האפד מלמטה (בב לט יט).—ג) בחצר, בבית, וכדומה, קצהו: וחמש עשרה אמה קלעים לַכָּתֵף (של חצר האהל) וכו׳ וְלַכָּתֵף השנית חמש עשרה קלעים (שמות כז יד-יה). פתח הצלע התיכנה אל כֶּתֶף הבית הימנית (מ״א ו ח). ויתן את המכנות חמש על כֶּתֶף הבית מימין וחמש על כֶּתֶף הבית משמאלו ואת הים נתן מִכֶּתֶף הבית הימנית קדמה ממול נגב (בב ז לט). ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מִכֶּתֶף הבית הימנית עד כֶּתֶף הבית השמאלית (מ״ב יא יא). ותמרים מפו ומפו אל כְּתֵפוֹת האולם (יחזק׳ מא כו).—ואמר המשורר: לרגל אמרך תשאך עש על גבה וסהר על כתפו, ובגללו תהי יורד לשחת ומחדרי שאול תשבון כתפו (רמב״ע, תרבי״י).—ד) בכלים, קצוות בולטות: וסרני נחשת וארבעת פעמתיו כְּתֵפֹת להם מתחת לכיור הַכְּתֵפוֹת יצקות (מ״א ז ל). וארבע כְּתֵפוֹת אל ארבע פנות המכנה האחת מן

—[1]) ואמרו שם: כגון דיקלא ואלים אריא ואסקה שירטון.

והמבנה כְּתֵפֶיהָ (שם לד). — ובתו"מ: צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה ובכתפותיה גבוהים ובן לגין שאוגנו מעוך לתוכו וכתפותיו גבוהין אין לו טהרה עולמית (תוספתא מקוא' ו כב). — ה) בפֶּתַח, כִּתְפוֹת הפתח, השער, חלק הכתל הסמוך להפתח: ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו (יחזק' מא ב). והרצפה אל כֶּתֶף השערים לעמת ארך השערים (שם מ יח). ואל הַכָּתֵף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הַכָּתֵף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לְכֶתֶף השער (שם מ-מא). ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כֶּתֶף שער הצפון ופניהם דרך הדרום אחד אל כֶּתֶף שער הקדים (שם מד). ויביאני במבוא אשר על כֶּתֶף השער (שם מו יט). — ו) בכתיבת הארצות, כֶּתֶף הארץ, כֶּתֶף הים, וכדומה, הצד הקיצוני: וירד הגבל ומחה על כֶּתֶף ים כנרת קדמה (במד' לד יא). ועלה הגבול גי בן הנם אל כֶּתֶף היבוסי מנגב (יהוש' יח ח). ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל כֶּתֶף הר יערים מצפונה וכו' ויצא הגבול אל כֶּתֶף עקרון צפונה (שם י-יא). ועלה הגבול אל כֶּתֶף יריחו מצפון וכו' ועבר משם הגבול לוזה אל כֶּתֶף לוזה נגבה (שם יח יב-יג). וירד (הגבול) גי הנם אל כֶּתֶף היבוסי נגבה וכו' ועבר אל כֶּתֶף מול הערבה צפונה וירד הערבתה ועבר הגבול אל כֶּתֶף בית חגלה צפונה (שם יו-יט). ועפו בְכָתֵף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (ישע' יא יד). לכן הנני פתח את כֶּתֶף מואב מהערים מעריו מקצהו (יחזק' כה ט). — ז) *בשריגי הגפנים, הענבים המחברים להשריג בפסיגים דקים: איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף אם יש לה כתף או נטף של בעל הבית (פאה ז ד). איזהו כתף פסיגין המחוברות בשדרה זו על גבי זו (תוספתא שם ג י). — *הם כָּתֵף אחת, כמו איש אחד, בלב אחד: נעשו ישראל כתף אחת במצרים (פסיק' דר"כ, במעו). בעוה"ז היו האומות והבריות חולקין על הקב"ה אבל לעוה"ב כולן שוין כתף אחד לעבדו (תנחומא נח כח).

אֲצִילָה. — *בית השחי. — *כַּתְּף. — *כְּתֵף. — שכם.

*כַּתָּף, ש"ז, מ"ר כַּתָּפִים, — מי שנושא דבר על כתפו, Träger; porteur; porter: עור הבתן עור הכתף עור הרופא (כלים כו ה). אונקלין של כתפין (שם יב ב). כתף אע"פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא (תוספתא ברכ' ב ז). מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין וכו' שמין עגל עם אמו וסייח עם אמו ואעפ"י שמעלה שכר כתף למעות ואינו חושש משום ריבית (שם ב"מ ה ו). נמסר (המת) לרבים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים (ירוש' ברכ' ג ו). הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מן המצוה (שם:). א"ר מנחם (בא מעשה לפני) ר' ירמיה ועשה שליח עד והייבו שבועה על ידי הכתף (שם קדוש' ב סב.). החמרים והכתפים וכל העושין בשביעית שכרן שביעית (שם ע"ז ה מד ג). החמר שמסר לכתף הכתף חייב הכתף שמסר לבנאי הבנאי חייב (ב"מ קיח:).

*כָּתַף, — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פע', *כִּתֵּף, — א) נשא על כתפו: כיתף עמו חבית בחבית (ירוש' ע"ז ה מד ג). מעשה בטביתה שפחתו של ר"ג שהיתה מכתפת יינות לנסכין והיתה בודקת על כל חבית וחבית (שם נדה ב מט ד). היה טעון אוכלים ומשקין וכו' עמד לפוש פטור לכתף חייב (שבת ה:). עמוד ברשות היחיד גבוה י' ורחב ד' אסור לכתף עליו (שם ט.). עמוד תשעה ברה"ר ורבים מכתפין עליו וזרק ונח על גביו (ערוב' נג.). היה בעל קורה ראשון ובעל הבית אחרון נשברה חבית בקורה פטור ואם עמד בעל קורה חייב וכו' כשעמד לפוש אבל עמד לכתף פטור (ב"ק נה.). — ב) *הגביה את כתפיו: הרואה לבנה בחדושה מברך וכו' וצריך לברך מעומד ולכתף כשהוא מברך (הכן ירחי, המנהיג, הגל מד).

— קַ, *כֻּתַּף[1]), — שם על כתפו, כָּתוּף בדבר, עמוס על כתפו בדבר: אלו שבע מצות שהן כתופין בהם (מדר' תהל' ב).

*כְּתֵפִי, ת"ז, — של הכָּתֵף: ואחד הורידים האלה ימשך על הכתף והוא הנקרא הכתפי (קאנון א א ה ג).

א. כתר[2]), ממנו א. כָּתַר, כֶּתֶר, כֹּתֶרֶת.

א. כָּתַר[3]), — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פע', כִּתֵּר, כִּתְּרוּ, — א) כִּתְּרוּ את האויב, הקיפוהו מכל צד, umgeben; investir; invest: כִּתְּרוּ (ישראל) את בנימן הרדיפהו מנוחה הדריכהו (שופט' כ מג). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כִּתְּרוּנִי (תהל' כב יג). — ב) כִּתֵּר

[1]) בערב' כַּתַף a), במשמ' זו.

[2]) רק בעברית. וקצת גם בסור' שמשמש שרש זה במשמ' אגד סביב, ובמשמ' עמד ושהה והתבונן. בערב' משמש שרש זה במשמ' אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'.

[3]) עי' הערה להשרש.

a) كَتَف

לו, המתין: ויסף אליהוא ויאמר כַּתַּר לי זעיר ואחוך (איוב לו א-ב).—ואמר המשורר: כתר מעט מות וידיך אסוף מה תערוץ דלים ביד נסכרו (רבכ"ג, כימי יקותיאל). אלו יצו תבל להמוט אזי תהיה ממהרת וחשה, ולו צוה עלי שמש לכתר אזי לא היתה לרוץ מחישה (הות, הלפור).

—ג) שָׂם עליו כֶּתֶר: ישועה צמחה לנצורי כבבת, כתרת כליל לנפש משיבת (ר"י טוב עגם, אלהים בלעדך). כבדם וענדם וכתרם, ומעץ הגן הזהירם (ר"י הלוי, אהלר קלת).

—הפע', *הִכְתִּיר, הִכְתִּירוּ, — שָׂם עליו כתר, ובמליצה, הכתיר את פלוני, נתן עליו כתר, של חכמה וכדומה: נהיעץ במכתיר (ערוב' נג:). — והכתיר בקדושה וכדומה: בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב"ה שלש קדושות (מד"ר ויקר' כד).

—הפע', *הֻכְתַּר, הוכתר, מוכתר,—ששמו עליו כתר, ובהשאלה: מרדכי מוכתר בנימוסו היה (מגי' יב:). —ובסהמ"א: שנותן (הנשיא) רשות לסמוך ולקרותו רבי ומאז והלאה הוא כשר להיות מוכתר ליקרא רבי (רב"י ערוב' נג:).—ואמר הפיטן: תת קדושה למקרה אוירים, המושגב ומוכתר בכתרי כתרים (רבכ"י, א' בנוע', ועתה כגים). ביום השבון תכתרו, וכתר זהר נדבות בו תוכתרו (סדור תימני ליוה"כ, עם יי').

—קָג,*כִּתֵּר, ופעו' *כֻּתַּר, כֻּתּוּרִים,—מוקף מכל צד: יאגדו ממרחק כל קרואיה, כתורים למכון הר ציון ועל מקראיה (ר"א קליר, כ' סוכ', אווי ככת דוד).

ב. כתר, ממנו ב.כָּתַר.

ב. כָּתַר[1], —קל לא נהוג.

—הפע', הִכְתִּיר, מַכְתִּיר,—הכתיר את פלוני, התנהג אתו בערמה ואכזריות נוראה, listig u. grausam behandeln traiter avec perfidie et atrocité; treat crafty and cruelly: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מַכְתִּיר[2]) את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק' א ד).

ג. כתר[3]), ממנו ג.כָּתַר.

1) עי' הערה לקמן. — 2) הקדמוני' פרשו הפעי' זה כמו כִּתֵּר משמ' א' מן א.כתר, במשמ' הקיף, אך אין זה די חזק כאן. ונראה שהוא שרש מיוחד, כמו ח'תר a) בערב', במשמ' ערמה ורמאות ואכזריות. וכבר נתברר בודאות גמורה בהערות לקצת שרשי אות כף חלוף כ עברית בת' ערבי'. 3) בערב' בת'ר b).

a) ختر b) بتر

ג. כָּתַר, —קל לא נהוג.

—הפע', הִכְתִּיר, עתי' יַכְתִּיר, יַכְתִּרוּ,—הרבה: נחלו פתאים אולת וערומים יַכְתִּרוּ[1]) דעת (משלי יד יח).

ד. כתר[2]), ממנו ד.כָּתַר.

ד. כָּתַר, —קל לא נהוג.

—הפע', הִכְתִּיר, עתי' יַכְתִּיר, יַכְתִּרוּ, — הכתיר בדבר, התפאר בו: הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יַכְתִּרוּ[3]) צדיקים כי תגמל עלי (תהל' קמב ח).

כֶּתֶר, ש"ז, מ"ר כְּתָרִים,

—א) כֶּתֶר המלך, תכשיט ענ"ל של זהב וכדומה, שהמלך נותן בראשו לאות מלכותו, Krone; couronne; crown: להביא את אסתר המלכה לפני המלך בְּכֶתֶר מלכות (אסת' א יא). ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים וכו' וישם כֶּתֶר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי (שם ב יז). ואשר נתן כֶּתֶר מלכות בראשו (שם ו ח).—ובתו"מ, גם במשמ' העקרית וגם בהשאלה במשמ' קשוט רוחני: ר' שמעון אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן (אבות ד יג). ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששולחנך גדול משולחנם וכתרך גדול מכתרם (שם ו ד). ג' הניחו כתרן בעה"ז וירשו חיי העוה"ב ואלו הן יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בתירה (ילוק' פסח' וגו.). ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (חגי' יג:). רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (קדוש' סו.). אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (חול' ס:). והיה פרעה מנשקו (את משה בילדותו) ומחבקו והוא

1) פרשו רוב הקדמוני' והחדשים במשמ' א.כתר, אבל אין זה מתישב לפי הענין, ולכן יש מהחדשים שגזרו שהכתוב משובש, וקצתם הגיהו יכברו וכדו', ולפי הנוסחה המסורה הפרוש היותר מתישב הוא לפי השרש כת'ר בערב' במשמ' הרבה.

2) עי' הערה להערך.

3) גם יכתירו זה פרשו הקדמוני' במשמ' א.כתר. קצתם במשמ' כֶּתֶר, ת"י: אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא, ע"כ, וכן רש"י: בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך. ע"כ. אבל זה דחוק מאד. וקצת החדשים פרשו במשמ' הקף, וגם פרוש זה אינו נותן להכתוב משמ' טבעית. והנה הפרוש היותר נכון לפי כונת הענין הוא של רד"ק שאמר כי הכונה היא שהצדיקים יתפארו בו, וכן מצו"ד, אלא שהם פרשו עצם הפעל יכתירו במשמ' כֶּתֶר, וזה דחוק, ולכן צריך להניח כי היה פעל מיוחד הכתיר במשמ' התפאר, ואעפ"י שאין לו חבר בשאר הלשונות האחיות.

נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו וכו' והיו שם הרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו (מד"ר שמות א). וראיתי כתות כתות של מלאכי השרת יושבין ואורגין בגדי ישועה ועושין כתרי חיים וקובעין בהם אבנים טובות ומרגליות וכו' וראיתי כתר אחד משונה מכל הכתרים והחמה ולבנה וי"ב מזלות קבועין בו אמרתי לו כתר זה המשובח למי אמר לי לדוד מלך ישראל (בריית' מפרקי מרכבה). והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אחריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו וכתרו של דוד מובהק ומשובח מכל הכתרים (שם).—ואמר הפיטן: יזמו לרדוף ולהסיר כתר, טרח עבודה ונצול חתר (רמב"י, ז' פסח, תרגלת עמוסים). — והמשורר אמר: במלחמת מזמות מאויו, ובכתרי הוד ישכל טוב בזויו, יקנה כל בני חורים לעבדיו, בצוף לקחו והסדו לא בזויו (ר"י בר תנחום הירוש' לר"ד נכד הרמב"ם). אלהים גם כלל שרים המודים בעולם זה בעוז ישא וירים, ויום יהיו באחריתם ישו את רצון חסדו עלי ראשם כתרים (ר"מ דרעי הקרלי, לקו"ק ל).—ב) בהשאלה, *קוים דקים על ראש קצת האותיות, תגים: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט. מנח' כט:). כתרים ותגים הכתובין בספר תאגי המסורין אלינו במלאכת שימוש ספר תורה (ר"י ברלגוני, הלכ' ס"ת לג).—ג) *בלשון המקבלים, הספירה הראשונה: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כתר שמתהדק לתר"ך נתיבות ותרבות אורה (בריית' מסכ' אצילות). ואחר כך האציל ממנו נקודה אחת אצילות אחת והיא הכתר הנקרא אין לרוב דקות נקודתו ואדיקותה במקורה (פנת הרמון ה א). כי הכתר מרוב דקותו אין אנו יכולין לדרוש בו כלל ועיקר (עמה"מ, מעל א"ק פתח ט). ואפילו הכתר ראש לכל הנמצאים ממנו הוא חדשו והמציאו שכבר קדם אליו העדרו (ר"א אוקרי, חרדים ה). והכתר הוא העיגול העליון המקיף כל העשר (ספירות) והשני חכמה והשלישי בינה וכו' (מבו' חסיד', בריא' א"ק ב). כי בחינת ראשונה היינו כתר עליון הוה כמו מקור המקורות שאין שם השגה כלל והכל שם במציאות נעלמה מאד (רמח"ל, חוקר ומקבל יח). ומבינה מתגלה לה"ת במקומה כנשמה שהוא בכל האיברים כן דעת הנעלם מגלה כוחו בכל הספירות ולזאת קוראים כתר הנעלם והוא סוד (שם).

*כלילה.—נֵזֶר.—עטר.—עטרה.—צפירה.—*תג.

כת"ר,—ר"ת: כבוד תפארת רום.

כֹּתֶרֶת, ש"נ, מ"ר כֹּתָרוֹת,—קשוט עג"ל על ראש העמוד, Kapitäl; chapiteau; capital: ושתי כֹתָרֹת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכֹּתֶרֶת האחת וחמש אמות קומת הַכֹּתֶרֶת השנית שבכים מעשה שבכה גדלים מעשה שרשרות לַכֹּתָרֹת אשר על ראש העמודים (מ"א ז יו-יז). ושבכה ורמונים על הַכֹּתֶרֶת סביב (ירמ' נב כב).—*ובהשאלה: אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלן ובסים מלמטן (תנחומא נחר א).

כתש, ממנו כָּתַשׁ, מַכְתֵּשׁ, *כְּתִישָׁה, *כֹּתֶשׁ, *מַכְתֶּשֶׁת.

כָּתַשׁ, פ"י, עתי' תִּכְתּוֹשׁ,—כָּתַשׁ חטים וכדו' במכתש, הכם בדבר כבד למען יתפוררו ויהיו לפרורים קטנים, stossen; piler, broyer; to pound: אם תִּכְתּוֹשׁ את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב).—ובתו"מ: זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו (שבי' ד ט). היו לו חבילי תלתן של טבל כותש ומחשב כמה זרע יש בהם ומפריש את הזרע ואינו צריך להפריש את העץ אם הפריש לא יאמר אכתוש ואטול את העץ ואתן את הזרע אלא נותן העץ עם הזרע (תרומ' י ו). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל (מנח' ח ד). שחור שיש בו אפר כותשין אותו ושאין בו מניחין אותו (פרה ג יא). (כסה את הדם) בזבל דק בחול דק בסיד ובחרסית ובלבינה ובמגופה שכתשה (ספרא אחרי ח יא). זיתים של שביעית וכו' כותש ומקפה בעריבה (תוספתא שבי' ו כז). אין כותשין את המלח במדוך של עץ (שם שבת יד יו). לא היה טוחנן (את הזיתים) בריחים אלא כותשן במכתשת (שם מנח' ט ו). הגע עצמך שהיתה שעורה של אורז נחת רוח הוא לאדם שיהיות כותש כל שהוא (ירוש' תרומ' א מ ד). (תרם) זיתין על הזיתין והוא עתיד לכותשן ענבים על ענבים והוא עתיד לדורכן תרומה ויחזיר ויתרום (שם). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות. הריע ונותן בקדירה (שם פסח' ג כט ד). במביא גרגרין וכותשן שם (שם חגי' ג עט ג). אין כותשין במכתשת גדולה אבל כותשין במכתשת קטנה (בבלי ביצ' יד.). לבנה ומגופה שכתשן (חול' פח:). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחה (מד"ר בראש' לב). מביאין פרה ושורפין אותה וכותשין אותה ונוטלין את אפרה (שם

כמד׳ יט). — ובסהמ״א: אמר רב פפא משכותשין שעורים בעילי (הלכ׳ פסוק׳, קדוב׳). ויכתוש המרקחת בכל כוחו בתוך העלי (בכתי דוגולו, ספ׳ המרקחות ג). ואם הפריש תרומת מעשר שבלים כמו שנתנו לו ה״ז כותש ונותן לכהן את הזרע ואת התבן ומפני מה קנסוהו לכתוש מפני שלקח המעשר שבלים והפקיע ממנו תרומה גדולה (רמב״ם, תרומ׳ ג יד). ולא יעשה זיתים בבית הבד אבל כותש הוא ומכנים לתוך בד קטן ביותר (הוא, במיט׳ ד כג). הכותש את הריפות וביוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד להצר חבירו (הוא, זכב׳ יא ג). — *כתש על הלב, הכה באגרופו לסימן חרטה וצער: אלו הצדיקים שנותנין מיתתן בנגד לבן ולמה כותשין על הלב (לומר שהכל שם) (מד״ר קהל׳, טוב נלכת). —*אשה כתושה לפני איש, שנבעלה לו: תירגם עקילם הגר לפני ר״ע והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש (ירוב׳ קדוב׳ א נט.). —*כתוש, שבור, פצוע, אברים כתושים: והוא (צוף הדבש) עוד מרפא לאברים הכתושים בשיושם (הצוף) עליהם (רלב״ג מבני עו). — ובהשאלה, במשמ׳ נחרב, ואמר הפיטן: שלומים רחק והצר דחק ועצמם שחק ושמה כתושה, משרה לוקחה וערבה כל שמחה ותהי כשפחה כבושה (ר״י הלוי, איכה כלינת יפי). —*שער כ֫תש של גפן וכדומ׳, ענפים דקים נסרחים על הגדר: הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש[1] אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל (פאה ב ג). שומרה שבכרם גבוהה עשרה ורחבה ארבע זורעין בתוכה ואם היה שער כותש אסור (כלא׳ ה ג).

—נפע׳, *נכתש, — שכתשו אותו: אין תורמין שמן על זיתים הנכתשים ולא יין על האבנים הנדרכות (תרומ׳ א ח). העצם בין כך ובין כך היה נכתש וחולקים אותו לשלשה חלקים (פרה ג יא). שהניחן (את הזיתים) ליכתש (תוספתא טהר׳ י י). — ומצוי בסהמ״א בענין כתישת הסמים: לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (בכתי דוגולו, ספר המרקחות א).

—פע׳, *כתש, — א) כמו הקל, כתש: א״ר יוחנן (חול דק נקרא) כל שאין היוצר צריך לכתשו (חול׳ פח.). — ב) כתשו על דבר, התקוטטו והכה זא״ז: שני עניים שהיו מכתשין על העומר ובא עני אחד ונטלו מאחוריהן הרי זה זכה (תוספתא פאה ב ב). שהיו ד׳ מלכיות

[1]) ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (שם כ יז.) מה כותש ועולה במכתש או כותש על גבי גדר מן מה פער כותש אין הגדר כותש הדה אמרה כותש על גבי גדר.

מכתשות זו את זו זאת אומרת על שמי יקרא וזאת אומרת על שמי יקרא (ילקוט במעוני, יהוב׳ עו).

—התפ׳, *התכתש, — התכתשו על דבר, כמו כתשו: שהיו ד׳ מלכיות מתכתשות זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי והלא דברים ק״ו פסולת א״י ד׳ מלכיות מתכתשות עליה ק״ו לשבחה של א״י (ספרי דבר׳ לז). שנים שהיו מתכתשין על העומר ובא עני אחר והטפו מלפניהן זכה בו (ירוב׳ פאה ד יח:).

*כ֫תש, ב״ז, — כלי שכותשין בו את הזיתים לעצר אותם: המגית את זיתיו בכותש[1]) שימתונו שיהו נוחין לכתוש (טהר׳ ט ה).

כתת[2]),
ממנו כתית, כתת, מכתה, *כתיתה.

כתת, פ״י, כתותי, אכ֫ת, יכ֫ת, יכ֫תו[3]), כתות, כ֫תו, כתות, — א) כתת דבר, שבר אותו בהכאה לרסיסים, zerschlagen; broyer; to crush: ואשרף אתו (את העגל) באש ואכ֫ת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע׳ ל יד). ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליי׳ (ויקר׳ כב כד). — ובהשאלה, כתת את אויבי פלוני, שברם שבר גמור: לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (תהל׳ פט כג-כד). — ובסהמ״א: שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכם לכבשן האש (רב״י ברא׳ יא כח). — ופעו׳: עד אשר יתרככו היטב כמות כתות ואז יתנם על הבשמים הכתותים והנכברים (בכתי דוגוגו, ספר המרקחות). מרוח אשך וכו׳ שפהדין מרוססין שביצים שלו כתותין (רב״י ויקר׳ כא כ). — ב) כתת ברזל וכדו׳, הכה בפטיש עליו לעשותו כלי: קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה כ֫תו אתיכם לחרבות ומזמרתיכם לרמחים החלש יאמר גבור אני (יואל ד ט-י).

—פע׳, כתת, כתתו, — א) כתת דבר, שברהו לרסיסים דקים: הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכרת את האשרה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה (מ״ב יח ד). וינתץ את המזבחות ואת האשרים והפסלים כתת להדק (דהי״ב לד ז). — כתת את הארץ, שברה, החריבה: כי לא אחמול עוד על ישבי הארץ נאם יי׳

[1]) נ״א בכופש, עי׳ זה.

[2]) עברית וארמית.

[3]) ר״י חיוג.

והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם (זכר' יא ו). — ובתו"מ: גירר (חזקיהו) עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו כיתת נחש הנחושת והודו לו (ברייתא פסח' ד ע). ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים וכו' עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום התחיל מכתתו (מד"ר ברא' כג). שד הוא ושמו שאייה מכתת שערים ובותלי בית שאין אדם דר בתוכה (רב"י ב"ק לג.). תנור שנטמא ולא רצה לכתתו (רמב"ם, כלים טז ג). — ובהשאלה: כתתו עצמותיכם על דברי תורה (ברכ' סג:). כמה דורות אבד יצר הרע דור אנוש ודור הפלגה ודור המבול כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו (מד"ר ברא' כג). — ואמר הפיטן: זכור טפש מהעריםה, ירד וכתת עמי עד הרמה (סכת זכור, זכור איב). — ובהשאלה, כתת גאון וכדו': מחץ לשון הנבונים משביל יפחד ויחת, כי בו יכתת גאון כל גאה בלי בין ויחת (רמב"ע, תרביב י). — *כתת רגליו, בהשאלה, הלך הרבה ופצע את רגליו בהליכה: אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב"ב ח.). אותם המכתתין רגליהם ויושבים ועוסקים בתורה אני פורק מהם עול מלכות (פסיק' דר"כ, וזאת הברכה). — ומצוי בסהמ"א: הולכים ושטים ומכתתים רגליהם מעיר לעיר לכל צד הם פונים לבקש עזרה (מגי' עיפה לר' בנתי כהן). ובה משפטו כל ימי חיין מדי שבת בשבתו לכתת רגליו בשווקים וברחובות בבתים ובחצירות לילה ויום (עמה"מ, קרית ארבע קיב). בימי גזירת תתנ"ו והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים (בו"ת חת"ס, או"ח קנט). — ב) כתת ברזל, הכהו בפטיש לעשות כלי: ושפט (מלך ישראל) בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד).

—*כותת, כותתים, — כמו ב"ז: סופו של ארז זה באין כותתין ומכתתין אותו ומסבבין (צ"ל ומסבבין) בו בתים והשאר מניחין על האור (דה"ר ד).

—הפע', הכת, ויכתו: וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו[1]) אתכם בשעיר עד חרמה (דבר' א מד). וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום[1]) עד החרמה (במד' יד מה).

—פע', כתת, יכת, יכתו, — שכתתו אותו: וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש (מיכ' א ז). — ובהשאלה, הגבורים יכתו: מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו (ירמ' מו ה). מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — כתת בפלוני, כתת וא"ז, במלחמה וכדו': ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר (דהי"ב יה ה-ו). — ובתו"מ: בזמן שהיא (השדרה) בתוך הקבר אפי' משוברת ואפילו מכותתת (תוספתא אהל' ב ס). השדרה והגולגולת אפי' מכותתין אפילו מפורקין (ירוש' נזיר ז נו ג). — ובסהמ"א: עצים מכותתין כעין קנה מרוסס (ר"ח ב"ק כב:). שעורים מכותתות ומבושלות (תבו' הגה', הרכבי רלו). — ואמר המשורר: פזר נקבצים ונצחהו, וכבלי נפוץ כותתו, נבהלו מפניו ונבעתו, ורעשו מפניו דגי הים (ר"י הגוי, מי כמוך). חמרי יכת ורגביו יתפרדו, מפלי הגויה הם זיקי הנפש, יטשו לויותם יותכו יפלו (יה"ג, הוי את א). כוכב אור ממסלתו נפל משמים, ויכת לשביבים ויפזר ברוח, ובנפלם עוד הפיצו השביבים קרנים, וכמו נרות אלהים נתנו אור זרוח (הוא, היכעי להו).

—נפע' *נכתת: מגופה שנכתתה היא ושבריה (שבת קכד:). מי שנמעכו הביצים שלו או אחת מהן או נכתתו וכו' או נתקו (רמב"ם, ביאת המקד' ז ח).

—התפ', התכתת, — כמו כתת במשמ' העקרית: אדמה שהיא קרוב להתפרך ולהתכתת ואינה אבנים ולא לבנים שרופות (ר"ח שבת פא.). — ובהשאלה: ובימים ההם ובעת ההיא יתכתתו גוי בגוי הרב איש ברעהו וישראל יהיו ביניהם בצער גדול (אלימה לרמ"ק, עין כל ה כד).

— [1]) כך דעת קצת הקדמונ' והחדשים שהוא הפעיל מהכפולים, ועי' שרש יכת.

שער הלמד

ל

ל אות השתים עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה לָמֶד, עי' זה הערך.

מוצא אות זו מן השִּנַּיִם, ר"ל שֶׁקּוֹלָהּ מתהוה ע"י סגירת חלל הפה בהדוק מרפרף של קצה הלשון בהשנים, והיא אחת מאותיות הדליקה[2]), עי' ערך ב. דליקה, והברתה דומה כמעט בפי כל היהודים, רק שהיהודים ברוסיה הִבְּרים אותה קצת קשה כמו קול הלמד הקשה הרוסית[3]). ובקצת ארצות הבדילו בין הברת ל במלת אַל שקראוה קצת דגושה והברת ל במלת אֶל שקראוה רפויה[4]). ל נחה לפני י מונעת באחת התנועות היו היהודים לפנים הִבְּרים לפעמים, בפרט בקריאה נגינית חגיגית, בהברה חִכִּית רכה מאד עד שהיתה מתמזגת עם הברת היוד שלאחריה[1]).

[1]) עי' אדות מקום האות באלף-בית בהערות לאותיות הקודמות. בהפרשיות והמזמורים המסודרים עפ"י סדר א"ב באו הפסוקים המתחילים באות ל אחרי הפסוקים המתחילים באות כ, איכה א יא-יב: כל עמה נאנחים וכו' לוא אליכם כל עברי דרך, ושם ב יא-יב: כלו בדמעות עיני וכו' לאמתם יאמרו איה דגן ויין, וכן בשאר הפרשיות. וכמו"כ באותם מזמורי תהלים שפסוקיהם מסודרים עפ"י א"ב: כפירים רשו ורעבו וכו' לכו בנים שמעו לי (תהל' לד יא-יב), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו"כ במשלי לא: כפה פרשה לעני וכו' לא תירא לביתה משלג. — [2]) ריב"ג: ואותיות הדליקה שבע אלה השלש רצוני לומר הלמד והנון והריש וכו' כי מוצא הלמד מקצה הלשון נוגע בשרשי השנים המשנים (הרקמה, שער ב). — [3]) גם בערב' יש ל קשה או עבה זו, אבל רק בהשם אַלְלָה[a]), וכבר הזכיר לזו רסע"ג בפרושו לספר יצירה, אמר וז"ל: ואמא אללאם אלצ'ח'מה פפימא בינ אללאם אלמרשלה ואלנונ, ע"כ, ובעבר': והלמד העבה היא מה שבין הלמד השלוחה והנון (ר"י כרלגוני, פרוש יציר' 229). — [4]) כך העיד רשב"צ דוראן, אמר וז"ל: ובהגיית הלמד יש ג"כ שנוי במקומות יש הוגים אותה כהגיית הלמד הדגושה בהדביק הלשון בעליון החיך וכזה אנחנו שגדלנו בארצות אדום הלועזים מבדילים בין אל הנקוד בצירי בין לאל הנקוד בסגול כי להיות הצירי תנועה גדולה מטים קריאתה אל דגש כמשפט אנא ימה והביריהם והסגול הוא תנועה קטנה ע"כ תורפין אותה ונשארה הלמד רפויה אבל אין הכלל הזה עולה בידינו בכל מקום ואין לנו בזה אלא הרגל לשוננו וכן הוא בלשון הנוצרים והישמעאלים שאין להם כלל בהבדלת קריאתם אלא ההרגל וקצת סמך יש לזה להבדיל בהגיית הלמד בין רפויה לשאינה רפויה ממ"ש בפ' הגוזל יש תלמוד קאמר מר או ישתלמו קאמר מר (ב"ק קד:) וזהו סיוע להגייתנו כי להגיית ארץ ישמעאל הגיית יש תלמוד והגיית ישתלמו שוה (מגן אבות, חלק יעקב ג 7). והנה הוכחתו של רשב"צ אינה כ"כ מוכרחת, כי אדרבה מספקו של בנו של רב הונא נראה באמת כי לא היה שום הבדל בקריאת ישתַּלְּמוּ ובין קריאת יש תלמוד, ונראה כי רב הונא לא היה מדגיש את הלמד, ונראה מזה עוד כי הדלת בסוף הברה לא היתה מרגשת כ"כ, לפחות בדבורו של רב הונא, ושתנועת י איתן במלת ישתלמו היתה דומה לתנועת י במלת יש. עכ"פ אין ספק בדבר, כי במקומו של רשב"צ היו היהודים הִבְּרים את הלמד בשני מיני הברות מתחלפות זו מזו. — [1]) אדות הברה זו של האות ל, הנקראת בלעז ההמוני mouillé, ובלשון המדעית הברה חִכִּית, palatale, אין לנו עדות מפורשת, אך יש להכריח זאת מהמשנה (סוכ' ד ה) בענין הקפת הערבות במקדש בחג הסכות. במשנה זו נמסרו הדברים שהיה הצבור אומר בשעת ההקפות, ונחלקו שם החכמים בנוסח הדברים שהיו אמרים במשך ההקפות ובשעת פטירת העם. וכבר הובאה משנה זו בערך והו, שהעיד ר"י שהיו אמרים בשעת ההקפות אני והו הושיעה נא, והוכחתי בהערה שם, כי כונת עדות

[a]) اللّه

בצרופי שרשי המלים העבריות אין אות ל מתחברת עם אות ר ואין בהן צרוף לר[1]), יצאה המלה *אולר שצרופה מספק ונראה שאין מקורה עברי.

בתוך הלשון העברית בעצמה וכמו"כ בינה ובין שאר הלשונות השמיות תתחלף אות ל באות נ, כמו לשכה-נשכה, כלה ובערב׳ כנה a), צלם ובערב׳ צנם b), וכמו"כ באות ר, כמו ארמון-אלמון, שרשרת-שלשלת, אלמנה-ארמלתא, ובערב׳ ארמלה c), וכמו"כ עם מ, כמו גלגלת ובערב׳ גמגמה d), ועם ד, כמו אזל ובתלמוד אזדא.

בבניני קצת השמות תתוסף האות ל בסוף השרש, כמו גבעל, כרמל, קרסל, וכדומה. ובקצת שמות בתוך המלה, כמו שלאנן[2]) במקום שאנן.

בשרש לקח תפל ל פ"פ בצווי: קח במקום לקח, ותבלע בע"פ בעתיד אקח, יקח, וכמ"כ בשם מקח וכדו׳.

זו היא, שהמלים אנא יהוה, שקראו בקריאה נגינית חגיגית נשמעו כמו אני והו. ואמרו עוד במשנה שם: בשעת פטירתן מה הן אומרין יופי לך מזבח יופי לך מזבח רבי אליעזר אומר ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח. ע"כ. והנה גם כאן, אעפ"י שעצם פרוש המלים שבשתי הנוסחאות מובן ואינן תמוהות כמו המלים אני והו, אעפי"כ קשה מאד, כי הלא אין זה דבר התלוי בשקול הדעת א"א במסורת ואיך קרה הדבר שהמוסרים, ששמעו באזניהם במקדש, מסרו שתי נוסחאות כל כך מתחלפות זו מזו? על כרחנו עלינו לאמר כי גם כאן באמת יש רק הבדל שמיעת האזן, ושתי הנוסחאות אינן אלא הברות מתחלפות של אותן המלים שהיו אומרים בשעת פטירתם. ורגלים לדבר, שהיו אמרים ליה ולך מזבח, אלא שבקריאה הנגינית נתמזגה האות ל עם האות י, ונתחברה עם הברת האות ו שנטתה בהקריאה הנגינית להברת האות פ רפה, עד שהמלים ליה-ו-לך נשמעו לאזן כמו יפ-לך. וכבר אמרו קצת החדשים, שהברה זו של האות ל היתה נהוגה גם בעבר׳, ובזה בארו את הצורה דליו שוקים במקום דללו, כמו בצרפתית fille, שהברתה היא fiie, וכן נהוגה הברה חבית זו בקצת אותיות אחרות בקצת לשונות השמיות, כמו האותיות ר נ בסור׳ והאות ג בערב׳ ההמוני׳ (כל זה Kö. 2, 475). ועוד דבר אחד נלמד משמיעת קריאת ליה-ו- כמו יפ, והוא, שכבר בזמן המשנה התחיל קול פתח ארוך בקריאה ממשכה ונגינית לנטות לקול החולם, והתפשטה נטיה זו מעט מעט ונהיתה לכללית אחר כך בא"י בפרט בזמן קביעת הנקוד, ולציון השתנות זו של קול הפתח הארוך קבעו המנקדים את התנועה קמץ. ועי׳ אדות זה בהמבוא, חלק הדקדוק. —[1]) מנחם בן סרוק בהמחברת. וכן בערב׳, יצאה המלה ח׳לר e). —[2]) החדשים אמרים כי זה שבוש פשוט ובחיי הלשון לא היתה נהוגה

a) كَنَّة b) صنم c) ارملة d) جمجمة e) خلر

ל[1]) היא גם אות שמושית, ומשמשת בהוראה כללית של נטיה והתנועעות למקום ולמטרה, ותתחבר בראש המלה במלות הגוף ושמות ומקורות של פעלים, ותנוע בשוא נע ל לפני אות מונעת באחד המלכים: לדרבק (מ"א יט יה), לאלם (בס ז כה), לשברך (ירמ׳ ל יג), ללוש (בראש׳ יג ה), למישרים (בה"ב ז י), לנברי (דבר׳ יד כא), לנגע (ויקר׳ יג ב). ובקמץ ל בפרט בהפסק גדול או קטן: ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג), ונגד זה: לזאת יקרא אשה (בראש׳ ב כג), בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע (דבר׳ יז ח), בין מים למים (בראש׳ א ו), ובב"ז: וימס לבב העם ויהי למים (יהוש׳ ז ה), בין טוב לרע (ויקר׳ כז לג), ובב"ז: האדע בין טוב לרע (ש"ב יט לו), להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט), פה לפה (מ"ב י כא), צו לצו (ישע׳ כח יג), מדור לדור (בס לד י). ובחבור עם קצת שמות שנהיו כמו תה"פ: לבטח, לטרח, למס, לנצח, אך: לנצח נצחים (ישע׳ לד י), לעד, לבז, לרב, לריק, אך: לריק יגיעה (איוב לט יו), לשבע, אך: לשבע נפשו (משלי יג כה). ועפי"ר בהתחברות עם מלים בנות הברה אחת או מקור פעלים מלעיל ולא בסמיכות: לבוא, לגעת, לגשת, לקב, לקום, לצאת, לשאת, לריב, לקחת, לשבת, לתת, ולעומת זה: לבא חמת (במד׳ יג כא), לשבת אברם (בראש׳ יו ג), לצאת בני ישראל (שמות יט א). ובחירק בחבור עם מקורי פעלים ובגד כפת אחריה דגושה: לבגד (ישע׳ לג א), לבבות (בראש׳ מג ל), לזבר (בס ט יו), לכבוש (אסת׳ ז ח), לכתב (דבר׳ לא כד), ללבן (שמות ה ז), ללבש (בראש׳ כח כ), למפור (נחמ׳ י לב), לנבח (ישע׳ נו י), לנגוע (איוב ו ז), לנגף (שמות יב כג), לנדח (דבר׳ כ יט), לנדר (במד׳ ו ב), לנפל (בס יד ג), לסבב (בס כא ד), לסבל (בראש׳ מט יה), לסגור (יהוש׳ ב ה), לספר (בראש׳ יה ה), לסתום (דה"ב לב ג), לפתר (בראש׳ מא יה), לצבא (ישע׳ לד א), לקבר (בראש׳ כג ח), לרגום (במד׳ יד י), לרדף (יהוש׳ ח יו), לרבב (ב"ב יו כ), לרפא (הוש׳ ה יג), לשבר (בראש׳ יט ט), לשכב (בס לד ז), לשכן (במד׳ ט כב), לשפר (דה"א יט ו), לשפט

הכנסת ל בתוך השמות. —[1]) בך שמוש אות ל גם בשאר לשונות השמיות, וסברו קצת חכמי הלשון (P. Lagarde ואחרים), כי זה קצור מן המלה אל, בערב׳ אלי. אך כבר דחה נלד׳ דעה זו, ודעת רוב החכמים היא כי הברת קול זה נקבע לכתחלה בלשונ׳ השמיות להוראה זו של פנייה והעתק, ורגלים לדבר כי התנועה העקרית הקדומה היתה ל, ואח"כ נשתנית בעבר׳ לפי דרכי הלשון העברית ומנהגיה, ונעה בתנועות מתחלפות כמו שרשום בפנים.

(במות יח יג), לשפך (ישע' נט ז), להפזר (קהל' ג ז), לחפש (יחזק' כא יו).—וגם עם בגד כפת רפויות: לבדוק (דהי"ב לד י), לנתוש ולנתוץ (ירמ' א י), לצבא צבא (במד' ד כג), ולא נתברר טעם שנוי זה.—לפני א ה ח ע פתוחה בפתח: לחטב (דבר' יט ה), לחמם (ישע' מז יד), לחפר (יהוש' ב ב), לחצב (ירמ' ב יג), לחקור (משלי כג ג), לחשב (משלי יו ל), לחשף (חגי ב יו), לחתות (ישע' ל יד), לחתם (דני' ט כד), לעזר (דהי"ב יט ב), לעשר (דבר' כו יב). ועם חטף פתח אחריו: לאבלי (ישע' סא ג), לאסורים (שם מט ט), לאשר (בראש' מג טז), לחבוק (קהל' ג ה), לחבש (ישע' סא א), לחטוף (תהל' י ט), לחשב[1] מחשבת (שמות לא ד), לעזר (יהוש' י לג), לעצר (דהי"ב כב ט). ותנוע בפתח גם לפני אותיות אחרות, כשנשמטה אחריה את פתוחה והוטלה תנועתה על הלמד: לראתכם (דבר' א לג), במקום להראתכם, לצבות בטן (במד' ה כב), במקום להצבות, וכדומה. ועם סגול לפני אלף שואית: לאסר אסר (במד' ל ג), לאסר שריו (תהל' קה כב). ולפני א: לאסור את שמשון (שופט' טו י). בהמלה השגורה מאד לאמר נחה האלף והלמד תנוע בצירי, לאמר, וכן לאלהים (בראש' יז ז), לאלהו (חבק' א יא), לאלהיהן (במד' כה ב). ובפתח בהשם לאדני (בראש' כד נו), לאדני (שם יח ל), לאדניך (מ"א יח ח), לאדניו (שמות כא לב), לאדניה (שם ד). ותשמט ה הידיעה אחריה ותקבל תנועת ה הנשמטה: לאלהים (שמות כב יט), לאנשים (בראש' יט ח), לאמרי (במד' כב ב), לבתים (יהוש' ו יד), לבמות (דהי"ב יא טו). ליושב (ישע' כח ו). ובמוש"ב תשמט לפעמים ה במקור נפע' בקצת פעלים עם ל השמוש בראשם ותנוע הלמד בצירי: לענת (שמות י ג), במקום להענות, לראות (שם לד כד), במקום להראות, וכן לאור (איוב לג ל), במקום להאור, ובמוש"ב לביא (ירמ' לט ז), במקום להביא. ופשט דרך שמוש זה בזמן המשנה ואח"ב, כמו: לבטל, ליבטל (יבמ' ו ו), להרג, ליהרג (ערכ' א ג), להנות, ליהנות (כתוב' ז א), לטהר, ליטהר (כלים ג א), לטמא ליטמא (מעי' ד ו), לכנס, ליכנס (ב"ב ג ו), לסקל, ליסקל (סנה' ו א), לעשות, ליעשות (עדי' ה ו), ועוד. לפני י נחה תנוע הלמד בתנועת חירק ארוך: ליהודה (במד' א ז).—ותתחבר עם מלות הגוף: לי, לך, לך, *לכה, לו, לה, לנו, לכם,-כן, להם,-הן, להנה, עי' כ"א במקומה.—ועם שמות ופעלים ותשמש[2], א) להורות הפנייה וההעתק ממקום למקום: ויבא הלך לאיש העשיר (ש"ב יב ד). ובאו להם בית ישראל (עמו' ו א). כלם נקבצו באו לך (ישע' מט יח). מלכך יבוא לך (זכר' ט ט). ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו (דבר' לג ב). שלחוני ואלכה לאדני (בראש' כד נו). ואלכה אל מקומי ולארצי (שם ל כה). הנני הולך לעמי (במד' כד יד). ויתהלכו משם בני ישראל בעת ההיא איש לשבטו ולמשפחתו (שופט' כא כד). שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (בראש' לא ג). שובו לכם לאהליכם (דבר' ה כז). שבתי לירושלם ברחמים (זכר' א טז). שובו לאשר העמיקו סרה (ישע' לא ו). השב תשיבם לאחיך וכו' והשבתו לו (דבר' כב א-ב). אלהים חושה-לי (תהל' ע ו). ישובו לי יראיך (שם קיט עט). חושה לי האזינה קולי (שם קמא א). עלי לשלום לביתך (ש"א כה לה). עלית כלך לגגות (ישע' כב א). אז ירדו לשערים עם יי' (שופט' ה יא). רד לביתך (ש"ב יא ח). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם (שה"ש ו ב). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל (יהוש' ח יד). וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע (דהי"ב כ כ). צאו לערי יהודה (שם כד ה). ולא נסור איש לביתו (שופט' כ ח). ויברחו איש לשדהו (נחמ' יג י). וינגף ישראל וינסו איש לאהליו (ש"א ד י). ויפצו מעל העיר איש לאהליו (ש"ב כ כב). וישב לבן למקמו (בראש' לב א). ואתם רצים איש לביתו (חגי א ט). רגליהם לרע ירצו (ישע' נט ז). ואת כל איש ישראל שלח איש לאהליו (שופט' ז ח). — ובהשמטת עצם פעל הפנייה וההעתק מפני שהוא נשמע בכח: לאהליך ישראל (מ"א יב טז). —ועם פעלים של פנייה, הבטה וכדומה: ונבט לארץ והנה חשך (ישע' ה ל). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו).—ובחסרון הפעל פנה שנשמע בכח: ופניהם לבית (דהי"ב ג יג).—ועם הפעל הגביה: העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע' ז יא). — ועם הפעל פרש: ונפרש כפינו לאל זר (תהל' מד כא).—ואחרי הפעלים של פנייה ותנועה להורות הנגיעה במטרה: דבקה לארץ בטננו (תהל' מד כו). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם קב ו). דבקה לעפר נפשי (שם קיט כה). תדבק לשוני לחכי (שם קלז ו). וכנף הכרוב האחד אמות חמש מגיע לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחר (דהי"ב ג יב). ותקרב לשחת נפשו (איוב לג כב).—ועם הפעל נשק: גשה נא ושקה-לי בני

—[1]) כך בנוסח', ויש ספר' ח שואית.—[2]) בסדור שמושי הלמד הלכתי מהקדמונים בפרט בעקבות ריב"ג בהרקמה שהזכיר במעט כל שמושיה, ומהחדשים הלכתי בפרט בעקבות מחברתו של פ' גיזברכט F. Giesebrecht, Die hebr. Präposition Lamed, וספרי הדקדוק של גיז' קויץ ושל קניג, ומלונו של גיז' בוהל.

ויגש וישק לו (בראש׳ כז כו-כז). וישק יעקב לרחל (שם כט יא). וישק המלך לאבשלום (ש״ב יד לג). ותשק ערפה לחמותה (רות א יד).— ב) להוראת הפנייה והנטייה והקרבה לעת מעתות הזמן: ותבא אליו היונה לעת ערב (בראש׳ ח יא). ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת (שם כד יא). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דבר׳ לב לה). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים (יהוש׳ י כז). ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלאכים וכו׳ ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו (ש״ב יא א-ב). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ״א יא ד). רק לעת זקנתו חלה את רגליו (שם יה כג). כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך (שם כ כב). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע׳ יז יד). ויאמר לה בעז לעת האכל (רות ב יד). והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ז). ויהי יי׳ משגב לדך משגב לעתות בצרה (תהל׳ ט י). תשיתמו כתנור אש לעת פניך יי׳ באפו יבלעם ותאכלם אש (שם כא י). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (שם לב ו). אל תשליכני לעת זקנה (שם עא ט). כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). יבא לעתים מזמנים (עזר׳ י יד). וירד לקץ שנים אל אחאב (דהי״ב יח ב). ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם (דני׳ א יח). ולקץ שנים יתחברו (שם יא ו). ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (שם יב יג).—וגם לשעה קבועה בזמן העתיד: התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו׳ ויאמר למחר (שמות ח ה-ו). והיו נכנים ליום השלישי (שם יט יא). והיה נכון לבקר (שם לד ב). התקדשו למחר (במד׳ יא יח). צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז כ). להיות עתידים ליום הזה (אסת׳ ג יד). וגם למחר אני קרוא לה (שם ה יב).—ועם המלה מועד: אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראש׳ יז כא). למועד אשוב אליך כעת חיה (שם יח יד). ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים (שם כא ב). את חג המצות תשמר וכו׳ למועד חדש האביב (שמות כג טו). ואתה לא באת למועד הימים (ש״א יג יא).— ובמשמ׳ כאשר יבוא: ומה תעשו ליום פקדה (ישע׳ י ג). מה תעשו ליום מועד וליום חג יי׳ (הוש׳ ט ה). שמה ושערורה נהיתה בארץ וכו׳ ומה תעשו לאחריתה (ירמ׳ ה ל-לא). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). והיו לי אמר יי׳ צבאות ליום אשר אני עשה סגלה (מלא׳ ג יז). — ובפעולה נמשכת להורות העת שעד אז תמשך הפעולה:

ולא ילין לבקר זבח חג הפסח (שמות לד כה). ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר׳ יו ד). וייחל שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל (ש״א יג ח). חמאה ודבש יאכל לדעתו מאס ברע ובחור בטוב (ישע׳ ז יה). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמו׳ ד ז).—ואחרי המלה עד: ואני ישב משומם עד למנחת הערב (עזר׳ ט ד). וכל הקהל משתחוים והשיר משורר וההצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה (דהי״ב כט כח).— ולפני המלים דור, נצח, עד, עולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יה). לדור ודור ישכנו בה (ישע׳ לד יז). אתה יי׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכ׳ ה יט). ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור (יואל׳ ד כ). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים (ישע׳ נא ח). קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר (תהל׳ מט יב). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (שם עז ח-ט). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לדר ודר (שם פה ו). עד עולם אכין זרעך ובניתי לדר ודור כסאך (שם פט ה). ואתה יי׳ לעולם תשב וזכרך לדר ודר (שם קב יג). לעולם יי׳ דברך נצב בשמים לדר ודר אמונתך (שם קיט פט-צ). כי לא לעולם חסן ואם נזר לדור דור (משלי כז כד). ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע׳ ל ח). ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). לא החזיק לעד אפו (מיכ׳ ז יח). שפת אמת תכון לעד (משלי יב יט). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד).—ומזה אחרי הפעלים אמר, דבר, נתן, ענה, עשה, שלח, הרע, היטיב, וכיוצא בהם, שיש בהם ענין של פנייה והעתק גשמי או רוחני מאיש לאיש, מדבר לדבר.—וכמו״כ בפעלים שמשג הפנייה וההעתק הוא דמיוני: דמה לו, חם לו, חרה לו, טוב לו, מר לו, נעם לו, וכיוצא בהם.—ותבוא אחרי קצת פעלים בכנוי הגוף להטעים את הפעל, ברח לו, דמה לו, הלך לו, וכיוצא בהם: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי (בראש׳ כז מג). סב דמה לך דודי לצבי (שה״ש ב יז). לך לך מארצך וממולדתך (בראש׳ יב א). קח נא את בנך וכו׳ ולך לך אל ארץ המריה (שם כב ב). ימאסו כמו מים יתהלכו למו (תהל׳ נח ח). חדלו לכם מן האדם (ישע׳ ב כב). חדל לך מאלהים אשר עמי (דהי״ב לה כא). הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שפט׳ כ ז). הבו לכם עצה מה נעשה (ש״ב יו כ). שבו לכם פה עם החמור (בראש׳ כב ה). נטה לך על ימינך או

על שמאלך (ש"ב ב כא). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי (דבר' א ז). עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד (שם ב יג). על הר גבה עלי לך מבשרת ציון (ישע' מ ט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה (דבר' א מ). קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שה"ש ב י). שובו לכם לאהליכם (דבר' ה כז). השמר לך פן תשיב את בני שמה (בראש' כד ו). השמרו לכם פן יפתה לבבכם (דבר' יא יו).—וגם בזמן עבר: לך מזה ופנית לך קדמה (מ"א יז ג). לך ובאת לך ארץ יהודה (ש"א כב ה).—ואחרי עתיד: ותבטח לך על מצרים (ישע' לו ט).—ולנסת': ותלך ותשב לה מנגד (בראש' כא יו). וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שמות יח כז). רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (תהל' קכ ו). רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים (שם קכג ד).— ולמד"ב: יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (יחזק' לז יא).—ג) במשמ' בשביל טובתו של פלוני, בשביל כבודו וכדו': ונשמרתם מאד לנפשתיכם (דבר' ד יה). הלנו אתה אם לצרינו (יהוש' ה יג). את מי אשלח ומי ילך לנו (ישע' ו ח). ידעתי כי אלהים לי (תהל' נו י). יי' לי לא אירא (שם קיח ו). לולי יי' שהיה לנו (שם קכד א). ואמרתם ליי' ולגדעון (שפט' ז יח). ליה ולך מזבח (סוכ' ד ה).—ד) להורות הקנין: יש לי רב אחי (בראש' לג ט), ועי' ערך יש. ולרש אין כל (ש"ב יב ג), ועי' ערך אין. הנה נא לי שתי בנות (בראש' יט ז). ויהי לי שור וחמור (שם לב ו). ויקח לו למך שתי נשים (שם ד יט). לך אני וכל אשר לי (מ"א כ ד). כי לי כל חיתו יער (תהל' נ י). ליי' הארץ ומלואה (שם כד א). השמים שמים ליי' והארץ נתן לבני אדם (שם קיה יו).—ובמשמ' פלוני עשה דבר: לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (שם צה ה). התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני (יחזק' כט ג). יען אמר יאר לי ואני עשיתי (שם ט).—ומי שעשה מזמור וכדו': מזמור לדוד (תהל' כג א). לדוד מזמור (שם כד א). לדוד (שם כה א).—ולהורות השיכות: המת לירבעם (מ"א יד יא), מאנשי ירבעם ומבני ביתו.—וכמו סמיכות: הצפים לשאול (ש"א יד יו). חלקת השדה לבעז (רות ב ג). פתח הבית לאלישע (מ"ב ה ט). ויברחו שני עבדים לשמעי אל אכיש (מ"א ב לט). בערי השפלה והנגב ליהודה (דה"ב כח יח). ראשי האבות ללוים (דה"א יה יב). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (ירמ' ו כה).—ובמשמ' מוכן לו: כי יום ליי' צבאות על כל גאה ורם (ישע' ב יב). הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד (שם כח ב).—ועם מקור אחריו להורות המעשה המוטל עליו: הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו' ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך (ש"א כג יט-כ). ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו (עזר' ד ג).—ומה שבכחו ויכלתו של פלוני: יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראש' לא כט). ליי' הישועה (תהל' ג ט). יש ליי' לתת לך הרבה (דה"ב כה ט).—ובמשמ' זה ברצוננו או לא ברצוננו לעשות: ואין לנו איש להמית בישראל (ש"ב כא ד), לאמר אין ברצוננו להמית אדם בישראל.—ובמשמ' זה נאות וראוי: הס כי לא להזכיר בשם יי' (עמו' ו י). לא לך עזיהו להקטיר ליי' כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מיי' אלהים (דה"ב כו יח). אין להם לסור מעל עבדתם (שם לה יה). אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין (משלי לא ד).—ואחרי מספרים להורות זמן, קצת כמו ב: בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר (מ"ב כה ג). בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש (בראש' ז יא). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (שם ח ה). בתשעה לחדש בערב (ויקר' כג לב). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א).—ה) בשמוש יחס הפעול גם אחרי פעלים יוצאים, במקום את: אל נא רפא נא לה (במד' יב יג). לשחת לעיר בעבורי (ש"א כג י). ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר (ש"ב ג ל). ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה עבדי המלך (מ"א א ט). הנני רפא לך (מ"ב כ ה). והוא לא יוכל לרפא לכם (הוש' ה יג). כרפאי לישראל (שם ז א). ויקח רב טבחים לירמיהו (ירמ' מ ב). האכלים למעדנים נשמו בחוצות (איכ' ד ה). גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט כח). הלאל ילמד דעת (שם כא כב). ואשלחה לאליעזר לאריאל וכו' ואוצאה אותם על אדו הראש וכו' ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו (עזר' ח יו-יז). ויבדל דוד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן (דה"א כה א), ונהוג שמוש זה של ל עם הפעל הושיע.—ובפרט אם הפעול קודם להפעל: לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות (ש"א כב ז). כמים לים מכסים (ישע' יא ט). לכלם בשם יקרא (שם מ כו). כי לאויל יהרג כעש (איוב ה ב).—ו) להורות יחס האמור לדבר מן הדברים: ויגדל המלך שלמה מכל

מלכי הארץ לעשר ולחכמה (מ״א י כג), לאמר שגדולתו היתה בעשר ובחכמה. ויבנו בני ראובן וכו׳ מזבח גדול למראה (יהוש׳ כב י). לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראש׳ מא יט), ר״ל שלא ראה רעות כהנה. ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים (איוב ל א). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראש׳ יט כא). זאת התורה לכל נגע הצרעת (ויקר׳ יד נד). אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני (איוב ט יט). לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר (דבר׳ כד ה), בענין כל דבר. ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע׳ לו ט).—ובמשמ׳ על אדות: אמרי לי אחי הוא (בראש׳ כ יג). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמות יד ג). פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופט׳ ט נד).— ז) כעין באור ופרוש להאמור קדם: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק (מ״ב יב ו). ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו (בראש׳ כג י). והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על גגתיהם (ירמ׳ יט יג). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוחו (עזר׳ א ה). ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל (יהוש׳ יז טז). כל כלים לזהב ולכסף חמשת אלפים (עזר׳ א יא). — ובתחלת מאמר במשמ׳ במה שנוגע בענין פלוני: ועשית סירתיו וכו׳ לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז ג). ולבני יששכר תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה (דהי״א ז א). ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (שם כד א). למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן קרא (שם כו א). והבית הזה אשר היה עליון לכל עבר עליו ישם (דהי״ב ז כא).—ולחלק: עץ פרי עשה פרי למינו וכו׳ עשב מזריע זרע למינהו (בראש׳ א יא-יב). כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה (שם ח יט). ואיש על דגלו לצבאתם (במד׳ א נב), כל צבא וצבא בלבדו. בני מררי למשפחתם לבית אבתם (שם ד כט). אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם (שם לג א-ב).—ובמשמ׳ לכאו״א מן: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה (במד׳ ה ט). ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה (שם יח ח). ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי׳ יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי׳ תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי׳ יקרב לגברים (יהוש׳ ז יד). ועתה התיצבו לפני יי׳ לשבטיכם ולאלפיכם (ש״א י יט). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים (שם כט ב). — ובמשמ׳ כמו, במדה, בכמות, בצורה: יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דבר׳ לב ח). ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש׳ לג יד). ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח (ישע׳ יא ג). —ועם פה, לפי, עי׳ ערך פה.—ח) להורות כונת דבר, כמו כונת כת״בת וכדומ׳: קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז (ישע׳ ח א). ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו (יחזק׳ לז יז).—ט) בפעלי מלואים לפעלים משבים אחריהם פעל אחר כמו אבה, חפץ, יכול, החל, חדל, הוסיף, כלה, מהר, מאן קוה, וכיוצא בהם.—ולפני מקורי פעלים להורות מטרת הפעולה: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש׳ ג כב). וירד יי׳ לראת את העיר ואת המגדל (שם יא ה). ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (שם יח יט), ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה (שם כג ב). ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך (שם כח ד). ולבן הלך לגזז את צאנו (שם לא יט). ויבא הביתה לעשות מלאכתו (שם לט יא). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב (שם לד ז). אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (שם טו). לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק (שם לב ו). או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב (ויקר׳ ה ד). ויקדשהו לכפר עליו (שם ח טו). והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ (במד׳ יד לו). ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי׳ לשאול לכם מלך (ש״א יב יז). כי בן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל (ש״ב ג ט-י). כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (שם יד טז). ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו (מ״א ב ג). אשר שמר מצותי ואשר הלך אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך (שם יד ח-ט). כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (ישע׳ לז ג). מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן (ירמ׳ לח כו). אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית להכעסני במעשי ידיכם

לקטר לאלהים אחרים (שם מד ז-ח). כי אתה עמל וכעס תביט לתת בידך (תהל' י יד). כן בקדש חזיתך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם (שם עח יח). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי' כל פעלי און (שם קא ח). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן (שם קד יד-יה). כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (משלי ח לד). שאת פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט (שם יח ה). ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת (נחמ' יג יח).—וכמו״כ תבוא קודם הפעל העקרי: לראות את ערות הארץ באתם (בראש' מב ט). לגור בארץ באנו (שם מז ד). אם לקרא לך באו האנשים (במד' כב כ). כי להפר את כל הארץ באו (יהוש' ב ג). לאסור את שמשון עלינו (שפט' טו י). לזבח ליי' באתי (ש״א טז ב). כי לחרף את ישראל עלה (שם יז כה). ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה (ש״ב יב י). הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם (ישע' י א-ב). — ויבא פעל המטרה בלי הוספה אחריו: אשר ברא אלהים לעשות (בראש' ב ג). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד (ש״ב יד כה). והללתם את שם יי' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם (יואל ב כו).—ואחרי שם: כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (משלי כו ב).—והפעל לאמר אחרי פעל דבר וכדו'.—ובמשמ' מה שיהיה ממעשה מהמעשים: ויהי האדם לנפש חיה (בראש' ב ז). ויבן יי' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (שם כב). ואעשך לגוי גדול (שם יב ב). קח נא את בנך וכו' והעלהו שם לעלה (שם כב ב). על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים (שם מג יח). כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד על עמי ישראל (ש״א ט טז).—וכעין זה השמוש יצא וכדו', לדבר: יצא לחפשי (שמות כא ב). לחפשי ישלחנו (שם כו). יצאתי לשטן (במד' כב לב). ויקם שדה עפרון וכו' לאברהם למקנה (בראש' כג יז-יח). וענתה השירה הזאת לפניו לעד (דבר' לא כא). לקום אלי לארב ביום הזה (ש״א כב יג). אלהים בארמנותיה נודע למשגב (תהל' מח ד).—וגם בלי הפעל, והוא נשמע בכח: בת עמי לאכזר כיענים במדבר (איכ' ד ג), ר״ל נהיה לאכזר. בני איש עד מה כבודי לכלמה (תהל' ד ג), ר״ל יהיה לכלמה. כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו (דני' ט טז).

—י) מה שצריך שיעשה, שעתיד להעשות: וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות (דבר' לא יז). ויהי השער לסגור (יהוש' ב ה). ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע' ה ה). ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (שם ו יג). ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות (שם לז כו). יהי אחריתו להכרית (תהל' קט יג).—ואחרי מה: מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך (מ״ב ד יג). —ואחרי עלינו, להורות הצרך והחובה: ועלי לתת לך עשרה כסף וחגרה אחת (ש״ב יח יא). כדבריך עלינו לעשות (עזר' י יב).—ואחרי ל, לי, לך וכו': הלא לכם לדעת כי יי' אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם (דהי״ב יג ה).—והמקור לבדו: ויאמר (היה צריך) להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה (מ״ב יג יט). ואפרים להוציא אל הרג בניו (הוש' ט יג). ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק' א יז). כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל' לב ט). בערוץ נחלים לשכן (איוב ל ו). ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים (דהי״א ט כה). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי' להגדיל למעלה (שם כב ה).—ועם ו להמשיך פעל שקדם לו: מלאו ידכם היום ליי' כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה (שמות לב כט). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם (תהל' קד כא). כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל' ט א).— יא) לשבועה, במשמ' באמת: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר (ישע' ח יט-כ).—*וקצת כמו אות הקריאה: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו וכו' האח למות כי טוב חקיך לאיש אננים וחסר עצמה (כ״ם גני' מא א-ב). — ובתו״מ, ברוב השמושים שבעברית העתיקה. —ובמקום בּ: שטעם טעם פשפש לתוך פיו (תרומ' ח ב).—ובמקום יחס הפעול: כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים (תרומ' יא ט). נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה (חגי' ב ה). יכולה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (כתוב' ז י). שאין מקרבין לו לאדם

אלא לצורך עצמן (תכות כ ג). מצאו (משה) להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט.).—ואחרי קצת נפעלים: ונאכלין בכל העיר לכל אדם וכו׳ אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח׳ ה ו). ואינו נאכל (הפסח) אלא למנויו (שם ז). — ובשמושי הזמן: לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו (מעשר׳ ד ב). ר׳ יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת ר׳ יוסי ור"ש אומרים לשתי שבתות (שבי׳ ב ו). שאינן עושין אלא לשלש השנים (כלא׳ ב ה). קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר (שבת יט ה). ואחד לשלשים יום גוברין פותחין אותה (שקל׳ ה ו). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום (ב"מ ב ח). נאפה (לחם הפנים) בערב שבת ונאכל בשבת לתשעה חל יו"ט להיות ערב שבת נאכל לעשרה שני ימים טובים של ראש השנה נאכל לאחד עשר (מנח׳ יא ט). —ותשמש להוראת הזמן בצרוף עם כְּשֶׁ-, לִכְשֶׁ-, במשמ׳ כַּאֲשֶׁר יבוא הזמן: מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו (סוכ׳ ג ט). אמרו לו (לר׳ עקיבא) לא תהא כהנת כפונדקית אמר להן לכשתהא פונדקית נאמנת (יבמ׳ יו ז). האונס נותן (את הקנס) מיד והמפתה לכשיוציא (כתוב׳ ג ג). הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים נשאת לאחר וכו׳ לא יאמר הראשון לכשתבוא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שהיא אמה (שם יב א). הריני נזיר לכשיהיה לי בן (נזיר ב ז). מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין וכו׳ לכשיצא בעלה מבית האסורין ישקנה (סוט׳ ד ה). ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (אבות ב ד). הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר וכו׳ פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (תוספתא תרומ׳ ב ח). שור זה הקדש לכשאקחנו בית זה הקדש לכשאקחנו וכו׳ תנו גט לאשתי לכשאקדישנה (שם נדר׳ ו ו). מצוה לראות גדולי מלכות לכשתבוא מלכות בית דוד יהא יודע להפריש בין מלכות למלכות (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). לכשארצה אהא נזיר (נדר׳ ג:). אדם אוסר דבר שברשותו לכשיצא מרשותו (שם מו.). — ובצרוף עם שֶׁ, לְשֶׁ-: לשעבר אדם נברא מן האדמה וחוה בראת מאדם מכאן ואילך בצלמינו כדמותינו (מד"ר בר׳ כב ח). לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה ודבר אגדה (סופרים עו ד).—ולחֵלֶק: כל שלשה דלועין לבית סאה (כלא׳ ג ז). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה (שם ה א). עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפתות לבית סאה (שבי׳ ג ג). המסלת קב או קבים לסאה (תרומ׳ יא ה). ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסות (שם ה א).— ולהורות המטרה: המעמר לכובעות ולכומסאות להררה ולעמרים (פאה ה ח). הלוקח בהמה לזבחי שלמים או היה לבשר תאוה (מע"ש א ג). אמרו לו לר"ג מה אנו לירד (מהספינה להנמל) (עירוב׳ ד ב). דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (סנה׳ ד א). השוחט את הזבח לזרוק דמו בחוץ וכו׳ להקטיר את אמוריו בחוץ וכו׳ לאכול בשרו בחוץ (זבח׳ ב ב). שחטו על מנת לתנו על גבי הכבש (שם ג ו).—ובמשמ׳ בענין: שלש ארצות לחלה (חלה ד ח).— ובמשמ׳ בתנאי כך וכך: בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע (פאה ה ה). אין מושיבין חנוני למחצית שכר (ב"מ ה ד). — ובמשמ׳ מוכן, נועד לדבר: הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב).—ומה שנעשה בדבר: ואין חותכין את הפתילה לשנים (ביצ׳ ד ד). ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה (מכו׳ ג יב).—ולפני השם אור, קרא לאור, העיד לְאוֹר, במשמ׳ בפני, בעזרת: ולא יקרא לאור הנר (שבת א ג). מעידין לאור הנר ולאור הלבנה (יבמ׳ יו י). ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). — ואחרי אפשר: כל מלאכה שאפשר לעשותה מע"ש אינה דוחה את השבת ושאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מכי׳ בא יד). אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (חול׳ ס:).—ואחרי צריך: אם ראית שמן שהוא מתהלך בעזרה אין אתה צריך לשאול מה הוא (זבח׳ י ח).—ואחרי רשאי: הכהנים רשאין לשנות באכילתן (שם ז).—ועם כנויי הגוף אחרי קצת פעלים להטעימם: נפל לו עליה ופירש טליתו עליה (פאה ד ג). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות וכו׳ בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים (שקל׳ ה ד). בא לו (הכהן) אצל פרו (יומ׳ ג ח) בא לו למזרח העזרה (שם ט). בא לו אצל פרו שנייה (שם ד ב). בא לו אצל פר ושעיר הנשרפין (שם

ו ז). **בא** ל ו כהן גדול לקרות (בס ז א). נפטרו זקני ירושלם והלכו להן (סוט׳ ט ה). הלך (בעל החמור) ומשך לו ואמר הואיל ועליך מצוה (לפרק) אם רצונך לפרוק פרוק (ב״מ ב י). בא וישב לו אצל אחיו הכהנים עד שהשערים נפתחים ויוצא והולך לו (תמיד א א). נשמט השני והלך לו (בס ז ג). — אחרי יש, אין, בכנוי ישנה, אינה, תבוא לפעמים הלמד בראש שם ללא צרך: אמר רשב״ל משום לוי סבא אינה לשחיטה אלא בסוף ור׳ יוחנן אמר ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף (חול׳ כט:). במקום אין שחיטה, יש שחיטה. — ולפני כ בהמלה לכתחלה, עי׳ תחלה. — במקורי פעלי פ״א תשמש לפעמים א פ״פ ואחרי למד השמוש תבוא ו נחה, לוכל במקום לאכ׳ל, לומר במקום לאמ׳ר, לוסר במקום לאסור. — לפני עולם, לעולם, הלמד בקצת כ״י עתיקים קמוצה, לָעולָם, עי׳ עולם. — יב) *להגיית אווי[1]), במשמ׳ הניח אותו לעשות: אמרו להם בית שמאי תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול בת חורין אינו יכול ליבטל והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (עדי׳ א יג), האם נניח אותו שיבטל. — יג) *להורות הסבה, במשמ׳ בשביל, בגלל, מפני: ולא ירצו להמיתו להיותו איש צדיק (יוסיפון, פרק עה). איני דורש החכמה לתקוה שאגיע עד קצה (מבח׳ פפיני׳, בעל החכמה). מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין אותם כפשטם ועלה מזה בידו דעת כוזב להיותו הושב שזהו דעת התורה (העקרים א ב). ולזה לא באו בהם מהנבואות כ״א המתיחסות לעניני אותם השופטים והמלכים ולספוריהם כי להיותם הכרחיות לידיעת הספור היה ראוי ומחוייב שיתחברו עמהם ויבאו בתוכם (רי״א, הקד׳ לנביא׳ א׳).

במספרים תשמש ל במקום המספר שלשים: אל״ף חד למ״ד תלתין ה״א חמשה (ירוש׳ שבת ז ט:). למ״ד שלשים יו״ד עשרה הרי מ׳ (מד״ר במד׳ ו).

לֹא[2]), וגם לוא, ל׳ה, — מלת השלילה, nein; non; no.

א. לשלל פעולה, להורות התנגדות לדבר שנאמר שם, שאינו כך, ההפך מן הֵן, כֵּן, ותשמש, א) עם פעל עבר: לא הביט און ביעקב (במד׳ כג כא). ולא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ג). לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל (יהוש׳ ח לה). לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמ׳ יה יז) — ועם עתי׳: ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראש׳ יא ו). לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך (יהוש׳ א ה). ולא ישמע אלכם פרעה (שמות ז ד). ולא תקיא הארץ אתכם (ויקר׳ יח כח). — ובמשמ׳ צווי: ולא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב י). לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (בס כ ג). לא תרצח לא תנאף לא תגנב (בס יג-יה). ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (בס כ כו). לא תעשו לכם אלילם (ויקר׳ כו א). ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם (בס כ כג). ונתנו אתו (את הרוצח) ביד גאל הדם ומת לא תחום עינך עליו (דבר׳ יט יב-יג). לא ימוש ספר התורה הזה מפיך (יהוש׳ א ח). ויהי דבר יי׳ אלי לאמר לא תקח לך אשה ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה (ירמ׳ יו א-ב). — ועם בינוני: והוא לא שֹׂנֵא לו מתמל שלשם (דבר׳ ד מב). ותעשה אדם בדגי הים כרמש לא מֹשֵׁל בו (חבק׳ א יד). ולא יודע עול בשת (צפנ׳ ג ה). גם לי לבב כמוכם לא נֹפֵל אנכי מכם (איוב יב ג). — ופעמים אחדות המלה לא זו אחרי זו: ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה מלחמה וקול שופר לא נשמע וללחם לא נרעב (ירמ׳ מב יד). לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד (בס ג יו). לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביי׳ לא בטחה אל אלהיה לא קרבה (צפנ׳ ג ב). לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק׳ יו ד). הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכר׳ יא יו). — וכמו כן בצווי: לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחום עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו (דבר׳ יג ט). — ויש שתפסיק מלה אחרת בין לא ובין הפעל, כדי להטעים את הדבר שכונת המדבר אליו: לא מים עיף תשקה

—[1]) בארמ׳ מצוי שמוש זה של האות ל בראש פעלים: ליתני, ר״ל הניחה שילמד, לימא, הניחה אותו שיאמר.

[2]) במקום לַא הקדומה, ומשתפות במלה זו כל הלשונות השמיות במשמ׳ זו. באשור׳ לַא, בפתח ארוך, בארמ׳ לָא, בערב׳ לַא a), בלי המזה וגם לפעמים בהמזה, ואצל הפלחים לפעמים גם בקול ע (Bauer, Pal. Ar. 94). והנה קצת החדשים אמרו, כי אין מלה זו קדומה בצורה קצרה זו ונקבעה לבתחלה כך למשמ׳ השלילה, אלא שהיא נגזרה מן פעל לאה, וכדומ׳. אבל אלה השערות רחוקות ודחוקות, ואין כל צרך בהן, כי דבר טבעי הוא שלהוראת מושג קדום וטבעי כמו השלילה הפשוטה נקבע בלשון הברה אחת, שהיא הכרה היותר קלה גם להילד להגותה בזעזוע הלשון.

a) لا

ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז). אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל (קהל' י י). לא יי' שלחני (במד' טז כט). ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר' ח ט). ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). כי לא במותו יקח הכל (תהל' מט יח). אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה (שם עד ט). לא לנצח יריב ולא לעולם יטור לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונתינו גמל עלינו (שם קג ט-י). כי לא לפניו חנף יבוא (איוב יג טז). לא יעקב יאמר עוד שמך (בראש' לב כט). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש"א ח ז).—ופעמים אחדות זו אחרי זו: לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום (במד' יא יט).—ובפעל עם מקורו לפניו תבוא לא בין המקור והפעל: והצל לא הצלת את עמך (שמות ה כג). אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך (שפט' טו יג). הידע לא נדע כי כל נבל ימלא יין (ירמ' יג יב). ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (שם ל יא).—ויש שתבוא לא גם לפני המקור: ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון (בראש' ג ד). אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמו' ט ח). אח לא פדה יפדה (תהל' מט ח).—ועם שם לשלילת הדבר של השם: כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי (ישע' נה ח). כי לא אל חפץ רשע אתה (תהל' ה ה).—ועם מלת הגוף: תהום אמר לא בי היא (איוב כח יד).—ובמאמר יחסי: כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב).—ועם תאר: שאת פני רשע לא טוב (משלי יח ה). ועם שם: לא איש דברים אנכי (שמות ד י). לא איש אל ויכזב (במד' כג יט). לא נביא אנכי (עמו' ז יד). חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (ישע' כב ב). העם הזה אמרו לא עת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי (תהל' כב ג). כי לא איש כמוני אעננו (איוב ט לב). זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ (שם יח יז). בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (שם כא ט). אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (שם כב טז). הן אל שגיא ולא נדע מספר שניו ולא חקר (שם לו כו).—ומשמש כנשוא המשפט: ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראש' כט ז). כחשו ביי' ויאמרו לוא הוא (ירמ' ה יב).—ובמשמ' לבלתי: שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע (שמות כח לב), ר"ל לבלתי יקרע. ויחזקהו במסמרים לא ימוט (ישע' מא ז). — ועפי"ר עם ו, ולא: רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות (בראש' מב ב). ונשמע קולו בבאו אל הקדש לפני יי' ובצאתו ולא ימות (שמות כח לה). ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו (דבר' יז יז). אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך (ש"ב יג כה). במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ' י ד).—ובמקום האם לא: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח כב), האם לא יסקלנו. אם ידע אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך (ש"א כ ט), האם אפשר שלא אגיד אותה לך. — ואחרי אם, אם לא, בדבור של שבועה, בפרט אחרי חי אני: לכן חי אני נאם אדני יי' אם לא יען את מקדשי טמאת (יחזק' ה יא). חי אני נאם אדני יי' אם לא במקום המלך הממליך אתו אשר בזה את אלתו ואשר הפר את בריתו אתו בתוך בבל ימות (שם יז טז). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני יי' אם לא יען היות צאני לבז וכו' לכן הרעים שמעו דבר יי' (שם לד ח-ט). חי אני וכו' אם לא דם שנאת ודם ירדפך (שם לה ו). לכן כה אמר אדני יי' אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים (שם לו ה). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם ז). ובקנאתי באש עברתי אם לא ביום ההוא יהיה רעש גדול (שם לח יט).—ואחרי תנאי, המלה לא בלבד לשלל את התנאי שקדם לה: הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה (בראש' יח כא). ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם (שם מב טז). ואמר לו כי עתה תתן ואם-לא לקחתי בחזקה (ש"א ב טז). אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם-לא חדלו (זכר' יא יב).—ב) בתשובה שלילית על דבר, תשלל המלה לא בלבדה את כל האמור קדם: הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו-לא כי ברחוב נלין (בראש' יט ב), ר"ל לא נסור ולא נלין אצלך. ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת (שם יח טו), ר"ל לא כמו שאמרת לא צחקתי אלא צחקת. ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב ט-י), לא כמו שאמרת כי מרגלים אנו. ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא יי' (יהוש' ה יג-יד), לא כמו שעלה על דעתך כי לצריכם אני. הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישם בי (איוב כג ו).—ועם ו, ולא, במשמ' אם לא: ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הנה נא גזזים לעבדך ילך

נא המלך ועבדיו עם עבדך ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך ויפרץ בו (אבשלום בהמלך) ולא אבה ללכת ויברכהו ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי (ש"ב יג כד-כו). ויפצר בו (נעמן באלישע) לקחת (ממנו מתנה) וימאן (אלישע) ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מ"ב ה יו-יז).— ולשלילת מלה אחת: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (ברא' כ יב).—ג) ותבוא עם המלה השלולה כאלו היתה מלה אחת, עם שמות: הם קנאוני בלא-אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא-עם בגוי נבל אכעיסם (דבר' לב כא). וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר (ש"ב כג ד).—ומצוי שמוש זה בפרט בספרות החדשה: בקר לא-עבות אחד, לאמר בקר שהשמים טהורים, לא מעננים. כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא-עץ (ישע' י יה). ונפל אשור בחרב לא-איש וחרב לא-אדם תאכלנו (שם לא ח). ויתעם בתהו לא-דרך (איוב יב כד). הושעת זרוע לא-עז (שם כו ב). ואמרתי ללא-עמי עמי אתה (הוש' ב כה). השמחים ללא דבר (עמו' ו יג). מה עזרת ללא-כח וכו' מה יעצת ללא חכמה (איוב כו ב-ג). והיה כהן ללא אלהים (דהי"ב יג ט).—וכמו"כ בחבור עם תאר: ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים (ברא' ז ב). שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא-חסיד (תהל' מג א). יתיצב על דרך לא-טוב (שם לו ה).— ועם שם בכנוי, לא פשעי, וכדומ', במשמ' לא פשעתי: הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא-פשעי ולא-חטאתי יי' (תהל' נט ד).— ובמשמ' בלא: ובני נדב סלד ואפים וימת סלד לא בנים (דהי"א ב ל). וימת יתר לא בנים (שם לב).—ד) בלא: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה (ויקר' יה כה). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (במד' לה כב). בלא יומו תמלא (איוב יה לב). ואת הגר עשקו בלא משפט (יחזק' כב כט). האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה (תהל' יז א). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב (דהי"א יב לג). קדר הלכתי בלא חמה (איוב ל כח). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (ישע' נה א-ב). תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל' מד יג). ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ' ב יא).—וגם לפני עתי': נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם (איכ' ד יד).— ועם מקור: או בכל אבן אשר ימות בה (הדפו) בלא ראות (במד' לה כג).—וגם לפני פעול עם כ הדמיון: כי אכלו את הפסח בלא ככתוב (דהי"ב ל יח).—כלוא, כאלו לא: ושתו ולעו והיו כלוא היו (עבד' א יו).— ללוא, ללא: נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני (ישע' סה א). וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה (דהי"ב יה ג).—ולפני מלת הגוף: הקשית בניה ללא לה (איוב לט יו). — שלא: ברוך יי' שלא נתננו טרף לשניהם (תהל' קכד ו). שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (שם קכט ז). כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו (קהל' ב כא). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד). —ותשמש בחבור עם שמות להיות לשם עצם פרטי של מקומות ואנשים וכדומ': לא דבר (ש"ב יז כז), מקום בגלעד.—לא עמי: ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי (הוש' א ח-ט). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה (שם ו).—ובתו"מ כמו במקרא.—ושנוי פעמים אחדות: העומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה (פאה ו ח). מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהן (שם ח ט). לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים (דמאי ב ג). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון ולא את הלובדקים לגמלים (כלא' ח ד). אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר וכו' ולא באליה ולא בחלב (שבת ב א). הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לשוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב"ק א ד). לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה ולא את בני מעים היוצאין עמה ולא ספגו במלח (זבח' ו ו). אין חייבין עליו לא משום זרות ולא משום טומאה ולא משום מחוסר בגדים ולא משום רחוץ ידים ורגלים (שם יד ג). אין מביאין לא מבית הזבלים ולא מבית השלחים ולא מבית האילן (מנח' ח ב). אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל (שם ו). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש ולא לתוך המדורה ולא לתוך דבר המאבד (תוספתא דמאי ח י). הקוצין הללו אינם לא מתנכשין ולא נזרעים (מד"ר ברא' מה). — ואחרי אין: הסלת והשמן אינם מעכבין את היין ולא היין מעכבן (מנח' ד א).—ותשובה שלילית על שאלה: אמר להן (ר"ג לחכמים) אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה וכו' אמרו לו לא (פאה ו ו). אמרו ב"ה לב"ש הואיל וטהורת

אסורה לזרים וטמאה אסורה לכהנים מה טהורה עולה אף טמאה תעלה אמרו להם ב"ש לא (תרומ' ה ד). הבשר מגע נבלה דברי ר"מ וחכ"א מגע טריפה שחוטה (אמרו לו הכמים לר"מ) מה מצינו בטרפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר אמר להם ר"מ לא אם טיהרה שחיטת טריפה אותה דבר שהוא גופה וכו' מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה אף טריפה לא תטהרנה שחיטתה לא אם אמרת בבהמה טמאה שלא היתה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר (חול' ד ד). א"ר עקיבא אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר לו השב אמר לו לא אם אמרת במעילה וכו' אמר לו חייב על כל אחת ואחת וכו' אמרתי לו לא אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות (כרית' ג ט·י).— בְּלֹא: ולא יקרבו כולן בלא נסכים (מנח' ד ג). אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם שהכבשים מתירין את עצמן בלא לחם לחם בלא כבשים אין לו מי יתירנו (כם ג). כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה (מד"ר כרא' יז). — בְּלֹא הם: כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם וכו' כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ' ברכ' לז.). — שֶׁלֹּא: התלמידים יוצאים לת"ת שלא ברשות שלשים יום (כתוב' ה ו). כל גט שנכתב שלא לשם אשה (גיט' ג א). שלא משלה בהן האור (זבח' פה:). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (מד"ר כרא' גג).—ובמשמ' מי שלא: מחוסר כפורים שלא רחץ ידים ורגלים (זבח' ב א). ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א ט). — שֶׁלֹּא הוא: בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא (סנה' ג ג), ועי' שֶׁ. —וללשון נקיה שלא לפתח פה לשטן ישתמשו בהמלה לא, שלא, לפני דבור של רעה לישראל אעפ"י שהכונה היא בחיוב: על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין (תענ' ג ח), הכונה על כל צרה שתבוא.—ותבא לפני עוד אֶלָּא, וְלֹא עוד אֶלָּא, במשמ' ולא בלבד האמור למעלה אלא אפילו יותר מזה, עי' *אֶלָּא, והוסיפה: מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו' ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה וכו' ושבעה ענני כבוד ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים (מכי' בשלח ב). אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין וכו' ולא עוד אלא שרואה בצריו וכו' (ברכ' ז:). הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם ששואלני בהן דבר (סנה' סח.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) מנח לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם (מד"ר כרא' מד). והיה אברהם מתפלל (על אבימלך ובני ביתו) וכולם מתרפאים מן עצירתם ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק' רבתי מב). גר שקיבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). ועי' ערך עוד.—עד שֶׁלֹּא, קודם שֶׁ: המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות (פאה ד ח). המקדיש את כרמו עד שלא נודעו בו העוללות (כם ז ז). מעשה בר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלין הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). המחליף פרה בחמור וילדה וכן המוכר שפחתו וילדה זה אומר עד שלא מכרתי וזה אומר משלקחתי (כם ח א). המוכר יין ושמן להבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (ב"ב ה ח). נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר (סוט' ט ז). עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות (זבח' יד ד). המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא אם עד שלא נשחט יצא וירעה בעדר (כרית' ו א). עד שלא פשט ידו בביהמ"ק ישבון כיון שפשט ידו בביהמ"ק נפל (מד"ר כרא' מה). אמר (אברהם) עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי (כם מו). לֹא-כִּי אֶלָּא, עי' *אֶלָּא, כִּי, והוסיפה: היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את (כתוב' א ז). והכבשים אינן מעכבין את הלחם דברי ר"ע אמר ר"ש בן ננס לא כי אלא הכבשים מעכבין את הלחם (מנח' ד ג).

ב. עם הֲ השאלה לפניה, הֲלֹא, הֲלוֹא, ותשמש א) להת טעם וסבה לדבר שאח"כ, קצת במשמ' הנה, זה דבר ברור: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הֲלוֹא לנו הם אך נאותה להם

וישבו אתנו (ברא׳ לד כג). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (שם לז יג). כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת (יהוש׳ א ח-ט). ותשלח (דבורה) ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור (שופט׳ ד ו). לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך (שם ו יד). — וקצת במשמ׳ אמנם, בודאי: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה (ברא׳ כז לו). ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי (שם מ ח). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח יה). שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה (ישע׳ מח ו). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט היסר גוים הלא יוכיח (תהל׳ צד ט-י). כי שאל נא לדר רישון וכו׳ הלא הם יורוך יאמרו לך (איוב ח ח-י). הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו (שם יב יא). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו ואמרת מה ידע אל (שם כב יב-יג). על מה אתם בטחים וישבים במצור בירושלם וכו׳ הלא תדעו מה עשיתי אני ואבותי לכל עמי הארצות (דהי״ב לב י-יג). — ובהתחלת דבור, להעיר הדעת ולהטעים: ויבא (דוד) אל אכיש מלך גת ויאמרו עבדי אכיש אליו הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א כא יא-יב). ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר (שם כו יד). ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן חגית ואדנינו דוד לא ידע ועתה לכי איעצך נא עצה (מ״א א יא-יב). ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה (שנודע לישראל סודו) ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וכו׳ הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ח-ט). ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלוא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים (שם ג א-ב). ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו לאמר הלוא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר יי׳ בהם וימאסם (ירמ׳ לג כג-כד). הלך ואמרת לאיש יהודה ולישבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי (שם לה יג). ואמר שמעו נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט (מיכ׳ ג א). הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם יי׳ הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים (עמו׳ ט ז). אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה (יחזק׳ יז יב). ויאמרו אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה (שם כד יט). כה אמר אדני יי׳ לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (שם כו יה). כה אמר אדני יי׳ הלוא ביום ההוא בשבת עמי ישראל לבטח תדע (שם לח יד). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה (משלי ח א). הלא צבא לאנוש על ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז א). הלא אתה הוא אלהים בשמים וכו׳ הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל וכו׳ והנה הם גמלים עלינו לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו אלהינו הלא תשפט בם (דהי״ב כ ו-יב). — ולפני כי: ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יי׳ על נחלתו לנגיד (ש״א י א). — וקצת במשמ׳ על כל פנים, לפחות: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יי׳ אשר דברת (כי בימי בני יהריב מלך אשור את ירושלם) ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי (מ״ב כ יט). — ומצוי בדבור הלא דבר פלוני הוא שם, כתוב שם, במשמ׳ זה ידוע שהוא שם, וכדומה: ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל הלא המה בעבר הירדן (דבר׳ יא כט-ל). כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלא הוא ברבת בני עמון (שם ג יא). וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יג). ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על ספר דברי שלמה (מ״א יא מא). — ב) להטעים ולחזק ולתת סבה להחלטה, לשאלה או לתמיהה, ותבוא אחרי המוטעם וקודם לו. — אחרי המוטעם, ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי (ברא׳ יג ח-ט). הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי (שם יט כ). ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחתי הוא (שם כ ד-ה). ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (שם כט כה). העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא יד-יה). ויאמרו איש

אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש (שם מב כא-כב). למה שלמתם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדני בו (שם מד ד-ה). מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (שם יה). ויאמר יי׳ אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יי׳ ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך (שמות ד יא-יב). ויחר אף יי׳ במשה (שמאן ללכת בשליחות לפרעה והתנצל שהוא כבד פה) ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (שם יד). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים (שם יד יא-יב). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שמות לג יו). ויאמרו הרק אך במשה דבר יי׳ הלא גם בנו דבר (במד׳ יב ב). ויאמר יי׳ אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (שם יד). ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצריםה (שם יד ג). הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר׳ לב ו). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (שם לג-לד). וביי׳ אל תמרדו ואותנו אל תמרדו בבנתכם לכם מזבח מבלעדי מזבח יי׳ אלהינו הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף (יהוש׳ כב יט-כ). ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יי׳ את סיסרא בידך הלא יי׳ יצא לפניך (שפט׳ ד יד). מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו (שם ט כח). איה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסתה בו (שם לח). ועתה יי׳ אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יי׳ אלהינו מפנינו אותו נירש (שם יא כג-כד). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר התעלל בהם וישלחום וילכו (שם ו ו). ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (שם ט כ). למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש (שם יז ח). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דבר הוא (שם כט). ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי (שם כ ל). ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל (שם כט ג). ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בראשי האנשים ההם הלוא זה דוד אשר יענו לו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (שם ד-ה). אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש״ב ד יא). המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקור את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (שם י ג). וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (שם יא ג). מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה (שם כ-כא). למי אני אעבד הלוא לפני בנו (שם יו יט). היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל (שם יט כג). מי פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם (מיכ׳ א ה). הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור וכו׳ הלא חשך יום יי׳ ולא אור ואפל ולא נגה לו (עמו׳ ה יח-כ). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז וכו׳ הלוא זאת תעשה לך עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יד-יז). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי׳ זו חטאנו לו (ישע׳ מב כד). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יי׳ ואין עוד אלהים מבלעדי (שם מה כא). ואמר אל המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה המה אלה ואמר לא אדני (זכר׳ ד ד-ה). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם (חגי ב ג). ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יי׳ ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלא׳ א ב-ג).—ולתרץ הקושיה: ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך ויען (בלעם) ויאמר הלא את אשר ישים יי׳ בפי אתו אשמר לדבר (במד׳ כג יא-יב). ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו ויען בלעם ויאמר אל בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר יי׳ אתו אעשה (שם כה-כו). ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים וכו׳ ויאמר בלעם אל

בלק הֲלֹא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי׳ (שם כד יב-יג). ואמר ביום ההוא הֲלֹא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר׳ לא יז). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה הֲלֹא ימצאו יחלקו שלל (שפט׳ ה כח-ל).—ולפני המוטעם: ותאמר האתון אל בלעם הֲלוֹא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה (במד׳ כב ל). ויאמר בלק אל בלעם הֲלֹא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי (שם לז). הֲלֹא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). ויאמר יי׳ אל בני ישראל הֲלֹא ממצרים ומן האמרי מן בני עמון ומן פלשתים וכו׳ ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם ואתם עזבתם אותי (שם י יא-יג). ויאמר יפתח לזקני גלעד הֲלֹא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם יא ז). הֲלֹא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו (שם טו יא). ויען שאול ויאמר הֲלוֹא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה (ש״א ט כא). ויאמר שמואל הֲלוֹא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וכו׳ ולמה לא שמעת בקול יי׳ (שם טו יז-יט). ויאמר דוד אל אבנר הֲלוֹא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך (שם כו טו). הֲלוֹא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם (ש״ב ב כו). ויאמר דוד אל אוריה הֲלוֹא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך (שם יא י). הֲלֹא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו (מ״א א יג). הֲלוֹא השבעתיך ביי׳ ואעד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות וכו׳ ומדוע לא שמרת את שבעת יי׳ (שם ב מב-מג). הֲלֹא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יי׳ וכו׳ ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני (שם יח יג-יד). הֲלוֹא אתה מקדם יי׳ אלהי וכו׳ למה תביט בוגדים (חבק׳ א יב-יג). יי׳ עיניך הֲלוֹא לאמונה הכיתה אתם ולא חלו (ירמ׳ ה ג). הֲלוֹא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים נאם יי׳ ואני לא דברתי (יחזק׳ יג ז). הֲלוֹא אב אחד לכלנו הֲלוֹא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב י). הֲלֹא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני (דהי״א כא ג). ויאמר דוד אל האלהים הֲלֹא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו (שם יז).—ולפני הודעה והערה: התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר יי׳ עשה לעיניכם הֲלוֹא קציר חטים היום אקרא אל יי׳ ויתן קלות ומטר (ש״א יב טז-יז). ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הֲלוֹא דוד מסתתר עמנו במצדות וכו׳ ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד (שם כג יט-כ). ויאמר המלך אל עבדיו הֲלוֹא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל וכו׳ ישלם יי׳ לעשה הרעה כרעתו (ש״ב ג לח-לט). ולעמשא תמרו הֲלוֹא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים (שם יט יד).—ולתת טעם למה שאח״כ: אמר אמרתי כי שנא שנאתה ואתננה למרעך הֲלֹא אחותה הקטנה טובה ממנה תהי נא לך תחתיה (שפט׳ טו ב). אנא יי׳ הֲלוֹא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה (יונ׳ ד ב). הֲלֹא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט (איוב י כ). הֲלֹא יי׳ אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב וכו׳ עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יח-יט). — ג) תשובה לסתור האמור קודם, להתנגד, במשמ׳ לא, אלא: ותאמר (האשה שנחלה בנה) השאלתי בן מאת אדני הֲלֹא אמרתי לא תשלה אתי (מ״ב ד כח). ויאמר אליהם רבשקה העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה (שאתה מבקש לדבר ארמית) הֲלֹא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את שיניהם עמכם (שם יח כז). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הֲלוֹא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק (ישע׳ כח כד-כה). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון ליי׳ הֲלוֹא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו הֲלוֹא פרס לרעב להמך ועניים מרודים תביא בית (שם נח ה-ז). ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו וכו׳ הֲלוֹא תדעו הֲלוֹא תשמעו הֲלוֹא הגד מראש לכם הֲלוֹא הבינותם מוסדות הארץ (שם מ יח-כא). הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הֲלוֹא חנוף תחנף הארץ ההיא (ירמ׳ ג א). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הֲלוֹא אתם למען בשת פניהם (שם ז יט). היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רבבים הֲלֹא אתה הוא

יי׳ אלהינו ונקוה לך (שם יד כב). התמלך כי אתה מתחרה בארז אביך הֲלוֹא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו (שם כב טו). אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי׳ הֲלוֹא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי׳ (שם כג כד). מיכיה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יי׳ צבאות ציון שדה תחרש וכו׳ ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה הֲלֹא ירא את יי׳ ויחל את פני יי׳ (שם כו יח-יט). ויאמר ירמיהו אל כל העם (שאמרו לו שכל זמן שהיו מקטרים לעבודה זרה היו מצליחים) וכו׳ הֲלוֹא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחוצות ירושלם וכו׳ אתם זכר יי׳ ותעלה על לבו ולא יוכל יי׳ עוד לשאת (שם מד כ-כב). החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יי׳ הֲלוֹא בשובו מדרכו וחיה (יחזק׳ יח כג). הדרכי לא יתכנו בית ישראל הֲלֹא דרכיכם לא יתכן (שם כט). החנם ירא איוב אלהים הֲלֹא את שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א ט-י). הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו וכו׳ הֲלֹא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (שם יג ט-יא). ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עשים הֲלוֹא ביראת אלהינו תלכו (נחמ׳ ה ט). — ולתת טעם שלילי על הקדם: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הֲלוֹא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישע׳ נז ד). מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום הֲלֹא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו (תהל׳ ס יא-יב). הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה הֲלוֹא תאנף בנו עד כלה (עזר׳ ט יד). — וגם על מה שלא כתוב בפרוש אלא נמשך בכח: רעה אפר לב הותל הטהו (את העושה פסילים) ולא יציל את נפשו ולא יאמר (למה אני עושה כל זה) הֲלוֹא שקר בימיני (ישע׳ מד כ). — ובתו״מ, לתשובה והשגה על הקודם עפי״ר עם ו, וַהֲלֹא: מאימתי כל אדם מותרין בלקט וכו׳ בזיתים משתרד רביעה שניה א״ר יהודה והלא יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (פאה ח א). אין עושין הילמי בשבת אבל עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פיתו ונותן לתוך התבשיל א״ר יוסי והלא הוא הילמי בין מרובה ובין מועט (שבת יד ב). רשב״א אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני (קדוש׳ ד יד). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור״ע אוסר אמרו לו לר״ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין (נדר׳ ז א). מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא והלא עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא (סוט׳ ה ב). (כתוב) בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה אפשר לומר כן והלא שניהם מלכו כאחד אלא שמלך מלכות מנוגעת (סדר עו״ל יט). שאלו תלמידיו את ריב״ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב אמרו לו והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן (ספרי במד׳ קכג). (כתוב) ואת הנפש אשר עשו בחרן והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו (שם דבר׳ לב). הרי הוא אמר וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים וגו׳ הלא אין דרכם של ערביים להיות נושאין אלא עורות ריח רע ועטרן (תוספתא ברכ׳ ד יד). ר׳ מאיר אומר (זמן קריאת שמע בערבית הוא) משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן א״ל ר׳ יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים (גמ׳ שם ב:). א״ר אליעזר הואיל וארבעה מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכו׳ כך אי אפשר לעולם בלא מים אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה (תענ׳ ב:). היאך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה׳ לב.). וכי ססיבה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם (זבח׳ ו.). וכי מראין לו לאדם מה שהיה והלא אין מראין לו לאדם אלא מה שעתיד להיות (חול׳ לב.).

ל״א, — ר״ת: לשון אחר, במשמ׳ פרוש אחר.

א. **לאב**[1]), ממנו תְּלָאֻבָה.

ב. **לאב**[2]), ממנו לָאִיב.

לאה[3]), ממנו לָאָה, תְּלָאָה, לְאוּת.

לָאָה, פ״ע, תִּלְאֶה, יִלְאוּ, וְתֵלֶא, לָאִיתִי וכו׳, — לָאָה האדם לעשות דבר, יגע ועיף, sich abmühen; se fatiguer; be wearied: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וַיִּלְאוּ למצא הפתח (בראש׳ יט יא). הנסה דבר אליך תִּלְאֶה וכו׳ הנה יסרת רבים

---

1) בערב׳ לאב a), במשמ׳ צמא, ואדמת טרשים. ועי׳ הערה לערך תלאבות.

2) בערב׳ לעב b), ועי׳ הערה להערך.

3) בערב׳ לאי c), בארמ׳ לעי.

a) لأب b) لعب c) لأي

זידים רפות תחזק וכו׳ כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל (איוב ד ג-ה). — ובספה״א: כעור ימשש נגד השמש מוכים בסנורי הפתיות לואים למצא פתחי תשובה המושטת נגד פניהם (כתי׳ עולם עז). כי הנפש תלאה ותעבור המחשבה בהתמדת עיון הדברים הכעורים כמו שילאה הגוף בעשותו המלאכות הכבדות (ח׳ פרקים לרמב״ם ה). להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם (פתיח׳ העקרים). שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית כלומר שאינו לואה מלהשפיע (שם ב כד). כשנאמר עליו יתברך שהוא יכול ראוי שיובן גם כן שיכולתו בלתי ב״ת שאם היה ב״ת כבר אפשר שידומה יכולת גדול יותר ממנו ויהיה א״כ לואה אחר שאין בו היכולת היותר גדול המדומה ההוא (שם כה).— ואמר הפיטן: לאה ציר ופחד ותר מעת לעת ספור אחד, וצור פין לו ויחד, מערב עד ערב מנות אחד (ר״א קליר, פרש׳ החדש, חי וקים). התענג להתנאות, קלוט יציאות, טוען משאות, נות מלאות (רבנ״י, בבת ברא״ב, אל נבא). ויה אל מקנא באשר שנא כי שם יענה עליו אידו, לאו ילאו מתים כי ינעו ועיניו יראו עדי כידו (ר׳ במואל, אהבה, בגנו לבוגס).—ואמר המשורר: את דבר חידתי שמעו נבונים נפלאו, אך דעו כי כל חכמי לב להגידה לאו (רא״ב״ע, חידות, סט). ועל כנפי שיר נשאוך, ואולם בפה השיאוך, ולאו בעת שקראוך (רמב״ע, תחנ׳ לעי״ת, ממרום).

—פעו׳, לאוי, לאויה,—שאין לו כח יותר לסבול: אומה עזובה שדודה וכו׳ בלואה כלויה מדודה לאויה להויה ביון רפודה (ר״י הדסי, ביר בסוף האבכל).

— נפע׳, נלאה, נלאיתי, נלאית, נלאו,—נלאה פלוני לעשות דבר, היה קשה עליו הדבר ולא יכול לעשותו: והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יח). והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע׳ יו יב). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (שם א יד). ואת חמת יי׳ מלאתי נלאיתי הכיל (ירמ׳ ו יא). למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו (שם ט ד). ואט את ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הנחם (שם יה ו). ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי ונלאיתי כלכל ולא אוכל (שם כ ט). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי נלאית ברב עצתיך (ישע׳ מז יב-יג). טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (משלי כו טו).

—הפע׳, הלאה, תלאו, הלאות, הלאני, הלאתיך, ילאוך, —הלאה את פלוני, עשה שילאה: שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (ישע׳ ז יג). עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכ׳ ו ג). כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ׳ יב ה). אך עתה הלאני (איוב טז ז).

*לָאו [1],—כמו ל״א: אם יכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו (ברכ׳ ג ב). אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (שם ה ה). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן (שם ז ה). אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר (פאה א ג). אם נקצרה (השבלת) עם הקמה הרי היא של בעה״ב ואם לאו הרי היא של עניים (שם ה ב). אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין (שם ו ט). אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם ואם לאו אינו כרם (כלא׳ ה א). הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר״ה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה (שבי׳ ב ט). השוחט את הפרה וחלקה בראש השנה אם היה החדש מעובר משמט ואם לאו אינו משמט (שם י ב). קנה של זתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה (שבת יז ג). האבן שבקרויה אם ממלאין בה ואינה נופלת ממלאין בה ואם לאו אין ממלאין בה וכו׳ פקק החלון ר״א אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו (שם ו-ז). אם יכול להזור ולבער ולהזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו מבטלו בלבו (פסח׳ ג ז). כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין (ר״ה ג ח). אם היה (הכה״ג) חכם דורש ואם לאו תלמידי חכמים דורשין לפניו אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו (יומ׳ א ו). אם עתיד לחזור למקומו קורא במקומו ואם לאו קורא עמהן (מגי׳ ב ג). גר שמת והניח זבחים אם יש לו נסכים קרבים משלו ואם לאו קרבים משל צבור (שקל׳ ז ו). אם מיאנה (הקטנה) מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל (יבמ׳ יג ז). אם נתנה לו בתוך ל׳ יום מגורשת ואם לאו אינה מגורשת

---

[1] בסוד׳ לו. ואמרו החכמי׳ שהוא צמצום מן לא הוא.

(גיט׳ ז ה). אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (קדוש׳ ב א). זה הכלל כל שיחלק ושמו עליו הולקין ואם לאו אין חולקין (ב"ב א ו). אם שמעו אומרים להם ואם לאו באין להם לאותן שעל פתח העזרה (סנה׳ יא ב). אם עושים הם מעין מלאכתן שהיו עושין והם שלמים מקדשין ואם לאו אין מקדשין (זבח׳ ע ז). שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו (ספרי במד׳ קה). בזמן שהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלאכי השרת ואם לאו הרי הם כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה (שם קיט). אם יש לו פרנסה במקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לאו נוטל את החולין כדי תרומת מעשר (תוספתא דמאי ה יב). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (שם פסח׳ ב א). אם היו מעורבות בשפופרת הנור קדוש אחד לכולן ואם לאו צריכה קדוש לכל אחד ואחד (שם פרה ה ט). מביא שתי שבולים ואומר אם לקט היא הרי זה יפה ואם לאו הרי מעשרותיה קבועין בזו (ירוש׳ פאה ד יח ד). אם יש בה טעם דגן הייבת בחלה ואם לאו פטורה (שם חלה ג נט:). שאם היה קשה עליך כאוכל תשברו ואם לאו הכרע עליו כסף (שם שבת א ג ג). אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (בבלי ברכ׳ סג.). אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לג.). לב ב"ד מתנה עליהם אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהו לבלי שרת (כתוב׳ קו:). שלשה שאלות אני שואל אתכם ואם השיבותם לי הרי מוטב ואם לאו הרי אני משמד אתכם (מד"ר בראש׳ פב). שהיו מריבין זה כנגד זה זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען (שם במד׳ ד). אדוני המלך הריני נוטע אם אזכה אוכל מפירות נטיעתי ואם לאו יאכלו בני (תנחומא קדוש׳ ח). נתקל לאו פושע הוא (ב"מ פב:). נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע"א הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן (חול׳ יג:). אמרו לו רבך לאו כהן הוא (מד"ר שמות ה).— **ובתשובה על שאלה, אמר הן או לאו:** בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט׳ ז א). א"ל (בנו של עקביא לאביו) שמא עילה מצאת בי אמר לו לאו מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עדי׳ סוף ה). נכתוב גט לאשתך והוא אומר הין לאמך והוא אומר לאו לאשתך והוא אומר הין לבתך והוא אומר לאו (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). מעשה באחד שבא לפני ר"י ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי אמר לו ר"י יש לך עדים אמר לו לאו יש לך בנים אמר לו הן (יבמ׳ מז.). שאל אנטונינוס את רבינו א"ל מאימתי יצר הרע נתון באדם וכו׳ א"ל עד שלא ממעי אמו אמר לו לאו שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו היה חוטט את בני מעיה ויוצא (מד"ר בראש׳ לד). אמר (אברהם) לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו (שם נו). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). אמרו לו (לבן עזאי) שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר׳ טז). ואת סבור מפני שהיה (אלעזר) אדם גדול היה נותן לאחרים שיטענו את הכלים שהיה עשוי לטעון אותם לאו אלא הוא עצמו היה טוען (שם במד׳ ד). שמא תאמר אבא שאול ננס היה לאו אלא אבא שאול ארוך בדורו היה ור׳ טרפון מגיע לכתפו היה (שם ט). אמר לו הים רבי אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחים אמר לו לאו כל אחד ואחד יש לו אוצר בפני עצמו (שם יח). אמר לו ר׳ יהושע לר"ג רבי רצונך שנקבל פני פולסופוס חבירנו א"ל לאו (דא"ר ה). אמר המלך לבנו בני רצונך לסעוד עם האורחים אמר לו לאו (פסיק׳ דר"כ, קומי אורי). אמר המלך פלוני אוהבי שם אמרו לו לאו אמר גם אני איני הולך לשם (תנחומא חקת מח). תאמר שהם עובדים אותה במטמוניות לאו אלא לפרסם עצמם (פסיק׳ רבתי לא). ובנוהג שבעולם אדם יהא לפניו שתי קערות מלאות יכול הוא לפנות אחת לתוך אחת לאו (שם, שור או כבג). מפני מה אתה בוכה שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה אמר לו לאו (פדר"א א).—ומצוי בספה"א: ואני איעצכם שלא תשבעו בו לא באמת ולא בשקר אמרו הן או לאו (חו"ה, חשבון הנפש ב). ואמר אדם לחברו אני רוצה לרחקך בשביל שמדברים בך בני אדם אמר לו שמעתני מדבר באחרים אמר לו לאו (אמר לו) אם כן הרחק המדברים (מבח׳ הפנינ׳, שער לשון הרע). כשאדם רוצה לומר הן כופף ראשו וכשרוצה לומר לאו מנענע ראשו לצדדין (ספ׳ חסידים תתבלו). —***הן ולאו:** שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן (מכי׳ יתרו, החדש ח). ממשמע לאו את שומע הין (ירוש׳ נדרי׳ א לז.).—ובמו שֵׁם: **לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד אין לוקין עליו** (שבת קנד.). **אין לוקין על לאו שבכללות** (פסח׳ מא:). **לאו שיש בו מעשה, לאו שאין בו מעשה** (שבוע׳ ג:). **לאו הבא מכלל עשה אין לוקין עליו** (זבח׳ לד.).—ובספה"א: **אבל הדברים האפשריים לעתיד אין אנו יודעים היהיו או לא יהיו ומת**

יצדק מהם ההין או הלאו אין דעתנו יכולה להשיג אותו (ספ' מוסר לר"י בן עקנין ב עו).—ומ"ר: האוכל אבר מן החי עובר בלא תעשה חלב מן החי חייבין עליו משום שני לאוין משום חלב ומשום הי (תוספתא חול' ז י). שני לאוין וכרת אחת לאוין חולקין כריתות (ירוש' בכת ז ט ד). כל המונה את ישראל עובר בלאו וכו' ר"נ בר יצחק אמר עובר בשני לאוין (יומ' כב:). חייבי לאוין (יבמ' כ.). זה הוא עושק זהו גזל ולמה חלקן הכתוב לעבור עליו בשני לאוין (ב"מ קיא.).—ואמר הפיטן: אחוה דעי אתכם בהוראת לאוין מאתים ושבעה ושבעים (אזהר' ר"י ברצלוני, אחוה). יסוד לאוי נהלי איתן ומצות סרום (שם, אספרה).

***לָאוּט**, ליאוט, ש"ז,—שה"פ מן לָאַט, ומשמש בסגנון הקראים במשמ' לִמּוּד והרגל אדם לאט לאט בהדרגה בענין מהעניינים, במצוה מן המצות וכדומ': אז התחיל לצוות ליהושע לנהל את ישראל בליאוט בכל הלך (ר"י הדסי, אשכל הכפר בסד). כי אם יחקרו וידרשו בליאוט ובניהול בלי כעס על המחוייבים עד שיבינו חיובם וזכותם (שם בעג). שאע"פ שהתשובה מחוייבת בכל עת קבע זמן על ידי ליאוטים לטהרם מכל פשע וזדון והטאת לרשת חיי העולם הבא (ר"א הקראי, ג"ע, יום תרועה). צריך להתנהג בכל ענין שמענה הנפש לבד שלא יהיה בו חלול היום כי אלו הם ליאוטי התשובה שבה יהיה כפור העונות (שם, ענין יוה"כ). שיש להוש אדות התשובה כי לא תהיה מקובלת אלא בשתעשה עם כלל תנאיה וליאוטיה וכו' כי בליאוטי התשובה בזה היום יש ענינים שהם תלויים בזמן שביהמ"ק קיים ויש אשר כולל אנשי הבית ואנשי הגלות ואלו הם הודוי והענוי (שם ד). הואיל והצום הוא מדרכי ליאוטי התשובה אין ראוי להמנע מלצום וכו' כי כל מה שהוא מליאוטי התשובה אין ראוי להמנע וכו' אבל בהיות כלם צדיקים מה צורך להוסיף בליאוטי התשובה חוץ ממה שגזרה התורה (שם ה). ואולם הרמת הקול (בשעת התפלה) וכו' דמיון להשמיע רצונם אל השם ית' ואע"פ שהוא יודע רצון השואל בלי דבור ראה אחרי התקון שיהיה בהרמת קול וכל זה על צד הליאוט שתהיה מחשבתו ודבורו כאחד להשמיע אחד לאחר תוקף תהלתו (שם, תפלה). שזאת הציצית צוה אותה נותן התורה היות על צד נהול וליאוט כאשר אמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי' ולא בארה התורה צד נהולה וליאוטה אע"פ כן מהקרבת דעתנו נעיר אופני נהולה וליאוטה (שם ו). הכשיר אכול החי על ידי שהיטה להקל הכאב בהוציא נפש החי לתקנה מנשוא פנים לשמירת מין האדם והוא ליאוט למצווים והכשר השחיטה הוא הליאוט לא השחיטה עצמה שאם היתה השחיטה היא הליאוט היתה השחיטה בחיוב כי הליאוטים כלם חובות (שם, שחיט' יח). והתורה לקצת מקומות בארה במצות התוריות באיזה צד הם לאוטים לנו למצות השכליות והמעט יהא הקש על הרב ואם תקצר דעתנו למקומות במצות התוריות ולא נשיג באיזה צד הם לאוטים לנו יש לנו להשען בהכמת המצוה וכו' בשמרנו המצות שהם לאוטים לנו כ"ש בבאר התורה איכות הלאוט במצוה מעויינת (שם, טמא' וטהרה). אחרי שמצות התורה ליאוטים למצות הדעת אם לא היתה כוללת אותם התורה מנין היה נודע שמצות התורה ליאוטים למצות השכל (שם, ענין עריות). כי מצות לא תעשה היא רעה מפני שהיא שיהות לדבר אחר לא שיש בעצמו רוע וא"כ גם החוב מן התורה הוא מפני היותו לאוט לדבר אחר (שם, מילה ז). אמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו על צד הליאוט לשמירת מין האדם (שם, ענין נזיקים).

לְאוֹם,—עי' לְאֹם.

***לְאוּת**, ליאות, ש"נ,—סגולת אדם לֹאֶה, שאין לו כח ויכלת לעשות דבר: טורח הדרך וליאות משא (רש"י הוב' ד יב). צריכה הנפש ג"כ להתעסק במנוחת החושים בעיון לפתוחים ולענינים הנאים עד שיסור ממנה הליאות (ח' פרקים להרמב"ם ה).—ואמר הפיטן: זעות בלי לאות מחיל כסא, חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא (ר"א קליר, מוס' ר"ה, ותיות אבר). מלך אביון בלה ורד שחת, בשאול ובתחת, בלאות בלי נחת (שם, מלך עליון).—ובסגנון המחקרי: הוא גוף מורכב מהיסודות כשאר המורכבים מן ההפכים והרכבתם וזאת היא סיבת ליאות עמידתם (מלמד התלמיד', כראבי'). לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (העקרים א טו). שיגיע אל חכמת מדידת הארץ והשמים מבלי שישיגהו בזה לאות או חולשה (אמונה רמה א ז). כי בהיות כחו בלתי בעל תכלית ובלתי מתפעל ובכן לא יקרה לו לאות (ספורנו, אור עמים מה).—וברוחניות, *לְאוּת השכל וכח המחשבה וכדומ': אמנם ענין הנטיה הנזכרת ברחב נגה וכוכב כבר בארתי לך וכו' ובטלמיוס גילה הלאות בזה כמו שראית (מו"נ ב כד).

לאט[1]), ממנו אולי לאט, ואולי לאט, "לאוט.

לאט[2]),—תה"פ, לא ישתנה ליחיד ורבים ולמדב"ע ונכת ונסתר, ומשמש לבדו בלי פעל אחריו, ועם מלת הגוף לי, לאט לי לפלוני, במשמ' צווי ועצה להתנהג עם פלוני בזהירות: ויצו המלך את יואב ואת אבישי ואת אתי (שיצאו למלחמה על אבשלום) לאמר לאט[3]) לי לנער לאבשלום וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום (ב"ב יח ה).—ואמר הפיטן: ואם שכיר יהי לך ועבדך, חשוב אותו כאלו הוא ילידך, ואם הקל לעבודתו ל א ט לו ושלם היש שכירותו ופעלו (רס"ג, ירא הא').—ואחרי פעל הלך וכדומ', מים ההלכים לאט, במתינות, לא בשפע ובעז: יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור (ישע' ח ו-ז).

א.**לאט**[4]), פ"י, — לאט את פניו, הבא, הסתיר פניו, verbergen; cacher; hide: והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ב"ש יט ה).—ואמר המשורר: תמונתה כבת היענה, ואחריתה מרה כלענה, פניה בצעיפה ל ו א ט ת, רעה ושולטת (ר"י חריזי, תחכ' ז). והאדמה פניה באור שמש לואטת, והצהרים פרשו עליה כנפי איש מלהטת (הוא, היתיהא' יד).

ב.**לאט**[1]), פ"ע,—לאט עם פלוני דבר, דבר אתו דברים בנחת, ברצון, sanft sprechen; parler doucement, speak gently: המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט[2]) עמך (איוב יה יא).—ובספהמ"א: ובאחרית דברי ל א ט ת י דבר עם האשכנזים (מה"ג, דניל ב, מכת' מסחור).—ואמר המשורר: כן יום אחר יום על השעפים פסחו, כן ימים אחרים הלפו ברחו, ובראות כי אין איש התאוששה אמו, ובנדבות פיה ל א ט ה הדבר עמו (יל"ג, בומלת יכב).

—הפע', "הלאיט, — כמו קל: ואם דופי מום נסתר הוא ואינו מונע לפריה ורביה אין עליו על זה להפר ולבטל דברי יולדו עליו לקיימם ו ל ה ל א י ט הדבר בלאט (ר"י הדסי, אשכל הכפר בעה).

"**לאט**, ב"ז,—דבר שמדברים בלאט, תפלה ובדומה שאת צופים וצפופים כשיר שרפים ירצה, דבר ל א ט י ומבטי ומשפטי אור יצא (אופן לר' יעקב תם, יום הודו).

לאט,—עי' לט.

לאיב[3]), ב"ז, מ"ר לאיבין, (-בים),—מי שאהב לשחק ומי שמשחקים בו, בפרט בעניני פריצות ונבול, מי שמשתפר ומתיפה כדי שישחקו בו בעניני פריצות: על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה על כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם ל א י ב י ן[4]) ילבטו (הוש' ד יג-יד).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) לא נתברר בודאות שרשו, ועי' הערה לקמן. —

[3]) עי' ערך אט בהערה שם דעת ריב"ג ושאר המדקדקים הקדמונים ורוב החדשים כי המלה היא אט והלמד היא שמושית. אבל כבר הובאה שם דעת ר"י חיוג שהחליט מציאות שרש ל א ט, אמר בשרש לוט וז"ל: ויתכן להיות מעקר זה על דרך שמוש שלם לאט את פניו לאט לי לנער לאבשלום לשון צווי על משקל לקח פר אחד בן בקר ושם הפועל גם לאט ההלכים לאט וכו' ויש מי שאומרים שהלמד הזאת מודבקת אל המלה ואינה מעקרה לפי שנאמר ויהלך אט ויתכן שתפל הלמד מן אט כמו שנפלה למד לקח מן קח על מים רבים. ע"כ. וכן ריב"ג הביא כל זה בשרש לאט, וכן רד"ק. וכבר הכרעתי שם בערך אט כי השמוש לאטי בואתנהלה ל א ט י מוכית שעקר המלה ההיא הוא אט, והבאתי בשער ההוא גם את המלה לאט שבכתוב מי השלח ההלכים לאט. אבל הדבור לאט לי לנער לאבשלום יותר מורה כי הלמד היא שרשית, ונרדף שרש זה קצת עם השרש אט, או נסתעף ממנו אח"כ ע"י הרחבה והוספת האות ל. ומזה אולי גם הפעל לאט, עי' זה הערך. ונרדף עוד עם שרש זה השרש לוט וממנו לט, בלט, עי' זה הערך. ואין לשרש לאט חבר בשאר הלשונות במשמ' זהירות ומתינות. עצם השרש לאט נמצא אמנם גם בערב' והוא משמש בלשון זו במשמ' אחרות, במשמ' הציק לפלוני בבקשות ובמשמ' פגע בו בחץ וכדומ', ועוד במשמ' הביט אחריו ולא הסיר עינו ממנו עד שהסתתר ממנו, ואולי משמ' זו האחרונה היא המשתפת בשתי הלשונות, רק בקצת שנוי.

[4]) רוב בעלי המלונים החדשים הביאו פעל זה בשרש לוט, אבל אין יסוד מספיק לזה, ועדיף לאמר כי זה פעל מיוחד מלגזור, כדעת רוב החדשים, כי במקום לאט צ"ל לאט, ושהוא רק מלא במקום לט. וכבר השתמשו המליצים הקדמונ' בפעל זה באלף הגויה.

[1]) עי' הערה לערך לאט. ועי' הערה לקמן.—[2]) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו. השבעים תרגמו כאלו היה כתוב ודבר לאט. אך לפי הנוסחה המסורה, זה הפרוש היותר מתישב לפי הענין, וכך ת"י ומלא בנות. וכן רש"י: לאט הנעים ולשון פעל הוא ולא שם ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה זו בעברית, ועי' הערה לקמן. — [4]) כך כתובות אלה שש האותיות האחרנות בתוך הנוסחה המסורה, ומפני שארבע אותיות האחרנות י ב י ן הן גם צרוף האותיות של עתיד נסתר מן הפעל בין, ראו בהן בעלי הנקוד עתיד זה וינקדוהו

א. לאך[1], ממנו א. מלאך, מלאכה, מלאכות, *מלאכותי.

ב. לאך[2], ממנו ב. מלאך.

יבין והפרידוהו מן האותיות ל א, שנדמה כמו המלה ל א, ולכן הוכרחו לעשות מן האותיות הקודמות ו ע ם המלה ועם, ויצא הדבור ועם לא יבין. אך אין דבור זה במקומו לפי האמור קודם, והתאר עם לא יבין הוא כל כך רפה וחלש לפי העונות שהנביא מונה בהם בכל הפסוקים האלה, והמליצה ועם לא יבין ילבט היא לא טבעית ומחלשת את כחה של התוכחה שלפניה. אבל, הכתוב בעצמו נותן לנו המפתח לפרושה האמתי. כי הנה בכתוב הזה בעצמו כתוב הצרוף עם, ועם פעמים, ושם קראום גם הקדמונ' לפי הכונה האמתית עם, ועם, ואין ספק בדבר כי גם המלה ועם שלפני המלים לא יבין צרך לקרא לא ועם אלא ועם, וכך קרא גם ת"י: ועם דרא, וזה מביא מעצמו לידי השערה כי בהאותיות לא יבין מסתתר שם בם"ר כמו הקדשות שלאחרי המלה ועם הראשנה וכמו הזנות שאחרי המלה עם שלפניהן, ואנו באים לידי החלטה ודאית כי אין כאן שתי מלים, לא יבין, אלא מלה אחת לאיבין. ועי"ז מליצת הכתוב היא טבעית ויפה: כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לאיבין ילבט. רק שבהפעל ילבט נשמטה אולי ו הרבים, אעפ"י שאין זה הכרח גמור, יען דבר רגיל הוא במליצת הכתובים שאומרת ביחיד במקום רבים. ופרוש שתי המלים לאיבין וילבט אנו למדים מהמלים הקודמות המקבילות להן בכתוב זה, זונות וקדשות לעומת המלה לאיבין ויפרדו ויזבחו לעומת המלה ילבט, ורשאים אנו להחליט כי לאיבין הוא מ"ר מן לאיב, בצורה ארמית מ"ר, כמו מדין (בפט' ה י), רצין (מ"כ יא יג), מלין וכדומ', והכונה במלה זו לנקבות או זכרים מיועדים למשחק של פריצות וכדומה. ויש גם מלה דומה לזו בערב' רק בעין במקום האלף, והיא לעוב a), משרש לעב b), שמשמש בערב' במשמ' שחק, אללעוב, מפרשים המלונים הערבים אלחשנה אלדל, ר"ל נערה מתיפה ומתגנדרת ומשתדלת כדי למצא חן בעיני ו זכרים. ועי' פרוש הפעל ילבט בערך לבט.

[1]) בערב' לאב c), אלב d), במשמ' שלח, וכמו"כ באתיאפ'. אך בעבר' וארמ' לא נשאר מפעל זה שום שארית.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה ולא בהמלה ב. מלאך, במשמ' אחרת זולתי השם א. מלאך. אך אין משמ' זו נאותה כלל להמלה מלאככה שבנחום ב יד, שהכתוב מדבר שם על אדות כפירים וטרפם, כמו שנאמר שם מקודם: אריה טרף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו וכו' והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה, ואין כאן כל ענין למלאך במשמ' א, מלאך יי'. ולכן גזרו קצת החדשים כי הכתוב משבש והגיהו מהלכך, ואמרו כי הכונה בזה קול הליכות האריה להטף את טרפו. אבל, להליכה אין קול כ"כ עושה בנפש רשם של אכזריות שידבר עליו הנביא במליצתו ברצותו לתאר שיחדל מעשה ההרג של עיר היונה נינוה, ואין הגהה זו מרפאה מליצת הכתוב. אך כבר כון יפה אחד הקדמונ' לאמתו של פרוש מליצה ני, והוא ר"י בן בלעם, שפרש קול מלאככה קול השנים אוכלות הטרף, ואמר שזו מלה פרסית, כי בלשון זו מלאככה משמ' ריחים, והוא כמו השם טוחנות להשנים. פרוש זה נותן למליצת הכתוב משמ' טבעית נאה ועזה, אלא שהגזרה מלשון פרסית אינה מתקבלת על הדעת והיא דחוקה ביותר. ובאמת אין צרך ברחק זה, והמלה מלאככה מתפרשת בזו הכונה בעצמה ועוד יותר בדרך טבעי ע"י שרש שמי טהור, והוא השרש לוכ a) בערב' שהוא נרדף עם שרש עלכ b) בערב', ומשמ' שניהם לעס בשנים דבר קשה והשמיע קול קשקוש הטוחנות אלה באלה. אמר לשאן אלערב וז"ל: אללוכ אהונ אלמצ'ע' וקיל הו מצ'ע' אלשי אלצלב אלממצ'ע'ה תדירה פי פיכ קאל אלשאער ולוכהם גדל אלחצי בשפאההם כאנ עלי אכתאפהם פלקא צח'רא וכו' וקד לאכ אלפרש אללג'אם, ע"כ, ובעבר': לוכ הוא הקל שבלעיסה וי"א לעיסת דבר קשה תסובב את הלעום בפיך ואמר המשורר ולעיסתם הקשה בהצין בשפתותיהם כאלו היה על כתפותיהם פלח סלע וכו' וכבר (יאמרו) לאך הסוס את המתג (שבפיו). ואמר אלג'והרי בערך עלכ: עלכ אלפרש אללג'אם יעלכה אד'א לאכה פי פיה קאל אלשאער ח'יל צאים וח'יל ע'יר צאימה תחת אלעג'אג' ואח'רי תעלכ אללג'מא, ע"כ, ובעבר': עלך הפרש המתג ר"ל לעסהו בפיו ואמר המשורר סוסים צמים וסוסים לא צמים תחת האבק ואחר יעלך המתג. וכן לשאן אלערב, והוסיף: עלכ נאביה חרק אחדהמא באלאח'ר פהדת' בינהמא צות וכו' וטעאם עאלכ ועלכ מתינ אלמצ'ע'ה, ע"כ, ובעבר': עלך הניבים חרק אותם זה בזה ונתהוה ביניהם קול וכו' ומאכל עאלך קשה הלעיסה. ראינו איפוא מכל זה, כי שני אלה השרשים, לוך ולעך, משמשים בערב' במשמ' אחת, והם מתרגמים בהמלונים הערבים זה בזה. בשני אלה השרשים משתפות שתי אותיות ל כ, והשלישית מתחלפת בהם, שבאחד מהם היא ו ובהאחד ע, ומשמ' שניהם היא לעס בשנים כמו הסוס את המרג הנתון בין שניו, וכמו"כ הקשת השנים זו בזו עד שמשמיעות קול, וכן לעיסת מאכל קשה. וכבר הביאו המלונים הערבים גם הפעל לאך במשמ' שליחות, שממנו מלאך, בשרש לוך. והנה בין שני השרשים לוך ועלך השרש לאך הוא האמצעי ביניהם, וממנו בעבר' השם ב. מלאך לעצם הפעולה הזאת של השנים או להשנים המתקשקשות זו בזו בשעת טרפת הטרף. ועי' ערך ב. מלאך.

---

a) لعوب b) نعب c) لأك d) ألك

*לאל**[1], ב"ז, — כמו כח ועז: יה השרה שכינתך בקרבם, יעדו לחוג לבית נום, בהכונן עיר מושבם,

---

[1]) עשה הפיטן את המלה לאל מהדבור יש לאל ידי (בראש' לא כט), כאלו היתה הלמד מהשרש.

---

a) لوك b) علك

כח ולאל תשגבם, צור עוזם ומשגבם (יוצ' ב' סכות, הגה תרב). ירד והגיד לחבריו מאמר אל, וצוה הבליעל להרגם בכח ולאל, ושנים מהם הוציאו תהלה שהם גדולי ישראל (מוס' יוה"כ, אלה אזכרה).

לאם[1], ממנו לְאֹם, ״לְאֻמִּי ״לְאֻמִּיּוּת.

לְאֹם, לְאוֹם, ש"ז, בכנ' לְאֻמִּי, מ"ר לְאֻמִּים, לְאֻמִּים, — שם נרדף עם גוי, עַם, אֻמָּה, Volk ; peuple ; people : שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ (ברא' כה כג). יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים (שם כז כט). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו (שם לד א). חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ' נא נח). הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו (ישע' נא ד). החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח (שם מא א). ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (שם מג ד). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (שם ט). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי' (שם ס ב). למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק (תהל' ב א). ועדת לאמים תסובבך (שם ז ח). והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים (שם ט ט). תשימנו משל בגוים מנוד ראש בל־מים (שם מד יה). ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו (שם מז ד). אודך בעמים אדני אזמרך בלאמים (שם נז י). משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים (שם סה ח). יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם (שם סו ד־ה). לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים (שם קמט ז). מנע בר יקבהו לאום וברכה לראש משביר (משלי יא כו). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון (שם יד כח). — ואמר המשורר: לאם במדבר נחיתו, בצל חסדך כסיתו, סכותה בענן, ומליל וקרתו, ומשמש והמתו, בצל שדי יתלונן (ר"י הלוי, יום נחית).

״**לְאֻמִּי**, ת"ז, לנק' לְאֻמִּית, מ"ר לְאֻמִּיִּים, לְאֻמִּיּוֹת, — של הַלְאֹם, מטבע הַלְאֹם, נהוג בפרט בספרות החדשה ובדבור במשמ' רוחנית, דבר שהוא נוגע לכל הלאם כלו, או להעם בתור לאם לבדו, national. — רעיון הלאמי וכדומה. — איש לאמי: אלה יוכיחוני כי אינני לאמי, וזה בין הלאמיים יקב את שמי, ושניהם ינדוני יתירו את דמי (יל"ג, מי אני).

״**לְאֻמִּיּוּת**, ש"נ, — סגולת הַלְאֹם, מהותו של עם בתור לאם לבדו, Nationalität ; -lité ; -ty : רעיון הלאמיות, נהוג בספרות החדשה ובדבור.

לֵב[1], ש"ז, לֶב-[2]), לִבִּי, לִבְּךָ, לִבֵּךְ, לִבֵּךְ, לִבּוֹ, לִבָּהּ, לִבֵּנוּ, לִבְּכֶם, לִבָּם, לִבָּן, לִבְּהֶן, לִבּוֹת, לִבּוֹתָם, לִבֹּתָם, — א) אבר עצלי בקרב גוף בע"ח כעין כיס שבו מתקבץ הדם וממנו נשלח לכל האברים, Herz; coeur; heart, ובהרחב' גם להחלק החיצוני של הגוף שממול הלב ומכסה עליו: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן (שמות כח ל). ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש (שם כט). ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום (ש"ב יח יד). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ"ב ט כד). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא (הוש' יג ח). שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך (שה"ש ח ו). חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה (תהל' לז יד־יה). חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך (שם מה ו). היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (שם לג טו). לבו (של הלויתן) יצוק כמו אבן (איוב מא יו). גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג). תוחלת ממשכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה (שם יג יב). קשרם (את מצות אביך ואמך) על לבך תמיד ענדם על גרגרתך (שם ו כא). קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך (שם ג ג). — קירות הַלֵּב: מעי מעי אוחולה קירות לבי (ירמ' ד יט). — סַעַד לִבּוֹ וכדומה, אכל והזקו כחותיו: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו (ברא' יח ה). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו (שפט' יט ה). — ובתו"מ: ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית חללו (חול' ג א). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו' שמנה בצואר ששה במפתח של לב חמשה בנקביו (אהל' א ח). כל האיברין

---

[1]) רק בעבר' במשמ' זו. י"א שהוא השרש אמם, שממנו אם, *אמה, עי' הערה שם, וי"א שנסתעף משרש לאם בערב' במשמ' קבץ. אך כ"ז דחוק.

---

[1]) מלה שמית קדומ' משתפת לכל הלשונ' השמיות באשור' לִבּ, בארמ' לִבָּא, בערב' לֻבّ a), ומשמשת בכלן ברוב המשמ' שהיא משמשת בעברי'. ולא נתברר לנכון מה היתה משמ' העקרית והקדומ' של מלה זו. — [2]) כשהוא נסמך למלה זעירה או למלה מלעיל (רד"ק, מכלול, בדה"ב).

a) لُبّ

תלויין בלב והלב תלוי בכים (ירוש' תרומ' ח מו:). הרגיל בקצת אינו בא לידי כאב לב (בבלי ברכ' מ.). כליות יועצות לב מבין לשון מחתך (שם סא.). אמר רב כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש (שבת יא.). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכו' והכליות מחשבות והלב גומר (מד"ר ויקר' ד). האוכל משקל דינר קצת לבו נעקר ארבעים אגוזים לבו נעקר ארבעים ביצים לבו נעקר רביעית של דבש לבו נעקר (כלה רבתי א). לב בגוף כמלך במלחמה (יצירה ו ב).—וחלק הגוף מפנים לעומת הלב: וכהן אוחז בבגדיה (של הסוטה) אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה ר"י אומר אם היה לבה נאה לא היה מגלהו (סוט' א ה). עור העריסה עור הלב של קטן עור הכר (כלים כו ה).— ב) לפי אמונת הקדמונים מקום מושבת הרבה סגולות של בע"ח ומדות נפשיות, כמו גבורה ודעת ורגש וכיוצא בזה; מקום הכח והגבורה לטוב ורע: והוא גם בן חיל אשר לִבּוֹ כְּלֵב האריה (ש"ב יז י). ואני אחזק את לִבּוֹ ולא ישלח את העם (שמות ד כא). ויחזק יי' את לֵב פרעה ולא שלח את בני ישראל (שם י כ). כי מאת יי' היתה לחזק את לִבָּם לקראת המלחמה (יהוש' יא כ). והבנים קשי פנים וחזקי לֵב (יחזק' ב ד). ואמיץ לִבּוֹ בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמו' ב יו). חזק ויאמץ לִבֶּךָ וקוה אל יי' (תהל' כז יד). שמעו אלי אבירי לֵב הרחוקים מצדקה (ישע' מו יב). אשתוללו אבירי לֵב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהל' עו ו).—מצא את לִבּוֹ, מצא כח ואמץ לדבר: על כן מצא עבדך את לִבּוֹ להתפלל אליך את התפלה הזאת (ש"ב ז כז).—היה לו לֵב לעשות, היה לו אמץ ברוחו: ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לֵב לעם לעשות (נחמ' ג לח).—הוא כֻּלּוֹ לֵב, הוא גבור ואמיץ רוח: ובני אדם אומרים על מי שהוא גבור שהוא כלו לב (תוכ' משפט לאיוב נח.).—ואמר החכם: הרוצה להאריך ימים יזמין למקרים לב אמיץ (מ' אלדבי, ש"א ה ט).—ולהפך, לִבּוֹ היה כְּלֵב אשה, שנשבר כחו: והיה לֵב גבורי אדום ביום ההוא כְּלֵב אשה מצרה (ירמ' מט כב).—נמס לבו וכדומה: ואחי אשר עלו עמי המסיו את לֵב העם (יהוש' יד ח). בוקה ומבוקה ומבלקה וְלֵב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחו' ב יא). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לֵב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק' כא יב). ויירא (שאול) ויחרד לִבּוֹ מאד (ש"א כח ה). אף לזאת יחרד לִבִּי ויתר ממקומו (איוב לז א). ותגד לו אשתו (לנבל) את הדברים האלה (שדבר דוד) וימת לִבּוֹ בקרבו והוא היה לאבן (ש"א כה לז). למען למוג לֵב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (יחזק' כא כ). פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג וכו' היה לִבִּי כדונג נמס בתוך מעי (תהל' כב יד). כי אפפו עלי רעות וכו' עצמו משערות ראשי וְלִבִּי עזבני (שם מ יג).—ומקום המחשבות וכו': וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לִבּוֹ רק רע כל היום (בראש' ו ה). כי יצר לֵב האדם רע מנעריו (שם ח כא). וּבְלֵב כל חכם לֵב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך (שמות לא ו). וכל חכם לֵב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי' (שם לה י). ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לֵב אשר נתן יי' חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וכו' כל איש חכם לֵב אשר נתן יי' חכמה בְּלִבּוֹ (שם לו א-ב). וכל אשה חכמת לֵב בידיה טוו (שם לה כה). ולא נתן יי' לכם לֵב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע (דבר' כט ג). הנה נתתי לך לֵב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ"א ג יב). ונתתי להם לֵב לדעת אתי כי אני יי' והיו לי לעם (ירמ' כד ז). כי תבוא חכמה בְלִבֶּךָ ודעת לנפשך ינעם (משלי ב י). חכם לֵב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (שם י ח). עבר ביתו ינחל רוח ועבד אויל לחכם לֵב (שם יא כט). לחכם לֵב יקרא נבון (שם טז כא). בני אם חכם לִבֶּךָ ישמח לִבִּי גם אני (שם כג טו). שמים לרום וארץ לעמק וְלֵב מלכים אין חקר (שם ג).—קָנָה לֵב, השיג דעת וחכמה: קנה לֵב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב (משלי יט ח).—ולהפך, אין לֵב, שאין לו דעת: ויהי אפרים כיונה פותה אין לֵב מצרים קראו אשור הלכו (הוש' ז יא). שמעו נא זאת עם סכל ואין לֵב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (ירמ' ה כא). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה וְלֶב-אין (משלי יז טז).—וְאָבַד לִבּוֹ, אבדה דעתו ואינו יודע מה יעשה: והיה ביום ההוא נאם יי' יאבד לֵב המלך וְלֵב השרים ונשמו הכהנים והנבאים יתמהו (ירמ' ד ט).—חֲסַר לֵב, חסר דעת: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לֵב (משלי ז ז). מי פתי יסר הנה חסר לֵב אמרה לו (שם ט ד). בשפתי נבון תמצא חכמה ושבט לגו חסר לֵב (שם י יג). בז לרעהו חסר לֵב ואיש תבונות יחריש (שם יא יב). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לֵב (שם יב יא). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם

יח כא). שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו (שם י כא). וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא (קהל' י ג).—לב הכסיל, הנער: אדם ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אולת קשורה בלב-נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). —ומקום משכן הרצון והכונה.—היה לבו אחרי פלוני, רצה בפלוני להמליכו וכדומה: ויבא המגיד אל דוד לאמר היה לב איש ישראל אחרי אבשלום (ש"ב טו יג). —לבו על פלוני, הוא כועס עליו: וידע יואב בן צריה כי לב המלך על אבשלום (ש"ב יד א). — *ולבו עליו, דעתו עליו, הוא בדעתו, דעתו מיושבת עליו: אומרים לו לאדם ל ב זה עליך אם אמר לאו מתירין אותו (נדר' כא:).—*ובלבו על פלוני, במשמ' הקוד': והקרובים (של הנדון למיתה) באים ושואלין בשלום הדיינים ובשלום העדים כלומר דעו שאין ב ל ב נ ו עליכם כלום שדין אמת דנתם (סנה' ו ו). אמר משה רבון העולם הריני מפוייס שמחלת לישראל אלא הודיע לעיני כל האומות שאין ב ל ב ך עליהם (מד"ר שמות נא).—ועל הדבר, במשמ' הוא חשב עליו ועסק בו: אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמ' כב יז).—*ועל פלוני, במשמ' זו: וכי יש אשה שמנאפת תחת אישה אלא זו היא שפגעה באיש אחר ונתנה עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו (מד"ר במד' ט).—וכמו"כ לפלוני: בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש' עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (שם).—לבו עם פלוני, נוטה אליו רצון וידידות: אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (משלי כג ז).—לבו במקום פלוני, בחר במקום ורצה בו ומוכן לכל מי שיבקשהו שם: הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט ג).—דבר על לבו של פלוני, דבר אליו דברי רצון, להטותו לדבר, לפתותו, לאמץ לבו: ויאהב את הנער וידבר על לב הנער (בראש' לד ג). וינחם אותם (יוסף את אחיו) וידבר על לבם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו[1]) (שופט' יט ג). ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (ש"ב יט ח). ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך (רות ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש' ב טז). וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי' ויאכלו את המועד שבעת הימים (דהי"ב ל כב). — היה בלבו, עם לבו לעשות, היתה דעתו וכונתו לעשות דבר: עד מתי היש בלב הנבאים נבאי השקר ונביאי תרמת לבם (ירמ' כג כו). ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי' (דהי"ב כד ד).—ובלי הפעל היה: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו (תהל' נה כב).—ובתו"מ: היה ב ל ב ו לתרום מיין על יין (תוספתא תרומ' ד ח). שהיה ב ל ב ו לעשות תפושה אחת ונמלך לעשותו שתי תפושות (ירוש' שם ב מא:). בגד זה ארגתיו בטהרה ולא היה ב ל ב י לשומרו בטהרה (בבלי חגי' כ.). מכבדו עד שלא לוה ממנו שיש ב ל ב ו ללות ממנו (מדר' תנא' דבר' כג כא).—*היה בלבו על דבר, היתה כונתו על הדבר: הושיט ידו בסל וכו' והמגריפה בתוך הסל והיה ב ל ב ו על הסל ולא היה ב ל ב ו על המגריפה (חגי' כ.).—בא על לבו לעשות, עלה בדעתו וברצונו לעשות: ויכל שלמה את בית יי' ואת בית המלך ואת כל הבא על לב שלמה לעשות בבית יי' ובביתו (דהי"ב ז יא).—ועלה על לבו, במשמ' זו: כל כסף אשר יעלה על לב-איש להביא בית יי' (מ"ב יב ה). ובנו במות התפת אשר בגי בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי (ירמ' ז לא). —ובתלמ': וכי עלתה על ל ב נ ו שזקני ב"ד שופכי דמים הם (ספרי דבר' רי).—ובמשמ' זכר דבר: בימים ההמה נאם יי' לא יאמרו עוד ארון ברית יי' ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו (ירמ' ג טז). הלוא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו' אתם זכר יי' ותעלה על לבו (שם מד כא). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע' סה יז).—ומקום המחשבה הפנימית, הנסתרת של האדם: כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און (ישע' לב ו). ויי' צבאות שפט צדק בחן כליות ולב (ירמ' יא כ). אני יי' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו (שם יז י). שאול ואבדון נגד יי' אף כי לבות בני אדם (משלי טו יא).— אמר אל לבו, דבר אל לבו, חשב בנפשו ולא הוציא מפיו: ויאמר יי' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה (בראש' ח כא). ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (שם יז יז). אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (שם כד מה). ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (שם כז מא). וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש"א א יג). ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד (מ"א יב כו). שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד' א ג).

—[1]) להשיבה קרי.

ותאמרי בִלְבָבֵךְ אני ואפסי עוד (ישע׳ מז י). ואמרו אלפי יהודה בְּלִבָּם אמצה לי ישבי ירושלם ביי׳ צבאות אלהיהם (זכר׳ יב ה). אמר בְּלִבּוֹ בל אמוט (תהל׳ י ו). אמר בְּלִבּוֹ שכח אל (שם יא). על מה נאץ רשע אלהים אמר בְּלִבּוֹ לא תדרש (שם יג). אמר נבל בְּלִבּוֹ אין אלהים (שם יד א). אל יאמרו בְּלִבָּם האח (שם לה כה). אמרו בְלִבָּם נינם יחד (שם עד ח). אמרתי אני בְּלִבִּי לכה נא אנסכה בשמחה (קהל׳ ב א). ואמרתי אני בְּלִבִּי כמקרה הכסיל גם אני יקרני (שם יה). ויאמר המן בְּלִבּוֹ למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת׳ ו ו). — ועם לִבּוֹ, במשמ׳ זו: דברתי אני עם לִבִּי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה (קהל׳ א יו). — זָעַק בְּלִבּוֹ: ולא זעקו אלי בְּלִבָּם כי ייליל על משכבותם (הוש׳ ז יד). — חשב בְּלִבּוֹ: אשר חשבו רעות בְּלֵב כל יום יגורו מלחמות (תהל׳ קמ ג). — נקם וכדומ׳ בְּלִבּוֹ: כי יום נקם בְּלִבִּי ושנת גאולי באה (ישע׳ סג ד). רבות מחשבות בְּלֶב-איש ועצת יי׳ היא תקום (משלי יט כא). מרמה בְּלֶב-חרשי רע וליעצי שלום שמחה (שם יב כ). מים עמקים עצה בְלֶב-איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). תהפכות בְּלִבּוֹ חרש רע בכל עת מדנים ישלח (שם ו יד). כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בְּלִבּוֹ (שם כו כה). — צפן דבר בְּלִבּוֹ: בְּלִבִּי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל׳ קיט יא). — שָׂמַח בְּלִבּוֹ: הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בְּלִבּוֹ (שמות ד יד). — הגיד לו את כָּל לִבּוֹ, כל מה שטמון בקרבו: ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים וכו׳ ויגד לה את כל לִבּוֹ ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לִבּוֹ ותשלח ותקרא לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם כי הגיד לה[1]) את כל לִבּוֹ (שפט׳ יו יו-יח). — *מָה בְּלִבּוֹ: ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו (פסח׳ נד:). — *בִּטֵּל בְּלִבּוֹ: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח׳ ג ז). בשבת מבטל בלבו בחול מוציא בשפתיו (נדר׳ עז:). — *דבר המסור להלב: לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך (ב״מ נח:). — *אבר שבלב: אמר רבא הוי דברים שבלב ודברים שבלב אינם דברים (קדוש׳ מט:). ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר״ה כא:). — *תְּנַאי שֶׁבְּלֵב וכדומ׳: ראו אותו מיסב אינה חזקה אני אומר על התנאין שבלבו הוא מיסב (ירוש׳ דמאי ב כב ד). כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר׳ כה.). — *גְּרוּשַׁת הַלֵּב, שבסתרי לבו החליט לגרשה: בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה (נדר׳ כ:). — *כַּוָּנַת הַלֵּב: אחר כוונת הלב הן הן הדברים (ברכ׳ יה.). תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלט הברכה בהן (מד״ר במד׳ יא). — *לִבּוֹ ושְׂפָתָיו: באוסר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם (נדר׳ כח.). — לִבּוֹ את פלוני, הוא אוהב אותו באמת: ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך וְלִבְּךָ אין אתי (שפט׳ יו יה). — בְּלֵב וָלֵב, שאין תוכו כברו: שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בְּלֵב וָלֵב ידברו (תהל׳ יב ג). וההפך, בלא לֵב וָלֵב: מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לֵב וָלֵב (דהי״א יב לג). — *אחד בפה ואחד בלב, לא כמו שהוא מדבר כן הוא חושב באמת: שלשה הקב״ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי (פסח׳ קיג:). ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב (ב״מ מט.). — *ומשל: אנוש בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו, כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מלחה המוכר ו). — וההפך, *פיו וְלִבּוֹ שוים, כמו שהוא מדבר כן מחשבתו: המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר וכו׳ לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין (תרומ׳ ג ח). בני אדם מתוך הקפדה הם נודרין וכו׳ וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (ירוש׳ נדר׳ א מ ד). — *הלשון וְהַלֵּב: ושתסדרנה (את הבקשה) לאט עם הסמוך לה ואל יקדים בה לשונך את לבך (חו״ה, אהב׳ ה׳ ו). — *הוא וְלִבּוֹ, גם בסתרי לבו: אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והייסורים שהבאתי עליך (ספרי דבר׳ לב). — עשה דבר מִלִּבּוֹ, מדעת עצמו, לא עפ״י מצות זולתו: בזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מִלִּבִּי (במד׳ יו כח). לא אוכל לעבר את פי יי׳ לעשות טובה או רעה מִלִּבִּי אשר ידבר יי׳ אתו אדבר (שם כד יג). בחדש אשר בדא מִלִּבַּד[1]) (מ״א יב לג). לא נהיה כדברים האלה אשר אתה אומר כי מִלִּבְּךָ אתה בודאם (נחמ׳ ו ח). כי לא ענה מִלִּבּוֹ ויגה בני איש (איכ׳ ג לג). ואמרת לנביאי מִלִּבָּם שמעו דבר יי׳ (יחזק׳ יג ב). ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מִלִּבְּהֶן והנבא עליהן (שם יז). כי שאל נא לדר רישון וכונן לחקר אבותם וכו׳ הלא הם יורוך יאמרו לך וּמִלִּבָּם יוצאו מלים (איוב ח ח-י). — *הוציא דבר מִלִּבּוֹ של פלוני,

—[1]) לי קרי.

—[1]) נמסר: לבו קרי.

להראות שלא כמו שהוא חשב: מטמאין היו הכהן השורף את הפרה ומטבילין אותו להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי השמש היתה נעשית (יומ׳ ב.). אמרו עליו על ר״ש בן חלפתא שעסקן בדברים היה והיה עושה דבר להוציא מלבו של ר׳ יהודה שהיה ר׳ יהודה אומר אם ניטלה הנוצה פסולה (חול׳ נז:). (אמר לו פוטיפר ליוסף יודע אני) שלא פשעת בדבר וכו׳ אלא כדי להוציאה מלבן של בריות אני מיסרך (מד״ר ברא׳ פז). — בְּכָל לֵב, ברצון שלם: ויכרת את הברית לפני יי׳ ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לֵב ובכל נפש (מ״ב כג ג). והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לִבָּם (ירמ׳ כד ז). ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לִבִּי ובכל נפשי (ירמ׳ לב מא). הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לֵב (תהל׳ קיט לד). חליתי פניך בכל לֵב חנני כאמרתך (שם נח). בטח אל יי׳ בכל לִבֶּךָ ואל בינתך אל תשען (משלי ג ה). — לֵב אֶבֶן, שממאן לשמע, לֵב בָּשָׂר, נכנע: והסרתי את לֵב האבן מבשרכם ונתתי לכם לֵב בשר (יחזק׳ לו כו). — וְשָׂם לִבּוֹ שָׁמִיר: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע ולִבָּם שמו שמיר משמוע את התורה (זכר׳ ז יא-יב). — לֵב אֶחָד, דעה אחת: ונתתי להם לֵב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים (ירמ׳ לב לט). וגם כל שרית[1] ישראל לֵב אחד להמליך את דויד (דהי״א יב לח). גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לֵב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר יי׳ (דהי״ב ל יב). ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים (סוכ׳ מה:). — כְּלִבּוֹ, כרצונו וכחפצו: בעבור דברך וּכְלִבְּךָ עשית את כל הגדולה הזאת (ש״ב ז כא). ונתתי לכם רעים כְּלִבִּי ורעו אתכם דעה והשכיל (ירמ׳ ג טו). — ויחסו להלב תארים ופעולות רבות מתחלפות לענינים מתחלפים. — לֵב אָנוּשׁ: עקב הַלֵּב מכל ואנֻשׁ הוא מי ידענו (ירמ׳ יז ט). — *לֵב בָּרוּר: א״ר יצחק אפי׳ הדיוט אם אומר לחבירו כזה גנאי הוא לו ומשה אמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך אלא לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד״ר דבר׳ יא). — גְּבַהּ לֵב: תועבת יי׳ כל גבה לֵב (משלי יו ה). — *לִבּוֹ גַס בִּפְלוֹנִי: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בהן (יבמ׳ ד י). וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן (סוט׳ א ו). מייחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא כתוב׳ א ד). — וְהֵגֵס לִבּוֹ: מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (אבות ו ו). — לֵב הוֹתֵל: רעה אפר לֵב הותל הטהו ולא יציל את נפשו (ישע׳ מד כ). — לֵב חָדָשׁ, ברגשות ומחשבות אחרות: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לֵב חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל (יחזק׳ יח לא). ונתתי לכם לֵב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם (שם לו כו). — לֵב חָלוּק, מפקפק: הפרש (יש) בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין לו פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם (מכי׳ יתרו ט). אותה שעה (שעמדו ישראל לפני הר סיני) לא היה בהם וכו׳ לא טפשין ולא חלוקי לב (מד״ר בה״ב, כלך יפה). — חֲנַף לֵב: וחנפי לֵב ישימו אף לא ישועו כי אסרם (איוב לו יג). — לֵב טָהוֹר: לֵב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). — וטהור הַלֵּב, מי שיש לו לב טהור: אהב טהור לֵב חן שפתיו רעהו מלך (משלי כב יא). — טוֹב לֵב, שָׂמֵחַ: וילכו לאהליהם שמחים וטובי לֵב על כל הטובה אשר עשה יי׳ לדוד עבדו ולישראל עמו (מ״א ח סו). כל ימי עני רעים וטוב לֵב משתה תמיד (משלי יה יה). ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לֵב (אסת׳ ה ט). — לֵב טוֹב: ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה המלך וְלֵב נבל טוב עליו והוא שכר עד מאד (ש״א כה לו). לך אכל בשמחה לחמך ושתה בְלֶב-טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קהל׳ ט ז). — ובזמן החדש ישמש במשמ׳ הנטייה לעשות טובה לזולת, וכדומה. — יִשְׁרֵי לֵב: מגני על אלהים מושיע ישרי לֵב (תהל׳ ז יא). כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לֵב (שם יא ב). — נִמְהַר לֵב: אמרו לנמהרי לֵב חזקו אל תיראו (ישע׳ לה ד). — נְדִיב לֵב: כל נדיב לֵב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז (שמות לה כב). — נְצֻרַת לֵב: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת לֵב (משלי ז י). — סוּג לֵב: מדרכיו ישבע סוג לֵב ומעליו איש טוב (משלי יד יד). — לֵב סוֹרֵר, ממרה: ולעם הזה היה לֵב סורר ומורה סרו וילכו (ירמ׳ ה כג). — לִבּוֹ סָמוּךְ, בוטח: סמוך לִבּוֹ לא יירא עד אשר יראה בצריו (תהל׳ קיב ח). — נַעֲוֵה לֵב: לפי שכלו יהלל איש ונעוה לֵב יהיה לבוז (משלי יב ח). — עִוְּרֵי לֵב: ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים (ראב״ע, ברא׳ כה לד). — לֵב עָמֹק: יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש וְלֵב עמק (תהל׳ כד ז). — לֵב עָקֹב, עי׳ לֵב אָנוּשׁ. ואמר בן סירא: לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (כ״ס נגי׳ לג כה). — *לֵב עָקוּר: שאם עשה אדם תשובה

---

1) — שארית קרי.

שלזה שלבו עקור עליו הקב"ה מוחל לו (מדר' תהל' לב).
—עקש לב: עקש לב לא ימצא טוב (משלי יז כ). תועבת יי' עקשי לב ורצונו תמימי דרך (שם יא כ). — ערל לב, שאינו רוצה לשמע: כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב (ירמ' ט כה). כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי (יחזק' מד ט).—*לב קטן, ההפך מן נדיב: ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (כ"ס בגי' יד ג).—*קצר לב, מקנא, קמצן: שלא יהא קצר הלב שהוא מבזה את היקרים (כלה רבתי ג).—קשה הלב: כי כל בית ישראל חזקי מצח וקשי לב המה (יחזק' ג ז).—לב רגז: ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה).—*רחב לב, גאותן, מתגאה: בני מחוזא שהן רחבי לב ומקפידין על לבושיהן להיות מכוונים (רב"י ור"נ על הרי"ף, שבת מח:).—לב רע, עצוב, נוגה: מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב-רע (משלי כה כ).—ובמשמ' שרוצה ברעת חברו: כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב-רע (שם כו כג).—לב נשבר, שבור הלב: לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהל' נא יט). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג).—*לב שחור, עצב, נוגה: אמר לו לב"ס לבי שחור ומבוער ונפשי מרה ואיני יודע ממה א"ל מפני כם המות שאכלת ולבך שחור שצרה קרובה ממך (ה"כ בל כ"ס לג).—ובזמן החדש השתמשו בדבור זה במשמ' מדות מגונות.—לב שלם: אנה יי' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע' לח ג). ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דהי"א כח ט).—לב שמח: לב שמח ייטב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (משלי יז כב). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע' כד ז).
—לב תמים: יהי לבי תמים בחקיך (תהל' קיט פ).—ועם פעלים מתחלפים[1]): לך אמר לבי בקשו פני (תהל' כז ח). א"ל לבך אנסך (שבוע' כו.). בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי (שם כח ז). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא).—גבה לבו, התגאה: יען גבה לבך ותאמר אל אני (יחזק' כח ב). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך (שם יז). וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ביי' אלהיו (דהי"ב כו טז). יי' לא גבה לבי ולא רמו עיני (תהל' קלא א). לפני שבר יגבה לב-איש ולפני כבוד ענוה (משלי יח יב).—ובמשמ' עשה מעשים גדולים: ויגבה לבו בדרכי יי' ועוד הסיר את הבמות (דהי"ב יז ו).
—יגיל הלב: בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל' יג ו). — דבר הלב: עיניך יראו זרות ולבך ידבר תהפכות (משלי כג לג).—הגה הלב: לבך יהגה אימה (ישע' לג יח). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי יה כח). כי שד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב).—הלך לבו, הוא לא הרגיש בדבר: ויאמר אליו אלישע (לגחזי שהלך לבקש מתנה מנעמן) מאן גחזי ויאמר (גחזי) לא הלך עבדך אנה ואנה ויאמר אליו (אלישע) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה כה-כו).— והלך הלב אחר דבר, נמשך אחריו, רצה בו: כי אחרי גלוליהם לבם הלך (יחזק' כ טז).— ואחר העינים, התאוה למה שראו עיניו: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז).— המה הלב לפלוני, הצטער: לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה (ירמ' מח לו). —לב זונה: אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי (יחזק' ו ט).—זעף לבו: אולת אדם תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו (משלי יט ג). — זעק לבו: לבי למואב יזעק (ישע' יה ה). — לבו יחיל: לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ה).—חם הלב, מכעס וכדומ': נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ג-ד).—*לבו חפץ: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.). — הלב חרש מחשבות: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח).—הלב חשב: לב אדם יחשב דרכו ויי' יכין צעדו (משלי טז ט).— הלב ידע: לב יודע מרת נפשו (משלי יד י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (קהל' ז כב). ועת ומשפט ידע לב חכם (שם ח ה).—יצא הלב, מפחד: ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו (בראש' מב כח).—ובתלמ': אמר לו ר"ש לר' ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג (מכי' משפט' יח).—הוציא הלב דבר: אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (קהל' ה א). — הלב ירא: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהל' כז ג).— יקחו לבו: מה יקחך לבך ומה ירמזון עיניך (איוב יה יב). —מלאו לבו לעשות, העיז, מצא די עז בנפשו: מי הוא

—[1]) כבר העירו הקדמונ' על זאת, אמרו וז"ל: הלב רואה הלב שומע הלב מדבר הלב יודע הלב עומד הלב נופל הלב מהלך הלב צועק הלב שמח הלב מתנחם (פסיק' דר"כ, נחמו).

זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (אסת׳ ז ה). אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע (קהל׳ ח יא).—ובתו״מ: אמר לו ר׳ גמליאל היאך מלאך ל י ב ך לעבור על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). אמר ר׳ יושע מימיי לא מלאני ל ב י לומר לאדם צא ולקוט לך תמרות של תלתן (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). אע״פ שהייתי אומר כן לא מלאני ל ב י מימי לעבור על דברי חבירי (בם שבת יד יד ג). —נמלך לבו עליו, חשב ובקש עצה והחליט: וימלך לבי עלי ואריבה את ההרים ואת הסגנים (נחמ׳ ה ז).— נאץ לבו דבר: ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יב).—לבו נדבו: מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (שמות כה ב). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה (בם לה כט). —הלב נהג, בחכמה וכדומ׳: ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות (קהל׳ ב ג).—הלב נטה: וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא (שפט׳ ט ג).—ובתלמ׳: אמר רב אדם הראשון צדוקי היה שנאמר ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אן נטה ל ב ך (סנה׳ לח:). — לבו הכהו על דבר, הרגיש כי לא טוב עשה בדבר ונתחרט על זה: ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף (המעיל) אשר לשאול (ש״א כד ה). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וכו׳ ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאד אשר עשיתי (ש״ב כד ט־י).—נפל לבו, נבהל ונשאר בלי רוח: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש״א יז לב). — ובחלמ׳: נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול ל ב ך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום (ספרי דבר׳ ב יג). —הלב נצר דבר: בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך (משלי ג א).—*נקפו לבו, כמו לבו הכהו: מי ש ל ב ו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ו:). ל ב ו נוקפו ופורש (נדה ג:). כיון שה״ג אבינו אברהם את כל אותן האוכלסין נקפו ל ב ו אמר אפשר שלא היה בהם צדיק (מדר׳ תהל׳ קי), ועי׳ עוד נקף.—נשאו לבו לעשות דבר, התעורר בקרבו רצון לעשות: וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים (שמות לה כו). ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי׳ (בם כא). — ובמשמ׳ התגאה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך (מ״ב יד י).— צעק הלב: צעק לבם אל אדני (איכ׳ ב יח).— לבו קבץ: לבו יקבץ און לו (תהל׳ מא ז).—לבו קנא: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי׳ כל היום (משלי כג יז).— הלב קנה דעת וכדומה: לב נבון יקנה דעת (משלי יח טו).—לבו ראה: אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה וכו׳ ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהל׳ א טז).—רם לבו, התגאה: שבעו וירם לבם על כן שכחוני (הוש׳ יג ו).—רחש לבו: רחש לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך (תהל׳ מה ב).—הלב ירנן: לבי ובשרי ירננו אל אל חי (תהל׳ פד ג). —שב לבו לפלוני: אז יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית יי׳ בירושלם ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה (מ״א יב כז).—שש הלב: וראיתם ושש לבבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (ישע׳ סו יד).—שטה הלב אל דבר: אל ישט אל דרכיה לבך אל תתע בנתיבותיה (משלי ז כה).—שכב לבו, נח: כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (קהל׳ ב כג). — השכיל הלב: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע׳ מד יח). — שמח הלב: כי לבי שמח מכל עמלי (קהל׳ ב י). כי בו ישמח לבנו (תהל׳ לג כא).—הלב שמע, הבין: ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (מ״א ג ט). —*התנה הלב: ל ב ב״ד מתנה עליהם (מנח׳ עט:). — ועם פ״ע ונפעלים.—דוה הלב: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו (איכ׳ ה יז). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח).—נהפך הלב, מצער ויגון: איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הוש׳ יא ח). ראה יי׳ כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי (איכ׳ א כ).—לבו חלל: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל׳ קט כב). — חלק הלב: חלק לבם עתה יאשמו (הוש׳ י ב).—לבו חרד, מדאגה לדבר: כי היה לבו חרד על ארון האלהים (ש״א ד יג). — טוב הלב, שמח, היה מרצה: ויהי כי טוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו (שפט׳ טז כה). הואל נא ולין ויטב לבך (בם יט ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו (ש״ב יג כח). וישת וייטב לבו ויבא לשכב (רות ג ז). —טפש הלב: טפש כחלב לבם (תהל׳ קיט ע). — יבש הלב, מרעב, מצער: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי (תהל׳ קב ה). — *לבו מישב: לא יתחיל (הכתף לקרא) לא בשעה שהוא פורק ולא בשעה שהוא טוען מפני שאין ל ב ו מיושב (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.).—כבד הלב: ויאמר יי׳ אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד). — לבו נכון: נכון לבי אלהים

נכון לבי אשירה ואזמרה (תהל׳ נז ח). — לבו נכון עמו, נאמן: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהל׳ עח לו-לז). —הלב נסוג אחור: לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארחך (תהל׳ מד יט). — סר הלב מן: ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יי׳ יסור לבו (ירמ׳ יז ה). — הלב סחרחר: לבי סחרחר עזבני כחי (תהל׳ לח יא). — נסער לבו על דבר, נתרגז ונתרגש: ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). — עטף הלב: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי (תהל׳ סא ג). — עלץ הלב: עלץ לבי ביי׳ רמה קרני ביי׳ (ש״א ב א). — עמד הלב, התחזק: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (יחזק׳ כב יד). — לבו ער: אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי (שה״ש ה ב). — פג לבו: ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (בראש׳ מה כו). — פחד הלב: שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לבי (תהל׳ קיט קסא). — *והתפחד: לבו מתפחד עליו ודעתו אינה מיושבת (אדר״נ ו). — לבו נפתה על דבר: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (שם כז). — *רפה לבו: נשפכו מים על שוקיו ורפה לבו בשעה (מד״ר בראש׳ מד). — נשבר לבו, מצער ויגון: נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמתי (ירמ׳ כג ט). — השתומם הלב: ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי זכרתי ימים מקדם (תהל׳ קמג ד-ה). — ועם פעולות על הלב והלב הוא הנפעל. — אבד את הלב: כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (קהל׳ ז ז). — *אמץ הלב, הקשה אותו: משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט׳ מז:). — אשר הלב בדרך: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך (משלי כג יט). — הביא הלב לדבר: הביאה למוסר לבך ואזניך לאמרי דעת (משלי כג יב). — בחן הלב, לדעת מחשבות האדם: ואתה יי׳ ידעתני תראני ובחנת לבי אתך (ירמ׳ יב ג). מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות יי׳ (משלי יז ג). — *גלה לבו לפלוני, הגיד לו סוד: לכל בשר אל תגל לבך ואל תדיח מעליך הטובה (כ״ס בני׳ ח יט). — גנב וגנב את לבו של פלוני, הסתיר ממנו כונתו האמתית: ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא (בראש׳ לא כ). ויעש אבשלום בדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש״ב טו ו). — הפך לו לב אחר, נתן לו מחשבה ורגש אחר: והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך לו אלהים לב אחר ויבאו כל האתות האלה ביום ההוא (ש״א י ט). — והפך לבו לעשות דבר: הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל׳ קה כה). — זכה לבו: מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי (משלי כ ט). — החיה הלב: ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע׳ נז טו). — היטיב את לבו, אכל ושתה ושמח: ויאכלו וישתו המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שפט׳ יט כא-כב). — יאש את הלב: וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל׳ ב כ). — הכאה את הלב: יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו (יחזק׳ יג כב). — כבד והכביד הלב, שלא ישמע בקול המצוה: ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם (שמות ח כח). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — כבס הלב מעון וכדומ׳: כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). — הכין לבו לדבר: כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ (דהי״ב יב יד). דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו (תהל׳ עח ח). אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך (איוב יא יג). — הכניע לבו: ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר (תהל׳ קז יב). — הכעים הלב: והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם (יחזק׳ לב ט). — מנע את הלב מדבר: לא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהל׳ ב י). — נוא, הניא את לבו מדבר, לבלי עשות דבר: ולמה תנואון[1] את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במד׳ לב ז). ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (שם לב ט). — הטה, נטה את לבו אחרי דבר, אל דבר: ויטו נשיו את לבו (מ״א יא ג). הט לבי אל עדותיך (תהל׳ קיט לו). נטיתי לבי לעשות חקיך (שם קיב). אל תט לבי לדבר רע (שם קמא ד). להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב ב). פלגי מים לב-מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפץ יטנו (משלי כא א). — נצר לבו: מכל משמר נצר לבך (משלי ד כג). — נתן לבו לפלוני, התחבר אליו, שמע לו: תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה (משלי כג כו). — ונתן הלב לדעת וכדומ׳: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה (קהל׳ א יג). אשר נתת את לבך להבין ולהתענות (דני׳

—[1]) הקריא: תניאון.

י יג).—ובמשמ׳ התבונן: את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש (קהל׳ ח ט). —ובמשמ׳ התענין בדבר: גם לכל הדברים אשר י ברו אל תתן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך (. ל׳ ז כא). — נתן לבו כלב פלוני, חשב את עצמו גדול כמותו: ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים (יחז׳ כח ב).—הסב את לבו: ענני יי׳ ענני וידעו העם הזה כי אתה יי׳ האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית (מ״א יח לז). והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזר׳ ו כב).—הסיר הלב: מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך (איוב יב כד).—ערב את לבו, העיז: מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ׳ ל כא).— *פנה את לבו לדבר: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה (אבות ג ד). — *פתח לבו: הוא יפתח לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו (תפל׳ שחר׳, ברוך אלהינו).—צפן הלב מדבר: כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם (איוב יז ד).—הקשה את לבו: ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז ג). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד).—הקשיח לבו מדבר: למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישע׳ סג יז). — הרחיב לבו, עשה לו נחת רוח, תענוג: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל׳ קיט לב).—ובמשמ׳ *האריך רוחו, המתין: הרחב[1]) לי לבך עד שאפרש אותו (כוזרי א כט).—רחק לבו: בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק[2]) ממני (ישע׳ כט יג).—הרך לבו: על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו ואל הרך לבי ושדי הבהילני (איוב כג טו-טז).—שבר לבו של פלוני: חרפה שברה לבי ואנושה (תהל׳ סט כא).—ובמשמ׳ *שבר איבתו: מצוה לפרוק עם השונא כדי לשבור את לבו (תוספתא ב״מ ב כו). — ובמשמ׳ *הבהיל: שלא אמרו היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם (מכי׳ בשלח ב א).—השיב הלב אל פלוני, שיאהבהו כמקדם: הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי׳ הגדול והנורא והשיב לב-אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלא׳ ג כג-כד).—שם את לבו אל דבר, חשב אדות הדבר, חשש לו, השגיח בו: הירא את דבר יי׳ מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כ-כא). ולאתנות האבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש״א ט כ). אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל (שם כה כה). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך (יחזק׳ מ ד). הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן (ישע׳ מא כב). השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר (איוב ב ג). — ואמר בן סירא: שמעו אלי וקחו שכלי ועל דברי שימו לב (ב״ס גני׳ יו כד).—שת לבו, כמו שם לבו: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג). והדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת ולא ענתה ולא שתה לבה (ש״א ד כ). ועתה אחותי החרישי אחיך הוא אל תשיתי את לבך לדבר הזה (ש״ב יג כ). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי (ירמ׳ לא כ). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל׳ מח יג-יד). הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי (משלי כב יז). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (שם כז כג). מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איוב ז יז-יח).—וקצת במשמ׳ שמח על דבר: אל תבטחו בעשק ובגזל אל תהבלו חיל כי ינוב אל תשיתו לב (תהל׳ סב יב).—*שטה הלב אנה ואנה, התעסק בדברים מתחלפים: ואם תשלחו לבכם אנה ואנה תפסידו הקרן בידכם כי לא תלמדו (מוסר [מיוח׳ ל]הרמב״ם לבניו).—שפך לבו, התחנן, התפלל: קומי רני בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני (איכ׳ ב יט).—שמח הלב: מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). פקודי יי׳ ישרים משמחי לב מצות יי׳ ברה מאירת עינים (תהל׳ יט ט).— תכן הלב: כל דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות יי׳ (משלי כא ב). כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (משלי כד יב).— ובסמי׳ לשם אחר, כסומך או נסמך.—גבה הלב: ויגבה יהזקיהו בגבה לבו (דהי״ב לב כו).—דרכי הלב: והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך (קהל׳ יא ט).—הגות הלב: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (תהל׳ מט ד).—התגלות הלב: לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח ב).— זדון הלב: זדון לבך השיאך (עובד׳ א ג).—חזון הלב: חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג יו).—חקקי הלב: בפלגות ראובן גדלים חקקי לב (שפט׳ ה יה).—טוב לב, כאב לב: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד).—*מאויי לב: נראה בסדורם כל מאווי לב ונראה בקלקולם כל רעה (כוזרי ה כ). — מגנת לב:

—[1]) בגוף הערבי: אתסע.—[2]) השבעים: רחק.

תהן להם מגנת לב תאלתך להם (איכ׳ ג סה).—מחשבות לב: עצת יי׳ לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר (תהל׳ לג יא).—מכשול לב: ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני (ש״א כה לא).—מערכי לב: לאדם מערכי לב ומיי׳ מענה לשון (משלי יו א).—משאלות לב: והתענג על יי׳ ויתן לך משאלת לבך (תהל׳ לז ד).—משוש לב: שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו (איכ׳ ה יה).—נהמת לב: נפוגותי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל׳ לח ט).—עצבת לב: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי טו יג).—רחב לב: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים (מ״א ה ט). רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד).—רע לב, עצבון, יגון: מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רע לב (נחמ׳ ב ב).—רעיון לב: כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל׳ ב כב).—*שברון לב, צער ויגון: ושוב אומר קינות לשברון לב ועגמת נפש (סדור רש״י תו).—שרירות לב: שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך (דבר׳ כט יח). ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע (ירמ׳ ז כד). ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם (תהל׳ פא יג).—*שומת לב: כי שומת לב וההשגחה בדבר תקרא פקיחת עין (ספורנו ברא׳ ג ז).—שמחת לב: ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא).—ובמדר׳: אמר לפניו רבון העולמים בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (פסיק׳ רבתי לו).—תאות לב: תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת (תהל׳ כא ג).—ועוד קצת מבטאים.—שלח מגפות אל הלב: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שמות ט יד).—היה כאש בלב: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בערת (ירמ׳ כ ט).—דאגה בלב: דאגה בלב-איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה).—הסיר כעס מהלב: והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (קהל׳ יא י).—מלא הלב דבר: וגם לב בני האדם מלא רע (קהל׳ ט ג).—בטח בלבו: בוטח בלבו הוא כסיל (משלי כח כו).—ישר בלבו: היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהל׳ קכה ד).—נועצו לב, התיעצו יחד בכונה של איבה וכדומ׳: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל׳ פג ו).—כתב על הלב: נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמ׳ לא לג).—נשכח מהלב: נשכחתי כמת מלב (תהל׳ לא יג).—נגע בלבו: החיל אשר נגע אלהים בלבם (ש״א י כו). *שלחה ואצרה לו דברים שהן נוגעין בלבו (מד״ר אסת׳, ותמאן).—ונגע עד הלב: זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ׳ ד יח).—נתן בלבו דעת לעשות דבר: ולהורות נתן בלבו (שמות לה לד). לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו (מ״א י כד).—ונתן לו מחשבה ורצון לעשות דבר: ברוך יי׳ אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית יי׳ אשר בירושלם (עזר׳ ז כז). *השוכן בבית הזה יתן בלבך ותשמע דברי חבריך ויקרבוך (מדות ב ב).—ובמשמ׳ קבע דבר בדעתו לשעות בו: גם את העלם נתן בלבם (קהל׳ ג יא).—נתן דבר אל לבו, התבונן ושעה בו והשב בו: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה (קהל׳ ט א). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו (שם ז ב).—תר בלבו, חקר וחשב בסתרי נפשו: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי (קהל׳ ב ג).—התעצב אל לבו, היה בעצב ותוגה: וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו (ברא׳ ו ו).—העלה דבר על לבו, זכר אותו, התחיל לשעות בו: האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם האדרש אדרש להם (יחזק׳ יד ג).—תפש את פלוני בלבו, במחשבותיו ומזמותיו: למען תפש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם (יחזק׳ יד ה).—השיב אל לבו, התחיל לחשב, ענה לעצמו: והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם (מ״א ח מז). זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל (איכ׳ ג כא). זכרו זאת והתאששו השיבו פושעים על לב (ישע׳ מו ח).—שם אל הלב, כמו שם את לבו: לשום המלך אל לבו (ש״ב יט כ). ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה (שם מז ז).—*רפרף בלבו: לפי שרפרפה בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (מד״ר ברא׳ כ).—*יש לו לב על ראשי סלעים, הוא חכם גדול, גבור גדול וכדומ׳: ואתהלך בבקעה עם בני איש ויש לי לב על ראשי סלעים, וענותי כמו תדע ואולם לאט אקרע בלב צרי קרעים (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבי).—*שפכה דמי לבו, נלכד באהבתה: או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל בדודיך ובשלומיך, אכן עלי שפכך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר״י הלוי, מה לך צביה).—*רדף הלב את הפה: כי יבוא עת שתרצו (ללמוד) ולא תוכלו ואפילו מה שתוכלו תתיגעו עם מעט תועלת כי לא ירדוף הלב את הפה: ואפילו במה שירדפהו לא יחזיקהו כי ישבחהו

(מיות׳ לרמב״ם לבגו).—וקצת משלים: כמים הפנים לפנים כן לֵב האדם לאדם (משלי כז יט). לֵב חכם לימינו וְלֵב כסיל לשמאלו (קהל׳ י ב).*ל ב אנוש ישנא פניו אם לטוב ואם לרע (ב״ס גני׳ יג כה). *ל ב אנוש יגיד שעיותיו משבעה צופים על מצפה (שם לז יד). *ה ל ב יודע אם לעקל או לעקלקלות (סנה׳ כו.), ר״ל בסתרי נפשו הוא יודע למה היתה כונתו.—*הלב טוען את הרגלים, כשהלב שמח יש כח ברגלים ללכת: כיון שנתבשר בשורה טובה טען ל ב ו רגליו (מדה״ג ויבא, כ״י תימנ׳). *ה ל ב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות (רב״י ברלב׳ עו לח). *ל ב ות החכמים יש להם עינים רואות מה שאינם רואים הפתאים (חו״ה, חשבון הנפ׳ ב). *הקולמוס שליח ה ל ב (הקדמ׳ כסאות לבית דוד).—ד) *כנוי לקצת כוכבים ¹).—לֵב האריה: ל ב אריה הוא הנקרא (בערב׳) קלב אל עסר מכבוד הא׳ והוא במזל אריה שבעה עשר מעלות שלשים ואחד דקים (רלב״ע, כלי נחוש׳ כט). ואין כוכב לא מבעל כבוד הראשון ולא מבעל כבוד השני שהוא בתוך המזלות רק ל ב אריה לכן הוא דבוק בעגולת המזלות (שם א). והנה בימי בטלמיום החכם וכו׳ מצא ל ב האריה על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא ל ב האריה על תשע מעלות בנגד הצורה (הוא, עמו׳ ה ח). כי ל ב האריה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרה וכו׳ (אמונ׳ רמה ד ב). הכוכב הנקרא ל ב האריה הוא תקוע בט׳ שעות וח׳ רגעים ממזל אריה (יסו״ע לר״י היברלי ו).— *לֵב העקרב: כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ול ב העקרב מהם (רלב״ע עמו׳ ה ח). והכוכב הנקרא ל ב העקרב הוא תקוע בי״ח רגעים מהמעלה העשירית (יסו״ע לר״י יברלי כה:).—ה) בהשאלה, לֵב דבר, התוך והאמצע של דבר ¹), Mitte; milieu; midst: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בְּלֶב־ים (שמות יה ח). ותמלאי ותכבדי מאד בְּלֵב ימים וכו׳ רוח הקדים שברך בְּלֵב ימים וכו׳ וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בְּלֵב ימים ביום מפלתך (יחזק׳ כז כה-כז). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בְּלֵב ימים (תהל׳ מו ג). והיית כשכב בְּלֶב־ים וכשכב בראש חבל (משלי כג לד). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בְּלֶב־ים ודרך גבר בעלמה (שם ל יט).—לֵב השמים: וההר בער באש עד לֵב השמים חשך ענן וערפל (דבר׳ ד יא).—לֵב האֵלָה: ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בְּלֵב האלה (ש״ב יח יד).—ואמר המשורר: רוח לאט רגלה בין הערוגות ומלב ההדס גלתה אהבה מסותרת, ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לענת פה לי צחות מדברת (ר״י הלוי, עין גדיכה).—ו) בצמחים, *הגזע והקלה האמצעי שממנו מסתעפים הענפים: תמר אין לו אלא ל ב אחד (סוכ׳ מה:). התמרה וארז ל ב ן מכוון למעלה (מד״ר ברלב׳ מא). רוח דרומית יוצאה ומטה אותה (את השושנה) כלפי צפון וההוה עוקצה ואעפ״י כן ל ב ה מכוון כלפי מעלה (שם ויקר׳ כג).—ז) *לֵב הלחם, לֵב הפרי, תוכו, הדבר הרך שתחת הקלפה ¹), Frucht-Fleisch, pulpe; pulp: ובשעה השביעית יקח לב לחם ביין מזוג (קאנון ג י א לז). ויעשה דייסא מ ל ב להם עם דבש ושקדים (מ׳ אלדכי, ב״א ד). ואחרי כן יעתיקהו לאבילת שרף ל ב הפת (שם). וחלות חריע וזה שמוציאין ל ב ו ושוחקין אותו ועושין ממנו עוגות (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם עוקצ׳ ג ה). ל ב גרגרי צנובר הגדולים (קאנון ג כ א). ובסעודת הלילה חלמון ביצה עם ל ב הקשואים (שם שם י א לז). ויקח מ ל ב הבדנגאן שעור חצי אוקיה (שם שם יב ב). והקלפה ו ל ב האילן וכו׳ יצמחו מן הלחות ומהם מי שיקרא ל ב האילן כחס ומהקדמונים מי שקראוהו מעי האילן (קלוני׳ בר קלוני׳, ספר הנמחים, כ״י פריז), יקח ל ב לוזים קלופים וישימם בפיו כל הלילה (מ׳ אלדכי, ב״א ד א). ואל יאכל מפירות זולתי ל ב המלפפונות ול ב הקשואים (שם). ותשחוק ל ב תאנים היטב ותלושנו בחלמון ביצה (שם). תשתה חלב אתון או חלב עזים עם ל ב זרע קשואים או ל ב זרע אבטיחים ודומיהם (שם).

לבא ²), ממנו לְבָאָה, לְבִי, לָבִיא, לְבִיָּה.

לְבָאָה ³), ש״נ, מ״ר לְבָאוֹת, בכנ׳ לִבְאֹתָיו,—כמו לְבִיאָה: בית לְבָאוֹת (יהוש׳ יט ו). אריה טרף בדי גרתיו ומחנק לְלִבְאֹתָיו וימלא טרף חריו (נחו׳ ב יג).— ואמר הפיטן: גמר פקודיו בין שני ל ב א ו ת, דרך היכל מלך רץ להראות (ר״י הלוי, אסיר מבחר). ותמיד בתוך ל ב א ו ת, יחלתי לאלהי הצבאות (ר״י טוב עלם, אריות הדיחו).

—¹) בערב׳ משמש במשמ׳ זו השם השני שיש בלשון זו להלב, הוא קלב a).—¹) כך בערב׳ לֻבּ b).

²) שרש קדום ונגזר ממנו שם בעה״ח בלשונות השמיות ועבר גם ללשונ׳ ההודיות הגרמנ׳. בערב׳ לֻבִי c), ולא נתברר מה היתה משמ׳ העקרית. בערב׳ משמש לבי במשמ׳ אבילה מרבה, ולא ידוע אם הפעל נגזר מהשם או השם מהפעל.

³) בערב׳ לבאה d), ועי׳ לבי.

a) قلب b) لُبّ c) لبى d) لباة

א. לֵבָב¹), ממנו לֵב, לְבָב, א. לְבַב, לִבָּה, *לִבּוּב, *לִבְּבִי, *לִבּוּב, *לִבִּי.

לֵבָב²), לְבַב, כִּנּ׳ לְבָבִי, לְבָבְךָ, לְבָבֵךְ, לְבָבוֹ, לְבָבָהּ, לְבָבֵנוּ, לְבַבְכֶם, לְבָבָם, לְבָבוֹת, לִבְבֵהֶן, *לְבָבִים, — כמו לֵב, ומשמשת באותם השמושים, א) במשמ׳ העקרית: ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על לִבְבֵהֶן³) (נחו׳ ב ח).—סָעַד את לְבָבוֹ, באכילה ושתיה: ויאמר אבי הנערה סעד נא לְבָבְךָ והתמהמהו עד נטות היום ויאכלו שניהם (שפט׳ יט ח).—כָּלָה לְבָבוֹ, מפני צרותיו: כלה שארי ולבבי (תהל׳ עג כו). — ב) מקום משכן החכמה והגבורה ורגשות מתחלפים: למנות ימינו כן הודע ונביא לְבַב חכמה (תהל׳ צ יב). חכם לֵבָב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד).—יש לו לֵבָב, הוא חכם: גם לי לֵבָב כמוכם לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג).—איש לֵבָב, איש חכם: אנשי לֵבָב יאמרו לי וגבר חכם שמע לי (איוב לד לד). לכן אנשי לֵבָב שמעו לי (שם י).—בַּר לֵבָב, ההפך מרמאי וכדומ׳: נקי כפים ובר לֵבָב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהל׳ כד ד). אך טוב לישראל אלהים לברי לֵבָב (שם עג א).—לְבַב יָשָׁר: ויאמר אליו היש את לְבָבְךָ ישר כאשר לְבָבִי עם לְבָבֶךָ (מ״ב י טו).—יִשְׁרֵי לֵבָב: כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים (דה״ב כט לד). —נִכְאֵה לֵבָב: יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לֵבָב למותת (תהל׳ קט טז). — לְבַב עִקֵּשׁ: לֵבָב עקש יסור ממני (תהל׳ קא ד).—רְחַב לֵבָב: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לֵבָב אתו לא אוכל (תהל׳ קא ה).—רַךְ הַלֵּבָב, ההפך מגבור: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הַלֵּבָב ילך וישב לביתו (דבר׳ כ ח). ורחבעם היה נער ורך לֵבָב ולא התחזק לפניהם (דה״ב יג ז).—ובסמי׳ עם שמות: וידעו העם כלו אפרים ויושב שמרון בגאוה ובגדל לֵבָב לאמר (ישע׳ ט ח). אפקד על פרי גדל לְבַב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (שם י יב). — טוּב לֵבָב, שמחה ונחת רוח: תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לֵבָב מרב כל (דבר׳ כח מז). — יֹשֶׁר לֵבָב: לא בצדקתך וביֹשר לְבָבְךָ אתה בא לרשת את ארצם (דבר׳ ט ה). כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לֵבָב עמך (מ״א ג ו). אודך בישר לֵבָב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז). אני בישר לְבָבִי התנדבתי כל אלה (דהי״א כט יז).—מוֹרָשֵׁי לֵבָב: ימי עברו זמתי נתקו מורשי לְבָבִי (איוב יז יא).—מַחְשְׁבוֹת לֵבָב: ליצר מחשבות לְבַב עמך והכן לבבם אליך (דהי״א כט יח).—מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב: יצא מחלב עינמו עברו משכיות לֵבָב (תהל׳ עג ז).—נֶגַע לֵבָב: אשר ידעון איש נגע לְבָבוֹ (מ״א ח לח). — עָרְלַת לֵבָב: ומלתם את ערלת לְבַבְכֶם וערפכם לא תקשו עוד (דבר׳ י טז). המלו ליי׳ והסרו ערלות לְבַבְכֶם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמ׳ ד ד).—פַּחַד לֵבָב: בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לְבָבְךָ אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (דבר׳ כח סז).—צוּר לֵבָב: צור לְבָבִי וחלקי אלהים לעולם (תהל׳ עג כו).—צָרוֹת לֵבָב: צרות לְבָבִי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (תהל׳ כה יז).—שִׂמְחַת לֵבָב: השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לֵבָב כהולך בחליל לבוא בהר יי׳ אל צור ישראל (ישע׳ ל כט). ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לְבָבִי (ירמ׳ טו טז). אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לֵבָב בשאט נפש (יחזק׳ לו ה).—תֹּם לֵבָב: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לְבָבִי ובנקין כפי עשיתי זאת (בראש׳ כ ה). ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לֵבָב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך (מ״א ט ד). וירעם כתם לְבָבוֹ ובתבונות כפיו ינחם (תהל׳ עח עב).—תִּמְהוֹן לֵבָב: יככה יי׳ בשגעון ובעורון ובתמהון לֵבָב (דבר׳ כח כח).—ומקום הנטיה והרצון והכונה.—היה לְבָבוֹ לדבר, נטה לזה: מי יתן והיה לְבָבָם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים (דבר׳ ה כו).—אשר בִּלְבָבוֹ, כִּלְבָבוֹ, מה שרצה, כרצונו: ויאמר לו נשא כליו עשה כל אשר בִּלְבָבֶךָ נטה לך הנני עמך כִּלְבָבֶךָ (ש״א יד ז). בקש יי׳ לו איש כִּלְבָבוֹ ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (שם יג יד). והקימתי לי כהן נאמן כאשר בִּלְבָבִי ובנפשי יעשה (שם ב לה). יתן לך כִלְבָבֶךָ וכל עצתך ימלא (תהל׳ כ ה). וכל אשר בִּלְבָבְךָ אגיד לך (ש״א ט יט). ויאמר נתן אל המלך כל אשר בִּלְבָבְךָ לך עשה כי יי׳ עמך (ש״ב ז ג). ככל אשר בִּלְבָבִי עשית לבית אחאב (מ״ב י ל).—ועם לְבָבוֹ, במשמ׳ זו: השמר לך פן יהיה דבר עם לְבָבְךָ בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון (דבר׳ טו ט). ואשב אתו דבר כאשר עם לְבָבִי (יהוש׳ יד ז). ויהי עם לְבַב דוד אבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי ישראל (מ״א ח יז). יען אשר היה עם לְבָבְךָ לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לְבָבֶךָ (שם יח). ותבא (בת שבע)

1) עי׳ הערה לערך לֵב.

2) כמו חֵמָר, עֵנָב, שֵׂעָר. — 3) במקום לִבְבֵיהֶן, וי״א שצריך לקרא לְבָבְהֶן ביחיד.

אל שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה (שם
י ב). אני היה עם לבבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי (דהי״א
כב ז). שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית
מנוחה לארון ברית יי׳ (שם כח ב). יען אשר היתה זאת
עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד (דהי״ב א יא).
עתה עם לבבי לכרות ברית ליי׳ אלהי ישראל (שם כט
י).—ידע עם לבבו, ידע ידיעה פנימית: וידעת עם לבבך
כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח
ה).—לבבו היה שלם עם פלוני: רק לבב אסא היה
שלם עם יי׳ כל ימיו (מ״א יה יד). והיה לבבכם שלם
עם יי׳ אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו (שם ח סא).
ולא היה לבבו שלם עם יי׳ אלהיו כלבב דוד אביו
(שם יא ג). אנה יי׳ זכר נא את אשר התהלכתי לפניך
באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי (מ״ב כ ג).
—היה לבבו נאמן לפני פלוני: ושמת שמו אברהם
ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמ׳ ט ז-ח). — בכל
לבבו: ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו
בכל לבבך ובכל נפשך (דבר׳ ד כט). ואהבת את יי׳ אלהיך
בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (שם ו ה). לאהבה את
יי׳ אלהיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו
ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (יהוש׳ כב ה). וידעתם בכל
לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים
הטובים אשר דבר יי׳ אלהיכם עליכם (שם כג יד). אם
בכל לבבכם אתם שבים אל יי׳ הסירו את אלהי הנכר
מתוככם (ש״א ז ג). אל תסורו מאחרי יי׳ ועבדתם את
יי׳ בכל לבבכם (שם יב כ). אם ישמרו בניך את דרכם
ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם (מ״א ב ד).
ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הלך
אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (שם יד ח).
ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם (שם ח מח). ובקשתם
אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם ונמצאתי לכם
(ירמ׳ כט יג-יד). שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי
ובמספד (יוא׳ ב יב). ויבאו בברית לדרוש את יי׳ אלהי
אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם (דהי״ב יד יב). אודך
אדני אלהי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם (תהל׳ פו
יב).—תר אחרי לבבו, עשה כתאותו: ולא תתורו אחרי
לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במד׳
יה לט).—נתן את לבבו כלבב פלוני, חשב א״ע גדול
כמוהו: לכן כה אמר אדני יי׳ יען תתך את לבבך
כלב אלהים וכו׳ (יחזק׳ כח ו).—ומקום המחשבה הנסתרת
של האדם: לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא
(דבר׳ ח ב). — אמר בלבבו: ואמרת בלבבך כחי ועצם
ידי עשה לי את החיל הזה (דבר׳ ח יז). כי תאמר בלבבך
רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא
(שם ז יז-יח). אל תאמר בלבבך בהדף יי׳ אלהיך אתם
(את הגוים) מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יי׳ לרשת
את הארץ הזאת (שם ט ד). ואתה אמרת בלבבך השמים
אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ישע׳ יד יג). ולעם
הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו ולא אמרו בלבבם
נירא נא את יי׳ אלהינו (ירמ׳ ה כג-כד). וכי תאמרי
בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו
עקביך (שם יג כב). ופקדתי על האנשים הקפאים על
שמריהם האמרים בלבבם לא ייטיב יי׳ ולא ירע (צפנ׳
א יב). ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה
בלבבה אני ואפסי עוד (ישע׳ מז ח). ואמרת בלבבך מי
ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה (שם מט כא). רגזו
ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו (תהל׳ ד
ה).—וללבבו: ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש׳ ז
ב).—ברך בלבבו: אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם
(איוב א ה). — התברך בלבבו: והיה בשמעו את דברי
האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי
(דבר׳ כט יח).—דבר בלבבו: הולך תמים ופעל צדק
ודבר אמת בלבבו (תהל׳ יה ב). — חמד בלבבו: אל
תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו כה).
— חשב בלבבו: ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם
(זכר׳ ז י).—נסה בלבבו: וינסו אל בלבבם לשאל אכל
לנפשם (תהל׳ עח יח).—צפן בלבבו: ואלה צפנת בלבבך
ידעתי כי זאת עמך (איוב י יג). — רעה בלבבו: אל
תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם
רעיהם ורעה בלבבם (תהל׳ כח ג).—שם בלבבו: קח נא
מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). — שח
עם לבבו: אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה
ויחפש רוחי (תהל׳ עז ז).—שנא בלבבו: לא תשנא את
אחיך בלבבך (ויקר׳ יט יז).—בפיו ובלבבו: כי קרוב
אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו (דבר׳ ל יד).—
ובלי פעל, בלבבו, יש בסתרי לבבו מחשבה: והצליח מרמה
בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (דני׳ ח כה).—
והלבב יפעל: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי׳ (תהל׳
לא כה). פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב
ורפא לו (ישע׳ ו י). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך
ויגבה לבבך בחילך (יחזק׳ כח ה). כל ראש לחלי וכל
לבב דוי (ישע׳ א ה). יהללו יי׳ דרשיו יחי לבבכם לעד
(תהל׳ כב כז). ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם
(שם סט לג). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו

והשיגו (דבר׳ יט ו). כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהל׳ עג כא). בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי (איוב כז ו). והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע׳ י ז). לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שפט׳ יט ט). אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי (מ״א ב מד). או אז יכנע לבבם הערל (ויקר׳ כו מא). ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש׳ ב יא). ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו (ישע׳ יט א). ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו (שם ז ב). —סר לבבו: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דבר׳ יז יז).—פחד ורחב לבבו: אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע׳ ס ה).—פנה לבבו: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו (דבר׳ כט יז). ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים (שם ל יז). —פתה לבבו: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים (דבר׳ יא יז).—רך לבבו: אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו וגו׳ (דבר׳ כ ג). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ בשמעך אשר דברתי על המקום הזה (מ״ב כב יט). השמר והשקט אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע׳ ז ד).—רם לבבו: ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים (דבר׳ ח יד). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם יז כ).—רע לבבו: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך (דבר׳ יה י). למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח). — תעה לבבו: תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה (ישע׳ כא ד). ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי (תהל׳ צה י). — ופעולות על הלב. — אמץ לבבו, לבלתי יכנע, לבלתי ירחם: כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דבר׳ ב ל). לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (שם יה ז). ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי׳ אלהי ישראל (דהי״ב לו יג).—גנב את לבבו: ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב (בראש׳ לא כו).—זכה לבבו: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי (תהל׳ עג יג).—יחד לבבו: הורני יי׳ דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך (תהל׳ פו יא). — כבד לבבו: ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (ש״א ו ו). — הכין לבבו: הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשתרות והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו לבדו (ש״א ז ג). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר׳ ז י). —מל את לבבו, הסיר ערלתו, עשה שישמע לקול המצוה: ומל יי׳ אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך (דבר׳ ל ו).—המס את לבבו: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצרת בשמים (דבר׳ א כח). —הטה את לבבו: ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל יי׳ אלהי ישראל (יהוש׳ כד כג). ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך (ש״ב יט יה). ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים (מ״א יא ד).—נשא לבבו: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכ׳ ג מא). — נתן לבבו: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יט). ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים את לבבם לבקש את יי׳ אלהי ישראל (דהי״ב יא יו).—סעד ושמח לבבו: ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד (תהל׳ קד יה). — העיר לבבו על פלוני, התעורר להלחם בו: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול (דני׳ יא כה).— קרע לבבו, לסימן חרטה ותשובה: וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יי׳ אלהיכם (יואל׳ ב יג). —הקשה לבבו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל׳ צה ח).— שם לבבו: שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום (דבר׳ לב מו). כה אמר יי׳ צבאות שימו לבבכם על דרכיכם זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה (חגי א ה-ו). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה (שם ב טו).—שפך לבבו, בתפלה ובקשה: בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו (תהל׳ סב ט).—ומבטאים אחרים, עם פעלים ושמות. — נהפך לבבו, נתחרט על מה שעשה: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה).—היה לו לבב על פלוני, חשב עליו לטובה: ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו

ויזבח (דה״א יב יח).—ולרעה: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש ועשה ושב לארצו (דני׳ יא כח).
—דבר בלבבו: וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים (קהל׳ ט ג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל׳ יג ג). אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם (שם פד ו).—הביא מֹרך בלבבו: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר׳ כו לו). — נתן דבר בלבבו: ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמ׳ לב מ). — לקח דבר בלבבו: בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך ובאזניך שמע (יחזק׳ ג י).—שׂם דבר בלבבו: וישם דוד את הדברים האלה בלבבו וירא מאד מפני אכיש מלך גת (ש״א כא יג).—שמר דבר בלבבו: אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך (משלי ד כא). — השיב אל לבבו: וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (דבר׳ ד לט).
—היה דבר על לבבו, זכר אותו: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דבר׳ ו ו).—העלה על לבבו: זכרו מרחוק את יי׳ וירושלם תעלה על לבבכם (ירמ׳ נא נ).—שׂם על לבבו: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם (דבר׳ יא יח). — סר דבר מלבבו: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (דבר׳ ד ט).—ובתו״מ ובסהמ״א: כמגדל הלבנון וכו׳ שכל הלבבות שמחות בו (מד״ר שה״ש, צוארך). בא הכתוב להזהיר את הכהנים בשעה שעובדין עבודה שלא יהיה להם שתי לבבות אחד לפני הקב״ה ואחד לדבר אחר (תנחומא כי תבוא ב). שאמר אברהם להקב״ה וכו׳ אתה יודע מה בלבבות והיית מנסה אותי לא היה גלוי לך שאני שוחטו (פסיק׳ רבתי מ). אני אוהבך ונפשך קשורה בנפשי אבל אין לבבי שלם לראות תבניתך נבדל מתבניתי (יוסיפון, פרק ו). ושאלו לחכם מהו האהבה אמר נטות הלבבות והתחברם יחד (מבח׳ הפנינים, שער האהבה). — ואמר המשורר: חסדי על לבבי כי ביום בוז כחול יכבד ולא אוכל שאתו (ר״ש הנגיד, הגרפא הזמן). ואם אראה שחוק יבכה לבבי להיותי שהיא מני קטופה (רבכ״ג, מלילתי). עורה לבבי מה לך נרדם עורה והקיץ רעיוניך (מחא׳ר׳ה 1300, כבס רבכ״ג). קדשו עצרה ורחצו והתקדשו, הברו סיג לבבות והתאוששו (רמב״ע, נפשי אויתיך). הסר תאוה מקרבך, תמצא צורך תוך חבך, מתהלך לאט בלבבך (ר״י הלוי, מי כמוך). אני חבר מחבר התהלות, ובלבבי לכל חכמה מסלות (ר״י חריזי, תחכמ׳ יד). בה יגברו לבבות חלושים ושבו כזכרים הנקבות (שם מו). —
ומ״ר *לבבים, לבביו: א״ר אבא כך עשה אברהם אבינו וכו׳ שעשה שני לבביו וב׳ יצריו (ילקוט תהל׳ מד יא).
—ואמר המשורר: בידך לעקור איבת לבבים, ולטעת בתוך לבב אהבים (ר״ש הנגיד, בן משלי ג). בחר מאהובים שכוני לבבים ועל מי אהבים וצדק אמונים (רמב״ע, תרשיש כ א).—*רכות הלבב: וימצא איש אחר בתכלית רכות הלבב עד שיחמול על הריגת עכבר או נמלה (העקרים א כה).—*סגור הלבב, במשמ׳ סכלות, פתיות: ויאמרו לו (החכמים להמלך) אין זה כי אם בקש סנדאבר ללמד את הנער וכראותו סגור לבבו השקהו משקה לפתח לבו והמשקה אחז לשונו ויאלם (משלי סנדאבר).—ג) לבב הים וכדומה, תוכו: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו (יונה ב ד).—ד) במשמ׳ *לב הפרי: ומזונותיה מהירקות הקרות והלבבות כמו לב קשואים ודלעת (קאנון ג י ג א). ואמנם הלבבות כלב פסתק ולוז ושקד מר וכו׳ (שם ג יד ד יב). הערמונים והלבבות אשר אין בהם הדות (שם ד ה ב יח). קליפת הזרע ולבבו (Monats. 1893, 332).

א. **לָבַב**[1],—קל פ׳על לא נמצא.
—פע׳, לִבֵּב, תְּלַבֵּב, לִבַּבְתְּנִי,—א) עשה לביבות: תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לביבות וכו׳ ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו (ש״ב יג ו-ח). — ב) לִבֵּב את פלוני, נגע ומחץ את לבבו, בחץ וכדומה[2],

---

[1]) משרש לבב, ועי׳ הערה לערך לב. — [2]) כך פרש ר״י בן גנאח, אמר ז״ל: אמא לבבתני פתרג׳מתה קלבתיני אי אצבת קלבי בשהם עיניך וקד קיל פי אלמשנה עורות לבובים יריד ג׳לוד אלחיואנאת אלמקלובה אי אלמשתח׳רג׳ה אלקלוב וד׳לך אנה כאן מן שראיע בעצ׳ אלאמם לא שימא אליונאניין פי ד׳לך אלזמאן אן ישתח׳רג׳ קלב אלחיואן אלחי באן ישק צדרה ויח׳תלע את׳לאעא ויקרב ללמעבוד עלי מא וג׳דנאה מנקולא פי את׳באר אליונאניין ורא׳ינאה ת׳אבתה פי את׳ארהם, ע״כ, ובעבר׳: ופרוש לבבתיני מצאת את לבבי בחץ עיניך ונאמר במשנה עורות לבובים ר״ל עורות הבהמות שהיו מוציאים לבם מחיים וזה היה מנהג קצת האומות ובפרט היונים שמוציאים לב הבהמה מחיים שהיו מבקעים חזה שלה ושולפים את הלב ומקריבים אותו לע״ז לפי מה שמצאנו כתוב בדברי ימי היונים וראינוהו קיים בקבלותיהם. — ואחרים פרשו לקחת את לבי, משכת את לבי. וכבר השתמשו הפיטנים והמשוררים והמליצים במשמעות המתחלפות של פעל זה.

ובהשאלה בהבטת עין: לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה לִבַּבְתִּנִי באחד מעיניך באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט).—ואמר המשורר: פני אדֹם וצח לבבי לבבו, חִמסי על צבי נתנני שבי, בפרך ירד בי, ולא נעתר לאח קרביו נצרבו (ר"י הלוי, פני).—ואמר המליץ: לשון רכה לב הארי מדכא, ותמשך לויתן בחכה, ובשוט חמתה מכה, תשב אנוש עד דכא, תלבב לבאים ותכבש פראים, ותפיל רפאים ותקים רפאים (ר"י חריזי, הקדמ' תחכמ'). — ג) *חזק את לבו, ermuntern encourager; -age: משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי נמירין והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו (מד"ר ברא"ב' עז). למלך שהיה לו ארי אימירון וכלב אגריון מה עשה המלך זיווג את הארי והיה מלבבו כנגד בנו והיה אומר שאם יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי יכלתי ולכלב איני יכול (שם שה"ש, מי זאת עולה). לגבור שהוא מתגושש באבן של מסית ועבר אחד וראה אותו אמר לו יפה כחך לבב כח גבור (פסיק' דר"כ כו). למה (נגלה האלהים למשה בהר חורב) בלבת אש כדי ללבבו כשיבא לסיני ויראה אותה האש ויתיירא לפניך (נגלה אליו) בלבת אש (תנחומא שמות יב). — ובסהם"א: סוף דבר איני משבח ואיני מלבב את התלמיד היהודי שיעסוק כי אם בפסוק ובתלמוד (ר"י פרובינצלו, בו"ת בלמוד התכמ'). — ואמר המליץ: ראיתיך נעים ונאה, ונחמד למראה, תלבב הלבבות ביפיך, ותמשוך הנפשות בזיו להיך (ר"י חריזי, תחכמ' ו). מה נחמד סוס ירוץ וידהר, לאורו הולך השך ינהר, ילבב כל מהיר ונמהר, וידאה כנשר מהר אל הר (שם לג). אני חבר מלבב הלבבות, בטוב מלי ומבהיל מחשבות (שם לד). נפתה לבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה החשוקה ולבבוך העינים ותאמי השדים וחולש המתנים (שם לח). ילבבו בחן כל בני שם וגדולה, ובחר לו השר שמואל לסגולה (שם נ).—ואמר הפיטן: ואתה מתעסק בגלוליך עצביך כסף וזהב הבלי הבל לבבוך ואל משביותם סבבוך (רמב"ע, הכרך את יי'). שלך הם עבדיך ועמך, לבב כימי קדם מנעימיך, משכנו אחריך שימנו ברשומך (סלית' יום ה', תבא לפניך).—ובמשמ' אמוץ הלב ומשיכת הלב השתמשו סופרי הזמן החדש הרבה: במה לבבתני אז אחי במה משכתני לוקח נפשות (הקד' בני"ע ג). בעיניך תלבביני ובנעימות אמריך תרהיביני בנפשי עוז (ה' מפו, אהב"צ כה). ועזריקם ראה בדבר תימן עם אמנון ידידות ויתבונן בתמר כי תלבבהו בעיניה ותמשכהו חסד (שם ו). — ד) *במשמ' דבר אל הלב: לאמותם לבבו עוללי סוף, איזה יום הכסוף, לבם הבין לשורר מסוף (קינ', איכה את אבר).

—נִפע', נִלְבַּב, עתי' יִלָּבֵב,—יהיה לו לב, יהיה לו דעת: ואיש נבוב יִלָּבֵב ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב).— ומצוי בסהם"א, נִלְבָּב, במשמ' אדם שיש לו לֵב, שיש לו דעת: ועל כן צריך לאדם החכם הנלבב שישתדל בכל כחו להגיע אל התכלית (רשב"ג, תקון מדות הנפ'). וראוי לאיש המשכיל הנלבב השלם להניח השתי הקצוות וינהג במדה הבינונית (שם). והמשכיל הנלבב יספיק לו המעט מהתוכחת והמלה האחת מן ההכמה יקבענה להובה (מבח' הפנינ', דלך יברה). כאשר יבין הנלבב את העולם ימצאנו אויב שלובש כסות אוהב (שם, פרישות). ואחר כך הסכימה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון (חו"ה, עבוד' יי' ט). וכן ראוי לאדם הנלבב אחר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר וכו' (מלמד התלמיד', חג הסכות). ולכן האיש הנלבב ילך שובב לא תטה אשורו מפחד הזמן (רב"ע פנקיירה, לבי היגון 5). צריך האדם הנלבב להראות שכלו בעת צרתו (שם 14). והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות ונשמותם מעל הענין (מ' אנדבי, ב"א א). כל אדם הנלבב ישתדל בכל כחו להגיע לתכלית הטובה (הקד' אורח' לדיקים). וזאת תורת האדם הנלבב להרגיל עצמו בכל ימי הלדו להשים אל לבו על כל פגע ומקרה בלתי טהור (מעבר יבק, קרבת תעני' ד ג). — ומקו' *הִלָּבֵב: על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתכן בדבר הזה (ספ' הגלוי לרי"ק יא). כבהמה הוא (האדם) בעת לדתו אלא שעתיד להלבב ולהשכיל מעט מעט (פרושי רד"ק, ערך ביכ). — ובמשמ' הבין, ואמר הפיטן: אגודים אחודים תוך וסוף וראש, פה ולב אבלום מדרוש ומחרוש, גבה ועמק נעוצים בסובב, חכם לב ונבון לא ילבב, סובל הכל ומלא את כל, ובהיות הכל אתה בכל (בהי"ח ליום ג, המגס).—ובמשמ' *שיש לו אמץ וגבורה: כי באנאמי וגדודו הערו למות נפשם ויחצו באש ובדם עד צואר עד בואם אל קצה הסוללה אבל לא כל עם המלחמה היו אבירי לב בערכם וכו' ובעוד המה מתמהמהים שבו קוט' ויער' שרי גדודי רוסיא כדובים שכולים ויקיפו את הנלבבים האלה ויכלו את המתם בם (מא"ג, הלרפתי' ברוסיה).

—פָעוּ', *לָבוּב,—א) עי' *לָבוּב.— ב) שיש לו לב, דעת: ואיש לבוב לא ישקט ולא ינוח גם בזה (רי"א, זבח פסח). על זה יש על כל איש לבוב להלבב כי לא יתכן

כדבר הזה (רי"ק, ספ' הגלוי יא). אמנם יהיה לבוב וזריז ובעל תחבולה במלאכה (ר' הלל, ספ' הכרית', תגמ' הגפ' מג).

—פע', ־לִבֵּב, מְלַבֵּב, — א) לבוש על הלב: מלבושו כבוד מעטיהו תהלה, משרת כמלאך ברעד וחילה, משוח מחבירו בשמו גילה, מלובב אוריך שמו לנדגלה (מבזל' כר קלוני', עבודה, תבוחת).—ב) שיש לו לב, דעת וישר לבב: ומהם אשר ישפוט בו הכל או הרוב או המלובבים והטובים והישרים בלבותם שהוא טוב ויותר מעולה וכו' כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם ובמה הם (גופ' לופים כ יו).

ב. לבב[1], כמו לבה ממנו לָבָה, ב. לָבַב.

ב. לָבַב,—קל אינו נהוג.

—פע', ־לִבֵּב, מְלַבֵּב,—כמו לִבָּה: ועושין מערכה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות כדי שתהיה האור מלבבת בהן (רמב"ס, פרה אדומה ג ב).

—פע' ־לִבֵּב, מְלַבֵּב, — כמו לִבָּה, מְלַבָּה: גם אם תהיה האש בלתי מלובבת ואינה מעלה שלהבת רק גחלת לבד (רבנ"ל דולאן, הקד' תפלת יבהלג).

לְבִבָה[2], לביבה, ב"נ, מ"ר לְבִבוֹת, לביבות, — בצק עשוי בצורה מן הצורות לבשול: וישכב אמנון ויתחל ויבא המלך לראותו ויאמר אמנון אל המלך תבוא נא תמר אחותי ותלבב לעיני שתי לְבִבוֹת[3] ואברה

---

[1]) עי' הערה לערך לִבָּה.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) כך חסר בכל הספרים. והנה מהכתוב בעצמו נראה שזה מין מאכל עשוי מבצק שמבשלים אותו ויוצקים אח"כ בקערה. אך לא נתברר בדיוק איזו צורה היתה לחתיכות הבצק. י"א שהיתה לן צורת לב וע"כ נקראה לביבה. וי"א: שמושכין הלב לתאות המאכל (ר"ב כר"ב בהמגלה, הול' בבר 18). השבעים תרגמוה κολλυρίδες, ר"ל בצורת ככר לחם גס. ולג' Larbitiuncula, שר"ל משקה, וגם מרק. אך שני אלה אינם נותנים לנו צורה מדויקה להלביבה. תרגום: חליטתא. רסע"ג תרגם זלאביה a) בערב', והביא ריב"ג עוד תרגום אחר קטאיף b). והנה את מהותה של זלאביה תארו המלונים הערבים כך: עג'ינ ימד עלי נחו טול שבר פי ערצ' ת'לאת' אצאבע ויקלי באלזית ת'ם יעקד באלדבש, ע"כ, ובעבר': בצק ימתח בארך טפח ורחב שלש אצבעות ויקלה בשמן ואח"כ יטגן בדבש. ואת הקטף פרשו המלונים הערבים מין ממיני המתיקה עשוי מבצק. פרחון אמר: חלות עשויות מן בצק רך מאד אפוי בטיגון לתוך שמן רותח ולכשיתבשלו יפה מטבלין אותו בדבש ומעלין אותו על שלחן מלכים, ומי שמפרש כי הלביבות הוא בצק טוי אינו אלא טועה. ע"כ.

---

a) زلابيه b) قطايف

מידה וכו' ותלך תמר בית אמנון אחיה והוא שכב ותקח את הבצק ותלוש ותלבב לעיניו ותבשל את הַלְּבִבוֹת ותקח את המשרת ותצק לפניו וכו' ותקח תמר את הַלְּבִבוֹת אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה החדרה (ש"ב יג ו-י).

—ומצוי בסהמ"א: והאריות קפצו לקראתם כי לא טרפו טרף מתמול שלשם ויבלעום כלביבות ואת עצמותיהם כרסמו (יוסיפון ה ג). קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים כגון לביבות וכיוצא בהן (רמב"ס, ברכ' ג 7). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא מדברים שמרתיחין אותן בקדרה כגון ריפות ולביבות וכיוצא בהן (הות, נדר' ע ז). ואסור לבשל חטים או ריפות במים או לביבות או קמח או סולת (ר"א הקרלי, ג"ע, חג המצות ג). ומצאתי בשם הר"ר אביגדור כהן צדק וצ"ל אפי' לביבות או מקרוני מבושלים עם גבינה נקראין שני תבשילין (בבלי הלקט, תעני' רסה). לביבות עם גבינה בחנוכה (עוכה תוכחת).—ואמר המשורר: ובמסבת בניו הגדולים עם הקטנים, ישב לשלחן מלא ממתקים ומעדנים, הלביבות המשולשות מורבכות במרק, ותורמה ממולאה בארוחת הירק (יל"ג, ובמחת כחגך).

לְבָבִי, ת"ז, לנק' לְבָבִיּוּת,—של הלבב: כי המלובבים מבני אדם כבר יאמרו ביצירתם המעלות והטובות מה הם וכמה הם וכו' כי מה שתכספהו היצירה הלבבית הוא טוב מוחלט (גופ' לופים כ יו).

לְבַד, לְבַד, לְבַדִּי, לְבַדְּךָ, לְבַדֵּךְ, לְבַדּוֹ, לְבַדָּהּ, לְבַדָּם, לְבַדְּהֶן, לְבַדְּנָה, מִלְּבַד, מִלְּבַדּוֹ,—מלת תה"פ, א) ההפך מן יַחַד, להורות שאין שני דברים מחברים יחד, שאין עם הדבר דבר אחר, apart; à part; allein: וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד (שמות כו ט). ויחבר את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד (שם לו יו). כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות (שפט' ז ה). וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד כל המשפחות הנשארות משפחת משפחת לבד ונשיהם לבד (זכר' יב יב-יד).—ועם הכנ': ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לְבַדְּהֶן ויאמר

רש"י: ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואח"כ בשמן. ע"כ. רד"ק: הוא הבצק הרקיק שקולין אותו במשרת. ובזמן החדש השתמשו במלה זו למאפה בצק רך נפות מטגן בשמן ובדבש וכדומה.

אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה ויאמר כי את שבע כבשת תקח מידי (בראש׳ כא כח-ל). וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן (שם ל מ). ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו (שם לב יז). וישימו (הלהם) לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים להם כי תועבה הוא למצרים (שם מג לב). ויחלקו להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו (מ״א יח ו).—ב) כמו רק, אך, allein; seulement; but: יי׳ אלהינו בעלונו אדנים זולתך לבד-בך נזכיר שמך (ישע׳ כו יג). לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהל׳ ז כט).—ג) עם הכנוי לבדי, לבדך, לבדו וכו׳, במשמ׳ רק הוא ולא אחר, allein; seul; one: לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו (בראש׳ ב יח). ויקחם (יעקב את בני ביתו) ויעברם את הנחל ויעבר את אשר לו ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו (שם לב כד-כה). אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב יז). ונגש משה לבדו אל יי׳ והם לא יגשו (שם כד ב). ומת האיש אשר שכב עמה לבדו ולנער לא תעשה דבר (דבר׳ כב כה-כו). והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו (שפט׳ ג כ). אל יאמר אדני את כל הנערים בני המלך המיתו כי אמנון לבדו מת (ש״ב יג לב). וירא והנה איש רץ לבדו וכו׳ ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו (שם יח כד-כה). לא היה אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו (מ״א יב כ). ונשגב יי׳ לבדו ביום ההוא (ישע׳ ב יא). לעשה נפלאות גדלות לבדו (תהל׳ קלו ד). נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים (איוב ט ח). כי הוא כסותה לבדה (שמות כב כו). את הצור לבדה שרף יהושע (יהוש׳ יא יג). אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב (שפט׳ ו לז). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד׳ יא יד). איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר׳ א יב). אני נותרתי נביא ליי׳ לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש (מ״א יח כב). ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה (שם יט י). אנכי יי׳ עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מי אתי (ישע׳ מד כד). הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם (שם מט כא). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי (שם סג ג). ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך (איוב א יח). ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה (שם לא יז). וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו וכו׳ ויברחו בהחבא ואני נשארתי לבדי (דני׳ י ז-ח). מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך (שם יח). ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך (במד׳ יא יז). מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך (ש״א כא ב). כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני אדם (מ״א ח לט). אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ (מ״ב יט יה). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי (תהל׳ נא ו). אבוא בגברות אדני יי׳ אזכיר צדקתך לבדך (שם עא יז). וידעו כי אתה שמך יי׳ לבדך עליון על כל הארץ (שם פג יט). יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך (משלי ה יז). אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (שם ט יב). ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת (דבר׳ כט יג). והושבתם לבדכם בקרב הארץ (ישע׳ ה ח). רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה (בראש׳ מז כו). ורחוב ואיש טוב ומעכה לבדם בשדה (ש״ב י ח). ושניהם לבדם בשדה (מ״א יא כט). חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יי׳ כי אם עבדי הבעל לבדם (מ״ב י כג). חי אני נאם אדני יי׳ אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה (יחזק׳ יד טז). והמלכים אשר באו (הם היו) לבדם בשדה (דהי״א יט ט). — וגם *לבד, במשמ׳ זו: אין פוחתין משתי הצוצרות ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם והצלצל ל ב ד (ערכ׳ ב ה). — ד) לבד מן, מ-, מ-, כמו חוץ מן, להורות שהדבר המדבר עליו אח״כ לא נכלל בכלל הדבר שנאמר קדם, ausser, ausgenommen; excepté, en déhors de besides: אלה תעשו ליי׳ במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם (במד׳ כט לט). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן (יהוש׳ יז ה). ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם (שפט׳ ח כו). ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שם כ יה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וכו׳ ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבסים (מ״א ה ב-ג). ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר לבד משרי הנצבים לשלמה (שם ה כט-ל). ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים

(שם י יד-יח). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד וכו׳ לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה (מ״ב כא יז). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה (אסת׳ ד יא). —ה) מלבד, כמו לבד מן: ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון (בראש׳ כו א). כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב (שם מו כו). ויקטר על המזבח מלבד עלת הבקר (ויקר׳ ט יז). להקריב אשה לייי עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו מלבד שבתת יי׳ ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו לייי (שם כג לז-לח). האשם המושב לייי לכהן מלבד איל הכפרים (במד׳ ה ח). זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו לייי על נזרו מלבד אשר תשיג ידו (שם ו כא). ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח (שם יז יד). ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם מלבד עלת הבקר (שם כח כב-כג). אלה דברי הברית אשר צוה יי׳ את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב (דבר׳ כח סט). חלילה לנו ממנו למרד בייי ולשוב היום מאחרי יי׳ לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מלבד מזבח יי׳ אלהינו אשר לפני משכנו (יהוש׳ כב כט). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים מלבד עבדיהם ואמהתיהם (עזר׳ ב סד-סה). כל בני דויד מלבד בני פילגשים (דהי״א ג ט). וקורא בן ימנה הלוי השוער וכו׳ מלבד התיחשם לזכרים (דהי״ב לא יד-יז). —ולפני אשר: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה (מ״א י יג). אלה המשרתים את המלך מלבד אשר נתן המלך בערי המבצר (דהי״ב יז יט). —ובתו״מ, *בלבד, במשמ׳ רק: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו׳ ובאתה ואמרה מת בעלי תנ״שא וכו׳ בית הלל אומרים לא שמענו אלא בבואה מן הקציר בלבד ובאותה המדינה (יבמ׳ טו א-ב). צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב״מ ז א). כל הכלים יש להם אחוריים ותוך וכו׳ לידים הטמאות והטהורות אמר ר׳ יוסי לא אמרו אלא לידים הטהורות בלבד (כלים כה ז). לא היו מזין עליו אלא בשלישי ובשביעי בלבד (פרה ג א). ולא סוחרי כסות בלבד אמרו אלא כל אדם (בבת קמז.). מאמר לב״ש אינו קונה אלא לדחות בצרה בלבד (יבמ׳ כט.). —*ובלבד, במשמ׳ אבל, רק: אל יאמר לך אדם שנשכו כלב שוטה וחיה וכו׳ שבעטתו פרדה וחיה ובלבד פרדה לבנה (ירוש׳ יומ׳ חמה:). —ובלבד ש, במשמ׳ בתנאי ש: נותנים פאה מתחלת השדה ומאמצעיתה ר״ש אומר ובלבד שיתן בסוף כשיעור (פאה א ג). ומחללים אותו (את הדמאי) כסף על כסף וכו׳ ונחשת על הפירות ובלבד שיחזור ויפדה את הפירות (דמאי א ב). אוכל עמו בשבת הראשונה ואע״פ שאינו מאמינו על המעשרות ובלבד שיאמר לו מעושרין הן (שם ד ב). ואם היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבואו ויאכלו ובלבד שיודיעם (שם ד). כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן ובלבד שיהו עושין מעין מלאכה (בבת יז ה). שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי (שם כב ג). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שם כג א). מותר להקריב (הפסים) לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים ושותה מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (ערוב׳ ב ב). הגיע להר מבליעו והוזר למדתו ובלבד שלא יצא חוץ לתחום (שם ה ד). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוון את מלאכתו במועד (מו״ק ב ג). בכסף ע״י עצמו ובשטר ע״י אחרים ובלבד שיהא הכסף משל אחרים (קדוש׳ א ג). התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת וכו׳ ובלבד שלא יהא מתכוון לערב (ב״מ ד יב). כותבין גט לאיש אעפ״י שאין אשתו עמו ושובר לאשה אעפ״י שאין בעלה עמה ובלבד שיהא מכירן (ב״ב י ג). ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו ובלבד שיהא ממש בדבריו (סנה׳ ה ד). שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים אפילו בקדשי קדשים ובלבד שלא יהיו טמאים נוגעים בבשר (זבח׳ ג א). בכור (של בהמה) שאחזו דם אפילו הוא מת אין מקיזין לו דם דברי ר״י וחכ״א יקיז ובלבד שלא יעשה בו מום (בכור׳ ה ב). בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן אחד שהפטיר את עצמו מן הזימון (תוספתא ברכ׳ ה כ). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן ובלבד שתהא מטעתן מטע עשרה לבית סאה (שם שבי׳ א א). ר״י אומר (תורמין יין) אף שאינו צלול על הצלול ובלבד שיתרום מן היפה (שם תרומ׳ ד ג). סך אדם שמן על גבי מכתו ובלבד שלא ישול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (שם ט יג). ורשאי הלוקח ליקח לו כל מה שירצה ובלבד שלא יקח בהן לא כסות ולא עצים (שם ב״מ ד כא). אם היה (הנחש) מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסתיר מלפניו ובלבד שלא

יפסיק את תפילתו (ירוש׳ ברכ׳ ה ט.). חבל דלי שנפסק וכו׳ כורך עליו פונדא או פסקיא ו ב ל ב ד שלא יענבנו (בבלי שבת קיג.). חבל שבאיבום קושרו בפרה ושבפרה קושרו באיבום ו ב ל ב ד שלא יביא חבל מתוך ביתו (שם). מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ו ב ל ב ד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול (מו״ק יב.). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ו ב ל ב ד שלא ידוש בפרות (שם:). ואע״פ שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל משהה הוא קודם לרגל שלשים יום וקודם משתה בנו שלשים יום ו ב ל ב ד שלא ישהה את האחרונה שלשים יום (ב״ק עט:). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה ו ב ל ב ד שלא ישהה העגונה שבהן ל׳ יום (שם פ.). ילך ויעשה מעשה ו ב ל ב ד שלא ירמה (ב״ב קג:). תילוש במי פירות או תתחלק לעיסות ו ב ל ב ד שלא יהא במקום אחד כביצה (בכור׳ כב:). כל שפושטת צוארה ורועה ו ב ל ב ד שלא תאנס (חול׳ מה.). אמר להם אותו טיפש (אחשורוש להשרים) כלי (ר״ל האשה) שאותו האיש משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית אלא כשדית מבקשים אתם לראותו אמרו לו הן ו ב ל ב ד שתהא ערומה (מד״ר אסת׳, להכ״א).

***לבד**[1]), ממנו *לֵבֶד, *לָבוּד.

***לֶבֶד**[2]), ש״ז, מ״ר לְבָדִים,—צמר כבוש יחד שנהיה בגד בלי אריגה, Filz; feutre; felt: ל ב ד י ם אסורין מפני שהם שועים (כלא׳ ט ט). מנין לרבות את ה ל ב ד י ם ת״ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז (ספרא קדוש׳ ד). העושה חלוק מן ה ל ב ד אם יש בו שלשה על שלשה וכו׳ שאין ב ל ב ד י ן פחות משלשה על שלשה (תוספתא כלי׳ ב״ב ה ג). הפמליאות והחמילות וה ל ב ד י ן (שם יא). ה ל ב ד י ן והעורות והאוהלין הרי אלו מטמאין בנגעים (שם נגע׳ ה א). וה ל ב ד י ן והסנסון והכרים והכסתות אין מצטרפין בנגעים עד שיראו באריג ובמוכין (שם יד). — ובסהמ״א: הבגדים העבים ביותר כגון ה ל ב ד י ן והנמטין הקשין (רמב״ם, כלים כב כ). ונתן לגוי קונבוס או משי לתופרם ה ל ב ד והמנעלים בקנבוס כי אמר אם יהיו המנעלים תפורים בפשתן ו ה ל ב ד בקנבוס או במשי ואחר כך יתפור ה ל ב ד במנעל וכו׳

---

[1]) בערב׳ לבד a) דבק לדבר.

[2]) בערב׳ לִבד b) במשמ׳ זו.

a) لبد b) لِبد

הרי הוא שעטנז (ספ׳ חסידים, תתתתסה).

***לִבֵּד**, פ״י, עתי׳ יְלַבֵּד,—לִבֵּד את פלוני, הכריז עליו שהוא לבדו ואין זולתו, וביחוד לִבֵּד את האלהים, הודה והכריז שאין אלהים אחר זולתו: כי לומדי לקחך בלהקם יל ב ד ו ך, כי מחנות מעופפים במהללם יאאידוך (יוצ׳ יוה״כ, כי הלוקי). יחידיך וידידיך סלה פקדוך, כל נדמית שגבוך ל ב ד ו ך, משבי הדרירם והכל יודוך (שבת א חנכה, כאו אכן).

—פע׳, *לֻבַּד, עתי׳ יְלֻבַּד,—הכרז שהוא לבדו: לא טוב פצת היות לבד, נאור כי לך השגב ילו ב ד (יוצ׳ יוה״כ, נא אומר).

לַבָּה[1]), ש״נ, סמי׳ לַבַּת, — לשון האש שנפח ולבה, להבה, Flamme: וירא מלאך יי׳ אליו בְּלַבַּת-אש[2]) מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב).—ואמר הפיטן: בללי יפיך במכה לא שולטת, בחן אם תבקשי השלוה מחלטת, ל ב ת לבי אף כי קולטת, קרבתך לי טוב חולטת פולטת (שלמה הקטן, אחכנה).—והמשורר אמר: דם ובשר איך יצא שלם מתוך ל ב ה, ואם אתה לא תפצה ותפליא לעשות סבה (ר״י הלוי, יאורים). רק הוא כמו יער והם שבניו עצים והמות כמו ל ב ה (ר״י חריזי, הענק ג קנא).

לִבָּה, ש״נ, ככנ׳ לִבָּתֵךְ, לִבָּתִי, מ״ר לִבּוֹת, — כמו לֵב: מה אמלה לִבָּתֵךְ נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק׳ יו ל).—ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ול ב תי כבגד עש ועדים, ולמה תעלו המר עלי סות ומורשי כמו בארות כשדים

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) אמר ריב״ג: ויחשנ אנ יכונ איצ׳א מנ הד׳א אלמעני בלבת אש אי פי ד׳את נאר או פי נפש נאר אלא אנה קד פשר פיה פי צ׳רים נאר אח׳ד׳ מנ קול אלמשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אלד׳י הו אלמצ׳רם ומא יבעד פיה הד׳א אלתאויל אלא אנה ליש יכונ הינהז מנ הד׳א אלאצל אלד׳י נחנ פיה בל מנ פעל לאמה הא׳ עלי זנה רק בכל אות נפשך, ע״כ, ובעבר׳: ויכשר להיות עוד מן הענין הזה בלבת אש כמו בעצם האש אלא שכבר פורש בו בלהב אשר נלקח מדברי המשנה אחד המבעיר ואחד המלבה אשר הוא המעלה הלהב ואיננו רחוק אך לא יהיה על הפרוש הזה מהשרש הזה אשר אנהנו בו כ״א על פועל שלמדו הא על משקל רק בכל או ת נפשך. וכן ראב״ע: אמר ר׳ אדונים כמו להבת אש ואינו נכון כי לא יעדר הה״א כי אם בסוף המלה שדומה לאל״ף המשך א״כ אין פירש כ״א בלב אש ואין טענה למה לא נקדים זכר האש כי לא יזיק בעבור שנפתח הלמ״ד שמשקלי השמות משתנים אין קץ להם וכמו וכגנה אשר מים אין לה (שפת יתר קמ). ואעפי״כ נראה יותר הפרוש במשמ׳ להבה, שלהבת, ועקרו הוא ב.לבב, עי׳ הערה לזה השרש.

(ר"ב הנגיד, עלי מה). וקום וקרא תהלתי במקרא עם ובעצרת, ושית אותה כטוטפת עלי ידך מקושרת, ותכתב בלבתך בעט ברזל ועפרת (הוש, בלת יונה). שחרתיך מחולל כל נפשים בזמרתי מקום קרבן ואשים, מגמתי להללך נכונה ולבתי ליחדך בין קדושים (הוש, בחרתיך). שכינתך שכנה בתוך לבות, סגולתך בנים וגם אבות, וחיתך לרתם במרכבות, ומלאתי זהר בלבתי, מנורתי תאיר לעמתי (רבכ"ג, לך אל חי). דות נפש נכאה ולבתה אמלה, למכתה רפואה תעלה (רמב"ע, סליחה, דות נפש). ביד עפרת ערב נפשי חבולה ולבתי בעיניה קרועה, בשפה מדמי לבי צבועה ובת עין כבת עיני קרועה (הוש, תרביב 7).

***לבה**[1]**)**, ממנו *לִבָּה, *לִבּוּי.

***לָבָה**,— קל לא נהוג.

—פע', *לִבָּה,—לִבָּה הָאֵשׁ, נפח בפיו או במפוח על גחלים וכדומ' להעלות להב, anfachen; souffler; enkindle: אחד הביא העצים ואחד הביא האור וכו' בא אחד וליבה המלבה חייב ליבתה הרוח כולן פטורין (ב"ק ו ד). מלבה עליה (על הכירה) נעורת של פשתן (ירוש' שבת ג ה ג). לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה אבל מסר לו שלהבת חייב (בבלי ב"ק נט:). כגון שליבה מצד אחד ולבתו הרוח מצד אחר (שם ס.).

—נתפ', *נִתְלַבָּה, נִתְלַבֵּת,-תָה: קטמה (את הכירה) ונתלבת מהו (ירוש' שבת ג ה ג). א"ר חייא קטמה ונתלבתה סומכין לה (בבלי שם לז.). דרכה (של גחלת) להתלבות ע"י נדנודו של חרש המטלטלה (תוספו' ב"ק נט:). ואם לא היתה המדורה מתלבה כי אם מצד אחד היה הולך וכבה (שם ס.).

—פע', *לֻבָּה, מְלֻבֶּה, מְלוּבָּה,— אור מלובה, שלִבּוּ אותו: שמסר אור מלובה להרש (רש"י ב"ק ט:).

***לָבוּב**, ת"ז, נק' לְבוּבָה, מ"ר לְבוּבִים, לְבוּבוֹת,—שיש לו דבר מכסה את הלב: זכרים (של הצאן) יוצאין לבובין[2]) רחלות יוצאות שחוזות כבולות וכבונות (שבת ה ג).—ובמשמ' נקוב במקום הלב: ועורות לבובין (ע"ז ב ג). לוקחין עורות מכל מקום לספרים לתפילין ומזוזות ואין חוששין שמא עורות לבובין הן (סופרים א ג).

***לִבּוּב**, ש"ז,— שה"פ מן א. לִבֵּב: הכתר והכבוד לחי עולמים, הלקח והלבוב לחי עולמים (ר"א קליר, האדרת). נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מתלחמים, לבוב תרועתם שעה מרומים (הוש, מוס' ר"ה, תפן במכון). על כל נצוה ונגינה, על כל מען ומלה, על כל לבוב ולהיגה, על כל כבוד וכריעה (יוצ' יוה"כ, מי יתנה). וטוב זה הרגש (חוש המשוש) הוא סימן ליבוב וזכות הנפש וחולשתו הוא סימן סכלות (מ' אלדכי, ב"א ו). והלבוב היא מעלת השכל (נופ' צופים ב ב).

***לָבוּד**, ת"ז, נק' לְבוּדָה, מ"ר לְבוּדִים, לְבוּדוֹת,—מחבר עם: לבוד מרוח אחת (ערוב' ע:). וכל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד (סוכ' ז.).—"ובחכמת השעור: וראה איך הוא לבוד לעולם ובכל עת על אלכסון (יסו"ע לר"י ישראלי ל.). כי האלכסון הזה מאלכסוני ההגורה הוא שעליו הוא לבוד לעולם עמוד משופע צל הארץ (שם מט.). והיא קבועה באמצע הכל והמים היסודיים סמוכים לה ולבודים עליה (שם כא.).— ובהשאלה, "לבוד בפלוני, דבוק ואדוק בו: יושבת בדודה דמויה כי חשופה קלון שוליך ונגלית ונדלל כבודיך, כל מחזיקים בנזרך הם יצאוך דחופים ובהולים והם היו לבודיך (ר' מאיר הדרבן, קינ', ציון לפירת).

***לִבּוּט**, ש"ז,—שה"פ מן לִבֵּט: לבוט לשון טורח הדרך וליאות משא (רש"י הוש' ד יד).—ואמר הפיטן: אנהים במר יחידתי, בתכף לבוט עדתי, כהיום נתאהרו בפקודתי (סליח' י"ז תמוז, מחו' רומ').

***לִבּוּי**, ש"ז,—שה"פ מן לִבָּה: ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה (ב"ק ס.). שהאש כשמתאחזת בהן אינן צריכין ליבוי (ר"ח שם כב:). שלא נפח ממש אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידו שאין זה ליבוי כלל (רש"י שם ס.). שאין המלבה המסייע עם הרוח חייב כשיש בלבוי לבדו כדי ללבות וכו' אעפ"י שגם הרוח מחזיק הלבוי (לבוש, נזקי ממון תית ט).

***לִבּוּן**, ש"ז,—שה"פ מן לִבֵּן, עשה לָבָן, לִבּוּן צמר: אין ליבון (הצמר) בשינוי (ירוש' ב"ק ט ו ד). מצינו ליבון (הצמר) בלא צופים שמא יש צופים בלא ליבון (שם). —לִבּוּן לְבֵנִים, שרפן באש עד שתלבנה: ומשום לבון רעפים נגעו בה (כיל' לד.).—ולִבּוּן סכין: בסכין גדולה ו

[1]) רק בעברית.

[2]) ואמרו בתוספתא: ואלו הן עורות לבובין כל שנקוב כנגד לבו ועשוי כמין ארובה (תוספתא ע"ז ד ז). —ובגמ': מאי לבובין אמר רב הונא תותרי מאי משמע דהאי לבובין לישנא דקרובי הוא דכתיב לבבתני אחותי כלה עולא אמר עור שקושרין להם כנגד לבם כדי שלא יפלו עליהן זאבים וכו' רב נחמן בר יצחק אמר עור שקושרין להן תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (שבת נג:).—הפרושים המתחלפים האלה מעידים כי כבר בימיהם לא היה ידוע להם בודאות הכונה בהמלה לבוב, ואפשר ששמשה בכל אלה המשמעות.

צריכה ליבון והליבון צריך שיהו ניצוצות מנתזין ממנה (ירוש׳ ע״ז ה מה:). ליבון והוא הדין להגעלה, הגעלה והוא הדין לליבון (כבלי שם עו.). ליבן סכין ושחט בה וכו׳ חידודה קודם לליבונה (חול׳ ח.). —ועצם שה״פ: אל תראוני שאני משונה כמעט ששזפתני השמש והיא ששינת דמותי מן ליבון לשינוי (תבו׳ דוגש על רסע״ג לה). כתנת של פשתן שנתכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף וכו׳ שמקפיד על ליבונו וצוהרו של סודר (רפ״י בבת קמ.). מה שעושים מלבון הבגדים ותקון הספרים (ר״א הקראי, ג״ע, חג המצות ב).—*ימי הלִבּוּן, הימים הראשנים אחרי עצם הוסת באשה: ואמרתי לה בתי בימי נדותך מה הוא אצלך אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי בימי לבוניך מהו אצלך (אמרה לי) אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר (שבת יג:).—ובהשאלה, במשמ׳ טהרה: והתשובה היא לבון הכתם (רד״ק ישע׳ א יח). אבל שאר העם אשר אינם משכילים לא יהיה להם כח להגיע אל הבירור כל שכן אל הלבון הזה (הגיון הנפש ד). אולם הנשמות אשר צריכים שטיפה והגעלה ומתעכבים בגיהנם איזה זמן מועט הם מהבינונים והצריכים ליבון: הם נשמות הרשעים (שבט מוסר כו). יהשוף יערות השב... ..ת להציבם אל ברים ולהעמידם על מתכונת לבונם וצרופם (מנת׳ קנא׳ לר״י מפיסא 2).

לְבוֹנָה, ש״נ,— עי׳ לְבֹנָה.

לְבוּשׁ, ש״ז, בֶּגֶד, Kleid; vêtement; clothing: ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לְבוּשׁ לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש (מ״ב י כב). ערום ילינו מבלי לְבוּשׁ ואין כסות בקרה (איוב כד ז). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון (שם לא יט). כי אין לבוא אל שער המלך בִּלְבוּשׁ שק (אסת׳ ד ב). יביאו לְבוּשׁ מלכות אשר לבש בו המלך וכו׳ ונתון הַלְּבוּשׁ והסוס על יד איש משרי המלך וכו׳ ויקח המן את הַלְּבוּשׁ ואת הסוס וילבש את מרדכי (שם ו ח-יא). ומרדכי יצא מלפני המלך בִּלְבוּשׁ מלכות תכלת וחור (שם ח טו).—ובתו״מ: קונם כסות שאיני לובש לבוש שאיני מתכסה (ירוש׳ נדר׳ ז מ ג). וכי מצרי היה משה אלא לבושו מצרי והוא עברי (מד״ר שמות א).—ובהשאלה, לְבוּשׁ השבלת, החטה: והשדרה של שבולת והלבוש שלה (עוקצ׳ א ב). חיטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין (סנה׳ צ:). — ומליצה, °שָׂם מלבוש ליל לבושו: ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי כסות בכסות שחריו (רפב״ג, כתר מלכ׳ עז).—°ולבוש דשא, ואמר המשורר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול, כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב״ע, תרשיש ב י). — °ולבוש כעס: כשיגבר מדת הכעס וכו׳ נאמר שלבש לבוש הכעס (יין לבנון, פי׳ לאבות ו).

לבט[1], ממנו לָבַט, *לֶבֶט, °לִבּוּט.

לָבַט[2],—קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳ עתי׳, יִלָּבֵט, — א) נלבט פלוני, שכב ונתגלגל, sich legen u. wälzen; se rouler; to wallow: לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין יִלָּבֵט[3]) אם זנה אתה ישראל אל יאשם

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) נחלקו הקדמונ׳ במשמ׳ מלה זו. ת״י: אתרטש. מנחם: יתחייב. ריב״ג: להד׳ה אללפט׳ה תרג׳מתאנ כלאהמא מג׳אנש ללפט׳ אלערבי אהדאהמא והו אלאקרב אי אנ יקאל פיה ילבט בה אי יצרע ואלאח׳רי אנ יקאל ילתבט ואלאלתבאט אשואש אלערג׳, ע״כ, ובעבר׳: למלה זו שני פרושים ושניהם דומים אל לשון הערב אחד מהם והוא הקרוב הוא ענין נפילה ילבט בה כלומר יפול והשני יתלבט ואלאלתבאט בלשון הערב הוא הפסחות הרע. רש״י פרש במשמ׳ טרת הדרך. ראב״ע: בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות. ר״י קמחי פרש גם הוא עפ״י לשון ערבי׳ בשתי משמ׳ מתחלפות, אחת במשמ׳ הנפילה, והשנית במשמ׳ מהירות. רד״ק פרש ילבט יתעות. אבל כל אלה המשמ׳ אינן מתישבות על הענין, בפרט לפי מה שהוכחתי בהערה לערך לאיב, כי אין הכתוב מדבר כאן בעם שאינו מבין אלא שהמלה ועם צריך לקרא וְעָם ושתי המלים לא יבין הן מלה אחת לאיבין, שהוא מ״ר מן לאיב במשמ׳ זכרים או נקבות שמשחקים בהם בעניני זנות, ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי הפעל ילבט מקביל לשני הפעלים האחרים שבפסוק זה, עם הקדשות יזבחו ועם הזונות יפרדו, ושהכונה בהם היא פעולה של התרועעות והשתעשעות של זמה. ובמשמ׳ נאותה היטב לכונה זו משמש פעל לבט a) בערב׳ בהתפע׳ תלבט b), במשמ׳ שכב והתגלגל על הארץ. אמר אלג׳והרי: ותלבט אי אצ׳טג׳ע ותמרע׳, ע״כ, ובעבר׳: תלבט פרושו שכב על צדו והתגלגל. והביא בלשאן אלערב דברי הנביא: אוליב יתלבטונ פי אלע׳רפ אלעלא מנ אלג׳נה, ופרש: יתמרע׳ונ ויצ׳טג׳עונ, וכונת הנביא בהמלים יתלבטונ פי אלע׳רפ אלעלא מנ אלג׳נה, היתה: תשכבון ותתגלגלון בהחדרים העליונים של הגן עדן. והביא שם עוד בלשאן אלערב: ויקאל פלאנ יתלבט פי אלנעים, ובעבר׳: ואומרים פלוני יתגלגל בגן העדן. והפעל מרע׳ שבו מתרגמים המלונים הערבי׳ את הפעל

---

a) لبط b) تلبط

יהודה (הוֹ׳ ד יד-יה). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (מִשְׁ׳ י ז).— ב) *נתחייב: לפני התגלע הריב נטוש עניננו יורה עליו ופתרונו לפני הלבט[1]) והתחייב הריב נטוש (מנחם, ערך גלע). — ג) *נכשל ונפל: ולקט הקציר, ופרט הבציר, עזוב לבלי תציר, לדלים נארים, ואליטו הבט, בהענק ובהעבט, ותן פן תלבט, נדבות ונדרים (אזהר׳ רסב״ג, במור לכי). מי שילחץ יכשל ומי שימהר ילבט וכל המרבה לחשוב ימלט (מוסרי הפלסופ׳ א י). מרבה דברים ילבט וכל מחריש ימלט (ר״י חריזי, תחכמ׳ מד). לכל אוהב הכמות, להבין בנעלמות, לבלתי ילבט, ההרה ימלט (מנח׳ קנא׳ גאגה מאלי פכ). ואין אחרי בלות האיש עדנה, וסוגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה, והזקנים בצרות הזמן ילבטו, ובטלו הטוחנות כי מעטו (עמנו׳, מחבר׳ ד). ואנשי מלחמתו גם המה ששו לקראת המלחמה כי נלבטו בטורח הדרך הקשה אשר לא ראו קץ לו בלתי אם במלחמת תנופה (מא״ג, הצרפתי׳ ברוסיה).—והלב נלבט: כשל בעוני כחי ולבי סחרחר וילבט, כי יסר יסרני יה ואותי יום יום בקצת חובט (אילי הבחר, יום ה, מא״ג הנחם).—ד) *נשחת ונתקלקל: שמעי בת! עמך בית אביך תשכחי, שכחי כי שבת משבטך השבט, אף תבכי למו אל נא תתיפחי, פן תבהה עינך פן יפיך ילבט (יל״ג, אדו״מ י).

—קל, *לָבַט, פ״י,—לבט את פלוני, הוגיע אותו והטריחו הנה והנה, bemühen, herumtreiben; incomoder, to incomode: חביבה ראייתו (את הארץ) של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה שבאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו באברהם מה הוא אומר שא נא עיניך וראה וכו׳ ובמשה מה הוא אומר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך

לבט משמש גם ביחוד בהשמ׳ רביעת זכר בע״ח עם הנקבה, ומזה השם מראע׳ה לאתון, ובפרט אתון שאינה בורחת מהזכרים: ואלמראע׳ה אלאתאן וקיל אלאתאן אלתי לא תמתנע מן אלפחול, ע״כ, ובעבר׳: אלמראע׳ה היא האתון, ואומרים האתון שאינה מונעת א״ע מהזכרים. וכבר כנה אלאח׳טל בשם זה גם אשה אחת: ובד׳לך לקב אלאח׳טל אם גריר פשמאה אבנ אלמראע׳ה אי יתמרע׳ עליהא אלרג׳אל, ע״כ, ובעבר׳: ובזה כנה אלאח׳טל את אמו של גריר וקראהו בן המראע׳ה, ר״ל שיתגלגלו עליה האנשים. מכל העדיות האלה נתברר בודאות גמורה שאי אפשר לפקפק בה, שהפעל לבט בהתפעל משמש בערב׳ במשמ׳ שכב והתגלגל, ובכלל גם בענין זכר ונקבה, ומשמ׳ זו נאותה מאד להפעל ילבט עם לאיבין בהכתוב בהושע ומסימת אותו יפה אחרי שני הפעלים הקודמים לו באותו פסוק המדברים כמו״כ על העסק עם זונות וקדשות. —

[1]) עפ״י פרשו את הפעל ילבט שבמקרא במשמ׳ יתחייב.

(מכי׳ בבלת, עמלק ב). — ובמשמ׳ *ענה אותו, plagen, tourmenter; to vex, annoy: בלע מעליטי, שרו מלעיטי, בזר שוסטי וחובטי ולובטי (רסב״ג, בזופי פליטי). דרך הועים יישר יער וכרמל, לבוטים ירפא ומתיר חבוש ועמל (פבת כרהש׳, אחבבה לדעת).

—התפע׳, *התלבט,—התלבט בדרך, יגע ע״י הליכה הנה והנה, sich abmühen; se fatiguer en route; be troubled: לבני אדם שאמרו למלך הנראה שהגיע עמנו אצל מושל עכו הגיע לעכו הלך לו (המושל) לצור הגיע (המלך) לצור הלך לו לצידון הגיע לצדון הלך לו לאנטוכיה הגיע לאנטוכיה התחילו בני אדם מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו המלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו (ספרי במד׳ פד).—ובסהמ״א: וכל כך היתה השכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ (רב״י דבר׳ א ב). כל הדרך הזה נתלבט (סנחריב) כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה (הוא, ישע׳ י לב). אדם הטורח מחזיר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט (הוא, תהל׳ קט יא).

—פע׳, *לִבֵּט,—ענה מאד: שבט מלבט מחבט גדע ושבור, תעיר קנאה תריע תצריח כגבור (סלית׳ יום ז׳, אפס הוד). ענני אל כדל שואל בבואי לדפוק ביתך ולבט מחריבי (מחז׳ רומ׳ ליוה״כ, אלהי אל תדינני). לישע הוכים (ישראל) והנה צוחה, לבטום קמים וכרו שוחה (סלית׳ ה׳ ע״ת, אזון תחן).

—פֻע׳, *לֻבַּט,—ענה: אותות קנות לובטה מחולי, עת כי שכחתי מהוללי (ר״א קליר, קינ׳, איכה אלי). כהפקד לשלישו בהט נחם, לובט להלחם בלוחמי לחם (הוא, בכת זכור, אזכיר סלה). ליל שמורים לובטה יראתם ולקה, בוקה ומבוקה ומבולקה (ר״מ נהוראי, ליל שמורים). קדוש ישראל הביטה, קלון רעיתך המלובטה, ירדה מכבודה ונתמוטטה, רפה שבריה כי מטה (סלית׳ ב עב״ת, אדון בינה).—ולבט בדרך: אמרו אוי לנו כמה לובטנו[1]) בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך (רב״י במד׳ יא א).

*לֶבֶט, ב״ז, מ״ר לְבָטִים, — צער ויסורים: הביא עליו (לוט על עצמו) לבטי לבטים[2]) מה להלן לא יבא

[1]) כך כי״ר (דר׳ ברלינר).

[2]) כך בכ״י וכן בילקוט שמעוני משלי י. ובקצת כ״י ליבוטים, לבוטים.

טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ (מד״ר בראב׳ נג).

לָבִי[1], ש״ז, מ״ר לְבָאִים,—אחד משמות האריה: בתוך לבאם אשכבה להטים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה).—*ובהשאלה: זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה (ירוש׳ פאה א יו).

∵לִבִּי, ת״ז, לנק׳ לִבִּית, לביית, מ״ר לִבִּיִּים, לִבִּיּוֹת,— של הלב, שצריך להלב: הנה יש לנו ברפואות הלביות מאמר נפרד וכו׳ רוב הרפואות המריקות מזיקות לגוף ולכן ראוי שיחבר בהם רפואות לביות (קאנון ג יא ב א). כי הטבע אם יהיה חזק יבדיל בין המקרר והמחמם וישא המקרר אל הלב וישא החמים הלביים אל הרוח (שם). והתרופות הלביות טובות במקום הזה כי הן מחזקות הכח החיוני (שם א ד ט). יושם עלי זרע הדם ודבש קובץ בין הדבקות והשמנות והיא רפואה לבית כלומר מחזקת הלב (פרקי משה יג). שהוא נכון לבוא אל בית השם שהוא ציור לבי לא ציור דמיוני (פי׳ אבן כספי על ראב״ע, כ״י קמבר׳). שאחר חקירתו הלביית והשכלית בכל זה כנז׳ גוזר ואומר שאין הטוב ר״ל התכלית לאדם וכו׳ רק שישמח במעשיו (ראב׳ דעת לר״מ אלבילא רי). לבלתי נשוא ראש ולעשות הסכמה לביית וגבורת רוח בשום דבר (ר״א מודינא, קול סכל).

לָבִיא, ש״ז,— כמו לָבִי: כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו (בראש׳ מט ט). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד׳ כג כד). כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד (דבר׳ לג כ). בארץ צרה וצוקה לביא וליש (ישע׳ ל ו). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (שם ה כט). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם (הוש׳ יג ח). שניו (של הארבה) שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). איה מעון אריות ומרעה הוא לכפרים אשר הלך אריה לביא שם (נחו׳ ב יב). התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא (איוב לח לט). ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (שם ד י).

לְבִיָּא, לְבִיָּה, ש״נ,—נקבת הלביא: מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רבתה גוריה (יחזק׳ יט ב). —ואמר המשורר: אמרה לי בראותך הצביה, הטורפת כלביה, תדע כי אין בלשוני רמיה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).

[1]) משק׳ צְבִי, צְבָאִים. וי״א כי מזה גם מ״ר לבאותיו, עי׳ לבאה, ועי׳ הערה שם.

***לְבִישָׁה**, ש״נ,—שה״פ מן לָבַשׁ: מה לבישה בקידוש ידים ורגלים אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים (ספרא אחרי ד). לבישה מעכבת ואין קידוש ידים ורגלים מעכבת (ירוש׳ יומ׳ ג מ ג). (אסרתי לך) לבישת כלאים התרתי לך סדין בציצית (מד״ר ויקר׳ כב). וקצר בענין לבישת אהרן ובניו וכו׳ ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה (רמב״ן שמות מ ב).

∵לָבָךְ[1], ש״ז,— שם אילן גדול, עליו דומים לעלי האגוז, והוא שטה המצרית, ägypt. Akazia; accacia d'Egypte; egypt. accacia: שרש התותים וכו׳ וקלפת לבך מן האילנות (קאנון ג יו ה ג). ערטניתא ובכור מרים וקליפת שרש לבך (שם שם ד).

א. ***לִבְלֵב**, פ״ע, — לִבְלְבָה הגפן וכדומה, הוציאה לולבים: אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״כ (יומ׳ פא:).—ובהרחבה, כל אילן מלבלב[2], מתחיל לציץ ציץ: מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב דאמר רב הושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירות (יומ׳ לט:). — ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל (ר״מ נהוראי, אור יום הנף).—∵וגם התבואה, תחלת צמיחתה: אפילו עדיין לא לבלבו החיטים (רפ״י קדוש׳ סב:).—ובהשאלה, ∵לִבְלֵב השֶׁמֶשׁ, התחיל מעט מעט לצאת ולזרוח: בשעה שמאדים העולם וחמה מלבלבת לצאת כמות עשבים ואילנות שמבקשים להוציא עלין (תבו׳ הגא׳, גני׳, גנז״כ 92).

ב. ***לִבְלֵב**, פ״ע,— צעק[3], ובהשאלה, ∵לִבְלֵב תפלה וכדומ׳: נטפו טוחי זיע עולב, טפסת חן בבואי לבלב, ימסוך פי צוף וחלב, יכון לו מחשבות לב (פתיח׳ תרי״ג מצות לרסע״ג).—∵לִבְלֵב הַזֶּמֶר[4], הוציא הקול המיוחד לו: שור גועה אריה שואג וכו׳ ראם מצלצל גרפית מלבלב אדם מרנן (כסא שלמה, ביהמ״ד ילינק ה).

ג. **∵לִבְלֵב**[5], —פועל לא נמצא.

[1]) בערב׳ לבח׳ה a).
[2]) בארמ׳: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי (ברכ׳ מג:). היך דיקלא ילבלב פרין (ת״י תהל׳ לב יג).
[3]) בארמי׳: נלבלבא לקובליהון (ת״י שמות יד יג).—[4]) בערב׳ לבלב b) קול הכבש והתיש.
[5]) עי׳ הערה לקטן.

a) لبخة b) لبلب

—הִתְפ׳, ״הִתְלַבְלֵב, מִתְלַבְלֵב,—התלבלב האדם, התחבט: וענין לחגא נלקח מזה כלומר שמתלבלבים [1] ומתנועעים בעת זכרה (הפרס׳ לריב״ג, חגג).

א. ״**לַבְלַב** [2], ש״ז,—שם צמח מטפס, ומשמש ברפואות לקצת מחלות, Winde; liseron; bindweed: ומי החלב ומי הלבלאב הוא ממה שיועיל בכמו העת הזאת (קאנון ג ד ד). והנה זכרו קצתם כי מי הלבלאב טוב מאד בכמו הענין הזה (שם).

ב. ״**לַבְלַב** [3], ש״ז,— בשר רך על המעי אם שנים עשר, Bauchspeicheldrüse; pancreas [4]): לבלב [5]) בשר הרך שעל הכנתא (ר״ב כר״ש, המליצ׳ 61).

לבן [6]), ממנו לָבָן, לָבֵן, לִבֵּן, לְבָנָה, לְבֹנָה, ואולי גם לִבְנֶה, לִבְ׳נָה, *לִ׳בֶן, *לִבּוּן, *לַבְנוּנִית, *לַבְנוּת, ״לְבָנִי, ״לַבְנִיּוּת, ״לַבְנוּנִי, ״לַבְנִינוּת, ״הַלְבָּנָה, ״הִתְלַבְּנוּת.

לָבָן [7]), א) ש״ז,—מה שהוא כגון השלג או הסיד וכיוצא בהם, ההפך מן שחור, das Weisse; couleur blanche; white coulor: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאת כל אשר לָבָן בו (בראש׳ ל לה). מחשף הַלָּבָן אשר על המקלות (שם לז). — ב) ת״ז, לנק׳ לְבָנָה, מ״ר לְבָנִים, לְבָנוֹת, weiss, blanc; white: והוא כזרע גד לָבָן (שמות יו לא). והנה אין בה שער לָבָן (ויקר׳ יג כא). וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לָבָן אדמדם (שם מב). —ולנק׳: ואם בהרת לְבָנָה הוא בעור בשרו (ויקר׳ יג ד). והנה שאת לְבָנָה בעור (שם. י). בהרת לְבָנָה אדמדמת (שם כד). ויפצל בהן פצלות לְבָנוֹת (בראש׳ ל לז). והנה בעור בשרם בהרת כהות לְבָנֹת (ויקר׳ יג לט). ובמרכבה השלשית סוסים לְבָנִים (זכר׳ ו ג). בכל עת יהיו בגדיך לְבָנִים (קהל׳ ט ח).—הֲפַךְ לָבָן, נהיה הגון לָבָן: ושערה לא הפך לָבָן (ויקר׳ יג ד). כי ישוב הבשר החי ונהפך לְלָבָן (שם יו).—ובתו״מ: והשאת בקרום ביצה שניה לה כצמר לבן (נגע׳ א א). התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח׳ ד א). ראה מים חלוקים או עכורים וכו׳ לבנים ונמשכים (מקוא׳ ח ג). עד מתי תינוקת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי ר״מ ור״י אומר עד שירבה שחור על הלבן (תוספתא נדה ו ה). התורה שנתן לו הקב״ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה (ירוש׳ שקל׳ ו מט ד). אמר ר׳ אסי (המן היה) עגול כגידא ולבן כמרגלית (בבלי יומ׳ עה.). קונם שאני נושא לפלונית כעורה והרי היא נאה שחורה והרי היא לבנה קצרה והרי היא ארוכה (נדר׳ סה:). לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (בכור׳ מה:). במלקט (שערות) לבנות מתוך שחורות (מכות כ:). — *פרי לָבָן, כגון אגסים וכדומ׳: החרובין משינקדו וכל השחורים משינקדו וכו׳ וכל (הפרות) הלבנים משיקרחו (מעשר׳ א ג). — *כלי לָבָן, מה שעשוי מבד לבן, כגון חלוק וכדומה: אמר רשב״ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת (שבת א ט). היתה (הסוטה) מתכסה בלבנים מכסה בשחורים (סוט׳ א ו). שהלבנים קשין לכבסן יותר מן הצבועין (תוספתא שבת א כב). בדברים הנעשין בבגדי לבן מבפנים (יומ׳ ס.).—״הלבנים של

—— [1]) כך תרגם ר״י א״ת את הפעל יח׳תבטונ a) שבגוף הערבי, ולא נתברר מאין לקח ר״י א״ת משמ׳ זו לפעל זה.

[2]) בערב׳ לבלאב b).

[3]) עי׳ הערה לקמן.— [4]) תרגום דר׳ מזיא.— [5]) לא נתברר באיזה ספר מצא ר״ש בר״ש מלה זו. עכ״פ במשמ׳ אין לפקפק, וכך נקרא בשר זה בלשון ההמוני של הערבי׳ בא״י לבלוב c), מ״ר לבאליב d), וצולים ואוכלים אותו. והעיר דר׳ מזיא ע״ז לאמר: בספרותנו העתיקה אין שם מיוחד להאבר הזה, ורק האחרונים קוראים לו כבד הלבן: ונוטל הדרא דכנתא ומקליף קרום של חלב ממקום שמונח עליה כבד הלבן (אהל יצחק, הלכ׳ ניקור א י). ובמקום אחר שומן הכנתא: והן בני מעים שמונחין בצורת פ׳ ומחוברין בשומן ועליו מונח הכבד לבן והפוסקים קוראים אותו שומן הכנתא וכו׳ והיא מלאה הוטין דקין של דם וכו׳ והמנהג דאין מבשלין כ״א צולין תחלה (שם סג יג).

[6]) בערב׳ לבנ e), ועי׳ הערה להערך.

[7]) רק בעבר׳ בשמוש המיוחד הזה של גון הלבן, בארמ׳ משמש במשמ׳ זו הור, שישנו גם בעבר׳ וגם בערב׳. ובערבי׳ משמש במשמ׳ זו המלה אביצ׳, מן שרש ביצ׳, והשם לַבַנ f) נתיחד בערב׳ רק להחלב. והנה נראה לכאורה כי שתי הלשונות האחיות, העברי׳ והערבי׳, התרחקו מאד בענין המושג הטבעי הזה, וכ״א מהן השתמשה במלה זולתי המלה שהשתמשה בה אחותה, ושתי המלים לבן ואביצ׳ הן רחוקות זו מזו. אבל, רק לכאורה נראה כי התרחקו, ובאמת אינו כן. שני השרשים, גם ביצ וגם לבן, הם שמיים קדומים, ושניהם נשארו בשתי הלשונות העבר׳ והערב׳. מהשרש ביצ יש בשתי הלשונות השם ביצה, ביצ׳ה, ועי״ש מראה הלבן של קלפת הביצה השתמשה הלשון הערבי׳ בשרש זה לגון הלבן. ובעבר׳ נשאר רק השם ביצה. והשרש לבנ היה בודאי בלשון השמית שם לחלב, ונשאר ממנו בערב׳ רק השם המיוחד הזה והלשון העברי׳ השתמשה בו לגון הלבן כמו שהשתמשה הערב׳

a) يختبطون b) لبلاب c) لبلوب d) لباليب e) لبن f) لبن

הזמן, הטובות שלו: וידי בזמן תמיד קשורה ואקשור יד לבניו על שחוריו, ושמתי מלבוש ליל לבושי ותפרתי כסות בכסות שחריו (רבכ"ג, כבלם ען). — שְׂדֵה לָבָן[1], שדה של תבואה, בנגוד לשדה אילן: עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות אמר ר"ש נתת תורת כל א' וא' בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת (שבי' ב א). צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן שלא כדרכו במועד ובשביעית וחכ"א משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו (מו"ק א ד). במה דברים אמורים (שצריך י"ח חדש לחזקת שדה הבעל) בשדה לבן אבל בשדה אילן כנס את תבואתו מסק את זיתיו וכו' הרי אלו שלש שנים (ב"ב ג א).— ג) *כמו שֵׁם, כנוי לפול הלבן: הלבן[2] והשעועית (ירוש' כלא' א כז).—ד)*הלבן שבעין: הגלגל הזה של עין אין אדם רואה מתוך הלבן שיש בו אלא מתוך השחור (מד"ר ויקר' לא). — ה) *שֵׁם מטבע של כסף: וגם יתנו לך בכל שבוע כל אחד ואחד עשרה לבנים לעולם (בו"ת שער אפר' קכט). כראובן שהלך לדיין וטען שמעון שחייב לו עשרת אלפים לבנים והשליכוהו בבית האסורים (תולד' יצחק לר"י קארו, בהר סיני). ראובן נתן לשמעון ה' אלפים לבנים בזמן שהיה שוה כל גרוש קרוב לש' לבנים (בו"ת מהרי"ט ב מב). שהשליכו עלינו מן המלכות לקחת אלף לבנים מכל מי שפורע מס (תשו' ר"א מזרחי פט). עוד אמר שאם לא ייבם אחד מאחיו שיתנו להם ק' לבנים שלא לעקור תורת ירושה (תשו' רלב"ח לו). ושקלו כנגדם ז' לבנים מכסף ממטבע של הארץ הזאת אשר היא תחת ממשלת האדון אדונינו שולטן שולייםן יר"ה (בו"ת בנימין זאב נו). אברהם הנזכר השכיר אותו בכמה מאות לבנים שישתדל לו כתב מק"ק שלנו (בו"ת מהרב"ל יד). יתנו ללוי הנז' לבן אחד ומג' לבנים הנשארים יחלוקו בין שניהם (בו"ת מהרבד"ס, יו"ד פח). והניח פה נכסים וחובות יותר מק"ק אלפים לבנים (שם, חו"מ מ). שידוע ומפורסם לכל העולם ששמעון עשאו פקידו ומורשה שלו על יותר ממאתים אלף לבנים (שם). שיש בתופרים מי שאינו מרויח רק ארבעה או חמשה לבנים ליום להיותו תופר בגדים גסים ומי שמרויח עשרים או שלשים לבנים ליום להיותו תופר בגדים דקים מועילים (מנח' מלונזגו, דרך חיים). איש יון סוחר וכו' בא ועשה עמהם סחורה וכו' ולקח כל אשר להם של אחרים ושלהם בגדי משי חשובים וטובים ששוים כך וכך לבנים בהקפה וכו' ודעו וראו שהיון הזה הוא עשיר וכו' חובותיו שוים בכסף מלא יותר ממאה אלפים לבנים (ר"י עוכד', אגר' דפי הזמן). וככה היו עושים מדי שנה בשנה בל ישנו את תפקידם שמנה לבנים לראש כל אדם (שם). כי אדוני הארץ מיכאל אוגלי הזה זה כמו עשר שנים לוה ממנו כמו חמשים אלף לבנים וכו' ועשה עמהם פשרה בשלשים אלף לבנים ונתנם ביד פרנסי הקהל וכו' (בו"ת תמת ישרים יד). מודה אני יהודה לפני החתומים איך נתחייבתי למרת קאליי ששת אלפים לבנים ממדודים שקבלתי ממנה ות"ק לבנים מזהב טווי (שם קט). ארבע מאות ושבעה עשר לבנים נפרעים לו מדי חדש בחדשו (בו"ת מהרש"ך א פ). הגרושים היו שוים באותו הזמן ערך תשעים לבנים (שם ב יא). ונתפשרו ביניהם לפרוע לי לערך חמשים לבנים בכל שבוע ממזונותיה (בו"ת תורת אמת כג). ונתנו לנו מעזבון אביהם שמנה עשר אלפים לבנים יפים וטובים (שם לו). שיש לו על הבית הנ"ז סך שמנה עשר אלפים ושלש מאות לבנים שחייבת לו מרת שמחה הנ"ז בשביל הוצאות שהוציא על ארוסתו (בו"ת תורת חסד עו). ראובן היה חייב לבנו שמעון עשרים אלפים לבנים (שם רכט). ראובן ושמעון היו בעיר אחת ונתן ראובן לשמעון מאה אלף לבנים למחצית שכר (בו"ת פרח מטה אהרן קטו). קבלנו ונטלנו מהיקר ונעלה כה"ר חסדאי וכו' סך חמשה ושלשים אלפים ומאתים לבנים יפים וטובים (שם קיח). תגבה כל נדוניתה ואלף לבנים בעד בתוליה והסבלונות וטבעת קידושיה גם כן (שם סג).

∞אָפֹר.–בהק.–ביצה.–חִוֵּר.–חלב.–כסף.–*לָבוּן.–סיד.–צחר.–קמח.–*שחף.–שלג.— וההפך: שחור וכו', עי' במקומו.

לָבָן[1], ת"ז, סמי' לְבֶן, — כמו לָבָן: חכלילי עינים מיין וּלְבֶן[2] שנים מחלב (בראש' מט יב).

למושג זה בהשרש ביצ.—[1]) בערב' אלביאצ'הa), הלֹבן, כנוי להחטה.— [2]) כך אמרו שם: כיני מתניתא הלבן והשעועית, ולא פול הלבן, כמו שכתוב בנוסח' המשנה.

a) البياضة

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) הקדמונ' לא העירו כלום על צורה זו של הסמיכות, והכשירו סמיכות זו מן פָּעָל, אמר הרד"ק (מכלול, מבק' פעל), וז"ל: ויש בצירי כמו חֲלֵב חלב גוים ומן לבן וּלְבֶן-שנים והוא בסגול מפני המקף. ע"כ.

לָבַן, פ"י, לִלְבֹּן, נִלְבְּנָה, — לָבַן לְבֵנִים, עשה לְבֵנִים: ויאמרו איש אל רעהו הבה נִלְבְּנָה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש' יא ג). לא תאספון לתת תבן לעם לִלְבֹּן הלבנים כתמול שלשם (שמות ה ז). — ובתו"מ: אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לוּבְנִין לבנים (ב"מ י ה). הלוּבֵן לבנים בבית הפרס (תוספתא כלי' ב"ק ג ז).

—הִפע', הִלְבִּין, אַלְבִּין, לַלְבֵּן כמו לְהַלְבֵּן,—הִלְבִּין הדבר, א) פ"ע, נהיה לָבָן, weiss w. devenir blanc; be white: שם (הארבה) גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הִלְבִּינוּ שריגיה (יואל א ז). אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג יַלְבִּינוּ אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). —ובמליצה, במשמ' נעשה טהור וכדומ': תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אַלְבִּין (תהל' נא ט).— ובתו"מ: לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע שעיר למדבר היה הלשון מַלְבִּין (יומ' ו ח). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב (האשה) עד שתַּלְבִּין ראשה (כתוב' י ה). שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מַלְבִּין וכו' עיקרן מַלְבִּין וראשן משחיר (נגע' ד ד). היו שחורות והִלְבִּינוּ אחת שחורה ואחת לבנה והִלְבִּינוּ שתיהן (שם א ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית מַלְבִּין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מאדים (ירוש' יומ' ו מג ג). בראשונה היה הטל יורד על הקש ועל התבן והם מלבינין אבל עכשיו יורד על התבן והקש והן משחירין (שם סוט' ט כד:). — והירק: משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעיין הִלְבִּין ירקה (מד"ר ויקר' יה). כגנה שנחסם מעייניה והִלְבִּין ירקה (שם איכ', ויתמוב).—ב) פ"י, עשהו לבן, weiss machen, rendre blanc; make white, ובמליצה בהשאלה, עשהו נקי וזך וברור: לצרוף בהם ולברר וְלַלְבֵּן עד עת קץ (דני' יא לה).—ובתו"מ: אפילו אם מתכנשין כל באי עולם להַלְבִּין כנף אחד מן העורב אינן יכולין (מד"ר בה"ב, רלמו כתב). — ובהשאלה, *הִלְבִּין פני פלוני, בִּיֵּשׁ אותו מאד: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמַלְבִּין פני חבירו ברבים וכו' אין לו חלק לעולם הבא (אבות ג יא). נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל יַלְבִּין פני חברו ברבים (ברכ' מג:). כל המַלְבִּין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (ב"מ נח:). דור שבן דוד בא בו נערים יַלְבִּינוּ פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים (סנה' לז.).—ובמליצה: למה נקרא שמו (של כלי הזמר) נבל שהוא מַלְבִּין כמה מיני זמר (ירוש' סוכ' ה נה ג).— ואת העונות, טִהֵר: ולמה נקרא שמו לבנון שמַלְבִּין עונותיהם של ישראל (ספרי דבר' כח). — *הִלְבִּין שִׁנַּיִם לפלוני, הראה לו שנים לבנות, הסביר לו פנים: אמר ר' יוחנן טוב המַלְבִּין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב (כתוב' קיא:).

—פִּע', *לִבֵּן,— עשה לבן, לִבֵּן צמר, פשתן וכדומ': והגוזז את הצמר המְלַבְּנוֹ והמנפצו (שבת ז ב). המְלַבֵּן והמנפץ והצובע והטווה (שם יג ד). לא הספיק ליתנו לו (את הצמר לכהן) עד שצבעו פטור לִבְּנוֹ ולא צבעו חייב (חול' יא ב). כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז ולִיבֵּן ונפס וצבע וטווה וארג (תוספתא ברכ' ז ה). לא שיְּלַבְּנֶנּוּ (את הצמר) ויתננו לו אלא שילבננו כהן (חול' קלח.).—וכ"תל בסיד וכדומ': ומְלַבְּנִים אותן (את האבנים בסיד) פעמים בשנה אחת בפסח ואחת בחג והחיכל פעם אחת בפסח רבי אומר כל ערב שבת מְלַבְּנִים אותו במפה מפני הדמים (מדות ג ד). — ולִבֵּן או ברזל באש: ואין מְלַבְּנִין את הרעפים לצלות עליהן (כיל' ד ה). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי מה שדרכו להטביל יטביל להגעיל יגעיל לְלַבֵּן באור יְלַבֵּן כאור השפוד והאסכלה מְלַבְּנוֹ באור (ע"ז ה יב). לִיבֵּן סכין ושחט בה (חול' ח.). לִיבֵּן שפוד והכה בו (שם). בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומְלַבְּנִין אותן באש (מד"ר בה"ב, הכנעתי).—ובהשאלה, לִבֵּן את העונות, טִהֵר: שהוא עתיד לְלַבֵּן עונותיכם כשלג (מד"ר בראש' ע).—ובמשמ' בֵּרֵר, ואמר הפיטן: סדר יסוד עולם לבררה וּלְלַבְּנָהּ, מונים אמונים יודעי לעתים בינה, תקופות מניסן לחמה ושנים מתשרי ללבנה (שבת הפסק' א, אור זרוע). — ומשל: לַבֵּן השק ואל תְּלַבֵּן את הכסיל (פרקי רבנו הקדוש ד ח).

—פֻע', *לֻבַּן, מְלֻבָּן,—א) שעשוהו לָבָן: לוקחים ממנו עורות של נקבה ואין לוקחים ממנו צמר מְלוּבָּן וצואי (בכור' ד ז). וכמה הוא נותן לו (ראשית הגז לכהן) משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל (צמר) מְלוּבָּן ולא צואי כדי לעשות ממנו בגד קטן (חול' יא ב).—וברזל באש: אני אומר בחרב מְלוּבֶּנֶת נכווה והיה (ירוש' יבמ' יו יה ג).—ובהשאלה, יפה וטוב: (ג' חדשים) אחרונים (של המעוברת) יפה (התשמיש) לאשה ויפה לולד שמתוך

וגם קצת החדשים מסכימים לזה, ובקש קניג (Kö. 2, 510) טעם לנקוד זה בפעולת האות נ על קול הפתח להרימו לקול סגול. אך יתר נראה דעת אולסה' וברט ואחרים מהחדשים שהניחו צורה מיוחדה לָבֵן.

כך נמצא הולד מלובן ומזורז (נדה לא.). כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה׳ ע:).—ובמשמ׳ זו אפילו בדבר של גנאי: רבי ברכיה אמר לגנאי (נקרא שמו לבן לומר) מלובן ברשע (מד״ר כראש׳ ס).—ובהשאלה, מְלֻבָּן, ברור וידוע: שבעצת התורה המלובנת בדברים ברא הקב״ה עולמים וכו׳ שהתורה מלובנת בדבריה (מד״ר במד׳ יג).—ב) °עין מְלֻבָּנָה, חולה ולקויה, שיש בה לֹבֶן: ישיף מן מימיהם (של הבצלים) בתוך העינים המנושפות והמלובנות (אסף, כ״י מינכן 48).

—התפ׳, הִתְלַבֵּן,—נהיה לבן, ובהשאלה, נהיה זך וברור: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (דני׳ יב י).—ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: השתי משישלק והערב מיד והאונין של פשתן משיתלבנו (נגע׳ יא ח). אבן שהכובס מכה בגדים עליה עד שיתלבנו (רמב״ם, פכי׳ ט ה).—ובאש: החזירן (את הקנקנים) לכבשן האש ונתלבנו (ע״ז לג:).—ובמשמ׳ נעשה נקי: השלמה הזאת מתלכלכת וחוזרה ומתלבנת (מד״ר שמות כג). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה וכו׳ נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה (שם שה״ש, אל תראני).—ובהשאלה, °נעשה טהור מעונות: יבוא כבוד הלבנון לך ותתלבני כבני עדרים בני אדר גדריך (קינ׳ לת״כ, ציון ידידות). בחרי לך היום אם עבדות אם פדיום הבררי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי והחליפי שמלותיך מעליך והשליכי תעתועיך והבלי שעשועיך (רמב״ע, ברכי נפשי).—°הִתְלַבֵּן הזמן לפלוני, נהפך לטוב לו, התחיל מצחק לו, הסביר לו פנים: ואם יכרה ומנך בור לך יפול בבור כרה, וכו׳ ויתלבן לך אחר אשר היה כפי בירה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר).

—נפע׳, °נִלְבַּן,—נִלְבְּנָה העין, לקתה בלֹבֶן: לעינים הנלבנות והכהות והעטומות (אסף, כ״י מינכן 117).

***לֹבֶן**, לובן, ש״ז,—א) עצם הגון הלבן, d. Weisse; le blanc; the white: וטמא (שער הנגע) בכל מראה לובן (נגע׳ ד א).—ואמר המשורר: שחקה לֹלֹבן שערת ראשי כי ראתה אותו כמו כרמל (רמב״ע, תרשיש ה).—ובנוי °למדות נאות וכדומה: ולהעיר על העגין הזה צותה התורה על כבוס בגדים והנהיגו ללבוש טלית לבנה נאה כי הלובן במקום המדות הנאות (מלמד התלמיד׳, מטות). והחסד תתיחס בלובן (עסים רמונ׳ י ג).—ב) *זִבָה לבנה שיוצאת מן הגוף: טומטום ואנדרוגי׳ נותנים עליהם חומרי האיש וחומרי האשה מטמאים בדם כאשה ובלובן כאיש (זבי׳ ב א). טומטום ואנדרוגינוס שראו בין לובן בין אודם אין שורפין עליהן את התרומה וכו׳ ראו לובן ואודם כאחד שורפין עליהן את התרומה (תוספתא שם ב ב). ראה לובן ונכנס למקדש וכו׳ ראה אודם ונכנס למקדש (ירוש׳ שבוע׳ ב לג ד).—ג) *זרע הזכר: הלובן מן האיש שממנו מוח ועצמות והגידים והאודם מן האשה שממנה העור והבשר והדם (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (מד״ר בראש׳ ז). בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן ולא תאמר בעוף אלא אפי׳ באדם מטיפה אחת של לובן הוא נוצר (תנחומ׳ תזריע ג).—*לֹבֶן שבעין, הלבן שבו: שלשה שותפין יש באדם הקב״ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראשו ולובן שבעין (נדה לא.).—ומ״ר *לְבָנִים, החלקים הלבנים שבגוף: אביו מזריע בו (בהילד) לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים (מד״ר קהל׳, ברכות הטובה).—ד) *לֹבֶן ביצה, החלבון: חלב של אשה ולובן של ביצה (שבת עז:). לובן ביצה סולד מן האור (גיט׳ נז.). זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת ש״ז קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:).—ונהוג גם בסהמ״א: אם תרצה לכתוב בזהב תטרוף לובן ביצה היטב ותתיך בו צמג ערבי (מ׳ אלדכי, ש״א ד).—ה) °חלי בעין, שיש בה כתם לבן או קרום לבן, Leucoma, Macula cornae [1]: לעינים הנשופות והעטומות וללובן שיהיה בעין לבלתי ראות (אסף, כ״י מינכן 111). ויתן מהם (מהסמים הנזכרים שם) בתוך העין יסירו הלובן ואת הנשף והעמום (שם 48).

°לַבָּן, ש״ז,—מי שמלבן בגדים וכדומ׳: אני תלמיד אני רבן, אני כובס אני לבן, אני צורף ושלחני, אני בשם וחנוני (עמנ׳, מחבר׳ ט).

לִבְנֶה[2], ש״ז,—שם אילן לבן (העץ או הקלפה) נותן הרבה צל, Baum-Art.; esp. d'arbre; sp. of tree: ויקח לו יעקב מקל לִבְנֶה לח ולוז וערמון (בראש׳ ל לז). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולִבְנֶה ואלה כי טוב צלה (הוש׳ ד יג).—ונפלגו בזה הקדמונ׳, קצתם אמרו שהוא האילן לבן הקלפה ממשפחת

---

[1] באור ותרגום דר׳ מזיא.

[2] כמו אִשֶּׁה, תִּפְתֶּה, והוא במקום הסוף -י

הערבות[1]), Weisspapel; peuplier blanc; abele, וקצתם אמרו שהוא האילן עורי העלים לבן הפרח, בלעז styrax.—וקצת החדשים כנו בשם זה את האילן לבן הקלפה שַׁדַּר, בלעז Birke; bouleau; birch-tree: עץ לבנה גם הוא ממין עצי היער ועץ שלו טוב להדליק וקליפתו לבנה (ראב״ע למוד׳ א ז).

לְבֵנָה[2]), ש״נ, סמי׳ לִבְנַת, מ״ר לְבֵנִים, לִבְנֵיכֶם,—א) חמר שמן עשוי בצורה מן הצורות, עפי״ר מרבעת, ייבשוהו בשמש או ישרפוהו באש וישתמשו בו לבנין בתים, Ziegel; brique; brick: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לְבֵנִים ונשרפה לשרפה ותהי להם הַלְּבֵנָה לאבן (בראש׳ יא ג). וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה (שמות א יד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הַלְּבֵנִים כתמול שלשם וכו׳ ואת מתכנת הַלְּבֵנִים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ז-ח). תבן אין נתן לעבדיך וּלְבֵנִים אמרים לנו עשו (שם יו). לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לְבֵנִים תתנו וכו׳ לא תגרעו מִלִּבְנֵיכֶם דבר יום ביומו (שם יח-יט). לְבֵנִים נפלו וגזית נבנה (ישע׳ ט ט). קח לך לְבֵנָה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר (יחזק׳ ד א). זבחים בגנות ומקטרים על הַלְּבֵנִים (ישע׳ סה ג).— ובתו״מ: מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים וכו׳ בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה (ב״ב א א). אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים (ב״מ י ה). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול׳ ו ז). מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (כליס ט ו). ישראל שזקף לבינה להשתחות לה ובא עכו״ם והשתחוה לה (ע״ז מו.). —ובהשאלה, *בכתיבת השירים, אָרִיחַ עַל לְבֵנָה[1]), עי׳ ערך אריח.—ב) לוח של אבן: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לִבְנַת[2]) הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י).

*אריח.—*גָּבַל.—חֹמֶר.—כבשן.—לָבַן, *לִבֵּן.—מלבן.—רעף.—שרף.

לְבֵנָה, ש״נ, סמי׳ לִבְנַת[3]),—ש״ם, עצם גון הלבן: מראה לתפוח כמו מראה לבנת פני עופר בעת הוביש (רמב״ע, תרשיש ג). בכה יקוד לבי בְּמִי אשכול ומלא לי כפור, ושתה עלי לבנת פני ארץ אשר לבשה כפור (שם). השקי ושקי עפרה את פי בשפת שני ובלבנת שן, ובגוף נקי אותי חבקי כי אין חשקי רק עשת שן (שם ד). דודים בלבנת יעלה אם לא ידעתוה תמול אל תבטחו בטות, כי ראתה עיני שחורה משחור שבה לבנה אחרי הטות (עמני׳, מחב׳ יז). על חלקת מצחך יד יוצרך לא שמה, לבנת השלג וברי צמר צחר, ובמטוה עורקי לחיך לא רוקמה, יפעת ארגמן חכלילות השחר (יל״ג, חנה). אור נחמד נשקף מגלות עיניה, כיקר אור בהיר מעפעפי שחר, גם אדם לחיה על לבנת פניה, כיפי רקמת שני על צמר צחר (הנ״ל, אדו״מ א).

לְבֹנָה[4]), לְבוֹנָה, ש״נ, בכנ׳ לְבֹנָתָהּ,—שרף מעץ שבהשרפו הוא מעלה עשן טוב הריח, Weihrauch; encens; incense: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים

הקדום. בערב׳ לֻבְּנָי a), ועי׳ הערה לקמן.—[1]) כך תרגמו השבעים λεύκη. רסע״ג וריב״ג תרגמוהו בהשם הערבי לבני, שהוא האילן styrax בלעז. והנה אין ספק בדבר כי המלה העברית לבנה היא היא המלה הערבי׳ לבני, ובמשמ׳ בלשון זו אין פקפוק וחלוקי דעות, וכל הערבים משתמשים בה במשמ׳ אחת לאותו האילן. אמר אלג׳והרי: נאללבני שג׳רה להא לבן כאלעשל ורבמא יתבח׳ר בה קאל [אמרו אלקיש ובאנא ואלויא מנ אלהנד ד׳אכיא] (המלים האלה הסגורות אינן בהצחאת של אלג׳והרי והובאו בלשאן אלערב) ורנד או לבני ואלכבא אלמפתרא, ע״כ, ובעבר׳: לבני אילן יש לו שרף כמו דבש ועפי״ר יתקטרו בו אמר (המשורר אמרו אלקיש ובן ואהלות מן הודו טובי הריח) ועָר או לבני וכבא שריחם נודף. ובאחד משני המקומות במקרא שבאה המלה לבנה, בענין המקלות ששם יעקב לפני הצאן, אפשר כי הכונה היתה לזה העץ, אבל במקום השני, ששם ישבח אילן זה כי טוב צלו, בודאי אין הכונה להלבני הערבי, כי הוא אילן קטן, דל, ואינו נותן צל. וצריך לאמר, כי העברים כנו בהשם לבנה אילן אחר לא אותו שכנו הערבים בהשם לבני, או שבעברי׳ נשתנית משמע׳ השם לבנה בזמן מאוחר או בפרט בבבל.

[2]) בארמ׳ לבינתא. בערב׳ לַבִּנ b), ולא נתברר היטב ע״ש מה נקראת כך הלבנה ואם יש לשם זה איזו שיכות לגון הלבן.—[1]) עי׳ בהערה לערך אריח.—[2]) כבר פרשו הקדמונים שם זה במשמ׳ לבנה, ת״א: כעובד אבן טבא. ואמרו בגמרא: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכו׳ איכן דרכה של לבנה להינתן שם היא נתונה (ירוש׳ סוכ׳ ד נד ג). וכך גם רבים מהמפרשים הקדמונ׳ וגם החדשים.

[3]) כך פרש ריב״ג את השם לבנה שבמקרא.

[4]) בכנענ׳ פונית לבנת, בארמ׳ לבונה, לבונתא, בערב׳ לֻבָּאנ a), וי״א גם באשורית לַבְּנָ, וגם ביונית λιβανος. וכפי הנראה ע״ש גון הלבן של המין הטוב של הלבונה.

---

a) لُبْنَى b) لَبِن

a) لُبَان

ולבנה זכה (שמות ל לד). ויצק עליה (על המנחה) שמן ונתן עליה לבנה והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבנתה (ויקר' ב א-ב). ואת כל הלבנה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליי' (שם ו ח). מבאים עלה וזבח ומנחה ולבונה (ירמ' יז כו). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו (ישע' ס ו). לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה (שם מג כג). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שם ד ו). ויטהרו הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את המנחה והלבונה (נחמ' יג ט).—ובתו"מ: ושנים בידם שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (יומ' ב ה). הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה (ירוש' יומ' ד מא ד). היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו (סנה' מג.).—ואמר המשורר: שלח יונה מבשרת ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת במי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר"ש הנגיד, בלא יונה). ושכבתי ובין שדי קוצות מריקות מ'ר עלי רקה אדמה, והימין מחבקת לבנה והשפה מנשקת לחמה, והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה, ונעמתי בחזיוני עד כי הקיצותי והנה אין מאומה (יוסף בן חסדאי, הגלבי חן).

א **לְבָנָה**[1], ש"נ, מ"ר *לבנות,—שם נרדף עם ירח: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע' כד כג). והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (שם ל כו). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שה"ש ו י). — ובתו"מ: ומכניסין את הגדול שבהן (שבעדים) ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר"ה ב ו). דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה (שם ח). התחיל גלגל חמה לשקע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א ב:). אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת (שם). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר"ה ב נח.). אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (שם:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם (בבלי ברכ' נט:). אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן (יומ' כח:). הישן בצל דקל יחידי בחצר והישן בצל לבנה דמו בראשו (פסח' קיא.). וללבנה אמר שתתחדש (סנה' מב.). א"ר יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א"כ למה נבראת לבנה למועדים כדי לקדש בהשבונה ראשי חדשים ושנים (מד"ר בראש' ו). אמר הקב"ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים עמה (שם). בלילה אם אין הלבנה נראית ברקיע החושך בעולם ואין אדם יכול להלך אפילו תוך המדינה כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (שם שמות יה). — ואמר המשורר: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרשיש ב). — "חצי לבנה, חצאי לבנה, קו כפוף ישתמשו בו בכתיבה לסגור בין שני חצאי לבנה דבור צדדי: רק שבכתוב שמתי המספרים בין שני חצאי מרובע כזה [ ] ובפרוש בין שני חצאי לבנה כזה ( ) בצדו (הקדמ' מגיה פי' ר"י אברבנאל לנביא' א').—*מוזרות בלבנה: עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה (סוט' מח.), ועי' מזר.—ועם הפעל טוה: ששמע מהנשים הטוות לאור הלבנה נושאות ונותנות בה שזינתה (רמב"ם, סוט' א ח). האמינו הבלי זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה (שבט יהודה ו). *ושלטון הלבנה בעולם התחתון לפי אמונת הקדמונ'[1]: לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ וערב הוא לעולם לרעה ולטובה (ברייתא ר"ש הקטן ט). הליחה גם היא רביעית הגוף וכו' והנוהג בה כוכב לבנה (אסף, כ"י מינכן 11). ולבנה ממונה על החיים ולבן הנולד בו' יחיה (תולד' יצחק לר"י קארו, ויצא). ואמרו כי ישפע מהלבנה כח רוחני יתפשט בכל העולם (רב"ט פלקיירא, המבקש פג). ומגלגל לבנה כח הצמיחה והגדול אשר הוא שרש לכל הכחות טבעיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 55).— "ושמושי הלבנה בימי השבוע: והם משרתים לשבעה ימי השבוע יום א' כוכב חמה יום ב' צדק לבנה יום ג' נוגה מאדים (פדר"א ו). בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי (רב"י ערוב' נו.). — "ונפשה של הלבנה: העליון שבתי ומלאכו והוא נפשו

---

1) כנראה ע"ש גון הלבן והכהה של אור הירח, בנגוד לאור השמש המבהיק. ועי' ערך ירח.—1) בארמ': האי מאן דבלבנה (נולד) יהי גבר סביל מרעין בנאי וסתיר סתיר ובנאי אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה ורזוהי כסיין אם גנב מצלח (שבת קנו.).

קפציאל וכו' וההי נוגה ונפשו ענאל והו' כוכב ונפשו מיכאל והו' התחתון לבנה ונפשה גבריאל (מכנ' חסיד, ספלכ' והרקיע א).—ועי' יָרֵחַ.

גבריאל, °נפש הלבנה.—°חבור ונגוד.—*חִדּוּשׁ הלבנה.—ירח, °ירחי.—*לקוי הלבנה.—*מוֹלָד הלבנה, עי' במקומו.—°מחזור הלבנה.—°מחנות הלבנה.—°מנת הירח.—סַהַר.—*פגימת הלבנה.—*קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ.—קדר, קדרות.—°שנוי מראית הלבנה.

ב. °**לְבָנָה**, ש"נ,—הליחה הלבנה שבגוף בע"ח: כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות וכו' איתו החום הוא מהלבנה כי הליחה מפני עביה ודבקותה לא יותך הנתך ממנו בשוה (פרקי משה י). ונאמר שהלבנה היא על ב' פנים טבעית ובלתי טבעית (ספ' הקדח' ג א, כ"י כלנין). והתמידית (שבקדחות) המפסקת היא קדחת הבאה מלבנה מעופשת (שם).

°**לַבְנוּנִי**, ת"ז, לנק' לַבְנוּנִית,— קצת לבן: זרע לחה סרוחה לבנונית (הקדמ' ספ' הרוקח).

*__לַבְנוּנִית__, ש"נ,—סגולת דבר לבן קצת: ב' שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין וכו' כמה יהא בלבנונית ר"מ אומר כל שהוא (נגע' ד ד). וכמה תהיה לבנוניתה כשלג (ספרא תזריע, נגע' ב). הרצועות יהיו שחורים שלא יהא עליו כלל צד לבנונית (תוספ' כ"ק נט:). צרעת עור הבשר הוא שילבין מקום מן העור ותהיה הלבנונית בקרום ביצה (רמב"ם, טומא' צרע' א א). והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאה על העד לחלוחית לבן ולא לבן לגמרי אלא כמראית בגד לבן שנפל עליו אבק שהוכחה לבנוניתו (שו"ת תרומ' הדשן רמו).

*__לַבְנוּת__, ש"נ,—כמו לֹבֶן, לַבְנוּנִית: אין הקב"ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות (מד"ר ויקר' יד). אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקו' נדתה וברצונו של הקב"ה הולכת טיפה של לבנות ונופלת לתוכו מיד הולד נוצר (שם). הבריות מפקידין אצל נשותיהן טיפה של לבנות והקב"ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלימה (שם קהל', ברכות הטובה). —ובפהס"א: בהרת עזה כשלג ספחת שניה לבהרת כלומר שלבנותה פחותה ממנה (הכרכ' לריב"ג, ספח). ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות (ר"א הקראי, ג"ע, טמא' וטהרה).

°**לַבְנִי**, לבניי, ת"ז, לנק' לַבְנִיִּית, מ"ר לבניים, לַבְנִיּוֹת, —מטבע הליחה הלבנה: והלבן הוא לבניי והולדו מלחה לבנה מלוחה (קאנון ג ו טו). הבשריי יהיה הסבה בו ליחה מימיית לבניית מתפשטת עם הדם באברים (שם ג יד ד ג). הקף הקדחת הלבניית הוא כ"ד שעות וכו' וזה שהקדחת הלבניית הבאה בכל יום מתחלת העונה א' עד תחלת העונה השנית יש כ"ד שעות וכו' או תדע שזה יש עמו ג' קדחות לבניות (פרקי משה י). הקדחות הלבניות הנה סבת הרתת בהם סבת הקדחת (שם). ברפואת הקדחת הלבניית המפסקת (ספ' הקדח' ג ב, כ"י כרלין).—ובמשמ' °קר הטבע, קצת עצל, phlegmatisch; -tique; -tic: והכלל שלא היה יוסף לבניי עצל כבד הפעולות גם לא היה אדומיי מהיר המעשים (ר"י אברבנאל, ויגש). שיש ארבעה מיני המזגות דמיי אדומיי לבניי שחוריי וכו' האדומיי מוכן לקדחות שלישיות והלבניי לקדחת בכל יום ויום (תולד' יצחק לר"י קארו, תזריע). ומי שהוא לבניי רחוק הוא שישיג חכמה וכו' כמו הנשים שהן לבניות והן שבחניות (רבב"ל דורהן, מג"א ה יג). האזרח רענן הוא דמיי לבניי (ר"י עמדין, מגדל עוז לז).—והליחה הלבניית בעין: כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (אמונה רמה א ו).

°**לַבְנִיאֵל**,—שם מלאך, ממונה על עין הרע: לבניאל ושמשיאל מלאכים הממונים על עין הרע (תולד' אדם, סגולה פ).

°**לַבְנִיּוּת**, ש"נ, — כמו לַבְנוּת: ושזה הגייר עצם ולבניותה מקרה (אמונ' רמה א ז). שמלבניות האזרה נראה תהום (ר"מ אלביך, איוב מא כג). והלבנה בחזק לבניותו ומימותו (קאנון ג יב ב). והמימיות (של הדם) והלבניות שלא יתדבק הזום בגוף דבוקו הטבעי (שם ג יד ה).

°**לַבְנִינוּת**, ש"נ,—כמו לַבְנוּנִית: כמו שהלבנינות באשה בסות לכמה מומין (שבט יהודה ח). ובהגיעם להרים אשר סביב לירושלם היה הרבוי (של הצאן) כל כך עד שלא נראה דשא כי כלו הפך לבן מלבנינות הצמר (שם סד). וישאר (האור) בלבנינותו הקודם כמו שהיה (ראש' חכמה, שער האהבה יא).

°**לבם**[1], ממנו °לֶבֶּם.

°**לָבַם**[2], פ"י, לָבְמוּ, עתי' יִלְבֹּם,—לבם את פלוני בדם וכדומ', רמסו ולכלכו וגאלו בדם, in Blut niedertreten; fouler qqn. dans le sang; trample in blood: ציון גברת לממלכות מציריך, רבי שלומים שאי

1) עי' הערה להערך.

2) פעל יצרו הפיטן, ופרושו לפי ענינו. המפרש

מאת אסיריך, יחמץ לבבי לקול נתנו ראמים בני שעיר ומואב בתוך היכל דביריך, לבסו משיחי כדם קדקד סגנים טרוף שוע וקוע רמוס עמי בחיריך (קינ׳ לת״כ, ציון גברת).

***לבר**[1], ממנו *לָבַר.

***לָבַר**[2], פ״י, כנו׳ לְבָרוֹ,—לָבַר אותו לדבר, בחר בו ויעד אותו להדבר, wählen, bestimmen; choisir, destiner; to destin: מה גדלה שבלות איש אשר יין החשק עברו, ושכח כי להשקיף על סודותיו האלהים לברו[3], ומה גדלה אשמת איש ידור נדר לאלהים ויחל דברו, ואיש יראה צניעות וקדושה ואין תוכו כברו (עמנ׳, מחבר׳ י).

לבש[4], ממנו לָבוּשׁ, לְבֻשׁ, מַלְבּוּשׁ, תִּלְבֹּשֶׁת, *לְבִישָׁה, *הַלְבָּשָׁה, *הִתְלַבְּשׁוּת.

לָבַשׁ[5], לָבֵשׁ, פ״י, לָבְשָׁה, לָבַשְׁתִּי, לְבַשְׁתֶּם, לָבְשׁוּ, לָבוֹשׁ, לִלְבֹּשׁ, לְבַשׁ, לִבְשִׁי, לִבְשׁוּ, תִּלְבַּשׁ, תִּלְבְּשִׁי, תִּלְבָּשִׁי, יִלְבַּשׁ, יִלְבָּשׁוּ, יִלְבְּשׁוּ, תִּלְבַּשְׁןָ, לֹבְשִׁים, לָבוּשׁ, לְבֻשׁ, לְבוּשׁ, לְבֻשָׁם[6], ובעתי׳ ע״פ קמוצה, אֶלְבָּשֶׁנָּה, יִלְבָּשֵׁנִי, יִלְבָּשֵׁם[1],—לָבַשׁ בגד, שם בגד על גופו לפי צורת הבגד, anziehen (ein Kleid); mettre (un habit); to cloth o. s. with a garment: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (בראש׳ כח כ). ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה (שם לח יט). ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו וכו׳ שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו (שמות כט כט-ל). ופשט את בגדי הבד אשר לָבַשׁ בבאו אל הקדש (ויקר׳ יו כג). ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו (שם ו ג). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו וכו׳ ורחץ במים את בשרו ולבשם (שם יו ד). ולא ילבש גבר שמלת אשה (דבר׳ כב ה). לא תלבש שעטנז (שם יא). וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א יז ה). ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים (שם כח ח). ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים (ש״ב יג יח). התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל (שם יד ב). התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך (מ״א כב ל). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שה״ש ה ג). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב (ירמ׳ ד ל). אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסרינות (שם מו ד). והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו (יחזק׳ כו יו). את החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו (שם לד ג). ושם יניחו בגדיהם אשר ישרתו בהן כי קדש הנה ולבשו[2] בגדים אחרים (שם מב יד). האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו (שם ט יא). ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי (צפנ׳ א ח). לבוש ואין לחם לו (חגי א ו). ויהושע היה לבוש בגדים צואים (זכר׳ ג ג). ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (שם יג ד). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר (אסת׳ ד א). ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר

הפ״ש לו מקור, אך לא עלה בידו כלום: לבסו כמו בלסו והוא לשון לכלוך וטינוף או הוא כפשוטו לבסו מל׳ בוססו מקדשך והוא ענין רמיסה וגיאול ובזיון או הוא לשון עירוב מל׳ עיסה בלוסה בתלמוד ול׳ פסוק ובולס שקמים. ע״כ. וכל זה דחוק.

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) אין ספק בדבר כי המליץ השתמש כאן בהמלה לברם האלהים (קהל׳ ג יח), שלפי הנקוד המקובל המם היא כנוי לרבים נסתרים, ועשהו המליץ לפעל עם כנוי ליחיד נסתר. והנה שם דעת הקדמונ׳ היא כי הלמד שבראש המלה היא שמושית, ואם שם המליצה קשה ואינה מתישבת יפה ביהם לרבים נסתרים, כאן אי אפשרית, בבוא לברו אחרי האלהים. וכבר שער פרופ׳ בכר גם שם כי אין הלמד שמושית אלא שרשית, ורצה לפרשו עפ״י השרש האשורי לבר במשמ׳ זקן, עי׳ שם בהערה, שדחיתי השערה זו שם. ואולם כאן דבר ברור הוא כי המליץ השתמש במלה זו כאלו היתה הלמד שרשית, ואולי היתה דעתו כי גם בקהלת הלמד שרשית ובמשמ׳ בחירה ויעידה.

[4]) שרש שמי קדום משתף, באשור׳ לבש, ארמ׳ לבש, ערב׳ לבש a).

[5]) בערב׳ לַבִשׁ a).—[6]) ובנכחים מחלקת בין קצת המדקדקים. רד״ק אמר סתם: ואשר הם לגזרת פָּעֵל בצירי יחוברו ג״כ בצירי וכו׳ וכן שאלך שאלינו, ואם לא נמצאו, ע״כ, ונראה כי כונתו היא גם אותם הכנוים שלא נמצאו, ולפי זה צריך לאמר לְבֵשְׁךָ לְבֵשְׁכֶם. ומ׳ רבינו׳ נקד לְבֶשְׁכֶם. ומכ״ד הורה כי צריך לאמר לְבַשְׁכֶם, ע״פ פתוחה, ע״ם זְקַנְכֶם (תה״פ, סי׳ רכט). וכך היא דעת בטכ׳ (Bö.§1043), אך קניג (Kö. I, 290) נקד לְבֵשְׁךָ, לְבֶשְׁכֶם.—[1]) כבר העירו הקדמונ׳ על הקמץ בע״פ: אך מה שבא מהם על יפעל בלי ואו עינו יהיה בהדבקו בכנוי הפעול בו נמשך בקמץ גדול ואיש אחר ישכבנה ילבשם הכהן וכו׳ (הרקמה, 84). וכן רד״ק: או יהיו כל אלה קמוצים מפני שהם מגזרת אפעל יפעל בפתח לפיכך יעמדו עם הכנוים כמו שהם טרם הכנוים אלא שהם קמוצים מפני נח השוכן וכו׳ כי כן מצאנו מהם גם בלא אות גרונית איככה אלבשנה, צדק לבשתי וילבשני וכו׳ (מכלול, בדה״פ).—[2]) כך הקרי, והכתיב ילבשו.

a) لبس b) لَبِسَ

(בגדי) מלכות (שם ה א). יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך (שם ו ח). ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם (יונ׳ ג ה). אם יצבר (הרשע) כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק (איוב כז טז-יז). לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים (משלי לא כא). — ובהשאלה, לבש הגוף רמה וכדומ׳, נתכסה ברמה: לבש בשרי רמה וגיש עפר (איוב ז ה). — לבשה הארץ את העם, נמלאה: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יי׳ כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע׳ מט יח). —והשדה צאן וכדומ׳: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהל׳ סה יד). —ודברים מפשטים, לבשה אותו רוח אלהים, בא עליו הרוח, התעורר: ורוח יי׳ לבשה את גדעון ויתקע בשופר ויזעק אביעזר אחריו (שפט׳ ו לד). ורוח לבשה את עמשי ראש השלושים לך דויד ועמך בן ישי שלום (דהי״א יב יח). ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יי׳ (דהי״ב כד כ). — לבש גאות, עז, הוד, הדר, צדקה, נקמה, בשת, כלמה, קללה וכדומ׳: יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עז התאזר (תהל׳ צג א). יי׳ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (שם קד א). עורי עורי לבשי עז זרוע יי׳ (ישע׳ נא ט). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם (שם נב א). וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת (שם נט יז). כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו (תהל׳ קלב ט). וילבש קללה כמדו (שם קט יח). ילבשו שוטני כלמה (שם כט). שנאיך ילבשו בשת (איוב ח כב). כהניך יי׳ אלהים ילבשו תשועה (דהי״ב ו מא). —לבש הצדק אותו, הצדק מלא את כל נפשו: צדק לבשתי וילבשני (איוב כט יד). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים (כלא׳ ט א). מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף (שבת יו ד). אין לובשין מנעלין וסנדלין חדשים אלא אם כן לבשן והלך בהן מבעוד יום (ירוש׳ שם ו ח.). בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים וכו׳ אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים (שם ר״ה א נז:). קונם שאיני נהנה לאיש פלוני כל הזמן שהוא לבוש שחורים לבש לבנים מותר (שם נדר׳ ט מא ג). כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ אבל אסור ללובשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה (בבלי תענ׳ כט:). בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו (את יוסף) בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית (יומ׳ לה:). ונדמו לחיילות של מלך מהן לובשי ברזל ומהן רוכבי סוסים ומהן יושבי קרנות פגע בלובשי ברזל א״ל משלמי אתם (מד״ר ברא׳ עה). —ותפלין וכדומ׳: כל שאינו כאלישע בעל כנפים לא ילבש תפילין (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ג). כאן ביכול ללובשן כאן בשאינו יכול ללובשן (שם). שיש שהות ביום ללבשן (בבלי שם כג.). ר׳ ינאי היה לובשן אחר חוליו שלשה ימים (פסיק׳ רבתי כב). — ולבש סתם, במשמ׳ לבש מלבושים, ואמר בן סירא: נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לץ ילבש דרכו (ב״ס גני׳ יג א). אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש (תוספתא סנה׳ ו ב). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו (חול׳ פד:). —*לבשה לו נקמה: למלך שנשבה בנו ולבשה נקמה למלך והלך ופדה את בנו (פסיק׳ רבתי טו). — *לבש מלאכות: להלן שהיתה שכינה על גביהן קראן אנשים כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות (מד״ר ברא׳ נ). —*ולבש כח וכדומה: כגון רבי צדוק שלבש כח לכוף יצרו להתגבר בחפצי קונו (רש״י קדוש׳ מ.). —*לבש צורה: כל מתחדש היה אחר שלא היה ואפילו היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת (מו״נ ב יז). והוא שיפשוט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו וישוב עצם אחר וכו׳ באמרך עצם הזרע נשתנה מצורתו ולבש צורה היונית (רוח חן י).

—הפע׳, הלביש, הלבישה, הלבשת, הלבישו, הלבש, להלביש, אלביש, תלביש, וילבש, ותלבש, הלבישני, הלבשתם, הלבשתיו, מלבישכם, אלבישך, תלבישני, ילבשם, ילבשהו, ילבישום, — א) הלביש את פלוני ועל פלוני, שם עליו בגד באופן שהבגד עשוי לכך, bekleiden; vêtir; to clothe: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (ברא׳ ג כא). ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (ברא׳ כז טו-טז). וילבש אתו בגדי שש (שם מא מב). ולבני אהרן תעשה כתנת וכו׳ והלבשת אתם את אהרן אחיך (שמות כח מ-מא). ואת בניו תקריב והלבשתם כתנת (שם כט ח). ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל (ויקר׳ ח ז). והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו

נכו׳ ויפשט משה את אהרן את בגדיו וַיַּלְבֵּשׁ אתם את אלעזר בנו (במד׳ כ כו-כח). וַיַּלְבֵּשׁ שאול את דוד מדיו וכו׳ וַיַּלְבֵּשׁ אתו שריון (ש״א יז לח). בנות ישראל אל שאול בכינה הַמַּלְבִּשְׁכֶם שני עם עדנים (ש״ב א כד). וְהִלְבַּשְׁתִּיו כתנתך ואבנטך אחזקנו (ישע׳ כב כא). וָאַלְבִּשֵׁךְ רקמה ואנעלך תחש (יחזק׳ טז י). וְהַלְבֵּשׁ אתך מחלצות וכו׳ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בגדים (זכר׳ ג ד-ה). ותשלח בגדים לְהַלְבִּישׁ את מרדכי (אסת׳ ד ד). יביאו לבוש מלכות וכו׳ וְהִלְבִּשׁוּ את האיש אשר המלך חפץ ביקרו וכו׳ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וַיַּלְבֵּשׁ את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר (שם ו ח-יא). כי סבא וזולל יורש וקרעים תַּלְבִּישׁ נומה (משלי כג כא).—ובהשאלה, הִלְבִּישׁ את הגוף עור ובשר: עור ובשר תַּלְבִּישֵׁנִי ובעצמות וגידים תשככני (איוב י יא). — ואת צואר הסוס רַעְמָה: התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה (איוב לט יט).—ובגדי ישע וכדומ׳: כי הִלְבִּישַׁנִי בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע׳ סא י). — הִלְבִּישׁ את השמים קדרות: אַלְבִּישׁ שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישע׳ נ ג).—והִלְבִּישׁוּ ישע: וכהניה אַלְבִּישׁ ישע והסידיה רנן ירננו (תהל׳ קלב טז). —ובֹשֶׁת: אויביו אַלְבִּישׁ בשת (שם יח). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אומרין לו לבוש כדרך שהוא לבוש או הלבישהו כדרך שאתה לבוש (תוספתא סנה׳ ו ב). מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). להלך אחר מדותיו של הקב״ה מה הוא מלביש ערומים וכו׳ אף אתה הלבש ערומים (סוט׳ יד.). שהיא מקשטת את בנותיה ומלבשתן זהורית ומעטרת אותן בזהב (פסיק׳ רבתי כו). —*ובהשאלה, כסה על: עור הדג והנייר שהלביש בהן את ההבית וצדדן למטה (תוספתא כלים ב״ק ז יא). —*ודברים מפשטים: משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק (אבות ו ה). שיקול הדעת וראיית החכמה מכריחים אותנו להודות כי יש בעולם צורה שהיא נוצרת ומלבשת הגוף (הגיון הנפש א). — ב) *הִלְבִּישׁ מעות בסחורה, שָׂם מעות בסחורה, קנה סחורה בעד המעות, הכניס מעות בעסק ובמסחר[1]: ראובן נתן לשמעון הדר בעיר פ׳ מעות דרך עסקא להלבישם במשי שם בעירו למחצית שכר הנהוג וכו׳ ואיך יצוייר שהלך להלביש והלביש המשי ובא ואלו המעות לא הלבישם (שו״ת מהרי״ט ב כא). ראובן שהפקיד מנה לשמעון והלך שמעון והלביש אותו מנה בסחורה (שו״ת בנימין זאב קסה). ראובן הפקיד מעותיו ביד שמעון שם ויניציא׳ ונתן לו רשות להלבישם או לתתם דרך קאמביו כמנהג הסוחרים (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ קיד). ולא היה מלביש בהם מעותיו (פסקי ריקנטי לה). ראובן נתן לשמעון סחורה להוליכה למצרים ולמוכרה שם בעדו ולהלביש דמיה בסחורה אחרת על מנת לתת ולפרוע לו פרס ידוע בשכר טרחו (שו״ת מהרד״ך ג ג). ראובן מסר ליד שמעון בגדים להוליכם במצרים להלבישם שם בב״ב אנויי״ר (שם פו). ראובן בא מאישקופיאה להלביש מעותיו פה שלוניקי בסחורה ראויה לו וטרם כלותו להלביש הכל באה לו שמועה שמתה אשתו וכו׳ וקודם צאתו את העיר לקח בידו צרור הכסף הנשאר בידו שלא מצאה ידו להלביש בסחורה וכו׳ אמצא חן בעיניך שתלביש בעדי הגרושוש האלה ודמי הגביע הזה בכל כך סחורה ראויה לי (שם קג). ראובן שלח את חנוך בנו למצרים עם סך ממון וכסף להלבישם שם והפקידו לשמעון (שו״ת תורת אמת קלא). לא ערער נגד ראובן שום דבר על ענין לקיחתו יותר ריוח בעבור מעות השפחה ואחר ימים בהיותם בבורון והלבישו המעות של השותפות ושל השפחה בסחורות גמרו ביניהם שילך ראובן עם הסחורות לעיר שאלוניקי (שו״ת תורת חסד רט). והיו שולחים ממקום למקום סחורות ומעות להלביש בסחורות כמנהג הסוחרים (שם קלג). שמעון וישכר היו שותפים ומתעסקים בסחורה ושולחים לארץ אחרת למוכרם ולהלביש המעות בסחורה אחרת וכו׳ כמה מעות יש לך תנהו לי ואני אלבישנו בסחורה שאנו מלבישים (שו״ת דברי ריבות לג). (ראובן) שלח לשמעון תושב עיר ליוורנו יע״א סך מה ממעות מחושבים כדי שילבישם בדבר העושה פירות ושהפירות הללו יהיו לתועלת פדיון שבויים (שו״ת מים רבים, יו״ד לט). כמו סוחר טוב שמבקש להוציא מעותיו ולהלבישם בסחורות שמרויח בהן הרבה (פלא יועץ, ערך ספר).

—פע׳, לֻבַּשׁ, מְלֻבָּשׁ,—א) כמו לָבוּשׁ: ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מְלֻבָּשִׁים בגדים בגרן פתח שער שמרון (מ״א כב י). ויעמידו הכהנים מְלֻבָּשִׁים בחצצרות והלוים בני אסף במצלתים להלל את יי׳ (עזר׳ ג י). והלוים המשררים וכו׳ מְלֻבָּשִׁים בוץ (דהי״ב ה יב).—ובתו״מ: יצא הוא ושמונים זוג של תלמידי חכמים מלובשין תירקי זהב (ירוש׳ חגי׳ ב עז ד). המוציא כליו מקופלים ומונחים על כתפו וסנדליו וטבעותיו בידו חייב ואם היה מלובש בהן פטור (שבת קמב.). אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל

—[1]) באיטלקית investire.

עומדים לפניו (כ"ב קכג.). גדול האהין הנושא ונותן בנכסים ויש תועלת לקטנים במה שהוא מלובש יפה כדי שיהיו דבריו נשמעים (עתו"מ, נחל' רפו, כבסר' יבעיה). —ובהשאלה: מלבן שהוא מלובש[1]) בפיקות (תוספתא אהל' יג ה). — "והענן בשמש, ואמר המליץ: הנרפא הזמן ממחלתו וחדש אחרי ארך בלותו, ואם לָבַשׁ ענן בקר בשמש וסר מעל כנף שחר כסותו (ר"ב הנגיד, הגרפא הזמן). — ב) "בלשון המסחרי, לְבֻשׁוּ המעות בסחורה, קנה סחורות במחירם: שהוא טוען שודאי היו מעותיו מלובשים כי להלבישם נתנם (בו"ת מהרי"ט ב כא). צריך שאותם הפרהים עצמם שמקבל הלוה מהמלוה יהיו מלובשים באותו המשכון בעצמו (בו"ת בנימין זאב בסד). ראובן היה לו מעות מלובשים בסחורה ביד שמעון בעיר אחרת (בו"ת מהרש"ך ב קמח).

—נִתְפ', *נִתְלַבֵּשׁ,—א) כמו לָבַשׁ: שאם חל (עצרת) להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת ואין כהן גדול מתלבש בכליו (חגי' ב ד).—ובהשאלה, נִתְלַבֵּשׁ ברחמים: יהי"ר מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך (ברכ' יז:). — "נִתְלַבֵּשׁ הרוח בבשר, נהיה הרוח לבשר, Fleisch u. Blut w.; s'incarner; incarnate o. s.: אבל שנאמר שהאל נתלבש בבשר יראה חסרון באלוה כי עשינו מה שהוא אלוה שאינו אלוה (כבע יהודה לב). לפי שהאל היה צריך לכפר עון הבשר ולכן נתלבש בבשר כדי שהבשר יקבל עונש ואז יתכפרו כל העם החוטאים (בס סד). שנתלבש בן האל באלהות ואישות וקבל מיתה ויסורין גדולים (קוכן ויכוחים י.). האמן בו שנתלבש בשר באחד מתאריו (בס יא:).—והמלאכים בגוף אוירי: והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק נראה לחסידים (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי התורה כח).—והנפש בעונות וכדומ': מהעונות נעשה לבוש חלאת טומאת העון שבהן תתלבש נפשו (ר"מ אלביך, איוב א כא).—והדמיון בהרהור: אל תשפיל נפשך להביט אל בעלי חיים בהתחברם כי חרפה היא לך כי יתלבש דמיונך בהרהור המפעל ההוא (ר"ב אלעמי, אגר' המוסר). — והנפש בהאור: האור הבהיר שהיא מתלבשת בו ונכללת ממנו אשר מתוכו צופה ומביט (ר"מ גבאי, הקד' עבוה"ק).

—הִפע', "הָלְבַּשׁ, הולבש,—בהשאלה, הָלְבַּשׁ תאוה וכדומ': שמחמת ביאה ראשונה נתאוה האשה והולבשה תאוה (רב"י ערוב' ק:).

—[1]) כך גרסת ר"ש (אהל' יג ד).

לֹג[1]), לוג, ש"ז, מ"ר לֻגִּים, לוגים,—מִדָּה קטנה למשקים, kl. Mass f. Flüssigkeiten; pet. mesure pour les liquides; small measure of liq.: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן וְלֹג אחד שמן (ויקר' יד י). ולקח הכהן מִלֹּג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית (בס יה).—ובתו"מ: צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השילוח וכו' בלוג היה מנסך כל שמונה (סוכ' ד ט). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין וכו' וחצי לוג שמן וקב גרוגרות (כתוב' ה ח). היה מביא פיילי של חרס חדשה ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור (סוט' ב ב). ועל חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם (נזיר ז ב). שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי ההין ושלישית ההין ורביעית ההין לוג וחצי לוג ורביעית לוג וכו' מדה יתירה של לוג ומחצה היתה שם שבה היה מודד למנחת כהן גדול לוג ומחצה בבקר ולוג ומחצה בין הערבים (מנח' ט ב). ובלוג היה מודד לכל המנחות אפילו מנחה של ששים עשרון נותן לה ששים לוג (בס ג). ישראל שהיה מוכר זיתים בששים לוג טבולים אמר לו תנם לי ואני נותן לך ששים לוג מתוקנין (ירוב' דמאי ו כה ג). משורה שהיא אחד משלשים ושלשה בלוג (ב"מ סא:). מביא אשמו ולוגו עמו ואומר אם של מצורע הרי זה אשמו וזה לוגו (זבח' עו.). תחילתו (של שמן המשחה) לא היה אלא י"ב לוגין כמה יורה בולעת וכו' כמה האור שורף ובו נמשח משכן וכליו (כרית' ה:). בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר אי אפשר לו שלא ישתה ב' או ג' לוגין מים (מד"ר במד' כא).

לֶגֶא[2]), ש"ז, מ"ר לְגָאִים, סמי' לַגְאֵי,—חרוף וגדוף ולעג ולצנות, Spötterei, Neckerei; agacerie, moquerie, sneering, scoffing: חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לִגְאֵי[3])

[1]) רק בעברי' במשמ' זו. בסור' לגתא, קערה וגם מדה. אך לא ידוע אם זו מלה סורית מקורית או שאולה מעברי'. ולא נתברר מה מקורו.

[2]) סגול לפני א, כמו גֶּמֶא, ועי' הערה לקמן.

—[3]) כך הקרי לפי המסורה: כתיב חד וקרינן תרי, ע"ב, וזו אחת מחמש עשרה המלים הכתובות מלה אחת וצריך לקרא שתי מלים. ומסורה זו מקוימת בפרוש במסכת סופרים ז ג: אלו כותבין דבר אחד וקוראין שנים בא גד איש דת וכו' לגאיונים וכו'. והנה כבר הבאתי בערך גאיון דעת המקימים את הכתיב ומחליטים שזו מלה אחת, וזו דעת גדולי הקדמונ' שלנו וגם דעת החדשים, עי' לקמן

יונים (תהל' קכג ג-ד).

בהערה לערך לגאיון, ואעפי"כ אין לדחות מסורה זו, ובפרט שהיא מקוימת בפרוש במסכ' סופרים, ועל כרחנו עלינו לאמר כי לפחות בעלי המסורה, שהם מסרו לנו את המקרא בצורתו המקובלה, הם קראו כאן שתי מלים לגאי יונים, וקריאתם מספקת לתת למלה זו זכות קיום, לפחות בתור מלה של בעלי המסורה, אפילו אם יתברר לנו בודאות גמורה בלי שום ספק שיש כאן מלה אחת ולא שתים. ומסכימים לקריאה זו עוד שנים מרבי הלשון שלנו, והם דונש בן לברט ורש"י. ר' אדונים אמר: לפי שלגאי יונים שתי תיבות נפרדות (תשו' על רסע"ג, סי' יב). ורש"י בפרושו להושע הביא את המסורה כתיב חד וקרינן תרי. אך אם אין ספק בדבר שבעלי המסורה קראו כאן שתי מלים, הנה יש לפקפק איזו משמ' שמעו בעלי המסורה בשתי מלים הללו, כי מבעלי המסורה בעצמם לא נשאר לנו שום רמז על זה, ור' אדונים ורש"י המסכימים עם בעלי המסורה בחלוק המלה לשתים נתחלפו בפרושיהם לשתי המלים. דונש בן לברט אמר שם וז"ל: גאי מן גאה ויונים מן לא תונו ופתרונו כי הרבה שבעה נפשנו מלעג השאננים ומבוז הגאים היונים כמו חרב היונה לשון אונאה. ע"כ. ורש"י פרש: שבזו את גיא היונים היא ירושלם. ע"כ. ונראה מזה שרש"י קרא לא לגאי אלא לגא. ולפרושו של דונש לפי דעת בעלי המסורה הסכים גם רד"ק: ובא הקרי בשתי מלות להוסיף בו ענין כי גאי הוא גאים ויונים מענין העיר היונה. וכך מפרשים גם החדשים את הקרי של המסורה. עכ"פ, גם דונש וגם רש"י ראו בהלמד שבראש התבה הראשונה אות שמושית, וזו דעת גם רוב המחזיקים בהכתיב ורואים כאן מלה אחת. וזה נאות לפי פרוש רש"י שהכונה בהבוז לגא יונים היא שהם בזו את ירושלם, אלא שעצם פרושו של רש"י אינו אלא בדרך דרש ולא לפי פשוטו של מקרא. אבל לפי פרושו של דונש ורד"ק והחדשים, שהכונה היא הבוז שבזו הגאים, שמוש הלמד של לגאי הוא קצת קשה, כי כאן צריך לפי הענין לא יחס שאליו כ"א יחס שממנו, כמו לעג השאננים, של השאננים. ועוד קשה הנקוד גאי שהיה צ"ל לפי הדקדוק גאי, וכבר העירו ע"ז רד"ק והחדשים בעצמם. ולכן נראה, כי הלמד של המלה לגאיונים אינה שמושית אלא שרשית, וכבר החליט כך רסע"ג, עי' הערה לערך לגאיון, וזה שרש ל ג א דומה לשרש ל ע ג, ומשמ' היא חרף וגדף ולגלג וכדומ', ולפי קריאת בעלי המסורה לגאי יונים, לגאי הוא סמיכ' רבים מן לגא. ויש בערב' שרש דומה ללגא במשמ' של לעג וחרוף, הוא לע"י a), שהוא משמש גם במשמ' הנזכרה, והפעל לאע'ה b) התלוצץ בו והתקלס בו, וכלמה לאע'יה c) פרשו המלונים הערבים קביח'ה ופח'שה, ר"ל רעה ומגונה. — ועי' עוד בהערה לערך לגאיון.

---

a) لغى b) لاغه c) كلمه لاغيه

לגאיון[1], ש"ז, מ"ר לגאיונים, — מי שמתקלס ומדבר דברים רעים, מי שמחרף ומתלוצץ ומלגלג על חברו, Spötter; moqueur, railleur; mocker, scoffer: חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים[2] (תהל' קכג ג-ד).

---

[1]) משק' דומה למשק' אפריון, ועי' הערה לקמן. —[2]) כך, במלה אחת, כתוב ברוב הספרים, וכבר מסרה המסורה בעצמה בפרוש כי הכתיב הוא חד מלה, אלא שצריך לקרא שתי מלים. וכבר הבאתי בהערה לערך גאיון ולמעלה בהערה לערך לגא דעת המקימים את הכתיב, והם מהקדמונים רסע"ג (תשו' דונש על רסע"ג, סי' יב), ריב"ג (הרקמה והשרשים), ראב"ע (שפת יתר סי' יה, ופרוש תהל'), ורד"ק (בשרשיו ובפרוש תהל'), וכמו"כ רוב החדשים. ואעפ"י שאמרתי בהערה לערך לגא שאין אנו רשאים לדחות את הקרי של בעלי המסורה ולפי קריאתם קבעתי ערך לגא, אעפי"כ אין ספק בדבר כי להכתיב יש זכות בלשון, כמו שכבר נתברר בראיות חותכות כי עפי"ר הכתיב היא הצורה הקדומה של המלה כמו שהיתה נהוגה בלשון בזמן קדום, והקרי גם הוא אינו דבר בדוי אלא שהוא עפי"ר צורת המלה כמו שהיתה נהוגה בזמן מאוחר, ולשניהם, גם להכתיב וגם להקרי, יש זכות בלשון. ועוד יתבאר הדבר בהמבוא. ולכן, במלון הלשון העברית של כל הזמנים יש זכות של מלה אמתית גם להכתיב וגם להקרי, ר"ל שבזמן קדום היתה בלשון המלה בצורת הכתיב, ובזמן מאוחר, וזמן מה קודם בעלי המסורה ובזמנם, היתה נהוגה המלה בצורת הקרי. והנה כבר הזכרתי למעלה בהערה לערך לגא כי גם המחזיקים בהקרי וגם רוב המקימים את הכתיב ראו בהלמד שבראש התבה לגאיונים למד שמושית והעירותי על הדחק שיש בדבר והבאתי דעת רסע"ג שהלמד היא שרשית. דעתו זו של רסע"ג הובאה בתשובות דונש עליו, אמר וז"ל: ופירש (רסע"ג) לגאיונים מלה אחת והן שתי תיבות ואמר כי היא מלשון המשנה והתלמוד שקורין למחנה לגיון והרבה לגיונים. ע"כ. ואעפ"י שר' אדונים ושאר הקדמונ' דחו דעתו זו של רסע"ג בכ"ז היא יותר מתישבת על מליצת הכתוב, כמו שהוכחתי למעלה בהערה לערך לגא, ולפי הכתיב במלה אחת לגאיונים הוא מ"ר מן לגאיון. משקל זה אינו מצוי במשקלי השמות שבמקרא, אך כבר הזכרתי השם אפריון שהוא דומה לו, ודעת רוב החדשים שאפריון היא מלה זרה איננה ודאית. וכבר הורה הגדול במדקדקינו, הוא ריב"ג, הלכה מפרשת כי משק' זה אפשרי בלשון, אמר (הרקמה, מבק' פעליון) וז"ל: ויבוא על פ י ע ל י ו ן כמו קיקיון. ע"כ. וקבל מציאות משקל זה גם החכיב והביאו גם אברהם הבלמשי: פעליון הפא בחירק והעין נחה והלמד בקמץ והיוד הנוספת בחולם. ע"כ. וזה משק' פעליון הוא המשק' לגאיון ממש. וכבר נכנס בלשון השם אזביון, אעפ"י שאין ספק כי עפ"י טעות נתהותה צורה זו ועקרה היא אזב יון. וכמו שמשק' פעלון משמש גם במשמ' שם דבר וגם במשמ' תאר כמו אחרון,

לָגָב[1], ש"ז, מ"ר לְגָבִים, סמי' לְגַבֵּי, — כמו רֶגֶב, לְגַבֵּי חֹמֶר, רגבי חֹמר: זכרניכם משלי אפר לְגַבֵּי[2]) חמר גביכם (איוב יג יב).

לגג[3]), ממנו אולי לֹג.

***לגז**[4]), ממנו *לָגָז, *מַלְגֵּז.

***לָגַז**, פ"י, —לָגַז החציר וכדומ' במַלְגֵּז, אחזהו בהמלגז מהארץ והגביהו: שנים אוחזים במלגז ולוגזין[5]) בכרכר ושובטין (ספרא ויקר' ע ז).

***לְגִימָה**[1]), ש"נ, מ"ר לְגִימוֹת, —שה"פ מן *לָגַם, במשמ' טעימה, אכילה או שתיה קלה: כדי לגימת שליש ביצים מגולגלות זו אחר זו (ירוש' סוט' א טז ג). — ומ"ר: כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד (ר"ה יח.). —ובכלל, אכילה ושתיה. צעקת לגימה, עסקי לגימה, וכיוצא בזה: כל מי שיש לו צעקת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה (גיט' ז.). בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עיסקי לגימה חרק עליהן שר של גיהנם שניו (סנה' נב.). גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (שם קג:). —והחפך: גדולה לגימה שמקרבת רחוקים (מרפא המוסר יו).

***לִגְלֵג**[2]), פ"ע, —א) לִגְלֵג בפלוני ועל פלוני, צחק עליו והתלוצץ בו, jem. verspotten; se moquer de; to sneer: מעשה בחסיד אחד שהיה מלגלג בגילוי יין פעם אחת לקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביוה"כ וצלוחית של מים בידו (ירוש' תרומ' ח מה ג). (שני תלמידים ישבו לפני בר קפרא) הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו (ברכ' לט.). (ישב רבן גמליאל ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש וכו' (ישב ודרש עוד) עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום וכו' ליגלג עליו אותו תלמיד אמר והכתיב אין כל חדש תחת השמש (שבת ל:). פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלם ולא היה להם מים לשתות הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים ואם איני נותן לך הריני נותן לך שתים עשרה ככר כסף וקבע לו זמן כיון שהגיע הזמן ולא ירדו גשמים וכו' שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך שלח לו עדיין יש לי שהות ביום ליגלג עליו אותו

אביון, כן גם משק' פעליון יוכל לשמש בשני השמושים. מכל זה אנו רואים כי מהדקדוק אין שום סתירה לדעתו של רסע"ג כי לגאיונים הוא רבים מן יחיד לגאיון. אבל, פרושו של הרסע"ג להשם הזה בודאי אינו נכון. כי השם לגיון שבמשנה היא מלה זרה, רומאית, ואפילו אם נאמר כי מזמור זה הוא אחד מהמזמורים המאוחרים, קשה לחשב כי נשתמש המשורר במלה זרה זו שעב"פ, אפילו אם כבר היתה ידועה ליהודים, עוד לא נכנסה בלשון כמו בזמן בעלי התלמוד. אך אין שום צרך לבקש פרוש מלה זו בלשון זרה, כי יש לה מקור בלשון העברית בעצמה, בשרש לעג, ובלשון הערבי' בשרש לע'י a), כמו שבארתי בהערה לערך לגא.

[1]) משק' זְמַן, מְעַט, אך אין חכמי הלשון העברית מודים במציאות מלה זו, ועי' הערה לקמן. — [2]) ראו הקדמונים ורוב החדשים במלה זו את המלה גב עם ל' השמוש. אבל, כבר הרגישו קצת החדשים בקושי הלשון, שלפי הענין אין כאן מקום ליחס שאליו, והיה צריך, לפי ההקבלה עם משלי, גַּבֵּי בלי ל. אבל, גם עצם המלה גַּבֵּי מן גַּב כאן אינה במקומה, לפי כונת הכתוב שנתבארה בערך גב ובערך זכרון. ולכן יש לחשב כי הלמד של לְגַבֵּי אינה שמושית אלא שרשית, ולפי הענין היא נרדפת עם רגבים. ואולי הנקוד האמתי הוא לא לְגַבֵּי אלא לְגָבֵי, כמו רִגְבֵי, אבל, גם לְגַבֵּי אפשרי לפי הדקדוק ויש חבר לצורה זו במשק' זמן ומעט, ולכן נוכל להניח הנקוד בלי שום שנוי, ואעפי"כ לפרש המלה במשמ' החדשה היותר נאותה לפי הענין. ואפשר שבחר הכותב כאן בהצורה לגב לְגַבֵּי כדי שיהיה לשון נופל על לשון.

[3]) שרש זה ישנו אמנם בלשון הערבי' ומשמש בה במשמ' המון מי הים ומשבריו ועמקו, ומשמ' זו רחוקה מאד מן משמ' השם לֹג, וקשה לשער שהשם לֹג בעבר' נסתעף ממנה. וגם שמושי לגג באשורי', במשמ' אגד, אינם נותנים מקור טבעי להשם לֹג העברי, וצריך לאמר כי זו מלה עברית בלבד שצמחה על הקרקע של הלשון העברית, ולא נודע מאיזה מושג נוצרה.

[4]) בערב' לגד' b) אחזה (הבהמה) בקצה שניה. וי"א שהוא השרש ולג שממנו מולג, עי' זה הערך.

[5]) כך גם בתוספתא (שבת ע י), וכן בגמ' (שבת

לכ:), ופרש רש"י: מאספין השיבלין.

[1]) משרש *לגם, עי"ש.

[2]) גם בארמ' לגלג, במשמ' זו. בערב' לגלג a) במשמ' גמגם וכדומ', חזר המלה בפיו פעמים אחדות.

---

a) لغى b) لجذ

a) لجلج

אדון אמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים ועכשיו ירדו גשמים (תענ׳ יט:). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה״ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה״ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד וכו׳ (ב״ק נ:). (ישב ר׳ יוחנן ודרש) עתיד הקב״ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלם שנאמר ושמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וגומר לגלג עליו אותו תלמיד וכו׳ אמר לו רבי דרוש ולך נאה לדרוש כשם שאמרת כך ראיתי אמר לו ריקה אם לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה (סנה׳ ק.). שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם (רש״י בראש׳ יז יז).—ב) *לִגְלֵג בדבר, זלזל בו: אמר רבן שמעון בן גמליאל אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשה רגלי העולם (מד״ר דבר׳ ה).

*לַגְלְגָן, לוגלגן, ש״ז, — מי שטבעו ללגלג, Spötter moqueur; sneerc: א״ל בר קפרא (להתלמיד שלגלג על חבירו) לא לזה גורגרן (אני כועס) אלא לך לוגלגן[1] זה עשה בגרגרנותו אתה למה לגלגתה (ירוש׳ ברכ׳ ו י ג).

*לַגְלֻגֶת[2], ש״נ, מ״ר לַגְלֻגוֹת,—כמו הַלְּגְלוּגָה: שמן ורדים עם מעט קמח שעורים ומי הלגלוגות (מ׳ הלדני, ש״ה ד). ותחבוש הרחם בסמים משככים מחזקים האבר כמו לגלגות ושליו׳ עם שמן ורדים (שם). זרע הסא או זרע לוגלוגות (שם). ויחבשנה בלוגלוגות כתושים (שם).

*לִגְלוּג, ש״ז,—שה״פ מן לגלג, במשמ׳ גמגום, הברה לא נכונה של הלשון: אמר ר׳ יששכר תינוק שקורא למשה מַשָּׁה לאהרן אהֲרָן לעפרן עֶפְרָן אמר הקב״ה וליגלוגו עלי אהבה (מד״ר שה״ש, הכיאני).

*לגם[3], ממנו *לֹגֶם, *לְגִימָה, *לִגְמָה.

*לֹגֶם[4], לוגם, ש״ז, בכנ׳ לִגְמוֹ, לוגמו, מ״ר לְגָמִים, לְגָמָיו, —חלל בפה בין הלחי והשנים כשיש שם אכל ומשקים:

[1]) כך בכ״י סיריליאו, ובנוסח׳ הדפוס לוגלן, ובדפוס קושט׳ לגלגן.
[2]) עי׳ הערה לערך חלגלוגה, והובאה גרסה זו בערוך.
[3]) בערב׳ לקםa) במשמ׳ לקיחת מאכל בפה.
[4]) בערב׳ לקמהb), מה שאדם נותן בפה בבת אחת.

a) لقم b) لقمة

מפני לוגמו של בן אבטיח שהיה מחזיק יותר מרביעית (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד). משקין בולען שא״א לסלקן לאחד מלוגמיו ולברך ולא לפולטם שמפסידם (רש״י ברכ׳ נ:). —מל׳א לֻגְמָיו, כמות אכילה או שתיה שאדם לוקח בבת אחת לפיו: האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה והשותה מלא לוגמיו חייב (יומ׳ ח ב). וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו (שם). הקומץ את המנחה והחופן את הקטורת והשותה כמלא לוגמיו ביום הכיפורים (כלים יז יא). המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא (ערוב׳ עט:). לא מלא לוגמיו ממש אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו (יומ׳ פ.).

*לִגְמָא,—עי׳ לִגְמָה.

*לִגְמָה, לוגמא, ש״נ, — עצם כמות האכילה והשתיה שאדם נותן בבת אחת לפיו: כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר וכו׳ ואפה ואח״כ אכל (תוספתא ברכ׳ ז ה). — *וכמו לֹגֶם: מלוא לוגמיו שהוא ניתן ללוגמא אחת (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד).

*לגן[1], ממנו אולי *לְגַנָּה.

*לְגַנָּה[2], ש״נ, מ״ר לְגַנִּים, — תלם סביב חלק שדה שהאכר רוצה לחרש בבת אחת ועצם חלק שדה מוקף בתלם, Saatstreifen; bande de terre; strip of land: מאה לגנה[3] של תרומה ואחת של חולין

[1]) עי׳ בהערה להערך.
[2]) בארמ׳ ליגנא, בערב׳ לגנהa), ועי׳ הערה לקמן.— [3]) כך הגרסה במשנה שברוב ספרי הגמרא בבלי, וכך בערוך, וכך במדמ״ע מהד׳ Lowe, וכן ברמב״ם (הלכ׳ תרומ׳ יג ב): מאה לגנה של תרומה. ובכ״י קופמ׳ ליגנה. במשנ׳ שבמשניות לגינה. ת״י תרגם המלה שורה (ישע׳ כח כה) ליגנין: כזרעי חטין על לגנין (כך מהד׳ ויניציה, וכן מתורגמן ר״א בחור). והנה הערוך הביא זה בערך לגין במשמ׳ כד, ופרש כנראה מאה לגנה מדת מאה לגינין. אך זה דחוק גם מפאת הענין וגם מפני שבכל המקומות הרבים שבא השם לגין במשנה ובגמ׳ לא בא בשום מקום בצורת לגנה או מ״ר ליגנין. וכבר העיר ע״ז ש׳ קרוים (S. Kr. Lehnw. 603) כי לגין בכ״מ הוא זכר וכאן נקבה, כמו שנראה משמוש המספר אחת, עי׳ לקמן. וכך נראה ברור גם מת״י לישע׳ כזרעי חטין על לגנין, שאי אפשר לפרש במשמ׳ לגין. ויותר נכון לפי הענין פרושו של הרמב״ם: לגנה שם למקום זרוע מן הארץ. ע״כ. אלא שלפי לשון ת״י המובא למעלה נראה שאין זה דוקא חלק זרוע אלא בכלל חלק מחלקי שדה המחלק לחלקים לכונה מן הכונות. ובדבר מקור מלה זו הנה כבר העיר נלדקה (S. Fraenkel Aram. Lehnw. 130) על המלה לגתא בסור׳ ולגנה a)

a) لجنة

כולן מותרין בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפילו מאה של חולין ואחת[1]) של תרומה כולן אסורין (תרומ׳ ט ה). ק׳ ל י ג נ י ן של תרומה ואחת של הולין וכו׳ אפילו ק׳ חולין ואחת תרומה לא תעלה (תוספתא שם ח ד).

:לְגַרְמֵיהּ[1]), לגרמין,—שם אחר הטעמים וצורתו קו נצב בין שתי מלים: פזר גדול בן יומו לגרמין פסקן (ר״י חיוג, בעל במות הנקוד). הראשון פזר, הוא הקול יפזר, השני רביע, לטעמים יופיע, השלישי ל ג ר מ י ה והוא פסקה, מקל למעלה ובין תיבות חקוקה (הור׳ הקורא 73). ל ג ר מ י ה נקרא כן כי הוא כדמות עצם שבור וצורתו מעידה על זה כי הוא פסק[2]) ממש ונקרא ל ג ר מ י ה כאשר הפסק הוא בין שני שופרי ישרים ואחר הישר השני רביע וכו׳ ונגינתו נגינת הפסק אם תקרא נגינה כי היא הפסק מה ואין לו קול מיוחד וכאלו נשבר העצם להיותו בין שני שופרות (מקנה אברהם, בעל המבטא והטעמ׳).

*לֶגֶשׁ,—עי׳ *לֶכֶשׁ.

לֵדָה, ש״נ, ככנ׳ לֵדָתוֹ, לֵדָתְךָ[3]), לידתו, לידתך, מ״ר לֵדוֹת בנפרד ובסמיכות[4]),—א) מקור מן ילד, עי׳ שם.— ב) שה״פ מן יָלַד: אפרים כעוף יתעופף כבודם מִלֵּדָה ומבטן ומהריון (הוש׳ ט יא).—ובתו״מ: ויום הל י ד ה יום המיתה (ע״ז א ג). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו), ר״ל בשעה שהן יולדות. הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ו ל י ד ת ו בקדושה (יבמ׳ יא ב). אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת ל י ד ת ו נקי כך בשעת מיתתו יהא נקי (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד), ר״ל שהוא נולד. הכרת העובר להדשים שלימין ו ל י ד ת ו לחדשים מקוטעין (שם נדה א מט:). הרי הוא אומר בנים אשר יולדו להם דור שלישי הכתוב תלאן ב ל י ד ה (יבמ׳ עז:). זו יוכבד שהורתה בדרך ו ל י ד ת ה בין החומות שנאמר אשר

בערב׳. המלה הסורית נמצאת בבן סירא בתרגום הסורי (לח כו): כ ל ג ת א דזרעא. והמלה הערב׳ ל ג נ ה במשמ׳ זו אינה נמצאת בהמלונים הערבים, אבל בר עלי ובר בהלול תרגמו בה את השם לגתא הסורי, והוסיף בר בהלול בסור׳: אן הומא דדברא פדנא חד יומא, ובערב׳: מא יח׳ט אלפדאנ ויבד׳ר צאע זרעה ותקטיע חרת׳ זרעה, ר״ל מה שהצמד יחפר ויזרה צאע זרע, וקטע חרישה של זרע. וכבר השתמש במלה ערבית זו ובמשמ׳ זו ריב״ג בגוף הערבי של השרשים שלו, אמר בערך ענה וז״ל: כבחצי מענה הו אלחט אלד׳י יח׳טה אלהראת׳ הואלי אלמכאנ אלד׳י יריד חרת׳ה והו אלמשמי לגנה, ע״כ, ובעבר׳, בתרגום ר״י א״ת: הוא הקו אשר יחרש החורש סביב המקום שרוצה לחרש אותו. ע״כ. והנה זה תרגום נכון של המאמר עד שלש המלים האחרנות: והו אלמשמי לגנה, שאותן השמיט המתרגם, מפני שאין בהן תועלת להקורא בעברי׳, אבל לנו, לפרוש המלה לגנה של המשנה, אלה שלש המלים הן החשובות, ותרגומן בעבר׳ הוא: והוא מה ששמו (בערבית) ל ג נ ה. מכל זה מוכח בודאות גמורה, כי ה פ ל ח י ם הערבים בקצת ארצות השתמשו בהשם לגנה במשמ׳ קו חפור סביב חלק מהשדה לצין בו החלק שבדעת האכר לחרוש בשעה זו. ונהוגה מלה זו גם אצל הפלחים בארץ ישראל, מן מרג׳ עיון (עיון העתיקה מצפון למטלה) ועד י ר ו ש ל ם. כך העיד פרופ׳ דלמן במאמרו על מדות החרישה והזריעה בא״י בהקבץ הגרמני לחקירת א״י (ZDPV, 28, 33, Pflügelänge Saatstreifen u. Erntestreifen in Bibel u. Mischna), ובאר שם כי בהיות שהפלח צריך לזרע הזרע ביום החרישה והוא צריך לדעת כמה כבר נזרע בשדה זה, הוא חורש קודם תלם סביב כברת האדמה שיש בדעתו לזרע, והוא חורש וזורע אותה כלה, ואח״כ הוא עושה כך בחלק אחר שאחרי החלק שכבר חרש וזרע. לחלקים אלה אין מדה וצורה קצובה, אלא הכל לפי רצונו וכחו של הפלח, אבל עפי״ר החלקים האלה הם ארוכים וצרים בעין רצועות פחות או יותר רחבות. ובלי יסוד מספיק דחה ש׳ קרוים בעתיק׳ התלמ׳ (S. Kr. Arch. d. Talm. II, 562) משמ׳ זו להשם לגנה במשנה. ובדבר מקור מלה זו, הנה ר״נ פרשו מן השם לגין, וקרוים ודלמן חפשו לו מקור במלים יוניות. אבל כבר העיר ע״ז ס׳ פרנקל בהקבץ הגרמני ההוא (דף 222), שקשה לחשב כי ה פ ל ח י ם או האכרים היהודים לפנים לקחו מלה זרה יונית ויחסו לה משמ׳ שאין לה בעצם הלשון היונית. וכבר העיר נלדקה בספרו של ס׳ פרנקל שם במקום הנזכר למעלה, כי רגלים לדבר כי זו מלה שמית והשתמשו בה היהודים בזמן האחרון, אולי באה להם מלשון הארמית, במקום השם שורה (ישע׳ כח כה) ומענה, שהשתמשו בהן במשמ׳ זו קודם, ולקחוה אח״כ גם הפלחים הערבים, כמו שלקחו גם השם מענה במשמ׳ זו, עי׳ זה הערך.—[1]) כך בערוך, וכך בתוספתא, וכך ברמב״ם, בהלכ׳ תרומ׳ (יג ג) א ח ת. ובמשנ׳ שבגמ׳ בבלי ברוב הספרים אחד.

[1]) מלה ארמית, במשמ׳ לבדו. וי״מ מהשם גרם במשמ׳ עצם.—[2]) וסבר פריטוריוס (Praetorius, ZDMG 1899, 686) כי הפסק הוא יותר עתיק מהלגרמיה, ונולד עוד קדם תקון הטעמים, והלגרמיה הוא בן זמנם של שאר הטעמי׳.

[3]) כך רד״ק בפרוש: אבל בלֵדָה נהגו בקריאתו מנהג צֵאָה לקיים הצירי לֵדָתוֹ לֵדָתְךָ ואולי נהגו כן מפני שהלמד והדלת ממוצא אחד שלא לחטוף האחת על חברתה. (מכלול, בדה״ב).—[4]) כך רד״ק שם: ובסמוך בשוא שְׁנוֹת חֲמוֹת עֲדוֹת אבל דֵעוֹת צֵאוֹת לא ישתנו וכן לֵדוֹת.

ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים (סוט׳ יב.). מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (שם). — ומ״ר: א״ר יוחנן הלידה הזאת ככל הלידות שבתורה מה הלידות שבתורה עד שיצא ראשו ורובו וזו עד שיצא ראשו ורובו (ירוש׳ נדה ג נ ג).

לָהּ[1], — מלת הגוף לנסתרת: אמר לָהּ, נתן לָהּ, וכדומה. — ולהטעים הפעל, *הלכה לָהּ, *ישבה לָהּ: יצאת בת הראשונה וישבה לה בהר הבית (פסח׳ ה י). למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא (מד״ר בראש׳ ב).

לֹה, — במקום לֹא, במלת הֲלֹה במקום הֲלֹא: הנה ערשו ערש ברזל הֲלֹה הוא ברבת בני עמון (דבר׳ ג יא).

•לְהָאָה[2], ש״נ, — כעין לשון קטנה בשרית דבוקה בחך ויורדת אל הגרון, Zäpfchen; luette; uvula: רצוננו לאמר בגרון ההלל אשר בו מעבר הנשימה והמזון בו התוספות הנקראות הלהאה ושני השקדים (קאנון ג ט א). ואמנם הלהאה היא עצם בשרי תלוי על עליוני שפוי כובע במסך ופעולתו הדרגת האויר פן ימחץ בקורו את הריאה פתאם וישמנע האבק והעשן ושיהיה כמהלם להקול (שם). ואמנם אברי החזה ואברי הנשימה פעם יונעו בקול הכבד והגדול ופעם בקול החד מעורב ביניהם ויהיה זה תנועה לפה וללהאה וללשון ולצואר (שם א ג כ ב). ועל פי הושט יש כמו כסוי הנקרא להאה והוא הלשון הקטן התלוי בחך (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

להב[3], ממנו לַהַב, לֶהָבָה, לַהֶבֶת, שַׁלְהֶבֶת, •לִהֵב, •לֹהַבִי, •לְהוּב, •לְהוּב, •הִתְלַהֲבוּת.

לַהַב[4], ש״ז, מ״ר לְהָבִים, סמי׳ לַהֲבֵי, — א) כעין לשון אש דולקת, Flamme: ויהי בעלות הַלַּהַב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי׳ בְּלַהַב המזבח (שפט׳ יג כ). סופה וסערה וְלַהַב אש אוכלה (ישע׳ כט ו). כקול לַהַב אש אכלה (יואל ב ה). נפשו גחלים תלהט וְלַהַב מפיו יצא (איוב מא יג). כי הנה יי׳ באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בְּלַהֲבֵי אש (ישע׳ סו יה). — ובמדר׳: וכשהייתי בן ג׳ חדשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש (מד״ר דבר׳ יא). — ואמר הפיטן: מלך עליון קדושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוראיו באהב (מוס׳ א ר״ה, מלך עליון). זהרי גו מחוץ ומגו יקודי להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ומאד תהלתך מטיפים (שבת א׳ אח״פ, הרוגי עוז). קנינך שנאה ואהב וכסף וזהב באונך, וזרם ולהב ושפלות ורהב בגאונך (יצחק אבן גיאת, קיניך). כלה כעסו והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור כבו, כי לא ענה מלבו (ר״א קליר, קנות, איכה אכפתו). תהלה לכל, ולא יכול, מאור נוגה בשלהבו, אשר ברכו, לפי ערכו, להעלות נר בלהבו (אפר׳ בר״י, שבת ב חנכה, אבר יגר). מלך עליון סתרו עבים, סביביו להבים, רכובו כרובים, משרתיו שביבים (רשב״י, א׳ ר״ה, מלך עליון). אמור לנדוד וירף מקרביו, ואל ישליט עלי נפשי רגזיו, ומוקד אהבה ישקיט להביו, ואולי יתנו פוגה מחזיו (ר״י הלוי, נאם אסף). הקדמת ארבעה הוגי דת תושיה, דניאל חנניה מישאל ועזריה, זה נצל מאריות ואלה מלהביהם (סליח׳ תענ׳ אסתר, אגגי בהעמקו). — והמשורר: ואש מות אכלתם ותמו כמו עצים בתנור חם וכירה, כאלו צוררי כלם בעפר חשש להב בקרב המדורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). המון עם זהר לחנות בטהר סביב סין ההר חמד אלהים, ומתוך להבים הנהיל אהובים לוחות כתובים באצבע אלהים (ר״י הלוי, יום בקול המולה). וכאשר באנו אל השוק מצאנו צלי אש תאוה לעינים, יושב בין תנור וכירים, וכו׳ ולשון הלהב בשל נתחיו, והתח רתחיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כא). — פני לְהָבִים, פנים אדמים מפורא ובהלה: ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון איש אל רעהו יתמהו פני לְהָבִים פניהם (ישע׳ יג ח). — •הנצב אחר הַלַּהַב, העומד אצל להב האש, ר״ל המבשל: וסביבנו משרתים חמודים, במנורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב, וכל אחד מהם ממהר ואתו כלי מצהב, המשקה בידו כום זהב, ויבא גם הנצב אחר הלהב[1], ובידיו גדיים תלויים, וזרועו יקבץ טלאים רכים ונאים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). — ובהשאלה, ע״ז ח״ם הרגש, האהבה וכדומ׳: צבי פניו

---

[1]) ונמסר: שלשה רפין בקרי׳ וסימני׳ נבח בביתא דבעז, והם: ויקרא לָה נבח בשמו (במד׳ לב מב), לבנות לָה בית (זכר׳ ה יא), ויאמר לָה בעז (רות ב יד).

[2]) בערב׳ לַהָאה a). ולא נתברר ע״ש מה נקרא כך בלשון זו. השרש להי b) משמש בערבי׳ במשמ׳ השתעשע ובמשמ׳ דבק בדבר, ואפשר אמנם כי תוספת בשרית זו נקראת להאה ע״ש שהיא דבקה בהחך, ואעפי״כ זה קצת דחוק.

[3]) בערב׳ להב c) במשמ׳ זו. וגם באשור׳ לאב.

[4]) בערב׳ לַהַב d).

a) لَهَاة b) لهى c) لهب d) لَهَب

[1]) — השתמש המליץ במליצת הכתוב במשמ׳ זו בדרך מליצה.

פנינים קודהים איש וגביע בידו זיק מאור, באור זה נשקו רשפי להבי ואור זה את לבבי גיל מאור (רמב"ע, תרש"ש ג). וישלח השכל את ידו ויגע אל פי, וקדח להבי רשפי (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). — ותשוקה עזה לדבר מהדברים: ועתה בני הנצלו ואל תעצלו, והנזרו והזהרו והטהרו, והתנגשו והתקדשו, והבעירו בקרבים, להבים, והקירו מסלעי הצלעות, דמעות, והעירו עם הלבבות, קרבות (שם כ). — ולהב השיר וכדומה, עז מליצתו: ואם אקדח יקוד השיר במזרח ילהט שוכני מערב להבי, ואכניע מתי שכל ואקרע סגור לבם ואוכלם שם כלביא (שם ע). — בעלת הלהב, צורה מצורות המזלות: הד' (הצורה) בעלת הלהב וכוכביה י"א (ראב"ע, ראש' חכמה ה). — ב) ברק אור הנוצץ מדבר ממרט כמו מבהגל הממרט של חרב וכדומה: פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית (נחו' ג ג). — ועצם הברזל החד הממרק וממרט ומבריק, Klinge ; lame ; blade: ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו (שפט' ג כא-כב). עליו תרנה אשפה להב חנית וכידון (איוב לט כג). — ואמר המשורר: וכוכבי רום כלהבי החניתות והסהר כסוחרה וצנה (ר"י הלוי, לבית חן). ומי הוא זה אשר יעמוד לפני ומי הוא אשר יסבול להבי, והשטן אשר יעמד ירופף לנצבי ויגיע אליו להבי (רס"ע אבן דנאן, בסוף הפרכים בלו). — ובהשאלה לנצוץ כוסות היין: ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר, וריחו לא נמר, כשוקט בשמרים, שתותו לרהב, בכוסות הזהב, ולראות לו להב, בכוסות ספירים (דונש, דעה לבי).

להב[1]), פ"ע, פתי' ילהב, ילהבו, — להב, היה לו להב, ובהשאלה, היה לו ברק: שנאנים שאננים כניצוצים ילהבו, להטיהם ומעטיהם בעין קלל יצהבו (רשב"ג, בנאים). גבהי שמים איומים ילהבו, לפני הכבוד לנצח נצבו, והתנוצצו ורצו והתפלצו וישבו (ר' חייא דאודי, גנסי שמים). — והפנים: וישא יהודה את עיניו וירא בין השמים והארץ איש לבוש בלבוש זהב ורוכב על סוס ודמות הסוס כמראה להב וביד האיש רמח ואחוריו נגד צבא החשמונאים ופניו ילהבו נגד מחנה יון (יוסיפון, פרק כב). — והלב, יבער, יחם מצער וכדומ': וזלעפה אוחזת עד לב השמים, על כי אבדה לשון הזהב, וכל לב באשו ילהב, כי רחק הדוד הנאהב (ספ' המוס' לר"ש אלג'הרי מס). — להוב, חרב להובה, שיש לה להב, שהיא מרוטה: זכור עריץ בעמונים נתבא, פרץ כרמי עין גדי בהובא, צורבו איש באחיו בחרב להובה (ר"א קליר, זכור איב). החל לבוא מראש במחבא, דגר שנית בחרב להובה, גש בשלישי בעלי בחובה (שם, תמימים). — ובמשמ' שרוף באש: הקריב אילו ושל עדת אהובים, המוספים וחלבי חטאת להובים, דץ וקידש ופשט ורחץ (מגול' כר' קלוני', עבודה, אבותח).

— נפע', נלהב, — נדלק, נשרף: באשם נלהבים, ובגחלתם נכוים, ובפארם הם נאלמים (ר"א קליר, החדש, הוא נקרא). — ובזמן החדש השתמשו בו בהשאלה, אדם נלהב וכדומ', שמתעורר בקרבו ח"ם רוחני לכל דבר טוב וכדומה.

— פע', להב, — דלק ושרף: מעשה תמיד של בין הערבים, שילם כסדר לבוחן קריבים, ליהב קטורה למזבח פרוים, מנורה ונרותיה העלה בערבים (מגול' כ"ק, עבודה, אבותח).

— הפע', הלהיב, — הדליק: כמס דונג רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד לחוטו להבהב (קרוב' לפורים, הבתולות כהקבן). — ובזמן החדש השתמשו הרבה בפעל זה בהשאלה, הלהיב אותו לדבר, העיר בקרבו רגשות קנאה עזה לדבר מהדברים: ואחרי עשותו את כל אשר תכסיסי המלחמה דורשים מידו הלהיב את לבב אנשי המלחמה בדברים היורדים חדרי לבב ויעוררם הוא וראשי בחריו (מא"ג, האלפתי' ברוסיה).

— פע', להב, מלהב, מלוהב, — כמו נלהב: אלו עמודי האש והעשן המלוהבים בפאות העולם (ר"ב פתרון, ערך כרך).

— התפ', התלהב, — התלהבה האש, נדלקה, התחילה לבער: כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (ר"ש א"ת, אותות השמים). אילו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים באויר כולו בלילה מתלהב איש (עמנ' מרומאה, פרוב התודה, Merx, Arch. 374). — ובהשאלה, נתלהב הפצע וכדומ', נהיה חם, נפלה בו דלקת: הנה זה אות כי המורסא חמה מתלהבת (מ' אלדבי, ש"א ד). — ובזמן החדש השתמשו הרבה במשמ' התעוררות רוחנית עזה: וההתלהבות אשר התלהבו האנשים האלה בנגנם את זמירות השבת נתנה עדיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת (מא"ג, דביר, מכת' מא"י ב).

להבה, ש"נ, מ"ר להבות, — כמו להב: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב בעלי במות ארנן (במד' כא כח). ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע' ד ה). כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה (שם ה כד). והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד (שם י יז). לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה (יוא' ב ג). כי אש אכלה

[1]) עי' הערה להשרש.

נאות מדבר ולהבה להטה כל עצי השדה (שם א יט). והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום (עבד׳ א יח). כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב (ירמ׳ מח מה). ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב (איכ׳ ב ג). כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישע׳ מג ב). הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (שם מז יד). כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים (תהל׳ פג יה). נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם (שם קה לב). ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים (שם קו יח). קול יי׳ חצב להבות אש (שם כט ז). ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה (דני׳ יא לג). — ובמדר׳: גלגלי מרכבה ושרפי ל ה ב ה (מד״ר דבר׳ יא).—ואמר הפיטן: ל ה ב ה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל ואריחק שמחות (רשב״י, י״ז תמוז, ואז בפל).—ובמליצה, ״להבות הלשון וכדומ׳, עז מליצותיו: ומלהט יקודיה אוחזות לבבות ובבות, בניבות ערבות, מ ל ה ב ו ת חצובות (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). ולי לשון בעת ישון ברקיו יכסה עין מאורים להבותיו (שם טו).

״לַהֲבִי, ת״ז,—של להב, מטבע הלהב: שהאור הלהבי נראה בפגישת הגופים (ר״י אבן לטיף, רב פעלים כט). ההתלהבות והכאב הלהביי בו יותר (קאנון ד ג א ה).

לַהֶבֶת, ש״נ,— כמו להבה, א) להבת החרב וכדומה: והץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש״א יז ז).—ב) להבת האש: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת (יחזק׳ כא ג).—והשתמש המשורר בשתי המשמ׳: אשתה בדמעותי ואמצא תוך לבי יקוד ייקד כלהבת, תוך ליל כאורך עץ חנית אבן שחר בקצהו כ ל ה ב ת (רמב״ע, תרשיש ז מ).

להג[1], ממנו לַהַג, לָהַג, ״לְהִיגָה.

לַהַג[2], ש״ז,— א) שקידה ועיון ומחשבה וחקירה רבה בדבר, Nachdenken, studieren ; méditation étude ; study, meditation: דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג[3] הרבה יגעת בשר (קהל׳ יב יא-יב). — ובמדרש כמו״ב במשמ׳ זו: אם יגעת הרבה ב ל ה ג דברי חכמים הקב״ה מבשרך בשורות טובות (מד״ר במד׳ יד).—והשתמשו בו במשמ׳ זו גם בספה״א: דורשה לבו לא ימרך, חוקרה תלמודו לעד מבורך, ו ל ל ה ג ספרים לא יצרך (דה״ט, סי׳ 2). למרוב הלהג אשר עשרים וארבעה ספרים היו בפי סדורים עשיתי גדולים ונפלאים ספרים (קטע כ״י תלמ׳ תוי, JQR 1901,365). ולהיות הנפש השכלית על משמרתה עומדת, ועל דלתי החכמה שוקדת, ולאל יוצרה עובדת, ולתור ללבי מנוחה, מלהג הרבה שהוא יגיעת בשר ולנפש עצבון ואנחה (הקדמ׳ המבקש לרש״ט פלקירא). ודעו בני כי יואן ואלינסיאו המחבר לאטינו בקש למצוא דברי חפץ בטעמי הנגינה זרקא וכו׳ הכתובים בספרינו הקדושים ואחרי הלהג והיגיעה הרבה לא מצא אלא זה בלבד (בלטי הגבוריס 7). השכל האלקי הוא צריך ל ה ג ועיון הרבה כי נראה לו מתחלה דבר רחוק מהענין הזה וכאשר הוא לוהג בהם הרבה טועם בהם טעם בשר כי על ידי העיון הרב הוא עומד עליו (כא״ג ב).— ב) ״דבור מפורש וצח[1], d. Reden; parole; speech: כל ותיקי וסת בכושר מכללים ה׳ מלך, אלו ואלו בלהג מלהגים ה׳ ימלוך (רשב״י, קרוב׳ ב׳ ר״ה, כל בנאי). לט מצחו בנזר בקדש, ל ה ג פיתוחו ליי׳ קדש, לרצות טומאות התוקרו בקדש (מבול׳ כר קלוני׳, עבודה, אבותח). — ולהפך, במשמ׳ דברים מרבים בלי דעת ובלי יסוד: תלילה לי אתחבר אל עם רשע לדרוך מסלולו, או מלפנות אל תעתועי הכזב או אל מהתלו, או לנטות אל להג ספריהם השקר או אל הבלו (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק עד). השיר ישנא

---

1) בערב׳ להג a), ועי׳ הערה להערך.

2) בערב׳ לַהַג׳ b) במשמ׳ דבקות ואהבה מיוחדה לדבר והתעסקות בו. ועי׳ הערה לקמן. — 3) תרגמו המתרגמים הקדמונ׳ במשמ׳ האמורה בפנים. השבעים μελέτη. שר״ל עיון ועסק בדבר בשקידה רבה ובהתבוננות גדולה והתרגשות בדבר. ולג׳ meditatio. ונראה כי כך פרשו גם חכמי התלמוד, שאמרו וז״ל: ולהג הרבה יגיעת בשר א״ר פפא בריה דרב אחא בר אדא משמיה דרב אחא בר עולא מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת מתקיף לה רבא מי כתיב לעג להג כתיב אלא כל ה ה ו ג ה בהן טועם טעם בשר (ערוב׳ כא:). כך, כל ההוגה בהן, הגרסה בכל הספרים וגם בכ״י. אך הרמ״א (שו״ת, סי׳ לא) הביא גרסה: כל ה ל ו ה ג בהם. עכ״פ, בין לגרסת הספרים ובין לפי גרסה זו, הכונה היא בלי ספק במשמ׳ עיון ומחשבה וחקירה ודרישה. ובענין זה מנחם: ענין הגיגי, כותבי ספרים לפי הענין, ויתכן להיות מגזרתו הגות והגיון וישבות הלמד מיסוד המלה ויהי פתרונו ל ה ג ו ת הרבה. ע״כ. ובמשמ׳ זו גם החדשים. —[1]) בערב׳ משמש השם להג במשמ׳ כנוי להלשון של בע״ח, וגם במשמ׳ השאולה לדבור וצלצול הדבור, ואומרים פציח אללהג, במשמ׳ צח הלשון.

---

a) لهج b) لَهَج

מטבעו להג הרבה אפס כי הרשות בידינו לכלול הדרו בתמונות שונות מה שאין כן במשל (אגר׳ יל״ג א ב). ובאחרית דבריך קפצת ותשבע כי לא תוסיף עוד לבוא אתי בלהג הרבה ובדברים ארוכים (שם ד).

*לָהַג[1], פ״ע, — לָהַג פלוני, דִּבֵּר, אָמַר בצחות לשון, : sprechen, sagen; parler, dire; to speak, say
איכה כונת בכעסך, לכלות ביד כושלים כרמך, ולא זכרת לא לזנות לעולם אשר למדת ללקוחיך, ובכן להגנו זכור יי׳ מה היה לנו (ר״א קליר, איכה אלת). יער עצים ולשפות דרך, כמה ותמה יחיד ורך, להג איה השה הנערך, להקדישו לה׳ קדש (רשב״ג, אזי בהר המור). אשרי עין ראתה לוים ועם נזהרו, והכבוד מהופף כלבת אור יזהרו, והכהן לוהג לעם אליו ינהרו, מכל חטאתיכם לפני יי׳ תטהרו (הוא, מוס׳ יוה״כ, אשרי עין). קרואי אלהים ומשחריו ומיחליו ועובדיו דוברי אמת ולוהגי[2] צדק מבלי מורא (חו״ה, הפתיחות ז). לעשות מחיצה בינו ובין הארמי אמרו להבדילו מחטאה, להגו חמץ שמצאו ביום טוב לכסותו בעת אותו ראה (רי״ה מקשטילאה, בכה״ג, אבאלה רביון). נשמת אמונים ידידים נדודים, לז ללז רוחשים להגו נגן למושיב ביתה יהידים (קרוב״ץ ארג׳יל, אחרון פסח, נשמת בזופת). — *וקצת במשמ׳ לָעַג: וכשמעו דברי חבריו ומליהם, צחק ולהג עליהם, ואמר אוי למליצות אשר שפכו פניניהם, וחללו עניניהם (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד). — *ובמשמ׳ דבר דברים בלי יסוד ובלי טעם: להגו וחפאו עוד על אב הנביאים ע״ה משה והשווהו עם בלעם הקוסם בן בעור (ר״י הדסי, האשכל בסד).
— פע׳, *לִהֵג, מְלַהֵג, — כמו קל בנחץ המשמ׳: כל ותיקי וסת בכושר מכללים ה׳ מלך, אלו ואלו בלהג מלהגים ה׳ ימלוך (רשב״י, קרוב׳ ב׳ ר״ה, כל שנאני). אלהג אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא אפענח במלה פרושה (רשב״ג, אאזיר אאדיר). נשמת לכודים בפח חטאם ובמכמור, תלהגך להם תבשר דברי נחומים החל וגמור, דברי שלום לאמר (רבית לשבת דכרי, נשמת בדודים).

לַהַד[1]), ממנו שע״פ לַהַד.

לה״ד, — ר״ת: למה הדבר דומה.

להד״ם, — ר״ת: לא היו דברים מעולם.

לָהָה[1]), ממנו לָהָה.

לָהָה[2]), פ״ע, וַתֵּלַהּ, לָהִיתִי[3]), יִלְהֶה, — לָהָה האדם או הארץ מרעב וכדומ׳, כלה כחו, erschöpft s. : être épuisé; be exhausted ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד וַתֵּלַהּ[4]) ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב (בראש׳ מז יג). — ואמר המשורר: צאן אבדות בגלות להו תניח, ותנהלם באליהו ומשיח (ר״י הלוי, לאן אבדות).

*לְהוּב, ש״ז, — כמו להב: והמתעכל (הכח המעכל) יפעל בכח להובו וחומו ויחזיק טבעו ועצמו (משל הקדמוני א).

*לְהוּב, ש״ז, — כמו הקודם: חמימות ורוב צמאון והליהוב (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

*לָהוּט, — עי׳ לָהַט.

*לְהוּט, ש״ז, — שה״פ מן לִהֵט: ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (הערב׳ לריב״ג, עוף).

*לְהוּק, ש״ז, מ״ר לְהוּקִים, — שה״פ מן להק, במשמ׳ התחברות והזדוגות: כשיצר לויתן וזוגתו, כן עש זיז שדי והורתו, ומרעהו אלף הרים ואשתו, לשחק בם צנן הזכרים בלהוקים, והנקבות הרג בבתוקים, ומלחם לעתיד לבא לצדיקים (שבת חוהמ״ס, ר׳ יהודה, אפאר).

א. לָהַט[5]), ממנו א. לָהַט, לָהַט, *לְהוּט, *לַהֲטוּת, *לְהִיטָה, *לְהִיטוּת, *הִתְלַהֲטוּת.

---

[1]) עי׳ הערה הקודמת. וכבר השתמשו קצת הסופרים גם בערב׳ בפעל זה, עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך גם בגוף הערבי: נטקוא באלחק ולהג׳וא באלצדק (גוף הערבי של חו״ה הוצ׳ דר׳ א״ש יהודה 376).

[1]) בערב׳ להד a) במשמ׳ הכביד המשא על הבהמה,

ובמשמ׳ עזרה, ובמשמ׳ אנחה ויללה.

[1]) אמרו חכמי הלשון כי זו צורה שניה להשרש לאה, בארמ׳ להי, ובערב׳ לאי, אלאי a) נפל בצרה.

[2]) עי׳ הערה להשרש, ועי׳ לקמן הערה ד׳. —

[3]) ר״י חיוג. — [4]) ת״א: ואשתלהי. וכך רסע״ג, ואמר בספר צחות לשון הקדש בשער החלופים, כי הוא כמו ותלא (איוב ד ה). וכבר התפלפל אתו מנחם (מחב׳ גהה), והקשה עליו קושיות ודחה פרוש זה ופרשו במשמ׳ שגעון ושטות: ופתרון ותלה ארץ מצרים כה הוא נבערה ארץ מצרים וכסלו שוכניה מכובד רעבון. ע״כ. וכמו״כ דונש הסכים בזה עם מנחם: ופתרונו ונואלו חכמי מצרים מפני הרעב ואם אמר אומר מאין תאמר כשירעב אדם ישתטה אמרנו אין בזה הדבר ספק אצל כל בעלי דעה כי האדם אם נשתנה עליו מלחמו כלום ישתטה וכש״כ אם לא ימצא לחם יעלה האויר אל קדקדו באמת אנו אמרים כי הוא ישתטה. ע״כ. ריב״ג כמו רסע״ג, וכן רש״י. ראב״ע, שבגזרת המלה הוא מצדיק את רסע״ג (שפת יתר פה), פרש ותלה: לא ידעה מה לעשות. החדשים במשמ׳ לאות ואפיסת הכחות.

[5]) בערב׳ לט׳י b).

---

a) لهد

a) لاى الاى b) لظى

א. לַהַט¹, ש״ז, —א) לַהַט החרב וכדומ׳, הַלַּהַב שלו: וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת לַהַט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים (בראש׳ ג כד).—ובמדר׳: וכיון שמגיע (האדם) לקרוב לה (לגן העדן) מוצא כרובים עומדין כ ל ה ט י חרב והוא נרתע וחוזר לאחוריו (מדר״ג, בראש׳). החומה החיצונה היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ו ל ה ט החרב סביב החומה החיצונה מתהפכת סביבותיה (מדרש ג״ע, ביהמ״ד ילינק ג). — ולא פשט שמושה בסהמ״א זולתי במקום הזה: החרב המתהפכת ולה ל ה ט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן (רש״י בראש׳ ג כד). והכרובים והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה ל ה ט ולה שתי פיות (ראב״ע שם). —ב) *ברק וניצוץ, Strahl, Funke; rayon, étincelle, ray, flash: וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך ה ל ה ט ונעשה רקיע (ראב״ע בראש׳ א ו). אלו היינו מאמינים בדברי חכמי יון ש מ ל ה ט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק את אור השמש אחרי המבול (שם ט יד). על כרחנו נאמין לדברי היונים ש מ ל ה ט השמש באויר לח יהיה הקשת בתולדה (רמב״ן שם). וכבר נתנו בזה (בענין הקשת) טעמים על פי הטבע שהוא נעשה מ ל ה ט השמש (כתר הגולה ד).—ובמשמ׳ *חזק החם: הנה דמעי בטרם אקראה יענו אותי וידרשו עד לא שאלתי, כדמות פנינים ואם כדמי נקים עלי לחיי הכי מכבדי הם בבכיתי, וכגחלי אש רתמים חם יקוד להטם כי רתחו מיקוד צלעי וגופתי (יהודה הכן גיאת, מכין עפאים). צדקני כאחת חטיבה, חשבני מלהט היום הבא, מ ופטיך תהום רבה (סליח׳ ער״ה, אל אמונה). — ואמר ה ה״ן: ומזהר עניניה לפידים יהלוכו, ומנצוצי גביה תשלח ברקים וילכו, ומל ה ט יקודיה אוחזות לבבות ובבות, בניבות ערבות מלהבות חצובות (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). לא תוכל ראות פני מבלעדי מסוה פן יכהו עיניך מלהט יפעתי כי קרן אור פני (אסף ת״א יג יד-יה).

ב. לַהַט¹), ש״ז, מ״ר לְהָטִים, לְהָטֵי, —מין ממיני מעשי הכשוף והקסם, Art Zauberei; esp. de sorcellerie, kind of witchery: וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בְּלַהֲטֵיהֶם כן וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם (שמות ז י-יב). — ובסהמ״א: צוה נביאו לעשות מופתים בדרך שתפול בו תעיה לומר שהיה עושה אותם בדרך ל ה ט (מלמד התלמיד׳, לו). קלקל בחצים (פרושו) ליהט ב ל ה ט חצים זרק חץ כלפי מעלה והיא פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל (רש״י יחזק׳ כא כו).—ואמר המשורר: יעמדו נא ויושיעוך, ההֹברים קדקד ירעוך, הלא ב ל ה ט י ה ם יתעוך, אשר יעשה אותם האדם (רבב״ג, מי כמוך). ולמדו מעשי חרטם ואשף ובהם יעשו גם הן ב ל ה ט ן (ילחק הכן עזרא, פניני ביר). כי שמותיך אלים מרוצים, בנברך להוצים להפליא נחוצים, ואשף וחרטום לא ילחצוך, וכל שם ו ל ה ט לא ינצחוך (ססי״ת ליום ה).

א. לָהַט²), —קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעל׳, לִהֵט, לִהֲטָה, תְּלַהֵט, תְּלַהֲטֵהוּ,—לִהֲטָה האש, בערה בע״ז, וְלִהֲטָה אותו, שרפה אותו בחזק חמה, versengen, brûler; burn: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה וַתְּלַהֵט מוסדי הרים (דבר׳ לב כב). כי אש אכלה נאות מדבר ולהבה לִהֲטָה כל עצי השדה (יואל א יט). לפניו אכלה אש ואחריו תְּלַהֵט להבה (שם ב ג). וַתְּלַהֲטֵהוּ מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (ישע׳ מב כה). כאש תבער יער וכלהבה תְּלַהֵט הרים (תהל׳ פג יה). ותבער אש בעדתם להבה תְּלַהֵט רשעים (שם קו יח). אש לפניו תלך וּתְלַהֵט סביב צריו (שם צז ג).—הנפש, הנשימה תְּלַהֵט גחלים, תלהבה אותם: מנחיריו (של הלויתן) יצא עשן כדוד נפוח ואגמן נפשו גחלים תְּלַהֵט ולהב מפיו יצא (איוב מא יב-יג).

¹) בערב׳ לט׳י[a], אש להבה, אמר אלג׳והרי: אללט׳י אלנאר וכו׳ ואלתט׳א אלנאר אל׳תהאבא, ע״כ, ובעבר׳: לט׳י הוא האש ואלתט׳א אלנאר התלהבותו. ובלשאן אלערב: אללט׳י אלנאר וקיל אלהב אלח׳אלצ וכו׳ ולט׳י אשם ג׳הנם נעוד׳ באלה מנהא וכו׳ ושמית בד׳לב לאנה אשד אלניראן וכו׳ ויקאל פלאנ יתלט׳י עלי פלאנ תלט׳יא אד׳א תוקד עליה מנ שדה אלע׳צ׳ב וכו׳ והו אשם מנ אשמא אלנאר, ואלתט׳ת אלהראב אתקדת וכו׳ ותלט׳י ע׳צ׳בא ואלתט׳י אתקד, ע״כ,—ובעברית: אללט׳י הוא האש וי״א הלהב הטהור וכו׳ ולט׳י הוא שם הגיהנם ישמרנו השם ממנו וכו׳ ונקרא כך מפני שהיא העזה שבאשים וכו׳ ואמרים פלוני יתלט׳י על פלוני כשתוקד אש חרונו החזק עליו וכו׳ והוא שם משמות האש, ואלתט׳ת המלחמה להטה אשה וכו׳ ותלט׳י ע׳צ׳בא להט עצבו ורגזו.

a) لظى

¹) אמרו הקדמונ׳ וגם החדשים כי זו צורה מרוחבה מן לָט, עי״ש, אך זה השערה בעולם, ולא נתברר בודאות מקור מלה זו ומה היתה משמ׳ העקרית.

²) עי׳ הערה לא. לָהַט.

—ובהשאלה מליצית: כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולִהַט אתם היום הבא אמר יי' צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף (מלא' ג יט). — ואמר בן סירא: בתאר אשה השחתו רבים וכן אהבה כאש תלהט (כ"ס גני' ט ח).—ובתו"מ: אש יצאה מבית קודש הקדשים וליהטת סביבותיו (ירוש' סנה' י כט.). אמר ר' חנינא יצאה האש מלמעלה וליהכה את פני הרקיע וכו' אמר רבי יודן ברבי שמעון יצאת האש מלמעלה וליהטה[1] פני רקיע (מד"ר בראש' ד). גלגל חמה יש לו נרתיק וכו' ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד לבא הקב"ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים (שם ו). אין גיהנם לעתיד לבא אלא יום הוא שמלהט את הרשעים וכו' ר"י בר אלעאי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שתהיה יוצאת מגופו של רשע ומלהטתו (שם כו). בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו לו שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (שם ויקר' יז). נדון (קרח) בשתי מיתות וליהטו האש תחלה לעין כל השרופים שבידן היתה המחתה (שם במד' יח).—ואמר הפיטן: להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדיל וארחיק שמחות (רבנ"י, י"ז תמוז, ואלך בפל רומי).—והמשורר אמר: מופת באש להטה לבי במופת סנה לא תאכלני ולא תכבה בדמעתי (יהודה הלוי גיאת, מבין עפאים).

—קל, לָהַט, לְהֵט,—כמו לִהֵט: עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש לֹהֵט (תהל' קד ד).—ואמר בן סירא: אש לוהטת יכבו מים כן צדקה תכפר חטאת (כ"ס גני' ג ל). — ובמדרש: אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו (מד"ר בראש' כא). לפי שאמר מלאכי כי הנה היום בא (בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא) אמרו לו ישראל יום אחד לוהטן בלבד הרי כמה שנים שעבדו אותנו כמה שפטים כמה פורעניות ואת אומר להם ולהט אותם היום הבא (אגד' בראש' כ).—ואמר הפיטן: טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים, ירהטון ילהטון לבן נקראו שרפים (שבת א' אח"פ, אליגי עזו).—ובמשמ' "הבריק: וכשאנו רודפים אחריהם לתופשם לוהטים אלינו בעיניהם במראה הבזק (תמה"י ב, פוריס ד).—ופעו' *לָהוּט, להוטה, להוטים, להוטות, בהשאלה, להוּט אחרי דבר, שתשוקה עזה לֹהֶטֶת בקרבו להדבר, gierig, leidenschaftl. avide de, passionné pour; passionatly desirous: משום שהיה להוט אחר התורה (ירוש' מו"ק ג פב ד). עד שלא גלו ישראל לבבל נטעו תמרים בבבל על ידי שהיו להוטים אחר מתיקה (בב תעג' ד סע:). יום שנעשו בו שרים חולין מי גרם להן חמת מיין שהיו להוטין אחר היין (שם ע"ז א לט:). שלשה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת (מד"ר בראש' לו). אמר ר' יוחנן לעולם לא תהי להוט אחר היין (שם). כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו (שם נא). הנחש הזה להוט אחר השום (שם נד). אתם דומים לכלב שהיה להוט אחר הנבלה כך לפי שאתם יודעים שע"ז טמונה תחתיו וכו' לפיכך אתם להוטים אחריו (שם פא). פרעה להוט אחר הזכרים (שם לג). מה אבא היה להוט אחר גרונו אף אני להוט אחר גרוני (שם לד). לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"ז במצרים (שם ויקר' כב). זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע (שם במד' יט). א"ר יהושע בן לוי להוטים היו ישראל אחרי שכינה (שם שה"ש, מבכני). אמר להם ירמיה מה ראיתם בע"ז שאתם להוטין אחריה (שם איכ' א). אמר הקב"ה אתם להוטים אחר הערוה חייכם שאני מביא עליכם אומה וכו' (שם אסת', ויפקד המלך). אמר הקב"ה לישראל בניי ע"ז שאתם להוטין אחריה אינה דבר של ממש (פסיק' דר"כ יד). למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה כך היה עמלק להוט אחר ישראל (תנחומא תצא יב). — ומצוי בסהמ"א: כל זמן שאין אדם מונע עצמו מתשמיש המטה ומשביע האבר הוא רעב ולהוט אחריו ביותר (ערוך, ערך אבר). מי שהוא להוט אחר המשגל יכהו עיניו והלהוט אחר המאכלות אסורות יחלש עיבולו (ר"א ביהגו, דרך אמונה ב ה). ואחרי כן יצאו ברכוש גדול בענין שאלה ולא בענין מתנה כדי שיהיו מצריים להוטים לרדוף אחריהם (חזקוני, בא יא ב). ואל תהי להוט אחרי סתרים ואחר חידושים (ספר חסידים, תתקלא). הכסילים הם משוכים ולהוטים ללכת בבית השמחה (רבנ"ס, קהל' ז ז). שהם מתייגעים ולהוטים לעשות איזה עבודה או לקדש עצמן באיזו קדושה (מגיד ליחות מט).—ולָהוּט בדבר, עסק בו בתשוקה וזריזות: ובין כך ובין כך ירקבו עצמותיו והלהוט בתאות יחלה וימות (מגוה"מ, הקד' לגר א'). חכם אחד עבר על אדם אחד שהיה להוט במלאכתו (בכט מוסר כט).

—[1]) במהד' דר' תיאודור ולהטה, וא"כ אפשר שהוא קל, אבל לפי השמוש הרגיל במקומות אחרים הוא פע'.

—התפ׳, *התלהט, — התחיל ללהט: בשעה שהיו הורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני (מד״ר שה״ש, לואלך).—ובמשמ׳ רוחנית: כשמשתדל האדם להבין וקורא וחוזר וקורא ומתחזק להתבונן הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת (רמח״ל, הקד׳ פתחי חכמה). שהתורה מתפוצצת לכמה ניצוצות כי בתחלה מתלהטת ואז נראים בה כל האורות הראויים לענין ההוא (שם).—ובמשמ׳ הבריק, התנוצץ: כשהרוח נושב בהם והמים או האש מתנועעים ומתלהטים כברק לעיינין ומבהיקין ומבריקין אנה ואנה (עמה״מ, בעבועי המלך ג).—ובמשמ׳ נשרף: ומקרר האשות לכסותו לבל יתלהט בתוקף האשות (ברית מנוחה ט).

—נפע׳, נלהט,—שלהטוהו: זכור נלהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (הופ׳ שבת ר״ח, אביר הגביר).

—פע׳, להט, ילהט,— שלהטוהו: צערו כעקרבי עקצים, וצערו כנמלי שקצים, להטו כעצי קצצים דעכו כאש קוצים (רשב״י הבבלי, אין צור חלף). — ובהשאלה, בדבר מלוח: אם תכשלנה שמונה מאות מגנים בערב אלוהים אללי לי, אם תלוהטנה רוחם במיני מלוחים ונודות נפוחים (ר״א קליר, אם תאכלנה נשים).

ב. להט[1]), ממנו ב.להט.

ב. להט[2]), פ״י, להט, להטים,—בלע דבר במהירות, ברעבתנות, schlingen; avaler avidement; to swallow greedily: בתוך לבאם אשכבה להטים[3]) בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה). —ואמר הפיטן: כהתוך כסף בתוך כור נתכת, לוהטים

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש מיוחד זה ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה להשרש ועי׳ הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים והחדשים פע׳ זה כמו א.להט, במשמ׳ שרפה, ואמרו שהוא בהשאלה מליצית במשמ׳ שנאה ואיבה. אך המליצה לבאים להטים בני אדם אינה טבעית במשמ׳ זו, כי אין להט במשמ׳ זו תאר טבעי לאריה. והציון השני של הפסוק המדבר על השנים והלשון בענין טרפת הטרף של האריה מלמדנו כי גם להתאר להט כונה מעין זו כאן, ובאמת בלשון הערב׳ ההמונ׳ משמש הפע׳ להט a) גם במשמ׳ בליעה מהירה ופתאמית. כך בהמלון הערבי הצרפתי של הישועי׳ בבירות: להטה (בלשון ההמונית) avaler qc. précepitement.

a) لهط

סבוה עובדי חמן ומסכת, ממעמקים צועקת ושוע שופכת (ר״י בן אביתור, הושע׳, אלהים אמן).

*להטות, ש״נ,—סגולת הדבר הלהט: ואם יעלה על לב איש לומר שהכוכבים הם כמו ברזל לוהט אינו עומד במראה להטותו והתלהבותו ובטבע שיש בו בעודו בלהט (השמים והעולם לאבן סיני יג).

*להיגה, ש״נ,—שה״פ מן להג: על כל נצוח ונגינה, על כל מען ומלה, על כל לבוב ולהיגה, על כל כבוד וכריעה (יול׳ יוה״כ, מי יתנה).

*להיטה, ש״נ, — שה״פ מן להט: שבביטול התורה ולהיטת היצר יבוא מהמותר לאסור (ר״י אברבנאל, נחלת אבות א). איש בער ופתי אין ידיעה לו ואינו חושש לשום דבר ולא יראה הנאה נאה ולא המגווה מגונה והוא להוט אחר תאותיו להיטת היענים (אמונה רמה ו ב).

*להיטות, ש״נ,—כמו להיטה: נמצא כיוצא בזה במראה מועטת שמסתכלין בהראיה גדולה ממנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מ׳ אלדכי, ש״א ד).

להלה[1]),— קל לא נמצא.

—התפ׳, התלהלה, מתלהלה, — שחק והשתעשע בדבר, לשב צחוק וכדו׳, spielen, sich amüsieren; s'amuser; to amuse o. s.: כמתלהלה[2]) הירה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח-יט). — ואמר בן סירא: דורש תורה יפיקנה ומתלהלה יוקש בה (ב״ס גני׳ לה יה). — ואמר

[1]) בערב׳ להי a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אמרו רוב הקדמונ׳ כי הוא מגזרת להה, מן ותלה ארץ מצרים, ופרשוהו במשמ׳ שגעון, אמר מנחם: וגם כה פתרון כמתלהלה הירה זקים כאדם המשתגע. ע״כ. ריב״ג: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני כמתלהלה היורה זקים והו מתצ׳אעף עלי זנה מתעתע וכו׳ ותפשירה כאלמתעאמש אי כאלמתג׳אהל אלמתע׳אפל אלכליל אלד׳הנ אלבליד, ע״כ, ובעבר׳: ומהשרש הזה והענין הזה כמתלהלה היורה זקים והוא כפול על משקל מתעתע וכו׳ ופרושו כמו מי שעושה כאלו אינו רואה, או אינו יודע, או אינו מתכוין לדבר, רפה הדעת, סכל. וכעין זה גם החדשים. אפס אין זה מקביל למשחק שבסוף זה המשל. אבל, כבר ראה אחד מהמפרשים הקדמונ׳ את המשמ׳ המדויקה של מתלהלה ואמר: ענינו משחק וכן הערבי אמר למשחק מלאהי (זכתי׳ מכבלגונ׳, פרוש משלי, הבחר ב 304), ובאמת כך הוא בערב׳ בלשון ההמונ׳ משמש הפע׳ להא b), תלהי c).

a) لهى b) لها c) تلهى

המליץ: הדבק בתורתי ועזוב התלהלהיך, התאזר במצותי והסר התמהמהיך (פתיח' המלקט של מדה"ג).

לַהֲלָה, ש"ז, — מעשה שעושה אדם כמו רק להתלהלה, לצחוק (כן זהב, חלק גרמני עברי, ערך שאכערנאן).

לַהֲלוּהַ, ש"ז, — משחק והשתעשעות: ידידות סגולת נערות חולת אהבה בלהלוהי, כמער איש ולויות הוראות חכת שלהי, לבעבור גדולת כחך לשא כבד מבלהי (מנחם ב"ר מכיר, שבת תבוב', אדעה כי).

להם[1], ממנו לַהַם.

לָהַם[2], — הקל לא נמצא.

—התפ', התלהם מתלהמים, — דברים מתלהמים, א) תאר מספק לדברי נרגן: דברי נרגן כמתלהמים[3] והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח, כו כב). — ב) *התלהם האדם, התרגש והתרגז, sich aufregen; s'exciter, s'irriter, be excited: שהיו (ישראל במדבר) יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים (ספרי דבר' כד). היו ישראל במדבר מתלהמים ובוכים מתלהמים ומתרעמין (ילקוט שמעוני, תהל' תתיח). — ג) *דבור מתלהם, דבור חריף, פרוץ: שם עלמה רודפת

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. —[3]) לא נתברר משמ' מלה זו. השבעים תרגמוה μαλακοι, ר"ל רכים. אך עקילס, שתרגומו מצטין בדיוק התרגום כמעט מלה במלה, ושקלסוהו חכמי ישראל בגלל זה תרגם γοητικοί, שפרושו הוא כמו כשוף, מעשה אחיזת עינים, מרמה. ת"י מרסנן ליה, כנראה במשמ' דכא. מנחם פרש: כמתוה, ולא נתבררה כונתו. ריב"ג אמר: מעני הד'ה אללפט'ה באללגה אלח'פיה והו מג'אנש ללפט' אלערבי אעני להמת אלשי במעני בלעתה פבאן כלאם אלנרגן משתח'פ מבתלע והו באלע' באלשר ואלאד'א, ע"כ, ובעבר': ענין המלה הזאת כחלקים הנעלמים והיא דומה ללשון הערב אומרים להם הדבר ר"ל בלעהו וכאלו דברי הנרגן בקלות וכהבלעה והם מגיעים התכלית מן הרע וההזק. רש"י פרש מלשון מהלומות. ראב"ע: דברים מסותרים ומתכסין. ורוב החדשים הלכו בעקבות ריב"ג שפרש עפ"י הלשון הערב' במשמ' בליעה, ופרשו המלה כמתלהמים כמו מיני מתיקה שאדם בלע בתאבון. אבל כל הפרושים האלה דחוקים ואינם נותנים למליצת הכתוב משמ' טבעית ונכונה. וגם השמוש של התפעל לדברים הוא קצת קשה, והסוף של המלה -מים נותן מקום להשד כי המלה מתלהמים נתמזגה בטעות משתי מלים: כמתלה מים, והמלה השניה היא היא המלה מַיִם הרגילה, ודמה את דברי הנרגן לענין של מים, כמו שהוא נהוג בכל המקרא לדמות דברים למים, רק שהחלק הראשון, הוא הצרוף כמתלה, לא נתברר מה מהותו, אם זו באמת מלה שהיתה בלשון, או שזו מלה משבשת.

אחרי עלם אחר אשר דבר דברים כמתלהמים באוניה ובידיה אשכול ליסרהו תשיגהו תסחט האשכול על לחייו (ח' מפו, הה"ל ה).

—הפע', *הלהים, מלהים, פ"ע, — הלהים פלוני, צחק והשתעשע: בבטאך לעשות ושלא לעשות אל תניא אמר במלהים (רסע"ג, הזהר', לא תבא).

לַהַק[1], ש"ז, — כמו לַהֲקָה, קהל, צבור: שעונים עליה בה להפקידה, שואגים בלהק דלתות לשקדה, תמוכים בדשן שה עקידה (ר"א קליר, ח' ר"ה, את חיל). בלוד צקונם הסכתה, בנשק לראשם סכותה, ומאנף להקם חשבת (הוא, ח' סכות, אימתי כחיל). — ובסגנון הפשוט: (לבית יעקב) ענין להק ומשפחות המה (מנחם, ערך כת). — ומ"ר: גדולה לזקני והדרתם ומורא למקדיש תקים, ללמוד וללמד דת והמלך יקראנה לעם בלהקים (תרי"ג מלות לרסע"ג). מלך עליון גבור להקים[2], גוזר ומקים, גולה עמוקים (מוס' ח' ר"ה, מלך עליון).

לָהַק[3], פ"י, — אסף, קבץ, sammeln; assembler; to gather: עד לא כלל מאורות, בטרם להק מזרות, ואהיה אצלו אמון (ר"א קליר, וככן ואהיה). — ופעו' *לָהוּק, לְהוּקִים, נקהלים נאספים: לנורא עליהם, מעריצים במעניהם, אומרים קדוש, להוקים בגשת, מקדישים בארשת, אומרים קדוש וברוך (ר"י הלוי, קדושה, הפודי שם). כתות מכון מחדשים משמר, להוקים יחד להלל במאמר (ראב"ע, קדוש' נעילה, הראלים). נשמת מפסר להוקיך ומנזר דבקיך, מטופפת טוב חשקך ונעם צדקך (ר"י בן אביתור, נשמת ישראל). נשמת מקימי חקים מולך להוקים, מסלכת מותח שחקים ויוסד ארקים (שם). אלהים אלי אתה טהרו לבבם להוקיך, טעם ומשקה השכו השוקיך (רשב"ג, אלהים אלי).

—פע', *לִהֵק, פ"י, — כמו קל, הקהיל ואסף: כתר הכלה, כבודה ובלולה, זכה לכילה ברכו, ליהק מלאכיו, שמשו מבורכיו, חתן במערכיו ברכו (מאיר בר' מבה, אור עט הדרת).

—פע', *לֻהַק, — נקהל ונאסף: אי כה בריתות חדשות בריתות, בכה אמר כחצות לילה במופתי אותות, והן עתה לוהקו בנעליהם לאתות, שמו אותותם אותות (ר"א קליר, אי כה אמר). לא בנו נוסעי קדם משאון המקוטל, לוהקו ויזמו עלות לדוק המנוטל (הוא, תפל' טל, אאגרס). לוהקנו וועדנו זקנים ונערים, בבית תפלה מקדש מועדים (ר"ב בונפנט, סליח', בחנון).

[1]) עי' הערה לערך להקה. —[2]) כך מפרש מ"מ זקש (באר מיכל), ואחרים סוברים שהוא מקור הפעי' מן קום.

[3]) עי' הערה לערך להקה.

—נתפ׳, ״נִתְלַהֵק,— התאסף: דודי תפוצותי יכנס ממרחקים, אני תפארתו אשנן כלוהטים המתלהקים (מבוא׳ כר׳ קלוני׳, יוצ׳ ב׳ פסח, לאינה).

לַהֲקָה[1], ש״נ,—חברה, צבור,—Versammlung; assemblée; -ly: וירא את לַהֲקַת[2] הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש״א יט כ). — ואמר המליץ: שפה אחת ומלים אחדים היה בכל הארץ למיום ברא אלהים אדם וכו׳ עד ימי להקת שערה המובאת שמה מהרי החרמון (רסע״ג, הקד׳ האגרון). וישלומכם עדת הצדק להקת היושר המון היראה אשר בהם נכללו כל מדות השבח יגדל מים עד ים (כתב הנגיד, בסוף גנזי קה״ל, ח׳ אדלר 49). וכל הרואה אור מברקי ספיריו ופניניו, וללבבו יבין ויאורו עיניו, כאלו קבל מפיו ולמד עם להקת תלמידיו ובניו (רס״ע אבן דנאן, מאמ׳ על סדר הדורות).—ואמר המשורר: ואיך אבוא בלהקת הפתאים והשכל הביאני חדריו, ואיך אלאה מצא פתח דברים ועמי נפתחו דלתי שעריו (רבנ״ג, כבר״ב ען). העלי נא בת נאמני על לבבך מעמד סיני, וענו אל להקת מוני מה תענו צרים בני (ר״י הלוי, יעלת חן). איחד שם שוכן תרשישים, ארנן צדקותיו בלהקת ישישים, אף אמונתו בקהל קדושים (רבנ״י, איחד). המון חיל שעיר, להקתם ככלה להסעיר, קול שאון מעיר (הוא, אלהי אקראך). הדות רב תמצאו בלהקתכם, הסונים בצווי דת מלכבם, ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם (ר׳ שלמה, ב׳ סכות, אאמין). ואני יושב עם סגולת גלת מליצים, ושואף ריח אבקת להקת משכילים נמרצים (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו). לולאותיו קשר בקשר של קיימא ואות ברית קדש אל נערץ בסוד להקותיו, להקותיו ומלאכיו לא זכו בעיניו ולציר נאמן הנחיל דתו ונתן שני לוחותיו (הקד׳ מתרגם פי׳ המשנ׳ לרמב״ם על מועד).—״והבורה של אנשי צבא וכדומ׳: ואחריהם נמשכו כל עם המלחמה וידחקו איש את אחיו ויתבוללו להקה בלהקה רגלים ורוכבים זה בזה (מה״ג, הגלפתי׳ ברוסיה). ומאתים איש מבני נערי פריז יצאו ראשונה ויתיצבו לעומת רוכבי הסוסים ואחריהם להקה אחת רוכבים ורגלים וכלי תותח ויעבדו בקשרי מלחמה (שם). אך להקה אחת מצבא ד׳ עקמה דרכה מהקו אשר משך נאפוליון לה עד אשר פגעה בגבול רוכבי הרוסים (שם). כששת אלפים איש רגלי במספר ושתי להקות רוכבים שומרים את אחוריהם (שם). ויבקע אליה אבל לא בחיל גדול ובעם רב פעם אחת כי אם מעט מעט בלהקות להקות נפרדות עד כי הספיקה לטארמ׳ לשלוח להקות לקראת להקות וגדודים לקראת גדודים ויתחזקו ויעמדו על נפשם (שם).—וגם לבהמות וחיות: ומרדתי ודחפתי את לופינוס קיסר מהיכלו שהיה ישן בו בלילה והולכתי אותו בבית להקת חזירים וכלבים (היכלות רבתי ו).—ועדת צפרים: אברה תרים מרחפת, בספירים מעולפת, אל ההרים היא נשקפת, כי נכספה אל אהלה, להקת עורבים אותה רדפו, המון אויבים רעלה שאפו (ר״י נגארה, פזמו׳ ע).

[1]) עי׳ הערה לקמן.— [2]) סברים שהוא כמו קהלת ולא נתברר הדבר.

לוֹ[1], — מלת הגוף לנסתר במשמ׳ יחס שאליו, בכל השמושים של לְ: אמר לו, נתן לו.—*ותתוסף לו לפני לְ לחזק היחס, אמר לו לִפְלוֹנִי, נתן לו לִפְלוֹנִי, וכדומ׳: דמות צורות לבנות היו לו לר״ג בטבלא ובכותל בעלייתו (ר״ה ב ח). שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן וכו׳ ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). אמר ר״א אמרתי לו למאיר היאך נמצא זכות לעבד זה שלא בפניו (תוספתא גיט׳ א ה). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). שפופרת היתה לו לר״ג שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה (ערוב׳ מג:). יש לו בן לאותו צדיק (ב״מ פה.). א״ר יצחק אין לו להקב״ה שחוק אלא אותו היום בלבד (ע״ז ג:). אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוט׳ ב.). התחילו הכל צווחין ואומרים אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (פסיק׳ דר״כ, ולקחתם לכם). — ומצוי בסהמ״א: ואמרנו לו לפלוני הלוה פרע שטר חוב זה שעליך (הבטר׳ לר״י ברצלוני א). וכתבנו לו לפלוני המלוה זה שטר הורדה (שם).—*בא לו, הלך לו, ישב לו: המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו פטור לאחריו ובא לו לפניו חייב (שבת י ד). הלך לו למדינת הים (כתוב׳ ע ח). בא לו לכתוב את המגילה (סוט׳ ב ג). ישב לו בתוך ביתו (הור׳ א ב), ועי׳ ערך לְ.— ״לו ועליו, לזכותו ולחובו, לטובתו ולרעתו: יש על המשכיל מארת המוסר ומדרך האמונה בשמעו נכוחה שיודה עליה הן לו הן עליו זאת תפארת נדיבים והיא תהלתם (אגר׳ מנחם ב״ם לחסדאי). ויש על האדם מאורת מוסר שיודה על האמת הן לו הן עליו (הקד׳ תבו׳ תלמידי מנח׳).—*שֶׁלּוֹ, עי׳ ערך שֶׁ.

לוּ[2],—מלת הטעם,— א) יורה הרצון והתשוקה של האדם

[1]) בארמ׳ ליה, בערב׳ לַהֻ a).
[2]) בערב׳ לַו b).

a) لَهُ b) لَو

בזמן העתיד והעבר: ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך (בראש׳ יז יח). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד׳ יד ב-ג). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם (שם כ ג-ד). כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף (דבר׳ לב כח-ל). ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן (יהוש׳ ז ז). — ואחרי אם וצווי אחרי לו: אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה (בראש׳ כג יג). —וקצת במשמ׳ הסכמה: ויאמר לבן הן לו יהי כדברך (בראש׳ ל לד).—ב) מלת התנאי, להגיד כי רק באופן זה היה יכול להיות מה שנאמר אח״כ או לפניו, ותבא עם עבר בינוני ועתיד: חי יי׳ לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם (שפט׳ ח יט). ותאמר לו אשתו לו חפץ יי׳ להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה (שם יג כג). ויאמר האיש אל יואב ולו[1]) אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (ש״ב יח יב). לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה (מיכ׳ ב יא). לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (יחזק׳ יד יה). לו עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע (תהל׳ פא יד-יה). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי (איוב יו ד).—ועם כי עתה, כי אז, בתשובת התנאי: לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד׳ כב כט). כי ידעתי היום כי לו[2]) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך (ש״ב יט ז). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג).

לוּא, —כמו לוּ: ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש״א יד כט-ל). לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו (ישע׳ סג יט). לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (שם מח יח).

***לוּאַי**, —כמו לוּ, במשמ׳ א׳, בענין הגיית חפץ ותשוקה: מי יתן מותנו בארץ מצרים ל ו א י מתנו בשלשה

—[1]) הקרי, והכתיב ולא.—[2]) כך הקרי, והכתיב לא.

ימי אפלה של מצרים (מכי׳ בשלח ד א). אמר לו יהושע בך אני מקנא לואי אתה כיוצא בי ולואי כל ישראל כיוצא בך (ספרי במד׳ לו). ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ א ב.). אמרו לו (ישראל למשה שהבטיח להם לצאת ממצרים ברכוש גדול) ולואי שנצא בעצמנו (בבלי שם ט:). אמר להם יהי״ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידיו עד כאן אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם (שם כח:). ולואי שתהא ביאה כיציאה (יומ׳ פו:). הקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן ולואי שיפרע בזמנו (ב״ב ה.). אותן אמהות אינן אמהות אלא אימהות לואי יהא לי חלק עמהם לעתיד לבא (מד״ר במד׳ ד). באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לואי יגלה לו (האלהים) פעם שניה לואי ישקני מנשיקות פיהו לואי יתקע תלמוד תורה בלבנו (שם שה״ש, ישקני). אותה שעה אמר מי יתנני כירחי קדם ולואי היו לי הימים שהייתי במעי אמי (תנחומא תזריע א).—ועם ה בראשה, הַלְוַאי: אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם והלואי (מגי׳ יד.). אמר הקב״ה הרי אני בורא אותו (את העולם) בלשון ברכה והלואי יעמוד (מד״ר בראש׳ א). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו אמר לה בתי הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו (שם ט). אומרים לחדקל למה קולך הולך אמר להם הלואי נשמע קולי ונראה (שם יו). אם כך הוא צערן של בנים הלואי לא עיברתי (שם סג). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו על הארץ וכו׳ והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן (שם צו). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם אמירה אחת דייה להם וכו׳ אבל התחתונים שיש בהם יצר הרע הלואי לשתי אמירות יעמדו (שם ויקר׳ כו). לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו אמר המלך הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו (שם איכ׳, פתיח׳).

א. לוה[1]), ממנו א. לָוָה, לֹוֶה, *מִלְוֶה, *מִלְוָה, *הַלְוָאָה.

א. לָוָה, פ״ע, לֹוֶה, תִּלְוֶה, לָוִינוּ,—לָוָה דבר מחברו, בפרט מעות, לקח ממנו לזמן על מנת להשיב לו, borgen

[1]) בערבית נשאר השרש לוי a) רק במשמ׳ מאן לשלם הובו.

a) لوى

von jem. leihen; emprunter; to borrow: והלוית גוים רבים ואתה לא תִלְוֶה (דבר׳ כח יב). לֹוֶה רשע ולא ישלם (תהל׳ לז כא). לָוִינוּ כסף למדת המלך (נחמ׳ ה ד). —ובתו"מ: אחד לוה מחמשה כותב פרוזבול לכל אחד ואחד (שבי׳ י ה). הלווה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו (שם ט). החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם (אבות ג יז). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם ר"א אומר עין רעה וכו׳ ר"ש אומר הלוה ואינו משלם (שם ב ט). נתן עיניו ללוות הימנו וכו׳ לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו (ב"מ ה י). עני שהעריך את עצמו אין אומרין לו לך לוה לך עשה מלאכה והבא ערך עשיר (תוספתא ערכ׳ ב יז). א"ר יוחנן לווין בריבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש (ירוש׳ מו"ק ב פא:). אמר להם הקב"ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ביצ׳ טו:). כגון שהלך בעלה למדינת הים לותה ואכלה עמדה ומיאנה (כתוב׳ קז:). אין לווין על שער שבשוק (ב"מ עב:). כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי (ב"ב ו.). כגון אנו מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו יריצנה לחנוני א"ר נחמן כגון אנו לווין ואוכלין (חול׳ פד.).—וגם זרעים וכדומ׳: לשני בני אדם שהלכו ללוות זרע מן המלך (מד"ר כהלב׳ מה). — ובהשאלה, *לָוָה תענית, לא צם ביום הקבוע ע"מ לצום ביום אחר: אמר רב לווה אדם תעניתו ופורע (תענ׳ יב:).—ובכלל, במשמ׳ לקח מעט מחברו: כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה היום לווה מן הלילה וכו׳ הלבנה לווה מן הכוכבים וכו׳ האור לווה מן השמש וכו׳ החכמה לווה מן הבינה וכו׳ השמים לווין מן הארץ וכו׳ החסד לווה מן הצדקה (מד"ר שמות לא).

—הִפע׳, הִלְוָה, תַּלְוֶה, הִלְוִיתָ, מַלְוֶה, מַלְוֵה, תַּלְוֶנּוּ, יַלְוְךָ, —הִלְוָה את פלוני כסף, נתן לו לזמן מה על מנת שיחזיר לו, leihen; prêter; to lend: אם כסף תַּלְוֶה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה (שמות כב כד). והִלְוִיתָ גוים רבים ואתה לא תלוה (דבר׳ כח יב). הוא יַלְוְךָ ואתה לא תַלְוֶנּוּ (שם מד). טוב איש חונן ומַלְוֶה (תהל׳ קיב ה). מַלְוֵה יי׳ חונן דל (משלי יט יז). —ובתו"מ: המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אינן משמטין (שבי׳ י ב). המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני (גיט׳ ג ז). המודר הנאה מחבירו לא ישאילנו ולא ישאל ממנו לא ילונו ולא ילוה ממנו (נדר׳ ד ו). האומר לחבירו גזלתיך הלויתני הפקדת אצלי (ב"ק י ז). המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם (ב"מ ה ב). הלוהו על שדהו (שם ג). המלוה את חבירו ע"י ערב לא יפרע מן הערב (ב"ב י ז). ואיזהו ערב שהוא חייב (האומר) הלוהו ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (שם ח). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון אמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע׳ ו ז). דרך בני אדם להלוות לחביריהן שלא בעדים ולתובען בעדים (ירוש׳ שם ו לו ד). אמר ר׳ שמעון בן לקיש גדול המלוה (לעני) יותר מן העושה צדקה (שבת סג.). מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית (שם קמט:). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו (יבמ׳ סג.). נעשה כאומר הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח (ב"מ מו.). הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (שם סד:). א"ר יוסי בא וראה סמיות עיניהם של מלוי בריבית וכו׳ שכל המלוה בריבית נכסיו מתמוטטין (שם עא.). הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן כולן לשון ערבות הן (ב"ב קעד.). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון וכו׳ יכול הוא שיאמר לו כלום הלויתני אלא על המשכון אבד המשכון אבדו מעותיך (שבוע׳ מג:). המלוה אלף זוז בשטר והניח משכון בידו (שם). יהורם שהלוה ברבית אמר האלהים עד עכשיו זה קיים יבא יהוא ויהרוג אותו (מד"ר שמות לא). אם הלוית אותו (את העני) לא תדחקנו (שם). הזהיר הקב"ה את ישראל שלא ילוו ברבית כדי שלא יאכלו אחרים את נכסיהם (שם). אמר להם הקב"ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל ריבית וכו׳ אלא אני נוטל הקרן שהלויתי (שם). מלוהו על ביתו מלוהו על שדהו ליטלה (שם היכ׳, פתית׳).—וגם חטים וכדומה: לא יאמר אדם לחבירו הלויני כור חטים ואני אתן לך לגורן (ב"מ ה ט). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים (שם). שואל אדם מחבירו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני (שבת כג א). הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעינות מים לעולי רגלים (תענ׳ יט:). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים (ב"מ עה.). לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה של חטים אמר לו הבא

קופתך ובא מדוד (מד"ר כרלב' יג). — ועי' שאל.

—ספע', *הלוה, מלוה, —מעות מלוות, שהלוו אותן: שתמיד או ברוב הזמן היו מעות השותפות מולוות ולא היו שבותות (בו"ת מהר"י קולון טו).

*גָּבָה, *גביית חוב. —*גמילות חסד. —*הלואה. —*הקפה. —חוב, *בע"ח. —*חַיָּב. —*טָרַף, *טְרֵפָה. —לֹוֶה. —מַלְוֶה. —*מִלְוָה. —מַשָּׁה. —משכון, *מִשְׁכֵּן. —נָשָׁה. —נֹשֶׁה. —*עָרֵב. —*פרע. —*פרעון. —רבית. —*רָוַח. —שאל, השאיל. —*שטר, שטר חיב. *שִׁעְבֵּד, נכסים משֻׁעבדים.

לֹוֶה, לווה, ב"ז, מ"ר לֹוִים, לווים, —מי שלוה כסף מחברו: והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כַּלֹּוֶה כנשה כאשר נשא בו (ישע' כד ב). עשיר ברשים ימשול ועבד לֹוֶה לאיש מלוה (משלי כב ז). —ובתו"מ: כותבין שטר לְלוה אעפ"י שאין מלוה עמו ואין כותבין למלוה עד שיהא לוה עמו והלוה נותן שכר (ב"ב יג). אם יש נכסים ללוה בין כך ובין כך לא יפרע מן הערב (שם ז). ואלו עוברים בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים (ב"מ ה יא). שלא לגדור בפני הלווין שלמחר יהו מבקש ללות ואין אדם מלוה לו (תוספתא כתוב' יב ג). המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אמר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה (ב"ב קכח:). (האומר לחברו) תן לו ואני נותן אין למלוה על הלוה כלום (שם קעד.). כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). שני מלווין ושני לווין ושני שטרות (קדוש' מז:). בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב (מד"ר בה"ב, מבבני). הלוה לזה ג' זהובים ולזה ק' ולזה מאתים ברחו הלווים אחר זמן שמע המלך ורע לו (שם במות מג).

ב. לוה, ממנו ב. לָוָה, *לויה, *הלויה, *הלוות.

ב. לָוָה, —קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע', נלוה, נלוו, ילוה, נלוים, —נלוה אל פלוני, נתחבר אליו, היה אתו, sich an jem. anschliessen se joindre à; attach o. s.: הפעם ילוה אישי אלי (ברא' כט לד). ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יי' לאמר הבדל יבדילני יי' מעל עמו (ישע' נו ג). ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו אל יי' ברית עולם לא תשכח (ירמ' נ ה). ונלוו גוים רבים אל יי' ביום ההוא והיו לי לעם (זכר' ב יה). —ועל פלוני: וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך וכו' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד (במד' יח ב-ד). כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב (ישע' יד א). ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו ולאהבה את שם יי' (שם נו ו). קימו וקבל היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם (אסת' ט כז). ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני' יא לד). —ונלוה עם פלוני: גבל ועמון ועמלק פלשת עם ישבי צור גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט (תהל' פג ח-ט). — ובתו"מ וספה"א: אמרו למלך הצבי הזה נלוה עם הצאן והוא רועה עמהם (מד"ר במד' ח). —*ודבר' לא בע"ח: ואין דבר שנלוה אל דבר טוב מן הענוה אל החכמה ומן המהירה אל היכולת (מבח' הפני', בעל החכמה).

—פע', *לִוָּה אותו, —כמו קל בנתין הפעולה, לִוָּהוּ בדרך: מסרו (את שעיר המשתלח) למי שהיה מוליכו מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (יומ' ו ג-ד). אם ראיתה צדיק שהוא יוצא לדרך וכו' שתצא עמו לדרך מפני שמלאכי השרת מלווין אותו וכו' ואם ראיתה רשע וכו' שלא תצא עמו לדרך מפני שמלאכי שטן מלווין אותו (תוספתא שבת יז ב-ג). מלך יוצא ושלטון נכנס מלוין את המלך ואח"כ מכניסין את השלטון (ירוש' ברכ' תיב). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו (שבת קיט:). אמר רב כל המלוה את חבירו ארבע אמות בעיר אינו ניזוק וכו' שאילמלא ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט' מו:). שהיה פרעה מלוה אותם ואומר להם התפללו ובקשו עלי רחמים (מד"ר שמות כ). לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך אמר לו פיקח לסומא כשנכנס לתוך הבית צא והדליק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הסומא בטובתך כשהייתי בדרך את היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית את היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר הדלק לי את הנר הזה והאיר לי אמר לו הפיקח שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלווך בדרך לכך אמרתי לך האיר לי (שם במד' יה). — ואת המת: כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו (ברכ' יח.). — ואמר הפיטן: והזהר במת מצוה ולוה, אלי קבר אבלים גם לנוה (רה"ג, ירח האל). — ובהשאלה, דברים לא בע"ח: לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד (אבות ו ט). — ואמר הפיטן: ולא ישא ביום לכתו מאומה, ומפעליו ילוהו לקברו להרגיעו ודרכו התמימה (רמב"ע, חרדה לנפש).

—נתפ׳, *נתלוה לו,—כמו נפע׳: כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים (סוט׳ מו:). מעשה בר׳ יונתן שהיה מהלך אצל ניפולין של כותיים והיה רוכב על החמור והבהם עמו נתלוה להם כותי אחד הגיעו אצל הר גריזים (מד״ר דבר׳ ג).—ונתלוה עמו: שכל מי שמתלוה עמהן עתיד להעשות שחוק עמהם (מדר׳ תהל׳ קד).—ודבר׳ לא בע״ח: ועם קלון חרפה שנתלוה לו (לעשו) קלונו של רעב (מד״ר בראש׳ סג).—ובסהמ״א: מפני שהשדים מתלוים עם ההוזרים מבה״ק לכך תיקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן (רמ״י ב״ב ק:).— ואמר המליץ: מאת משרתו, עבד משרתו, גלוית חברתו, הנלוה עליו, המתלוה באהליו, הלוה מהלליו (ר״י הלוי, מכת׳ גר״ב הנגיד).—˙ודברים מפשטים: ויחקר כמו״כ לדעת איזה מין ממיני המתחברים הוא אם קודם אם נמשך ואם מתלוה אם עצמי או מקרי (רמח״ל, הקד׳ דרך ה׳).

לווה,—עי׳ לוה.

***לווי**,—עי׳ *לואי, *לוי.

א. לוז, מבנו א.לוז.

א. לוז[1], ש״ז,—א) אילן השקד, Mandelbaum; amandier; almond-tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון (בראש׳ ל לז).—ובתו״מ: הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו עשרים ואחד יום (ירוש׳ תעג׳ ד סח ג). תרנגולת (מטלת ביצים) לכ״א יום וכנגדן באילן לוז כלב לחמשים יום וכנגדו באילן תאינה (בכור׳ ח.). אמר ר׳ סימון לוז היה עומד על פתחה של עיר ר״א בשם ר׳ פנחס בר חמא אמר לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה (מד״ר בראש׳ כט).— ועצם הפרי: לוז אין לה פה (שם).—ב) ˙כנוי להאגוז הקטן, Haselnuss; noisette; hazelnut: שמן לוזים נקראים בלשון יון ליפטוקריאה ובלשון רומיים אבילני (אסף, כ״י מינכן 70). יוקח שקדים ולוזים קלופים וכו׳ ופלפל ארוך ווגביל מכל אחד עשרה חלקים (קאנון ג כ י יח). לוזים בלעז אבליאנש חם ויבש וכו׳ (מ׳ הלדכי, ב״א ה). ומהם הלוקחים קליפת לוזים בלעז אבילאנה ונותנים בתוכם שמית גדולה מצופה בשעוה לתלותם על הצואר (מעשה טוביה, מבמר׳ הבית ג א).

---

[1]) בערב׳ לוז a).

a) لوز

ב. לוז[1]), מבנו ב.לוז.

ב. לוז[2]), פ״ע, עתי׳ ילוז, ילוז, עבר לזתי[3]),—לז הדבר מעיניו, סר, נטה, weichen; s'écarter; turn away: דרכיה (של החכמה) דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום וכו׳ בני אל ילזו מעיניך וכו׳ אז תלך לבטח דרכך (משלי ג יז-כג).— ובסהמ״א: אל ילוז מעיניך העיקר הגדול בדברים אלו שהוא מנהג המדינה (רמב״ם, מכיר׳ כו יא). ודבר זה עיקר גדול בדין והוא דבר של טעם שראוי לסמוך עליו ולדון בו וברור הוא למוצאי דעת וראוי לדיין לשום אותו לנגד עיניו ולא ילוז (הוא, טוען ונטען ח י). — ואמר המשורר: שמרה נתיב האל ואשרי איש מעל נתיב צור יוצרו לא לז (ר״י הלוי, הענק ג קנה). תחת נוסך אולת עוד תרדופי, תחת כי תבושי עוד גם תבוזי, תחת הכנעך עוד תגאי תקצופי, תחת תשובי עוד יותר תלוזי (אד״ס בב״ק, מולדי אור).

— נפע׳, נלוז, נלוז, נלוזים,—מי שנטה מהדרך הישר: כי תועבת יי׳ נלוז ואת ישרים סודו (משלי ג לב). הולך בישרו ירא יי׳ ונלוז דרכיו בוזהו (שם יד ב). אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם (שם ב יה). — ˙והירה ממסלתו: ואח״כ תחזור ותקח מן הרוחב השני הזה מקצתו מפני שהירח נלוז מעט במעגלו (רמב״ם, קדוה״ח יז י). — ובמשמ׳ דבר לא ישר: יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יב).—ואמר בן סירא: אשרי איש נמצא תמים ואחר ממון לא נלוז (ב״ס גני׳ לד ח).

—הפע׳, הליז, יליז (במקום יליז),—כמו הקל: בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד כ-כב). — ואמר הפיטן: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יזוזון עדי עד ממקומם, כי צורם שם סדרם על מעמדם קימם (ר׳ יעקב, בכת ד׳ את״פ, ידודון ידודון).—ובמשמ׳ ˙תנועה והעתקה: אך הה לא קול זקים הוא לא צלצל כבלים, כי קול האופנים יליזו על המעגלים, ובלכתם ישתקשקו הלוך והלום (יל״ג, בני יוסף בן שמעון ו).—ועי׳ נלז.

---

[1]) רק בעברי׳, ויש מדמים לו בערב׳ לאר׳ a), שמשמש גם במשמ׳ הקפת הדרך.

[2]) עי׳ הערה להשרש.—[3]) ר״י חיוג.

a) نذ

ג.*לוּז[1], ש"ז, — הוליה מחוליות השדרה, שהאמינו הקדמונים שממנו תחית המת[2]: אמר (ר' יוחנן) אפילו לוז של שדרה שממנו הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא נמחה (במבול) אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנינא אמר לו מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (מד"ר ברא' כח). ויסתכל החגב זה לוז של שדרה (שם ויקר' יח). הביאו לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחת באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסַדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל', גם מגכוה). ודע כי יש עצם אחד בשדרתו של אדם ונקראת לוז שהוא עצמו של אדם והוא עקרו ושרשו (ר"י ג'יקטיליה, בעלי חורה ל).

ד.*לוּז, פ"ע,—קל לא נהוג.

—הפע', *הֵלִיז, מֵלִיז, מְלִיזִים,—הֵלִיז עליו, הוציא עליו לעז: רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו הכל מליזין עליו (ירוש' דמאי ב כב ג). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה (מד"ר ברא' כח). מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים והיו הכל מליזין עליו שאינו עושה כראוי (שם ויקר' ו). על ידי שהיו מליזין אחר גדוליהן ואומרים משפחה זו של פלוני לאו של מצורעים היא (שם יח). על ידי שהיו מליזין אחרי הארון ואומרים ארון זה הורג את נושאיו (שם). בא המלך ממדינת הים וישמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך וכו' אמר המלך בנותי גדורות מהערוה ואתם מליזין ומבזין אותם (שם שה"ש, גן נעול). חזקיהו מלך יהודה שתי אגודות של ירק וליטרא אחת של בשר היו מעלים לפניו בכל יום והיו ישראל מליזים אחריו ואומרים זה מלך ורצין בן רמליהו מלך וכו' יאה מלכות לרצין (פסיק' רבתי טו).—ורגיל בסהמ"א: לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא (רש"י במד' יז יג). אדם שיש לו שני בנים אחד זולל וסובא ומואס באביו ואמו והם השבו ואמרו כשהוא מבעים אותנו נשתוק ונניח לו

[1]) לא נתברר מקור שם זה. וי"א שהוא השאלה מן השם א.לוּז.—[2]) גם חכמי הנתוח של אומות העולם בימי הבינים האמינו בעצם הגדית זו וקראוה os resurrectionis, ר"ל עצם התחיה, ובגרמנ' Judenknochen. אך לא ידעו לאיזו חוליה מחוליות השדרה התכונה ההגדה, ותפשוה במקומות מתחלפים.

כל מה שהוא רוצה לבסוף כשנביאהו לפני בי"ד שירגמוהו לכך נסבול רעות ממנו שלא יליזו עלינו איך הם אכזרים (ספ' חסידים, תתתלא). ואל תעלו אל הבגדים אשר הם יקרים יותר ממה שאין ידכם משגת כי יליזו עליכם האנשים (רמ"ע פלקיירה, מעל' המדות סו).

***לוּזָה**, ש"נ, — לעז: בדין היה אפילו לשם בן חורין ישתעבד ולמה אמרו לא ישתעבד שלא להוציא לוזה על בני חורין (ירוש' גיט' ד מה ד).—ועי' ליזה.

לוּח[1]), ממנו לוּחַ.

לוּחַ[2]), ש"ז, מ"ר לוּחות, לֻחֹת, לֻחֹתַיִם, *לוּחִים, לוּחִין, —א) התיכה מעץ או אבן או מתכת ארכה, דקה וצרה, Bret; planche; plank: ואם דלת היא נצור עליה לוּחַ ארז (שה"ש ח ט). ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וכו' נבוב לֻחֹת תעשה אתו (שמות כז ו-ח). — ובתו"מ: מכבש של בעלי בתים שהתירו להיות נוטל ממנו מים נוטל את המקל ואת הלוחין ומחזירן לשידה (תוספתא שבת יו ה). נקליטי המטה ולווחין של סטיכם וכרעים של שלחן (שם שבי' ב"מ ח ד). מאי תקרה ר"י בר חנינא אמר קינים וכו' אמר ר"ש בן לקיש לווחים (ב"מ קיז.). לוחות של עץ שהן נוגעות זה בזה בקרנותיהן והן גבוהות מן הארץ טפח (רמב"ם, טומא' מת יז ה).—ושל ספינה: ברושים משניר בנו לך את כל לֻחֹתָיִם ארז מלבנון לקחו לעשות תרן עליך (יחזק' כז ה). — ובתו"מ: לווחין שבספינה אין מטלטלין אותן (תוספתא שבת יא יז). — ושל אבן, לכתב עליו, לפַתֵּחַ עליו, וכדומה, Tafel; table: פסל לך שני לֻחֹת אבנים כראשנים וכתבתי על הלֻחֹת את הדברים אשר היו על הלֻחֹת הראשנים אשר שברת וכו' ויקח בידו שני לֻחֹת אבנים (שמות לד א-ד). עתה בוא כתבה על לוּחַ אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). כתב חזון ובאר על הלֻחות לטען ירוץ קורא בו (חבק' ב ב).—ובתו"מ: אינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר (סוט' ב ד). נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה (מכי' יתרו ח). — ושל מתכת: ויפתח על הלֻחֹת (של המכונה) ידתיה (מ"א ז לו).—*ולוח ללמוד עליו כתיבה להילדים: הלך הוא (ר"ע) ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות אמר לו רבי למדני תורה אחז ר' עקיבא

[1]) גם בארמ' וערב', ועי' הערה להערך.

[2]) בארמ' לוחא, בערב' לוח a), בפרט במשמ' נסר של עץ. באשור' לִחֻ במשמ' לוח לכתיבה.

a) لوح

בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו אלף בית ולמדה (אדר״נ ו). — *לוּח של פנקס וכדומה: (כתב על שתי כותלי זווית ועל שתי לוחי פנקס והן נהגין זה עם זה (שבת יב ד). היו מתפתחות לפניו כלווחין של פינקס (ירוש׳ סוט׳ ט כד:).—ובהשאלה, לוּחַ הַלֵּב, חרות, כתוב על לוּחַ לבו: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוּחַ לבם (ירמ׳ יז א). חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוּחַ לבך (משלי ג ג).—ואמר המשורר: אדון נפשי אשר נפשי שכונה באהבתו ואל זכרו שממה, ואהבתו בתוך לבי כתובה ומנער עלי לוחו רשומה (יוסף בן חסדאי, הגלוי חן). — וביחוד לוּחוֹת הָעֵדֻת, הלוחות שנכתבו עליהם עשרת הדברות בהר סיני: ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לֻחֹת העדת לֻחֹת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח). וירד משה מן ההר ושני לֻחֹת העדת בידו לֻחֹת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים וְהַלֻּחֹת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הַלֻּחֹת וכו׳ ויחר אף משה וישלך מידו את הַלֻּחֹת וישבר אתם (שם לב יה-יט).—ולוּחוֹת הַבְּרִית, במשמ׳ זו: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יי׳ אלי את שני לֻחֹת האבנים לֻחוֹת הברית (דבר׳ ט יא). ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לֻחֹת הברית על שתי ידי וכו׳ ואתפש בשני הַלֻּחֹת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם (שם יה-יז).—*ולוּחוֹת סתם במשמ׳ זו: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו׳ והלוחות (אבות ה ו). לוחות ושברי לוחות מונחות בארון (ברכ׳ ח:). ג׳ דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב״ה עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות (שבת פז.). א״ר חסדא מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדין (שם קד.). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל (עירוב׳ נד.). בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (יומ׳ ד:). אורכו של ארון המשה עשר טפחים וכו׳ וארבע לוחות היו בו שנים שלימין ושנים שבורין וכו׳ והלוחות היו כל אחת ואחת אורכן ששה טפחים ורוחבן ששה (בקל׳ יג:). לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות (נדר׳ לח.). שמאלו תחת לראשי אלו לוחות הראשונים וימינו תחבקני אלו לוחות השניים (מד״ר שה״ש, במאנו).— ב) ״דף של ניר וכדומה רשומים עליו בקוים ושטות נצבות וכדומה מספרים השבוניים ושל קביעות הזמנים וכדומ׳: ומפני שרבים מבני דורנו קשה עליהם החשבון עשיתי צורות לוחות שתהיה יכול לדעת מולד ראשי המחזורות ומולדי השנים והחדשים מן הלוחות ההם וכו׳ הלוח הראשון לוח מחזורות כפולות וכו׳ והלוח השלישי לוח השנים מחולק בארכו לי״ט שטה מספר שנות המחזור (ר״א בר״ת הנביא, העבור ב ו). ולתקן לך החשבון בכל ענין שרטטתי לוח אחד לסדור הפרשיות האלה (שם י). לוח סימני הפרשיות (שם). ומפני שרוב בני אדם רוצים להקל עליהם את החשבון שרטטתי לך ששה לוחות וכו׳ בלוח האחד מחזורות פשוטות ובלוח השני מחזורות כפולות וארבעה לוחות הנשארות כתבתי בהן מיתרי ארבע תקופות (שם ג ג). אלו הן הלוחות אשר ירשמו עליית משוה היום עם גלגל המזלות (הוא, אמפירא בסוף). ובכה יעשה במקום מולד הלבנה כפי מהלכה ואח״כ יכנס בלוח מעלות המזלות בארצו (רהכ״ע, אגר׳ השבת ב). ולהודיעך אותו לא הייתי נמנע לולי שצריך מכתב ארוך ולוחות ארוכות וכו׳ וכבר יסד בידיעתו לוחות החכם הגדול קרובנו הר׳ לוי בן גרשון (תשב״ץ קג). בלוח הראשון יש קביעות של כל שנה ושנה משנת ה׳ אלפים ונח וכו׳ ובכל שורה י״ט קביעות וכו׳ המעיין בלוחות אילו צריך שידע באיזה מחזור עומד וכמה שנים שנכנס בו וימנה בלוח הראשון מראש המחזור ההוא וכו׳ יעיין בלוח השני באיזה מקום ימצא אותו הסימן (עוהו״ת תכח). — ג) ״דף או ספר שרשומים בו כל ימות השנה והלוקותיה לחדשים ולשבועות וקביעות ימי החגים וכיוצא בזה[1]), Kalender; calendrier; -dar, נהוג בספרות ובדבור.

לוּחֵם,— עי׳ לָחַם, ל״חֵם.

לוט[2]), ממנו לוט, לוּט.

לוֹט, ש״ז,— בגד רחב להתעטף בו, Hülle; enveloppe; -ope: ובלע בהר הזה פני הַלּוֹט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז).

לוּט, פעו״י, בינ׳ לוט, פָּעוּ׳ לוּט, לוּטָה,— א) לָט דבר בדבר, עטפו בהדבר, דבר לוּט בדבר, עטוף בו,

---

[1]) — לא נתברר לי מאימתי התחיל השם לוח לשמש במשמ׳ מיוחדה זו. הלוח היותר עתיק שנזכר באוצר הספרים של בן יעקב הוא משנת תע״ג: לוח לקי״ד שנים המבורג, ת״פ.

[2]) במשמ׳ קצת דומה לזה משמש שרש לוט a)

---

a) لوط

verhüllen; envelopper; -ope: ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי אשר הכית בעמק האלה (יש לי פה) הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד (ש"א כא ט-י). —והשתמשו בו בסהמ"א שמוש פ"י, לט אגרת, ובינ׳ אנו לוטים אגרת: ולתכלית הזאת לוטים אנו בזה חשבון (מה"ג, קרית ספר ג). —ואגרת לוטה: תמחול למסור האגרת הלוטה בזה לידידי היקר (אגר׳ בד"ל רכד). —ומכתב לוט: את מכתבו של ק׳ שולמן הלוט בזה תשיב לי (אגר׳ יל"ג א כה). —ומ"ר לוטים: הודיעני למצער את מספר הספרים הלוטים בו אם תדע (כס א יז). —ב) לט על דבר, היה לו ללוט, כסהו, ובינ׳ לוט[1]): ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט[1]) על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז).

—הפע׳ עתי׳ עם ו המהפך, וילט, עבר הליט[2]), יליט, — א) הליט את פניו בדבר, עטפהו: ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ"א יט יג). —ואמר המשורר: הביאי ראשך בצעיף פניך הליטי, וקוצותיך אל תחת התער, אל העומד על ידך מה זה תביטי, אם גבן או דק הוא זקן או נער (יל"ג, קוצו של יוד א). —וכמו פ"ע, בהשאלה: לא היה גוי שלא באו בו גדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו, לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו (רסע"ג, הקד׳ האגרון). — ב) הליט דבר בתוך דבר: ועל כן הנני מליט בזה רו"כ אחד (אגר׳ יל"ג א כה). כתבתי לך ביום ה׳ אד"ר והליטותי במכתבי רו"כ אחד (כס כו).

—הפע׳, הולט, תולט: ואם תאמר אנה תמצא כי תולט או תועט החרב וכו׳ והדבר ידוע כי כל חרב יקרה תולט ותועט בשמלה למען יעמוד ברק לטישתה (תבו׳ דונש, מעיטה).

לֵוִי, —שם אחד מבני יעקב, ושם בני שבט הלוי שהיה משמש במקדש: ויחר אף יי׳ במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא (שמות ד יד). ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם וכו׳ ויאמר לו מיכה מאין תבוא ויאמר

גם בערבית.

[1]) כמו הקומים עלי (מ"ב יו ז). ור"י חיוג סבר כי גם זה פעול: פני הלוט הלוט השני פעול כחברו המסכה הנסוכה שאחריו. ע"כ. וכן רד"ק: בא הפעול בזה השורש בחולם תמורת השורק פני הלוט הלוט הראשון שם והשני פעול ולזווג המלות היה בחולם כי בן מנהג הלשון במקומות (מכלול, בדה"פ). —[2]) ר"י חיו"ג.

אליו לוי אנכי מבית לחם יהודה וכו׳ ויואל הלוי לשבת את האיש (שפט׳ יז ז-יא). ויחזיאל בן זכריהו וכו׳ בן מתניה הלוי מן בני אסף היתה עליו רוח יי׳ בתוך הקהל (דהי"ב כ יד). —וכל השבט: ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת הגרשני וכו׳ (במד׳ כו נז). ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד (כס יח כג) —אנשים משבט לוי: ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם (דבר׳ יב יב). ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו (כס כו יב). —וצ"ל: וכי יבא הלוי מאחד שעריך וכו׳ ושרת בשם יי׳ אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יי׳ (דבר׳ יח ו-ז). — וככנ׳: אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). — משפחת הלוי: ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם (שמות ו יט). —שבט הלוי: בעת ההוא הבדיל יי׳ את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי׳ (דבר׳ י ח). ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי (דהי"א כג יד). — איש לוי: ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים (שפט׳ יט א). — בית הלוי: בית אהרן ברכו את יי׳ בית הלוי ברכו את יי׳ (תהל׳ קלה יט-כ). —בני הלוי: כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן (נחמ׳ י מ). מן בני הלוי ארבעת אלפים ושש מאות (דהי"א יב כו). —*וכנוי לכל אחד מהמתיחסים לצאצאי שבט זה גם עתה בקרב היהודים, פלוני הוא לוי, מתיחס לצאצאי שבט לוי: כהן קורא (בתורה) ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל (גיט׳ ה ח). אין שם לוי קורא כהן וכו׳ לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם (גמ׳ כס נט:). —ומצוי בסהמ"א.

*לְוַי[1]), לִווּי[2]), ש"ז, —מה שנלוה על דבר, ובפרט שם לוי, כנוי, שם טפל נלוה על השם העקרי, Beiname, surnom; surname: (הנודר) מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי (נדר׳ ו ט). מצות אזוב לא אזוב יון לא אזוב כוחלי לא אזוב רומי לא אזוב מדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי (נגע׳ יד ו). אמר אביי כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ובאתה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכ׳ יג.). מרבה אני דבש דבורים שאין לו שם לווי ומוצא אני דבש הגזין והצירעין שיש לו שם לווי (בכור׳ ז:).

לוָיָה, – עי׳ ליה.

---

[1]) קריאת האשכנזים וכן נקדו דוד מהתפוחים בצ"ד, וכן לוי. —[2]) כך ספרדים ותימנ׳, וכן נקוד במשנ׳ מנקד׳ דפוס ליבורנו.

א. לויה[1], ש"נ, סמי' לוית, — אגד של בגד וכדומ' סביב להראש, Stirnband; bandeau; wreath, ובמליצה: שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך (משלי א ח-ט). סלסלה (את החכמה) ותרוממך תכבדך כי תחבקנה תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך (שם ד ח-ט). — ואמר המשורר: לוית חן תסובבם אל מרחשם, וסוכה תהיה לצל יומם (ר"י הלוי, הללה היום). נשיא אל יאשיה, לראש היקר לויה, במחשבי שביה, שלחו צור אזרה (ר"י חריזי, תחכמ' א). ללוי כל יקר נלוה ונקוה והוא לוית פאר על ראש משיחיו (שם ג). לו חכמו לבשו שק בעדי וחבלים שמו לויתן (שם, הענק ג קמט). — ומ"ר: איה חלי המדם ונזר נעמם איה רפידת ת"ם אשר רפדו, אי שהרון ההן אשר על לויותיהם ואי קשור יקר ענדו (יעקב בן אלעזר, גא התמהה).

ב. *לויה, לויתה, — עי' *לויתה. ואמר הפיטן: וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה, ואין להקדים זולתי לאחרה, תחת כן היום לויתי אעוררה, ואספדה ואלילה ואבכה בנפש מרה (קנוני' כר"י, מי יתן ראשי מים).

***לויה**, ש"נ, מ"ר לויות, — א) אשת לוי או בת לוי: המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת (קדוש' ג ה). כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (שם יג). א"ר ירמיה לויה שזינתה אוכלת במעשר (ירוש' יבמ' י ד). — ב) מעמד הלוי ומשרתו: בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו (תוספתא דמאי ב ז). זקני כהונה ולויה (עומדים) למטה (מהר עיבל) והשאר למעלה (שם סוט' ח ט). נשים ועבדים אינן חולקין על הגורן אבל נותנין להן מתנות כהונה ולוייה מתוך הבית (ירוש' יבמ' יא יב.). משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי' ג.). זה נוטל כהונה ונותן לויה וזה נוטל לויה ונותן כהונה (מד"ר במות ה). ששה הם שנבחרו כהונה לויה ישראל מלכות בית דוד ירושלים בית המקדש (שם במד' ג).

***לויה**, ש"נ, סמי' לוית[2], — א) פעולת מי שמלוה אדם בדרכו והאנשים המלוים, Geleit, Begleitung, accompagnement; escort: שלא באלידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה (סוט' ט ו). המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה (ערוב' נד.). ר"מ אומר כופין ללויה ששכר הלויה אין לה שיעור (סוט' מו:). ואין שלוח האמור כאן (בפסוק ויהי בשלח פרעה) אלא לויה שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (מד"ר במות כ). — *בן לויה, מי שהולך בחבורה עם איש אחר, מי שמלוה את חברו: (אמר לו ר' פנחס בן יאיר להנהר שיחלק מימיו ויתן לעב"ר גם להערבי כמו להיהודי כדי שלא יאמר הערבי וכו') כך עושים לבני לויה (חול' ז.). — ובסהמ"א: ושני כבודות גדולות נושאות בר ומזון אשר הלכו כמו כן בדרך ההוא נפלו עם הלויה ההולכת אחריה בידי הקוזקים (מח"ג, הגלפתי' ברוסיה). — ובפרט לוית המת: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו' והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית[1] המת ועיון תפלה (תפלת השחר). הלוית המת ובטול תורה ללויתו (רה"ב, בשו"ע יו"ד, סי' רסא). — ואמר המשורר: לפי שכלו יהלל איש ומפעליו בפרהסיא, ותורתו תהי עמו לצדה לו וללויה (ר"ב הגגיד, הכמות פליליה). אחרי המטה האלמן ינוע, אבל וחפוי ראש ובגדו קרוע, וכו' ובעוד מעבר מזה הלויה עוברת, באה מעבר מזה לויה אחרת, וכו' בפגוש הלויות אשה אחותה, להלוק כבוד לנפש הנקברת, כי כן דבר המלך לצבא המשמרת, לתת כבוד ויקר לכל נפש במותה (יל"ג, בני יוסף בן שמעון). — ב) *לויתו של אדם, אשתו: כאיש המעורה בלוייה שלו (יומ' נד:).

¹) משרש לוה, עי"ש.

²) זו הקריאה המקובלה, לוית, כמו מערת.

***לויתה[2]**, ש"נ, — כמו ב. לויה: לא תעורר אשה ליוויתה במועד (ירוש' מו"ק א פ ד).

א. לויתן, ש"ז, — בע"ח שוכן הים, גדול, אדיר, טורף, Seeungetüm; monstre marin; sea-monster: זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו (תהל' קד כה-כז). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לציים (שם עד יג-יד). (האם) תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו). — ובתו"מ: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן

¹) כך בנוסחא' רוב סדרי התפלה, אך בסדר התפלה של הרמב"ם אין המלים ולוית המת נמצאות.

²) עי' הערה לב. לויתן.

בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו״ק כה:). — ואמר המשורר: והאני כשכור, יתעתע ויהכ׳ר, בלי הון יסכר, שובני כתפיו, וזה לויתן, בעד ים איתן, יקדיש כהתן, למשתה אספיו (ר״י הלוי, יועץ ומקים). — לִוְיָתָן נחש בריח, לִוְיָתָן נחש עקלתון, כנוי מליצי למצרים: ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לִוְיָתָן נחש ברח ועל לִוְיָתָן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע׳ כז א). —*ושם לבריה אגדית שכנת בים: א״ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב״ה בעולמו זכר ונקבה בראם אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב״ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (ב״ב עד:). מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר״א ישן ורבי יהושע נעור נזדעזע רבי יהושע וננער ר״א א״ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א״ל מאור גדול ראיתי בים אמר לו שמא עיניו של לויתן ראית (שם). ירדן יוצא ממערת פמיים ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ומגלגל ויורד לים הגדול ומתגלגל ויורד עד שמגיע לפיו של לויתן (שם). אמר ר׳ יוחנן בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה שנאמר ירתיח כסיר מצולה ואלמלא מכניס ראשו לגן עדן אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנאמר ים ישים כמרקחה ובשעה שצמא עושה תלמים תלמים בים שנאמר אחריו יאיר נתיב (שם עה.). אמר רבה א״ר יוחנן עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן (שם). ואמר רבה א״ר יוחנן עתיד הקב״ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן (שם). א״ר יונתן עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן שנאמר התמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו ואלמלא הקב״ה עוזרו אין יכול לו (שם). שלש (שעות) הראשונות הקב״ה יושב ועוסק בתורה וכו׳ רביעיות יושב ומשחק עם לויתן (ע״ז ג:). אמר רבי יודן ב״ר שמעון כל בהמות ולויתן הן קניגון של צדיקים לעתיד לבא וכו׳ כיצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקרעו ולויתן נותין לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד״ר ויקר׳ יג). יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל הדרי בהמות ולויתן (שם שה״ב, הכיאגי). — *וכנוי לאנשים גדולים: שם התנינים הגדולים, ברעש עולים, ולויתנים איתנים, בחרבותם מזויגים, עושים כוונים, בנעמנים נאמנים (כיום תפלר׳ יברהג נמס׳ קגים).

ב. לִוְיָתָן[1]), ב״ז, — קריאה של צער ואֵבֶל על אבדה גדולה, על צרה, על מת, וכדומה, ach!, wehe!; alas!; hélas!, malheur!: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו יקבהו אררי יום העתידים עורר לויתן[1]) יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות מלה מיוחדה זו, ועי׳ הערה לקמן. — [1]) ראו רוב הקדמונים והחדשים במלה זו את השם א. לויתן. השבעים μέγα κῆτος. עקילס Λεβιαθάν. וכן ולג׳ leviathan. וכך החדשים. ומפני שהוקשה להם להחדשים מה ענין הלויתן כאן בדו שהכונה היא לא להלויתן הפשוט אלא להלויתן האגדי, שהוא אחד הכחות האגדיים של מלחמת היצירה שמדובר עליהם הרבה בשירי בריאת העולם של הבבליים. אבל, כל אלה הם דברים בדויים שאין להם כל יסוד בטבע ספר איוב ורוח המליצה שלו. ואולם אמת נכון הדבר כי להלויתן השוכן בתוך היאור אין כל ענין כאן, ופתרון חידת הכתוב היא שלויתן הנזכר כאן אינו כלל א. לויתן, שהוא שם לבע״ח של הים. וכבר גלה לנו סוד זה ר׳ נחמן בשם ר׳ מנא בתלמ׳ ירוש׳ (מו״ק א פ ז): ליווייתה (הנזכר שם בהמאמר אשה לא תעורר לויתה במועד) כמה דתימר העתידים עורר לויתן. וכך גם ת״י להפסוק באיוב: לאדכר באתערותהון אִילְוְיוּתְהוֹן (כך בכ״י, ובנוסח׳ אֲלְוָיָת׳, ובהוצ׳ בוקסט׳ אליותהן). ולפרוש זה הסכימו רסע״ג וריב״ג, אמר זה האחרון בהשרשים שלו וז״ל: אחשנ מה יקאל פיה מה קאלה ראש אלמתיבה אלפיומי ר״ה אעני קולה אלמשתעדונ לאת׳ארה שג׳והם מנ קול אלמשנה האשה לא תעורר לויתה במועד פהד׳א לעמרי קול פי ע׳איה מנ אלחשנ, ע״כ, ובעבר׳: הטוב שיאמר בו מה שאמר ראש הישיבה הפיתומי ז״ל ר״ל המזומנים לעורר אבלם, מדברי המשנה אשה לא תעורר לויתה במועד, וזה בחיי הפרוש היותר יפה. והזכיר גם רש״י פרוש זה, והסכימו לו גם ראב״ע ורלב״ג, וכן גם רד״ק. ראינו כי ר׳ נחמן בשם ר׳ מנא ות״י ורסע״ג וריב״ג ורש״י וראב״ע ורד״ק ורלב״ג, כלם מפרשים לויתן שבפסוק זה במשמ׳ המאמר אשה לא תעורר לויתה במועד. ובאמתות מציאות המלה לויתה בענין אבל בלשון החיה אין שום ספק, כי אין לחשד ולאמר שבעל המאמר בירוש׳ תקה את לשון המקרא לפי מה שהוא פרש את המלה לויתן שבפסוק זה באיוב, יען המאמר הוא מאמר עתיק שהובא בלשון תני, וכל טיבו של המאמר מעיד שהוא דבור לקוח מהחיים. וראיה עוד לאמתות הדבור היא הפעל עורר, שבא במשנה גם לבדו, בלי השם לויתה, בענין האבל: לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מגה מו״ק א ה), כי שמוש הלשון יעורר על מתו מעיד שאין יעורר זה מלשון עור, עורר, הרגיל שבמקרא, כי היה צריך לאמר יעורר קינה או מספד וכדומה, והדבור יעורר על המת מעיד כי הפעל עורר לבדו כולל בתוכו הכונה קונן, הספיד, וכדומה. וזו היא הגרסה הנכונה יעורר ולא יערער כמו ברש״י בהמשנה ובנוסח׳ הדפוס בגמ׳ שם, כי כך הגרסה בגוף הגמ׳ בכ״י יעורר וכן ברי״ף כ״י (ד״ס).

יראה בעפעפי שחר (איוב ג ז-ט). — ואמר הפיטן: אמרתי שעו מני בבכי אמרר, מר נפשי ורוחי אקרר, עם לויתן העתידים לעורר (ר׳ קלוני׳ כר״י, אמרתי שעו).

לוּל, ב״ז, מ״ר לוּלים, — א) כעין ארבה בתקרה שבין שתי עליות שדרך בה עוברים מעליה לעליה או משלשלים דבר מלמעלה למטה, Luke, Schacht lucarne; shaft: פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על התיכנה ומן התיכנה אל השלשים (מ״א ו ח). — ובתו״מ: ולולין היו פתוחין בעליה לבית קדשי הקדשים שבהן היו משלשלין את האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים (מדות ד ה). מהו לערב דרך לולים (ירוש׳ ערוב׳ ז כד:). לולים אילו ע״ג אילו חייבין במזוזה (בס מגי׳ ד עה ג). לול הפתוח מן בית לעלייה צריך סולם קבוע להתירו (בבלי ערוב׳ עו:). לול פתוח מן הבית לעלייה אמר רב הונא אם יש לו פתח אחד חייב במזוזה אחת (מנח׳ לד.). — ובהשאלה, *נקב ברחם האשה בין העליה לפרוזדור: ההדר מבפנים והפרוזדור מבחוץ ועלייה בנויה על שתיהן ולול פתוח בין עלייה לפרוזדור נמצא (הדם) מן הלול ולפנים ספיקו טמא מן הלול ולחוץ ספיקו טהור (נדה יז:). וכמו נקב פתוח מן העליה לגג הפרוזדור ונקב זה קוראין אותו לול (רמב״ם, אסורי ביאה ה א). נקב קטן של שבילי נושאי הזרע מן הבצים לתוך פי הרחם והוא הנקרא בלשון הכמים לול ושם גג הפרוזדור (מעשה טוביה, גן נעול א).—ב) *חלל בקרקע לשפך שם שפכים או להשליך שמה דברים: ר״א בר׳ צדוק אומר לול קטן היה בין כבש האולם ולמזבח למערבו של כבש אחת לששים ולשבעים שנה פירחי

וכן נראה מגמ׳ ירוש׳ ששאלו מהו עירור מזכירו (כך הגרסה בפרוש ר״ה, ולא מזכירתו כמו בגוף הגמ׳) בין המתים. מזה אנו למדים כי יעורר אינו מנע״ו עור, אלא מן הכפולים ע ר ר, ושזה פעל מיוחד למעשה מיוחד של המספד על המת, ואולי הוא הפעל עּר a) בערב׳ שמשמש במשמ׳ צעקה וזעקה. והוא הוא הפעל עֹרר לויתן שבפסוק איוב, וכמו״כ תעורר לויתה שבהמאמר הנזכר בגמ׳ ירוש׳. מכל זה נתברר בודאות גמורה, כי הפעל עורר בלבד וכמו״כ הדבור עורר לויתה ועורר לויתן היו מטבעות נהוגות וקבועות בלשון החיה בענין האבל והמספד על המת. ואררי יום אינם אנשים סתם האוררים את היום, שבשביל זה הוקשה לקצת החדשים למה יקבו אררי יום את הלילה, ולכן הגיהו קצתם אררי ים, אלא הם אנשים שזו אומנותם לארר את היום על כל צרה, שהיו יודעים לא״ר את היום, ר״ל את הזמן, והיו שוכרים אותם בכל עת צרה לא״ר את היום אשר קרה בו צרה זו. והיו אררי יום כאלה גם אצל הבבלים ונזכרו בשירת הבריאה: א-מא א-ז-ר-נ-י (Textes rélig. des Assyriens, le P. P. Dhorme), ר״ל אררי היום (אזר באשורית נרדף עם ארר). כונת המליצה של הכתוב היא איפוא ברורה ויפה ואין צרך בשום הגהה בגוף הנוסחה המקובלה ולא ליחס לאיוב כונות אגדיות שלא היו לו. נשאר רק לברר מקור השם לויתן וצורתו העקרית. להשרש לוה לוי אין באחת הלשונות השמיות משמ׳ אבל וקינה, רק אולי יש יחס בין שרש זה ושרש ג. אלה בעבר׳, שממנו אלי ציון, ובערב׳ אלי b), עי״ש. ואולי היא המלה ויל c) בערב׳, במשמ׳ אסון, ובמשמ׳ זעקת שבר על אסון גדול. ואפשר שהאח בלשון הערבי׳ לשרש זה הוא להף d), שכל שמושו הוא במשמ׳ תוגה וקינה על אבדה שנאבד לאדם או על צרה שקרהו. אמר אלג׳והרי: להף באלכשר ילהף להפא אי חזנ ותחשר וכד׳לכ אלתלהף עלי אלשי וקולהם יאלהף פלאנ כלמה יתחשר בה עלי מא פאת וכו׳ ואללהיף אלמצ׳טר ואללהפאנ אלמתחשר, ע״כ, ובעבר׳: להף בע״פ חרוקה וכו׳ ופרושו הוא היה נוגה ונאנח והצטער וכמו״כ אלתלהף על דבר, ואמרם יאלהף פלוני הוא דבור יקונן בו אדם על דבר שנאבד ממנו וכו׳ ואללהיף האנוס ואללהפאנ הנאנח ומצטער. ובלשאן אלערב: אללהף ואללהף אלאשי ואלחזנ ואלע׳יט וקיל אלאשי עלי שי יפותכ וכו׳ והו מלהופ אי חזינ קד ד׳הב לה מאל או פגע וכו׳ ויקאל נאדי להפה אד׳א קאל יא להפי, ע״כ, ובעבר׳: אללהף ואללהף (בדגש) הוא יגון וצער ורגז וי״א יגון וצער על דבר שנאבד לך וכו׳ והוא מלהוף ר״ל מצטער ונוגה מפני שנאבד לו רכושו או באה עליו צרה גדולה וכו׳ ואומרים קרא להפה אם אמר יא להפי. מכל זה אנו רואים כי גם בערב׳ יש שרשים ויל ולהף, ששניהם דומים להשרש לוי, שממנו לויה, לויתן, ושניהם משתמשים בענין יגון ואבל וצער על צרה ואבדה גדולה, ושמושי שני אלה השרשים בערב׳ דומה לשמוש המלים לויתה ולויתן בעבר׳. והנה, המפרשים לויתן במשמ׳ זו סוברים כי יסוד המלה לויתן הוא לויה, וכן בגמ׳ בהדבור לא תעורר אשה לויתה העקר הוא לויה, והנון בלויתן וההא בלויתה הן אותיות כנויי הגוף, בהמאמ׳ בגמ׳ לנסתרת ובהכתוב באיוב לנסתרים, הלויה שלהם, ובאה ן במקום ם, בדרך לשון ארמית. אבל זה קצת קשה יען חלוף זה לרבים נסתרים בשמות אינו מצוי ומלבד זה קצת קשה הלשון לעורר הלויה שלהם. ובהמאמר בגמ׳ ירוש׳ קשה, כי אין הבדל בין המלה ליויתה הראשנה ובין ליויתה של ר׳ נחמן בשם ר׳ מנא. ולכן נראה כי הנון בלויתן אינה לכנוי אלא הוא סימן המשקל והוא במשק׳ פרעתון, ולא נשתנה הקמץ לחולם כמו בקצת מלים אחרות כמו שלחן וקרבן וכדום׳. וכבר החליט כך בן זאב: ויהיה לויתן עד״ז ש״ם ויהיה עפי״ז העתידים עורר לויתן אונגע-היירעס אונגליק. וגם בהמאמר בגמ׳ ירוש׳ כונתו של ר׳ מנא היתה שלא צריך לקרא לויתה במפיק ה אלא לויתה ע״מ עזרתה.

a) عرّ b) الى c) ويل d) لهف

כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש בעיגולי דבילה ומעלין ושורפין אותו בקדושה (תוספתא סוכ׳ ג יח). מגילתה נגנזת תחת צירו של היכל למה בשביל לשחקה לול קטן היה שם המים נשפכין (ירוש׳ סוט׳ ג יח ד). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף (פסח׳ לד.).—ג) *מקום מושב התרנגולים, Hühnersteige; poulaillier; hen-roost: שערי בתים והלולים והרפת ומתבן ובית התבן ובית הבקר (ספרי דבר׳ לו). העושה נקב בלול של תרנגולים (שבת קכ:). דלת של שידה ושל תיבה וכו׳ ושל לול של תרנגולים (שם קכב:). שערי עיירות ורפת ולולין ומתבן ואוצרות יין (יומ׳ יא.).

לוּלֵא,—מלת התנאי של שלילה, לו היה הדבר לא כך, wenn nicht wäre; si ce n'etait pas; if not: כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (בראש׳ מג י). ויאמר להם לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שפט׳ יד יח). כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש״ב ב כז).—ועי׳ עוד לולי:

לוּלָא, לוּלָאוֹת,—עי׳ לֻלָה.

***לוּלָב**, ש״ז, מ״ר לוּלָבִים, — א) ענף ירק רך ורטב, שאפשר לאכל: לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית וכו׳ לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שבי׳ ז ה). העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה (ערל׳ א ז). לולבי זרדים ושל עדל ועלי הלוף השוטה (עוקצ׳ ג ד). (כתוב) מכל אשר יעשה מגפן היין שומעני מן העלים והלולבים במשמע (ספרי במד׳ כד). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא ימתיקו אין נקחין בכסף מעשר (תוספתא מע״ש א יג). בזמן שאבלה ייחורי תאינים או שקיטפה לולבי גפנים (שם ב״ק ו כא). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים וכו׳ (ברכ׳ נז.). אכל עלי קנים פטור ולולבי גפנים חייב אלו הן לולבי גפנים כל שלבלבו מר״ה ועד יוה״כ (יומ׳ פא:).—ובספה״א: עצים שעדיין הם כלולבין רכין ונוחין להאכל (תכו׳ הגא׳, הלכני שעת).—ב) *בפרט ענף רך מהתמר, נוטלים אותו היהודים בידיהם בימי חג הסכות בשעת התפלה לסימן שמחה: בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב בית המקדש התקין ריב״ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש (ר״ה ד ג). לולב הגזול והיבש פסול (סוכ׳ ג א). שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד (שם ד). אין אוגדין את הלולב אלא במינו וכו׳ מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (שם ח). אמר רבי עקיבא צופה הייתי בר״ג ורבי יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והן לא נענעו אלא באנא ה׳ הושיעה נא (שם ט). יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת למחרת משכימין ובאין כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו מפני שאמרו הכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביו״ט הראשון של הג בלולבו של חבירו (שם יג). מצות לולב כיצד יום טוב הראשון של הג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (שם ד ד). ערבה לא נהנין ולא מועלין ר״א ברבי צדוק אומר נותנין היו ממנה זקנים בלולביהם (מעי׳ ג ז). הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים (ברכ׳ נז.). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (מד״ר בראש׳ מא). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו (שם ויקר׳ ל).—ג) *בד מעץ או מברזל חרוק בקו הולך ומקיף ונמשך מלמטה למעלה[1], Schraube; vis; screw-bar: מי שהיו גתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן הדפין והלולבין והעדשות מנגבן והן טהורין (תוספתא ע״ז ח ג).

לוּלָבִי, ת״ז, לנק׳ לוּלָבִית,—בצורת לולב משמ׳ ב׳: ולזה היתה האוזן לולבית כלומר ששבילי האוזן הם מעוקמים כמו נקבי המכבש (רבנ״ל דורלון, מג״א, ח״י ד).—ובהשאלה, בנגינה: וזה שסמנו (מן מיני ההעתק בנגינה) מה שיקראוהו קצתם הלולבי והוא שני מינים לולבי פנימי ולולבי חיצוני והפנימי הוא אשר יתחיל ד״מ מהנעימות אשר על קצות הקבוץ ויטה אל זה שימשך להם משני צדי הכובד (ספר המוסיקי מאבן עומיה בן עבד אלעזיז, כ״י פריז).

לוּלֵי,—כמו לוּלֵא: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש׳ לא מב).

---

[1]) בערב׳ לֻוְלַב a) במשמ׳ זו.

a) لولب

אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כו-כז). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהל׳ צד יז). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (שם קו כג). לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (שם קיט צב). לולי יי׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל לולא יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (שם קכד א-ג). — ועם פעל אחריו: ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש״א כה לד).

לון[1], ממנו א.לון, מלון, מלונה, *לינה, א.*הלנה, *התלוננות.

א.לון, פ״ע, ללון, לן, לנו,—לן בבקום, שהה במקום הלילה, übernachten; passer la nuit; stay over night: ותאמר אליו (רבקה לאליעזר) גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון (בראש׳ כד כה). והוא לן בלילה ההוא במחנה (שם לב כב). ולא אבה האיש ללון ויקם וילך וכו׳ ויאמר לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה וכו׳ ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון (שפט׳ יט י-יה). ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש״ב יב יו). למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון (ירמ׳ יד ח).—ודברים לא בע״ח: זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ וכו׳ ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה[2] בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו (זכר׳ ה ג-ד). — ובתו״מ: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מד׳ סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה (פאה ח ז). המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי (גיט׳ ח ט). כיון שעברו ישראל את הירדן וכו׳ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וכו׳ ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן (סוט׳ ז ה). בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע (ברכ׳ יד.).

[1]) רק בעברית במשמ׳ זו.

[1]) אמר רד״ק: ולנה בתוך ביתו כמו ולנה בקמץ הסגול תמורת הקמץ וכן והזורה תבקע אפעה (מכלול, בדה״פ). וכעין זה החדשים, ולא נתברר טעם חלוף זה ואם באמת בדבור החי היו אומרים לפעמים כך. ועי׳ בהמבוא חלק הנקוד.

הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו (שם יח:). מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת (מו״ק ט.). ויבא משה בתוך הענן וכו׳ שלן שם לינות הרבה (מד״ר במד׳ יב). הקב״ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלינו (שם). — ובמוי ללון: אמרתי לזן על אבוסי, ובקש לנוח על ערסי (עמנ׳, מחבר׳ כ).—וגם דברים לא בע״ח: אשה לא תלוש אלא במים שלנו (פסח׳ מב.). והשותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה וכו׳ שלנו בכלי מתכות (נדה יז.).—והלילה לן: והאוכל שום קלוף וביצה קלופה ובצל קלוף שלנה עליהם הלילה וכו׳ ומשקין מגולין שלנה עליהן הלילה דמו בראשו מפני הסכנה (דא״ר יא).—והכבוד: מה זה (יונה) לא לן בכבודו אף זה (אדם הראשון) לא לן בכבודו עמו (מד״ר בראש׳ כא).—ועי׳ עוד לין.

—הפע׳, הלין, ילין, ילינו,—הלין את פלוני, עשה שילון: ואביך איש מלחמה ולא ילין את העם (ש״ב יז ח). ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כד ז).—ובתו״מ: כל המלין את מתו עובר בלא תעשה הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים אינו עובר עליו (סנה׳ ו ה). עיר שמתו בה שני מתים מוציאין את הראשון ואין מלינין את הראשון ומוציאין את השני מפני שאמרו כל המלין את מתו ה״ז מנוולו (שמחות יא). וכי אין אתם יודעין שאין מלינים את המת בירושלם (אדר״נ ד).—ובספה״מ: היש בית אביך מקום שתלינו אותנו ונסתופף בצלכם כמנהג האורח (ר׳ בחיי, חוי בדה). לא תצטרך שנהיה אנחנו מלינים אותך אבל אתה בעצמך תבחר מקום לינה (שם).—ודברים לא בע״ה: אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם איכן היא מלינה אותו בין שדיה (מד״ר בה״ב, השבע הכפר). — ״ופ״ע, ולא יהיה האדם מלין בלתי נביא ומשכים נביא כמי שימצא מציאה (מו״נ ב לב).

—התפ׳, התלונן,—בקש ללון, נמלט ללון: ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן (תהל׳ צא א). סלע ישכן ויתלנן (איוב לט כח). — ובמדרש: נתלונן בצל שעשה לך בצלאל זה המשכן (מד״ר במד׳ יב). אבל ישראל יש להם מנוס שיתלוננו מדינה של גיהנם (ילקוט איוב תתקו).

—פוע׳, ״לונן, ילונן: חלקי וצורי עדי מה ילונן אויבי וצרי בביתך (ר״י בן גיאת, אהבה, יובב במעמך).

ב.לון.—עי׳ לנן.

לוע, — עי' לֵעָה.

לוע, — עי' לֵעַ.

*לוֹעֵז[1], ב"ז, מ"ר לוֹעֲזִים, — מי שאינו מדבר עברית: והלועז ששמע אשורית יצא (מגי' ב א). — ומצוי בספה"א: ולא יטען בדין ממון לזכות, אבל יטען בנפש כל להכות, וללועז שמע ממתרגמנים, בדין ממון שנים נאמנים (רס"ג, בער דיני ממונ' פד). ויראו להגלות רב הנבזים, הדומים לכלבים ההוזים, ושלחו באש יהודה מן הלועזים, וישלח יהודה את גדי העזים (יהודי אבן שבת, אהל במליס). וכן יאמר הלועז דקושפלישנ"ט ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"י (רב"י שמות יה כד). כי אינם לועזים שלא יבינו את לשונך (רד"ק יחזק' ג ז). לפי שכל מי שאינו מדבר בלה"ק יקרא לועז (רי"א, זכת פסח, הלכויה). ודרשתי היטב בשבע חקירות ודרישות לדעת תוכן המנהג הזה אשר נהגו הלועזים לשגר תמיד דורון לכלה (תבו' מהר"י קלון קעא). — ואמר המשורר: התדמה שפת עבר לניב כוש ופוט הקול יעקב ידמה לך לקול לועזים (רס"ע אבן דנאן, מגלהכ' הביר).

*לוּף[2], ב"ז, — מין עשב, לו עלים רחבים מתפשטים על הארץ, Schlangenkraut; serpentaire; - aria: היתה שדהו זרועה קנבוס[3] או לוף לא יהא זורע ובא על גביהם (כלא' ב ה). הטומן את הלוף בשביעית ר"מ אומר לא יפחות מסאתים עד גובה שלשה טפחים וכו' לוף שעברה עליו שביעית ר"א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו (שבי' ה ב-ג). וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). איזהו דבר שאין זרעו כלה כגון הלוף והשום והבצלים (תרומ' ט ו). מפנין תרומה טהורה ודמאי וכו' ולא את מעשר שני והקדש שלא נפדו ולא את הלוף ולא את החרדל רשב"ג מתיר בלוף מפני שהוא מאכל עורבין (שבת יח א). אלו הן מיני חרסיות הלוף והשום והבצלים (תוספתא תרומ' ט ג). הלוף שעלה תמרות בשביעית (שם שבי' ב ג). הלוף והחרדל והתורמוסין (שם שבת ח ט). מעשה שהיינו בעין כושין ואכלנו לוף על פי ר' טרפון במוצאי החג של מוצאי שביעית (ירוש' שבי' ה לו). — *לוּף השּׁוֹטֶה, מדברי: עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה וכו' עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה (שבי' ז א-ב). לולבי זרעים ושל עדל ועלי הלוף[1] השוטה (עוקצ' ג ד). — וכנו קצתם את הלוף האמתי *לוּף פִּקֵּחַ: זה עלה הלוף השוטה (אבל) עלה הלוף הפיקח לא (ר"י בן מלכי צדק, שבי' ז א).

לוץ[2]), מסמנו לוּץ, לָצוֹן, לוֹצֵץ, לֵיצָן, לֵיצָנוּת, הִתְלוֹצְצוּת.

לוּץ, פ"ע, עבר לָץ, — לָץ פלוני, דבר דברים של צחוק ולעג, spotten; railler; to mock: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (משלי ט יב).

— התפ', הִתְלוֹצֵץ, תִּתְלוֹצְצוּ, — כמו קל: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (ישע' כח כב). — ובתו"ס: כל המתלוצץ ייסורין באין עליו (ע"ז יח:). אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין (שם). אמר ר"ש בן לקיש כל המתלוצץ נופל בגיהנם (שם). אלו אדומים וכו' והם מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם (מד"ר במד' יא). — ובמשמ' נהיה לליצן: לץ בבוא ללוצץ פולץ ונתלוצץ, כעץ מחצצים לחצץ (ר"א קליר, שבת זכור, אץ קוצץ).

— הפע', הֵלִיץ, הֱלִיצֻנִי, — הליץ את פלוני, צער אותו בדברי ליצנות, jem. bespötten; railler qqn.; to rail: זדים הליצני עד מאד מתורתך לא נטיתי (תהל' קיט נא).

— פוע', לוֹצַץ, לוֹצַצְתִּי, — כמו התפ': לץ בבוא ללוצץ, פולץ ונתלוצץ, כעץ מחצצים לחצץ, כנץ על צפור לנצץ (ר"א קליר, שבת זכור, אץ קוצץ). וטעיתי ויעצתי ובזבתי וכפרתי, ולוצצתי וגם לצתי ומרדתי ומריתי (ערבי יוה"כ, לך אלי). לא יאמר לגר שם עבודה זרה אפילו להיות לוצץ בה (ספ' חסידי', תתקמח). הערה למשכיל

---

[1]) עי' לָעַז.

[2]) בערב' לוף a), ותארו אותו הערבים כך: נבאת יח'רג' לה ורקאת ח'צ'ר רוא' ג'עדה תנבשט עלי אלארצ' ותח'רג' לה קצבה מן וסטה ופי ראשה ת'מרה ולה בצל שבה בבצל אלענצל ואלאנאש יתדאוון בה, ע"כ, ובעבר': צמח יצאו לו עלים ירקים יפים מקוצים יתפשטו על האדמה ויצא לה קנה מאמצעו ובראשו תמרה ולו בצל כמו בצל המדברי והאנשים ישתמשו בו לרפואה. — והביא אסף השם הארמי לופא: עשב הנקרא דרקנטיאון ובלשון ארם לופא עליו רחבים וניצתו דומה לנחש (אסף, כ"י מינכן 48). — [3]) בגמ' ירוש' כ"י קרבס, ותרגמו קרביא.

a) لوف

ובכר הביא הרמב"ם שהוא כרויה a) בערב'. — [1]) ופרש רה"ג: הלוף השוטה פירוש זה לוף דומה לקולקוס והוא במינו עליו רחבים ואם הוא שוטה עליו רחבים יותר ויותר, ע"כ. וכן הערוך: ולוף השוטה דומה ללוף אחר וממינו הוא אבל עליו רחבים יותר.

[1]) רק בעברית.

a) كرويه

שלא יהיה שום אדם נבזה בעיניו עד שיקלהו ויבזהו או ילוצצהו כדרך גלית לדוד (המאירי, משלי יח).

לוֹצֵץ, ש״ז, מ״ר לוֹצְצִים, — לֵץ, מי שדרכו להתלוצץ: יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לֹצְצִים[1]) (הוש׳ ז ה).

***לוֹקֵחַ**, ש״ז, — מי שקונה סחורה, Käufer; acheteur; buyer: מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו (ב״ב ה ו). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (שם ח). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב״מ ד ד). היה לו חייב מעות וכתב לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר והלוקח אוכל פירות אסור (תוספתא שם ד ג). הנותן מעות להבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר רשאי הלוקח ליקח לו מאותו המין (שם כא). מכר לו חלוק שוה חמש בשש יד הלוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי סלע רצה אומר לו הילך מעותיך וכו׳ וכשם שהמוכר יכול לחזור בו כך הלוקח יכול לחזור בו (שם ג יו). מכר לו רבעים לעניין סאה הואיל והלוקח משתכר הלוקח מפריש (ירוש׳ דמאי ב כ.). בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (שם ב״מ ד ט ד). מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ להבירו מוכר עצב ולוקח שמח (ברכ׳ ה.). מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה וכו׳ וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקח ממך במנה יודע אני בו ששוה מאתים (ב״מ נא:). אכלה האב שנה וכו׳ והבן שנה והלוקח שנה הרי זו חזקה (ב״ב מב.).

לוּשׁ[2]), ממנו לוּשׁ, *לִישָׁה, מְלוּשָׁה.

לוּשׁ, פ״י, לוּשִׁי, וַתָּלָשׁ, לָשׁוּת, — לָשׁ בָּצֵק, עצר וכבש את הבצק בידיו כדי שידבקו חלקיו המפרדים יחד ויהיה רך ונוח להאפות, kneten; pétrir; knead: מהרי שלש סאים קמח סלת לוּשִׁי ועשי עגות (ברא׳ יח ו). ותקח קמח וַתָּלָשׁ ותפהו מצות (ש״א כח כד). ותקח את הבצק וַתָּלוֹשׁ[3]) ותלבב לעיניו (ש״ב יג ט). כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מִלּוּשׁ בצק עד המצתו (הוש׳ ז ד). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לָשׁוֹת בצק לעשות כונים למלכת השמים (ירמ׳ ז יח). — ובתו״מ: הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה (שבת ז ב). שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד וכו׳ שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח׳ ג ד). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו (ע״ז ד ט). עריבה שהיא טבולת יום לשין בה עסה (טבו״י ד ג). עיסה שלשה במים מגולין אפי׳ היא של תרומה תישרף (תוספתא תרומ׳ ז יג). אין לשין את המצה ברותחין מפני שחולטין ולא בפושרין מפני שמחמיצין אבל לשין אותן בצונין אין לשין את המצה בשאר המשקין ואם לש אופה מיד (שם פסח׳ ב ה). עיסה שלשה ביום טוב וכו׳ מותר להפריש ממנה חלה לשה מערב יום טוב ושכח ולא הפריש ממנה חלה (שם יו״ט א יד). כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין חולטין (שם מנח׳ ז יג). היה לה מקום היכן ללוש והיא עושה אותן בשני מקומות (ירוש׳ חלה ד נט ד). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (שם שבת ז י:). אין לשין מצה במשקין אבל מקטפין אותה במשקין א״ר עקיבא אני הייתי עם ר״א ועם ר׳ יהושע בספינה ולשתי מצתן במשקין (שם פסח׳ ב כט ג). הכהנים עצמן מהו שילושו מצתן בפושרין (שם). הלש עיסה ביום טוב מפריש הלתה ביו״ט (שם ג ל.). סולת צפה על גבי נפה לושה בדבש וחמאה (שם סוט׳ ט כד:). אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת כולה אסורה (בבלי פסח׳ ל.). אין לשין עיסה בפסח ביין ושמן ודבש ואם לש ר״ג אומר תשרף מיד והכ״א יאכל ואמר ר״ע שבתי היתה אצל ר״א ור׳ יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר (שם לו.). א״ר יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו (שם מב.). הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין והלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה לאשה שהיא לשה בצונן (אדר״נ כג). כיון שגלו היה אחד בא ללוש את עיסתו ולא היה יודע במה והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (מד״ר איכ׳, ככה תככה). מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד ובא עני ועמד על פתחו וכו׳ נטלה אשתו כל הסעודה ונתנה לו ואח״כ לשה עיסה אחרת ובישלה אלפס אחר ובאת והניחה לפניהם (דא״ר ו). — ומשל: הולך את חכמים יחכם ואת עשירים עושרו יצמח, עליו משלו המושלים טוב ללוש אצל קמח (מרא׳ המוסר כג). — ובהשאלה, הלשון את האכל בפה: והשן תכתשהו והלשון ילושהו, והרוק ילחלחהו והושט

---

[1]) לא נתבררה בודאות גמורה משמ׳ תאר זה כאן.

[2]) גם בארמ׳ ובאתאפ׳, וכמו״כ באשור׳ לָשׁ.

[3]) כך, הכתיב מלא.

יבליעהו, ועד הבטן יגיעהו (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב).

—נפע', *נִלּוֹשׁ, יִלּוֹשׁ, נִלּוֹשׁוֹת,—יִלָּשֵׁו אותו: לחם הפנים נ י ל ו ש אחד אחד ונאפה שנים שנים (מנח' יא א). בבצק שנילוש במי פירות (כלים י ב). עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה (חלה ב ב). אותן החולין יאכלו נקודים או קליות או י ל ו ש ו במי פירות או יתחלקו לעיסות (תרומ' ה א). כל המנחות נלושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (מנח' ה ב). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (שם יא א). אמר ריש לקיש עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת (פסח' לה.). שהבל נלושין בפיו כמין בצק (אדר"נ, נסחא ב 122).— ובהשאלה: שבישרו של אדם נלוש בשיניו (ילקוט משלי תתקנט).

—הפע', *הוּלַשׁ, יוּלַשׁ,—כמו נפע': ישפך עליהם מן הדבש חם ונרתח מאד במעט מעט עד אשר י ו ל ש המשקה מלושה בינונית לא רבה מאד ולא קשה לרוב (בנתי דוגולו, ספ' המרקח'). וכלם מיני עיסה מולשים בדבש (קלגון ג יד ב ז).—ועי' בָּצֵק.

לָז, הַלָּז[1]), עי' הַלָּז, והוספה מהתו"מ: הזורק אבן לרשות הרבים והרג הרי זה גולה ר' אליעזר בן יעקב אומר אם משיצאתה האבן מידו הוציא הלז את ראשו וקבלה הרי זה פטור (מכות ב ב). נכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר' ו ה). מעשה בר"ג והזקנים שהיו יושבין על מעלות האולם בהר הבית והיה יוחנן הסופר הלז יושב לפניהן (ירוש' מע"ב ה נו ג).— ואמר הפיטן: קריאתם יוכיח לז ללז לדון, כל מחלל יום קדש בזדון, כאילו מעיד עדות שקר באדון (במעון בר"א, ב' בבוע', בבוית מרוס). ארי עלז ביום הלז והץ קלקל למול עירי (סלית' י' טבת, בעה עליון). גליפת אבנים על כתיפיו בנועם ריח המגדים יפסקו טעם דיקדוק גבלות זהב קדושים לז לז דיבק באהב (אמת מה נהדר, J. Elbogen, 187).— ואמר המליץ: אם יקרצו עינים יחרקו שינים, ולז ללז ילחשו על אזנים, אז יחלק העם לשנים (ר' קלוני', אבן בחן סד).

לָזוּ, הַלֵּזוּ[2]),—עי' הַלֵּזוּ, והוספה מהמשנה: שתי הרשות גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה מת בעלה של גדולה ר"א אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו ר"ג אומר אם מיאנה מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל ותצא הלזו משום אחות אשה (יבמ' יג ז). שלשה אחין שנים נשואים שתי אחיות ואחד מופנה מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך מת אחיו השני ב"ש אומ' אשתו עמו והלזו[1]) תצא משום אחות אשה (שם ג ה).

לזה[2]), ממנו לָזוּת.

לָזוּת[3]), ב"נ, כמי' לְזוּת,—בפרט לְזוּת שְׂפָתַיִם, דברים לא ישרים: הסר ממך עקשות פה ולְזוּת שפתים הרחק ממך (משלי ד כד).—ואמר המשורר: הנח לזות שפה ומישרים מלל וסורה ממסר מעל, כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים במו שעל (ר"ש הנגיד, רעי התהלון).— ובספה"א במשמ' כמו לַעַז, üble Nachrede; propos malveillants; evil talks: לבתחילה לא תנשא (האשה שנתגרשה בצנעא) משום לזות שפתים (רב"י כתוב' כג.). ונראה לי שגנאי הוא הדבר ליקח אותם הוא (האפוטרופוס את מעות היתומים) בתורת עסק משום לזות שפתים (טוחו"מ רל עו).—ובמשמ' "לצון וקלסה: בין המולות אויב קול נהמת קמים, בלזות שפתי צר כי ישמח שמוח, שם נצב שמשון בין עמודים רמים, ובאין אונים עוד בזרוע לא כח (מיכל, נקמת שמשון).— "ולזות פה, במשמ' דברים לא ישרים: מה לי ולידידים ימי הרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסד (רמב"ע, תרביב ו). — "ולזות לבד, במשמ' דברי תרעומות: ואין עליה לאדם בעולם מחמתי לא דין ולא דברים לא תרעומת לא תלונה לא גענוע לא לזות לא שום מידי מכל אנפא בעולם (תבו' הגא', הרכבי בפ).

לַח[4]), לַח, ת"ז, לנק' לַחָה, מ"ר לַחִים, לַחוֹת,—ההפך מן יָבֵשׁ, שיש בו רטיבות טבעית, feucht, frisch, humide, frais; moist, fresh,—עץ לַח: ויקח לו יעקב מקל לבנה לַח ולוז וערמון (בראש' ל לז). וידעו כל עצי השדה כי אני יי' השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לָח והפרחתי עץ יבש (יחזק' יז

---

[1]) הוספת אות הרמז לַ בין שתי אותיות הרמז ה, ז, לחזק את הרמז, ודומה לזה בערב' אלד'י ל כתוחה בין א ובין ד' (Barth, Pron. 261 § 43, f).

[2]) עי' למעלה הערה לערך לזה. ל צרויה במקום ל הרוקה הקרום' כמו בערב' דַלַּב (Barth ib).

[1]) כך במשנ' שבגמ', ובמשנ' שבמשנ' והלה.

[2]) שרש זה קבעוהו ריב"ג ורד"ק להשם לזות, כמו ראות עיניו וכדומה, אך הניח ריב"ג גם אפשרות שיהיה מן לוז כמו גרות, עדות.

[3]) אין לו חבר בלשונות האחיות.

[4]) רק בעברי', ועי' שרש לחח.

כד). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לַח וכל עץ יבש (שם כא ג). — ופרות טרם יבשו: וענבים לַחִים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). — וחבֿל וכדומ׳: ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לַחִים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שפט׳ יו ז). — ובתו״מ: המהלך בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן (פאה ג ג). המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ (פרי) לח ויבש ואינו לוקח ממנו לח (דמאי ב ג). איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (שם ה). אין טומנין לא בגפת וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יבשין (שבת ד א). בחזרת וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין (פסח׳ ב ו). ואסור בפול המצרי לח ומותר ביבש (נדר׳ ז א). שרשי השום והבצלים והקפלוטות בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוקצ׳ א ב). רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון ובשני קרשו (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). נתנו שיעור ללח ולא נתנו שיעור ליבש נתנו דמים ליבש ולא נתנו דמים ללח (שם דמאי ב כג.). טומנין בכסות יבשה ובפירות יבשין אבל לא בכסות לחה ולא בפירות לחין (שבת מח.). — ואמר הפיטן: ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחוזה בלחים, אז ינועו יבשים כסוחים (ר״א קליר, א׳ ר״ה, אומץ אדירי). — ועי׳ רטֹב.

לֵחַ, ש״ז, בכנ׳ לֵחו, לֵחֹה, — סגולת מה שהוא לַח בצמח ובע״ח טרם יבש או זקן, ובהשאלה לכח החיים, Frische; fraicheur; freshness: ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לֵחֹה (דבר׳ לד ז). — ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש ממקום לחי, ונם לחך בלילה כי כבר נס מבכי לחי (ר״מ הגגיד, אהה בכתי). ואם אמות לקץ ימים בלחי והמיתה עלי כל הי גזורה, בבל עיר תשמעון בואו בכו על יהיד הדור במועצות ותורה (הוא, לבבי תוך קרבי). היש תקוה למי הלפו בחורותיו ובחו נס, היוחיל טוב ואור עינו מאד כהה ולחה נס (רמב״ע, תרביב ח). לו כהתה עיני תאב אל פת לחם ותם כחי ונס לחי, לא אשפכה לפני אנוש נובל את דם יקר פני ומי לחי (שם ט). ובטרם יתנגפו רגליך וינוס לחך ויבש כחך ויקצר רוחך וישפל מצחך ויאבד נצחך (הוא, תוכחה, ברכי נפשי). ופיה כפי אתון בלעם, ואפיה הבאיש ריחה, ולחייה נס לחם, כאלו השטן בקדרות הטיחם (ר״י הריזי, תחכמ׳ ו).

***לֵחָה**, ש״נ, מ״ר לֵחות, — א) המים שבתוך האדמה ששתתה מהגשמים ולא יבשו, Feuchtigkeit humidité; moisture: עד איממי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי׳ ב א). וקלח של כרוב וכל דבר שיש בו לחה אסור (תוספתא תרומ׳ ז יז). פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה והוא עתיד להרוש קודם לעצרת (ירוש׳ שבי׳ א לג:). — ב) הלֵחַת שבבע״ח: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם ליחה (פרה ט ב). עכשיו (שמשה מת) כל הנוגע [ב]בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך (ספרי דבר׳ שנז). — ג) הלֵחָה שבמכה, הדם שנתקלקל ונתעפש ונהיה לבן, Eiter; pus: המפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב ואם להוציא ממנה לחה פטור (עדי׳ ב ה). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (תוספתא כלי׳ ב״ק ו יט). ריאה שנמצאו בה אבעבועות אם היו מלאים רוח או מים או לחה הנמשכת כדבש וכיוצא בו או לחה יבשה וקשה (רמב״ם, שחיט׳ ז י). וכן אם נמצא בה אבעבוע מלא לחה חוששין שמא נקב סימפון שתחתיו (שם יא ה). — ולֵחָה שבמעים וכדומה: הדקין שניקבו והלחה[1] סותמתן כשרה (תוספתא חול׳ ג יא). סתם הקב״ה את המעיינות שלהם (של בני ביתו של אבימלך) אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (פסיק׳ רבתי מב). — ולֵחָה סרוחה, במשמ׳ זו: הזיעה והליחה סרוחה והראי והדם היוצא עמהן (מכב״ר ו ז). — וכנוי של זלזול לאדם: כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק אמר לפני ליחה סרוחה כן על אחת כמה וכמה לפני שער המקום (ירוש׳ ברכ׳ ט יד ג). מה עשה לו הקב״ה (לנבוכדנצר) מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו ואומר לו רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית (מד״ר במות כ). אמר לו הקב״ה אוי לו לאותו רשע לחה סרוחה אלף היו ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף (שם בה״ב, כרמי). — ד) לֵחָה שבגוף בע״ח, המר נוזלי שבגוף בע״ח, כמו הדם, המרה, וכדומה, Saft; humeur, humor: והדם הולך בגידים והליחה מעורבת בבשר קרתה שלוחה כנגד המתו של דם (אסף, כ״י מינכן 4). משבע שעות לילה ועד שבע שעות ביום היא ממשלת הליחה לכל מיני נגעיה (שם 11). כן ברא את האדם גם מארבע היסודות מרוח וממים אש ועפר והם דם וליחה ומרירה אדומה ומרירה שחורה וכו׳ והליחה כנגד המים וכו׳ וכח הליחה קר ולח (ש׳ דונולו, חכמוני

---

[1]) ואמרו בגמ׳ (שם נ.): מאי ליחה א״ר כהנא שירקא דמעייה דנפיק אגב דוהקא.

א). ברא את האדם על ארבעה טבעים שם בו הדם לעומת האויר ו ה ל י ח ה הלבנה לעומת המים והמרה השחורה לעומת העפר והמרה האדומה לעומת האש (רסב"ג, תקון מדות הנפ'). והכח המעכל והכח הדוחה ואוצרותם ומשכנותם הם שתי מרירות השחורה והאדומה ו ה ל י ח ה הלבנה והדם לתקנת ההיכל (חו"ה, עבוד' ה' ט). ה ל י ח ה היא גשם רטוב נוזל משתנה אליו המזון תחלה ויש ממנה ל י ח ה משובחת והיא אותה שדרכה לשוב הלק מהעצם הניזון וכו' ונאמר ג"כ כי ה ל י ח ו ת המשובחות והמותריות נכללות בארבעה סוגים סוג הדם והוא המשובח שבהם וסוג הלבנה וסוג האדומה וסוג השחורה וכו' (קאנון א א ה א). ה ל י ח ה האדומיית פועלת כוכב פחות ושרפה יותר והשחוריית פועלת כוכב יותר מזה (שם ג א א יב). יהיה טבע גופו תערובות ל ה ו ת י ו הארבע שנמצא בהם (ספ' מוסר לר"י בן עקנין ב יו). אמר לה הגידי לי סוד הארבעה יסודות אמרה נברא הגוף מארבע ל ח ו ת ה ל ח ה הלבנה ראשונה והשנית הדם במעלה תיכונה והשלישית המרה הירוקה והרביעית המרה השחורה החזקה (ר"י חריזי, אגר' ג"ון הזהב). השינה הטבעית מאמצת הכחות ומחלשת ה ל ה ו ת (ספ' בעבוע' לר' זכדא). אמרו חכמי הטבע שמי שהוא שוה המזג ו ל י ח ו ת י ו בריאות וטובות הוא סבה שיהיו מדותיו שלימות ש ה ל י ח ו ת פועלות במדות (תולד' יצחק לר"י קארו, מצורע). ה ל י ה ו ת מהן תועליות ומהן פסוליות תועליות הן קילוס והדם והזרע (מעשה טוביה, ארץ החדשה א ב). —והלֵחָה סתם, היא הלחה הלבנה: כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל ה ל ח ה (רמב"ע במד' יט ב). וכל מקום שאמר ל ח ה לבדה היא הלבנה וליחות הם הארבעה (ר"א חסדאי, תרג' ספ' יסוד' לר"י ישראלי, כ"י פרמא). — ובהשאלה, לֵהוֹת נפסדות של הנפש, ר"ל מדות רעות: כן צותה על יום הכפורים לענות אדם נפשו כדי שתפלט כל ה ל ח ו ת הנפסדות שנקבצו בה מתוך תשובה שלימה (מלמד התלמידים, נצבים). — ה) לֵהוֹת העין: אם היה ענין השגת הראות נעלם מהשם ולא ידעהו איך המציא זה הכלי המוכן להשגת הראות התראה שבמקרה היה התחדש ל י ח ה אחת זכה ותחתיה ל ח ה אחרת כך ותחתיה מהיצה אחת וכו' סוף דבר ל י ח ו ת העין ומחיצותיו ועצביו אשר בהן מן התקון מה שנודע (מו"נ ג יט). העין נברא משבע ל ה ו ת קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב). ויש בהן (בהעינים) עשרה דברים משלימין אותו וכולם צריכים אל הראות ואלו הן שלשה ל ח ו ת ושבע כתנות והן מחיצות אל ה ל ח ו ת (שער השמים ט).

לְחוּם[1], לְחֻם, ש"ז, בכנ' לְחוּמוֹ, לְחֻמָם, — כמו בָּשָׂר, Fleisch; chair; flesh: והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליי' חטאו ושפך דמם כעפר וּלְחֻמָם[2] כגללים (צפנ' א יז). כי לא ידע שלו בבטנו וכו' במלאות שפקו יצר לו וכו' יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בִּלְחוּמוֹ[3] יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה (איוב כ כ-כד). —ואמר הפיטן: יודע תעלום כל דם ו ל ח ו ם, חטאתינו ידענום ואתנו בכל תחום (רשב"י הבבלי, סליח' עי"ה, אל נרחם). כמס דוב רשפי להב מלהיב ללהב, כרה שוחה לעד ל ח ו מ ו להבהב (קרוב' לפורים, הכתולות כהקבן). — והמשורר אמר: עליהם יבכיון ניני יענים ותרקד בת שעירה הצעירה, ויכרו על ל ה מ י מ ו כפירים ותנית לגוריה כפירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).

---

[1]) משקל גְבוּל, זְבוּל, כְּרוּב. בערב' לַחְם a), ועי' הערה לקמן.—[2]) כך, מם רפויה ברוב הספרים המדויקים, ובקצת ספרים מ דגושה. וכבר תרגמו הקדמונ', השבעים וכמו"כ ולג', מלה זו במשמ' בשר, והוא כמו בערב' לַחְם a), עי' הערה לערך לֶחֶם. וכן פרשו ריב"ג ורד"ק, וכן גם רוב החדשים, וקצת החדשים פרשו מֵעים.—[3]) בפרוש מלה זו נחלקו הקדמונ' וגם החדשים. השבעים תרגמו ὀδύνας, שהוא צער ומכאוב, ושערו קצת החדשים שהם קראו חבלים במקום בלחומו. ולג' bellum suum, במשמ' מלחמה, וכעין זה גם רסע"ג: מחארבתה, וכן רש"י: במלחמתו. ת"י: בשלדיה, ר"ל בגופו, וריב"ג במשמ' בשר כמו לחמם שבצפניה, וכמוהו גם ראב"ע, ועוד. והחדשים הגיהו הגהות מתחלפות: בלהה בלהות, פחם, אימים, מבול, וכיוצא בזה. וכל זה מפני הקושי שיש במליצת הכתוב בהמלים עלימו ובלחומו, שלפי הכונה ולפי החצי הראשון, ישלח בו חרון אפו, היה צריך הגוף הנפעל להיות גם כאן במ"י ולא עלימו, במ"ר, ועוד מפני שלפי הנוסחה המסורה הפר הנשוא של וימטר, מ ה המטיר. ואפילו אם נניח כי עלימו כאן הוא כנוי לנסתר יחיד, כמו ישפק עלימו כפימו (שם כז כג), עוד קשה כי חסר מה המטיר. ולכן אמר נלדק' (ZDMG 40, 721), כי לחומו כאן הוא מלשון לחם כסור' שמשמש גם במשמ' כעס וחרון. אבל, גם זה קשה, כי לפי זה היה צריך לאמר לֹהוּמוֹ, וצריך איפוא למחק ב בלחומו. ואולם אפשר לקים הנוסחה של המסורה כמו שהיא ולהנצל מכל קושי במליצת הכתוב אם נפרש עלימו ה ע ל י ם שלו, ולראות בו דבר מקביל לחרון אפו, אולי מלשון לען b) בערבית במשמ' קללה מארה, והוא כמו מליצת הכתוב: ישלח יי' בך את המארה (דבר' כח כ), ושלחתי בכם את המארה (מלא' ב ב).

---

a) لحم b) لعن

°לחות, לחות, ש״נ, מ״ר לחויות, — א) סגולת הדבר הלח: וגם יתכן להיות סגורת אבי הנחל בעבור רטיבתו ולחותו וקלייתו באש (מנחם, מחבר׳ לג). עודנו באבו לא יקטף ופתרונו לשון לחות פרי (שם). כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (כוזרי ג כג). והחלק (של הצמח) הנתק אל דמות המים אינו מים אבל הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוניי לא מים ראויים לשתייה וכו׳ אמת כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות (שם ה יד). ונמשכו אחריה שתי איכיות החום והליחות (רוח חן ז). ואומרים כי הוא (הארבה) עולה באילנות ובעלים ומוצץ לחותם (שרשי רד״ק, נגלג). שתתיבש הארץ כל כך שתשכח ממנה כל לחות (רי״א, מקן). — ובהשאלה, רעננות החיים: עדיין היה דוד בליחותו וכוחו (ערוך, ערך לח).—ב) °כמו לחה משמ׳ ב, לחות הגוף: ונאמר שלחויות הגוף יש מהם ראשונים ויש מהם שניים וכו׳ והם ד׳ מינים אחד מהם הלחות העצור בחלל קצוות העורקים הקטנים וכו׳ והשני הלחות הנבלע באיברים השרשיים כמו הטל וכו׳ והשלישי הלחות הקרובה להתקרש (קאנון א א ה א). כי המזג הקר היבש מוליד הליחויות הנכרים לא לדמיון אך להלשת העיכול (שם). ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתילדים במעיים וכיוצא בהם (מו״נ ג עב). הלחויות הן שלש הלחות הטבעי המחבר הלקים האבניים קצתם עם קצתם והיי האדם קצובים ותלויים בלחות ההיא (בער הבמיס ט). זמן הזה יודע אם מקושי החולי או מבישול והכנת הלחיות (ר״י לאלון, אולד״ת ה ד). ולחות זה וכו׳ הנעשה ונולד מלחיות שרופים כגון דם מרה ירוקה ומרה שחורה והוא מעורב עם לחיות אחרים (שם ט ד). — ושל העין: כח הראות וחומר הרות הרואה יוצא אל העין מדרך שני העצבים החלולים וכו׳ ויתרחב התרחבות מקיף בלהויות אשר באישון אשר האמצעית שבהן היא הקרחיית והיא לחות זכה כברד וכו׳ והושמה הלחות הזאת באמצע כי הוא היותר נכון שבמקומות לשמור והושם אחריה לחות אחרת וכו׳ והלחות הזאת דומה לזכוכית וכו׳ ובמוקדמה יש לחות אחרת דומה לחלבון ביצה ונקראת ההלבניית (קאנון ג ג א א). ואח״כ ירחק הצומח מצד הימין לבבת העין הימנית והצומח לצד שמאל העין השמאלית ויתרחבו פיותיהם עד שכוללים הלחות הנקרא זכוכיית (שם א א ג כ). והושמה (בעין) לחות דקיקה והיא הבציית שמוחה על הלחות הקרחיית (פרקי משה א). כשיקרע הכתונת הענביית קריעה מגונה תזול הליחות הביציית ותצא לחוץ וכו׳ ויקרה מזה פגעים אחד מהם שהכתונת הענביית נופלת על הליחות הגלדיית (שם ג). ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויות (רלב״ג מבלי ג).

לחי[1], לחי, ש״נ, לחיו, לחיה, לחיים, לחיי, לחיי, לחייך, לחייך, לחייו, לחיהם, לחייהם[2]),—א) לחי האדם, חלק הפנים שמתחת להעין ועד הפה, Wange; joue; cheek: נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים (שה״ש א י). לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים (שם ה יג). בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה (איכ׳ א ב). —הכהו על הלחי: ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי (מ״א כב כד). בשבט יכו על הלחי את שפט ישראל (מיכ׳ ד יד). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ׳ ג ל). כי הכית את כל איבי לחי שני רשעים שברת (תהל׳ ג ח). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (איוב יו י). גוי נתתי למכים ולחיי למרטים (ישע׳ נ ו).—ולחי הבהמה: וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש (שפט׳ יה יה-יו). ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים (שם יט). התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כו).—ושל בהמה שחוטה לאבילה: וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה (דבר׳ יח ג).—ומקום שימת הרסן והעל על הבהמה: ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוביל (הוש׳ יא ד).—ובמליצה, על לחיי העמים: ורסן מתעה (יתן) על לחיי עמים (ישע׳ ל כח).—ולחי הדג, מקום נתינת חח לצוד אותו, ובמליצה למלך מצרים: הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו וכו׳ ונתתי חחים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק׳ כט ג-ד).—ובתו״מ: קושרין את הלחי (של המת) לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שבת כג ה). איזה הוא זקן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגע׳ י ט). טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחייה (שבת נז:). רמ״ח איברים יש בו באדם

[1] בערב׳ לחי a).—[2] כך רד״ק: ואולי נאמר גם כן גדייהם לחייהם בהראות לסד הפעל כמו שנראתה בלחיי גדייו (מכלול, שדה״ב, פעי).

a) لحى

מהן רבוצין מהן זקופין ולשון זה נתון בין שני לחייה (מד"ר ויקר' טז). — *של בהמה: הזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בארץ ובחוצה לארץ (חול' י א). המוכר את הראש לא מכר את הלחי (תוספתא ב"ב ד ח). — ולחי הדג: ובמה קשקשין יהו בו אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו (תוספתא חול' ג כז). — ואמר המשורר: וזבול בגלותו פני שמש ותכס פני כוכבי זבוליה, נדמות יפת תאר תגלה את לחיה ותחביא את עגיליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). ידידי הלבן עשר וששה ספוד ובכות עליהם האסופה, אשר היה להמשך בילדות בלחי כחבצלת שזופה (רבב"ג, מלילתי). כבודה כבת מיך עדינה מעונגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה, לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה (הוא, מי זאת). אהב והם ישנאו אשלים וילחמו אשק על יד והם יכו לחיים אתמה לדודים הברו איך גועו ולאוהבים התפרדו איך היו (רמב"ע, מתאבליה, כבם אבן ג'יקטיליה). צואר עופר ולחי שושן על עמוד משיש נצב, ובכפו כוס המר ידמה לזהב וזרועו נצב (הוא, תרביא נ). בנפשי אוהבי עפרי אהלים בפיהם יטרפו גורי לבאים, ועקרבים סביב שושן לחייהם לשמרם מהיות השמט לבאים (בס ד). רוק יעלת חן כברד השיק לבבי ושרף, לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (בס). או תשאלי לשלום ידידך משאול אשאל בדודיך ובשלומיך, אכן עלי שפכך דמי לבי שני עדים לחייך ושפתותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). — *והכה לחיו: קראתי קשוב חרפת מוני, על הלחי מכים בני, קראתי שמך יי' (ר"א קליר, איכה אצפתו). — ולחיו למורט: ותני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות יגונים יקלו הזועינים (ר"י הלוי, ירושלם האנחי). — *לְחִי התחתון, החלק התחתון שבו קבועות השנים התחתונות: ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון ניטלה האם שלה (חול' נ ב). מעשה שהלחי התחתון עודף על העליון ושאל רשב"ג לחכמים ואמרו לו הרי זה מום (בכור' ו ט). — ודבור *עלו עשבים בלחייו, הוא קבור באדמה מזמן רב: ר' עקיבה (כשהיה רואה את בן כוזיבה היה אומר זה הוא מלך המשיח) אמר לו ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא (ירוש' תעני' ד סח ד). — ובהשאלה מליצית, *לחי הפרח, הנצן: וכפתריה ופרחיה ולחי נצניה כלחי עלומיה (ר"י חריזי, תחכמ' מט). ישריג אשר מטעי גן היפי נקצב, דר לחיו ממקום מחצב יקר חוצב (בס ג). — ב) *חלק מהע"ל במקום הלחיים: עקרב של פרוזביא טמאה ולחיים טהורים ר"א מטמא בלחיים (כלים יא ה). קסדא טמאה ולחיים טהורין (בס ח). הנוגע בעול וכו' בעין של מתכת בלחיין ובעריין (בס כא ב). — ג) *לוח צר של עץ משני צדי הפתח במקום המזוזה: הכשר מבוי ב"ש אומרים לחי וקורה וב"ה אומרים לחי או קורה ר' אליעזר אומר לחיין (עירוב' א ב). לחיין שאמרו גובהן עשרה טפחים ורחבן ועוביין כל שהוא (בס ו). מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים אם יש גובה עשרה טפחים בתוך ארבע אמות אין צריך לחי וקורה (תוספתא שבת יג). שתי הצירות זו כנגד זו ברה"ר נותן לחי מיכן ולחי מיכן (בס עירוב' יג). עשה לחיים למבוי גבוהים מן הארץ שלשה טפחים (בס א ח). בין לחיים ותחת הקורה נידון ככרמלית (גמ' בס ט.). עשה לחי למבוי והגביהו מן הקרקע שלשה (בס יד:). — *וסמי': מזוזות והם לחיי השערים (ריב"ג, ערב זוז). — ד) *החלק העליון של הנעלים: חלצה בסנדל של עץ ומחופה עור או היתה קרקעיתו עור ולחייו של שיער (רמב"ם, יבום וחליצ' ד).

לְחִי, לְחַיִּי, ת"ז, לנק' לְחַיּוֹת, — מטבע הלה: מהראשון הסובב קדחת יומית ומהשני לחיית (ספ' הקדח' א א). סבות עניני גוף האדם וכו' כשהם ענינים גופיים ר"ל לחיים או מזגיים או הרכביים (קאנון א ב א).

לְחַיִּים, — קריאה של ברכה לשתיית יין ובדומה, עי' חַי סוף פסקה א, והוסיפה: הוא (המקדש על היין) אומר בתחילה סברו מרנן וכו' והם עונים לחיים וכו' על כן רגילים בני אדם להשיב אחריו לחיים כלומר לחיים יהיה לך ולא לשום היזק (לקוטי פרדס לרש"י, ענין ברכ'). — ודבור של הסכמה, במשמ' טוב מאד[1]), עי' חי, והוסיפה: אמר לו שמע בקולי ואני

---

[1]) בסגנון ארמי בתו"מ וסהמ"א: מעשות דרכיך שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול ממצוא חפציך חפציך אסורין חפצי שמים מותרין ודבר דבר שלא יהא דיבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור הרהור מותר בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול מאי היא (שבת קיג:). בשלמא שמא שבת לחיי אלא שמא לא למד מי מוקמינן כי האי גוונא (יומ' יח.). בשלמא מה למעלה מה למטה מה לאחור לחיי אלא לפנים מה דהוה הוה (חגי' יז.). השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא (יבמ' קג:). מרגלים שקרי הוו בשלמא ונהי בעינינו כחגבים לחיי אלא וכן היינו בעיניהם מנא הוו ידעי (סוט' לה.). אמרו ליה מאי עיבידתיך אמר להו אנא

איעצך עצה טובה א"ל לחיים א"ל לך וקנה וכו' (מעביות, REJ 1897, Juil. 66).—וגם לחייך: ענה לה השולטן ואמר אני רוצה להיות שם כשיקדש האיש בתך ואראה איך אתם מקדשים נשותיכם אמרה לו להייך ולשלומך (בס 75).

*לְחִיכָה, ש"נ,—בה"פ מן לחך, א) עצם שה"פ, לחיכת האש וכדומ': יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה וכו' והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת בהן כלחיכתן מסיני (ירוש' חגי' ב עז:). והם נגשים ליכנס ונמוחים בלחיכת האש ההיא ושבים כמתחלה הדשים כראשונה (מדר' ג"ע, ביהמ"ד ילינק ג).—ואמר הפיטן: מה אעשה ואנה אלכה, מכל רעותי הצלהתי למלוכה, נהר תוכי ונפסלתי ממלאכה, בתתי לאכלה וכירק ללחיכה (אזהרות הכתר, יום ב, אני הכרס).—ב) *כנוי לסמי רפואה יבשים: ואשר יבוא (מהרפואות) בגוף מן הפה ממנו מה שיקרא מרקחת וממנו מה שיקרא משקה וממנו מה שיקרא לחיכה והם הסמים היבשים (פי' אבן רשד על הרוזי אבן סינא).

*לְחִיצָה, ש"נ, — בה"פ מן לחץ : וילך שפי מבותת ונשבר מלחיצת הקיר (חזוקוני, בלק כב ג).— ובהשאלה, בענין שקול הדעת וסברה : ולהודיע חולשת טענות החולקים המפחידים אותנו בראיותיהם והמהבילים דעתנו במופתיהם ושהם סובלים לחיצות יותר גדולות ויותר עצומות (הקדמ' המאירי לפי' מבלי).

*לְחִישָׁה, ש"נ, מ"ר לְחִישׁוֹת,—בה"פ מן לָחַשׁ,—א) דבור בקול נמוך : ראה כמה הוא גבוה מעולמו ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחרי העמוד ומתפלל בלחישה והקב"ה מאזין את תפילתו (ירוש' ברכ' ט יג.). אמרה לו בלחישה אמר לו למה את אומרה לי בלחישה אמר לו כשם ששמעתיה בלחישה כך אני אומרה לך בלחישה (בס ביל' א סא.). והוא אומר בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (מד"ר דבר' ב). — ובמשמ' דבור בענין נתינת שחד וכדומ': משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל (סוט' מז:). —

חכימא דיהודאי אנא בעינא למיגמר חכמתא מיניכו אי הכי ניבעי לך אמר להו לחיי אי זכיתו די כל דבעיתו בי עבידו אי זכינא בכו איכלו גבאי בספינתא (בכור' ח:). וכתב רבינו אבן מגש דמצי שליח למימר ליה אי ניחא לך בלא אחריות לחיי ואי לא שקול זוזך ותסתלק (העיטור, מאמ' 7).—וגם בתוך סגנון עברי: א"ל שטן בא ונשתתף שנינו בכרם זה א"ל לחיי (ילקוט מכירי, תהל' קד מג).

ובמשמ' תפלה: שהשמים משתבין כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור (תענ' ח.). בינו לבין עצמו שאל ושמע הקב"ה לחישתו (אדר"נ יב).—ואמר הפיטן : צפון סובת יטהר ולא יאחר איזה לשחיטה בוחר בעד יחבר צקון לחישתו יביע ברחישתו מתודה בשחיטתו בעדו ובעד ביתו (סדר עבודה, גני', J. Elbog. 107).— ב) *לְחִישַׁת נָחָשׁ, קול כעין שריקה שמשמיע הנחש: שנשיכתן (של החכמים) נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש (אבות ב י). אוי לי מבית פייתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן אוי לי מבית קתרוס אוי לי מקולמוסן (פסח' נז.).—ג) דברים שלוחש החבר לסגולה לרפא מנשיכת נחש וכדומה : ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת (סנה' קיא.).—ובכלל, *לחש לסגולה: דשברירי ברירי בכסי חיורי שביתי פי' לחישה היא (ערוך, ערך ברירי). אחד היה יודע לעשות בלחישות לדעת עתידות (ספ' חסיד' תתבלט). וכבר יש מקומות שצדין לשם הדגים בלחישה והוא דבר מופלא (מעין גנים לאיוב מ). מפני שמצינו לחישות מועילות והרי אין זה מצד השכל לכן אפשר שכל הלחישות בחזקת מועילות (בו"ת חות יאיר רלד).—ואמר הפיטן: קשר קמיע מוכחה ולחישות מעלות, דברו בדוק ומהימן כמה מעלות (רבב"י, בנת ברתב', התבנה לדעת).

לחך[1], ממנו לָחַךְ, *לְחִיכָה.

לָחַךְ, פ"י, לְחֹךְ, יִלְחֹךְ,—לָחַךְ דבר בלשונו, נגע בו והעבירו על פניו, lecken ; lécher ; to lick.— ובהרחבה, לָחַךְ השור את העשב, אכל אותו כלו : כִּלְחֹךְ השור את ירק השדה (במד' כב ד).—ובתו"מ: אם היתה הדיו יוצאה מבין הנקבים פסול כיצד הוא עושה לוחכה בלשונו והיא עומדת (ירוש' מגי' א עא ג). (ראה ר' יעקב את לשונו של ר' חוצפית המתורגמן) מוטלת באשפה אמר פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר (חול' קמב.).—ובהשאלה : כי מי אני אשר לא אשתהוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו (מד"ר אסת', ותאמר אסתר).—ובמשמ' אכילה ובליעה : וכיון שגיהנם רואה לערלה תלויה בהם פותחת פיה ולוהכת אותם (מד"ר שמות יט).—ואמר המליץ: ולו חך, את כל סביבותינו לוחך, ולשון, יגרוף המאכל כנחל

[1]) גם בארמ'. בערב' לחכ a).

a) لحك

קוּשׁוֹן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). — ״ולחך המאכל, טעמו בלהיכת לשון: והמאכל מתוק להיך, ואני לא אהיה רק לוחך (ברכ׳ הנקדן, משלי שועלים מח). אחר שמקרין לו (להילד) את האותיות מהפים אותו בדבש ואומרים לו להוך וכו׳ כלומר שנוחים לו את האותיות ללחוך בן תהא לו תורה נוחה לקובעה וללמדה (מחז׳ ויטרי תקח). — ואת הקערה: היו מביאין להם מעשה טיגון והיו לוחכין גם הקערה (הקנה, ברכ׳ המזון). — ואת הזקן וכדומ׳: יודע חתול זקן מי לוחך (משלי שועלים יח).

— פע׳, לִחֵךְ, לִחֲכָה, ילחכו, ילַחֵכוּ, — כמו קל, לחך עפר: ילחכו עפר כנחש (מיכ׳ ז יז). והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו (ישע׳ מט כג). לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו (תהל׳ עב ט). — ובמליצה להאויב המחריב הכל: ויקץ מואב מפני בני ישראל ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל (של ישראל) את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד׳ כב ג-ד). — ובהשאלה להאש בעברה על פני המים ומיבשת אותם: ותפל אש יי׳ ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ״א יח לח). — ובתו״מ: אם יש בין משקין לכבירות כדי שיגנבו (התרנגולים) את פיהם בארץ וכו׳ ובפרה ובכלב כדי שילחכו את לשונם (טהר׳ ג ח). כפרה זו שהיא מלחכת בפיה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה (במ במד׳ כ). — ודבר של מאכל: יעשו לו (להילד) עוגות מקמח סלת ומסוכר יעשו לו כמין רקיק ויתנוהו בידו כדי שילחכהו ויעתיקוהו מעט מעט במאכלים (מ׳ אגדכי, ב״א ה א). — והאש: יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמיחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלחכת אותן (ירוש׳ חגי׳ ב עז:). א״ר חנינא יצאה האש מלמעלה וליחכה את פני הרקיע (מד״ר כהלב׳ ד). — ואמר הפיטן: וארבע נחלים בדביר מהלכות, וארבעים יסוד עד תהום מלהכות (קינה, על תורכן כיהמ״ק). — ובלשון, ״את היד וכדומה לסימן הבה: ויושט ידו מתוך חלונו וימשש את צואר הסוס ויפן הסוס וילחך את ידו בלשונו (יוסיפון כ ז). ויהי ברדת דניאל אל בור האריות ויסבירו אליו פנים וילחכוהו ויניעו אליו את זנבותיהם (שם א ג). הלכה ועשתה לו כדרך שעושות הנשים ללחך המצח אמר לה עשי עד שבעה פעמים (ספר חרדים ת). — ואמר המליץ: וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים, והוא במליצותיו כקל במרוצותיו וגם כל מועצותיו כשואל באורים (תכו׳ תלמידי מנחם, לנכור כתעודה).

***לַחְלוּחַ**, לחלוּח, ש״ז, — שה״פ מן לִחְלֵחַ: אם תאמר כמוץ שבבקעה כבר יש בו לחלוח אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח (מד״ר שה״ש, אני חבצלת). — ומצוי הרבה בסהמ״א: והבשול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות (תבו׳ הנא׳, הרכבי סב). כשהמלח מתלהלה הליחלוח נכנס מעט מעט בחיטה ומתחמץ (מעב׳ הגאונ׳ כד). כי אם תשים המרקחת בבלי עץ או בבלי חרס שאינו מצופה ישתו וימוצצו את ליחלוח המרקחת וכחה ותשחת מהרה מלהועיל ולהשמר לאורך ימים וכל עת שתעשה המרקחת ישנה ונושנת מליבש ומליחלוחה רב יותר יגדל כחה להועיל (בכתי דוגלו, ספר המרקח׳). וכן יוצא לחלוח הדם מן הכבד שבצד ימינו של אדם (הוא, חכמוני א). איננו הסר מאומה על אשר מוציא הזרע מלחלוח גופו וכו׳ ועל אשר יהיה לחלוח גופו של אדם מעט וקטן ומזער מוציא עם נפיחת רוחו לחלוח קטן מעט מזער ואינו יבול כל האדם להוציא מאלה הלחלוחים שמוציא מגופו איש על אשר יהיה הלחלוח שמוציא מעט מזער (שם). כמוכבד צמחי העמקים בלחלוחן שהן כלין בעשן (תבו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ 40). כעין שעושין בחלונות שקובעין שם הקורות מקיפין החור בלבנים כדי שלא ירקבו ראשי הקורות מלחלוח ההומר (רגמ״ה כ״ב י.). פי׳ (המלה שימתינו) לשון רפיון וי״א לשון ליחלוה (ערוך, ערך מתן). שישליכו (התמרים) ליחלוח לבן כמו שאור בדרך הפגין (שם, סאור). נהפך לחלוחי בהרבוני קיץ (רב״י במות יא ח). אין הגומא גדל אלא בעוד שהביצה לחה במימיה ובליחלוחיה (הוא, איוב ח יא). כשלקטום (את הפרות) טמנום מיד בירק שלא יברח לחלוחן (הוא, ב״ב׳ כד:). לעשר אילנות הנטועות בשדה בשורה אחת באורך ואין בין אילן לאילן כמלא נימא כל אילן ואילן רוצה שימלוך על כלן ולינק כל לחלוח האדמה בין כך יבשו כלם (מסכ׳ אצילות ד). ומפני שהיו מתקלקלין ספרי תורות המונחין בתוכו מחמת ליהלוח הקרקע עשו ארון עץ (אור זרוע, הלכ׳ ביהכ״נ בפו). — ואמר הפיטן: אילת אווי תשוקות, לחלוח עיוף שוקקות, אסמי שבע להשקות, ישקני מנשיקות (רשב״י, א׳ פסח, אור יבע).

***לַחְלוּחִית**, ש״נ, — כמו לַחְלוּחַ: ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה

לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כהורש (מד"ר שה"ש, אלתראוני).—ובסהם"א: והספה יש בה לחלוחית של מים שנטלו לידים (תשו' הגא', הרכבי שלו). בעין בעלמא ואין בו משום ליחלוחית בשר (מעשה הגאו' ט). התיר לבני טבריא להמסין פירותיהן בעצה שיש בה לחלוחית והיא תבן של קטנית וכו' אעפ"י שיש בה לחלוחית אין לחלוחית זו מכשרת הפירות לקבל טומאה לפי שאין כוונת אנשי טבריא בלחלוחית העצה ומפני מה אין מניחין אותה ליבש לחלוחיתה מפני שהן ממהרין לתולשה ולהביאה (ר"ח ערוב' פז:). קרקע שיש בו לחלוחית ואינו ראוי לכסות בו (הוא, פסח' מז:). אם היתה השדה מטוננת פי' לחה כגון שרבו המים מקודם ועדיין ליחלוחיתה קיימת (הוא, מו"ק ו:). לבנים שמשימין תחת כרעי המטה שלא יתליעו וירקבו מן לחלוחית הקרקע (ערוך, ערך מלבן). וכשכורתין עצים מן היער אינן מתיבשין ונשארת בהן לחלוחית ומתליעין (שם, ערך תכר). פי' עד שהלחלוחית של תשמיש בתוך הפה נימוקה אותה טיפה והלכה לה (שם, ערך רק). מניסן ועד ט"ו באב כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים ליחלוחית ומעלין עשן (רשב"ם ב"ב קכא:). ושאר הגרעינין בזמן שכנסן ויש בהן לחלוחית למצוץ אותן (רמב"ם, תרומ' יא יא). טיט שהוא לח ביותר כדי שיניח אדם ידו עליו ותעלה בה לחלוחית שאם הדביק אותה לידו האחרת תדבק בה לחלוחית (הוא, שבית' עשור ג ד). מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מזנב עינו מצד צדעיו (הוא, ביאת המקדש ח ו). והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף (שם טו). מפני הכבד ששואבת לחלוחית ממנו (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ יג). שאחר שהוא בערבה ובמדבר שאין שם לחלוחית ראוי שיהיו שרשיו מועטים (מלמד התלמיד', בהר). והלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאתה על העד ליחלוחית לבנה (בו"ת תרומ' הדשן רמו). אנו רואים בצומח וכל מיני צמח תבואות הארץ ואילנות ועשבים וכו' שלחלוחית שבתבואות וכל צומח הוא יסוד המים שבו (ברכ' תחגים י).—ובהשאלה, *לַחְלוּחִית של האדם, כח החיים שלו: יש לאבינו אברהם תקוה אם יכרת ועוד יחליף וכו' וינקתו לא תחדל זו לחלוחית שלו (מד"ר בראש' סא). כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית (שם מח). תתעלפנה הבתולות והבחורים בשרות כלומר פסקה לחלוחיתם וקרובים להתיבש כאדם המתעלף שקרובה נשמתו לצאת (ר"א מבלגנצי, פרו' יחזק' לא טו).—*ולחלוחית של מצוה, של מעשים טובים וכדומ': בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה (סנה' לז:). מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך (רש"י בה"ב ו יא).—**ושל קדושה וכדומה: במקום הטומאה שם ייבש כל לחלוחית קדושתה (ר"מ אלשיך, איוב יח טז). — ושל חטא וכדומה: איך יעלה על דעתיכם שלחלוחית של אותו עון יהיה קיים לדור אחרון לאותם שלא היו ידיהם במעל (בו"ת ר"י מינץ סט). — וכמו לֵחָה, **לַחְלוּחִית לבנה, הלחה הלבנה: ואחר שיבדל הדם משתי המרות ומהלחלוחית הלבנה משגרת הכבד אותו אל הלב ומוצץ הלב ממנו (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ יג).

**לִחְלַח, פ"י, — עשה לַח, befeuchten; rendre humide; to moist: אם מחזירן לו (את הפֵּרות) בימות הגשמים אין מוציא לו חסרונות מפני שאויר הגשמים מלחלחן ומתנפחות ונמצאו מותירות (ר"ח ב"מ מ.). להיות הגוף ולחממו ולקררו וליבשו וללחלחו (שבתי דונולו, תחמוני א). אלחלח וארטיב כמו מים (רש"י תהל' ו ז). מפני שהדמעה שבעין מלחלחתו ואינו מניחתו להיות יבש (תוספ' נדה סו.). וילחלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש (ראב"ע שמות ג ב). והשן תכתשהו (את המזון) והלשון ילושהו, והרוק ילחלחהו והושט יבלעהו, ועד הבטן יגיעהו (ר"י חריזי, אגר' לשון הזהב). נותנין הדומן בגנות כדי ללחלח הארץ (פי' המשנ' לרמב"ם, שבי' ב ב). איך אפשר שיחמם השמש האויר והירח ילחלח אותו (העקרים ד ד). כי האדם בעולם הזה צריך הוא להשיב אל גופו ולהדביק בו דבר שיהיה מלחלח אותו ומרטיבו ושיחזיר בו הלחות שאבד ממנו (ר' בחיי, בראש'). כי הלשון אספוגית ומקבל דבר לח והריר מלחלח אותו (שער השמים ט). הנה ספרתי מארבע רוחות איך על ידם ימטיר בהדרגה שיבא רוח מיוחד ללחלח העולם ואחריו להעלות אדים (ר"מ אלשיך, איוב לז יא). שהשינה ומנוחה מלחלחין כמו שהיקיצה והתנועה מיבשין (מ' אלדבי, ש"א ה). לפי שהמרחץ יתיך הליחות ויעדן הגוף וירטיבו וילחלח האיברים כי הוא מנקה הזיעה (שם). וגם היא מלחלחת איברי הגוף והפרקים והחליות שלא יבשו מרוב תנועתם (שם ד). חופר תחת הגפנים כדי לרככן וללחלחן (ר"ש בן היתום, פי' מו"ק ד). ואם כבר הקל מעליו חולי העינים ולא יכול לפתוח עיניו

יכול ל ל ה ל ח ן ברוק תפל (חמה״י א, דיני שבת טו).

—נתפ׳, *נִתְלַחְלַח,—נעשה לַח: אין טומנין בסלעים של כסף לא סוף דבר לחין אפי׳ יבישין ש נ ת ל ח ל ח ו (ירוש׳ שבת ד ו ד). איש אדמה שעשה פנים לאדמה ושבשבילו נ ת ל ח ל ח ה האדמה (מד״ר ברא׳ לו).—ובסהמ״א: ובו (בחדש שבט) מ ת ל ח ל ח י ן עצי אילנות ומתחילין לשתות ולהיות (תכו׳ הגא׳, הרכבי רמג). בשהסלת מ ת ל ה ל ת הליחלות נכנס מעט מעט בחיטה ומתחמץ (מעש׳ הגאו׳ כד). שאם תטפה ידך עליו מ ת ל ח ל ח ת היד (ר״ת שבת יז.). וחומדים הבריות לשתות מהם ו ל ה ת ל ח ל ח ולרחוץ בהם (שבתי דונולו, תכמוני ב ד). בעת עלות גדיש כתם קטה אז תפתח סמדר ו ת ת ל ח ל ח הגפן (מנחם, לא תודע). כאזרח רענן מ ת ל ה ל ה ומצמיה (שם, אזרח). שהתהום גבוה וסמוך לארץ מ ת ל ח ל ת העולם והארץ מצמחת פירותיה (רש״י סוכ׳ נג:). תקופת טבת שהיא קרה ולחה בו י ת ל ח ל ח ו הזרעים (ראב״ד, פי׳ יצירה ג ד). אמנם ה ת ל ח ל ה הדבר אחר הקפיאו יחדש אחת משתי סבות אם שישתנה וישוב מים או שיזוב וישוב נגר וכשיפגשהו הקור ישוב עוד אל קפאו (ר״ב א״ת, אותות השמים). מהמים הנשפכים מההרים י ת ל ה ל ה ו העגיים (רלב״ג איוב כד).—והעין, תוריד דמעה: ואמר (בליגים) לא י ת ל ח ל ח העין עד אשר תבער הלב (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסו׳ ב יז).

--פע׳, *לִחְלֵחַ, מְלַחְלֵחַ, מְלוּחְלָח,—שלחלחוהו, שהרטיבוהו: אין אנו גובלין מן העפר ה מ ל ו ח ל ח אשר על שפת הנהר שהוא כעין טיט (ר״ת ביל׳ לב:). ואם יהיה הדבש מ ל ו ח ל ח ונא ישחתו מהרה המרקחות ולא יאריכו ימים להשמר (שבתי דונולו, ספ׳ המרקחות). שדה שהיא בעומק ו מ ל ו ח ל ח ת אין צריך להשקותה (ערוך, ערך בית הבעל). לבני בבל השוכנים במצולה וארצינו מ ל ו ה ל ה ת ואינה צריכה למטר כל כך (רמב״ם כ״ב קמז). עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מ ל ו ח ל ה ת וכו׳ (ראב״ע שמות ג ב).

א.לחם[1]), ממנו לֶחֶם, א.לָחַם.

לֶחֶם[2]), ב״ז, לָחֶם, לַחְמִי, לַחְמְךָ, לַחְמֵךְ, לַחְמוֹ, לַחְמָהּ, לַחְמֵנוּ, לַחְמְכֶם, לַחְמָם,—א) מזון מקמח חטה וכדומ׳, עשוי בצק ואפוי בתנור, Brot; pain; bread: בזעת אפיך תאכל לֶחֶם עד שובך אל האדמה (בראש׳ ג יט). ומלכי צדק מלך שלם הוציא לֶחֶם ויין (שם יד יח). ויקח לֶחֶם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה (שם כא יד). ויעקב נתן לעשו לֶחֶם ונזיד עדשים ויאכל (שם כה לד). ותתן את המטעמים ואת הַלֶּחֶם אשר עשתה (שם כז יז). אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לֶחֶם לאכל ובגד ללבש (שם כח כ). ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לֶחֶם לפי הטף ולֶחֶם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (שם מז יב-יג). וינהלם בַּלֶּחֶם בכל מקנהם בשנה ההוא (שם יז). מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לֶחֶם לשבע (שמות יו ג). ויהי שם (משה בהר סיני) עם יי׳ ארבעים יום וארבעים לילה לֶחֶם לא אכל ומים לא שתה (שם לד כח). לא על הַלֶּחֶם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי׳ (דבר׳ ח ג). וכל לֶחֶם צידם יבש היה נקדים (יהוש׳ ט ה). זה לַחְמֵנוּ חם הצטידנו אתו מבתינו (שם יב). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לֶחֶם ויין יש לי ולאמתך (שפט׳ יט יט). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הַלָּחֶם וטבלת פתך בחמץ (רות ב יד). הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לָחֶם (שפט׳ ח ו). שבעים בַּלֶּחֶם נשכרו ורעבים חדלו (ש״א ב ה). ולקחתי את לַחְמִי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (שם כה יא). והערבים מביאים לו לֶחֶם ובשר בבקר ולֶחֶם ובשר בערב (מ״א יז ו). ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולֶחֶם תבואת האדמה (ישע׳ ל כג). לא רעב לַלֶּחֶם ולא צמא למים (עמו׳ ח יא). ויחזק הרעב בעיר ולא היה לֶחֶם לעם הארץ (ירמ׳ נב ו). כל עמה נאנחים מבקשים לֶחֶם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש (איכ׳ א יא). עוללים שאלו לֶחֶם פרש אין להם (שם ד ד). אף ישיק ואפה לָחֶם (ישע׳ מד יה). עבד אדמתו ישבע לָחֶם (משלי יב יא). כי אפר כַּלֶּחֶם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי (תהל׳ קב י).

-- פַּת לֶחֶם: ואקחה פת לֶחֶם וסעדו לבכם (בראש׳ יח ה). סעד לבך פת לֶחֶם ואחר תלכו (שפט׳ יט ה). ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פת לָחֶם (ש״א ב לו). שמע

---

[1]) שרש שמי משתף, והשתמשו בו הלשונות האחיות במשמ׳ אחת עקרית, רק קצתן בענין מתחלף.

[2]) בארמ׳ כמו בעבר׳, למזון העקרי עשוי מהחטים וכדומ׳, וכך כנראה גם בכנע׳. בערב׳ לַחם a) בשר, וכבר העיר ס׳ פרנקל (S. Fraenkel 30) כי עקר משמ׳ זה השרש בכל הלשונות השמיות היה המזון העקרי, והשמיים הדרומ׳ בפרט הרועים שעקר מזונם היה הבשר השתמשו למזון זה בשם לחם, והצפונ׳ שעקר מזונם היה מהחטה וכדומה השתמשו בהשם לחם להמזון הזה.

a) لَحم

בא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול (שם כח כב). לקחי נא לי פת לחם בידך (מ"א יז יא). ועל פת לחם יפשע גבר (משלי כח כא).—כִּכַּר לֶחֶם, עי' כִּכָּר. — לֶחֶם חָמֵץ: על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו (ויקר' ז יג)—לֶחֶם מַצּוֹת: ולחם מצות וחלת מצת בלולת בשמן (שמות כט ב). — לֶחֶם לַחַץ, הנתון רק בכמות מעטה: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ (מ"א כב כז).—לֶחֶם צַר, במשמ' זו: ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ (ישע' ל כ). — לֶחֶם אוֹנִים, שמברים את האבל: כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו (הוש' ט ד).—לֶחֶם אֲנָשִׁים, כמו לחם אונים: בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה וכו' אבל לא תעשה וכו' ולא תעטה על שפם ולחם אנשים[1]) לא תאכל וכו' ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים[1]) לא תאכלו (יחזק' כד יז-כב). — לֶחֶם דִּמְעָה: יי' אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ה-ו).—לֶחֶם כְּזָבִים, הנתון לא בלב תמים: אל תתאו למטעמותיו (של מֹשֵׁל) והוא לחם כזבים (משלי כג ג).— לֶחֶם עֲצָבִים, שנאכל בעצב: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים (תהל' קכז ב). — לֶחֶם סְתָרִים, הנאכל בסתר: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם (משלי ט יז). — לֶחֶם עַצְלוּת, נאכל בעצלות: צופיה הילכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל (שם לא כז).—לֶחֶם שֶׁקֶר, לחם יפה ומתוק מבחוץ וממלא בפנים חצץ וכדו': ערב לאיש לחם שקר[2]) ואחר ימלא פיהו חצץ (שם כ יז).—לֶחֶם בִּכּוּרִים, לֶחֶם תְּנוּפָה, שהיו מביאים לבית המקדש. — לֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת, לֶחֶם הַפָּנִים, שהיה מונח בבית המקדש.—לֶחֶם הַקְּלֹקֵל, עי' קְלֹקֵל. — לֶחֶם וּמַיִם, שני הדברים העקריים הנצרכים להיי האדם: ועבדתם את יי' אלהיכם וברך את לַחְמְךָ ואת מימיך (שם כג כה). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (מ"א יח ד, ושם יג). הלך צדקות ודבר מישרים וכו' הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לַחְמוֹ נתן מימיו נאמנים (ישע' לג יו). אלכה אחרי מאהבי נתני לַחְמִי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לַחְמְךָ ברעש תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח).— וְלֶחֶם וָיַיִן: לך אכל בשמחה לַחְמֶךָ ושתה בלב טוב יינך (קהל' ט ז).—הוא לַחְמוֹ של פלוני, הוא נתון בידי פלוני לעשות בו כרצונו, להמיתו וכדומ': ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לַחְמֵנוּ הם סר צלם (במד' יד ט).—ובהרחבה, מזון וסעודה: ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר (בראש' לא נד). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם (שם מג כה). כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (שם לב). ויאמר (יתרו) אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב יט). ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה (שם יח יב). ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל (ויקר' כב יג). ויאמר מנוח אל מלאך יי' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים ויאמר מלאך יי' אל מנוח אם תעצרני לא אכל בְּלַחְמֶךָ ואם תעשה עלה ליי' תעלנה (שפט' יג יה-יו). ויהי החדש וישב המלך על הלחם לאכול וכו' ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (ש"א כ כד-כז). ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני (ש"ב ט י). תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה (שם יג ה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ"א ה ב-ג). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח). ויבאו אליו (אל איוב) כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (איוב מב יא).—ובהשאלה, לֶחֶם אֱלֹהִים: וקדשתו (את הכהן) כי את לחם אלהיך הוא מקריב (ויקר' כא ח). צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לַחְמִי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד' כח ב). — לֶחֶם אִשֶּׁה, עי' אִשֶּׁה.— ובמשמ' כל מזון בע"ח ופרנסת צרכיו: נתן לחם לכל בשר (תהל' קלו כה). נותן לבהמה לַחְמָהּ לבני ערב אשר יקראו (שם קמז ט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם וכו' תכין בקיץ לַחְמָהּ אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (שם ל ח). היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לַחְמָהּ (שם לא יד).— אוֹכֵל לַחְמוֹ של פלוני, מי שאכל אצלו תדיר, שפלוני מספיק לו פרנסתו: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לַחְמִי

---

[1]) יש מגיהים אֹנִים.— [2]) אמר יעקב אנטולי (מלמד כה ..', ואלך), וז"ל: ואפשר שקראוהו כן על דרך שעושין פעמים הנערים והבחורים בשמחתם שנותנין סובין או חול בתוך בצק נאה ולבן ומחפין אותו והרואה יופיו יתאו

הגדיל עלי עקב (תהל' מא י).—*ובעל לחמו, במשמ' זו: אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך ובייראת אלהים תפארתך (כ"ס גני' ס יו).—שם לחם, ערך השלחן ונתן את המאכלים עליו: וירחץ (יוסף) פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם וישימו לו לבדו ולהם לבדם (בראש' מג לא-לב). ויקם דוד מהארץ וכו' וישימו לו לחם ויאכל (ש"ב יב כ). שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם ויכרה להם כרה גדולה (מ"ב ו כב-כג).—מטה לחם, שבר מטה לחם של פלוני, עשה שלא יהיה לו לחם, עשה שירעב: בשברי לכם מטה לחם (ויקר' כו כו). הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה (יחזק' ד יו). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל' קה יו).—משען לחם, הסיר משען לחמו של פלוני, שלא נשאר לפלוני מי או מה שיתן לו לחמו, פרנסתו: כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים (ישע' ג א).— ומשל: עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר (קהל' ט יא). שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (שם יא א). — היתה לו דמעתו לחם, הוא בוכה כל היום בקר וערב כאלו זה מזונו: היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר אלי כל היום איה אלהיך (תהל' מב ד). — השחית עץ בלחמו[1]), נתן סם המות באכילתו: ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו[2]) ונכרתנו מארץ חיים (ירמ' יא יט). — לחם הפחה וכדומה, מה שנתן להמשל לפרנסתו: גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם וכו' לחם הפחה לא אכלתי והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין וכו' ועם זה לחם הפחה לא בקשתי (נחמ' ה יד-יח).—ב) כמו ככר לחם, במות לחם עשויה בצורה מיוחדה, ולא יתרבה אפילו במ"ר: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם (ש"א י ד). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה (שם יז יז). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין (שם כה יח). ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים (ש"ב יו א). ולקחת בידך עשרה לחם ונקדים ובקבק דבש (מ"א יד ג). ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו (מ"ב ד מב).—ובתלמ' במשמ' זו בלשון רבים: מטמא שני לחמים וכו' אינו מטמא אלא לחם אחד בלבד (ירוש' חגי' ג עט ד). — ואמר המליץ: במעט בצלים או שומים חציר או צנון, יאכל חמשה לחמים ושום איש לא יחנן חנון (ספ' בעבוע' לר' זכדא). — ג) לחם במשמ' חטה: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת האדמה (ישע' ל כג). כי לא בחרוץ יודש קצח וכו' לחם יודק (בשכת כז-כח). —ותבואת האדמה בכלל, ובל"נ: מאשר שמנה[1]) לחמו והוא יתן מעדני מלך (בראש' מט כ). — ובתו"ם, כמו במקרא. — לחם צר: ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (סנה' ע ה).—אכל מלחמו של פלוני, גזל אותו: א"ר יוחנן כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם ושאינו אוכל מלחמן של ישראל אינו טועם טעם לחם (סנה' קד:). — ובהשאלה, לחמו של מזבח, מה שמקריבים עליו: איסורי קדשים קלים שהעלו לפני זריקת דם לא ירדו נעשו לחמו של מזבח (מעי' ז:). — לחם אמת, לחם שקר, האכילו לחם אמת, נתן לו לאכל בכונה טובה, והאכילו לחם שקר, בכונה רעה: ומה מי שהאכיל את חבירו לחם שקר זכה שנתייחד עליו הדיבור המאכיל את חבירו לחם אמת על אחת כמה וכמה (ירוש' סנה' יא ל ג). — לחם כזבים: האכילהו לחם כזבים וכו' והלא דברים קל וחומר ומה אם זה שביחש בו והאכילהו לחם כזבים זכה ששרתה עליו רוח הקדש אתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו במאכל אמת ומשתה ומטה עאכו"כ (מד"ר שה"ש, סמכוני).

אפה וכו'.—*בצע.-בצק וכו'.—חלה.-חמץ. —חרב, פת חרבה.—*חרחור. —*חררה. - טרי.— יבש. — ככר.- *כעך.- *לבב.- לחם, אכל לחם.— *לחמנית.- מחמצת.- מעשה אופה.- מצה.— *מרדה. - משארה.- *נפול, פת נפולים, עי' נפל. —נקודים.—*נשף, נעשה יבש, נפוח. — *סריד.— עוגה, עוגות.- *פרוסה.—*פרורים.—*פרס הככר. —פת.- פתותי לחם.- צלי, מקום הצלי.— *צנום, פת צנומה.—*קרום.- רדה. - רקיק, רקיקים.— שאור.—תנור.

א. **לחם**, פ"י, לחמו, אלחם, תלחם, לחמו, ללחום, לחום, לחמי,—לחם פלוני, אכל לחם, essen; manger eat: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר

למטעמותיו וכשילעסנו ימלא פיהו חצץ.— [1]) עי' הערה לקמן. — [2]) המליצה קשה, וכבר נתחבטו בפסוק זה המפרשים. ריב"ג פרש לחמו זה במשמ' פרי, וכך רוב הקדמונ' וגם הרבה מהחדשים. וקצת החדשים הגיהו בכתוב זה הגהות מתחלפות. — [1]) כך הנוסחה המסורה, ויש מגיהים שמן.

לפניך ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה (משלי כג א-ב). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (שם ו-ז). — ולחם במטעמים: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם (תהל' קמא ד). — ובמליצה: כי לחמו (הרשעים) לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (שם ט ה). — ואמר המשורר: אינק מרורה משדי אפעה ולה"ר בני פתן אהי מובל לשכון ולא אעבור ברגלי על בילי ולא אלחם בפת נבל (ר"ש הנגיד, בן משלי א). באתי ביום צום בית אנוש צר עין, ואשאלה ללהום ולחם אין (רחכ"ע, כתבי כיוסלוס). — לחום, אכול כמו לחם, ובהשאלה שרוף: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי[1] רשף וקטב מרירי ושן בהמת אשלח בם (דבר' לב כג-כד).

ב. לחם[2], מבנו ב. לחם, לחם, מלחמה, ואולי לחם.

ב. לָחַם, — קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— נפע', נלחם, נלחם, נלחמת, נלחמת, נלחמו, נלחמנו, נלחמתם, נלח"ם, הלחם, הלחמו, הלחם, הלחמו, ילחם, ילחם, תלחם, נלחם, נלחמה, תלחמו, תלחמון, ילחמו, ילחמוני, — נלחם את פלוני, בפלוני, על פלוני, עם פלוני, עשה מלחמה אתו, kämpfen, Krieg führen; lutter, guerroyer; to fight, to war: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו (שמות א י). ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וכו' ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק (שם יז ח-י). והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו (במד' כא כו). הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו (שם כב יא). וילחם (הכנעני) בישראל וישב ממנו שבי (שם כא א). אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יי' אלהינו וכו' אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם (דבר' א מא-מב). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (שם כ י). ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל (יהוש' ט ב). וילחם (יהושע) עם לבנה (שם י כט). ויחן עליה וילחם בה (שם לא). ויחנו על גבעון וילחמו עליה (שם י ה). ככה יעשה יי' לכל איביכם אשר אתם נלחמים אותם (שם כה). ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה (שם יט מז). ואביאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם (שם כד ח). ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו (שם יא). מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו (שפט' א א). עלה אתי בגרלי ונלחמה בכנעני (שם ג). באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שם ה יט-כ). צא נא עתה והלחם בו ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך (שם ט לח-לט). וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי (שם יא יב). ויאסף סיחון את כל עמו ויחנו ביהצה וילחם עם ישראל (שם כ). ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב הרב רב עם ישראל אם נלח"ם נלחם בם (שם כה). ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים (שם יב ד). התחזקו והיו לאנשים פלשתים וכו' והייתם לאנשים ונלחמתם וילחמו פלשתים וינגף ישראל (ש"א ד ט-י). היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם (שם יב ט). ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו (ש"ב י יז). ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב (שם יא יז). וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים (שם כא יה). ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם וכו' ונלחמה אותם במישור (מ"א כ כג-כה). לא תעלו ולא תלחמון עם אחיכם בני ישראל (שם יב כד). לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (שם כב לא). וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה בהלחמו את חזהאל מלך ארם (מ"ב ח כט). בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה (ישע' כ א). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים

---

[1] כבר ת"א ואבילי. אך רסע"ג פרש במשמ' ח"ם, וטען עליו דונש: ואמר בפתרון ולחומי רשף המות האש וכו' ואני אומר כי הם היו מאכל לעוף להומי כמו לחמו בלחמי וכו' ואם אמרנו כי ולחומי כמו ולהומם בגללים שהוא בשרם היה גם הוא נכון כלומר שיהיה בשרם לעוף. ע"כ. וכמו דונש פרשו רוב הקדמונ' והחדשים, רק קצת החדשים בארו ולחמי במשמ' רחוקות. ואחרים מהחדשים אומרים כי להמי הוא שם במ"ר והוא נרדף עם הצים, וכונת הכתוב שישלח בהם מזי רעב ולחמים של רשף.

[2] רק בעבר' במשמ' זו. וי"א כי הוא הוא השרש ג.*לחם, במשמ' חבור, והכונה היא המחברו יחד נגד האויב, אבל זה דחוק.

עליכם מהון להומה (ירמ׳ כא ד). והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה (בס לב כד). ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכר׳ יד ג). וגם יהודה תלחם בירושלם (בס יד). ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו (דהי״א יט יז).—ונלחמהו, נלחם בו: ודברי שנאה סבבוני וילחמוני [1]) חנם (תהל׳ קט ג).—ונלחם לפלוני, נלחם עם אויבו של פלוני לעזר לפלוני ולהגן עליו: התיצבו וראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם יי׳ ילחם לכם ואתם תחרשון (במות יד יג-יד). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יי׳ נלחם להם במצרים (בס כה). יי׳ אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם (דבר׳ א ל). ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי יי׳ אלהי ישראל נלחם לישראל (יהוש׳ י מב). במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו אלינו אלהינו ילחם לנו (נחמ׳ ד יד).— וגם נלחם על פלוני במשמ׳ זו, כדי להגן עליו: וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו והלחמו על בית אדניכם (מ״ב י ג). אל תיראו מפניהם את אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם (נחמ׳ ד ח).—ובהשאלה, נלחם בדבר חכמה, עמל והתאמץ להבינהו, ואמר המשורר: אני עמית לכל מוצא דבש מקרא ורדהו, ורע כל אשר נ ל ח ם בתלמוד גם לבדהו (ר״ש הנגיד, אהוב נפשי).

—קל, לחם, לחם, לחם, לחמים, לחמי,—לחם את פלוני, עם פלוני, לפלוני,—כמו נפע׳: ריבה יי׳ את יריבי לחם את לחמי החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי (תהל׳ לה א-ב). שאפו שוררי כל היום כי רבים לחמים לי מרום (בס נו ג).—לחם, איש הנלחם בזולתו: חנני אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני (בס נו ב).

—הפע׳, *הלחם, הולחמה,— כמו נלחם: נוראות עשית בשונאיהם חרון אף שלחת בהם ידך אתם ה ו ל ח מ ה תהומות כסית עליהם (מד״ר במד׳ כג).

—התפ׳, *התלחם,—כמו הקודם: אמר להן ר׳ יהושע אם חברים מתלחמים אתם מה איכפת לכם (ירוש׳ חגי׳ ג פא ד).—ואמר הפיטן: נועדים ביום קרב ונלחמים, מול אבן נגף מתלחמים, לבוב תרועתם שעה מרומים (מוס׳ א ר״ה, תפן במכון). אתנו במדבר נלחמו, ואתך בישוב נתלחמו, אתנו הוץ למחנה המו, ואתך בקרב המחנה נהמו (בנימין בר זרח, בבת זכור, אלהים אל דמי). רודף אחרי בלב יחם, תמיד בי מתרגז ומתלחם, אכלו עמי אבלו לחם (אפרים בר״י, בבת ד׳ את״פ, אלהי בך אחבק).

ג.*לחם, ממנו ג.*לחם, ב.*לחמי.

ג.*לחם [1]),— קל לא נמצא.

—הפע׳,*הלחים, מלחים,—הלחים שני דברים יחד, הדביקם, zusammenfügen; joindre; to join: שמואל אמר ה מ ל ח י ם [2]) את התירצין הייב משום בונה (ירוש׳ שבת יב יג ג). רבי יצחק אמר כאדם שהוא מ ל ה י ם שתי נסרים ומדביקן זה לזה ריב״ח אמר כאדם שהוא מ ל ה י ם שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה (מד״ר ויקר׳ ג). — ובהשאלה בדבר עיוני, מחבר דבר לדבר: א״ר תנחומא זה מ ל ה י ם מקצת דבר וזה מ ל ח י ם מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת (מד״ר בה״ב, מעין).

לחם [3]), ב״ז,—מלחמה: יבחר אלהים חדשים אז לחם [4]) שערים מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל

---

[1]) ס״א הלמד בפתח.

[1]) בערב׳ לחם a), הדביק.—[2]) כך הגרסה כאן, ובירושלמי ביצה א ס ג: ה מ ל ה י ם את התריסין.

[3]) בטעם מלרע, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) כך ברוב הספרים, ובטעם מונה בחית ע״פ. ובקצת ספרים לחם, ובקצתם לחם מלעיל. וכבר העיד דונש על מלה זו שהיא מלרע: אז לחם שערים טעמו מ ת ח ת בחית והוא בקמץ מלשון מלחמה לה׳ (דונב על מנח׳, לחס). ואין לו דמיון בין משקלי השמות במקרא, ולא נתברר סבת מלרע זה. קצת החדשים סוברים כי עקרו הוא לחם, והסגול הוא מפני הסמיכות, אעפ״י שגם לזה אין דמיון במשקלי פעל, כי רק כשהוא מוקף למלה זעירה יבוא לפעמים בסגול כמו אבל-אם, ואז פ״פ שואית. גם המליצה קשה, ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, קצתם במקום אז לחם שערים: אזל לחם שעורים, וקצתם: או לחמש ערים, וכדומה. אבל, כבר העיר אהרליך כי המלה אז הוזרת בשירה זו פעמים אחדות (פסוק יא, יג, יט), וגם המלה שערים באה עוד פעם: אז ירדו לשערים (פסוק יא), ולכן נראה כי גם כאן המלה שערים היא לא משבשת, ונשארה איפוא המלה לחם בצורתה המסורה, ועל כרחנו עלינו לקבל אפשרות צורה זו ולפרשה במשמ׳ מלחמה. וריב״ג סבר כי הוא פעל עבר, אמר וז״ל: ואמא אז לחם שערים פהו ענדי פעל מאצ׳ ח׳פיפ מנ הד׳א אלמעני עלי זנה יבש חציר ואנ כאנ בסגול פאנ אלסגול קד יקע איצ׳א מוקע אלצרי כמא קד בינא ד׳לכ פי כתאב אללמע וע׳יר ג׳אהז אנ יכונ מצדרא ת׳קילא מנ אג׳ל קמצות אללאם פאנה לו כאנ כד׳לכ ואנ כאנ לם יוג׳ד מנ הד׳א אלמעני פעל ת׳קיל לכאנ אללאם פתח מת׳ל ברגז רחם תזכר,

a) لحم

(בפע׳ ה ח).—ואמר בן סירא: אין טובה למניח רשע וגם צדקה לא עשה כלי לחם אל תתן לו למה בם יקביל אליך (ב״ס גני׳ יב ג-ה).

לָחֶם, ב״ז, מ״ר לְחָמִים, לַחְמֵי, — עי׳ לָחוּם, ועי׳ בהערה ללחמי רשף, בערך ב. לָחַם.

א. לַחְמִי, ת״ז, לנק׳ לַחְמִית,—מטבע הלחם, של לֶחֶם: הטחול הוא אבר עב לחמי שחור המראה וארוך (מאיר אלדבי, ב״א ד). האמונה שגוף ישו באותו כמות שהיה בעת תליתו יבא וישרה תוך איזה כמות מהעוגה או אוסטייא״ה ותפשיט הצורה הלחמיות אשר בה ותלבש צורת גופת ישו (דוד נביא, הודא׳ כע״ד).

ב. לַחְמִי[1], ת״ז, לנק׳ לַחְמִית, — שנדבק, שנדבקת: המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר ונקראת הלחמית שהוא לובן העין (גידה לדרך א יד).

***לַחְמָנִית**, ב״נ, מ״ר לַחְמָנִיּוֹת,—מעשה מאפה, עֻגה לושה בחלב, בדבש, וכיוצא בזה: לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא (כרכ׳ מג.).— ומצוי בספה״א: ופת הבאה בכסנין כגון לחמניות וסריקין שקורין אובליאש וקנשלטין (ר״ב בן חפני, בערי כרכ׳, כי״ת בפו). וכש״כ מה שיהיה דביקות בלחמניות הנקראות בלעז אובליאש וכלם מיני עיסה מולשים בדבש (קאגון ג יד כ ז). ומזה החשש יש אוסרין ליקח מהן מאותן הלחמניות שטחו פניהם בביצים (כג כו, אסור והתר קיד). ומפני זה הקלו בלחמניות של גוים ואין מושך ידו מהם זולתי יחידי סגולה (בו״ת במב לדקה א מז).—ואמר המליץ: עד אשר יאפו לחם משונה מעשה רשת כעבין ולחמניות ועליהן דבש והדבדבניות (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סה).

***לחן**[2], ממנו לַחַן, ואולי גם *לְהֵנָה.

רחם ארחמנו נאם יי׳ ועליה אלאטראד פי מא כאן מן אלאפעאל ת׳קילא עלי בניה פעל ובאן עינה ח אעני עלי אלפתחות, ע״כ,—ובעבר׳: אבל אז לחם שערים הוא אצלי פעל עבר קל מן הענין הזה על משקל יבש הציר אעפ״י שהוא בסגול יש שיבא הסגול במקום הצרי כמו שבארנו בספר הרקמה ואיננו נכון היותו מקור כבד בעבור קמצות הלמד כי אם היה כן אעפ״י שלא מצאנו מן הענין הזה פעל כבד היתה הלמד פתוחה כמו ריש ברגז רחם תזכר, רחם ארחמנו, וכן המנהג במה שיהיה מן הפעלים כבד מבנין פעל ותהיה עינו חית שתהיה פתוחה. —אבל גם זה אינו מישב דקדוק מלה זו בדרך טבעי.

[1]) מן ג.*לחם.

[2]) בערב׳ לחן a), ועי׳ הערה להערך.

a) لحن

לַחַן[1], ב״ז, מ״ר לְחָנִים,—חבור וצרוף של קולות בסדר וקצבה מיוחד, שממנו יולד זמר נעים, Melodie: (הדברים השקולים) אשר יפעלו פעל הדמיון ג׳ מינים הלחן והמשקל ומלאכת עשיית המאמרים (ביאור ספ׳ הפיר לאריסטו). כי שירי הערב לא היה בהם לחן (בס). ואמנם יקנה לנפש זאת התכונה במין מין ממיני השיר הלחן הנאות לאותו המין מהשיר בנעימותיו והבורו (בס). העלה השנית הנה היא התענגות האדם גם כן בטבע במשקל והלחנים כי הלחנים יראה מעניגם שהם מתיחסים למשקל (בב). והלחנים והמשקלים הוא הסבה במציאות המלאכות השיריות (בס). המוסיקי מלאכה נושאה הנעימות וכונתה העיון בה מצד מה שיתקרבו ויתרחקו ובאיכות הבורם כדי שיהיה מהם לחן וכו׳ שהיתה כונת מלאכת המוסיקי בכלל הבור הלחנים (ספר בחכמ׳ המוסיקי, כ״י פריז). וכשירחק יותר ישיג בחוש השמע סוג אחר יותר דק ובמרחק יותר גדול מחוש הריח וזה בקולות והלחנים והבדליהם (העקרים ג י). ויקח עוגבו בידו וינגן מענין הלחנין הנפרדים בחכמת הניגון (תולד׳ אלכסנדר 15). איזה סוג מהלחנים ראוי שישתמשו עם אלו המדות אצל למודים והלחן כמו שנאמר כשיהיה כמאמר הנה הוא מורכב מג׳ דברים מנגון ונעימה מסכמת ומאמר אשר בו הלחן אולם המאמרים אשר חובר מהם הלחן הנה כבר נאמר באיזה תאר יהיו ואשר נשאר הדבור בם

[1]) מלה שאולה מערב׳ לַחן a), במשמ׳ זו, ולא נתברר גם לחכמי הערבים המקור האמתי למשמ׳ זו ללחן. כי לחן משמש בערב׳ בחמש משמ׳, במשמ׳ הבין ובמשמ׳ נטיה ובמשמ׳ טעה בדבורו בדקדוק הלשון הערבי׳, וגם במשמ׳ לשון, וגם במשמ׳ זמרה, וקצת קשה לחשב כי הכל נסתעף משרש אחד. ולכן אמרו קצת הכמיהם כי עקר משמ׳ לחן הוא באמת טעה בדקדוק הלשון הערבי׳, ומשמ׳ הנעימה באה, לפי דבריהם, ממקרה ששפחתו של ג׳עפר אלברמכי חברה קינה לא לפי המשקל המקבל של הקינות בערבי׳ (M. Hartmann, d. Arab. Strophengedicht, 2). אך יש מקום לפקפק באמתות דבר זה. ואולי נתמזגו בהשרש לחן הערבי שני שרשים שמיים נבדלים ואחד מהם היה שרש אחר שמשמ׳ העקרית היתה נעם, וממנו נגזר אולי השם לחנתא בארמית, ובערבית נשאר רק בענין נעימת הנגינה והזמרה. והנה קצת היהודים הספרדים קוראים מלה זו לְחֵן, כנראה במדרש מלים המוני, שחשבים כי הוא מן חֵן בהוספ׳ ל בראש, ובמו מדרש המלים של לוי להשם לחנתא, עי׳ *לחנה.

a) لحن

הוא שיאמר איזה מהלחנים ראוי באלה ואיזה מהנגונים ואפלטון יסבור שהם לא יאותו בם הלחנים והמשתמשים בפחד היראה כמו שלא יאות בם הדבור הבלתי בעללחן בזה הסוג ולא ג"כ ראוי בהם חבור הנעימות הרבות המשתמשות במשתה ובית החופות ובבלל הלחנים רבי השנויים (באור בן רבד לספר ההנהגה בל אפלטון, כ"י וינה). אחר שהשלמנו שבילי מלאכת השירים השקולים הנה נבוא עתה להודיע דרכי השירים הלחניים ונאמר כי שירי הלחן על מיניהם יש בהם משׁשה ויש משבעה ויש משמנה ויש מתשעה הכל כפי מה שיחייבהו הלחן (ר"ד בן כיליס, דרך לעבות תרווי', כ"י פרמה). הטעמים והם מיני הלהנים והנה נשאר לנו במיני הלהנים ג' והא' הובדל לקריאת התורה והב' לקריאת הנביאים וכו' ושאר הלחנים כגון הנוטים לשיר והנוטים לתמרור שהם מיני הפיוטים כלם (רבכ"ג דורחן, מגן אבות, ח"י ד). כי לא הברתי פזמונים לנועם זמירות הישמעאלים כדי שיתעללו בם וכו' אבל בחרתי בלחן הישמעאלים שראיתים לחן לב נשבר ונדכה (ר"מ מלוגזגו, בתי ידות, הקד' פזמונ').— ונהוג הרבה אצל בעלי הפזמונים הרשימה: לחן פלוני, ר"ל שצריך לזמר את הפזמון בנעימה של פזמון פלוני: ואז ישירו את השיר הזה להן מה לך יצרי (תמה"י א י).

°לְחֵנָה[1], ב"נ, מ"ר לְחֵנוֹת, להינות, — פלגש: אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (מד"ר במות מ).

לחץ[2], ממנו לַחַץ, לָחַץ, *לְהִיצָה, °לְהִצוֹן.

לַחַץ, ש"ז, לַחֲצֵנוּ, — פעולה של דחיקה חזקה במשמ' גופנית או מוסרית, Bedrückung, Drangsal, oppression: ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ט). וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה ונצעק אל יי' אלהי אבתינו וישמע יי' את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לַחֲצֵנוּ (דבר' כו ו-ז). ויחל יהואחז את פני יי' וישמע אליו יי' כי ראה את לַחַץ ישראל (מ"ב יג ד). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בְּלַחַץ אויב (תהל' מב י). למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו (שם מד כה). יחלץ עני בעניו ויגל בַּלַּחַץ אזנם (איוב לו טו).—ואמר המשורר: דמו לרחקי אף מעבודתך, לחצי ודחקי טוב מפרידתך (ר"י הלוי, יודעי יגוני). — ומ"ר °לְהָצִים: ובפח הצרות יקושים ומחמודינו פרושים נפוצים רצוצים מחוצים לחוצים בלחצים נמרצים ונערצים (חזוק אמונה, הקד' תלמי' המחבר). — לחם לַחַץ, מים לַחַץ, לחם או מים בכמות מעטה, לא מספקת: שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לַחַץ ומים לַחַץ עד באי בשלום (מ"א כב כז). ונתן לכם אדני לחם צר ומים לַחַץ ולא יכנף עוד מוריך (ישע' ל כ).—ובהשאלה °בדבר של סברה ונטית הדעת: אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין לחץ רב (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). אך על הלחץ אשר נלחץ החכם רבינו יוסף הקרקסאני נ"ע יש לעזור בכונתו במלת אך (ר"א הקראי, ג"ע, חג המצות כ).

לָחַץ, פ"י, לָחֲצוּ, לְחַצְתֶּם, לֹחֲצִים, תִּלְחַץ, יִלְחָצוּ, לֹחֲצֵיכֶם, לֹחֲצָיו, לֹחֲצֵיהֶם, תִּלְחָצֶנּוּ, יִלְחָצֵנִי, יִלְחָצוּם, — לָחַץ את פלוני, עשה לו לַחַץ, בגופניות או במוסריות, drücken, drängen; presser; to press, squeeze: וַתִּלָּחֵץ (האתון) את רגל בלעם אל הקיר (במד' כב כה). —ולחצו בדבר, וכדומ': ראו כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת (מ"ב ו לב).—לָחַץ את פלוני למקום, הכריחהו בכח הנשק וכדומ' לסג להמקום: וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק (שפט' א לד). —ובהשאלה במוסריות, לָחַץ את פלוני, התנהג אתו בקשי, בעֹשֶׁל, bedrücken; oppresser; -press: וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג ט). וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים (שם כב כ). — והאויב את העם הנתון תחתיו: וגם ראיתי את הלהץ אשר מצרים לֹחֲצִים אתם (שמות ג ט). וימכרם יי' (את בני ישראל) ביד יבין מלך כנען וכו' והוא לָחַץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה (שפט' ד ב-ג). וצידונים ועמלק ומעון לָחֲצוּ אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שם י יב). ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל הממלכות הַלֹּחֲצִים אתכם (ש"א י יח). כי ראה (אלהים) את להץ ישראל כי לָחַץ אתם מלך ארם (מ"ב יג ד). כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יי' אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם (עמו' ו יד). תנגי

---

[1]) בארמ' להנתא. וכבר דחה פלישר בהערותיו ללוי את השערתו של לוי כי שם זה נגזר מן חֵן בהוספ' ל בראש, או מן השרש להג הערבי שמשמש גם במשמ' נטיה. אבל גם גזרת פלישר מן לח'נ a) בערב', במשמ' באשה וצחנה, דהוקה, אעפ"י שנמצא בערבית לח'נא במשמ' שם כנוי של ולזול לאשה.—ועי' למעלה בהערה לערך לחן.

[2]) בערב' לחצ b), משמש גם במשמ' דחק.

---

a) لَخِن b) لحص

אלהים כי שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני (תהל׳ נו ב). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם (שם קו מב). —ואמר הפיטן: להצו במרד זרע חסידיו, וגזרו גזרות לבני ידידיו, וירא יי׳ ויעורר חסדיו (מחז׳ כל׳ קלוני׳, אחרון פסח, מה מועיל).—לֹחַץ, לְחָצִים, כמו שֵׁם: כי ינחם יי׳ מנאקתם מפני לֹחֲצֵיהֶם ודחקיהם (שפט׳ ב יח). ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל לֹחֲצֵיכֶם ואגרש אותם מפניכם (שם ו ט). כי יצעקו אל יי׳ מפני לֹחֲצִים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישע׳ יט כ). ופקדתי על כל לֹחֲצָיו (ירמ׳ ל כ).—ופעו׳ *לָחוּץ, לְחוּצִים: לפי שהיה גלוי לפני הקב״ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום ויהיו דחוקים ולחוצים ביניהם (מד״ר במד׳ יא).—ואמר הפיטן: אין אלהות כאלהותך, ואין מפליא כשם תפארתך, כי שמותיך אלים מרוצים, בזכרך להוצים להפליא בהוצים (בהי״ת ליום ה).—ובהשאלה, ״בענין שקול הדעת וסברה: אבל במה שאין הצורך לוחץ אותם כל הרגשותם בטלות (מלמד התלמיד׳, כרלב׳). אבל ידמה שלהצתו התורה בזה הענין לחץ רב (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ג).—״לָחַץ את פלוני אל הקיר, הכריחו בטענות וכדומה להודות דבר: ובזה האופן לחצתיו אל הקיר וכו׳ עד שגלה כל לבבו (יעבץ, מגי׳ ספר קיט).—*לָחַץ אשה, הכריה אותה להשמע לו: (כתוב) והבאתה (את היפת תאר ששבית במלחמה אל תוך ביתך) מלמד שלא ילחצנה במלחמה (קדוש׳ כב.).

—נפע׳, נִלְחַץ, תִּלָּחֵץ,—לָחַץ את עצמו, נִלְחַץ אל הקיר, נגש ונדחק בחזקה: ותרא האתון את מלאך יי׳ ותִּלָּחֵץ אל הקיר (במד׳ כב כה).

—פע׳, ״לִחֵץ,— שלחצוהו: הן ידענו שאתה אל כל יצרת לבדך מאומה לא נגרעת, לעשות מלאכתך לא לוחצת וגם לעזור לא נצרכת (בהי״ת ליום ה).

און.—*אָפַץ.—״אָצַץ.—״דָחַס.—דחק.—*חָבַס.—נָגַשׂ.—*פחס.—*רצף.

״לַחְצוֹן, ש״ז,—כמו לַחַץ: רפו ידי עם עניי הצאן, רדו בהם שונאיהם בעני ולחצון, קום כי עליך לגדר פרצון, קוחם פקח וקרא שנת רצון (ר״א בר שמעיה, סליח׳ ג עש״ת, תחרות). יהיו אמריו לרצון, ומלטינו מלחצון, ביד צר אנחנו כצאן (ר׳ יעקב, אל אבר טוב, מחז׳ ויטרי רכה). —ובמשת׳ מוסרית: נקני מפשע וטהרני מלחצון, ושעה מהלל ובשרם עלצון (סלית׳ נעי׳, יהיו נא אמרי פי).

לחשׁ[1]), ממנו לַחַשׁ, לָחַשׁ, מְלַחֵשׁ, *לְחִישָׁה, ״לַחְשׁוֹן.

[1]) גם בארמ׳ ואשור׳ ואתיופ׳.

לַחַשׁ[1]), ש״ז, בהפס׳ לָחַשׁ, מ״ר לְחָשִׁים,—א) מין ממיני התכשיטים של האשה, Putzsache d. Frau: bijou de la femme; jewel: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים הטבעות ונזמי האף (ישע׳ ג כ־כא).—ב) דברים של קסם לפעל על הנחש שלא ישך, Beschwörung; charme; incantation: שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע׳ ג ג). כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יי׳ (ירמ׳ ח יז). אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון (קהל׳ י יא).—צקון לחש מוסרך, עי׳ בהערה למשמ׳ ד, וצי׳ מוסר, צקון.—ובספה״א, דברים בדבור או בכתב שלפי דעת המאמינים יש בהם כח לרפא מחלה מן המחלות: בהולי אחד וכתבו זה הלחש וריפא ג׳ פעמים וכו׳ נעשה קמיע של לחש זה מומחה וכו׳ ג׳ מיני לחש וכו׳ כל לחש ריפא שלש פעמים (רש״י שבת סא:). כתב לחש אחד בשלש איגרות וריפאו שלשתן ג׳ בני אדם וכו׳ ודוקא לאותו לחש הוא מומחה אבל לשאר לחשים לא (תוספ׳ שם.). כאשר אנחנו נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע (כוזרי ד כג). אדם זה ריפא ג׳ בני אדם כל חולי אחד משונה מחבירו וכל אחד מלחש משונה מחבירו שבאותו לחש שריפא זה לא ריפא זה (מרדכי שבת שמח). כל דבר שיש בו רפואה פי׳ כגון לחשים מומחים וכו׳ ושאר לחשים שאינם ידועים מומחין יש בו משום דרכי האמורי (שם ש״ס). כל לחש מותר ולא אסרו אלא באותם שבדקו ואינם מועילים (שו״ע או״ח שא). שאלת בענין הלחשים שיודעים איזה נשים לאיזה מיהושים וכאבים וחלאים אם יש בהם משום דרכי האמורי וכו׳ ולר׳ חייא בר אבין לא נודע אמית׳ הלחשים רק שנים שזכר (שו״ת חות יאיר רלד). — ג) *בְּלַחַשׁ, אמר, דִּבֵּר בְּלַחַשׁ, בקול נמוך, leise; à voix basse; in a low voice: תלמיד אחד היה לר׳ אליעזר שהיה שונה בלחש לאחר ג׳ שנים שכח תלמודו (עירוב׳ נד.). זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש (חגי׳ יד.).—ד) ״כנוי לתפלה[2]): גלה כבודו עלי לדרשי, בצר לי קראתיו ולא נטשי, אילי והילי ולא בזה לחשי (מחז׳ כל קלוני׳, אחרון פסח, אלולים). מאזין קול לחש רינת לשון כל צבא השמים משתחוים לו (פתיח׳ לעבודה מנה׳ לכפת בסוף ספר לונץ על הפיוטים). — ובכלל ״דברי

[1]) עי׳ הערה להשרש.—[2]) עפ״י פרוש הקדמוני׳ להמלה לַחַשׁ בפסוק צקון לַחַשׁ מוסרך למו (ישע׳ כו יו).

התהנה ובקשה: תשמע ברגע כל הקולות, זעק ולחש וכל התפלות, אף תבין אל כל מעשיהם, ברגע תחקור כל לבביהם (בהי"ת ניוס ג). ולולי תפלתו ותחנתו אשר ערך לפני ה׳ ושיחו הטוב אשר שפך ולחשו אשר יצק מה היו נחשבים ג׳ מאות איש נכח מדין ועמלק (יוסיפון, פרק פה).—ובמשמ׳ סוד, כונה נסתרה: יודע התורה על אמתתה ומבין לחשיה (מלמד התלמי׳, חיי בלה).

לָחַשׁ,—קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פע׳, לִחֵשׁ,—א) עשה לַחַשׁ לנחש וכדומ׳, ממנו מְלַחֵשׁ, עי׳ זה הערך.—ב) *דבר בלחש, בקול נמוך, בין שפתיו: למה בכה (יעקב אחרי נשקו את רחל) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה (מד"ר ברא׳ ע). ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר (היה יוסף בבית אדוניו) מלחש ונכנס מלחש ויוצא (בס פו). המלכות מלחשת והורגת כי הוא נתון בבית האסורין ומלחש עליו להורגו (בס במות ט). והיה אדוניו (של יוסף) רואה אותו מלחש בפיו והוא אומר לו מה אתה אומר והוא משיבו ואומר אני מברך להקב"ה (בס במד׳ יד). בשהוא אומר ה׳ אחד נאבלין המהבלין מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו (בס כ). — ובהשאלה במליצה להמים: הם (המים) היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק׳ רבתי, בור הו כבב).—ג) *לִחֵשׁ הנחש וכדו׳, הוציא הקול המיוחד לו כעין להישה בין השפתים, zischeln; siffler (serpent) to hiss: הנחש מלחש והורג (מד"ר במות ח).

—התפ׳, הִתְלַחֵשׁ, יִתְלַחֵשׁוּ, מִתְלַחֲשִׁים,—הִתְלַחֲשׁוּ, דברו זל"ז בלחש, בדי שלא ישמע הזולת: וירא דוד (בעת מחלת הילד בנו) כי עבדיו מִתְלַחֲשִׁים ויבן דוד כי מת הילד (ב"ב יב יט). — והִתְלַחֲשׁוּ על פלוני, לעשות לו רעה וכדומה: יחד עלי יִתְלַחֲשׁוּ כל שנאי עלי יחשבו רעה לי (תהל׳ מא ח).

—קל, *לָחַשׁ,—א) לָחַשׁ על המכה, עשה לַחַשׁ, דבר בלחש דברים שיש מאמינים שבהם כח למעלה מהטבע לרפא את המכה: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים וכו׳ והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך (סנה׳ י א).— ועל העין שמרדה, ועל נחש, שדים וכדומ׳: לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב וכו׳ ר"י אומר בחול אין לוחשין בדבר שדים (תוספתא בבת ז כג). זה שהוא לוחש נותן שמן על גבי ראשו ולוחש ובלבד שלא יתן לא ביד ולא בכלי (ירוש׳ מע"ב ב נג:). לוחשין לעין ולמעיים ולנחשים (בס בבת יד יד ג). לוחשין על שמן שבכלי ואין לוחשין על שמן שביד (סנה׳ קח.). אמר מי יודע ללחוש לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש רקקה בפניו אמר לה אמרי לבעלך הרי רקקתי בפניו של ר׳ מאיר (מד"ר דבר׳ ה). אמרו לה שבינותיה הרי המקום עשה רצונך לחשי לו ותרוקי ותצא משבועה בעלך (והזהר, פרב׳ לו). שירה ששמה תחת ושורה על אותו כלי של שמן שלוחשין עליו (ערוך, ערך רק).—ואמר הפיטן: יעף ועף וחש, ומהור פתן רחש, ונודע כי הוחש, משורש נחש, רגש ולחש, ועת לדתו נחש, ובכשפיו הוכחש (ר"ה קליר, בבת זכור, אז קוגן). — ב) בכלל, *דִבֵּר בלחש באזנו של חברו, flüstern; chuchoter; to whisper: בעל קרי שנתנו עליו ט׳ קבין מים טהור נהום איש גם זו לחשה לר"ע ור"ע לחשה לבן עזאי ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק (ברכ׳ כב.). מעשה ומת בנו של ר"י בר אלעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר׳ חנניה בן עקביא וישב בצידו ולחש הוא לר׳ חנניה בן עקביא ור"ח בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים (מו"ק כא.). משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל (סוט׳ מז:). שאל קונגטים הגמון לריב"ז אמר לו משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע להשוב וכו׳ אמר לו רבן יוחנן לא גנב היה ויודע היה להשוב ודבר אחד לחש לי לומר לך אמר לו אמור א"ל ריב"ז יודע את לקרות אבל אין את יודע לדרוש (מד"ר במד׳ ד). — ובסהמ"א: ויש במורים מי שהיו מהמירין ואומרין ילחוש ראובן לשליח את התשובה כדי שיתברר שאין ראובן סמוך על שמועת שמעון (תבו׳ הגא׳, הרכבי קעט). מתורגמן העומד לפני חכם הדרשן והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהן שומעין (רב"י יומ׳ כ:).—*לָחַשְׁךָ, מי לְחָשְׁךָ, ואם לְחָשְׁךָ אדם לאמר, דבור קבוע במשמ׳ מי אמר לך בלחישה, ואם אמר לך אדם בלחישה, העיר אותך וכדומה: מי לחשך להביא את החטאת ואשם ולהוציא את בכור ומעשר אחר שריבה הכתוב ומיעט מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומם ומוציא אני בכור ומעשר שיכולים לפרנס בבל מקום (ספרי דבר׳ עז). ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר מי לחשך (שאין הבדל בין אם תטיב ואם לא תטיב) אמרה תורה הברכה והקללה הברכה אם תשמעון והקללה אם לא תשמעון (בס נד). מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנאמר עוזבי

תורה יהללו רשע וכו׳ (ושומרי תורה יתגרו בם) ואם לחשך אדם לומר והא כתיב אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן (ברכ׳ ז:). אמר רב הלכה כר״ש והוא שלא עירבו אבל עירבו לא וכו׳ ושמואל אמר בין עירבו בין שלא עירבו וכן אמר ר׳ יוחנן מי לחשך בין עירבו ובין שלא עירבו (ערוב׳ לה.). משחרב ביהמ״ק ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים ופסק מלך מבית דוד ואם לחשך אדם לומר (והרי כתוב) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ותומים אמור לו כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד (סוט׳ מח:).—ונהוג גם בסהמ״א: יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת החתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב וכו׳ (רמ״י במות כב יב). ואם לחשך אדם שיש בו ריח אפיקורוסות לומר מפני שנחלקו בכמה מקומות לכך אני מסופק בדבריהם אף אתה הקהה את שניו והודיעהו שהוא ממרה עפ״י בית דין (ראב״ד, הקד׳ ספר הקבלה). ואח״כ יבדוק אם יש שתי שערות באשה בבית הערוה ובאיש בזקן או בבית הערוה ואם לחשך אדם להקשות הלא אני אומר בתחילת פרק בא סימן בודקין אותו לפני הפרק וכו׳ אומר ר׳ יצחק על זה שודאי לכתחילה בודקין אותו לפני הפרק (סמ״ג מ״ע, סי׳ נב).—ג) בהשאלה,*גחלת לוֹחֶשֶׁת, דוֹלקת, שהאש מתלהבת קצת מרגע לרגע ודומה קצת כמו תנועת השפתים בשעת להישה: איש יכול שלהבת ת״ל גחלי הא כיצד מן הלוחשות הללו (כפרא אחרי לב). גחלים לוחשות מברכין עליהן אוממות אין מברכין עליהן (ברכ׳ נג:). לא שנו (שמותר לבשל את הפת ע״ג גחלים של קליפי ערלה) אלא גחלים עוממות אבל גחלים לוחשות אסורין (פסח׳ כז.).

—*לוֹחֶשֶׁת, לוֹחֲשׁוֹת, כנוי לגחלת: קפץ ושחט וקיבל דמו, קפאיו ימרס ציר מטעמו, קיבץ לוחשות בפחתת אודמו, קיחתם בפנים למזבח הדמו (מחזו׳ כר׳ קלונ׳, עבוד׳, אמוחח).

—נִפְע׳, *נִלְהַשׁ,—שלחשו לו: לעולם אין הנחש נושך אלא אם כן נלחש לו מלעיל ואין הארי טורף אלא א״כ נלחש לו מלמעלה ואין המלכות מתגרה בבני אדם אלא א״כ נלחש לה מלעיל (מד״ר קהל׳, אם ישך הנחש).

לַחֲשׁוֹן, ש״ז,—כמו לַחַשׁ, ובמשמ׳ דבור בקול נמוך: ומהם שבעה כפולים בלשון, נגאמים ביפי לחשון (דה״ע, סי׳ ה). אם געיא לאות ראשון, תקדום בנעימת לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון (--:).—ובפרט תפלה בלחש: אהלל בפה ולשון, לשומע קול לחשון, כנס ולקחתם לכם ביום הראשון (ר״א קליר, ב׳ סכות, אאמין). אתחין בהין לחשון, דבבי מלעשון, בעד נצורי כאישון, אפגעה בלי לישון (הוא, תפג׳ טל, ארכה). כפרה להמציא פני צאנו, כי רגע באפו חיים ברצונו, להפיק תחן לחשון, להלל פני אחרון וראשון (הוא, אדפק כלהרים, J. Elbogen, 120). ואם בגדנו בכחשון, אנא סכות צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון (מחזו׳ כר׳ קלוני׳, ב׳ פסח, ברח דודי). בויעודם תוועד מתפללים בלחשון, למען זרוע וקיבה נטל בראשון (הושע׳ יוס א, מתו׳ ויטרי ספו). אנא גדע ניני דישון, גאל מיחדיך בלחשון (שם).

***לָהת**[1], ממנו *לַהַת.

***לָהַת**[2],— קל לא נהוג.

—הִפְע׳, *הִלְהִית, מַלְהִית,—הִלְהִית הכלב, הוציא לשונו מפני לאות ועיפות, ובכלל היה עיף מאד, schnauben haleter, être exténué; to toll (the tongue), be exhausted: לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג׳ סאים והיה החמור מהלך והכלב מלהית פרק ממנו סאה ונתן על החמור וכן שני וכן ג׳ (ספרי דבר׳ שמג).

לֹט[3], לוט, ש״ז,—שֵׁם שרף טוב הריח יוצא מאילן בטם וצרי, Mastic: והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי וָלֹט[4] הולכים להוריד מצרימה (בראש׳ לז כה). והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת וָלֹט בטנים ושקדים (שם מג יא).—ואמר המשורר: התחרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבטן, ותבחל נפשך בהן ותשוב להרפא בטוב צרין וְלֹטָן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר).

---

[1]) בערב׳ להת׳ a), ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ לַהַת׳ b), אמר אלג׳והרי: להת אלכלב וכו׳ אד׳א אח׳רג׳ לשאנה מן אלתעב או אלעטש וכד׳לכ אלרג׳ל אד׳א אע׳יא׳, ע״כ,—ובעבר׳: להת׳ הכלב וכו׳ כשהוציא את לשונו מפני לאות או מפני צמא וכמו״כ האדם כשהוא עיף מאד.

[3]) רק בעברי׳, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) נפלגו הקדמונ׳ במהותו של הנכאת. אונק׳ תרגמו לוטיתא. השבעים στακτῆς. ריב״ג הביא שני פרושים: שאהבלוט וצנובר. אבל במדרש (מד״ר בראש׳ לא) תרגמו: ונכאת שעוה ולוט מוצטכא. ולזה הסכים ע׳ לֶו במאמרו על הצמחים במחזור המדעים היהודי .Jew. Enc, ערך Plants.

---

a) لهث b) لَهَث

א. לָט[1]), ש"ז, מ"ר לָטִים, — כמו א. לַהַט: וירם (משה) במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים ויעשו כן חרטמי מצרים בְּלָטֵיהֶם ויחזק לב פרעה (שמות ז כ-כב). ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים ויעשו כן החרטמים בְּלָטֵיהֶם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שם ח ב-ג). ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה וכו׳ ויעשו כן החרטמים בְּלָטֵיהֶם להוציא את הכנים ולא יכלו (שם יג-יד).

ב. לָט[2]), בַּלָּט, תה"פ, — עשה דבר בַּלָּט, בשתיקה, חרש, heimlich, leyse; doucement, secretment secretly, gently: ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בַּלָּט לאמר הנה חפץ בך המלך (ש"א יח כב). ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בַּלָּט ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו (שם כד ד-ה). ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא (רות) בַּלָּט ותגל מרגלתיו ותשכב (רות ג ז).

לטא, ממנו לְטָאָה.

לְטָאָה[3]), ש"נ, מ"ר לְטָאוֹת, — מין השרץ בע"ח בעל ארבע ידים וארוך הזנב, זריז ונבון, אהב בפרט השמש והמקומות היבשים, Eidechse; lézard; lizard: והאנקה והכח והלְּטָאָה והחמט והתנשמת (ויקר׳ יא ל). — ובתו"מ: ועור האנקה והכח והלטאה והחומט ר׳ יהודה אומר הלטאה כחולדה (חול׳ ט ב). בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם הותזו ראשיהם אעפ"י שמפרכסים טמאין כגון זנב של הלטאה שהיא מפרכסת (אהל׳ א ו). — *זנב הלטאה, כנוי לדבר מועט: שיערו חכמים בכעדשה שכן חומט תחלתו בכעדשה ר׳ יוסי בר"י אומר כזנב הלטאה (חגי׳ יא.). (אותם שלשה כהנים אחד מהם אמר) הגיעני (חלקי מלחם הפנים) כפול (ואחד) אמר הגיעני כזית (ואחר) אמר הגיעני כזנב הלטאה בדקו אחריו (של זה האחרון) ומצאו בו שמץ פסול (פסח׳ ג:). — ובפסה"א: בשר הלטאה והוא אישטיליאו ממית ולפעמים תפול ביין ותמות בו ותמק המק בשרה ויהיה היין ההוא כסם מות וארס (קאנון ד ו כ ה). — ולהמין הראשון: במערכת הלטאה נראה בריות משונות בתמונותיהן הרבה יתר מאד מאשר במערכת צב השלמי גם במבנה גויתם וארחות חייהם משונים בעלי המערכה הזאת עד להפליא מהם שוכנים במים ומהם חיים ביבשה יש מגביהים לשבת על העצים ויש אשר בצדם מתוח עור ככנפים ולפי מקומות משכנם השונים ישונה גם גודל גויתם מן התנים הגדול הרובץ בתוך יאורים עד הלטאה הקטנה היושבת בסתר סבכי יערים גו הלטאות הנה בכלל הוא ארוך ודק ועגול אם מעט ואם הרבה ומכוסה באפיקי מגנים גדולים או בשריון קשקשים או בעור מפוצל סביב בעגילים ראשם קצר ומחודד לרוב ונבדל אך מעט מן הצואר פיהם רחב ויש להם עפעפים רובם הולכים על ארבע ורגליהם קצרות עד כי בלכתם דבקה לארץ בטנם לבד באיזו מינים המטפסים הרגלים ארוכות ודקות יותר מהם יש רק בעלי שתי רגלים ויש עוד שאין להם כל רגלים והולכים על גחון כנחש (תוה"ט ג, מפלג׳ הזוחלים). — ויש מהם מינים הרבה: *הלטאה המצרית, *לטאת המים, *לטאה ירקרקת, *לטאה טלואה, וכו׳.

אנקה. — *חברבר. - חמט. — *הרדון. - שממית. - תנשמת.

א.*לָטָה[1]), פ"י, לוּטָה, לוֹטוֹת, — לָטָה את פלוני, קלל אותו: לאלה ולשבועה שכל הנשים לוטות בך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (מד"ר במד׳ ט).

ב.*לָטָה[2]), פ"י, עתי׳ יִלְטֶה, — כמו לָהַט: בשובו טובל ופז יעטה, ויקרש עוד כבתבו, שי הערבים ילטה[3]), מנחתו ונסכו אחרי שובו (רסע"ג, עבודה).

לָטִיף[4]), ש"ז, — מי שמלטף, נהוג בדבור העברי בא"י, וכבר השתמשו בו גם בעתונים ובספרים.

---

1) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו, ועי׳ להט. ובתלמ׳ הבדילו בין לטים ולהטים, ואמרו: בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים (סנה׳ סז:).

2) עי׳ לאט. ואולי בערב׳ לט a) הסתיר.

3) רק בעבר׳. והביא ריב"ג שתרגמוה הקדמוני׳ שאם אברץ b) בערב׳, והוא מין שממית גדולה.

a) لطّ b) سام ابرص

1) בארמ׳ לוט: היינו דאמרי אינשי תהא לוטא ולא תהא לאטה (סנה׳ מט.), לייט רב ואמר מאן דמצערן לא לוקמוה ליה בני (שבת קח.). תרגום אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקר׳ כ ט) אבוהי ואמיה לט קטלא חייב.

2) אולי כמו בערב׳ לטי a). — 3) ובפרוש שם: ילטה כמו ילהט.

4) כך בערבי׳ לטיף b), משרש לטף b), ועי׳ הערה

a) لظى b) لطيف

∞**לטיפה**, ש"נ, — בה"פ מן לטף, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בעתונים ובספרים.

•**לטישה**, ש"נ, — בה"פ מן לטש: המחוסר הגפה טמא והמחוסר לטישה טהור (כלים יד ה). — ובסהמ"א: ובהיות האויר רטוב במטר רטיבות עם לטישה יהיה כמו המראה ובהיות השמש נכחו למעלה ממנו אז תהיה השמש נראית באויר וכו' ותולד ממנו הקשת (רב"ע פלקיירה, המבקש לה.).

•**לטישות**, ש"נ, — סגולת דבר מלטש, במשמ' ברק: ויש לו זוהר ולטישות כמו הענן הלבן המקבל לטישות מאור השמש (רבכ"ל דורלן, מנ"ח, ת"י ד). מפני שהיא בתכלית הזכות והבהירות והלטישות יותר מכל הליחות והמתיצות (בעל הבמים ט).

***לטם**[1], לוטם, ש"ז, — שם צמח, הוא הצנובר: הוורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית (שבי' ז ו).

∞**לטף**[2], ממנו ∞לטיף, ∞לטיפה, ∞לטיפות, ∞לטף.

∞**לטף**, — קל לא נהוג.

— פע', ∞לטף את פלוני, החליק אותו בידיו, ובכלל התנהג ברך, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו כבר בעתונים ובספרים[3].

לטש[4], ממנו לטש, *לטישה, •לטשות.

לטש[5], פ"י, לטש, ילטוש, — א) לטש את הברזל, עשה אותו בפטיש באש ובדומ' לתת לו הצורה הראויה ולחדדו: תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל (בראש' ד כב). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו ואת קרדמו (ש"א יג כ). — ובפרט השחיז וחדד: חרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (תהל' ז יג). — וכמו שם, *לוטש, לוטשים, ואמר בן סירא: ככור בוחן מעשה לוטש כן שבר לבצות לצים (כ"ס גני' לד כו). — ובסהמ"א: המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב שכן לוטשי הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו (רמב"ם, שבת יב ב). — ופעו' •לטוש, עצם לטוש, כמו מראה וכדומה: היות הירח עצם לטוש בלבד שאינו מאיר אלא מאור השמש (פלח הרמון ה ד). — ובהשאלה, לטש את עיניו לדבר, התבונן בו בעינים חדות, בכונה של איבה וכדומה: אפו טרף וישטמני חרק עלי בשניו צרי ילטוש עיניו לי (איוב יו ט). — •ולטש רעיוניו: וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת ענייני יחוד הבורא יתברך ויתעלה (מ' הלדכי, ש"א ה). — ב) *טפח בידיו על דבר[1]: זה הכלל תפח (הבצק) תלטוש בצונן (פסח' ג ד). לפי שהעוגה כשמתנפחת עולה למעלה מן המצה ולידי חמץ לא באה לפיכך חייבונו ללוטשה בצונן כדי להמעיט בה הנפיחה והוזרת כמה שהיתה (ערוך, ערך לטש א).

— פע', •לטש, מלטש, מלוטשת, — נוף מלטש, ובהשאלה מליצית: שמצינו בבחינת נבואת אדוננו משה אשר הוא מראה מלוטשת משל ודוגמא ליתר הנביאים כלם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י יב).

לי, — מלת הגוף למדבר בעדו ליחס שאליו: אמר לי, נתן לי, וכיוצא בזה. — והוספ' לפ"ע, אלך לי וכדומה: עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שה"ש ד ו), ועי' ל. — *מה-לי כך, מה-לי כך, עי' מה. — *לא לי, לא לי, להש: משמש ושב (לנקבים) ואל תשב ותמשמש שכל היושב וממשמש אפילו עושין כשפים באספמיא באין עליו (ואם שכח וישב ואח"כ משמש תקנתו כשיקום יאמר כך) לא לי לא לי לא תחים ולא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא (ברכ' סב.).

לידה, — עי' לדה.

א. **ליה**[2], ש"נ, מ"ר ליות, — צורת קשוט בבנין וכדומה מחקה על אבן או מתכת בצורת הלזון או לפיפה, Schnecke, Spirale; volute: ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות[3] מעשה מורד

לערך לטף.

[1]) לא נתברר מהותו. רמב"ם אמר: ולוטם נקרא בערב שאה בלוט הוא קשטניא"ס וי"א שהוא נקרא צנובר הוא פינולי"ש. ע"כ. וכך רע"ב ועוד.

[2]) בערב' לטף a), ועי' בהערה להערך.

[3]) עי' לוח לונץ תרס"ד, אחיאסף שנה י, הזמן תרס"ה כ תמוז, השלוח תרס"ה 266.

[4]) במשמ' ששרש זה משמש בעבר' הוא משמש עוד רק בארמ'. בערב' יש השרש לטש b), אך משמש במשמ' אחרת, בענין הכאה וחבטה, ואולי מזה נשאר בעברי' למושג לטישת הברזל שעקרו ע"י הכאת הפטיש.

[5]) עי' הערה להשרש.

a) لطف b) لطس

[1]) כך בערב' לטש a), ועי' הערה למעלה.

[2]) בערב' ליה b), ועי' הערה לקמן. — [3]) מתרגום השבעים נראה כי היתה להם נוסחה אחרת באלה הכתובים

a) لطس b) لَيَّة

(מ"א ז כט). מתחת לכיר הכתפות יצקות מעבר איש ליות (שם ל). ויפתח על הלחת ידתיה וכו' כרובים אריות ותמרת כמער איש ולֹיות סביב (שם לו).

ב. לִוְיָה[1], לויה, ש"נ, — לֹוִית גוף לגוף, היחס מזה לזה: לדעת מחקרי הגוף והשטח והקו והנקודה והמרובע והמשולש והמעוגל ולוית כל אחד מהם לחבירו וההפרש ביניהם בהתחברם ובהתפרדם (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 65). — וכמו תאר, שני דברים לְוּיִים יחד, מחברים ודבוקים: ויאמר השר ואיך זה יתכן להיות, הילדות והחכמה לְוּיוֹת, ומי הוא זה ביהודים, אשר ראה הילדות והחכמה רוכבים צמדים (עמנ', מחב' יב).

***לִיזָה**, ש"נ, — בה"מ מן לוז, כמו לוּזָה: וכולן אם נישאת בו לא תצא שלא להוציא ליזה על בניה (ירוש' יבמ' ג ה.).

ליח, ליחה, — עי' לֵחַ, לֵחָה.

***לִיךְ**, לֵיךְ, — מלת הגוף לנוכחה, כמו לָךְ: אנשי יהודה היו כותבין (את תהוי יושבת בביתי וכו') עד שירצו היורשין ליתן ליך כתובתיך (כתוב' ד יב). אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש ליך מזונות ואם אין את אצלינו אין ליך מזונות (שם יב יג). ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ליך בטל הוא (גיט' ד א). המוציא את אשתו משום אילונית וכו' נישאת לאחר והיו לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה אמר ר"י אומר לה שתיקותיך יפה ליך מדיבוריך (שם ח). מספר כתובתה נלמד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליך (עדי' א יב). האומר לזונה הא ליך טלה זה בשברך (תמור' ו ב). הבעל שאמר אין כאן שבועה לא אמר כלום זקן שאמר מופר ליך בטל ליך לא אמר כלום (ירוש' נזיר ד נג.). לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). לא יאמר אדם לאשתו הרי כתובתיך מונחת ליך על השלחן (כתוב' פא:). אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה ליך (נדר' כ:). אמר לה (ר"ש בן חלפתא לבתו) בתי הגיפי עלי במגיפה ואני אתן ליך כברין דנרד (ב"מ פו.). הרי את מקודשת לי ע"מ שאין ליך עלי שאר כסות ועונה (שם נד.). לבת מלכים שנשבית ביד הלסטים ובא המלך והצילה לאחר ימים בקש לישא אותה לאשה אמרה לו מה אתה נותן לי אמר לה אם אין ליך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטים דיי (מד"ר שמות כד). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית (שם במד' ט). הלך ואמר לאשתו אומר ליך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית שגרי לו אותה טבעת (שם כ). פותחת ומוציאה כתובתה וקוראת ורואה בכתובתה כך וכך תופות אני עושה כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך (שם איכ', זכור עני'). מה ליך לשחק עם פלוני מה ליך לדבר עמו אם דברה עד עכשיו מותרת לביתה (תנחומא נשא ד). אמר לה ירמיה דומה מכתך למכתו של איוב וכו' לאיוב השלכתי לתוך האשפה וליך עשיתי אשפה של זבל וכו' לאיוב כפלתי בניו ובנותיו וליך אני עתיד לכפול בנייך ובנותייך לאיוב כפלתי כספו וזהבו וליך אני עתיד לעשות כן (פסיק' רבתי כו). — ומצוי בסהמ"א: החזירי לנו הכתובה ששלמנו ליך שנשואיך נשואי טעות (הלכ' פסוק', קדוש'). מעשה באחת שכתבה נכסיה כולן וקנו ממנה באת לפני רב הונא אמר לה מה אעשה ליך שלא הקנית כמו שמקנין בני אדם (שם). בלשון הזה משביעין אותה שלא נתן ליך בעליך בצנעא כספים (תשו' הגא', גני', JQR XX, 107). והוא הדין באומר לזונה הא ליך דבר זה והבעלי לפלוני הישראלי (רמב"ם, אסורי מזבח ד י). אמר לה קיים ליך ומופר ליך וכו' אמר לה קיים ליך היום הרי זה קיים לעולם (הוא, נדר' יג כב). ואמרתי לה לאמה תקחי ליך השני גרוש' הללו את עזוזי בעד מוהר בתך (שו"ת פרי הארץ, אה"ע ג).

***לִיכִי**, — צורה קדומה של מלת הגוף לנכחת, כמו ליך: לא יאמר אדם לאשתו בשבת מופר ליכי בטיל ליכי כדרך שאומר לה בחול (נדר' עז:). — ובהרכבה

או תרגמו לא את המלים אלא הענין כמו שנדמה להם. חכמי התלמוד אמרו: כאיש המעורה בלוייה שלו (יומ' נד:). ריב"ג אמר: ומנ הד'א אלמעני ענדי ליות מעשה מורד ותפשירה אלתצאקאת ואתצאלאת יעני אנ תלכ אלצור כאנת קאהמה עלי שטוח מבשוטה מלתצקה בהא, ע"כ, ובעבר': ומן הענין הזה אצלי ליות מעשה מורד פרוש חבורים ודבוקים ר"ל כי הצורות ההן היו עומדות על משטחים פשוטים מחוברים אליהם ודבקים בהם. וכן רד"ק, והחדשים במשמ' זר ועטרה. והנה כבר ברר קיטל (Kittel, Stud. z. hebr. Arch. 220), כי הקשוט שהיה נהוג כבר בימים הקדומים ההם בבנינים היה בצורת לולב והלזון, וכך גם על המרכבה שנמצאה בקפרוס. והנה השם ליה[a] בערב' משמש ממש במשמ' זו ומתורגם בהמלון הערבי-הצרפתי שנדפס בבירות, בצרפתי' volute, והוא הוא הקשוט חלזוני הצורה.

[1]) לפי פרוש התלמוד והמפרשים של המלה ליה הקודמת במשמ' הבור, עי' הערה הקודמת.

---

a) لَيَّة

עם הי, היליכי, עי׳ ערך היליכי ובהערה שם. — ועם ש, *שליכי, כמו שלך: אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק באפרוהין (ב״מ סח:). ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואהגור בצילצול שליכי (מנח׳ קט:). ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית (חול׳ ו.). א״ר חמא בר״ח נתנבאת ולא־ידעה מה נתנבאת הליכי שליכי הוא (מד״ר במות א).

ליל[1]), ממנו ליל, ליל, לילה, ״לילי.

ליל[2]), ב״ז, סמי׳ ליל, מ״ר *לילים, סמי׳ *לילי, — הזמן מאחרי שקיעת החמה ועד זריחתה למחרתו, שאין השמש מאיר לארץ ולדרים עליה, Nacht; nuit; night: ליל שמרים הוא לי״י להוציאם מארץ מצרים (במות יב מב). שיתי כליל צלך בתוך צהרים (ישע׳ יו ג). השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (שם ל כט).—*ומ״ר כסמי׳: מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (סוכ׳ כ ו). אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח (נדר׳ ח ה). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו (ירוש׳ ר״ה ב נח.). ויו״ט של עצרת ויו״ט הראשון של פסח ולילו (סופרים כ ט).—ואמר המליץ: מה ארכו רגעי לילי אשר לא נבקע בם שחר גם ירחי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (אגר׳ מנחם ב״ס להסדאי).— ואמר הפיטן: ואתה פסחת בהצי ליל על פסחים, באכלם זבחי פסחים, ובעצם היום הוצאתם שמחים (ר״א קליר, ב פסח, בעבר מכות).—והמשורר אמר: הכל היום נסיעה והניה וכל ליל מלון עיפה באיה, וכל בקר נדד ישחק בביתי יערב מנדד עיני בבכיה (ר״ש הנגיד, הכל היום). ואל תתנו פוגת ליין בליליכם (הוא, עליכם). לא״ם במדבר נחיתו בצל חסדך כסיתו סכתה בענן, ומליל וקרתו ומשמש והמתו בצל שדי יתלונן (ר״י הלוי, יום נחית). ליל כבושי היהפך עור לעולם ורקיע כנמר ואיך יחסר חברברת (הוא, עין נדיבה). וליל בואך השבתיו לי כמו מלאכי זעם בעת בואם בעברה, כפרעה ליל אשר טבע בים סוף כמו המן ביום נתלה בקורה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). — ״ודמיון לשחרות: עד נבקעו משחור טוריו (של השיר) שחרים וכן הוברו בהתחברות אפל באשמרת, טוריו כליל ועניניו כשחר כמו עלמה בעד שערה לחיה מסתרת (ר״י הלוי, עין נדיבה).—ובהשאלה, כנוי לשערות שחורות: ושלח כוכביו כרועה ישלח על פני שדה עדריו, ובראות מרכבות יומם יסופון ואיש יפרדו מעל חבריו, וליל קדקדו ימשח במו טל לפני כי יגלח שעריו (רבב״ג, כבורב ען). שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קוצותיך, משי ורקמה הם כסות גופך אבל ההן והיפי כסות עיניך (ר״י הלוי, מה לך).—״שם לבו כליל, נמלא תוגה ואבל: ותני לחייך למורטים ואל תמנעי מרוק פנים, אולי בכבדות יגונים יקלו הזידונים, והיי אחות לתנים ורעיה לבנות יענים, וכליל לבך שיתי וקדרות לבשי ואט לכי (הוא, ירושלם האנחי).—ובנוי מליצי לזמן הצרות, הרדיפות, הסבלות והבערות: הקיצה עמי עד מתי תישנה, הן גז הליל השמש האירה, הקיצה שא עינך אנה ואנה, וזמנך ומקומך אנא הבירה (יל״ג, הקיצה עמי).

ליל, ב״ז,—כמו ליל: כי בליל שדד ער מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישע׳ יה א). שמר מה מליל (שם כא יא).—ואמר הפיטן: במו (בלולב ואתרוג) להלל, בזמר והלל, ביום ולא בליל, לאין לפניו ליל (יוצ׳ א סכות, אקחה כראבון). יום יחלה חרד לזמן סחר, יעל עלי לב כי סוף ליל שחר (ר״י אבן גיאת, את מחזה). ועם נדבות בני אבות קוראי שמע ישראל, רצה ניבם מהל הובם מעביר יום ומביא ליל (ר״י בן זכדא, ראו ספר).

לילה[1]), ב״ז, בהפס׳ לילה, מ״ר לילות, — כמו ליל: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראש׳ א ה). ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה (שם יד). את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה (שם יו). עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ והרף ויום ולילה לא ישבתו (שם ח כב). ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (שם כ ג). ארבעים יום וארבעים לילה (במות לד כח). אתא בקר וגם לילה (ישע׳ כא יב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (שם כט ז). נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה (ירמ׳ לא לד). שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה״ש ה ב). והיה יום אחד הוא יודע לי״י לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור (זכר׳ יד ז). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל׳ עד יו). תשת

---

[1]) שרש שמי קדום, ולא נתברר עקר משמעתו.

[2]) משתף לכל לשונ׳ השמיות, בארמית ליליא, בערב׳ ליל a).

a) ليل

[1]) מלעיל, וההא הנוספה היא סי׳ הפעול הקדום,

חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (שם קד כ). חצות לילה אקום להודות לך (שם קיט סב). בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה (שם לא יה). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יג). — בלילה, בלילה: ולמשל ביום ובלילה (בראש' א יח). הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה (שם לא מ). וילן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שמות יב יב). כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה (ישע' כח יט). קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה (ירמ' ו ה). ונבלתו תהיה משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה (שם לו ל). קמי רני בלילה [1]) לראש אשמרות (איכ' ב יט). את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (תהל' קלו ח-ט). צעקתי בלילה נגדך (שם פח ב). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). לא יכבה בלילה [1]) נרה (משלי לא יח). את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם (נחמ' ט יט). גם בלילה לא שכב לבו (קהל' ב כג). — ולילה [2]), במשמ' בלילה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו (שמות יב ל). וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד' יא ט). ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו (שם כב כ). כי בחדש האביב הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה (דבר' טז א). ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה (יהוש' ח ג). ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שפט' ט לב). ויסבו עלי את הבית לילה אותי דמו להרג (שם כ ה). נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם (ש"א יד לו). וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישע' ד ה). ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך (ירמ' לט ד). ואקום לילה אני ואנשים מעט עמו (נחמ' ב יב). — ובפרט יומם ולילה: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם (שמות יג כב). ויי' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שם יג כא). כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו (שם מ לח). והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שפט' ו כז). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה (נחמ' ד ג). — לילה ויומם: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש"א כה טז). לילה ויומם לא תכבה (ישע' לד י). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה (ירמ' יד יז). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). לילה ויום אצרנה (ישע' כז ג). שלשת ימים לילה ויום (אסת' ד טז). — הלילה, במשמ' זה הלילה: איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו (בראש' יט ה). לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד' כב ח). הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל (יהוש' ב ב). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). אל תלן הלילה בערבות המדבר (ש"ב יז טז). כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים (רות א יב). ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (שם ג יג). — ועם כל"ם: יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהל' יט ג). שמר מה מלילה (ישע' כא יא). — ומ"ר: כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש"א ל יב). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות (איוב ב יג). ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (ישע' כא ח). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי (שה"ש ג א). איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שם ח). להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (תהל' צב ג). ברכו את יי' כל עבדי יי' העמדים בבית יי' בלילות (שם קלד א). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (איוב ז ג). — ובתו"ם כמו במקרא: מזכירין יציאת מצרים בלילות וכו' ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות (ברכ' א ה). החתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון (שם ב ה). מה נשתנה הלילה הזה (של פסח) מכל הלילות (פסח' י ד). ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות (זבח' ה ג). היום הולך אחר הלילה (חול' ה ה). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בביתו של ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהילכות הפסח כל אותו הלילה עד קרות הגבר (תוספתא פסח' י יב). שלא הוסיף לה (על כתובתה) אלא בשביל היבת לילה הראשון (ירוש' כתוב' ה כט ג). אל תצא יחידי בלילה (פסח' קיב:). גיהנם שדומה ללילה (יבמ' קט:). צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמה יונית (מנח' לט:).

וכמו בערב' לילא [a]). — [1]) כך הקרי, והכתיב בליל. — [2]) עי' הערה להערך.

[a]) ليلا

ובקדשים לילה הולך אחר היום (חול׳ פג.). כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו (תמיד לב:). לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון (נדה יו:). בימי הו דוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים וזרחה החמה (מד״ר ויקר׳ לה). — ובל״נ: לפי ששינת העצרת עריבה והלילה קצרה (מד״ר בה״ב, פבעתי). — ובסמי׳ ״לֵילֵת: ולי ריע ושבתו סרוחה בלי הועיל לאין קצה ותכלה, תדמה לי ללילת הסתיו כי ארוכה היא וקרה ואפילה (מבה דרעי, לקו״ק נא). — ואמר הפיטן: אז רוב נסים הפלאת בלילה, בראש אשמורות זה הלילה, גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה (ר׳ ינאי, או רוב נסים, ליל סדר). — ״לֵילוֹת שחורים: וביום י״ב מטנו (מן קאנון א׳) מתחזק הקור והוא תחלת הלילות השחורות והם ארבעים לילה עשרים מהחדש הזה ועשרים מהחדש הבא אחריו (ר״א בר״ת הבבלי, העבור ג ט). — *ובהשאלה לזמן של צרות: אמרו ישראל לישעיה רבינו ישעיה מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להן המתינו לי עד שנשאל כיון ששאל חזר אצלו וכו׳ אמר להן לא כשאתם סבורים אלא בוקר לצדיקים ולילה לרשעים בוקר לישראל ולילה לאוה״ע (ירוש׳ תעני׳ א סד.). — *וכנוי למלאך: א״ר יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם (במלחמתו עם המלכים) לילה שמו (סנה׳ לו.). — *וכנוי למלאך הממונה על ההריון: אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב״ה ואומר לפניו רבש״ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני (נדה יו:).

— ״בְּנוֹת לַיְלָה, עי׳ ערך ״בַּת לַיְלָה.

*אגרת בת מחלת. — אשמורה. — אשמרת. — בקר. — חֲצוֹת. — חשך. — ״יקיצה. — ירח. — ישן. — כוכבים. — לְבָנָה. — לילית. — לין. — מלון. — מלונה. — *עמוד השחר. — ערב. — *שחרית. — שֵׁנָה.

״לֵילִי, ת״ז, לנק׳ לֵילִית, מ״ר לֵילִיִּים, לֵילִיּוֹת, — של הלילה: ומטנה (קדחת) נושנת ומטנה בלתי נושנת ומהן ליליות ומהן יומיות (קאנון ד א א). והקדחות הארוכות הסתויות והליליות (שם א ב ב יא). הירח ונוגה ומאדים ליליות ושמש וצדק ושבתאי יומיות וכוכב שותף כשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים, משפטי הכוכב׳ ג).

לִילִית[1], ש״נ, — א) שֵׁם שֵׁדָה נקבה, שׁבנת במדברות ויש לה כנפים ומעופפת בלילות ואוחזת בני אדם ובפרט ילדים, Lilit: ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שם הרגיעה לִילִית ומצאה לה מנוח (ישע׳ לד יג-יד). — ובתו״מ: אסור לישן בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית (שבת קנא:). מגדלת שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה (ערוב׳ ק:). מעשה בסימוני באחת שהפילה דמות לילית ובא מעשה לפני חכמים ואמרו ולד הוא אלא שיש לו כנפים (נדה כד:). — ומ״ר *לִילִים: כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ערוב׳ יח:). וזו (הכת) שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופים ורוחות ושידים ולילין (סנה׳ קט.). — ובספה״א: וינחשו העם בכשפיה ויתברכו בה ותהי להם המלכה יאניה ללילית (יוסיפון א ג). וכשברא הקב״ה אדם הראשון יחיד אמר לא טוב היות האדם לבדו ברא לו אשה מן האדמה כמוהו וקראה לילית מיד התחילו מתגרין זה בזה אמרה היא איני שוכבת למטה והוא אומר איני שוכב למטה אלא למעלה שאת ראויה למטה ואני למעלה א״ל שנינו שוין לפי ששנינו מאדמה ולא היו שומעין זל״ז כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר העולם[1] (א״ב של ב״ס ת). וכן

---

[1]) באשור׳ לִילוּ, לִילִתוּ. והיא רוח נקב׳ מעופפת בלילות ואוחזת את האדם ונכנסת בגופו ובבשרו ומחליאה אותו. וארדת לילית, הבת לילית, היא באה לאדם כשהוא ישן בלילה ומעוררת בו תאוה אך אינה נותנת לו למלא תאותו. והיו להבבלים הרבה השבעות ולחשים לגרש את לילית מתוך גוף האדם ובשרו. בארמ׳: אמר רבה לדידי חזי לי הורמין בר לילית כי קא רהיט אקופיה דשורא דמחוזא (ב״ב עג.). ונפלת בתכיף לילית מלכת זמרגד (תרגום איוב ה יה). ואמליך יתיה קוב״ה על היות ברא וכו׳ ועל שידין ועל רוחין ועל לילין (תרגום שני, אסת׳ א ג). — ובזהר: והאי ערוה איהי לילית אמא דערב רב (זהר, בראשי׳). כמה נשין בנערותך דאינון נעמה אגרת לילית (שם, משפט׳). ודא איהו לילית אימא דשדין (שם, פקודי). ונמצאו בהפירות בבבל כלי חרס כתובות על שוליהם ודפנותיהם השבעות ללילית, ופרסמן החופר האנגלי לאיארד, וזו נוסח׳ אחת מהן: הדין גיטא לשידין ולרוחין וכו׳ ולילית א דיבטלון מן בהרן דוך וכו׳ שליטא רבה דליליתה משבענא עלכי וכו׳ ליליתה בת ברתה הדורני ליליתה וכו׳ שליט על שידין עלי ליליתא הא בת ביקבלון הא הא בטלית יתכון מינה ומן ביתה דבהרן דוך וכו׳ כמא דכתבין שידין גיטין ויהבין לינשיהון ותוב לא הדרין עליהון שקול גיטיכון וקבילו כתבתכון ופוקו וברחו ועיריקו ואיזלו מן ביתה דבהרן דוך (D. Chwolson CJH 18). — ואמר ר״ש פרחון: פי׳ צורה תגדל מן הרוח כמו שיגדל סלמנדרא מן האש. ע״כ. וי״א שנקראה כך ע״ש לילה, מפני שהיא בפרט שדת הלילה, אך קצת קשה להניח גזרה כזאת בזמן קדום. — [1]) ומספרת האגדה עוד: עמד

הלילית שאוכלת בשר האדם ושותה דמו מחמת תחבולות מעשה שמנים ומשיחות שיש להן ונמשחות ומעופפות כעופות לעיני בני האדם (ר״י הדסי, האשכל כ). גם לילית אם השדים והרוחות הנזכרה בכמה מקומות בתלמוד ומדרשות (האמונ׳ לרב״ע פלקיירא ה ג). והנה הקליפה הקשה היא לילית והיא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזדווגים לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים לאבדון וכו׳ ויש לחש לזה לגרש הלילית מהמטה ולהוציא נשמות קדושות (עמה״מ, תיקו׳ התקו׳ יא). מפני שלילית יש לה שליטה בילדים שיוצאים מהבועל לאור הנר או עם אשתו ערומה או בזמן שאסור לבעול כל אותם הילדים שיוצאים מאלו הנזכרים יש יכולת ללילית להרגם בכל זמן שהיא רוצה מפני שנמסרו בידה וזהו סוד ששוחקים הילדים כשהם קטנים מלילית ששוחקת עמהם ובזמן שהילד הוא קטן וישן או בליל ראשי חדשים שאז שוחקת לילית עמהם אז טוב לאביו או לאמו וכו׳ להכות בחוטמו באצבע וכו׳ והוא טוב מאד מפני שביד לילית להרגם ברצונה (שם, ריבא דו״א יא). ויש להלילית הזאת ארבע עשרה עתים רעים ושמות רעים (שם ל). כי לילית הרשעה כשראתה גודל קלקולו נתגברה בקליפותיה והיתה באה בעל כרחו של אדם ומתחממת ממנו ומולידה ממנו כמה שדין (שם מט). האחד הוא אשמדאי מלך השדים והנקיבה המיוחדת לנקודה זו שמה לילית הזקנה ואשמדאי זה הממונה תחתיו משתמש גם כן ברוח אחרת ושמה לילית זעירתא כראשונה אלא שהראשונה נקראת זקנה וזו נקראת זעירתא (שם, עולם הבריא׳ ג). בהיותם עתידים היהודים לכמה מיני הזיות בנקודות ובאותיות בלילית הבחורה והזקנה ובאשמדאי ובמחלת אחות גביות (הגר׳ אחוז, ר״י דלמדיגו). והנה העבירות נעשות על ידי פתויי סמאל ולילית אלא שסמאל היותר רוחני הוא מבלבל השכל וגורם שיאמין האדם שאין בזה חטא וביוצא באופן שאינו מאמין בתורת ה׳ ובחכמיה ולילית שאינה כל כך רוחנית היא מפתה האדם אל המעשה (אמונ׳ חכמים כד). לחש הוא על לילית הרשעה לדחותה מן המטה בשעת הזיווג עם אשתו כי תמיד היא מבקשת להמצא שם בשעת הזיווג כדי שיהיה לה אחיזה בולד המתהוה ע״י הזיווג ההוא (דרך אמת על הזהר, ויקר׳). וכל השדין ורוחין ולילין שנבראו בערב שבת בין השמשות היו מן הטפין של אדם הראשון ששמש בימי החול וכו׳ ואותה הכתה הנקראת לילין הם מלאים שערות מראשם ועד רגליהם (עמה״מ, ריבא דו״א ל). המנובלים שכל חבוריהם מלאים שדים ולילים (אילס, כתב ג׳ לזרח). — ואמר המשורר: תארך כשעיר עזאזל ואיך נמלטת מארץ גזרה, כאלו הזמן חשק בלילית ומאהבה שלחך לה תשורה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו). — ואמר המליץ: אשמדאי וסיעתו ארי נוהם ודוב שוקק לביא וליש מהם ובר גוריון, ושם אשתו לילית, תהפך ידה זו זו של ים והשלולית, בת מטרד בן טמיון, ושם שני בניו מחלון וכליון (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סב:). — ומ״ר ליליות: אילן היה נמצא עליו כטיפי שעוה וכו׳ ורצה אחד לקוץ האילן אמר לו החכם הזהר שלא תמית את נפשך וכו׳ כי ליליות מתוועדות שם עליו (ספ׳ חסידי׳ תתתרסב). — ב) שם עוף מה[1]), ואמר המשורר: וקול זמיר לילית קאת מדבר וינשופים, פה יתנו קולם והעורב עם כוס וקפוד ועטלפים (רע״פ, מתק בפתים 75).

לִימוֹן[2]), ש״ז, מ״ר לִימוֹנִים, — פרי עץ דומה לאתרוג ויש בו מיץ חמץ, Citrone;-ron; lemon: ויטה המזון אל החמוצים וכו׳ מי הבוסר ומי לימון ומי רמון והכבושים העשויים בחומץ (קאנון ד א ד ד). לימון

אדם בתפלה לפני קונו ואמר רבש״ע אשה שנתת לי ברחה ממני מיד שגר הקב״ה שלשה מלאכים הללו (סנוי, סנסנוי, סמנגלף) אחריה להחזירה אמר להם הקב״ה אם תרצה לחזור מוטב ואם לאו תקבל על עצמה שימותו מבניה בכל יום מאה בנים ועזבו אותה והלכו אחריה והשיגוה בתוך הים במים עזים שעתידין המצריים למות שם וספרו דבר יי׳ ולא רצתה לחזור אמרו לה אנו נטביעך בים אמרה להם הניחוני שלא נבראתי אלא להחליש התינוקות כשהן משמנה ימים מיום שיולד אשלוט בו אם היה זכר ואם נקבה מיום ילדותה עד עשרים יום וכששמעו דבריה הפצירו לקחתה נשבעת להם בשם אל חי וקיים שכל זמן שאני רואה אתכם או שמכם או תבניתכם בקמיע לא אשלוט באותו התינוק וקבלה על עצמה שימותו מבניה מאה בכל יום לפיכך מתים בכל יום מאה מן השדים ולכך אנו כותבים שמותם (של ג׳ המלאכים) בקמיע של נערים קטנים ורואה אותם וזוכרת השבועה ומתרפא הילד (שם).

— [1]) לפי דעת קצת מפרשים גם מהקדמונים וגם מהחדשים, כי הכונה בהשם לילית שבמקרא היא לעוף מעופות הלילה.

[2]) משק׳ קיטור. ונזכר בא״ב של בן סירא לימוניא: תפוחים תאנים שקמים אתרוגין ענבים ספרגלים אנסים בטנים פלפלין ולימוניא. בערב׳ לימון [a]), ולקוח מפרסי׳, ואומרים כי עקרו בלשון הודית לימו, ובסנסקרית נימבוקו.

---

[a]) ليمون

קר קיבץ ויחזק האצטומכא ויועיל בכל ענין שיאכלוהו (מ' אלדבי, ש"א ה). ואחר השתיה תאכל מעט מהלימון (דרך יבשה, שע' הסגול'). הרואה אתרוג (בחלום) נעשה הדר לפני קונו וכו' האוכל לימון יבא לידי עניות (ר"ש אלמולי, פתרון חלומ' ב ב ג).

לין, ממנו לִין, *לִינָה.

לִין, פ"ע, עתי' אָלִין, יָלִין, וַיָּלֶן, תָּלֶן, תָּלַן, יָלִינוּ תָּלִינוּ, נָלִינָה, — כמו לון: היש בית אביך מקום לנו לָלִין (בראש' כד כג). סורו נא אל בית עבדכם ולִינוּ ורחצו רגליכם וכו' לא כי ברחוב נָלִין (שם יט ב) וַיָּלִינוּ ויקומו בבקר ויאמר שלחני לאדני (שם כד נד). ויאכלו לחם וַיָּלִינוּ בהר (שם לא נד). ויפגע במקום וַיָּלֶן שם כי בא השמש (שם כח יא). וַיָּלֶן שם בלילה ההוא (שם לב יד). ויאמר אליהם לִינוּ פה הלילה והשבתי אתכם דבר (במד' כב ח). ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל וַיָּלִנוּ שם טרם יעברו (יהוש' ג א). והנחתם אותם במלון אשר תָּלִינוּ בו הלילה (שם ד ג). ויבאו המחנה וַיָּלִינוּ במחנה (שם ו יא). וַיָּלֶן יהושע בלילה ההוא בתוך העם (שם ח ט). ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא וְלִין ויטב לבך וכו' וישב וַיָּלֶן שם וישכם בבקר וכו' ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערוב לִינוּ נא הנה חנות היום לִין פה וכו' לכה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ונָלִין בה (שפט' יט ו-יא). ויאמר האיש הזקן שלום לך וכו' רק ברחוב אל תָּלַן[1]) (שם כ). אם יָלִין איש אתך הלילה (ש"ב יט ח). ויבא שם אל המערה וַיָּלֶן שם (מ"א יט ט). לִינִי הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל (רות ג יג). אל אשר תלכי אלך ובאשר תָּלִינִי אָלִין עמך עמי ואלהיך אלהי (שם א יו). צרור המר דודי לי בין שדי יָלִין (שה"ש א יג). לכה דודי נצא השדה נָלִינָה בכפרים נשכימה לכרמים (שם ז יב-יג). ביער בערב תָּלִינוּ ארחות דדנים (ישע' כא יג). באו לִינוּ בשקים משרתי אלהי (יואל א יג). הישבים בקברים ובנצורים יָלִינוּ (ישע' סה ד). הנה ארחיק נדד אָלִין במדבר (תהל' נה ח). ושבע יָלִין בל יפקד רע (משלי יט כג). בחוץ לא יָלִין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). איש ונערו יָלִינוּ בתוך ירושלם (נחמ' ד יו). וסביבות בית האלהים יָלִינוּ (דהי"א ט כז). — ובתו"מ: ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם (אבות ה ה). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת המטה הוא עת צינה הוא למחר משכים והולך (עירוב' נב.). הרועים וכו' ושומרי פירות בזמן שדרכן ללין בעיר הרי הן כאנשי העיר בזמן שדרכן ללין בשדה יש להן אלפים (אמה) לכל רוח (שם עג.). מעשה ועמדו קינים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב"ג המעון הזה אם אלין הלילה עד שיהא בדינרין (כ"כ קסו.). — ובהמה: היאבה רים עבדך אם יָלִין על אבוסך (איוב לט ט). — ודברים לא בע"ח: ולא יָלִין חלב חגי עד בקר (שמות כג יח). לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא יָלִין לבקר זבח חג הפסח (שם לד כה). ולא יָלִין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר' יו ד). — ובמשמ' שהה זמן במקום, נמצא שם: איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק יָלִין בה ועתה מרצחים (ישע' א כא). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תָּלִין בקרבך מחשבות אונך (ירמ' ד יד). ואף אמנם שגיתי אתי תָּלִין משוגתי (איוב יט ד). נפשו בטוב תָּלִין וזרעו יירש ארץ (תהל' כה יג). אזן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תָּלִין (משלי יה לא). — והעין לָנָה בדבר, שהתה, התבוננה לדבר: אם לא התלים עמדי ובהמרותם תָּלַן[1]) עיני (איוב יז ב).

***לִינָה**, ש"נ, מ"ר לִינוֹת, — שה"פ מן לִין: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר וכו' לן נותנים לו פרנסת לינה (פאה ח ז). שנתרשל (משה) בלינה קודם המילה לכך בקש המקום להרגו (מכי' יתרו א). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה וכו' אמר (המלך) ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו (ספרי דבר' שנג). השוכר את החמור לרכוב עליו וכו' חמר נותן עליה שעורים ותבן ומזונותיו עד שמגיע ללינה (תוספתא ב"מ ו יא). מה בין לינה מה בין שביתה אדם מגלגל בלינה ואין אדם מגלגל בשביתה בכל מקום אדם לן ואין אדם שובת בכל מקום (ירוש' מעשר' ב מט ד). אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה (חול' לא:). ויבא משה בתוך הענן וכו' שלן שם לינות הרבה (מד"ר במד' יב). — ודברים לא בע"ח: שאין הלינה פוסלת בידים (ירוש' יומ' ב לט ג). אין הלינה פוסלת בכיור (שם). מים שנתמלאו לקידוש ידים ורגלים נפסלין בלינה (שם סוט' ד נד ד). מי סוטה נפסלין בלינה (שם סוט' כ יח.).

:ליף[2]), ש"ז, מ"ר לִיפִים, לִיפוֹת, — פתילים דקים, בפרט בבשר אברי בע"ח וכדומה, Faser; fibre:

---

[1]) לפי דעת המדקדקים במקום תָּלֶן.

[1]) עי' הערה הקודמת.

[2]) כבר הביא ר"ח מלה זו מתוך הלשון הערבי'

והמושך (הכח המושך ביחס להמזון) נברא למשוך המזון המועיל ויפעל זה בליפי האבר אשר הם בו הולכים בארך והמחזיק נברא להחזיק המזון המועיל וכו' וזה יעשה בליף ההולך באלכסון (קאנון א א ו ג). וגגה הפנימי (של האזן) מוצע בליפים לובשים ליפי העצב השומע (שם ג ד א). העצב והמיתר והקשור וכו' והם נעדרי הדם וכשתתיכם ימחו וישובו פתילים וליפים הולכים באורך לבד מה שיהיה מהקשורים קשה מאד שהוא אי אפשר שימוחו ויתך עד שישוב ליפים ופתילים (פרקי משה א). אומר גלינוס שהוא מושך בליף ההולך באורך וכו' והליף ההולך באורך הוא עוזר המשיכה (גמט המאה מקום). — ומ"ר ליפות: וע"כ חשב הבורא בחכמתו להועילו עובי ומתיחה ויםתת הגשם המחבר ממנו ומהקשרים ליפות וכו' ואעפ"י שהליפות יבואו מארבע מקומות וכו' ובשיתקבצו הליפות מאלה מציק הפה ובולט אותו לחוץ (קאנון א א כ א). והתועלת בבריאת העצם הזה (בהגרון) שהוא הצמחה וסמיכה יצמחו ממנו ליפות עצלי הגרון (שם שם יא). והעצל המחושב על אחד ארוג מליפות באלכסון (שם יו).

א. **לִיץ**, ממנו א. לִיץ.

א. **לִיץ**, — כמו לוץ: אם ללצים הוא יָלִיץ ולעניים יתן חן (משלי ג לד).

ב. **לִיץ**[1]), ממנו ב. לִיץ.

ב. **לִיץ**[2]), פ"י, עתי' יָלִיץ, — א) לָץ משפט וכדומ', הטהו, קלקל אותו: עד בליעל יָלִיץ[3]) משפט ופי רשעים יבלע און (משלי יט כח). — ב) לָץ אנשים, הרחיקם זה מזה, עשה ביניהם פרוד, מחלקת וכדומ': אולים יָלִיץ[4]) אשם ובין ישרים רצון (שם יד ט).

לתרגם בה סיב: ויש שפירשוהו נבארא שהוא ליף בלשון ישמעאל (ר"ת שבת לז:).

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונ' במשמ' לוץ, אך המליצה דחוקה ואינה טבעית, ולכן יותר נראה לפרש לפי הענין. וכן בערבי' ליצ a) משמש במשמ' זו: לאצ יליצ ליצא האד ואלשי אזאצ'ה או הרבה לינתזע'ה, ע"כ, — ובעבר': ליצ התרחק ונטה מן, ולאץ את הדבר הסירו ממקומו או הניעהו כדי שיעתק ממקומו. — [4]) גם יליץ זה פרשו הקדמונ' במשמ' לוץ, וגם כאן אין המליצה טבעית, ולכן נראה גם כאן לפרש לפי הענין ולפי ההקבלה

---

a) ليص

ג.* **לִיץ**, ש"ז, מ"ר לִיצִים, — הלִיצים שבפקעת, כל אחת מכריכות החוטים של הפקעת: הליצין[1]) שבפקעת מצטרפין זה עם זה ופושין מזה לזה (תוספתא נגע' ה י).

ד.: **לִיץ**[2]), — קל לא נהוג.

— הפע', ״הֵלִיץ, הֵלַצְתִּי, הֵלִיצוּ, לְהָלִיץ, — הֵלִיץ עליו, הפך בזכותו, דבר עליו טובות: ואלו היינו יכולין להליץ על ענינו במלה אחת שכוללת אלו המדות בבת אחת כמו שכולל אותן השכל וכו' היינו מליצים בה עליו (הו"ה, היחוד י). זהו הנראה מדברי הרב ודעתו בזה כפי מה שהליצו בעדו מפרשי ספרו ונעזר הרב בזה מאותו מאמר שזכרתי (ר"י אברבנאל, ברא' א). והפרוש הזה עם כל מה שהלצתי בעדו אינו נכון (הוא, ויחי). הנה אדוננו המלך הליץ על היהודים כפלים ממה שהלצתי ואין מי שיאמר לו מה שאמר הוא עלי (שבט יהודה ו). יוציאו הנשמות לפני כסא להליץ ולהשפיט (הרוקח, הלכ' ר"ה רב). הנה כי גם שרב זכות ר' מאיר עם כל זה היה לו מעיר לעזור מה שהליץ עליו ר' אילא בעולם הזה אך אין ספק כי לא היה שוה לו מה שהליץ עליו אלו היה ר' מאיר משולל זכות לגמרי (ר"מ אלשיך, איוב כו ב). — ואמר הפיטן: טרח משאם הוגד לו שאת, ישרם להליץ תלוי ראש לשאת, כפרם פץ תת לאמים משאת (ר"א קליר, שבת זכור, אז מאז). ודוי בתחן יאיצו, ושוכני עפר יקיצו, ומראש הרים יליצו (הוא, מוס' יוה"כ, יום מימים). דברי נכוחות לרעיך להליץ עבורך אף תצפצפי להרים קול הדריך (ר' מאיר הדרשן, ליון לפירת).

* **לֵיצָן**[3]), לֵיצָן, לייצן, ש"ז, מ"ר לֵיצָנִים, — מי שטבעו להתלוצץ: אין דור שאין בו ליצנים מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד

הנגדית של הסוגר. ושמוש הפעל בלשון הערב', במשמ' התרחק מדבר, מסיע לפרוש זה.

[1]) בנוסח' תליצין חליצין, אך כבר הגיה הגר"א הליצין, ופרש ההוטין הכרוכין על הפקעת. וקצת דומה לזה השם הערבי וצילה a) לפקעת בכלל.

[2]) פעל נגזר מן השם מֵלִיץ, ששרשו הוא מלץ, ועי' הערה שם.

[3]) בגמ' בארמ': פגע ביה (בר' יסא) חד ליצן ויהב ליה פורקדל חד (ירוש' ברכ' ב ה ג). שמעון בן שטח היו ידיו חמומות אתא סיעת ליצנין אמרי הבו עצה ניסהוד על בריה וניקטליניה (שם סנה' ו כג.). אל תדור בשכנציב משום דליצני הוו (פסח' קיב:).

---

a) وصيلة

ואומרים לו דוד איכת יבנה ביהמ"ק (ירוש' ברכ' ב ד:). ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו וכו' (מד"ר שמות נא). היה משה עושה במשכן והיו ליצני ישראל אומרים אפשר שהשכינה שורה על ידי בן עמרם (שם נב). אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לר' מאיר דורש והיה אותו האיש ליצן אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של ר' מאיר (שם דבר' ה). אמר לה הנחש מן העץ הזה אכל בוראנו וברא את העולם וכו' מכאן שהיה ליצן (מדר' תהל' א).—ובספה"א: לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה (רש"י בראש' כה יט). לקח טלית של צדיק אחד ונתן לליצן להתעטף והלבין פני הצדיק וקללו אותו צדיק (ספ' חסידים תתקמד). לעון הליצן מי שהוא לץ כמה פוגם וצריך תשובה גדולה (דרך ישרה, שע' התשובה). היה ליצן גדול מופלג וכו' פער פיו לבלי חק והבליע בהם תמיד דברי התול ושחוק (ר"י עמדין, גת דרוכה). לגרום שחוק לאנשים כדרך הליצנים היושבים בסוד משחקים (שם).—ואמר המליץ: כי המלבין פני חבירו, לפי מה שכתב בעל התוספת בספרו, היא התלבנות פנים, ומעשה הצחוק שיעשוהו הליצנים, שיעשו בדי להשתעשע בו, וכו' ויכין הצד המלא סלת לצדו, והוא לא ידע כי בא אידו, ורוהו בקרבו נבקה, והליצן יצוהו לפחת בו בחזקה, והריק יפה על מקום הקמח, והליצן קורא הנני מביא את עבדי צמח (עמנ', מחב' כב).

*לֵיצָנוּת[1], ש"נ,—סגולת מי שהוא ליצן: קשה היא הליצנות שתחילתה יסורין, וסופן כלייה (ירוש' ברכ' ב ה ג). בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (מד"ר במד' ז). מה השמן הזה כוס מלא אינו מורזף בשאר כל המשקים כך דברי תורה אין מורזפין בדברי ליצנות (שם שה"ש, לריח שמניך). שני בני אדם נתנבאו על הליצנות ואלו הן שלמה וישעיה שלמה אמר ולצים לצון חמדו להם וישעיה אמר ועתה אל תתלוצצו (פסיק' דר"כ יג). אשריו אם לא ישבתי במושבו של נחש של ליצנות (מדר' תהל' א). אלתדור במושב לצים מפני שהם עסוקים בליצנות (פרקי רבנו הקדוש ה). שכל אדם שיש בו ליצנות אין דנין בגיהנם תחילה אלא הוא (מדר' א"ב דר"ע נ).

[1]) בארמית ליצנותא: משום דליצני הוו ומשכו לך בליצנותא (פסח' קיב:). אמר רב נחמן כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"א דשריא (מגי' כה:). דהוה מפליא ליצנותא (ע"ז מד.).

—ובספה"א: וזה שאינו באחד מאלו (לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א) במה יתעסק אם לא בליצנות (רש"י קדוש' מא.). מפני שהליצנות מושך להם כשירגילו בו (פי' משלי לרלב"ג הלוי א). אחר שספר בשבר כת הצדיקים בא לזכור כת הליצים והיא הליצנות (שם ג). הליצנות הוא אבי הקלון הנלוז, אחוז בחבלי בוז, כי הליצנות מעברת המורא, וארח לחברה (משא גי חזיון מרב בנימין). הליצנות נחלק לחמשה חלקים האחד איש הנותן דופי בבני אדם וכו' (הרח' לדיקי', בער הפתיקה). כך היה זריז ושגור בפיו דברי ליצנות והתול לגרום שחוק לאנשים (ר"י עמדין, גת דרוכה).—ואמר המשורר: בזמירי ליצנות תקנה לך בוזוגנות לכן אמרתי לך את מכרם לא תכרה (רע"פ, מתק שפתים 60).

א.לַיִשׁ[1], ש"ז, מ"ר לְיָשִׁים,—שם נרדף עם אֲרִי, אַרְיֵה, Löwe; lion: בארץ צרה וצוקה לביא וָלַיִשׁ מהם אפעה ושרף מעופף (ישע' ל ו). לַיִשׁ גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל (משלי ל ל). לַיִשׁ אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (איוב ד יא). — ומ"ר: והפליג במאמר הזה (בכתוב ליש אובד מבלי טרף) שספר הלישים בספור הזה מפני שחוקתם תהיה אז גדולה יותר (ריב"ג, ערב תעה).—ואמר המשורר: היה לעשות רצונו עז כנמר וקל כצבי וגבור כלישים (ר"י הלוי, התרדף). וכלם כפירי נפשים, מחפירי לישים, למלחמות מזמות המושים ונגשים (ר"י חריזי, תחכמ' טו).—ונקב' לַיְשָׁה, בהשאלה מליצית: הנה שתיהן נקבצו היום בבנו שמואל בן אציליה, לישה ולא טרף רחליה שועה ושונא את נבליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי).—והשתמשו קצת החדשים בשם זה ביחוד למין החתול הגדול המדברי בעור מנמר, Leopard: התול היערי שהל וכו' אריה ליש (ליעאפארד) נמר (שכי"ע ג, הודו). כלבים והתולים ממינים שונים שועלים קטנים החופר אריה נמר ליש שהל (שם א, אפריקה). ליש משכנו באפריקה קטן קצת מהנמר ועורו יפה ממנו כי הוא בטבעו מצויר פצלות פצלות (רהב' למודים א ו).

ב.*לַיִשׁ[2], ש"ז,—בצק: הלייש והשמן והדבש בלייש זה שערוך בשמן ומקוטף בדבש כך היתה ברייתו של מן (ספרי במד' פט).

[1]) בערב' לית'a), והוא השם השמי הקדום לבע"ח זה, משרש לית במשמ' גבורה, ואח"כ תפסו שמות אחרים את מקומו בדבור הרגיל והוא נשאר רק שם מליצי.

[2]) מן לוש, כמו דִּישׁ מן דוש.

a) ليث

***לִישָׁה**, נ"נ, — כה"פ מן לוּשׁ: כל המנחות נלושות בפושרין וכו' וחייבים על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (מנח' ה ב). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (בס יא ב). הביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים (בס ג). הלש והמקטף והעורך וכו' חייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה (ירוש' שבת ז י:). סידורו (של להם הפנים) דוחה את השבת לא לישתו ולא עריכתו דוחין את השבת (בס סנה' י כט.).

לָךְ, לוכ', כהפס' ולנק' לָךְ, — מלת הגוף מורה יחס שאליו: נתן לָךְ, אמר לָךְ. —*יש לָךְ, אין לָךְ, במשמ' יש בעולם, אין בעולם: יש לך קשרים שאין חייבים עליהן כקשר הגמלים וכקשר הספנין (שבת יא ב). וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח (מכי' כא ה). ר"מ אומר כשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו וזו היא מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך תמחוי מוצצו ואוכלו וכו' (גיט' ל.). אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום (אבות ד ג). אין לך בכל השבטים שקצר ימים פחות מיוסף ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים יותר מלוי (סעו"ר ג). אין לך מר בקישות אלא תוכו (ירוש' תרומ' ג מב.). שאין לך חביב בתורה יותר מפרים הנשרפים (בס ה מג ד). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה (בבלי ברכ' לב:). אין לך נאה בישיבה אלא זקן (חגי' יד.). אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו (זבח' מו.). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן (מד"ר במות מ). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומה בפני עצמה (בס ויקר' טו). אין לך מנוול ומשוקץ ומשונה כשור בשעה שאוכל עשב (בס רות, וזאת לפנים). — ובסהמ"א: אין לך שמחדד השכל כמוסר וחכמה (מבח' הפנינ', שער התכמה). — ופעל אחריו: אין לך צריך כוונה אלא ג' פסוקים הראשונים בלבד (ירוש' ברכ' ב ד.). אין לך בא למחשבת פטור אלא שלשת המינין בלבד (בס ערל' א ס ג). —*לָךְ, לטובתך, בנגוד לעליך לרעתך: ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות תגות דעתך על טענה שהיא עליך ולא לך (חו"ה, תבכון הנפ' ב). —*לָךְ, במשמ' אצלך: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך שאיני אוכל לך שאיני טועם לך (נדר' א א). —*מַה־לָּךְ, עי' מה.

***לִכְאוֹרָה**[1], — תה"פ, במשמ' לפי הנראה בסקירה ראשונה, שטחית, היצונית, scheinbar en apparence; apparently: לפי שלכאורה משמע במנחות פרק הקומץ את המנחה לאכול דבר שאין דרכו לאכול שדם שמלחו אינו אסור אלא מדרבנן (רבב"א, תורת הבית הארוך ד ד). והרש שאמרו הז"ל בכל מקום זהו שאינו מדבר ואינו שומע ולכאורה נראה שאם הוא מדבר ואינו שומע שכשר להעיד אבל הרמב"ם כתב אחד הרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר (טוחו"מ לה יב). כי בדבר הזה נראה לכאורה שנחלקו עליו ר' מאיר ור' יוסי במס' מעשר שני עם כל זה ביהושע י"ד כתוב בברור שלא עלו להם לשם נחלה (בלטי הגבוריס יט). ר"ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת להכמתו הכמתו מתקיימת וכו' ולכאורה אלו שני דברים סותרים זה את זה אבל כי תעיין שפיר ראה תראה שניהם אמת (הקד' בל"ה). אשר מכל זה לכאורה יראה וקרוב להאמין ומסתבר שכדור הארץ תוכו נתמלא מים (נחמ' ונעים סה). (האיש) אשר יקרא ויזכור הכל יגיע למדרגה קרובה לכאורה לשלמה בן דוד (ר"א מודינא, לב האריה א א). ובזה יובן מ"ש ביוסף דוקא שהיה יפה תואר ויפה מראה ולכאורה מה יתרון מעלת היופי באיש ובפרט באיש צדיק וטוב כיוסף אך הענין הוא משום שיוסף היה בבחי' יסוד שהוא המשפיע הכל וכו' (מאמ' יקרי', גביע הכסף ט). והעיקר הוא לכונו בריקוד אל סוף כונת תנועת הניגון והוא עושה שלימות השמחה שבו ואף שלכאורה הריקוד בלא ניגון אינו כלום והניגון ישנו בלא ריקוד אבל מ"מ ע"י הריקוד נשלם יותר שמחת הנפש (בס, ברכ' תגיס כא).

לכד[2], ממנו לָכַד, לֶכֶד, מַלְכֹּדֶת, *התלכדות.

לָכַד, פ"י, לָכַד, לָכַדְתִּי, לָכַדְנוּ, לֹכֵד, לָכוּד, אֶלְכֹּד, יִלְכֹּד, יִלְכְּדוּ, יִלְכֹּדוּ, לְכָדוֹ, לְכָדָהּ, לְכָדוּהָ, לְכָדָה, לְלָכְדֵנִי, לְלָכְדָהּ, יִלְכְּדָהּ, יִלְכְּדֵנוּ, יִלְכְּדֻנָה, תִּלְכְּדוּ, יִלְכְּדֻנוּ,

---

[1]) בגמ' בסגנון ארמי: לכאורה כשמואל רהיטא כי מעיינת בה הילכתא כוותיה דרב (כתוב' נד.).

[2]) רק עגד בארמ' במשמ' זו. בערב' משמש פעל לכד a) במשמ' אחרות רחוקות ממשמ' בעבר'.

---

a) لكد

ילכדה, ילכדוה, —א) לכד עיר, כבש אותה ותפס אותה בכח מלחמה וכדומה, eine Stadt einnehmen capturer;-ture : וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמרי אשר בה וכו' ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חותיהם (במד' לב לט-מא). ויצא סיחן לקראתנו וכו' ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו ונלכד את כל עריו (דבר' ב לב-לד). רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו (בס לה). והאורב קם מהרה ממקומו וכו' ויבאו העיר וילכדוה וכו' ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את אנשי העי (יהוש' ח יט-כא). כי לכד יהושע את העי ויחרימה (בס י א). ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה וילכדה עתניאל בן קנז (בס יב טו-יז). וילכד יהודה את עזה ואת גבולה (שפט' א יח). וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את עיר המלוכה וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם לכדתי את עיר המים ועתה אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה ויאסף דוד את כל העם וילך רבתה וילחם בה וילכדה (ש"ב יב כו-כט). וילחם באשדוד וילכדה (ישע' כ א). הנה הסללות באו העיר ללכדה (ירמ' לב כד). והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש (בס לד כב). וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (דני' יא יה). טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (משלי יו לב).—ואת מעברות הנהר, המים וכדומ': וילכדו את מעברות הירדן למואב ולא נתנו איש לעבר (שפט' ג כח). ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן ויצעק כל איש אפרים וילכדו את המים (בס ז כד).—ולכד את האדם, הבהמה, תפסם : ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת (יהוש' י מב). וירדף אחריהם וילכד את שני מלכי מדין (שפט' ח יב). וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו (בס יד). וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים (בס יה ד). — ובמלכדת, ברשת: היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד (עמו' ג ה). הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ' ה כו). ורשתו אשר טמן תלכדו (תהל' לה ח). לכד חכמים בערמם (איוב ה יג).—וחיה טרפת את טרפה: היתן כפיר קולו ממעונתו בלתי אם לכד (עמו' ג ד). — ובהשאלה, לכד את המלוכה וכדומה, לקחה, נתחזק בה: ושאול לכד את המלוכה על ישראל (ש"א יד מז). — והעונות לכדו את החוטא, בסבת עונותיו נפל : עוונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך (משלי ה כב). — ואמר המשורר: וזכרתי אלהי ואחרים לנגדי יזכרו אל כאשימא, ואמרתי אמת כזה וכזה עונות ילכדו נפש אשמה (ר"ש הנגיד, הלכבל). — והגורל את האדם, נפל עליו: ונקרבתם בבקר (להגורל) לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יי' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יי' תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יי' יקרב לגברים (יהוש' ז יד). — ובתלמ' בהשאלה, פיו לכדו, ע"י דבור פיו נתפס: בשלשה מקומות לכדו פיו לאותו רשע (סוט' מב:).—ופעו' לכוד, במשמ' העקרית, ואמר הפיטן: שרים לכודים הוציא משערים, תת כתאנים השוערים, לעולל את הנשארים (ר"א קליר, איכה אכפתו). לקוחים לדבר אתם עזות, לתת להם בתפת אחוות, לכודים כצפרים האחוזות, לו חכמו ישכילו זאת (רבנ"ג, יי' מה אדם). בתוכת ענויות ואלמנות היות באשה מאישה גרושה, לכודה במוקש פתלתל ועקש נשואת סבל מעוגנת כבל (ר"י הלוי, סלוק, וכקן).

—נפע', נלכד, נלכדה, נלכדת, נלכדת, נלכדו, נלכדו, ילכד, וילכד, תלכד, ילכדו, ילכדו, ילכדון,—נלכדה העיר, לכדוה: ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל ארמון בית המלך (מ"א יו יח). בשנת שש לחזקיה וכו' נלכדה שמרון (מ"ב יח י). וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ' לח כח). גם את (מואב) תלכדי (בס מח ז). הבישה נלכדה קריתים (בס א). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד (בס נ ט). יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (בס כד). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים (זכר' יד ב).—והאנשים: כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה (ירמ' נא נו). רוח אפינו משיח יי' נלכד בשחיתותם (איכ' ד כ). — ובפח: והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישע' כד יח). כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים (ירמ' ו יא). ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהל' ט יו). — ובהשאלה, נלכד בגאונו וכדומ': חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם (תהל' נט יג). צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (משלי יא ו). ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עני (איוב לו ח). טוב לפני האלהים ימלט ממנה (מן האשה) וחוטא ילכד בה (קהל' ז כו). — ונלכד בגורל, שהגורל נפל עליו: וישכם יהושע בבקר ויקרב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה וכו' ויקרב את משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי ויקרב את ביתו

לגברים וַיִּלָּכֵד עכן (יהושׁ׳ ז יו-יח). ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל (להגורל) וַיִּלָּכֵד שבט בנימן ויקרב את שבט בנימן למשפחתו וַתִּלָּכֵד משפחת המטרי וַיִּלָּכֵד שאול בן קיש (ש״א י כ כא). ויאמר שאול אל יי׳ אלהי ישראל הבה תמים וַיִּלָּכֵד יונתן וכו׳ ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וַיִּלָּכֵד יונתן (שם יד מא-מב).

—התפ׳, הִתְלַכֵּד, יִתְלַכְּדוּ, יִתְלַכָּדוּ, — הִתְלַכְּדוּ, נתאחדו ונתחברו יחד, המים שנגלדו: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יִתְלַכָּדוּ (איוב לח ל).—וקשקשי הלויתן וכדומה: אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יִתְלַכְּדוּ ולא יתפרדו (שם מא ח-ט).

לֶכֶד, ש״ז, כהפס׳ לָכֶד,— דבר שבו נלכד אדם: כי יי׳ יהיה בכסלך ושמר רגלך מִלָּכֶד (משלי ג כו).

לְכָה,— כמו לְךָ: ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו וּלְכָה אפוא מה אעשה בני (בראש׳ כז לז). למה זה אתה רץ בני וּלְכָה אין בשורה מצאת (ש״ב יח כב). כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לְכָה קצין תהיה לנו (ישע׳ ג ו).

***לִכְלוּךְ**, לַכְלוּךְ, ש״ז,—כה״פ מן לִכְלֵךְ: לפלוף שבעין וגלד שעל המכה ושרף הלה ולכלוכי[1] צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן (מקוא׳ ט ד). לכלוכי שמרים שבכים שבצלוחית והמוך שבשירים ושבזוג (תוספתא שם ו יח). (האשה שאמרה קונם הנאת קישוט עלי) אם לא אתקשט בנפט לכלוך הוא (יבמ׳ פ:). אמר לו הקב״ה אל תירא אברם וכו׳ לא בא ברגליך לכלוך בדבר זה (פדר״א כז). אדם שהיתה לו זיעה גדולה ועלה הלכלוך והצואה עליו ונעשה כמו גלד על עורו (ערוך, ערך גגד). —ואמר הפיטן: לכלוך דם נדה ופתחה אשר שם פרי מגדיך לדמיונה חדר ועליה ופרוזדור (אזהר׳ ר״י ברצלוני, אדכרה). חציצת הפיפת לכלוך שרץ הלה, טבילת טהרת צנור מימיך יקלה (ר״ש הבבלי, סליח׳ ער״ה, אב לרחם).— ובהשאלה במוסריות, לִכְלוּךְ הנפש: שאינם מבינים בתוצאותם (של שמות הקדש) ובסודותם וכו׳ מהעדר ההבנה ולכלוך הנפש (יפ״ר מקנדיא, מלרף לחכמה ח). וכ״ש בהצטרפם הלכלוכים הנפשיים שלא תשכון השכינה ביניגו (שם טו).—וכמו להלוה: לכלוכי פירות והכותל שחוץ מן העין הרי אלו חוצצין (תוספתא מקוא׳ ו ט). כל דבר שיש בו ליכלוך משקה (ירוש׳ ברכ׳ ח יב). כל מה שהירדן מכנים לי״ב חדש הוא (הלויתן) עושה גמיעה אחת שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו ויש בהם ליכלוך פה ר׳ הונא בשם ר״י אמר אין בו כדי לכלוך פה (מד״ר במד׳ כא).

***לִכְלוּכִית**, ש״נ,— כמו לִכְלוּךְ: (איש אחד אמר לאשתו) קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו סגלגל שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן וכו׳ שמא רגליה נאות רחבות כשל אווז שמא שמה נאה לכלוכית שמה אמר להן יפה קורים אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:). הקב״ה מפקידין לו הבריות טפה של לכלוכית בחשאי והקב״ה מחזיר להם נפשות משובחות שלמות בפרהסיא (מד״ר ויקר׳ יד).

***לִכְלֵךְ**, פ״י,—עשהו מלכלך, לא נקי, beschmutzen; salir; to soil: למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל וכו׳ להפות לו חלוק והוא לא היפת לו הלוק מימיו סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו (תוספתא ברכ׳ ז יח). אם אתה נותן כלי זהב באף חזיר הוא מלכלכו בטיט וצואה (ילקוט משלי יא). דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד (רש״י ויקר׳ ו ד). — ואמר הפיטן: נבלת תמימים בלי מומים היו שוממים אללי לי, סחוב והשלך ערום ללכלך אויה לי (מנח׳ בר׳ מכיר, אבל אעורר).— ובהשאלה: שלכלך (מנשה) מעשיו בחומץ ממעשים רעים (מד״ר רות, ויאמר לה). ת״ח אם הולך אצל זונה ומקלקל עמה מלכלך את תורתו (ילקוט משלי יא).

—פע׳, *לֻכְלַךְ, מְלֻכְלָךְ, מלוכלך,-- שעשו אותו לא נקי, beschmutzt; sali; soiled: יכול יהיו אוכלים (את המן) מטונף ומלוכלך ת״ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (ספרי במד׳ פט). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש (תוספתא שבת יז יט). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא (ברכ׳ ד.). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה לימים ביקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין טפשין שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין (שבת קנב:). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן וכו׳ בפתאום ביקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשין נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (שם קנג.). שאפילו סדינין שלה מלוכלכין

1) בכ״י פרמה לַכ-, למד פתוחה.

בדם (נדה ה.). בטיפה המלוכלכת על פי הדד (שבת קמד: כרית׳ יג.). לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל היה בעל הגינה רץ אחריו א״ל מה בידך א״ל אין בידי כלום א״ל והרי ידיך מלוכלכות (מד״ר ברא׳ כב). בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים (שם סה). שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף מלא רירין (שם ויקר׳ כז).—ואמר המליץ: עצור ברחם מטונף, סגור בבטן מלוכלך, ילד בצירים וחבלים, לראות עמל והבלים (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי).—ומראה מלכלכת, לא זכה: כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת וכו׳ ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוהצחת (מד״ר ויקר׳ א).—ובהשאלה, מלכלך במומים: יפה קורים אותה לכלוכית שהיא מלוכלכת במומין (נדר׳ סו:).—ובעברות: רמ״ח אברים באדם הזה והאוזן אחד מהם וכל הגוף מלוכלך בעבירות והאוזן שומעת וכל הגוף מקבל חיים (מד״ר שמות כז). כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב״ה ואינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה (שם כב). שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב״ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקב״ה מזכה את עולמו (פסיק׳ רבתי מ). — וכמו מלחלח: קנה שהתקינו להיות בודק הזיתין כיצד היה יודע אם מלוכלך במשקה בידוע שנגמרה מלאכת המעטן (ירוש׳ שבת יז עז:).

—נתפ׳, *נִתְלַכְלֵךְ,—נעשה מלכלך: השופך את המים בר״ה וכו׳ אם נתלכלכו כליו חייב (ירוש׳ ב״ק ג ג). השלמה הזאת מתלכלכת והזרה ומתלבנת (מד״ר שמות כג). (יריעה) זו מתלכלכת ומתכבסת וחוזרת ומתלכלכת ומתכבסת (שם שה״ש, באהלי קדר). כל הפירות (אם) נופלים לארץ מתלכלכים ונפשו של אדם התה מהם לאכלם אבל האגוז אם נופל ומתלכלך מרחיצו ואוכלו (פסיק׳ רבתי יא).—ובסהמ״א: הזב שיצא בכים שלו חייב מפני שאין דרך כים זה להוציאו אלא בדרך הזאת ואעפ״י שאינו צריך לגוף ההוצאה אלא כדי שלא יתלכלכו בגדיו (רמב״ם, שבת יט כב). מי שראה קרי בזמן הזה ביוה״כ אם לח הוא מקנח במפה ודיו ואם יבש הוא או שנתלכלך רוחץ מקומות המלוכלכין בלבד ומתפלל (הוא, שבית׳ עשור ג ג). דם יהיה זובה בבשרה ונתלכלך השוכב עמה (ר״א הקראי, ג״ע, טמא׳ וטהר׳ ו).—ובהשאלה, נתלכלך בעברות: עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה ואין לו במה יכפר אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יוה״כ ויש לו במה יכפר (מד״ר ברא׳ סה). אמר (משה) שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה אמר לו הקב״ה אל תירא כולם השלימו בצדק (שם במד׳ יט). כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן בא יום הכפורים ומכפר עליהן (שם שה״ש, אחות לנו). ברח דודי מן גלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות (שם, ברח דודי). — ונתלכלך בטמאה: אמר (יעקב) שמא כשהייתי בבית לבן הטמא נתלכלכתי בטומאה (מד״ר אסת׳, ויהי אומן).

לָכֵן[1], — מלת הטעם, א) להורות הסבה שבגללה נעשה הדבר, deshalb, deswegen; pour cela, à cause de cela; therefore.—ותבוא אחרי דבר הסבה ובפרט אחרי המלה יען, יַעַן-לָכֵן: ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לָכֵן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך (ברא׳ ל יה). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי לָכֵן אמר לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שמות ו ה-ו). ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לָכֵן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (במד׳ כ יב). פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל וכו׳ ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לָכֵן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום (שם כה יא-יב). ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם ויאמר גדעון לָכֵן בתת יי׳ את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שפט׳ ח ז). ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים לָכֵן לא אוסיף להושיע אתכם (שם י יג). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי לָכֵן נאם יי׳ אלהי ישראל אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם יי׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (ש״א ב כט-ל). כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם ולָכֵן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (שם יג-יד). ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לָכֵן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה (שם כז ו). ותלך ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני ואתי השלכת אחרי גוך לָכֵן

---

[1]) בערב׳ לכן a) וגם ל[illegible] אך, אבל.

a) نكن b) لاكن

הנני מביא רעה אל בית ירבעם (מ"א יד ט-י). כה אמר יי׳ יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון המבלי אין אלהים בישראל לדרוש בדברו לָכֵן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ"ב א טז). כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת יי׳ תעשה זאת לָכֵן כה אמר יי׳ אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת (שם יט לא-לב). יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה וכו׳ ויחטא גם את יהודה בגלוליו לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה (שם כא יא-יב). יען רך לבבך ותכנע מפני יי׳ וכו׳ לָכֵן הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום (שם כב יט-כ). שריך סוררים וחברי גנבים וכו׳ יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם לָכֵן נאם האדון יי׳ צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע׳ א כג-כד). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו לָכֵן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא לָכֵן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (שם ה יא יד). מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו לָכֵן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (שם כג-כד). שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לָכֵן יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל (שם ז יג-יד). יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט וכו׳ וְלָכֵן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים (שם ח ו-ז). שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו לָכֵן ייליל מואב למואב כלה ייליל (שם טז ו-ז). כי אמרתם כרתנו ברית את מות וכו׳ כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנני יסד בציון אבן וכו׳ (שם כח יה-יו). ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה לָכֵן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (שם כט יג-יד). ומצרים הבל וריק יעזרו לָכֵן קראתי לזאת רהב הם שבת (שם ל ז). אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות וכו׳ השביתו מפנינו את קדוש ישראל לָכֵן כה אמר קדוש ישראל יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לָכֵן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה

שם י-יג). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה וְלָכֵן יחכה יי׳ לחננכם וְלָכֵן ירום לרחמכם כי אלהי משפט יי׳ (שם יז-יח). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל לָכֵן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (הוש׳ ב י-יא). ויעשו להם מסכה וכו׳ עגלים ישקון לָכֵן יהיו כענן בקר וכטל משכים הלך (שם יג ב-ג). בך נמצאו פשעי ישראל לָכֵן תתני שלוחים על מורשת גת (מיכ׳ א יג-יד). הוי חשבי און ופעלי רע וכו׳ ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו לָכֵן כה אמר יי׳ הנני חשב על המשפחה הזאת רעה (שם ב א-ג). אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק לָכֵן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יי׳ (שם ד-ה). כה אמר יי׳ על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה לָכֵן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם (שם ג ה-ו). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יי׳ ישענו לאמר הלוא יי׳ בקרבנו לא תבוא עלינו רעה לָכֵן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (שם יא-יב). האצרים חמס ושד בארמנותיהם לָכֵן כה אמר אדני יי׳ צר וסביב הארץ והורד ממך עזך (עמו׳ ג י-יא). הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה ולא שבתם עדי נאם יי׳ לָכֵן כה אעשה לך (שם ד יא-יב). שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו לָכֵן יען בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם וכו׳ כי ידעתי רבים פשעיכם וכו׳ לָכֵן המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (שם ה י-טז). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על שבר יוסף לָכֵן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים (שם ו ו-ז). אתה אמר לא תנבא על ישראל ולא תטיף על בית ישחק לָכֵן כה אמר יי׳ אשתך בעיר תזנה ובניך ובנתיך בחרב יפלו (שם ז יו-יז). שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי ויגדילו על גבולם לָכֵן חי אני נאם יי׳ צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה (צפנ׳ ב ח-ט). אכן השכימו השחיתו כל עלילותם לָכֵן חכו לי נאם יי׳ ליום קומי לעד (שם ג ז-ח). הכהנים לא אמרו איה יי׳ וכו׳ והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועלו הלכו לָכֵן עד אריב אתכם נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (ירמ׳

כ ח-ט). כחשו ביי׳ ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם (שם ה יב-יד). הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו לָכֵן יפלו בנפלים בעת פקדתים יכשלו וכו׳ כה אמר יי׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה וכו׳ ויאמרו לא נלך וכו׳ ויאמרו לא נקשיב לָכֵן שמעו הגוים וכו׳ הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו וכו׳ עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי לָכֵן כה אמר יי׳ הנני נתן אל העם הזה מכשלים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (שם ו טו-כא). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני וכו׳ לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה (שם ז יח-כ). ובנו במות התפת וכו׳ אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה (שם לא-לב). הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמת מה להם לָכֵן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים (שם ח ט-י). מאנו דעת אותי נאם יי׳ לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות הנני צורפם ובחנתים (שם ט ה-ו). וילכו אחרי שררות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם יג-יד). הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבותם לָכֵן כה אמר יי׳ הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה (שם יא י-יא). ואני ככבש אלוף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ על אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב ושארית לא תהיה להם (שם יא יט-כג). ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה לָכֵן כה אמר יי׳ שאלו נא בגוים מי שמע כאלה (שם יח יב-יג). הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם לָכֵן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב (שם כ-כא). כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וכו׳ ועל המרוצה לעשות לָכֵן כה אמר יי׳ אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות (שם כב ז-ח). הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי נאם יי׳ לָכֵן כה אמר יי׳ אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחום ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את רע מעלליכם (שם כג א-ב). כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יי׳ לָכֵן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה (שם יא-יב). יען אמרתם את הדבר הזה משא יי׳ ואשלח עליכם לאמר לא תאמרו משא יי׳ לָכֵן הנני ונשיתי אתכם נשא ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני (שם לח-לט). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון וכו׳ והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה (שם כה ז-ט). ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא חנניה לא שלחך יי׳ ואתה הבטחת את העם הזה על שקר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני משלחך מעל פני האדמה (שם כח טו-טז). יען אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו ולא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה (שם כט לא-לב). הנה אני יי׳ אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר לָכֵן כה אמר יי׳ הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים (שם לב כז-כח). ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו וכו׳ ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות לָכֵן כה אמר יי׳ אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יי׳ אל החרב אל הדבר ואל הרעב (שם לד טז-יז). והעם הזה לא שמעו אלי לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו (שם לה טז-יז). כה אמר יי׳ אתה שרפת את המגלה הזאת וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ על יהויקים מלך יהודה לא יהיה לו יושב על כסא דוד (שם לו כט-ל). ואם אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת וכו׳ כי ארץ מצרים נבוא וכו׳ ושם נשב ועתה לָכֵן שמעו דבר יי׳ שארית יהודה כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל אם אתם שום תשמון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (שם מב יג-טז). ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה (שם מד י-יא). והדברנה

בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם לָכֵן שמעו דבר יי׳ כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יי׳ אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה (שם מד כה-כו). שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו וכו׳ על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ושלחתי לו צעים וצעהו (שם מח יא-יב). לבני עמון כה אמר יי׳ הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה (שם מט א-ב). כי מי כמוני ומי יעידני ומי זה רעה אשר יעמד לפני לָכֵן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (שם יט-כ). איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי לָכֵן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא (שם כה-כו). שה פזורה ישראל וכו׳ עצמו נבוכדראצר מלך בבל לָכֵן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור (שם נ יז-יח). חרב אל מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו לָכֵן ישבו ציים את איים וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד לנצח (שם לח-לט). חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם לָכֵן כה אמר יי׳ הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (שם נא לה-לו). באו זרים על מקדשי בית יי׳ לָכֵן הנה ימים באים נאם יי׳ ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יאנק חלל (שם נא-נב). כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם לָכֵן כה אמר אדני יי׳ יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכו׳ לָכֵן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק׳ ה ו-ח). יען כל תועבתיך לָכֵן אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם (שם ט-י). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לָכֵן אמר אליהם כה אמר אדני יי׳ לא תמשך עוד (שם יב כז-כח). יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו ולחזק ידי רשע לבלתי שוב מדרכו הרע להחיתו לָכֵן שוא לא תחזינה וקסם לא תקסמנה עוד והצלתי את עמי מידכן (שם יג כב-כג). נזרו מעלי בגלוליהם כלם לָכֵן אמר אל בית ישראל כה אמר אדני יי׳ שובו והשיבו מכל גלוליכם (שם יד ה-ו). הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה וכו׳ ויחר ונעשה עוד למלאכה לָכֵן כה אמר אדני יי׳ כאשר עץ הגפן בעץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם (שם טו ד-ו). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך לָכֵן זונה שמעי דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ יען השפך נחשתך ותגלה ערותך וכו׳ וכדמי בניך אשר נתת להם לָכֵן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר ערבת עליהם (שם טז לד-לז). ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני וכו׳ לָכֵן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יי׳ (שם יח כט-ל). יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לָכֵן תצא חרבי מתערה אל כל בשר (שם כא ט). יען היות כלכם לסגים לָכֵן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם (שם כב יט). כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה וישפכו תזנותם עליה לָכֵן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם (שם כג ח-ט). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל לָכֵן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים (שם כה ו-ז). יען תתך את לבבך כלב אלהים לָכֵן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך (שם כח ו-ז). יען אמר יאר לי ואני עשיתי לָכֵן הנני אליך ואל יאריך (שם כט ט-י). יען היות צאני לבז וכו׳ ואת צאני לא רעו לָכֵן הרעים שמעו דבר יי׳ (שם לד ח-ט). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ לָכֵן חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך ודם ירדפך (שם לה ה-ו). יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית לָכֵן אדם לא תאכלי עוד (שם לו יג-יד). את קבעת כוס התרעלה שתית מצית וכו׳ לָכֵן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין כה אמר אדניך יי׳ ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה (ישע׳ נא יז-כב). ועתה מה לי פה נאם יי׳ כי לקח עמי חנם וכו׳ ותמיד כל היום שמי מנאץ לָכֵן ידע עמי שמי לָכֵן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (שם נב ה-ו). כה אמר יי׳ צבאות קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וכו׳ לָכֵן כה אמר יי׳ שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה נאם יי׳ (זכר׳ א יד-טז). בעמל אנוש אינמו ואם אדם לא ינגעו לָכֵן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל׳ עג ה-ו). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר וכו׳ הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו לָכֵן שמע יי׳ ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (שם עח יט-כא). לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט לָכֵן

אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני (איוב לב ט-י). כי אמר (איוב) לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול (שם לד ט-י). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט ורב צדקה לא יענה לכן יראוהו אנשים (שם לז כג-כד).—ב) כמו אך, אבל, מכל מקום[1], dach; cependant; nevertheless: ויאמר קין אל יי׳ גדול עוני מנשוא הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני ויאמר לו יי׳ לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם יי׳ לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש׳ ד יג-יה). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד (שפט׳ יא ז-ח). כי כלה ונחרצה אדני יי׳ צבאות עשה בקרב כל הארץ לכן כה אמר אדני יי׳ צבאות אל תירא עמי ישב ציון מאשור (ישע׳ י כג-כד). ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם יי׳ לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש׳ ב יה-יו). ואם חי יי׳ יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ׳ ה ב). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם וכו׳ לבלתי שמע אלי והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת וכו׳ לכן הנה ימים באים נאם יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים (שם טז יב-יד). מה תזעק על שברך אנוש מכאבך על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (שם ל יה-יו). בטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם ואסתר פני מהם לכן כה אמר אדני יי׳ עתה אשיב את שבית יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי (יחזק׳ לט כד-כה). —ג) במשמ׳ אם כן: ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך ויאמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לראשי אשימך כל הימים (ש״א כח א-ב).—ד) כמו באמת: מה תיטבי דרכך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדתי את דרכיך (ירמ׳ ב לג).

לכש[2], ממנו שם העיר לכיש.

—[1]) כמו בערב׳ לכן, עי׳ הערה הקודמת.

[2]) לפי דעת החכמים כמו בערב׳ לכת׳ a), במשמ׳ הכהו בשוט, וגם אבן מבריק בתוך הגבס וגם לבן מבהיק.

a) لكث

***לכש**[1], לגש, ב״ז,—מין אשוח, רב השרף ועלול לשרפה, Pinus halepensis: אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן (שבת ב א). — ובהרחבה להליפים הרכים שתחת קלפת כל האילנות: מגזעו (של הארז) יעשו תרן ומן הלכש כרי הגמל ומרכבים לרכש (יל״ג, גרן האטד).

לכת,— מקור מן הלך, עי׳ שם.—והוסיפה, *לכת המעים, שלשול: כל מחלה אשר תהיה מרוב לכת המעים או מרוב הילוך דם (אסף, כ״י מינכן 125).

ללאה, ללאות,—עי׳ ללה.

ללה[2], ב״נ, מ״ר ללאות, סמי׳ ללאות,— כעין עניבה עשויה מפתילים להכנים בה קרס לחבר שתי יריעות וכדום׳, Schleife; anse; loop: ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכו׳ חמשים ללאת תעשה ביריעה האחת וחמשים ללאת תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הללאת אשה אל אחתה ועשית חמשים קרסי זהב וחברת את היריעת אשה אל אחתה בקרסים (שמות כו ד-ו). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן וכו׳ ועשית חמשים ללאת על שפת היריעה האחת וכו׳ ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים בללאת וחברת את האהל (שם ז-יא). — ובתו״מ וסהמ״א: חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים ונראין קרסין בלולאות ככוכבים ברקיע (שבת לח:). כמו מעיל וכו׳ שיש לו בית ראש ועוטה לו הלובשו ויש לו לולאות וקרסים שמחברן והוא כמו מלבוש (ר״ח שם קב:). וכשנועלין האנפליא יש לה לולאות ומחברין אותן לולאות באמצע השוק (ערוך, ערך חבק). קושרת אשה מפתחי חלוק היינו הקרסים והלולאות שמדבקת הבגד בצוארה ופעמים שאין לה קרסים אלא ציצין יוצאין מבגד עצמו וקושרת אותן (שם, סבכה). כלי עור שיש לו לולאות ושנצות כגון סנדל עימקי וכים של שנצות וכו׳ הואיל וההדיוט

[1]) כך גרסת רוב הספרים, ובערוך לגש. ופרשו בגמ׳ ירוש׳ לוגשא, ובבבלי: שובא דארזא, והוסיפו בעטרניתא דאית ביה.

[2]) לא נתברר מקור השם וצורת היחיד שלו. הקדמונ׳ סברו שהוא מן שרש לול, ואמר ריב״ג כי היחיד שלו הוא כמו״כ לול והאלף יתרה. רד״ק בהשרשים לא אמר בפרוש מהו היחיד. רוב החדשים סברים כי היחיד הוא לולי, והוא במקום לולו. אך אין הכרע לזה, ולכן יותר נראית דעת ראב״ע שהחליט כי היחיד הוא לולה: תיו הלולאות סימן הנקבה ואחת לולה, ובא תחת האלף הא (ראב״ע שמות לו יב).

יכול במהרה להכנים השנצות בלולאות ויחזור כלי קיבול כשהיה (רמב"ם, כליס ז ט). חלוק שהוא קרוע מתחילתו ועד סופו ואחר שלובשין אותו מקבצין אותו בלולאות שיעור חוטיו עשר אצבעות (שם כח ח). מפני שהוא בכסכיו והם לולאות וצריך לכוין הלולאות כנגד היתדות שבכותל (ראב"ד על הרמב"ם, שבת כב לב). —ואמר המשורר במליצה: כתוב ספר כריתות לתבונה והתיר לולאות הבין וקרסו (רשב"ג, כתר מלכות). ואהל היקר חובר ולולאות תהלות הובאו בהם קרסים (רמב"ע, הרית מל). ומשכן בין אשר יד אל פרשו בתוך קרסי זממי לולאותיו, ולי לשון בעת ישון ברקיו יכסה עין מאורים להבותיו (ר"י חריזי, תחכמ' יו).

ללה, — עי' ללת.

ללת[1], — בהדבור הרה ללת, תאר לאשה שמלאו ימי הריונה ללדת: וכלתו (של עלי) אשת פינחס הרה ללת[2] ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש"א ד יט).

למד[1], ממנו למד, למד, מלמד, מלמד, תלמיד, *למד, *למוד, *למידה, *למד, *למודי, *למודית, *התלמדות.

למד, פ"ע, למדתי, אלמד, אלמדה, תלמד, ילמד, למדו, למדתם, ילמדו, ילמדון, תלמדו, למ"ד, למדי, למדו, למודי, — למד לעשות דבר, התאמץ לעשותו הרבה פעמים זה אח"ז ועין בו הרבה, כדי לידע לעשותו היטב, lernen; apprendre; learn: וכתב לו (המלך) את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את יי' אלהיו (דבר' יז יח-יט). ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יי' אלהיכם (שם לא יג). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יי' אלהיכם (שם יב). הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) עי' ערך ילד מה שהובא בהערה שם דעת הקדמונ' וההדשים כי הוא צמצום מן ללדת, שהוא במקום ללדת, והפקפוקים בזה. וכבר נזכר שם כי ריב"ג הניח שרש ללה ואמר שממנו ללת, ואלה דבריו במשתלחק: ללה לם יד'כרה ואעלם אן הרה ללת קד ח'אצ' פיה אלאולון ותחיר פי פכה אלמתא'ח'רונ פבעצ' ג'עלה מרכבא מנ ילד ובעצ' לם יכנ לה פיה מנפד' ובואג'ב ערצ' פיה הד'א אלאעתלאג' פאנה מנ אלאלפאט' אלעויצה אלפפב אלעשרה אלאנכלאע' ולקד ארדת תרכ אלתכלם פיה לצעובתה לכנ לם כנת קד תצ'מנת פי צדר כתאבי הד'א אשתלחאק כל מא אמכנני ג'מעה וחצרה ממא אע'פל אז ראית ד'כרה ואג'תלאב כל מא חצ'רני פיה ואול מא אקדמה אליכ אנה ליש ענדי פיה קול ג'אזם ולא ברהאנ קאטע עלי תעיינ אצלה ע'יר אנה אתג'הת לי פיה אוג'ה לא אקטע עלי אצלה בעצ'הא דונ בעצ' ואנא מופקב עלי תלכ אלאוג'ה בעד אנ אתצ'מנ לכ אלא אחיד פי אחדהא ממא תחתמלה אללע'ה מנ אלקיאש ואלשבאר פאקול אנ ללת לא יח'לו מנ אחד ת'לאת' אוג'ה אמא אנ יכונ מעתל אללאם ואמא אנ יכונ מנ ד'ואת אלמת'לינ ואמא אנ יכונ אשמא ע'יר משתק מנ פעל פאנ כאנ מעתל אללאם פהו יחתמל וג'הינ אמא אנ יכונ אצלה ללה צפה להרה עלה זנה דוה כלה ותכונ אלתא' פיה בדלא מנ אלהא' כמא קאלוא ושכרת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רע מאת, פאנ הד'א אלתא'את מבדלה מנ אלהא'את ויכונ אנפתאח אללאם אלאח'רי מנ ללת מנ אג'ל ניה אלאצ'אפה אלתי פיה כמא ערצ' פי אם אתן שנת לעיני וע'ירה אלד'י שקט מנה אלקמץ למא תוהמת פיה אלאצ'אפה ואמא אנ יכונ פעלא מאצ'יא למונת' ויכונ אלמד'הב פיה מת'לה פי והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, אעני יכונ אלוג'ה פיה ללתה כמא אנ אלוג'ה פי ועשת והרצת ועשתה והרצתה ואנ כאנ מנ ד'ואת אלמת'לינ פהו אשמ עלי זנה למס לבז ואנ כאנ ע'יר משתק מנ פעל פהו מת'ל לעד פהד'א מא ימכנני פיה אנ אקולה פי ללת פאעלמה, ע"כ, —ובעבר': (שרש) ללה לא הזכירו (ר' זכריה חיוג) ודע כי הרה ללת ככר נתלבטו בו הקדמונים ועמלו לשוא בפתרונו האחרונים, קצתם אמרו שהוא מן ילד וקצתם לא מצאו לו שום מוצא, ואין זה תמה מפני שבאמת זו מן המלים הקשות לבאר ולהבינן, ולכן היה בדעתי לעזב הדבור בה אלא מפני שככר הבטחתי בפתיחת ספר זה להשלים בו כל מה שהשמיט ר' זכריה ראיתי כי עלי להביא גם מלה זו ולאמר כל מה שיעלה על דעתי בה, וראשית מה שאקדים לך בזה הוא כי אין לי בענין מלה זו דבר מחלט ולא מופת הותך לקבע שרשו, רק אגלה לך הפנים שיש לי בזה ולא אכריע הכף הנה או הנה, ואציע את דעתי ואשתדל לא להתרחק מהקש הלשון. ואמר כי ללת לא ימלט מאחת משלש פנים: או שיהיה מן נחי הלמד, או שיהיה מהכפולים, או שהוא שם לא נגזר מפעל. ואם הוא מנחי ל"ה יסבל שני פנים או יהיה עקרו ללה והוא תאר להרה בצורת דוה כלה ותהיה התו חלוף ההא כמו שאמרו ושכורת ולא מיין, אם אתן שנת לעיני, עשה רעה מאת, שכל אלה התוים הן חלף ההים ויהיה פתח הלמד האחרונה של ללת מפני שהתכונו לסמיכות כמו שארע באם אתן שנת לעיני וביוצא בו שנפל מהם הקמץ מפני שהיתה הכונה בהם הסמיכות. או שיהיה ללת פעל עבר לנסתרת ע"ד והרצת את שבתתיה, ועשת את התבואה, ר"ל שללת הוא במקום ללתה כמו ועשת, והרצת, במקום ועשתה, והרצתה. ואם הוא מן הכפולים הוא שם כמו למס, לבז, ואם לא נגזר מן פעל הוא כמו לעד, וזהו מה שאפשר לי לאמר בללת, ודע לך.

[1]) רק בעברית במשמ' זו. וסוברים החכמים כי עקר משמ' היה לרדית הפרה בהרישת התלם, ומזה נסתעף מושג ההרגל והלמוד בכלל.

(שם ד י). הדלו הרע למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ (ישע׳ א יו-יז). ותעל (הלביא) אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזק׳ יט ג). — ומלחמה: לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו[1]) עוד מלחמה (ישע׳ ב ד). אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה (דהי״א ה יח).—ובמשמ׳ לקח דבר מן הדברים לטופת לו והתאמץ לעשות כמותו: כי אתה בא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם (דבר׳ יח ט).—ולמד אל דבר, במשמ׳ זו: כה אמר יי׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ׳ י ב).—וגם למד דבר, במשמ׳ זו: אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי (ירמ׳ יב יו). ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעבדו את עצביהם (תהל׳ קו לה-לו).—ולמד דבר, עין בו, חקר בו למען דעת אותו: ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם (דבר׳ ה א). וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח (ישע׳ כט כד).—ובמשמ׳ ראה ונוכח כי יש הדבר או שצריך לעשות הדבר: כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול (ישע׳ כו ט-י).—ובפרט למד חכמה, עסק בה והתאמץ להשיג ידיעתה: כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה ודעת קדשים אדע (משלי ל ב-ג).—והקים וכדומ׳: אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהל׳ קיט ז).—ובתו״מ, במשמ׳ התרגל בדבר, ובפרט פעול, היה למוד, למודה, למודים, למודות, היהרגיל, be accustomed; être habitué; gewöhnt s.: עלה בידו משישים ואחד תרומה ויחזור ויתרום כמות שהוא למוד במדה ובמשקל ובמנין (תרומ׳ ד ג). בת ישראל שנשאת לכהן והיא למודה (לבוא) אצל אביה (שם יא י). היתה למודה להיות רואה בתחלת הוסתות וכו׳ היתה למודה להיות רואה עם הנץ החמה (נדה ט ט). היתה למודה להיות רואה יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים (שם י). היו כהן או עני למודים לאכול אצלו יבאו ויאכלו (דמאי ד ד). למודין היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומת על משה (מכי׳ בשלח ד א). ג׳ שעות נתענה אם היה למוד לוכל בשלש אכל בשש אם למוד לוכל בשש אכל בתשע (ירוש׳ סנה׳ י כח:). לאוהבו של מלך שהיה שרוי במדינה ובשבילו נזקק המלך למדינה וכיון שבאו בדברים ליזקק לו אמרו אוי לנו שאין המלך נזקק למדינה כמו שהוא למוד אם נהרוג את אוהבו (מד״ר ברא׳ מב). ר״י בר חלפתא ותלמידיו היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאינה אחת (שם סב). אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים (שם ויקר׳ כה). א״ר יהודה הלוי בר״ש למוד הוא הקב״ה להיות מונה בשבט הזה בכל מקום (שם במד׳ ג). אמר לו (בלעם להמלאך) אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב״ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך אומנתו וכו׳ למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו (שם כ). מרודך עובד לחמה היה והיה למוד לאכול בשש שעות וישן לו עד ט׳ שעות (שם שה״ש, מלאוני). בן בית אחד היה לו לר״ג והיה למוד להיות נוטל קופה של ארבעים סאה ומוליכה אצל הנחתום (שם, ידיו). כך היה ר׳ תנחום עושה אם היה למוד ליקח ליטרא של בשר היה לוקח שתים אחת חלקו ואחת לעניים (שם קהל׳, ביום טוב). לאחד שהיה למוד לשמש מטתו עם הנץ החמה ושכח ושמש מטתו קודם הנץ החמה (שם, כי את כל). עד שהן במצרים הלעיגו לי וכו׳ למודים הם בכך (תנחומ׳ בלק ה). הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך (אדר״נ מא).—וגם בדברים לא בע״ח: כגון אלו שהם אומרים למודות ערבי שביעית להיות חטים יפות (ספרא קדוש׳ יא).—למוד אצל פלוני, הוא רגיל להיות אצלו: בנו או עבדו של חבר שהיו למודין אצל עם הארץ צריכין לקבל בנו או עבדו של ע״ה שהיו למודים אצל חבר כל זמן שהן אצלו הרי הן כחבר (רמב״ם, מעשר י ג).—ופע׳ עבר, למד סעודה, היה רגיל בה: שלא למדו סעודת מלכים (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). — ובמשמ׳ למד לדעת לעשות דבר: אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (ר״ה ד ח). תלמיד חכם צריך שילמוד ג׳ דברים כתב שחיטה ומילה (חול׳ ט.).—ובפרט למד תורה, חכמה, וכדומ׳: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות ב ח). הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (שם יד). אם למדת תורה נותנים לך שכר הרבה (שם יו). (אדם שיש לו) ללמוד תורה ולישא אשה לומד תורה ואח״כ נושא אשה וכו׳ הוא ללמוד תורה ובנו ללמוד תורה וכו׳ הוא קודם את בנו (תוספתא בכור׳ ו י). כשירד הנינא בן אחי ר׳ יהושע לגולה וכו׳ שגרו אחריו שני ת״ח ר״י בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם אמרו לו ללמוד תורה באנו (ברכ׳ סג.). א״ר

[1]) במיכ׳ ד ג ילמדון.

יוחנן כשהיינו לומדין תורה אצל ר' אושעיא היינו יושבין ד' ד' באמה (ערוב' נג.). תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (שם נד:). כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו וכו' (שם). אמר ר"ה בר אבא נאמנה היא (התורה) להעיד בלומדיה (יומ' עב:). אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע (חגי' ג.). אמר ר"א בר' צדוק כשהייתי לומד תורה אצל ר' יוחנן התורני ראיתי שהיה אוכל פת חריבה במלח בשני בצורת (יבמ' טו:). ר"ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו (שם סב:). הרי כרוכה (התורה) ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (קדוש' סו.). הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים (סנה' סח.). שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו ללמוד תורה (סוט' י:). רב הונא אמר ללמוד תורה אעפ"י שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (מד"ר איכ', פתיח'). אם חפץ אתה ללמוד אל תאמר על מה שלא שמעת שמעתי (כלה רבתי ד). לא יהיה התלמיד בוש מחביריו שלמדו מפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים (רמב"ם, ת"ת ד ה).—וביח' לָמֵד, לְמֵדִים: הלמד[1]) ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלמד[1]) זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי דבר' כו). ר' יהושע אומר השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר הלמד תורה ושכח דומה לאשה היולדת וקוברת (תוספתא פרה ד ז). הלמד על מנת לעשות ולא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא (ירוש' ברכ' א ג). הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח (שם ה ע). אמר ר' מאיר כל ימים שהיינו למידין אצל ר' ישמעאל לא היינו נותנין קלקנתום בדיו (שם סוט' ב יח.). אמר ר' כשהיינו למדין תורה אצל ר"ש בתקוע היינו מעלין שמן ואלונטית מחצר לגג (בבלי שבת קמז:). זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה וכו' התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלם וכו' ועדיין מי שיש

—[1]) כך, בלי ו בין ל מ, במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וכך בכ"י אחרים, וכבר העיד ע"ז רשב"צ דוראן: והיא נוסחה מדוקדקת בספרים ישנים (מגן אבות ד ה).

לו אב היה מעלה ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך (ב"ב כא.). בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין (מד"ר שה"ש, יבקני). תורה אדם למד ב' הלכות היום וב' למחר עד שנעשה כנחל נובע (שם, כי טובים). אעפ"י שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה (רמב"ם, ת"ת ג יג). עשרים וחמשה תינוקות למדים אצל מלמד אחד (שם ב ה).—לָמֵד מפלוני, פלוני הורה לו: איזהו חכם הלומד מכל אדם (אבות ד א). הלמד[1]) (תורה) מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלמד[1]) מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן (שם כ). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו' צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו (שם ו ג). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתוב' קיא.). משל לשני בני אדם אחד למד מרבו ואחד למד מעצמו וכו' (פי' יציר' לר"י ברצלוני 2, בשם המדרש).—לָמֵד דבר מפלוני, מדבריו של פלוני, או ממעשיו, ממנהגו, הבין וידע דבר פלוני מה טיבו או איך להתנהג בו: ומעשה בימי אביו של ר' צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וכו' ומדבריהן למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת (שבת כד ה). (ערבי אחד אמר ליהודי ביום שנחרב ביהמ"ק כי בו ביום נולד משיח) א"ר בון מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מקרא מלא הוא והלבנון באדיר יפול (ומה כתוב אחריו) ויצא חוטר מגזע ישי (ירוש' ברכ' ב ה). באותה שעה למדתי ממנו (מאליהו) שלשה דברים למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה (בבלי שם ג.). א"ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל א"ל בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (שם סב.). א"ר יוחנן י"ח ימים גדלתי אצל ר' אושעיא ברבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד (ערוב' נג.). אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם (ענוה) מדעת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על

—[1]) עי' הערה הקודמת.

הר סיני (סוט׳ ה.). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות ממי אתה למד מאברהם פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מ"ה לדבר עמו אמר להן נפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם וכו׳ (מד"ר כראב׳ מז). ה׳ דברים למדנו מר׳ אליעזר בשעת מיתתו ושמחנו בהן שמחה גדולה (דא"ר ג).—לָמַד דָּבָר, נתברר לו הדבר: (כתוב) ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר הרי אנו למדים בכולם משנת ששים מה שנת ששים כלמטה ממנה אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ׳ ד ד). (כתוב) וכי ימכור איש למדנו שהוא רשאי במכירתה (מכי׳ משפט׳ ג). ר"א המודעי אומר נתן לו (משה ליתרו) מתנות רבות שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד (שם יתרו ב). ולפי דרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המניין (תוספתא יבמ׳ ח ד). שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש (רב"י בראב׳ יח ט). למדת שאין תקופה נופלת בתחילת הלילה אלא לסוף ד׳ שנים (הוא, ברכ׳ נט:).—הא לָמַדְתָּ, הנה ראית, הנה נתברר לך: ר׳ צדוק אומר אל תעשם (את התורה והמצות) עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכו׳ הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם (אבות ד ה). שהיסורין מרצין יותר מן הקרבנות וכו׳ הא למדת שחביבין יסורין (מכי׳ יתרו י). הלכה וניסת לאחד מן השוק והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים הא למדת שאין זה כריתות (ספרי דבר׳ רסט). (כתוב) ורחץ במים את בשרו ולבשם הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ׳ לב.).—נמצאנו לְמֵדִים: מגיד שניסן ראש להדשים ומנין אף למלכים ת"ל הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל ומנין אף לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסכות נמצינו למדין שניסן ראש להדשים למלכים ולרגלים (מכי׳ בא א). מצינו שלא היה רשות לאחד מן הכהנים ליכנס ולשמש באהל מועד אלא א"כ היה לו שלשים שנה שנאמר מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה וגו׳ הרי נמצאנו למדים שהיה אלעזר עד שלא נגזרה הגזירה בן שלשים שנה או יותר (מד"ר במד׳ ג). ל׳ יום בשנה חשובין שנה והוא שתקלוט הנטיעה קודם שלשים יום וכמה הוא סתם הקליטה לכל האילנות שתי שבתות נמצאת למד שהנוטע מ"ד יום קודם ר"ה עלתה לו שנת (רמב"ס, מע"ש ט ח-ט).—מכאן אתה לָמֵד: כשבא אדם אצלך להתגייר אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב (מכי׳ יתרו א). הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כונה (ברכ׳ יג:). התך (יהושע) ראשי גבוריו (של עמלק) ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה (רב"י שמות יז יג). כבר ביארנו בנזירות שאם היה הנזיר וכזית מן המת תחת הגמל או תחת המטה וכו׳ אינו מגלח ומשם אתה למד שכל אלו ההלכות האמורות בטומאת אהלים וכו׳ הכל מדברי סופרים (רמב"ס, טומא׳ מת יט ו).— ומלכות לְמֵדָה: נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות כאיש אחד מכאן למדין מלכיות להיות מנהיגות תורמיות תורמיות (מכי׳ בשלח ב).—לָמַד מִדָּבָר: אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד (ירוש׳ פאה ב יז.). מפני שאנו למידין מן ההלכה אנו עושין אותו (שם בבי׳ ילט:). למידין אפשר משאי אפשר (שם תרומ׳ ב מא:). למידין גזירה שוה אפילו מופנה מצד אחד (שם יומ׳ ח מה.).—ודבר מדבר: דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בממון אף כאן בממון דבר הלמד מסופו שאין הבית מטמא עד שיהו בו אבנים ועצים ועפר (ברייתא דר׳ ישמעאל). אר"ש וכי תודה מאין למדה לא משלמים ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו למד מן הלמד (ספרי במד׳ קיח). וכי חטאתו של מצורע מאיכן למידה שתהא פסולה שלא לשמה (ירוש׳ פסח׳ ה לא ד). לומר שהן (הלכות מועד) עקורות ואין למידות זו מזו (מו"ק יב.). כל התורה כולה למידין למד מלמד חוץ מקדשים שאין למידין למד מלמד (זבוע׳ י.).—לָמַד לְדָבָר, הורה בענין הדבר הזה: אם למדתי למצורע שמגלח כל שערו אף נזיר יגלח כל שערו (ספרי במד׳ כח). אם למדתי לטומאה שסותרת את הכל אף התגלחת תסתור את הכל (שם לא).—לָמַד בְּדָבָר, נשא ונתן בו, הורה בו פנים: קייטא שיש בה פספסים צבועים ולבנים פושין מזה לזה שאלו את ר"א והרי הוא פספס יהידי אמר להן לא שמעתי אמר לו ר"י בן בתירא אלמד בו אמר לו אם לקיים דברי הכמים הן (נגע׳ יא ז).—לָמַד את לֵב פלוני וכדומ׳, נתברר לו טיבו ואיכותו: א"ר יוהנן י"ב תלמידים היו לו לר׳ אושעיא ברבי וי"ה ימים גדלתי ביניהן ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד (ערוב׳ נג.).—לָמַד דבריו, עִיֵּן בהם, בדק ובחן אותם:

(העד שאמר) מחייב הייתי ועכשיו מזכה אני מקבלין אותו (ואם אמר) מחייב הייתי ועכשיו מחייב אני אומרין לו למוד דבריך בתחילה טעה אחד מן המזכין בדבריו סופרי הדיינין מזכירין אותו (ואם טעה אחד) מן המחייבין אין סופרי הדיינין מזכירין אותו אלא אומרין לו למוד דבריך כתחילה (תוספתא סנה' ט א). —וגם במשמ' פעל יוצא להאדם, לִמֵּד אותו, הורה לו ובאר לו למען ידעהו: קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית וכו' יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע (סוכ' מב.).

—פע', לִמֵּד, לִמַּדְתִּי, לִמַּדְתָּ, לִמְּדוּ, לִמַּדְתֶּם, אֲלַמֵּד, אֲלַמְּדָה, יְלַמֵּד, יְלַמְּדוּ, יְלַמֵּדוּן, מְלַמֵּד, לַמֵּד, לְלַמֵּד, לִמַּדְתַּנִי, לַמְּדֵנִי, לַמֵּדְנָה, לַמְּדָהּ, אֲלַמֶּדְכֶם, אֲלַמְּדֵם, תְּלַמְּדֵנִי, תְּלַמְּדֵנוּ, תְּלַמְּדֵם, יְלַמְּדֵהוּ, יְלַמְּדֶהָ, מְלַמֶּדְךָ, לְלַמְּדָם,— א) לִמֵּד את פלוני דבר, מלחמה וכיוצא בזה, הרגילהו בזה, עשה שילמדהו, שיעשהו פעמים הרבה כדי שידע לעשותו היטב, einüben; exercer; to train: ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישראל וכו' רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה (שפט' ג א-ב). מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרעתי (ש"ב כב לה). ברוך יי' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל' קמד א). — לִמֵּד קשת וכדומ': ויאמר (דוד) ללמד בני יהודה קשת (ש"ב א יח).—ואת לשונו וכדומ': ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). — לִמֵּד דֶּרֶךְ, נחהו והראהו הדרך ילך בה, lenken, diriger; to direct, ובהשאלה במוסריות: דרכיך יי' הודיעני ארחותיך למדני (תהל' כה ד). ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם ט). אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נא טו).—לִמֵּד לעשות דבר, היה לו במעשיו למופת שיעשה גם הוא כמותו: למען אשר לא ילמדו (הגוים) אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר' כ יח).—לִמֵּד על פלוני, הרגילו להיות שליט עליו: ואת למדת אתם עליך אלפים לראש (ירמ' יג כא). — ב) בפרט לִמֵּד תורה, חכמה, דעת, הורה לו ובאר לו כדי שיבין וידע, lehren; enseigner; to teach: ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות (דבר' ד א). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי' (שם ה). אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון (שם י). ואתי צוה יי' בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים (שם יד). ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם (שם ה כח). ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם (שם יא יט). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (שם לא יט). ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל (שם כב). כי שמענה נשים דבר יי' ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה (ירמ' ט יט). ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי' כי כולם ידעו אותי (שם לא לג). ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר (שם לב לג). את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות (ישע' מ יד). כה אמר יי' גאלך קדוש ישראל אני יי' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). לכו בנים שמעו לי יראת יי' אלמדכם (תהל' לד יב). אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך (שם עא יז). היסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת (שם צד י). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (שם יב). ברוך אתה יי' למדני חקיך (שם קיט יב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (שם סו). נדבות פי רצה נא יי' ומשפטיך למדני (שם קח). תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך (שם קעא). אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (שם קלב יב). הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט (איוב כא כב). כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי' ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזר' ז י). ובשנת שלש למלכו שלח לשריו לבן חיל ולעבדיה וכו' ללמד בערי יהודה וכו' וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דהי"ב יז ז-ט). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום וכו' וללמדם ספר ולשון כשדים (דני' א ג-ד). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (קהל' יב ט). —ובתו"מ כמו במקרא, במשמ' הרגיל: אין מלמדין את הפרה אלא בחילת בלבד (תוספתא בכו' ג כ). מלמד (נקרא כך) שהוא מלמד את הפרה להרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש' סנה' יכח.). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ' ד.). לעולם ילמד אדם עצמו להשכים ולהעריב (הור' יג:). שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (חול' פד.). — ולמדו דרך: כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העה"ב (שם כח:). —ובפרט למדו תורה וכדומ': לא ילמד רווק סופרים

ולא תלמד אשה ספרים (קדוש׳ ד יג). מניה אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה (שם יד). חייב אדם ללמד את בתו תורה (סוט׳ ג ד). כל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפלות (שם). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו וכו׳ ומלמדו מדרש הלכות והגדות אבל לא ילמדנו מקרא (נדר׳ ד ב-ג). הגרום בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב (יומ׳ ג יא). שאם לא למדו אביו (תורה) הוא מלמד לעצמו (מכי׳ בא יח). כדרך שאתם למדים אותה בצער כך תהיו מלמדים אותה בצער (ספרי דבר׳ מו). אמר לו (רשב״י לר״ע) רבי למדני תורה אמר איני מלמדך אמר לו אם אין אתה מלמדני אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות וכו׳ אמר לו אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (פסח׳ קיב.). כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר (ר״ה כג.). אסור לאדם שילמד את עבדו תורה (כתוב׳ כח.). אמר שמואל ת״ח המלמדין הלכות שחיטה לכהנים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (שם קו.). אמר לו ר״ע רבי תרשיני לומר דבר אחד ממה שלימדתני אמר לו אמור (ע״ז יז:). אמר ר׳ יונתן כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (סנה׳ יט:). הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת (שם סח.). מהלכין היינו (עם עקיבא בן יוסף) בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעת קשואין אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואין אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן (שם). אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו (שם צא:). ובי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה (שם קא:). בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו למדני תורה אם מלמדו מאיר עיני שניהם ה׳ (תמור׳ טז.). למד ולא לימד אין לך הבל גדול מזה (מד״ר ויקר׳ כב). שהרב רוצה ללמד ותלמיד אינו רוצה ללמוד (פסיק׳ רבתי פא). בשעת פטירתו של ראב״ע נכנסו תלמידים לבקרו וישבו לפניו ואמרו לו ר׳ למדנו דבר אחד בלבד א״ל בני מה אלמד אתכם צאו והזהרו כל אחד איש בכבוד חברו (דא״ר ג). אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה (תפלת י״ח, אתה חונן). —לִמֵּד אומנות: ר״מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש׳ ד יד). כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (גמ׳ שם כט.). מעשה באשה אחת בקיסרין שהוליכה את בנה אצל נחתום אחד אמרה לו למד את בני אומנות אמר לה ימתין אצלי חמש שנים ואני מלמדו חמש מאות מינין בחטה (מד״ר איכ׳, ויגרס). האב חייב בבנו למולו ולפדותו וכו׳ וללמדו אומנות ולהשיאו אשה (שם קהל׳, ראה חיים). —לִמְּדוֹ לעשות דבר, אמר לו ויעץ לו לעשות כך וכך: מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (סוכ׳ ד ד). בא יבם על הקטנה וחזר ובא על הגדולה או שבא אחיו על הגדולה פסל את הקטנה ר׳ אליעזר אומר מלמדים את הקטנה שתמאן בו (יבמ׳ יג יא). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו נתפזר ממנו לתוכו נותנו לו בחפניו ומלמדים אותו הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). השוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישוח (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). —לִמֵּד, הוכיח והורה הלכה, הראה שכך הוא הדין: בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר״ע ולימד שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור (מע״ש ה ח). שלח לו ר״ג (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה״כ שחל להיות בחשבונך הלך ומצאו ר׳ עקיבא מיצר אמר לו (ר״ע) יש לי ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי שנאמר אלה מועדי יי׳ וכו׳ (ר״ה ב ט). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה וכו׳ והלא יהושע תלמיד תלמידך לימד שמאהבה עשה (סוט׳ ה ה). שבא ר׳ עקיבא ולימד שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו (נדר׳ ט ו). אמר לו ר׳ ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראיה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). נכנס (רשב״ג) לבית דין ולימד האשה שהיו עליה חמש לידות וודאות חמש זיבות וודאות מביאה קרבן אחד (כ״ב קסו.). —והתורה לִמְּדָה, במה שכתוב בה כך וכך הורת לנו כך וכך: לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואח״כ שדה ואח״כ אשה שנאמר אשר בנה אשר נטע אשר ארש אשה (תוספתא סוט׳ ז כ). מכאן (ממה שנאמר בכתוב ויביאה אל האדם) לימדה תורה ד״א שיחזור גדול עם קטן בשושבינות [illegible]

(כתוב) ויקרא אל משה וידבר למה הקדים קריאה לדיבור לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר להבירו אלא א"כ קוראהו (יומ׳ ד:). מיכן (ממה שנאמר בכתוב תן חיים לנערותך) לימדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (חול׳ פד.). כאן (שאמר הכתוב אם במחתרת ימצא הגנב והכהו ומת אין לו דמים) למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו (רש"י שמות כב א). — **לִמַּדְתְּךָ לָשׁוֹן**, בלשון שהשתמשה התבונה ללמדך דבר: ראה לשון שלימדתך התורה מולך כל שתמליכהו עליך (ירוש׳ סנה׳ ז כה ג). — **לְלַמֵּד, לְלַמֶּדְךָ**, מה שנאמר בכתוב כך וכך הוא כדי להורות כך וכך: (כתוב) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה (ר"ה ב ט). ר׳ נתן אומר בקיפוסולין של מצרים היה קבור יוסף ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו וכו׳ (מכי׳ בשלח ב, פתיח׳). ר"י אומר בא הכתוב (שאמר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל) ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה (ספרי במד׳ ה). מפני מה התקינו גואל ישראל ברכה שביעית ללמדך שאין ישראל נגאלין אלא בשביעית (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד). כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם (בס בבי׳ א לג:). (כתוב) כי יתן איש אל רעהו וכו׳ ללמד שאין ב"ד נזקקין לפחות משוה פרוטה (בס בבוע׳ ו לו ד). (כתוב) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ללמדך שהית שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וטרדו מביתו על כך וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו ואברם כבד מאד במקנה וגומר היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה אלא ללמדך כיון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו (מד"ר שמות א). — **וּמְלַמֵּד**: ההלל והשמחה שמנה כיצד מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יו"ט האחרון של חג כשאר כל ימות החג (סוכ׳ ד ח). לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדין הדבר שקול לו אני מצפה או איני מצפה ת"ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה עשה (סוט׳ ה ה). (כתוב) לעיני כל העם מלמד שלא היה בהם סומים דבר אחר לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראה יחזקאל וישעיה (מכי׳ יתרו ג). (כתוב) אם לא שכב איש אותך מלמד שפותח לה (הכהן להסוטה) בזכות (ספרי במד׳ יב). הרי הוא אומר הי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי מלמד שאין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך (תוספתא סוט׳ ו א). (כתוב) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי׳ וכי ילדים היו והלא תלמידיו היו אלא מלמד שהיו חביבין עליו והיה קורא אותם בני (ירוש׳ סנה׳ י כח:). (כתוב בבלעם) ויודע דעת עליון (והלא דעת בהמתו לא היה יודע דעת עליון היה יודע) אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה (ברכ׳ ז.). (כתוב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וכי כל הקהל שוחטין והלא אין שוחט אלא אחד אלא מלמד שכל ישראל יוצאין בפסח אחד (פסח׳ עח:). (כתוב) ולהג הרבה יגיעת בשר וכו׳ מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (עירוב׳ כא:). (כתוב) וקראו לו זקני עירו הן ולא שלוחן ודברו אליו מלמד שמשיאין לו עצה הוגנת לו (יבמ׳ מד.). (כתוב) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג אלא מלמד שחובשין אותו (כתוב׳ לג:). ובקללה מתחילים מן הקטן שנאמר ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש ואל האשה אמר וכו׳ ולאדם אמר וכו׳ מלמד שמתחלה נתקלל נחש ואח"כ נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם (מד"ר בראש׳ כ). — **לִמֵּד הַדָּבָר עַל דָּבָר**, הורה לנו בדבר ההוא כך וכך: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא (י"ג מדות של ר׳ ישמעאל). דרש ר"ע כל כלי חרש וכו׳ יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים לימד על ככר שני שמטמא את השלישי (סוט׳ ה ב). הבערה לימדה על כל המלאכות שבתורה כולהן לצורך והיא שלא לצורך (ירוש׳ שבת ב ה.). (כתוב) ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת (יומ׳ מה.). (כתוב) לבד מנדריכם ונדבותיכם לימד על נדרים ונדבות שקרבין בחולו של מועד (תמור׳ יד:). (כתוב) ופרע את ראש האשה וכו׳ לימד על בנות ישראל שיהיו מכסות ראשיהן (מד"ר במד׳ ט). — **בָּא לְלַמֵּד וְנִמְצָא לָמֵד**: רבי אומר (כתוב בנערה המאורסה) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה וכו׳ (פסח׳ כה:), ומצוי

הדבור הרבה.—למד על פלוני זכות או חובה, דבר והוכיח בראיות וכדומה שפלוני זכאי או חיב: דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה (סנה׳ ד א). נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו וכו׳ אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות וכו׳ ואפי׳ הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות מחזירין אותו וכו׳ וכרוז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו (שם ו א). יה״ר מלפניך יי׳ אלהי שבשעה שיהיו בניו של יצחק בני נכנסים לידי צרה ואין להם מי ילמד עליהם סניגוריא אתה תהא מלמד עליהם סניגוריא (ירוש׳ תענ׳ ב סה ד). אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלאכים מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות הקב״ה מכריעו לכף זכות (שם קדוש׳ א סא ד). מדת בשר ודם שנים עומדים בפני המלך אחד מלמד קטיגוריא שלו ואחד סניגוריא שלו לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא אבל הקב״ה אינו כן הוא מלמד סניגוריא הוא מלמד קטיגוריא (מד״ר שמות יה). אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד אין להם תקומה לעולם איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל מלמד עליהם סניגורי׳ אמר להקב״ה יש לי זכות ללמד עליהם (שם מג). כל אותה הלילה היה לוט עומד ומדבר עליהם סניגורי׳ כיון שבאו ואמרו לו איה האנשים ונדעה אותם בתשמיש מיד ויאמרו האנשים אל לוט עוד מי לך פה עד כאן היה לך פתחון פה ללמד עליהן סניגוריא (שם ויקר׳ כג). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין מהם אוכלים ושותים ומברכים למלך ומהן אוכלים ושותים ומקללין למלך הרגיש המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתו ולערבבה נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא אמרה לו אדוני המלך וכו׳ הביטה באלו שאוכלים ושותים ומברכים אותך ומשבחים לשמך (שם שה״ש, כרת דודי). אמר לו הקב״ה נשתתקת ואין אתה מלמד סניגוריא על בני (שם, רות א). —ג) בהשאלה, למד[1]) אשה, התחבר אליה, דבק בה:

מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני אשקך מיין הרקח מעסיס רמני (שה״ש ח א-ב). — ד) *למד אבנים וכדומה, ערך אותן וסדר אותן לפי הצרך: פעם א׳ הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר וכו׳ רבי אמי אמר (לא אמר להם אלא) צאו ולמדום (שבת קכה:). נדבך של אבנים שחשב עליו מבעוד יום אם למדום מותר לישב עליהם למחר (רמב״ם, שבת כה כא).

—פע׳, למד, מלמד, מלמדה, מלמדי, — א) שלמדוהו שהרגילוהו בדבר, geübt; exercé; trained: יסרתני ואוסר כעגל לא למד (ירמ׳ לא יז). עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה (הוש׳ י יא). הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה״ש ג ז-ח).—ושיר וכדומ׳: ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר ליי׳ כל המבין מאתים שמונים ושמנה (דהי״א כה ז). — ובתו״מ, מלמד בדבר, רגיל בו: אמרו מי ילך ויבטל הגזירות ילך ר׳ שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים (מעי׳ יז:). כל זמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדים במכותיהן (סוכ׳ כט.).—ומצוי בספה״א: שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד (רב״י מו״ק ו:). אמר להם הריני מוהל לו על תנאי שלא יהיה מלומד לעשות כן (פרקי רבנו הקדוש יא).—ב) *אדם שלמד הרבה, Gelehrter; savant: והסכימו ביניהם שלא יהיה ענינם כמדת היהודים המלומדים בישיבותיהם ליכנס כל אחד בדברי חבירו (שבט יהודה מ).

—התפ׳, *התלמד, — א) התרגל בדבר: אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (ברכ׳ נג:). כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה (יומ׳ לו:). אמר ר׳ חנינא קרא צער גדול היה לי אצל ר״ח הגדול ולא התיר לי לפסוק (את הפסוק לשנים) אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (תענ׳ כז:). כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו׳ א״ר פפא בסופרים העשויין להתלמד (גיט׳ כד:). שמע קול התינוק׳ מתלמדין ואומרי׳ איש פלוני גירש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי (מדר׳ תנחו׳ כד א). מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע לפי כח הבן ובנין גופו (רמב״ם, ת״ת ב ב).—ב) נתלמד הדבר, למדו אותו: התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה לפי שאינה מתלמדת לא בשנה

—[1]) באשור׳ בספר המשפט׳ של המורבי משמש בנין לתמד ביחס לאשה כמו בעבר׳ ידע אשה. ולא נתברר אם זה פעל מיוהד, או באמת נסתעף מן המשמ׳ העקרית של למד.

ולא בשתים (מד"ר במד' יב).—ואמר הפיטן: חביון עז שכנתי במחמד, לארץ לא ירדתי להתלמד, ועמד איש תם ותאותי חמד (רבנ"י, ב' שבוע', בבורי מעבהו).—ג) "כמו למד, התלמד מפלוני: הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדין ממנו עד שובו למוטב (רמב"ם, ת"ת ד א). ושל צורות שעושין אותו כדי שיתלמד ממנו הרוקם (הוא, כלים כז יב). וכן המלמד והמתלמד כי החכמה נמצאת למלמד בפועל ולמתלמד בכח (אמונה רמה א ה).

*לַמָּד, ת"ז, מ"ר לַמָּדִים,—שֶׁלָּמַד, שקנה לו דעת, חכמה ונמוס': ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד (אבות ב ה). למדין לפני חכמים (סנה' יז:). אמרו למדין לפני רבי (מנח' פ:). בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא וכו' שלחו אצל זקני הגליל ואמרו כל מי שהוא למד יבא וילמד וכל מי שאינו למד יבא וילמוד נתכנסו ולמדו (מד"ר שה"ש, סמכוני).

לִמֻּד, מ"ר לִמֻּדִים, לִמּוּדִים, לִמֻּדֵי, לִמֻּדֵי, לִמּוּדֵי,—א) ת"ז, כמו מלמד, רגיל בדבר: פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח (ירמ' ב כד). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (שם יג כג).—ובתו"מ: בת ישראל שנשאת לכהן והיא לימודת[1] לבוא אצל אביה (תרומ' יא י). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה לימוד ליתן לרבותינו ביד רחבה (מד"ר דבר' ד). לימוד הקב"ה להיות בוחר מבני בית אבא (מדה"ג, ויגש). לימוד הוא הקב"ה למנות את השבט הזה עד שהוא במעי אמו (שם, ויגש).—ולנקי' למודית: אשה הלימודית לשכל בניה לקוברם אינה תמיהה ומפחדת במות אחד מהם שכבר לימודית (רש"י כתוב' סב.).—ב) ש"ז, מי שלומד, כמו תלמיד, Schüler; étudiant; disciple: צור תעודה חתום תורה בלמדי (ישע' ח טז). וכל בניך למודי יי' ורב שלום בניך (שם נד יג). אדני יי' נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים (שם נ ד).—והשתמשו במשמ' זו גם בסהמ"א: הוא ברחמיו יפתח לבכם לתורתו ופעל ידכם ירצה ותהיו מלימודיו הזוכים להקביל פני שכינתו (רה"ג, תבו' הגא', הרכבי סו).—והשתמשו המליצים בהדבור לשון למודים במשמ' לשון נמלצה, עזה, יפה: ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, ביד השכל צמודים (ר"י חריזי, הקד' תחכמ').—ועי' למוד.

[1]) כך במשנ' כ"י פרמה, וכן במשנ' שבירוש', ובנוסח' הדפוס למודה.

*לָמֶד[1], ש"נ, מ"ר לְמָדִים,—א) שם האות ל: צריך לכתוב הא (של המלה הליי) למטה מארכובתו של למד (ירוש' מגי' א עא ג). לאלהים מוחק את למד ליי' מוחק את למד כתב יוד הא מארבע אותיות אלף למד מאלהים אינו נמחק (שם שם ד). כל דבר שהוא צריך למד מתחילתו ולא ניתן לו ניתן לו הא בסופו כגון לחוץ חוצה (שם יבמ' א ג.). אמר רבי כל המנחש לו נחש שנאמר כי לא נחש ביעקב והא בלמד אלף כתוב (נדר' לב.). אלף יוד ויו נקוד למד אינו נקוד (מד"ר בראש' מח). מטרונת שאלה את ר' יוסי אמרת לו מה ראה למד להיות גבוה מכל האותיות אמר לה מפני שהוא כרוז[2]) ודרכו של כרוז להיות עומד במקום גבוה ומכריז (פסיק' רבתי כב). למד אל תקרי למד אלא ל"ב מבין דע"ת מלמד ששקול הלב כנגד כל האברים (מדל' א"ב דר"ע ל).—ואמר המליץ: לשדי שת כשוד, והלמד בו יסוד, כמו למד למוד (דונש, לדורש החכמות). ולמד יעשה גוים גלוים, והוא נותן לכל חיים חליים (ר"ש ברביע הזהב, מריבה נסיתה).—ואמר הפיטן: למד לב אדם שקול בכל האברים, בעין ואזן ודבור וברב שאר דברים, ובו סמוכה ותלויה יראת משפיל ומרים (קינימ' כד וזח, אהלל בגללי במעי).—ומ"כ: ומן הזריזות בכתיבה שאם יתקבצו למדין או נונין או קופין או כפין בשטה אחת שלא תהיה אחת קצרה מחברתה ולא ארוכה מחברתה וכבר ראית ספרים בכתב ידי ושמירתי בענין זה (צוואת ר"י אבן תבון). שלא לתת מקף בין שני הלמדין (של על-לבבך) כאשר הוא אלא אעפ"י שקוראים במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדין קרא (רד"ק, מכלול, בדה"פ).—ב) בהשאלה בדקדוק, שֵׁם לאות השלישית של כל שרש, כמו בשרש למד האות ד היא לָמֵד שלו: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסובבות בפה ובעין ובלמד שלהן וערכה לפי ערכה ואופניה ודרכה (תבו' דונש על רסע"ג, סי' לו). כי הפעל אשר במקום הפא ממנו אות נסתרת תהפך בו לעין או ללמד וכו' והפועל אשר במקום הלמד ממנו אות נסתרת תהפך בו לפא או לעין וכו' וזאת נלמוד לכל הפעלים כשיחסרו או פא או עין או למד למלאת חסרונם ולהשלימם (ספ' דקדוק לר"י חיוג א, תרג' ר"מ ג'יקטיליה).

[1]) אמרו החדשים שנקראה אות זו כך ע"ש צורתה, בעין מקל ארוך, שהוא כמו מלמד הבקר. ועי' הערה לקמן.—[2]) מזה נראה כי הם ראו בצורת הלמד כרוז או שהיתה להמלה משמ' כרוז, ולא נתברר מקור הדבר.

וייחדתי המאמר הזה השלישי בפעלים הנחי הלמד והנסתריה וכו׳ הפעלים אשר הלמד בהם אות נחה נסתרת (שם ג). עד אנה תוגיון נפשי הוו שאתר התיו פא הפעל והגמל עין הפעל והיוד הלמד וכו׳ וכבר נאמר השם מן הוגה ה׳ יגון היוד פא הפעל והגימל עין שלו והלמד נופלת והוו והנון נוספות (שם). כאשר תרצה לקצור מלשון פעל כמו בנינים ותהיינה אותיות כלם שרשיות תשים לעומת האות הראשונה מן הבנין ההוא פא ושים עין לעומת אות השנית ושים למד לעומת אות השלישית וכו׳ ותקרא השלישית למד שלו מפני שהיא נכח למד פעל (ריב״ג, הרקמה, שער יא). וזה יורה על ששני הפנים נכונים בכל פעלי שלישי אשר עינו ולמדו נמלטות מאותיות הגרון וכו׳ אבל מה שעינו או למדו מהדמיון הזה אות גרונית לא יהיה עתידו כי אם יפעל בלא ואו (שם יד). כי לא ימצא בשמות ולא בפעלים מה שעינו ואו והלמד שלו גם כן ואו (הוא, הקד׳ הבחנים). כי אקצב להם דמיון מן הפועל ואשים לעמת המלה הדמיון ההוא ואומר אות פלוני׳ היא פא המלה הזאת ואות פלוני׳ היא עינה ואות פלוני׳ היא למדה (שם). ואלה הם נחי הקצוות שפאיהם אלף ולמדיהם הא (רד״ק, מכלול, בדה״פ). — למד הפעל: שין שמר ואלף אמר נקראת פא הפועל כי היא למול פא פעל ומם שמר ואמר עין הפועל כי היא לעומת עין פעל וריש שמר ואמר למד הפועל כי היא כנגד למד פעל (ספ׳ דקדוק לר״י חיוג א). ראה ההא היא למד הפעל וכו׳ ויבן שם מזבח עקרו לנ״ות ויבנה שהוא מן בנה בניתי והפילו למד הפעל (שם ג). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל (ריב״ג, הקדמ׳ הבחנים). — *מסכן הלמד, תסתכן הלמד, שרש שהלמד שלו היא אחת מאותיות אהוי: והחריב בפירוש מלה זו כל פעל מסתכן הלמד בלווי וכו׳ כמו אילו מן המעשים המסוכנין הלמד שלהן (דונש על רסע״ג, סי׳ נו), ועי׳ סכן. — *עלול הלמד, במשמ׳ זו: ודע כי מכלל מה שהזכרתי במלות השלישיות השלמות מלות הן שוות בדבור עם המלות העלולות העין והמלות העלולות הלמד וכו׳ כי המלות האל הן שוות עם זדון וכו׳ וחרון העלולות הלמד (הקדמ׳ הבחנים לריב״ג). — מחסרי הלמד, שהאות השרשית האחרונה חסרה: ומה שיהי׳ מן הפעלים העתידים המחסרי הלמדין אשר על דמיון ויפן (הרקמה, שער יח).

***לְמֵד**, ב״ז, — בה״פ מן לָמַד: מסוד חכמים ונבונים, ומלמד דעת מבינים, אפתחה פי בשיר ורננים, להלל פני שוכן מעונים (ר״א קליר, שבת שקלי׳, אז מאז). — ואמר המליץ: והיו בהם שבעה בחורי חמד, ממבחר הקבוץ והלמד, משביחים נבכי ים השיר ומשבריו, ומשגיחים בעד אשנבי מסתריו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו).

***לַמְדָן**, ש״ז, מ״ר לַמְדָנִים, — מי שלומד הרבה, מי שיודע ללמוד: והסכימו כמו עשרה מחשובי הקהל אנשי המעשה וכו׳ עם הלמדנים שיש בכאן ועם זקני העיר לענשו (שו״ת הרא״ש יז ח). איש אחד מן הלמדנים הוסיף טעם להחמיר (שו״ת ריב״ש כח). אז לא היה בכל לשון הצרפתים מחמשה לששה למדנים בין רבנים (שם רע). לא ידעתי במה זכו הלמדנים המתחלקים מאותם המעות (תשו׳ מהר״י קולון ו). והרי אנו רואים שהרבה והרבה ספקות נופלות בין הלמדנים ואין איש יכול לעמוד על בירור הדבר (שם קע). שאלה ממרחק באה אלי מלמדן מופלג חריף ובקי (שו״ת חות יאיר ח). שיצא לו שם למדן מופלג וכו׳ וגדר למדן האמתי אשר זה קנה חכמה ועלה ונתעלה (שם קכג). כי ידוע שלמדן גדול היה ואיש חסיד ומדקדק מאד במעשיו ובתפלותיו (הלכות, או״ח רלד א). יש לשלמה קאסטילו אח למדן וירא שמים (שו״ת שמב צדקה ב ו). הקשני למדן אחד ג׳ קושיות (שו״ת חת״ס, חו״מ כח). ראיתיך מנצח ומתגבר נגד למדן אחד (שם, או״ח פד). איני יודע באמת מה המערכה הזאת אשר נפלה בגורל הלמדנים כי לעולם הם תשושי כח (באחרי׳ הגתלה סא). הלמדן יגשש וימשש ולא ירד לעומק כמה שרשי מלות (שם פג). מה שכתב אדם כשר למדן ירא שמים (ר״י עמדין, גת דרוכה). האיש הזה אשר אני נושא מליצה בעדו הוא למדן מהלל בגמרא ופוסקים (מא״ג, דביר ב, מכת׳ ב).

לָמָּה[1], לָמָה, לָמֶּה[2], — מלת השאלה, א) לשאלת סבת הדבר, warum; pourquoi; wherefore: ויחר לקין מאד ויפלו פניו ויאמר יי׳ אל קין לָמָּה חרה לך וְלָמָּה נפלו פניך (בראש׳ ד ה-ו). ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין ויאמר בוא ברוך יי׳ לָמָּה תעמד בחוץ (שם כד ל-לא). ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי ותנהג את בנתי כשביות חרב לָמָּה נחבאת לברח

[1]) בארמ׳ לְמָא, בערב׳ לִמַ (a). ונמסר: כל למה דסמ׳ להי ולעין ואלף מתקרי ברפי, במ״ה שהן סמוכין להי ואלף והן דגשי׳ וסימ׳ למה הרגזתני, אכבה, הציתו עבדיך, היה באבי, אירא בימי רע, וסי׳ הרגיזני העבד יראתי החולי חכיתיו. — [2]) לפי דעתו של בטכר (Bö. § 311), זו לשון של חבה ורחמים.

(a) لِمَ

ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור (שם לא כו-כז). ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב יג). ויאמר אליו גדעון בי אדני ויש יי׳ עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו יי׳ ועתה נטשנו יי׳ ויתננו בכף מדין (שפט׳ ו יג). ויבא העם אל המחנה ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו יי׳ היום לפני פלשתים (ש״א ד ג). (ויאמר שאול ליהונתן) שלח וקח אתו (את דוד) אלי כי בן מות הוא ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה (שם כ לא-לב). ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך (מ״ב ה ח). עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ח-ט). למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים (איכ׳ ה כ). טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבק׳ א יג). ישאלוני משפטי צדק וכו׳ למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע (ישע׳ נח ב-ג). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (שם סג יז). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה (תהל׳ י א). אלי אלי למה עזבתני (שם כב ב). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב (שם מב י). עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו (שם מד כד-כה). למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו (שם סח יז). כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך (איוב יג כג-כד). חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי למה תרדפני כמו אל ומבשרי לא תשבעו (שם יט כא-כב). — ולפני שלילה, למה ל׳א: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך (במד׳ כב לז). ויאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם (ש״א ו ג).—ועם זה אחריה לחזק השאלה: ויאמר (דוד לשאול) למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה (ש״א כו יח). והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה וכו׳ ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר האכול אכלנו מן המלך אם נשאת נשא לנו (ש״ב יט מב-מג). —ולמה: ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש״א א ח).—ובהו״ם: א״ר יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכ׳ ב א). כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה ולמה אמרו שתי שורות במרתף מקום שמכניסין בו חמץ (פסח׳ א א). כיון שחשכה אמר להם בא השמש וכו׳ והם אומרים לו הין הין הין כל כך למה מפני הביתוסים (מנח׳ י ג). שאלו את ר׳ שמעון הרי שהיה נזיר ומצורע מה הוא שיגלח וכו׳ אמר להן אינו מגלח אמרו לו למה אמר להם אילו זה מגלח להעביר שער וכו׳ יפה אתם אומרין (תוספתא נזיר׳ ה ב). אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו ולמה מפני כבודו של מת (ירוש׳ ברכ׳ ג ה ד). א״ר עקיבה שח לי שמעון בן לוגה מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק אמרתי לו בני למה בכיתה אמר לי על כבוד בית אבא שנתמעט ולמה שחקתה אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבוא (שם שקל׳ ה מט). מביא חבל המצרי וקושר למעלה מדדיה ולמה חבל המצרי אמר ר׳ יצחק לפי שעשתה מעשה מצרים (מד״ר במד׳ ט). ונערה (מבנות מואב) יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו (שם כ).—ובתשובה שלילית על שאלה, למה ל׳א: רבי יונה (שאל) עשה כן בשבת וכו׳ מהו שיהא חייב א״ל ר׳ יוסה ולמה לא (ירוש׳ שבת ז יג).—ב) לשאלת התכלית שבשבילה נעשה הדבר, wozu; dans quel but; for what purpose: ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש׳ כז מו). ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו (פלשתים) לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו (שפט׳ טו י). ויעמד (גלית הפלשתי) ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי (ש״א יז ח). ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי (שם כא טו). ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך (ש״ב יג כו). ויאמר

המלך אל אתי הגתי למה תלך גם אתה אתנו שוב ושב עם המלך (שם יה יט). ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה (שם יט ל). ויאמר המלך אל ברזלי אתה עבר אתי וכלכלתי אתך עמדי בירושלם ויאמר ברזלי אל המלך וכו' בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה אם אשמע עוד בקול שרים ושרות ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך וכו' ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת (שם לד-לו). ויאמר יואב אל המלך (שבקש למנות את העם) ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה (שם כד ג). ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים (רות א יא). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ). אנכי ארשע למה זה הבל איגע (שם ט כט). ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני (שם י יח). גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (שם ל ב). ויאמר הידעת למה באתי אליך ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דני' י כ). ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר (קהל' ב יה). — ועם זה אחריה: ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי (בראש' כה כב). ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה (שם לב). וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם (שם לב ל). ויאמר לו מלאך יי' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי (שפט' יג יח). ואם יש בי עון המיתני אתה ועד אביך למה זה תביאני (ש"א כ ח). ויאמר (דוד) בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יי' וחי הילד ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (ש"ב יב כב-כג). ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת (שם יח כב). ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה (מ"א יד ו). הוי המתאוים את יום יי' למה זה לכם יום יי' הוא חשך ולא אור (עמו' ה יח). למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא ערבו לי (ירמ' ו כ). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (שם כ יח). הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו (איוב כז יב). למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יז טז). — ובתו"מ: וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות (ברכ' א א). כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך (שם ג). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך ה"ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך (כתוב' ט א). וכן חיה ועוף כיוצא בהן אם כן למה נאמר שור או חמור (ב"ק ה ז). אמר ר' שמעון והלא המעשר בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו (תמור' א ו). כלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דבר' לג). — ג) לשאלת טענה ותרעומות על מעשה שלפי דעת השואל לא היה צריך לעשות: ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה (בראש' יב יח-יט). ויאמר יי' אל אברהם למה זה צחקה שרה (שם יח יג). ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (שם כט כה). ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי (שם לא ל). ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח (שם מג ו). ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה (שם מד ד). ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה (שם ז). ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב כ). ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם (שם ה ד). ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שם יה-יו). וישב משה אל יי' ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני (שם כב). ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שם יז ג). ויחל משה את פני יי' אלהיו ויאמר למה יי' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (שם לב יא). ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו בתוך בני ישראל (במד' ט ז). ויאמר משה אל יי' למה הרעת לעבדך ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי

(שם יא יח). ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים (שם כ). וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל וכו׳ ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (שם יד ב-ג). ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי׳ והוא לא תצלח (שם מא). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה (שם כ ג-ה). וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (שם כא ה). למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו (שם כז ד). ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו (יהוש׳ ז ז). ויאמר יי׳ אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך (שם י). ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים (שם ט כב). למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים וכו׳ ודן למה יגור אניות (שפט׳ ה טז-יז). ויאמר יפתח אליהם (לאנשי אפרים שהתלוננו עליו שהלך למלחמה בלעדם) איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי (שם יב ב-ג). ויאמרו למה יי׳ אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד (שם כא ג). ויאמר להם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים (ש״א ב כג). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי (שם כט). ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם ומעל אלהיכם ומעל ארצכם ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם (שם ו ה-ו). ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יי׳ למלך על ישראל וישלחך יי׳ בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק ונלחמת בו עד כלותם אתם ולמה לא שמעת בקול יי׳ ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני יי׳ (שם טו יז-יט). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (שם יז כח). ויאמר אליו אל יחטא המלך בעבדו בדוד וכו׳ וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי ויעש יי׳ תשועה גדולה לכל ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חנם (שם יט ד-ה). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט (שם יז). ויאמר אלו שאול למה קשרתם עלי אתה ובן ישי (שם כב יג). ויאמר דוד לשאול למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (שם כד ט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך (שם כו טו). ותאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני (שם כח ט). ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול (שם יב). ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי (שם טו). ויבא יואב אל המלך ויאמר מה עשיתה הנה בא אבנר אליך למה זה שלחתו וילך הלוך (ש״ב ג כד). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים (שם ז ז). למה נגשתם אל החומה (שם יא כא). ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים (שם יד יג). ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה אשר לי באש (שם לא). למה באתי מגשור טוב לי עד אני שם (שם לב). ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך אעברה נא ואסירה את ראשו (שם טז ט). ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך וכו׳ דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (שם יט יא-יב). אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (שם יג). ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבשת (שם כו). אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יי׳ (שם כ יט). ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את המלוכה (מ״א ב כב). הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך (מ״ב יד י). למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם יי׳ (ירמ׳ ב כט). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (שם טו יח). ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם כי על כן שלח אלינו בבל לאמר ארכה היא (שם כט כז-כח). למה תראני און ועמל תביט (חבק׳ א ג). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישע׳ נה ב). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע (איוב

ג יא). הטאתי מה אפעל לך נצר האדם למה[1]) שמתני למפגע לך (שם ז כ). ושמח מאשת נעוריך וכו׳ באהבתה תשגה תמיד ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה (משלי ה יח-כ). כה אמר האלהים למה אתם עברים את מצות יי׳ ולא תצליחו (דהי״ב כד כ). ויחר אף יי׳ באמציהו וישלח אליו נביא ויאמר אליו למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך (שם כה טו). — וגם לשאלה על מעשה שלפי דעת השואל אין לו טעם מספיק: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר (יעקב) למה זה אמצא חן בעיני אדני (ברא׳ לג יה). ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה). אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יי׳ למה תקראנה לי נעמי ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי (רות א כא). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיי׳ ומאלהי משפטי יעבור (ישע׳ מ כז). — ובמשמ׳ הלא זה אי אפשר: (ויאמר שמואל לשאול) ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך ויען שאול ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצערה מכל משפחות שבטי בנימן ולמה דברת אלי כדבר הזה (ש״א ט כ-כא). — ד) קצת במשמ׳ ואם אין: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי הרנה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל גם שניכם יום אחד (ברא׳ כז מג-מה), ר״ל אם לא תעשה כך הלא אשכל שניכם יחד. ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף (שם מז יה). ותאמר מיכל אל שאול הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך (ש״א יט יז), כי אם לא תשלחני אמיתך. סור לך מאחרי למה אכבה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך (ש״ב ב כב). חוסה על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם (יואל ב יז). הביאו את צואריכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ועמו וחיו למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר (ירמ׳ כז יב-יג). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה (שם מ יה). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך למה יאמרו הגוים איה אלהיהם (תהל׳ עט ט-י). לא לנו יי׳ לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם (שם קיה א-ב). אל תהי בתקעי כף בערבים משאות אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך (משלי כב כו-כז). ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך (קהל׳ ה ה). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך (שם ז יו-יז). חדל לך למה יכוך (דהי״ב כה יו). ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים (שם לב ד). — ועם ש לפניה, שלמה: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה״ש א ז). — ה) במשמ׳ הלא כך יהיה וזה לא טוב: לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך (ברא׳ מז יח-יט). למה יי׳ יחרה אפך בעמך וכו׳ למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם (שמות לב יא-יב). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי׳ (במד׳ לב ו-ז). הן הראנו יי׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש וכו׳ ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם יספים אנחנו לשמע את קול יי׳ אלהינו עוד ומתנו (דבר׳ ה כא כב). ועתה כה אמר יי׳ אלהי צבאות אלהי ישראל למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית (ירמ׳ מד ז). ואשלחה עליהם מלאכים לאמר מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם (נחמ׳ ו ג). ויאמר יואב יוסף יי׳ על עמו כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל (דהי״א כא ג). — וקצת במשמ׳ אם: ויאמר שר הסריסים לדניאל (שבקש ממנו להרשותו לאכל רק זרעונים) ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת משתיכם אשר למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם וחיבתם את ראשי למלך (דני׳ א י). — ו) בלשון הפלסופיה, כמו שם, ״הלמה, שאלת הלמה: ואחר שהוכחתי שהוא עצם צורי בזה השלמתי השלשה מן המבוקשות שהם אם ואיך ומה ונשאר עתה לבאר ציון הרביעי והוא לתת גזרה בקצרה ובו אכלול הלמה כלומר המבוקש הרביעי (תגמ׳ הנפש ז).

ב.*לְמָה, ב״נ, — כלום, Nichts; rien; nothing: והארץ היתה תהו ובהו זה אדם הראשון שהיה ללמה

—[1]) נמס׳: רפה ומלעי׳. ולא נתברר טעם הדבר.

ולא כלום (מד"ר בראש' ב). אמר להם (פרעה למשה ולאהרן) אתם למה ודבריכם למה לכו לסבלותיכם (שם שמות ה). שלא אעשה למה בעיני הבריך על עדריהן (שם בה"ש, הגדה לי).

לָמָה,—עי' מָה.

לָמוֹ,—מלת הגוף, א) לנסתר, כמו לוֹ: ברוך יי' אלהי שם ויהי כנען עבד לָמוֹ (בראש' ט כו). עשהו פסל ויסגד לָמוֹ (ישע' מד יז). כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע לָמוֹ (שם נג ח).—ב) לנסתרים, כמו לָהֶם: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת לָמוֹ (דבר' לב לב). כי קרוב יום אידם וחש עתדת לָמוֹ (שם לה). יי' מסיני בא וזרח משעיר לָמוֹ הופיע מהר פארן (שם לג ב). כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו כל הבאיש על עם לא יועילו לָמוֹ לא לעזר ולא להועיל (ישע' ל ד-ה). הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים לָמוֹ (שם מג ח). ואתיות ואשר תבאנה יגידו לָמוֹ (שם מד ז). הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות לָמוֹ (חבק' ב ז). יושב בשמים ישחק אדני ילעג לָמוֹ (תהל' ב ד). יי' עז לָמוֹ[1]) ומעוז ישועות משיחו הוא (שם כח ח). לכן ישיב עמו הלם ומי מלא ימצו לָמוֹ (שם עג י).

לְמוֹ,—עי' מוֹ.

א.***לִמּוּד**, ש"ז, מ"ר לִמּוּדִים,—שה"פ מן לִמֵּד: אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבות ו ד). גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה (ברכ' ז:). שאפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה לימוד (סוכ' כא:). וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול וכו' נענה ר"ע ואמר לימוד גדול נענו כולם ואמרו לימוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה (קדוש' מ:). אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה (ב"ב קל:). חמשה דברים משכחים את הלימוד האוכל ממה שאוכל עכבר וכו' אף המניח כליו תחת מראשותיו ה' דברים משיבים את הלימוד פת פחמין וכו' והשותה מים של שיורי עיסה (הור' יג:). כשם שהזית משכח לימוד של ע' שנה כך שמן זית משיב לימוד של ע' שנה (שם).—ובמשמ' דבר שלִמֵּד פלוני: לימוד ערוך הוא בידינו שהשבת קובעת בין בדבר שנגמרה

[1]) כך הנוסחה המקבלה, אך כבר העירו החכמים כי צריך לקרא לְעַמּוֹ.

מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (ביצ' לד:).—ומצוי בספה"א במשמ' אחד מהענינים שמלמדים להתלמיד בבי"ס וכדומה: וכל ילדינו לומדים דבריו על פה בהפסד גדול ליתר הלמודים (אגר' בד"ל נג).

ב.***לִמּוּד**[1]), ש"ז, מ"ר לִמּוּדִים,—א) נֶסֶר, לוּחַ לכסות בו בור, פי תנור, וכדומ', Brett; planche; board: מי שהיה יינו בתוך הבור וכו' עושה לו למודים[2]) בשביל שלא יחמיץ (מו"ק ב ב). תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה בו למודין ונותנן עליו והוא טהור נטמא וסילק את למודיו טהור (כליס ה ט). ארבעה עשר שחל להיות בשבת משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה ועושין לו לימודין ונותנין עליו מערב שבת (תוספתא פסח' ז א). עין של תנור שעשה לה לימודין מבפנים (שם כלי' ב"ק ז ט).—ב) מאפה בצק בצורת לִמּוּד: עיסת הכלבים מעצמה ניכרת עשאה כעכין חייבת עשאה לימודין[3]) פטורה (תוספתא חלה א ז).

***לִמּוּדִי**, לנק' לִמּוּדִית, מ"ר לִמּוּדִיִּים, לִמּוּדִיּוֹת,—א) ת"ז, של לִמּוּד: ואם איננה (חכמת הלשון) קודמת במנין היסודי היא האדן העמודי וקודמת בסדר הלמודי (ר"י א"ת, הקד' הרקמה). שנתן לו (לדוד) יתברך כח יתר וגבורה רבה חוץ מהמנהג הטבעי וזה אם כח טבעי ואם כח למודי כי היה מחלוקת בין המדיניים מי הוא הראוי יותר להלחם בשלימות אם בעלי החוזק והכח בטבעם ומולדתם בלי למוד ואם בעלי למוד ותחבולות

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ופרושה בודאות, ועי' הערה לקמן.—[2]) פרש ר"ח (שבת קכה:) עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ והן כסויי עצים ועליהם טיט. ע"כ. והביא לשונו הערוך בערך למד ג, והוסיף: ויש מפרשים לימודין דתנור עניין שיפוץ. ע"כ. ורש"י במו"ק שם: נסרים, וכן בגמ' ברכ' לח. והר"ש פרש: לימודים הם מסגרות כדרך שעושין אנחנו לחביות של עץ העשויות מנסרים. ע"כ. אך אין לזה יסוד, ועי' עוד הערה לקמן.—[3]) כך בנוסח' ובכ"י אר"פ, וכך בגמ' ירוש' (חלה א נח:), ובגמ' בבלי בנוסח' כלימודין, וכך בערוך וברמב"ם (בכור' ו יד), וכן בסמ"ג (מ"ע, קנא), אבל אין ספק בדבר כי זה שבוש שנשתרבב עפ"י המלה כעכין שקודם לו שסברו כי הכף שבראשיתה היא כ הדמיון, ואינו כך אלא זו מלה כעך, עי' זה הערך, והיא מעידה גם על הברתה שצריכה להיות בלי כ הדמיון, וכך בכ"י. ומאמר זה, שמבדיל בין צורת כעך וצורת למוד, מעיד כמו"כ על השם למודים שאינם בצורת טבעת, כמו שפרש הר"ש את השם לימודים שבהלכ' תנור במשנה כלים, כי צורה זו היא צורת הכעך, מוכח כי הלמוד הוא דוקא בצורת דבר ארוך וצר, וכמו שפרש רש"י: נסר.

המלחמ׳ ואמר דוד שהתחברו בו שני הענינים יחד הטבעי והלמודי (רי״א, פ״ב כב).—ובפרט החכמה הַלִּמּוּדִית[1], חכמת החשבונות והשעורים, Mathematik;-tique;-tic: והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית אמנם החכמה הלמודית לא תעיין בגשמים במה שהם עליו אבל תעיין בענינים משוללים מחמריהם (מלות הגיון יד). מעלת חכמת תקופות וגימטריאות שהיא החכמה הלמודית אצל מעלת חכמת הטבע וחכמת האלהות הנקראות חכמה באמת היא כמעלת פרפרת אצל הפת וכו׳ כן החכמה היא עצם המזון הטבעי לחיי הנפש והלמודית מקרה נמשך לחכמה ההיא להעיר כח השכל וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה (הקד׳ מלמד התלמיד׳). המדע נחלק לשנים חלק טבעי וחלק למודי והטבעי הוא מה שאצל הבורא עלינו והלמודי מה שנקח אנחנו בנפשנו (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב קלד). ואולם מיני המופתים הנעשים בזה הספר הנה מבואר ממה שקדם שהוא מחויב בהם שיהיו קצתם למודיים וקצתם טבעיים וקצתם פלוסופיים לפי העניינים אשר תהיה בהם החקירה (רלב״ג, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). כי אלו השאלות אשר זכרנום קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת האלהות וקצתם יעמדו עליהם מהחכמות הלמודיות (שם). כי החכמות כלם הם שלשה והם הלמודיות והטבעיות והאלהיות וכו׳ ואולם החלק הראשון מזה המאמר הוא פרי החכמה הלמודית ותכליתה כי תכלית החכמה הלמודית היא ידיעת חכמת הכוכבים (שם ה ג יז). כבר השיגוהו המשכילים מאנשי העולם ובעלי החכמות הלמודיות וזולתם (מאזני לדק, אלגזלי 158). כי מעשה בראשית יורה על עייני המציאות מצד הנודע בחכמות למודיות וטבעיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 102). חכמות הלמודיות בכללן המה מפרשות כנפי חקירתן על מדת השעורים כלם הנזכרים הנה והבלתי נזכרים (כליל החשבון ט).—

גשם לִמּוּדִי, גשם מבחי׳ החכמה הלמודית: שהתבאר לו מקיום הידיעה בדברים הלמודיים שינית בדברים הלמודיים שהם עצמים ר״ל המספר והאחד והקו והשטח והגשם הלמודי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ו).—ב) ש״ז, הכם בחכמה הלמודית, Mathematiker; -ticien; -cian: שלא נחוש לדברי הטבעי המניח שא״א לנקודה שתהיה נחה אלא בגשם נח והלמודי יניח בגשם כדורי המתנועע תנועה סבובית שתי נקודות נחות בלתי מתנועעים יקראו קוטבים (העקרים ד ג). כי הלמודי יחקור בגשם מוחלט והטבעי יחקור גם כן בגשם מוחלט אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (רלב״ג, הקדמ׳ מלחמ׳ ה׳). באותו יום עבר דרך שם למודי גדול מזרענו (שבט יהודה מד). למה הנער יהיה למודי ולא יהיה חכם טבעי (ספ׳ המדות לאריסטו ב ו).

לִמּוּדִית[1], ש״נ, מ״ר לִמּוּדִיּוֹת,—החכמה הלמודית, Mathematik;-tique;-tic: מי שנעשה מהיר בכללי הפילוסופיא ונכללו בדעתו כללי חלקיהם אשר ראשיתם חכמת הלימודית ומוניה ואחר זה חכמת הטבע (הקד׳ פי׳ יצירה לאבו סהל בן תמים). כי ברדיפה ההיא רמז על הלמודיות לפי שהוא דרך לרדוף החכמה ורמז בהנץ האור על הטבעיות ובגשם על האלהיות (מלמד התלמיד׳, וארא). שהמעיין בזה הספר ראוי שיקדם לו העיון בלימודיות וטבעיות ואלהיות (רלב״ג, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). וזה מבואר היותו בלמודיות (שם ה ב ט). השכל העיוני הוא השכל אשר בו יעיין ויחקור האדם סביב הדברים הנמצאים אשר אין פעולתם אלינו והיא החקירה בשלשת מיני החכמות למודית טבעית אלהית (זכות אדם סו). לפי שרושם יותר חזק ירשם בנפש המושג מן החוש מהמושג מההיקש כמו שתראה בלימודיות שמצד שלא ירשם בנפש התמונה השכלית הנה יציירה מבחוץ כדי שתהיה מושגת מהחוש אשר ירשם בנפש (תולד׳ יצחק לר״י קארו, ואתחנן). ובכלל כל משפטי החכמות הטבעיות למודיות ואלהיות לא יוכל לבא עד תכליתם ולהגיע אל תכונתם מבלתי חכמת המחקר (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 12). האיש ישיג מושכל מהלמודיות או מהטבעיות מאחר שהם נמצאים בנפש (שם 72).

לָמּוּת[2], ש״נ,—כמו סבה והכלית, quaritas, לָמּוּת הדבר, לָמָּה הוא נמצא: וכשידע האדם מהות זה העצם ידע עם זה למותו כי הלמות נמצא אצל מהות (רשב״ג, מקור חיים ב). ואין לעצמים הפשוטים למות חוץ לעצמים (שם ה). והמהות והאיכות והלמות והעליון מציאות (שם).

לְמִידָה, ש״נ, — שה״פ מן לָמַד: וישם לו (להעכביש) האריגה לבוש מבלי למידה יארוג השבכים

---

[1]) תרגום השם היוני μάθημα, לִמּוּד, מפני שזה היה נחשב להלמוד העקרי.

[1]) עי׳ הערה לערך לִמּוּדִי.

[2]) בערבי לִמִּיָּה a).

a) لِمِيَّة

לזבוב (כוזרי ג יח). וכמה אנשים גדולים בחכמה אבדו כל ימיהם בלמידת אותם הספרים (אגר׳ רמב״ם לחכמי מרשיליה, כ״י כותנסי). ולא נתעסקו (אבותינו) בלמידת מלחמה ולא בכיבוש ארצות (שם). כשמחת הרגל ולמידת לשון הקדש (הוא, פי׳ אבות ב א). ושלמות האדם יושג בשתי המדות הנזכרות הלמידה והלמוד (מלמד התלמידי׳, לך לך). הלמידה והחקירה בכל חלקי העולם (שם, מתן תורה). שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד (רלב״ג משלי א). לא יודרו (הכסיל) ללמידת החכמה (שם יח). לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת (הוא, איוב לט). שהמושכלות הראשונות נמצאות באדם זולת למידה ולמוד ובאופן יותר שלם (העקרים ב כא). בענין הלמוד והלמידה ארבע מדות בתלמידים (רי״א, נחל׳ אבות ה). כי בזולת חוש השמע לא היה אפשר אצלו הלמידה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב א). ולכן למה שהיא התחלת הדעת לא תחשב למידה בפני עצמה (ר״מ אלשיך, משלי א ז). וכשיודמן שיפנו אל הלמידה לא ילמדוה רק מעט (אבן כספי 129). ונעיין ראשונה אם למידת החכמה מותרת לבעלי הדת הזאת וכו׳ והתהיה למידתה לא מותרת לבד אבל מצוה (ר״א דלמדיגו, הקד׳ בחי׳ הדת). ומוכרין אותן ומחשבין להם הסופרים אותן המעות בשכר הלמידה לנער (הלכות או״ח לב כ). כי החכם השני ראה דברי הראשון היותם בלתי נאותים אל סדר אופן למידת החכמה (נפוצ׳ יהודה ה).

לֶמֶךְ[1], ממנו שע״פ לֶמֶךְ.

*__לִמְלֵם__[2], פ״ע, מלמלים, — למלם אחרי פלוני, דבר אדותו בחשאי דברי לעז ותרעומות: בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן ועשהו מקופל עד אחד בניסן וכו׳ והיו ישראל מלמלמים[3] על משה לומר למה לא הוקם מיד שמא דופי ארע בו (ילקוט שמעוני, מ״א ו). שעמד שלמה ובנה את בהמ״ק וכו׳ והיו הכל מלמלמים על שלמה לומר לא בנה של בת שבע הוא היאך הקב״ה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו (שם).

[1]) בערב׳ למכ a), ליש את הבצק. וממנו ילמכ b), אלשאב אלשדיד,—ובעבר׳: בחור גבור ואמיץ.

[2]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. בערב׳ משמש פעל זה במשמ׳ אחרת רחוקה מזו. לפי דעת החכמים זה פרוס מן מלמל, במקום מלל. — [3]) כך הגרסה בכל הספרים, ובפסיק׳ רבתי פרשה ו: מלמלאין.

a) لمك b) يلمك

לָמַס[1], ממנו אולי לַמָּס.

לָמַס[2], פ״ז, — מי שמבקש ודורש בכח ובתקף: לַמָּס[3] מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב (איוב ו יד).

לְמַעַן, בכנ׳ לְמַעֲנִי, לְמַעַנְךָ, לְמַעַנְכֶם, — מלת הטעם, כמו בעבור, להורות הדבר והענין שמפני נטייה אליו או משא פנים לו נעשה המעשה ההוא, um-willen, pour; for the sake of, — ותבוא עם שם אחריה, לְמַעַן פלוני, לְמַעַן דבר פלוני: אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום לְמַעַן חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש׳ יח כד). אך בימיך לא אעשנה לְמַעַן דוד אביך (מ״א יא יב). רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך לְמַעַן דוד עבדי וּלְמַעַן ירושלם אשר בחרתי (שם יג). כי לְמַעַן דוד נתן יי׳ אלהיו לו ניר בירושלם (שם טו ד). ויחן יי׳ אתם וירחמם ויפן אליהם לְמַעַן בריתו את אברהם יצחק ויעקב (מ״ב יג כג). אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה לְמַעַן שמך (ירמ׳ יד ז). אל תנאץ לְמַעַן שמך אל תנבל כסא כבודך (שם כא). ואעש לְמַעַן שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם (יחזק׳ כ ט). יי׳ חפץ לְמַעַן צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישע׳ מב כא). לְמַעַן עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך (שם מה ד). לְמַעַן שמי

[1]) בערב׳ למש a), ועי׳ בהערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) התלבטו במלה זו כל המפרשים הקדמונ׳ והחדשים ולא מצאו דבר מתקבל שיפרנס הכתוב בדרך טבעי. המתרגמים הקדמונים, השבעים, ולג׳ ופשיטא, וכן ת״י תרגמו במשמ׳ מי שמונע חסד מחברו, וכן רוב המפרשים הקדמונ׳ והחדשים, וראו בהלמד של למס ל השמוש, וגזרו מַס מן מסס במשמ׳ דבר נמס. וקצת מהחדשים, שהרגישו בדחק גזרה זו ופרוש זה, הגיהו הגהות מתחלפות: מנע, למאס, לא מס, הלא מש, וכיוצא בזה. אבל, גם ההגהות האלה אינן מרפאות הכתוב, ולכן עלינו להניח הנוסחה המסורה, והיותר קרוב בפרושו מה שכבר הרגיש ש׳ פוזננסקי (REJ XXXI, 117), כי הלמד היא שרשית, והשרש למס הוא כמו למש a) בערבי׳, שמשמש גם במשמ׳ בקש והפציר. והנה ש״פ סבר כי צריך לקרא לֹמֵס, אך אין זה הכרחי ואפשר להניח גם הנקוד המקובל כמו שהוא ולאמר כי לַמָּס הוא ע״מ גַּנָּב. ואולם, עוד קשה, שאין להפסוק, גם לפי פרוש זה, שום ענין במקומו לא להקודם לו ולא למה שאחריו, עכ״פ, הכתוב כשהוא בפני עצמו יש לו רעיון טבעי וצריך יהיה להחליט כי הוא באמת לא במקומו, ובאמת למהלך הרעיונות בהפסוקים שלפניו ושלאחריו אין שום צרך בכתוב זה, ואולי נסרך כאן בטעות מאיזה מקום אחר.

a) لمس

אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (שם מח ט). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו לְמַעַן יי׳ אשר נאמן (שם מט ז). הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו לְמַעַן יי׳ אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך (שם נה ה). לְמַעַן ציון לא אחשה וּלְמַעַן ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (שם סב א). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב לְמַעַן עבדיך שבטי נחלתך (שם סג יז). כן אעשה לְמַעַן עבדי לבלתי השחית הכל (שם סה ח). יי׳ נחני בצדקתך לְמַעַן שוררי (תהל׳ ה ט). שובה יי׳ חלצה נפשי הושיעני לְמַעַן חסדך (שם ו ה). מפי עוללים ויונקים יסדת עז לְמַעַן צורריך להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק לְמַעַן שמו (שם כג ג). חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה לְמַעַן טובך יי׳ (שם כה ז). לְמַעַן שמך יי׳ וסלחת לעוני כי רב הוא (שם יא). כי סלעי ומצודתי אתה וּלְמַעַן שמך תנחני ותנהלני (שם לא ד). קומה עזרתה לנו ופדנו לְמַעַן חסדך (שם מד כז). ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה לְמַעַן משפטיך (שם מח יב). קרבה אל נפשי גאלה לְמַעַן איבי פדני (שם סט יט). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו לְמַעַן שמך (שם עט ט). ויושיעם לְמַעַן שמו להודיע את גבורתו (שם קו ח). לְמַעַן בית יי׳ אלהינו אבקשה טוב לך (שם קכב ט). והאר פניך על מקדשך השמם לְמַעַן אדני (דני׳ ט יז). וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה לְמַעַן שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה (דהי״ב ו לב). ולא אבה יי׳ להשחית את בית דויד לְמַעַן הברית אשר כרת לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל הימים (שם כא ז).—״לְמַעַן הקב״ה! קריאה של התרגשות וכדומ׳: אי שבים כלומר למען הקב״ה (רב״י כ״ה יט.).—וּלְמַעַן השם: וראה ר׳ למען השם מה רעה נעשה לעניים (הקינה, סוד נולב), ועי׳ שֵׁם.—ועם מקור אחריה, לְמַעַן פָּעֹל כך וכך: ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט לְמַעַן הביא יי׳ על אברהם את אשר דבר עליו (בראש׳ יח יט). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם וכו׳ לְמַעַן הציל אתו מידם להשיבו אל אביו (שם לז כב). ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה לְמַעַן עשה כיום הזה להחית עם רב (שם נ כ). וישימו עליו שרי מסים לְמַעַן ענתו בסבלתם (שמות א יא). ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וּלְמַעַן ספר שמי בכל הארץ (שם ט טז). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו לְמַעַן שתי אתתי אלה בקרבו (שם י א). כי מזרעו נתן למלך לְמַעַן טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקר׳ כ ג). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו לְמַעַן תתו בידך כיום הזה (דבר׳ ב ל). ואותנו הוציא משם לְמַעַן הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו (שם ו כג). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר לְמַעַן ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו אם לא ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך לְמַעַן הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (שם ח ב-ג). כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל לְמַעַן הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה (שם יח). כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך וּלְמַעַן הקים את הדבר אשר נשבע יי׳ לאבתיך (שם ט ה). ולא ישיב את העם מצרימה לְמַעַן הרבות סוס (שם יז טז). לעברך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו אשר יי׳ אלהיך כרת עמך היום לְמַעַן הקים אתך היום לו לעם (שם כט יא-יב). כי בשרורות לבי אלך לְמַעַן ספות הרוה את הצמאה (שם יח). אשר הוביש (את מי ים סוף) מפנינו עד עברנו לְמַעַן דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא לְמַעַן יראתם את יי׳ אלהיכם כל הימים (יהוש׳ ד כג-כד). כי מאת יי׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל לְמַעַן החרימם לבלתי היות להם תחנה כי לְמַעַן השמידם (שם יא כ). גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת לְמַעַן נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי׳ (שפט׳ ב כא-כב). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ וכו׳ רק לְמַעַן דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שם ג א-ב). אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר לְמַעַן זבח ליי׳ אלהיך (ש״א טו טו). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי לְמַעַן ראות המלחמה ירדת (שם יז כח). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו לְמַעַן דעת כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים אין עוד (מ״א ח נט-ס). ולבנו אתן שבט אחד לְמַעַן היות ניר לדויד עבדי כל הימים לפני בירושלם (שם יא לו). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יי׳ לְמַעַן הקים את דברו אשר דבר יי׳ ביד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (שם יב טו). ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה לְמַעַן האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יט). תחת אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני בכל מעשה ידיהם

(גם כב יז). וגם את האבות ואת הידענים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו לְמַעַן הקים את דברי התורה הכתבים על הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בית יי׳ (גם כג כד). על בקעם הרות הגלעד לְמַעַן הרחיב את גבולם (עמו׳ א יג). ואיש ואביו ילכו אל הנערה לְמַעַן חלל את שם קדשי (גם ב ז). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי לְמַעַן ספות חטאת על חטאת (ישע׳ ל א). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל לְמַעַן דעת צדקות יי׳ (מיכ׳ ו ה). ותלכו במעצותם לְמַעַן תתי אתך לשמה (גם טז). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים לְמַעַן הרחיקם מעל גבולם (יוא׳ ד ו). הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר לְמַעַן הביט על מעוריהם (חבק׳ ב יה). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו לְמַעַן עשות את כל התועבת האלה (ירמ׳ ז י). הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני (גם יח). והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לְמַעַן הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש ביום הזה (גם יא ד-ה). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ לְמַעַן הכעסוני במעשה ידיכם (גם כה ז). כי שקר הם נבאים לכם לְמַעַן הרחיק אתכם מעל אדמתכם (גם כז י). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך וכו׳ לעשות התועבה הזאת לְמַעַן החטי את יהודה (גם לב לה). כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו לְמַעַן תת אתנו ביד הכשדים (גם מג ג). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם לְמַעַן הרגיע את הארץ (גם נ לד). איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו ומכשול עונו ישים נכח פניו ובא אל הנביא אני יי׳ נעניתי לו בה ברב גלוליו לְמַעַן תפש את בית ישראל בלבם (יחזק׳ יד ד-ה). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה לְמַעַן טבח טבח הוחדה לְמַעַן היה לה ברק מרטה (גם כא יד-יה). לְמַעַן למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (גם כ). הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך לְמַעַן שפך דם (גם כב ו). שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך דם לאבד נפשות לְמַעַן בצע בצע (גם כז). והבאותיך על ארצי לְמַעַן דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם (גם לח טז). וקברום בית ישראל לְמַעַן טהר את הארץ שבעה חדשים (גם לט יב). וידבר אלי האיש בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי לְמַעַן הראותכה הבאתה הנה (גם מ ד). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער לְמַעַן כחש (זכר׳ יג ד).—ועם פעל עתיד אחריו ועם אֲשֶׁר לפני הפעל: כי ידעתיו לְמַעַן אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (ברא׳ יח יט). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז וכו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליי׳ וכו׳ ונכרת האיש ההוא מקרב עמו לְמַעַן אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם ליי׳ (ויקר׳ יז ג-ה). וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך לְמַעַן אשר תבא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (דבר׳ כז ג). אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו לְמַעַן אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה (יהוש׳ ג ד). תבא נא תמר אחתי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה לְמַעַן אשר אראה ואכלתי מידה (ש״ב יג ה). בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע לְמַעַן אשר ייטב לנו (ירמ׳ מב ו).—ועם שלילה: זכרון לבני ישראל לְמַעַן אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יי׳ (במד׳ יז ה). כי החרם תחרימם החתי והאמרי וכו׳ כאשר צוך יי׳ אלהיך לְמַעַן אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יז-יח). על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה לְמַעַן אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים (יחזק׳ לא יג-יד). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה לְמַעַן אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (גם לו ל). ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את בניו לְמַעַן אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו (גם מו יח).—ובלי המלה אֲשֶׁר: הגשה לי ואכלה מציד בני לְמַעַן תברכך נפשי (ברא׳ כז כה). ויאמר יי׳ אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו לְמַעַן יאמינו כי נראה אליך יי׳ אלהי אבתם (שמות ד ד-ה). ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו׳ ויאמר (פרעה) למחר ויאמר כדברך לְמַעַן תדע כי אין כיי׳ אלהינו (גם ח ה-ו). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב לְמַעַן תדע כי אני יי׳ בקרב הארץ (גם יח). ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי׳ הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד לְמַעַן תדע כי ליי׳ הארץ (גם ט

כט). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו לְמַעַן שתי אתתי אלה בקרבו וּלְמַעַן תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (שם י א-ב). והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך לְמַעַן תהיה תורת יי׳ בפיך (שם יג ט). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו לְמַעַן אנסנו הילך בתורתי אם לא (שם טז ד). מלא העמר ממנו למשמרת לדרתיכם לְמַעַן יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (שם לב). כבד את אביך ואת אמך לְמַעַן יארכון ימיך (שם כ יב). ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת לְמַעַן ינוח שורך וחמרך (שם כג יב). הודעני נא את דרכך ואדעך לְמַעַן אמצא חן בעיניך (שם לג יג). כל האזרח בישראל ישבו בסכות לְמַעַן ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקר׳ כג מב-מג). ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת וכו׳ לְמַעַן תזכרו ועשיתם את כל מצותי (במד׳ יה לה-מ). ונתתה מהודך עליו לְמַעַן ישמעו כל עדת בני ישראל (שם כז כ). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה לְמַעַן יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו (שם לו ח). ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות לְמַעַן תחיו (דבר׳ ד א). ושמרת את חקיו וכו׳ וּלְמַעַן תאריך ימים על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם מ). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים לְמַעַן ייטב להם ולבניהם (שם ה כו). בכל הדרך אשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם תלכו לְמַעַן תחיון וטוב לכם (שם ל). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי׳ אלהיכם ללמד אתכם וכו׳ לְמַעַן תירא את יי׳ אלהיך וכו׳ כל ימי חייך וּלְמַעַן יארכן ימיך (שם ו א-ב). ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ לְמַעַן ייטב לך (שם יח). ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום לְמַעַן תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה (שם יא ח). וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך לְמַעַן ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי׳ לאבתיכם לתת להם (שם כ-כא). לא תאכלנו (את הדם) לְמַעַן ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יי׳ (שם יב כה). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם לְמַעַן ישוב יי׳ מחרון אפו (שם יג יח). שבעת ימים תאכל עליו מצות וכו׳ לְמַעַן תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (שם טז ג). צדק צדק תרדף לְמַעַן תחיה וירשת את הארץ (שם כ). והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו לְמַעַן ילמד ליראה את יי׳ אלהיו (שם יז יט). לבלתי

רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול לְמַעַן יאריך ימים על ממלכתו (שם כ). שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך לְמַעַן ייטב לך והארכת ימים (שם כב ז). לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך לְמַעַן יברכך יי׳ אלהיך בכל משלח ידך (שם כג כא). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה לְמַעַן יברכך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך (שם כד יט). אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך לְמַעַן יאריכו ימיך על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם כה טו). לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם לְמַעַן תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (שם כט ה). ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם לְמַעַן תשכילו את כל אשר תעשון (שם ח). החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים לְמַעַן תחיה אתה וזרעך (שם ל יט). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך לְמַעַן ישמעו וּלְמַעַן ילמדו (שם לא יב). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם לְמַעַן תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (שם יט). אל תסור ממנו ימין ושמאול לְמַעַן תשכיל בכל אשר תלך (יהוש׳ א ז). והגית בו (בספר התורה) יומם ולילה לְמַעַן תשמר לעשות ככל הכתוב בו (שם ח). והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל לְמַעַן תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם (שם ד ה-ו). ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך וכו׳ לְמַעַן תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם לְמַעַן יקים יי׳ את דברו אשר דבר (מ״א ב ג-ד). אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי לְמַעַן ידעון כל עמי הארץ את שמך (שם ח מג). דרשו טוב ואל רע לְמַעַן תחיו (עמו׳ ה יד). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וכו׳ ובניתיה כימי עולם לְמַעַן יירשו את שארית אדום (שם ט יא-יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו לְמַעַן נראה (ישע׳ ה יט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר לְמַעַן תזכרי (שם כג טז). והיה להם דבר יי׳ צו לצו קו לקו וכו׳ לְמַעַן ילכו וכשלו אחור (שם כח יג). כתב חזון ובאר על הלחות לְמַעַן ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). כבסי מרעה לבך ירושלם לְמַעַן תושעי (ירמ׳ ד יד). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם לְמַעַן ייטב לכם (שם ז כג). ונתתם (את הספרים) בכלי חרש לְמַעַן יעמדו ימים רבים (שם לב יד). כי באהלים תשבו כל ימיכם לְמַעַן תחיו ימים רבים על פני האדמה

אשר אתם גרים שם (כס לה ז). אולי ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם (כס לו ג). וזאת לכם האות נאם יי׳ כי פקד אני עליכם במקום הזה למען תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה (כס מד כט). הנני שבר מטה להם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו למען יחסרו לחם ומים (יחזק׳ ד יו-יז). והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר למען בחקתי ילכו ואת משפטי ישמרו (כס יא יט-כ). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר למען יספרו את כל תועבותיהם בגוים (כס יב יו). והעמידה על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (כס כד יא). וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל (עבד׳ א ט). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי׳ עשתה זאת וקדוש ישראל בראה (ישע׳ מא יט-כ). אתם עדי נאם יי׳ ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי (כס מג י). הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען הצדק (כס כו). ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי אני יי׳ (כס מה ג). אני יי׳ ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני יי׳ ואין עוד (כס ה-ו). שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (כס סו י-יא). הנני יי׳ ראה עניי וכו׳ למען אספרה כל תהלתיך בשערי בת ציון (תהל׳ ט יד-יה). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה למען יזמרך כבוד ולא ידם (כס ל יב-יג). שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון (כס מח יד). אמר אדני מבשן אשיב משיב ממצלות ים למען תמחץ רגלך בדם (כס סח כג-כד). ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (כס עח ה-ו). רומה על שמים אלהים ועל כל הארץ כבודך למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו (כס קח ו-ז). טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (כס קיט עא). מכל ארח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך (כס קא). האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (איוב מ ח). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי יט כ). ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנתיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ (עזר׳ ט יב). שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם למען תירשו את הארץ הטובה (דהי״א כח ח). ונתתה לאיש ככל דרכיו וכו׳ למען ייראוך ללכת בדרכיך (דהי״ב ו ל-לא). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי׳ (כס לא ד). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר (כס לב יח).—ועם שלילה: והנביא כי יפתה וכו׳ ונשאו עונם כעון הדרש כעון הנביא יהיה וכו׳ למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי (יחזק׳ יד ט-יא). ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו למען לא ישמע קולו עוד (כס יט ט). ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים (כס כה י). והושע יי׳ את אהלי יהודה בראשנה למען לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה (זכר׳ יב ז). בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל׳ קיט יא). יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (כס פ). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (כס קכה ג). — ועס כנו׳: ויתעבר יי׳ בי למענכם ולא שמע אלי (דבר׳ ג כו). וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (מ״ב יט לד). לכן אמר לבית ישראל כה אמר יי׳ לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר הללתם בגוים אשר באתם שם (יחזק׳ לו כב). כה אמר יי׳ גאלכם קדוש ישראל למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם (ישע׳ מג יד). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר (כס כה). למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן (כס מח יא). טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקמו (איוב יח ד). אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך (דני׳ ט יט).—ותשמש מלה זו בקצת מאמרים להורות מה שיסבב ויוליד האמור קודם, במשמ׳ וסוף דבר יהיה: הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת (הוש׳ ח ד). האתי הם מכעסים נאם יי׳ הלוא אתם למען בשת פניהם (ירמ׳ ז יט). כי לא שלחתים נאם יי׳ והם נבאים בשמי לשקר למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנביאים הנבאים לכם (כס כז יה). להכעסני במעשי ידיכם לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר אתם באים לגור שם למען הכרית לכם ולמען היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ (כס מד ח). יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה בל יראו ובל ידעו למען יבשו (ישע׳ מד ט).—וקצת במשמ׳ יען: ואמרת

אל עם הארץ כה אמר אדני יי׳ ליושבי ירושלם אל אדמת ישראל לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו לְמַעַן תשם ארצה ממלאה מחמס כל הישבים בה (יחזק׳ יב יט). וטוביה וסנבלט שכרו לְמַעַן שכור הוא למען אירא (נחמ׳ ו יב-יג).—וכן השתמשו במלה זו קצת המשוררים במשמ׳ זו: אחי מוסר ובר תורה לך שמחה וגם אורה, לך ישר ל מ ע ן כי נתיבתך מישרה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק ל מ ע ן הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (הוא, הנרפא הזמן). כתב ממ״ר ידידות לב יסודו ומגזרת אהבים חלבנתו, וספר לא ככל ספר למען כתבו אוהבי לי יום רצותו (שם). אילותי קחה נפשי ל מ ע ן נשוא יגון כמו זה לא יכולה (הוא, ומי יתן). ולא תשחק בקרבתי ולא אשחק בקרבתך, ולא תראה תמונתי ולא אראה תמונתך, ל מ ע ן כי שאול ביתך ובקבר מעונתך (הוא, הים כיני וכינך). ואל תנשי . . . פרידת ידידך ותשובי ותבכי על פרידה, למען אחרי נשכח זכרתיו ושכחתך אהובך עין מרידה (הוא, ואל תנשי). אלוה עז ואל קנוא ונורא מרומם את עלי כל שיר ושירה, ל מ ע ן כי פעליך מרומים ויום תגאל גאלתך בהירה (הוא, אגוה עז). יריבוני אשר ידעו אבותי ל מ ע ן יחזו נפשי מכורה, לאח עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (הוא, יריבוני). על כן ירא האל ל מ ע ן אין עזר לראש גבר לבד תמו (רמב״ע, תרשיש ח). אני איש תולדות יום לא יוכלון להשפיל לו גאון נפש ונחתם, ל מ ע ן שגבה מבוא בערך נפשים באנשים שבחרתם (הוא, הללמוד מזמן). אנוש נלכד ברשת תאותיו ל מ ע ן כי כלי חמס כליהן, ובסוף תאבל נפשו ורוחו ובאש ישרפו אותו ואתהן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ט). אני מאמין בדת משה לבדה ולא אכזיב דבר חוזים וצופים, ולא אשמע לחכמיכם ל מ ע ן אשר המה דבר אל מחליפים (שם יז). לי יאתה מלכות ל מ ע ן כי שם היקר כסא למלכותו, הן כל כבוד עולם וכל הודו תשפל למעלתי גדולתו (שם מז). בני תבל זמן בוגד יכלם למען כי אביהם הוא והורם (הוא, הענק ג פד).—ועי׳ ערך מַעַן.

לָנוּ,— מלת הגוף ביחס שאליו למדב״ע זו״נ. — ומצוי השמוש *מי לָנוּ: מי ל נ ו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו׳ מי ל נ ו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום (סוט׳ א ט).

לנן[1], ממנו לָנַן, תְּלֻנָּה.

לָנַן[1],—קל לא נמצא.

—נפע׳ עתי׳, יִלֹּנוּ, — נִלֹּן על פלוני, התרעם עליו וטען עליו, murren; grogner; grumble: ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם וכו׳ וַיִּלֹּנוּ העם על משה לאמר מה נשתה (שמות יה כג-כד). ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (כאשר שמעו דברי המרגלים) וַיִּלֹּנוּ על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד׳ יד א-ג). וַיִּלֹּנוּ כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם יי׳ (שם יז ו). ולא הכום בני ישראל (את הגבעונים) כי נשבעו להם נשיאי העדה ביי׳ אלהי ישראל וַיִּלֹּנוּ כל העדה על הנשיאים (יהוש׳ ט יח).—ומלא: ובקר וראיתם את כבוד יי׳ בשמעו את תלנתיכם על יי׳ ונחנו מה כי ת ל ו נ ו[2]) עלינו (שמות יו ז).—ומלא בקרי: וַיִּלּוֹנוּ[3]) כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר (שם יו ב).—וע״מ נע״ו, וַיִּלֶן במקום וַיִּלֹּן, וילן: ויצמא שם העם למים וַיִּלֶן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שם יז ג).

—הפע׳ מ״כ, הֲלִינֹּתֶם, מַלִּינִים[4]),—הֵלִין על פלוני תְּלֻנָּה: בשמע יי׳ את תלנתיכם אשר אתם מַלִּינִם עליו (שמות יו ח). עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מַלִּינִים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מַלִּינִים עלי שמעתי (במד׳ יד כז). אשר הֲלִינֹּתֶם עלי (שם כט). והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הם מַלִּינִם עליכם (שם יז כ).—ואמר המליץ: רוב המשוררים אשר היו עד היום ה ל י נ ו על הזמן ויתרעמו על התמורות (ר׳ ידע׳ בדרש׳, הפרדס ח).—והֵלִין את פלוני על פלוני,

---

[1]) רק בעברית. בערבית קצת דומה לזה השרש

לום a), במשמ׳ הוכחה וגערה.

[1]) הביא ר״י חיוג את הפעל יִלֹּנוּ בשרשי נע״ו, והסכים לזה גם ריב״ג ושאר הקדמונ׳, וגם רוב החדשים. אך מפני שהמלה יִלֹּנוּ באה ארבע פעמים חסרה ורק פעם אחת מלאה בכתיב רגלים לדבר כי היא מהכפולים, וכך דעת נלדקה (ZDMG 1883, 535).—[2]) כך הכתיב, והקרי תלינו. — [3]) כך הקרי, והכתיב וי[illegible]. — [4]) כבר נשא ונתן בצורה זו ריב״ג במשתלחק וא[illegible] כי אפשר שהיא מגזרת חסרי הפא, ילן או נלן, והיתר נכון בזה דעת נלדק׳ (במאמר שנזכר למעלה), כי בתחלה שמשו בבת אחת שני שרשים לון וגם לנן, ואולי גם ילן או נלן, ומזה נולד

a) لوم

עשה שילון: וישבו ויִּלִינו [1]) עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ (במד׳ יד לו).—ואמר המשורר: ואיכה מפני רעת זמן קצת ואיך תירא, בשומו חץ עלי יתר והציבך למטרא, כאילו את הלינות בני אל חי בתבערה, ואת קמת וריבות אלי משה במי מרה, ופתית לישראל להמיר אל בבן פרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר).

—התפ׳, *התלונן,—כמו נפע׳: אתם מלינים עליו את האחרים השומעים אתכם מתלוננים (רש"י שמות טז ח). עד עתה אינכם מאמינים בה׳ אלהיכם ע"כ אתם מתלוננים על נביאו וכו׳ כי על שני דברים נתלוננו ובשניהם שמע תלונתם (רמב"ן שם).—ומצויה צורה זו בספרות החדשה ובדבור.

:לִסְטֵם [2]), פ"י, עתי׳ ילסטם, ילסטמו,—לסטם את הבריות, גזל, שדד: שלא יניחום להיות עם זולל וסובא כי אם יהיה עמהם ילסטמו את הבריות וירצחו (ספ׳ חסידי׳ תתרפד).

:לַסְטָם, ש"ז,—מי שמלסטם (כ"ז, גרמ׳ עבר׳, ערך גוידיג).

:לִסְטוּת [3]), ש"נ,—אומנות הלסטם, השודד: למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם (ספרי דבר׳ שיג). כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (קדוש׳ כט.). לא ילמד את בנו חמר ספן קדר רועה וחנוני לפי שאומנותם לסטות (סופרים טו י).

***לִסְטִי** [4]), ש"ז,—גזלן, שודד, Räuber; brigand; bandit: שדה שקצרוה נכרים קצרוה לסטים קרסמוה נמלים וכו׳ קצר חציה וקצרו לסטים חציה (פאה ב ז). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו"ם מפני לסטים מפני רוח רעה (שבת ב ה). לא ילמד אדם את בנו חמר וכו׳ וחנוני שאומנותן אומנות לסטים (קדוש׳ ד יד). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה וכו׳ נפרצה בלילה או שפרצוה לסטים ויצאה והזיקה פטור הוציאוה לסטים לסטים חייבים (ב"ק ו א). היחיד שהיה נרדף מפני גוים ומפני ליסטין ומפני רוח רעה (תוספתא תענ׳ ב יב). חמרין שהיו מהלכין בדרך ונפלו עליהם ליסטין ועמד אחד מהן והציל (שם ב"מ ח כה). פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לסטים כמותך כבשוה (ערוב׳ נג:). מעשה בתלמידי ר"ע שהיו הולכים לכזיב פגעו בהן ליסטים אמרו להן לאן אתם הולכים אמרו להן לעכו (ע"ז כה:). לאדם יהיה בית ויבואו הליסטים וישרפו אותו למי מנחמים לבית או לבעל הבית (פסיק׳ רבתי, נחמו). — ואמר המליץ: ויאמר לי כי היה נוסע מן השטים, ועד תל הטים, ויבואו עליו לסטים, ועשו בו שפטים, ותכטוהו בשוטים, כהובט הטים (ר"י חריזי, תחכמ׳ כג).

***לִסְטִיּוּת**, ש"נ,—כמו לסטות: שנתפס ע"י ליסטיות (יבמ׳ כה:). לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטיות צוה המלך ותלאוהו (סנה׳ מו:). ועל הרבך תהיה לא בזכות תורה ומצות אתה מתפרנס אלא בלסטיות (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ כז מ). בזמן שיש שלום בעולם (ויש) אימת מלכות ואין לחוש אלא לאותם הבאין דרך לסטיות (הרא"ש, ב"ב כב, בשם ר׳ יוסף הלוי). על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא ע"י לסטיות לקחו ב"א בצדק ומשפט (כלי יקר, ברא׳ א ה).

***לֶסֶת** [1]), ש"נ, מ"ר לסתות,—המקום הגבוה בהלחי, תחת העין, Backen-Knochen; pommette; jaw-bone: המצח והגבינין והעין והאוזן והלסת והחוטם והזקן וגומות הזקן (ירוש׳ נדה ג ג ג). והעין והלסת וגבת הזקן (בבלי שם כג:). שנברא בעין אחת או בלסת אחת (רש"י שם). — ומ"ר: אין מעידין אלא על פרצוף פנים וכו׳ רב יהודה אמר החוטם עם הלסתות (ירוש׳ יבמ׳ יו יח נ). והגבינים והעינים והלסתות וגבות הזקן (נדה

הפקפוק בהצורות.—[1]) כך הקרי, והכתיב וילונו.

[2]) מן השם *לסטות, עי"ש.

[3]) עי׳ הערה לערך לסטי.

[4]) מקור השם ביונית ληστής, ובהרבה מקומות באה הצורה היונית כמו שהיא ליסטים, ונשתנה אח"כ לליסטין גם ליחיד: ליסטין מזויין (ב"ק נז. ועוד), ואח"כ שמעו המדברים עברית בליסטין מ"ר כאלו היה שרש המלה לסט ועשו ממנו שם מפשט לסטות, וכבשה לה בדבור העברי כמעט זכות מלה עברית למושג מיוחד. וכבר אמרו החכמים כי גם השם הערבי ל׳צ a) לשודד וגזלן עקרו מן מלה זו (ס׳ פרנק׳, S. Fraenkel, Aram. 284).

a) لصّ

[1]) בארמ׳ ליסתא, לחי: תרגום יתן למכהו לחי (איכ׳ ג ל): יושיט למחי ליה ליסתא. ויכה את מיכיהו על הלחי (מ"א כב כד): ומחא ית מיכיהו על ליסתיה. והייו למרטים (ישע׳ נ ו): וליסתי למרטן, ועוד. אבל בעבר׳ נתיחדה מלה זו רק לחלק העליון הבולט של הלחי תחת העין. זה נראה ברור ממה שהלסת נזכרה בכל מקום אצל האזן או העין, וכן פרש רש"י בפרוש, ולעז: פומלי"ש של לחיים שמצהיבים (רש"י קהל׳ יב ב), וכן נראה משמושו: לסתות ולחיים.

כג:). והכוכבים (כדברי קהלת בפסוק עד אשר לא תחשך השמש) אלו הלסתות (שבת קנא:). השמש (בפסוק ההוא) זה קלסתר פנים והאור זה המצח והירח זה החוטם והכוכבים אלו ראשי לסתות (מד"ר ויקר' יח). עוף שקורין וולטי"ר ויש לו לסתות ולחיים כאדם (רש"י ברכ' נח:).

לֹעַ[1], לוע, ש"ז, בכנ' לֹעֲךָ, לועו — א) החלק התחתון של הלחי, שהשנים ישבים שם, Kinbacke; mâchoire; mandible: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בְּלֹעֶךָ[2]) אם בעל נפש אתה (משלי כג א-ב). — ובתו"ם: הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה (סנה' נח:). תבוא מאירה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו (מד"ר בראש' פא). — ב) *בית הבליעה[3]), Schlund; gosier; throat: בני כי תשב ללחם עם עשיר לא תפער לועך בלי חק (כ"ס, תרג' ב"ז לא יח). כי ברוב אבל רוב מכאוב ופושק לועו ירבה מחלהו (שם לז לא). — והשתמשו בה בזמן החדש במשמ' כנוי לחלל שבירכתי הפה, וכן להפה הגדול של חיות טורפות וכדומ', Rachen; gueule; jaw.

לעב[4]), ממנו לָעַב, *לַעַב.

לָעַב,—קל לא נמצא.

— הפע' הִלְעִיב, מַלְעִיב, מַלְעִבִים, — הִלְעִיב בפלוני, התלוצץ בו, דבר עליו בצחוק ובוז, verspotten; se railler; to mock: וישלח יי' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו ויהיו מַלְעִבִים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת יי' בעמו (דהי"ב לו יה-יו). — ואמר הפיטן: דור כלו סג עלילה התעיבו, הרעו במפעל ומשחית הציבו, ויוכח אותם ובדבריו הלעיבו, השיבו פושעים על לב (רמב"ע, מגן, אורח רענן).

—הָפע', *הָלְעַב, הולעב,—שהלעיבו בו: זכרה זמן אשר נעשה ונשמע השיבו, ועתה ענות אמן לא אבו, לענה

[1]) בסור' לוע, במשמ' זו. וי"א גם באשור'. בארמ' לועא: תרגום לחי חמור (שפט' יה יה) לועא דחמרא. ועי' הערה לקמן. —[2]) להשבעים היתה נוסח' אחרת. ולג' תרג' gutture, ר"ל הגרון. הפשיטא: בפומך. התרגום: לועך, כמו בגוף המקרא. מנחם מענין בליעה, וריב"ג בערב' בלעום, והוא בית הבליעה, וכן ראב"ע ורד"ק. אך כבר נזכר למעלה כי בסור' משמשת מלה זו במשמ' חלק התחתון של הלחי, מקום ישיבת השנים, וכן נראה משמושו בתלמוד במאמר המובא בפנים. וכן רש"י: בלחייך. —[3]) עפ"י פרוש הקדמונים.

[4]) גם בארמ'. בערב' לעב a), שחק, ועי' שרש עלב.

a) نعب

ורוש שבעו ורוו, והוקצו והולעבו בהני עילבו (ר"ה קליר, איכה יבכה תבללת).

לַעַב, ש"ז, — שה"פ מן הקודם: הצלתיה מרעב ועתה איך אשלחנה פן אהיה ללעב (רשב"י, אמהות, מחז' ויטרי תפב). פדנו מחצי רעב, ואל תשיתנו ללעב, אסופי רעב (סליח' לעליר' גבמים, אפפון שית). — ואמר המליץ: ויאמר התרנגול האוזינו, לא נשוב ריקם אל עמנו, פן נהיה בעיניהם ללעב, כאשר באנו במקום רעב (משלי שועלים לב). אוי לי משני העכברים, אשר מקום מצבי עוקרים, אוי מצמא אוי מרעב, וכי אהיה מחר ללעב, ותשת נפשי בבור ובטני, כפשע בין המות וביני (שם סח).

א. **לעג**[1]), ממנו א. לָעַג, א. לַעַג, *לַעֲגָת.

א. **לָעַג**, פ"ע, לָעֲגָה, עתי' אֶלְעַג, תִּלְעַג, יִלְעַג, יִלְעָג, יִלְעֲגוּ, לְעַג, — לָעַג, ולָעַג לפלוני, צחק עליו, דבר עליו בצחוק ובוז, spotten; railler; to deride: זה הדבר אשר דבר יי' עליו (על סנחריב מלך אשור) בזה לך לָעֲגָה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (ישע' לז כב). הייתי לשחוק כל היום כלה לֹעֵג לי (ירמ' כ ז). יושב בשמים ישחק אדני יִלְעַג למו (תהל' ב ד). ואתה יי' תשחק למו תִּלְעַג לכל גוים (שם נט ט). תשימנו מדון לשכנינו ואיבינו יִלְעֲגוּ למו (שם פ ז). גם אני באידכם אשחק אֶלְעַג בבא פחדכם (משלי א כו). לֹעֵג לרש חרף עשהו שמח לאיד לא ינקה (שם יז ה). עין תִּלְעַג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (שם ל יז). אם שוט ימית פתאם למסת נקים יִלְעָג (איוב ט כג). בדיך מתים יחרישו וַתִּלְעַג ואין מכלם (שם יא ג). יראו צדיקים וישמחו ונקי יִלְעַג למו (שם כב יט). — ואמר בן סירא: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (כ"ס גני' ד א). — ובתו"ם וסהמ"א: שעשה הקב"ה על עולמו מלאכי חבלה ומחבלים והולכים כל ימות הגאולה ואבילי ציון עמהם נכנסים ועמהם יוצאים כאדם שנכנס אצל חבירו ויוצא ואין מזיקים אותו והרואה אותם יושב ואומר לשוא שחקנו לשוא לעגנו על דבריהם (פסיק' רבתי לד). והגאוה והגובה והגאון ובזות בני אדם ולעוג לנביאים ולדברים הבאים מאלהים (חו"ה, עבוד' ה' ד). — ואמר הפיטן: גמול תשיב ולה תושיב ותקשיב לישועתה ודמעתה ברדתה, לעג שדי לצרים לעגו לה נקום נקמת כלמתה ובשתה (רשב"ג, נקמה, לך נפשי). דברה על לבב מיחליך מדברי רחמים, שכחם

[1]) גם בסורית.

בהדר פעליך לועגים זועמים, המהכים שנת גאוליך אל נאם נאמים (ר"י הלוי, יזכרו פלאך).

—הפע', הלעיג, תלעיג, ילעג, ילעיגו, מלעיגים,—הלעיג, והלעיג לפלוני, כמו לעג: שאוני ואנכי אדבר ואחר דברי תלעיג (איוב כא ג). כל ראי ילעיגו[1]) לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל' כב ח). וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו[2]) לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים (נחמ' ב יט). —והלעיג על פלוני: ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים וכו' ויאמר מה היהודים האמללים עשים וכו' היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נחמ' ג לג-לד). — והלעיג בפלוני: ויהיו הרצים (של המלך יחזקיהו) עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם (דהי"ב ל י). —ובתו"מ: מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר"א וקצר בברכותיו אמרו לו תלמידיו רבינו ראית פלוני שקצר ברכותיו והיו מלעיגין עליו ואומרים עליו תלמיד חכם קצרן הוא זה (מכי' בשלח ד א). עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו' יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה (ירוש' פאה א יה ד). שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (ערוב' כא:). שהיה (פרעה) מלעיג על הקב"ה שהיה סבור שמעשה כשפים הן מה שעשו משה ואהרן וקרא לכל בני ביתו לעשות כמותם (מד"ר שמות ט). בעין זה (הוא) מלעיג על המוכה (שם כלאי' פד). מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין הן יושבין משיחין בי ומלעיגין בי (שם איכ', פתיח'). ועדיין לא שנו מעשיהם המכוערין ואעפ"י שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו ואת אמונת אלהינו (שם אסת', אם על המלך טוב). ענה ירמיה ואמר לפני הקב"ה רבש"ע איני יכול להתנבאות עליהם איזה נביא יצא להם ולא בקשו להורגו וכו' העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו (פסיק' רבתי כו). אילו אבלים שהמדו את הישועה ערב ובקר וצהרים והיתה צרה גדולה לישראל שמבזין אותם ומלעיגין עליהן (שם לד). עד שהיו במצרים הלעיגו לי וכו' למודים הם בכך (תנחומא בלק ח). צוה יוסף ובנו את האוצרות בכל עיר ועיר וקבץ את תבואת

---

[1]) כך בדפוס' הקדומים, אך בהרבה ספרי דפוס חסר, והעיד ע"ז גם מנחת שי: בספרים מדוייקים חסר יוד והגימל רפה.—[2]) בכל הספרים חסר, ולפי זה אפשר שיהיה קל, אך הקריאה המסורה היא בהפעיל.

הארצות לאוצרות והיו המצרים מלעיגים עליו ואומרים עכשיו התולעת אוכלת כל אוצרות יוסף (פדר"א לט). — ובסהמ"א: ולא ראוי לבן אדם להלעיג במעשה האב (א"כ בל כ"ס כד). וחוזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים (ראב"ע בה"ב ח יב). לא עבדו אלהים אחרים ולא הושיבו נשים נכריות ולא הלעיגו על המצות והתקינו שיהו קורין בתורה בשני ובחמשי ובשבת (ספ' הקבלה לראב"ד). כי השחוק ימשך לאדם על צד הלעג ממה שראוי להלעיג עליו (העקרים ג טז). וכבר הלעיג על זה המשורר באמרו בינו בוערים בעם (רי"א, נחל' אבות ג). אם אדם שומע דבר הורה מאדם טוב ויודע שאינו מתקבל על הלב אם אמרו והלעיגו בו אל יאמר בשם אומרו אלא יאמר טעיתי אני (ספ' חסיד' תתתתכג).—ואמר הפיטן: הטא חמאה ואמרה לאליל זה אל, והלעיגה והעתעה בהוזי אל (ר"א קליר, איכה ישבה חבללת). וירד לראות העיר והמגדל ופץ לא יבצר, להם הלעיג יושב שחק ונבללה שפתם ונבקה עצתם, לכל רוח פוזרו וכמוץ הונשפו (קטע כ"י גני', J. Elbog. 168).—והלעיגו: רציתי לילך אחריו להלעיגו ולהכלימו (מכת' מזמן הגאו', Monats. 1906, 596).

—פע', לעג,—כמו קל והפע': כלומר שליעג עליו שהיה מת וחיה (רב"י ב"ק קיו:).

ב. **לעג**[1]), כמו עלג, ממנו ב.לעג, ב.לעג, לעיגה.

ב. **לעג**,—קל לא נמצא.

—נפע', נלעג,—נלעג לשון, שמדבר בלשון שקשה להבין, בלשון נכריה: את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (ישע' לג יט). — והשתמשו בסהמ"א בשמ' אדם שאינו יודע לשון מהלשונ': והמגיד לו (לר' נתן בעל הערוך) לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה (ראב"ע במות כה כט).—ואמר המשורר: לא עוד כאתון בלעם ובהרבה להג נלעג היהודי ויהי גם ללעג כי בלשון עם ועם צחות ישית (יל"ג, דרך בת עמי).

—פעו', לעוג, לעוגה, — לשון לעוגה, לשון נכריה, לא עברית: והנה העתקתי את ספר המוסיקה משפה לעוגה אל לשון הקדש (יהודה בן הק"ר יצחק, כ"י פריז).

—התפ', התלעג, — היה נלעג לשון: יצחצח מליו ולא יתלעג במו כי אמנם הנלעג לשון לא יפל עליו שם לשון צחות (מנחם, פתיחה).

א. **לעג**, ש"ז, בכנ' לעגם, לעגם, לעגי, — שה"מ מן א.לעג, : Hohn, Spott; raillerie, dérision; mockery

---

[1]) עי' ערך עלג.

היו (ישראל) בקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם[1]) בארץ מצרים (הוש׳ ז יו). תהיה לצחק וללעג מרבה להכיל (יחזק׳ כג לב). ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב (שם לו ד). היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל׳ עט ד). רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים (שם קכג ד). בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו (שם לה יו). מי גבר כאיוב ישתה-לעג כמים (איוב לד ז). —ומ״ר לעגים: ואני עני וכואב לב נשבר ונדכה בצרות החרופים והגדופים והנאצות והלעגים לשון שקר המתלוצצים (אגר׳ ר״א היכיני, REJ XXVI, 211).

ב.**לַעַג**, ש״ז, מ״ר בסמי׳ לַעֲגֵי,—שה״מ מן ב.לָעַג, לַעֲגֵי שָׂפָה, הדבור בלשון לא מובנה, לשון נכריה: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה (ישע׳ כח יא).—ואמר המשורר: ובנות עדינות הגלו ממדינות, ממטות רעננות ומנוחות שאננות, ונפזרו בינות עם לא בינות, בלעגי שפה ובלשונות שונות (ר״י הלוי, יונה).

*.**לַעֲגַת**[2]), ש״נ,—כמו א.לַעַג: הרפו וגדפו מלאכי תלגת, בצווי אדוניהם לגדל לעגת, ומלאך יצא ובעטם כגת (רבנ״י, ז׳ פסח, אמרו לאלהים).

לעד[3]), ממנו שע״פ לְעֲדָה, לַעְדָן.

א.**לעה**[4]), ממנו א.לָעָה.

א.**לָעָה**[5]), פ״ע, לָעוּ, — לָעָה פלוני, שתה הרבה ולא רוה ממה ששתה: כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו[6]) והיו כלוא היו (עבד׳

---

[1]) בקצת ספרים לעגם.

[2]) כמו שׁנת וביוצא בה.

[3]) לא נתברר מה היתה משמ׳ שרש זה בעבר׳ שממנו נסתעפו שני שמות האנשים. בערב׳ משמש שרש לע׳ד a) במשמ׳ קבץ את הגמלים, ואחז בידו של פלוני, וכדומה. אך יש לפקפק אם ממשמ׳ זו נסתעפו השמות הפרטים בעברית.

[4]) בערב׳ לע׳י b), ועי׳ הערה להערך.

[5]) עי׳ הערה לקמן.—[6]) רוב הקדמונ׳ והחדשים פרשו לעו זה במשמ׳ בלע, ובהשאלה כמשמ׳ כליון. אך אין לשרש לוע או לעה או לעע מקור למשמ׳ זו, והראיה מן ילע קדש אינה ודאית, כי אפשר לפרש ילע זה במשמ׳ אחרת, עי׳ ערך ילע, ויעלעו דם הוא שרש עלע. ואולם השרש לע׳י b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ שתה הרבה ולא רוה: ולע׳י באלשראב אכת׳ר מנה ולע׳י באלמא׳ ילע׳י בה לע׳א אכת׳ר מנה והו פי ד׳לב לא ירוי (לבאן אלערב),

a) لغد b) لغى

יו).—ואמר המשורר: הדפוני רדפוני ואבד מני מנוס, הפיצוני הריצוני עד אין נפוצי לכנוס, בלעוני ולעוני ומלאו כרסם עדני (ר״י הלוי, קינ׳ לת״ב, איך מקדשי).

ב.**לעה**[1]), ממנו ב.לָעָה.

ב.**לָעָה**[2]), פ״ע, לָעוּ,—לָעוּ דבריו, היו מגמגמים, לא מסדרים, לא מובנים: לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד על כן דברי לָעוּ[3]) כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי (איוב ו ב-ד).—ואמר הפיטן: בנך לעיניך נתון לצריו, נהפכו על זאת עליו ציריו, ואם בא לדבר לעו דבריו, ואיך יעמד לבו (רהכ״ע, ר״ה, מחז׳ רומ׳). שמו לפיהם כף מתי צחות ביום אמר ודבריהם לפניו לעו, הרבו גבוהה לענות יום אלמו אך נאלמו עמו ואליו שעו (רמכ״ע, קינה, נטפי דמעות). הגיגי לעו ונפלו פני, הקרבתי חלבי ונסכתי מי עיני (הקוס להודות, יוה״כ, מנהג אויניון). —ובהשאלה להכוכבים, כהה אורם: ובני שחקים בערפל תעו, אף כוכבי בקר באורם לעו (רבנ״ג, עני בחקים).

*.**לִעוּג**, ש״ז, — שה״פ מן לָעַג: בלשון ליעוג שאינו צריך לכך (ערוך, ערך אגא). אומר רבנו תם דמכל מקום שייך בהן ליעוג לפי שמראין עצמן כמצווין במצות והן אינן מצווין (תוספ׳ פסח׳ מ:).

***לָעוּז**[4]), ש״ז, מ״ר לְעוּזוֹת,—כמו לוֹעֵז: קראה (את המגלה) תרגום בכל לשון לא יצא אבל קורין אותה ללעוזות[5]) בלעז (מגי׳ ב א). קראה בלעז הלעוזות יוצאין ידי

ובעבר׳: לע׳י בשתייה פרושו הוא הרבה ממנו, ולע׳י במים הרבה ממנו והוא בכ״ז לא רוה. משמ׳ זו ללעג כאן נותנת למליצת הכתוב כונה טבעית יפה.

[1]) בערב׳ לע׳ו a), ועי׳ בהערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כבר ראה גזניוס כי לעו זה מתפרש בדרך טבעי במשמ׳ לע׳י הערבי שמשמש גם במשמ׳ גמגם בדבריו, דבר דברים בטלים. ועוד קודם כבר העיר ע״ז רמב״ע: מזה (מן לע׳ו) דברי לעו במו האזינה מאזן (רמב״ע, אלמחאצ׳רה).—והנה, בעלי הלשון הערבית מביאים את שתי המשמעות, זו שבערך הקודם וזו שבערך זה, בערך אחד ובשרש אחד. אבל קצת קשה להשב כי שתי אלה המשמעות נסתעפו בדרך טבעי משרש אחד, ולכן רואה אני דעת אבן שידה שהניח שרש לע׳ו, והיו איפוא שני שרשים האחד לע׳ו, והשני לע׳י, ואח״ב נתמזגו יחד גם בערב׳ וגם בעבר׳.

[4]) משק׳ לָקוּח, לקוחות, וכדומ׳.—[5]) כך בב״י וכן בקצת דפוסים, וכן במשנה שבירוש׳, וכן גרסת הערוך, ובנוסח׳ ללועזות.

a) لغو

חובתן (תוספתא שם ב ו). בית הכנסת של לעוזות אם יש להן מי שיקרא עברית פותחין עברית וחותמין עברית (שם ד יג). היתה כתובה כהילכת׳ הלעוז יוצא בה בלעז (ירוש׳ שם ב עג.). הלעוזות לא נהגו כן אלא אחד קורא כל הפרשה כולה (שם ד עה.).

*לְעוֹלָם, תה"פ,—א) במשמ׳ בכל פעם, בכל אופן, בכל מקרה, ויבוא בחיוב: לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין שייר קרקע כל שהוא לא יצא בן חורין רש"א לעולם הוא בן חורין עד שיאמר הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מריבוא שבהן (שם ג ח). לעולם נמנין עליו עד שיהא בו כזית לכל אחד ואחד (פסח׳ ח ג). ר"מ אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש׳ ד יד). שלש על שלש שהשליכו באשפה טהורה החזירה טמאה לעולם השלכתה מטהרתה והזרתה מטמאתה (כלים כז יב). וכהן שמכר שדה לישראל וכו׳ לעולם רשאי ליטעה כרם ולזורעה סטים ולעשותה שדה קנים (תוספתא דמאי ז יה). הזרו בהם (הכהנים מעונותיהם) בפרהסיא מקבלין אותן במטמוניות אין מקבלין אותן ר"ש ור׳ יהושע אומר לעולם מקבלין אותן (שם ב ט). לעולם הוי רץ אחר המשנה יותר מן התלמוד (ירוש׳ הור׳ ג מח ג). אמר ר"ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע (ברכ׳ ה.). אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (שם ו:). אמר רבי אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור (שם ח.). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל (שם ט:). לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל (שם לב.). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים (שם מז:). לעולם ינהיג אדם את עצמו (לפנות) שחרית וערבית (שם סב.). אמר רב לעולם יחזור אדם וישב בעיר שישיבתה קרובה (שבת י:). לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה (שם לב.). לעולם יסדר אדם שלחנו בע"ש אע"פ שאינו צריך אלא לכזית (שם קיט:). רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף (שם קכ:). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם (פסח׳ מט.). לעולם תהי דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כתוב׳ יז.). לעולם יקדים אדם לדבר מצוה (ב"ק לח:). לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו (ב"מ נט.). אמר ר"א לעולם ידבק אדם בטובים (ב"ב קט:). לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז ואל יצטרך לבריות (שם קי.). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות (סנה׳ קה:). אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו (סוט׳ ה.). א"ר ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך (זבח׳ קב.). לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה (חול׳ סג:). לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו (שם פד:). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה נ.י.ז קמטיה במים (נדה סו:). אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה עלינו אנו בוכים ואתה משחק (מד"ר איכ׳, על הר ציון). לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין (שם רות, בכנה כנתי). ולעולם ימוד אדם עצמו הציו זכאי והציו חייב (שם קהל׳, וזוכי מות). ישב ר"ש ודרש בבית המדרש הגדול שלו לעולם הוי רך כקנה ואל תהא קשה כארז (דא"ר ד). לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים והוי מכבדן כר"ג (שם ה). לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד (דא"ז ה). — ועם שלילה: רבי יוסי אומר לעולם אינן נהרגין עד שיהיו פי שני עדיו מתרין בו (מכות א ט). שלעולם אין משקים (את הסוטה) אלא על הספק (ספרי במד׳ ז). לעולם אין מברכין עליה עד שיהא רואה את השלהבת (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). א"ר יוחנן לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן (בבלי שם מח.). לעולם אינו חייב עד שיכנה כנגד בית ההריון (ב"ק מט.). לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד (סנה׳ ל.). אמר שמואל לעולם אין ב"ד חייבין עד שיאמרו להם מותרין אתם (הור׳ ב.). לעולם אינו גוזלן עד שיגזלה מידו (מד"ר בראש׳ נד). לעולם אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה שלשה ימים (שם צא). אמר ר"א לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה (שם איכ׳, ולא זכר). לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (ברכ׳ יט.). לעולם אל יוציא אדם א"ע מן הכלל (שם מט:). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי (שבת יב:). לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (ב״ל׳ כד:). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול (נדר׳ כ.). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב"ב קסד:). לעולם אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך (כרית׳ ה.). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו (מד"ר רות, ויאמר). לעולם אל תהי רץ אחר שררה (פסיק׳ רבתי כב). לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אא"כ נפטר ממנו

זגוטל הימנו רשות (ד, ה). לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חבירו (שם). ר׳ יהודה אומר לעולם לא קנה עד שתהא מוליכה בגמל והנהגה בשור (ב״מ ט.). רבי אומר לעולם לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו (סנה׳ ק:). לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו (דא״ר ו).—ב) במשמ׳ באמת, לתשובה סותרת על הנאמר קודם להכריח כך וכך: (א״כ מוכח כי) בעל בכלל בריות הוא אמר עולא לעולם[1]) לאו בכלל בריות הוא וכו׳ רבא אמר לעולם בעל בכלל בריות הוא (נדר׳ פג:). (אם כן נראה שאין בילה והזאה צריכה שיעור) רבא אמר לעולם יש בילה והזאה אין צריכה שיעור (זבח׳ פ.).

לְעוּם, לעומו, לעומם,—עי׳ לְעֹם.

לְעוּמַּת,—עי׳ לְעֻמַּת.

***לְעוֹן**[2]), ב״ז, מ״ר לְעוֹנִים,—מין ממיני העשבים הנאכלים, Atriplex tatar. L.: התרדים והלעונים[3]) אינן כלאים זה בזה (כלא׳ א ג).—ועי׳ *לֵעִין.

[1]) מצוי מאד בסגנון ארמי: מאי קסבר ר״א אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה לימא עד ארבע שעות ואי קסבר ארבע משמרות הוי הלילה לימא עד שלש שעות לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה (ברכ׳ ג.). (כתוב) השתחוו לה׳ בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחרדת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש (שם ל:). בקעה אינה לא כרה״י ולא כרה״ר והא תנן הבקעה בימות החמה רה״י וכו׳ אמר עולא לעולם כרמלית הויא ואמאי קרי לה רה״י לפי שאינה רשות הרבים (שבת ו:). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה וכו׳ הי סמוך למנחה אילימא למנחה גדולה אמאי לא האיכא שהות ביום טובא אלא סמוך למנחה קטנה וכו׳ לא לעולם סמוך למנחה גדולה ובתספורת בן אלעשה וכו׳ רב אחא בר יעקב אמר לעולם בתספורת דידן לכתחלה אמאי לא ישב גזירה שמא ישבר הזוג (שם ט:). אלמא עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר לא לעולם אימא לך עושה בגפן זה אוכל בגפן אחר (ב״מ צא:).

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) בגמ׳ ירוש׳ פרשו: והלעונין המעויין. אבל, גם מלה זו לא ידוע מה משמע׳ בדיוק. גאון פרש הילבנא: אמר ראש מתיבתא טלימון הינן תלמאי הי לביצים והלעונים הלבלאבא והילבנא (תשו׳ הגא׳, גני׳, גנז״ב 239). והנה את השם הארמי הילבנא כבר הזכיר רה״ג (אהל׳ ח א): פרוש קיסום הילבנא, אך לא נתברר הילבנא זו מה היא. הרמב״ם תרגם לעונים בערבית קטף a). התרגום הרשום בפנים הוא של עמנ׳ לֶו (Jew. Enc., Plants).

a) قطف

א. לעז[1]), ממנו א. לָעַז, *לוֹעֵז, א. *לַעַז, *לָעוּז.

א. לָעַז, פ״ע, לֹעֵז,—לָעַז פלוני, דִּבֵּר בלשון לא מובנה, בפרט לא עברית: בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לֹעֵז היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו (תהל׳ קיד א-ב).—ובתו״מ, לָעַז לו, דבר לו דברים בלעז: כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים בכל יום ויום היו משלשלין דינרין בקופה ומעלין להן תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית לעז להם בחכמת יוונית אמר להן כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרין בידכם (סוט׳ מט:).—ובסהמ״א במשמ׳ תרגם מלה עברית במלה לא עברית: שיבא לועזין רישט״ל (רגמ״ה ב״ב לו:). ויש לועזים בורית שאב״ון (רד״ק ירמ׳ ב כב). והלועזות ילעזוה אפוריניטי (ר״ת על דונש, ויגאלו). ובערוך לועזו (את השם קנקנתום) ויטריאול״ו (תוספ׳ גיט׳ יט.). תנוך זה גדר האמצעי אבל הפותרים לועזים טנדו״ן (סמ״ג מ״ע, סי׳ רכא). שעיקר התרגום היה כדי להשמיע לנשים ולעמי הארץ ועתה לא מבינים כי אם איש איש בלשונו על כן יראה שכל אדם ילעוז בלשונו במקום התרגום (תניא, קריא׳ ס״ת).—לֹעֵז, כמו שֵׁם, עי׳ *לוֹעֵז, והוסיפה: ראובן לקח מסוחר אחד גוי לועז סחורה בכסף מה (שו״ת פרת מטה אהרן א קד).—עַם לֹעֵז, נכרי, לא ישראל: הטה אלהי אזנך ללועזים מעיזים מצח לכו ונלחמה אתו בביתו, ושמע הוות הוללים מהללים כי אין האיש בביתו (ר״א קליר, קינ׳, ואתה אמרת). ההיתה זאת מאז, עלה עם עז, אויה לי, להשמיד הועז, ואוסף עם נועז, ארם ולועז, אללי לי (מנח׳ בר׳ מכיר, אבל אשורר).—ואמר המשורר: הראית ארי נוהם ודב שוקק טרפו עז, ואין עוזר בישראל יהי אולי בעם לועז (יצחק בן כלפון, מכת׳ לר״ש הנגיד).—נפע׳, נִלְעַז,—שלועזים אותו: פי׳ קיפה דקדקת שבשולי קדירה הנלעז פונדריל״א (סמ״ג לאוין, סי׳ קלז).

א. *לַעַז, ב״ז,—לשון נבריה, לא עברית, nicht-hebr. Sprache; langue non hébr.; not-hebr. tongue: אבל קורין אותה (את המגלה) ללועזות בלעז[2]) (מגי׳ ב א). קראה (את המגלה) בלעז הלעוזות יוצאין ידי חובתן (תוספתא שם ב ו). רשב״ג אומר הכותב דייתיקי

[1]) בארמ׳ כמו בעבר׳, בערב׳ לע׳ז a), במשמ׳ דבור באופן שקשה להבין, בדברים נשמעים לכמה פנים.

[2]) רש״י: כל שאינו יודע לשון הקודש נקרא לעז.

a) لغز

בלעז הרי זו מתנה (שם ב"ב ט יד). מגילת אסתר היה יודע לקרותה אשורית ולעז אינו יוצא בה אלא אשורית (ירוש' סוט' ז כא:). ארבע' לשונות נאין להשתמש בהן העולם ואלו הן לעז[1]) לזמר רומי לקרב סורסי לאיליא עברי לדיבור (שם שם ג). אם כשהיתה כתובה אשורית ותירגמה בלעז וכו' אם כשהיתה כתובה בלעז ותירגמה אשורית (שם מגי' ב עג.). יודע אשורית ויודע לעז מהו שיוציא ידי אחרים בלעז (שם). שכתובה בלעז יוונית וכו' לעז יווני לכל כשר (בבלי שם יח.).—ובסהמ"א: וימת יאנום וימלוך תחתיו לטיאנוס זה ביאר את הלשון בלעז ולשון לעז (נקרא) לטינו באותיותיו על שמו (יוסיפון א ג). ועבדה רבה פעולה רבה בלשון לעז אוברינ"א (רש"י ברא' כו יד). ויהיה אחד משני הפיוטים עברי והאחד ערבי או לעז (רמב"ם, פי' לאבות א יז). שהלעז שלנו הוא במקום תרגום שלהן שהתרגום ארמי הוא היה הלעז שלהן ויוצא ידי חובתו אם יאמר הפסוק בלעז כמו שהיה אומר אותו התרגום (תניא, קריא' ס"ת והפטרה). מה שאומרים אותו (הפסוק הראשון שבהגדה) בלשון ארמי לפי שהוא היה הלעז שלהם בבבל נתקן כדי להבין הנשים והעם והתינוקות (שם, ענין ההגדה). שהדרך הוא לעולם שהשליח אומר לה בלשון לעז וכו' (תשו' מהר"י קולון קעא). או מלשון הקדש או מהלעז שאתה רגיל בו (ר"א מודינא, לב אריה ג י).

ב.*לַעַז, ש"ז,—דִבָּה רעה, üble Nachrede; calomnie, suspicion; discredit: ת"ר מקושש זה צלפחד וכו' דברי ר"ע אמר לו ר"י בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסיתו ואתה מגלה אותו ואם לאו את מוציא לעז על אותו צדיק (שבת צו:). אסור לאדם שיצא בניצוצות שעל גבי רגליו מפני שנראה כברות שפכה ומוציא לעז על בניו שהן ממזרים (יומ' ל.). (אשה אחת באה לפני רב יוסף) אמרה לו אני שהיתי אחר בעלי עשר שנים וילדתי אמר לה בתי אל תוציאי לעז על דברי חכמים (יבמ' לד:). שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים (כתוב' קג.). בייחוד דאשת איש לא (מלקין) שלא תהא מוציא לעז על בניה (קדוש' פא.). שלא להוציא לעז על מים המרים (סוט' ט:). שלא להוציא לעז על בניהם (ב"מ פד.). אמר לו (עכן) יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מכם הוא נופל א"ל בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שעתידה א"י שתתחלק בגורל (סנה' מג:). שלא להוציא לעז על בתי דינין ועל העדים (שם מד:). ר"א אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לר"א והלא נצוצות נתזין על רגליו ונראה כברות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהן ממזרים אמר להן מוטב שיוציא לעז על בניו שהן ממזרים ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום (נדה יג.). אמרו רבותינו שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו (מד"ר שמות ג). אמרו רבותינו שני דברים היו קדושים וגדולים ובסבורין בני אדם שהם קשים וכדי שלא להוציא לעז עליהם כתב בהן דבר גדול של שבח וברכה ואלו הן קטרת וארון (שם במד' ד). נשבע שיגרש את אשתו וכו' אומרים לו בני אם תגרש את אשתך אתה מוציא לעז על בניך ואומרים העם מפני מה נתגרשה אמן של אלו ולמחר קוראים להם בני גרושה (רמב"ם, שבוע' ו יא).—ובזמ"ל: ותהי הרעה הולכת וגדלת עד ששתי הכיתות נלחמו במונשפליור בהכה ופצוע והוצאות שם רע ולעזים מגונים (ר' הלל, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם).

ב.*לָעַז, פ"ע,—הוציא לַעַז, דבר עליו רעות: ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שרחצו שניהן כאחד בכבול ולעזה עליהן כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך (פסח' נא.). ומעשה ברבי שמעון ב"ג שישב על ספסל נכרים בשבת בעכו ולעזה עליו כל המדינה (שם).—הפע', *הִלְעִיז,—כמו לָעַז: רבי זכריה (חתנו של) ר' לוי היו מלעיזין[1]) עליו ואומרים (שלא היה צריך לקבל צדקה מלשכת חשאים והוא היה מקבל) (ירוש' שקל' ה מט.).—והלעיז בו: אמר לו הקב"ה למשה משה ההייתני בדבריך זה הדבר קשה היה בפני התלמידים והיו מלעיזים בו עלינו ההולקין על דברי רבותינו ז"ל (ר"נ גאון, בבכ' לב.). — ואמר הפיטן: וירא משיסת מסתולל בו להלעז, ממושך מפרך ביד רמה להעז, בית יעקב מעם לועז (רבב"י, ז' פסח, ויושע).

∴לַעְזָה, ש"נ,—כמו ב.*לַעַז: בית יעקב לבזה, ללעג ולעזה, והעיר העליזה, למטעי כרמים, רוויה תרעלה, ביד בני עולה (אברהם בן מנחם, סליח' י' טבת, אבן הראשה). מרום נכבדות ואהבה עזה, מגרת לארץ לשמה ולעזה (רבב"י הבבלי, סליח', תבוא לפניך).

—[1]) כאן הכונה בפרט ליונית.

[1]) כך בנוסח' שבדפ' ש"ס בבלי, ובנוסח' הירוש' הבל מליזין.

לעט[1]), ממנו לַעַט, *לְעִיטָה, *הַלְעָטָה, *לָעַט.

לָעַט,—קל לא נמצא במקרא.

—הפע׳, הִלְעִיט, הַלְעִיטֵנִי,— הִלְעִיט את פלוני מאכל או משקה, נתנהו לתוך פיו: ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף ויאמר עשו אל יעקב הַלְעִיטֵנִי נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי (בראש׳ כה כט-ל). — ובתו״מ: אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין ואין ממרים את העגלים אבל מלעיטין[2]) ומהלקטין לתרנגולין (שבת כד ג). הלעיטה חלתית תיאה וכו׳ (תוספתא חול׳ ג יט). גמל שראשו ורובו מבפנים מלעיטין אותו מבפנים מבחוץ מלעיטין אותו מבחוץ (ירוש׳ ערוב׳ י כו:). בהמה שהלעיטה דבר שנוקב בני מעיה כגון קורט של חלתית (רמב״ם, שחיט׳ ו יג). —ודבור, הלעיטהו לפלוני וימות: אמר רשב״ג בד״א (שמציינים כרם רבעי לבלתי יאכלו ממנו) בשביעית (שהפקר הוא) אבל בשאר שני שבוע (שמי שאוכל מכרם חברו הוא גזלן) הלעיטהו לרשע וימות (ב״ק סט.).

—קל, *לַעַט,—לַעַט מפרי האילן וכדומ׳, לקח ממנו ושם אל תוך פיו, בפרט בתאבון: כל שהוא אלם ולועט הימנו (מעץ החיים) לשונו מתרפאה ומצחצחה מיד בדברי תורה (מד״ר דבר׳ א). —ובסהמ״א, לַעַט מהדבש וכדומה: מצפיהית דבש לעט, וישמן שמה ויבעט, ובהיותו שמן ודשן, עכברים אשר ישלחו שן, בכל יום במקום מצבו, יעבירו ממנו טובו (משלי שועלים סח). —ודם וכדומה: המינים מונים אותנו ואומרים שאנו מרצחים את בניהם ולועטים הדם (גלחון יבן).— ואמר המשורר: מעיל הדרי קרע, ועלי כארי כרע, דמי הללים לועט, וברשת התענוגים בועט (ר״י חריזי, תחכמ׳ יד).—ואמר הפיטן: צרתי מעודי, הנפש בת סודי, אשר נתתה עמדי, חומדת ושואטת, בתאותה לועטת, הנפש החוטאת (ילחק בן ראובן, פתחתי מיולרי). — ופעו׳ *לָעוּט, לְעוּטָה, לקוח לתוך הפה, ובהשאלה במליצה: אדעה כי אין זולתך לגאול נצורי כאישון, בעוטה ולעוטה ועבוטה בין אצר ודישון, גועה אחרי שובי נחמתי בלב ובלשון (שבת תבונה, אדעה כי).

***לַעַט**, ש״ז,— מה שאדם לועט, ובהשאלה במליצה: מרודים בעוטי בעט, נחרת סוסים ושעט, מתלעות כפירים ולעט, יעזרו עזר מעט (ר״א קליר, אחור וקדם לרת). — ובמשמ׳ העקרית: הראשונה מושכת הלעט והמטעם לתוך גופו של אדם (ר״י א״ת, תרג׳ הקד׳ לו״ד).

***לְעִיגָה**, ש״נ,—שה״פ מן ב. לָעַג: גסות הרוח ולעיגת לשון (ר״ת פסח׳ ג:).

***לְעִיטָה**, ש״נ,— א) שה״פ מן לָעַט: אמר ר׳ זירא לא שנו (שאם ניטל לחי התחתון כשרה) אלא שיכול להיות על ידי לעיטה והמראה אבל אינה יכולה להיות על ידי לעיטה והמראה טרפה (חול׳ נה:).—ובסהמ״א: שמיעה ראיה ריחה שיחה תשמיש לעיטה מעשה הלוך (יצירה ה א). וכן הפנינים מלעיטים אותם לאפרוחי יונה ויצאו מהם מלוטשים אם ישחטו תיכף ללעיטתם (בער השמים ד).—ואמר הפיטן: לנטר ציוויך לו הכמו (אדם וחוה) להיי נצחים חייתם קיימו, לעיטת המות איוו ויטעמו לכן נמשל כבהמות נדמו (מבול׳ כר׳ קלוני׳, עבודה, אבותת). — ואמר המשורר: בצד זה אסובב ואחזה נזידים אשר יקראו ללעיטה, ויינות מתוקים בצד זה יצוקים וכל כוס ישועה במאה קשיטה (רע״פ, מתק שפתים 47). — ב) *לקיחת רפואה: לעיטה לנערים ובלטין ויאור מנקה מגופם המררות וכו׳ לעיטה אחרת לנערים וכו׳ יוקח סוכר וורד אדום (קאנון ס א ד יד).

***לְעֵיל**[1]), מִלְּעֵיל, — בדקדוק, מקום נגינת המלה על התנועה שלפני האחרונה: ב׳ מלעיל (מסור׳ יהוש׳ כ א). בטעם מלעיל (שם ג). ג׳ מלעיל (שם ה). ד׳ ומלעיל (שם ו). וכבר גרם זה לרבים להקל גם כן במסרת המקרא וההפרש אשר בין הקמץ והפתח ומלעיל ומלרע (ר״י א״ת, בהקד׳ ריב״ג להרקמה). ללמוד מבעלי המסורת וללכת אחריהם ברב זריזותם וגדל חקרם ועצם טרחם ויגיעת נפשם במנותם המלא והחסר והברתם המלעיל והלרע (שם).

***לָעִין**, ש״ז, מ״ר לְעִינִים, — כמו לְעֹז: החלביצין והלעינין[2]) והבורית והאהל (שבת צ.).

***לְעִיסָה**, ש״נ, — שה״פ מן לָעַס: מי גריסין לעיסת גריסין של פול חלוקת נפש (נדה טז). אם לא הפסיק האבילה אלא ששהה בלעיסתו ובליעתו אפי׳ כל היום כולו וכו׳ אפילו לא הפסיק בין אבילת חצי זית לאבילת

---

[1]) רק בעבר׳. בערב׳ אולי לֹמט׳ a) המשמש גם במשמ׳ נתינת אכל לתוך הפה.

[2]) ואמרו בגמ׳ שם: איזו היא המראה ואיזו היא הלעטה אמר רב יהודה המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר רב חסדא אמר אידי ואידי למקום שאינה יכולה להחזיר והמראה בכלי הלעטה ביד.

a) لمظ

---

[1]) מהמלה *עֵיל, עי״ש.

[2]) כך גם בב״י (ד״ס).

חצי האחר אלא ששהה בלעיסת ב׳ חצאי זיתים כדי אכילת פרס (לע״ב כרית׳ ג ג). כי המאכל אחר הלעיסה נכנס אל בית הבליעה (ספ׳ מוס׳ לר״י בן עקנין כ יג).

•לְעִיקָה[1], ש״נ, —רפואה שההולה לוקק אותה בלשונו: יוקח רפואה יותר חזקה מזאת והיא קרטאס שרוף וכו׳ ויעשה הפיפה ולעיקה ויושם עליו בגד הפשהן לבדו (קאנון ג ו יט).

•לַעַל, —כמו לְעֵיל.

•לְעֹם, לְעֻמּוֹ, לעומו, לְעֻמָּם, לעומם, — כמו לְעֻמַּת: באכלו כמו ארבה לשאו והוא נרעב לעמו ובנשאר יבקש נתן עיניו (מכת׳ לר״א בן עטא, JQR, NS,1, ..,239). יה ראיתו גו בעולמו, יעדתו לו עזר מגלמו, ישן וננער והנה לעומו, ידע והבין שהיא מעצמו (ר׳ קלוני׳, עבוד׳, אבותה). נאצו למול ציר אשר בהרת, וגם מי יי׳ אשר אמרת, לשלח את העם אשר דברת, ואתה לעמם קנאה אזרת, וכגבור מתרונן משנה הערת, כלי קרב הגרת, בארצם עברת (ר״א קליר, כ׳ פסח, כעבר מכות).

לְעֻמַּת[2], לְעֻמָּתִי, לְעֻמָּתָם, לְעֻמּוֹת, מִלְּעֻמַּת, —מלה תורה מציאות דבר בקרוב מקום לדבר אחר ומכוון נגדו: ועשית לו ארבע טבעת זהב וכו׳ לעמת המסגרת תהיין הטבעת לבתים לבדים לשאת את השלחן (שמות כה כו-כז). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל להשב האפוד (שם כח כז). ומסך שער החצר וכו׳ ברחב חמש אמות לעמת קלעי החצר (שם לח יח). חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקר׳ ג ט). וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר שבכה (מ״א ז כ). ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם וכו׳ והאופנים ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם (יחזק׳ א יט-כא). וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעמתם וקול רעש גדול (שם ג יג). וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ לעיני בצאתם והאופנים לעמתם (שם י יט). —ובמשמ׳ לְפִי, לפי המדה, מקבל: והרצפה אל כתף השערים לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה (יחזק׳ מ יח). ונגדר אשר לחוץ לעמת הלשכות דרך החצר החצונה (שם מב ז). וארך לעמות אחד החלקים מגבול ים אל גבול קדימה (שם מה ז). והלוים לעמת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרת אלפים (שם מח יג). —ובמשמ׳ נגדו, לקראתו: וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר (ש״ב יו יג). וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש האלהים משמר לעמת משמר (נחמ׳ יב כד). לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים משמרות לעמת אחיהם לשרת בבית יי׳ (דה״א כו יב). ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו הקטן (שם כד לא). —ובמשמ׳ נגוד: הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם (יחזק׳ ג ח). ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (קהל׳ ז יד).

1) בערב׳ לעוק a).

2) עי׳ עמה.

a) לעוק

לען[1]), ממנו לַעֲנָה, •לַעַן, •לָעֵן.

•לַעַן, ש״ז, מ״ר לְעָנִים, —כמו לענה: אשאלה בעדם מען, גבורות טל להען, טל אב הבטח לשען, יתן להמתיק לען (ר״א קליר, טל, אלים). עטיניו מלא ראש ולען עצמותיו ישוקה (תוכח׳ לרסע״ג, JQR III, 96). וקראוהו ראש גולה בצוען, למזוג לכם מסך הלען (מגי׳ אביתר רלב׳ יבינה, שם, 462, 1902). ירושלם עיר הקדש רוית לען, מדוע כי בזית מצותיו יען וביען (רמב״ן, סליח׳ ג׳ עי״ת, ירושלם). באור פלאיו אטיף במען, בעשותו נוראות לרווי לען, בארץ מצרים שדה צען (ר״י טוב עלם, בבה״ג, אהמיר). כי אל נטשנו ובאף נהצנו אוי מה היה לנו, ולשערוריה היתה יפיפיה אויה חרפה ליודעינו לען לצרינו אוי מה היה לנו (ר״מ זכות, קינות, אריס נקול בכיה). טורדו בגלגול אח לירד בצוען, שם נואלו שריו וישקום לען, בעבודת פרך ואין עוזר ומשען (ר׳ אהרן, אל מתוללם, קונט׳ הפיוט׳ ס). רוחי לו אומר וזממי אביע, עד אן בן אומר ישקני גביע, רוש ולען מר עד אן לי ישביע (רגי ובמתי, יעוף תלומי). רטוב אשים הטר גוזך מחי מפניך דמעך שפכי כוס לען אשביעך כוסי רויה (ר״י נגארא, פזמוני׳). —ומ״ר: עמידתנו ראה דלים וריקנים, עצובי רוח מרורים כלענים (רבב״י, סליח׳ ער״ה, ה׳ אלהי).

•לָעֵן, פ״י, פָּעוּ׳ לָעוּן, —ששתה לענה, ובהשאלה במליצה, שבאו עליו צרות רבות: ואבית תהלה מכתומי

1) רק בעברית.

שמץ מכמוסי כתם מלכודי פח מלעוני מר והיא תהלתך (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אבר אימתך). תנקום דם הנשפך כמים המוגרים, משוד עניים מאנקת סעורים, עם שבי פשע לעונים ומרורים (קינות, החריבו ממני).

—הפע', *הִלְעִין,—הֵמַר כמו לענה: חושב מחשבות עליו, להתגולל ולהתנפל עליו, לעקשו בארחות עקוליו, להאשימו באשמת געוליו, להלעינו במסך תרעליו (מבול' כר' קלונ', יול' יוה"כ, מי יתנה). עון אבותינו הטעיננו, ובסתר הטעימנו, סף רעל השקנו, הלעיננו והזעימנו (רבב"י הבבלי, סלית' צו"ג, תבוב תרחמנו).

לַעֲנָה[1], ש"נ,—עשב מר רפואי, יעשו ממנו משקה מר, Wermut; absinthe; wormwood, ובמליצה, עון, מחשבה רעה, מעשה עול: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולַעֲנָה (דבר' כט יז). ההפכים לְלַעֲנָה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמו' ה ז). כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה לְלַעֲנָה (שם ו יב).—וכנוי לדבר לא נעים, האכילו, השקהו לַעֲנָה, וכדומ': כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לַעֲנָה והשקיתים מי ראש והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ' ט יד-יה). הייתי שחק לכל עמי נגינתם כל היום השביעני במרורים הרוני לַעֲנָה ויגרם בחצץ שני הכפישני באפר (איכ' ג יד-יו). כי נפת הטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כְּלַעֲנָה חדה כחרב פיות (משלי ה ג-ד).—ואמר המשורר: יום הנדוד עיני כעבים ערפו ואמצאה תוך פי והכי לענות, רפו זרועי מחבוק אותם וגם כבד לשוני את שלומם לענות (רמב"ע, תרבים ז). והשכיחני במתק חברתו החמודה לענת הפרידה (ר"י חריזי, תחכמ' נ). תקח לך אגדה מעשב התקוה, ולענות החשק והתאוה (שם מח).

***לעם**[2], ממנו *לָעַם, *לְעִיסָה, *לְעָסָה.

***לָעַם**, פ"י,—לָעַם המאכל בשניו, שברהו וטחנהו והדק אותו, kauen; mâcher; to chew: מוהלין ופורעין

[1] רק בעבר', ולא נתברר מקורו. והנה דעתו של ריב"ג היא כי הרבים מן לענה גם במסורת הוא לַעֲנוֹת, וזה לפי דעתו כונת הכתוב: לב צדיק יהגה לַעֲנוֹת (משלי יה כח), והתפלפל בענין זה בערך זה בהשרשים.

[2] גם בארמי'. בערב' ההמונית לעש a).

a) لعس

ומוצצין ונותנין עליה איספלנית וכמון אם לא שחק מערב שבת לועס בשיניו ונותן (שבת יט ב). לא ילעוס אדם היטין ויניח על מכתו בפסח (פסח' ב ז). אין לועסין מסטיכי בשבת (תוספתא שבת יב ח). כשהשמש עומד ללעום קופץ את פיו ולועס עד שמגיע אצל חבורתו ובולע שלא יראה אוכל משני פסחים (שם פסח' ו יא). שהיה ר' אליעזר אומר הלעום כבלוע (ירוש' תרומ' ח מה:).—ובספהמ"א: דומה האדם בבקשת העולם לכלב שמצא עצם ולעס אותו ומרוב לעסו יצא הדם מפיו והוא מוצץ הדם וחושב כי הוא מן העצם והוא מדמו (מכת' הפניג', שער הפרישות). שעושין אותו כמין כעכין ולועסין אותן בבתי משתאות (ערוך, ערך כסן, כבס ר"ח). מקנח פיו בפת או בפירות שלועסן ובולען או פולטן (רמב"ם, מאכ' אסור' ט כו). שבתחלת זמן אכילתו (של הילד) לא יצטרך לכלביות ולא לטוחנות כי ירגילוהו במזון לח מאד ומבושל היטב או לעוס בפי אמו (מ' אלדבי, ש"א ד א).

טָחַן בשניו.—*כִּסְכֵּס.—*כָּסַס.

***לְעָסָה**, ש"נ, מ"ר לְעָסוֹת,—שה"פ מן לָעַם: ריחק פגול ונותר וכל טמא בל יאכל קדשים כנוסות, קרב נא אלי מתאותך הזהר פן תשיאך בלעסות, תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (אזהר' לרסע"ג, לא תחמוד).

לעע, שרש הניחו החדשים להפעלים יָלַע, לָעוּ, אך עי' ערך ילע, וערך לעה.

לפד[1]), ממנו לַפִּיד, *לְבֵד.

לַפָּד, לַפָּדִים,—עי' לַפִּיד.

***לְפֵד**,—לא נמצא.

—התפ', *הִתְלַפֵּד,—התלפד אבן יקרה וכדומ', הבריקה, ההנוצצה, glitzern; scintiller; to sparkle: והברקת והאודם והנופך מתלפדים וכל אבני התפארת אשר בלבושו מבריקים (יוסיפון, פרק ד).

***לִפּוּף**[2]), ש"ז,—שה"פ מן *לִפֵּף: אפילו בפעם הראשונה שנברא יכול למשמש במעשיו איזה קליפה היא אצלו מטענת הליפוף הנזכר (עמה"מ, קרית ארבע נה).

***לִפּוּת**, ש"ז,—שה"פ מן *לִפֵּת: דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון מיני מתיקה וכו' וכיוצא בהן שבאין למתיקה ולא ללפות (ערוך, ערך דבר).

[1]) רק בעברי', ולא נתברר מקורו.

[2]) בארמ' בתלמוד: השתא נמי לייף ליה חבריה וכו' ליפופא מידע ידיע (כ"ב ד.).

לְפִי,—א) מלה הורה המדה והכמות והתדירות והאופן בדמיון עם דבר אחר, nach Massgabe, gemäss selon; according to: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לְפִי הטף (בראש' מז יב), כמה שהיה צריך להטף. איש לְפִי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לְפִי אכלו וכו' ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לְפִי אכלו לקטו (שם יו יו-יח). לְפִי רב השנים תרבה מקנת וּלְפִי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר' כה יו). והיה ערכך לְפִי זרעו (שם כז יו). איש לְפִי פקדיו יתן נחלתו (במד' כו נד). ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לְפִי נחלתם (יהוש' יח ד). זרעו לכם לצדקה קצרו לְפִי חסד (הוש' י יב). לְפִי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לְפִי מהללו (שם כז כא).— ועם מקור: כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה וּלְפִי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל (במד' ט יו-יז), מיד כאשר יֵעָלֶה. כי לְפִי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם (ירמ' כט י), מיד כאשר תמלא. — ובתו"מ: מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט למעשר שני עד שישלים והשאר חולין אם בלל וחפן לפי חשבון זה הכלל המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע"ש ב ה). אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון ואין המחומץ מחמץ אלא לפי חשבון ואין המים שאובים פוסלין את המקוה אלא לפי החשבון (תרומ' ה ו). אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון (חלה ג ט). הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתן לפי כבוד הנכנסין היו יוצאין (ביכור' ג ג). המשרה את אשתו ע"י שליש וכו' נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו' בד"א בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב' ה ח-ט). וכי מי מודיעני איזוהי (ביצה) גדולה ואיזוהי קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). כתבי הקדש לפי חבתן היא טומאתן (ידים ד ו). ובמה קולות היו וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו (מכי' יתרו ט). איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות אלא לפי הענין (מד"ר שמות ג). אמר הקב"ה לפי מתנותיך מרחיבין לך (שם ויקר' ה). כל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך (שם אסת', ויקרא ו). —לְפִי דרכו למד, במשמ' דרך אגב: מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה וכו' ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (סוכ' ב א). אין הציווי בכל מקום אלא זירוז שנאמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו לפי דרכינו למדנו שאין מחזקים אלא המחוזקים (ספרי במד' א).—לְפִי תֻמּוֹ, בתמו, בלא כונה: נחש דורס לפי תומו וכו' עקרב דורסו לפי תומו (שבת קכא:). — ב) *לְפִי שֶׁ, להורות הסבה, כמו יַעַן, weil; parce que; because: אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (שבת כד ד). האומר תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהן יחזור דר"מ וחכ"א בגיטי נשים אבל לא בשחרורי עבָדים לפי שזכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לו אלא בפניו (גיט' א ו). אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על י' פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשרה לונביות (סוט' א ח). דם החדר טמא נמצא בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקור (נדה ב ה). למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר וכי יזיד איש וכו' (מכי' משפט' ח). (כתוב) חי יי' שכבי עד הבקר לפי שהיה יצר הרע יושב ומצערו כל הלילה ואומר אתה פנוי ומבקש אשה וכו' (ספרי במד' פח). אם אם היה שמש תלמיד חכם טחו בכותל לפי שאין שבח לת"ח שיצא מבושם (תוספתא ברכ' ו ה). אמרו ב"ה לב"ש מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה אמרו להן ב"ש משם ראייה לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (ירוש' יבמ' יג יג ג). ואל יספר עם אשה בשוק וכו' ואפילו היא אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו (ברכ' מג:). קול ומראה אין בהן משום מעילה לפי שאין בהם ממש (פסח' כו.). (אין נושאין נשים במועד) לפי שאין מערבין שמחה בשמחה (מו"ק ח:). מפני מה (הגֵרים בזמן הזה) מעונין לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל אבא חנן אומר משום ר"א לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה (יבמ' מח:). מפני מה אמרו בתולה נישאת ליום הרביעי לפי ששנינו הגיע זמן ולא נישאו אוכלות משלו (כתוב' ב.). ת"ר לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע"ז ח.). ולפי שהיו (דור המבול) שטופים בזנות לפיכך הרבה להם בנקבות (מד"ר בראש' כו). לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו (שם שמות א). ולפי שהיה יפה הכל מתאוים לראותו (שם). בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש סמנה איני יכול לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך (שם ויקר' לג). מה ראה ליפרע מהם בנחשים לפי שנחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל ולא למדו ממנו (שם במד' יט). ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון ולוי וכו' ר"י אמר

לפי שכל השבטים לא שמרו יחוסיהן במצרים וראובן שמעון ולוי שמרו יחוסיהן במצרים ר' נחמיה אמר לפי שכל השבטים עבדו ע"ז במצרים ושבט ראובן שמעון ולוי לא עבדו ע"ז (שם בה"ב, כלך יפה). וכן אתה מוצא בירושלם לפי שהיו שטופין בזנות לקו בצרעת (תנחומא תזריע טו). אמר ר' לוי בשם ר"ה לפי שלעתיד לבא עתיד הקב"ה לעשות אהלי חופות של כבוד לצדיקים וכו' לפיכך כשאמרה ציון וה' שכחני אמר לה הקב"ה אני הכתבתי בכבוד שאני עתיד לעשות לצדיקים וכו' ואת אומרת וה' שכחני (פסיק' רבתי לא). לפי שאמרנו בהלכות אלו שבי"ד היו מחשבין בדקדוק ויודעים אם יראה הירח או לא יראה ידענו שכל מי שרוחו נכונה ולבו תאב לדברי החכמות ולעמוד על הסודות יתאוה לידע אותן הדרכים שמחשבין בהם (רמב"ם, קדוש החדש יח א).—*לִפֵי כְּשֶׁ... : שעל ידי פרשת נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של צדקיהו לפי כשגלו יכניה מינהו המלך נבוכדנצר על חמשת מלכים וכו' (מד"ר איכ', יבכו לארץ). — *לְפִי שֶׁכְּשֶׁ...: מה טעם לפי שכשיערבו נעשו רשות אחד ולא עירבו נעשו שתי רשויות (והזהיר, ויקהל). — ג) *לְפִי כך, כמו לְפִיכָךְ: מכה אותו שליש מלפניו ושתי ידות מאחוריו לפי כך כשאומדין אותו ללקות אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש (מדר' תהלים כה ב). לפי שהיה מוכיח את ישראל בראשו של ספר אלה הדברים לפי כך הוא חוזר ואומר להן דברי נחמות בסופו (שם לג א). וסבור הייתי שתלך עמי באמנות וביושר ולפי כך לא דקדקתי ולא פשפשתי וכו' (תשו' הגא', הרכבי רלה).

לַפִּיד, ש"ז, מ"ר לַפִּידִים, לַפִּדִים, — עץ וכדומה טבול בזפת וכדומה ודלק כדי להאיר בחוצות וכדומה, Fackel; flambeau, torche; torch: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן וְלַפִּיד אש (בראש' יה יז). ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים וְלַפִּדִים בתוך הכדים וכו' וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאולם בַּלַּפִּדִים וביד ימינם השופרות לתקוע (שפט' ז יו-כ). וילך שמשון וילכד שלש מאות שועלים ויקח לַפִּדִים ויפן זנב אל זנב וישם לַפִּיד אחד בין שני הזנבות בתוך ויבער אש בַּלַּפִּידִים וישלח בקמות פלשתים ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שם יה ד-ה). ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בערות כמראה הַלַּפִּדִים (יחזק' א יג). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כְּלַפִּיד יבער (ישע' סב א). בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כַּלַּפִּידִים כברקים ירוצצו (נחו' ב ה). ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים וּכְלַפִּיד אש בעמיר (זכר' יב ו).—ועצם איש הלפיד: וכל העם ראים את הקולת ואת הַלַּפִּידִם ואת קול השפר ואת ההר עשן (שמות כ יח). מפיו לַפִּידִים יהלכו כידודי אש יתמלטו (איוב מא יא). וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כְּלַפִּידֵי אש (דני' י ו).—ואמר הפיטן: ירוצצו כברקים, חיל וזועות וזיקים, לפידים דולקים, וכבזק בוזקים (בנימין בר זרח, בבה"ג, בלולי אב). שביבים כנהר מנגה נגדך משכו, לפידי שלהבות הצצים לפניך הילכו (סד' יוה"כ, קטע כ"י, J. Elbog. 186).—והמשורר אמר: ותשירו בבית משתה ושמחה והוא יקרא בבית אבל ספדים, כאלו לא ידעתם כי לאידו שמי שחר ואדיהם כאודים, והקציר והבציר בצירים והמטר ולפידים בפידים (ר"ש הנגיד, הכימים כחרתס). ולעם בראהו לשמו ולכבודו הראה בהר סיני אשו ולפידו, אכן תמונה לא ראו ולפקידו ציר נאמן נתן דתו ותלמודו (ראב"ע, הקד' יסוד מורא).—ובהשאלה: אך שערות ראשי מאד שנו מיקוד נדוד נוער ולפידים (רמב"ע, תרשיש ה).—לַפִּיד בּוּז, כנוי של בזיון לאדם[1]: לַפִּיד[2] בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה).—ואמר המשורר: השתיר לבבי יד וזמן שמו נעבד לכל מצחק ולפידים (רמב"ע, תרשיש ה).—ב) *הכלי שבו מדליקים לַפִּיד: הלפיד טמא ובית שקעו של נר מטמא באויר (כלים ב ח). הלפיד של חרס שמניחין מטליות הבגדים והשמן בתוכו והוא דולק (רמב"ם, כלים יח ז).

***לְפִיכָךְ**,—כמו לָכֵן: אין משלמין אלא ממין על מינו לפיכך אם אכל קשואין של ערב שביעית ימתין לקשואין של מוצאי שביעית וישלם מהם (תרומ' ו ו). היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלין ופטורין לפיכך אם הכניסו לבתיהם מתקנים ודאי (אם אמר) טלו והכניסו לבתיכם לא יאכלו מהם עראי לפיכך אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא דמאי (מעשר' ב א). הנוטע שורה של ה' גפנים בש"א כרם ובה"א אינו כרם עד שיהו שם ב' שורות לפיכך הזורע ד' אמות שבכרם בש"א קידש שורה אחת ובה"א קידש ב' שורות (כלא' ד ה). איזו היא דרך רחוקה וכו' מאסקופת העזרה ולחוץ אמר ר' יוסי לפיכך

---

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) בארו הקדמוני' מלה זו כאן במשמ' הרגילה של לפיד, אך המליצה קשה, ולכן הגיהו החדשים הגהות רבות, וקצתם אמרו כי עקר המלה הוא פיד והלמד היא שמושית. אך כל זה אינו מרפא את הכתוב, ועי' עוד ערך עשת, עשתות.

נקוד על ה (שבמלת רחוקה בפסוק בדרך רחוקה) לומר לא מפני שרחוקה ודאי אלא מאסקופת העזרה ולהוין (פסח׳ ט ב). בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים וכו׳ לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח וכו׳ ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (שם י ה). בירך התחילה (הסוטה) בעבירה תחלה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה ירך תחילה ואח״כ הבטן (סוט׳ א ז). שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו וכו׳ אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על י׳ פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשרה לונביות (שם ח). רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זה המתיירא מן העבירות שבידו לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן (שם ח ה). קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע לידה לפיכך אם רצה הבעל להזור יחזור (גיט׳ ו ג). שנים ששלחו שני גיטין שוין ונתערבו נותן שניהם לזו ושניהם לזו לפיכך אם אבד אחד מהן הרי השני בטל (שם ט ה). אנשי יהודה היו כותבין עד שירצו היורשין ליתן ליך כתובתיך לפיכך אם רצו יורשין נותנין לה כתובתה ופוטרין אותה (כתוב׳ ד יב). לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו איבד עולם מלא (סנה׳ ד ה). ולמה אמרו בעשרים ותשעה באלול ולא אמרו באחד בתשרי מפני שהוא יום טוב ואי אפשר לעשר ביו״ט לפיכך הקדימוהו בעשרים ותשעה באלול (בכור׳ ט ה). המפקיד מעות אצל השלחני אם צרורין לא ישתמש בהם לפיכך אם הוציא מעל אם מותרים ישתמש בהם לפיכך אם הוציא לא מעל (מעי׳ ו ה). מדות הלח קדש לפיכך בירוציהן קדש ומדות היבש חול לפיכך בירוציהן חול (מנח׳ ט ה). אפי׳ שור שוה אלף דינרין ואין לו ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט לפיכך אם מת מת למוכר (חול׳ ה ד). ומודה ר״י ביושבת על המשבר ומתה ויצא ממנה רביעית דם שהיא מטמאה משום כתם אמר ר׳ יוסי לפיכך אינה מטמאה באהל (נדה י ה). חלב בהמה טהורה אינו מיטמא טומאת נבילות לפיכך הוא צריך הכשר חלב בהמה טמאה מיטמא טומאת נבילות לפיכך אינו צריך הכשר (עוקצ׳ ג ט). אם אמרת בתם שאינו משלם את הכופר לפיכך בסקילה תאמר במועד שהוא משלם את הכופר לפיכך לא יהא בסקילה (מכי׳ משפט׳ י). אם אמרת באדם (צרוע או זב) שמטמא על גבי משכב ומושב לפיכך טעון שילוח (מחוץ למחנה) תאמר בכלים שאין מטמאין על גבי משכב ומושב לפיכך לא יטענו שילוח (ספרי במד׳ א). שכל דבר ששתיקתו פטורה נאמן להחמיר לפיכך פרושו להקל פטור (תוספתא דמאי ה ח). שבמדה שמדדה בה מדדו לה היא עמדה לפניו לפיכך כהן מעמידה בפני הכל לראות קלונה היא פירסה סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחה תחת רגליו היא קישטה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כיחלה לו את עיניה לפיכך עיניה בולטות (שם סוט׳ ג ב-ג). גוי שעשה ע״ז מותרת עד שתיעבד לפיכך יכול לבטלה (שם ע״ז ה ד). מכה יש בה מבפנים לפיכך מפלת כמין קליפות אדומות (שם נדה ד ג). אדם הראשון דמו של עולם וכו׳ וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות נדה לאשה (ירוש׳ שבת ב ה:). לפי שמדד בכפישה לפיכך מדדו לו חכמים בכפישה (שם יבמ׳ יג יג ג). היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לא:). מזכירים גבורות גשמים כל השנה ואינה אלא בזמנן לפיכך אם בא להזכיר כל השנה כולה מזכיר (תענ׳ ב:). לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה (קדוש׳ ל.). השוכר את הפועל לשמור את התינוק לשמור את הפרה וכו׳ אין נותנין לו שכר שבת לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן ואם היה שכיר שבת וכו׳ נותן לו שכר שבת לפיכך אם אבדו חייב באחריותן (נדר׳ לז.). היא (הסוטה) קלעה לו את שערה לפיכך כהן סותר את שערה היא הראתה לו באצבע לפיכך ציפורניה נושרות וכו׳ היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה היא השקתו יין משובח בכוסות משובחים לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש (סוט׳ ט.). הקדיש שלשה אילנות ממטע עשרה לבית סאה הרי הקדיש את הקרקע ואת האילנות שביניהם לפיכך כשהוא פודה פודה בית זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף (ב״ב עב.). שכיב מרע שאמר מנה יש לי אצל פלוני העדים כותבין אע״פ שאין מכירין לפיכך כשהוא גובה צריך להביא ראיה דברי ר״מ וחכ״א אין כותבין אלא א״כ מכירין לפיכך כשהוא גובה אין צריך להביא ראיה (שם קנח:). אין לך מר בקישות אלא פנימי שבו לפיכך כשהוא תורם מוסיף על החיצון שבו ותורם (שם קמג.). הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחית המתים (סנה׳ צ.). ובדמו (של חלזון) צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים (מנח׳ מד.). ת״ר תולה בשוברת יום כנגד יום

בשני שלה ובסופרת שבעה שלא טבלה לפיכך היא מתוקנת והכרתה מקולקלת דברי רשב"י רבי אומר אינה תולה לפיכך שתיהן מקולקלות (נדה ס.). (שאלו את ר' יהושע) מפני מה האיש יוצא ראשו מגולה והאשה ראשה מכוסה אמר להן דומה לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם לפיכך יוצאה וראשה מכוסה ומפני מה הן מהלכות אצל המת תחלה אמר להם על ידי שגרמו מיתה לעולם לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה וכו' ומפני מה ניתן לה מצות נר שבת אמר להן על ידי שכיבתה נשמתו של אדה"ר לפיכך ניתן לה מצות נר שבת (מד"ר בראש' יז). ויאהב יצחק את עשו לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רידהו וכו' וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא רידהו ביסורין ולא גער בו ולפיכך יצא לתרבות רעה (שם שמות א). לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש נכנס אצל אחר אמר להם הזהרו בו שלא יאכל דבר פלוני וכו' הראשון אינו לחיים לפיכך אמרתי שיאכל כל מה שירצה אבל זה שהוא לחיים אמרתי הזהרו בו (שם ל). שהיו (הלוים) צדיקים וכו' לפיכך גידלם הקב"ה בישראל כארז הזה (שם במד' ג). שהיה (יהושע) משמש את משה ביום ובלילה וכו' לפיכך כיבדו הקב"ה (שם יב). לסוף ארבעים יום התחילו המלאכים אומרים לפני הקב"ה רבש"ע לא כך אמרנו לך לא תתן את התורה להם לפיכך כשביקש הקב"ה לכתוב אותם להם שנית לא היו המלאכים מניחים אותו (פסיק' רבתי כה). —ומצוי בסהם"א: שבע כפולות בג"ד כפר"ת הקקן חצבן וצירפן וצר בהם כוכבים בעולם וכו' וז' ארצות וז' שבתות לפיכך חבב השם ב"ה השביעיות תחת כל השמים (ספ' יציר' ד ג). אנחנו עמך בני בריתך וכו' עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו וכו' קראת אותו ישראל וישורון לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך (כרכ' הבחר, לעולם). אעפ"י שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו (רמב"ם, ת"ת ג יג). הואיל ויש לו לאדם לטלטל בכל המרובע שהוא ארבע אמות וכו' לפיכך אין המעביר או הזורק ברשות הרבים חייב (הוא, שבת יב יח).

°לְפִיפָה, ש"נ, —שם"פ מן לָפַף: ביצים של יוצר שהיו מתוסרין לפיפה ויבוש והולכה לכבשן ושריפה (רמב"ם, מלוה ולוה ט ב). ונטית יתרותיו (של גוף בע"ח) ומקום דבוקם ולפיפת קשוריו ואיכות גדולת והרכבת אבריו ופרקיו (הוא, הנ"ת תימן). שאלה האברים (הכבד, הטחול והריאה) אעפ"י שיחסרו ההרגש הנה הושם להם לפיפה עצבית והוקרמו בקרום עצבי (קאנון א א ג א). ובזה יצטרך לרוב חתולים ולפיפות שיעמדו במקום הרחב (שם). והנה יוכן בלפיפות על תבנית נאות ויתלה האיש מן הצד האחד וימתח היד וכו' (שם ד ה א יא).

°לְפִיפִי, —עי' °לִפְפִי.

***לְפְלוּף**[1], ש"ז, — כעין לֵחָה שבעין: לפלוף שחוץ לעין וגלד שחוץ למכה והרטיה שעליה (מקוא' ט ב). לפלוף שבעין וגלד שעל המכה ושרף הלה (שם ד). לפלוף שבעין לח אינו חוצץ יבש חוצץ אימתי נקרא יבש משעה שמתחיל לירק (נדה סז.).

לִפְנֵי, בכנ' לְפָנַי, לְפָנֶיךָ, לְפָנָיו, לְפָנֵינוּ, לִפְנֵיכֶם, לִפְנֵיהֶם, מִלְּפָנַי, מִלְּפָנֵי, מִלְּפָנֶיךָ, מִלִּפְנֵיכֶם, לְפָנִים,—א) מלה תורה מציאות דבר בקרבת פלוני ובאופן כאלו פלוני רואה את הדבר, vor; devant; before: ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לִפְנֵי פרעה (בראש' מא מו). וירדו מצרים ויעמדו לִפְנֵי יוסף (שם מג טו). השכם בבקר והתיצב לִפְנֵי פרעה (שמות ח טז). וישלך אהרן את מטהו לִפְנֵי פרעה וְלִפְנֵי עבדיו (שם ז י). והעמידו לִפְנֵי הכהן (ויקר' כז ח). והעמדת את הלוים לִפְנֵי אהרן וְלִפְנֵי בניו (במד' ח יג). ויקרבו לִפְנֵי משה וְלִפְנֵי אהרן (שם ט ו). ויקמו לִפְנֵי משה (שם טז ב). ופרשו השמלה לִפְנֵי זקני העיר (דבר' כב יז). וירם הטבח את השוק והעליה וישם לִפְנֵי שאול (ש"א ט כד). ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו לִפְנֵי שמואל (שם טז ח). ויקח אתו אבנר ויבאהו לִפְנֵי שאול (שם יז נז). ויתנבא גם הוא לִפְנֵי שמואל (שם יט כד). ותקח קמח ותלש ותפהו מצות ותגש לִפְנֵי שאול וְלִפְנֵי עבדיו ויאכלו (שם כח כד-כה). וישתחו לו על אפיו ארצה לִפְנֵי המלך (ש"ב יד לג). ותדברנה לִפְנֵי המלך (מ"א ג כב). ואתן לִפְנֵי בני בית הרכבים גבעים מלאים יין (ירמ' לה ה). להביא את ושתי המלכה לִפְנֵי המלך בכתר מלכות (אסת' א יא).—וגם לפני דבר לא בע"ח, במשמ' נגד, מנ"ל: במכפלה אשר לִפְנֵי ממרא (בראש' כג יז). ויחנו לִפְנֵי פי החירת בין מגדל ובין הים לִפְנֵי בעל צפן נכחו תחנו על הים (שמות יד ב). ויניחהו אהרן לִפְנֵי העדת למשמרת (שם טז לד). והקרבת את הפר לִפְנֵי אהל מועד (שם כט י). ונתתה אתו לִפְנֵי הפרכת (שם ל ו). ונתתה את מזבח העלה לִפְנֵי פתח משכן אהל מועד (שם מ ו). וירדפום לִפְנֵי השער (יהוש'

[1]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו.

ז ה). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה (שם ח יד). מלבד מזבח יי' אלהינו אשר לפני משכנו (שם כב כט). ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית (יחזק' ט ו). ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים (נחמ' ח ג). כמזרקים לפני המזבח (זכר' יד כ). ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלם בבית יי' לפני החצר החדשה (דהי"ב כ ה). ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות (שם כג יז). ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת' ב יא). —מלפני: ויצא יוסף מלפני פרעה (בראש' מא מו). ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה (שמות לה כ). ויקחו מלפני משה את כל התרומה (שם לו ג). ומרדכי יצא מלפני המלך (אסת' ח יה). קם מלפני מזבח יי' (מ"א ח נד). וימד רחב מלפני השער התחתונה (יחזק' מ יט). —וכנ': בחלומי והנה גפן לפני (בראש' מ ט). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו (ירמ' ז י). אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני (יחזק' ח א). אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים (בראש' מג ט). והצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שפט' ו יח). ואשמה לפניך פת לחם ואכול (ש"א כח כב). אתה ורעיך הישבים לפניך (זכר' ג ח). בין תבין את אשר לפניך (משלי כג א). ויישם לפניו לאכל (בראש' כד לג). וישבו לפניו הבכר כבכרתו (שם מג לג). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו (מ"א ג יו). ויצא מלפניו מצרע (מ"ב ה כז). ואת האח לפניו מבערת (ירמ' לו כב). ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם (בראש' יח ח). שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו (מ"ב ו כב).—ומשמשת גם בענין שיש בו רק קצת דמיון לעמידה לפני פלוני: ותשחת הארץ לפני האלהים (בראש' ו יא), ר"ל בעיניו, בדעתו וכדומ'. הוא היה גבר ציד לפני יי' (שם י ט). כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (שם ז א). לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו (שם מז יח), לאדוני. ברית מלח עולם הוא לפני יי' (במד' יח יט). כי תועבה הוא לפני יי' (דבר' כד ד). ולך תהיה צדקה לפני יי' (שם יג). משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל (יהוש' ח לב), לבני ישראל, שהם יקראו בו. ומה חטאתי לפני אביך (ש"א כ א), לאביך. והשנית למי אני אעבד הלוא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך (ש"ב טז יט).—עמד לפני פלוני, שרת אותו, עבד אותו, היה אתו: יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת (מ"א א ב).

וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן (מ"ב ה ב), שרתה אותה.—ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו (שם א), בעיני אדוניו. וייטב הדבר לפני המן (אסת' ה יד), בעיניו, בדעתו. ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך (שם ח ה). רך ויחיד לפני אמי (משלי ד ג), לאמי. יש דרך ישר לפני איש (שם יד יב), לאיש. ערב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת וכו' לטוב לפני האלהים (קהל' ב כו), בעיניו.—ועם קצת פעלים, הסם, כנע, נגף, וכדומ': ולא תנגפו לפני איביכם (במד' יד מב). יתן יי' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך (דבר' כח ז). ויהסם יי' לפני ישראל (יהוש' י י). ויכנע מדין לפני בני ישראל (שפט' ח כח). ויפלו לפני יונתן (ש"א יד יג). שחו רעים לפני טובים (משלי יד יט). צדיק מט לפני רשע (שם כה כו).—ומלפני, ירא מלפני פלוני: וירא שאול מלפני דוד (ש"א יח יב). כי נכנע אחאב מלפני (מ"א כא כט).—ועם נס: וינס ארם מלפני ישראל (דהי"א יט יח). כי מלפני יי' הוא ברח (יונ' א י).—עמד, קם לפני פלוני, התגבר נגדו: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם (יהוש' ז יב). וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם (שפט' ב יד).—וגם בדברים לא בע"ח: רטב הוא לפני שמש (איוב ח יו), בשמש. יהי שמו לעולם לפני שמש ינין שמו (תהל' עב יז), כל זמן שהשמש מתקיים. ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (שם ה), כל ימי הירח. יהיו כמץ לפני רוח (שם לה ה), שהרוח דוחה אותו. — ובמשמ' התגבר נגדו: לפני קרתו מי יעמד (תהל' קמז יז). ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). — ב) תורה מציאות דבר קדם דבר אחר, קדימה במקום, שהוא קדם והשני אחריו: יעבר נא אדני לפני עבדו (בראש' לג יד). ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שמות יד יט). החלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל (דבר' ג יח). שאו את ארון הברית ועברו לפני העם וישאו את ארון הברית וילכו לפני העם (יהוש' ג ו). עברו לפני ארון יי' אלהיכם אל תוך הירדן (שם ד ה). והחלוץ הלך לפני הכהנים תקעו השופרות (שם ו ט). ורצו לפני מרכבתו (ש"א ח יא). ויקומו וילכו זיפה לפני שאול (שם כג כד). — וכנ': ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (בראש' לב יז). גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני (שם כא). ותאמר לנעריה עברו לפני הנני אחריכם באה (ש"א כה יט). ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו

את הארץ (דבר׳ ח כב). ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו (ש״א ט׳כז). לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך (שמות לב לד). הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן (יהוש׳ ג יא). וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו (בראש׳ לב ד). ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה (שם מו כח). ונשא הצנה הלך לפניו (ש״א יז ז). וחמשים איש רצים לפניו (ש״ב יה א). שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (מ״א יט יט). ויתן אל שני נעריו וישאו לפניו (מ״ב ה כג). לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו (חבק׳ ג ה). צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו (תהל׳ פה יד). אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו (שם צז ג). ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר (איוב כא לג). וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה וכו׳ והוא עבר לפניהם (בראש׳ לג ב-ג). וארון ברית יי׳ נסע לפניהם דרך שלשת ימים (במד׳ י לג). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים (ש״א י ה). וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער (מ״ב ד לא). ויעבר מלכם לפניהם (מיכ׳ ב יג). — ג) תורה הקדימה בזמן, מה שהוא קודם בזמן, ותבוא לפני מקור פעל: כי כלה משקה לפני שחת יי׳ את סדם ואת עמרה (בראש׳ יג י). ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל (שם לו לא). ויי׳ גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול (ש״א ט יה). כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (ש״ב ג לה). האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך (יחזק׳ כח ט). ויד יי׳ היתה אלי בערב לפני בוא הפליט (שם לג כב). הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי׳ הגדול והנורא (מלא׳ ג כג). והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפני הכנעו הנם כתובים על דברי חוזי (דהי״ב לג יט). פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש (משלי יז יד).—ולפני שם: בעבר אשר יברכך לפני מותו (בראש׳ כז י). לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה (שם כט כו). ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה (שם מח כ). וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים (במד׳ יג כב). שנתים לפני הרעש (עמו׳ א א). היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדמה לפני קמה (ישע׳ לז כז). ויי׳ נתן קולו לפני חילו (יוא׳ ב יא). עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם (ישע׳ מח ז). כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה (זכר׳ ח י). כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת (נחמ׳ יג יט). בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי (משלי ח כה). לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (שם טז יח). לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד ענוה (שם יח יב). הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת (איוב טו ז). עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר ייבש (שם ח יב).—ובמשמ׳ זו במכרת, לפנים, בזמן קדום: האמים לפנים ישבו בה (דבר׳ ב י). ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום (שם יב). כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה (יהוש׳ יא י). ושם חברון לפנים קרית ארבע (שפט׳ א י). למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום (שם ג ב). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה כי לנביא היום יקרא לפנים הראה (ש״א ט ט). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים נתנים את המנחה (נחמ׳ יג ה). ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה (דהי״ב ט יא). לפנים הארץ יסדת (תהל׳ קב כו). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (איוב מב יא).—וככנ׳: ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שמות י יד). כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם (ויקר׳ יח כח). התועבת אשר נעשו לפניכם (שם ל). כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר׳ ד לב). ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע יי׳ בקול איש (יהוש׳ י יד). ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך (מ״א יד ט). ויעשה עמרי הרע בעיני יי׳ וירע מכל אשר לפניו (שם טז כה). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו (מ״ב כג כה). הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם (ירמ׳ כח ח). ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (שם לד ה). לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה (יוא׳ ב ג). לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע׳ מג י). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם (נחמ׳ ה יה). והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל׳ א יו). אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא ישמחו בו (שם ד טז). — ומלפניו: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). — ובתו״מ

בהשמושים שבמקרא: אמרו לפני ר"ע אומר היה ר"א עור שסכו בשמן של שביעית ידלק וכו' ועוד אמרו לפניו אומר היה ר"א האוכל פת כותים כאוכל בשר חזיר (שבי' ח ט-י). המקבל שדה מישראל מן הנכרי מן הכותי יחלק לפניהם (דמאי ו א). הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה (ברכ' מא:). ב' שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה (פאה ו ד). המתכוין להוציא לפניו ובא לו לאחריו (שבת י ד). גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (שם כ ד). שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד (ברכ' מא:).—ומצוי מאד בסהמ"א בכל השמושים. ועי' עוד ערך פָּנִים.

לפע"ד,—ר"ת: לפי עניות דעתי.

***לפף**[1]), ממנו *לַפַּף, ˙˙לִפּוּף, ˙˙לְפִיפָה, ˙˙לְפָפָה, ˙˙לִפְפִי.

***לָפַף**,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פִּע', *לִפֵּף, פ"י,—לִפֵּף יֶלֶד, כרך וחתל אותו בחתולים, שרוהצין : einwickeln ; envelopper ; to swathe הולד בשבת וכו' שמלפפין הולד בשבת (שבת קכט:). ומרחיצין את הולד בשבת ביום שנולד וכו' ומולחין אותו ומלפפין אותו מפני שסכנה היא לו אם לא יעשו לו כל אלו (רמב"ם, שבת כ יד). שמלפפים אותו בבגדים והאברים מתישבין מאליהם (ר"נ על הרי"ף, שבת מו:). הסדינים הקטנים שמלפפות בהן התינוקות מותר לכבסן במועד (בו"ת תרומ' הדשן פח).—˙˙ואת החוט וכדומ', כרכו על דבר: כמחט שמלפפין עליו הרוקמין את השני (רמב"ם, מע"ש י יב). העץ שמלפפין עליו הטווי והוא הנקרא כוש (הוא, פרה אדומ' יב י).—ובהשאלה, *המכה מְלַפֶּפֶת אותו, דבקה בו ופשתה בו: למה נקרא שמה ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה (בכור' מא.). — ודמיון לחבוק: לפפתו (רות את בעז) כחזזית (מד"ר רות, תנות לילה).—והעֲבֵרה: וכל העובר עבירה אחת בעוה"ז מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין (סוט' ג:).—ובמשמ' ˙˙פִּתֵּל: הוצין שחולקין אותן לשנים וג' וארבעה וקולעין אותן או שמלפפין אותן ועושין אותן כמין חבל (ר"ח שבת ל:).

—פֻּע', *לֻפַּף, מְלֻפָּף, מלופף, — בהשאלה, מלפף באש: התורה שנתנה למשה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה חתומה באש ומלופפת באש (מד"ר דבר' ג).—˙˙ובמשמ' העקרית: ויוצאות (הרחלות) מלופפות במטליות כדי שיהיה הצמר שלהן נקי (רמב"ם, שבת כ יג). ויש מהן (מהמעים) מלופפין ומוקפין זו לפנים מזו בעיגול (הוא, שחיט' ו יג). חלב הלב וחלב המעים והן הדקין המלופפין (הוא, מאכ' אסור' ז ט).

—קל, ˙˙לָפַף,—כמו פִּע': האורג שפופרת הקנה או העץ ולופף עליה חוטים (רמב"ם, כלים י ד). ואם התקינה (את המחט) ללפוף עליה החוט לרקום (שם יא יד). המחט שלופפין עליה השני או הזהב וכיוצא בהן בדרך שעושין הרוקמין (שם יה). ועור שמניחין על המטות מלמעלה לישן עליו וכו' ועור שלופפין הכסות בו (שם כד א). אלא שכהן גדול צנוף בה כמי שלופף (מטלית) על השבר (הוא, כלי המקדש ח ג). חיבר את שני נסרים במסמרים של עץ וכיוצא בהן או שלפף עליהן שונמין (הוא, טומא' מת כב ח).—ופעו' ˙˙לָפוּף: שתי פקעיות המעורות זו לזו בחוט וכן השתי שמקצתו לפוף על הכובד העליונה ומקצתו לפוף על הכובד התחתונה (רמב"ם, טומא' צרעת יג ט). מגרה שנטמא הנוגע בקשטנית שהיא לפופה עליו טהור (הוא, כלים כ יה). — ולָפוּף בתוך דבר, תחוב בתוכו: גלגל ההקפה הוא הירח כדורי תחוב והקוע ולפוף בתוכו כמו מסמר וכאבן מרגלית טבועה בחותם (מ' אלדבי, ש"א ב ב).—ודרכים לְפוּפִים, עקלקלים: והתבוננו לפתרון הדתות וישרו אורחותם הלפופות פן תהיינה שפתותיכם כשפתות המשקרות כרותות (תבו' תלמידי דוגש).—ואותיות לְפוּפוֹת, כפופות: ויזהר באותיות הגדולות ובאותיות הקטנות ובאותיות הנקודות ואותיות המשונות כגון הפאי"ן הלפופות והאותיות העקומות כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש (רמב"ם, ס"ת ז ח). צורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורתן כגון הלפופות והעקומות (פתיח' רמב"ן על פי' התורה).

—נִפְע', ˙˙נִלְפַּף, עתי' יִלָּפֵף: כל מקום מהגוף צריך שילך עצב או מיתר בקצת עצם גדול ואי אפשר מבלי אחד מג' מדות אם שיקיף בעצם או שילפף ויכרך עליה העצב או המיתר (פרקי משה א).

—הִתְפ', ˙˙הִתְלַפֵּף: שיתלפף בכולו ותעשה לו לבוש לנשמתו (רהב' חכמ', היראה ח).

˙˙לְפָפָה, ש"נ, מ"ר לְפָפוֹת,—חִתּוּל, מה שמלפפים בו דבר: או לסבת מה שיקיף בו מהקרומות והלפפות כי אם יקרעו וישוסעו ישפכו הלחויות שבהם (קאנון ג כת ב ה). כי הוא (הקרום הלפפי) דומה ללפפות ויעבור

[1]) גם בארמ', בערב' לפף a).

a) لفف

אליו מן הטבור שפיכת השתן (כס כס ה ג).

לְפָפִי, ת"ז, — של לפפה, בצורת לפפה: ואמנם הקרום הנלוה לקרום הזה (לקרום השלישי המקיף העבר) לצד חוץ והוא הלפיפי כי הוא דומה ללפפות (קאנון ג כא א ג). ואמרו הרופאים כי הקרום הלפפי נברא מזרע האשה (כס).

לפ"ק, — ר"ת: לפרט קטן.

לפת[1], ממנו א.לָפַת.

א.לָפַת, פ"י עתי' יִלְפֹּת, — לָפַת עמודים וכדומ', תפש אותם וחבקם בזרועותיו, umfassen; embrasser, -race: וַיִּלְפֹּת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויסמך עליהם אחד בימינו ואחד בשמאלו (שפט' יז כט). — ופעו', *לָפוּת, לְפוּתִים, לְפוּת זה בזה, מחבר וכרוך יחד: (ע"ש זה נקרא לפתן שעל ידו) ב' תבשילין לפותין זה בזה (מד"ר קהל', כי העובן).

—נפע' עתי', יִלָּפֵת, יִלָּפְתוּ — א) נִלְפַּת האיש על משכבו, נטה וסבב הנה והנה, sich umdrehen; se retourner, to turn o. s.: ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא (רות) בלט ותגל מרגלתיו ותשכב ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וַיִּלָּפֵת והנה אשה שכבת מרגלתיו (רות ג ז-ח). — והדרך וכדומ', התעקל, התעות, sich wenden; se tortuer; to meander: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו וכו' יִלָּפְתוּ[2]) ארחות דרכם יעלו בתהו ויאבדו (איוב ו יד-יח). — ב) *נתקלקל ונשחת, ואמר הפיטן: לא למרום עין צפת, וכסף על הרש חפת, ובחזוק מוסר הורפת, ונהרס ונלפת[3]), כהן צפת (ר"ה קליר, איכה יבכה תכלת).

—פע', *לִפֵּת, — נתקלקל, כמו נלפת: נשים כשרו כי בא עריץ, בקרקע הבית החריץ, שרים לופתו כבוא פריץ, בבית קדש הקדשים צחנתו השריץ (ר"ה קליר, קינ', זכור אשר).

***לֶפֶת**[4]), ש"נ, — פרי האדמה ממין הצנונות, Rübe; rave, turnip: הלפת והנפוץ והכרוב והתרובתור התרדים והלעונין אינן כלאים זה בזה (כלא' א ג). הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש

[1]) בערב' לפת a), במשמ' סבוב ופניה הנה והנה.
[2]) במשמ' זו פרש ריב"ג וראב"ע והחדשים. ויונתן תרגם: דמקלקלין איסרטי אורחיהון. — [3]) עפ"י פרוש ת"י לילפתו.
[4]) בארמית לפתא. בערבי' לִפת b), ולא נתברר משמ' הראשנה.

a) لفت b) لِفت

(כס ט). לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול מפני שהוא ממלאהו (כס ג א). העוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונוטע לתוך שלו (מעשר' ה א). זרע בצלים זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים (כס ח). ירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנותן טעם הרי זו אסורה כיצד משערין אותה כבשר בלפת (חול' ז ד). שרשי קולסי הכרוב ותלפות תרדין והלפת (עוקצ' א ד). מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרי' של ציפורי ומעשה שקינן שועל בראש הלפת (ספרי דבר' ביז). לא היו נותנין (פאה) אלא ללפת ולקפליטאות מפני שלקיטתן כאחת ר"י אומר אף לכרוב מעשה בבנו של בוהיין שנתן אבינו פיאה ללפת ובא ומצא עניים עומדין על פתח גינתו וכו' (תוספתא פסח' ב ב). יש מהן שהילכו אחר הפרי ויש מהן שהילכו אחר העלין הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין (ירוש' כלא' א כז.). אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו (בבלי ברכ' מד:). מי שראשו רחב ויוצא מכאן ומכאן עד שתמצא ראשו על צוארו כמו ראש הלפת על העלין שלו (רמב"ם, ביא' המקד' ח א). — ומ"ר לפתות: עתידה כל חטה וחטה להיות כשתי כליות של שור גדול וכו' ואל תתמה בדבר הסתכל בראשי לפתות מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרי' של צפורי (ספרי דבר' ביז). ראשי לפתות וראשי קפלוטות עשו אותן כתבשיל שהוא מצטמק ויפה לו (ירוש' תרומ' כ מא ג). כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות (בבלי ברכ' נז:). שנעשה בשרו (של בעז) כראשי לפתות (סנה' יט:). — ובספה"א: הואיל וראשי לפתות נותנין אותן בחומץ ובחרדל (תבו' הגא', הרכבי בפא). שיאכל דברים החמים והדברים המפרנסים ביותר כמו בשר כבש שמן מבושל בלפתות (מ' אלדני, ע"א ד). — ובמליצה, *לפת מוסר: לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא, בניהם נשאו קינה ושמש בבואה יפחדו עיש וכימה (רמב"ע, קינה, תרדה לבבה).

ב.*לָפַת, — קל אינו נהוג.

—פע', *לִפֵּת[1]), — לִפֵּת הפת בדבר, אכלו בלפת, ובכלל בדבר שרגילים להוסיף ללחם באכילה לבלתי אכל פת הרבה: כל שאינו נאכל על שולחן מלכים ללפת בו את הפת (ע"ז לח.). — ומצוי בספה"א: כלי שעושין בו כל השנה חומץ וציר כדי ללפת בו פת (ערוך, ערך בית באור). כגון אבטיחים וענבים ורמונים וביוצא בהן שאינן באין ללפת בהן שכבר סילקו הפת מלפניהם (כס, ערך

[1]) בסגנון ארמי: מידי דמלפת בעינן ופת לא מלפתא ודייסא נמי לא מלפתא (ביצ' יו).

דבר). כגון אנו שמלפתין לחמינו באוזי? בתפוחים (מתו' ויטרי עא). וכל דבר הבא ללפת בו את הפת כיון שבירך על הפת פטור מלברך עליו (שבלי הלקט, ברכ' קמז). — ובהשאלה, לִפֵּת דִּבֵּר בלעג: בכעס לא תאכלנו, בלעג לא תלפתנו (ר"א קליר, יוה"כ, כאגף).

***לִפְתָּן**, ש"ז, — א) כל דבר שמלפתים בו את הפת, Zukost; ce qu'on mange avec le pain; s. th. eaten with bread: פת חטין ולא פת שעורים מיסב ואוכלין בלפתן (נגע' יג ט). הבא מלח הבא לפתן וכו' הביאו מלח הביאו לפתן (ברכ' מ.). אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד (שם). אמר שמואל כל שהוא ליפתן (שעורו) כדי לאכול בו כל שאינו ליפתן כדי לאכול היטנו בשר חי (ערוב' כט.). — ובסהם"א: והשתדל אח"כ לאסור חוש הטעם שתקח די מזונך מן המאכל והמשתה ותפרוש ממה שהוא יותר מזה והתחבולה לענין הזה שתמעיט במיני הלפתן ותמוך על לפתן אחד וכו' והרגל עצמך בקצת העתים מבלי לפתן כדי להנהיג טבעך (חו"ה, הפרישות ה). שום לפתן ללפת בו את הפת (רש"י פסח' מג.). — ב) *אדם שראשו דומה ללפת: מומין אלו בין קבועין בין עוברין פוסלין באדם יתר עליהן באדם הכילון והלפתן והמקבן ושראשו שקוע (בכור' ז א).

לֵץ[1], ש"ז, מ"ר לֵצִים, — א) אדם קשה, גאותן: כי אפס עריץ וכלה לֵץ[2] ונכרתו כל שקדי און (ישע' כט כ). זד יהיר לֵץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — ב) מי שדרכו ללוץ לכל דבר, להתיחס לכל דבר בקלות דעת, בלצנות: יסר לֵץ לקח לו קלון וכו' אל תוכח לֵץ פן ישנאך (משלי ט ז-ח). בן חכם מוסר אב וְלֵץ לא שמע גערה (שם יג א). בקש לֵץ חכמה ואין (שם יד ו). לא יאהב לֵץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (שם טו יב). לֵץ תכה ופתי יערם (שם יט כה). בענש לֵץ יחכם פתי (שם כא יא). גרש לֵץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (שם כב י). — ומ"ר לֵצִים: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לֵצִים לא ישב (תהל' א א). אם לַלֵּצִים הוא יליץ ולענוים יתן חן (משלי ג לד).

1) בערב' לַטֹּ' a), ועי' הערה לקמן. — 2) השם עריץ מלמד על חברו לֵץ שהכונה כאן לאדם קשה וכדומ', וכמו שפרש הכתוב בעצמו את השם לֵץ בזד יהיר. ובמשמ' זו משמש בערב' השם לַטּ' a), אמר אלג'והרי: רג'ל לט' עשר מתשדד, — ר"ל עז וקשה.

a) لَظٌّ

נכונו לַלֵּצִים שפטים ומהלמות לגו כסילים (שם יט כט). — ואמר בן סירא: לב כבד ירבו מכאביו ומתהולל מוסיף עון על עון מכת לֵץ אין לה רפואה כי מנטע רע נטעו (כ"ס גני' ג כז-כח). נוגע בזפת תדבק בידו וחובר אל לֵץ ילבש דרכו (שם יג א). וגם על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש ככור בוחן מעשה לוטש כן שכר למצות לֵצִים (שם לד כה-כו). — ובתו"מ: שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים (אבות ג ב). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת שקרנים וכת מספרי לשון הרע (סוט' מב.). וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ וכו' מושבו מושב לצים (קדוש' מא.). רבש"ע עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה' קא.). — ואמר המשורר: אני איש לאל שירים כפולים עדי נסים אשר עשה כפולים, אשר יליץ לכל לצים ויתן כלבם לענוים העטלים (ר"ש הנגיד, הלי תעב). — ובהשאלה, כנוי ליין: לֵץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יחכם (משלי כ א).

לָצוֹן, ש"ז, — דברי צחוק והתול, Spott; moquerie; mocking: לכן שמעו דבר יי' אנשי לָצוֹן משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע' כח יד-יח). עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לָצוֹן חמדו להם (משלי א כב). אנשי לָצוֹן יפיחו קריה וחכמים ישיבו אף (שם כט ח).

***לְצוֹת**, ש"נ, — כמו לָצוֹן: פֶּה שהוא מפיץ דברי לצות (מד"ר בה"ש, מלאוני). על ידי שנפקרו לדבר לצות (שם).

לצץ[1], ממנו אולי לֵץ.

לצץ[2], ש"ז, מ"ר לֹצְצִים, — אדם קל הדעת, המבלה ימיו בתענוגים ומשתאות וכדומ': יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לֹצְצִים[3] כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן אפהם בקר הוא בער כאש להבה (הוש' ז ה-ו).

***לקה**[4], ממנו *לְקָה, *מלקות, *לִקּוּי, *הַלְקָאָה, *לְקוּת.

***לָקָה**, פ"ע, לָקִית, אֶלְקֶה, יִלְקוּ, — לָקָה פלוני, א) הֻכָּה ברצועות וכדומה, geschlagen w.; être flagellé,

1) קבע ראב"ע (הוש' ז ה) שרש זה להשם לֹצֵץ, ועי' הערה להערך.

2) עי' הערה לקמן. — 3) המליצה קשה, וכבר הגיהו החדשים בכתוב זה הגהות מתחלפות, וכבר העירו קצת החדשים כי לפי הענין נראה כי הכונה כאן לא לאנשי לצון אלא לאנשים שטופים בהבלי עוה"ז וכדומ'.

4) רק בעבר' וארמית.

 לקה

be lashed: ואלו הן הלוקין הבא על אחותו ועל אחות אביו וכו׳ השובר את העצם בפסח הטהור הרי זה לוקה ארבעים (מכות ג א-ג). כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם (שם ה). ארבעים שלימות הוא לוקה והיכן הוא לוקה את היתירה בין כתפיו וכו׳ אמדוהו לקבל ארבעים לקה מקצת ואמרו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור וכו׳ אמדוהו אומד אחד לוקה ופטור ואם לאו לוקה ומתרפא וחוזר ולוקה (שם י יא). מעידין אנו באיש פלוני שחייב לחבירו מאתים זוז ונמצאו זוממין לוקין ומשלמין (שם א ב). מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת (סנה׳ ט ה). ניכר שהוא ישן חובטו במקלו וכו׳ והם אומרים מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה (מדות א ב). שוט שישראל לוקין בו סופו ללקות (מכי׳ בשלח, עמלק ב). לשתי נשים שהיו לוקות בבית דין אחת לוקה על שקלקלה ואחת לוקה על שגנבה פגי שביעית (ספרי במד׳ קנז). מכת תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש בו ללקות לוקה ואם לאו אינו לוקה (תוספתא מכות ד יז). לקה מכת מות ומפרפר ויצא הימנו רביעית דם (שם אהל׳ ד יב). אין עדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם ואין לוקין עד שיזומו שניהם (תגי׳ יו:). מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי (ערכ׳ יו:). לשני תינוקות שברחו מבית הספר היה זה לוקה וזה סרתת (מד״ר בראש׳ מח). כשם שדרכו של כלב ללקות במקל כך הם לוקים (שם שמות ט). לעבד שהיה לוקה לפני רבו מה שהיה לוקה על מעיו היה הופך על עצמו ולוקה על גופו (שם). א״ל הקב״ה ילקו ארבעים ויצאו ידי כריתתן (שם במד׳ ה). והיו השוטרים מוכים על יתר העם ולא היו מוסרים אותן בידי הנוגשים ואומרים מוטב אנו ללקות ואל יכשלו יתר העם (שם יה). משל לתינוק שסרח ולקה ברצועה וכשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה שלקה בה (שם יו). ד׳ בנים למלך אחד לוקה ושותק ואחד לוקה ומבעט ואחד לוקה ומתחנן ואחד לוקה ואומר לאביו הלקני (במחות ח). למלך שאמר לעבדו צא והביא לי דג מן השוק והלך והביא לו דג מבאיש אמר לו חייך וכו׳ או מאה בורדלין אתה לוקה או ממון אתה נותן (פסיק׳ דר״כ, בשלח י). — ב) נחלה, נִגַּף בדבר חלי בגופו או באחד מאבריו: כהן שלקה באצבעו כורך עליו גמי (ערוב׳ י יד). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים או שלקה בחרסיה (ב״ק ג א). שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה (שם יא). איזה הוא השחין לקה בעץ או באבן או בגפת או במי טבריא (נגע׳ ט א). נשבית חייב לפדותה וכו׳ לקתה היב לרפאותה (כתוב׳ ד ט). בירך התחילה בעבירה תח׳לה ואח״כ הבטן לפיכך תלקה ירך תחילה ואח״ב הבטן (סוט׳ א ז). בן עזאי אומר כל שלקה גופו מפני חכמתו סימן יפה לו חכמתו מפני גופו סימן רע לו (תוספתא ברכ׳ ג ה). מעשה בחסיד אחד שהיה מלגלג בגילוי יין פעם אחת לקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביוה״כ וצלוחית של מים בידו (ירוש׳ תרומ׳ ח מה ג). תלמיד וותיק היה לו לרבי ודרש פרק אחד במעשה המרכבה ולא הסכימה דעתו של רבי ולקה בשחין (שם חגי׳ ב עז.). היא (הנדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (בבלי שבת לא:). לקתה בכוליא אחת טרפה (חול׳ מב:). ריש לקיש בשם בר קפרא אמר פרעה בראתן לקה (מד״ר בראש׳ מא). שהיו ישראל ראויין ללקות בזו המכה ונתן הקב״ה פדיונם המצריים (שם שמות יא). אלו ישראל וכו׳ שלקו בזיבות ובצרעת לפיכך משה מזהיר את ישראל (שם ויקר׳ יח). לאחד שלקה ברגליו והזר על כל הרופאים להתרפאות ולא נתרפא (שם שה״ש, כתפוח). ע״י שאדם מגביה את עצמו כארז הוא לוקה בצרעת (שם קהל׳, כל זה). אלו הידים והגוף שהן לוקין בנגעים (תנחומא מצורע ב). — ובמשמ׳ נענש במחלה מן המחלות וכדומ׳: אמרו (המצריים) אלו לקינו ולא שלחנו כדי הוא או לא לקינו ושלחנו ולא היו נוטלין ממונינו כדי הוא לנו אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו (מכי׳ בשלח ב א). כל החושד בכשרים לוקה בגופו (יומ׳ יט:). ראו (אצטגניני פרעה) שמושיען של ישראל במים הוא לוקה וכו׳ והם אינן יודעין שעל מי מריבה הוא לוקה וכו׳ אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה (סוט׳ יב:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (סנה׳ קח:). שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחת לקה הוא וביתו בנגעים (מד״ר במד׳ ג). כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין (שם שה״ש, אל גנת). — ואמר הפיטן: נארת ברית שלשת החשוקים, סחי שמתנו מוכים ולוקים, עצומי גזם ואכולי ילקים (ר״ה כר במעיה, כליח׳ יוס ג, אותיך). ואם עלך שברנו בלי סבול, הנֵה לקינו בכל מיני חבול (יוצר שבת חוה״מ, ברח דודי).

יושב בשמים שעה באי באש ובמים, והון על עם אשר לקו בחטאתם כפלים (סליח' י' טבת, יושב בשמים).— וענש בית דין: השולח יד בפקדון ב"ש אומרים ילקה בחסר וביתר וב"ה אומרים בשעת הוצאה (ב"מ ג יב). —ג) בדברים לא בע"ח, לקה הדבר, נשחת, נתקלקל, צמחים וכדומ׳, schadhaft w.; se gâter; be decayed, לא עלו יפה: המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה לקתה נותן לו מתוכה היו חטים יפות לא יאמר לו הריני לוקח לך מן השוק אלא נותן לו מתוכה (ב"מ ט ז). משעלו מן הגולה לא לקת פשתן ולא החמיץ יין ונתנו עיניהן בזכות ר"ח הגדול ובניו (ירוש' מע"ש ה נו ד). הלך הוא וזרע ברביעה שנייה של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה (ברכ' יח:). פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים ולא החמיץ יינם ולא לקה פשתנם (חול' פו.). אפילו צמחי אדמה לקו (בהפיכת סדום ועמורה) (מד"ר ברא' נא). כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם והם חיים אבל האגוז הזה כשלוקה מגלה שרשיו והוא חי (פסיק' רבתי יא).— והשערות וכדומ׳: אם ראית שערו של אדם שיבש המעין שלו תהי יודעת שלקה לפי שכל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו שיהא שותה ממנו יבש המעין שלו יבש השער (תנחומא תזריע ח). — והזיתים, נתרכבו ונשתנה מראיתן: הזית השלישי עוטנו בתוך הבית עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג וכותש (מנח' ח ד). המניח זיתיו בגג לגרגרם וכו' נתנן בבית שילקו ועתיד להעלותן לגג (טהר' ט ו). — והיין, נשתנה טעמו: מפני מה היין לוקה יותר מן הדגן מפני שהוא מין קללה (אדר"נ נוסח' ב ה). — והכותל וכדומ׳: הכופה קערה על הכותל בשביל שתודח וכו' בשביל שלא ילקה הכותל (מכשיר' ד ג). אמר הקב"ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן (מכי' בשלח ד ב). לא לקו בתיהם של גדולים שהיו עשויים בשיש (מד"ר שמות י). — והצבע וכדומ׳, נשתנה: שחור אדום הוא אלא שלקה (נדה יט.).—ופעו׳, *לָקוּי, מקלקל, השער: בשער צהוב דק לקוי קצר (נגע' י א). אילו הן סימניה (של איילונית) כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה בשעת בעילה (תוספתא יבמ' י ז). ואלו הן סימניו (של סרים חמה) כל שאין לו זקן ושערו לקוי ובשרו מהליק (גמ' שם פ:).— והקול: רשב"א אומר (סרים חמה הוא) כל שקולו לקוי ואינו ניכר בין איש ובין אשה וכו' (אילונית היא) כל שקולה לקוי ואינה ניכרת בין איש ובין אשה (תוספתא יבמ' י ו-ז).— ובחלי: ואין אדם מרפא אלא דבר שהוא לקוי (פסיק' רבתי מב).—ד) לָקוּ המאורות, לקתה החמה, הלבנה, קדרה, sich verfinstern (d. Sonne); s'éclipser; be eclipsed: שישראל מונים ללבנה והגוים לחמה וכו' וכשהחמה לוקה סימן רע לגוים שהם מונים לחמה וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל שהם מונים ללבנה (מכי' בא א). ר' אומר כשהחמה לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח וכו' ר' יוסי אומר כשהמזלות לוקים במזרח סימן רע ליושבי מזרח (שם). מפני ארבעה דברים המאורות לוקין על כותבי פלסתר ועל מעידי עדות שקר ועל קוצצי אילנות טובים ועל מגדלי בהמה דקה (תוספתא סוכ' ב ה). בזמן שהחמה לוקה סימן רע לכל העולם כולו וכו' כל זמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדים במכותיהן (גמ' שם כט.). בשביל ארבעה דברים חמה לוקה על אב ב"ד שמת ולא נספד כהלכה ועל נערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה ועל משכב זכור ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד (דא"ר ב). אעפ"י שנתקללו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת (מד"ר ברא' יב).

—הפע', *הִלְקָה,—הִלְקָה אותו, הכהו ברצועה וכדומה, geisselen; flageller; to lashe: כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת (מכות ג י). כיצד מלקין אותו כופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבו וכו' ורצועה של עגל בידו וכו' ומכה אותו (שם יב-יג). כל עוברי לא תעשה וכו' אעפ"י שהם חייבין עליה מיתה בידי שמים וכרת בידי שמים מלקין אותן (תוספתא שם ה יו). שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו ויישן מיד (ירוש' סוכ' ה נג:). מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה והביאוהו לב"ד והלקוהו (יבמ' צ:). אמר רב מלקין על הייחוד ואין אוסרין על הייחוד (קדוש' פא.). שעדים הראשונים יכולין לומר להלקותו באנו (סנה' פו:). ומעשה בשמעון בן אנטיפטרס שהיו אורחין נכנסין אצלו וגוזר עליהן שיאכלו וישתו והיו נודרין בתורה שלא יאכלו ושלא ישתו ואח"כ היו אוכלין ושותין בשעת פטירתן היה מלקה אותן נשמעו הדברים לפני ריב"ז וחכמים וכו' מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותן ולי לא הלקית וכו' חייך והיי ראשך מי שנוהג לעשות כך הלקה אותו (דא"ר ו). לפי שהייתי יודע שאתה רע מעללים לכך התקנתי כ"ב (כבלים) לאסרך ולהלקותך (מד"ר במד' יג). אל

יראה אדם לתינוק באזנו אלא מלקהו מיד (שמחות ב ז). דוד אמר לאביו הלקני (שם ח). יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה (רמב"ם, סנה' כד ה).—ובנגעים וכדומ': ר' אלעזר אומר הלקן (הקב"ה את בנות ציון) בצרעת (מד"ר ויקר' יו).—ואת הצמחים, ברד וכדומ', שבר אותן, קלקלן, וישדפון וכדומ', השחיתן: שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו וכו' הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו (ברכ' יח:).—ובמשמ' הכחיש הגוף וכדומ': (שאל) ר' מר' ישמעאל בר"י מהו לאכול אדמה בשבת אמר לו וכי בחול מי הותרה שאני אומר אף בחול אסור מפני שהיא מלקה (שבת קיג:).—ואת הקרקע, השחית: שהן (השרשים) עושין עפר תוחח והן מלקין ארעיתו של בור (ירוש' בבי' ת לג:).

—הִפְעִ', *הֻלְקָה, מוּלְקֶה,—שהלקוהו: (כתוב) ואמלטה רק אני לבדי אמר ר"ח רק מיעוט הוא אף הוא משובר ומולקה (מד"ר רות, וימותו).

*לַקְוָה[1], ש"נ,—חלי, עקום והתעותות הפנים והפה, Facialislähmung; Paralysie faciale; facial paralisy[2]: פרק ז בלקוה והוא עקום הפה הוא עלה כליית בפנים ימשך צד הפנים אל צד בלתי טבעי ותשתנה תבונתם הטבעית ויסור טוב פגישת השפתים והעפעפים מצד אחד וסבתו אם רפיון אם קויצת עצלי הפנים וכו' וכבר חשבו קצתם כי בעל הלקוה יפוחד עליו מיתה עד ארבעה ימים וכו' וכבר נוסה שבעל לקוה שתה בכל יום משקל שני זוזים מגירא הרמים חדש רצוף ועשה רושם הזק וכו' וכבר זכרו קצת רופאי הודו כי הדבר היותר נמרץ לרפאות בו הלקוה שתשים על האבר הכואב והראש בשר חית השדה מבושל וכו' שהליחה הפועלת הלקוה עומדת בהתחלת העצבים ועצלי הפנים (קאנון ג ב ז). שיקפיא העצלים והעצבים וכו' ואחר יפעל כמו הלקוה והכויצה והרפיון וכאב הירך והגב והארכובה (שם ד ב ת ב).

*לָקוֹחַ[3], ש"ז, מ"ר לְקוֹחוֹת,—מי שלוקח, שקונה מחברו, Käufer; acheteur; purchasser: מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יום טוב ונותנן ללקוחות ביום טוב (ביצ' ג ח). מכר נכסיו לאחרים והיא נפרעת מן הלקוחות לא תפרע אלא בשבועה (כתוב' ט ח). מעשר שני שאין דמיו ידועין נפדין על פי שלשה לקוחות ולא על פי שלשה שאינן לקוחות (תוספתא מע"ש ג ה). נחתום לא בדעתו הדבר תלוי בדעת הלקוחות הדבר תלוי (ירוש' מעשר' ה נב.). מה בין מוכר ומה בין נותן מתנה וכו' דרך הנותן מתנה להיות נותן בעין יפה וכו' דרך הלקוחות להיות מדקדקין (שם ב"ב ד יד ד). נכסי ליך ואחריך לפלוני ירד הראשון ומכר השני מוציא מיד הלקוחות (כתוב' נה:). וכן ב"ח ושני לקוחות וכן אשה בעלת חוב ושני לקוחות (שם). בן שלוה בנכסי אביו בחיי אביו ומת בנו מוציא מיד הלקוחות וזו היא שקשה בדיני ממונות (ב"ב קנח:). באושא התקינו האשה שמכרה נכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות (שם קלט:). — ומצוי בסהמ"א: ומיהו אם הניזק מפיים ללקוחות הראשונים שיניחו לו לגבות מהם וכו' אלא שחכמים תקנו לטובת הלקוחות שאין גובין מהן כל זמן שיש בני חורין (טוחו"מ קיט ז).

*לִקּוּחַ, ש"ז, מ"ר לִקּוּחִים,—שה"פ מן לקח, ובפרט במשמ' נשואים, Heirat; mariage; -rriage: ליקוחין יש לך בה (קדוש' כב.). התורה אמרה בשעה שנעשו צרות זו לזו לא יהא לו ליקוחים אפילו באחת מהן (שם ג:). שעשה לה (עמרם ליוכבד) מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה (סוט' יב.). — ובמשמ' קנין: איזהו ליקוח כל שמכרו לו והוזר ולקחו הימנו או שנתנו לו במתנה והוזר ולוקחו הימנו (תוספתא בכור' ז ה).

*לָקוֹט[1], ש"ז, מ"ר לְקוֹטוֹת, — א) מי שמלאכתו ללקוט בשדה, Sammler; glaneur; gleaner: היו (הפרות של) לקוטות מארבע ולכל אדם משלש אין פוסקין עד שיצא השער ללוקט ולמוכר אמר ר"נ פוסקין ללקוטות בשער הלקוטות (ב"מ עב:). — ב) *מקום לקוט בבגד: וכל הקורע מתוך השלל או המלל או הלקוט לא עשה כלום (רמב"ם, אבל ט ג).

*לִקּוּט, ש"ז, — שה"פ מן לִקֵּט: שבוע הבן ולקוט עצמות שבוע הבן קודם לליקוט עצמות (תוספתא מגי' ד יה). המעביר ארון ממקום למקום אין בו משום ליקוט עצמות וכו' אבל בארון של עץ יש בו משום

[1]) בערב' לַקְוָה a), ופרשו המלונים הערבים: דא' יציב אלוג'ה יעוג' מנה אלשדק אלי אחד ג'אנבי אלענק, ע"כ, ובעבר': חלי יפגע בהפנים יתעות ממנו השדק (זוית הפה) לאחד צדי הצואר.—[2]) תרגום דר' מזיא.

[3]) משק' זכור, חרוץ (Barth, Nom. § 123c).

a) لَقْوَه

[1]) משק' לַקּוּחַ, עי' בהערה שם.

ליקוט עצמות וכו׳ אי זהו ליקוט עצמות מעבירן באפיקרסין ממקום למקום (ירוש׳ מו״ק א פ ד). ליקוטי עצמות אין אומרים עליהן קינים ונהי (שם). יש שמועה לליקוטי עצמות ויש שיעור לליקוטי עצמות (שם). ליקוטי עצמות מלקט עצם עצם משיתאכל הבשר (שם פסח׳ ח לו:). יש פקידה של ליקוט עצמות וכו׳ ויש פקידה של גאולה (פסיק׳ רבתי מב).—ומ״ר לִקּוּטִים: הקילו חכמים בליקוטין (ירוש׳ פאה ד יח ג).—ובמשמ׳ °דברי חכמה לקוטים מספרים אחרים, או שאין להם חבור גמור בין זה לזה: ואחר שכתבתי זה מצאתי בליקוטיי שכתבתי בשם ריב״א וכו׳ (אור זרוע, הלכ׳ ע״ש לח).

°**לְקוּטָה**, ש״נ, מ״ר לְקוּטוֹת,—דברים לקוטים מהרבה חכמים, מהרבה ספרים וכדומ׳: ראיתי להעמיד אליך במאמר הזה לקוטות משובחות מסודות הרפואה אשר בשתעמוד עליהן ותעשה בהן לא תצטרך לרופא (הנהגה מבוכחת לר״י חריזי).

°**לִקּוּי**, ש״ז,—שה״פ מן לקה, ובפרט °לִקּוּי החמה, לִקּוּי הלבנה, קדרותם: כשיהיה הירח בתוך עמוד החשך אזי נמנע אורו ממנו ולא נראהו וזהו ענין הלקוי וכו׳ ודע כי פעמים יראה הלקוי במקום אחד ולא במקום אחר וכו׳ ולכן במקום שיהיה לילה בעת הלקוי יהא ניכר בו הלקוי ובמקום שיהא אז יום לא יהיה ניכר בו הלקוי כלל (מ׳ אלדבי, ש״א ג). והנה אבאר לקוי השמש וכו׳ אמנם נמצא דבר בלקוי השמש שאינו בלקוי הירח והוא שלא יתעכב השמש בקדרותו כי אם מעט (שם). מלקוי וקדרות הירח (נחמ׳ וגעים, הקד׳ לפר׳ רכ).—ואמר המשורר: הוי חרבות היכל הריסות מזבח, מכתת כוכב אור מושלך ממסלתו, קשת בלי צבעים בלקויו ירח, שמים אין בם אדני ושכינתו (יל״ג, תנה).

°**לִקּוּת**, ש״נ, מ״ר לִקּוּיוֹת,—א) סגולת דבר לקוי: חצי גרים מכת מכוה מחמת אור וחצי גרים מכת שחין שהוא לקות חום אחר שלא היה מחמת האור אין מצטרפין (רש״י פסח׳ עה.). כל זמן שהיה (משה) ביאור אין לקות גדולה מזו (הות, סוט׳ יב:). — ובגוף: ומוליד חלאים רעים כמו הפלג ולקות הפה ועקומו ושתיקה (ספ׳ השבועים לר׳ זכדא 3).—ובתבואת האדמה: כי זה שנתים ימים או שלש שאין ענבים בגפן כסדר שאר שנים שהיה לקות ושדפון גדול בכרמים (בו״ת תורת חסד רכו). — ובמשמ׳ רוחנית ומוסרית: ובעמדי על המעשים האלה והתבונני בעיוותים האלה זע לבי וחרדה רוחי והמה נפשי ללקות בניגילי המכינים (תרג׳ או״ד מיות׳ לברכ׳ הנקדן, פתית׳).—ב) לִקּוּת החמה, הלבנה, קדרותן, כמו לִקּוּי: ואין מנוס לכוכבים המאירים מאופל ואין מנוס ללבנה מן הלקות ואין מנוס לאש מהכבות (מוסרי הפלסופ׳ ג ג). שהארץ תעמוד בינה ובין אור השמש ויתחייב מזה לקות הלבנה בכל הדש ויהיה לקותה כל הלילה לרוחב קוטר הארץ (המכקב לרב״ע פלקיירא). כת בעלי משפטי הכוכבים וכו׳ ישפטו כפי נסיונותיהם ויעמידו דיין ומשגיח כולל לכל פעולות האנשים וקורותיהם והשתנות הזמנים ברעב ובמלחמות ובדבר וכו׳ ממולדות ונגודים ולקיות ומבטים ודבוקים חזרות נסיגות ויתר התנועות זה כלו אצלם חכמה ארוכה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א ב). וזה מורגש בלקות החמה ובלקות הירח (ר״י אבן לטיף, רב פעלים א). והאל יתברך יודע שבכמו זה מחוייב בו אחד הקצוות כמו שהוא בעצמו וכמו הלקות אם יהיה בזה החדש אם לא כי זה אפשר אצל הסכלים בתכונה ובהשואת הכוכבים (אמונה רמה ו ב). הנה בזמננו זה שנת חמשת אלפים מאה וארבע עשרה שנה ליצירה בהדש תשרי אשר הקרה לקות השמש בשש שעות של יום אשר שעת הלקות הוא הקבוץ האמתי (ר״א הקראי, ג״ע, תפלה ג). ששמו (החוקרים) לבם לידע ולכוין עיתי הלקות ושאר אותות צבא השמים במקומות הארץ (יסו״ע לר״י יבראלי ב יז). בפרק הזה אודיעך מעניני לקיות שני המאורות וכו׳ שתדע ע״ר המופת ותכיר איך ולמה וכו׳ וכמה ילקה מאלכסונו ומשטחו וכמה יתעכב וישהה בלקותו (שם ג טו). ואודיע תכונת גלגלי השמש וכו׳ וענין תקופות וחדשי הלבנה ולקיותיהם ושאר הענינים והאותות הנמצאות לחמה וללבנה בהתיחסם זה לזה (שם, הקדמ׳). תעיין במרוצת הגלגלים והכוכבים ותקופותיהם ומהלכם השוה האמתי וזמני מסיבתם ומספר תנועותיהם ועניני הלקיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 110). גם קו הלקות יפרד מאופקם או מעגול ראייתם ולא יהיה בהם קו הלקות שוה לאופקם רק אופקם יחתוך את קו הלקות לשני חלקים שוים (נחמד ונעים קכד). וכן על דרך זה יכול להיות שימצא ג׳ לקויות לחמה בשנה אחת אשר כדבר הזה כבר נמצא בשנת אלף תכ״ט למספרם שהיא שנת שס״ט לאלף הששי שמצאנו בה ו׳ לקויות ג׳ ללבנה ג׳ לחמה (שם רלא).

°**לְקוּתִי**, לקותיי, ת״ז,—של לקות: והקו אשר יחתוך מאזור המזלות לשני חצאין וישאר שש מעלות לצד צפון ושש לצד דרום יקרא הקו הלקותיי (ר״א בר״ח הנשיא, צורת הארץ ב). אבל שעור הדבר הנעשה

מהשרש הממוצע (של לקות השמש) יורה משיעור חשך הלקותי (חות׳ השמים, משפטי סכוכב׳ ב).

לקח[1]), ממנו לקח, לקח, מקח, מקחה, מלקוח, מלקחים, *לוקח, *לקוח, *לקוח, *לקיחה.

לקח, פ״י, לקחה, לקחתי, לקחת, לקחת, לקחו, לקחנו, לקחתם, לקח, קח, קח, קחה, לקחי, קחי, קחו, קחו, אקח, אקח, אקחה, תקח, תקח, תקח, תקחי, תקחו, תקחו, יקח, נקח, נקחה, יקחו, יקחו, לקח, לקוח, קחת, לקחני, לקחה, לקחם, לקחתיך, לקחתיו, לקחתים, לקחום, לקח, לקחים, לקחי, לקחים, קחתי, קחתך, קחתו, קחתה, קחנו, קחנה, קחם, קחהו, אקחך, אקחהו, אקחם, תקחני, תקחנו, תקחנה, יקחני, יקחך, יקחך, יקחהו, יקחנו, יקחה, יקחנה, תקחני, תקחך, תקחהו, תקחה, תקחם, יקחום,— א) לקח דבר, אחז הדבר בידו, הסירו בידו מהמקום שהיה מונח שם והניחו ברשותו לזמן מה, nehmen; prendre; take: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו׳ ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל (ברא׳ ג ו). ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל (שם כב). ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם (שם ט כג). ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת (שם כב ו). נתתי כסף השדה קח ממני (שם כג יג). ותקח הצעיף ותתכס (שם כד סה). ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל (שם לא לד). ויקחו אבנים ויעשו גל (שם מו). ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (שם לז לא). ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה (שם מ יא). קחו מזמרת הארץ וכו׳ וכסף משנה קחו בידכם (שם מג יא-יב). ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם (שם טו). ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת (שמות ד ט). ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת (שם יז). ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם (שם יב כב). וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו (שם יז יב). ויקח משה את שמן המשחה וימשח את המשכן (ויקר׳ ח י). וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב (שם טו). וקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטרת (במד׳ יו יז). ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף וכו׳ ואחמדם ואקחם והנם טמנים בארץ וכו׳ וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה וכו׳ ויקחום מתוך האהל (יהוש׳ ז כא-כג). ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה (שפט׳ ד כא). הנה הכסף אתי אני לקחתיו (שם יז ב). ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול (ש״א יו כג). הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה (שם כ כא). גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי (שם כא ט). ולקחת בידך עשרה להם (מ״א יד ג). והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (שם כ ו). נלכה נא עד הירדן ונקחה משם איש קורה אחת (מ״ב ו ב). ויאמר קח החצים ויקח (שם יג יח). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה (ישע׳ כג יו). המגלה אשר קראת בה באזני העם קחנה בידך ולך (ירמ׳ לו יד). קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה וכו׳ ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף (יחזק׳ לז יו).— ובע״ח: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה (ברא׳ ז ב). וישלח ידו ויקחה (את היונה) ויבא אתה אליו אל התבה (שם ח ט). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים (שם כז ט). לקח פר אחד בן בקר ואילם שנים תמימם (שמות כט א). את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז וכו׳ וטבל אותם (ויקר׳ יד ו). כי יקרא קן צפור לפניך וכו׳ והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך (דבר׳ כב ו-ז). — לקחו על החמור וכדומ׳, לקחו והרימו ושמו על החמור: ויאמר אליה קומי ונלכה ואין ענה ויקחה על החמור (שפט׳ יט כח). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם[1]) על זרועתיו (הוש׳ יא ג).— ולפני פעל אחר, להורות התחלת הפעולה: ויהי בלדתה ויתן יד ותקח המילדת ותקשר על ידו שני (ברא׳ לח כח). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך (ש״ב יח יח). ותקח האשה ותפרש את המסך על פני הבאר (שם יז יט). — ובמשמ׳ הביא דבר: קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת וכו׳ ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם (ברא׳ יה ט-י). ואקחה פת לחם וסעדו לבכם (שם יח ה). לא בשמים הוא (המצוה שצוה להם) לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו (דבר׳ ל יב). ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך (מ״א יז י-יא).—וגם לא ביד, במשמ׳ עשה שילך אחריו ממקומו: ושלחתי ולקחתיך משם (ברא׳ כז מה). המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני (שם ל יה). ולקחתם גם את (אחיכם)

---

[1]) גם בכנענ׳ ומואב׳. באשור׳ לקא, לקו. הלשון הערבית השתמשה בשרש זה למושגים אחרים, רחוקים ממושג הלקיחה בעברי׳.

[1]) לפי ת״י אקחם, ואולי קחם.

זה מעם פני (שם מד כט). וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (שם מה יח). ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה (שם מז ב). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם (שמות יב כא). ואת עצמו לקח עמו (שם יג יט). המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שם יא). לכה נא אקחך אל מקום אחר (במד׳ כג כז). ולקחת עמך עשרת אלפים איש (שפט׳ ד ו). ויאמרו אחיך בן הדד ויאמר באו קחהו (מ״א כ לג).—ובמשמ׳ קבל ברצון מה שנתנו לו, annehmen; accepter; to accept: ויאמר אברם אל מלך סדם (שאמר לו והרכוש קח לך) הרימתי ידי אל יי׳ וכו׳ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש׳ יד כב כג). ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן (מ״ב ה יה-יו). העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים (שם כו).—ולמוד, עצה וכדומ׳: בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ב א). שמע יי׳ תחנתי יי׳ תפלתי יקח (תהל׳ ו י).—ובמשמ׳ הסכים לעשות: הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה (במד׳ כג כ).—ובהשאלה, לקחה האזן דבר, שמעה: כי שמענה נשים דבר יי׳ ותקח אזנכם דבר פיו (ירמ׳ ט יט). ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו (איוב ד יב). — ב) לקח אשה, נשאה לו, יחד אותה לו שתהיה אשתו: ויקח לו למך שתי נשים (בראש׳ ד יט). ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו (שם יט יד). ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים (שם כא כא). לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכו׳ כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק (שם כד ג-ד). לקחת את בת אחי אדני לבנו (שם מח). ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה (שם כה כ). אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (שם כז מו). ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו (שם לד יו). ולקחת מבנתיו לבניך (שמות לד יו). והוא אשה בבתוליה יקח (ויקר׳ כא יג). ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח (במד׳ יב א). ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה (דבר׳ כ ז). כי יקח איש אשה ובעלה וכו׳ או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה (שם כד א-ד). יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה (שם כה ה). ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה (שם ח). לך קח לך אשת זנונים (הושע׳ א ב). לא תקח לך אשה ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה (ירמ׳ יו ב). קחו נשים והולידו בנים ובנות (שם כט ו). — ג) לקח דבר, עשה שהדבר לא יהיה למי שהיה קדם, vegnehmen; enlever; take avay: בא אחיך במרמה ויקח ברכתך (בראש׳ כז לה). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (הושע׳ ב יא). ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז). קח בגדו כי ערב זר (משלי כז יג). לקחת נפשי זממו (תהל׳ לא יד). — לקח מעם: וישלח איש בשת ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן לוש (ש״ב ג טו).—ובהשאלה, דבר לא בע״ח: ותבוא חרב ותקח מהם נפש (יחזק׳ לג ו). — ד) לקח ארץ, עיר וכדומ׳, כבש, לקח בזרוע, במלחמה, einnehmen; conquérir; -quer: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (בראש׳ מח כב). ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם (דבר׳ ג ד). ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי (שם ח). יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב (שם יד). לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל וכו׳ את הכל לקחו במלחמה (יהוש׳ יא יט). ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר דבר יי׳ אל משה ויתנה יהושע לנחלה לישראל (שם כג). ויאמר מלך בני עמון אל מלאכי יפתח כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים (שפט׳ יא יג). ויאמר אליו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב (מ״א כ לד). וישב יהואש בן יהואחז ויקח את הערים מיד בן הדד בן חזאל אשר לקח מיד יהואחז אביו במלחמה (מ״ב יג כה). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים (שם כד ז).—ה) לקח בכסף וכדומ׳, קנה במחיר, kaufen; acheter; to buy: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם (משלי לא יו).— ובתו״מ: כהן ולוי שלקחו את הגורן המעשרות שלהן (פאה א ו). אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וכו׳ כדי שיסכרם ויקח בהן מזון שתי סעודות (שם ח ה). הלוקח (תבואה) לזרע ולבהמה קמח לעורות שמן לנר (דמאי א ג). חלת ע״ה והמדומע והלוקח בכסף מעשר שני ושירי המנחות (שם). האומר למי שאינו נאמן על המעשרות קח לי ממי שהוא נאמן וממי שהוא מעשר וכו׳ הלך ליקח ממנו ואמר לו לא מצאתיו (שם ד ה). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל טפוס וטפוס וכו׳ מודה ר״י בלוקח מן המנפול שהוא מעשר מכל אחד ואחד (שם ה ד). מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה

הבכיר הזתר האפיל רבי התיר ליקה ירק במוצאי שביעית מיד (שבי׳ ו ד). ולא יהיה לוקה ירקות שדה ומוכר בשוק וכו׳ לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו (שם ז ג-ד). אין לוקהין עבדים שפחות וקרקעות ;בהמה טמאה מדמי מעשר שני ואם לקה יאכל כנגדן (מע״ש א ז). מי האיש אשר בנה בית חדש וכו׳ אחד הבונה ואחד הלוקה ואחד היורש ואחד שניתן לו במתנה (סוט׳ ח ב). שדה זו של אביך היתה ולקחתיה הימנו (כתוב׳ ב ב). ואין לוקחין ספרים תפילין ומזוזות מן העכו״ם יותר על כדי דמיהן (גיט׳ ד ו). לקה מסיקריקון וחזר ולקח מבע״ה מקחו בטל וכו׳ הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידם ליקח אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם (שם ה ו). לא יאמר לו בכמה הפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב״מ ד י). לוקחין גת בעוטה מן העכו״ם אעפ״י שהוא נוטל בידו וכו׳ (ע״ז ד ח). הלוקח עובר המורו של נכרי והמוכר לו וכו׳ פטור מן הבכורה (בכור׳ א א). החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר צבאים ולא עורות שאינן עבודין וכו׳ ואין לוקחים ממנו צמר מלובן וצואי אבל לוקחין ממנו טווי ובגדים (שם ד ז). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (שם ט). הלקוח או שניתן לו במתנה פטור ממעשר בהמה (שם ט ג). הלוקח גז צאנו של חבירו אם שייר המוכר חייב לא שייר הלוקה חייב (חול׳ יא ב). אמר ר״ע שאלתי את ר״ג ואת ר״י באטלים של אמאום שהלכו ליקה בהמה למשתה בנו של ר״ג (כרית׳ ג ז). בן לוי שהיה בידו סלע של שביעית וביקש ליקח בה הלוק (תוספתא שבי׳ ו כה). מה אם מעשר שני עצמו שנטמא הרי הוא נפדה הלקוה בכסף מעשר שנטמא אינו דין שיפדה (ירוש׳ פסח׳ ב כט:). שאינו חייב על (האשה) השנייה עד שתהא לקוהה לו או אינו מתחייב עליה על דרך נישואין (שם סנה׳ ט כו ד). הולכין ליריד של נכרים ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן (מו״ק יא.). הלוקח עבד מן העכו״ם ולא רצה למול מגלגל עמו עד שנים עשר חדש לא מל חוזר ומוכרו לעכו״ם (יבמ׳ מח:). האומר לחבירו שדה שאני לוקח לכשאקחנה קנויה לך מעכשיו קנה (ב״מ יו:). הרי שהיה נושה בחבירו מנה והלך ועמד על גרנו ואמר תן לי מעותי שאני רוצה ליקח בהן חטין (שם סג.). מלוה אומר חמש (שנים השדה ממושכנת) לוה אמר שלש וכו׳ מלוה נאמן מיגו (שאם רוצה) אמר לקוחה היא בידי (שם קי.). דברים העשויין להשאיל ולהשכיר ואמר לקוהין הן בידי אינו נאמן (ב״ב נב:). מעשה ברבי שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי אחד הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן אחת טובה תלויה לו בצוארו אמרו לו רבי ברכת ה׳ היא תעשיר אמר להם ר״ש בן שטח המור לקחתי אבן טובה לא לקחתי הלך והחזירה לאותו ישמעאלי (מד״ר דבר׳ ג). לא יצא אדם לחו״ל אלא א״כ היו סאתים (של חיטים) לקוחות בשקל אמר רשב״ג אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא ליקח אפילו סאה בשקל לא יצא ישראל לחו״ל (שם רות א). שמאי הזקן היה לוקח עצים מאחד בשבת לשבת (פסיק׳ רבתי כג).—

ו) בהשאלה ישמש הפעל לָקַח במשמ׳ מתחלפות שיש בהן קצת דמיון ללקיחה; לָקַח לְשונו וינאם, השתמש בה: הנני על הנבאים נאם יי׳ הַלֹּקְחִים לשונם וינאמו נאם (ירמ׳ כג לא).—לְקָחַתּוּ בעיניה וכדומ׳, חשק בה בשביל יפי עיניה: אל תחמד יפיה בלבבך ואל תִּקָּחֲךָ בעפעפיה (משלי ו כה). — לָקַח נפשו של פלוני, עשה שנפשו של פלוני תטה אחריו, תדבק בו, תאהבהו: פרי צדיק עץ חיים וְלֹקֵחַ נפשות חכם (משלי יא ל).—לְקָחוֹ לִבּוֹ, נתן לו אמץ והטהו לעשות דבר מה: מה-יִּקָּחֲךָ[1] לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחך והצאת מפיך מלין (איוב יה יב-יג).—לָקַח נקם מפלוני, נקם בו: אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ׳ כ י). — לָקַח מוסר, שמע ועשה: לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לָקָחוּ (ירמ׳ ב ל). — לָקַח תורה מפיו, לָמַד: קַח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). —*לָקַח עצה: שלשה אוהבים היו לו לאברהם וכו׳ כיון שאמר לו הקב״ה שימול הלך לקחת מהם עצה (תנחומא וירא ג).

—נפע׳, נִלְקַח, נִלְקְחָה, הִלָּקַח, הִלָּקְחוֹ, אֶלָּקַח, תִּלָּקַח,—א) נִלְקַח הדבר, שלקחוהו, בכל המשמ׳ של הקל: לשום לחם חם ביום הִלָּקְחוֹ (ש״א כא ז).—נִלְקַח מפלוני: שאל מה אעשה לך בטרם אֶלָּקַח מעמך (מ״ב ב ט).—ונִלְקַח אל פלוני: וַתִּלָּקַח אסתר אל בית המלך (אסת׳ ב ח).—ובמלחמה: וארון אלהים נִלְקָח ושני בני עלי מתו וכו׳ וכלתו אשת פינחס הרה ללת ותשמע את השמועה אל הִלָּקַח ארון האלהים וכו׳ ותאמר גלה כבוד מישראל כי נִלְקַח ארון האלהים (ש״א ד יא-כב). — ב) *נקנה בכסף: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר (שבי׳ ט א). התמד עד שלא

—[1]) קצת החדשים מפקפקים באמתת נוסחה זו.

החמיץ אינו נלקח בכסף מעשר ומשהחמיץ נלקח בכסף מעשר (מע"ש א ג). נפלו לה כספים ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות וכו' נפלו לה עבדים ושפחות זקנים ימכרו וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (כתוב' ח ג-ה). עבדים נמכרים בכסותן לשבח שאם תלקח לו כסות בלי דינר משביח הוא מנה (ערכ' ו ה).—וגם נִקַּח, ניקח: בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח והכל ניקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח (ערוב' ג א). התמד עד שלא החמיץ אינו ניקח בכסף מעשר ופוסל את המקוה (חול' א ז). תכלת אין לה בדיקה ואין נקחית אלא מן המומחה תפילין יש להם בדיקה ואין ניקחין אלא מן המומחה ספרים ומזוזות יש להן בדיקה וניקחין מכל אדם (מנח' מב:).

—פע', לֻקַּח[1]), לֻקְּחָה, לֻקָּחַת, לֻקְּחוּ, עתי' יֻקַּח, תֻּקַּח,—א) כמו נפע': לעבד את האדמה אשר לֻקַּח משם (בראש' ג כג). עד שובך אל האדמה כי ממנה לֻקָּחְתָּ (שם יט). לזאת יקרא אשה כי מאיש לֻקְחָה[2]) זאת (שם ב כג). הכסף אשר לֻקַּח לך (שפט' יז ב). אם תראה אתי לֻקָּח[3]) מאתך (מ"ב ב י). כי לֻקְּחוּ בניך בשבי (ירמ' מח מו). מעצר וממשפט לֻקָּח (ישע' נג ח). מה יהיה עץ הגפן וכו' היֻקַּח ממנו עץ לעשות למלאכה (יחזק' יה ב-ג). כזל מעפר יֻקָּח ואבן יצוק נחושה (איוב כח ב).—ובמשמ' הובא: וַתֻּקַּח האשה בית פרעה (בראש' יב יה). יֻקַּח נא מעט מים ורחצו רגליכם (שם יח ד).—ובמלחמה: היֻקַּח מגבור מלקוח וכו' גם שבי גבור יֻקָּח ומלקוח עריץ ימלט (ישע' מט כד-כה). מה לי פה נאם יי' כי לֻקַּח עמי חנם (שם נב ה).—ובדברים מפשטים, בהשאלה, לֻקַּח קללה וכדומ': וְלֻקַּח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישמך יי' כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש (ירמ' כט כב).—ב) לֻקְּחָה האש, כמו התלקחה, ואמר המשורר: רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אודם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (רמב"ע, תרשיש ב).

—הפע', ˚הִלְקִיחַ[4]): הלקיחה (את הבהמה) פסיעות חיצוניות שהרי בע"ח היא והבריחה (עיקר פי' רשב"ם, ב"ב פח.).— ובהשאלה, הלקיח את לשונו לדבר: כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו (רש"י במד' יד לו).

—התפ', מִתְלַקַּחַת,—התלקחה האש, התלהבה[1]): ויהי ברד ואש מִתְלַקַּחַת בתוך הברד (שמות ט כד). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מִתְלַקַּחַת ונגה לו סביב (יחזק' א ד). — ואמר המשורר: נאם גבר אשר עלה וירד בחוג השיר ואם שיאו במורד, והתלקח יקוד מליו בספרו כהתלקח יקוד להב בברד (ר"י חריזי, פתיח' תחכמ').—ובהשאלה, ˚אור העינים: שם להרדים נשף הושקים אור לחיך אשר זורחת, ואור עיניך אשר תוך סגור לבם מתלקחת (ר"י הלוי, עולת תמיד ק).

אחז.-בז, בזה, בזז.-גזל. -גנב.- החזיק.- חטף. - טרף. - יד.- לכד.- לקט.- מלכדת.- מלקוח.- מלקחים.- מצודה. — משסה.- נטל.- נשא.-צבת.- צד.- קבל, קבלה, וכו'.- *קפש.- שבה.- שלל.-שסה.-תפש, *תפס.

וההפך: עזב, הניח, וכו'.

לֶקַח[2]), ש"ז, בכנ' לִקְחִי, לִקְחָהּ,— דברי דעת ובינה, kluge Rede; parole sage; wise discours: יערף כמטר לִקְחִי תזל כטל אמרתי (דבר' לב ב). ותאמר זך לִקְחִי ובר הייתי בעיניך (איוב יא ד). לחכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לֶקַח (משלי יו כא). לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יסיף לֶקַח (שם כג).—ודברי פתוי והלקות וכדומ': הטתו (האשה הזרה את הנער) ברב לִקְחָהּ בחלק שפתיה תדיחנו (שם ז כא).—ובמשמ' חכמה ודעת, Kenntniss; connaissance; knowledge: וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לֶקַח (ישע' כט כד). ישמע חכם ויוסף לֶקַח ונבון תחבלות יקנה (משלי א ה). שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לֶקַח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו (שם ד א-ב). תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לֶקַח (שם ט ט). — ומ"ר ˚לְקָחִים, ואמר הפיטן: גדולי כהונה משוחי רקוחים, גבורי כח מלומדי לקחים, דבירה פנימה נפרשים נלקחים, דתי היום לערוך מפקחים (רשב"י, מוס' יוה"כ, איך אבה).

---

[1]) כבר העיר בטכ' (Bö. § 904 f) כי יש להשב שאין אלו פעלים אמתים אלא פעולים מן קל. ועי' עוד הערה לקמן גם דעת ברט, ובהמבוא בחלק הדקדוק. — [2]) כך ברוב הספר', וכבר העיד ריב"ג על חטפות הקמץ, ורד"ק גם על רפיון הקוף: בקלות הקוף ובקמץ חטף. וי"ם לקחה, ק דגושה.— [3]) במקום מלֻקָּח, כמו אֻכַּל. אך כבר העיר ברט (Barth, Nom. 273) כי בפרט אלה הצורות מעידות כי הן פעולים מן קל. — [4]) אמר רד"ק: אחר שמצאנו וכי יֻתַּן מים על זרע היֻקַּח מגבור מלקוח שהם מבנין הפעל נאמר הַנִּתִּין הִלְקִיחַ אע"פ שלא נמצאו (מכלול, בדה"פ ד).—

[1])קשה להבין הסתעפות שמוש זה להאש משמוש הכללי של פע' לקח. ואולי אינו כלל מזה השרש, אלא משרש אחר, ואולי הוא השרש חרק a) בערב' במשמ' שרפה.

[2]) לא נתברר בודאות מקור שם זה, אם הוא באמת מן שרש לקח הקודם במשמ' לקיחה ואחיזה, או אולי הוא משרש אחר.

a) حرق

לקט[1]), ממנו לֶקֶט, לֶקֶט, יַלְקוּט, *לָקוּט, *לִקּוּט, *לָקִיט, *לְקִיטָה, *מַלְקֹט.

לָקַט[2]), פ״י, לָקַט, לִקְטוּ, יִלְקְטוּ, יִלְקֹטוּן, לִקְטוּ, לִלְקֹט, תִּלְקְטֻהוּ. —א) לָקַט אבנים וכדומ׳, אסף אותן ממקומות שהן מפוזרות והביאן יחד למקום אחד, sammeln; amasser; ghater: ויאמר יעקב לאחיו לִקְטוּ אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל (כרא׳ לא מו). —וזרעונים וכדומ׳: הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם וְלָקְטוּ דבר יום ביומו וכו׳ והיה ביום הששי וכו׳ והיה משנה על אשר יִלְקְטוּ יום יום (שמות יו ד-ה). לִקְטוּ ממנו איש לפי אכלו וכו׳ וַיִּלְקְטוּ המרבה והממעיט וכו׳ איש לפי אכלו לָקָטוּ (שם יו-יח). ששת ימים תִּלְקְטֻהוּ וכו׳ ויהי ביום השביעי יצאו מן העם לִלְקֹט ולא מצאו (שם כו-כז). תתן להם יִלְקֹטוּן תפתח ידך ישבעון טוב (תהל׳ קד כח). — והתבואה בשדה: ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי לִלְקֹט בשדה אחר (רות ב ח). —ושושנים וכדומ׳, קטפם ואספם יחד: דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וְלִלְקֹט שושנים (שה״ש ו ב). —ובתו״מ, כמו במקרא: מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לאיש פלוני עני (פאה ד ט). לא ישכור אדם את הפועלים ע״מ שילקוט בנו אחריו מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו׳ ה״ז גוזל את העניים (שם ה ו). לוף שעברה עליו שביעית ר״א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו (מע״ש ה ג). נטיעה של ערלה ושל כלאי הכרם שנתערבו בנטיעות הרי זה לא ילקוט ואם לקט יעלה באחד ומאתים ובלבד שלא יתכוון ללקוט (ערל׳ א ו). כרם נטוע ירק וירק נמכר הוצה לו בא״י אסור ובסוריא מותר ובחו״ל יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד (שם ג ט). שנים לוקטין קישואין אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב (סנה׳ ז יא). נתכוון ללקוט תאנים ולקט ענבים ולקט תאנים (כרית׳ ד ג). אזוב שהזה בו וכו׳ לקטו לעצים ונפלו עליו משקין (פרה יא ח). שחרית בעל הבית צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים מן העומרים הרי זה הפקר (תוספתא פאה ב ה). לא יהא לוקט ירקות ומוכרן לשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו (שם בכו׳ ה י). הלוקט דלעת להיות מפריש עליה (שם תרומ׳ ה א). מעשה באחד שלקח ירקה של גינה מן הגוי ושאל לר׳ יוחנן א״ל צא

[1]) משתף בארמ׳ ובערב׳ a).

[2]) עי׳ הערה להשרש.

a) لقط

ולקוט ולפי השוק מכור (ירוש׳ כלא׳ ב כז ד). לקט תאינה ואינו יודע אימתי הנטה (שם בכו׳ ה לה ד). הרי שבא בעל הבית ומצאו עומד בתוך שלו אומר לו לקוט לך מן היפים האלו (שם תרומ׳ א מג:). אמר ר״י מימיי לא מלאני לבי לומר לאדם צא ולקוט לך תמרות של תלתן (שם מעשר׳ א מח ד). בעל התאינה יודע אימתי היא עונתה של תאינה ללקוט (מד״ר בראש׳ סב). —ובכלל דברים מפזרים: מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למעשר שני (מע״ש ב ה). —ובמשמ׳ לקח מעט: א״ר אבין לוקטין לו עוקץ עקרב בשבת (ירוש׳ ע״ז ב מ ד). —ב) *בהשאלה, בבגד, לָקַט הבגד, תקן מקום קרוע, שם טלא במקום[1]) הקרע, flicken; rapiécer; repair: וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן[2]) ולעשותן כמין סולמות (מו״ק כו.).

—פע׳, לִקֵּט, לִקְּטָה, לִקְּטָה, לִקַּטְתְּ אֲלַקְּטָה, תְּלַקֵּט, יְלַקֵּט, לַקֵּט, מְלַקֵּט, מְלַקְּטִים, — א) לִקֵּט דברים, כמו לָקַט בנחץ הפעולה; לִקֵּט כֶּסֶף וכדומה, אסף מכל מקום: וַיְלַקֵּט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים (בראש׳ מז יד). —ודברים מפזרים על הארץ, פרורים וכדומ׳: ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מְלַקְּטִים תחת שלחני (שפט׳ א ז). —וחצים: וַיְלַקֵּט נער יהונתן את החצי ויבא אל אדניו (ש״א כ לח). — ועצים: הבנים מְלַקְּטִים עצים והאבות מבערים את האש (ירמ׳ ז יח). — ועשבים בשדה: ויצא אחד אל השדה לְלַקֵּט ארת וימצא גפן שדה וַיְלַקֵּט ממנו פקעת שדה מלא בגדו (מ״ב ד לט). —ובפרט שבלים עזובים בשדה מאחרי הקוצר, או אשבולות מאחרי הבוצרים וכדומה: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תְלַקֵּט וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תְלַקֵּט לעני ולגר תעזב אתם (ויקר׳ יט ט-י). אלכה נא השדה וַאֲלַקֳּטָה[3]) בשבלים וכו׳ ותלך ותבוא וַתְּלַקֵּט בשדה אחרי הקצרים (רות ב ב-ג). ותאמר אֲלַקֳּטָה[3]) נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים (שם ז). ותקם לְלַקֵּט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תְּלַקֵּט ולא תכלימוה

[1]) כך בערב׳ לקט אלת׳וב, רקעה ורפאה, ע״כ, ובעבר׳: לקט את הבגד, טלא אותו ותקן מקום הקרוע, ועי׳ לקמן. —[2]) פרש ר״ח: לעשותן בתפירה אחת. והערוך פרש וז״ל: פי׳ אינו תופר כדרכו אלא כאדם המלקט מכאן ומכאן ואינו מלקט כסדר. —[3]) כך ריב״ג (הרקמה שער ל), וכך העיד רד״ק: הקוף בשניהם בקמץ חטף. ע״כ. ומ״ש: וכן במקצת ספרים כ״י גם כי בהרבה ספרים הם בשוא לבדו. ע״כ. וכן ברוב ספרי הדפוס הרגילים. ולא נתברר טעם הק״ת שהעידו עליו ריב״ג ורד״ק.

וכו׳ ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה וכו׳ ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום (שם יח-יט). והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים (ישע׳ יז ה).—ובתו״מ כמו במקרא; שבלים וכדומ׳ בשדה: של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). המקבל שדה לקצור לא ילקט בנו אחריו (תוספתא שם ג א). נאמן עני לומר לקט זה ליקטתי אני ואחי ליקטתי אני וקרובי (שם ד א). אתמול היתה מלקטת בשלפים והיום יושבת בקרונין עם המלך (מד״ר שה״ש, לא ידעתי). כל הנשים שוחחות מלקטות וזו יושבת ומלקטת (שם רות, ויאמר בעז).—וזיתים וכדומה: בראשונה היו אומרין מלקט אדם זיתים מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו (תוספתא שבי׳ ג ח). כבר היה ריב״ז עולה למעון יהודה ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס (מכי׳ יתרו, בחדש א). נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל (שבת קמג:).—ועצים, אבנים וכדומ׳: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים בתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה (שבי׳ ד א). מעשה בא לפני רבי באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר אני ואמי נשבינו לבין הגברים יצאתי לשאוב מים דעתי על אמי ללקט עצים דעתי על אמי והשיאה רבי לכהונה על פיו (כתוב׳ כז:).—ועצמות: השומע על מתו והמלקט לו עצמות (פסח׳ ח ח). אמר ר״מ מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו (מו״ק א ה). נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (סנה׳ ו ו). המפנה קברו בתוך שדהו מלקט עצם עצם והכל טהור (אהל׳ יו ה).—ופרורים: ולא ילקט אדם פירורין אפי׳ על גבי השלחן (דא״ר ט).—ותלש מהאדמה ואסף: מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (סוכ׳ ד ה). כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת אלא שהיו מלקטין אותן מערב שבת (שם ו). ליקט ירק בערב ר״ה עד שלא בא השמש וחזר וליקט משבא השמש אין תורמין ואין מעשרין מזה על זה (תוספתא תרומ׳ ב ו).—וקטף תאנים וכדומ׳ ואסף: ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אחד כלכלה של תאנים וכו׳ ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו (קדוש׳ ב ז). ליקט אתרוג ערב חמשה עשר בשבט עד שלא בא השמש (תוספתא תרומ׳ ב ו). ומעשה ברבי עקיבא שליקט אתרוג באחד בשבט (שם שבי׳ ד א).—ועשבים: המלקט עשבים כשהטל עליהם (מכשיר׳ ג ה). אין מלקטין עשבים מגבי הזבל (תוספתא שבי׳ ב יד). אמר ר״ע שח לי שמעון בן לוגה מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד (ירוש׳ שקל׳ ה מט). עבו״ם שליקט עשבים מאכיל אחריו ישראל (שבת קכב.).—ושערות מהראש: לאדם שיש לו ב׳ נשים אחת ילדה ואחת זקינה ילדה מלקטת לו (שערות) לבנות זקינה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן (ב״ק ס:).

—ב) במשמ׳ מנה במקום אחד, למשל אילנות בשדה: כרם שערב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה״ז נקרא כרם (כלא׳ ה א).—ואותיות בספר: ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים וחמשה אותיות (תוספתא ידים ב י).—ובמשמ׳ תפש: (ככדור הזה) של תינוקות שהן מלקטות וזורקות לכאן ולכאן (מד״ר במד׳ יד).

—פע׳, לקט, תלקטו,—לקטו דברים מפזרים, לקטו אותם וקבצום אחד אחד יחד, ובהשאלה במליצה: ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישע׳ כז יב).—*ובמשמ׳ העקרית: גדיש שלא לוקט תחתיו כל הנוגעות בארץ הרי הוא של עניים (פאה ה א).

—התפ׳, התלקט, יתלקטו,—התלקטו אנשים וכדומ׳, נתאספו אחד אחד יחד: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים ויצאו עמו (שפט׳ יא ג).—ובתו״מ: מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו וכו׳ המתלקטים למעשר שני והנבללין לפי חשבון (מע״ש ב ה). בדבר שדרכו להתלקט קונסין אותו שילקט אותו (ירוש׳ דמאי א כא ד).—אילן שנתלקט, שליקטו פריו: ובשעה שהיא (התאנה) מתלקטת שלא בעונתה רע לה (מד״ר ברא׳ סב).—ובמשמ׳ מצטבר: תל המתלקט עשרה מתוך ארבע ורבים בוקעין בו (עירוב׳ כב:). אמר רבא לא שנו (שהמודד והגיע להר מבליעו) בהר המתלקט י׳ מתוך ד׳ אבל בהר המתלקט י׳ מתוך ה׳ מודדו מדידה יפה (שם נח:). אמר לו רבינא לרבא (בשר הנותר על העצם אם הוא) מתלקט מהו (שיספיק להשעור הנצרך לכסות הרוב) (חול׳ עז.).—ובמשמ׳ מתקבל מן הארץ: הכדור הזה שמתלקט בידים ואין מגיע לארץ (מד״ר ויקר׳ ה).

—נפע׳, *נלקט,—שלקטוהו: והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו (מע״ש ה א). שאין לך שחייב במעשר אלא שנדל בחובה ונלקט בחובה ואין לך שחייב בביעור אלא שנדל

בשביעית ונלקט בשביעית (תוספתא שבי׳ ד כא). — נִלְקַט הזית וכדומ׳, שלקטו פרותיו מעליו: שרוב האילנות הזית הגפן התמרה נ ל ק ט י ם כאחד והתאנה נלקט׳ מעט מעט (מד״ר במד׳ יב). התאינה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה (שם ברא׳ סב).

לֶקֶט[1], ש״ז,—א) מה שאדם לוקט, בפרט שבלים וכדומ׳ שנעזבים בשדה ועניים באים ולוקטים אותם, Nachlese; glanure; gleaning: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך וְלֶקֶט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם (ויקר׳ כג כב).—ובתו״מ: נכרי שקצר את שדהו ואח״כ נתגייר פטור מן ה ל ק ט ומן השכחה ומן הפאה (פאה ד ו). הרוח שפזרה את העמרים אומדים אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (שם ה א). איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה (שם י). שבולת של ל ק ט שנתערבה בגדיש (שם ג). אין ממחין ביד עניי גוים ב ל ק ט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט׳ ה ח). נאמן עני לומר לקט זו: ליקטהי אני ואחי (תוספתא פאה ד א).—ובכנ׳*לִקְטוֹ, לִקְטָן: קנס קנסו בו שנדש על גבי ל י ק ט ן של עניים (ירוש׳ פאה ה יח ד).—ובמליצה, במשמ׳ דבר מועט מן דבר גדול: כל החכמות הנמצאות ביד חכמי האומות הם ל ק ט ופיאה שהניחו להם חכמים (מ׳ תלדני, ש״א ת).—ב) *לֶקֶט בבגד, טְלָא: הקורע (על המת) מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט[2]) כתון הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא (מו״ק כו:).

לְקִיחָה, ש״נ,—שה״פ מן לָקַח: נאמר לקיחה במצרים ונאמ׳ ל ק י ח ה בלולב מה ל ק י ח ה האמור במצרים אגודה אף ל ק י ח ה האמור בלולב אגודה (ירוש׳ יומ׳ א לח). ל ק י ח ה על ידי דבר אחר שמה ל ק י ח ה (סוכ׳ לז.). מה אהרן עתיד להציל בניו בלקיחה אף אתה גדלהו בלקיחה (תנחומא לו יב).

לִקִּיט[2]), ש״ז, בכנ׳ לִקִּיטוֹ,—כמו לַקּוֹט: שמשו ולקיטו (ירוש׳ עירוב׳ו כג ג). אמר שמואל אפילו שכירו ואפילו לקיטו נותן עירובו ודיו (בבלי שם סד.). שבירו ולקיטו הוא (ב״מקי.). גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל (רמב״ם, שבת כ יד). — ומ״ר: היו שם בבית העכו״ם ה׳ שכירים ולקיטין דרין בחדרין ובעליות (רב״י עירוב׳ סד.).

---

[1]) בערב׳ לַקַט a) במשמ׳ זו.—[2]) עי׳ הערה הקודמת.

[2]) משק׳ נדיב, פקיד.

---

a) لَقَط

לְקִיטָה, ש״נ,—שה״פ מן לָקַט: ואם היה הכל מופקר אין לו אלא שכר ל ק י ט ה (מע״ש ה ד). — ובמשמ׳ תלישת פֵּרות מהאדמה או קטיפתם מהאילנות וכדומ׳: כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום (פאה א ד). שבשעת לקיטתו (של האתרוג) עשורו (ביכור׳ ב ו). הירק אעפ״י שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום התאנים אעפ״י שמכניסין לקיום אין ל ק י ט ת ן כאחת (תוספתא פאה א ז). אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים שאתרוג בשעת ל ק י ט ת ו למעשרות ורבותינו נמנו באושא אתרוג אחר לקיטתו למעשר ולביעור (שם שבי׳ ד כא). זית וכרם מיוחדין ש ל ק י ט ת ן באחת (ירוש׳ פאה א טו ג).

לְקִיָּה, ש״נ,—שה״פ מן לקה: ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל (עתיד ללקות במים) וכו׳ כל זמן שהיה (משה) ביאור אין לקות גדולה מזו ובטלה סימן של לקייה (רש״י סוט׳ יב.).

לְקִיקָה, ש״נ,—שה״פ מן לקק: שלא היו שותים בגמיעה כי אם בלקיקה בלשונם וכו׳ בהיותה (השתיה) בלקיקת הלשון שיעשה אותו הכלב והאדם מעומד ולא בגמיעת הפה (ר״י אברבנאל, שפט׳ ז ו).—וברפואות, רפואה שלוקקים אותה בלשון: ושני מיני רמונים מבושלים עד שימותו וילקה מהם ל ק י ק ו ת (קאנון ג ט ו). ויעשה הל קיקות המרטיבות שוות המזג (שם ג יג א ד). ואמנם נלקחו הלקיקות ברוב הענינים שיאחזו בפה להגיע מהם דבר אחר דבר אל הריאה שלא ידחה בבת אחת אל האצטומכא כ״א יארך הדרך ממנו מן האצטומכא אל הריאה (שם ה ה א). ל ק י ק ת השעול מחום יוקח סבסתאן שלשה הפנים וכו׳ ויבושל עד שיתעבה (שם שם ג). לקיקה אחרת יוקח גרגרי הבושים וכו׳ (שם ט).

לָקִישׁ[1]), ת״ז, לנק׳ לְקִישָׁה, מ״ר לְקִישִׁים, לְקִישׁוֹת, — מה שצומח בזמן מאוחר: וההטה והכסמת לא נכו וכו׳ ר׳ יהודה אומר ל ק י ש ו ת היו (מד״ר שמות יב).—ובע״ח, שנולדו בזמן מאוחר: כי מן הבכירות עושה כך ולא מן הלקישות (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ ל מ).

לִקְלֵק[2]), פ״ע,—לִקְלֵק הכלב, כמו לָקַק: חמור שאכל כרשינין פרה שאכלה שעורים וכו׳ כלב שליקלק

---

[1]) בארמ׳ בגמ׳: אם בכיר ולקיש כהדא ייגץ דין הוא אדר ואם לאו לית דין אדר (סנה׳ יח:).

[2]) בערב׳ לקלק a), למשל החסידה במקורה וכדומ׳.

---

a) لَقلَق

את השמן (תוספתא ב"ק א ח). מים שליקלק בהן הכלב (ירוש׳ שבת ח יא ג).

°לַקְלַק[1], ש"ז, — שֵׁם עוף, כנוי להחסידה: והעוף הנקר׳ לקלק יזונו ילדיהם לאבותיהם כשיזקינו כמו שזנו אותם הם (רבב"ל דורהן, מג"א, ת"י ד).

לקק[2]), ממנו לָקַק, °לְקִיקָה.

לָקַק, פ"י, לָקְקוּ, עתי׳ יָלֹק, יָלֹקּוּ, — לָקַק הכלב המים, וילֹק הכלב, שתה בהוציאו לשונו החוצה אל המים ומשך אותם בה, läppern; laper; to lap: כל אשר ילֹק בלשונו מן המים כאשר ילֹק הכלב תציג אותו לבד (שפט׳ ז ה). במקום אשר לָקְקוּ הכלבים את דם נבות ילֹקּוּ הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כא יט). וישטף את הרכב (שהיתה מלאה דם) על ברכת שמרון ויָלֹקּוּ הכלבים את דמו (שם כב לח). — ובמדר׳: אומה שבא ללוק דמו של ישראל ככלב (פסיק׳ דר"כ, זכור). °והשתמשו בפעל זה גם במשמ׳ נגע בלשונו נגיעה קלה, כמו לחך, lecken; lecher; to lik: דת צרופה ומזוקקה, הדור באצבעו חקקה, ומרווי דדיה ללוקקה, השביע נפש שוקקה (ר"י טוב עלם, אור ישראל). וראיתי (את נציב המלח של אשת לוט) אחר חצות לילה שהוא בשלימות וב׳ שעות קודם שיאור היום לא נשאר רק כמו ב׳ טפחים כי העיזים לכמה מאות באין מכפר ההורפה ומצוער ולוקקין אותה (גא"י).

— פע׳, מְלַקְקִים, — לִקֵּק הכלב, כמו הקל, בנחץ הפעולה: ויהי מספר הַמְלַקְקִים[3]) בידם אל פיהם שלש מאות איש וכו׳ בשלש מאות האיש הַמְלַקְקִים אושיע אתכם (שפט׳ ז ו-ז). — ובתלמ׳: הרבת תורה למדתי ולא הסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים (סנה׳ סח.). — ובסהמ"א, במליצה פשוטה: כבר ראיתי אדם אחד שהיה לו כלי מלא דבש והיה עומד לפני שני אנשים רופאים בחנות יכין להם למכור והושיט להם שילקקו ממנו לנסות אם הוא טוב (ליקוטי ר"י סמברי, בשם פרקי מבה כ"י). ולא יקנח הקערה ולא ילקק באצבעותיו (דרך ישרה, שער ד"א).

— פע׳, °לִקֵּק, עתי׳ יְלַקֵּק, — שלקקו בלשונו: וראוי בכל עת שתניקהו וכש"כ ביניקה ראשונה שיהלב דבר מן החלב ויזול וכו׳ וישולק קדם היניקה כל פעם לקיקה מדבש שהוא מועיל (קאנון א ג ב).

[1]) כך בערב׳, ע"ש קולו.

[2]) בערב׳ ההמונ׳ לק a) במשמ׳ זו.

[3]) כך ברוב הספרים, קוף בשוא פשוט, ובקצת ספרים בחטף פתח.

a) لقّ

לקראת, — עי׳ קְרַאת.

לקש[1]), ממנו לֶקֶשׁ, לָקַשׁ, מַלְקוֹשׁ, *לָקִישׁ.

לֶקֶשׁ, ש"ז, בהפס׳ לָקֶשׁ, — א) עשב שצומח אחרי מטר המלקוש: כה הראני אדני יי׳ והנה יוצר גבי בתחלת עלות הַלָּקֶשׁ והנה לֶקֶשׁ אחר גזי המלך (עמו׳ ז א). — ב) °כמו מלקוש: יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים, בזיל נטפי לקש להחיות מתים (פרב׳ בקל׳, מעתיק פלוסים).

לָקַשׁ[2]), — קל לא נמצא.

— פע׳, יְלַקֵּשׁוּ, — לִקֵּשׁ את הכרם, לקט את הענבים האחרנים: בשדה בלילו יקצירו וכרם רשע יְלַקֵּשׁוּ[3]) ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כד ו-ז).

— הפע׳, *הִלְקִישׁ, — אִחֵר, עִכֵּב, aufschieben; retarder; to retard: שמא אמרתי לכם שאני מביא לכם טובה והלקשתי אותה (מד"ר במד׳ א). שמא אמרתי להכנים אתכם לארץ והלקשתי אתכם (שם כג). הפועל הזה יושב ומשמר לבשיפליג מלאכתו קימעה וילקישנה בסוף (שם ויקר׳ ל). — ואמר הפיטן: דופי בן קיש, הבין גין קיש, ותחן הלקיש, עד לדוק הקיש (קרוב׳ לפורים, תמימים). — והארץ את הפֵרות, בשלה אותם בזמן מאוחר: יריחו שהיא מבכרת פירותיה וכו׳ בית אל שהיא מלקשת פירותיה (תנחומא ויחי טו).

— הפע׳, °הֻלְקַשׁ, מולקש, — שנתאחר: ציה אם מולקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מאוששת, כבענינת קשת (ר"א קליר, טל, אליס).

°לָרַע, מִלְּרַע, — בדקדוק, כשהנגינה באה על תנועה אחרנה של המלה, ultima, עי׳ ערך °לְעֵיל.

לשד[4]), ממנו לְשַׁד, °לְשָׁדִי.

לְשַׁד[5]), ש"ז, בסמי׳ לְשַׁד, בכנ׳ לְשַׁדִּי, — עצם השמנות, Fettes; graisse; fat, לְשַׁד הַשֶּׁמֶן, עצם השמנות

[1]) בערב׳ ההמונ׳ לקשׁ a) במשמ׳ זו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) פרש פרחון: אכלו לקשו. ואמר ריב"ג: וזאת מלה קצרה וצחה מאד והשמוש הזה דומה למה שאמרים הערב סעפתי הכרם כלו׳ כרתי סעיפיו.

[3]) עי׳ הערה להערך.

[4]) כך נקד בן זאב. בוקסט׳ ואחריו החדשים: לָשָׁד. וקצת הקדמונ׳ לא הודו במציאות שם זה ושרש לשד

a) نقس

שבו: שטו העם ולקטו (את המן) וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות והיה טעמו כטעם לשד[1] השמן (במד׳ יא ח).—לשדו של בע״ח, אדם וכדומה, שמנותו ולחו: כי יומם ולילה תכבד עלי ידך נהפך לשדי בחרבני קיץ (תהל׳ לב ד).—והשתמשו במשמ׳ זו בסהמ״א: גרות חלב גרות דונג אשר יאספו מעצי דונג הגדלים שמה ל ש ד אהלים לרוב אשר יוציאו מעלי אהלים הגדלים שמה פרא (בכי״ע ב, קאפלאנד).

לַשְׁדִי, ת״ז,—שיש בו לשד: קנו לשדי וחזק (תוס״א לביהקק ב כט). בשרו הלבן הוא לשדי (בס מט).

לָשׁוֹן[1], לשן, בכו״ז, לשון, לשוני, לשונך, לשונך, לשונך, לשונו, לשנו, לשונה, לשוננו, לשונם, לשונות, לשנותם,

—א) האבר השטוח הרך שבתוך הפה של בע״ח שבו בעה״ח מהפך המאכל והאדם משתמש בו גם להדבור; Zunge; langue; tongue: כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב (שפט׳ ז ה). דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ׳ ד ד). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים וכו׳ ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפיהם (זכר׳ יד יב). העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (ישע׳ מא יז). למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים (תהל׳ סח כד). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (איוב כ טז). תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו (שם מ כה). — ובתו״מ: ושניטל רוב המדבר של לשונו (בכור׳ ו ח). אם היתה הדיו יוצאה מבין הנקבים וכו׳ ולוחכה בלשונו והיא עומדת (ירוש׳ מגי׳ א עא ג). שראה לשונו של ר׳ יהודה הנחתום נתון בפי הכלב שותת דם (שם חגי׳ ב עז:). שנשתרבב לשונם (של המרגלים) ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם ומטיבורם נכנסות בלשונם (סוט׳ לה.). אמר לו הקב״ה ללשון כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים (ערכ׳ טו:). רמ״ח איברים יש בו באדם מהן רבוצין מהם זקופין ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים עוברת תחתיו (מד״ר ויקר׳ טז). והלחיים מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת טבעת גדולה עם הלשון שביניהן (רמב״ם, ביכור׳ ט יח).—חרץ הכלב לשונו, הוציאה, נבח: ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ז).— האריך לשון על פלוני, הוציאו מהפה לעומתו ללעג ולצון עליו: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע (ישע׳ נז ד).— *ולשון של בהמה שהוטה לאכילה: (ג׳ פרים שחט אברהם) כדי להאכילן שלש לשונות בחרדל (ב״מ פו:). רבי עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים התחילו בוררין ברכים ומניחין הקשים (מד״ר ויקר׳ לג). — וביחוד כמו אבר הדבור: רוח יי׳ דבר בי ומלתו על לשוני (ש״ב כג ב). וישביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם (מיכ׳ ו יב). הנני על הנבאים נאם יי׳ הלקחים לשונם וינאמו נאם (ירמ׳ כג לא).—הדריך את לשונו, עשה שיוכל לדבר רעות: וידרכו את לשונם קשתם שקר (ירמ׳ ט ב).—שנן את לשונו: אשר שננו כחרב לשונם (תהל׳ סד

בעברי׳, ועי׳ הערה לקמן.— [1]) קצת הקדמונים אמרו כי אין שם מוכרת לשד, ושמו ל לשד שמושית, ואמרו כי הכונה כאן להמלה שד. כעין זה חכמי התלמוד שדרשו: לשד השמן מה הדד הזה לתינוק עיקר והכל טפילה לו כך היה המן עיקר לישראל והכל טפילה להם וכו׳ מה הדד הזה לתינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפירשו מן המן (ספרי במד׳ פט). אפס לא נתברר אם זה היה אצלם רק דרך דרש או באמת היתה דעתם כי לשד הוא מלשון שד. משלשה התרגומים שיצאו מתוך החוג של חכמי התלמוד, אונקלוס ועקילס ותרגום ירוש׳, נראה כי כבר בזמן ההוא לא היתה קבלה קבועה בידיהם במשמ׳ מלה זו. אונק׳ תרגם: דליש בשמן, שנלוש בשמן. עקילס μαστοῦ, ר״ל שד, וירוש׳: בששין בדבש, ר״ל פרפראות. השבעים והירונ׳ תרג׳ במשמ׳ עגה. וכמו״כ בלשדי שבתהל׳ נחלקו התרגומים הקדמונ׳. בדבר אחד הם מסכימים התרגומים היונים שהם רואים בהלמד ל שמושית, ועצם המלה תרגמו במשמ׳ צרה וכליון ובזה. ויונתן תרגם רוטבי. וגם המדקדקים והמפרשים הקדמונ׳ שלנו נחלקו בגזרת המלה. מנחם חברו במחברת עם שד, וחלק עליו דונש ואמר כי הלמד בשניהם (בלשד השמן בלשדי) מן השרש ונתוכחו בזה תלמידי מנחם ותלמידי דונש וכוחים ארוכים. עם מנחם ותלמידיו הסכים גם ריב״ג, וטרח להפך בזכות גזרה זו, אך לא עלה בידו, ואולם בפרוש המלה פרש ריב״ג כמו תרגום יונתן במשמ׳ לחות. ורש״י דחה פרוש חכמי התלמוד והסכים לדעת דונש, וכן ראב״ע ורד״ק ורוב הבאים אחריהם וכלם פרשו במשמ׳ לחלוחית, וראב״ע הוסיף כדי לתת טעם להמליצה לשד השמן, ואמר: והיא הלחה הנכבדה העולה למעלה מכל שמן. והחדשים פרשו את לשד השמן במשמ׳ עגה, ולשדי במשמ׳ לחה. והנה אין חבר למשמ׳ אלה להמלה לשד בלשונות האחיות, רק בערב׳ יש שה״ת לדיש[a]) במשמ׳ שמן ובעל בשר, והוא ש״ת לגמל וכדומה.

[1]) שם קדום משתף לכל הלשונות השמיות. בארמ׳ לשנא, בערב׳ לשאנ[a]).

---

a) نديس

a) لسان

ד). שננו לשונם כמו נחש (שם קמ ד).—ובמשמ' זו ישמש השם לשון עם תארים ופעלים מתחלפים; הלשון תדבר: ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (ישע' לב ד). למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). חץ שוחט לשונם מרמה דבר (שם ז). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי (איוב לג ב). לשון מדברת גדלות (תהל' יב ד). פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (שם לז ל).—הלשון תהגה: שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה (ישע' נט ג). גם לשוני כל היום תהגה צדקתך (תהל' עא כד).—הלשון תהלך במקום, תדבר עליו: שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ (תהל' עג ט).—הלשון תחשב: הוות תחשב לשונך (תהל' נב ד).—הלשון תענה: תען לשוני אמרתך (תהל' קיט קעב).—הלשון תצמיד מרמה: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה (תהל' נ יט).—הלשון תרן, תרנן: אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם (ישע' לה ו). תרנן לשוני צדקתך (תהל' נא יו).—הלשון תשבע: כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישע' מה כג).—ועם שמות ותארים מתחלפים; היה כבד לשון, קשה לו לדבר מהר בצחות: כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד י).—לשונו אכלת כאש, מדבר דברים שרפים: הנה שם יי' בא ממרחק בער אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (ישע' ל כז).—הכחיד דבר תחת לשונו, לא ספר לאיש: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו (איוב כ יב).—תחת לשונו דבש וחלב, הוא מדבר דברים נעימים: נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך (שה"ש ד יא).—ולהפך: אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עמל ואון (תהל' י ז).—נצר, שמר לשונו, לבלי דבר: נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה (תהל' לד יד). שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (משלי כא כג).—החליק לשונו, לדבר חלקות: קבר פתוח גרנם לשונם יחליקון (תהל' ה י). מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג).—חלקת לשון, מי שמדבר חלקות: לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה (שם ו כד).—לשון חכמים: לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת (משלי טו ב).—לשון צדיק: כסף נבחר לשון צדיק (שם י כ).—איש לשון, שטבעו לדבר רעות: איש לשון בל יכון בארץ (תהל' קמ יב).—ואמר בן סירא: נורא בעיר איש לשון ונושא על פיהו ישונא (כ"ס גני' ט יח). אל תינץ עם איש לשון ואל תתן על אש עץ (שם ח ג).—בעל לשון, שיודע ללחש לנחש: אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון (קהל' י יא).—ובתו"מ:

זהו הלשון שהיה מוציא דברי תורה כתיקנן זה הוא הלשון שהיה יגיע בתורה כל ימיו (ירוש' חגי' ב עז:).—ואמר הפיטן: לשפך דמו מהר כשור פר, וצרח עליו בקול מר כשופר, איה הלשון הממהרת אמרי שפר, בעונות איך עתה לוחכת את העפר (סליח' עי"כ, אלה אזכרה).—*הלשון מחתך הדבור: כליות יועצות לב מבין לשון מחתך (הדבור) פה גומר (ברכ' סא.).—*בעל לשון, כמו איש לשון: משחרב ביהמ"ק בושו חברים וכו' ונדלדלו אנשי מעשה וגברו בעלי זרוע ובעלי לשון (סוט' ט יה). אמרו לנחש למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האיברין אמר להן עד שאתם שואלין אותי למה אין אתם שואלין לבעלי הלשון שעומד ברומי והורג בסוריא (מד"ר דבר' ה).—הכה את פלוני בלשון, דבר עליו רעות לפני שליט וכדומה: ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות וכו' ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו (ירמ' יח יח).—ומשל: מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא).—ואמר בן סירא: כבוד וקלון ביד בוטא ולשון אדם מפלתו אל תקרא בעל שתים ובלשונך אל תרגל (ב"ס גני' ה יג-יד). עקרת תחבולות לבב ארבעה שבטים יפריחו טוב ורע וחיים ומות ומושלת בם כליל לשון (שם לז יז-יח).—ובתו"מ, למד לשונו, הרגילו לדבר כך וכך: למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכ' ד.). וכן אחיתופל על לשונו נטרד וכו' גחזי על לשונו נטרד ונצטרע (תנחומא מצורע ה). הכל תלוי בלשון זכה לחיים נתחייב למות עסק בתורה בלשונו זכה לחיים (שם ג).—ואמר החכם: חתף האדם תחת לשונו (מבח' הפנינ', השתיקה). חלק האדם מאזנו לנפשו וחלק האדם מלשונו לזולתו (שם). והלשון שער המצפון ואם הלשון יהיה מופקר ולא ייטיב לשמור מה שיש במצפונים יהיה שער האוצר פתוח (חו"ה, הפרים' ה). אמר אחד מן החכמים הלשון עט הלב ומליץ הפה ושלית המחשבה (שער השמים ט). ואמרו החכמים הלשון צעיר הקומה גדול הנקמה (בן המלך והנזיר ס).—*הקדים לשונו את לבו, דבר קודם שהשב היטב: ושתסדרנה (את התפלה) לאט עם הסמוך לה ואל יקדים בה לשונך את לבך כי המעט ממנה עם המצא *לבך בו טוב ממהירות תנועות לשונך ברב ממנה כשיהיה לבך ריק ממנו (חו"ה, אהב' ה' ו).—ואמר המשורר: אשר כורת כגרזן יצמח וחבורת הרבות תחיה ולא תהיה חבורת לשון ינגע הלבבות (ר"ש הנגיד, בן משלי מה). אל כל בני קשת למטרה עמוד אך מלשין איש מי לבבך יעזור, לכל זמן ולכל כאב מרפא ולא אמצא

למכת הלשונות מזור (בן המלך והנזיר ה). — ואמר המליץ בתארו את כח הלשון במליצה: איש חכם מחכמי ישמעאלים, וממבחר המשכילים, לשונו במליצת ערב נמרץ, ועל פיו חזון השיר נפרץ (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). בתוך חכי לשון ברק ירוצץ כמו פטיש לבב אימים יפוצץ, ארקע בו פתילי המליצות ומהם שרשרות השיר אקצץ (בם יז). — דִּבֵּר על לשונו של פלוני, כמו שדבר פלוני, כחפצו ורצונו: ובראות צוררי כי על לשוני בפה אחד תדבר החבורה, אזי הריק חנית רמח וחרב וגם סגר להלחם סגירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז). — זמ"ר לְשׁוֹנִים: וכל לא ימצאו עמי ידיהם ויודו לעצתי בלשונים (רמב"ע, עטה הוד). — ומ"ז לְשׁוֹנַיִם: ראו נברא אשר ברא לך שוכן בשמים, באזנים ועינים ואפים ורגלים, וברכים וידים ושדים ומתנים, כרעים וכפים חלצים ושוקים, ולשון חד בתוך מסגר ולא תמצא לשונַים, והכין לה שתי חומות שפתים ושנים (רי"ק, תרג' מבח' הפנינ', ליון ב 99). — *עָמוּם בִּלְשׁוֹנוֹ, כמו כבד לשון: שהיה (הנביא עמוס) עמום בלשונו (מד"ר ויקר' י). — לְשׁוֹנוֹ סְרוּחַ, מדבר דברים מגונים: אע"פ שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרוח (בם במד' כ). — ועצם הדברים שאדם מוציא מפיו בלשונו, ובכלל דבור, Rede; parole; speech: אדני יי' נתן לי לשון למודים (ישע' נ ד). כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (איוב יח ה). לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפנ' ג יג). — ב) כלל כל המלים שבהן אדם מדבר לחברו ומודיע לו מחשבותיו, Sprache; langue; language: מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם (בראש' י ה). אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם (בם כ). ישא יי' עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו (דבר' כח מט). הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם יי' וכו' גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר (ירמ' ה יה). בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכר' ח כג). וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסת' א כב). ואל היהודים ככתבם וכלשונם (בם ח ט). וכלשון עם ועם (נחמ' יג כד). וללמדם ספר ולשון כשדים (דני' א ד). — ובתו"מ: אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה ודוי מעשר קריאת שמע ותפלה (סוט' ז א). כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות (ספרי דבר' שמג). בו ביום גזרו על פיתן (של היונים) ועל גבינתן וכו' ועל לשונן ועל עדותן (ירוש' שבת א ג ג). שמע בכל לשון שאתה שומע (ברכ' יג.). בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתם בידם (ערוב' נג.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות (שבת פח:). אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה וכו' ויודעים בשבעים לשון שלא תהא סנהדרי שומעת מפי התורגמן (סנה' יז.). שיהיו דבריו של שם נאמרין בלשונותיו של יפת (מד"ר דבר' א). שעירבב הקב"ה את לשונם (של אנשי דור הפלגה) ולא היה אחד מהם יודע לשון חבירו (תנחומא נח כח). היה הקול (מהר סיני) יוצא ונחלק לשבעה קולות ומשבעה קולות לשבעים לשון כדי שישמעו כל האומות וכל אומה ואומה שומעת קולו בלשון האומה (בם שמות כה). — ומצוי מאד בסהמ"א: כי הלשונות הן מוסכמות על התוך נעימות הקול וסדר הנעימה על הדבור (אבן סהל, פי' יציר' לט). האתה רואה שהלשונות קדומות אין להם תחלה (כוזרי א נד). אלא שאנחנו מפסידים תוכן לשוננו (בם ב עד). — ואמר המשורר: ובנות עדינות הגלו ממדינות, ממטות רעננות ומנוחות שאננות, ונפזרו בינות עם לא בינות, בלעגי שפה ובלשונות שונות, אך שמרו אמונות בם היו אמונות (ר"י הלוי, יונה נבאתה). — לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, לשון העברית: ואלו נאמרין בלשון הקדש מקרא ביכורים וחליצה וכו' (סוט' ז ב). מצות חליצה בא הוא ויבמתו לבי"ד וכו' והוא אומר לא חפצתי לקחתה ובלשון הקודש היו אומרים (יבמ' יב ו). כה תאמר אל בני ישראל בלשון הקודש (מכי' יתרו ט). כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו' יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (ירוש' שקל' ג מז ג). יש להם (להשדים) דעת כמלאכי השרת ומהלכין בקומה זקופה כמלאכי השרת ומספרים בלשון הקדש כמלאכי השרת (חגי' טז.). ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש (סנה' כא:). מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש (בם לז:). — לשון סורי, לשון ארמי, לשון יונית, לשון פרסי, לשון מדי: שלא יהא לשון סורסי קל בעיניך (ירוש' סוט' ז כא ג). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי ואמר ר' יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (שבת יב:). בלשון יונית קורין לכלב לסס (בם סג:). בלשון יוני קורין לאחת הן (מו"ק כח.).

בא"י לשון סורסי למה אלא אי לשון הקודש אי לשון יוונית ואמר רב יוסף בבבל לשון ארמי למה אלא או לשון הקודש או לשון פרסי (סוט' מט:). התירו שיכתבו בלשון יונית (מד"ר דבר' א). בנוהג שבעולם מדיי נושא פרסית היא מדברת בלשון מדי פרסי נושא מדיית והיא מדברת בלשון פרסי (שם אסת', ויכתב ספרים). — לשון דרומית: ר"א בר כהנא אמר לשון דרומית הוא אבל ברם (מד"ר בראש' נא). —*לשון עברי: יי' מסיני בא זה לשון עברי וזרח משעיר למו זה לשון רומי הופיע מהר פארן זה לשון ערבי ואתא מרבבות קדש זה לשון ארמי (ספרי דבר' שמג). בחרו להם כתב אשורי ולשון עברי (ירוש' סוט' ז כא ג). אמר ר' יהודה הלוי בר"ש בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי שמו חמר (תנחומא שמיני ז). — ¨ולשון עברית: כי יש בלשון עברית נפילה בלשון ליוו (מנחם, ערך גל). וזה הוא חרבן לשון העברית (תשו' דונש על רסע"ג, סימן א). —ואמר המשורר: זרה לשונם מלשון עברית ולא לשפת יהודית היתה מכרת, חצים מדבר באדומית והצי בלשון בני קדר אשר קודרת (רשב"ג, הענק ז-ח). תרתי בלבי לעשות ספר בסוד דקדוק שפת קדש היות נבצרת, אולם בדעתי כי לשון עברית לבד מכל לשונות היא לטוב נברת (שם כג-כד). ובכן דעו יתרון לשון עברית אשר היא מלשון כל עם ועם יותרת (שם לח). — ¨ולשון עבר: ואיך יעלה בדעת שידומה אצלם כי הלשונות אשר היו לפניהם כחמש מאות שנה היו לשון עבר לבדה (כוזרי ה מט). —*לשון תורה, לשון עברית של המקרא, לשון חכמים, זו של המשנה וכו': הגלה הקב"ה את ישראל לבבל וכו' מפני שקרוב לשונם ללשון תורה (פסח' פז:). לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן (חול' קלז:). וכן דרכו של לשון חכמים שמחסרין את העי"ן וההי"ת (ר"נ גאון, ערוך' סג.). תער ומספרים משונים מעט זה מזה ויש שינוי בין לשון תורה ובין לשון חכמים כי תער של תורה בלשון חכמים מספרים (ערוך, ערך נגסטר). —*לשון משנה: מהו רדנו לשון משנה הוא הרודה פת חמה (מד"ר במד' א). — ¨לשון ישראלים: ובניכם מאסוני והבקו לשון זרים, אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים, העבידו ללשון קדר לשון ישראלים, ואמרו לכו ונמכרנו לישמעאלים (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). —*בַּעַל לָשׁוֹן, מי שיודע לשון מהלשונות: ר"ח בשם ריב"ל (אמר) היזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאתימון ולא אמר לי אדם דבר (ירוש' ב"ב ח יו ג). — ¨חכמת הלשון: ואל תטריד לבך בדבר מן ההכמות אלא מה שתתכבד בו אצל אנשי דורך וכו' כחכמת הלשון והתכן ומשקל ושרשי הדקדוק והשיר (חו"ה, יחוד המעשה ה). — ¨שמוש הַלָּשׁוֹן, עי' שמוש. —ובהרחבה, כנוי לאומה: לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי (ישע' סו יח). — ובתו"מ: שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו (מכי' בשלח ב א). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות וכו' אין כל אומה ולשון שולטת בהן (ערוב' נד.). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתוב' סו:). לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן (ע"ז ה.). כל אומה ולשון תסגוד לאלהיה (מד"ר ויקר' ו). —ג) *דרך הדבור בלשון מן הלשונות: חליל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (ב"ס גני' מ כא). דברה תורה כלשון בני אדם (ברכ' לא:). ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם (נדר' ל:). —*לָשׁוֹן נְקִיָּה, שאין בה דבור מגנה: ראוה מדברת עם אחד וכו' מהו מדברת נבעלת ולמה תנינן מדברת לשון נקי (ירוש' כתוב' א כה ג). רב אמר אוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת בלשון נקייה (שם ח ג:). לעולם יספר אדם בלשון נקיה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב (פסח' ג.). (כתוב) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי (מד"ר בראש' ע). אל תתן את פיך לחטיא את בשרך בלשון נקי דברה תורה אם אמרה לך אשתך שהיא נדה אל תחטיא את גופך ותגע בה (תנחומא מצור' א). —ולהפך, לָשׁוֹן מְטֻנָּף: מה שאנו רוצין לעשות באותן אנשים (משכב זכור) גרע לך לשון מטונף (תנחומא וירא יב). — ¨לָשׁוֹן צַח: גדיל קרי המפה על שם שארוגה ולשון צח הוא (רשב"ם ב"ב נז:). קם על רגליו ואמר בלשון צח ונכבד הנני אומר גוזר וגו' (בן המלך והנזיר ד). — ועי' עוד צח. — ¨צחות הלשון, עי' צחות. —*ונוסח הדברים: בזמן שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת כביכול קלני מראשי קלני מזרועי (סנה' ו ה). שאדם חייב לומר בלשון רבו (עדי' א ג). ובלשון הזה אמרו לו עקיבא עקיבא נחמתנו (ספרי דבר' מג). כלשון הזה אמר לו ר' ישמעאל עונש האחרון מרובה יותר מן הראשון (תוספתא שבת יג ד). בלשון הזה אמר להם אין דור יתום שראב"ע שרוי בתוכו (חגי' ג:). בלשון הזה אמר בן עזאי הכל עליך בן עזאי שלא שימשת את ר"ע (נדר' עד:). אמר ר' איבו אפילו אדם פרוץ אינו אומר כלשון הזה כך היה יעקב אומר הבה את אשתי

ואבוא אליה (מד"ר בראש' ע).—*ונוסח הדברים הכתובים באופן מהאופנים בספר. הכי גרסינן לה בתורת כהנים אמר ר' יהודה וכו' ולשון הספרים איני יודע לפרשו כראוי (רש"י ב"מ קד.). יש בספרים ב' לשונות ורש"י פירש לשון שני של ירושלמי (תוספ' תמור' ע:).—ומצוי מאד בסהמ"א הדבור: וזה לשונו, ובר"ת וז"ל, כשמובאים דברים ג. עצם הנסח שהם כתובים במקומם.—ד) *במשמ' ענין, דבר שנאמר: אי מה שנה אחד מי"ב בה אף חדש אחד מי"ב בו וכו' הא אם אמרת כן כבר הלבנה באמצע הרקיע הא אין עליך לומר כלשון האחרון (שגם חדש הוא אחד מי"ב בו) אלא כלשון הראשון (שרק שנה אחד מי"ב בה) (מכי' בא ב). לא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר או הרי זה אזהרה לגונב ממון וכו' הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון הרי זו אזהרה לגונב נפש ולא אזהרה לגונב ממון (שם יתרו, בחדש ח). יין זה מזוג שכר זה חי או אינו יין זה חי ושכר זה מזוג ת"ל ונסכו יין וכו' חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי (ספרי במד' כג). — ובמשמ' מלה: מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי לשונות כיוצא בי אתה אומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא שחיטה קמיצה היא הרמה הרמה היא קמיצה עמוקה היא שפלה שפלה היא עמוקה אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדברה תורה שתי לשונות (ספרי במד' כג). לשונות כפולות הן (הלוך הלכת, נכסף נכספת, גנב גנבת) התורה דברה ריבתה כדרכה (ירוש' שבת יט יז.).—ה) *משמ' מלה מן המלים, Bedeutung; sens: אמר ר' יהושע לא שמעתי אלא שלשית אמרו לו מה הלשון שלשית אמר להם כך שמעתי סתם (פרה א א). כתב כל נכסיו לשני בני אדם באחת כתב לזה בלשון מתנה ולזה בלשון ירושה (ירוש' כתוב' ו לא.). כל הלשונות אדם מזכה חוץ מלשון ירושה (שם). אין לשון זה ויספו אלא לשון תוספת (שם סוט' ח כג.). באומר אחד מכל הלשונות הללו נזרתי (שם נזיר א נא.). כל הלשונות משמשין לשון נזירות חוץ מלשון קרבן כל הלשונות משמשין לשון קרבן חוץ מלשון נזירות (שם ב נא ד). אין נא אלא לשון בקשה (בבלי ברכ' ט.). אין ישא אלא לשון שבועה (שבת קב.). כי משמש בארבע לשונות (ר"ה ג.). אין דרור אלא לשון חרות (שם ט:). שכר לשון שתייה לשון שביעה לשון שכרות (סוכ' מט:). כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער (מגי' י:). א"ר אבהו מאי לשון רביעה דבר שרובע את הקרקע (תענ' ו:). עשרה כדי שמן יש לי אצלך אדמון אומר יש בלשון הזה לשון קנקנים (וחכמים סוברים) אין בלשון הזה לשון קנקנים (כתוב' קח:). אין קינוי אלא לשון התראה וכו' ואין עבירה אלא לשון הכרזה שנאמר ויצו משה ויעבירו קול במחנה (סוט' ג.). א"ר יוחנן אין טחינה אלא לשון עבירה (שם י.). אמר רב הונא הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן כולן לשון ערבות הן תן לו ואני קבלן וכו' תן לו ואני נותן כולן לשון קבלנות הן (ב"ב קעד.). אמר אביי שאוכל שתי לשונות משמע (נדר' יו.). ת"ר אם בחקותי תלכו אין אם אלא לשון תחנונים (ע"ז ה.). אמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער (סנה' קו.). ועוד שאלתיו מאי לשון רפידים ואמר לי רפידים שמה (בכור' ה:). אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה (מד"ר בראש' נב). ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה (שכתוב ותרא שרה את בן הגר וכו' מצחק) צחוק אלא לשון שפיכות דמים (שם נג). (כתוב) אשא דעי למרחוק וכו' א"ר מאיר הלשון הזה משמש שתי לשונות לשון שירה לשון דבר (שם ויקר' יד). אמר ר"א בן יעקב הלשון הזה (של תשואות) משמש שלשה לשונות צרות מרגשות אפלה (שם איכ', פתיח'). אמר ר' יוחנן דבור זה (של שועה) משמש שלשה לשונות זעקה שועה נאקה (שם). מהו לשון הנני לשון ענוה לשון חסידות (תנחומא וירא כב). ואין מחץ אלא לשון הריגה (שם חיי שרה ג). אין לשון אשיתך אלא לשון הבדלה (שם משפט' יז). ואין תכסוף אלא לשון תאוה (שם תלוה ב).—ומצוי בסהמ"א: כולם לשון הקפה וסיבוב (מנחם, ערך זל ה). וחדשים פתח לשון חידוש אניה קמץ ספינה אניה לשון אנינות וחרבות קמץ לשון חרבן (תבו' דונש על רסע"ג, סימן ב). לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי וכו' ויש לו משמש בלשון אולי וכו' ויש לו משמש בלשון שמא (רש"י בראש' נ יח). אין מתאוננים אלא לשון עלילה (הוא, במד' יא א).—*לשון נופל על לשון, כשבאות שתי מלים דומות קצת בשתי משמ' מתחלפות: שמעת מימיך אומר גיני גיניא אנתרופי אנתרופי' גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה (מד"ר בראש' יח). אמר (משה) אם אני עושה אותו (את הנחש) של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון הזה

אלא הרי אני עושה אותו של נחשת לשון נופל על הלשון (שם לח).—ובסהמ"א: ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון (רד"ק ישע' נז ו). ויותר הדעת נוטה עם הקרא המועד שבת והשבוע שבת עם ההשלמה שלא יהיו שמות שבת הנאמרים בענין זה לשון נופל על לשון אלא מהכרח רב כשלא יהיה דרך לכלול אותם בענין אחד (ר"א סקרלי, ג"ע, חג השבוע' כ).—ו) בדקדוק, *לשון זכר, לשון נקבה: והיה השדה בצאתו מגיד שהשדה קרוי לשון זכר (ספרא בחקתי א). ודרך לשון נקבה הוא (קדוש' כ:). הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה בלשון זכר באמצע (זבח' מג:), ומצוי מאד. — *לשון יחיד, לשון רבים: כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים וכו' האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו האמורות בלשון רבים כנגד ציבור (פסח' קיז.). הללו (הקללות שבת"כ) בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו (שבמשנה תורה) בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן (מגי' לא:). הואיל ונאמרו קדשים בלשון רבים ונאמרה טומאה בלשון יחיד (זבח' מג:).—*לשון כבד, לשון קל, לשון הפעיל, וכדומ': שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר (רב"י שמות א יג). כל אלו לשון הפעיל את אחרים (שם כ). ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו (שם טז ז). — ז) *לשון הָרָע, דברים רעים שאדם מספר על חברו, Verleumdung; calomnie; slander: מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע (ערכ' ג ה). לא תשא שמע שוא הרי אזהרה למקבל לשון הרע (מכי' משפט' כ). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעוה"ז והקרן קיימת לו בעוה"ב על ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל לשון הרע כנגד כולם (תוספתא פאה א ב). שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע (שם נגע' ו ז). את מוצא שכשמעל עכן בחרם התחיל יהושע מפייס לפני הקב"ה ואומר רבש"ע הודיעני מי זה האיש אמר לו הקב"ה איני מפרסם כל בריה ולא עוד אלא נמצאתי אומר לשון הרע אלא לך והעמיד את ישראל לשבטיו והפל עליהן גורלות (ירוש' סנה' ו כג:). כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים (פסח' קיח.). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (יומ' מד.). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע (תענ' ז:). כל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו (סוט' לה.). ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע (שם מב.). כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר (ערכ' טו:). על שבעה דברים נגעים באין על לשון הרע ועל שפיכות דמים וכו' ועל צרות העין (שם טז.). כל כלי זיין מכין במקומן וזה (החץ) מכה מרחוק כך הוא לשון הרע אמור ברומי (והורג) בסוריא וכו' כל מי שהוא מקבל לשון הרע אע"פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס עדיין הוא בוער מבפנים (מד"ר בראש' לח). שגלוי היה לפני הקב"ה שהן באים ואומרים לשון הרע על הארץ (שם במד' יז). כך דרכן של מספרי לשון הרע פותחין בטובה ומשלמין ברעה (שם). מה ראה ליפרע מהם בנחשים לפי שנחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל ולא למדו ממנו אמר הקב"ה יבא נחש שהתחיל בלשון הרע תחלה ויפרע ממספרי לשון הרע (שם יט). ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות ביהמ"ק ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם (שם דבר' ה). המספר לשון הרע חמור מן העושה מעשה שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לה"ר (תנחומא בראש' ח). קשה לשון הרע שהביא מיתה על אדה"ר שעמד נחש ואמר לאדם והיה כי יודע אלהים וכו' שמן האילן הזה אכל כשברא את עולמו (שם). וכן ביוסף לא הגיעוהו כל אותן הצרות אלא על לשון הרע שספר על אחיו (שם וישב ז). מי שהוא מדבר לשון הרע בחבירו הצרעת באה עליו (שם מצורע ו). גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה והכמים בעיניהם (דא"ר כ). אם שמרת פיך מלשון הרע תהא כל ימיך בשלום (דא"ז ט).—*לשון שלישית, כנוי ללשון הרע: למה נקרא שמו של לשון הרע לשון שלישי שהוא הורג שלשה שאמרו והמקבלו ושנאמר עליו (מד"ר דבר' ה).—*אֲבַק לשון הרע, לא לשון הרע ממש, אלא דומה לזה: שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולה"ר לשון הרע ס"ד אלא אבק לשון הרע (ב"ב קסה:).—וההפך לשון טוב: בקש (הפה) לעסוק בתורה לספר לשון טוב להלל לשבח להתפלל לומר שירות אומר (תנחומ' תולד' יב).—ח) בדברים לא בע"ח, כל מה שדומה קצת בצורתו ללשון; לְשׁוֹן יָם, שטח של מים צר וארוך שנכנס בתוך היבשה: וגבול לפאת צפונה מִלְּשׁוֹן הים מקצה הירדן (יהוש' יח ה). והיה תוצאותיו הגבול אל לְשׁוֹן ים המלח צפונה (שם יח יט). והחרים יי' את לְשׁוֹן ים מצרים (ישע' יא טו).— ובתלמ': לשון ים הנכנס לחצר אין ממלאין הימנו

בשבת (פרוב׳ יג.).—לְשׁוֹן אֵשׁ: כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה (ישע׳ה כד).—לְשׁוֹן זָהָב, חתיכת זהב ארוכה וצרה: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם וכו׳ ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב (יהוש׳ ז כא-כד). —*לְשׁוֹן של ארגמן: מצא פירות מפוזרין וכו׳ ואניצי פשתן ולשונות של ארגמן הרי אלו שלו (ב״מ כ א). טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (שבת מח.). דרכן של בני אדם להטמין בגיזי צמר ולשונות של ארגמן (ב״ב יט.). מעשה בהורקנוס בנו של ר״א בן הורקנוס שהיה קושר תפיליו בלשונות של ארגמן (מנח׳ לה.).—*לְשׁוֹן של זהורית: שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (שבת ע ג). מה היה עושה חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו ודחפו לאחוריו (יומא ו ו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה לשון של זהורית מלבין (ירוש׳ שם ו מג ג).—*לְשׁוֹן של תכלת: המוצא תכלת בשוק לשונות פסולות חוטין כשרין (ערוב׳ נו:). מעשה בתלמידו של ר״ע שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת (מנח׳ לה.).— ט) *חלק מחלקי המטה: מלבן שנתנו על לשונות וכו׳ גדד שתי לשונות לוכסן גדד שתי ברעים לוכסן (כלים יח ד-ה). מיטה שעשה שתי לשונות שלה מלווחין מרוח אחת (תוספתא כלי׳ ב״מ ח ו).—°ובבגדים: כמו שיש לגלחים בעין לשונות לכאן ולכאן וקושרים של ימין בכתף שמאל ושל שמאל בכתף ימין (רש״י שבת קיא:). —°לְשׁוֹן המאזנים, כעין שבט של ברזל קבוע בבד המאזנים ונוטה לכאן או לכאן ומורה אם המשקל מכון: ולשון הנפש מאזנים חק שהיא עומדת באמצע כאמת ומשפט מכריע בינתים (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 207). נפש של מאזנים הוא ברזל החלול שהלשון קבוע בו וכו׳ וקנה הוא הקנה שלשון קבוע באמצעיתו ושתי המיתנות תלויין בראשיו (רשב״ם, ב״ב פט.). והחוט שהמאזנים תלויים בו יהיה ארוך שלשה טפחים כדי שיהיה האויר על הלשון ג׳ טפחים (טוחו״מ רלא יז). פלס הוא מה שתופס השוקל שלשון המאזנים בתוכו (מ׳ אלדכי, ש״א ז). שהמאזנים יש לה כף מכאן וכף מכאן ולשון באמצע (עמה״מ, פולס כתהו כט).—°לְשׁוֹן הלהב: וכאשר באנו אל השוק מצאנו צלי אש תאוה לעינים, יושב בין תנור וכירים, וכו׳ ולשון הלהב בשל נתחיו, ורתח רתחיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כא).— י) °בצרוף עם שם אחר, כנוי לקצת צמחים ופרחים; לשון השה[1]: ראוי שתחתיל בו [illegible] העין במקררים בהמחיטות כמו סחיטת לשון השה וסחיטת עלי חלפי (קאנון ג נ א ח). ומי לשון השה עם עלהו ועם שרשו (שם יד כ ד). והניח עליה תחלה ענפי גפן וענפי הסנה ולשון השה ואחר זה תערב בהם המרטיבות ומעט דבש (פרקי משה ט).—לשון השור[2]: אם יושם העשב הנקרא לשון השור ביין וישתה יחדש לשותהו שמחה (ראב״ע, ספ׳ הנסיונות ה א). וישים על בטנו חתכשת מקמח שעורים שנתבשל במים עם עשב הנקרא לשון השור (מ׳ אלדכי, ש״א ד). כי העשב הנקרא לשון שור אם ישתה אדם מהמיץ שלו או יאכל ממנו בכל בקר חזק הזכרון (ר״א מודינא, לב הארי׳ה א ו). — לשון הכלב[3] (מעשה טוביה, ערוג׳ הבשם, ערך ליגו גלוסו).

*אותיות.—דִּבֵּר וכו׳, עי׳ במקומו. — *בַּלְשָׁן, כנוי לבעל לשון. —°בַּלְשָׁנוּת.—°דקדוק.—°הַבָּרָה, הברת האותיות, המלים.—זָר, לשון זרה. — °טהרון הלשון. — כָּתַב וכו׳, עי׳ במקומו.— *לַעַז.—*לָעַז.— מאמר.—מבטא.—מִדְבָּר.—°מֶחְוָה. —°מלאכותיות, עי׳ זה הערך.—מִלָּה, מִלִּים, מִלּוֹת.—°°מִלּוֹן, ספר נקבצו בו כל המלים שיש בלשון.—°°מְנַח, מְנָחִים.— נָכְרִיָּה, לשון נכריה.— עִלֵּג.—°עלגות.—שיח.—שפה.

°לְשׁוֹנִי, ת״ז, לנק׳ לשונית, מ״ר לְשׁוֹנִיִּים, לְשׁוֹנִיּוֹת,— של הלשון, ששיך להלשון: חכמת הלשון היא חכמה תודיע דרכים כוללים ידבר בהם בלשון כפי הראוי לפי הסכמת הלשון וכו׳ שיהיה הדבור מסכים כפי ההנחות הלשוניות למה שיצויר בנפש (מעשה אפוד ח). שלא היתה (חכמת יון) כי אם חכמה לשונית (ר״א ביבאגו, דרך אמונה מז). כי אלו אינם יודעים שום סוד טבעי אמתי כי אם בטוי לשוני ודרכי וכוחים (ר״י פרובינצלו, שו״ת בדבר למוד החכמ׳). והם (המליצים) במדרגה לשונית ר״ל שיש מדרגה אחת וכו׳ להאריך במליצות בלשון (שם). אבל דברנו בזה על דרך ההעברה

—[1]) בסורית לשון אמרא, בערבית לשאן אלחמל, והוא תרגום מיונית ארנוגלוסון, והוא Wegerich; plantain.—[2]) בארמית: עשב הנקרא בלשון יון בוגלוסין ובלשון ארם לשון תורא (אסף 51, כ״י מינכן). בערב׳ לשאן אלת׳ור, והוא Borago officinalis L.—[3]) בסור׳ לשון כלבא, בערבית לשאן אלכלב, וגם באשורית לשן כלב (ZAW XIX,3–4,176). ביונ׳ קינוגלוסוס. והוא Plantago major L., וכבר העיר אשרסון בהערות לעמנ׳ לו Pfln. § 180, כי הדמיון של העלה הזה עם לשון הכלב הוא כ״כ קרוב שאפשר שהשמים והיוגים באו לזה שניהם מעצמם ולא לקחו זה מזה.

הלשונית לתת הבנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות (עכוה"ק לר"מ גבאי, היחוד ב).

***לְשִׁישִׁית**, ש"נ, — שם צמח: הלשישית[1]) והלביצין והירענה והבורית והאהל יש להן שביעית (תוספתא שבי' ה ו). הלשישית והלבוצין וכו' והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים הרי זה כלאים בכרם (שם כלא' ג יב).

לשך[2]), ממנו לִשְׁכָּה, ״לֶשֶׁךְ.

״לֶשֶׁךְ, ש"ז, — כמו לִשְׁכָּה: אלהי נגרשתי מדביר ומלשך, נודד ובודד באהלי משך, נמתי כי אשב בחשך (רשב"ג, בחר' יוה"כ, ארץ אשפיל).

לִשְׁכָּה[3]), ש"נ, לִשְׁכָּתָהּ, מ"ר לְשָׁכוֹת, לְשָׁכֹת, — חדר גדול לתשמישים מתחלפים: ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לִשְׁכָּתָה ויתן להם מקום בראש הקרואים (ש"א ט כב). מבא בית יי' אל לִשְׁכַּת נתן מלך הסרים (מ"ב כג יא). ואבא אתם בית יי' אל לִשְׁכַּת בני חנן בן יגדליהו איש האלהים אשר אצל לִשְׁכַּת השרים אשר ממעל לְלִשְׁכַּת מעשיהו בן שלם (ירמ' לה ד). ויקרא ברוך בספר את דברי ירמיהו בית יי' בְּלִשְׁכַּת גמריהו בן שפן (שם לו י). וירד בית המלך על לִשְׁכַּת הספר (שם יב). ואת המגלה הפקדו בְּלִשְׁכַּת אלישמע הספר וכו' ויקחה מִלִּשְׁכַּת אלישמע (שם כ-כא). ויביאני אל החצר החיצונה והנה לְשָׁכוֹת ורצפה עשוי להצר סביב סביב שלשים לְשָׁכוֹת אל הרצפה (יחזק' מ יז). ומחוצה לשער הפנימי לְשָׁכוֹת שרים וכו' וידבר אלי זה הַלִּשְׁכָּה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית והַלִּשְׁכָּה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח (שם מד-מו). ויבאני אל הַלִּשְׁכָּה אשר נגד הגזרה (שם מג א). ופשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בְּלִשְׁכֹת הקדש (שם מד יט). ויעש לו לִשְׁכָּה גדולה ושם היו לפנים נתנים את המנחה הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש והיצהר (נחמ' יג ה). ואשליכה את כל כלי בית טוביה החוץ מן הַלִּשְׁכָּה (שם ח). והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו אל הַלְּשָׁכוֹת לבית האוצר כי אל הַלְּשָׁכוֹת יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן התירוש והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים והשוערים (שם י לט-מ). — ובתו"מ: שער נקנור ושתי לשכות היו לו אחת מימינו ואחת משמאלו אחת לשכת פנחס המלביש ואחת לשכת עושי חביתין (מדות א ד). ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' ומה היו משמשות מערבית דרומית היא היתה לשכת טלאי קרבן דרומית מזרחית היא היתה לשכת עושי לחם הפנים (שם ו). עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה וכו' דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים וכו' מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים וכו' צפונית מערבית היא היתה לשכת מצורעים מערבית דרומית וכו' היא היתה נקראת לשכת בית שמנים (שם ב ה). ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרת הנשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר (שם ו). שש לשכות היו בעזרה שלש בצפון ושלש בדרום שבדרום לשכת המלח לשכת הפרוה לשכת המדיחים וכו' שבצפון לשכת העץ לשכת הגולה לשכת הגזית (שם ה ג-ד). שתי לשכות היו במקדש אחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים (שקל' ה ו). שומרי ספיחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (שם ד א). מוליכין את לולביהם להר הבית והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האיצטבא והזקנים מניחין את שלהן בלשכה (סוכ' ד ד). אין פותחין מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים כדי לשבת ולשני ימים טובים של ר"ה (ערכ' ב ה). התקין הלל הזקן שיהא הולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס (שם ט ד). כמלא מקדח גדול של לשכה (כלים יז יב). באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאין ד"ר מאיר וחכ"א בגדול של לשכה (אהל' ב ג). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלשכה ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור וקרבו מהן קרבנות ציבור והתנו עמהן הנביאים שביניהן שאפילו לשכה מליאה עצים ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן שלא יהא קרבן מתקרב אלא משלהן תחילה (ירוש' שקל' ד מז ד). כל הלשכות שהיו במקדש לא היו להן מזוזה חוץ מלשכת פרהדריא שהיה בה בית דירה לכהן גדול (יומ' י.). שתי לשכות היו לו לכ"ג אחת לשכת פרהדרין ואחת לשכת בית אבטינס (שם יט.). חוץ מזו (הטבילה) שהיתה בחול על גבי שער המים ובצד לשכתו היתה (שם). נשים היו אורגות בפרוכת ונוטלות שכר מתרומת הלשכה (מד"ר שה"ש, מי זאת). — ואמר הפיטן: צפירת מעטפות, באיבה נהדפות, אויה לשכות היפות, ובית החלפות (ברוך בר"ב, קינ', אלבעותי). — ובפרט לִשְׁכַּת הגזית בבית

---

[1]) לא נתברר מהותו. בירוש' שלשושית, עי' זה הערך.

[2]) עי' הערה להערך.

[3]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו.

המקדש: לשכת הגזית שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה (מדות ה ד). ג׳ בתי דינין היו שם אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ואחד יושב בלישכת הגזית וכו׳ באים לב"ד הגדול שבלישכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל (סנה׳ יא ב). המלה שבלשכת הגזית היו מולחין בו את העורות (תוספתא מנח׳ ו ג). סנהדרין יושבין בלשכת הגזית שהיא באמצע ביהמ"ק (תנחומא תבא ג).

***לשלש**[1], ממנו לִשְׁלֶשֶׁת.

***לִשְׁלֶשֶׁת**[2], ש"נ, — צואת תרנגולים, Hühnerkot: excrément des poules; chickens dirt: היתה עליו לשלשת[3] מקנחה בסמרטוט (שבת כא ב).

לשם[4], ממנו לֶשֶׁם.

לֶשֶׁם[5], ש"ז, — שם אבן יקרה: והטור השלישי לֶשֶׁם[6] שבו ואחלמה (שמות כח יט). — ואמר הפיטן: שער הכהנים בכדכד תכונן, שער הלויים בלשם תלונן (ר"י בן אביתור, בעל האיתון). — והמשורר אמר: ימים אדמם בינהצבו סדר ומלשם שבו נתחו (רשב"ג, אולי דמעות). עפר בפיהו שני טורי ענק לשם, יצחק לבכיי כמו קשת ביום גשם (ר"י חריזי, תחכמ׳ ג). — ומ"ר לְשָׁמִים: תהי נא אזנך אל פי חכמים, ועינך תאסוף מהם לשמים, וקנא בם בכל שבתך וגורך, בכיסך אל תקנא בהברך (רה"ג, ירא האל). לשמי כתמים וגנזי ברומים באונך, זרקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קינה). וצוני הבר הכמה הדשים לכסות הפנינים הפנימים, ולי נרות אחפש בם הדריו ואוציא מגנזיו הלשמים (ר"י הלוי, ידענוך גדול). והשחק כמו אהל תכלת בפניו פתחו אבני לשמים, חרוזים הם בצוארו וכימה ועיש על שתי אזניו נזמים (רמב"ע, הריחותי הדסי, כ"י כודל׳). גם אש תשוקתך במעינו כמי מכתבך כבה יקוד אשנו, ואחוז ענק על גרגרותיך יהי מטוב לשמינו ותרשישנו (הוא, לפני זמן). אם תאצור חכמה בגנזכי לבך לך טוב מלשמיך, כי בה תאחז את קצת ההוד עד יעלה שיאך לשמיך (הוא, תרב"ב י נה). ויהי בקצת הימים, ואני יושב בקהל הכמים, נכבדים ורמים, מחברים מן השיר לשמים, ומפיצים מנהלי ענינו גשמים (ר"י חריזי, תחכמ׳ יח). ונהרסו אבני קדש, ומגדל עז הודש, ופזר הזמן ספיריו ולשמיו, והגביר צריו וקמיו (ר"י אלג׳אהרי, ספר המוסר מד). ומפניניהם (של החכמים) בית בניתי, ומלשמיהם אהל נטיתי (מנח׳ בר זרח, הקדמ׳ לידה לדרך). — וקצת המחברים כנו בשם זה את האבן היקרה הנקראת בלעז טורקואים הוא turquoise: הלשם הוא הטורקואים והיא אבן יקרה וחשובה בעיני רבים וכו׳ והאבן הזאת סגולתה לשמור האדם מהסכנות וכו׳ והאיש הנושא אותה האבן יהיה שמח וטוב לב וכו׳ לפיכך נתנה האבן הזאת לדן שהוא היה מצליח במלחמה בימי שמשון (בחר הגולה, על המקדש כז ו).

לשן[1], ממנו לָשַׁן, לָשֵׁן, לְשׁוֹנִי, הַלְשָׁנָה, מַלְשִׁין, מַלְשִׁינוּת.

לָשַׁן, — קל אינו נהוג.

— פוע׳ בינ׳, מְלוֹשְׁנִי, מְלָשְׁנִי[2], — מי שמכה את חברו בלשון, verleumden; calomnier; to slander: לבב עקש יסור ממני רע לא אדע מְלוֹשְׁנִי[3] בסתר רעהו אותו אצמית (תהל׳ קא ד-ה). — ואמר הפיטן: ולא תתן אכלך במרבית פן אכלך ולא תרוץ רגלך מלשני בסתרים (רשב"ג, אזהרות). שודד הושדד וברשתו נוצד, מלשני נסחף נצמת ונרצד (רשב"י, סליח׳ אכת׳, אתה האל). אלי הושיעה, וזכיות הכריעה, ומזבולך הופיעה, חון סוערה וסועה, ומלשני הבליעה (ר׳ יצחק, סליח׳ ד׳ ע"ת, יוצב בסתר).

— הפע׳, תַּלְשֵׁן, — הִלְשִׁין את פלוני לפלוני, דבר לו עליו רעות: אל תַּלְשֵׁן[4] עבד אל אדנו פן יקללך ואשמת

---

[1]) אין לו חבר בלשונ׳ האחיות. פלישר (Fleischer בהער׳ ללוי) גזר אותו מן לת׳ בערב׳ במשמ׳ לחלח הטל, אך זהו לפי פרושו של לוי שהכונה כאן לדבר לח, רך, אבל לפי פרוש הקדמונ׳, הרשום בפנים, זו גזרה דחוקה, וצריך לאמר כי זו מלה מיוחדה עברי׳ למשמ׳ זו.

[2]) כך מנקד במשנה כ"י עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ועי׳ הער׳ להשרש, והער׳ לקמן. — [3]) הערוך: פי׳ צואת תרנגולים, ע"כ, ונראה מלשונו שהוא פרוש שהיה לו בקבלה.

[4]) עי׳ הערה להערך.

[5]) י"א שיש במצרי׳ דומה לו נשם, במשמ׳ אבן יקרה ירקה. ולא נתברר לאיזו אבן קראו היהודים בשם זה. — [6]) השבעים תרגמו λιγύριον, והוא מה שנקרא בלשונ׳ לעז Opal. אונק׳: קנכירי, ולא נתברר בודאות מהותו. ריב"ג תרגמו בערב׳ ג׳זע, והוא בלעז Onix.

---

[1]) שרש קדום משתף. בערב׳ לשנ a).

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך הכתי׳ והקרי, והנה הכתיב הוא כמו משפטו עם הוספ׳ י בסוף, כמו חצבי, הקקי וכדומ׳. ולא נתברר טעם נקוד הקרי. — [4]) אולי אין זה כלל מזה השרש אלא סרוס מן שלם כמו בערב׳ שלם b).

a) لسن b) سلم

(מבלי לי).—והשתמשו הרבה בפעל זה הלשין על, הלשין את, במשמ' הכהו בלשון לפני שליט וכדומ', הודיע שפשע לו, denounce; dénoncer; dennunzieren: כבר היה (כלי המצריים מופקדים) בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חבירו (מכי' כא ה). אל תלשן את חבירך שכל המלשין אין לו רפואה (כלה רבתי ג). הנחש בשהלשין הכיתי אותו בצרעת וכו' לקח את שלו על שהלשין (מד"ר במות ג). ולא שמעו לדברי מרדכי והלכו כולם לבית המשתה וכו' ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו מיד עמד שטן והלשין עליהם לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישין לבבם ואמונתם ממך (בס הסת', הס על המלך). כל המלשין אדם בסתר אין לו חלק לעוה"ב וכו' תדע לך שהוא כן בא וראה מן הנחש שהלשין לאדם ולעזרו ארור הקב"ה שיהיה מאכלו עפר (פדר"א נג).—ובסהמ"א: ובר ישראל שהכנים ממון אצל חבירו והלשינו עליו וצוה המלך להחרים על מי שיש אצלו אותו ממון (תשו' רב בבינת גאון יג, תולדת בל רהבו').

לַת, לָלַת,—עי' יָלַד, ועי' ללת.

לתח, ממנו מלתחה, עי"ש.

***לְתִיתָה**, ב"נ,—בה"פ מן לָתַת: לישה בזריזין (יש) לתיתה (אין) בזריזין (פסח' לו.). ואי אפשר (פת) נקייה בלא לתיתה (בס מ.). לתיתה פעמים שלא ע"י כהן וכו' לתיתה אינה לא בכהנים ולא בעזרה (ר"ת שם לו.).

לֶתֶךְ[1], ש"ז,—מדת היבש: ואכרה לי בחמשה עשר ככף והמר שערים ולֶתֶךְ שערים (הוש' ג ב). — ובתו"מ: עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפתות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך (בכי' ג ג). השוכר את החמור וכו' להביא לתך חיטים והביא לתך שעורים (ב"מ ו ה). ומסכתר היתה כלי גדול מחזקת לתך (תמיד ה ה). כור תבואה יש לי בידך אין לך בידי אלא לתך קטנית פטור כור פירות יש לי בידך אין לך בידי אלא לתך קטנית חייב שהקטניות בכלל פירות (שבוע' ו ג). לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו להמורו לתך ולכלבו ג' סאים (ספרי דבר' במג). הרי אמרו שיעור תבואה צבורה לתך (שבת קכז.). האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך אע"פ שאין בו אלא לתך הגיעו (ב"מ קד.). לרבות לתך וחצי לתך (ב"ב קג.). — ומ"ר לְתָכִים, ואמר הפיטן: ושעור כל המר בשני לתכים וגל לתך יכיל חמש איפות (ר"א קליר, בקג', אז ראית).

לתע[1], ממנו מלתע, ואולי לָתַע.

לָתַע[2], — קל לא נמצא.

—נפע', נִתַּע, נִתַּע, נִתְּעוּ, נִתַּעְתִּי[3],—נִתְּעָה הַשֵּׁן, נתרכבה עליה שן אחרת, יתרה, נהיתה מרכבה, ובהשאלה, גדולה, עזה, חזקה: שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נִתָּעוּ[4] ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו (איוב ד י-יא).

במשמ' נתינה לפלוני.

[1]) רק בעבר', ולא נתברר מקורו.

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) אין החדשים מודים בפעל זה, ועי' הערה לקמן.— [3]) רד"ק (מכלול, בדה"פ).—[4]) נתקשו הקדמונים והחדשים בפרוש פעל זה ולא מצאו דבר מתישב היטב על מליצת הכתוב. רובם פרשו במשמ' שבירה ונתיצה, אבל אין זה מקביל היטב לתחלת הכתוב. והיותר נכונה היא סברתו של ריב"ג ששם נתעו מן לתע, אמר וז"ל: ומנ הד'א קיל ושני כפירים נתעו אצלה נלתעו פאבדלוא אללאם בנונ ואדע'מוה וג'אהז אנ תכונ אללאם נפשהא אדע'מת דונ אנ תבדל באלנונ כאנדע'אם לאם לקח פי יקח ופי מקח שחד ואמא תפשיר אללפט'ה פאנה קיל פיהא תניב פיהם ויחתמל ענדי איצ'א וג'הא אח'ר מנ אלתפשיר והו אנ יכונ וצפא ללכפירים עלי מעני אנהא ד'ואת אניאב ואלמראד בד'לכ אנהא צ'ואר ולישת צע'ארא צעאפא, ע"כ,—ובעבר': ומזה נאמר ושני כפירים נתעו העקר נלתעו והמירו הלמד בנון והבליעוה ואפשר שתהיה הלמד עצמה נבלעת בלתי מומרת בנון כהבלע למד לקח ביוקח ובמקח שחד ופרוש המלה שהם בעלי השנים ואפשר אצלי עוד פנים אחרים מהפרוש והוא שיהיה תאר לכפירים והכונה שהם בעלי השנים והחפץ בו שהם יכולים לטרוף ואינם קטנים הלשים. זוהי כונת הכתוב בכלל, אפס שבעצם פרוש הפע' נתעו לא ירד ריב"ג לעמקו של דבר, והוא, כי השרש לתע בעבר' הוא השרש ת'על[a]) בערב', שעקר שמושו הוא בענין צמיחת שן בדחק אצל שן או התרכבות שן על שן: זיאדה שנ או דח'ול שנ תחת אח'רי וכו' ירכב בעצ'ה בעצ'א (לבאן אלערב), ובעבר': הוא תוספת שן או כניסת שן תחת אחר וכו' ירכב קצתן על קצתן, ואומרים: פי אשנאנה ת'על, ר"ל הרכבת קצתן על קצתן, ואמר המשורר: לא הול פי עינה ולא קבל ולא שע'א פי פמה ולא ת'על פהו נקי כאלחשאם קד צקל,—ובעבר': לא שוץ בעינו ולא פזילות ולא שנים עקומות בפיו ולא מורכבות, והוא נקי כחרב מרטה. ואפשר שמזה גם השם מלתעות וגם מתלעות, והכונה שנים רחבות, גדולות, כאלו הרכבו משתים. ועי' עוד ערך מלתע.

---

a) ثعل

***לָתַת**[1], ממנו *לְתִיתָה, *לָתַת, *לֶתֶת.

***לָתַת**[2], פ״י, — לָתַת החטים, הרטיב אותם במים לפני הטחינה כדי שיהיו יותר נוח לטחון[3]: חרש שוטה וקטן שהעלו פירותיהן לגג ד׳ לותתן בטל (תוספתא מכשיר׳ ג כ). המוליך חיטים לטחון ולא לתתן ועשאן מורסן וסובין (שם כ״ק י ט). וכולן ראוין כהנים לשנות באכילתן מנחות ללותתן ולהוציא שמנן ולתת לתוכן תבלי חולין (שם זבח׳ י ז). כאן בלותת כאן בשאינו לותת (ירוש׳ שבי׳ ה לו.). נחתום שעושה בטומאה וכו׳ לא לותתין ולא טוחנין ולא בוללין עמו (שם ע״ז ד מד:). חטין של מנחות אין לותתין אותן (פסח׳ לו.). מנחת העומר לותתין אותה וצוברין אותה ציבור (שם). אין לותתין שעורין בפסח ואם לתת נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות (שם מ.). חיטין של מנחות אין לותתין אותם וכו׳ אמר רבא מצוה ללתות (שם). מותר ללתות חיטין בפסח (סנה׳ ה:). — ופעו׳ *לְתוּת, לְתוּתָה: נתנו בהם (בריחים) תבואה לתותה לסלת (שו״ע או״ח תנג ח). — פע׳, *לִתֵּת, מְלַתֵּת, — כמו הקל: שמלתתין אותן (את החטים במים) שהקליפה שעל החיטין קולפין ומן הגרעינין גופה בלא הקליפה עושה ממנו סולת (רגמ״ה ב״ב לג:).

***לֶתֶת**, ש״ז, — שה״פ מן *לָתַת: תכן בלתת וצבור ונגרם בלי חסרון (מתיר נהורלאי, מערי׳ ג פסח, אור יום).

---

[1]) אולי כמו בערב׳ לת׳ b), שמשמש גם במשמ׳ טל, וכמו״כ לת״י a) גם במשמ׳ רטיבות.

[2]) עי׳ הערה להשרש. — [3]) פרשו ר״ח (פסח׳ מ.) והערוך (ערך לתת) במשמ׳ שריה.

---

a) لتّ b) لتّى